EXPOSITIO

IN SANCTUM IESU CHRISTI EVANGELIUM

SECUNDUM MATTHÆUM

ANGELICI DOCTORIS

DIVI THOMÆ AQUINATIS

EXPOSITIO

IN SANCTUM IESU CHRISTI EVANGELIUM

SECUNDUM MATTHÆUM

NEAPOLI
EX TYPOGRAPHIA VIRGILIANA

MDCCCLVIII.

D. THOMAE AQUINATIS

DOCTORIS ANGELICI

IN MATTHAEUM EVANGELISTAM EXPOSITIO

D. HIERONYMI PROOEMIUM

Matthaeus ex Iudaea sicut in ordine primus ponitur, ita evangelium in Iudaea primus scripsit, cuius vocatio ad Dominum ex publicanis actibus fuit, duorum in generatione Christi principia praesumens: unius cuius prima circumcisio in carne, alterius cuius secundum cor electio fuit: ex utrisque enim patribus Christus. Sicque quaterdenario numero triformiter posito, principium a credendi fide in electionis tempus porrigens, et ex electione usque in transmigrationis diem dirigens, atque a transmigrationis die usque in Christum definiens, decursam adventus Domini ostendit generationem, ut numero satisfaciens et tempori; et se quid esset ostenderet, et Dei in se opus monstrans etiam in his quorum genus posuit, Christi operantis a principio testimonium non negaret. Quarum omnium rerum tempus, ordo, numerus, dispositio, vel ratio, quod fidei necessarium est, Deus Christus est, qui factus ex muliere, factus sub lege, natus ex virgine, passus in carne, omnia in cruce fixit, ut triumphans ea in semetipso, resurgens in corpore et patris nomen in patribus filio, et filii nomen patri restituens in filiis, sine principio, sine fine, ostendens unum se cum patre esse, quia unus est. In quo evangelio utile est desiderantibus Deum, sic prima vel media vel perfecta cognoscere, ut et vocationem Apostoli, et opus evangelii, et dilectionem Dei in carne nascentis per universa legentes intelligant, atque id in eo, in quo reprehensi sunt, et apprehendere appetunt, recognoscant. Nobis enim in hoc studio argumenti fuit, et fidem factae rei tradere, et operantis Dei intelligendam diligenter esse dispositionem a quaerentibus non tacere.

Matthaeus ex Iudaea etc. Evangelio Matthaei Hieronymus praemittit prologum, in quo tria facit. Primo enim ipsum auctorem describit. Secundo evangelii mysteria aperit, ibi, *Duorum in se* etc. Tertio suam intentionem ostendit, ibi, *Nobis autem in hoc studio.* Auctorem vero ipsum describit ex quatuor. Primo ex nomine, cum dicit, *Matthaeus.* Secundo ex origine, cum dicit, *Ex Iudaea.* Tertio ex scribendi ordine, ibi, *Sicut in ordine.*

Quarto ex vocatione, ibi, *Cuius vocatio ad Dominum*, idest ad Christum etc. Et nota quod glossa interlinearis quae dicit primus, idest ante quem nullus etc. videtur velle, quod alii post Matthaeum scripserunt in Iudaea, quod non est verum: solus enim Matthaeus scripsit in Iudaea, Marcus in Italis, Lucas in Achaia, Ioannes in Asia. Consequenter ipsius evangelii mysteria aperit. Et primo aperit mysteria circa principium evangelii. Secundo ostendit eadem mysteria requirenda esse et in medio, et in fine, ibi, *In quo evangelio utile est* etc. In principio autem evangelii duo tanguntur. Primo ponitur quasi quidam titulus, cum dicitur *Liber generationis*. Secundo generationis cuiusdam series describitur, cum dicitur *Abraham genuit* etc. Primo ergo ponit mysteria tituli, vel quae tanguntur in titulo. Secundo mysteria generationis, ibi, *Sicque quaterdenario*. In titulo autem dicitur *Liber generationis* etc. Ubi tanguntur duo principia, scilicet David et Abraham. Et hoc quia Abrahae prius datum est praeceptum de circumcisione. *Signum accepit circumcisionis, signaculum iustitiae fidei, quae est in praeputio, ut sit ipse pater omnium credentium*. David autem electus est a Domino: *1. Reg. 13. Inveni virum secundum cor meum*. Unde propter hoc isti duo tanguntur, ut denotetur quod Christus traxit originem ex circumcisis patribus, et electis. Et hoc est, *Duorum*, hominum; vel duorum principia, idest duo principia, scilicet David et Abraham. Consequenter ponit mysteria, quae tanguntur in genealogia. Et primo tangit mysteria ipsius evangelii, vel evangelistae. Secundo ipsius Christi, ibi, *Quarum omnium rerum* etc. Et est mysterium quod Evangelista genealogiam Christi per tres tesseradecades distinxit: quarum prima est ab Abraham usque ad David; secunda a David usque ad transmigrationem; tertia usque ad Christum, ut ostenderet Christum esse et de circumcisis, et de electis, et de transmigrantibus. Et hoc est, *Triformiter posito*, idest tripliciter repetito, super in genealogia, *A credendi fide*, idest ab ipso Abraham, qui fuit primum exemplar credendi, *In electionis tempus porrigens*, idest usque ad ipsum David deducens, *Et ab electione*, idest ab ipso David, *In transmigrationis diem dirigens. Et a transmigrationis die* etc. patet, *decursam*, idest breviter et cursorie tactam, *Adventus Domini ostendit generationem ut numero* etc. patet. *Quare omnium rerum* etc. Nota quod in hac generationis serie quatuor tanguntur, *Tempus, numerus, ordo, et dispositio sive ratio*. Quia ab Abraham usque ad David etc. Omnia ista nil aliud ostendunt nisi quod Deus Christus est: hoc enim intendit secundum dispositionem et rationem allegoricam quod Christus est Deus, quod est fidei necessarium secundum quod *Christus Deus est*, idest in omnibus non est plus de necessitate fidei, nisi quod Christus est Deus, *Qui factus* etc. Nota, et expone, et signa capitula, *Et omnia in cruce fixit*, idest peccata, secundum quod de medio tulit, quod adversum nos chirographum erat. Item melius. Christus secundum Deum et hominem qui est omnia, secundum illud, *Ego si exaltatus fuero a terra, omnia traham ad meipsum*, *Io. 12.* et *Phil. 2. Ut in nomine Domini omne genuflectatur coelestium, terrestrium et infernorum, ut triumphans* etc. quia per trophaeum crucis omnia sibi subiecit, et de quolibet triumphavit. *Et patris nomen* etc. Ad evidentiam autem huius notandum quod in serie generationis ponuntur quidam patres et quidam filii, sicut patet. Item ponitur ibi quidam pater sine patre, sicut Adam: quidam filius sine filio, sicut Iesus. Item ponuntur quidam qui sunt patres et filii, sicut omnes intermedii. Per hoc autem mystice designatur, quia in Trinitate est Pater et Filius; sicut in hac genealogia sunt quidam patres, quidam filii. Item per hoc quod primus pater non habet patrem in hac serie, nec ultimus filius filium, ostenditur quod isti sunt ab aeterno. Item per hoc quod unus et idem in persona est pater et filius respectu diversorum, tangitur quod isti sunt unum, non quidem in persona, sed natura. Et hoc quod dicit, *Et patris nomen restituens filio in patribus*, idest quod filius habeat patrem, *In patribus*, idest per hoc quod ponuntur ibi quidam patres, *Et nomen restituens patri*, idest quod pater habeat filium, et hoc, *In filiis*, idest per hoc quod ponuntur ibi aliqui filii sine principio et sine fine: quia pater primus non habet

patrem, nec ultimus filius filium, *Ostendens se unum esse cum Patre*, idest unius naturae, quia unus in persona, scilicet Pater et Filius, respectu tamen diversorum in dicta genealogia. Nota interlinearem quae dicit *Unus*, Christus quod nihil est dictum. Consequenter ostendit consimilia mysteria requirenda esse in dicto evangelio, non solum in principio, sed etiam in medio et fine: et hoc est, *In quo evangelio*, scilicet Matthaei, *utile est desiderantibus Deum sic* etc., idest eodem modo sicut diximus, cognoscere, *Prima*, idest principium, *Vel media*, vel perfecta, *Finem*, et consummationem, *Ut et vocationem Apostoli* etc., scriptum est *Phil. 3. Sequor autem, si quo modo comprehendam. Nobis autem.* Hic ostendit intentionem suam, scilicet quod intendit quod ea quae hic dicuntur, vera sunt in historia, et tamen spiritualiter intelligenda. *Nobis autem fuit hoc*, idest haec intentio, *In studio argumenti*, idest prologi.

INCIPIT EXPOSITIO

D. THOMÆ AQUINATIS

IN EVANGELIUM MATTHÆI EVANGELISTÆ

INCIPIT EVANGELIUM MATTHAEI A CAP. I.

Liber generationis Iesu Christi, filii David, filii Abraham.

b Abraham genuit Isaac. Isaac autem genuit Iacob. Iacob autem genuit Iudam, et fratres eius. Iudas autem genuit Phares, et Zaram de Thamar. Phares autem genuit Esron. Esron autem genuit Aram. Aram autem genuit Aminadab. Aminadab autem genuit Naasson. Naasson autem genuit Salmon. Salmon autem genuit Booz de Raab. Booz autem genuit Obed ex Ruth. Obed autem genuit Iesse. Iesse autem genuit David regem.

c David autem rex genuit Salomonem ex ea quae fuit Uriae. Salomon autem genuit Roboam. Roboam autem genuit Abiam. Abias autem genuit Asa. Asa autem genuit Iosaphat. Iosaphat autem genuit Ioram. Ioram autem genuit Oziam. Ozias autem genuit Ioathan. Ioathan autem genuit Achaz. Achaz autem genuit Ezechiam. Ezechias autem genuit Manassen. Manasses autem genuit Amon. Amon autem genuit Iosiam. Iosias autem genuit Iechoniam, et fratres eius in transmigratione Babylonis.

d Et post transmigrationem Babylonis Iechonias genuit Salathiel. Salathiel autem genuit Zorobabel. Zorobabel autem genuit Abiud. Abiud autem genuit Eliacim. Eliacim autem genuit Azor. Azor autem genuit Sadoch. Sadoch autem genuit Achim. Achim autem genuit Eliud. Eliud autem genuit Eleazar. Eleazar autem genuit Mathan. Mathan autem genuit Iacob. Iacob autem genuit Ioseph virum Mariae, de qua natus est Iesus, qui vocatur Christus. Omnes itaque generationes ab Abraham usque ad David generationes quatuordecim, et a David usque ad transmigrationem Babylonis generationes quatuordecim, et a transmigratione Babylonis usque ad Christum generationes quatuordecim. Christi autem generatio sic erat. Cum esset desponsata mater Iesu Maria Ioseph, antequam convenirent, inventa est in utero habens de Spiritu sancto. Ioseph autem vir eius, cum esset iustus, et nollet eam traducere, voluit occulte dimittere eam. Haec autem eo cogitante, ecce Angelus Domini apparuit in somnis Ioseph dicens: Ioseph fili David, noli timere accipere Mariam coniugem tuam: quod enim in ea natum est, de Spiritu sancto est. Pariet autem filium, et vocabis nomen eius Iesum. Ipse enim salvum faciet populum suum a peccatis eorum.

e Hoc autem totum factum est, ut adimpleretur, quod dictum est a Domino per Prophetam dicentem: Ecce virgo in utero habebit, et pariet filium, et vocabitur nomen eius Emanuel, quod est interpretatum, nobiscum Deus.

f Exurgens autem Ioseph a somno, fecit sicut praecepit ei Angelus Domini, et accepit coniugem suam. Et non cognoscebat eam, donec peperit filium suum primogenitum; et vocavit nomen eius Iesum.

CAP. I.

Inter Evangelistas Matthaeus praecipue versatur circa humanitatem Christi: unde secundum Gregorium per hominem significatur in figura quatuor animalium; per humanitatem autem Christus in mundum introivit, progressus est, et exivit. Et ideo dividitur totum evangelium in tres partes. Primo enim agit Evangelista de Christi humanitatis in mundum ingressu. Secundo de eius processu. Tertio de eius egressu. Secunda pars incipit *in cap. 3.* ibi, *In diebus autem illis* etc. Tertia, *cap. 21. Et cum appropinquasset Hierosolymis* etc. In prima parte duo facit. Primo describitur Christi generatio. Secundo ipsius generationis subditur manifestatio, *2. cap.* ibi, *Cum natus esset.* In prima parte tria facit. Primo enim quasi titulus totius libri praeponitur, cum dicitur *liber generationis.* Secundo patrum series texitur, *Abraham genuit Isaac.* Tertio cum dicitur, *Christi autem generatio sic* etc. Generatio Christi in speciali describitur. Titulus autem qui praemittitur, est iste, *Liber* etc. Et videtur esse oratio imperfecta. Ponitur enim ibi nominativus sine verbo; sed non est: Matthaeus enim evangelium Hebraeis conscripsit; et ideo in scribendo morem Iudaeorum servavit. Consuetum est autem apud Hebraeos sic loqui, sicut cum dicitur, *Visio Isaiae filii* et caetera subauditur, haec est: nec oportet apponere; ita hic cum dicitur, *Liber generationis*, subauditur, hic est. Et hic etiam modus loquendi consuetus est apud nos: si enim velimus aliquem librum intitulare, dicitur, Priscianus maior, vel minor. Nec oportet apponere hic est, vel incipit. Item quaeritur, cum parva particula istius libri sit de generatione Christi, quare intitulavit librum suum sic. Et dicendum quod Matthaeus qui scripsit Hebraeis, in scribendo modum Hebraeorum servavit. Consuetum est autem apud Hebraeos libros suos a principio intitulare, sicut dicitur Genesis: quia ibi agitur de generatione: unde *Gen. 5. Hic est liber generationis Adam.* Et liber Exodi: quia in prima parte agitur de exitu filiorum Israel de Aegypto. Sed quaeritur quare additur *Iesu Christi.* Et dicendum quod secundum Apostolum *1. Corint. 15. Sicut in Adam omnes moriuntur, ita in Christo omnes vivificabuntur.* Viderat autem Matthaeus librum primum veteris testamenti, in quo agitur de generatione, in quo dictum est *cap. 5. Hic est liber generationis Adam.* Ut ergo novum testamentum, in quo agitur de regeneratione, et restauratione, ei responderet per oppositum, dicit, *Liber generationis Iesu Christi*, ut ostenderet quod idem est auctor utriusque. Hic autem quaeritur de hoc quod hic dicitur, *Liber generationis* etc. Contrarium enim habetur *Isaiae 53.* ubi dicitur, *Generationem eius quis enarrabit?* Sed sensus est secundum Hieronymum, quod in Christo est duplex generatio, scilicet divina, quae enarrari non potest: quia etsi aliquo modo dicimus filium genitum; modum tamen quo gignitur, nec homo, nec angelus potest comprehendere. Alia autem est humana, de qua agit; sed tamen in hac etiam generatione sunt multa difficilia. Et ideo secundum Remigium perpauci sunt qui possint eam enarrare. Item quaeritur de hoc quod dicit, *Generationis*, cum hic plures texantur generationes. Sed dicendum, quod licet multae enumerentur generationes, omnes tamen introducuntur propter unam, scilicet propter generationem Christi, de qua inferius, *Christi autem generatio sic erat.* Describitur autem eius generatio texitur primo a nomine, cum dicitur, *Iesu.* Secundo ab officio, cum dicitur, *Christi.* Tertio ab origine, cum dicitur, *Filii David, filii Abraham.* Quamvis autem fuerint et alii, qui vocati sunt Iesus, sicut Iesus filius Nave, de quo *Eccl. 46. Fortis in bello Iesu Nave successor Moysi in prophetis;* et alius circa aedificationem templi, de quo in *Zach. 3.* Isti tamen fuerunt Iesus nominales et figurales, inquantum scilicet figurabant istum. Ille Iesus introduxit populum Israel in terram promissionis; sed iste Iesus, idest Salvator noster, non in terram carnalem, sed introducit nos in coelestem: *Heb. 12. Ipsum enim habemus auctorem, et consummatorem in sanguine eius* etc. Et recte dicitur Iesus, quod nomen convenit ei secundum utramque naturam, scilicet divinam, et humanam: secundum quidem humanam in carne sua passus est, et explevit mysterium nostrae redemptionis: et cum passio illa non haberet efficaciam nisi ex virtute divinitatis adiunctae, propter hoc dicitur *infra: Vocabitur nomen eius Iesus: ipse enim salvum faciet populum suum a peccatis eorum.* Sed quaeritur quare dicit *Christi.* Nonne suffecisset *Iesu?* Respondeo hoc ideo factum esse, quia, ut dictum est, et alii vocati sunt Iesus. Ab officio autem describit eum, cum dicit, *Christi*, idest uncti. Nota autem tres unctiones in veteri lege. Uncus enim est Aaron in sacerdotem, *Levit. cap. 8.* Unctus est Saul a Samuele in regem, *1. Reg. 10.* Et David *1. Reg. 16.* unctus est, et Helisaeus in prophetam, *3. Reg. 19.* Quia ergo Christus fuit verus sacerdos, *in Psalm. 109. Tu es sacerdos* etc. et rex, et propheta: ideo dicitur recte Christus, propter tria officia quae ipse exercuit. *Filii David, filii Abraham.* Hic est duplex quaestio, scilicet de numero, et ordine. Ad primum, quare istos duos nominavit, propter illam rationem quae in prologo dicta est, quod Abraham propheta fuit, *Gen. 20. Dixit Dominus ad Abimelech regem Gerarae, Redde uxorem viro suo: quia propheta est.* Item fuit sacerdos: *Genes. 15.* Dum implevit officium sacerdotis, offerendo scilicet hostiam Domino. *Sume*, inquit, *mihi vaccam triennem* et caet. David autem propheta fuit, sicut patet *Act. 2.* Fuit etiam rex, sicut patet *2. Reg. cap. 2.* Quia ergo Christus fuit rex, et propheta, et sacerdos; ideo recte dicitur filius istorum. Si enim solum Abraham nominasset, non signaretur quod Christus rex fuisset. Item si solum David, non denotaretur in Christo sacerdotalis dignitas; et ideo utrumque posuit. Ad secundum dicendum, quod secundum Hieronymum David praeponitur, et commutatur ordo propter necessitatem texendi genealogism; si enim primo diceret *Filii Abraham;* secundo, *Filii David*, oporteret secundo repetere Abraham, ut continuaretur ordo genealogiae. Secundum Ambrosium autem dicendum, quod David praeponitur ratione dignitatis: ad David enim facta est repromissio de ipso capite, cum dicitur *Psal. 131. De fructu ventris tui ponam super sedem tuam* et caet. Sed ad Abraham de membris, scilicet de eccle-

sia: unde *Genes. 22. In semine tuo benedicentur omnes gentes terrae* et caet. Hic notandum, quod multi fuerunt errores de Christo. Quidam enim erraverunt circa eius divinitatem, sicut Paulus Samosatenus, Fotinus, et Sabellius: quidam circa humanitatem; et quidam circa utramque. Alii autem erraverunt circa eius personam. Circa humanitatem eius primus erravit Manichaeus, qui dixit eum non verum corpus, sed phantasticum accepisse. Contra quod est quod dicit Dominus *Luc. ult. Palpate, et videte, quia spiritus carnem, et ossa non habet, sicut me videtis habere* et caetera. Secundo post eum erravit Valentinus, qui dixit eum corpus coeleste secum attulisse, non de virgine assumpsisse, sed per eam sicut aqua per canale transisse. Sed contra est quod dicitur *Roman. 1. Qui factus est ei ex semine David secundum carnem.* Tertius error fuit Apollinaris, qui dixit eum tantum accepisse corpus, et non animam, sed loco animae habuisse divinitatem. Sed contra est quod frequenter dicitur, *Nunc anima mea turbata est.* Sed propter hoc ipse idem mutavit postea opinionem, et dixit Christum habuisse animam vegetabilem et sensibilem, non tamen rationalem, sed loco eius divinitatem. Sed tunc sequeretur inconveniens, quod Christus non esset plus homo quam unum brutum. Hos autem errores quasi quadam sorte diviserunt sibi quatuor Evangelistae. Marcus enim et Ioannes principaliter errores illos, qui sunt circa divinitatem, destruxerunt, unde Ioannes in principio statim dixit, *In principio erat Verbum.* Et Marcus exorsus est sic: *Initium evangelii Iesu Christi Filii Dei*, non dixit filii Abraham. Matthaeus autem et Lucas illos qui circa eius humanitatem sunt errores, destruunt in principio. Unde nota quod in hoc quod dicitur, *Filii David, filii Abraham*, omnes errores qui fuerunt circa Christi humanitatem excluduntur. Filius enim non dicitur alicuius aliquis, nisi per generationem univocam, quae est secundum convenientiam in specie: quantumcumque enim aliquid generetur ex homine, nisi participaret eandem specie naturam, nunquam diceretur filius, sicut patet de pediculis et huiusmodi. Si igitur Christus est filius David, et Abraham, oportet eum habere eandem naturam ratione eiusdem speciei; non autem haberet eandem naturam secundum speciem, si non haberet corpus verum et naturale, nec si illud de coelo attulisset, nec etiam si careret anima sensitiva, sive rationali. Unde patet exclusio omnis erroris.

b Proposito titulo, hic series genealogiae texitur: et dividitur in partes tres, secundum tres quaterdenarios quibus dicta genealogiae series texitur. Primus quaterdenarius est ab Abraham usque ad David, qui procedit per patriarchas. Secundus procedit a David usque ad transmigrationem Babylonis, qui procedit per reges. Tertius a transmigratione Babylonis usque ad Christum, qui incipit a ducibus, et procedit per personas privatas. Secunda, ibi, *David autem rex* etc. Tertia, ibi, *Et post transmigrationem Babylonis* etc. Prima dividitur in tres. Primo enim ponuntur patres qui fuerunt ante ingressum in Aegyptum. Secundo ponuntur illi qui fuerunt in ipso exitu, et terrae promissionis ingressu. Tertio illi qui fuerunt post ingressum terrae promissionis. Dicit ergo primo, *Abraham* etc. Hic considerandum est, antequam ulterius procedamus, quod duo Evangelistae generationem Christi secundum carnem prosequuntur, scilicet Lucas, et Matthaeus; sed differenter. Et haec differentia attenditur quantum ad quinque. Primo enim differunt quantum ad situm. Secundo quantum ad ordinem. Tertio quantum ad modum. Quarto quantum ad terminum. Quinto quantum ad personas numeratas. Primo dico quod differunt quantum ad situm: quia Matthaeus generationem Christi in principio evangelii incipit texere; Lucas autem non in principio, sed post baptismum: et ratio huius est secundum Augustinum, quoniam Matthaeus generationem Christi carnalem suscepit describendam; et ideo statim in principio debuit eam ponere; Lucas autem maxime intendit commendare in Christo personam sacerdotalem; ad sacerdotem autem pertinet expiatio peccatorum. Et ideo post baptismum, in quo fit peccatorum expiatio, convenienter a Luca ponitur Christi generatio. Secundo autem Lucas et Matthaeus in texendo genealogiam Christi differunt quantum ad ordinem: quia Matthaeus texit Christi generationem incipiendo ab Abraham, et descendendo usque ad Christum; Lucas autem incipit a Christo, et ascendendo procedit usque ad Abraham, et etiam ultra. Et ratio est, quia secundum Apostolum *Rom. 4.* in Christo fuerunt duo, scilicet humilitas suscipiendi defectus naturae nostrae, et potestas divinitatis, et gratiae, per quam nos ab huius defectibus expiavit: *Rom. 8. Misit Deus Filium suum in similitudinem carnis peccati*, propter primum: *Et de peccato damnavit peccatum in carne*, propter secundum. Matthaeus ergo, qui intendit generationem Christi carnalem, per quam descendit usque ad infirmitatis nostrae assumptionem, congrue eius generationem descendendo describit; sed Lucas qui in ipso commendat sacerdotalem dignitatem, per quam Deo reconciliamur, et ipsi Christo unimur, congrue ascendendo procedit. Tertio differunt quantum ad modum: quia in enarratione genealogiae Matthaeus utitur hoc verbo genuit, sed Lucas hoc verbo fuit: et hoc est, quia Matthaeus in tota enarratione sua non ponit, nisi patres carnales; sed Lucas ponit multos patres secundum legem, sive per adoptionem: praeceptum enim fuit in lege quod si aliquis moreretur sine filiis, quod frater eius acciperet sponsam eius, et generaret sibi filios. Unde filii illi non erant eius qui generabat; sed per quandam adoptionem imputabantur priori. Unde Lucas qui ponit multos filios genitos per adoptionem, non dicit genuit, sed fuit: quia quamvis ipsi eos non generassent; eorum tamen per quandam adoptionem erant. Matthaeus autem qui ponit solum patres carnales, dicit genuit. Ratio autem huius est: quia, sicut dictum est, Matthaeus versatur maxime circa Christi humanitatem. Et quia secundum carnem natus est ex patribus carnalibus; ideo in genealogia Matthaei nullus ponitur, qui non fuerit pater carnalis. Lucas autem commendat maxime in Christo sacerdotalem dignitatem, per quam adoptamur in filios Dei. Et ideo non solum carnales, sed etiam legales patres posuit. Quarto differunt quantum ad terminum, quia Matthaeus generationem suam incipit ab Abraham, et protendit usque ad Christum; Lucas autem a Christo, non solum usque ad Abraham, sed etiam usque ad Deum.

Cuius ratio potest sumi ex hoc quod Matthaeus scripsit Hebraeis; Hebraei autem maxime gloriabantur de Abraham, *Ioan. 8. Semen Abrahae sumus*, qui fuit primum credendi principium. Et ideo Matthaeus ab Abraham incoepit. Lucas autem scripsit Graecis, qui nihil de Abraham sciebant, nisi per Christum: si enim non fuisset Christus, nihil unquam scivissent de Abraham. Et ideo Lucas incoepit a Christo, et terminavit non solum in Abraham, sed in Deum. Quinto differunt quantum ad personas enumeratas: quia in tota serie genealogiae Lucae nulla prorsus de muliere fit mentio; in Matthaeo autem aliquae interponuntur mulieres: cuius ratio est secundum Ambrosium, quia Lucas, sicut dictum est, commendat maxime sacerdotalem dignitatem; in sacerdote autem maxima requiritur puritas. Matthaeus autem eius texit generationem carnalem: et ideo ibi ponuntur aliquae mulieres. Notandum tamen quod in tota genealogia Matthaei non ponuntur nisi mulieres peccatrices, vel quae in aliquo fuerant peccato notatae, sicut Thamar, quae fornicata est, *Gen. 38.* et Ruth, quae fuit idolatra, quia gentilis: et uxor Uriae, quae fuit adultera, *2. Reg. 11.* Et hoc ad designandum secundum Hieronymum quod ille cuius genealogia texitur, intravit propter peccatores redimendos. Alia ratio tangitur ab Ambrosio, scilicet ut tolleretur confusio ecclesiae: si enim Christus ex peccatoribus nasci voluit, non debent infideles irridere, si peccatores ad ecclesiam veniant. Alia ratio potest assignari credo secundum Chrysostomum, ut ostendatur imperfectio legis: at quod Christus venit legem implere: per hoc enim quod tanguntur quaedam mulieres peccatrices, denotatur quod illi, qui erant maximi in lege, erant peccatores; sicut David, et Iudas; et in hoc designat imperfectionem aliorum: si enim isti fuerunt peccatores, multo magis et alii: *Io. 3. Omnes peccaverunt.* Et ideo isti ponuntur in generatione Christi, ut designetur, quod ipse legem impleverat. Nota tamen quod istae mulieres, quamvis fuerint omnes peccatrices, non tamen pro tempore illo, quo texitur earum genealogia; sed iam erant mundatae per poenitentiam. Dicit ergo, *Abraham genuit Isaac.* Notandum primo, quod hic duo sunt consideranda secundum literam, sive sensum literalem. Primo quod per patres istos positos designatur Christus. Secundo, quod etiam ista referuntur, et possunt referri ad instructionem nostram. Dicit ergo primo, *Abraham genuit Isaac.* Et hoc habetur *Genes. 21. Isaac autem genuit Iacob*, *Genes. 25. Iacob autem genuit Iudam et fratres eius.* Hic quaeritur, cum Abraham alium habuerit filium quam Isaac, sicut Ismael, et similiter Isaac, quare non fit mentio de eis, sicut hic dicitur *Iudam et fratres?* Item quare magis exprimitur Iudas ex nomine, quam alii? Ratio est, quia Iudas et fratres eius sub cultura unius Dei permanserunt: et ideo de eis fit mentio in generatione Christi, non autem Isaac, et Ismael, nec Iacob, et Esau. Ad secundum, quod hoc fuit, ut impleri ostenderetur in Christo prophetia Iacob *Genes. 49. Non auferetur sceptrum de Iuda, et dux de femore eius, donec veniat, qui mittendus est: et ipse erit expectatio gentium.* Manifestum enim est quod de Iuda ortus est Dominus, ut dicitur *Hebr* 7. et ideo fit magis mentio de ipso quam de aliis. *Iudas autem genuit Phares* et caet. Hic quaeritur. Cum Dominus non sit natus de Zara, sed de Phares, quare fit mentio de eo. Item quare nominaliter exprimitur? Prius enim dixit *Fratres eius.* Quare ergo expressit nomen Zarae? Et dicendum secundum Ambrosium, quod hoc in mysterio factum est. Ad cuius evidentiam nota historiam, quae habetur *Genes. 38.* quod in partu Thamar prior apparuit Zara, in cuius manu obstetrix ligavit filium coccineum dicens: *Iste egredietur prior, et ideo vocavit nomen eius Zaram: postea illo retrahente manum egressus est alter, dicente obstetrice: Quare propter te* et caet. Zara autem, qui prior apparuit, significat populum Iudaeorum, in cuius manu obstetrix filium coccineum ligavit, hoc est circumcisionem, quae fiebat cum sanguinis effusione. Sed illo retrahente manum et caet. egressus est alter: quia caecitas ex parte contigit in Iudaeis. Sic enim populus gentilis divisus intravit in lucem fidei, egressus de vulva ignorantiae et infidelitatis. Secundo notandum, quod per patres positos in generatione Christi signatur Christus ratione vel nominis, vel facti, vel alicuius alterius, sicut per se patet. Abraham enim interpretatur pater multarum gentium; et significat Christum, de quo *Heb. 2. Qui multos filios in gloriam adduxerat.* Item Abraham ex praecepto Domini exivit de terra sua, *Gen. 21.* Et Christus est, qui dixit *Hierem. 12. Reliqui domum meam, dimisi haereditatem meam* etc. Similiter Abraham, qui risit dicendo, *Nunc risum fecit mihi Dominus*, *Gen. 21.* Et ideo Christus est, in cuius nativitate non solum uni personae, sed toti mundo gaudium nuntiatur: *Luc. 2. Ecce evangelizo vobis gaudium magnum, quod erit omni populo, quia natus est vobis hodie salvator, qui est Christus Dominus* etc. Similiter per Iacob, et ratione interpretationis, et ratione facti, sicut patet in hoc, quod supposuit lapidem, idest duritiem crucis capiti suo. Similiter per Iudam, et Phares, qui interpretatur divisio: ipse enim dividet oves ab haedis, *infra 25.* Moraliter autem in istis generationibus designatur status nostrae iustificationis, secundum sex quae requiruntur ad iustificationem, scilicet fides per Abraham iustificatum ex fidei iustitia: alibi enim ipse principium dicitur fidei: *Ro. 4. Ut sit pater omnium credentium per praeputium.* Isaac spes: quia interpretatur risus: *Ro. 12. Spe gaudentes.* Iacob charitas, qui duxit duas uxores, Liam, quae interpretatur laborans, et Rachel, idest duas vitas, quae sunt in charitate secundum duo praecepta: contemplativa enim delectatur in Deo; activa autem est per quam subvenitur proximo. Iudas confessio, quae duplex est; fidei: *Rom. 10. Corde creditur ad iustitiam; ore autem confessio fit ad salutem:* et peccatorum: *Confitemini alterutrum peccata vestra*, *Iac. 5.* Ex hoc autem sequitur duplex effectus, scilicet destructio vitiorum, quae per Phares designatur; et origo virtutum, quod significatur per Zaram. Et ista oriuntur de Thamar, quae interpretatur amaritudo: *Isa. 38. Recogitabo* etc. *Phares autem genuit Esron.* Hic ponitur series genealogiae patrum, qui nati sunt in Aegypto, vel in exitu eius: sicut enim per Phares, qui interpretatur divisio, significatur Christus *infra 25. Separabit ab haedis*, ita per Esron, qui interpretatur sagitta, vel atrium: di-

citur enim sagitta propter efficaciam praedicationis, qua audientium corda penetravit: *Psal. 44. Sagittae tuae acutae, populi sub te cadent in corda inimicorum regis.* Atrium autem propter latitudinem charitatis, qua non solum amicos, sed etiam inimicos dilexit: *Ro, 5. Cum inimici essemus, reconciliati sumus Deo per mortem Filii eius: Isa. 53. Ipse pro transgressoribus rogavit.* Et idem *Luc. 23. Pater dimitte illis: non enim sciunt quid faciunt. Esron autem genuit Aram.* Aram autem interpretatur electus, vel excelsus: *Isa. 42. Ecce puer meus, et ipse est excelsus super omnes: Ephes. 2. Ipsum constituit super omnem principatum. Aram autem genuit Aminadab*, qui interpretatur spontaneus. Ipse est in cuius persona dicit Psalmista *53. Voluntarie sacrificabo tibi, et confitebor nomini tuo, quoniam bonum est Domine:* et *Isa. 53. Oblatus est, quia ipse voluit, et non aperuit os suum* etc. *Io. 6. Non veni facere voluntatem meam, sed eius qui misit me. Aminadab autem genuit Naasson*, qui interpretatur augurium vel serpentinum: quia Christus non solum praesentia, sed etiam praeterita, et futura cognovit: *Heb. 4. Omnia nuda et aperta sunt oculis eius.* Item serpentinum propter prudentiam: prudentia enim attribuitur serpenti: *Infra 10. Estote prudentes sicut serpentes: Iob 12. Ipse novit decipientem et eum qui decipitur.* Nota quod iste Naasson fuit in tempore Moysi, et exivit cum eo de Aegypto, et fuit unus princeps in tribu Iuda in deserto, sicut habetur in *Num. 70. cap.* Sed advertendum, quod *Exod.* ubi nostra litera habet, filii Israel ascenderunt armati de Aegypto, Aquila transtulit, instructi, propter aequivocationem: melior est autem litera 70. filii Israel quinta generatione exierunt de Aegypto. Sed contra. Naasson iste non fuit quintus a Iacob, sed septimus, sicut patet computando Iacob Iudas etc. usque ad Naasson. Ergo non quinta, sed septima generatione. Sed dicitur quod non est computandum per tribum Iuda, sed per tribum Levi, sub cuius ductu exierunt filii Israel de Aegypto: *Ps. 76. Deduxisti sicut oves populum tuum in manu Moysi, et Aaron.* Et patet quod tantum sunt quinque generationes. Iacob enim genuit Levi; Levi autem genuit Caatha; Caatha autem genuit Amram; Amram autem genuit Moysen et Aaron, sicut patet *Exod. 2.* Et sub Moyse exierunt de Aegypto. Ubi nota quod inter omnes tribus magis multiplicatur tribus Iuda: et hoc quia ex ea erant reges futuri, qui debebant pugnare. Inter omnes autem minus multiplicabatur tribus Levi: et hoc quia ordinata erat ad officium divinum, et sacerdotium, ad quod pauciores sufficiebant. Et ideo vult quod etiam computando per tribum Iuda, sit verum quod dicitur *Gen. 5. Quinta generatione revertentur huc.* Dicit ergo Hieronymus, illud quod ibi dicitur, intelligendum esse computando per tribum Levi; quod autem hic dicitur, per tribum Iuda. Phares enim ipse cum Iacob et Iuda patre suo intravit in Aegyptum. Et ideo istae generationes non sunt computandae a Iacob, sed a Phares, qui et ipse intravit in Aegyptum. Et patet quod Naasson fuit quintus a Phares, similiter Levi ipse intravit in Aegyptum cum patre suo Iacob. Et ideo a Levi, et non a Iacob computandae sunt generationes. Clarum autem est quod Moyses fuit quartus a Levi. *Naasson autem genuit Salmon.* Salmon interpretatur sensibilis: et significat Christum, in quo sunt omnes thesauri sapientiae et scientiae absconditi. Moraliter hic notandum, quod sicut in prima generatione significatur ordo nostrae iustificationis quantum ad statum incipientium, ita in ista secunda generatione, quae similiter continet quinque, significatur profectus proficientium. Primum enim quod sequitur quo homo est iustificatus a peccato est quod ipse habet zelum animarum. Et ideo bene Phares genuit Esron, qui interpretatur sagitta, propter efficaciam praedicationis qua penetrantur corda auditorum: *Isa. 40. Posuit me quasi sagittam electam.* Et ita adapta alia. *Salmon autem genuit Booz* etc. Hic ponuntur patres qui fuerunt nati post ingressum terrae promissionis. Salmon enim fuit genitus in deserto, et intravit cum Iosue in terram promissionis, et accepit uxorem Raab meretricem, de qua genuit Booz. Booz interpretatur fortis, *2. Reg. 22. Dominus fortitudo mea et robur meum.* Raab autem interpretatur fames, vel latitudo: et significat ecclesiam, quia ad ipsam pertinet illa beatitudo: *Matth. 6. Beati qui esuriunt, et sitiunt iustitiam, quoniam ipsi saturabuntur* etc. Interpretatur etiam latitudo, quia ecclesia per totum orbem dilatata est: *Isa. 54. Dilata locum tentorii tui, et pelles tabernaculorum tuorum extende* etc. Item interpretatur impetus, quia impetu praedicationis reges et philosophos convertit. Item significat ecclesiam ratione facti. Raab filum coccineum misit in fenestram, per quem liberata est a subversione Iericho, *Iosue 2. ca.* Fenestra est os. Filium ergo in fenestra est confessio passionis Christi, per quam ecclesia liberata est a morte. Item ratione coniugii, quia sicut Raab iuncta est matrimonio Salmon, qui fuit princeps in tribu Iuda; sic Christus desponsavit sibi ecclesiam: *2. Cor. 11. Despondi enim vos uni viro virginem castam exhibere Christo* etc. Sed hic quaeritur secundum literam, cum Raab fuerit meretrix, quomodo tanto principi, qui erat maior inter alios, desponsata est? Et est dicendum, quod Raab maximum quid fecit, eo quod contempto populo suo, et ritu paterno, cultum Dei Israel elegit. Et ideo quasi pro maximo honore nobilissimo principi data fuit. *Booz autem genuit Obed ex Ruth*, hoc habetur *Ruth ultim. cap.* Obed interpretatur serviens vel servitus: et significat Christum, de quo propheta, *Servire me fecisti peccatis tuis*, *Isa. 43.* Ruth autem significat ecclesiam de gentilibus natam ratione loci: fuit enim Moabitis. Moab interpretatur ex patre: *Io. 8. Vos ex patre diabolo estis;* et iterum ratione coniugii, ut patet in glossa. Sed quaeritur, quare istae mulieres hic nominantur, cum fuerint peccatrices. Hieronymus assignat rationem de Ruth, ut scilicet impleretur vaticinium Isaiae *16. Emitte agnum* etc. *Petra deserti est*, scilicet mali: et significatur Ruth Moabitis. Ambrosius autem assignat rationem dicens: *Futurum enim erat ut ecclesia congregaretur de gentibus infidelibus; et ideo poterat erubescere et confundi, nisi viderent Christum etiam de peccatricibus nasci.* Unde ut tolleretur eorum erubescentia, et confusio, nominandae sunt. Sed quaeritur. *Deu. 23.* dicitur, Moabitae et Ammonitae non intrabunt ecclesiam. Cum ergo Ruth fuerit Moabitis, quomodo recepta est in ecclesia? Sed

dicendum per Apostolum *ad Gal. 5.* quod qui spiritu ducuntur, non sunt sub lege: semper enim in lege magis debet observari intentio legislatoris quam verba legis: quae enim fuit causa quare prohibuit Dominus ut non intrarent ecclesiam, quia scilicet invenit in eis idolatriam, ne scilicet pertraherent Iudaeos ad idolatriam. Unde ista quae iam erat conversa, non erat idolatra; et ideo non erat subiecta prohibitioni. *Obed autem genuit Iesse, Ruth ultim.* Iesse autem interpretatur sacrificium vel incendium; et significat eum qui obtulit semetipsum hostiam Deo in odorem suavitatis. Sed quaeritur, cum iste alio nomine vocatus sit Isai, sicut patet *1. Reg.* in multis locis, et illud nomen esset solemnius: quare non nominavit eum Evangelista sic? Et dicendum, quod hoc fuit ut ostenderetur in Christo impletum esse quod dictum est per Prophetam Isaiam *11. Egredietur virga de radice Iesse. Iesse autem genuit David regem.* David interpretatur manu fortis et aspectu desiderabilis; quae omnia competunt Christo, sicut patet: ipse enim fortis est qui diabolum superavit: *Luc. 11. Si autem fortior illo superveniens vicerit eum, universa arma eius auferet, in quibus confidebat, et spolia eius distribuet.* Item ipse *speciosus forma prae filiis hominum, Psal. 44.* Sed hic quaeritur, cum plures alii fuerint reges, quare solus iste dicitur rex? Et dicendum quod iste primus rex fuit in tribu Iuda, de qua ortus est Dominus: quamvis enim Saul fuerit rex; ipse tamen fuit de tribu Beniamin. Secunda ratio, quia alii propter meritum ipsius David regnaverunt: *Psal. 88. Et ponam in saeculum saeculi semen eius, et thronum eius sicut dies coeli.* Tertia ratio, ut ostenderetur impleta prophetia *Hier. 23. Suscitabo David germen iustum, et regnabit rex, et sapiens erit, et faciet iudicium, et iustitiam in terra:* et *Isa. 9. Super solium David, et super regnum eius sedebit* etc. Moraliter vero in ista generatione designatur fructus perfectorum, sicut in aliis fructus incipientium, et proficientium: primum enim quod requiritur in homine perfecto est quod ipse sit fortis ad aggrediendum adversa, ut scilicet non retardetur propter aliquam difficultatem: et hoc significatur per Booz: interpretatur enim fortis: *Isa. 40. Qui sperant in Domino, mutabunt fortitudinem, assument pennas sicut aquilae, current, et non laborabunt, ambulabunt, et non deficient: Prover. ult. Mulierem fortem quis inveniet* etc. Secundum est humilitas servientis: ut quanto scilicet magnus est, tanto humiliet se in omnibus; et hoc significatur per Obed, qui et ipse interpretatur serviens vel servitus: *Luc. 22 Qui maior est vestrum, fiat sicut minister.* Tertium est fervor charitatis, quod significatur per Iesse, qui interpretatur incensum vel incendium: *Psal. 140. Dirigatur oratio mea sicut incensum in conspectu tuo* etc. et ex hoc pervenitur ad regnum, et ad gloriam: quia Iesse genuit David regem: *Apoc. 1. Fecit nos Deo nostro regnum, et sacerdotes Deo patri suo: 1. Petr. 2. Vos estis genus electum, regale sacerdotium, gens sancta, populus acquisitionis.*

c Posita serie genealogiae patrum, quae cucurrit per patriarchas; hic ponit seriem patrum, quae procedit per reges: et dividitur in duo. Primo ponuntur reges, qui nati sunt ex Israel sine commixtione seminis alieni. Secundo ponuntur reges, qui secuti sunt coniunctionem alienae copulae, ibi, *Ioram autem genuit* et caetera. Hic est duplex quaestio. Lucas enim computando generationem Christi ascendit per Nathan; Matthaeus autem descendendo procedit a David ad Christum per Salomonem. Unde videtur esse quaedam contrarietas. Sed dicendum sicut dictum est. Lucas in genealogia Christi ponit multos patres, qui non fuerunt patres carnalis originis per propagationem, sed secundum legalem adoptionem; Matthaeus autem nullum ponit, qui non fuerit pater carnalis. Et verum est quod secundum carnem Dominus descendit a David per Salomonem, et non per Nathan; et tamen secundum Augustinum non vacat mysterio quod Matthaeus a David per Salomonem descendit ad Christum. Lucas autem a Christo ad David per Nathan ascendit: Mattaeus enim generationem Christi carnalem susceperat describendam, secundum quam Christus usque ad similitudinem carnis peccati descendit: ideo recte Matthaeus in eius generatione a David per Salomonem descendit, cum cuius matre ipse David peccavit; Lucas autem qui maxime commendare intendit in Christo sacerdotalem dignitatem, per quam fuit peccatorum expiatio, recte per Nathan ad David ascendit, qui fuit vir sanctus. Nota tamen quod secundum eundem Augustinum *in lib. retr.* non est intelligendum quod idem fuerit Nathan propheta, qui eum reprehendit, et filius quem genuit; sed solum quod fuerunt similes in nomine. Secundo quaeritur quare Bersabee non nominatur ex nomine, sicut Tamar, Raab, et Ruth. Et dicendum, quod aliae, quamvis per aliquod tempus fuerint peccatrices, tamen postea fuerunt conversae et poenitentes; haec autem turpiter peccavit crimen adulterii et in consensu homicidii: et ideo propter verecundiam subticetur eius nomen. Nota tamen quod in Scriptura recitantur aliquando peccata magnorum, sicut David et aliorum: et hoc, quia diabolus non solum parvos et inferiores, sed etiam magnos prostravit: adversarius enim noster est. Et ideo propter cautelam recitantur, ut qui stat, videat ne cadat. Alia ratio est, ne aliquis putaret eos plusquam homines esse: si enim aliquis solam in eis perfectionem consideraret, decipi posset per idolatriam; sed cum videt eos per peccatum corruisse, non credit iam aliquid amplius ab homine in eis esse. Nota etiam hoc secundum Gregorium, quod aliquando factum literale est malum, et significatum est bonum: aliquando vero factum bonum, et significatum malum: Urias enim fuit vir bonus et iustus, nec de aliquo in Scriptura reprehenditur; et tamen significat diabolum. Bersabee autem fuit peccatrix; et tamen rem bonam significat, scilicet ecclesiam, ut notat glossa *2. Reg. 12.* Et etiam glossa quae dicitur exponere figuram secundum sensum allegoricum. Urias enim interpretatur lux mea Deus; et significat diabolum, qui lucem divinitatis appetivit, *Isa. 14. Ero similis Altissimo.* Bersabee interpretatur puteus septem vel puteus societatis; et significat ecclesiam de gentibus propter septiformem gratiam baptismalem. Hanc sibi desponsaverat primo diabolus; sed David, idest Christus, abstulit eam ab eo, et copulavit sibi, et ipsum diabolum interfecit. Aliter Bersabee significat legem, per cuius vias populus inductus est, qui non vult ingredi in domum per spiritualem intelli-

gentiam: et ideo defert literas mortis suae, quia litera occidit, *2. Cor. 4.* Sed David, idest Christus, abstulit a Iudaeis legem, quando docuit eam spiritualiter intelligendam. *Salomon autem genuit Roboam* etc. Sicut autem David interpretatur manu fortis, vel aspectu desiderabilis, ita Salomon pacificus: et hoc est rectum, quia ex fortitudine operationis bonae provenit pax conscientiae: *Psal. 118. Pax multa diligentibus legem tuam.* Contingit autem quod ex pace conscientiae homo velit alios ad bonum venire. Unde Salomon genuit Roboam, qui interpretatur impetus: quia impetu praedicationis movetur habens pacem conscientiae ad dilatandum nomen Christi, sicut legitur de Apostolis: *Isa. 27. Qui ingrediuntur impetu ad Iacob, florebit et germinabit Israel, et implebunt faciem orbis semine.* Utrumque autem significat Christum, quia ipse est pax. Item ipse Roboam, qui populum impetu praedicationis convertit. *Roboam autem genuit Abiam*, qui interpretatur pater Deus: quia ex hoc quod homo studet ad profectum aliorum spiritualem, vel corporalem per opera misericordiae, efficitur dignus paternitate Dei, ut *infra 5. Benefacite his qui oderunt vos, ut sitis filii patris vestri, qui in coelis est* etc. Et *Luc. 6. Estote misericordes.* Hoc et competit Christo cui dicitur: *Ego ero illi in patrem, et ipse erit mihi in filium, Heb. 1. Abias autem genuit Asa*, qui interpretatur attollens: quia quandoque homo ex hoc quod efficitur pater et superior aliorum, incurrit quandam negligentiam securitatis; ideo, *Abias genuit Asa*, ut scilicet homo sit in continuo profectu, et attollat se semper ad maiora: hoc etiam competit Christo, qui dicitur attollens, idest crescens, *Luc. 2. Puer autem crescebat.* Vel attollens, quia abstulit peccata mundi. *Asa autem genuit Iosaphat*, qui interpretatur iudicans, quia ex hoc quod semper crescit homo spiritualis, efficitur iudicans: *1. Cor 2. Spiritualis homo omnia diiudicat;* et hoc Christo competit, quia *Pater omne iudicium dedit Filio. Iosaphat autem genuit Ioram*, qui interpretatur habitans in excelsis: quia ille qui iudex constituitur, debet in excelsis habitare: *Isa. 33. Iste in excelsis habitabit.* Quomodo autem hoc sit, dicit Apostolus, *Nostra conversatio in coelis est.* Et hoc competit Christo, quia *Excelsus super omnes gentes Dominus, Psal. 112. Ioram autem genuit Oziam.* Hic est quaestio literalis. Nam *2. Paral.* dicitur quod Ioram genuit Ochoziam, Ochozias autem genuit Ioram, Ioras autem genuit Amasiam, qui et Azarias dicitur, Amasias autem genuit Oziam. In duobus ergo videtur Evangelista in genealogiae serie defecisse. Primo, quia Ioram non genuit Oziam, sed Amasias. Secundo, quia omisit tres generationes. Et dicendum ad primam, quod generare aliquem alium potest intelligi dupliciter, mediate vel immediate: immediate, sicut pater carnalis immediate generat filium: et sic Ioram non genuit Oziam. Alio modo mediate, sicut dicimur filii Adam; et sic filius potest dici genitus ab avo vel proavo, quia ab ipso per generationem mediatam descendit. Quare autem omisit tres reges, triplex ratio assignatur. Primo a Hieronymo qui dicit, *sicut scriptum est Exod. 20.* Dominus visitat peccata patrum in tertiam et quartam generationem, his qui patrum sceleris efficiuntur imitatores. Ioram autem duxit uxorem filiam Iezabel, scilicet Ataliam, quae traxit eum ad idolatriam. Ochozias etiam magis quam pater idolatriae deditus fuit. Et similiter Ioras, qui cum scelere idolatriae etiam Zachariam filium Ioiadae occidit; et ideo isti tres quasi indigni excluduntur a generatione Christi. Chrysostomus aliam assignat rationem. Praecepit enim Dominus *4. Reg. 9.* Hieu filio Nansi, quod ipse extirparet domum Achab, qui diligens fuit in executione praecepti, et tamen cultura deorum non recessit: adoravit enim vitulos conflatiles. Et quia diligenter perfecit Domini imperium destruendo domum Achab, dictum est ad eum, quod filii eius usque in quartam generationem sederent super thronum domus Israel; unde sicut Hieu meruit regnum Israel usque in tertiam vel quartam generationem, ita per oppositum Ioram, qui commiscuit se foeminis gentilibus, et transtulit iniquitatem domus Israel ad domum Iuda, debuit amittere nomen posteritatis in genealogia Christi usque in quartam generationem, facta expiatione peccati. Augustinus in *quaest. nov. et vet. test.* aliam assignat rationem. Dicit enim, quod quidam fuerunt boni, et bonos invenerunt patres, sicut Isaac et Iacob: quidam mali, et tamen bonos invenerunt patres, sicut Salomon, qui peccator fuit, et tamen David virum iustum et sanctum habuit patrem: quidam nec boni fuerunt, nec bonos patres habuerunt, sicut fuerunt isti tres, ut patet per praedicta. Ioram peccavit, et peccatum eius continuatum fuit usque ad Oziam, qui pene nihil mali fecit, nisi quod incensum adolevit; continuatio autem peccati causa, vel ratio est destructionis. Et ideo isti tres qui peccato idolatriae permanserunt, excluduntur a genealogia Christi. Ratio autem mystice assignatur propter tres quaterdenarios, per quos Matthaeus genealogiam Christi describere intendit. Ozias autem interpretatur robustus Domini; et signat Christum, de quo in *Psal. 117. Fortitudo mea, et laus Dominus, factus est mihi in salutem* etc. Mystice autem Ioram genuit Oziam, quia qui in excelso habitant, debent esse fortiter operantes. Nota quod sub hoc Ozia prophetavit Isaias, ut patet *Isa. 1.* Propter enim peccatum principum, et regum, et etiam populi, abstulit Deus prophetiam et doctrinam: unde sub rege bono coepit iterum emanatio prophetiae. *Ozias autem genuit Ioathan*, qui interpretatur profectus; et significat Christum, per quem ecclesia proficit quotidie. Et sic bene Ozias genuit Ioatham: quia qui fortiter operantur, sunt in continuo profectu: *Psal. 83. Ibunt de virtute in virtutem. Ioathan autem genuit Achaz*, qui interpretatur comprehendens: quia per continuum profectum virtutum venit homo ad cognitionem Dei: *Psal. 118. A mandatis tuis intellexi, propterea odivi omnem viam iniquitatis: Psal. 63. Annuntiaverunt opera Dei*, ostendendo in opere, et *facta eius intellexerunt.* Propter quod Paulus *ad Philip. 3. Sequor, si quo modo comprehendam, in quo et comprehensus sum a Christo Iesu;* et hoc competit Christo, qui solus perfecte divinitatem comprehendit: *Luc. 10. Nemo novit Patrem nisi Filius* etc. *Achaz autem genuit Ezechiam*, idest fortis Dominus: quia talis habet fortitudinem a Domino, *2. Reg. 22. Dominus fortitudo mea, et robur meum;* et hoc competit Christo, qui fortis est in

praelio. *Ezechias autem genuit Manassen*, et interpretatur oblivio: quia qui iam perfecte Deum cognoscit, istorum temporalium obliviscitur: *Psalm. 44. Obliviscere populum tuum, et domum patris tui; Gen. 41. Oblivisci me fecit Dominus Deus:* et hoc Christo convenit, de quo dicitur *Ezech. 18 Si impius egerit poenitentiam ab omnibus peccatis suis, quas operatus est, omnium iniquitatum eius, quas operatus est, non recordabor. Manasses autem genuit Amon*, idest fidelis et nutriens: quia vere est ille fidelis qui contemnit temporalia. Secundum enim Gregorium: *Fraus est filia avaritiae: et ideo qui temporalia perfecte contemnit, non iam curat de infidelitate.* Unde recte Manassea genuit Amon, hoc etiam interpretatur nutriens: quia qui temporalia contemnit, debet inde nutrire pauperes per misericordiam: *Infra 19. Si vis perfectus esse, vade, et vende omnia quae habes*, ecce contemptus: et *da pauperibus*, ecce nutrimentum; hoc autem Christo competit, qui vere fidelis est: *Psal. 144. Fidelis Dominus in omnibus verbis suis:* iterum nutritius: *Osee 11. Ego quia nutritius Ephraim portabam eos in brachiis meis, et nescierunt quod curarem eos: infra 23. Quemadmodum gallinae congregant pullos suos sub alas, et noluisti. Amon autem genuit Iosiam*, qui interpretatur salus Domini, vel incensum: quia ex hoc consequitur homo salutem, quod etiam temporalia obliviscitur et largitur, sive distribuit. Vel incensum hoc competit Christo: *Psal. 57. Qui operatus est salutem in medio terrae, et se obtulit sacrificium Deo in odorem suavitatis, Ephes. 5. Iosias autem genuit Iechoniam, et fratres eius*, qui interpretatur praeparatio Domini, vel resurrectio; et significat Christum, qui praeparavit nobis locum, *Ioann. 14*, et qui dicit *Ioan. 11. Ego sum resurrectio et vita*, et per hanc venimus ad resurrectionem. Hic enim triplex est quaestio secundum literam. Primo quaeritur, quomodo dicatur Iosias genuisse Iechoniam, et tamen non ipsum, sed patrem eius Ioachim genuit. Et ad hoc est duplex responsio. Secundum enim Chrysostomum, cui consentit Augustinus, nomen Ioachim praetermittitur omnino, et hoc quia non per divinam ordinationem regnavit, sed per Pharaonis potentiam, qui ipsum regno instituit, incarcerato primogenito fratre eius Ioathan, qui regnaverat ante eum. Et ad hoc nota historiam *4. Reg. 22.* Et *2. Paral. 36.* Habuit etiam Iosias tres filios, Zachariam, Ioachim, qui et Eliacim, et Sedeciam. Si enim, ut dicit Augustinus, illi tres reges removentur de genealogia, qui per idolatriam depravati sunt, quanto magis iste qui non per Deum, vel prophetam, sed per gentilis hominis positionem institutus est in regno? Sententia est, non verba Hieronymi, ut vult, et consentit Ambrosius quod uterque dictus est Ioachim, et ille qui ponitur in fine quatordenarii, et qui ponitur in principio tertii, et uterque Iechonias et Ioachim idem sunt. Unde notandum, quod Iosias tres habuit filios, Ioachim, qui et Eliacim, Ioathan, et Sedeciam. Mortuo autem Iosia regnavit pro eo Ioathan, medius scilicet filius, quo capto a Pharaone rege Aegypti, et incarcerato, constituit fratrem eius primogenitum Ioachim regem, imponens ei tributum; postea Nabuchodonosor rex Babylonis superato rege Aegypti obsedit Hierusalem, et cepit Ioachim, quem sub tributo remisit in Hierusalem. Postea autem cum vellet Ioachim rebellare contra regem Babylonis confisus de auxilio regis Aegypti, ascendit Nabuchodonosor Hierusalem, et cepit eum, et occidit, et constituit filium eius pro eo Ioachim, quem et Iechoniam nominavit nomine patris, quo facto timens Nabuchodonosor, ne iste memor mortis patris confoederaretur cum rege Aegypti, redit in Hierusalem, et obsedit eam, et Iechonias, vel Ioachim iste, filius scilicet alterius de consilio Hieremiae tradidit se regi Nabuchodonosor, et uxorem, et filios; et isti proprie dicuntur transmigrasse in transmigrationem. Nabuchodonosor vero constituit regem loco eius Sedeciam fratrem patris eius, et ipsum Ioachim duxit in Babylonem, et ille est de quo dicitur post, *Et post transmigrationem.* Sed quare nominatus est Iechonias, cum nomen eius fuerit Ioachim? Et dicendum, quod illud nomen impositum fuit a propheta, scilicet Hieremia: *Hierem. 22. Haec dicit Dominus, si fuerit Iechonias filius Ioachim* etc. Et *infra: Nunquid vas fictile atque contritum vir iste Iechonias;* et ideo potius nominatur ab Evangelista tali nomine, ut ostendatur Evangelistam concordare cum propheta. Nota etiam quod quamvis idem sit nomen, diversimode tamen scribitur. Primi enim Ioachim nomen scribitur per k, videtur dici Ioakim, sed secundi scribitur per ghimel, unde dicitur Ioachim: et ideo diversas habent interpretationes. Primum enim interpretatur resurrectio; secundum vero praeparatio Domini. Secundo quaeritur quare dicitur *Iechoniam et fratres eius:* multi enim fuerunt de regibus qui fratres habuerunt; sed nunquam dicitur, vel fit mentio de fratribus. Et dicendum secundum Ambrosium, quod ubicumque fit mentio de fratribus, sicut cum dicitur Iudam et fratres eius, et Phares et Zaram de Thamar, hoc significat quod aequales fuerunt in sanctitate, vel malitia. Isti autem tres omnes sunt mali. Aliter potest dici, quod ideo quia istorum fratrum quilibet regnavit, sicut patet per quae dicta sunt; sic autem non fuit de fratribus aliorum regum. Tertio quaeritur de hoc quod dicitur in transmigratione, videtur falsum: quia numquam transmigravit. Et dicendum hoc accipiendum esse secundum praescientiam divinam, secundum quam ordinatum erat eos quos tunc generabat, transmigrandos esse. Vel dicendum, quod in transmigratione, idest prope transmigrationem, sive iam imminente.

d His ponitur tertius quaterdenarius generationis Christi, qui procedit per personas privatas. De isto Iechonia, sicut dictum est supra, fuit duplex opinio. Hieronymus enim, et Ambrosius volunt quod alter fuerit ille qui ponitur in fine primi quaterdenarii, et vocatus est Ioachim; alter vero dictus est Ioachim. Secundum vero Augustinum, ut supra. Ista enim transmigratio filiorum Israel significat translationem fidei ad gentes: *Act. 13. Vobis oportebat primum loqui verbum Dei.* In illa transmigratione facta est quasi quaedam reflexio Iudaeorum ad gentes. Unde quasi quidam constituitur angulus; et ideo Iechonias iste significat Christum, qui factus est lapis angularis in seipso utrumque copulans populum, Iudaeorum idest, et gentium: *Psal. 117. Lapidem quem reprobaverunt.* Sed hic quaeritur. *Hier. 22.* dicitur: *Scribe virum istum, Sedeciam virum sterilem* etc. *Nec erit qui se-*

deat de semine eius super solium David. Quomodo ergo dicitur Christus descendisse a David per Sedeciam, cum de Christo scripserit sic: *Isa. 9. Super solium David, et super regnum eius sedebit ?* Et dicendum secundum Ambrosium, quod Christus dicitur sedere super solium, intelligit de regno spirituali, non corporali; nisi inquantum per regnum David corporale significatur spirituale. *Salathiel autem genuit* etc. Contra. *1. Paralip. 3.* dicitur, quod filii Iechoniae fuerunt Asir, Salathiel, et Melchiram, et Phadaia. Phadaia autem filios habuit Zorobabel, et Semei: de Abiud autem nulla prorsus fit ibi mentio. Ergo videtur, quod male dicit Evangelista, quod Salathiel genuit Zorobabel, et quod Zorobabel genuit Abiud. Ad hoc tripliciter respondetur in glossa. Una responsio, quod in libro Paralipomenon multa depravata sunt vitio scriptorum, praecipue de his quae pertinent ad numerum, et ad nomina. Unde istis generationibus vitiatis prohibet Apostolus intendere, quae magis quaestionem quam utilitatem inducunt, *1. Tim. 1.* Alia est responsio, quod Salathiel binominis fuit: vocatus est enim Salathiel, et Caphadara; et ideo liber Paralipomenon dicit Zorobabel filium Capha: Evangelista vero filium Salathiel. Nulla est contrarietas. Ergo. Tertia est responsio, et verior, quod Salathiel, et Caphadara fuerunt fratres, sicut dicit liber Paralipomenon; Caphadara autem genuit filium quem vocavit eodem nomine, scilicet Zorobabel, et iste genuit Abiud. Dicendum etiam quod liber Paralipomenon narrat genealogiam ipsius Capha, Evangelista generationem Salathiel, quia de eo erat Christus nasciturus. Notandum autem quod de illis qui fuerunt ab Abiud usque Ioseph, nulla fit mentio in libris sacrae Scripturae, sed ex annalibus Hebraeorum, quos Herodes pro magna parte comburi fecit, ut occultaretur ignobilitas sui generis, accepta sunt: patet litera. Sensum mysticum prosequamur. Nota ergo quod in hac parte genealogiae ponuntur tres ordines. Primus est ordo doctorum, et continet quatuor generationes: ante orationem enim requiritur praeparatio, secundum illud *Eccl. 18. Ante orationem praepara animam tuam;* et ideo de Iechonia, qui interpretatur praeparatio Domini, sequitur Salathiel, qui interpretatur petitio mea; et designat Christum, qui in omnibus exauditus est pro reverentia, *Heb. 5.* Oratio autem debet praecedere doctrinam, secundum illud *ad Eph. 6. c. Orate, ut detur sermo in apertione oris mei:* et ideo Salathiel sequitur Zorobabel, qui interpretatur magister, Babel, idest confusionis, quia per doctrinam, et praedicationem Apostolorum revocatae sunt gentes ad Deum verum, et hoc fuit ad confusionem idolatriae; et hoc competit principaliter Christo, qui dicit, *Vocatis me magister, et Domine, et bene dicitis, Io. 13.* Per doctrinam autem, et praedicationem acquirit homo patris dignitatem. Unde patres dicuntur eorum qui instruuntur spiritualiter: *1. Cor. 4. Nam et si decem millia paedagogorum habeatis in Christo, sed non multos patres: in Christo enim Iesu per evangelium filii sumus;* et ideo sequitur, *Zorobabel autem genuit Abiud,* qui interpretatur pater meus iste; et hoc competit Christo: *Psal. 88. Ipse invocavit me, pater meus es tu. Abiud autem genuit Eliacim.* Hic designatur ordo incipientium, scilicet auditorum. Primum autem quod fit per praedicationem in auditores, et quod debet praedicator intendere, est quod resurgant a vitiis ad virtutes, secundum illud *Ephes. 5. Surge qui dormis.* Et ideo *Abiud genuit Eliacim,* qui interpretatur resurrectio; et competit Christo, qui dicit *Io. 11. Omnis qui credit in me, habet vitam aeternam.* Non autem resurgens potest pervenire ad statum iustitiae nisi per auxilium Dei; et ideo postquam resurrexerit, indiget homo auxilio Dei, secundum illud *Psal. 120. Auxilium meum a Domino;* et ideo sequitur, *Eliacim autem genuit Azor,* qui interpretatur adiutus. Et hoc etiam competit Christo, de quo in *Psal. 26. Adiutor meus esto Domine;* et per hoc auxilium devenitur ad iustitiam: unde, *Azor genuit Sadoch,* qui interpretatur iustus: *Ro. 1. Iustitia Dei per fidem Iesu Christi in omnes, et super omnes qui credunt in eum.* Consummatio autem iustitiae, sive finis, est charitas: *finis iustitiae Christus, finis praecepti est charitas, 1. Tim. 1.* Tantum sunt duo praecepta, scilicet dilectio Dei, et proximi: *1. Io. 5. Et hoc mandatum habemus a Deo, ut qui diligit* etc. Et ideo, *Sadoch sequitur Achim,* Et, *Achim Eliud.* Achim interpretatur frater meus: unde signat dilectionem proximi: *Psal. 13. Ecce quam bonum.* Hoc competit Christo, qui caro, et frater noster est. Et quia dilectio proximi non potest esse sine dilectione Dei; ideo sequitur, *Eliud autem genuit Achim.* Eliud interpretatur Deus meus: *Psal. 17. Diligam te Domine:* et hoc competit Christo: *Psal. 117. Deus meus es tu. Achim autem genuit Eleazar.* Hic designatur ordo proficientium. Non potest autem proficere sine auxilio divino. Unde primum quod requiritur ad proficiendum, est auxilium divinum; et ideo Eliud recte sequitur, *Eleazar,* qui interpretatur Deus meus adiutor: *Psal. 85. Beatus vir cuius est auxilium* etc. Sed quia Deus multis modis potest iuvare ad salutem, ut removendo prohibentia, et dando occasiones, potissimum adiutorium est per donum gratiae suae: *1. Cor. 15. Gratia Dei sum id quod sum.* Et ideo, *Eleazar,* idest adiutorium Dei sequitur, *Mathan,* qui interpretatur donum, scilicet gratiae divinae: et hoc competit Christo, qui est etiam donans: *Io. 3. Sic Deus dilexit mundum, ut filium suum unigenitum daret: Ephes. 4. Dedit dona hominibus.* Sed quia homo posset tantum confidere de dono gratiae, quod ipse incideret in negligentiam, non cooperando per liberum arbitrium gratiae; ideo sequitur, *Iacob,* qui interpretatur luctator: propter hoc *1. Cor. 15. Gratia Dei sum id quod sum:* et sequitur, *Et gratia eius in me vacua non fuit: 1. Corin. 6. Hortamur vos ne in vacuum gratiam Dei recipiatis.* Nunc autem sequitur, *Ioseph,* idest augmentum, quia per gratiam, et liberi arbitrii conatum venit homo ad augmentum: *Provar. 4. Iustorum semita quasi lux splendens procedit, et crescit usque ad perfectam diem.* Unde *Iacob genuit Ioseph virum Mariae.* Sed hic oritur duplex quaestio. Primo enim quaeritur de contrarietate, quae videtur esse inter Lucam, et Matthaeum: Lucas enim dicit quod Ioseph fuit Heli, qui fuit Mathat: Mattheus autem dicit quod fuit Iacob. Ergo videtur esse contrarietas inter eos. Sed dicendum est ad hoc, quod duo fuerunt de eadem stirpe, sed non de eadem familia, scilicet Mathan, et Mathat: fuerunt enim de stirpe David; sed unus descendit de stirpe David

per Salomonem, scilicet Mathan: alius per Nathan a Mathat. Accepit ergo Mathan uxorem Hesta nomine, ex qua genuit Iacob; mortuo autem Mathan, quia lex non prohibebat viduam nubere, nupsit fratri eius Mathat, qui genuit de ea Heli. Unde Iacob, et Heli fuerunt fratres de eadem matre, sed non de eodem patre. Accepit autem Heli uxorem, et mortuus est sine liberis; unde Iacob ut suscitaret semen fratri suo, accepit eandem uxorem, et genuit Ioseph: unde Ioseph fuit filius Iacob secundum carnem, sed filius Heli secundum adoptionem. Et ideo Matthaeus qui ponit in genealogia Christi solum patres carnales, dicit Ioseph filium Iacob. Lucas autem qui ponit multos qui non fuerunt patres carnales, dicit eum filium Heli. Ratio autem huius diversitatis dicta est superius. Notandum autem quod quando frater accipiebat uxorem fratris ut suscitaret nomen eius, non est ita intelligendum quod filius ille qui generabatur, vocaretur nomine fratris defuncti: Booz enim qui accepit Ruth, ut suscitaret semen Elimelech, genuit filium quem non vocavit Elimelech, sed Obed; sed pro tanto dicitur suscitare nomen eius quia filius ille ei adscribebatur secundum legem: nec est hoc inconveniens, quia, sicut dicitur in ecclesiastica historia, ipsi Apostoli, et Evangelistae fuerunt instructi proximis parentibus Christi de genealogia Christi: qui eam partim memoriae, partim ex dictis libris *1. Paralip.* corde tenebant. Secunda quaestio est. Matthaeus intendit scribere generationem Christi. Cum ergo Christus non fuerit filius Ioseph, sed solum Mariae, ad quid necesse fuit protendere generationem Christi ab Abraham usque ad Ioseph? Ad quod dicendum, quod consuetum fuit apud Iudaeos, et est usque hodie, accipere uxorem de tribu sua: unde dicitur quod *Num. 36.* accipiat uxorem, etc. Et quamvis hoc non necessario observaretur; tamen ex consuetudine observabatur. Unde Ioseph Mariam tanquam sibi propinquissimam duxit uxorem. Et ideo quia erant de eodem genere, per hoc quod ostenditur Ioseph a David descendisse, ostenditur etiam Mariam, et Christum de semine David fuisse. Sed unde potest haberi hoc quod Ioseph, et Maria fuerint de eadem tribu. Patet ex hoc quod habetur *Luc. 2.* quia cum debuisset fieri descriptio, ascendit ipse Ioseph, et Maria in civitatem David, quae est Bethleem. Unde per hoc quod eam duxit, et reduxit secum, patet quod de eadem erant familia. Sed quaeritur quare per Mariam non ostendit Christi generationem ex David. Dicendum quod non est consuetum apud Hebraeos, nec etiam Gentiles, genealogiam texere per mulieres: unde Christus qui venerat pro salute hominum, voluit in hoc imitari, vel observare mores hominum; et sic non per feminas eius genealogia describitur, praecipue cum sine periculo veritatis posset per viros eius genealogia cognosci. *Virum Mariae.* Hieronymus: *Cum audieris virum, suspicio non oriatur nuptiarum.* Contra. Nonne fuit verum matrimonium? Dicendum quod sic, quia ibi fuerunt tria bona matrimonii: proles, ipse Deus; et fides, quia nullum adulterium; sacramentum, quia indivisibilis coniunctio animarum. Quid ergo dicendum? Hoc intelligitur quantum ad nuptiarum complementum, quod est per carnalem copulam. Ideo autem, dicit Augustinus, nominatur vir Mariae, ut ostendatur matrimonium esse inter pari voto continentes. Sed quomodo fuit matrimonium? Votum enim impedit matrimonium contrahendum, et dirimit contractum. Cum ergo Beata Virgo voverit virginitatem, nullum videtur fuisse matrimonium. Praeterea. Consensit in carnalem copulam, si fuit matrimonium. Sed dicendum quod Beata Virgo angebatur inter duo: ex una enim parte angebatur propter maledictum legis cui subiacebat sterilis; ex alia parte angebatur propter propositum servandae castitatis; et ideo virginitatem proposuit, nisi Dominus aliter ordinaret, unde divinae dispositioni se commisit. Quod dicitur, quod consensit in carnalem copulam. Dicendum quod non: sed in matrimonium directe; in carnalem autem copulam quasi implicite si Deus voluisset. *De qua natus est Iesus* et caet. Hic duplex error excluditur. Unus qui dicit Christum fuisse filium Ioseph: et hoc excluditur per hoc quod dicitur *de qua*: si enim fuisset filius Ioseph, dixisset de quo; vel saltem de quibus. Alius excluditur error, scilicet Valentini, qui dicit Christum non assumpsisse corpus de Beata Virgine; sed de caelo apportasse, et per Beatam Virginem sicut per canale transisse. Contra est quod dicitur *De qua*: si enim ita esset sicut dicit, dixisset Evangelista non de qua, sed per quam, vel a qua, vel ex qua, vel aliquid tale. Haec enim propositio de semper notat consubstantialitatem; non autem haec propositio ex; unde potest dici ex mane fit dies, et quod arca procedit ex artifice, nunquam dicitur de artifice. Unde per hoc quod dicit, *De*, denotat quod de corpore Beatae Virginis formatum est corpus Christi: *Gal. 4. Misit Deus filium suum factum ex muliere* etc. Hic cavendus est error Nestorii, qui duas in Christo personas posuit; et ideo non concedit Deum natum, vel passum: nec alia quae sunt Dei, ut esse ab aeterno, vel creasse stellas, attribuit homini. Unde in quadam sua epistola accipit istam auctoritatem ad confirmationem sui erroris, *De qua natus est Iesus*, non dicit Deus, sed Iesus: quod est nomen hominis; et *Christus*. Sed secundum hoc nulla esset unio in Christo, nec Christus diceretur unus. Unde nota quod in Christo, quia fit unio duarum naturarum in una persona, fit communicatio idiomatum, ut illa quae sunt Dei, attribuantur homini, et e converso; et potest poni exemplum qualecumque de tribus accidentibus in subiecto, sicut pomum dicitur album, et saporosum. Et quantum ad saporosum dicitur album ratione qua pomum est album, et e converso. *Qui vocatur Christus.* Nota simpliciter dicitur Christus sine additione ad denotandum quod oleo invisibili unctus est, non materiali, sicut reges, vel prophetae in lege: *Psa. 44. Unxit te Deus Deus tuus oleo laetitiae prae consortibus tuis. Omnes ergo generationes.* Posita generatione Christi, hic concludit numerum generationum: et dividit eas per tres quaterdenarios. Primus quaterdenarius est ab Abraham usque ad David inclusive, ut scilicet David numeretur in illo primo quaterdenario; et hoc est, *Omnes ergo generationes.* Secundus quaterdenarius protenditur a David exclusive, ita scilicet quod ipse David non numeretur, sed incipiatur a Salomone, et terminetur ad transmigrationem Babylonis: et hoc est, *Et a David* etc. Tertius incipit a transmigratione Babylonis, et terminatur in Christum, ita quod Christus sit quaterdenarius. Sed quaeritur quare Evangelista

ita diligenter, et attente distinxit generationem Christi per tres quaterdenarios. Chrysostomus assignat rationem: quia in istis tribus quaterdenariis semper facta est alia mutatio in populo Israel: in primo enim quaterdenario fuerunt sub ducibus; in secundo sub regibus; in tertio sub Pontificibus. Et ipse Christus est dux, est rex, et Pontifex: *Isa. 33. Dominus iudex noster: Dominus legifer noster: Dominus rex noster* et esset. Et de eius sacerdotio dicitur in *Psal. 109. Tu es sacerdos in aeternum secundum ordinem Melchisedech.* Aliam rationem assignat ipse, ut scilicet ostenderetur necessitas adventus Christi. In primo enim quaterdenario petierunt regem contra voluntatem Dei, et legem transgressi sunt. In secundo autem propter peccata sua ducti sunt in captivitatem. Sed in tertio per Christum ab omni culpa, et miseria, et a servitute peccati spirituali liberamur. Hieronymus tertiam assignat rationem, quia per istos signantur tria tempora, quibus omnium hominum vita ducitur: per primum enim quaterdenarium signatur tempus ante legem, quia in illo ponuntur aliqui patres qui fuerunt ante legem; et secundum tempus sub lege: quia omnes illi qui ponuntur sunt sub lege: per tertium autem tempus gratiae, quia terminatur ad Christum, per quem scilicet *gratia, et veritas facta est, Io. 1.* Congruit etiam ista distinctio mysterio: quia quaterdenarius est numerus compositus ex quatuor, et decem. Per decem ergo vetus intelligitur testamentum, quod datum est in decem mandatis. Per quatuor autem evangelium, quod in quatuor libris distinguitur. Tres autem quaterdenarii designant fidem Trinitatis. Unde per hoc quod Matthaeus genealogiam in tres quaterdenarios dividit, designatur quod per novum, et vetus testamentum in fide Trinitatis pervenitur ad Christum. De numero autem generationum est duplex opinio: secundum enim Hieronymum qui dicit, quod alius est Iechonias in fine primi quaterdenarii, et in principio secundi, sunt quadraginta duo generationes: tot enim faciunt quaterdenarii tres; sed secundum Augustinum non sunt nisi quadraginta unum; et quod Christus sit ille unus, hoc competit mysterio: quadragenarius enim numerus consurgit ex ductu quatuor in decem, et e converso. Secundum autem Platonicos etiam quatuor est numerus corporum: corpus enim componitur ex quatuor elementis; decem autem est numerus, qui consurgit ex aggregatione numerorum linealium: unus enim, duo, tres, et quatuor faciunt decem. Et quia Matthaeus intendit declarare quomodo Christus linealiter descendit ad nos; ideo per quadraginta generationes venit ad nos Christus. Lucas autem qui intendit in Christo commendare sacerdotalem dignitatem, cui competit expiatio peccatorum *inf. 18. Non dico tibi usque septies, sed usque septuagies septies* etc, ponit generationes septuaginta septem: consurgit enim iste numerus ex ductu septem in undecim: septies enim undecim sunt septuaginta septem. Per undecim ergo intelligitur transgressio decalogi; per septem autem septiformis gratia, per quam fit remissio peccatorum. Quod autem secundum Heronymum sunt quadraginta duo generationes, etiam non vacat a mysterio, quia per illas duas intelliguntur duo praecepta charitatis; vel duo testamenta, novum, et vetus. *Christi autem generatio sic erat.* Posita genealogia Christi in generali, hic describitur generatio eius in speciali: et dividitur in tres partes. Primo ponit quidem titulum. Secundo Evangelista describit generationis modum, ibi, *Cum esset desponsata.* Tertia probat generationis modum, ibi, *Ioseph autem vir eius.* Dicit ergo. *Christi autem.* Hoc dupliciter legitur: secundum Chrysostomum enim est quasi quidam prologus dicendorum; sed secundum Remigium est quidam epilogus dictorum. Primo modo legitur sic. Ita dictum est de genealogia Christi, quomodo Abraham genuit Isaac etc. per carnalem admixtionem. *Sed Christi generatio sic erat*, supple sicut dicetur in sequentibus. Secundo modo legitur sic, ut sit epilogus praecedentium: Ita Abraham etc. Usque ad Christum. *Christi autem generatio sic erat*, supple ut Abraham per David, et alios protenderetur ad Christum. Consequenter describit generationis modum; et primo describit personam generantem, cum dicit, *Cum esset desponsata.* Secundo ipsam Christi generationem, cum dicit, *Antequam convenirent* etc. Tertio generationis auctorem, *De Spiritu sancto.* Personam generantem describit a tribus. Primo a conditione, cum dicit, *Desponsata ... Ioseph.* Secundo a dignitate, *Mater eius.* Tertio a proprio nomine, *Maria.* Dicit ergo, *Cum esset desponsata* etc. Sed hic statim oritur quaestio. Cum Christus voluerit nasci de virgine, quare voluit matrem suam desponsari? Ratio secundum Hieronymum triplex assignatur. Prima est, ut credibilius esset testimonium virginitatis eius: si enim non fuisset desponsata, et diceret se esse virginem cum esset impraegnata, non videretur ob aliud dicere, nisi ut celaret crimen adulterii. Sed cum desponsata erat, non habebat necesse mentiri. Et ideo magis esset credendum ei: *Psal. 92. Testimonia tua credibilia facta sunt nimis.* Alia ratio est ut haberet praesidium viri, sive cum fugeret in Aegyptum, sive cum inde rediret. Tertio fuit, ut partus eius diabolo celaretur, ne scilicet si ipsum sciret, impediret passionem eius, et fructum nostrae redemptionis: *1. Corinth. 2. Si enim cognovissent, nunquam Dominum gloriae crucifixissent:* exponitur de daemone, idest non crucifigi permisisset. Sed contra. Diabolus nunquid non cognoscit an ista est virgo? Virginitas enim eius erat in carne non corrupta. Ergo diabolus potuit scire eam esse virginem. Sed dicendum secundum Ambrosium, qui etiam istam rationem assignat, quod diaboli possunt aliqua subtilitate naturae; quae tamen non possunt nisi divina permissione. Unde diabolus eius virginitatem cognosceret, nisi a diligenti consideratione divinitus fuisset prohibitus. Secundum Ambrosium assignatur triplex ratio. Prima est propter honorem matris Domini conservandum. Maluit Dominus de ortu suo homines dubitare, quam de pudicitia matris. Et ideo voluit eam desponsari, ut tolleretur suspicio adulterii: ipse enim venerat legem adimplere, non solvere: *Matth. 5. Non veni solvere, sed adimplere: Exo. 20.* dicitur, *Honora patrem tuum, et matrem tuam.* Alia ratio est, ut virginibus notatis de adulterio auferretur excusatio: si enim mater Domini non fuisset desponsata, et tamen gravida, possent similiter se per eam excusare: *Psalm. 160. Non declines cor meum in verba malitiae, ad excusandas excusationes in peccatis*

etc. Tertia ratio, quia Christus ecclesiam sibi desponsavit, quae virgo est: *2. Cor. Despondi enim vos.* Et ideo de virgine desponsata nasci voluit in signum quod ecclesiam desponsavit. *Cum ergo esset desponsata*, Sed cui? Ioseph. Secundum Chrysostomum Ioseph fuit faber lignarius; et signat Christum, qui per lignum crucis omnia restauravit coelestia etc. *Mater eius*, idest Dei. Hic ostenditur eius dignitas: nulli enim creaturae hoc concessum est, nec homini, nec angelo, ut esset pater, aut mater Dei; sed hoc fuit privilegium gratiae singularis, ut non solum hominis, sed Dei mater fieret; et ideo *in Apoc. 12.* dicitur: *Mulier amicta sole*, quasi tota repleta divinitate; quod negavit Nestorius. Et hoc quia divinitas non fuit accepta a virgine. Contra quem Ignatius martyr pulchro exemplo utitur ad ostendendum quod fuit mater Dei. *Constat*, inquit, *quod in generatione hominum communium mulier dicitur mater: et tamen mulier non dat animam rationalem, quae a Deo est, sed ministrat substantiam ad corporis formationem. Sic igitur mulier dicitur mater totius hominis, quia id quod sumptum est de ea, unitur animae rationali. Similiter cum humanitas Christi sumpta sit de Beata Virgine, propter unionem ad divinitatem dicitur Beata Virgo non solum mater hominis, sed etiam Dei: quamvis ab ipsa non sumatur divinitas, sicut nec in aliis anima rationalis sumitur a matre.* *Maria*, proprium nomen interpretatur maris stella, vel illuminatrix, et suo sermone domina: unde *in Apoc. 12.* describitur luna sub pedibus eius. *Antequam convenirent* etc. Hic obiicit Elvidius. Si antequam convenirent, Ergo aliquando convenerunt; unde iste negavit virginitatem matris Christi: non ante partum, nec in partu, sed post partum dicit quod fuit cognita a viro. Et respondet Hieronymus, quod sine dubio hoc quod dicitur *Antequam*, semper importat ordinem ad futurum. Sed hoc potest esse dupliciter: vel secundum rationem, vel secundum intellectus acceptionem: si enim dicatur antequam comederem in portu Romae, navigavi ad Aphricam, non est intelligendum quod postquam navigaverim ad Aphricam comederim, sed quia proposueram comedere, et praeventus navigatione non comedi; ita est hic: non est ita intelligendum quod postea realiter convenirent, sicut dicit impius ille; sed quia ex hoc ipso quod sibi desponsata erat, secundum communem opinionem licebat eis aliquando convenire; quamvis nunquam convenirent. Remigius aliter exponit, ut intelligatur solemni celebratione nuptiarum: ante enim erat, et fiebat per aliquos dies desponsatio, et interim sponsa non erat sub custodia viri; postea autem fiebat solemnis celebratio nuptiarum, et tunc traducebatur ad domum viri. De his nuptiis sequitur Evangelista hic. Et secundum hoc non habet locum obiectio Elvidii. Nota proprietatem verbi: proprie enim illud inventum dicitur, de quo non sperabatur, nec putabatur; et Ioseph tantam habebat opinionem de pudicitia Mariae, quod praeter aestimationem eius fuit quod invenit eam gravidam. *In utero habens*, supple ab ipso Ioseph, qui, sicut dicit Hieronymus, maritali licentia pene omnia secreta eius rimabatur. *De Spiritu sancto*. Hic tangitur auctor conceptionis. Hoc autem legendum est divisim ab illo praecedenti: non enim legendum est, aut intelligendum quod Ioseph invenerit eam habentem in utero de Spiritu sancto; sed solum quod invenit eam gravidam. Et ne oriretur auditoribus interim suspicio adulterii, addidit, *de Spiritu sancto*, idest de virtute Spiritus sancti, non de substantia, ne filius Spiritus sancti credatur: *Luc. 1. Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi.* Quamvis autem secundum Augustinum indivisibilia sint opera Trinitatis, et ideo ipsam conceptionem non solum Spiritus sanctus, sed etiam Pater, et Filius operati sunt; tamen per quandam appropriationem Spiritui sancto attribuitur; et hoc tribus rationibus. Prima ratio est, quia Spiritus sanctus amor est. Hoc autem fuit signum maximi amoris, quod Deus Filium suum incarnari voluerit: *Io. 3. Sic Deus dilexit mundum, ut Filium suum unigenitum daret.* Secunda, quia Spiritui sancto attribuitur gratia: *1. Cor. 12. Divisiones gratiarum sunt, idem autem Spiritus:* et fuit maxima gratia. Tertia ratio assignatur in gestis Nicoeni concilii, et est, quod in nobis est duplex verbum: verbum cordis, et verbum vocis. Verbum cordis est ipsa conceptio intellectus, quae occulta est hominibus, nisi quatenus per vocem exprimitur, sive per verbum vocis. Verbo autem cordis comparatur Verbum aeternum ante incarnationem, quando erat apud Patrem, et nobis absconditum; sed verbo vocis comparatur Verbum incarnatum quod iam nobis apparuit, et manifestum est. Verbum autem cordis non coniungitur voci nisi mediante spiritu; et ideo recte incarnatio Verbi, per quam nobis visibilis apparuit, mediante Spiritu sancto facta est. Nota hic quatuor rationes quare Christus de virgine nasci voluit. Quarum prima fuit, quia peccatum originale contrahitur in prole ex commixtione viri, et mulieris; unde si Christus natus fuisset de concubitu coniugali, peccatum originale contraxisset. Hoc autem esset inconveniens, cum ipse ad hoc venisset in mundum ut peccata nostra tolleret: unde peccati contagione infici non debuit. Secunda, quia Christus praecipuus fuit doctor castitatis: *Infra 19. Sunt eunuchi qui se castraverunt propter regnum caelorum.* Tertia propter puritatem, et munditiam. *In malevolam animam non introibit sapientia, Sap. 1.* Unde decuit ut venter matris eius nulla corruptione pollueretur. Quarta propter proprietatem Verbi: quia sicut verbum sine corruptione cordis emanat a corde, ita Christus de virgine nasci voluit, ut debuit sine corruptione. *Ioseph autem vir eius* etc. Postquam posuit generationis modum, hic confirmat ipsum per testimonium. Cum enim supra dixerit Evangelista, quod mater Iesu inventa est in utero habens, et quod hoc erat de Spiritu sancto, posset aliquis credere quod Evangelista hoc apposuisset ob gratiam Magistri; ideo hic Evangelista confirmat generationis modum supradictum. Et primo praenuntiatione prophetica, *Hoc autem factum est* Secundo revelatione angelica, ibi, *Exurgens autem Ioseph.* in prima parte sunt tria. Primo introducitur persona, cui facta est revelatio. Secundo persona revelans, ibi, *Haec autem eo* etc. Tertio ponuntur verba revelationis, ibi, *Ioseph fili David.* Persona autem, cui fit revelatio, commendatur ex duobus, scilicet ex hoc quod est iustus; et ideo non mentiretur. Secundo ex hoc quod sponsus, sive vir; et ideo

crimen in ea non pateretur: *Prover. 6. Zelus, et furor viri non parcet in die vindictae.* Dicit ergo ita: *Juventa est a Ioseph habens in utero. Sed Ioseph vir eius cum esset iustus, et nollet* etc. Hic est duplex sanctorum sententia, Ambrosii videlicet, et Augustini. Augustinus enim vult, quod Ioseph qui non erat praesens, quando facta est annuntiatio angelica, rediens, et inveniens eam gravidam, habuit suspicionem adulterii. Sed tunc statim oritur quaestio: quomodo iustus erat, si eam quam suspectam habebat de adulterio, nolebat traducere, idest crimen ipsius propalare: in hoc enim videbatur ei in peccato consentire, et *Rom. 1.* dicitur quod *non solum qui faciunt, sed etiam qui consentiunt facientibus, digni sunt morte.* Sed ad hoc est triplex responsio. Prima est secundum Chrysostomum, quod duplex est iustitia: una enim est iustitia, quae est virtus cardinalis, quae dicitur iustitia specialis; alia est iustitia legalis, quae includit omnem virtutem, et pietatem, et clementiam, et huiusmodi. Quando ergo dicitur quod Ioseph iustus erat, intelligendum est de iustitia generali, ut iustitia accipiatur pro pietate. Unde quia iustus erat, idest pius, noluit eam traducere. Alia est responsio Augustini, qui dicit, quod duplex est peccatum, scilicet peccatum occultum, et peccatum manifestum: peccatum enim occultum non est publice arguendum, sed aliter est ei remedium adhibendum. Suspicio ergo adulterii, quam habuit Ioseph, erat suspicio peccati occulti, et non manifesti, quia ipse solus sciebat; et iterum si alii scirent eam gravidam, non possent opinari nisi quod de ipso esset; et ideo crimen eius non debuisset propalare. Tertia vero responsio est Rabani, quod etiam Ioseph iustus fuit, et pius: in hoc enim quod pius, non voluit crimen propalare; sed in hoc quod voluit eam dimittere, apparuit iustus: sciebat enim quod qui tenet adulteram, stultus et insipiens est, ut dicitur *Prov. 3.* Secundum autem Hieronymum, et Origenem non habuit suspicionem adulterii: noverat enim Ioseph pudicitiam Mariae, legerat in Scriptura quod virgo concipiet, *Isa. 7.* et *cap. 11. Egredietur virga de radice Iesse, et flos de radice eius ascendet* etc. Noverat etiam Mariam de David generatione descendisse. Unde facilius credebat hoc in ea impletum esse, quam ipsam fornicatam fuisse. Et ideo indignum reputans se tantae cohabitare sanctitati, voluit occulte dimittere eam, sicut Petrus dixit: *Exi a me Domine, quia homo peccator sum, Luc. 5.* Unde nolebat eam traducere, idest ad se ducere, coniugem accipere se indignum reputans. Vel secundum aliorum sententiam, ignorans finem ne tanquam reus haberetur si celaret, et secum eam teneret. *Haec autem eo cogitante.* Hic persona revelans introducitur: et tanguntur tria. Primo enim tangitur tempus. Secundo persona revelans introducitur, *Ecce angelus.* Tertio revelationis modus exprimitur, *Apparuit in somnis Ioseph.* Dicit ergo, *Haec autem eo cogitante*, idest dum ista secum in mente revolveret, *Ecce* etc. Nota quod duo commendantur hic de Ioseph, scilicet sapientia, et clementia: sapientia quidem in hoc, quod ipse antequam ageret, deliberavit: *Prov. 3. Palpebrae tuae praecedant gressus tuos;* hoc est, nihil facias sine iudicio, et deliberatione rationis. Item clementia sive pietas in hoc quod factum eius non propalavit, vel promulgavit, contra multos qui statim illud quod habent in corde, volunt exterius publicare: *Prov. 25. Sicut urbs patens, et absque murorum ambitu, ita vir, qui non potest in loquendo cohibere spiritum suum.* Et ideo meruit instrui, sive consolari; unde sequitur: *Ecce angelus Domini:* quasi in promptu sit adiutorium Dei: *Psal. 9. Adiutor in opportunitatibus in tribulatione: Ecce enim Deus adiuvat me, et Dominus susceptor est* etc. Nihil enim melius potuit excusare, quam ille qui conscius erat virginitatis servatae. Unde ille idem angelus qui missus est ad Mariam *Luc. 1.* creditur missus ad Ioseph: *Psal. 33. Immittet angelus Domini in circuitu timentium eum*, scilicet Mariae, et Ioseph, ut etiam ipsam liberaret ab infamia, et Ioseph in perturbatione non dimitteret. Sed hic quaeritur, quare non a principio facta est Ioseph revelatio, antequam ita perturbaretur? Item quare Maria ei non revelavit annuntiationem angelicam, quae sibi facta fuerat? Et dicendum ad primum, quod hoc fecit ut testimonium eius esset credibilius. Sicut enim Dominus Thomam Apostolum permisit dubitare de sua resurrectione, ut scilicet dubitans palparet, et palpans crederet, et credendo infidelitatis in nobis vulnus amoveret, sic permisit Dominus Ioseph de pudicitia Mariae dubitare, ut dubitans revelationem angelicam acciperet, et accipiendo firmius crederet. Ad hoc quod quaeritur secundo, dicendum, quod si Maria ei dixisset, ipse non credidisset. *Apparuit ei in somnis:* ecce modus revelationis. Nota quod apparere proprie est illius rei, quae de natura sua est invisibilis, tamen in potestate sua est ut videatur: sicut est Deus, vel angelus; illa enim quae de sui natura habent ut videantur, proprie apparere non dicuntur: unde dicitur apparitio divina, vel angelica: unde proprie loquitur, *Apparuit in somnis.* Ratio redditur in glossa, quia Ioseph quodammodo dubitans erat: unde quasi quodammodo dormiebat: et ideo recte in somnis dicitur angelus apparuisse ei. Alia ratio potest assignari melior. Sicut enim dicit Apostolus *1. Cor. 13. Prophetia data est fidelibus, signa autem infidelibus.* Proprie autem revelatio, quae dicitur prophetica, fit in somnis: *Num. 12. Si quis fuerit propheta inter vos Domini, in visione apparebo ei, vel per somnium loquar ad illum:* et ideo quia Ioseph iustus erat, et fidelis, ipsi tanquam fideli debuit fieri apparitio, quae competit credentibus, scilicet revelatio quasi prophetica. Quia vero apparitio corporalis est miraculosa, talis apparitio sibi non competebat, cum ipse crederet, et esset fidelis. Sed tunc quaeritur, quare Mariae facta est visibilis apparitio, cum ipsa esset fidelissima? Et dicendum est, quod mysterium incarnationis a principio revelatum est Virgini Mariae, quando difficilius erat ad credendum; et ideo oportuit quod sibi fieret apparitio visibilis; ipsi vero Ioseph non est revelatum a principio, sed magis quando iam pro magna parte erat impletum, cum iam videret alvum eius intumescere, unde facilius poterat credere; et ideo sufficiebat sibi apparitio, quod fit in somnis. *Ioseph fili David.* Hic revelationis verba ponuntur: et dividitur in tres partes, secundum tria quae fecit angelus. Primo enim Mariae, et Ioseph prohibet divortium. Secundo incarnationis aperit mysterium, cum dicit, *Quod in ea natum est.* Tertio ipsius Ioseph futurum praenuntiat obsequium, quod puo-

ro exhibebat, ibi, *Pariet autem filium*. Dicit igitur *Ioseph*. Vocat eum ut reddat eum attentum ad audiendum, et ut revocet eum ad seipsum. Hoc commune est in Scriptura, quod scilicet quando praemittitur apparitio, quae est de superius, requirit in auditore quandam mentis elevationem, et attentionem: *Ezech. 2. Fili hominis sta super pedes tuos* etc. Et *infra: Fili hominis audi quaecumque loquor ad te, et noli esse exasperans. Fili David, Aba. 11. Super filium David*: ideo genus exprimit ut avertat illud quod dicitur *Isa. 7. Audite domus David; Nunquid parum est molestos esse hominibus, quia molesti estis et Deo meo* etc. Signum enim datum fuit, non uni personae, sed toti tribui sive domui: unde quia de hoc debebat eum instruere, iubetur in expressione generis sui vaticinium prophetae ad memoriam reducere. *Noli timere*. Omnis apparitio, sive sit boni, vel mali angeli, timorem quendam incutit: et hoc, quia talis apparitio est inconsueta, et quasi extranea naturae hominis; et ideo ponit hominem quasi extra se; sed in hoc est differentia, quia apparitio mali angeli terrorem incutit, et in ipso terrore hominem dimittit, ut scilicet hominem quasi extra se positum facilius pertrahat ad peccatum; sed boni angeli apparitio, quamvis terrorem incutiat; tamen statim subditur conclusio, et assecutio consolationis, ut scilicet homo ad se redeat, et quae sibi dicuntur advertat: unde *Luc. 1.* ubi dicitur quod apparuit angelus Zachariae, statim sequitur, *Ne timeas Zacharia*, et similiter *in eodem: Ne timeas Maria*. Unde post apparitionem factam Ioseph statim subditur consolatio. Duplicem habebat iste timorem, scilicet Dei, et etiam peccati, ne scilicet Mariae cohabitando peccaret tanquam conscius peccati; et ideo *Ne timeas* subditur, scilicet metu peccati, *accipere Mariam* etc. Nota quod coniux dicitur, non propter matrimonium, sed propter desponsationem: consuetudo enim est Scripturae et sponsas vocare coniuges, et coniuges sponsas. Sed quaeritur, quomodo iubetur eam accipere, cum eam nondum dimisisset? Et dicendum quod licet eam corporaliter non dimisisset, tamen in animo eam dimiserat: et ideo iubetur eam accipere. Vel ne timeas accipere quantum ad solemnitatem, et nuptiarum celebrationem. *Quod enim in ea natum est*. Hic aperit incarnationis mysterium: et nota quod tria ibi fuerint, scilicet ipsa virgo concipiens, filius Dei conceptus, et virtus activa Spiritus sancti. Duo bene exprimit angelus, scilicet concipientem, et conceptionis auctorem; sed tertium, ipsum Dei filium conceptum non exprimit nisi indefinite. *Quod enim*, inquit, *in ea natum est*: et hoc ut denotetur quod ipsum est ineffabile et incomprehensibile, non solum homini, sed etiam ipsis angelis. *Quod enim*, inquit, *in ea natum est*: non dicit de ea, quia nasci de matre est in lucem prodire: in matre nasci est ipsum concipi. *De Spiritu sancto est*. Hoc est ergo testimonium angelicum, quod inducit Evangelista ad probandum quod supra dixerat, *Inventa est in utero habens de Spiritu sancto*. Nota quod in conceptione aliarum mulierum in semine viri est virtus formativa, cuius subiectum est semen, et per hanc virtutem formatur foetus, et vegetatur in corpore mulieris. Hanc autem supplevit virtus Spiritus sancti; et ideo aliquando invenitur dictum a sanctis, quod Spiritus sanctus fuit ibi pro semine: aliquando dicitur quod non fuit semen. Et hoc est, quia in semine viri sunt duo, scilicet ipsa corrupta substantia, quae descendit a corpore viri, et ipsa formativa virtus. Dicendum ergo, quod Spiritus sanctus fuit pro semine quantum ad virtutem formativam; sed non fuit ibi pro semine quantum ad corpulentam substantiam, quia non de substantia Spiritus sancti facta est caro Christi, vel conceptio eius; et ideo patet, quod Spiritus sanctus non potest dici pater Christi, quia nec secundum divinam naturam, nec secundum humanam: secundum divinam naturam quidem, quia quamvis Christus sit eiusdem gloriae cum Spiritu sancto; filius tamen secundum divinam naturam nihil accepit a Spiritu sancto; et ideo non potest dici filius eius: filius enim aliquid accipit a patre: similiter nec secundum humanam, quia pater et filius debent convenire in substantia; Christus autem, quamvis sit conceptus virtute Spiritus sancti, non tamen de substantia Spiritus sancti. Sed contra hoc quod dicitur *De Spiritu sancto*, est quod *Prov. 6.* dicitur quod *Sapientia aedificavit sibi domum*. Ergo videtur quod ipsamet divina sapientia, idest Dei Filius, sibi humanam naturam univit, et ita non est facta virtute Spiritus sancti. Sed duplex est responsio. Secundum Augustinum prima, quod verbum illud quod scribitur *Prov. 9.* intelligitur de ecclesia, quam Christus in sanguine suo fundavit. Alia est, quod indivisa sunt opera Trinitatis: et ideo illud quod facit Filius, facit etiam Spiritus sanctus; sed tamen per quandam appropriationem attribuitur Spiritui sancto: et ratio huius dicta fuit superius. *Pariet quidem filium*. Hic praenuntiat obsequium, quod exhibebit Ioseph puero iam nato: et facit tria. Primo enim praenuntiat virginis partum. Secundo praemonstrat obsequium ab ipso Ioseph puero exhibendum, cum dicit, *Et vocabis nomen*. Tertio ipsi puero aperit nomen impositum, cum dicit, *Iesum*. Dicit ergo: *Pariet*, ita concepit de Spiritu sancto quidem primo, sed pariet filium: non dicit tibi, quia ipse puerum non genuit. *Luc. 1.* dictum est Zachariae. *Uxor tua pariet tibi filium*, quia ipsum Zachariam genuit; vel ideo non dicit tibi, ut ostendatur, quod pro omnibus natus est: non solum tibi, vel ipsi pariet filium, sed toti mundo: *Luc. 2. Ecce annuntio vobis gaudium magnum, quia natus est vobis hodie salvator, qui est Christus Dominus in civitate David* etc. Sed quia Ioseph posset dicere ita, concepit ipsa de Spiritu sancto, et pariet filium, quid ergo ad me, in nullo sum ei necessarius. Ideo subdit ipsius Ioseph obsequium, *Vocabis nomen eius*. Consuetudo erat apud Hebraeos, et est hodie, quod die octavo circumcidebant puerum, et tunc imponebant ei nomen; et hoc factum est per Ioseph: unde in hoc opere minister fuit. Unde dicitur ei, *Vocabis*, non dicitur impones, quia iam est sibi impositum: *Isa. 62. Vocabit tibi nomen novum, quod os Domini nominavit. Iesum*, hoc est nomen a Deo impositum; et reddit causam, *Ipse enim salvum faciet populum suum*, quem sibi acquisivit sanguine suo, hoc est populus eius. *Dan. 13.* dicitur: *Non erit populus eius, qui est eum negaturus*: unde est populus Domini per fidem: *1. Petr. 2. Vos estis genus electum, regale sacerdotium, gens sancta, populus acquisitionis. A peccatis eorum. In libro Iud.* frequenter dicitur

quod talis, vel talis salvavit Israel: dicitur, sed a quibus ? Ab inimicis carnalibus ; hic autem a peccatis remittendo peccata, quod soli Deo competit: *Luc. 9. Ut autem sciatis, quia filius hominis habet potestatem in terra dimittendi peccata.* Nota, quod hic confunditur Nestorius, qui dicebat illud quod illa, quae Dei sunt, ut esse ab aeterno, esse omnipotens, vel huiusmodi, non conveniunt illi homini. Ecce quod ille idem homo, qui natus est de virgine, qui vocatur Iesus, ipse salvum faciet etc. Unde cum peccata dimittere non possit, nisi solus Deus, oportet dicere quod iste homo sit Deus; et quod ea, quae Dei sunt, ei verissime conveniunt.

e Praemiserat Evangelista, quod mater Dei inventa est in utero habens de Spiritu sancto, et hoc supra probavit per angelicam revelationem; hic probat per prophetiae praenuntiationem: unde dicit, *Hoc totum* etc. Et sciendum quod ista particula dupliciter potest introduci hic. Chrysostomus enim vult quod totum hoc dixerit angelus, et prophetiam introduxerit. Et ratio est, quia ipse, ne quod praenuntiabat videretur novum, subito voluit ostendere quod ab antiquo praenuntiatum erat, *Isa. 48.* qui fecit iam quod futurum est, secundum aliam translationem. Alii dicunt, et credo melius, quod istud, scilicet *Hoc totum factum est* etc. sunt verba Evangelistae: nam ibi terminantur verba angeli, *Et ipse salvum faciet etc.* Et inducit ea Evangelista propter tria. Primo, ut ostendat quod vetus testamentum est de Christo: *Act. 10. Huic omnes prophetae testimonium perhibent remissionem peccatorum accipere per nomen eius omnes, qui credunt in eum.* Secundo, ut facilius Christo credant: *Ioan. 1. Si crederetis Moysi, crederetis forsitan et mihi: de me enim ille scripsit.* Tertio ad ostendendum conformitatem veteris, et novi testamenti: *Col. 2. Quae sunt umbra futurorum, corpus autem Christi.* Sed ad hoc quod sciatur quid in ista prophetia contineatur, sciendum quod tria annuntiat angelus. Primo enim dixit, *Quod in ea natum est* etc. Secundo, *Pariet filium.* Tertio, *Vocabitur* etc. Ista per ordinem in prophetia continentur. Et primum probat quod dicit, *Ecce virgo.* Secundo, *Pariet autem.* Tertio, *Et vocabitur.* Ergo de Spiritu sancto erat, quod per virginitatem concepit. Et hoc est, quod dicitur in prophetia, *Ecce virgo concipiet: Isa. 55. Germinans germinabit, et exultabit laetabunda, et laudans* etc. Item virgo, *Pariet filium*, quia in pariendo in nullo laesa est virginitas: *Isa. 11. Egredietur virga de radice Iesse, et flos de radice eius ascendet* et caet. Christus quidem flos est. Ergo in nullo laesa est virginitas. Sequitur, *Et vocabitur nomen eius Emanuel.* Sed quaeritur, quare non consonat hoc cum verbis angeli? dicendo, *Et vocabitur Iesus?* Dicendum, quod ista repromissio facta fuit Iudaeis, qui ex adventu Christi salutem haberent. Et Iesus salvator interpretatur, quod idem est quod Emanuel nobiscum Deus. Est enim Deus nobiscum quatuor modis: per naturae assumptionem: *Io. 1. Verbum caro factum est:* per naturae conformitatem, quia in omnibus similis: *Phil. 2. In similitudinem hominum factus, et habitu inventus ut homo:* per conversationem corporalem: *Bar. 3. Post hoc in terris visus est, et cum hominibus conversatus est:* per spiritualem conversationem: *infra ult. Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem saeculi.* Sed quaerendum circa literam, cur Evangelista non utitur eisdem verbis cum propheta, sed utitur nomine Iesu. Sed dicendum, quod eodem spiritu loquebatur. Tamen Hieronymus dicit quod Evangelista dixit, *Habebit:* quia iam de facto loquebatur. Item quaerendum, cur in Isaia dicitur, *Et vocabitur;* hic autem dicitur, *Et vocabunt.* Sed Hieronymus dicit, quod hic dicitur *Vocabunt*, quia quod primo angeli vocaverunt annuntiando *Luc. 2.* postea Apostoli vocaverunt praedicando, et magnificando, *Ut in nomine Iesu omne genuflectatur* etc. *Phil. 2. Quod est interpretatum nobiscum Deus.* Sed quaeritur, quia apposuit hanc interpretationem prophetiae, *Nobiscum Deus*, propheta, an Evangelista? Et videtur quod non Evangelista: quia hac non indiguit, quia scripsit in hebraeo. Sed dicendum uno modo, quia Emanuel est nomen compositum, ideo Evangelista illud etiam in hebraeo interpretatus est. Vel dicendum, quod ille, qui primo transtulit de hebraeo, interpretatus est. Et notandum quod in glossa dicitur, quod triplex est species prophetiae, scilicet praedestinationis, praescientiae, et comminationis; et differunt. Prophetia enim dicitur praenuntiatio eorum, quae sunt procul, idest futurorum; sed futurorum quaedam sunt quae solus Deus facit; quaedam vero, etsi Deus facit, tamen fiunt per nos, et per alias etiam creaturas; quaedam autem sunt, quae nullo modo Deus facit, ut mala. Praenuntiatio illorum, quae solus Deus facit, vocatur prophetia praedestinationis, sicut conceptus virginis, *Ecce virgo concipiet*, est prophetia praedestinationis. Sed ea quae fiunt a causis secundis, possunt dupliciter considerari. Primo, secundum quod sunt in praescientia Dei, verbi gratia de Lazaro: si enim aliquis consideret causas naturales, diceret quod nunquam surgeret, et verum diceret; cum tamen deberet resuscitari secundum ordinem divinae praescientiae. Ergo quando prophetia est praenuntiatio secundum quod est in praescientia divina, semper impletur: quando autem secundum ordinem causarum inferiorum, non semper, sicut patet *Is. 38.* quando Isaias ad Ezechiam dixit: *Dispone domui tuae, quoniam morieris tu, et non vives* etc. Sed nunquid prophetia imponit necessitatem praescientiae? Et dicendum quod non; quia prophetia est quoddam signum divinae praescientiae, quae non imponit necessitatem rebus praescitis, quia considerat futura in sua praesentialitate: quicquid enim agitur, est Deo praesens, quia eius intuitus se extendit ad omne tempus: si enim video aliquid praesens, non imponit necessitatem meus intuitus, sicut quando aliquem sedere video. Et hoc modo istas prophetias, quae in isto libro inducuntur, intelleximus. Considerandum est enim tres errores fuisse. Unus Manichaeorum dicentium, quod in toto veteri testamento non invenitur prophetia de Christo. Et quicquid inductum est in novo testamento de veteri, totum est ex corruptione. Contra quod *Rom. 1. Paulus servus Christi, vocatus Apostolus, segregatus in Evangelium Dei, quod ante promiserat per prophetas suos* etc. Et quod loquatur de Iudaeorum prophetiis, patet *infra c. 9. Quorum patres, ex quibus est Christus secundum carnem* etc. Alius fuit Theodori dicentis, quod nihil eorum quae

inducuntur de veteri testamento, sunt ad literam de Christo, sed sunt adaptata, sicut quando inducunt illud Virgilii: *Talia pendebat memorans fixusque manebat:* hoc enim adaptatum est de Christo; et tunc illud, *Ut adimpleretur*, debet sic exponi; quasi diceret Evangelista, et hoc potest adaptari. Contra quod *Luc. ult. Oportet impleri omnia quae scripta sunt in lege Moysi, et prophetis, et psalmis de me* etc. Et sciendum quod in veteri testamento aliqua sunt quae referuntur ad Christum, et de eo solo dicuntur, sicut illud, *Ecce virgo in utero concipiet, et pariet filium, Isa. 7.* Et illud *21. Psal. Deus Deus meus respice in me, quare me dereliquisti* etc. Et si quis alium sensum literalem poneret, esset haereticus, et haeresis damnata est. Sed quia non solum verba veteris testamenti, sed etiam facta significant de Christo; aliquando dicuntur aliqua ad literam de aliquibus aliis, sed referuntur ad Christum, inquantum illa gerunt figuram Christi, sicut de Salomone dicitur: *Et dominabitur a mari usque ad mare* etc. hoc enim non fuit impletum in eo. Tertius error fuit Iudaeorum. Sciendum autem, quod Iudaei specialiter obiiciunt contra istam auctoritatem, quia in hebraeo non habetur virgo, sed alma, quod idem est quod adolescentula. Unde ad literam non sunt dicta de Christo, sed de Emanuel, vel de quodam filio Isaiae secundum alios. Sed contra hoc obiicit Hieronymus: et quod de filio Isaiae non potuerit dici, probatur, quia iam erat ortus, quando hoc dictum fuit. Item non invenitur aliquis famosus fuisse tempore illo, qui vocaretur Emanuel. Item non est signum quod iuvencula pariat. Unde dicit Hieronymus quod alma est aequivocum, et significat quandoque aetatem, quandoque absconditam, et tunc significat virginem studiose conservatam; et sic significat hic. Item obiiciunt Iudaei, quod illud datum fuit ut signum, *Isa. 7. Venient duo reges contra Achaz* etc. et promisit quod liberarentur ab his dando hoc signum ad Achaz. Sed dicendum quod dedit hoc signum non solum ad Achaz, sed etiam ad domum David, quia dicit, *Audite ergo domus David;* quasi dicat propheta, Dominus adiuvabit te contra istum regem, quia ipse multo maiora faciet, quia non solum ipsius liberatio erit, sed totius mundi. Sed revertamur ad literam. *Hoc totum factum est.* Sed contra. Angelus multa praemiserat, scilicet *Quod in ea natum est* etc. *Pariet* etc. Et iterum *Vocabitur* et caet. Hoc vero non totum factum erat. Sed dicendum uno modo secundum Rabanum, ut *Hoc totum factum* etc. referatur ad praeterita facta, quod Angelus apparuit virgini, et dixit illa verba, *Hoc totum factum fuit* ad conservationem virginis, ut ly *Ut* teneatur causaliter. Vel refertur ad ea quae praenuntiaverat; et potest dici totum factum propter praedestinationem. Vel dicendum, quod Evangelista scribebat quando totum factum erat; et ideo refertur ad id. Unde ly *Ut* tenetur consecutive, quia non voluit Deus incarnari propter hoc ut impleretur prophetia, quasi vetus testamentum dignius sit novo; sed consecutum est ad prophetiam hoc quod Christus incarnaretur.

f Supra probavit Evangelista, quod mater Dei de Spiritu sancto concepit, ex duobus, scilicet ex revelatione angeli, et ex praenuntiatione prophetae; hoc idem intendit ostendere ex obedientia Ioseph, qui non acquievisset verbis angeli, ut Mariam susciperet in sponsam, nisi cognovisset eam impraegnatam de Spiritu sancto: et circa hoc duo facit. Primo ponitur obedientia ipsius sponsi ad angelum. Secundo describitur obedientiae modus, ibi, *Et accepit.* Et nota quod quia per inobedientiam primi hominis prolapsi sumus in peccatum, *Rom. 5. Per inobedientiam unius hominis peccatores constituti sunt multi;* ideo in principio reparationis nostrae proponitur obedientia. Et possumus quatuor notare, quae sunt necessaria ad obedientiam. Primum est ut sit ordinata. Et dico ordinata, quia primo deserenda sunt vitia, et postea obediendum est ad operationem virtutum: *Hierem. 4. Novate vobis novale, et nolite sedere super spinas* et caet. Et ideo hic dicitur, quod Ioseph, *Exurgens a somno*, pigritiae scilicet, et dubietatis. De hoc somno dicitur *Ephes. 5. Surge qui dormis, et exurge a mortuis.* Secundum vero est, quod debet esse festina: et hoc est quod dicitur *Eccl. 5. Non differas de die in diem* etc. Et ideo hic dicitur quod statim, *Fecit sicut*, et glossa: *Quisquis a Deo monetur, solvat moras, surgat a somno, faciat quod iubetur.* Tertium vero, quod debet esse perfecta, ut non solum quod iubetur, sed eo modo quo iubetur, fiat, et quomodo ei imperatur. Unde hic dicitur, *Sicut praeceperat*, glossa perfecta obedientia: *Col. 1. Filii obedite parentibus per omnia.* Quartum, quod debet esse discreta, ut obediatur cui obediendum est, et in quo, ut non fiat aliquid contra Deum: unde dicit quod *Fecit sicut praecepit ei angelus*, non malus, sed Dei; *1. Ioan. 4. Nolite omni spiritui credere, sed probate spiritus, si ex Deo sint, quoniam multi pseudoprophetae exierunt in mundum* etc. *Et accepit.* Hic ostenditur in quibus obedivit: et ponuntur tria. Primo obedientia quam exhibuit ad angelum. Secundo reverentia quam exhibuit ad matrem. Tertio obsequium quod exhibuit Christo nato. Angelus praecepit Ioseph, *Noli timere* etc. Et fecit Ioseph sicut praecepit etc. Ubi patet quod invenit mulierem bonam. Sed nunquid non habebat eam in domo? Quare ergo dicit, *Exurgens* etc. *Accepit?* Respondet Chrysostomus, quia eam non eiecerat a domo, sed a corde. Vel quia primo docebatur, sed postea celebrandae sunt nuptiae, et tunc dicitur, et est coniux. Et ne aliquis suspicaretur quod copula carnalis interveniret, subiungit, *Et non cognoscebat eam.* Ubi sciendum quod hoc verbum cognoscere dupliciter accipitur in sacra Scriptura: quandoque pro agnitione: *Io. 14. Et amodo cognoscetis eum et vidisti eum;* aliquando pro carnali copula, sicut *Gen. 3. Adam vero cognovit uxorem suam Evam* etc. scilicet carnaliter. Sed obiicitur, quia non dicitur simpliciter, *Cognoscebat* etc. sed, *Donec* etc. Ergo postea cognovit: unde etiam dixit Elvidius: Quamvis virgo concepit Christum, tamen postea habuit alios filios ex Ioseph; et ideo dicit Hieronymus, quod, *Donec*, aliquando significat aliquid finitum, et determinatum, sicut si dicam, non veniam donec comedo, quia postea significo me venturum: quandoque significat infinite, et indeterminate, verbi gratia *1. Cor. 15. Oportet et illum regnare, donec ponat omnes inimicos sub pedibus eius.* Nunquid postea non regnabit? immo: sed utitur Scriptura tali modo loquendi, quia intendit removere illud quod potest esse dubium: du-

bium enim esse poterat utrum regnaret, quando non posuerat inimicos sub pedibus. Item dubium esse poterat, cum Beata Virgo peperisset, an ante partum fuisset cognita a Ioseph. quia primum nulli debebat venire in dubium, scilicet quoniam angeli decantaverant. Argumentatur optime Hieronymus contra Elvidium, tu dicis Elvidi quod ante non cognovit Ioseph, quia fuit admonitus in somnis ab angelo. Si ergo admonitio in somnis tantum valuit quod non coniungeret se Mariae, quanto magis angelorum cognitio, pastorum, et magorum adoratio? Chrysostomus autem accepit cognitionem pro agnitione intellectuali, non cognoscebat scilicet quantae dignitatis esset; sed postquam peperit, cognovit. Alii dicunt quod accipitur pro agnitione sensibili; et sic est satis probabilis horum opinio. Dicunt enim quod Moyses ex locutione Domini habuit tantam claritatem in facie, ut filii Israel non possent intendere etc. 2. *Corint.* 2. Ergo si ex consortio Dei hoc habuit Moyses, multo magis haec Beata Virgo, quae portavit eum in utero, habuit tantam claritatem in facie quod Ioseph non cognoscebat eam. Sed prima expositio est magis literalis. Item dicit Elvidius quod litera dicit, *Donec peperit* etc. Primum dicitur respectu posterioris. Ergo habuit alios. Respondet Hieronymus quod consuetum est in sacra Scriptura quod primogeniti vocantur illi, quos alii non praecedunt; *Exod. 13.* dicitur quod primogeniti Iudaeorum offerrentur Domino. Quaerit Hieronymus, Nunquid oportebat expectare quod non offerrentur donec nasceretur secundus? Ergo primogeniti dicuntur quos alii non praecedunt; et sic intelligitur hic. Sequitur obsequium, *Luc. 2. cap.* Plenius exequitur hoc, sed Matthaeus breviter tangit. Ita enim vult Spiritus sanctus, quod quae unus dixit, alius taceat. *Vocavit nomen eius Iesum:* istud quidem nomen non parum celebre fuit apud antiquos et desideratum, *Gen. penul.* *Salutare tuum expectabo Domine.* Et *Abacuc. 3. Ego autem in Domino gaudebo, et exultabo in Deo Iesu meo.*

a CAP. II.

Cum natus esset Iesus in Bethleem Iudae in diebus Herodis regis, ecce Magi ab Oriente venerunt Hierosolymam, dicentes: Ubi est qui natus est rex Iudaeorum? vidimus enim stellam eius in Oriente, et venimus adorare eum.

b Audiens autem Herodes Rex turbatus est, et omnis Hierosolyma cum illo. Et congregans omnes principes sacerdotum, et scribas populi, sciscitabatur ab eis, ubi Christus nasceretur. At illi dixerunt ei: In Bethleem Iudae. Sic enim scriptum est per prophetam: Et tu Bethleem terra Iuda, nequaquam minima es in principibus Iuda: ex te enim exiet dux qui regat populum meum Israel. Tunc Herodes clam vocatis Magis, diligenter didicit ab eis tempus stellae quae apparuit eis, et mittens illos in Bethleem, dixit: Ite, et interrogate diligenter de puero: et cum inveneritis, renuntiate mihi: ut et ego veniens adorem eum. Qui cum audissent regem, abierunt.

c Et ecce stella, quam viderant in oriente, antecedebat eos, usque dum veniens staret supra ubi erat puer. Videntes autem stellam, gavisi sunt gaudio magno valde. Et intrantes domum, invenerunt puerum cum Maria matre eius; et procidentes adoraverunt eum: et apertis thesauris suis obtulerunt ei munera, aurum, thus, et myrrham. Et responso accepto in somnis ne redirent ad Herodem, per aliam viam reversi sunt in regionem suam.

d Qui cum recessissent, ecce Angelus Domini apparuit in somnis Ioseph, dicens: Surge, et accipe puerum, et matrem eius, et fuge in Aegyptum, et esto ibi usque dum dicam tibi: futurum est enim ut Herodes quaerat puerum ad perdendum eum. Qui consurgens accepit puerum, et matrem eius nocte, et secessit in Aegyptum; et erat ibi usque ad obitum Herodis, ut adimpleretur quod dictum est a Domino per prophetam dicentem: Ex Aegypto vocavi filium meum. Tunc Herodes videns quoniam illusus esset a Magis, iratus est valde, et mittens occidit omnes pueros, qui erant in Bethleem, et in omnibus finibus eius a bimatu et infra secundum tempus, quod exquisierat a Magis. Tunc adimpletum est, quod dictum est per Hieremiam Prophetam dicentem: Vox in Rama audita est, ploratus, et ululatus multus, Rachel plorans filios suos, et noluit consolari, quia non sunt. Defuncto autem Herode, ecce Angelus Domini apparuit in somnis Ioseph in Aegypto dicens: Surge, et accipe puerum, et matrem eius, et vade in terram Israel: defuncti sunt enim, qui quaerebant animam pueri. Qui consurgens accepit puerum, et matrem eius, et venit in terram Israel. Audiens autem quod Archelaus regnaret in Iudaea pro Herode patre suo, timuit illo ire: et admonitus in somnis, secessit in partes Galilaeae. Et veniens habitavit in civitate, quae vocatur Nazareth, ut adimpleretur quod dictum est per Prophetam, quoniam Nazaraeus vocabitur.

a CAP. II.

Supra egit Evangelista de Christi generatione; hic intendit manifestare eius nativitatem. Et primo testimonio Magorum. Secundo testimonio innocentum, ibi, *Qui cum recessissent.* Circa primum tria ponuntur. Primo enim annuntiatur Christi nativitas. Secundo inquiritur locus. Tertio inquiritur persona. Secundum, ibi, *Audiens autem Herodes.* Tertium, ibi, *Tunc Herodes.* Circa primum tria facit. Primo enim proponitur Christi nativitas cui testimonium perhibetur. Secundo inducuntur testes. Tertio ponitur testimonium. Secundum, ibi, *Ecce Magi.* Tertium, ibi, *Ubi est qui natus.* Circa primum quatuor tanguntur. Nativitas, nomen nati, locus, et tempus. Primum, ibi, *Cum ergo natus,* Et notandum, quod Lucas plenius exequitur na-

ivitatem, sicut e converso Matthaeus plenius exequitur de adoratione Magorum, quam Lucas. Nomen tangitur, ibi, *Iesus*. Locus, ibi, *In Bethleem Iudae*, non Iudaeae, quia Iudaea vocatur tota regio populi Israelitici; sed Iuda ista est terra illa, quae venerat in sortem Iudae. Dicitur Bethleem Iudae ad differentiam alterius Bethleem, quae est in tribu Zabulon, de qua *Iosue 19*. Et nota, quod ista tria verba, *Cum natus esset* etc. congrue ponuntur. Bethleem enim significat ecclesiam, in qua natus est Iesus, qui est verus panis, de quo *Io. 6. Ego sum panis vivus* etc. Nulli ergo provenit salus, nisi sit in domo Domini. In hia salvator natus est Christus: *Isa. 60. Occupabit salus muros tuos, et portas tuas laudatio* etc. Et addit, *Regis*, ad differentiam alterius Herodis: hic enim fuit, sub quo natus est Christus, ascalonita; alius autem qui Ioannem occidit, fuit filius huius Herodis, et non fuit rex. Sed quaeritur quare Scriptura facit mentionem de isto tempore. Et dicendum propter tres rationes. Primo, ut completam ostendat esse prophetiam Iacob *Genes. pen. Non auferetur sceptrum de Iuda, et dux de femore eius, donec veniat, qui mittendus est, et ipse erit expectatio gentium* etc. Herodes enim fuit primus alienigena, qui regnavit in Iudaea. Secunda ratio est, quod maior morbus indiget maiori, et meliori medico; populus autem Israel tunc erat in maxima afflictione sub gentili dominio: et ideo indigebat maximo consolatore: in aliis enim afflictionibus suis mittebantur eis prophetae, sed nunc propter magnitudinem afflictionis mittebatur eis prophetarum Dominus: *Psal. 93. Secundum multitudinem dolorum meorum in corde meo* etc. Inde ponuntur testes, ibi, *Ecce Magi*. Et describuntur tripliciter, a possessione, a regione, et a loco, ubi testimonium dederunt. De primo dicit, *Ecce Magi:* qui secundum communem usum loquendi vocantur incantatores, sed lingua persica vocat Magos philosophos, et sapientes: isti quidem venerunt ad Iesum, quia gloriam sapientiae, quam possidebant, recognoverunt a Christo. Et sunt quidem primitiae gentium, quia primo venerunt ad Christum. Et impletur secundum Augustinum in istorum adventu illud Isaiae *8. Antequam sciat puer vocare patrem suum, et matrem suam, auferetur fortitudo Damasci, et spolia Samariae coram rege Assyriorum* etc. ante enim quam Christus loqueretur, eripuit fortitudinem Damasci, et divitias et spolia Samariae, idest idolatriam. Dimiserunt enim illi idolatriam, et munera obtulerunt. Item considerandum quod ad Christum venerunt aliqui ex Iudaeis, scilicet pastores, aliqui ex gentibus, scilicet Magi: ipse enim Christus est lapis angularis, qui fecit utraque unum. Et quare Magi et pastores? Quia pastores magis simplices, et isti magis peccatores, ad significandum quod Christus utrosque recepit. Quot autem fuerint illi Magi, Evangelista non dicit. Videtur autem secundum munera, quod fuerunt tres reges, quamvis plures alii in eis repraesentabantur: *Isa. 60. Ambulabunt gentes in lumine tuo*. De secundo, scilicet de regione, dicit, *Ab oriente*. Et notandum quod quidam ab oriente exponunt a finibus orientis; sed tunc quomodo in tam paucis diebus venissent. Respondetur, ut quidam dicunt, quod miraculose venerunt; alii quod dromedarios habuerunt: Chrysostomus tamen dicit quod stella apparuit eis per duos annos ante nativitatem, et quod tunc se paraverunt, et venerunt Hierosolymam in duobus annis, et tredecim diebus. Aliter autem potest exponi, ut dicatur ab oriente, idest a quadam regione quae erat prope Hierusalem a parte orientali: dicuntur enim isti fuisse de secta Balaam, qui dixit *Num. 23. Orietur stella ex Iacob*, qui Balaam habitabat iuxta terram promissionis in parte orientali. Sequitur de loco, *Hierosolymam venerunt*. Sed quare venerunt Hierusalem? Duplex est ratio. Una quia erat civitas regia: unde regem Iudaeorum in regia civitate quaerebant. Item hoc factum fuit ex divina dispensatione, ut primo testimonium ferretur de Christo in Hierusalem, ut adimpleretur prophetia Isaiae *2. De Syon exibit lex, et verbum Domini de Hierusalem* etc. Consequenter ponitur testimonium, ibi, *Ubi est qui natus*. In quo tria dicunt. Primo denuntiant regis nativitatem. Secundo afferunt nativitatis signum, ibi. *Vidimus enim*. Tertio profitentur pium propositum, ibi, *Et venimus*. Dicit ergo, *Ubi est*. Considerandum autem quod isti Magi sunt primitiae gentium: et praefigurant in se statum nostrum: isti enim aliquid supponunt, scilicet Christi nativitatem; et aliquid quaerunt, scilicet locum. Et quidem nos fide tenemus Christum; sed aliquid quaerimus, scilicet spe: *Videbimus enim eum facie ad faciem: 2. Cor. 5. Per fidem ambulamus, et non per speciem*. Sed quaestio est. Cum ipsi audissent regem esse in Hierusalem, quomodo ista dicebant? Omnis enim qui alium regem profitetur in civitate regis, se exponit periculo. Sed certe hoc zelo fidei faciebant. Unde in istis nuntiabatur fides illa intrepida *Matth. 10. Nolite timere eos qui occidunt corpus*. Consequenter proponunt signum huius nativitatis, *Vidimus*. Et nota quod in istis verbis fuit occasio duorum errorum. Quidam, sicut Priscillianistae, dixerunt omnes actus hominum fato agi, et regi. Et confirmant per hoc, *Vidimus* etc. Ergo natus est sub aliqua stella. Alius error Manichaeorum, qui reprobant fatum, et per consequens istud evangelium: quia dicebant quod Matthaeus introducit fatum; sed excluditur error utriusque. Sed antequam procedamus ad expositionem literae, oportet primo videre quid est fatum, et quae sunt haec credenda, et quae non. Nota ergo quod videmus multa in rebus humanis per accidens et casualiter accidere. Contingit autem aliquid casuale et fortuitum esse relatum ad causam inferiorem, quod relatum ad causam superiorem non est fortuitum: sicut si aliquis dominus mittat tres ad quaerendum aliquem, et unus nesciat de alio, si occurrant sibi invicem, est eis casuale; sed si referantur ad intentionem domini, non est casuale. Sed secundum hoc fuit duplex opinio de fato. Quidam dixerunt quod ista casualia non reducuntur in aliam causam superiorem ordinantem: et isti sustulerunt fatum; et ultra hoc omnem providentiam divinam. Et fuit secundum Augustinum haec opinio Tullii. Sed dicemus quod ista casualia reducuntur in causam superiorem ordinantem. Sed cum fatum dicatur a for faris, quasi quoddam pronuntiatum et prolocutum, a qua causa sit ista ordinatio, est differentia. Quidam enim dixerunt quod est ex virtute corporum supercoelestium. Unde dicunt

fatum nihil aliud esse quam dispositio syderum. Alii ista contingentia reducunt in providentiam divinam. Sed primo modo negandum est esse fatum. Actus enim humani non reguntur secundum dispositionem corporum caelestium; quod patet ad praesens, cum multae sint ad hoc rationes efficaces. Primo quia impossibile est, quod virtus corporalis agat supra virtutem incorpoream, quia nihil inferius in ordine naturae agit in superiorem naturam. In anima autem sunt quaedam potentiae elevatae supra corpus, quaedam potentiae sunt organis affixae, scilicet potentiae sensitivae, et nutritivae: et corpora quidem caelestia, quamvis directe agant supra corpora inferiora, et mutent ea per se, per accidens tamen agunt in potentiis organis affixis. In potentiis autem organis non affixis nullo modo agunt necessitando, sed inclinando tantum: dicimus enim istum hominem iracundum, idest pronum ad iracundiam, et hoc ex causis caelestibus, sed directe electio ut sic in voluntate est. Unde numquam potest fieri tanta dispositio in corpore humano, quin superabundet iudicium liberi arbitrii. Unde quicumque poneret liberum arbitrium sub corporibus caelestibus, de necessitate poneret sensum ab intellectu non differre. Secundo quia per hoc excluditur omnis cultus divinus: quia tunc omnia essent ex necessitate; et sic tunc etiam regimen reipublicae destrueretur, quia nec oporteret consiliari, neque aliquid providere, et huiusmodi. Tertio quia nos attribueremus Deo malitias hominum; quod esset ipsum infamare, qui est creator stellarum. Patet ergo quod hoc dicere est contra fidem omnino. Et ideo dicit Gregorius: *Absit a fidelium cordibus ut fatum aliquid esse dicatur.* Si autem vis vocari fatum divinam providentiam, tunc aliquid est. Sed sicut dicit Augustinus: *Quia nihil commune debemus habere cum infidelibus, non hoc nomen ei imponere debemus:* unde dicit, *Linguam corrigas, sententiam teneas.* Non ergo potest dici, *Vidimus stellam*, idest a quo tota vita eius dependeat, quia secundum Augustinum tunc stella non sequeretur generatum, quia tunc Christus magis diceretur fatum stellae, quam e converso. Et notandum quod ista stella non fuit de primis causatis: quod patet ex quatuor. Primo ex motu, quod nulla stella movetur de septentrione in meridiem. Regio autem Persarum, unde isti Magi veniebant, est posita ad septentrionem. Item aliae nunquam quiescunt; ista autem non continue movebatur. Tertio ex tempore, quia in die nulla lucet; ista autem de die prodebat lucem magis. Quarto ex situ, quia non in firmamento, quod patet, quia isti per eam determinate distinxerunt domum. Ergo dicendum quod ista specialiter creata fuit ad servitium Christi; et ideo dicit, *Vidimus stellam eius*, idest ad obsequium eius factam. Quidam autem dicunt quod ista stella fuit Spiritus sanctus, qui sicut super baptizatum apparuit in specie columbae, ita et nunc in specie stellae. Alii dicunt quod fuit angelus. Sed dicendum est quod vera stella fuit, et voluit ostendi sub iudicio stellae. Primo, quia conveniebat ei: est enim rex coelorum; et ideo per coeleste indicium voluit manifestari: *Psal. 18. Coeli enarrant gloriam Dei, et opera manuum eius annuntiat firmamentum* etc. Iudaeis quidem per angelos; Gentilibus per stellam, quia per creaturas in cognitionem Dei venerunt: *Rom. 1. Invisibilia Dei.* Secundo quia congruebat his quibus demonstrabatur, scilicet Gentilibus, quorum vocatio promissa fuit Abrahae in similitudinem stellarum: *Gen. 15. Suspice coelum, et numera stellas si potes* etc. Unde tam in nativitate, quam in passione factum est signum in coelo, quod omnibus gentibus Christum notum fecit. Item congruebat omnibus, quia ipse est salvator omnium. Sed dicit, *In oriente*, quod exponitur dupliciter. Secundum Rabanum sic. Stella existens in Iudaea apparuit illis gentibus in oriente. Vel nos vidimus stellam in oriente. Istud melius dici tur. Unde *Ecce stella* etc. Item patet ex hoc quod ista secundum situm erat propinqua terrae, quia aliter non distinxisset locum. Ergo non potuisset videri a tam remota regione. Consequenter ponitur pium propositum, *Et venimus etc.* Hic est duplex quaestio. Dicit enim Augustinus: *Numquid isti erant curiosi quod quandocunque fieret aliquod indicium per aliquam stellam, quaererent regem natum?* Hoc enim stultum fuisset. Sed dicendum quod non praestaverunt obsequium regi terreno, sed coelesti, in quo virtus divina ostenditur affuisse: quia aliter si terrenum regem quaesissent, totam devotionem amisissent, quando vilibus pannis invenerunt involutum. Sed quaerit iterum Augustinus: *Quomodo ex stella potuerunt scire, quod homo Deus natus esset?* Et respondet quod hoc fuit angelo revelante: qui enim ostendit eis stellam, misit angelum qui hoc revelaret. Leo Papa dicit, quod *sicut exterius oculi replebantur lumine istius stellae: ita interius radius divinus revelabat.* Tertia ratio, quia isti erant de stirpe Balaam, qui dixit, *Orietur stella ex Iacob.* Unde habuerunt a prophetia eius. Et ideo videndo tantam claritatem stellae, suspicati sunt quod rex caelestis natus esset; et ideo quaerebant; et hoc est, *Et venimus* etc. In hoc impletum est illud *Psalm. 71. Et adorabunt eum omnes reges, omnes gentes servient ei.*

b Praenuntiata Christi nativitate per Magos; hic inquirit de loco nativitatis: et ponuntur tria. Primo ponitur motivum ad inquirendum. Secundo imponitur inquisitio. Tertio inventio veritatis. Secundum, ibi, *Et congregans.* Tertium ibi, *At illi etc. In Bethleem* etc. Motivum fuit turbatio Herodis; unde *Audiens.* Et signanter vocat Herodem regem, ut ostendat esse alium a rege, quem quaerebant. Fuit autem triplex causa turbationis. Prima processit ex ambitione, quam habebat circa custodiam regni sui, propterea quia alienigena erat: sciebat enim, vel audiverat illud Danielis 2. *In diebus regnorum Israel suscitabit Deus coeli regnum, quod in aeternum non dissipabitur, et regnum eius alteri populo tradetur* etc. Sed in hoc decipiebantur, quia regnum illud spirituale erat: *Io. 17. Regnum meum non est de hoc mundo* etc. Unde Herodes turbabatur timens amissionem regni sui, sed magis turbabatur Diabolus timens regni sui destructionem totalem: *Ioan. 12. Nunc princeps mundi huius eiicietur foras* etc. Et nota quod homines, sicut dicit Chrysostomus, in sublimibus constituti ex levi verbo contra se prolato conturbantur: *Psalm. 88. Exaltatus autem, humiliatus, et conturbatus;* humiles autem nunquam timent. Secunda causa processit ex timore humani imperii: statutum enim

erat a Romano Imperio quod nullus Deus, aut rex diceretur sine eorum consensu, unde timebat; sed iste timor mundanus erat, qui prohibetur *Isa. 51. Quis tu ut timeas ab homine mortali, et filio hominis qui quasi faenum ita arescet.* Tertia ex rubore verecundiae: verecundatur enim coram populo ut alius rex vocaretur: similis in hoc Sauli qui dixit. *Peccavi*, sed *rogo honora me coram senioribus populi mei, et coram Israel* etc *1. Reg. 15.* Sed mirum quod sequitur, *Et omnis Hierosolyma* etc Videbatur enim quod deberent gaudere. Sed sciendum quod triplicem causam turbationis habuerunt. Prima fuit ipsorum iniquitas: iniqui enim erant, quibus semper detestabilis est conservatio iustorum: *Prov. 13. Detestantur stulti eos qui fugiunt mala* etc. Secunda ut placerent Herodi: *Eccl. 10. Secundum iudicem populi, sic et ministri eius* et caet. Tertia quia timebant ne Herodes hoc audito amplius desaeviret in gentem Iudaeorum. Mystice autem in hoc significatur quod iste terrenus erat. Gregorius: *Rex terrae turbatus est, coeli rege nato, quia nimirum terrena altitudo confunditur, cum coelestis celsitudo aperitur: Is. 24. Erubescet luna, et confundetur sol, cum regnaverit Dominus exercituum in monte Sion, et in Hierusalem.* Et notandum quod sicut dicit Augustinus. *Quid autem erit tribunal iudicantis, quando superbos reges cuna terrebat infantis? Pertimeant ad dexteram Patris sedentem, quem rex impius timuit matris ubera lambentem. Et congregans.* Hic ponitur inquisitio. Et sicut dictum est Herodes solicitus erat inquirere, et propter regnum, et propter timorem Romanorum: unde inquisivit veritatem. Sed ad sciendam certitudinem de aliquo tria requiruntur ab inquirentibus: creditur enim multitudini, auctoritati, et literatis. Unde congregavit multos, et auctoritatem habentes, et sapientes: et hoc est quod dicit, *Congregans omnes*, quantum ad primum: *Sap. 6. Multitudo sapientium sanitas est orbis terrarum. Principes sacerdotum*, quantum ad secundum: *Malac. 2. Et labia sacerdotum custodiunt scientiam, et legem requirunt ex ore eius.. Et scribas*, quantum ad tertium, non ad scribendum tantum dicitur, sed ad interpretandum legis scripturam, per istos quidem volebat investigare veritatem: *Eccl. 32. Non multum loquaris. Sciscitabatur ab eis ubi Christus etc.* Magi regem vocaverunt, sed ipsi Christum quaerebant: sciebat enim ex conversatione cum Iudaeis regem Iudaeorum legitimum inungi. Sed quaeritur, aut ipse credebat prophetiae, aut non; si credebat, sciebat quod non poterat impediri quin ipse regnaret. Quare ergo interfecit pueros? Si non credebat. Quare ergo quaerebat? Sed dicendum quod non perfecte credebat, quia ambitiosus erat; et ambitio hominem caecum reddit. *At illi dixerunt in Bethleem* etc. Hic invenitur veritas. Et primo ponitur veritas. Secundo confirmatur eius prophetia, ibi, *Et tu Bethleem* etc. Et sciendum quod Christus voluit nasci in Bethleem propter tria. Primo ad vitandam gloriam: propter hoc enim elegit duo loca: unum in quo nasci voluit, scilicet Bethleem, alium in quo passus fuit, scilicet Hierusalem. Et hoc est contra illos qui gloriam quaerunt, qui volunt nasci in sublimibus locis, et nolunt pati in loco honoris: *Ioan. 8. Ego gloriam meam non quaero.* Secundo ad confirmationem doctrinae, et ostentationem suae veritatis: si enim natus fuisset in aliqua magna civitate, virtus suae doctrinae potuisset adscribi humanae virtuti: *Matth. 9. Scitis gratiam Domini nostri Iesu Christi.* Tertio ad ostendendum se esse de genere David: *Luc. 2. Ioseph, et Maria ibant in Bethleem ut profiterentur etc. eo quod essent de domo, et familia David.* Competit etiam mysterio, quia Bethleem interpretatur domus panis: et Christus est ille *panis vivus, qui de coelo descendit* etc. *Ioan. 6.* Consequenter confirmatur veritas. Unde, *Et tu Bethleem etc.* Ex ista prophetia duo possemus considerare: Magi enim aliquid annunciabant, et aliquid quaerebant. Et ex ista prophetia ostenditur utrumque: quia quantum ad primum dicit, *Et tu Bethleem*; quantum ad secundum dicit, *Ex te enim exiet etc.* Et ita confirmatur nativitas Christi duplici testimonio, scilicet stellae, et prophetiae, quia in ore duorum vel trium testium etc. *Deut. 19. In ore duorum aut trium testium stabit omne verbum.* Et nota, quando erant omnes infideles, data sunt signa corporalium; quando iam erant fideles, data est prophetia: *1. Corin. 14. Itaque linguae in signum sunt non fidelibus, sed infidelibus; prophetiae autem non infidelibus, sed fidelibus* etc. Et sciendum quod Iudaei dupliciter defecerunt in prolatione prophetiae. Quia, ibi dicitur, *Et Bethleem Ephrata*, et iterum quia non est, ibi, *Nequaquam minima es.* Et potest assignari duplex ratio quare mutaverunt. Uno modo potest dici, quod hoc fecerunt ex ignorantia. Alio modo potest dici quod isti usi sunt scienter aliis verbis; et dicunt sententiam, quia cum Herodes esset alienigena, non intellexisset auctoritatem prophetae, et ideo dixerunt illud quod notum erat Herodi; unde dicunt terra Iuda, et nequaquam minima es, idest tu non es minima in millia hominum Iuda: vel in principibus Iuda, idest inter principales civitates Iuda. *Ex te enim exiet dux* etc. De isto duce habetur *Dan. 6.* usque ad Christum ducem. Et *Psal. 50. Dux mihi eris:* regit enim populum Israel non solum carnaliter, sed etiam spiritualiter: *Ro. 11. Nunquid Deus repulit populum suum* etc. *Psal. 79. Qui regis Israel intende, qui deducis velut ovem Ioseph.* Et nota quod truncant caudam auctoritatis, scilicet *et egressus eius sicut ab initio a diebus aeternitatis.* Per quod insinuatur quod non debet esse rex terrenus, sed coelestis; quod si scivisset Herodes, non fuisset impius. Unde fuerunt causa necis illorum. Item ex illa etiam cauda patet esse falsam interpretationem Iudaeorum qui exponunt, de Zorobabel: quia non convenit ei, *Et egressus eius ab initio a diebus aeternitatis*, *Mich. 5.* ca. Item non in Iudaea, sed in Babylone natus est. Consequenter inquiritur de persona nati, cum dicit, *Tunc Herodes* etc. Et primo ponitur inquisitio. Secundo inventio inquisiti, ibi, *Invenerunt eum* etc. Tertio veneratio inventi, ibi, *Et procidentes* etc. Ad inquirendum personam ex duobus moti sunt: ex persuasione Herodis, et ex ductu stellae. Unde circa primum ponitur exhortatio. Secundo studium Magorum in mutatione stellae, ibi, *Qui cum audivissent* etc. Circa primum tria ponuntur. Primo enim inquirit tempus. Secundo annuntiat locum, ibi, *Et mittens* etc. Tertio iniungit officium inquisitionis, ibi, *Ite* etc. Dicit ergo *Tunc Herodes.* Ubi considerandum quod Iudaei scie-

bant locum, sed non tempus. Unde confutantur a Domino: *Luc. 19. Eo quod non cognovisti tempus visitationis tuae*, et *Is. 1. Cognovit bos possessorem suum* etc. Ergo inquiritur tempus; et dicit Chrysostomus quod per biennium ante apparuit istis stella. Alii autem quod in ipsa die nativitatis. Annuntiat locum, ibi, *Et mittens*. Iniungit officium inquisitionis, ibi, *Ite et interrogate etc.* Et admonet duo. Et ad hoc quod impleant praemittit tertium. Quantum ad primum dicit, *Ite* etc Et quaerit invidiose ad occidendum, sicut illi quibus dicitur *Ioan. 7. Quaeretis me, et non invenietis*. Quantum ad secundum dicit sic, *Cum inveneritis* etc. Et hoc propter malum etiam dicebat: *Eccl. 13. Ex multa loquela tentabit te*. Quantum ad tertium dicit, *Et ego veniens:* et quidem dolose promittit Dei cultum: *Hierem. 9. Sagitta vulnerans lingua eorum dolum locuta est: Psalm. 27. Qui loquuntur pacem cum proximo suo, mala autem in cordibus eorum* etc. Et nota quod cum Magi profiterentur regem, iste vocat puerum, quia ex abundantia cordis os loquitur. Nota etiam, quod petiit a Iudaeis ubi Christus nasceretur, volens experiri, et tentare utrum gauderent. Consequenter ponitur studium Magorum. Duo iniunxerat, quod inquirerent, et reverterentur; sed unum fecerunt Magi. Unde, *Qui cum audissent* etc. aliud autem non fecerunt. Tales quidem debent esse auditores, quod bona addiscant, mala vero relinquant: *Infra 23. Quae dicunt facite, secundum opera eorum nolite facere* etc.

c Supra Evangelista posuit unum motivum Magorum, scilicet persuasionem Herodis; hic ponit aliud motivum Magorum ad inquirendum Christum, scilicet ducatum stellae: et circa hoc duo facit. Primo enim ponit ducatum stellae. Secundo effectum laetitiae huius ducatus, ibi, *Videntes autem*. Et nota, quod stella primum exequitur suo motu, quia directe ducebat Magos ad Christum. Item manifestat suo statu pueri locum, ibi, *Usque dum veniens* etc. Unde quantum ad primum dicit, *Usque dum veniens*. Ex hoc autem quod dicit, *Ecce stella quam viderant* etc. datur intelligi quod quando Magi declinaverunt in Hierusalem, stella disparuit; recedentibus autem ab Herode apparuit. Disparuit autem propter tria. Primo propter confusionem Iudaeorum, qui cum instructi essent in lege, ut Christum quaererent, gentes non essent instructae, tamen gentes quaerunt, et Iudaei contemnunt. Unde impletur illud *Isa. 55. Gentes quae te non cognoverunt, ad te current*. Secundo propter Magorum instructionem: non enim solum per stellam Dominus voluit se eis manifestare, sed etiam per legem, ut sic adiungeretur cognitioni creaturarum cognitio legis. *In ore duorum vel trium testium stabit omne verbum* etc. *Deut. 19. Isa. 4. Numquid ad legem?* Tertio propter instructionem nostram: et instruimur de duobus, secundum glossam. Primo quod qui humanum auxilium quaerunt, deseruntur a divino: illicitum est enim humanum auxilium quaerere, non quaerendo divinum: *Isa. 31. Vae qui descenditis in Aegyptum ad auxilium in equis sperantes, habentes fiduciam super quadrigis, quia multae sunt, et super equitibus, quia praevalidi nervis, et non sunt confisi super sanctum Israel, et Dominum non requisierunt*. Secundo instruimur quantum ad hoc, quod qui fideles sumus, non debemus quaerere signa, sicut isti, *Qui videntes stellam gavisi sunt* etc. Sed debemus esse contenti doctrinis Prophetarum, quia *signa data sunt infidelibus, Cor. 14*. In hoc etiam est duplex mysterium. Stella enim significat Christum: *Apoc. ult. Ego sum radix David, stella splendida, et matutina* etc. Unde per istam stellam intelligere possumus gratiam Dei, quam amittimus, cum ad Herodem, idest diabolum, accedimus: *Ephes. 5. Eratis aliquando tenebrae* etc. Item cum ab Herode, idest diabolo, recedimus, stellam, idest Christi gratiam, invenimus: simile *Exo. 13.* ubi dicitur, quod Dominus praecedebat Israel, quando exivit de Aegypto in specie ignis etc. hic autem praecedebat in specie stellae. *Usque dum veniens* etc. Duo intelligimus hic. Unum quod ista stella non erat multum alta, quia aliter non discrevissent domum pueri. Aliud quod stella completo officio suo redacta est in suam materiam. *Ubi erat puer*. Frequenter puerum vocat, ut scias illum esse de quo dicitur *Isa. 9. Puer natus est nobis*. Consequenter ponitur effectus ducatus huius quantum ad Magos: unde, *Videntes autem stellam gavisi sunt* etc. Gavisi sunt propter spem, quam recuperaverant: timebant enim, quia de longinquis partibus venerunt, amittere quod sperabant: *Ro. 12. Spe gaudentes*. Item addit *gaudio:* aliqui enim gaudent, et non gaudent, quia laetitia humana non est perfectum gaudium: *Prov. 14 Extrema gaudii luctus occupat* etc. Verum autem et perfectum gaudium de Deo est: *Isa. 61. Gaudens gaudebo in Domino, et exultabit anima mea in Deo meo*. Tertio addidit *Magno*, quia iam magna ista cognoscebant de Deo, quia Deum incarnatum, et multum misericordem: *Isa. 12. Exulta et lauda habitatio Sion, quia magnus in medio tui sanctus Israel*. Quarto addit *Valde*, quia intense gaudebant: recuperaverant enim quod amiserant: *Luc. 12. Gaudium erit angelis Dei* etc. Consequenter agitur de inventione pueri. Unde *Et intrantes* etc. Et tangit tria, *Domum*, quae si quaeratur qualis erat, ostenditur *Luc. 2.* Item si quaeratur qualis puer, in nullo ab aliis differebat, sicut debent sancti. Quantum ad apparentiam non loquebatur, infirmus videbatur, et huiusmodi. Item si quaeratur qualis mater, respondetur, qualis est uxor carpentarii. Et hoc ideo dico, quia si isti quaesivissent regem terrenum, videndo ista scandalizati fuissent; sed videntes vilia, et considerantes altissima, moti sunt ad admirationem, et adoraverunt eum. Et hoc est, *Et procidentes* etc. Sed quare non fit mentio de Ioseph? Dicendum quod divina dispensatione factum est quod non adesset, ne istis qui primitiae gentium erant, daretur suspicio pravae opinionis. Consequenter tangitur reverentia quam exhibuerunt ad puerum, ibi, *Et procidentes*. Et fuit triplex. In adorando, offerendo, et obediendo. Dicit ergo, *Et procidentes adoraverunt eum*, tanquam Deum in homine latentem: *Ps. 72. Coram illo procident Aethyopes*. Item offerendo, reverentiam exhibuerunt; unde, *Et apertis thesauris suis* etc. Consuetudo enim erat apud Persas, quod semper cum munere adorabant; et hoc est, *Et apertis* etc. *Psal. 71. Reges Tharsis, et insulae munera offerent, Reges Arabum, et Saba dona adducent* etc. *Isa. 60. Omnes de Saba venient, aurum, et thus deferentes*, et

laudem Domino annuntiantes etc. Mystice considerandum est quod isti non in via, sed tunc primo aperuerunt thesaurum, quando venerunt ad Christum: similiter nos bona nostra in via non debemus manifestare. Unde reprehendit hoc *inf. 20. De virginibus, et c. 13.* dicitur: *Simile est regnum coelorum thesauro abscondito in agro, quem qui invenit homo abscondit* etc. *Obtulerunt ei munera* etc. Aliqui assignant rationem istorum munerum literalem: et dicunt isti, quod tria invenerunt, domum sordidam, puerum infirmum, et matrem pauperem. Et ideo obtulerunt aurum ad sustentationem matris, myrrham ad sustentationem membrorum pueri, thus ad tollendum foetores. Sed dicendum, quod aliquid mystice hic praetenditur, et potius ista tria ad tria referuntur, quae offerre debemus, scilicet fidem, actiones, et contemplationem. Quantum ad fidem dupliciter. Primo quantum ad ea, quae in Christo concurrunt, scilicet regia dignitas: *Hiere. 23. Regnabit rex, et sapiens erit* etc.; et ideo in tributum obtulerunt *Aurum*. Sacerdotii magnitudo; et ideo *Thus* in sacrificium. Hominis mortalitas; et ideo *Myrrham*. Item quantum ad fidem Trinitatis, quia designantur in nobis personae Trinitatis. Secundo possunt referri ad actionem nostram: Per aurum enim potest signari sapientia: *Prover. 2. Si quasi thesauros effoderis illam* etc. Per thus oratio devota: *Psal. 140. Dirigatur Domine oratio mea, sicut incensum in conspectu tuo* etc. Per myrrham mortificatio carnis: *Col. 3. Mortificate membra, quae sunt super terram: Cant. 5. Manus meae distillaverunt myrrham.* Quantum autem ad contemplationem per ista tria possunt significari vel tres sensus sacrae Scripturae, scilicet literalis, sub quo comprehenditur allegoricus, anagogicus, et moralis. Vel tres partes philosophiae, scilicet moralis, logica, et naturalis: omnibus enim his debemus uti ad servitium. Consequenter ponitur quomodo reverentiam exhibuerunt in obediendo: unde, *Et responso accepto in somnis* etc. Sed quomodo responsum acceperunt qui non interrogaverunt. Sed dicendum quod Dominus respondet aliquando interrogationi mentali, et isti intus quaerebant quid placeret Deo de reversione: *Exod. Quid clamas ad me?* Sed nunquid sunt revelationes immediate a Deo? Dionysius probat quod non, nisi mediantibus angelis. Quare ergo non nominat angelum? Sed dicendum, quod quandocumque Scriptura facit mentionem de Deo, et non de angelo, hoc fit per quamdam excellentiam illius manifestationis: *Gal. 3. Lex ordinata per angelum in manu mediatoris* etc. *Hic est Moyses, qui dixit filiis Israel: Prophetam suscitabit vobis Deus de fratribus vestris, tanquam me ipsum audietis* etc. Unde quod dicit glossa quod hoc fuit immediate per Deum, refertur ad modum loquendi Scripturae. *Per aliam viam* etc. In hoc ostenditur quod ad regionem nostram paradisum, a qua per peccatum expulsi sumus, per obedientiam pervenimus: *Prover. 4. Vias quae a dextris sunt novit Dominus: perversae vero quae sunt a sinistris.* Chrysostomus hic dicit, quod isti reversi egerunt sanctam vitam, et postea facti sunt coadiutores S. Thomae Apostoli; tamen nihil de eis invenitur scriptum in sacra Scriptura post recessum eorum.

d Supra habitum est, quomodo nascenti Christo Magi testimonium perhibuerunt; nunc autem agitur quomodo innocentes testimonium perhibent, non loquendo, sed moriendo: et circa hoc tria facit Evangelista. Primo enim ponitur occultatio Christi. Secundo interfectio puerorum, ibi, *Tunc Herodes.* Tertio ponitur reditus ipsius Christi, ibi, *Defuncto Herode.* Circa primum tria facit. Primo enim ponitur admonitio angeli. Secundo ostenditur obedientia Ioseph. Tertio impletio prophetiae. Secundum, ibi, *Ut adimpleretur.* Circa primum tria tanguntur. Primo ponitur tempus apparitionis. Secundo describitur ipsa apparitio, et modus apparitionis, ibi, *Ecce angelus.* Tertio ponitur ipsa admonitio facta per angelum, ibi, *Surge, et accipe.* Tempus describitur, ibi, *Qui cum recessissent.* Et intelligendum quod non statim post recessum Magorum facta est ista apparitio, quia totum, quod dicitur *Luc. 2.* debet interponi, sed de purificatione, *Postquam impleti sunt dies:* non enim Herodes statim cogitavit de interfectione puerorum. Unde cum dicit, *Qui cum recessissent*, debet interponi tota historia purificationis. Consequenter ponitur ipsa apparitio; unde, *Ecce Angelus apparuit in somnis.* In somnis dicitur apparere, quia tunc homines ab actibus exterioribus cessant, et talibus fit revelatio per angelos: *Psal. 4. In pace in idipsum dormiam, et requiescam: Prov. 3 Quiesces, et suavis erit somnus tuus.* In ista admonitione tria ponuntur. Primo enim persuadet angelus fugere. Secundo determinat moram. Tertio assignat causam. Dicit ergo *Surge.* Et nota, quod sicut dicit Hilarius, Beata Virgo ante nativitatem ab angelo nominatur coniux, *supra 1.* sed post nativitatem non: et hoc propter duo. Primo ad commendationem virginis: sicut enim virgo concepit, ita virgo peperit. Secundo propter dignitatem eius: erat enim mater Dei, qua dignitate nulla maior; et denominatio fit a digniori. Item quod, sicut dicit Chrysostomus, puer non venerat propter matrem, sed potius e converso; et ideo dicit, *Accipe puerum, et matrem eius* etc. Sed quare, *Fuge in Aegyptum?* Nonne dicit Psalmista *18. Dominus adiutor meus, et redemptor meus* etc. Sed sciendum quod propter tria fugit. Primo ad manifestandam suam humanitatem; sicut enim divinitas in stella apparuit, ita humanitas in fuga: *Philip. 4. In similitudinem hominum factus* etc. Secundo propter exemplum: illud enim exemplo ostendit, quod verbo docuit *infra 10. Cum autem persequentur vos in civitate ista, fugite in aliam.* Tertio propter mysterium: sicut enim voluit mori, ut nos a morte revocaret, ita voluit fugere, ut fugientes a facie sua propter peccatum revocaret: *Ps. 138. Quo ibo a spiritu tuo? Et esto ibi.* Sed quare potius in Aegypto, quam alibi in aliam regionem? Dicendum propter duas rationes. Prima est, quia proprium est Dei, ut memor sit misericordiae in ira, *Abac. 3.* Dominus enim iratus fuit contra Aegyptios persequentes filios Israel, quia erant primogenitus Dei. Et ideo datum est ei, ut obsequeretur unigenito: *Isaias 19. Ecce Dominus ascendet super nubem levem, et ingredietur Aegyptum* etc. *Isa. 9. Populus qui ambulabat in tenebris, vidit lucem magnam: habitantibus in regione umbrae mortis lux orta est: Ioan. 1. Vidimus gloriam eius, gloriam quasi unigeniti a Patre, plenum gratiae, et veritatis* etc. Secundo, quia ipse induxerat tenebras in Aegypto,

ideo voluit eam primo illuminare; et ideo bene ibi fugit: *Isa. 9. Populus qui ambulabat in tenebris, vidit lucem magnam; habitantibus in regione umbrae mortis lux orta est eis.* Nota quando aliquis vult fugere peccatum, primo debet excutere pigritiam: *Ephes. 5. Surge qui dormis, et exurge a mortuis, et illuminabit te Christus.* Secundo debet accipere fiduciam a matre, et filio, scilicet Christo: *Eccle. 24. In me omnis spes vitae, et virtutis.* Tertio debet fugere a peccato adiutus auxilio matris, et pueri: *Psalm. 54. Ecce elongavi fugiens, et mansi in solitudine.* Subdit causam huius fugae, *Futurum est enim, ut Herodes* etc. Deceptus fuit Herodes, quia voluit perdere, qui venerat regnum suum communicare: *Luc. 22. Et ego dispono vobis, sicut disposuit mihi Pater meus regnum.* Secundo, qui non gloriam mundanam quaerebat: *Heb. 12. Qui proposito sibi. Qui consurgens.* Hic ponit executio mandati angelici; et ponit ea quantum ad fugam, et quantum ad moram; unde, *Qui consurgens* etc. Et fit mentio de tempore; unde dicit *Nocte*, propter timorem, et tribulationem, secundum illud *Isa. 26. Anima mea desideravit te in nocte*, idest in tribulatione: in tribulationibus enim recurrendum est ad Deum: *Osee 6. In tribulatione sua mane consurget ad me* etc. *Qui consurgens.* Tunc adimpletum est illud *Isa. 19. Ecce Dominus ascendet super nubem*, quod ad literam impletum est. *Et erat ibi.* Dicitur quod septem annis fuit ibi, et habitavit in civitate Heliopolim, *Isa. 19.* Quantum autem ad mysterium per Ioseph signantur praedicatores, hoc est apostoli, qui ponuntur ad expellendas tenebras per doctrinam, qui recedentes a Iudaeis conversi sunt ad gentes: *Act. 13. Vobis oportebat primum loqui verbum Dei; sed quoniam repellitis illud, et indignos vos iudicatis aeternae vitae, ecce convertimur ad gentes. Et esto ibi usque* etc. idest usquequo finiat infidelitas Iudaeorum: *Ro. 10. Caecitas ex parte contigit.* Consequenter adhibet testimonium prophetiae; unde dicit, *Ut adimpleatur* etc. Istud est secundum translationem Hieronymi, *Osee 11.* In translatione autem septuaginta non est ita, sed, *Ex Aegypto vocavi filium eius.* Videtur hic esse quaestio: quia non videtur hoc facere ad propositum, quia praemittitur ibi puer Israel etc. et sic loqui videtur de vocatione Israel de Aegypto. Sed dicendum quod in omnibus auctoritatibus, quae in evangeliis, vel in epistolis ponuntur de Christo, quaedam distinctio notanda est: quia quaedam dicuntur specialiter de Christo, sicut illud *Isa. 53. Tanquam ovis ad occisionem;* quaedam autem dicuntur de quibusdam secundum quod duxerunt figuram Christi; et sic est ista auctoritas: isti enim non fuerunt filii Israel, nisi inquantum similitudinem gesserunt veri filii unigeniti; et hoc est, *Ex Aegypto vocavi filium meum*, scilicet specialem. *Tunc Herodes.* Hic agitur de interfectione puerorum: et circa hoc duo facit. Primo ponitur occasio interfectionis. Secundo ponitur interfectio, ibi, *Et mittens.* Tertio inducuntur prophetiae, ibi, *Tunc impletum.* Occasio fuit ira Herodis: unde, *Tunc Herodes iratus: Iac. 1. Ira viri iustitiam Dei non operatur.* Et notandum quod quando aliquis rex amissionem regni suspicatur, cito irascitur, et accenditur. *Videns quia illusus* etc. Et dicitur iratus valde propter duo: quia quando aliquis irascitur, de modica occasione fortiter accenditur: unde quia in suspicione erat amissionis regni, et illusus fuit a Magis, iratus est valde: *Eccl. 11. A scintilla una augetur ignis. Et mittens.* Mira crudelitas quantum ad tria, quantum ad locum, quantum ad multitudinem, et quantum ad tempus. Quantum ad multitudinem, ut unum quaereret, omnes occidit; unde dicitur, *Et mittens.* Et nota quod dicit Augustinus, quod *iste nunquam profuisset tantum obsequio, quantum profuit odio.* Sed quaeritur, cum non habuerint liberum arbitrium, quomodo dicti sunt mori pro Christo. Sed sicut dicitur *Io. 3. Non misit Deus Filium suum in mundum, ut iudicet mundum, sed ut salvetur mundus per ipsum* etc. Nunquam enim Deus permisisset eos occidi, nisi fuisset eis utile: unde dicit Augustinus quod idem est dubitare utrum profuerit illis ista occisio, quod est dubitare utrum pueris prosit baptismus: passi sunt enim ut martyres; et Christum moriendo confessi sunt, quamvis non loquendo: *Apo. 6. Vidi subtus altare animas interfectorum propter Verbum Dei.* Secunda crudelitas est, quia occidit in omnibus finibus: et contigit ei sicut bestiae vulneratae, quae non attendit, quem vulnerare debeat: *Proverb. 21. Leo rugiens, et ursus esuriens, princeps impius super populum pauperem.* Tertia quantum ad tempus: unde, *A bimatu*, idest duorum annorum. Et nota quod Augustinus dicit quod illo anno, quo Christus natus est, innocentes sunt occisi. Sed quare dicit, *A bimatu* etc. Dicunt quidam quod stella apparuit per duos annos ante; unde Herodes dubitabat utrum a tempore stellae natus fuisset; et ideo dicit, *Secundum tempus quod exquisierat a Magis.* Alii autem dicunt quod isti non sunt occisi eodem anno, sed post duos annos. Sed quare tantum distulit? Triplex ratio redditur a diversis. Una est, quia a principio putabat quod Magi fuissent decepti, et quod nihil invenissent; sed postquam audivit multa verba de Christo a Zacharia, et Simeone, et Anna, tunc motus fuit ad quaerendum. Alii dicunt quod hoc fecit ex cautela: timebat enim ne puerum, quem quaerebat, parentes occultassent. Unde primo voluit eos assecurare. Alii quod occupatione impeditus, quia misit post Magos usque ad Tharsum Ciliciae, et fecit incendi naves eorum. Item fuit Romae accusatus a filiis. Et sic post reversionem incaepit saevire, et dicit, *Et infra* etc. quia cogitavit illum esse tantae potentiae, quod posset commutare faciem suam. Per istam occisionem significatur occisio martyrum, quia pueri per humilitatem, et innocentiam: *Infra 19. Nisi conversi fueritis, et efficiamini sicut parvuli, non intrabitis in regnum coelorum. In Bethleem, et in omnibus* etc. quia per totum mundum occiduntur: *Act. 1. Eritis mihi testes*, scilicet moriendo. Duo anni sunt duplex charitas, Dei, et proximi, quia fides sine operibus mortua est, *Iac. 2.* Et nota quod nato Christo, statim persecutio saevit, quia statim quando quis convertitur ad Christum, incipit tentari: *Eccl. 2. Fili accedens ad servitutem Dei sta in iustitia, et in timore, et praepara animam tuam ad tentationem* etc. *Tunc impletum est* etc. Posita occisione puerorum, hic more suo Evangelista prophetiam annuntiantem ponit, quae est *Hier. 31, Vox in Rama audita est, lamentationis, luctus, et fletus, Rachel plo-*

rantis filios suos etc. Et notandum, quod, sicut dicit Hieronymus, ubicumque per Apostolos, et Evangelistas introducitur aliqua auctoritas veteris testamenti, non oportet introducere verbum ex verbo semper, sed sicut dedit eis Spiritus sanctus, aliquando sensum ex sensu in usu nostro: ita habemus *Hier. 31. Vox in excelsis audita est, lamentationis, luctus, et fletus, Rachel plorantis filios suos, et nolentis consolari super eis, quia non sunt* etc. et sensus idem est. Et considerandum, quod quantum ad hanc auctoritatem pertinet, ista est una de illis quae introducuntur in Evangelio, quae tantum sensum literalem habet, qui est figura eius, quod fuit in novo testamento. Unde ad intellectum eius consideranda est quaedam historia, quae legitur *Iudicum 21.* ubi dicitur quod propter peccatum conmissum circa uxorem levitae fere tota tribus Beniamin extincta est; et dicitur quod ibi fuit maximus planctus, ita quod fuit auditus de gralua usque in Rama longe a Bethleem per duodecim miliaria. Hoc dicit Rachel plorare, quia mater fuit Beniamin; et est locutio figurativa, scilicet ad exprimendum magnitudinem doloris. Sed haec est prophetia de praeterito. Alio modo est de futuro dupliciter; quia uno modo potest referri ad captivitatem Israel, qui quando in captivitatem ducebantur, dicuntur in via iuxta Bethleem plorasse; et tunc dicitur Rachel plorasse, quia sepulta erat ibi, *Genes. 31.* Et dicitur hoc eodem modo loquendi quo locus dicitur plorare mala quae in Christo acciduut. Vult ergo dicere propheta quod sicut maximus dolor et luctus fuit, quando extincta est tribus Beniamin, ita futurus est maximus alius tempore captivitatis. Tertio modo exponitur sic. Evangelista assumit factum de occisione innocentum, et exaggerat istum dolorem quadrupliciter. Ex diffusione doloris, ex multitudine doloris, ex materia, et inconsolabilitate. Dicit ergo, *Vox in Rama.* Quaedam civitas est in tribu Beniamin, *Iosue 28.* et potest accipi pro civitate Liae. Hic autem accipitur pro excelso; et potest dupliciter exponi. Primo sic. Vox in excelso prolata, *audita est*, quia vox quae in loco alto est, longe lateque diffunditur: *Isa. 40. Supra montem excelsum ascende tu qui evangelizas Syon, exalta in fortitudine vocem tuam.* Vel audita est in excelso, idest in coelo apud Deum: *Eccl. 35. Oratio humiliantis se nubes penetrabit, et donec propinquet, non consolabitur, et non discedet, donec Altissimus aspiciat.* Et iterum lacrymae viduae etc. *Ploratus*, hoc potest referri ad fletum infantium occisorum, *Et ululatus multus*, hoc ad matrum ploratus: maior est dolor matrum, quam filiorum. Item matrum erat dolor assiduus, puerorum fuit brevis, propter quod dicit *Zach. 12. Plangent eum quasi super unigenitum, et dolebunt super eum, ut doleri solet in morte primogeniti.* Item ex materia doloris, quia de morte filiorum. Unde Rachel plorat. Sed obiicitur, quia Bethleem non erat in tribu Beniamin, sed in tribu Iuda, qui fuit filius Liae. Et solvitur tripliciter. Primo, quia Rachel sepulta fuit iuxta Bethleem, *Gene. 25.* Et ita ploravit pueros eo modo, quo aliquis locus dicitur plorare: *Hier. 2. Obstupescite coeli super hoc, et portae eius desolamini vehementer, dicit Dominus.* Vel aliter. Supra habitum est quod Herodes occidit pueros in Bethleem, et in omnibus finibus eius etc. Bethleem autem erat in confinio duarum tribuum, scilicet Iudae, et Beniamin; unde de pueris Beniamin occisi sunt: et sic cessat obiectio, sicut exponit Hieronymus. Augustinus autem aliter exponit, et dicit quod consuetudo est quod quando alicui aliqua prospera succedunt, ille quando adversitates veniunt, magis dolet: Lia et Rachel sorores fuerunt, et isti qui occisi sunt fuerunt de filiis Liae. Et sic corporaliter occisi sunt, ne aeternaliter punirentur in facto Gabaa. Dicitur ergo plorare videns filios suos occidi, et damnari. Vel per Rachel ecclesia signatur, quia interpretatur videns Deum, et ecclesia per fidem videt: quae plorat filios suos occisos, non quia occisi sunt, sed quia per ipsos poterat alios acquirere. Vel non plorat propter occisos, sed propter occidentes. Sequitur de inconsolabilitate doloris, *Et noluit.* Et exponitur illud multipliciter. Primo ut referatur ad populum, qui tunc erat: consolatio enim debetur quamdiu speratur aliquod remedium; sed quando non speratur, non est consolatio, sicut patet in infirmo desperato; et ideo dicit, ut referatur ad opinionem matrum, *Quia non sunt*, quia scilicet non apparent: *Gen. 21. Puer non comparet.* Vel *noluit consolari, quia non sunt*, idest ac si non essent: consolatio. enim non debetur nisi de malis. Unde secundum hoc refertur ad opinionem ecclesiae, quae habet eos tamquam regnarent, unde sicut de regnantibus gaudet de eis: *Thess. 4. Nolumus vos ignorare de dormientibus, ut non contristemini, sicut et caeteri qui spem non habent.* Vel noluit consolari de praesenti, sed expectat consolationem in futuro: *inf. 5. Beati qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur.* Consequenter agitur de revocatione Christi; unde *Defuncto Herode.* Et primo ponitur apparitio angeli. Secundo mandatum angeli. Tertio executio mandati angeli. Circa primum tria ponuntur. Primo describitur tempus. Secundo persona. Tertio modus apparitionis. Dicit ergo, *Defuncto Herode*: non isto qui fuit in morte Christi, quia ille fuit filius istius. *Ecce angelus apparuit.* Notandum quod omnis turbatio ecclesiae secundum mysterium terminatur per mortem persecutorum: *Prov. 11. Quia in perditione impii erit laudatio.* Item nota quod infidelitate Iudaeorum terminata, Christus redibit ad eos: *Ro. 11. Et tunc omnis Israel salvus fiet. Ecce apparuit.* Notandum quod talis est ordo angelorum, et hominum, ut divinae illuminationes non fiant nobis nisi per angelos: *Heb. 1. Omnes sunt administratorii spiritus in ministerium missi propter eos qui haereditatem capiunt salutis.* Unde etiam Christum secundum quod homo, voluit per angelos nunciari. Modus, ibi, *In somnis*, etc. Mandatum, ibi, *Surge, et accipe puerum.* Non dicit filium, non coniugem, sed puerum, ut designetur dignitas pueri, et integritas matris. In hoc significatur, quod Ioseph non fuit ei datus ad carnalem copulam, sed ad ministerium, et custodiam. Consequenter assignat causam, *Defuncti sunt enim* etc. Sed quaeritur, quare dicit *Sunt?* Non enim nisi Herodes mortuus erat. Hoc solvitur dupliciter. Primo quia iste tot mala fecerat, quod Iudaei gaudebant de morte eius: qui praesentiens mandavit adhuc vivens sorori suae quod nobiliores de Iudaeis interficeret in morte sua, et isti quaesiverant animam pueri cum Herode; et hoc est, *Defuncti sunt* etc. Vel aliter. Mos est sacrae Scripturae ponere plurale pro singulari: unde

mortui sunt, idest mortuus est etc. unde in hoc quod dicit, *Quaerebant animam pueri*, destruitur error Apollinaris, qui dixit, quod divinitas arat in Christo loco animae. Ponitur executio huius mandati, *Qui consurgens:* et circa hoc duo facit. Primo ostendit quomodo reversus est in terram Israel. Secundo quam partem vitavit. Tertio qua parte declinavit, ibi, *Et admonitus*. Dicit ergo, *Qui consurgens*. Notandum, quod angelus non dixit, Vade in terram Iuda, vel in Hierusalem, sed universaliter in terram Israel, sub qua etiam Galilaea potest comprehendi. Unde potest dici, quod Ioseph intravit fines terrae, quam habitabat Iudas. Consequenter ponitur quam partem vitavit, ibi, *Audiens* etc. Et notanda est hic historia Herodis: iste Herodes habuit sex filios, et ante mortem suam occidit Alexandrum, et Aristobulum; in morte autem sua mandavit, ut occideretur Antipater, unde tres remanserunt: inter quos Archelaus primogenitus fuit, et usurpavit sibi regnum; sed tandem accusatus a Iudaeis apud Caesarem Augustum, ablatum fuit ei regnum, et divisum fuit in quatuor partes, et duas habuit Archelaus, duas alias alii diviserunt sibi, ita quod unam tetrarchiam habuit Herodes, aliam Philippus, sicut habetur *Luc. 4. Iste Archelaus missus est in exilium post novem annos regni sui. Et admonitus in somnis*. Dixerat primo angelus, quod iret ad terram Israel; sed quia Ioseph nondum intellexerat, ideo angelus quod prius indeterminata revelaverat, nunc determinat; et hoc est, *Et admonitus...secessit in partes* etc. Sed contra. Sicut Archelaus in Iudaea, ita Herodes in Galilaea regnabat. Sed dicendum, quod hoc fuit statim post mortem Herodis, quando Archelaus tenebat totum, quia postmodum facta est divisio. Sed tunc etiam quaeritur, quare non timuit Archelaum. Dicendum, quod in Hierusalem erat sedes regni; unde ibi quasi semper morabatur. Sed quaeritur, quare *Luc. 2.* dicitur quod singulis annis ducebant puerum in Hierusalem. Et solvit Augustinus, quod secure ducebant per turbam magnam, quae tunc ascendebat; sed periculum fuisset si ibi diu moratus fuisset. Item quaeritur, quare innuit Evangelista, quod quasi per accidens venit Ioseph in Nazareth, sed *Luc. 2.* dicitur quod in Nazareth habuit proprium domicilium. Sed dicendum, quod angelus dixerat ei, quod iret in terram Israel, quae stricte accepta non continebat Galilaeam, nec Nazareth, et sic intellexit Ioseph. Et ideo non proponebat ire in Nazareth. *Ut adimpleretur etc. Quoniam Nazaraeus*, hoc non invenitur scriptum, sed potest dici, quod ex multis locis colligitur. Nazarenus igitur interpretatur sanctus: et quia Christus dicitur Sanctus, *Dan. 9. Donec ungatur sanctus*; ideo signanter dicitur, *Per prophetas*. Vel potest dici, quod per Nazarenum interpretatur floridus: et hoc habetur *Isa. 11. Egredietur virga de radice Iesse, et flos de radice eius ascendet* etc. et ideo convenit cum eo, quod dicitur *Cant. 2. Ego flos campi* etc.

a CAP. III.

In diebus autem illis venit Ioannes Baptista praedicans in deserto Iudaeae, et dicens: Poenitentiam agite, appropinquavit enim regnum coelorum. Hic est enim de quo dictum est per Isaiam prophetam dicentem: Vox clamantis in deserto, parate viam Domini, rectas facite semitas eius. Ipse autem Ioannes habebat vestimentum de pilis camelorum, et zonam pelliceam circa lumbos suos; esca autem eius locustae, et mel sylvestre. Tunc exibat ad eum Hierosolyma, et omnis Iudaea, et omnis regio circa Iordanem. Et baptizabantur ab eo in Iordane confitentes peccata sua. Videns autem multos pharisaeorum, et saducaeorum, venientes ad baptismum suum, dixit eis: Progenies viperarum, quis demonstrabit vobis fugere a ventura ira. Facite ergo fructum dignum poenitentiae. Et ne velitis dicere intra vos, patrem habemus Abraham: Dico enim vobis, quoniam potens est Deus de lapidibus istis suscitare filios Abrahae. Iam securis ad radicem arborum posita est. Omnis ergo arbor, qui non facit fructum bonum, excidetur, et in ignem mittetur. Ego quidem baptizo vos in aqua in poenitentiam; qui autem post me venturus est, fortior me est, cuius non sum dignus calceamenta portare: ipse vos baptizabit in Spiritu sancto, et igni. Cuius ventilabrum in manu sua, et permundabit aream suam, et congregabit triticum in horreum suum, paleas autem comburet igni inextinguibili.

b Tunc venit Iesus a Galilaea in Iordanem ad Ioannem, ut baptizaretur ab eo; Ioannes autem prohibebat eum dicens: Ego a te debeo baptizari, et tu venis ad me? Respondens autem Iesus dixit ei: Sine modo. Sic enim decet nos implere omnem iustitiam. Tunc dimisit eum. Baptizatus autem Iesus, confestim ascendit de aqua: et ecce aperti sunt ei coeli, et vidit Spiritum Dei descendentem sicut columbam, et venientem super se: et ecce vox de caelis dicens: Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacui.

a CAP. III.

Supra egit Evangelista de ingressu Christi in mundum; nunc autem agit de eius processu, qui quidem est attendendus in processum suae doctrinae: ad hoc enim venit, *Io. 8.* Circa doctrinam autem duo considerantur. Primo enim ponitur praeparatio ad doctrinam. Secundo ponitur ipsa doctrina, *c. 5.* Ad doctorem autem evangelicae doctrinae duo requiruntur. Primo ut sit velatus sacris mysteriis. Secundo ut probatus sit virtutibus : et sic duo praemittuntur ante doctrinam, scilicet baptismus eius, et tentatio, *c. 4.* Circa primum duo facit. Primo introducitur Ioannis baptismus, ibi, *Exibant*. Secundo instructio baptizatorum, ibi, *Videns autem* etc. Invitantur autem dupliciter a Ioanne, scilicet verbo, et exemplo. Secundum, ibi, *Ipse autem* etc. Circa doctrinam Ioannis tria facit, sive tanguntur. Primo persona doctoris introducitur. Secundo ponitur doctrina. Tertio confirmatio. Secundum, ibi, *Poenitentiam* etc. Tertium, ibi, *Hoc est enim* etc. Circa personam quinque ponuntur, scilicet tempus, persona, officium, studium, et locus. Primum, ibi, *In diebus illis* etc. Et notandum, quod tempus praedicationes Lucas describit per Principes reipublicae, et Iudaeorum. Illud ergo quod dicit Lucas, exprimitur hic, cum dicit, *In diebus illis.* Nec debet hoc referri ad dies, de quibus facta est mentio, scilicet ad tempus infantiae Christi: non enim est intelligendum hoc fuisse in diebus illis, in quibus Christus reversus est de Aegypto. Sed hoc sic ponitur, quia Christus habitavit continue in Nazareth : *Lu. 2. Puer autem crescebat, et confortabatur plenus sapientia, et gratia Dei erat in illo.* Secundo ponitur persona, ibi, *Venit Ioannes*, venit, idest apparuit, qui primo occultus erat: hic est de quo *Io. 1. Hic venit in testimonium, ut testimonium perhiberet de lumine.* Sed quare Christus voluit eius testimonium, cum haberet testimonium operum ? Dicendum quod propter tria. Primo propter nos qui ducimur in cognitionem spiritualium per ea quae sunt similia nobis : *Io. 1. Hic venit ut testimonium perhiberet de lumine.* Et quare? *Ut omnes crederent per illum.* Secundo propter malitiam Iudaeorum, quia non solum Christus sibi testimonium perhibet, secundum quod ipsi dicebant *Io. 3. Tu de teipso testimonium perhibes*, sed etiam alius: *Io. 5. Vos misistis ad Ioannem, et testimonium perhibuit veritati.* Tertio ad ostendendum aequalitatem Christi ad Patrem, quia sicut Pater praenuntios habuit, scilicet prophetas, ita Christus: *Luc. 1. Tu puer propheta Altissimi vocaberis : praeibis enim ante faciem Domini parare vias eius.* Tertio ponitur officium baptizandi. Hoc fuit speciale eius officium, quia primus baptizavit, et fuit eius baptismus praeparatorius ad baptismum Christi: quia si Christus novum ritum adiunxisset, statim potuissent homines scandalizari. Et ideo praevenit Ioannes ut praepararet homines ad baptismum: *Io. 1. Ut manifestetur in Israel.* Quarto ponitur studium, quia, *Venit*, ut diligenter praedicaret: et hoc est, *Praedicans baptismum.* Christus quidem baptizaturus ista adiunxit *Matth. ult. Ite, docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti* etc. Ioannes autem in utroque praeparavit viam. Et notandum quod Ioannes in trigesimo anno hoc fecit, in qua aetate David etiam factus est rex, et Ioseph gubernacula regni Ægypti suscepit, *Gen. 41.* per quod datur intelligi, quod ad nullum officium debet aliquis assumi ante perfectam aetatem. Quarto ponitur locus, *In deserto.* Praedicavit autem in deserto propter quatuor. Primo ut quietius audirent : in civitate enim multi curiosi impedientes convenissent, sed in deserto non nisi studiosi ibant: *Eccl. 12. Verba sapientium sicut stimuli, et quasi clavi in altum defixi*, quae per magistrorum consilium data sunt a pastore uno. Secundo quia congruebat suae praedicationi, quia ipse poenitentiam praedicabat. Talis autem debet esse locus poenitentiae, vel corporaliter, vel mentaliter: *Ps. 53. Ecce elongavi fugiens, et mansi in solitudine.* Tertio ad designandam conditionem ecclesiae, quae per desertum significatur: datur enim intelligi, quod non est in synagoga praedicatio salutis, sed in ecclesia : *Isa. 54. Laetare sterilis, quae non paris, decanta laudem, et hymnum, quae non pariebas. Quoniam multi filii desertae magis quam eius quae habebat virum, dicit Dominus* etc. Quarto ad designandam conditionem Iudaeae, quae iam derelinquebatur a Deo: *inf. 23. Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta.* Sequitur, *Poenitentiam agite* etc. Ioannes annuntiat quandam novam vitam, sicut dicit Augustinus *in lib. de poen. Nullus qui suae voluntatis arbiter constituitur, potest novam vitam inchoare, nisi poeniteat veteris vitae.* Quaere in glossa. Et ideo primo monet ad poenitentiam. Secundo annuntiat salutem, ibi, *Appropinquabit* etc. Item poenitentiam agite, per quam est remissio peccatorum. Chrysostomus: *Nato Filio Dei Deus misit praeconem in mundum* etc. Et notandum, quod aliud est poenitentiam agere, et poenitere : ille poenitet qui peccata deflet, et flenda non committit. Et sciendum, quod totum refertur ad propositum mentis, ut scilicet dicatur, *Et flenda non committit*, idest proponit non committere, hoc enim requirit poenitentia. Poenitentiam autem agere est satisfacere pro peccatis: *Luc. 3. Facite fructus dignos poenitentiae.* Et fit hic quaestio. Cum omnia peccata dimittantur in baptismo, quare Ioannes praenuntians baptismum Christi, incoepit a poenitentia. Et respondetur in glossa, quod triplex est poenitentia, scilicet ante baptismum, quia oportet ut doleat de peccatis quando accedit ; secunda post baptismum de mortalibus; tertia de venialibus. Hic agitur de poenitentia quae est post baptismum : unde Petrus dixit *Act. 2. Poenitentiam agite*, scilicet ut sitis parati ad salutem consequendam. *Appropinquabit.* Et nota quod numquam in Scriptura veteris testamenti invenitur promissum regnum coelorum; sed primo Ioannes nuntiat, quod pertinet ad dignitatem eius. Regnum autem coelorum in Scriptura quatuor modis accipitur. Quandoque enim dicitur ipse Christus habitans in nobis per gratiam: *Luc. 17. Regnum Dei intra vos est* etc. Et dicitur regnum coelorum, quia per inhabitantem gratiam inchoatur nobis via coelestis regni. Secundo sacra Scriptura: *infra 22. Auferetur a vobis regnum Dei*, idest sacra Scriptura. Et dicitur regnum, quia lex eius ducit ad regnum. Tertio dicitur praesens ecclesia militans : *infra 13. Simile est regnum coelorum a-*

genae missae in mare, et ex omni genere piscium congreganti etc. Et dicitur regnum caelorum, quia ad modum caelestis ecclesiae est institutum. Quarto dicitur regnum caelorum caelestis curia: *infra 8. Venient ab oriente, et occidente, et recumbent cum Abraham, et Isaac, et Iacob in regno coelorum etc.* Ante tempus autem Ioannis non fiebat mentio, nisi de regno Iebusaeorum, *Exo. 3.* sed modo promittitur regnum caelorum suae ecclesiae. Consequenter ponitur confirmatio huius praedicationis, *Hic est de quo etc.* Et, sicut dicit Augustinus, istud potest dupliciter exponi. Primo quod hoc, scilicet hic est de quo scriptum est, sint verba Evangeliste; et tunc sensus est planior. Secundo illud introducitur a Matthaeo velut sint verba Ioannis poenitentiam agentis. Unde *Hic est*, idest Ego sum; et loquitur de se sicut de alio, sicut Ioannes 1. loquitur de alio sicut de se, sed non est vis cuius sint verba, quia sensum eundem habent. *Hic est ergo de quo scriptum est, Isa. 40. Vox clamantis* etc. Tria ponuntur, per quae confirmantur tria praedicta. Primo praenuntiatur locus praedicationis Ioannis, quia, *Vox clamantis in deserto.* Secundo regni coelorum; unde *Parate viam.* Tertio poenitentiam, ibi, *Rectas facite* etc. Dicit ergo, *Vox clamantis in deserto.* Et dicit vox propter tria. Primo, quia sicut dicit Gregorius: *Vox verbum praecedit:* et Ioannes Christum: *Luc. 1. Ipse praecedet ante illum in spiritu, et virtute Heliae* etc. Secundo, quia per vocem verbum cognoscitur: vox enim verbum deducit in cognitionem, ita Ioannes Christum: *Io. 1. Ut manifestetur in Israel, propterea veni ego in aqua baptizans.* Tertio, quia vox sine verbo non facit animi certitudinem: *1. Cor. 14. Si incertam vocem det tuba, quis parabit se ad bellum?* Et revelatio divinorum mysteriorum non facta est per Ioannem, nisi inquantum annunciavit Christum, sed per Christum Verbum: *Io. 1. Unigenitus qui est in sinu Patris ipse enarravit.* Igitur vox clamantis et potest intelligi dupliciter. Primo Christi clamantis, qui in Ioanne loquebatur: *2. ad Cor. 13. An experimentum quaeritis eius qui in me loquitur Christus?* Ita etiam clamavit in omnibus prophetis. Unde semper dicitur, *Factum est verbum Domini ad Hieremiam, vel Isaiam* etc. Et tamen nullus est dictus vox, quia non immediate praecesserunt Christum: *Mal. 3. Ecce ego mitto angelum meum, qui praeparabit viam ante faciem meam. Et statim veniet ad templum sanctum suum dominator quem vos quaeritis* etc. Vel vox clamantis Ioannes clamans. Sciendum quod clamor fit ad surdos, et tales erant Iudaei: *Isa. 42. Surdi audite, et caeci intuemini ad vivendum. Quis caecus, nisi servus meus, et quis surdus, nisi ad quem nuncios meos misi. Quis caecus etc.* Secundo ex indignatione: *Psal. 105. Iratus est furore Dominus in populum suum, abominatus est haereditatem suam.* Tertio ad distantes: et isti elongati a Deo. *Parate viam Domini.* Et videtur magis fuisse consonum quod dixisset, *Parate viam vestram.* ad suscipendum Dominum. Et sciendum quod nos adeo eramus infirmi, quod non poteramus accedere ad Dominum nisi ipse veniret ad nos. Et ideo supra dixit Ioannes, *Appropinquavit enim regnum coelorum:* et hoc est, *Parate.* Sed quae est ista via? Fides quae est per auditum: *Eph. 3. Habitare Christum per fidem in cordibus vestris.* Gregorius: *Via fidei devotus auditus est: Amos 4. Praeparare in occursum Dei tui Israel. Rectas facite.* Fides est communis, est una; sed dirigit in diversis operibus. Et ideo *rectas facite.* Tunc autem sunt rectae istae viae operum, quando non discordant a lege divina, quae est regula actuum humanorum, sicut secundum voluntatem figuli est regula bonitatis in vasis fictilibus, ut haberi potest *Hier. 18.* Vel hoc, scilicet *parate* pertinet ad charitatem, quae est de necessitate salutis: *Isa. 30. Haec est via, ambulate in ea, et non declinetis neque ad dexteram, neque ad sinistram.* Ergo via intelligitur totum illud quod pertinet ad comunem salutem: *1. Cor. 7. Adhuc excellentiorem vobis viam demonstro.* Semitae vero observationes consiliorum: quae semitae dicuntur esse rectae, quia non propter inanem gloriam debent fieri: *infra 6. Non faciatis iustitiam coram hominibus, ut videamini ab eis:* et *Proverb. 3. Viae eius, viae pulchrae, et omnes semitae eius pacificae.* Consequenter ostenditur, quomodo Ioannes testimonjum perhibuit Christo in vita, ibi, *Ipse autem Ioannes.* Sed quis perhibuit testimonium de Ioanne, qui perhibebat testimonium Christo? Et dicendum quod vita sua: quia, sicut dicit Chrysostomus, *Nullus idoneus testis alterius est, nisi fit testis suus, et hoc bona vita: Eccle. 19. Amictus corporis, et risus dentium, et ingressus hominis enunciant de illo.* Unde hic describitur austeritas eius in vita, et cibo: et hoc est, *Ipse autem erat indutus pilis et caet.* Alii de lana, Ioannes de pilis: reputabat enim vestimentum de lana mollitiem, quae non convenit praedicatori. Item zona pellicea. Illud dupliciter exponitur. Hieronymus dicit, quod tunc temporis Iudaei habebant cingulum de lana; sed Ioannes reputans ad mollitiem, accipit de pellibus imitans Heliam, sicut dicitur *4. Reg. 1.* Rabanus exponit sic, et dicit quod Ioannes accipiebat pelles crudas, non paratas, et utebatur eis, ut refraenaret libidinem: et hoc est, *Et zona.* Sed sive sic, sive sic exponatur, in utroque tamen austeritas vitae intelligitur. *Cibus autem* etc. Hic cibus non paratur, sed quem natura ministrabat; et sunt locustae animalia quaedam apta ad comedendum. *Et mel sylvestre.* Hoc dupliciter potest intelligi. Proprie enim mel sylvestre dicitur illud, quod non reconditur in alveis artificiose factis, sed invenitur in sylvis in aliquibus arboribus. Alii dicunt quod est canna mellis, et quoddam quod invenitur intus in cannis valde dulce; tamen in omnibus his nihil aliud habetur, nisi quod simplicibus erat contentus: *1. Tim. 6. Habentes alimenta, et quibus tegamur, his contenti sumus.* Consequenter agitur de baptismo; unde dicitur, *Tunc exibant:* et tangit tria. Primo quomodo visitabatur a turbis. Secundo quomodo turbae baptizabantur. Et tertio quomodo confitebantur peccata sua. Et quantum ad primum sciendum, quod tria sunt quae invitabant homines ad exeundum ad Ioannem. Primo nova praedicatio: nunquam audiverant fieri mentionem de regno caelorum, et ideo mirabantur: *Iob 38. Numquid nosti ordinem coeli? Et pones rationem eius in terra* etc. *Io. 2.* Primo docuit quod ratio ratio regni caelorum non esset ponenda in terra. Secundo propter vitam; unde dicit; *Tunc*, videntes scilicet vitam ipsius: *Iac. 2. Ostende mihi fidem tuam sine operibus, et ego ostendam tibi*

ex operibus fidem meam etc. Tertio, quia Iudaea privata erat instructione prophetarum: *Psal. 73. Signa nostra non vidimus, iam non est propheta.* Et ideo, *Exibant* a Iudaea ad videndum; et hoc est: *Tunc exibant, et baptizabantur ab eo in Iordane.* Sed quare in Iordane? Quia in Iordane primo fuit praefiguratus baptismus: *4. Reg. 2.* ubi dicitur de Helisaeo quomodo transivit per Iordanem, et Helias raptus est in caelum. Item ibi fuit mundatus Naaman leprosus, qui significat mundatum a peccatis in baptismo. Item quia ipsa interpretatio convenit baptismo: interpretatur enim descensus; et significat humilitatem, quam homo debet habere in baptismo: *1. Petr. 2. Quasi modo geniti infantes rationabiles, et sine dolo, lac concupiscite.* Tertium ponitur, ibi, *Confitentes peccata sua.* Causa quare confessio est inducta, supra est ostensa, quia de necessitate salutis: *Iac. 5. Confitemini alterutrum peccata vestra.* Et dicit glossa, quod ideo inducta est, ut homo habeat erubescentiam. Sed sciendum quod erubescentia est causa concomitans, sed principalis est propter virtutem clavium: nullus enim posset ligare, vel solvere, nisi sciret, quid ligandum, vel solvendum esset. Unde sicut nullus potest amovere necessitatem clavium, ita nullus posset amovere confessionem vocalem. Sed dicitur, an accedens ad baptismum confiteri teneatur. Videtur quod non indigeat virtute clavium, cum omnia dimittantur peccata in baptismo. Dicendum, quod tenetur saltem in generali; et hoc facit quando abrenunciat satanae, et omnibus pompis eius: in hoc enim profitetur se esse satanae obligatum. *Videns autem multos.* Ostenso quod multi a Ioanne baptizabantur, hic agit de instructione eorum: et circa hoc duo facit. Primo ponuntur qui sunt qui instruantur. Secundo ponitur eorum instructio, ibi, *Quis demonstravit* etc. Dicit ergo, *Videns* etc. Sciendum quod apud Iudaeos sunt aliquae sectae, inter quas istae duae erant praecipuae: Pharisaei enim dicebantur quasi a communi vita divisi propter suas observantias: isti in multis benedicebant; tamen deficiebant: quia, ut dicitur, omnia provenire ex necessitate ponebant. Alii, scilicet Saducaei, dicebantur iusti propter quasdam speciales observantias legis; qui non recipiebant prophetas, nec dicebant animas post corruptionem resuscitari, nec spiritum esse. Utrique autem ex ipso nomine notabantur, quia Phares divisionem significat, quae opponitur charitati: et hi omnino erant divisi ab aliis, quasi haberent superabundantem Spiritum sanctum: hoc enim bonum esset. Alii etiam, scilicet Saducaei sibi iustitiam usurpabant, contra quos *Rom. 10. Ignorantes enim iustitiam Dei, et suam quaerentes statuere iustitiae Dei non sunt subiecti* etc. Et tamen quamvis magis iusti apparerent, tanquam ad magistrum ad Ioannem veniebant: *Isa. 49. Reges videbunt, et consurgent principes, et adorabunt propter Dominum, quia fidelis est, et sanctum Israel qui elegit te.* Isti ergo hic convenienter instruuntur; unde, *Quis demonstravit vobis fugere a ventura ira?* Et notandum quod instructio debet variari secundum conditiones auditorum: simplicibus enim sufficit ea quae ad salutem pertinent breviter loqui; sed sapientibus debent singula explicari: quod innuit Apostolus *1. Corint. 3. Non potui vobis loqui tanquam spiritualibus, sed quasi carnalibus.* Ita fecit Ioannes: breviter turbas admonuit de poenitentia, et annuntiavit regnum caelorum. Ista duo hic explicat per singula Pharisaeis. Unde primo exhortatur ad poenitentiam. Secundo nuntiat de appropinquatione regni caelorum, ibi, *Ego quidem* etc. Circa primum duo facit. Primo ponit inductum ad poenitentiam. Secundo removet ea quae possent a poenitentia retrahere, ibi, *Et ne velitis* etc. Circa primum duo facit. Primo ponit inductionem ad poenitentiam. Secundo ponit perfectae ponitentiae modum, ibi, *Facite ergo* etc. Duo autem sunt quae inducunt ad poenitentiam. Recognitio proprii peccati: *Isa. 58. Annuntia populo meo scelera eorum* etc. Secundo timor divini iudicii. Ista duo annuntiat Ioannes; unde dicit, *Progenies* etc. Et notandum, quod in sacra Scriptura dicitur filius alicuius ad imitationem: *Ezech. 6. Pater vester Amorrhaeus: Io. 8. Vos ex patre diabolo estis* etc. Isti similes erant viperis; et ideo dicit, *Progenies* etc. Et sunt similes in tribus, secundum Chrysostomum. Natura enim illius est, quando mordet aliquem, recurrere ad aquam: et si invenit, non moritur, alias moritur. Unde Ioannes perpendens intentionem eorum, quare veniebant ad aquam baptismi, dixit, *Progenies* etc. Sed quo modo venenati veniebant ad baptismum? quia Ioannes promittebat remissionem peccatorum, unde faciebat intrare aquam, deponentes pravam intentionem: ideo dicit, *Agite poenitentiam. Et baptizabantur ab eo.* Secunda proprietas est quod nascendo occidit parentes; unde dicitur, *Quaesivi pariens;* et isti similiter: *inf. 23. Quem prophetarum non occidistis?* Tertia ratio est, quia est pulchra exterius, interius habens venenum: isti etiam pulchri sunt exterius quadam simulata iustitia, interius habentes peccata: *inf. 23. Vae vobis, quia similes estis sepulcris dealbatis, quae foris apparent hominibus speciosa, intus vero plena sunt ossibus mortuorum, et omni spurcitia:* et secundum hoc progenies viperarum sonat in malum. Ambrosius exponit aliter, et dicit, quod prudentia serpentibus adscribitur: *inf. 10. Estote prudentes sicut serpentes.* Unde Ioannes commendans eos de prudentia, quia veniebant ad baptismum, dicit, *Progenies* etc. Primum ergo quod inducit ad poenitentiam, est recognitio proprii peccati. Secundum est timor divini iudicii: *Prover. 15. Per timorem Domini declinat omnis a malo: Iob 19. Scitote esse iudicium:* et hoc est, quod dicit, *Quis demonstravit* etc. Et sciendum quod Ambrosius, et Chrysostomus exponunt de praeteritis, Rabanus de futuris; unde dicit. *Quis demonstrabit:* et secundum Ambrosium sic. *Progenies* etc. quasi diceret, quis demonstravit, ut recederetis a malo; quasi dicat, Nullus, nisi Deus: *Psal. 84. Ostende nobis Domine misericordiam tuam, et salutare tuum da nobis.* Secundum Chrysostomum, *Progenies* etc. quia retinent voluntatem peccati. *Quis demonstravit vobis fugere*, sicut vos vultis? Non quia dixit Isaias *Lavamini, et mundi estote, auferte malum cogitationum vestrarum ab oculis meis, Isa. 1.* Non, quia dixit David *Psal. 50. Amplius lava me Domine ab iniquitate mea, et a peccato meo munda me* etc. et post: *Sacrificium Deo spiritus contribulatus, cor contritum et humiliatum non despiciet.* Rabanus de futuro sic; quasi diceret, Bonum est quod agatis poenitentiam, quia aliter, *Quis*

demonstrabit etc. *Psal. 138. Quo ibo a spiritu tuo, et quo a facie tua fugiam.* Ira de Deo non accipitur pro affectu mentis, sed pro effectu: unde eius ira est ultio. Praemissis his duobus ducentibus ad poenitentiam, consequenter concludit Evangelista, *Facite ergo.* In arbore fructus sunt post flores: et si flores non sequantur fructus, arbor illa nihil valet: flos enim quidam poenitentiae apparet in contritione, sed fructus est in executione: *Eccle. 24. Flores mei fructus honoris, et honestatis.* Et notandum quod alius est fructus iustitiae, et alius poenitentiae: plus enim requiritur ad poenitentem, quam ab eo, qui non peccat. Est autem triplex fructus dignus poenitentiae. Primus est ut puniat in se, quod commisit, et hoc iudicio sacerdotis: *Hiere. 31. Postquam convertisti me, egi poenitentiam, et postquam ostendisti mihi, percussi femur meum:* et c. *1. Carnem meam afflixi.* Secundus est ut fugiat peccata, et occasiones peccati; unde dicitur, quod satisfacere est causas peccatorum excidere: *Eccl. 21. Fili peccasti, ne adiicias iterum: sed et de pristinis deprecare, ut tibi dimittantur* etc. *Quasi a facie colubri fuge peccatum, Eccl. 21.* Tertius est, ut tantum studeat ad bene agendum, quantum studuit ad peccandum: *Roma. 6. Humanum dico propter infirmitatem carnis nostrae. Sicut enim exhibuistis membra vestra servire immunditiae, et iniquitati ad iniquitatem, ita nunc exhibete membra vestra servire iustitiae in sanctificationem.* Consequenter excludit impedimentum poenitentiae, cum dicit, *Et ne velitis dicere intra vos: Patrem habemus Abraham.* Duplex impedimentum est poenitentiae. Praesumptuositas de se, et desperatio de divino iudicio. Primo removet primum. Secundo secundum, ibi, *Ita nunc.* Circa primum duo facit. Primo excludit impedimentum. Secundo assignat rationem, ibi, *Dico enim.* Dicit ergo, *Et ne velitis dicere* etc. Isti secundum carnem erant de genere Abrahae: unde poterant credere, quod quantumcumque peccarent, Deus misereretur eis propter Abraham: *Exod. 32. Cur Domine irascitur furor tuus* etc. et post: *Recordare Abraham, Isaac, et Iacob servorum tuorum* etc. Et ideo excludit hoc Ioannes, *Et ne velitis dicere.* Et est modus loquendi; quasi diceret, non dicatis hoc, quia non valebit vobis: *Rom. 9. Non qui filii sunt carnis, hi filii Dei; sed qui filii sunt promissionis, aestimantur in semine* etc. Isti enim multum gloriabantur de Abraham, sed Dominus dicit *Io. 8. Si filii Abrahae estis, opera Abrahae facite* etc. Contra tales dicit Chrysostomus: *Quid prodest ei quem mores deturpant generatio clara* etc. Et est etiam hoc in spiritualibus. Consequenter assignat rationem, *Dico enim vobis.* Magis est enim magnum imitari patrem, quam nasci ex eo. *Potens est Deus de lapidibus istis suscitare filios Abrahae* etc. Legitur *Iosue 4.* quod quando populus Israel transivit Iordanem siccis pedibus in memoriam miraculi, mandavit Iosue, quod extraherentur duodecim lapides ex fundo fluminis, et ponerentur extra, et duodecim de lapidibus exterioribus ponerentur intus. Ioannes autem in illo loco baptizans eos ostendit. Potest autem intelligi dupliciter. Ad litteram primo: hoc enim est primum fidei fundamentum, credere omnipotentiam Dei: *Iob 42. Scio quia potes, et nulla te latet cogitatio.* Vel possumus intelligere per lapides gentiles: qui dicuntur lapides propter duo. Primum quia lapides adorant. Secundo propter duritiem. Et licet lapides sint duri, tamen diu conservant impressionem: et licet aedificium ex eis factum tarde fiat, tamen forte est, et durabile. Unde gentiles, quamvis fuerint duri ad recipiendum fidem Christi, tamen tenuerunt fortiter. Hoc significatur *Exo. 36. Auferam a vobis cor lapideum de carne vestra, et dabo vobis cor carneum, et spiritum meum ponam in medio vestri.* Secundum autem Hieronymum in verbis istis videtur reducere ad memoriam prophetiam Isaiae *51. Attendite ad Abraham patrem vestrum, et ad Saram quae peperit vos* etc. Nominat enim patrem Abraham propter impotentiam generandi, et Saram propter sterilitatem; quasi dicat, Deus, qui fecit potentem Abraham, et foecundam Saram, *Potens est de lapidibus istis* etc. *Iam enim* etc. Possent enim dicere, nec credimus quod aliqua ira superveniat nobis; et ideo hoc removet dicens, *Iam enim.* Unde primo ponit iudicium. Secundo ponit sententiam iudicii. Dicit ergo, *Iam enim* etc. Dupliciter enim aliqui poenitere nolunt, ex desperatione iudicii, quia non credunt iudicium esse: *Eccle. 5. Ne dixeris, est mihi sufficiens vita: Iob 13. Fugite a facie gladii, quoniam ultor iniquitatum gladius est, et scitote esse iudicium.* Aliqui autem ex mora: *2. Pet. 3. Non tardat Deus promissionem suam, sicut quidam existimant, sed patienter agit propter nos, nolens aliquos perire, sed omnes ad poenitentiam reverti.* Sed utrumque Ioannes excludit. Primo primam, cum dicit, *Iam enim.* Secundo secundam, cum dicit, *Iam qui;* quasi dicat, Non tardabit. Et tripliciter intelligitur hoc. Chrysostomus dicit, quod per securim intelligitur districtio divini iudicii, quae quandoque per securim, quandoque per arcum, et gladium designatur: *Ps. 7. Nisi conversi fueritis, gladium suum vibrabit: arcum suum tetendit, et paravit illum* etc. Hieronymus: *Per securim praedicatio evangelii intelligitur, quia sicut per doctrinam evangelii aliqui ducti sunt ad vitam, ita contemptores ad mortem: Hier. 23. Nonne verba mea sicut ignis, et quasi malleus conterens petram: Luc. 2. Ecce positus est hic in ruinam, et in resurrectionem multorum in Israel, et in signum cui contradicetur* etc. *Iam enim* etc. quasi dicat, in promptu est, ut veniat. Secundum Gregorium per securim Redemptor noster intelligitur, qui velut ex manubrio, et ferro ex humanitate, et divinitate constat; cuius humanitas, quia patienter expectat, quasi tenetur: divinitas, quasi ferrum incidit. Securis ergo ad radicem ponitur, quia iudicium fit per Deum et hominem. Et dicit ad radicem propter duo, quia in radice fit praecisio universalis, eius etiam quod est in ramis. Item quia quod a radice exciditur, non germinat: quasi diceret, universalis erit extirpatio malorum. Sequitur ergo. Et ponit primo universalitatem dicens, *Omnis arbor;* quasi dicat, tam Iudaeus quam gentilis: *Rom. 2. Non est acceptio personarum apud Deum.* Deinde culpam, quia non facit fructum, propter solam enim omissionem fit punitio: *Matth. 25. Esurivi, et non dedistis mihi manducare.* Tertio ponit poenam duplicem: poenam scilicet temporalem, *Excidetur,* scilicet ex hac vita: *Luc. 13. Ecce tres anni sunt, ex quo venio*

quaerens fructum in ficulnea hac, et non invenio. Succide ergo illam. Et post: *Ut quid terram occupat:* et hoc est, *Excidetur,* cum prosperitate terrena. Item ponit poenam aeternam; unde dicitur, *In ignem mittetur: Isa. ult. Vermis eorum non morietur, et ignis eorum non extinguetur:* et *inf. 25. Ite maledicti in ignem aeternum* et caetera. *Ego quidem baptizo.* Supra Ioannes exhortatus fuit ad poenitentiam explendam, modo intendit facere quod frequenter dixerat, scilicet annuntiare regnum coelorum: et circa hoc duo facit. Primo ponitur praeparatio ad regnum. Secundo agitur de praenuntiatione regni, ibi, *Qui autem post* etc. Regnum illud Christus est, de quo *Luc. 17. Regnum Dei intra vos est.* Praeparatio quidem est baptismus; unde, *Ego quidem*, quod mirabile est vobis, *Baptizo*, in aqua sola, scilicet quia sum purus homo. Unde non poterat nisi corpus lavare, nec poterat dare Spiritum sanctum, cum nondum esset solutum pretium pro peccato: *Heb. 9. Non enim fit remissio sine sanguine.* Item Spiritus sanctus nondum descenderat, nec Christus tactu suae carnis aquam sanctificaverat. Quare ergo baptizabat? Propter tria. Primo, ut praeveniret Christum baptizando: *Luc. 1. Praeibis ante faciem Domini parare vias eius.* Secundo, ut congregatis hominibus haberet opportunitatem praedicandi de Christo: *Io. 1. Ut manifestaretur in Israel, propterea veni ego in aqua baptizans.* Tertio, ut ad baptismum Christi praepararet. Unde consuetudo est in ecclesia, ut prius catechumeni fiant qui baptizari debent, scilicet ut fiat quaedam praeparatio, et accipiant quoddam signaculum, per quod idonei reputantur: et hoc est quod dicit, *Ego baptizo*, ut scilicet sciatis vos aptos esse, qui a Christo baptizari intenditis. Nota, quod Magister in *4. sent.* dicit, quod baptizati a Ioanne non baptizabantur a Christo, nisi illi qui ponebant spem suam in Ioanne. Sed hoc falsum est; unde dicit, *Ipse vos baptizabit.* Item nota, quod Augustinus movet quaestionem. Si post baptismum Ioannis rebaptizabantur, quare non rebaptizabantur post baptismum haereticorum? Dicendum, quod Ioannes baptizabat in persona sua; haeretici in persona Christi. Unde baptismus Christi iudicandus est. Consequenter agitur de regno. Et primo ostendit dignitatem ipsius. Secundo officium eius, ibi, *Ipse vos.* Dicit ergo, *Qui post me venit*, nascendo, baptizando, praedicando, moriendo, ad inferos descendendo. Sed hic de duobus tantum loquitur, videlicet de praedicatione, et baptismo; unde dicit, *Qui post me venit*, ad baptizandum, et docendum: *Luc. 1. Ipse praecedet illum in spiritu et virtute Eliae. Fortior me est*, et fortior eius baptismus: *1. Reg. 2. Non est sanctus ut est Deus: Iob 9. Si fortitudo quaeritur, robustissimus est.* Et ne sic credatur quod sit comparatio inter eos, dicit, *Cuius non sum* etc. Quasi dicat, incomparabiliter me dignior est, ut exponit Chrysostomus, ita ut ei officium non debeam exhibere. Sed sciendum quod in aliis tribus evangeliis non est sic: quia illic dicitur solvere, hic portare. Unde dicit Augustinus quod Ioannes voluit tantum suam humilitatem, et Christi excellentiam ostendere, et tunc idem significatur in omnibus. Unde dicit, quod hoc fuit per Spiritus sancti inspirationem, quod in talibus Evangelistae dissonent in verbis, ut documentum accipiamus, quod non mentimur, si eadem sensu cum aliis loquimur, quamvis non eadem verba dicamus. Si vero mysticum aliquid significare voluit, tunc differentia est in verbis Matthaei, et aliorum: et possunt in corrigia calceamenti duo significari, quia per calceamentum humanitatem: *Psalm. 59. In Idumaeam extendam calceamentum meum.* Corrigia est unio, quia humanitas ligata est divinitati. Et quia non reputabat se sufficientem ad explicandum mysterium visionis, ideo dicit, *Cuius non sum* etc. Vel mos erat apud Iudaeos *Deut. 21.* quod si quis nollet accipere uxorem fratris sui, deberet solvere corrigiam ab illo, qui uxorem accipiebat. Sponsa Christi ecclesia est. Tunc ergo Ioannes reputabat se indignum esse accipere sponsam Christi. Vel aliter secundum Hilarium, calceamentum portant quippe nunciatores humanitatis Christi per mundum, quod fuit reservatum Apostolis: *Isa. 52. Quam pulchri super montes pedes annuntiantis, et praedicantis pacem, annuntiantis bonum, praedicantis salutem.* Ergo Ioannes dicit se non esse dignum portare calceamentum quod Apostolis erat reservatum: maius enim officium est evangelizare, quam baptizare: *1. Cor. 1. Non misit me Christus baptizare, sed evangelizare.* Nunquid ergo maiores Apostoli Ioanne? Non merito, sed officio novi testamenti. Et secundum hunc sensum dicitur *infra 11. Qui minor est in regno coelorum, maior est illo* etc. Vel aliter secundum Chrysostomum. Pedes sunt Apostoli, et alii eius famuli, inter quos Ioannes erat. Calceamentum est infirmitas eorum: quia sicut decor pedum non cognoscitur quamdiu reguntur calceamento, ita decor Apostolorum: *2. Cor. 12. Libenter gloriabor in infirmitatibus meis, ut inhabitet in me virtus Christi. Cuius non*: quia nec ipse, nec Apostoli dignos se reputant, ut sint ministri Evangelii Christi: *2. Cor. 3. Fiduciam talem habemus per Christum ad Deum: non quod sufficientes simus cogitare aliquid a nobis quasi ex nobis, sed sufficientia nostra ex Deo est* etc. Si ergo diversa significat secundum mysterium, quid horum dixit Ioannes? Dicendum secundum Augustinum, quod si verba Ioannis ad diversa referuntur, sic utrumque dixit. Vel quod Ioannes turbis praedicans quandoque dixit illud, quandoque aliud. Consequenter agit de officio Christi. Et primo de officio baptizandi. Secundo de officio iudicandi, ibi, *Cuius ventilabrum.* Dicit ergo, *Ipse vos* etc. Multi libri habent, *Et ignis.* Sed loquuntur more Graecorum, qui carent ablativo, et dicit *Spiritu sancto* etc. In quo datur intelligi quod baptismus Christi habet amplius quam baptismus Ioannis, quia addit super illud, quia Christus in aqua, et Spiritu: *Io. 3. Nisi quis renatus fuerit ex aqua, et Spiritu sancto, non potest introire in regnum Dei* etc. Sed nota, quod dicit *Baptizabit vos in Spiritu sancto*, insinuat habendum esse affluentiam Spiritus sancti, quam habentes totaliter abluuntur: *Act. 1. Vos autem baptizabimini Spiritu sancto* et caet. Insinuat etiam facilem immutationem, *Et igne.* Istud multipliciter exponitur. Hieronymus dicit, quod idem designatur per Spiritum sanctum, et ignem: *Luc. 12. Ignem veni mittere in terram, et quid volo nisi ut accendatur?* idest Spiritum san-

ctum. Et ideo etiam in igne apparuit: *Act. 2. Et apparuerunt illis dispertitae linguae tanquam ignis.* Secundum Chrysostomum per ignem significatur praesens tribulatio, quae purgat peccata: *Ecclesi. 27. Vasa figuli probat fornax, et homines iustos tentatio tribulationis.* Sed sciendum, quod dicit istud baptisma esse necessarium, quia baptismus Spiritus sancti continet mentem, ne vincatur a tentationibus; sed non totaliter tollit germina carnis: et ideo necessaria est tribulatio, quia caro tunc attrita non germinabit concupiscentiam. Necessarius ergo est ignis qui reficiat carnem. Vel per ignem intelligitur purgatio futura in purgatorio: *1. Corin. 3. Quale sit opus, ignis probabit.* Hilarius autem exponit de igne inferni, et dicit quod duo intendit in hoc quod dicit, *Ipse vos* etc. salutem scilicet quam efficit in praesenti, et in futuro. In futuro purgabit per ignem inferni, inquantum attrahet malos; et hoc consonat ei quod sequitur, *Paleas* et caet. Consequenter agitur de iudiciaria potestate, *Cuius ventilabrum* etc. Et primo tangitur iudiciaria potestas. Secundo iudicii effectus. Tertio iudicii modus. Dicit ergo, *Cuius ventilabrum*, et utitur similitudine. Area dicitur ecclesia; fruges fideles, qui congregabuntur per angelos: *Luc. 10. Rogate Dominum messis, ut mittat operarios in messem suam: Ioan. 4. Qui misit me ut perficiam opus eius.* Ventilabrum iudiciaria potestas Christi, quae discernet triticum a paleis: *Io. 5. Pater omne iudicium dedit Filio: Act. 10. Ipse est qui constitutus est a Deo iudex vivorum, et mortuorum. Permundabit*, idest perfecte mundabit. Primo per tribulationes quae sunt quasi quidam ventus, qui si non est, paleae sunt cum tritico: ita etiam quamdiu sunt in ecclesia, non discernuntur boni a malis: et sicut per minorem ventum paleae tenues expelluntur, et per fortem grossae, ita in ecclesia si crescat tribulatio, etiam qui firmi videntur, cadunt: *Lucae 8. Ad tempus credunt, et in tempore tentationis recedunt.* Secundo per sententias Praelatorum, quando scilicet excommunicantur: *1. ad Corinth. 5. Auferte malum ex vobisipsis.* Tertio in die iudicii, quando segregabuntur boni a malis: *Infr. 25. Et congregabit in horreum suum*, scilicet paradisi, *Triticum*, idest electos: *Psalm. 105. Salvos nos fac Domine Deus noster, et congrega nos de nationibus. Paleas autem.* Et nota quod differentia est inter paleas, et zizania: aliud enim est semen palearum, et zizaniorum, quia palearum est idem semen cum tritico. Unde per zizania possumus intelligere schismaticos, qui non communicant nobiscum in sacramentis; per paleas fideles, licet malos. Sed utrique igni comburentur. *Igni inextinguibili: Isa. ultim. Ignis eorum non extinguetur;* et dicit *Inextinguibili* ad differentiam ignis purgatorii. De hoc igne *infr. 25. Ite maledicti in ignem aeternum* etc.

b Supra introduxit Evangelista Ioannem baptizantem; nunc introducit Christum ad baptismum Ioannis venientem: et circa hoc duo facit. Primo ponit ea quae praecesserunt baptismum. Secundo consequentia ad baptismum, ibi, *Baptizatus.* Circa primum ponuntur quatuor. Primo mira Christi humilitas. Secundo humilitatis admiratio. Tertio Christi satisfactio admirationi. Quarto Ioannes satisfactioni consentit. Secundum, ibi, *Ioannes autem.* Tertium, ibi, *Respondens autem Iesus.* Quartum, ibi, *Tunc dimisit* et caet. Circa primum quatuor ponuntur, tempus, personae, loca, et officium. Tempus cum dicit, *Tunc*, scilicet Ioanne cursum suum habente. Sicut enim sol oritur adhuc apparente lucifero, ita Christus Ioanne praedicante, et baptizante: *Iob 38. Nunquid producit luciferum in tempore suo, et vesperum super fines terrae consurgere facis*, *Luc. 1.* Vel tunc quando Christus fuit in trigesimo anno, *Luc. 3.* ut daret intelligi quod officium praedicationis, et praelationis non debet aliquis sumere ante perfectam aetatem. Vel tunc quando secundum cursum aliorum multa peccata poterat perpetrasse. Unde noluit statim baptizari, sed multo tempore legem servavit quasi constitutus sub lege, et ut Iudaei non haberent causam scandali, quia non venit solvere legem, *infra 5.* Sed posset alicui videri, quod ideo Christus terminasset legem, quia non potuisset legem implere: et ideo voluit diu observare: et ideo non ita cito baptizatus est. Ponuntur personae, cum dicitur, *Venit Iesus ad Ioannem*, Dominus ad servum, creator ad creaturam: *infra 11. Discite a me, quia mitis sum, et humilis corde.* Loca, *a Galilaea.* Ista mystice conveniunt baptizatis, quia Galilaea significat transmigrationem: oportet enim baptizatos transmigrare de vitiis ad virtutes: *1. Petr. 2. Deponentes omnem malitiam, et omnem dolum, et simulationes, et insidias, et omnes detractiones.* Item in Iordanem. Iordanis interpretatur descensus, et significat humilitatem, quae debet esse in baptizando ad gratiam percipiendam: *Iacob. 4. Humilibus autem dat gratiam.* Ponitur officium, *Ut baptizaretur.* Deus voluit baptizari a Ioanne quatuor rationibus. Primo ut baptismum Ioannis conservaretur, quia illi aliqui detrahebant, *infra 21.* Secundo, ut suo tactu totam consecraret aquam; et ideo baptismus dicitur fieri de fontibus Salvatoris: *Isa. 12. Haurietis aquas in gaudio de fontibus Salvatoris* et caet. Tertio, ut demonstraret in se veram conditionem hominis, quia sicut fuit in similitudinem carnis peccati, *Rom. 8.* ita voluit mundari quasi peccator. Quarto, ut aliis imponeret necessitatem baptizandi: prius enim voluit servare quae imposuit: *Act. 1. Coepit Iesus facere, et docere*, et caet. contra illos de quibus *infra 23. Alligant onera gravia, et importabilia, et imponunt in humeros hominum: digito autem suo nolunt ea tangere* et caet. Consequenter ponitur admiratio. Et nota tria. Primo enim Ioannes recusat honorem sibi oblatum. Secundo confitetur suam humilitatem. Tertio suam infirmitatem. Secundum, ibi, *Ioannes autem: Eccles. 7. Noli quaerere ab homine ducatum, neque a rege cathedram honoris.* Tertium, ibi, *Ego a te* et caet. Cognoscebat enim quod interius baptizaret; et ideo dicit, *Baptizari*, idest ab originali peccato mundari: ita dicit glossa. Sed contra, quia erat sanctificatus in utero. Sed dicendum quod ante adventum Christi aliqui quodammodo mundati sunt quantum ad infectionem personae per circumcisionem, et huiusmodi; sed quantum ad culpam, et infectionem totius naturae nullus mundatus fuit ante passionem Christi. *Et tu venis ad me? Psalm. 138. Mirabilis facta est scientia tua ex me, confortata est, et non potero ad eam* et caet. Consequenter ponitur Christi satisfactio. Nota quod Ioannes unum fecerat, quia prohibebat; et duo dixerat: *Ego*

a te et caet. *Et tu venis* et caet. Et tamen Christus ad unum non respondit, sd hoc scilicet. *Ego a te.* Sed respondit ad hoc quod prohibebat: unde, *Sine modo.* Et dicit *modo*, quia secundum Chrysostomum Ioannes postmodum baptizatus est a Christo, non solum baptismo flaminis, sed etiam aquae. Vel, *Sine modo*, hoc dicit, quia post modum baptizatus est Ioannes baptismo Spiritus sancti. Vel *Sine modo*, ut baptizer baptismo aquae, quia alio baptismo habeo baptizari, scilicet baptismo passionis: *Luc. 12. Baptismo habeo baptizari, et quomodo coarctor usque dum perficiatur.* Et isto etiam Ioannes baptizatus est a Christo, inquantum mortuus est pro iustitia, quod idem est quod mori pro Christo. Vel *Sine modo*, quando gero formam servilem, implere me humilitatis officium: quia quando apparebo gloriosus, tunc baptizabo te baptismo gloriae. Consequenter respondet Christus admirationi, et dicit, *Sic enim decet nos* etc. Quod exponitur tripliciter. Primo, *Sic decet nos implere omnem iustitiam*, scilicet per baptismum: futurum enim erat, quod Christus impleret omnem iustitiam, et legis, et naturae; sed voluit per istam viam implere, quia sine baptismo non impletur: *Io. 3. Nisi quis natus fuerit denuo, non potest videre regnum Dei* etc. Remigius sic exponit: *Sic enim decet* etc. *Decet me dare exemplum huius sacramenti, in quo datur plenitudo omnis iustitiae, quia datur plenitudo gratiae, et aliarum virtutum: Psal. 64. Flumen Dei repletum est aquis*, scilicet gratiarum. Vel sic. *Sic enim* etc. idest decet me habere perfectam humilitatem. Primus gradus est non praeferre se pari, et subiicere se maiori, quod quidem est necessitatis. Secundus cum subiicit se aequali. Perfecta autem, quando Praelatus se subiicit inferiori: et hoc est, *Sic enim decet* etc. idest perfectam humilitatem implere. Sed cum esset inter eos talis altercatio, Christus vicit: unde, *Tunc dimisit eum* etc. hoc est permisit ut ab eo baptizaretur, Glossa: *Vera est humilitas quam non deserit obedientia: pertinaciter enim resistere, superbiae est: 1. Reg. 15. Quasi scelus idololatriae nolle acquiescere:* sic enim laudatur Hieremias et Moyses qui finaliter consenserunt. Consequenter cum dicit, *Baptizatus autem Iesus* etc ponuntur quatuor consequentia ad baptismum. Et sciendum, quod sicut Christus in suo baptismo dedit exemplum baptizandi aliis, ita in consequentibus baptismum dedit intelligere quae nos consequamur. Sunt autem quatuor consequentia, scilicet ascensus Christi, apertio coeli, apparitio Spiritus sancti, et protestatio Patris. Primum, ibi, *Baptizatus autem Iesus confestim ascendit de aqua.* Et ad literam hoc dicit, quia fluvius habebat alveos altos. In hoc tamen significatur, quod illi qui baptizantur, ascendunt per bona opera. Et dicit *statim:* quia immediate baptizati in Christo induunt Christum: *Gal. 3. Quicumque enim in Christo baptizati estis, Christum induistis.* Item adipiscuntur haereditatem caelestem: *1. Pet. 1. Regeneravit nos in spem vivam per resurrectionem in haereditatem incorruptibilem:* et hoc est, *Et aperti sunt coeli.* Hoc non est intelligendum corporaliter, sed imaginaria visione. *Et aperti sunt ei coeli.* Et significat hoc quod humano generi clausum erat caelum per peccatum: *Gen. 3. Et collocavit ante paradisum voluptatis Cherubim, et flammeum gladium atque versatilem, ad custodiendam viam ligni vitae.* Dicitur quod posuit Seraphim, sed apertum est per Christum. Sed quaeritur, quare aperti sunt ei coeli, cum semper fuerint ei aperti? Et dicendum secundum communem modum locutionis, quod merito baptismi eius aperti sunt nobis, sicut rex pro amico suo petenti pro alio gratiam, dicit, Concedo hoc vobis. Et sciendum quod tria sunt hominum genera, qui statim ad caelum avolant post mortem: baptizati, ut hic: martyres; unde *Act. 7. Ecce video caelos apertos, et filium hominis stantem a dextris virtutis Dei:* et qui peregerunt poenitentiam, *Act. 10.* quod *Petro oranti apertum est caelum* etc. Consequenter ponitur apparitio Spiritus sancti: unde etc. *Et vidit spiritum Dei descendentem* etc. hoc est quod competit baptizatis, qui accipiunt Spiritum sanctum in se: *Io. 3. Quod natum est ex spiritu, spiritus est*, idest spiritualis est. *Et vidit*, non imaginaria visione: alias ipse solus vidisset. *Spiritum Dei*, idest columbam. Et sciendum, quod nihil corporale dicitur de Deo secundum substantiam suam, sed vel per imaginariam visionem: *Isa. 6. Vidi Dominum sedentem super solium excelsum, et elevatum* etc. Vel per significationem: *1. Cor. 10. Petra autem erat Christus* etc. Vel per assumptionem in unitatem personae: *Ioa. 1. Verbum caro factum est.* Nullo autem istorum modorum Spiritus sanctus dicitur columba. Quod non per imaginariam visionem, patet, quia communiter ab omnibus visa est. Non per significationem, quia non primo extiterat. Non per assumptionem in unitatem personae. Et ideo est quartus modus, qui est quando de novo formatur aliqua species ad repraesentationem divinorum effectuum, sicut *in Exod. 5. Apparuit Dominus in igne, et rubo:* et in legislatone, in fulgure, et in tonitruo, *Exod. 19.* Unde columba fuit ad repraesentandam influentiam Spiritus sancti: et hoc est, *Et vidit* etc. Apparuit autem in specie columbae propter quatuor. Primo propter charitatem. Columba enim est animal amorosum. Chrysostomus: *Alia dona habet etiam servus Diaboli in simulatione, quae habet servus Dei in veritate: solam charitatem sancti Spiritus non potest immundus spiritus imitari: Can. 5. Aperi mihi soror mea, amica mea, columba mea, immaculata mea.* Secundo propter innocentiam, et simplicitatem: *inf. 10. Estote prudentes sicut serpentes, et simplices sicut columbae.* Tertio, quia habet gemitum pro cantu; et homo sanctificatus per Spiritum sanctum debet gemere pro peccatis: *Naum 2. Et ancillae eius minabantur, gementes ut columbae* etc. Quarto propter foecunditatem. Unde etiam praecipiebatur in lege, ut offerrent columbam: et hoc convenit baptizatis, quia, sicut dicitur *Io. 3. Quod natum est ex spiritu, spiritus est. Descendentem* etc. Semper emanatio donorum divinorum a Deo in quacumque creatura est per descensum, quia creatura non potest recipere nisi per descensum in illam: *Iac. 1. Omne datum optimum, et omne donum perfectum desursum est, descendens a patre luminum. Et venientem* etc. Nota missio visibilis semper est signum missionis invisibilis: et significat aut gratiam de novo acceptam, aut augmentum gratiae; sicut in Apostolis, quando in linguis apparuit Spiritus sanctus, significavit augmentum gratiae. Item missio talis vel significat gratiam tunc factam, aut prius factam. In Christo

autem non significavit novum effectum, quia ab instanti conceptionis suae fuit plenus gratia, et veritate; sed gratia quae fuit ante super se, fuit inquantum homo, non inquantum Deus. Consequenter cum dicit, *Et ecce vox de coelo* etc. ponitur protestatio Patris, *Hic est filius meus*. Nota quod baptismus non solum facit spirituales, sed etiam filios Dei: *Io. 1. Dedit eis potestatem filios Dei fieri*. Et sciendum quod ista vox quasi exprimit illud, quod columba significavit, *Dilectus*, non sicut aliae creaturae, *Sap. 2.* sed tanquam filius naturalis: *Ioan. 5. Pater diligit Filium, et omnia demonstrat ei quae ipse facit, et maiora his demonstrabit ei opera, ut vos miremini*. Hoc etiam significat *Psalm. 2. Dominus dixit ad me: Filius meus es tu, ego hodie genui te* etc. Sed quia sancti etiam diliguntur ab eo, addit, *Filius*, per quod distinguit filium secundum unum intellectum ab aliis. *In quo mihi complacui*. In quocumque enim relucet bonum alicuius, in illo aliquid complacet sibimet, sicut artifex sibi complacet in pulchro artificio suo, et sicut si homo videat suam pulchram imaginem in speculo. Bonitas divina est in qualibet creatura particulari; sed nunquam tota perfecta nisi in Filio, et Spiritu sancto; et ideo totum non complacet sibi nisi in Filio, qui tantum habet de bonitate quantum Pater: et hoc est, *In quo*, idest ego complaceo mihi in ipso: *Ioan. 3. Pater diligit Filium, et omnia dedit* et caet. Sed nota quod contrarietas quaedam videtur esse inter istum Evangelistam, et alios, quia Marcus *1. cap.* et Lucas *3. cap.* dicunt, *Tu es* etc. Matthaeus vero *est* etc. et *in te*. Sed eadem est sententia, quia quod dicitur, *Tu es*, hoc directe videbatur dici ad Christum; sed dicebat propter alios, quia Christus certus erat de dilectione Patris. Et ideo Matthaeus expressit intentionem dicentis, et dicit, *Hic est* etc. Unde demonstrat quasi aliis dictum esse, ita dixit Augustinus. Item quaeritur, quare Matthaeus et Marcus dicunt, *In quo mihi*, Lucas vero, *In te*. Augustinus dicit quod Pater in Filio complacet sibi, et hominibus. Propter hoc ergo quod dicitur, *In quo*, significavit quod complaceat sibi in hominibus. Unde complaceat aliis mihi, idest ad honorem meum, quia aliqui videntes Filium, glorificaverunt Patrem. Vel secundum utrunque sensum. *In quo mihi complacui*, idest placitum meum fuit implere salutem hominum: et hoc est, *In te*, idest per te. Et nota quod in isto baptismo non solum repraesentatur finis, et fructus, sed etiam forma baptismi, quae est, *In nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti, infra ult.* Filius enim fuit in carne, Pater in voce, Spiritus sanctus in columbae specie. Et nota quod hoc quod seorsum fuit, non pertinet ad divisionem operationis personae de Trinitate, cum sicut est communis essentia, ita operatio; sed hoc dicitur propter appropriationem quandam, quia tota Trinitas illud et columbam creavit, et carnem creavit; sed referuntur ista ad diversas personas.

a CAP. IV.

Tunc Iesus ductus est in desertum a Spiritu ut tentaretur a diabolo: et cum ieiunasset quadraginta diebus, et quadraginta noctibus, postea esuriit. Et accedens tentator dixit ei: Si filius Dei es, dic ut lapides isti panes fiant: qui respondens dixit: Scriptum est, Non in solo pane vivit homo, sed in omni verbo quod procedit de ore Dei. Tunc assumpsit eum Diabolus in sanctam civitatem, et statuit eum super pinnaculum templi, et dixit ei: Si filius Dei es, mitte te deorsum: scriptum est enim, Quia angelis suis mandavit de te, et in manibus tollent te, ne forte offendas ad lapidem pedem tuum. Ait illi Iesus rursum: Scriptum est, Non tentabis Dominum Deum tuum. Iterum assumpsit eum diabolus in montem excelsum valde, et ostendit ei omnia regna mundi, et gloriam eorum, et dixit ei: Haec omnia tibi dabo, si cadens adoraveris me. Tunc dixit ei Iesus: Vade Satana; scriptum est enim: Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli servies. Tunc reliquit eum diabolus; et ecce angeli accesserunt, et ministrabant ei.

b Cum autem audisset Iesus quod Ioannes traditus esset, secessit in Galilaeam, et relicta civitate Nazareth, venit, et habitavit in civitate Capharnaum maritima: in finibus Zabulon et Nephtalim: ut adimpleretur quod dictum est per Isaiam prophetam: Terra Zabulon, et terra Nephtalim: via maris trans Iordanem Galilaeae gentium: populus qui ambulabat in tenebris, vidit lucem magnam: et sedentibus in regione umbrae mortis lux orta est eis. Exinde coepit Iesus praedicare, et dicere: Poenitentiam agite. Appropinquabit enim regnum caelorum. Ambulans autem Iesus iuxta mare Galilaeae vidit duos fratres, Symonem qui vocatur Petrus, et Andream fratrem eius mittentes rete in mare: erant enim piscatores. Et ait illis: Venite post me: et faciam vos fieri piscatores hominum. At illi continuo relictis retibus secuti sunt eum. Et procedens inde vidit alios duos fratres, Iacobum Zebedei, et Ioannem fratrem eius in navi cum Zebedeo patre eorum, reficientes retia sua: et vocavit eos. Illi autem statim relictis retibus, et patre, secuti sunt eum.

c Et circuibat Iesus totam Galilaeam docens in synagogis eorum, et praedicans evangelium regni: et sanans omnem languorem, et omnem infirmitatem in populo. Et abiit opinio eius in totam Syriam, et obtulerunt ei omnes male habentes variis languoribus, et tormentis comprehensos: et qui daemonia habebant, et lunaticos, et paralyticos: et curavit eos. Et secuti sunt eum turbae multae de Galilaea, et Decapoli, et de Hierosolymis, et de Iudaea, et de trans Iordanem.

a CAP. IV.

Supra ostensum est, quod Christus se praeparavit ad doctrinam baptismum accipiendo; nunc autem tentationem superando. Circa hoc duo facit. Primo ponitur victoria, quam de tentatione habuit. Secundo, quomodo discipulos ad doctrinam audiendam vocavit, ibi, *Ambulans autem* etc. Circa primum tria facit. Primo praemittit quaedam praeambula de tentatione. Secundo ponitur tentationis insultus, ibi, *Et accedens* etc. Tertio victoria, ibi, *Tunc reliquit* etc. Ponuntur autem tria praeambula, scilicet locus, ieiunium, et famis experientia. Quantum ad primum quatuor tanguntur, tempus, et locus, ductor, et finis huius ductus. Tempus, *Tunc*, quando scilicet iam declarabatur voce paterna quod esset filius Dei. In quo datur intelligi, quia illis tentatio imminet, qui efficiuntur filii Dei per baptismum: *Eccle. 2. Fili accedens ad servitutem Dei sta in iustitia, et timore, et praepara animam tuam ad tentationem* etc. Istud desertum erat inter Ierusalem, et Iericho, ubi multi occidebantur, de quo *Luc. 10. Homo quidam descendens ab Ierusalem in Iericho, incidit in latrones, qui etiam despoliaverunt eum, et plagis impositis abierunt, semivivo relicto.* Et nota quinque rationes, quare quis post acceptam spiritualem gratiam tentatur. Prima ut accipiat experimentum suae iustitiae: *Eccl. 30. Qui non est tentatus, qualia scit?* Secundo ad reprimendam superbiam: *2. Cor. 12. Ne magnitudo revelationum extollat me, datus est mihi stimulus carnis meae, angelus Satanae qui me colaphizet* etc. Tertio ad confundendum Diabolum, ut sciat quanta sit virtus Christi, ut eum superare non possit. Huius exemplum habetur *Iob 1. Nunquid considerasti servum meum Iob* etc. Quarto, ut fortior reddatur, sicut milites fortes redduntur per experientiam: *Iud. 3. Quare voluit dimittere hostes cum filiis Israel?* Quinto, ut suam dignitatem cognoscat: quia cum diabolus aggreditur aliquem, hoc cedit ad honorem, quia diabolus sanctos aggreditur: *Iob 40. Cibus eius foenum* etc. et habet fiduciam quod influat Iordanis in os eius. Sequitur de loco, *Tunc ductus est Iesus in desertum.* Hoc convenit praecedentibus, et subsequentibus: quia conveniens fuit quod post baptismum desertum intraret. Hoc significatur in populo Israelitico, qui post transitum maris rubri, qui fuit figura baptismi, in terram promissionis venit per desertum, et solitudinem: ita baptizati vitam solitariam, et quietam debent quaerere, corpore mundum derelinquendo, vel mente: *Osee 2. Ducam eam in solitudinem, et loquar ad cor eius* etc. *Psal. 54. Ecce elongavi fugiens, et mansi in solitudine.* Conveniens enim erat ut exiret in deserto, quasi ad singulare certamen cum diabolo. Chrysostomus: *Ille in desertum vadit, qui exit extra fines, idest voluntatem carnis et mundi, ubi non est locus tentationis. Quomodo enim de libidine tentatur, qui tota die est cum uxore?* Sed qui non exeunt a voluntate carnis, et mundi, non sunt filii Dei, sed filii Diaboli, qui etiam uxorem propriam habentes, appetunt alienam; sed filii Dei habentes Spiritum sanctum ducuntur in desertum, ut tententur cum Christo, de quo sequitur, *Ductus est a Spiritu*, intellige sancto. Sed ille qui ducit, maior est eo qui ducitur. Ergo Spiritus sanctus maior Christo? Respondendum, si referatur ad Iesum secundum quod est Filius Dei, sic est aequalis Spiritui sancto: et aliquis potest alium ducere, vel imperio, et sic est maior: vel exhortatione, et sic est par: *Io. 1. Andreas duxit* etc. *Spiritus;* et sic ductus est Iesus. Hilarius refert ad Christum, secundum quod homo: Spiritus sanctus hominem quem repleverat, exponit tentationi. Homines enim tunc ducuntur a Spiritu sancto, quando charitate moventur, sic quod non motu proprio moventur, sed alieno, quia sequuntur impetum charitatis: *2. Cor. 5. Charitas Dei urget nos.* Et sic filii Dei aguntur a Spiritu sancto, ut tempus vitae quae plena est tentationibus, *Iob 7. Tentatio est vita hominis super terram*, transeant cum victoria per Christi virtutem. Ipse enim tentari voluit, ut sicut morte sua vicit nostram, sic tentatione sua superaret omnes tentationes nostras: *Hebr. 4. Non habemus Pontificem, qui non possit compati infirmitatibus nostris; tentatum autem per omnia pro similitudine absque peccato.* Gregorius dicit, quod est triplex tentationis gradus, scilicet per suggestionem, delectationem, et consensum. Prima ab extrinseco est; et potest esse sine peccato. Secunda est ab intrinseco, in qua incipit esse peccatum; quae quidem perficitur per consensum. Primus gradus potuit esse in Christo, non alii. Et nota quod diabolus non fuisset ausus accedere ad tentandum Christum, nisi prius Christus accessisset ad eum. Consequenter ponitur secundum praeambulum, scilicet ieiunium, *Et cum ieiunasset* etc. quod convenit et praeteritis, et futuris: praeteritis, quia convenienter aliquis post baptismum ieiunat, cum post baptismum non est otio vacandum, sed exercendum in bonis operibus: *Gal. 5. Vos autem fratres in libertate vocati estis;* libertas autem vera non est committenda carnali vitae. Item futuris competebat, ut is ieiunaret quem Diabolus erat tentaturus, quia *hoc genus daemoniorum non eiicitur nisi per orationem, et ieiunium, Matt. 17. Quadraginta diebus.* Ad literam hoc intelligendum est. Et addit, *Et noctibus*, ne crederent aliqui quod comedere liceret in nocte, sicut Saraceni faciunt. Et sciendum quod hic numerus praefiguratur in veteri testamento in Moyse et Helia, *Exo. 24.* et *3. Reg. 19.* Et latet in hoc mysterium, quia numerus huiusmodi consurgit ex denario ducto per quaternarium. Denarius significat legem, quia in decem praeceptis tota lex continetur. Quaternarius significat compositionem carnis, quia caro composita est ex quatuor elementis. Quia igitur nos per suggestionem carnis transgredimur legem divinam, iustum est ut carnem nostram affligamus diebus quadraginta. Secundum autem Gregorium hic numerus est ad ieiunandum ab ecclesia institutus, quod per hoc decimas solvimus totius anni: a prima enim Dominica usque ad Pascha sunt triginta sex dies ieiunabiles, qui sunt decima pars ipsius anni, sex diebus exceptis. Et ideo ab antiquo a quibusdam addita fuit dies media, quia ieiunabant usque ad mediam sabbati sancti. Tertium additur, quia, *Postea esuriit.* Non legitur hoc de Moyse, et Helia, qui homines erant, sed Christus esurire voluit, ut suam humanitatem demonstraret: quia aliter

Diabolus ausus non fuisset accedere ad tentandum eum: *Phil. 2. In similitudinem hominum factus, et habitu inventus ut homo et caet.* Consequenter insultus tentationis ponitur; et est triplex. Primus de gula. Secundus de inani gloria. Tertius de ambitione. Secundum, ibi, *Tunc* etc. Tertium, ibi, *Iterum assumpsit* et caet. Circa primum duo facit. Primo ponit insultum Diaboli. Secundo quomodo Christus respondit, ibi, *Qui respondens... et accedens tentator* etc. Hoc enim poterat effici, ut ipse ad Iesum accederet in aliqua forma corporea. Et est triplex tentatio, quia Deus tentat ut instruat: *Gen. 22. Tentavit Deus Abraham et caet.* Quandoque homo ut addiscat, sicut Regina Sabba, *3. Reg. 10.* ubi de ea dicitur, *Sed et Regina Sabba, audita fama Salomonis, venit tentare in aenigmatibus.* Diabolus tentat ut decipiat: *Thes. 2. Ne forte tentaverit vos is qui tentat.* Quicumque vult tentare de scientia, primo de communibus tentat. Communia autem totius generis humani vitia sunt vitia carnis, et praecipue gula. Item qui vult obsidere castrum, incipit a debiliori parte; homo autem habet duas partes, carnalem, et spiritualem. Diabolus ex parte debiliori semper tentat: unde primo de vitiis carnalibus tentat, sicut patet in primo parente, quem primo tentavit de gula. Sed notanda est mira astutia in tentando, *Si filius Dei es:* ita enim directe de uno tentavit, quod ex obliquo de altero. Unde in primo homine suadebat quod comederet de ligno, quod ad peccatum carnale, scilicet gulae directe pertinebat, sed latenter inducebat ad superbiam, et avaritiam, quae sunt peccata spiritualia; unde dixit, *Et eritis sicut dii.* Ita in Christo: audierat enim quod Christus venturus esset in mundum, et hic videbatur esse filius Dei; sed in dubitationem venerat, utrum hic esset ille de quo erat prophetatum, quia nihil inveniebat in eo: *Ioan. 14. Venit Princeps mundi huius, et in me non habet quicquam.* Unde suggerebat quod homini esurienti delectabile est. Item induxit ad appetendum ea quae sunt Dei: et hoc est, *Si filius Dei* etc. *Eccl. 8. Sermo illius potestate plenus est:* et *Psal. 32. Verbo Domini coeli firmati sunt, et spiritu oris eius omnis virtus eorum.* Ergo potest eius verbo lapis mutari. Ergo volebat inclinare ad hoc quod si faceret, sciret esse filium Dei: si non, inducebat ad arrogantiam. Et notandum quod multi homines sunt qui consentiunt peccatis carnalibus, aestimantes, quod non debeant amittere statum spiritualem. Sed si in hoc quod tentatur consentiens homo, non amitteret spiritualem, levis esset tentatio. Ita persuadere voluit mulieri Diabolus, et Christo, promittens spiritualia. *Qui respondens* etc. In ista responsione dat tria documenta, quae facienda sunt tentato. Primum ut recurrat ad Scripturae medicinam: *Psalm. 118. In corde meo abscondi eloquia tua, ut non peccem tibi* etc. Unde dixit, *Scriptum est.* Secundum documentum ut homo nihil faciat ad arbitrium Diaboli. Vegetius: *Nihil unquam sapiens dux debet facere ad arbitrium sui hostis, etiam si bonum videatur.* Et ideo Dominus cum posset sine peccato lapides in panem commutare, noluit, quia ille suggerebat. Tertium est, quod non debet facere sine utilitate ad ostentationem suae virtutis, quia hoc est vanitas. *Qui respondens* etc. *Non in solo pane* etc. Notandum, quod Diabolus ad duo nitebatur. Primo ducere in affectum carnalium. Item praesumptionis. Christus autem contra utrumque primo vitat iactantiam: quasi dicat, Tu vocas filium Dei, ego nomino hominem; unde, *Non in solo pane.* Item trahit diabolus in affectum carnalium, *Dic ut lapides* etc. hic trahit se in affectum spiritualium, *Sed in omni verbo;* quasi dicat, Non tantum vita corporalis affectanda est, quantum vita spiritualis, quae conservatur per cibum spiritualem, *Sed in omni verbo: Io. 6. Domine ad quem ibimus, verba vitae aeternae habes: Psal. 118. In aeternum non obliviscar iustificationes tuas, quia in ipsis vivificasti me* etc. Et dicit, *In omni verbo*, quia tota spiritualis doctrina est a Deo, sive ab homine, sive a Deo dicatur. Et iterum de ore: quia praedicator os Dei: *Hier. 5. Si separaveris pretiosum a vili, quasi os meum eris.* Vel aliter. *Non in solo*, idest non vivit solum homo per panem, sed et verbo, idest imperio Dei potest conservari sine aliquo cibo. *Tunc assumpsit eum* etc. Posita prima tentatione, de qua Diabolus victus fuit; nunc ponitur secunda, scilicet de inani gloria. Et ordo congruus est, quod postquam Diabolus se victum videret vitio carnali, tentaret de inani gloria, vel superbia: quia *superbia bonis operibus insidiatur, ut pereant*, Augustinus *in regula.* Circa istam ergo tentationem tria facit. Primo ponitur locus tentationis. Secundo insultus, sive conatus tentationis, ibi, *Si filius* etc. Tertio resistentia Christi, ibi, *Ait ei Iesus.* Sed sciendum, quod Lucas posuit tertiam tentationem, hic e converso; sed non est vis secundum Augustinum: quia omnia quae narrantur hic, et in Luca narrantur, nec ponitur in Luca; vel hic quae fuit prima, vel secunda. Rabanus vero dicit quod Lucas attendit ad ordinem historiae; et ideo sic ordinavit, secundum quod factum est. Matthaeus vero naturam tentationis secutus est, quia post tentationem de gula, et de inani gloria, sequitur tentatio de ambitione: ita enim fuit tentatus Adam, quia primo de gula: unde *Gen. 2. In quacunque die comederis ex eo, morte morieris.* Secundo de gloria, *Eritis sicut dii.* Tertio de avaritia, sive ambitione, *Scientes bonum, et malum.* Sed quare dicit, *Tunc assumpsit?* Hoc enim nomen assumptio vim importat; et respondet Hieronymus, quod hoc dicat Evangelista secundum opinionem Diaboli, quia quod Christus sustinuit ex virtute, Diabolus accepit quasi faceret sua potentia. Dicit *Sanctam*, vel quia ibi agebantur sancta temporalia, scilicet sacrificia, et huiusmodi. Vel dicit propter sanctitatem patrum eorum qui ibi fuerunt. Unde ex antiqua consuetudine vocat Sanctam, licet cessaverit: *Isa. 1. Quomodo facta est meretrix civitas fidelis, plena iudicii?* Sed post dicit, *Vocaberis civitas iusti, urbs fidelis* etc. Sed sciendum quod *Marci 1.* dicitur quod erat in deserto quadraginta diebus etc. Ex quo videtur quod omnes tentationes fuerint in deserto. Ergo non dicitur verum esse quod dicitur, *Tunc assumpsit* etc. Et est hic duplex responsio. Quidam dicunt, quod omnes tentationes fuerunt in deserto, et quod fuerunt secundum imaginariam visionem, scilicet quod Christus ita imaginabatur, ipso etiam permittente. Alii dicunt, quod fuerunt secundum visionem corporalem: et quod Diabolus apparuit ei in specie corporali, hoc videtur innui,

quia dicit, quod assumpsit eum in sanctam civitatem. Quidam dicunt quod hoc ideo ad desertum pertinet, quia Hierusalem deserta erat a Deo. Sed dicendum melius, quod illud, quod dicitur *Marci 1.* non est intelligendum, quod omnes tentationes fuerint in deserto; nec etiam ipse hoc dicit, sed quod tentabatur a Satana. Et ideo sciendum, quod prima tentatio fuit in deserto; aliae duae extra desertum. Sed quaeritur quomodo assumpsit. Dicunt quod deportavit eum supra se. Alii, et melius, quod exhortande induxit ad hoc quod iret, et Christus ex dispositione suae sapientiae ivit in Hierusalem. ***Et statuit eum super pinnaculum templi*** etc. Sciendum quod legitur *3. Reg. 6.* quod Salomon fecit tria tabulata in templo cum tecto plano, et quaedam pinnacula iuxta templum, per quae poterant homines ascendere: et de hoc dicitur hic, ***Et statuit*** etc. Utrum autem accesserit in primum, vel secundum, vel tertium, hic non dicitur; sed certum est, quod aliquod ascendit. Sed nunquid homines non videbant quod Diabolus Christum portaret? Dicendum secundum illos qui dicunt, quod eum portabat, quod Christus sua virtute faciebat, quod videri non posset. Vel dicendum quod Diabolus in figura hominis erat; et consuetudo erat quod homines sic ascenderent, ***Et dixit ei, si filius Dei*** etc. Semper Diabolus duabus sagittis percutit: ex una parte enim inducit inanem gloriam, ex alia parte homicidium; et hoc est, ***Si filius Dei es*** etc. Sed certe ista consequentia Christo non convenit, quia ei competit ascendere: *Io. 3. Nemo ascendit in coelum, nisi qui descendit de coelo, filius hominis qui est in coelo* etc. Et dicit, ***Mitte***, quia eius intentio est semper praecipitare, sicut ipse praecipitatus est: *Apoc. 12. Cauda draconis trahebat tertiam partem stellarum coeli, et misit eam in terram.* Notat etiam Diabolus infirmitatem suam, quia nullus nisi volens ab eo vincitur; unde dicit, ***Mitte***, non praecipitat: *Isa. 51. Incurvare ut transeamus.* Sed quare supra pinnaculum? Glossa, *Quia in illo loco docebant.* Unde significat quod Diabolus magnos de inani gloria tentat. Contra quod Apostolus *1. Thes. 2. cap. Nec quaerentes ab hominibus gloriam, neque a nobis, neque ab aliis.* Et dicit, ***Mitte te deorsum, et caet.*** quia homines qui quaerunt gloriam, oportet quod intantum persuadeant ut ostendant Dei filiationem in multis humilem; et ideo dicit Tullius *in libro de officiis: Cavenda est gloriae cupiditas: eripit enim animi libertatem, pro qua magnanimis viris omnis debet esse contentio.* Consequenter inducit auctoritatem, ***Scriptum:*** et utitur ista, non ut doceat, sed ut decipiat; et hoc sumitur argumentum, quod sicut ipse transfigurat se in angelum lucis, ita et sui ministri, qui utuntur auctoritate sacrae Scripturae ad simplices decipiendum: *2. Petr. ult. Indocti, et instabiles depravant Scripturas ad suam ipsorum perditionem* etc. Unde hoc praefigurabat Diabolus in se sicut in capite. ***Et quia Angelis.*** Nota quod tribus modis depravat quis auctoritatem sacrae Scripturae: aliquando sicut cum dicitur de uno, et exponitur de alio: sicut si dicitur de uno iusto, et exponitur de Christo; verbi gratia, *Qui potuit transgredi, et non est transgressus, Eccles. 31.* Item *Pater maior me est*, hoc dicitur de Christo, secundum quod homo. Unde si exponatur de eo secundum quod filius Dei, depravatur auctoritas; ita Diabolus hic dicit angelis, quia *Psalm. 91.* dicit hoc de membro Christi, qui indiget custodia angelorum, quod patet, quia subdit, *Ne forte offendas:* hoc enim non potest dici de Christo, quia non poterat offendere occasione alicuius peccati. Secundo modo depravat, quando inducit quis auctoritatem ad aliquid, ad quod non est auctoritas: sicut illud *Proverb. 21.* et *Rom. 12. Si esurierit inimicus tuus, ciba illum* etc. Si enim aliquid facit alicui ut ille puniatur a Deo, hoc facit contra sensum auctoritatis. Ita Diabolus, quia Scriptura intendit quod homo iustus ita per angelos custoditur, quod in periculo non incidat: *Psalm. 9. Adiutor in opportunitatibus in tribulatione* etc. Diabolus autem exponit quod homo periculo se ingerat, quod est Deum tentare. Tertio modo quando illud quod est pro se de auctoritate accipit, et aliud quando est contra se dimittit, quod est mos haeretici: ita fecit hic Diabolus, quia dimisit illud quod subditur, quod erat contra eum, scilicet *Super aspidem, et basiliscum ambulabis, et conculcabis leonem, et draconem.* Unde factus est exemplar omnium Scripturas depravantium. ***Ait illi Dominus***, non violentia, sed sapientia se defendit: *Sapient. 7. Sapientiam non vincit malitia.* Et ideo contra auctoritatem ponit auctoritatem quae exponit praemissam; quasi dicat, Tu dicis ut proiiciam me, ut videam an Deus eripiat me; sed hoc prohibetur in Scriptura. Unde, ***Non tentabis*** etc. *Deuteron. 6.* Vel aliter, tu tentas, et tentando contra auctoritatem facis; non debet autem uti auctoritate sacrae Scripturae, qui contra auctoritatem facit. Et Scriptura dicit, ***Non tentabis*** etc. Sed tu tentas Deum tuum, qui sum ego: *Io. 13. Vos vocatis me magister, et Domine, et bene dicitis, sum etenim* etc. Tamen prima est magis literalis. Consequenter ponitur tertia tentatio, scilicet de ambitione, vel de avaritia; unde, ***Tunc assumpsit*** etc. Et ponitur insultus. Secundo resistentia Christi, ibi, ***Tunc dicit ei*** etc. Tentat autem Diabolus dupliciter, facto, et verbo; unde, ***Haec omnia tibi dabo*** etc. In facto duo consideranda sunt. Quia primo assumpsit in montem. Secundo ostendit omnia regna mundi. Dicit ergo, ***Tunc assumpsit.*** De assumptione dictum est supra; sed hoc, scilicet ***In montem***, potest dupliciter exponi. Rabanus dicit, quod iste mons erat in deserto, quia secundum eum omnes tentationes in deserto fuerunt. Dicitur autem excelsus in comparatione ad aliquos qui in circuitu erant. Chrysostomus autem dicit, quod duxit eum ad maiorem montem de mundo; et hoc videtur litera sonare, cum dicitur, ***Excelsum valde.*** In hoc autem significatur, quod Diabolus semper ad superbiam erigit, sicut et ipse superbus est: *Hierem. 13. Antequam offendant pedes vestri ad montes caliginosos.* Unde etiam dicitur mons: *Hierem. 1. Ecce ego convocabo omnes cognationes regnorum Aquilonis, ait Dominus.* ***Et ostendit ei*** etc. Sciendum quod regnum mundi dupliciter accipitur. Primo spiritualiter: et sic Diabolus dicitur regnare in eo: *Ioan. 12. Nunc princeps mundi huius eiicietur foras.* Secundo ad literam dicitur regnum mundi, secundum quod unus regnat super alium. Hoc autem quod hic dicitur, videtur quibusdam quod dicatur de regno diaboli; unde, ***Ostendit omnia regna mundi***, scilicet super quae regnabat, ***Et gloriam eorum*** etc.

quia quando perfecte regnat super homines, facit eos etiam gloriari: *Prov. 2. Laetantur cum male fecerint, et exultant in rebus pessimis: Psalm. 51. Quid gloriaris in malitia ?* et hic est ultimus gradus peccati. Alii exponunt de regno carnali. Sed tunc quaeritur, quomodo potuit ostendere omnia regna mundi? Remigius dicit, quod miraculose: quia omnia regna in ictu oculi ostendit, sicut etiam de beato Benedicto legitur, quod ostensus est ei totus mundus in uno intuitu. Sed sciendum quod istae duae non videntur bonae expositiones, quia non oporteret dicere, quod assumpsit in montem excelsum etc. quia totum hoc potuisset fieri in valle. Unde dicit Chrysostomus aliter: *Ostendit ei*, non quod ostenderit ei singula regna, sed ad quam partem singulum regnum esset; et non solum hoc, sed ostendit gloriam etc. hoc est expressit ei temporalem gloriam mundi: *Osee 4. Gloriam eorum in ignominiam commutabo: Philip. 3. Gloria in confusione ipsorum qui terrena sapiunt. Et dixit ei, Haec omnia.* In istis verbis duo facit: unum promittit, et aliud expetit: et in promissione est mendax, in expetitione superbus. Diabolus in primis exploravit si esset filius Dei, modo credens iam deprehendisse quod non esset, dicit, *Haec omnia tibi dabo* etc. ubi mendax est, quia haec non erant in potestate sua: *Proverb. 8. Per me principes regnant, et potentes decernunt iustitiam* etc. *Daniel. 4. Donec cognoscant viventes, quoniam dominatur excelsus in regno hominum: et cuicumque voluerit dabit illud;* alias non dixisset, *Haec omnia* etc. nullus enim malus regnat nisi permissione divina: *Iob 34. Qui regnare facit hominem hypocritam propter peccata populi.* Expetiit aliud; unde, *Si cadens adoraveris me.* Nota tria. Primo quod diabolus semper in id quod in principio appetiit, perseverat: *Isa. 14. In coelum conscendam, super astra Dei exaltabo solium meum, sedebo in monte testamenti in lateribus aquilonis, ascendam super altitudinem nubium, similis ero Altissimo.* Et propterea inducit ad idololatriam homines, volens usurpare sibi quod Dei est. Item nota quod nullus adorat diabolum nisi cadat, sicut et ipse cecidit: *Dan. 3. Cadentes adoraverunt statuam auream.* Et ideo dicit, *Si cadens* etc. Tertio nota hic esse avaritiam. Unde promittit regnum, in quo intelligitur abundantia divitiarum, et excellentia honorum. Et petit quod cadat: quia ambitiosi semper humiliant se ultra debitum. Unde Ambrosius: *Habet ambitio domesticum periculum: curvatur obsequio, ut honori donetur: et dum vult esse sublimis, fit deiecta.* Consequenter ponitur deprehensus hostis; unde, *Tunc dicit ei Iesus:* et circa hoc duo facit. Primo cohibet tentationem. Secundo inducit auctoritatem, ibi, *Scriptum est* etc. Dicit ergo, *Tunc* etc. Nota quod Christus audierat multas iniurias, sed non curavit. Sed hoc, *Si cadens* etc. non sustinuit: quia primae cedebant in iniuriam sui; sed hoc ad iniuriam Dei. Unde Chrysostomus: *Iniuria propria toleranda est: iniuriam Dei dissimulare nimis est impium.* Et ideo dicit, *Vade retro* etc. *2. Reg. 19. Zelo zelatus sum pro Domino Deo exercituum: quia dereliquerunt pactum suum filii Israel: Psalm. 69. Zelus domus tuae comedit me.* Item quod non est in potestate diaboli, ut tentet quantum vult, sed quantum Deus permittit; unde dicit, *Vade:* quasi dicens, Nolo quod amplius tentes: *1. Cor. 10. Fidelis Deus qui non patietur vos tentari supra id quod potestis, sed faciet etiam cum tentatione proventum, ut possitis sustinere: Iob 38. Huc usque venies, et non procedes amplius, et hic confringes tumentes fluctus tuos.* Et notandum quod Dominus quasi similia verba dixit Petro *infra 16.* Sed ibi dixit, *Retro.* Unde alia est sententia hic et ibi: quia Satan interpretatur adversarius. Voluit ergo Dominus, quod Petrus iret post eum, qui volebat impedire passionem; sed hic dicit, Vade tantum: quia diabolus eum sequi non potest; et ideo dicit, *Vade*, scilicet ad infernum: *Infra 26. Ite maledicti in ignem aeternum, qui paratus est diabolo, et angelis eius. Scriptum est Deut. 4.* Et inducit frequenter tales auctoritates ex Deuteronomio, ut significet doctrinam novi testamenti per Deuteronomium significari. Quod insequitur, *Dominum Deum*, hoc dupliciter inferri potest; quasi dicat, Tu diabole dicis quod cadens adorem te; sed lex dicit, *Dominum Deum* etc. Unde potest induci ad hoc quod purus homo non debet adorari. Vel accipiendum est quod loquatur de se tanquam de Deo. *Dominum Deum tuum adorabis* etc. quasi dicat, Magis debes adorare me, quam e converso: quia *scriptum est* etc. Prima tamen est magis litteralis. Et nota, quod duo dicit, scilicet *adorabis*, et *servies*: et est inter ista differentia. Homo enim dupliciter se habere debet ad Deum: quia debet ei subiectus esse; et debet se in eum erigere sicut in ultimum finem. Quantum ad primum debemus ei omnem obedientiam: *Act. 5. Obedire oportet Deo magis quam hominibus:* tunc enim sumus ei subiecti, quando omnem eius voluntatem facimus. In Deum autem erigimur dupliciter: quia aliquando trahimus nos ad ipsum: *Psal. 33. Accedite ad eum, et illuminamini, et facies vestrae non confundentur* etc. aliquando alios ad ipsum trahimus: *1. Corin. 3. Dei enim sumus coadiutores.* Utrumque istorum demonstramus sensibiliter: quia dum prostrationes facimus, admonemus nos quod debemus esse subiecti Deo, ideo dicit, *Dominum Deum: Psalm. 71. Omnes gentes servient ei.* Item in hoc quod offerimus sacrificia et laudes, significamus hoc quod mentem nostram debemus elevare in ipsum: et ad hoc pertinet servitus; et hoc est, *Et illi servies.* Et est duplex servitus: quaedam quae debetur soli Deo; et ista in Graeco dicitur latria: et haec est duplex. Quaedam enim est adoratio quae soli Deo debetur, quae est ut ei prae omnibus serviatur. Alia servitus est ut in ipsum tendamus sicut in ultimum finem: aliqua enim est adoratio vel servitus quae solum subiectorum est, sicut quando superioribus serviunt inferiores: *Rom. 13. Omnis anima potestatibus sublimioribus subiecta sit.* Sed non debet illi obedire super omnia, quia nunquam contra Deum. Similiter nulla creatura est quae debeat haberi sicut finis ultimus: *Psalm. 145. Nolite confidere* etc. *Hier. 17. Maledictus homo qui confidit in homine.* Est etiam servitus secunda, quae debetur praelatis: quae in Graeco vocatur dulia. Consequenter ponitur victoria Christi, et insinuatur in duobus. In recessu Diaboli, *Tunc reliquit eam Diabolus* etc. *Isa. 4. Resistite Diabolo, et fugiet a vobis.* Et sicut consuetudo erat apud antiquos, quod quando aliqui victoriam habebant, venerabantur;

ita hic celebratur triumphus Christi ab angelis. Unde, *Et ecce angeli accesserunt, et ministrabant ei.* Non dicit descenderunt: quia semper cum eo erant, etsi ad horam secesserunt de eius voluntate, ad hoc ut diabolus locum tentandi haberet: exhibebant enim ministerium in exterioribus, scilicet in miraculis, et aliis corporalibus quae fiunt mediantibus angelis: in interioribus enim non indigebat. In hoc significatur quod homines qui vincunt Diabolum, merentur ministerium angelorum: *Luc. 16. Factum est ut moreretur mendicus, et portaretur ab angelis in sinum Abrahae.* Et sciendum quod Diabolus reliquit Christum usque ad tempus: quia post usus est Iudaeis tanquam membris suis ad eum impugnandum etc.

b Supra Evangelista ostendit quomodo Christus examinatus est, et approbatus, scilicet vincendo Diabolum; hic ostenditur quomodo Christus docere incoepit: et circa hoc tria facit. Primo enim describitur locus in quo praedicat. Secundo ostendit quomodo ministros suae praedicationis elegit, ibi, *Ambulans* etc. Tertio quomodo turbam ad audiendum induxit, ibi, *Et circuibat* etc. Circa primum describit tempus, locum, et modum praedicandi. Secundum, ibi, *Secessit in Galilaeam* etc. Tertium, ibi, *Et exinde* etc. Tempus istud publicae praedicationis Christi fuit post incarcerationem Ioannis; unde dicit, *Cum autem* etc. Traditus a Deo, scilicet quia ipso permittente. Et notandum hoc pro intellectu Evangeliorum quod hic videtur quaedam contrarietas esse inter Ioannem, et alios tres: quia illi dicunt quod Christus descendit in Capharnaum post incarcerationem, Ioannes vero dicit quod descendit in Capharnaum ante incarcerationem Ioannis: quae tamen in Galilaea erat. Respondetur, quod Ioannes qui ultimus fuit, supplevit ea quae ab aliis praetermissa sunt. Sed quare praetermiserunt? Dicendum, quod licet Christus aliqua fecerit primis duobus annis; pauca tamen fecerat respectu eorum quae facta sunt ultimo anno. Ergo dicendum quod Ioannes loquitur de his quae fecit primo, et secundo, et aliqua de tertio; isti vero, quae facta sunt ultimo anno. Item quaeritur quot annis Christus praedicavit. Quidam dicunt, quod duobus annis et dimidio, ut dimidius computetur ab Epiphania usque ad Pascha, licet non sit completus: Ioannes enim non fecit mentionem nisi de triplici Pascha: quia post baptismum dicit quod ivit in Hierusalem, *Io. 2.* Postea facit mentionem de Pascha, quando factum fuit miraculum de quinque panibus, et post unus annus fuit usque ad passionem. Sed ista opinio non videtur vera pro tanto, quia non concordat opinioni Ecclesiae: tenet enim Ecclesia, quod tria miracula sunt facta in die Epiphaniae, scilicet de adoratione Magorum, de baptismo, et de conversione aquae in vinum. Oportet ergo dicere quod a baptismo usque ad conversionem aquae in vinum fuerit annus unus. Unde videtur quod Christus tribus annis praedicavit, quia usque ad miraculum de vino fuit unus annus: et inde ad Pascha fuit medius alius: a purificatione alius usque ad passionem: ita enim sentit Ecclesia. Et secundum hoc dicendum quod Ioannes parum dicit de primo anno. De secundo vero dicit aliquid, scilicet quod descendit Capharnaum: et de quaestione quae fuit de purificatione inter ipsum Christum et Iudaeos. Sciendum etiam quod Ioannes circa Pascha occisus fuit: quia legitur *Io. 6.* quod quando factum fuit miraculum de quinque panibus, quod Pascha proximum erat, et *Matth.* 4. dicitur quod Christus, audita morte Ioannis, secessit in Galilaeam. Patet ergo quod Ioannes decollatus fuit circa Pascha: et Christus publice praedicationem non tenuit, nisi per unum annum. Deinde agitur de loco, cum dicitur, *Secessit* etc. Et primo agitur de loco provinciae. Secundo de civitate. Dicit ergo, *Secessit*. Ista secessio non est prima de qua Ioannes dicit; sed post unum vel duos annos hoc fuit, quia hanc tacent Evangelistae. Secessit autem propter duo. Primo ut differret tempus passionis suae: *Io. 7. Tempus meum nondum advenit.* Secundo propter exemplum nostrum, ut scilicet persecutiones fugeremus: *Io. 13. Si me persecuti sunt, et vos persequentur.* Sed mystice declarat quod praedicatio Christi transitura erat ad gentes: quia Iudaei persequebantur gratiam Dei: *Actu. 13. Vobis oportebat primum loqui verbum Dei: sed quoniam repulistis illud, et indignos vos iudicatis aeternae vitae, ecce convertimur ad gentes.* Veniens autem in Galilaeam venit primo in Nazareth, sicut dicit Lucas: et ibi intravit in Synagogam, et docuit, *Spiritus Domini super* etc. Et inde duxerunt eum Iudaei ad supercilium montis, et voluerunt eum praecipitare, et post Christus fugit, et venit in Capharnaum, et ibi statim curavit daemoniacum, de quo *Marci 1.* Sed hoc Matthaeus omittit. Nazareth autem interpretatur flos. Per hoc intelliguntur doctores legis qui non veniunt ad maturitatem. Capharnaum enim interpretatur villa pulcherrima, et significat ecclesiam: *Can. 6. Pulchra es amica mea* etc. Capharnaum est maritima ad literam, quia iuxta lacum quendam dulcem. Iudaei enim omnem congregationem aquarum appellant mare: et mystice, quia ecclesia posita est iuxta tribulationes mundi, *In finibus Zabulon et Nephtalim.* Galilaea enim divisa erat una pars erat in tribu Zabulon, et Nephtalim. Inde enim electi sunt principes ecclesiae, scilicet Apostoli. *Ut adimpleretur etc.* Nota quod hic non dicitur sicut *Isa. 9.* Sed ponitur sensus tantum Isaiae. *Sic primo tempore alleviata est terra Zabulon et terra Nephtalim: et novissimo aggravata est via maris trans Iordanem Galilaeae gentium: populus qui ambulabat* etc. Et exponitur tripliciter secundum Hieronymum. Primo sic. Primo tempore alleviata est per praedicationem Christi a peccatis, et novissimo via, quae iuxta mare Galilaeae, aggravata est onere peccatorum, quia post praedicationem Christi persecuti sunt Apostolos. Vel aliter. Primo tempore historiam: quia Rex Assyriorum Teglanphart, qui primo venit super terram Iudaeorum, primo duxit in captivitatem illas tribus. Et hoc est primo tempore alleviata etc. quia tunc peccatores fuerunt primo in captivitatem ducti. *Et novissimo* etc. quia postea totus populus ductus fuit in captivitatem. Sed quid ad propositum? Dicendum quod ubi primo incoepit persecutio, ibi prius Dominus voluit dare consolationem. Vel aliter. *Primo tempore*, praedicationis Christi, *Alleviata* etc. idest onere peccatorum exonerata per praedicationem Christi: *Et novissimo aggravata est*, idest condensata Christi praedicatio, multiplicata per Paulum qui ibi praedicavit. Evangelista enim non ponit nisi sensum in constructione, *Terra Zabulon et terra Nephtalim, via maris trans Iorda-*

nem, idest iuxta mare. Et dicit *Terra*, idest populus, ut omnes sint nominati. Et dicit, *Galilaeae gentium*, quia Galilaea dividitur in duas partes: una gentium, alia Iudaeorum: et tunc divisa erat secundum quod dicitur *3. Reg. 9.* quia Salomon propter ligna quae Rex Tyri misit ad eum in aedificationem templi, dedit ei viginti oppida: qui cum essent gentiles ad habitandum, ideo dicitur Galilaea gentium: et erat in tribu Nephtalim; licet alia in tribu Iuda. Alia litera trans Iordanem Galilaeae, idest in comparatione ad Galilaeam. Sed prima expositio melior est. *Populus qui ambulabat* etc. Duo dicit, *Qui ambulabat*, et *qui sedebat:* qui enim est in tenebris a principio, quae non sunt multum condensae, nec stupefit ab eis, vadit: maxime quando sperat invenire lucem: et dum stupefactus est a tenebris, stat. Ista est differentia inter Iudaeos et gentiles: quia Iudaei quamvis essent in tenebris, non tamen totaliter oppressi erant ab eis, quia non omnes colebant idola, sed sperabant Christum venturum; et ideo ambulabant: *Isa. 30. Quis ambulavit in tenebris, et non est lumen ei? Speret in nomine Domini* etc. Gentiles vero non expectabant; et ideo non erat spes de luce. Et iterum oppressi erant tenebris, quia idola colebant: quia secundum Psalmistam *66. Notus in Iudaea Deus;* et ideo stabant. Et hoc est quod dicitur, *Populus qui sedebat in tenebris, vidit lucem magnam.* Lux Iudaeorum non magna: *2 Pe. 1. Habemus propheticum sermonem, cui bene facitis attendentes sicut lucernae lucenti in caliginoso loco;* sed ista magna sicut solis lux: *Mal. 4. Vobis autem timentibus nomen Domini orietur sol iustitiae. Et sedentibus*, idest gentibus, *in regione umbrae mortis.* Mors est damnatio in inferno: *Psal. 48. Mors depascet eos.* Umbra mortis est similitudo futurae damnationis, quae est in peccatoribus. Magna autem poena eorum qui in inferno sunt, est separatio a Deo. Et quia peccatores iam separati sunt a Deo; ideo similitudinem habent futurae damnationis, sicut et iusti similitudinem habent futurae beatitudinis: *2. Cor. 3. Nos autem gloriam Domini speculantes in eandem imaginem transformamur a claritate in claritatem.* Et nota quod gentibus lux orta est, quia ipsi non iverunt ad lucem, sed lux venit ad eos: *Io. 3. Lux venit in mundum. Orta est eis.* Et illa terra est in confinio Iudaeorum, et gentium, ut ostenderet quod utrosque vocavit: *Isa. 49. Parum est ut sis mihi servus ad suscitandas tribus Iacob* etc. Et post, *Dedi te in lucem gentium, ut sis salus mea usque ad extremum terrae. Exinde coepit Iesus* etc. Posito loco ubi Christus primo praedicare incoepit; hic ponitur modus praedicandi. *Exinde*, scilicet post separationem gulae, inanis gloriae, et ambitionis, sive avaritiae, *Coepit praedicare:* tales enim convenienter praedicare possunt. Et sic impletur illud *Act. 1. Coepit Iesus facere, et docere.* Vel, *Exinde*, idest post incarcerationem Ioannis, incoepit publice praedicare: prius enim occulte et quibusdam, *Io. 1.* scilicet Petro, Andreae, Philippo, et Natanaeli, sed hic publice. Noluit autem primo praedicare publice, ut daret locum praedicationi Ioannis: aliter nihil valuisset, sicut lumen stellarum offuscatur per lumen solis. Significatur autem per hoc quod cessantibus figuris legis, incoepit praedicatio Christi: *1. Cor. 13. Cum venerit quod perfectum est, evacuabitur quod ex parte est.* Per Ioannem enim significatur lex: *Infra 11. Lex et prophetae usque ad Ioannem. Poenitentiam agite.* Notandum quod eadem verba dicit hic Christus, quae Ioannes, propter duo. Primo enim admonet nos de humilitate, ut scilicet nullus dedignetur verba ab aliis dicta praedicare, cum ipse fons ecclesiasticae scientiae eadem praedicaverit. Secundo quia Ioannes est vox; ipse vero Verbum. Idem autem significatur per verbum, et vocem, nisi quia verbum est expressivum vocis. Circa hoc autem duo facit. Unum admonet; aliud promittit. Primum, ibi, *Poenitentiam* etc. Secundum, ibi, *Appropinquabit* etc. Sed quare non admonuit de iustitia in principio suae praedicationis, sed ad poenitentiam? Dicendum quod causa fuit, quia prius admonuit de iustitia, et per legem naturae, et scripturae, sed transgressi erant: *Isa. 24. Transgressi sunt leges, mutaverunt ius, dissipaverunt foedus sempiternum.* In hoc enim dat intelligere quod omnes peccatores invenit: *1. Ti. 1. Christus Iesus venit in hunc mundum peccatores salvos facere* etc. *Ro. 3. Omnes enim peccaverunt, et egent gloria Dei.* Et hoc est, *Poenitentiam agite.* Promittit autem aliud; unde, *Appropinquabit* etc. Ista promissio in duobus differt a promissione veteris testamenti: quia ibi temporalia; hic coelestia, et aeterna: *Isa. 1. Si me audieritis, bona terrae comedetis.* Item ibi regnum Chananaeorum, et Iebusaeorum; hic regnum coelorum; unde, *Appropinquabit*, in vos, *regnum coelorum.* Et ideo doctrina Christi dicitur novum testamentum: quia facta est ibi nova pactio inter nos, et Deum de regno coelorum: *Hier. 31. Feriam domui Israel, et domui Iuda foedus novum.* Secundo quia vetus lex simul cum promissione habebat comminationem: *Isa. 1. Si volueritis, et audieritis me, bona terrae comedetis: quod si nolueritis, et me ad iracundiam provocaveritis, gladius devorabit vos.* Et *Deut. 28.* idem habetur: ubi multae benedictiones promittuntur his qui legem servaverint, et multas comminatur Moyses maledictiones transgressoribus legis. Et hoc ideo est, quia vetus erat lex timoris, nova vero amoris. Augustinus: *Brevis differentia, timor, et amor: Heb. 12. Non enim accessistis ad tractabilem et accessibilem ignem, et turbinem, et caliginem, et procellam, et tubae sonum, et vocem verborum, quam qui audierunt excusaverunt se, ne eis fieret verbum.* Et ideo dicit, *Appropinquabit regnum coelorum*, scilicet beatitudo aeterna. Et dicit appropinquabit, quia ille qui dabat, ad nos descendit, quia nos non poteramus ascendere ad Deum. *Ambulans autem* etc. Postquam incoepit praedicare, voluit suae praedicationis habere ministros: unde hic advocat ad se eos: et circa hoc duo facit, secundum quod duo paria ministrorum advocat. Quia primo Petrum, et Andream. Secundo Iacobum, et Ioannem. Circa primum tria facit. Primo enim describitur locus vocationis. Secundo ponitur conditio vocatorum, ibi, *Erant enim* etc. Tertio ipsorum obedientia perfecta, ibi, *At illi* etc. Dicit ergo, *Ambulans iuxta mare Galilaeae.* Locus congruus: quia, sicut dicit glossa, piscatores vocaturus, ambulat iuxta mare. Quantum autem ad ministerium sciendum, quod stare Dei significat aeternitatem, et immobilitatem; ipsius ambulare, temporalem nativitatem. Per hoc ergo quod ambulans di-

scipulos vocavit, significatur quod per mysterium suae incarnationis nos ad se traxit: *Psal. 7. Exurge Domine in praecepto quod mandasti*, idest disposuisti implendum, *Et Synagoga populorum circumdabit*. Et dicit *Galilaeae*, per quod intelligitur tribulentia huius mundi: *Isa. 57. Cor impii quasi mare fervens, quod quiescere non potest, et redundant fluctus eius in conculcationem, et lutum*. Christus similitudinem habuit peccatoris: *Ro. 8. Misit Deus filium suum in similitudinem carnis peccati*. Consequenter vocatorum describitur conditio. Et primo quantum ad numerum. Secundo quantum ad nomina. Tertio quantum ad actum. Quarto quantum ad officium. Dicit ergo, *Vidit duos*, non oculo corporis tantum, sed etiam mentis: visus enim eius est respectus misericordiae: unde *Exod. 3. Videns vidi afflictionem populi mei, qui est in Aegypto* etc. Et nota quod idem significatur per duos, et fratres utrumque enim ad charitatem pertinet, quae consistit in dilectione Dei, et proximi. Et ideo binos eligit, et binos ad praedicandum misit: et voluit significari per hoc charitas spiritualis, quia charitas firmatur magis, quando in natura fundatur: *Psal. 132. Ecce quam bonum, et quam iucundum habitare fratres in unum* etc. *Symonem qui vocatur Petrus*, nunc scilicet, sed non tunc: quia Christus postea imposuit ei hoc nomen, sed primo promisit: *Io. 1. Tu vocaberis cephas*, sed imposuit *Matth. 16. Tu es Petrus. Et Andream*. Ista nomina debet habere quilibet praedicator. Symon enim interpretatur obediens; Petrus agnoscens; Andreas fortitudo. Et praedicator debet esse obediens, ut alios possit ad hoc invitare: *Prov. 21. Vir obediens loquetur victorias*: agnoscens, ut alios sciat instruere: *1. Cor. 14. Volo quinque verba sensu meo loqui ut alios instruam*: fortis, ut non terreatur comminationibus: *Hier. 1. Dedi te hodie in civitatem munitam, et in columnam ferream, et in murum aereum: Ezec. 3. Dedi faciem tuam valentiorem faciebus eorum, et frontem tuam duriorem frontibus eorum, ut adamantem, et ut silicem dedi faciem tuam*. Sequitur *mittens* etc. Quaerit Chrysostomus quare Dominus captavit istam horam? Et dicit, ut daretur exemplum quod nunquam debemus omittere servitium Dei propter occupationes. Vel ideo, quia per hunc actum praefigurabatur actus futurorum praedicatorum, quia per verba praedicantium quasi per retia trahuntur homines. Ponitur officium, *Erant enim* etc. Et sciendum quod inter omnes homines piscatores sunt simpliciores, et Dominus de simplicissimo statu voluit habere homines, et illos eligere, ut non imputaret sapientiae humanae id quod factum fuit per eos: *1. Cor. 1. Videte vocationem vestram fratres, quia non multi sapientes secundum carnem, non multi potentes, non multi nobiles, sed quae stulta sunt mundi elegit Deus* etc. Et ideo non elegit Augustinum, aut Cyprianum oratorem, sed Petrum piscatorem: et de piscatore lucratus est et imperatorem, et oratorem. *Et ait*. Hic ponitur vocatio, circa quam tria consideranda sunt. Primo enim invitat. Secundo ducatum promittit. Tertio praemium. Dicit ergo, *Venite*. Hoc ex sola liberalitate divina est, ut ad se trahat: *Eccl. 24. Transite ad me omnes qui concupiscitis me, et a generationibus meis adimplemini: inf. Venite ad me omnes qui laboratis, et onerati estis, et ego reficiam vos* etc. *Post me*, quasi dicat: Ego vado, et vos venite post me, quia ego ero dux vester: *Prov. 7. Viam sapientiae monstrabo tibi, et ducam te per semitas aequitatis; quas cum ingressus fueris, non arctabuntur gressus tui, et currens non habebis offendiculum: Psal. 138. Mihi autem nimis honorificati sunt amici tui Deus, nimis confortatus est principatus eorum*, etc. *Faciam*, quasi commutabo vestrum officium in maius. De istis dicitur *Hier. 16. Ecce ego mittam piscatores multos, dicit Dominus, et piscabuntur eos* etc. Et dicit, *Faciam*, quia frustra laborat praedicatio exterius, nisi adsit interius gratia redemptoris: non enim virtute sua trahebant homines, sed operatione Christi. Et ideo dicit, *Faciam*. Ista quidem est maxima dignitas; unde Dionysius: *Nihil dignius in officio hominum quam Dei cooperatorem fieri*: dignitas enim sola in sua claritate consistit. Ad illam autem dignitatem magis appropinquant qui sic illuminantur quod alia illuminent: quamquam vero illuminent homines qui sequuntur Christum, et quantum ad iustitiam magna faciant, sed tamen asserunt dignitatem Christi quantum ad unum tantum, vita autem praedicatorum quantum ad duo: *Dan. 12. Qui ad iustitiam erudiunt multos, fulgebunt quasi stellae in perpetuas aeternitates*. Ponitur eorum obedientia, *At illi relictis retibus, et navi* etc. Et ostendit obedientiam eorum quantum ad tria. Primo quantum ad promptitudinem, quia non distulerunt: unde, *At illi*. Contra illos de quibus *Eccl. 5 Ne differas de die in diem* etc. *Gal. 1. Cum autem placuit ei qui me segregavit ex utero matris meae, et vocavit per gratiam suam ut revelaret filium suum in me, ut evangelizarem illum in gentibus, continuo non acquievi carni, et sanguini: Isa. 50. Dominus aperuit mihi aurem, ego autem non contradico, retrorsum non abii*. Secundo quantum ad expeditionem, quia non pensandus est census, sed affectus, quia omnia dimittit qui quicquid habere potest, dimittit. Sed quae necessitas relinquendi omnia? Chrysostomus: *Nullus potest possidere divitias, et perfecte ad regnum coelorum venire: sunt enim impedimentum virtutis, diminuunt enim solicitudinem aeternorum: propter quod non perfecte potest homo inhaerere divinis: et ideo dimittenda sunt: 1. Cor. 9. Omnis qui in agone contendit, ab omnibus se abstinet* etc. Tertio quantum ad executionem, quia secuti sunt eum: non est enim nimis magnum dimittere omnia, sed perfectio consistit in sequela ipsius, quae est per charitatem: *1. Cor. 13. Si distribuero in cibos pauperum omnes facultates meas, et si tradidero corpus meum ita ut ardeam, charitatem autem non habuero, nihil mihi prodest* etc. Non enim consistit per se in exterioribus perfectio, scilicet paupertate, virginitate, et huiusmodi, nisi quia ista sunt instrumenta ad charitatem; et ideo dicit, *Et secuti sunt eum*. Consequenter agitur de alia vocatione, *Et procedens inde vidit alios duos* etc. Et primo describuntur vocati. Secundo ponitur vocatio, ibi, *Et vocavit* etc. Tertio obedientia vocatorum, ibi, *Illi autem* etc. Vocati quadrupliciter describuntur. Quantum ad numerum, nomina, pietatem, et paupertatem. Dicit ergo, *Et procedens* etc. Nota quod a principio vocavit fratres: et quamvis multos alios vocavit, tamen

de istis specialiter fit mentio, quia praecipui erant, et quia binos vocavit eos: lex enim nova in charitate fundatur: uede et in veteri testamento duos fratres vocavit, Aaron, et Moysen, quia etiam ibi dabatur mandatum de charitate. Et quia perfectior est nova, ideo in principio vocatur duplex numerus fratrum, *Iacobum Zebedei, et Ioannem fratrem eius*. Per istos quatuor designatur doctrina quatuor Evangeliorum, vel quatuor virtutes: quia per Petrum, qui interpretatur agnoscens, virtus prudentiae; per Andream, qui interpretatur viriiis, seu fortissimus, virtus fortitudinis; per Iacobum, qui interpretatur supplantator, virtus iustitiae; per Ioannem propter virginitatem virtus temperantiae. Ponitur pietas, quia erant cum Zebedeo patre. Chrysostomus: *Admiranda est eorum pietas, quia pauperes arte piscatoria panem quaerunt, et tamen senem patrem non derelinquunt: Eccl. Qui timet Deum, honorat parentes*. Paupertas designatur in hoc, quia reficiebant retia sua. Nihilominus per istos qui mittebant retia, signantur iilii qui in prima aetate negotiantur in mundo, per istos qui iam miserunt, et reficiebant, significantur iilii qui diu negotiati sunt in mundo; et sunt iam per peccatum absorpti, et vocaetur ad Christum: *Thren. 3. Bonum est viro, cum portaverit iugum Domini ab adolescentia sua* etc. *Et vocavit eos*, interius, et exterius: *Ro. 8. Quos praedestinavit, hos et vocavit*. Vocare interius nihil aliud est quam praebere auxilium humanae menti cum vult convertere nos. Sequitur de obedientia, *Illi autem* etc. Nota quod duo superiores navem tantum, isti autem reliquerunt retia, navem, et patrem: in quo significatur quod propter Christum debemus omittere omnes terrenas occupationes, quod designatur per rete: *Timo. 2. Nemo militans Deo implicat se negotiis saecularibus*. Divitias, sive possessiones, quae designantur per navem: *infra 9. Si vis perfectus esse, vade, et vende omnia quae habes, et da pauperibus, et habebis thesaurum in coelo, et veni, sequere me* etc. Affectum carnalem, qui per patrem: *Psal. 44. Obliviscere populum tuum, et domum patris tui*. Mystice vero per Zebedeum significatur mundus, qui interpretatur fluxus vehemens. Sed hic est quaestio: videtur enim quod isti peccaverunt dimittendo patrem senem, et pauperem, quia filii debent subvenire parentibus. Sed generaliter quaeritur utrum alicui liceat dimittere parentes in ultima necessitate intrando religionem? Dicendum quod consilium numquam praeiudicat praecepto; sed hoc, scilicet *honora patrem* etc. *Exo. 20*. est praeceptum; et ideo si pater nullo modo posset vivere nisi adiutus a filio, filius non debet intrare religionem. Sed hic casus non erat in Zebedeo, quia poterat se iuvare, et habebat necessaria. Item est quaestio literalis. Matthaeus enim videtur hic contrarius Ioanni, et Lucae: Ioannes enim *1. cap.* dicit eos vocatos iuxta Iordanem; hic dicit iuxta mare Galilaeae. Item Lucas 5. dicit quod simul vocavit Petrum, et Andream, Iacobum, et Ioannem, licet de aliis duobus non fiat mentio, quia creditur quod ibi fuerint. Item ibi dicitur quod omnes simul, hic quod seorsum. Sed sciendum quod trina fuit vocatio Apostolorum. Primo enim vocati sunt ad Christi familiaritatem, et illud dicitur *Io. 1.* et hoc in primo anno praedicationis Christi. Nec obstat quod dicitur post, *Ascenderunt cum eo discipuli eius in Cana Galilaeae*, secundum Augustinum non tunc erant discipuli, sed futuri erant: sicut si dicatur quod Paulus Apostolus natus fuerit in Tharso Ciliciae, cum tunc non esset Apostolus. Vel dicendum quod loquitur de aliis discipulis, qui vocantur omnes credentes in Christo. Secundo vocati fuerunt ad discipulatum; et de ista dicitur *Luc. 5.* Tertia vocatio fuit ut totaliter Christo adhaererent; et de ista hic dicitur, quod patet secundum Augustinum, quia *Luc. 5.* de hoc habetur, *At illi et caet.* Ergo habebant navim, et curabant de ea, quasi ad eam redituri. Hic vero dicit, *At illi relictis omnibus* etc. Et ideo dicendum quod de ultima sequela loquitur hic.

c Consuetudo est apud reges, quod congregato exercitu procedant ad bellum, ita Christus congregato exercitu Apostolorum procedit ad pugnandum contra diabolum per officium praedicationis ad expellendum eum de mundo. Unde hic agitur de doctrina, et praedicatione Christi. Et ponitur primo Christi praedicatio. Secundo effectus praedicationis, ibi, *Abiit opinio eius* etc. Circa primum tria tangit. Primo solicitudinem docentis, et modum docendi, et propositae doctrinae confirmationem: et solicitudo ostenditur in duobus, quia non quaerebat propriam quietem; unde *circuibat: Rom. 12 Solicitudine non pigri*. Secundo quia non erat acceptator personarum, terrarum, vel villarum, sed *circuibat totam Galilaeam*, absque differentia: *Marci 1. Eamus in proximas civitates, ut et ibi praedicem: Psa. 102. In omni loco dominationis eius*. Modus, ibi, *In synagogis docens*. Duo dicit, docens et praedicans, docens quae agenda sunt in praesenti, praedicans de futuris: vel docens ea quae pertinent ad instructionem morum: *Isa. 58. Ego Dominus docens te utilia*: praedicans futura: *Isa. 52. Quam pulchri super montem pedes annuntiantis, et praedicantis pacem, annuntiantis bonum, praedicantis salutem*. Vel docens naturales iustitias: quaedam enim in theologia traduntur quae naturalis ratio dictat, scilicet iustitia, et huiusmodi: et quantum ad hoc dicit *Docens*; quaedam vero quae excedunt rationem, sicut mysterium Trinitatis, et huiusmodi: et quantum ad hoc dicit, *Praedicans*. Sed obiicitur de hoc quod dicit Glossa, quod doceret naturales iustitias, ut est castitas, et humilitas, et huiusmodi: naturales enim virtutes non videntur posse dici virtutes, quia virtutes sunt per gratiam. Et dicendum quod inclinatio, et inchoatio est naturalis; sed perfectio, qua gratus homo redditur, est ex gratia, politica, et ex assuetudine. *In Synagogis eorum*. Nota duo. Primum quia quaerebant multitudinem, ut praedicatio magis proficeret: *Psal. 34. Confitebor tibi in Ecclesia magna*. Item quia solum Iudaeis praedicabant: *Actu. 13. Vobis primum oportet praedicari verbum Dei* etc. *Et praedicans evangelium regni*: non fabulas et curiosa, sed quae ad Dei regnum pertinebant, et ea quae hominibus proficerent. Consequenter confirmatur praedicatio miraculis: *Matth. ul. Illi autem profecti praedicaverunt ubique, Domino cooperante, et sermonem confirmante sequentibus signis*. Unde *Sanans*. Languor potest referri ad infirmitates corporales, infirmitas ad infirmitatem animae: non enim minores sunt infirmitates animae quam corporis. Vel per languores graves infirmitates

et diuturnas, per infirmitates qeamcumque aliam: *Psal. 102. Qui sanat omnes infirmitates tuas*: *Eccl. 10. Brevem languorem praecidit medicus.* Datur intelligi etiam in hoc quod praedicatores debent suam doctrinam confirmare per opera; et si non per miracula, per vitam virtuosam: *Rom. 15. Non audeo aliquid loqui eorum quas per me non efficit Christus, in obedientiam gentium in verbo, et factis, in virtute signorum, et prodigiorum, in virtute Spiritus sancti. Et abiit* etc. Hic ponitur effectus praedicationis: et est triplex, scilicet fama circa exemplum, fiducia quam homines de eo habebant, et devetio qua homines eum sequebantur. Dicit ergo, *Abiit opinio eius in totam Syriam.* Syria est regie a Capharnaum usque ad mare magnum: unde et in terra gentilium divulgatum est. Hoc etiam pertinet ad praedicatores, ut habeant testimonium bonum: *Eccl. 22. Curam habe de bono nomine: 2. Tim. 2. Solicite autem cura teipsum probabilem exhibere Deo operarium inconfusibilem, recte tractantem verbum veritatis.* Per Syriam autem potest intelligi superbia mundi, quia sic interpretatur: et fama Christi per totum mundum diffusa est. Fiducia, ibi, *Et obtulerunt ei* etc. sciebant enim quod sanare poterat: *Hier. 17. Sana me Domine, et sanabor, salvum me fac, et salvus ero.* Et dicit prime, *Abiit opinio* etc. Et post, *Obtulerunt ei* etc. quia quando aliquis habet famam de sanctitate, homines facilius detegunt ei conscientiae vulnus. *Variis languoribus* etc. Per istas graves infirmitates designantur infirmitates spirituales. Per langeores possunt intelligi diuturnae infirmitates, et signatur infirmitas diu perseverans: *Eccl. 10. Languor prolixior gravat medicum.* Et quia aliqui gravantur infirmitate, aliqui vero acerbitate doloris, hoc significatur cum dicit, *Et tormentis comprehensos:* et significantur illi qui habent conscientiam gravatam remordentem: *Psal. 17. Circumdederunt me dolores mortis, dolores inferni circumdederunt me. Et qui daemonia:* et hoc est, quod dicitur *Luc. 6. Et qui vexabantur a spiritibus immundis, curabantur etc.* Per hos intelliguntur illi qui colebant idola: *Psal. 95. Omnes dii gentium daemonia : 1. Corin. 10. Nolo vos socios fieri daemoniorum.* Lunatici proprie dicuntur qui patiuntur infirmitatem cuiusdam amentiae in defectu lunae: et tunc arripiuntur a daemonibus, et diabolus tunc magis affligit propter duas rationes. Unam assignat Hieronymus, et est, ut infamet creaturam Dei, et hoc etiam fit in effectibus magicae artis, qua invocantur daemones sub certis constellationibus, et daemones veniunt ad hoc ut extollant creaturam, et inducant ad idololatriam. Secunda ratio est melior, quia diabolus non potest aliquid, nisi per virtutes corporis. Non est autem dubium, quod corpora inferiora immutantur secundum diversas immutationes corporum superiorum. Et ideo tunc diabolus invocatus libenter venit, quando videt superiora corpora operari ad illum effectum pro quo invocatur. In defectu autem lunae, sicut patet, humiditates deficiunt; et ideo defectus lunae facit ad talem infirmitatem, quod terra non abundat humoribus; et ideo diabolus tunc magis vexat: et hoc est, *Et lunaticos.* Per istos possumus intelligere inconstantes : *Eccl. 27. Homo sanctus in sapientia manet sicut sol:* qui habent propositum caste vivendi, sed vincuntur passionibus, secundum illud *Rom. 7. Non enim quod volo bonum hoc facio, sed quod odi malum illud ago. Et paralyticos.* Paralytici proprie dicuntur, qui habent membra resoluta, ita quod non possunt habere officium membrorum. Per istos significantur ignorantes : et isti omnes a Christo curantur; unde, *Et curavit eos*, scilicet perfecte. Consequenter ponitur tertius effectus, scilicet devotio sequentium; unde, *Et secutae sunt eum* etc. *Psa. 7. Exurge Domine in praecepto quod mandasti, et synagoga populorum circumdabit te* etc. Sciendum autem quod diversimode aliqui sequebantur, quia quidam studio salutis, scilicet spiritualis, scilicet Apostoli ; unde *supra*, *Relictis omnibus sequuti sunt eum :* et *infra 19. Ecce nos reliquimus omnia, et secuti sumus te.* Quidam studio salutis corporalis: *Luc. 6. Turba copiosa plebis ab omni Iudaea, et Hierusalem, et maritima, et Tyri, et Sydonis, qui venerant, ut audirent eum.* Quidam curiositate tantum videndi miracula: *Io. 6. Et sequebantur eum multi, quia videbant signa quae faciebat super his qui infirmabantur* etc. Alii ad insidiandum, ut Pharisaei, et Scribae: *Hier. 20. Audivi contumelias multorum, et terrorem in circuitu.* Et *De Galilaea* etc. Provincia est ubi Christus praecipue praedicabat, et interpretatur transmigratio. Per hoc significantur illi qui debent transmigrare de vitiis ad virtutes. *Et Decapoli*, etc. Regio est ubi sunt decem villae; et significantur illi qui student ad observantiam decem mandatorum. *Et de Hierosolymis.* Hierosolyma interpretatur visio pacis; et significat illos qui desiderio pacis ad Christum veniunt: *Psalm. 118. Pax multa diligentibus nomen tuum. Et de Iudaea.* Iudaea interpretatur confessio; et significat illos qui per peccatorum remissionem ad Christum veniunt: *Psal. 113. Facta est Iudaea sanctificatio eius. Et de trans Iordanem* ; et significantur illi qui per baptismum ad Christum veniunt : in Iordane enim fuit figuratus baptismus etc.

a CAP. V.

Videns autem Iesus turbas, ascendit in montem: et cum sedisset, accesserunt ad eum discipuli eius, et aperiens os suum docebat eos, dicens:

b Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum coelorum. Beati mites, quoniam ipsi possidebunt terram. Beati qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur. Beati qui esuriunt, et sitiunt iustitiam, quoniam ipsi saturabuntur. Beati misericordes, quoniam ipsi misericordiam consequentur. Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt. Beati pacifici, quoniam filii Dei vocabuntur. Beati qui persecutionem patiuntur propter iustitiam, quoniam ipsorum est regnum coelorum.

c Beati estis, cum maledixerint vobis homines, et persecuti vos fuerint, et dixerint omne malum adversum vos, mentientes propter me. Gaudete, et exultate, quoniam merces vestra copiosa est in coelis : sic enim persecuti sunt prophetas, qui fuerunt ante vos.

d Vos estis sal terrae. Quod si sal evanuerit,

in quo salietur? Ad nihilum valet ultra, nisi ut mittatur foras, et conculcetur ab hominibus. Vos estis lux mundi.

e Non potest civitas abscondi supra montem posita, neque accendunt lucernam, et ponunt eam sub modio, sed super candelabrum, ut luceat omnibus qui in domo sunt. Sic luceat lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona, et glorificent patrem vestrum, qui in coelis est.

f Nolite putare, quoniam veni solvere legem, aut prophetas: non veni solvere, sed adimplere. Amen quippe dico vobis: donec transeat coelum, et terra, iota unum, aut unus apex non praeteribit a lege, donec omnia fiant. Qui ergo solverit unum de mandatis istis minimis, et docuerit sic homines, minimus vocabitur in regno coelorum; qui autem fecerit, et docuerit, hic magnus vocabitur in regno coelorum.

g Dico autem vobis, quia nisi abundaverit iustitia vestra plusquam Scribarum et Pharisaeorum, non intrabitis in regnum coelorum. Audistis quia dictum est antiquis, non occides, qui autem occiderit, reus erit iudicio. Ego autem dico vobis, quia omnis qui irascitur fratri suo, reus erit iudicio. Qui autem dixerit fratri suo racha, reus erit concilio. Qui autem dixerit fatue, reus erit gehennae ignis. Si ergo offers munus tuum ad altare, et ibi recordatus fueris, quia frater tuus habet aliquid adversum te, relinque ibi munus tuum ante altare, et vade prius reconciliari fratri tuo, et tunc veniens offeres munus tuum. Esto consentiens adversario tuo cito dum es cum eo in via, ne tradat te adversarius iudici, et iudex tradat te ministro, et in carcerem mittaris. Amen dico tibi: non exies inde, donec reddas novissimum quadrantem.

h Audistis quia dictum est antiquis, non moechaberis. Ego autem dico vobis, quia omnis qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, iam moechatus est eam in corde suo. Quod si oculus tuus dexter scandalizat te, erue eum, et proiice abs te: expedit enim tibi, ut pereat unum membrorum tuorum, quam totum corpus tuum mittatur in gehennam ignis. Et si dextera manus tua scandalizat te, abscinde eam, et proiice abs te: expedit enim tibi, ut pereat unum membrorum tuorum, quam totum corpus tuum eat in gehennam. Dictum est autem, quicumque dimiserit uxorem suam, det ei libellum repudii. Ego autem dico vobis: quia omnis, qui dimiserit uxorem suam, excepta fornicationis causa, facit eam moechari: et qui dimissam duxerit, adulterat. Iterum audistis, quia dictum est antiquis, non periurabis: reddes autem Domino iuramenta tua. Ego autem dico vobis, non iurare omnino: neque per coelum, quia thronus Dei est: neque per terram, quia scabellum est pedum eius: neque per Hierosolymam, quia civitas est magni regis: neque per caput tuum iuraveris: quia non potes unum capillum album facere, aut nigrum. Sit autem sermo vester, est est, non non; quod autem his abundantius est, a malo est.

b Audistis quia dictum est, oculum pro oculo, dentem pro dente. Ego autem dico vobis, non resistere malo; sed si quis te percusserit in dexteram maxillam tuam, praebe illi et alteram: et ei qui vult tecum in iudicio contendere, et tunicam tuam tollere, dimitte ei et pallium: et quicumque te angariaverit mille passus, vade cum illo et alia duo. Qui autem petit a te, da ei, et volenti mutuare a te, ne avertaris. Audistis quia dictum est, diliges proximum tuum, et odio habebis inimicum tuum. Ego autem dico vobis, diligite inimicos vestros, benefacite his qui oderunt vos, et orate pro persequentibus, et calumniantibus vos, ut sitis filii patris vestri, qui in coelis est, qui solem suum oriri facit super bonos, et malos, et pluit super iustos, et iniustos. Si enim diligitis eos qui vos diligunt, quam mercedem habebitis? Nonne et publicani hoc faciunt? Et si salutaveritis fratres vestros tantum, quid amplius facitis? Nonne et ethnici hoc faciunt? Estote ergo vos perfecti sicut et Pater vester coelestis perfectus est.

a CAP. V.

Videns etc. Hic Dominus suam doctrinam proponit: et dividitur in partes tres. In prima ponitur doctrina Christi. In secunda ponitur virtus doctrinae. In tertia finis ad quem perducit. Secundum *in cap. 13.* Tertium *in 17.* Prima dividitur in tres. In secunda instruuntur ministri doctrinae. In tertia confunduntur adversarii. Secunda *in cap. 10.* Tertia *in cap. 11.* Prima dividitur in duas. In prima proponitur doctrina Christi. In secunda confirmatur per miracula, *in c. 8.* Prima in duas. In prima praemittitur quasi quidam titulus ad doctrinam. In secunda explicatur ipsa doctrina, ibi, *Beati pauperes* etc. Circa primum tria facit. Primo describit locum, ubi doctrina fuit proposita. Secundo auditores doctrinae. Tertio ponit modum docendi. Secundum, ibi, *Et cum sedisset.* Tertium, ibi, *Et aperiens os suum* etc. Dicit ergo, ita dixi quod secuti sunt etc. *Videns autem* etc Ista litera duplicem intellectum habere potest. Primo sic. Ascendit ad docendum turbas, scilicet non fugiens. Unde Chrysostomus dicit, quod sicut artifex, quando videt praeparatam materiam, delectatur operari, ita sacerdos delectatur praedicare, quando populum videt congregatum; et ideo, *Ascendit: Psal. 34. Confitebor tibi in ecclesia magna.* Vel aliter ascendit, fugiens scilicet turbas ut securius discipulos doceret: *Eccl. 9. Verba sapientium audiuntur in silentio.* Et notandum quod legitur quod Christus habebat tria refugia: quandoque enim fugiebat ad montem, sicut dicitur hic. Et *Ia.*-

8. Iesus autem perrexit in montem Oliveti. Aliquando ad navem: *Luc. 5. Quod cum turba* etc. Tertium in desertum: *Matth. 6. Eamus seorsum in desertum.* Et satis convenienter: in tribus enim homo potest habere refugium ad Deum, in protectione divinae altitudinis, quae per montem significatur: *Psal. 124. Qui confidunt in Domino sicut mons Syon.* In societate ecclesiastica, quae per navem designatur: *Ps. 121. Hierusalem quae aedificatur* etc. In solitudine religionis, quae per desertum accipitur. Per contemptum temporalium: *Osee 2. Ducam eam in solitudinem, et loquar ad cor eius: Ps. 54. Ecce elongavi fugiens, et mansi in solitudine.* Ascendit autem in montem propter quinque rationes. Prima ad ostensionem suae excellentiae: ipse enim est mons, de quo *Psal. 67. Mons Dei, mons pinguis.* Secunda ad ostendendum quod doctor huius doctrinae debet ad eminentiam vitae conscendere: *Isa. 40. Super montem excelsum ascende tu qui evangelizas Syon.* Chrysostomus: *Nemo potest in valle consistere, et de coelo loqui* etc. Tertia ratio ad ostendendum altitudinem ecclesiae cui doctrina proponitur: *Isa. 2. Erit mons domus in vertice montium, et elevabitur super colles* etc. Quarto ad ostendendum perfectionem huius doctrinae, quia perfectissima: *Psal. 35. Iustitia tua sicut montes Dei* etc. Quinto, ut congrueret ista veteri legislationi quae data fuit in monte, *Exod. 19.* et *24.* Consequenter ponuntur auditores, *Et cum sedisset* etc. Duo possunt notari in sessione eius. Humiliatio: *Psal. 13. Tu cognovisti sessionem meam.* Quando erat in altitudine divinae maiestatis, non poterat capi eius doctrina; sed tunc coeperunt homines capere, quando se humiliavit. Vel hoc pertinet ad dignitatem magisterii: *infra 23. Super cathedram Moysi sederunt Scribae, et Pharisaei.* Ad studium enim sapientiae requiritur quies. *Accesserunt ad eum discipuli eius etc.* non tantum corpore, sed animo: *Psal. 33. Qui appropinquant pedibus eius, accipient de doctrina illius* Et nota quod quando Dominus praedicavit turbis, stetit: *Luc. 6. Descendens Iesus de monte stetit in loco campestri;* sed hic quando discipulis, sedit. Ex hoc inolevit consuetudo quod turbis praedicatur stando, religiosis sedendo. *Et aperiens os suum* etc. Hic ponitur modus doctrinae, In hoc quod dicit, *Aperiens*, significatur quod diu ante tacuerat. Et demonstrat quod magnum et longum erat facturus sermonem, sicut dicit Augustinus. Vel quod magna, et profunda dicturus erat: sic enim consueverunt facere homines: *Iob 3. Post hoc Iob aperuit os suum, et maledixit diei suo.* Et dicit *suum:* prius enim aperuit ora prophetarum: *Sap. 10. Sapientia aperuit os mutorum, et linguas infantium fecit disertas:* ipse enim est sapientia Patris. Sed hic est quaestio: hic enim sermo ponitur quantum ad multa, etiam *Luc. 6.* Sed videtur hic et ibi contrarietas, sicut patet in textu. Et ponit Augustinus duas solutiones. Una est quod iste est alius sermo ab illo: ipse enim primo ascendit in montem, et fecit hunc sermonem discipulis: et postea, *Descendens invenit turbam congregatam*, cui eadem praedicavit, et multa recapitulavit; et de hoc dicitur *Luc. 6.* Vel aliter dicendum, quod unus mons erat, et habebat planitiem in latere, illam planitiem elevabat monticulus alius. Unde Dominus ascendit in montem, idest in planitiem illius montis. Et primo ascendit superius, et convocavit discipulos, et ibi elegit duodecim Apostolos, sicut patet in Luca: et postea descendens invenit turbam congregatam, et venientibus discipulis sedit, et habuit sermonem istum ad turbas et discipulos. Et hoc videtur verius: quia Matthaeus dicit in fine sermonis quod mirabantur etc. tamen quodcumque accipiatur, non est contrarietas.

b Posuit supra Evangelista quasi brevem titulum doctrinae Christi; nunc ponit ipsam doctrinam, et effectum eius, scilicet admirationem turbarum. Considerandum autem, quod secundum Augustinum in isto sermone Domini tota perfectio vitae nostrae continetur. Et probat per id quod Dominus subiungit, finem ad quem ducit, scilicet repromissionem aliquam. Id autem quod maxime homo desiderat, est beatitudo. Unde Dominus hic tria facit. Primo praemittit praemium quod consequitur istos qui istam doctrinam accipiunt. Secundo ponit praecepta, ibi, *Nolite putare* etc. Tertio docet quo modo aliquis potest pervenire ad observandum ea, ibi, *Petite* etc. Circa primum duo facit, quia huius doctrinae aliqui sunt observatores tantum, aliqui ministri. Primo ergo describit beatitudinem observantium. Secundo ministrantium, ibi, *Beati estis cum maledixerint* etc. Notandum autem quod hic ponuntur plura de beatitudinibus; sed numquam aliquis in verbis Domini posset ita subtiliter loqui, quod pertingeret ad propositum Domini. Sciendum tamen quod in istis verbis includitur omnis plena beatitudo: omnes enim homines appetunt beatitudinem; sed differunt in iudicando de beatitudine; et ideo quidam istud, quidam illud appetunt. Invenimus autem quadruplicem opinionem de beatitudine. Quidam enim credunt, quod in exterioribus tantum consistat, scilicet in affluentia istorum temporalium: *Psal. 143. Beatum dixerunt populum cui haec sunt.* Alii quod perfecta beatitudo consistit in hoc quod homo satisfaciat voluntati suae: unde dicimus: Beatus est qui vivit ut vult: *Eccl. 3. Et cognovi quod non esset melius nisi laetari* etc. Alii dicunt quod perfecta beatitudo consistit in virtutibus activae vitae. Alii quod in virtutibus contemplativae vitae, scilicet divinorum et intelligibilium, sicut Aristoteles. Omnes autem istae opiniones falsae sunt: quamvis non eodem modo. Unde Dominus omnes reprobat. Opinionem illorum qui dixerunt quod consistit in affluentia exteriorum reprobat: unde dicit, *Beati pauperes*, scilicet quasi non beati affluentes Opinionem vero eorum qui ponebant beatitudinem in satisfactione appetitus, reprobat cum dicit, *Beati misericordes.* Sed sciendum quod triplex est appetitus in homine, irascibilis, qui appetit vindictam de inimicis: et hoc reprobat, cum dicit, *Beati mites.* Concupiscibilis, cuius bonum est gaudere, et delectari: hoc reprobat cum dicit, *Beati qui lugent.* Voluntatis qui est duplex, secundum quod quaerit primo quod voluntas nulla superiori lege coerceatur; secundo quod possit restringere alios ut subditos: unde desiderat praeesse, et non subesse. Dominus autem contrarium ostendit quantum ad utrumque. Et quantum ad primum dicit, *Beati qui esuriunt, et sitiunt iustitiam.* Quantum autem ad secundum dicit, *Beati misericordes.* Ergo et illi qui ponunt beatitudinem in exteriori affluentia, et qui in satisfactione appetitus, errant. Illi autem qui ponunt beatitudinem

in actibus activae vitae, scilicet moralibus, errant; sed minus, quia illud est via ad beatitudinem. Unde Dominus non reprobat tanquam malum, sed ostendit ordinatum ad beatitudinem: quia vel ordinantur ad seipsum, sicut temperantia, et huiusmodi; et finis eorum est munditia cordis, quia faciunt vincere passiones: vel ordinantur ad alterum; et sic finis eorum est pax, et huiusmodi: opus enim iustitiae est pax. Et ideo istae virtutes sunt viae in beatitudinem, et non ipsa beatitudo: et hoc est, *Beati mundo corde* etc. *quoniam ipsi Deum videbunt.* Non dicit, vident, quia hoc esset ipsa beatitudo. Et iterum, *Beati pacifici*, non quia pacifici; sed quia in aliud tendunt, *Quoniam filii Dei vocabuntur.* Illorum autem opinio qui dicunt quod beatitudo consistit in contemplatione divinorum, reprobat Dominus quantum ad tempus, quia alias vera est, quia ultima felicitas consistit in visione optimi intelligibilis, scilicet Dei: unde dicit, *Videbunt.* Et notandum quod secundum Philosophum ad hoc quod actus contemplativi faciant beatum, duo requiruntur: unum substantialiter, scilicet quod sit actus altissimi intelligibilis, quod est Deus: aliud formaliter, scilicet amor, et delectatio: delectatio enim perficit felicitatem, sicut pulchritudo inventutem. Et ideo Dominus duo ponit, *Deum videbunt*, et *filii Dei vocabuntur:* hoc enim pertinet ad unionem amoris: *1. Io. 3. Videte qualem charitatem dedit nobis Pater, ut filii Dei nominemur, et simus.* Item notandum quod in istis beatitudinibus quaedam ponuntur, ut merita, et quaedam, ut praemia: et hoc in singulis. *Beati pauperes*, ecce meritum, *Quoniam ipsorum* etc. ecce praemium, et sic in aliis. Et notandum est etiam aliquid circa meritum in communi; et aliquid circa praemium in communi. Circa meritum sciendum, quod Philosophus distinguit duplex genus virtutis: unum communis, quae perficit hominem humano modo: aliud specialis, quam vocat heroicam, quae perficit supra humanum modum: quando enim fortis timet ubi est timendum, istud est virtus; sed si non timeret, esset vitium. Si autem in nullo timeret confisus Dei auxilio, ista virtus esset supra humanum modum: et istae virtutes vocantur divinae. Isti ergo actus sunt perfecti, et virtus etiam secundum Philosophum est operatio perfecta Ergo ista merita vel sunt actus donorum, vel actus virtutum secundum quod perficiuntur a donis. Item nota quod actus virtutum sunt illi de quibus lex praecipit; merita autem beatitudinis sunt actus virtutum: et ideo omnia quae praecipiunt et infra continentur, referuntur ad istas beatitudines. Unde sicut Moyses primo proposuit praecepta, et post multa dixit, quae omnia referebantur ad praecepta proposita, ita Christus in doctrina sua primo promisit istas beatitudines, ad quas omnia alia reducuntur. Circa praemium autem notandum, quod Deus est praemium eorum qui ei serviunt: *Thren. 43. Pars mea Dominus, dixit anima mea, propterea expectabo eum: Psal. 15. Dominus pars haereditatis meae, et calicis mei: Gen. 15. Ego Dominus qui eduxi te de Ur Chaldeorum, ut darem tibi terram istam, et possideres eam* etc. Et sicut Augustinus dicit *in 2. confessio. Anima cum recedit a te, bona quaerit extra te.* Homines autem diversa quaerunt; sed quicquid inveniri potest in qualibet vita, totum Dominus repromisit in Deo. Aliqui enim ponunt summum bonum affluentiam divitiarum, per quam possunt pervenire ad maximas dignitates; Dominus promittit regnum quod complectitur utrumque; sed ad hoc regnum dicit pervenire per viam paupertatis, non divitiarum. Unde, *Beati pauperes.* Alii perveniunt ad istos honores per bella; Dominus autem dicit, *Beati mites* etc. Alii consolationes quaerunt per voluptates; Dominus dicit, *Beati qui lugent.* Aliqui nolunt subdi; Dominus autem dicit, *Beati qui esuriunt, et sitiunt iustitiam.* Aliqui volunt vitare malum opprimendo subditos; Dominus dicit, *Beati misericordes* etc. Aliqui ponunt visionem Dei in contemplatione veritatis in via; Dominus autem promittit in patria; unde, *Beati mundo corde* etc. Et notandum quod ista praemia, quae Dominus hic tangit, possunt dupliciter haberi, scilicet perfecte, et consummate, et sic in patria tantum: et secundum inchoationem, et imperfecte, et sic in via. Unde sancti habent quandam inchoationem illius beatitudinis. Et quia in hac vita non possunt explicari illa sicut erunt in patria; ideo Augustinus exponit secundum quod sunt in hac vita. *Beati ergo pauperes spiritu:* non spe tantum, sed etiam re: *Luc. 17. Regnum Dei intra vos est.* Unde istis praemissis accedamus ad literam. In istis beatitudinibus duo facit Evangelista. Primo ponuntur ipsae beatitudines. Secundo manifestatio beatitudinum, ibi, *Beati qui persecutionem patiuntur propter iustitiam* etc. hoc enim est declarativum omnium beatitudinum. Virtus autem tria facit: quia removet a malo, operatur, et facit operari bonum, et disponit ad optimum. Primo ergo determinat de primis, ibi, *Beati pauperes.* De secundo, ibi, *Beati qui esuriunt.* De tertio, ibi, *Beati mundo corde*, determinat. Removet autem virtus a tribus malis, cupiditatis, crudelitatis, sive inquietudinis, et voluptatis noxiae. Primum notatur, ibi, *Beati pauperes*, Secundum, ibi, *Beati misericordes.* Tertium, ibi, *Beati qui lugent.* Dicit ergo, *Beati pauperes*, idest humiles, qui se aestimant pauperes: illi enim sunt vere humiles, qui se pauperes aestimant non solum in exterioribus, sed etiam in interioribus: *Psal. 39. Ego autem mendicus sum, et pauper*, contra illud *Apoc. 3. Dicis quia dives sum, et locupletatus, et nullius egeo, et nescis quia tu es miser, et miserabilis, et pauper, et caecus, et nudus* etc. Et tunc hoc quod dicit, *Spiritu*, potest tripliciter legi: Spiritus enim aliquando dicitur superbia hominis: *Isa. 2. Quiescite ab homine cuius spiritus in naribus est, quia excelsus reputatus est ipse: Isai. 25. Spiritus robustorum quasi turbo impellens parietem.* Et dicitur superbia spiritus: quia sicut per flatum inflantur utres, ita per superbiam homines: *Col. 2. Inflatus sensu carnis suae.* Ergo beati pauperes, scilicet hi, qui parum habent de spiritu superbiae. Vel accipitur spiritus pro voluntate hominis. Quidam enim sunt necessitate humiles: et isti non sunt beati, sed qui humilitatem affectant. Tertio accipitur pro Spiritu sancto; unde beati pauperes spiritu, qui humiles sunt per Spiritum sanctum. Et istae duae quasi ad idem redeunt. Et dicit pauperes spiritu, quia humilitas dat Spiritum sanctum: *Isa. 66. Ad quem respiciam nisi ad pauperculum, et contritum spiritu, et trementem sermones meos* etc. Istis pauperibus repromittitur regnum, in quo intelligitur

summa excellentia. Et licet istud retribuatur cuilibet virtuti; spiritualiter tamen datur humilitati. *Quia omnis qui se humiliat exaltabitur, infra 14. Et Prover. 29. Humilem spiritum suscipiet gloria* et caet. Vel aliter secundum Hieronymum pauperes spiritu ad literam in abdicatione rerum temporalium. Et dicit, *spiritu*: quia quidam pauperes necessitate sunt, sed non debetur illis beatitudo, sed illis qui voluntate. Et isti dicuntur dupliciter; quia etsi aliqui divitias habent, tamen non habent eas in corde: *Psal. 61. Divitiae si affluant, nolite cor apponere.* Aliqui nec habent, nec affectant, et istud securius est: quia mens trahitur a spiritualibus ex divitiis: et isti dicuntur proprie pauperes spiritu, quia actus donorum qui sunt supra humanum modum, sunt hominis beati: et quod homo omnes divitias abiicist, ut nec aliquo etiam modo appetat, hoc est supra humanum modum. Istis autem repromittitur regnum coelorum, in quo notatur non solum altitudo honoris, sed affluentia divitiarum: *Iac. 2. Nonne Deus elegit pauperes in hoc mundo, divites in fide.* Et nota quod Moyses primo promisit divitias: *Deu. 28. Faciet te Deus tuus excelsiorem cunctis gentibus, quae versantur in terra:* et *infra: Benedictus tu in civitate* etc. Et ideo ut distinguat Dominus legem veterem a nova, primo ponit beatitudinem in contemptu divitiarum temporalium. Item secundum Augustinum nota, quod ista beatitudo pertinet ad donum timoris: quia timor maxime filiatis facit habere reverentiam ad Deum, et ex hoc contemnit homo divitias. Ponit Isaias beatitudines descendendo: *Isa. 11. Egredietur virga de radice Iesse, et flos de radice eius ascendet, et requiescet super eum Spiritus Domini, Spiritus sapientiae, et intellectus, Spiritus consilii, et fortitudinis, Spiritus scientiae, et pietatis, et replebit eum Spiritus timoris Domini.* Christus e converso a dono timoris, scilicet a paupertate, quia Isaias praenunciavit adventum Christi ad terram. Christus autem de terra sursum trahebat. *Beati mites.* Haec est secunda beatitudo; sed ne aliquis dicat quod sufficit paupertas ad beatitudinem, ostendit quod non sufficit: immo requiritur mansuetudo, quae temperat circa iras, sicut temperantia circa concupiscentias: ille enim est mitis, qui nec irritatur. Hoc autem poterit fieri per virtutem, ut scilicet non irascaris nisi causa iusta; sed si habeas etiam causam iustam, et non provocaris, hoc est supra humanum modum; et ideo dicit, *Beati mites.* Pugna enim est propter abundantiam exteriorum rerum; et ideo nunquam esset turbatio, si homo divitias non affectaret; et ideo qui non sunt mites, non sunt pauperes spiritu. Et propterea statim subiungit, *Beati mites.* Et nota, quod hoc in duobus consistit. Primo quod homo non irascatur. Secundo, quod si irascatur, iram temperet. Ita dicit Ambrosius: *Prudentis est irae motus temperare, nec minor virtus dicitur temperate irasci, quam omnino non irasci est: plurimumque hoc levius, illud fortius existimo* etc. Chrysostomus dicit: *Inter multas promissiones aeternas ponit unam terrenam.* Unde ad literam terram istam possident mites. Multi enim litigant, ut possessiones acquirant, sed frequenter vitam, et omnia perdunt; sed frequenter mansueti totum habent: *Psal. 36. Mansueti haereditabunt terram.* Sed melius exponitur, ut referatur ad futurum. Et potest tunc exponi multipliciter. Hilarius sic, *Possidebunt terram*, idest corpus Christi glorificatum, quia erunt conformes in corpore suo illi claritati: *Isa. 33. Videbunt regem in decore suo; oculi eius cernent terram de longe: Philip. 3. Reformabit corpus humilitatis nostrae configuratum corpori claritatis suae* etc. Vel aliter ista terra modo est mortuorum, quia subiecta est corruptioni, sed liberabitur a corruptione secundum Apostolum *Ro. 6.* Ergo ista terra, quando est clarificata, et liberata a servitute corruptionis, vocabitur terra viventium. Vel per terram intelligitur coelum empyreum, in quo sunt beati: et vocatur terra, quia sicut se habet terra ad coelum, ita coelum illud ad coelum sanctae Trinitatis. Vel possidebunt terram, idest corpus suum glorificatum. Augustinus exponit metaphorice: et dicit quod per hoc intelligenda est quaedam soliditas sanctorum in cognitione primae veritatis: *Ps. 26. Credo videre bona Domini in terra viventium.* Ista secunda beatitudo adaptatur dono pietatis: quia illi proprie irascuntur, qui non sunt contenti divina ordinatione. *Beati qui lugent* etc. Positae sunt duae beatitudines per quas abstrahimur a malo cupiditatis, et crudelitatis; hic ponitur tertia, per quam abstrahimur a malo noxiae voluptatis, vel iucunditatis: et hoc est, *Beati qui lugent*, In veteri testamento terrena promittebat, et terrenam iucunditatem: *Hier. 31. Confluent ad bona Domini super frumento, vino, et oleo* etc. et post, *Laetabitur virgo in choro, iuvenes et senes simul.* Sed per contrarium Dominus beatitudinem in luctu. Notandum autem quod non quicumque ploratus luctus dici potest; sed ille quo quis mortuum plorat sibi dilectum: Dominus enim per excessum loquitur hic, sicut supra *Beati pauperes;* ita hic de maximo luctu mentionem facit, sicut illius nullam recipiunt consolationem hi qui mortuum plorant, ita Dominus vult vitam nostram in luctu esse: *Hiere. 6. Luctum unigeniti fac tibi planctum amarum* etc. Et potest iste luctus tripliciter exponi. Primo pro peccatis non solum propriis, sed etiam alienis: quia si lugemus mortuos carnaliter, multo magis spiritualiter: *1. Reg. 16. Usquequo tu luges Saul*, et caet. *Hiere. 9. Quis dabit capiti meo aquam, et oculis meis fontem lacrymarum, et plorabo die ac nocte interfectos filiae populi mei.* Ponitur autem satis congrue ista beatitudo post praemissam: posset enim quis dicere, sufficit non facere malum: et verum est a principio ante peccatum; sed post commissum peccatum non sufficit nisi satisfacias. Secundo potest accipi de luctu pro incolatu praesentis miseriae: *Psal. 119. Heu mihi, quia incolatus meus prolongatus est.* Istud est irriguum superius et inferius, de quo *Iudic. 1. Pro peccatis plorate, et pro coelestis patriae incolatu.* Tertio secundum Augustinum pro luctu quem habent homines de gaudiis saeculi, quae dimittunt veniendo ad Christum: homines enim aliqui saeculo moriuntur, et saeculum moritur eis: *Gal. ult. Per quem mihi mundus crucifixus est, et ego mundo.* Nos autem sicut de mortuis lugemus, ita illi lugent: quia non potest esse, quin in dimittendo aliquem dolorem sentiant. Isti autem triplici luctui triplex consolatio respondet: quia luctui pro peccatis datur remissio peccatorum, quam petebat David dicens *Psal. 50. Redde mihi laetitiam salutaris tui.* Dilationi coelestis patriae, et incolatui prae-

sentis miseriae respondet consolatio vitae aeternae, de qua *Hier. 13. Convertam luctum vestrum in gaudium, et consolabor eos, et laetificabo a dolore suo:* et *Isa. ult. In Hierusalem consolabimini.* Tertio luctui respondet consolatio divini amoris: quando enim aliquis dolet de amissione rei dilectae, consolationem recipit si illam rem magis dilectam acquirit. Unde homines consolantur, quando pro temporalibus rebus recipiunt spirituales, et aeternas, quod est Spiritum Sanctum recipere, quare dicitur paralectus, *Io. 15.* per Spiritum sanctum enim qui est amor divinus, homines gaudebunt: *Io. 24. Tristitia vestra convertetur in gaudium.* Et notandum, quod ista beatitudo appropriatur dono scientiae, quia illi lugent qui miserias aliorum cognoscunt: unde de quibusdam talem scientiam non habentibus dicitur *Sap. 14. In magno viventes inscientiae bello, et tot et tam magna mala pacem appellant;* e converso *Eccl. 1. Qui addit scientiam, addit et laborem.* Et notandum quod ista praemia ita ordinantur, quod semper secundum addit super primum. Primo enim dixit, *Beati pauperes, quoniam ipsorum est regnum coelorum;* postea, *Quoniam ipsi possidebunt terram:* plus enim est possidere, quam habere tantum. Item postea, *Quoniam ipsi consolabuntur*: plus enim est consolari, quam possidere: aliqui enim possident ista, sed non delectantur in eis. Consequenter positis beatitudinibus quae pertinent ad remotionem mali; hic ponitur beatitudo quae pertinet ad operationem boni. Est autem duplex bonum nostrum, iustitiae scilicet, et misericordiae. Et ideo duo ponit quantum ad primum, dicens, *Beati qui esuriunt iustitiam.* Iustitia tripliciter sumitur secundum Chrysostomum, et Philosophum. Quandoque enim pro omni virtute: et dicitur omnis virtus iustitia legalis, quae praecipit de actibus virtutum. Unde inquantum homo obedit legi, implet opus omnium virtutum. Alio modo secundum quod est specialis virtus, de quatuor cardinalibus, quae opponitur avaritiae, vel iniustitiae, et est circa emptiones, venditiones, conductiones. Quod ergo dicit hic, *Qui esuriunt iustitiam*, potest intelligi generaliter, vel specialiter. Si intelligatur de generali, hoc dicit propter duas rationes. Prima Hieronymi, qui dicit quod non sufficit quod homo iustitiae opus operetur, nisi cum desiderio operetur: *Psal. 53. Voluntarie sacrificabo tibi* etc. Et alibi *Psal. 41. Sitivit anima mea ad Deum fortem vivum* etc. *Amos 8. Mittam famem in terram istam, non famem panis, neque sitim aquae, sed audiendi verbum Dei.* Ergo est esuries quando cum desiderio operatur quis. Alia ratio. Iustitia est duplex, perfecta et imperfecta: perfectam in mundo habere non possumus, quia *si dixerimus quia peccatum non habemus, ipsi nos seducimus, et veritas in nobis non est, 1. Io. 1.* Et *Isa. 64. Omnes iustitiae nostrae quasi pannus menstruatae:* sed hanc habemus in coelo: *Isa. 60. Populus tuus omnes iusti in perpetuum haereditabunt terram.* Sed desiderium iustitiae possumus hic habere: et ideo dicit, *Beati qui esuriunt, et sitiunt iustitiam* etc. Et est simile illud quod Pithagoras fecit: tempore enim Pithagorae illi qui studebant, vocabantur sophi, idest sapientes; Pithagoras autem noluit vocari sophos, idest sapiens, sed Philosophus, hoc est sapientiae amator: ita vult Dominus quod sui sint, et vocentur amatores iustitiae. Si autem intelligatur de iustitia spirituali, quae est, quod homo reddat unicuique quod suum est, convenienter dicitur, *Beati qui esuriunt* etc. quia esuries, et sitis proprie avarorum est, quia nunquam satiantur qui aliena iniuste possidere desiderant: unde ista esuries, de qua dicit Dominus, opponitur, scilicet avarorum. Et vult Dominus quod ita anhelemus ad istam iustitiam, quod nunquam quasi satiemur in vita ista, sicut avarus nunquam satiatur. *Beati* ergo *qui esuriunt et sitiunt iustitiam, quoniam ipsi saturabuntur.* Conveniens proemium ponitur. Saturabuntur, et primum in aeterna visione, videbunt enim Deum per essentiam: *Psal. 16. Satiabor cum apparuerit gloria tua:* ibi enim nihil restabit ad desiderandum: *Psalm. 102. Qui replet in bonis desiderium tuum: Prov. 10. Desiderium suum iustis dabitur.* Secundo in praesenti. Et haec est duplex. Una est in bonis spiritualibus, hoc est in impletione mandatorum Dei: *Io. 4. Meus cibus est ut faciam voluntatem eius qui misit me, ut perficiam opus eius:* et de isto exponit Augustinus. Alio modo accipitur de saturitate rerum temporalium. Homines iniusti nunquam saturantur, sed homines qui habent terminum suum ipsam iustitiam, ultra non procedunt: *Prov. 13. Iustus comedit, et replet animam suam.* Ista beatitudo secundum Augustinum reducitur ad donum fortitudinis: quia quod homo iuste operetur, hoc pertinet ad fortitudinem. Item superaddit aliquid praemio supra posito, quia saturari est implere totaliter desiderium. Item nota quod primo dicit, *Beati qui lugent:* homo enim quando infirmus est, non appetit comedere; sed tunc appetere incipit, quando iam incipit sanari: et ita est in spiritualibus, quod quando homines sunt in peccato, non sentiunt famem spiritualem; sed quando dimittunt peccata, tunc sentiunt; et ideo statim subdit, *Beati misericordes*: quia iustitia sine misericordia crudelitas est; misericordia sine iustitia mater est dissolutionis. Et ideo oportet quod utrumque coniungatur, secundum illud *Prov. 3. Misericordia, et veritas non te deserant* etc. *Psal. 84. Misericordia, et veritas obviaverunt sibi* etc. *Beati misericordes* etc. Misericordem esse est habere miserum cor de miseria aliorum. Tunc autem habemus misericordiam de miseria aliorum, quando illam reputamus quasi nostram. De nostra autem dolemus, et studemus repellere. Ergo tunc vere misericors es, quando miseriam aliorum studes repellere. Est autem duplex miseria proximi. Prima in istis rebus temporalibus; et ad istam debemus habere miserum cor: *1. Io. 3. Qui habuerit substantiam huius mundi, et viderit fratrem suum necesse habere, et clauserit viscera sua ab eo, quomodo charitas Dei manet in eo?* Secunda qua homo per peccatum miser efficitur: quia sicut beatitudo est in operibus virtutum, ita miseria propria in vitiis: *Prov. 14. Miseros facit populos peccatum.* Et ideo quando admonemus corruentes ut redeant, misericordes sumus: *Infra 9. Videns autem Iesus turbas misericordia motus est.* Isti ergo misericordes beati. Et quare, *Quoniam ipsi misericordiam consequentur.* Et sciendum quod semper dona Dei excedunt merita nostra: *Eccl. 35. Quoniam Dominus retribuens est, et septies tantum retribuet tibi.* Ergo multo maior est misericordia quam Dominus impendet nobis, quam illa quam impendimus proximo. Ista miseri-

cordia inchoatur in hac vita dupliciter, quia relaxantur peccata: *Psalm. 102. Qui propitiatur omnibus iniquitatibus tuis.* Secundo, quia removet defectus temporales, ita quod solem suum facit oriri; perficietur tamen in futuro, quando omnis miseria, et culpae, et poenae removabuntur: *Psal. 35. Domine in coelo misericordia:* et hoc est, *Quoniam ipsi misericordiam consequentur.* Ista beatitudo reducitur ad donum consilii: quia hoc est singulare consilium ut inter pericula huius mundi misericordiam consequamur: *1. Tim. 4. Pietas ad omnia utilis est: Dan. 4. Consilium meum regi placeat.* Sic ergo positi sunt actus virtutum, ut removeamur a malo, et operemur bonum. Nunc ponuntur actus quibus disponimur ad optimum; unde, *Beati mundo corde* etc. Hic primo est quaestio literalis. Habemus enim quod Deus videri non potest: *Io. 1. Deum nemo vidit unquam.* Et ne aliquis diceret, quod quamvis nullus videat in praesenti, videbit in futuro; removet hoc Apostolus *1. Tim. ult. Lucem habitat inaccessibilem, quem nullus hominum vidit, sed nec videre potest.* Sed sciendum quod circa hoc sunt diversae opiniones. Aliqui enim posuerunt quod numquam Deus per essentiam videatur, sed in aliqua refulgentia suae claritatis; sed hoc reprobat Glossa super illud *Exod. 23. Non videbit me homo, et vivet,* propter duo. Primo quia hoc repugnat auctoritati sacrae Scripturae *1 Io. 3. Videbimus eum sicuti est.* Item *1. Cor. 13. Videmus nunc per speculum in aenigmate, tunc autem facie ad faciem.* Item rationi, quia beatitudo hominis est ultimum bonum hominis, in quo quietatur desiderium eius. Naturale autem desiderium est quod homo videns effectus inquirat de causa: unde etiam admiratio Philosopharum fuit origo Philosophiae, quia videntes effectus admirabantur, et quaerebant causam. Istud ergo desiderium non quietabitur, donec perveniat ad primam causam, quae Deus est, scilicet ad ipsam divinam essentiam. Videbitur ergo per essentiam. Alii plus etiam erraverunt ponentes contrarium: quia dixerunt quod non solum videbimus oculo mentis, sed etiam corporis essentiam Dei: et quod Christus videt oculo corporali essentiam divinam. Sed hoc non convenit: quod patet primo ex auctoritate quae hic ponitur, quia non diceret, *Beati mundo corde,* sed beati qui habent mundos et puros oculos. Ergo dat intelligere, quod non videtur nisi corde, idest intellectu: sic enim accipitur hic cor, sicut et *Ephe. 1. Illuminatos oculos cordis vestri.* Secundo quia sensus corporis non potest nisi in suum obiectum; si autem dicatur quod tunc habebit maiorem potentiam, dicendum quod tunc non esset visio corporalis, quia oculus corporalis non videt nisi colores; essentiam autem per accidens secundum Augustinum *lib. ult. c. 19. de civitate Dei.* Sicut cum video viventem, possumus dicere quod video vitam, inquantum video quaedam indicia quibus indicatur mihi vita sua; ita erit in visione divina, quia tanta erit refulgentia in coelo novo, et terra nova, et corporibus glorificatis, quod per ista dicemur videre Deum quasi oculis corporalibus. Ergo beati mundo corde etc. Solvitur vero illud, *Deum nemo vidit unquam,* tripliciter. Primo quia non visione comprehensiva. Secundo oculis corporalibus. Tertio in hac vita: quia si alicui datum fuerit quod viderit in hac vita Deum, hoc fuit quia totaliter alienatus est, et elevatus supra sensus corporales: et ideo dicitur, *Beati mundo corde:* quia sicut oculus videns colorem oportet quod sit depuratus, ita mens videns Deum: *Sap. 1. In simplicitate cordis quaerite illum, quoniam invenitur ab his qui non tentant illum.* Apparet autem his qui fidem habent in illum: fide enim purificatur cor: *Act. 15. Fide purificans corda eorum.* Et quia visio succedet fidei; ideo dicitur, *Quoniam ipsi Deum videbunt. Beati mundo corde,* qui scilicet habent munditiam generalem ab alienis cogitationibus, per quam cor eorum templum Dei sanctum est, in quo Deum contemplandum vident: templum enim a contemplando dici videtur. Specialiter vero, *Beati mundo corde,* idest qui habent munditiam carnis: nihil enim ita impedit spiritualem contemplationem, sicut immunditia carnis. *Pacem sequimini, et sanctimoniam, sine qua nemo videbit Deum, Heb. 12.* Et ideo quidam dicunt quod virtutes morales proficiunt ad vitam contemplativam, et praecipue castitas. Et secundum hoc, *Beati mundo corde,* potest intelligi de visione viae: sancti enim qui habent cor repletum iustitia, vident excellentius quam alii qui vident per effectus corporales: quanto enim effectus sunt propinquiores, tanto Deus magis cognoscitur per illos. Unde sancti qui habent iustitiam, charitatem, et huiusmodi effectus, qui sunt simillimi Deo, cognoscunt magis quam alii: *Psal. 33. Gustate, et videte, quoniam suavis est Dominus. Beati pacifici* etc. Hic ponitur septima beatitudo: et sicut dictum est virtutes ad optimum disponentes disponunt ad duo, scilicet ad visionem Dei, et dilectionem. Et sicut munditia cordis disponit ad visionem Dei, ita pax ad dilectionem Dei disponit qua filii Dei nominamur, et sumus, et sic disponit ad dilectionem proximi, quia sicut dicitur *1. Io. 4. Qui non diligit fratrem suum quem videt, Deum quem non videt, quomodo potest diligere?* Et notandum quod hic ponuntur duo praemia beatitudinis, videlicet, *Beati pacifici,* et *beati qui persecutionem* etc. Et omnia praecedentia reducuntur ad ista duo, et sunt effectus omnium praecedentium. Quid enim agitur per paupertatem spiritus, per luctum, per mansuetudinem, nisi ut mundum cor habeatur? Quid per iustitiam, et misericordiam, nisi ut pacem habeamus? *Isa. 32. Fructus iustitiae pax, et cultus iustitiae silentium, et securitas usque in sempiternum.* Beati ergo pacifici. Sed videndum est quid sit pax, et quomodo ad eam possimus pervenire. Pax est tranquillitas ordinis. Ordo autem est parium dispariumque sua loca cuique tribuens dispositio. Ergo pax est in hoc quod omnes teneant sua loca. Unde debet mens hominis primo Deo subiecta esse. Secundo motus et vires inferiores, quae sunt nobis et brutis communes, subiecta esse homini: per rationem enim homo praeest animalibus. *Gen. 1. Faciamus hominem ad imaginem, et similitudinem nostram, et praesit piscibus maris, et volatilibus coeli, et bestiis, universaeque terrae, omnique reptili quod movetur in terra* etc. Tertio ut homo pacem habeat ad alios, quia sic totaliter erit ordinatus. Ista autem ordinatio non potest esse nisi in hominibus sanctis: *Psal. 118. Pax multa diligentibus nomen tuum: Isa. 57. Non est pax impiis:* pacem enim interiorem habere non possunt: *Sap. 14. In magno viventes inscientiae bello*

tot et tam magna mala pacem appellant. Pacem talem mundus dare non potest: *Ioa. 14. Non quomodo mundus dat, ego do vobis*. Item non sufficit totum hoc, sed debet inter discordes pacem facere: *Prov. 12. Qui ineunt pacis consilia, sequitur eos gaudium*. Tamen sciendum quod ista pax hic inchoatur, sed non perficitur, quia nullus potest totaliter habere motus brutales rationi subiectos: *Rom. 7. Video aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meae, et captivantem me in lege peccati, quae est in membris meis*. Unde vera erit in vita aeterna: *Psal. 4. In pace in idipsum dormiam, et requiescam: Phil. 4. Pax Dei quae exuperat omnem sensum. Quoniam filii Dei vocabuntur*, triplici ratione. Prima est, quia habent officium filii Dei: ad hoc enim filius dicitur venisse in mundum, ut congregaret dispersos: *Ephe. 2. Ipse enim est pax nostra: Col. 1. Pacificans in sanguine crucis eius, sive quae in coelis sunt* etc. Secundo, quia per pacem cum charitate pervenitur ad regnum aeternum, in quo omnes filii Dei vocabuntur: *Sap. 3. Ecce quomodo computati sunt inter filios Dei* etc. *Ephe. 4. Soliciti servare unitatem spiritus in vinculo pacis*. Tertio, quia per hoc homo assimilatur Deo: quia ubi est pax, non aliqua resistentia; Deo autem nullus resistere potest: *Iob 9. Quis restitit ei, et pacem habuit?* Et notandum quod istae beatitudines sibi invicem superaddunt: plus enim est misericordiam consequi quam saturari: quia saturari est impleri eo quod est sibi proportionatum, sed misericordia superabundat. Item non omnes qui misericordiam accipiunt, admittuntur a rege ad videndum regem. Item plus est esse filium regis, quam regem videre. Et tamen sciendum, quod per omnia ista unum praemium designatur. Sed quare ita quod Dominus per multa voluit significare illud? Dicendum quod omnia quae in inferioribus divisa sunt, in superioribus congregantur. Et quia in rebus humanis ista inveniuntur dispersa, et nos manuducimur per sensibilia; ideo Dominus per multa significavit illud praemium aeternum. Ista autem septima beatitudo adaptatur dono sapientiae: sapentia enim facit esse filios Dei. Item notandum, quod in septima beatitudine ponitur pax, sicut in die septima requies, *Gen. 2*. Consequenter ponitur octava beatitudo, quae designat perfectionem omnium praecedentium: tunc enim homo in omnibus illis perfectus est, quando nullam deserit propter tribulationes: *Eccl. 27. Vasa figuli probat fornax, et homines iustos tentatio tribulationis. Beati ergo qui persecutionem patiuntur* etc. Sed aliquis forte audiens, *Beati pacifici*, dicet hos non esse beatos propter persecutionem: quia persecutio pacem turbat, vel totaliter tollit. Sed certe non interiorem, sed exteriorem: *Psal. 118. Pax multa diligentibus legem tuam* etc. Ipsa autem persecutio non facit beatum, sed eius causa: unde dicit, *Propter iustitiam: 1. Pet. 3. Si quid patimini propter iustitiam, beati*. Chrysostomus: *Non dicit a paganis, et pro fide, sed propter iustitiam*.

e *Beati estis, cum maledixerint vobis homines* etc. Supra ab illo loco, *Beati pauperes* etc. instruxit generaliter ea quae erant perfectionis; hic sermonem ad discipulos dirigit. Ubi primo monet eos ad passionum tolerantiam, quod opus perfectum habet, *Iac. 1*. Secundo ad executionem sui officii, et diligentiam, ibi, *Vos estis sal* etc. Insuper prima in tres. Primo monet ad persecutionum patientiam considerando causam propter quam patiuntur. Secundo considerando praemium, quod ex passionibus consequuntur, ibi, *Gaudete* etc. Tertio exemplo prophetarum quos sic patientes imitantur, ibi, *Sic enim persecuti* etc. Tria autem monet sustinenda, duo in praesentia, scilicet contumelias in verbis, et iniurias in factis; et unum in absentia, scilicet detractiones, sive morsiones ex odio cordis. Dicit ergo, *Beati estis*, idest causa assumendae beatitudinis adest vobis, *cum maledixerint vobis homines*, idest peccatores: Glossa ex odio cordis in faciem contumelias dixerint. Hieronymus: *Ubi Christus in causa est, optanda est maledictio: 1. Pet. 4. Si exprobramini in nomine Christi, beati. Et persecuti vos fuerint*, vim inferendo, vel iniuriando secundum Glossam. *Et dixerint omne malum adversum vos*, scilicet famam vestram laedendo in absentia per omnia genera verborum malorum. Et sic est triplex persecutio, scilicet cordis, operis, et oris. *Mentientes*, hoc dicit quia non est gloria, de quo vere mala dicuntur, *Propter me*, idest in occasione mei cui inhaeretis. Chrysostomus: *Qui mendaciter blasphematur, et propter Deum, beatus est; sed si alterum deest, non est merces beatitudinis. Gaudete* etc. Ecce secundum, scilicet consideratio praemii, quod consequuntur: unde dicit, *Gaudete*, Glossa *Mente. Et exultate*, corde, *In illa die*, scilicet quando sustinueritis illa. Rabanus: *Nescio quis nostrum hoc possit implere, ut laceretur opprobriis fama nostra, et exultemus in Domino, hoc qui vanam sectatur gloriam, implere non potest: eleganter enim in quodam volumine legimus, quod si non quaeras gloriam, non dolebis cum inglorius fueris*. Chrysostomus: *Quantum quisque de laude hominum laetatur, tantum de opprobrio tristatur*; et infra: *Qui quaerit tantum gloriam apud Deum, non timet confundi in conspectu hominum*. Sed est hic quaestio. Quare huiusmodi additur persuasio, dicens, *Gaudete, et exultate* etc. et in praecedentibus beatitudinibus non? Responsio. Haec beatitudo est circa tolerantiam passionum, quod est difficillimum in comparatione ad alia supra posita: propter quod indiget persuasione. Vel hoc addit ne Apostolos quasi novitios cito terreat, quos alloquitur, cum dicit, *Beatis estis* etc. *Quoniam merces vestra copiosa est in coelis*, scilicet Deus in se: *Gen. 15. Ego ero merces tua magna nimis*. Item copiosa respective: *Ad Rom. 8. Non sunt condignae passiones huius temporis ad futuram gloriam quae revelabitur in nobis: 2. Corin. 4. Id, quod in praesenti momentaneum est, et leve tribulationis nostrae, supra aeternum gloriae pondus operatur in nobis. Copiosa est*, quia secundum numerum tribulationum erit et numerus consolationum: *Psal. 36. Secundum multitudinem dolorum meorum consolationes tuae laetificaverunt animam meam: 2. Corint. 1. Sicut abundant passiones Christi in vobis, ita et per Christum abundat consolatio vestra*. Lucas dicit, *Multa est in coelo*. Et dicit, *In coelis*, pluraliter propter multitudinem gaudiorum. Glossa, *In superioribus partibus mundi*. Contra dicit Beda. Coelos non hic dici puto superiores partes aeris. Responsio. Mundus hic dicitur coelum empyreum cum tota machina mundiali, et non tantum id, quod includitur per primum mobile

ut volebant Philosophi, unde superiores partes mundi dicuntur, quia est supra mundum istum. *Sic enim persecuti* etc. Hic ponitur tertium, quod scilicet debent sufferre passiones exemplo prophetarum; unde *Sic*, idest per contumelias, iniurias, et verba maligna persecuti sunt prophetas: *Iac. 5. Exemplum accipite fratres exitus mali, et longanimitatis, laboris, et patientiae prophetas qui locuti sunt in nomine Domini. Qui fuerunt ante nos*, et ideo exempla eorum vos invitant. Gregorius: *Si facta praecedentium recolamus, gravia non sunt quae sustinemus: Hebr. pen. Itaque habentes tantam nubem testium, deponentes omne pondus, circumstans nos peccatum, per patientiam curramus ad propositum nobis certamen.*

d *Vos estis sal terrae* etc. Haec est secunda pars, ubi monet diligentiam habere in executione sui officii. Et primo in forma exequendi, quae sub ratione exempli informantis eis ostenditur. Secundo in modo docendi, qui eis praescribitur, ibi, *Sic luceat* etc. Exemplum informans designatur in varietate similitudinum, quarum duae sunt per affirmationem, ubi ostenditur ad quod debent esse, quia ad condiendum exemplo vitae, ibi, *Vos estis sal* etc. Secundo ad lucendum, vel illuminandum verbo doctrinae, ibi, *Vos estis lux* etc. Inter condimenta nihil sale utilius: inter visibilia nihil luce clarius. Duae autem aliae dicuntur per negationem, in quibus ostenditur, ad quod debent non esse, quia nec in absconsione vitae, vel personae: unde dicit, *Non potest civitas* etc. Neque in occultatione doctrinae, vel gratiae; unde dicit, *Neque accendunt lucernam* etc. Inter praesidia nihil civitate manifestius; inter utensilia nihil lucerna convenientius. Ergo debent esse sol in vita, et moribus; lux in doctrinis, et praedicationibus; civitas in praesidiis, et defensionibus; lucerna in accensionibus. Beda: *Docet ut sale condiant animas ad incorruptionis unitatem, ut illuminent ad veritatis intelligentiam, et acquisitos ab hostibus defendant, defensos ad amorem deitatis accendant.* Dicit ergo, *Vos estis*, idest esse debetis sal terrae. Glossa: *Sal optimum condiens terrenos exemplo vitae.* Hieronymus: *Sal appellantur Apostoli, quia per ipsos universum hominum genus conditur.* Notantur autem hic tria. Primo eorum, et omnium Apostolicorum virorum officium, cum dicit, *Vos estis sal terrae.* Secundo eorum periculum, cum dicit, *Quia si sal evanuerit.* Tertio eorum supplicium, cum dicit, *Ad nihilum valet* etc. Comparantur autem sali ratione virtutis, ratione originis, et ratione consuetudinis. Ratione virtutis. Primo quia habet virtutem saporativam, quia cibos condit; sic sermo apostolicus mentes insipidas condiebat: *Col. 4. Omnis sermo vester in gratia semper sit sale conditus.* Secundo habet vim arefactivam: unde Augustinus: *Sal sterilem terram facit, sic Apostoli destructo regno peccati, germen vitiorum compescebant: Sap. 3. Felix sterilis, et incoinquinata quae nescivit thorum in delicto, habebit fructum in respectione animarum sanctarum.* Tertio habet virtutem restrictivam; unde Augustinus: *Sal carnes desiccat, sic ipsi carnales concupiscentias restringebant: 1. Pe. 2. Obsecro vos abstinere a carnalibus desideriis.* Quarto habet virtutem mundificativam; unde Augustinus: *Sal a vermibus, et putredine servat; sic praedicatio verbi divini arcet a putredine vitiorum: Rom. 6. Non regnet peccatum in vestro mortali corpore, ut obediatis concupiscentiis eius.* Quinto habet virtutem sanativam, sicut habes *4. Reg. 2.* quod Helisaeus sale in vas novum misso sanavit aquas Hierico, sic infuso sale sapientiae caelestis in corde Apostolorum sanatae sunt aquae, idest populi: *Psal. 106. Misit verbum suum, et sanavit eos.* Secundo comparantur sali ratione originis: nam sal ex aqua maris, et calore ignis vel solis conficitur, et Apostoli ex aqua tribulationis, et calore dilectionis facti sunt: *Psalm. 65. Transivimus per ignem, et aquam: Thren. 1. De caelo misit ignem in ossibus meis.* Tertio ratione consuetudinis, quia usus eius in omni sacrificio erat: *Lev. 2. Omnis victima sale salietur sic*: honesta conversatio erat, et in occulto, et in aperto, et coram Deo, et coram proximo: *Ro. 12. Providentes bona non tantum coram Deo, sed etiam coram hominibus. Quod si sal* etc. Hic ostenditur eorum periculum; unde dicit, *Quod si sal*, idest praedicator, vel praelatus, vel doctor, *Evanuerit.* Evanescere dicitur sal tripliciter, scilicet liquefactione, quod fit per humidum et frigidum. Secundo infatuatione. Tertio evanescit, quando omnino deficit. Expone ergo tripliciter, *Si evanuerit*, idest frigore, sive timore adversitatis, vel humiditate prosperitatis se dissolverit: *In quo salistur*, idest quo populus bonis moribus informabitur. Vel *si evanuerit*, idest infatuetur deviando a veritate: *In quo*, idest per quem populus erudietur, secundum Bedam: *Thren. 4. Parvuli petierunt panem, et non erat qui frangeret eis.* Vel, *si evanuerit*, idest omnino defecerit: *In quo salietur*, idest per quem modum poenitentiae condietur populus? *Hier. 30. Insanabilis fractura tua, pessima plaga tua.* De omnibus his Hieronymus: *Evanescit sal cupiditate effluens, timore succumbens, errore subvertens, prosperis elatus, adversis depressus. Ad nihilum* etc. Hic notatur eorum supplicium: ubi tria ponuntur, idest valoris annihilatio per subtractionem gratiae: *1. Cor. 15. Gratia Dei sum id, quod sum* etc. et quantum ad hoc dicit, *Ad nihilum valet ultra*, quia, ut dicit Beda, suo unctu germinare prohibet, et foecundare non sinit; unde *Lu. 14. Neque in terra, neque in sterquilinio utile est.* Secundo gloriae amissio ex defectu negligentiae; unde subditur, *Nisi ut mittatur foras*, idest extra ecclesiam, vel extra paradisum, vel ab officio docendi removeatur: *Apoc. 22. Foris canes, et venefici, et impudici, et homicidae, et idolis servientes, et omnis qui amat, et facit mendacium: Io. 15. Mittetur foras sicut palmes, et arescet* etc. Tertio damnatio gehennae ex cumulatione nequitiae; unde subditur, *Et conculcetur ab hominibus*, idest simul cum aliis calcetur, vel subtus alios in profundum inferni proiiciatur: *Malach. ul. Calcabitis impios: Iob 20. Vident, et venient super eum horribiles.* Vel *Conculcetur ab hominibus*, idest irrideatur a carnalibus hominibus: *Osee 4. Sicut populus, sic et sacerdos* etc. Glossa, *Irrideatur ab hominibus.* Sed ille qui persecutionem patitur, irridetur ab hominibus. Ergo calcatur. Contra Augustinus, et Rabanus: *Non calcatur qui persecutionem patitur.* Responsio. Calcari non dicitur nisi qui inferior est; et ideo ille qui persecutionem patitur, licet in terra

multa sustineat in corpore, et a malis irrideatur, tamen quia fixus est in caelo corde, non dicitur calcari; et sic loquitur Augustinus, et Rabanus. *Vos estis lux mundi* etc. Hic ostenditur quod debent illuminare verbo doctrinae: in quo possunt notari tria quae debet habere praedicator verbi divini. Primum est stabilitas, ut non deviet a veritate. Secundum est claritas, ut non doceat cum obscuritate. Tertium est utilitas, ut quaerat Dei laudem, et non suam. Primum notatur cum dicitur, *Vos*, discretive scilicet, qui estis derivati a me qui sum prima lux: *Ioan. 8. Ego sum lux mundi: Estis*, idest esse debetis. Ecce stabilitas, quae notatur in verbo substantivo, in quo excluditur lucis defectio contra illos qui praedicant falsitatem, et lucis fictio contra illos qui se transfigurant in angelum lucis, *2. Cor. 11.* et lucis diminutio contra illos qui timore, vel adulatione non reprehendunt vitia. Deinde notatur claritas, cum dicitur, *Lux*, Glossa, *per quos omnes illuminantur a tenebris ignorantiae.* Comparantur autem luci ratione essentiae, ratione actus, ratione virtutis sive efficaciae: nam eius essentia est caelestis. Unde Basilius *in exameron. Lux est natura sibi per omnia similis et simplex: Eccl. 15. Ego feci in caelis ut oriretur lumen indeficiens;* et ipsi conversatione debent esse caelestes: *Phil. 3. Nostra conversatio in caelis est.* Item non inquinatur ab immunditiis: *Sap. 7. Nihil inquinatum in illam incurrit;* et ipsi debent esse mundi: *Eccl. 9. Omni tempore vestimenta tua sint candida.* Item omnibus est communicabilis: *Iob 25. Super quem non splendet lumen eius?* Et praedicatores se debent omnibus exponere: *Luc. 6. Omni petenti te tribue.* Secundo ratione actus, qui secundum Basilium est tenebras illuminare, vias dirigere, latibula manifestare, differentias rerum ostendere: et ipsi praedicatores debent illuminare in credendis, dirigere in operandis, vitanda manifestare, et modo comminando, modo exhortando, hominibus praedicare. Tertio ratione suae efficaciae: lux enim ingerit delectationem: *Eccl. 11. Dulce est lumen, et delectabile est oculis videre solem.* Item terrae foecunditatem: *Eccl. 43. Radios igneos exsufflans* etc. Item viventibus generationem: Philosophus: *Homo generat hominem, et sol.* Praeter haec secundum Basilium, *Veniente luce diei, aegritudines alleviantur, homines a somno excitantur, aves garriunt, bestiae ad latibula sua fugiunt: sic luce Apostolorum mundus est aedificatus exemplis, inflammatus doctrinis, foecundatus bonis operibus, alleviatus peccatis, excitatus a negligentiis, animatus ad contemplationem caelestium, ereptus de potestate daemonum.* Deinde notatur utilitas, dum dicit, *Mundi*, idest universaliter: *Psal. 18. In omnem terram exivit sonus eorum* etc. Quaeritur autem hic, quare praemiserit sal luci. Responsio Chrysostomi, quia prius vita, quam doctrina: vita enim ducit ad scientiam veritatis.

e *Non potest civitas* etc. Haec est pars ubi ostenditur, quod non debent esse in absconsione vitae; unde dicit, *Non potest civitas.* Glossa, idest soliditas apostolicae doctrinae, vel sancta vita ipsorum munita virtutibus: *Hier. 1. Dedi te in civitatem munitam. Abscondi*, id est celari, *supra montem posita*, idest sita supra Christum, vel ecclesiam. Quare non potest celari? Quia ipse mons manifestat eam secundum Glossam Chrysostomi: *Omni tuba documenta sunt operum clariora, vitaque munda ipsa est luce fulgentior, nec obscurari poterit, etiam si innumeri fuerint obloquentes.* Et notandum quod ex virtute verbi, *supra montem*, notantur tria, quia est secura, quod indicat constantiam, quia est inexpugnabilis, quod indicat patientiam, quia est in firmo, et immobili loco sita, quod indicat perseverantiam. Deinde ponit, quod non debeat esse in absconsione doctrina: unde dicit, *Neque accendunt*, scilicet viri sancti, *lucernam*, idest doctrinam praedicationis, vel fervorem doctrinae: nam in lucerna est ignis, et lumen: sic in praedicatione debet esse fervor spiritus interius, et lumen boni exempli exterius: sicut dicitur, quod *Ioannes erat lucerna ardens et lucens, Io. 5. Sub modio*, idest in abscondito, *Sed super candelabrum*, idest in manifesto, Glossa Bedae, *idest super ecclesiam;* quasi dicat, Non ideo data est doctrina praedicationis, ut celetur sub modio timoris, vel commodo vitae praesentis: modius enim secundum Isidorum *lib. Ethimol. 17.* est vas in quo mensuratur, et id quod mensuratur. Secundum Bedam mystice. Christus lucernam incarnationis suae non inclusit, *Sub modio*, idest mensura legis, vel in terminis unius gentis, *Sed super candelabrum*, idest in ecclesiam, *ut luceat omnibus qui in domo sunt*, idest in ecclesia, vel in mundo. Sed est hic quaestio cur Apostoli, sive apostolica doctrina, dicuntur civitas, cum potius sint fundamentum; et ecclesia sit civitas cuius sunt fundamentum. Responsio. Dicuntur civitas, quia sub Christo fuerunt initiatores ecclesiae. Vel nomine totius intelligitur pars, nomine civitatis fundamentum. Mons enim, super quae civitas ponitur, Christus est, de quo *Isa. 2. Erit in novissimis diebus praeparatus mons domus Domini in vertice montium. Et elevabitur super colles, et fluent ad eum omnes gentes.* Deinde dicit, *Sic luceat* etc. Et est secundum ab illo loco, *Vos estis sal* etc. Ubi informat eos quoad modum docendi; et hunc modum describit quoad tria. Primo quoad doctrinae manifestationem; unde dicit, *Sic luceat lux vestra*, idest doctrina, *Coram hominibus: Roman. 10. Providentes bona non tantum coram Deo, sed etiam coram omnibus hominibus.* Secundo quoad manifestatae doctrinae per opera bona confirmationem; unde subdit, *Ut videant opera vestra bona*, Glossa, *Opera requiro ut videantur, et sic doctrina confirmetur: Iacob. 2. Sic loquimini, et sic facite.* Chrysostomus: *Nomen Dei per eos blasphematur, qui non faciunt quod docent.* Sed contra hoc videtur esse quod *infra eodem* dicitur: *Cum facis eleemosynam, nesciat sinistra tua quid faciat dextera tua. Item ora Patrem tuum in abscondito, et Pater tuus, qui videt in abscondito, reddet tibi.* Responsio. Bona opera prohibet fieri in manifesto quantum ad laudem hominum; hic autem requirit fieri ut confirmetur doctrina, et Deus glorificetur, secundum Glossam. Si enim doctrina est bona, et praedicator malus, tunc ipse est occasio blasphemiae doctrinae Dei. Unde Bernardus: *Lingua magniloqua, et manus otiosa, doctrina lucida, et vita tenebrosa, est res monstruosa.* Tertio quoad rectam intentionem: unde addit, *Et glorificent Patrem vestrum*, Glossa *in vobis et non vos, quia eius opus est, qui in coelis est.* Gregorius: *Sic*

opus sit in publico, ut intentio maneat in occulto, ut de bono opere proximis praebeamus exemplum, et tamen per intentionem, qua soli Deo placere quaerimus, semper optemus secretum.

f *Nolite putare* etc. Haec est tertia pars a principio huius capituli, ubi tacitae quaestioni respondet. Unde Beda, quia poterant aestimare, quod vetera praecepta vellet abolere, ante interrogata prius occurrit, dicens, *Nolite putare* etc. Ubi tria facit. Primo dicit se non velle legem destruere, sed implere. Secundo docet eam implendam fore, ibi, *Amen dico vobis* etc. Tertio ad eius impletionem incipit alios provocare, ibi, *Qui ergo solverit* etc. Dicit ergo, *Nolite putare*, idest opinari, *Quia veni*, idest quod venerim, *Solvere legem, aut Prophetas.* Per haec duo comprehendit totam continentiam veteris legis, quia lex principaliter erat ad declinandum a malo; prophetia ad faciendum bonum: illa operandorum, et haec credendorum. Solvere autem est uno modo secundum Bedam, non facere quod illa spiritualiter dicit. Vel solvere est non intelligere quod illa declaravit, secundum Glossam. Unde Christus non venit solvere, quia spiritualiter implevit. Propter quod dicit, *Non veni solvere legem, sed adimplere*, idest perfecte implere. Implevit autem primo moralia, charitatis dulcedine condiendo, quia plenitudo legis est dilectio, *Ro. 13. Ioan. 15. Hoc est praeceptum meum ut diligatis invicem, sicut dilexi vos.* Secundo caeremonialia, figurarum velamen detegendo: *Infra 27. Velum templi scissum est: Apoc. 4. Dignus est Agnus aperire librum, et solvere signacula eius*, idest observationes figurarum in lege. Tertio prophetias in se completas ostendendo: *Luc. ult. Oportet impleri quae scripta sunt in Prophetis de me.* Quarto promissiones confirmando: *ad Gal. 3. Abrahae dictas sunt promissiones.* Quinto iudicialia per misericordiam temperando: *Ioan. 8.* de adultera: *Nec ego te condemnabo.* Sexto consilia addendo: *Infra 19. Vade, et vende omnia* etc. Septimo promissiones omnes ei factas de Spiritus sancti missione, et Filii incarnatione etc. persolvendo: *ad Heb. 8. Consummabo testamentum novum: Ioan. 19. Consummatum est. Amen dico vobis* etc. Ecce secundum, ubi ostendit quod ex parte sui implenda est: unde dicit, *Amen*, assertivum veritatis est. Unde secundum Augustinum: Nomen hebraeum est, et interpretatur verum vel vere. Secundum Hieronymum vere, vel fideliter, vel fiat. *Dico vobis, donec*, idest antequam, *Transeat coelum et terra.* Contra. *Eccl. 2. Terra autem in aeternum stat.* Responsio. Non dicuntur coelum, et terra transire secundum substantiam, sed secundum formam; unde *1. Petri 3. Adveniet dies Domini sicut fur, in quo coeli cum magno impetu transient, et elementa calore solventur.* Unde, *Donec transeat coelum et terra*, idest elementa mutentur de hac mutabili forma ad immutabilitatem secundum Glossam. *Iota unum.* Iota unum est decima litera graeca, et est minima caeteris literis, ut dicit Augustinus, quia uno ductu fit. Apex est aliqua distinctio ipsius literae, idest quaedam virgula in summitate. Hebraei autem diversa elementa significant per eandem figuram; sed per quosdam punctos supra, vel infra positos distinguunt. Unde illi puncti vocantur apices. Et secundum Rabanum Iota significat decalogum; secundum Hieronymum significat ea quae minima putantur in lege, sicut forte erant aliquae figurae. Apex significat minimam particulam praecepti, vel minimum significativum legis, secundum Rabanum. Vult ergo dicere quod *Iota unum*, idest unum de decem mandatis. *Aut unus apex*, idest minimum significativum in lege. *Non praeteribit a lege, donec omnia fiant*, idest non remanebit quin impleantur, et perficiantur. Glossa, *In capite, vel in corpore: Isa. 28. Consummationem et abbreviationem audivi a Domino. Qui ergo solverit* etc. Hic provocat ad eius impletionem, dicens, *Qui ergo solverit unum de mandatis istis minimis.* Contra. *Io. 10. Non potest solvi Scriptura.* Responsio. Non solvitur simpliciter, sed in aliquibus. Unde Rabanus: *Mandata solvit in seipso, et non in ipsis.* Solvunt autem tripliciter, scilicet non agendo, non credendo, alios in errorem trahendo. Minima mandata sunt moralia, vel legalia aliqua, quia minus sunt significatione; vel minima quantum ad remunerationem, in comparatione ad illa quae Christus dixit. Unde Chrysostomus: *Mandata Moysi in actu facilia sunt, ut non occidas; et ideo in remuneratione modica, et in peccato magna; sed mandata Christi, ut non irascaris, in actu difficilia; et ideo in remuneratione magna, et in peccato minima. Minimus vocabitur in regno coelorum.* Contra Cassiodorus: *Qui maiora negligens docere praesumpserit, consequens est ut non iam minimus, in coelo, sed in gehennae supplicio maximus habeatur.* Responsio. Non habebitur, ut dicit Cassiodorus, sed vocabitur, quia erit eo indignus, ut dicit Augustinus. Unde minimus, *Vocabitur in regno coelorum*, idest nullus, quia non erit ibi. Vel ipse existens in regno vocabitur minimus, idest despectissimus, et vilissimus ab his qui sunt in regno. Vel secundum Glossam: *Minimus*, idest despectissimus in ecclesia. Contra. Immo minimus est qui male facit, et male docet. Responsio. Qui male facit, et male docet, non est in ecclesia quoad hoc opus: et ideo non vocatur in regno coelorum nec magnus, nec parvus; sed qui male facit, et bene docet, est in ecclesia quoad aliquod opus, sed minimus in illa. *Qui autem fecerit*, idest servaverit, *et docuerit*, sic esse faciendum, *hic magnus vocabitur*, scilicet merito in ecclesia militante, et magnus praemio, *in regno coelorum*, idest in ecclesia triumphante. Augustinus: *Non dicit determinate qui fecerit minima, sed indeterminate, ut ostendat quod maiora et minima oportet eum facere, qui in regno coelorum vult magnus esse.*

g *Dico autem vobis etc.* Haec est secunda pars a principio huius capituli principalis, in qua ad impletionem novae legis monet: et haec pars dividitur in duas. Primo monet ad impletionis executionem. Secundo monet ad executionis rectam intentionem, *6. cap. Attendite etc.* Circa primum duo facit. Primo monet ad impletionis perfectionem explanando praecepta. Secundo addendo consilia, ibi, *Dictum est antiquis* etc. *Oculum pro oculo* etc. Circa primum duo. Primo monet ad abundantem iustitiam. Secundo ostendit modum abundantis iustitiae, ibi, *Audistis quia* etc. Dicit ergo, *Dico autem vobis*, idest hic praedico. Unde attendite diligenter, quia, *nisi abundaverit iustitia vestra.* Chrysostomus: *Iustitiam vocat universalem virtutem.* Augustinus: *Non solum legis praece-*

pta, sed etiam illa quae addo, Contra. *Act. 15. Hoc est onus quod nec nos, nec patres nostri portare potuimus: Exod. 17. Erant manus Moysi graves.* Quomodo ergo dicit *Abundaverit.* Responsio, quia specialiter hoc dicitur discipulis, et per consequens omnibus: et extendendum est non solum ad exteriorum operum exhibitionem, sed etiam ad animi cohibitionem. Levior autem est, quia est lex amoris, et amor omnia facit levia. Item videtur ex hoc, quod Moderni tenentur ad maiorem iustitiam quam antiqui. Contra. Celibatus Ioannis non praefertur coniugio Abrahae. Responsio. Ad iustitiam maiorem non tenentur, sed abundare in iustitia dicuntur, quia quod occulte dictum est antiquis, expressum est Modernis; unde ibi figura, hic veritas. Item super illud *Plusquam Scribarum* Chrysostomus: *Non iniquorum, quia non ei, quae non erat comparasset illam iustitiam quae erat:* plus enim et minus eiusdem generis sunt. Ergo Scribae erant iusti? Responsio. Talis iustitia erat apparens. Unde non ei quae non erat, idest quae non esse videretur. *Plusquam Scribarum et Pharisaeorum*, quia iustitia horum erat in praesumptione suae actionis, et in iudicio alterius, sicut patet de illo *Luc. 18. Ieiuno bis in sabbato.* Secundo, quia erat in ostentatione operis, non in rectitudine intentionis. Tertio, quia erat in lotione, et exteriori munditia, non in opere. Quarto, in afflictione corporis per ieiunia, et non in mandatorum observatione. Quinto, quia erat in minoribus observantiis, relictis gravioribus legis: quasi ergo dicat. Non solum si minima, quemadmodum Pharisaei faciunt, impleveritis, sed etiam illa quae addo ad perfectionem, non intrabitis in regnum caelorum, idest in ecclesiam triumphantem: *Prover. 15. In abundanti iustitia virtus maxima est. Audistis* etc. Hic ostendit modum abundantis iustitiae. Abundans autem iustitia est ordinans omnem motum animae: propter quod dividitur in tres. Primo docetur ordinari in suis motibus virtus irascibilis, sive animativa. Secundo concupiscibilis, sive affectiva, ibi, *Dictum est antiquis, non moechaberis* etc. Tertio rationalis, sive intellectiva, ibi, *Dictum est antiquis, non periurabis* etc. Item prima dividitur in duas. Primo ponit prohibitionem legis circa actum ex indebita inordinatione irascibilis erga proximum. Secundo ponit superadditionem ipsius prohibitionis secundum perfectionem evangelicam, ibi, *Dico autem vobis* etc. Circa primum iterum duo facit. Quia primo replicat prohibitionem. Secundo poenam legis, ibi, *Qui autem occiderit.* Quaerit autem primo Chrysostomus. Quare non incipit a primo mandato. Responsio. Incipit a generalissimis passionibus, scilicet furore, et concupiscentia, quae destruunt charitatem: nam concupiscentia destruit amorem Dei, furor amorem proximi. Iuxta hoc quaeritur, cum rationalis sit prior in modo quam irascibilis; quare non prius ordinatur quam ipsae. Responsio. Procedit ab inferiori ad superius, quia doctrina levior, et universalior; motus autem irae, et concupiscentiae sunt motus virtutis animalis, quae inferior est rationali. Item cum motus irae sequatur ad motum concupiscentiae; quare non prius ordinatur virtus concupiscibilis, quam irascibilis? Responsio. Prior est natura, et conservatio eius, quam multiplicatio: sed ira est contra conservationem naturae; et ideo primo admonet iram, deinde ordinat concupiscentiam, quae est ad multiplicationem naturae. Dicit ergo, *Audistis quia dictum est.* Non dicit dixi, vel pater meus; sed simpliciter dictum est, ne sermo eius repelleretur. *Antiquis*, quibus data est lex *Exod. 2. Non occides.* Ecce prohibitio actus, qui est destructio naturae, qui provenit ex furore irae. Chrysostomus: *Nihil ita malitiam et errorem inducit et radicat, ut amoris destructio. Qui autem occiderit, reus erit iudicio*, idest punitione legis, quae est poena talionis, de qua *Exod. 2.* quae est occisio actualis. *Ego autem dico vobis*; quasi dicat, Lex data punit actualiter, sed dico quod iudicio legis coelestis, non solum qui occidit, sed etiam qui irascitur, reus est. Unde haec est pars ubi ponitur superadditio, ex qua ordinatur irascibilis in suis motibus. Est autem ira et ad proximum, et ad adversarium, quae est discordia, quam ibi prohibet, *Esto consentiens* etc. Insuper ira ad proximum est vel subita, vel inveterata, quae est idem quod odium, quam ibi removet, *Si offers munus tuum* et caet. Ira subita est duplex, vel intus latens, vel exterius apparens; et haec duplex, scilicet cum apparet exterius per signum confusum, quando quis prorumpit in vocem indignationis, quam removet, ibi, *Qui dixerit fratri suo racha etc.* Vel per signum determinatum, sicut quando prorumpit in sermonem exprimendo affectionem irascibilis cum certa malitia, quam removet, ibi, *Qui autem dixerit fatue* et caet. per hoc enim exprimitur discreta indignatio procedens a ratione. Quantum ad primum, scilicet prohibitionem irae latentis, quae est motus indignationis, sive malevolentiae, dicit, *Ego autem dico vobis, quia omnis qui irascitur fratri suo*, idest quicumque motum malum ad nocendum proximo habuerit, et retinuerit, secundum Rabanum, *reus erit iudicio*, idest dignus accusatione. Unde secundum Augustinum, hoc iudicium habet condemnationem, et poenam incertam. Unde qui habet voluntatem nocendi tantum in animo, debet iudicare se reum: et haec ira radix est homicidii, de quo supra. Unde Chrysostomus: *Radix occisionis est ira: qui radicem abscidit, destruit ramos.* Sed hic est quaestio. Si enim omnis qui irascitur etc. Cum sancti irascuntur malis, peccant, cum nullus excipiatur? Responsio. Duplex est ira: per zelum; et haec non est peccatum; et talem habent sancti: et est ira per consensum; et de tali dicitur hic, *Qui irascitur* etc. Unde Glossa, *Ira est omnis motus animi ad nocendum. Qui autem dixerit.* Ecce prohibitio irae per signum indignationis expressivum. *Fratri suo*, per naturae communionem: vel per fidem, sicut sunt Christiani: vel per possibilitatem ad fidei unitatem, et sic sunt fratres Iudaei, vel Gentiles. *Racha*, idest qui motum in voce indignationis prorupit; unde Hieronymus: *Racha hebraeum est, quod interpretatur cennos, idest inanis, aut vacuus, quem nos possumus nuncupare absque cerebro, in quo notatur affectus indignantis. Reus erit iudicio:* Glossa, idest *consensu in iudicium de danda sententia in eum;* quasi dicat. dignum est ut sententia proferatur contra eum. Glossa, *dignus accusatione*, quod supra dictum est de homicidio. Ergo semper talis peccat mortaliter? Responsio. Ira quae est motus animi, est duplex, vel subita, vel cum deliberatione: si subita, veniale: unde Hieronymus: *Si*

subitos motus, cui non consentitur, propassio est. Si cum deliberatione, mortale : unde Hieronymus: *Accedente consensu, passio mors in domo. Qui autem dixerit.* Ecce tertius gradus irae, scilicet quae est per signum certum expressivum malitiae; unde dicit, *Qui autem dixerit fatue,* idest qui usque ad convicium processerit, et ex certa malitia, *reus erit gehennae ignis,* idest punietur aeterna poena. Gehenna secundum Hieronymum dicitur a Gehenna, quod est terra, et ennon, qui est locus iuxta Hierusalem, ubi Iudaei idolis immolabant. Sed tempore captivitatis repletus est locus ille cadaveribus mortuorum, cui comparat Christus infernum, vocando poenam aeternam gehennam. Sed est hic quaestio, quia Paulus *ad Gal. 3.* dicit : *O insensati Galatae* etc. item *Luc. ult. O stulti et tardi corde ad credendum.* Responsio secundum Chrysostomum : *Cum dicit racha, et fatue, intelligendum est sine causa : nam hoc dicere non est peccatum, cum causa subest.* Contra hoc. Hieronymus inquit, in quibusdam codicibus additur sine causa, in veris autem non est : ita penitus tollitur. Unde radendum est, sine causa, quia *ira viri iustitiam Dei non operatur.* Responsio. Intelligit de ira, quae est inordinatus motus animi ad nocendum cum consensu. Item quaeritur, quare ira gravat peccatum linguae. Responsio secundum Chrysostomum : *Omnis sermo vanus qui dicitur, immundo spiritu dictante profertur.* Vanum ergo dicentes, non tantum ideo peccamus, quia aliquem laedimus, sed quia locum damus in nobis immundis spiritibus agendi quod volunt. Notandum autem circa supradicta, quod iudicium, concilium, et gehenna exprimunt poenam infernalem; sed plus et minus secundum qualitatem culpae. Unde Gregorius : *Crescit gradus culpae, crescit ordo sententiae, quia in iudicio adhuc causa dicitur, in concilio iam sententia apte definitur; in gehenna vero ea quae de concilio sententia egreditur, completur:* propter hoc dicitur *Levit. 19. Non oderis fratrem tuum in corde tuo.* Et *ad Ephes. 4. Sol non occidat super iracundiam vestram.* Qui ergo motum nocendi habet in animo, debet iudicare se reum ; si autem prodeat in contumeliam adversus fratrem, eget reconciliatione; si autem non iudicat se reum, nec fratri vult reconciliari, ex contemptu perseverans in odio, reus erit gehennae. *Si ergo offers.* Hic prohibet iram inveteratam, ex qua odium nascitur, et concludit a maiori, secundum Rabanum sic : *Si non licet fratri tuo irasci, multo fortius non licet detinere iram unde nascatur* odium. Ergo *si tu offers,* idest offerre proponis, *ad altare :* hoc multipliciter exponitur, secundum quod altare aliquando accipitur pro materiali templo, sicut *in Psal. 25. Lavabo inter innocentes manus meas, et circumdabo altare tuum Domine.* Aliquando pro Christo : *Thre. 2. Repulit Dominus altare suum,* idest Christum, scilicet in passione. Aliquando pro cordis devotione, et hoc in templum interius secundum Augustinum. Quantum ad primum, *Si offers munus tuum,* idest oblationem ad altare materiale, ad literam ; vel munus boni operis secundum Glossam, *ad altare,* idest Christum. Vel secundum Augustinum: *Munus tuum, idest orationes, psalmos, hymnos, et huiusmodi. Ad altare,* idest in corde, quod est templum ubi oblaturus es: *Et ibi,* scilicet in ecclesia, vel in corde, *recordatus fueris quod frater tuus habet aliquid adversum te.* Hoc potest intelligi dupliciter, scilicet de laedente, et laeso : de laedente sic secundum Augustinum, *Recordatus fueris,* idest si in mentem, et notitiam tibi venerit, *quod frater tuus,* quem laesisti, *habet aliquid adversum te,* scilicet pro contumeliae affectione, pro corporali laesione, pro temporalium subtractione, pro famae denigratione: *Relinque ibi,* scilicet coram altare, sive coram Deo, *Munus tuum. Et vade,* si absens est: non pedibus corporis, ut dicit Augustinus, sed animo humili te prosternas in conspectu eius cui oblaturus es; si praesens est, revocandus est ad amorem petendo veniam ab eo. Vel si *frater tuus,* qui te laesit, *habet aliquid adversum te,* idest unde adversatur tibi, *vade reconciliari fratri tuo,* dimittendo rancorem sibi : ex hoc enim quod dicens si frater tuus habet aliquid adversum te, non apponit iuste, dat intelligere quod etiam ille cui iniuria facta est, debet quaerere amicitiam. Unde Chrysostomus: *Si pro gloria salutis tuae iubet te Dominus amicitiam facere, multo magis debes rogare, ut duplicem gloriam consequaris, unam quia innoxius es, alteram, quia prior rogasti. Et tunc veniens,* quasi placens Domino, qui prius non placebas, *offeres munus tuum.* Chrysostomus: *Si cogitatu offendisti, cogitatu reconciliare; si verbis, verbis; si factis, factis.* Et iterum: *Nisi quem factis laesisti, placaveris, sine causa oras ad Dominum, sine causa eleemosynas facis de rebus, quibus alios expoliasti. Quid enim prodest si alius pro te orat ad Dominum, et alius adversum te interpellat ad Dominum: Eccl. 34. Dona iniquorum non probat Altissimus.* Et nota hic quatuor quae requiruntur ad dationem sive oblationem, scilicet mentis hilaritas; unde dicit, *Si offers: Eccle. 35. In omni dato hilarem fac vultum tuum.* Secundo rei proprietas; unde, *Munus tuum: Proverb. 3. Honora Deum de tua substantia.* Tertio loci opportunitas, *Ad altare.* Quarto proximorum charitas ; unde dicit, *Et recordatus fueris: 1. Cor. 13. Si distribuero in cibos pauperum omnes facultates meas, charitatem autem non habuero, nihil mihi prodest.* Stultus est qui copiam ciborum perdit pro denario salis, idest charitatis, quae dat omnibus saporem, et decorem, ut aurum aliis metallis. *Esto consentiens* etc. Supra prohibuit habere iram, sive discordiam cum fratribus ; hic removet habere discordiam cum adversario, dicens, *Esto consentiens,* idest benevolus vel benignus, ut habetur ex graeco, sicut dicit Hieronymus: *Adversario.* Ergo est sibi consentiendum. Responsio. Loquitur de illo qui nobiscum est in via ; sed diabolus non est in via, nec potest esse, sed est in devio aeterno; unde *adversario tuo,* secundum Chrysostomum, idest homini adversanti, sive inimico ad literam: *Rom. 12. Si fieri potest, cum omnibus hominibus pacem habentes. Dum,* idest donec, *es cum eo in via,* idest in statu merendi : *Ioan. 9. Venit tempus quando non licet operari.* Vel adversarius noster est Deus, de quo *Exod. 23. Ego Dominus qui adversor impium.* Vel sermo divinus qui adversatur peccare volentibus : *2. Tim. ult. Omnis Scriptura divinitus inspirata utilis est ad docendum, ad arguendum.* Vel conscientia remordens, de qua *Psal. Arguam te, et statuam contra faciem tuam.*

Et sic iterum omnibus istis modis exponitur. Unde esto consentiens adsersario tuo, idest Deo, et divino sermoni secundum Augustinum, et Bedam, quibus est consentiendum, in spe promissi, in timore supplicii, in opere praecepti, in declinatione prohibiti. *Cito*, idest sine mora: *Eccl. 5. Ne tardes converti ad Dominum. Dum es cum eo*, idest cum quo recte graderis. *In via*, scilicet Christi, sive poenitentiae, sive mundi: *Psal. 118. Viam mandatorum tuorum cucurri, cum dilatasti cor meum. Ne forte tradat te.* Secundum Augustinum, ne forte causa sit occasionaliter ut tradaris. Et dicit, *forte*, secundum Glossam, ne auferatur poenitentiae locus. Si enim obiisset adversarius antequam consentiret, sive esset benevolus, videretur quod damnaretur; dicendo simpliciter, *Ne tradat te adversarius*, idest sermo divinus, vel Deus, vel conscientia remordens: *Iudici*, Glossa, *in manus Christi: Ioan. 5. Omne iudicium dedit filio. Et iudex*, idest Christus: *Hierem. 29. Ego sum iudex, et testis. Tradat ministro:* Glossa, *idest angelo, qui colligit zizania ad comburendum, infra 13. Psal. 102. Qui facit angelos suos spiritus.* Vel *ministro*, idest exactori diabolo: *Isa. 13. Quomodo cessavit exactor. Et in carcerem mittaris*, idest in abyssum inferni: *Isa. 24. Claudentur in carcere: Apoc. 20. Misit illum in abyssum, et clausit. Amen dico tibi*, idest certe scias, *quia non exies inde, donec:* Glossa, *idest numquam.* Unde Augustinus: *Donec non significat hic finem poenae, sed continuationem miseriae;* quasi dicat, Semper solves, et numquam persolves: sicut *in Psal. 109. Sede a dextris meis, donec ponam etc.* Idest semper sedebis. *Reddas novissimum quadrantem*, idest minutissima peccata, secundum Bedam, et Rabanum, quia nihil remanebit impunitum: est enim quadrans genus nummi habens duo minuta. Vel secundum Augustinum, et Hieronymum, per quadrantem voluit intelligere terrena peccata: nam quadrans novissimum est terra, quae quarta pars elementorum huius mundi est, et ea novissima ab igne; quasi dicat, Quia noluisti esse ignis per charitatem, aereus per boni operis strenuitatem, aqueus per baptismatis sanctificationem; sed fuisti terrenus inhaerendo terrenis. *Non exibis inde*, quia numquam persolves peccata quae de terra contraxisti.

h *Audistis, quia dictum est antiquis, non moechaberis* etc. Supra ordinavit irascibilem respectu suae passionis; hic ordinat concupiscibilem respectu passionis quae est in radice, scilicet in virtute generativa. Ponuntur autem hic duo. Primo ordinatio concupiscibilis circa suum motum. Secundo confirmatio ipsius matrimonii dati in eius remedium, ibi, *Dictum est: quicumque* etc. Insuper in prima primo movet concupiscentiae inordinatum motum. Secundo tollit occasionem sive provocationem ad ipsum, ibi, *Quia si oculus* etc. Prima duo continet, scilicet iustitiam legis veteris, quae consistebat tantum in opere exteriori, deinde explanationem novae, quae consistit etiam in interiori, ibi, *Ego autem dico, et caetera. Dicit ergo, Audistis quia dictum est antiquis*, idest Iudaeis sub praeceptis legis degentibus multo tempore iam elapso. Unde Chrysostomus: *Dicendo antiquis, ostendit multum tempus ex quo mandatum hoc acceperunt, non moechaberis, idest non illegitime commisceberis mulieri. Moechia enim proprie est illicita commixtio maris et foeminae.* Quaerit hic Chrysostomus: Quare non dicit de primo mandato? Responsio. Quia incipit a generalissimis passionibus, ut dictum est supra. *Ego autem dico vobis*, idest ad hoc mandatum quod solum in actu putatis asservandum, addo et explano esse servandum in voluntate, secundum Augustinum. *Quia omnis qui viderit mulierem*, idest qui visum infixerit in mulierem. Est autem quaestio hic, quare praeter alios sensus solum visum nominat. Responsio, quia visus magis est in promptu. Vel secundum Bedam, in visu omnem motum animi ad delectationem intelligit. Item hic quaeritur, quare non dicit, concupierit, sed *omnis qui viderit?* Responsio. Quia concupiscere est aliquando subito, et non deliberate; et sic est veniale, et est propassio secundum Hieronymum. Sed videre ad concupiscendum est cum deliberatione; et ideo mortale, et est passio secundum Hieronymum. Iuxta hoc quaeritur, quare non dicit ad moechandum, sed solum ad concupiscendum? Responsio. Ut det intelligere, quod non solum operatio vel consensus ad operandum est damnabilis, sed etiam intentio vel consensus ad delectandum, *Ad concupiscendum eam*, secundum Augustinum, et Hieronymum, idest ut eam eo fine videat ut concupiscat interius, et faceret si facultas se offerret. *Iam moechatus est eam in corde suo*, idest moechiae reus est, quia iam transivit in affectum cordis, secundum Rabanum. Gregorius: *Non licet intueri, quod non licet concupisci: Threnorum 3. Oculus meus depraedatus est animam meam.* Secundum Augustinum nomine moechantium omnem carnalem delectationem intelligit: et cum dicit, *Viderit*, visus pro omni motu qui est ad delectationem, non solum corporalis, sed etiam interior, qui est concupiscentia, ponitur, ut dicit Beda. *Quia si oculus tuus* etc. Hic removet provocantia ad ipsum motum, quae sunt duo principaliter, scilicet visus et tactus. Primum removet dum dicit, *Quia si oculus* etc. Deinde secundum, ibi, *Et si dextera* etc. Dicit ergo, *Quia si* etc. quasi dicat, Supra prohibui vobis moechiam in actu, et voluntate, sed et piue prohibeo, scilicet omnem occasionem provocantem ad ipsam; unde dico, *Quia si oculus tuus dexter* etc. Hoc exponitur multipliciter a sanctis. Secundum Hieronymum, Bedam, et Hilarium, oculum dicit visum et affectum mentis: unde Hieronymus: *Quia supra de concupiscentia mulieris dixerat, recte nunc cogitationem etiam sensum in diversa volventem oculum nuncupavit.* Et Hilarius: *In oculo, et dextro intelligit affectus quorumlibet animorum.* Secundum Augustinum, et Rabanum, et Chrysostomum: *Oculus dexter potest hic accipi pro amicis et consiliariis, qui quasi iter in agendis demonstrant.* Unde Chrysostomus: *Dexter apposuit ut discas, quoniam non de membris est sermo, sed de his qui familiariter ad nos se habuerint.* Item secundum Augustinum, et Bedam, et Hieronymum: *Pro parentibus et propinquis potest accipi oculus dexter.* Vel secundum unam Glossam pro vita contemplativa. Intelligendum est ergo sic, *Si oculus tuus*, idest sensus, et cogitatio, *Dexter*, idest sub specie bonae intentionis, *Scandalizat te*, illicita concupiscendo, *Erue eum*, scilicet malum usum eius frangendo, *Et proiice abs te*, scilicet ipsum ex toto an-

nihilando; unde Chrysostomus: *Erat mulier religiosa, et respexi, et dixi, debeo visitare illam assidue, ut instruam illam, et confirmem in bono: bonus est iste respectus, et oculus dexter. Sed dum assidus visito, decidi in laqueum desiderii eius. Ecce respectus bonus, et dexter oculus factus est mihi in scandalum. Eiiciam ergo illum bonum respectum qui generaturus est malum;* etiam includit *infra: Omne ergo bonum quod nos, vel alios scandalizet, praescindere debemus a nobis.* Item, *Si oculus dexter*, idest amicus et consiliarius in divinis, *Scandalizat*, trahendo in haeresim, talis est eruendus reprobando, proiiciendus manifeste contradicendo. Item si parentes scandalizant vitae sanctitatem impediendo, talis eruendus est resistendo, proiiciendus a se separando. Item si vita contemplativa scandalizat, in taedium vel arrogantiam vertendo, eruendus est, aliquando diminuendo, proiiciendus ad activam transeundo. *Expedit enim tibi*, idest magis est necesse, et utile tibi, ut pereat unum membrorum tuorum, idest sensus talis, vel consiliarius, vel propinquus, vel contemplatio; unde Glossa *illa quem habes ut membrum. Quam totum corpus tuum eat in gehennam*, idest quam ut totaliter in anima, et corpore mittaris in infernum: Glossa; *Melius est illo praeciso salvari quam cum illo damnari.* Contra. Secundum Canones. Quicumque tali occasione absciderit sibi membrum, irregularis est. Praeterea alia Glossa, Chrysostomus, et Augustinus: Nullum membrum ad literam erui praecipitur. Contra. In vitis patrum hoc legitur factum fuisse. Responsio ad primum, quod nullum membrum intendit debere praecidi propter hoc; sed vocat praecidere vel eruere, usum vel actum huiusmodi a se per studium pii laboris amovere, ut supra dictum est. Ad secundum quod obiicitur de vitis patrum, respondetur, quod hoc excusatur per Spiritum sanctum, quo inspirante creditur fuisse factum, sicut dicit Augustinus de Sampson *in libro de civitate Dei;* quod non aliter excusatur, nisi quia Spiritus sanctus latenter hoc iusserit, qui per eum miracula faciebat. *Et si dextera manus tua*, idest operatio, vel tactus exterior cum bona intentione; vel amicus qui tibi ministrat in bonis; vel secundum Chrysostomum, *Dextera manus*, voluntas animae, sinistra, voluntas corporis. Haec autem corporea, ut dicit idem, organum est illius manus. Sed quaeritur, quare non mentionem fecit de oculo sinistro, et manu sinistra, cum contingat et per illa pati scandalum? Responsio. Removendo unum, quod videbatur minorem praestare occasionem, removet et id quod maiorem dat occasionem. Vel secundum Chrysostomum, ut intelligas quod non de membris corporalibus loquitur, sed loquitur de familiaribus, vel amicis, ut supra dictum est. *Scandalizat te*, idest sit occasio ruinae tuae, sive scandali, *abscinde eam*, scilicet dimittendo, vel fugiendo; unde Chrysostomus ad literam nullum membrum in homine abscindi praecipitur, sed per studium pii laboris, si nocet, est eradicandum, et removendum, et etiam longe a se faciendum, ut nec in memoria habeatur. Unde addit, *Et proiice abs te*, scilicet ex toto relinquendo. *Expedit enim tibi* etc. Glossa, idest *melius est tibi illo praeciso salvari quam cum illo damnari. Dictum est* etc. Hic ponitur secundum, scilicet confirmatio matrimonii dati in remedium concupiscentiae. Unde cum supra removerit illicitam commixtionem contra matrimonii legem; hic removet illicitam coniunctorum separationem: et per hoc confirmatio matrimonii est contra haereticos. Dicuntur autem hic duo. Primo legis Moysi permissio. Secundo legis novae iustitia, et proibitio, ibi, *Dico autem* etc. Dicit ergo, *Dictum est:* non dicit a quo, vel quibus, per hoc significans ipsos esse quasi alienos a Deo, quibus hoc dicebatur *Deuteron. 24.* ubi scripsit Moyses, quod si uxor non placeret viro propter aliquam foeditatem, dimittat eam, *Quicumque dimiserit uxorem suam*, idest dimittere voluerit, et hoc fuit permissum a Moyse, non praeceptum : unde *Marci 10. Moyses permisit libellum repudii scribere, et dimittere. Det ei libellum repudii.* hoc fuit praeceptum sub lata conditione si dimitteret. Et in libello repudii, ut dicunt, scripta erat causa divortii, et dos quam dabat ei, et licentia quam habebat nubendi alii. Unde secundum Chrysostomum: *Abdicat a se, ut non esset in eius potestate ad eam reverti.* Quaeritur autem hic, quare hoc permisit Moyses, cum non esset ei indictum a Domino? Responsio secundum Ambrosium, et Chrysostomum: *Permisit, ne odio, vel alia causa habita in uxores contingeret maius malum, scilicet occisio eius.* Unde Ambrosius: *Melius est enim dividi, quam odio sanguinem fundi.* Sed notandum, quod est multiplex permissio. Primo concessionis licitae, ut prior concedat te visitare parentes. Secundo dispensationis, quando permittit quod tibi non licet comedere, ut comedere carnes. Tertio tolerantiae, ut quando permittitur inter duo mala minus malum, ne fiat maius: et talis fuit permissio Moysi: dicitur enim permisisse, quia toleravit ne maius malum facerent, scilicet homicidium, ut supra dictum est. Et ideo dicit Dominus, quod *hoc praecepit Moyses ad duritiam cordis eorum, infra 19.* Et talis permissio permittenti peccatum non est, quia hoc facit, ut resistat maiori malo. Quarto indulgentiae, quando permittitur aliquid, cuius oppositum melius est : sicut Apostoli secundas nuptias *1. Corinth.* 7. permiserunt, cum tamen melior esset continentia vidualis. Quinto sustinentiae, sicut Deus permittit mala fieri ut eliciat bona. *Ego autem dico vobis* etc. idest in determinando, *uxorem non dimittendam ex qualibet causa*, toleratam a Moyse, ne maius malum fieret, scilicet homicidium, sic astringo, et explano, *Quia omnis, qui dimiserit uxorem suam, et excepta causa fornicationis*, scilicet corporalis, viri, vel mulieris, *facit eam moechari*, quia illa nubit alteri. Et hoc non est coniugium, sed adulterium; unde addit, *Et qui dimissam duxerit, adulterat*, quia debet manere innupta; vel viro reconciliari, ut dicit Glossa. Quod si ipsam dimittat ob causam fornicationis, ut dicit Augustinus, ipse non facit eam moechari, sed ipsa cuius est reatus. Nec dimittens sic potest illa vivente aliam ducere, ut tangitur *1. Corinth.* 7. Nota, quod qui dimittit, sive repudiat, quatuor mala facit, ut dicit Chrysostomus, quia quantum ad Deum existit homicida. Secundo dimittit non fornicantem. Tetio facit eam adulteram. Et quarto accipientem facit adulterari. Item adulterans quatuor peccata committit: exhaeredat filios, fidem violat, virum dimittit, et ex adulterio fornicatur. Propter hoc dicitur *Isa. 50. Quis est hic liber repudii matris*

vestrae quo dimisi eam? Eccle. 23. Omnis mulier relinquens virum suum peccabit. Item nota super illud, *Excepta causa fornicationis* etc. Glossa Augustini, et Chrysostomi : *Causa fornicationis est si uxor cogat ad idololatriam, vel avaritiam, vel ad alias illicitas concupiscentias: non enim fornicatio est tantum stupri, sed generaliter quae a lege Dei aberrare facit.* Ergo spiritualis fornicatio solvit matrimonium. Contra. Hieronymus, si mulier peccat in animam suam, non est polluta viro; quasi dicat, Propter hoc quod peccat tantum in animam suam, non peccabit contra virum: et sic per hoc non debet solvi matrimonium. Responsio. Vinculum matrimonii consideratur tripliciter: vel quantum ad mutuam continentiam; vel quantum ad reddendum debitum carnale; vel quantum ad cohabitationem mutui servitii. Primum vinculum non solvit nisi mors alterius, vel utriusque: quia consummato matrimonio, alter contrahere, altero vivente, non potest. Secundum vinculum solvitur in carnali fornicatione; cum distinctione tamen: nam quaedam spiritualis fornicatio corrumpit facientem tantum, sicut superbia, ira, et similia; alia quae corrumpit cohabitantem, sicut haeresis, vel furtum, et similia. Quantum ergo ad primum modum non debet solvi vinculum cohabitationis. Quantum ad secundum debet solvi manente illa fornicatione spirituali, ut si diceret se nolle habitare cum viro, nisi faceret furtum, vel talia huiusmodi. Sunt autem sex casus, qui continentur his versibus : *Simile, prostituens, vis, mors, et credita forma.* Si convertatur, post novit, mittere nequit. In istis casibus non licet dimittere uxorem fornicantem. Primus est similitudo, idest si ipse vir convincitur fornicari. Secundus prostitutio, hoc est si ipse vir prostituat ipsam. Tertius est violentia, hoc est quando ab altero opprimitur per violentiam : et intelligitur de violentia absoluta, et non de illa quae est per metum. Quartus est credita forma, hoc est quando ab alio cognita est sub specie viri sui, quem putabat virum suum. Quintus est mors, hoc est cum credit probabiliter virum suum mortuum, et alteri nubit; et viro redeunte statim recedit a priori. Sextus est conversio, hoc est fidelis ab infideli secundum ritum suae sectae dimittatur; postea utroque converso ad fidem cogitur per ecclesiam eam recipere. Septimus est reconciliatio, hoc est cum reconciliavit eam sibi post commissum adulterium, vel publice adulterantem retinuit. In istis casibus nequit vir mittere, idest dimittere uxorem fornicantem. Et sic intelligitur glossa Augustini, et Chrysostomi. Quaeritur autem hic, utrum similis causa sit in viris, si dimittantur ab uxoribus suis causa fornicationis. Responsio Hieronymi: *Quicquid viris dicitur, redundat in foeminas: neque enim adultera uxor dimittenda, et vir moechus retinendus: aliae sunt leges Caesaris, aliae Christi: apud illas in viris froena pudicitiae laxantur; apud Christum, quod non licet foeminis, aeque non licet viris, quia eadem servitus pari conditione censetur.* Item super illud, *facit eam moechari,* quaeritur quare non dicit, et mulier si nubat alteri, adulterat. Responsio. Mulier, ut dicit Chrysostomus, imbecillis est: propterea per minas quas in virum dimittentem eam facit, vult emendare illius stultitiam. Sicut habens filium prodigum, illum dimittens increpat eos qui faciunt cum talem, et prohibet eos non convenire, neque apparere sibi. *Iterum audistis* etc. Supra ordinavit irascibilem, et concupiscibilem ad suas passiones; hic ordinat rationalem respectu veritatis. Est autem duplex veritas, creata, et increata. Ordinat per virtutem rationalem ad veritatem increatam per debitam reverentiam et honorificationem. Secundo ad veritatem creatam per rectam interpretationem, ibi, *Sit autem sermo vester* etc. In primo dicuntur duo. Quia primo ponit iustitiam legis, quae consistit in duobus, scilicet in evitatione periurii, et solutione praestiti iuramenti, ibi, *Reddes* etc. Secundo iustitiam evangelii, quae consistit in duobus, in prohibitione assiduitatis iuramenti, cum dicit, *Ego autem* etc. et in prohibitionis explanatione, cum dicit, *Neque per coelum* etc. Dicit ergo, *Iterum audistis, quia dictum est antiquis, non periurabis,* idest non periurium committes: unde *Lev 19. Non peierabis, ne polluas nomen Dei tui.* Quaerit autem Chrysostomus, quare furtum praeteriens, ad falsum testimonium transcendit. Responsio. Quoniam qui furatur, quandoque peierat, et non e converso: quoniam qui non vult mentiri, vel iurare, nunquam eliget furari: et per hoc id avertit. Vel dicendum quod furtum puniebatur in lege; mendacium autem non. Et ideo ne putetur licitum, hic prohibet. *Reddes autem Domino iuramenta tua.* Hieronymus: *Idest si iurare contigerit, per creatorem iurabis, non per creaturam.* Unde *Domino* dicit, non idolo, vel creaturae: quia, ut dicit Chrysostomus, *qui Domino non reddit iuramenta sua, sed elementis, dupliciter peccat. Primo, quia non reddit Deo ius suum. Secundo, quia deificat per quod iurat, et sic idololatriam committit.* Glossa Hieronymi: *Sicut victimas Deo immolare iussit ne eas idolis immolarent, sic parvulis concessum est iurare per Deum.* Ergo si parvulis, non licet hoc perfectis. Contra. Apostolus iuravit *Rom. 1. Testis est mihi Deus* etc. Et angelus *Apoc. 10.* Responsio. Parvulos dicit qui veritatem dicunt, seu humiles Deum timentes. Vel Parvulis, idest pro parvulis, hoc est pro istis temporalibus. *Ego autem dico vobis,* idest occasione periurii etiam iuramenta prohibeo, mandans vobis, *Non iurare omnino,* idest ex qualibet causa, sive sine legitima causa, quia cum sine causa iuratur, attestatio primae veritatis contemnitur, quia assumitur in vanum, quod prohibetur *Exod. 20. Non assumes nomen Dei tui in vanum.* Contra. *Psalm. 115. Iuravit Dominus, et non poenitebit eum: Ad Hebrae. 6. Omnis controversiae finis ad confirmationem est iuramentum.* Responsio. Prohibet iurare omnino, idest assidue. Vel omnino, in sensu composito, idest in omni casu. Debent autem in iuramento tria esse: materia debita, scilicet veritas; forma debita, scilicet iustitia; et finis rectus: unde secundum Augustinum, et Gregorium, et Origenem: *Non penitus iurare prohibuit, sed occasionem periurii, quod perfectius est, docuit.* Secundum Alexandrum: *Hoc praecipitur solum Apostolis in primitiva Ecclesia ne imperfecti haberentur.* Vel cum dicit, *Non iurare omnino,* prohibetur affectus iurandi, non effectus, sicut *Iac. 5. Ante omnia fratres nolite iurare,* idest non appetatis. Unde Hieronymus: *Christus omnino iurare prohibet, ne quis quasi bonum appetat iusiurandum, et assiduitate iurandi labatur in periurium.* Item Augustinus *in libro de mendacio* dicit: *Omnino non iurare, idest quantum in te est,*

non ames, *neque cum aliqua delectatione appetas.* Item idem Augustinus: *Iuratio non est bona, non tamen est mala, cum est necessaria.* Contra Augustinus *in sermone de periculo: Falsa iuratio perniciosa, vera periculosa*, *nulla secura.* Si periculosa : ergo mala. Responsio. Periculosa dicitur respectu iurantis, quia mala; sed quia de facili potest omitti aliqua conditio iuramenti, quae est triplex, iuxta illud *Hiere. 4. Iurabis, vivit Dominus, in veritate, in iudicio, et iustitia:* in veritate iurat qui secundum veritatem rei, et conscientiae; in iustitia qui licite; in iudicio qui pro causa sufficiente. *Neque per coelum.* Chrysostomus qui per coelum iurat, coelum deificat, et per coelum intelligit omnem creaturam superiorem naturalem. Glossa, *Non iuremus per creaturas.* Contra Ioseph iuravit per salutem Pharaonis, *Gen. 42.* Responsio. Iuravit potestatem eius a Deo atque salutem cognoscens. Ergo non fuit per creaturam iurare, sed per Deum, in cuius manu salus est omnium. *Quia thronus Dei est: Isa. ult. Coelum mihi sedes est. Neque per terram*, per quam intelligitur omnis creatura naturalis inferior, *Quia scabellum pedum eius est: Isa. ult. Terra scabellum pedum meorum.* Et ut dicit Augustinus, in coelo dicitur Deus sedere, terramque calcare, non quod membra sic locata habet; sed quia in corpore mundi maxima species est coeli, minima terrae: propter quod in coelo dicitur sedere, quia in magna sua potentia relucet. Deinde comprehendit creaturam artificialem, dicens, *Neque per Hierosolymam.* Consuetudo erat Iudaeis iurare per Hierusalem, et templum, et huiusmodi. *Quia est civitas magni regis : Psal. 76. Quis Deus magnus, sicut Deus noster. Neque per caput tuum iuraveris.* Per hoc intelligitur omnis creatura, quae est idem quod nos. Augustinus: *Cum quis per salutem meam iurat, salutem suam Deo obligat. Cum per filios meos, oppignerat Deo, ut hoc eveniat in caput eorum quod exit de ore eius. Quoniam non potes unum capillum album facere aut nigrum*, scilicet naturaliter; quasi dicat, Non est opus tuum, sed Dei. Unde Augustinus: *Iurare per quaslibet creaturas est creatorem earum testem adhibere.* Per haec omnia dicitur *Eccl. 23. Iurationi non assuescat os tuum.* Chrysostomus: *Nemo est qui frequenter iuret, qui aliquando non periuret. Sit autem sermo* etc. Haec est secunda pars ubi ordinat rationalem veritatem creatam per rectam interpretationem, scilicet quando veritas exprimitur verbo, secundum quod concipitur in animo; unde dicit, Ita prohibui non iurare etiam cum oportet loqui. *Sit autem*, idest sed, *Sermo vester sit, est est*, idest sermo vester habens existentiam rei. *Sit, est est*, idest proferatur secundum veritatem conscientiae, *Non non*, idest de re quae non est, proferatur non esse. Unde Rabanus, *Est est*, *non non*, *bis dicit*, *ut quod ore dicis*, *operibus comprobes; quod verbis negas*, *factis non confirmes. Quod autem his abundantius est*, idest illud quod asseritur, vel negatur supra simplicem veritatem rei, sicut per iuramentum, *a malo est:* non dicit quod malum sit, ut dicit Augustinus; sed a malo, scilicet non tuo, sed ex infirmitate compellentis te iurare, aut incredulitate. Unde nota quod iurare licet multis de causis. Primo pro veritate confirmanda incredulis: *2. Cor. 1. Fidelis Deus, quia sermo qui fuit apud nos, non fuit in illo est et non.* Secundo pro pace reformanda, ut Iacob iuravit Laban, *Gen. 31.* Tertio pro amicitia contrahenda: *Gen. 26. Dixerunt viri Ierare ad Isaac: Sit iuramentum inter nos.* Quarto pro veritate manifestanda: *Deut. 19. In ore duorum vel trium testium stat omne verbum.* Quinto pro fidelitate servanda: *2. Reg. 5. Venerunt seniores Israel ad Regem*, *et percussit cum eis foedus.* Sexto pro obedientiae et subiectionis recognitione: sic viri Galaad Iephte. Septimo pro consuetudine ecclesiae servanda, ut canonici: sicut iuraverunt filii Israel se Domino servituros. Et haec septem causae sunt propter bonum introducendum. Item aliae duae causae sunt propter malum amovendum, scilicet sicut iuratur in contestatione litis ut calumnia sopiatur: *Ad Heb. 6. Omnis controversiae finis ad confirmationem est iuramentum.* Alia causa est ad infamiam purgandam: *Deut. 21. Quando inventum fuerit cadaver hominis occisi, et ignorabitur caedis reus, egredientur maiores natu, et iudices tui* etc.

h *Audistis, quia dictum est, Oculum* etc. Haec est secunda pars ab illo, *Dico autem vobis* etc. in qua monet ad impletionis perfectionem, addendo consilia. Et primo ponit consilia respectu iudicialium. Secundo respectu moralium, ibi, *Audistis quia dictum est, Diliges* etc. Prima in duas. Primo ponit veteris legis iustitiam. Secundo novae legis perfectionem, quae consistit in duobus, scilicet in mali illati perpessione, et in beneficentiae operatione, ibi, *Qui petit a te* etc. In patiendo autem malum illatum, dupliciter, aut in corpore, aut in re, ibi, *Si quis te angariaverit* etc. Ad patientiam mali illati in corpore monet secundum duplicem gradum. Uno modo ad non appetendum vindictam. Alio modo esse paratum ad plura sustinenda, ibi, *Si quis percusserit* etc. Dicit ergo, *Audistis quia dictum est.* Non dicit quibus, ut innuat illos esse duros corde. *Oculum pro oculo*, *dentem pro dente*, in quo lex talionis erat iniuriae illatae statuta, ut Augustinus dicit, *Exo. 21.* et *Deut. 19.* Sed quaeritur quare legem talionis concessit Moyses? Responsio. Moyses vidit eos temerarios in iniuriis, et vindictis faciendis; et ideo cum non posset aliter eos retrahere, poenam vindictae voluit temperare, ne supra modum illatas iniurias vindicarent, sed ad plura pro pari parem redderent talionem. Item super illud Glossa Augustini: *Lex modum ultionis constituit.* Contra, *Levi. 19. Non quaeras ultionem*, *nec memor eris iniuriae civium tuorum.* Responsio. Talionis erat lex iudici in praecepto, et hoc ut facerent zelo iustitiae, et non zelo vindictae ad malorum cohibitionem; et sic intelligit Augustinus. Sed quia erat permissa iniuriato secundum paritatem, putabant Iudaei se posse ulcisci; et ideo inhibetur in Levitico. Item ibidem Augustinus: *Iniustorum iustitia est: non quia iniqua est ultio quam lex statuit.* Ergo ultio erat licita. Responsio. Ultio amore iustitiae erat licita ipsi iudici, non amore vindictae. Unde sic intelligitur Glossa: Ultio iusta iniustorum, idest vindictam iniuste exigentium, *Ego autem;* quasi dicat, illis sic concessum est, *Ego autem dico vobis*, idest dicendo moneo vos, *Non resistere malo*, idest non velitis repellere iniuriam illatam ulciscendo, vel animo ulciscendi. Unde cum dicit *Malo*, intelligit de malo temporali, sive poenae, ut

dicit Augustinus, et Hieronymus; et non de malo culpae, cui usque ad mortem resistendum est. Chrysostomus: *Praecepit istud, non ut nobis mutuo oculos eruamus, sed ut potius innocentes custodiamus, vel contineamus manus, sicque comminatione tali impetum fraenavit iniuriae.* Item idem: *Iracundia per iracundiam non compescitur.* Et intelligi debet de malo poenae: quod est tripliciter, ut Augustinus dicit, in cruciatu corporum, damno rerum, et angariis operum. Quaeritur autem utrum non resistere malo, sit praeceptum, vel consilium. Responsio. Iniuria quam appellat hic malum, aut est particularis, et privata; aut publica: si pubblica, tunc repelli debet iussu principis: *Roman. 12. Dei minister est, vindex in iram ei qui male agit.* Item Augustinus: *Fortitudo quae a barbaris defendit patriam, vel domi defendit infirmos, vel a latronibus socios, plena iustitia est.* Et sic praeceptum est subditis, non solum principibus. Vel potest esse iniuria particularis; et tunc iniuria repelli potest tripliciter: vel impediendo, sicut Paulus qui per milites impedivit iniurias Iudaeorum: vel arguendo, sicut Dominus fecit danti ei alapam, *Io. 10.* et sic licet omnibus tam perfectis quam imperfectis: vel repellitur cogente necessitate, sicut quando non potest vitari laesio, nec per fugam, nec per aliud impedimentum; et tunc aut repellitur sine armis, et hoc modo permittitur clericis, et laicis: aut cum armis, et sic non licet clericis, etsi laicis forte liceat flagrante maleficio cum moderamine inculpatae tutelae, ut dicit lex: et sic est in praecepto clericis, laicis autem in consilio; aut repellitur animo ulciscendi, sine vindictae libidine, et sic omnibus est prohibitum, et praeceptum. Et sic intellectum multipliciter, non resistere malo est in praecepto, vel in consilio. *Si quis te percusserit in dexteram maxillam,* ad literam, *praebe ei et alteram*, idest paratus sis sustinere patienter. Rabanus: *Non tantum non repercutias, sed si vult alteram ferire, patienter feras:* et hoc congruebat Apostolis pro tempore ille: nam quia fundaturi erant ecclesiam, voluit eos debere sustinere primos impetus persecutorum, ut homines videntes eorum patientiam converterentur ad fidem. Unde Chrysostomus: *Si diligenter inspexeris quam illi fuerunt legis auditores, et in qua conversatione degentes, et quando haec praecepta susceperint, facile intelliges, maxime miraberis legislatoris sapientiam.* Vel, *Praebe ei et aliam,* Glossa totum corpus ad affligendum. Hieronymus: *Aliam, idest dexteram, quia iustus totus est dexter.* Ambrosius: *Quid tam mirum quam percutienti maxillam praebere, nonne omnis impetus indignantis frangitur, ira sedatur, et per patientiam ille qui iniuriatur, ad poenitentiam revocatur? Et ei qui vult tecum in iudicio,* Glossa, altercationis, *contendere*, idest contentiose agere: *Et tunicam tuam tollere*, idest vestes viliores: *Dimitte ei et pallium*, idest vestes pretiosiores, sive exteriores, priusquam contentiose agas, et fraudulenter. Et secundum hoc inhibitum est omnibus causam movere contra aliquem cum fraude, et contentione; unde de isto iudicio dicit Chrysostomus: *Omne iudicium irritatio est cordis, si semel in iudicium ingressus fueris, iam non cogitas ut veritas causae appareat, sed ut quoquo modo victor existas.* Vel potest esse monitio quoad perfectos, quia quamvis infimis sit licitum movere causam contra proximum sub iudice, dummodo sit sine fraude, tamen hoc non licet perfectis litem cum proximo habere. Unde Chrysostomus: *Qui te venerari debuerat propter dignitatem filii, iudicat te propter necessitatem causae, et perdis dignitatem Christi propter negotium mundi.* Unde solent dici hi versus. Expedit infirmis licet absque dolo sine lite, praelatisque licet non expedit anachoritae. Non licet ut per eum sint res in iure petitae. Triplex autem est causa qua possunt ablata repeti ab aliquibus vice perfectorum. Prima est malorum refraenatio: *Iob 20. Contereham molas iniqui, et de dentibus illius auferebam praedam.* Gregorius: *Non solum curam debet esse ne nostra subtrahant, sed ut rapientes non sua, semetipsos non perdant.* Secunda est pacis conservatio: *Isa. 33. Erit opus eius iustitiae pax.* Tertia est pauperum consolatio, quibus data sunt illa bona temporalia ad sustentationem. *Et quicumque.* Ecce tertium, scilicet monitio in angaria eorum: angaria enim est exigentia indebiti servitii, vel operis in propria persona; unde dicit, *Et quicumque te angariaverit*, idest servire te coegerit corporaliter, verbi gratia, ut vadas cum eo, *Mille passus, vade cum eo et alia duo*, idest adhuc sis paratus, ut amplius patiaris. Augustinus: *Historialiter hoc nec in Iesu, nec in suis invenimus impletum.* Exponitur ergo, *Vade*, secundum Augustinum non tam pedibus, quam parato affectu et animo; quasi dicat, Si quis cogit te servire, et solatium impendere, paratus esto compassionis affectu multo plura impendere. *Et qui petit* etc. Hic ponitur perfectio in beneficentiae exhibitione, quod fit dupliciter, scilicet sine remunerationis spe, donando indigentibus; et absque usuris, mutuum concedendo petentibus. Quantum ad primum dicit, *Qui petit a te*, rem vel correctionem, *da ei*, Glossa quae honeste, et iuste possunt dari. Honeste dicit, quia res ita posset esse necessaria, quod honeste non posset dari. Iuste, quia aliena res non potest dari iuste. Augustinus: *Ita des ut nec tibi noceas, nec alii.* Est autem triplex donum, quod maxime debemus dare, scilicet de corde compassionem: *Isai. 58. Cum effuderis esurienti animam tuam* etc. Gregorius: *Plus est compati ex corde quam dare, quia qui compatitur, de seipso dat; qui de pecunia, de alieno.* Secundo de ore dulcis verbi consolationem: *Eccl. 18. Nonne ardorem refrigerabit ros? sic et verbis melius, quam datum.* Tertio de manu temporalem substantiam: *Deut. 15. Praecipio ut aperias manum fratri tuo egeno.* Quaerit autem hic, an ad hoc teneantur omnes, et semper. Responsio. Datum potest esse temporale, vel spirituale: si temporale, vel est de obsequio in opere; et sic tenetur quilibet ad indigentem: *Exod. 23. Si videris asinum odientis te iacentem sub onere, non pertransibis, sed sublevabis cum eo:* vel est de rebus; et tunc vel est est de superfluis, vel de necessariis: ad superflua tenentur clerici; unde Ambrosius: *Non maioris est criminis habenti tollere, quam cum possis, indigentibus denegare.* De necessariis autem vel superfluis in casu tenetur quilibet, scilicet posito in extrema necessitate. Unde Hieronymus *super illud Rom. 12. Si esurierit inimicus eius etc. Quisquis in quacunque necessitate morituro succurrere poterit, si non fecerit, occidit. Si autem non sit dives, cum non pos-*

sit dare temporalia, *tenetur ad affectum*. Unde Glossa, *deest facultas, da affectum*. Si autem est spirituale; tunc vel est compassionis de corde, vel dulcis verbi de ore, vel sapientiae de mente, et obligat tam pauperes quam divites.: unde Hieronymus: *In plerisque pauperibus hoc stare non potest, sed etiam divites si semper dividunt, semper dare non poterunt*. Praeceptum ergo intelligitur de illa pecunia secundum Hieronymum, quae dando non deficit, idest de sapientia; sed quanto plus data fuerit, tanto amplius duplicatur. *Et volenti* etc. Ecce secundum genus praestandi secundum Chrysostomum, scilicet cum reddituro commodamus; unde dicit, *Et volenti mutuare a te*, idest volenti a te accipere mutuo: *Ne avertaris*. Glossa, idest ne alienes voluntatem. Chrysostomus: *Similis est pecunia usurarii morsui aspidis: percussus enim ab aspide quasi delectatus vadit in somnum. Et per suavitatem soporis moritur, quia tunc venenum latenter per omnia membra decurrit: sic qui sub usura accipit, sub tempore quasi beneficium sentit; sed usura per omnes eius facultates decurrit, et totum convertit in debitum. Audistis, quia dictum est: Diliges proximum tuum* etc. Hic ponit consilia respectu moralium. Et quia moralia complentur in dilectione proximi. *Ro. 13. Qui diligit proximum, legem implevit*; ideo monet ad dilectionem cuiuslibet tibi proximi, et conformis in natura, sicut sunt et inimici. Dicuntur autem hic tria. Primo legis antiquae reprobatio. Secundo Iudaeorum facta traditio, ibi, *Et odio habebis* etc. Tertio legis evangelicae perfectio, ibi, *Ego autem* etc. Ubi quatuor tangit, scilicet inimicorum dilectionem. Secundo monitionis suae rationem, ibi, *Ut sitis* etc. Tertio suae rationis approbationem, ibi, *Si enim* etc. Quarto perfectionis conclusionem, ibi, *Estote ergo* etc. Dicit ergo, *Audistis quia dictum est Levit. 19. Diliges proximum tuum*, scilicet affectu et effectu. *Et odio habebis inimicum tuum*. Istud nunquam invenitur in lege, sed additio est ex parte Iudaeorum: putabant enim hoc forte addendum ex multis quae in lege dicta sunt: nam Deus praecepit ut delerent Amalecitas, et *Exo. 23.* dicitur: *Inimicus ero inimicis tuis*, sic de aliis. Et ideo contra hoc ponitur evangelica perfectio, quae consistit in tribus, in actu cordis, operis, et oris. Quantum ad actum cordis dicit, *Ego autem dico vobis: diligite inimicos vestros*, ad literam, consulendo, auxiliando, beneficia largiendo. Augustinus *de vera religione: Quid ei nocebit qui bene uti etiam inimico potest? eius enim praesidio atque merito inimicitias non timescit, cuius praecepto, et dono diligit inimicos*. Quaeritur autem si omnes ad hoc tenentur. Responsio. Omnes tenentur ad hoc affectu, et etiam effectu in necessitate, ut dictum est supra. Perfecti vero extra necessitatem debent diligere inimicos perfecte, affectu, et effectu. Affectu autem possunt diligere inimicos generalis Ecclesiae, *Benefacite*, in effectu operis, *His qui vos oderunt*, tum ex naturae conformitate: *Isa. 58. Carnem tuam ne despexeris*: tum ex Dei, et proximi charitate: *Ro. 12. Si esurierit inimicus tuus, ciba illum* etc. Chrysostomus: *Si benefeceris inimico, tibi amplius benefecisti. Et orate*, verbo oris, *Pro persequentibus vos*, per apertam iniuriam, *Et calumniantibus*, per apparentem iniustitiam. Vel *persequentibus*, facto, *Calumniantibus*, idest falso criminantibus verbo. Hoc fecit Stephanus *Act. 7.* Et Christus *Lucae 23. Pater ignosce illis* etc. *Ut sitis* etc. Hic ponitur monitionis ratio ex duplici exemplo, scilicet divino, et humano. Quantum ad exemplum divinum dicit, Ita debetis diligere, *Ut sitis filii patris vestri*, idest imitatione. Unde Rabanus: *Filii non degeneres*. Carnales filii si similes sunt patribus, nullam laudem merentur; si dissimiles, nullum vituperium: quia non est in potestate hominis, quod accipiat corporis qualitatem. Filii autem spirituales, si similes, laudandi, si dissimiles, vituperandi: quia in potestate cuiuslibet est mensuram iustitiae faciendi, *Qui in coelis est*, per operis sui maiorem relucentiam. Vel, *In coelis*, secundum Glossam, idest in electis, et sanctis per gratiam. *Qui solem suum*. Ecce exemplum humanum. Et dicit signanter, *Suum*, idest quem ipsemet fecit contra haereticos, *Facit oriri super bonos et malos*. Ad literam secundum Rabanum, *Et pluit super iustos, et iniustos*, similiter ad literam. Vel per solem potest significari influentia divinae bonitatis; per pluviam manifestatio veritatis: quasi dicat, si es similis patri coelesti, benefacies bonis, et malis. *Si enim diligitis* etc. Hic probat rationem et admonitionem suam exemplo publicanorum; quasi dicat, Non est perfectio tantum diligere amicos. *Quia si diligitis eos qui vos diligunt, quam mercedem habebitis?* quasi dicat nullam: *infra 6. Recepistis mercedem vestram. Nonne et publicani hoc faciunt?* quasi dicat: Qualis in vobis erit perfectio, si in dilectione non superatis exemplum publicanorum qui imperfecti sunt. Secundum Rabanum dicuntur publicani, qui vectigalia publica, vel negotia saecularia, vel lucra sectantur. Et, ut idem dicit, publicanus nomen traxit a Publio rege qui primus eos ordinavit. *Et si salutaveritis fratres vestros*, supple tantum, idest si tantum oraveritis pro his, qui aliqua affinitate, vel amicitia coniuncti sunt vobis: nam salutatio, ut dicit Glossa, est quaedam species orationis, *Quid amplius facitis?* idest quid plura facietis quam gentes sive gentiles, qui ex quodam humano affectu hoc faciunt? quasi dicat, in hoc non eritis gentilibus perfectiores. *Nam et ethnici*, Rabanus, idest gentiles sive gentilibus dediti: ethnos graece, gens latine: *Hoc faciunt*, idest humano affectu suis compatiuntur, et pro suis orant. Chrysostomus: *Si indignum est ut tu qui in eodem es honore contemnat, quanto indignum est a te Deum contemni. Estote ergo*. Hic ponitur conclusio; quasi dicat, Monui vos ad perfectionem evangelicam, *Ergo estote perfecti*, Glossa, *In charitate Dei et proximi, Sicut pater vester coelestis perfectus est*, Glossa, *Sicut imitationem notat, non aequalitatem*; quasi dicat: Hoc quod dixi faciatis, ut mereamini esse filii Patris caelestis per adoptionis gratiam. Et nota quod duplex est perfectio, scilicet gloriae, et viae. De prima *ad Eph. 4. Donec occurramus omnes in virum perfectum* etc. Perfectio viae, vel est naturae, de qua *Gen. 1. Perfecti sunt coeli et terra* etc. vel est gratiae: et haec est duplex, vel status, vel meriti. Perfectio meriti est multiplex. Prima cordis: *Is. 38. Memento, quomodo ambulaverim coram te in veritate, et*

corde perfecto. Secunda oris: *Iac. 3. Si quis in verbo non offendit, hic perfectus est vir.* Tertia operis, et haec est multiplex. Prima innocentiae: *Eccl. 31. Beatus vir qui inventus est sine macula* etc. Et sequitur: *Qui probatus est in illa, et perfectus inventus est.* Secunda excellentiae vitae: *Gen. 6. Noe vir iustus, atque perfectus fuit in generationibus suis:* ad hanc tenentur clerici super laicos. Tertia obedientiae: *Ge. 17. Ambula coram me, et esto perfectus.* Quarta patientiae: *Iac. 5. Patientia opus perfectum habet.* Quinta perseverantiae: *1. Pet. 1. Sobrii, et perfecti.* Glossa, *Constanter perseverando.* Sexta est charitatis: *1. Io. 4. Perfecta charitas foras mittit timorem:* ad hanc tenentur omnes. Perfectio status est duplex. Prima ordinis: *Deu. 33.* dicitur Levitis: *Perfectio tua et doctrina tua* etc. Secunda praelationis: *Lucae 6. Perfectus erit omnis si sit sicut magister eius.* Tertia religionis: *infra 19. Si vis perfectus esse, vade, et vende omnia quae habes, et da pauperibus* etc.

a CAP. VI.

Attendite, ne iustitiam vestram faciatis coram hominibus, ut videamini ab eis, alioqnin mercedem non habebitis apud Patrem vestrum, qui in coelis est. Cum ergo facis eleemosynam, noli tuba canere ante te, sicut hypocritae faciunt in Synagogis, et in vicis, ut honorificentur ab hominibus. Amen dico vobis, receperunt mercedem suam. Tu autem faciente eleemosynam, nesciat sinistra tua quid faciat dextera tua, ut sit eleemosyna tua in abscondito: et Pater tuus qui videt in abscondito, reddet tibi.

b Et cum oratis, non eritis sicut hypocritae, qui amant in Synagogis, et angulis platearum stantes orare, ut videantur ab hominibus. Amen dico vobis, receperunt mercedem suam. Tu autem cum oraveris, intra in cubiculum tuum: et clauso ostio, ora Patrem tuum in abscondito: et Pater tuus qui videt in abscondito, reddet tibi. Orantes autem nolite multum loqui, sicut ethnici faciunt: putant enim quod in multiloquio suo exaudiantur. Nolite ergo assimilari eis. Scit enim Pater vester, quid opus sit vobis, antequam petatis eum.

c Sic ergo vos orabitis: Pater noster qui es in coelis, sanctificetur nomen tuum. Adveniat regnum tuum. Fiat voluntas tua, sicut in coelo, et in terra. Panem nostrum supersubstantialem da nobis hodie. Et dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris. Et ne nos inducas in tentationem: sed libera nos a malo. Amen. Si enim dimiseritis hominibus peccata eorum, dimittet et vobis Pater vester coelestis delicta vestra. Si autem non dimiseritis hominibus, nec Pater vester dimittet vobis peccata vestra.

d Cum autem ieiunatis, nolite fieri sicut hypocritae tristes: exterminant enim facies suas, ut appareant hominibus ieiunantes. Amen dico vobis, quia receperunt mercedem suam. Tu autem cum ieiunas, unge caput tuum, et faciem tuam lava, ne videaris hominibus ieiunans, sed Patri tuo qui est in absconso: et Pater tuus, qui videt in absconso, reddet tibi.

e Nolite thesaurizare vobis thesauros in terra, ubi aerugo, et tinea demolitur, et ubi fures effodiunt, et furantur. Thesaurizate autem vobis thesauros in coelo, ubi nec aerugo, nec tinea demolitur, et ubi fures non effodiunt, nec furantur. Ubi est thesaurus tuus, ibi est cor tuum. Lucerna corporis tui est oculus tuus. Si oculus tuus fuerit simplex, totum corpus tuum lucidum erit. Si autem oculus tuus fuerit nequam, totum corpus tuum tenebrosum erit. Si ergo lumen quod in te est, tenebrae sunt, ipsae tenebrae quantae erunt? Nemo potest duobus Dominis servire: aut enim unum odio habebit, et alterum diliget, aut unum sustinebit, et alterum contemnet. Non potestis Deo servire, et mammonae. Ideo dico vobis ne soliciti sitis animae vestrae quid manducetis, neque corpori vestro quid induamini. Nonne anima plus est, quam esca, et corpus plusquam vestimentum? Respicite volatilia coeli, quae non serunt, neque metunt, neque congregant in horrea, et Pater vester coelestis pascit illa. Nonne vos magis pluris estis illis? Quis autem vestrum cogitans potest adiicere ad staturam suam cubitum unum? Et de vestimentis quid soliciti estis? Considerate lilia agri, quomodo crescunt: non laborant, neque nent. Dico autem vobis, quoniam nec Salomon in omni gloria sua coopertus est sicut unum ex istis. Si enim foenum agri quod hodie est, et cras in clibanum mittitur, Deus sic vestit, quanto magis vos modicae fidei? Nolite ergo soliciti esse dicentes: Quid manducabimus, aut quid bibemus, aut quo operiemur? Haec enim omnia gentes inquirunt: scit enim Pater vester quia his omnibus indigetis. Quaerite ergo primum regnum Dei, et iustitiam eius, et haec omnia adiicientur vobis. Nolite ergo soliciti esse in crastinum: crastinus enim dies solicitus erit sibiipsi.

a CAP. VI.

Attendite, ne iustitiam vestram etc. Haec est pars secunda ab illo loco, *Dico autem vobis* etc. in qua postquam monuit ad executionem evangelicae perfectionis, monet ad executionis rectam intentionem: et dividitur in duas. Primo monet ad simplicitatem sanctae intentionis. Secundo ad puritatem sanctae conversationis, ibi, *Attendite a falsis* etc. Simplicitas sanctae intentionis debet esse effectus, et affectus: contra duplicitatem effectus, de qua *Ecc. 2. Veh peccatori ingredienti terram duabus viis;* et contra duplicitatem affectus, de qua *Iac. 1. Vir duplex animo, inconstans est in omnibus operibus suis.* Primam ergo removet *in hoc cap.* Et duplicitatem affectus removet, ibi, *Nolite thesaurizare* etc Duplicitas effectus est, cum quis quod est bonum ex genere, facit ex mundano favore. Removet ergo primo appetitum mundani favoris ab omnibus operibus generaliter. Secundo specialiter, ibi, *Cum ergo facis* etc. Insuper primo ponit mundani favoris exclusionem. Secundo subiungit rationem, ibi, *Alioquin* etc. Dicit ergo, *Attendite*, idest cauti attenti estote, *ne iustitiam vestram*, Glossa, idest *opera iustitiae vestrae*, *Faciatis*, Glossa, *eo fine: Coram hominibus ut videamini ab eis*, idest ut humanum favorem appetatis. Augustinus: *Non prohibet videri ut Deus laudetur; sed videri ut ipsi laudentur.* Chrysostomus: *Sicut lampas abscondi non potest, sic nec opus iustitiae celari. Alioquin;* quasi dicat, quod si ita non feceritis, *Non habebitis mercedem apud Patrem vestrum qui in coelis est,* Glossa, quia humanus favor vobis deputatur, pro cuius mercedis amore fit: *Aggaei 1. Qui mercedes congregavit, misit eas in sacculum pertusum.* Hieronymus: *Non virtus, sed causa virtutis apud Deum mercedem habet. Cum ergo facis* etc. Haec est secunda pars ubi removet specialiter humani favoris appetitum a bonis operibus. Unde Augustinus in glossa, *A toto descendit in partes.* Sunt autem tria bona opera maxime, scilicet eleemosyna, oratio, et ieiunium: eleemosyna contra oculorum concupiscentiam: oratio contra superbiam vitae: ieiunium contra concupiscentiam carnis. Prima ordinat ad proximum; secunda ad Deum; tertia ad seipsum. Excludit ergo appetitum favoris humani primo ab eleemosyna. Secundo ab oratione, ibi, *Et cum oratis* etc. Tertio a ieiunio, ibi, *Cum autem ieiunatis* etc. In prima dicuntur quatuor. Primo ponit favoris exclusionem. Secundo eius rationem, ibi, *Amen dico vobis* etc. Tertio dandi modum et discretionem, ibi, *Te autem faciente.* Quarto danti promissionem, ibi, *Et Pater tuus* etc. Dicit ergo, *Cum ergo facis eleemosynam*, idest opera misericordiae, *noli ante te tuba canere*, ad literam secundum Anselmum. Forte canebant tuba ut omnes venirent quasi ad spectaculum, cum eleemosynas dabant. Vel tuba canere est pompam vanae laudis appetere; unde Rabanus: *Ante se tuba canit qui ante alios vult laudari.* Vel ut dicit Chrysostomus: *Tuba est omnis actus vel sermo per quem ipsa operis iactantia designatur.* Et sic aliquando ipsa etiam absconsio tuba est. *Sicut hypocritae faciunt.* Hypocrita, ut dicit Augustinus, est qui simulat quod non est: unde dicitur ab hypos quod est sub, vel supra, et crisis aurum quasi supra aureatus, intus luteus. *In synagogis,* ut videantur a sapientibus, *Et vicis*, ut videantur a turbis. Et per hoc notatur vana eorum intentio. *Ut honorificentur ab hominibus*, idest eo fine ut honorent eos homines. Ecce vanae pompae appetitus. Chrysostomus: *Non est ingrata Deo quae ab hominibus visa est eleemosyna; sed quae ad hoc est facta ut ab hominibus visa sit. Amen dico* etc. Hic ponit exclusionis rationem, *Amen dico vobis*, idest certe sciatis: *Receperunt mercedem suam*, Glossa, *idest merces sua laus humana est. Te autem faciente* etc. Hic tertio ostenditur modus faciendi eleemosynam: unde dicit, *Te autem faciente eleemosynam*, idest cum opus aliquod misericordiae facis, *nesciat sinistra tua.* Per sinistram intentio perversa designatur vanae laudis; per dexteram intentio sancta implendi praecepta Dei, ut dicit Augustinus. Unde *nesciat sinistra tua*, idest non se immisceat perversa intentio laudis, vel ineptae laetitiae, vel elationis. *Quid faciat dextera tua*, idest cum praecepta Dei implere contendis; quasi dicat, quod agit virtus, nesciat elatio, vel vanagloria, *Ut sit eleemosyna tua in abscondito*, idest in secreto conscientiae secundum Glossam. In conscientia dicitur fieri eleemosyna, quando propter Deum fit, non quia abscondatur aliquando ab hominibus: unde Chrysostomus: *Qui propter Deum facit eleemosynam, neminem videt in corde suo nisi Deum propter quem facit: ideo si praesentibus aliquibus faciat, tamen animus eius non videt illos, etsi videatur ab eis: potest et contrario fieri ut nemo sit praesens, tamen ille in corde suo gerit personas quibus vult ostentare. Eleemosyna in abscondito fit quae nullis miscetur tenebris: lux intus est, tenebrae extra. Et pater tuus.* Ecce quartum, scilicet facienti promissio: unde dicit, *Et Pater tuus qui videt in abscondito*, idest qui est discretor intentionum, *ad Heb. 4. Et 1. Reg. 16. Homo videt quae foris patent; Deus autem intuetur cor. Reddet tibi*, scilicet mercedem: *Eccl. 5. Altissimus est patiens redditor.* Chysostomus: *Impossibile est ut bonum opus in abscondito dimittat Deus, quia gloria eius est. Si vis ergo directiones tuas videre, absconde eas. Si enim studueris nunc latere, tunc Deus famose praedicabit toto orbe terrarum praesents.*

d *Et cum oratis* etc. Hic secundo removet appetitum humani favoris ab oratione: et continet tria. Primo excludit humani favoris appetitum. Secundo docet orandi modum, ibi, *Tu autem* etc. Tertio orationis debitae subiungit formam, ibi, *Sic ergo orabitis etc.* Prima continet tria. Primo removet ab oratione hypocritarum ostentationem. Secundo ostentationis modum, et finem, ibi, *Qui amant* etc. Tertio subdit eorum condemnationem, ibi, *Amen dico* etc. Dicit ergo, *Et cum oratis*, scilicet ex affectu mentis. Sed hic est quaestio literalis, quare non dixit cum oras singulariter, sicut superius, *Et cum facis* etc. Responsio. Pluraliter dicit *cum oratis*, quia omnium est orare, quia ad hoc non exigitur res temporalis, nisi cordis intentio; sed eleemosynam dare non est omnium. Vel dicendum, quod oratio dupliciter fit, in communi, sicut in choro, et solitarie etc. *Non eritis sicut hypocritae*, foris lucentes, intus foetentes: *infra 23. Qui amant.* Sed quaeritur quare non dicit, qui orant? Responsio Chrysostomi, quia revera non orant, sed amant videri ac

si orarent. Iuxta hoc quaeritur qusre non similiter dixit de eleemosyna. Responsio, quia licet dent eleemosynam mala intentione; dant tamen ipsam rem. *In Synagogis*, ubi conveniunt sapientes. *Stantes orare ut videantur*, hoc dicit, quia mos Iudaeorum est ut stando orent, quia stando legem acceperunt: *Exo. 16. Steterunt ad radicem montis* etc. *Et in angulis platearum*, supple amant orare. Chrysostomus: *Quaerunt se abscondere ut dupliciter laudentur*. Primo quia orant. Secundo, quia latenter orant. *Ut videantur ab hominibus*. Fcce vana intentio. Chrysostomus: *Non intendunt exaudiri, sed videri*. Item idem: *O insania vanitatis: esse nolunt quod desiderant apparere: mendaciter orant, cum non orent: et mendaciter laudantur, cum non sint laudabiles. Speciem vacuam religionis vendunt, et verbum vacuum laudis emunt.* Finito verbo finitur et bonum quod positum erat in verbo; unde bene subiungit, *Amen dico vobis*: quasi dicat, pro certo sciatis, *receperunt mercedem suam:* Glossa, *Laudem humanam*; sed a me recipient aeternam poenam. *Tu autem cum oraveris etc.* Haec est secunda pars, ubi dat orandi modum. Et primo ostendit debitum modum. Secundo excludit ab ipso modo ritum gentilium, sive multiloquium, ibi, *Orantes autem* etc. Prima in duas. Primo dat orandi modum. Secundo subdit promissum, ibi, *Et Pater tuus* etc. Modus autem orandi consistit in tribus. Primo in secreto meditationis. Secundo in exclusione pravae affectionis, ibi, *Et clauso* etc. Tertio rectitudinem intentionis, ibi, *Ora Patrem* etc. Dicit ergo, *Tu autem cum oraveris, intra in cubiculum tuum*, idest secretum mentis, et arcanum, ut dicit Augustinus, et Rabanus per actum secretae meditationis. Chysostomus: *Deus non voce clamosa pulsandus est, sed conscientia recta placandus: non est vocis, sed cordis auditor. Tu intra in cubiculum* ad literam. Et significanter dicit *cubiculum*: quia tunc anima debet ab exterioribus quiescere cum orat: et tunc est tempus convenientius, et locus secretior. Chrysostomus: *Per diem mille te circumdederunt causae, et non permiserunt te esse secretum orationi. Sed quando ad lectum perveneris, dic animae tuae: Anima quomodo expendimus diem? Roga Deum prius, et sic animae tuae soporari permitte.* Sic faciebat Iudith 8. Petrus *Act. 10.* et Tobias 3. *Et clauso ostio*, idest exclusa omni prava affectione, et mundana, vel sensibus exterioribus clausis, ut dicit Glossa: *Isai. 26. Vade populus meus in cubicula tua, et claude ostia tua super te. Ora patrem*, Glossa, qui oratur in spiritu et veritate, *Ioan. 4.* Ora non de mundanis. Isidorus: *Longe est a Deo animus qui in cogitationibus saeculi fuerit occupatus.* Hieronymus: *Aliud est narrare nescienti, aliud rogare scientem: illic indicium, hic obsequium. In abscondito*, idest cordis intimo. Chrysostomus: *Orans nil novi faciat quod aspiciant homines, nec manus expandat, nec impudenter oculos tollat ad coelum ut notabilis fiat. Et Pater* etc. Ecce promissum subdit dicens, *Et Pater tuus qui videt in abscondito*, idest qui intuetur cor: *Hebr. 4. Omnia nuda et aperta sunt oculis eius. Reddet tibi*, non dicit dabit, quia iam se debitorem constituit, idest pro certo retribuet tibi mercedem. Chrysostomnus: *Intende Dei philantropiam, idest amorem quem habet ad homines: et misericordiam Dei cum admiratione considera, cum pro his quoque quae a nobis rogatur bonis, mercedem se pollicetur daturum. Orantes autem etc.* Hic excludit ab oratione multiloquium. Ubi primo ponit multiloquii proibitionem. Secundo prohibitionis rationem, ibi, *Nolite* etc. Dicit ergo, *Orantes autem nolite multum loqui*, idest in verbis multis nolite confidere. Contra. *1. Thes. ult. Sine intermissione orate.* Praeterea Dominus multum stetit in oratione, *infra 26. et 6.* Responsio secundum Augustinum. Damnat multiloquium de infidelitate, sed non orationes quas in cordis puritate sancti faciunt: unde Anselmus: *Non est peccatum orare cum cordis devotione per multiloquium. Sicut ethnici faciunt:* gentiles enim multiplicant verba in orationibus primo ut indicarent intentionem suam daemonibus quos adorabant, quia aliter non potuissent cognoscere; unde Augustinus: *Gentilibus erat necessaria verborum multiplicitas propter daemones.* Secundo, ut daemones absentes ad se revocarent: et huic causae alludit Helias *3. Reg. 18.* dicens sacerdotibus Baal cum diu orassent: *Clamate voce maiore: Deus enim vester est, et forsitan loquitur, aut in diversorio est, aut forte dormit ut excitetur.* Tertio ut verborum persuasione inclinarent eos ad miserendum: unde subdidit, *Putant enim quod in multiloquio exaudiantur*, idest opinantur quod in multitudine verborum persuasibilium preces eorum effectui mancipentur. Et quia illi ita faciunt, *Ergo vos*, mei fideles, *Nolite assimilari eis*, scilicet in multiloquio, ut credatis Deum inclinari persuasibilibus verbis. Isidorus: *Non in multiloquio exaudiuntur homines, quasi pluribus verbis conentur Deum inflectere.* Item ut petetis Deum vestrum ignorare quod petitis. *Scit enim* etc. Ecce ratio prohibitionis; quasi dicat: Non oportet vos multis verbis orare, sed rebus, et cordis affectu simplici, dicit Rabanus, *Quia scit Pater vester quid opus*, idest quid necesse, *Sit vobis*, antequam petatis. Quare ergo oportet orare? Responsio non ut doceas, sed inflectas, ut familiaris efficiaris, ut humilieris, ut peccatorum tuorum rememoreris. Et signanter dicit, *Pater noster.* Chrysostomus: *Dicendo pater, et veniam peccatorum, et poenarum interitum, et iustificationem, et sanctificationem, et liberationem, et filiorum adoptionem, et haereditatem Dei, et fraternitatem cum unigenito copulatam, et sancti Spiritus dona largissima, uno sermone significavit.* Quaerit hoc Hieronymus et Rabanus: *Si novit Deus antequam petamus, ad quid scienti petimus?* Responsio. Multiplex est causa quare scienti loquimur, et oramus. Prima ut nos profiteamur, et sciamus habere nos ab eo quod petimus: unde Rabanus: *Non est opus narrare, sed obsecrare.* Secunda ut exemplum praestetur; unde Rabanus: *Vult Deus rogari ut bonitas eius derivetur ad populos.* Tertia ut mens nostra excitetur; unde Hieronymus: *Nos tempore orandi excitamur.* Quarto ut devotio excitetur astantibus. Loquimur, non ut nostrae faciamus indicium voluntatis, sed ut excitemus obsequium piae devotionis. Quinta ut desiderium accendatur. Sexta ut cor purgetur. De his duobus Glossa interlinearia verbis cor accenditur, et precibus serenatur. Septima ut animus occupatus circa sancta verba retrahatur a superfluis cogitationibus.

c Dominus dixit, *Sic orabitis*, non hoc orabitis. Non

prohibet aliud ab hoc orare, sed docet sic orare. Unde haec oratio habet tria: est enim brevis, perfecta, et efficax. Brevis est, ut omnes possent capere tam docti quam indocti. Item ut daret fiduciam de facile impetrando: unde *Isa. 10. Verbum abbreviatum faciet Dominus.* Item perfecta est: ipse enim Deus tradidit hanc, et Dei perfecta sunt opera. Item efficax: unde Apostoli dicebant: *Doce nos orare: ipse autem sic dixit: Sic orabitis: Pater noster qui es in coelis* etc. Et in hac oratione, sicut in oratione rhetorum, duo facit. Primo captat benevolentiam. Secundo docet quid petendum. Captat benevolentiam, sed alio modo quam captet homo homini benevolentiam, ut scilicet flectat eum ad se. Captamus autem nos Dei benevolentiam ut elevemur ad eum. Requiruntur duo ad dantem, quod possit, et velit. Et ut velit, dicit, *Pater:* si enim est pater, vult utilitatem filiorum. Quod possit, ostendit subdens, *Qui es in coelis:* si enim est in coelis, potest quod vult. Hoc autem quod dicit, *Pater noster*, valet ad fidei instructionem; et removet duos errores, qui destruebant orationem. Quidam enim dicebant Deum non habere curam de humanis, ut habetur *Ezec. 9. Dereliquit Dominus terram, Dominus non videt.* Quidam autem dixerunt quod habet curam, et providet de omnibus, sed providentia dat necessitatem rebus; et sic non oportet orare, quia sicut providet Deus, ita erit. Sed istas opiniones destruit cum dicit, *Pater:* si enim est pater, providet filiis, ut habetur *Sap. 12. Non est autem alius Deus quam tu; cui est cura de omnibus.* Item pater dicitur ad filium, ut Dominus ad servum: in eo enim quod ipse pater est, dicimus nos liberos: non enim dicitur pater aliarum rerum. Si ergo sumus liberi, habemus libertatem liberi arbitrii. Ergo aliquod est a nobis. Per hoc vero quod dicit, *Qui es in caelis*, ostendit omnia impetrabilia, quando ipse ibi immobilis est: quia sicut ipse qui est in caelis, disposuit effectus produci ex causis, ita providit talem petitionem per talem orationem nobis dari. Unde valet ad sublevandum spem: *Luc. 11. Si vos cum sitis mali, nostis bona data dare filiis vestris, quanto magis Pater vester caelestis* etc. Item pater valet ad excitandum charitatem: naturale est, quod a patre diligatur filius: *Eph. 6. Filii obedite parentibus vestris in Domino* etc. Item invitamur ad imitandum: *sup. 5. Ut sitis filii patris vestri* etc. Item ad humilitatem provocamur: *Malach. 1. Filius honorat patrem* etc. *Si ego pater, ubi est honor meus?* Item dicens pater noster, affectus ordinatur ad proximum, quia si unus pater omnium, non debet contemnere quis proximum ratione generis. Item dicit, *Pater noster:* non dicit Pater meus, quia Christus voluit servare quod sibi proprium est, quia quadam singularitate est filius Dei: unde dicit *Ioan. 20. Ascendo ad patrem meum, et patrem vestrum*, quia aliter meum, aliter vestrum. Item docuit pro toto populo orare. Chrysostomus: *Dulcior est apud Deum oratio quam non transmittit necessitas, sed fraternitas.* Secundo ad captandum benevolentiam dicitur: *Qui es in caelis*, non pro corporali loco: quia *caelum, et terram ego impleo, dicit Dominus, Hierem. 23.* sed propter eminentiam. Unde per hoc infimis providetur, ut considerent per id quod supremum est in corporibus, quod Deo debent obsequi: propter hoc versus orientem oramus, quia ab oriente vertitur caelum. Et sicut caelum supra corpus, ita Deus supra spiritum. Unde sicut corpus convertitur ad caelum, ita spiritus convertitur ad Deum. Ut ergo spiritus revocetur a terrenis, dicit, *Pater noster, qui es in caelis.* Aliter per caelos sancti intelliguntur: *Is. 1. Audite coeli, et auribus percipe terra:* et *Ps. 21. Tu autem in sancto habitas:* dat enim fiduciam impetrandi, quia non longe sunt a nobis. *Sanctificetur nomen tuum.* Hic captata benevolentia accedit ad petitiones. Sed omnis petitio habet desiderium. Unde in hac oratione continetur omne quod homo desiderare potest, et eo ordine quo petere debet: homo enim desiderat consequi bonum, et vitare malum. Quatuor autem petuntur desideranda: desiderium enim tendit in finem. Unde in unoquoque quod primo desiderandum est, est finis. Finis autem est Deus. Unde honor Dei primo est petendus: et hoc tangitur, *Sanctificetur nomen tuum.* Item petenda sunt quae ad nos pertinent: et primum est gloria Dei: et haec tangitur, *Adveniat regnum tuum.* Item virtutes, et merita bona: et hoc tangitur, *Fiat voluntas tua* etc. Item subsidia mortalis vitae, sive temporalia, sive spiritualia: et hoc tangitur, *Panem nostrum quotidianum*; sive intelligas panem temporalem, sive spiritualem, vel sacramentalem. Item malum est vitandum. Contra bona sunt quaedam impedimenta. Contra primum non est impedimentum, quia semper est honorandus Deus, sive velis, sive nolis habere beatitudinem. Impedit peccatum; ideo petit, *Dimitte nobis debita nostra* etc. Virtutes etiam, et operationes bonas impedit tentatio: ideo dicitur, *Et ne nos inducas in tentationem.* Habere necessaria huius vitae impedit malum; ideo dicitur, *Sed libera nos a malo. Sanctificetur nomen tuum.* Semper sanctificatum est, quomodo ergo petimus? Exponitur sic. *Sanctificetur*, idest quod in se sanctum est, manifestetur in nobis; non quod accrescat sibi, sed nobis accrescit manifestatio gloriae suae. Aliter Chrysostomus: *Sanctificetur* et caet. *Idest sanctificetur ex operibus nostris, idest det nobis talia opera facere ut sanctificetur* et caet. Secundum Cyprianum: *Sanctificetur, idest sanctifica nos in nomine suo: Isa. 8. Et erit vobis in sanctificationem.* Sed sanctificari est, ut qui non sunt sancti sanctificentur, et ut sancti in sanctitate perseverent; et si quidem sanctificati non sint, contrarium amoveatur. Sequitur, *Adveniat regnum tuum*, idest fac nos ad regnum tuum pervenire, ut dicitur: *Venite benedicti, percipite regnum* etc. Aliter. Augustinus *in serm. Dom. in monte: Deus regnare incoepit, cum mundum redemit. Adveniat*, idest veniat consummatio regni tui: *Luc. 21. Prope est regnum Dei.* Vel sic. *Adveniat regnum tuum*, idest regnes in nobis, non peccatum: unde *Rom. 8. Non regnet peccatum in vestro mortali corpore.* Sed non potest venire quis ad regnum coeleste nisi fiat coelestis; ideo petimus ut fiamus coelestes, *Fiat voluntas tua sicut in coelo*, idest fac nos coelestes. Unde petimus: et ideo dicitur, *Fiat voluntas tua*, quia Deus operatur in nobis. Sed quid? *Sicut in coelo et in terra*, idest sicut angeli faciunt voluntatem in coelo, sic nos terreni faciamus in terra. Vel aliter. Fiat voluntas tua sicut in Christo, sic in ecclesia: unde, *Fiat voluntas tua sicut in coelo*, idest

in Christo, *Et in terra*, idest ecclesia. Vel aliter. Per coelum sancti, per terram peccatores. Unde *fiat etc.* idest converte peccatores ut serviant tibi ut iusti; unde *Psal. 17. Illumina lucernam meam Domine, illumina tenebras meas.* Vel aliter. Quia spiritus comparatus ad carnem, ita contrariatur: unde Apostolus, *Video aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meae*, *Ro. 7.* unde *fiat* etc. idest sicut spiritus concordat voluntati tuae, sic et caro. Et nota quod dicitur, *Sanctificetur nomen tuum*, et non sanctificemus: et hoc est, quia ad salutem requiritur persona Dei, et liberum arbitrium. Sed si in prima persona peteretur, iam videretur quod solum ad liberum arbitrium pertineret. *Panem nostrum supersubstantialem da nobis hodie*. Postquam docuit petere gloriam, et beatitudinem, et operationes virtutum; hic docet petere quae sunt necessaria ad praesentem vitam, cum dicit, *Panem nostrum etc.* Hoc autem exponitur quatuor modis. Primo exponitur de pane qui est Christus, qui dicit de seipso *Ioan. 6. Panis quem ego dabo, caro mea est pro mundi vita.* Sed dicit, *nostrum*, quia non cuiuscumque, sed fidelium solum: *Isa. 9. Parvulus natus est nobis etc.* Unde ex quo quis baptizatus est, ius habet in isto pane. Sed hoc quod dicit *supersubstantialem*, loco eius habetur in graeco usion, idest peculiarem; et quod sit supersubstantialis, habetur *ad Ephe. 1. Constituens ad dexteram suam in coelestibus supra omnem principatum, potestatem, et virtutem, et dominationem.* Iste panis est quotidianus, qui quotidie debet sumi non a quocumque, sicut *in libro de ecclesiasticis dogmatibus* dicit Augustinus, quod quotidie recipere, nec laudo, nec vitupero; sed in ecclesia quotidie debet sumi a fidelibus, et percipiatur si non sacramentaliter, tamen spiritualiter. Sed orientales aliam consuetudinem habent, quia in aliquorum ecclesiis non celebratur nisi semel in hebdomada. Et Augustinus *in serm. Dom. in monte* dicit, quod illud sustinetur. *Da nobis*. Sed qualiter dicitur, *Da nobis*, si nostrum est? Cyprianus: *Da nobis, idest da ita vivere, quod per peccatum non reddamur non idonei ad habendum istum panem:* non enim datur ei qui indigne recipit, sed assumit in damnum suum. Qui enim *manducat, et bibit indigne, iudicium sibi manducat, et bibit*, ut habetur *1. ad Cor. 11.* Sed quid est quod dicit, *hodie*. Dicendum quod hodie aliquando accipitur pro praesenti die, aliquando pro tota vita nostra: unde, *Da nobis hodie*, idest ut in tota vita nostra possimus percipere, quia in hac vita tantum est necessarius: in alia enim, habita veritate, non indigebimus. Unde in hac vita, et nunc peculiaris est, tunc continuus. Alia expositio, ut per panem Deus, vel divinitas intelligatur, *in Luc. 17. Beatus qui manducat panem in regno coelorum: Psal. 68. Panem angelorum manducavit homo.* Unde, *Da nobis hodie*, da ut in praesenti vita possimus ea frui. Item aliter potest exponi de pane sapientiae: unde, *Venite, comedite panem meum:* ille enim comedit panem sapientiae, qui inquirit documenta salutis, qui facit divina praecepta. Quarto exponitur de pane corporali. Dixerat, *Sanctificetur* etc. Et *fiat voluntas tua* etc. unde docuerat nos coelestes esse; sed memor fragilitatis nostrae docet nos petere terrena ad vitam necessaria, et non superflua, sed necessaria. Unde *habentes alimenta, et quibus tegamur, his contenti sumus.* Idem petiit Patriarcha Iacob: *Si dederis mihi panem quo vescar, et vestes quibus operiar etc.* Sed dicit, *nostrum*, quia de proprio, non de rapina. Alia ratio quare dicit nostrum, quia hoc datur ad necessitatem. Unde debemus accipere ut communis, ut dicebat Iob: *Si comedi buccellam panis solus.* Sed quid est quod dicit *supersubstantialem*. Hoc ideo dicit: quia, ut dicit Augustinus *in lib. de orando Deum ad Probam, id quod est praecipuum in vita hominis est panis. Eccle. 28 Initium vitae hominis aqua et panis.* Unde per hunc omnia quae sunt substantialia ad vitam intelliguntur. Sed dicit, *quotidianum*, idest pro hac vita brevi: si enim peteret ad longum tempus, contrariaretur petitioni suae, qua dixit, *Adveniat regnum tuum*, idest ad nos veniat. Si ergo longa petitio esset, contrariaretur orationi praecedenti. Item ut superfluitatem tollat, quia quod necessarium, est ad diem; contra quosdam qui plus expendunt uno prandio quam necesse esset in multis diebus. Item dicit, *Da nobis.* Chrysostomus: *Temporalia habent boni et mali: boni ad utilitatem, mali ad damnum: boni igitur a Deo, mali a diabolo.* Alia ratio, sicut si aliquis offerret panem sacerdoti ad sanctificandum, postea peteret a sacerdote iam sanctificatum; sic dicitur, *Da nobis*, idest sanctifica nobis, et sanctificatur per orationem. Et quia noluit ut petatur ad longum tempus; ideo dicit, *Hodie.* Vel hodie, idest in vita ista. Sed quaeritur quare Dominus prohibuit solicitudinem: unde dicit, *Nolite soliciti esse etc.* hic autem docet petere. Sed homo licite potest desiderare quae necessaria sunt ad vitam; et non solum quae ad vitam, sed quae ad statum, quia plura sunt necessaria regi quam comiti. Sed aliud est desiderare, et aliud solicitum esse. Item videtur quod non petendum sit nisi ad unum diem, quia dicit hodie. Solutio. Non intendit quin cogites de futuro: sic enim periret populus Dei, quia sic non esset congregandum in aestate quod comedendum est in hyeme; sed solicitudinem removet de futuro. Sequitur, *Dimitte nobis debita nostra etc.* Hic intendit ponere petitiones quae fiunt ad remotionem mali; et prima magis principale quod magis impedit; hoc autem est peccatum; ideo dicit, *Et dimitte nobis etc.* quia contra eum peccavimus, nos enim indigemus de bono Dei. Hieronymus: *Indignum est quod agamus aliquid contra Deum: quando tu peccas, tu usurpas quod Dei est: quia voluntas Dei est regula omnium. Si ergo dimittis voluntatem Dei pro voluntate tua, usurpas quod Dei est.* Ideo dimitte nobis peccata: et hoc ille petebat *Psal. 38. Dimitte mihi ut refrigerer priusquam abeam, et amplius non ero.* Et per hoc duos errores excludit, error scilicet Pelagii, qui dicebat, quod sine peccato poterat homo vivere, et hoc est falsum, quia esset aliquis qui non posset dicere hanc orationem. Sed hanc Dominus dedit omnibus. Omnes ergo peccatum habent. Et Ioannes *in prima canonica cap. 1. Si dixerimus quod peccatum non habemus, nos ipsos seducimus etc.* Item alius error, quod si quis peccavit, non potest agere poenitentiam; sed hoc non doceret Dominus petere,

nisi vellet remittere : unde *Ioan. 1. Dedit sis potestatem filios Dei fieri :* quod non fieret nisi remitterentur peccata. *Sicut et nos dimittimus debitoribus nostris.* Debitores dicuntur duobus modis : vel quia peccant contra nos ; vel quia aliquid nobis debent, ut pecuniam, et huiusmodi. Non ergo docet ut dimittam debita pecuniae, sed debitum quo peccavit contra me. Vel etiam si offendit me pro solvenda pecunia, offensam teneo dimittere, non pecuniam: indignum enim esset quod peteret misericordiam, si remittere non vellet: unde *Eccl. 28. Homo homini servat iram, et a Deo petit medelam.* Sed sunt multi qui nolunt dimittere, debent ne dicere? *Pater noster* etc. Quidam enim subtrahebant verbum illud, *Sicut et nos* etc. Sed talis omittens peccat, quia formam ecclesiae non servat. Dicendum ergo, quod licet sit in peccato, debet dicere. quia debet facere quicquid boni potest ; quia licet non sint meritoria ad vitam aeternam, tamen sunt proficua ad impetrandam gratiam. Item oratio dicitur in persona ecclesiae: unde licet ipse non remittat, tamen ecclesia remittit. Item quaerit Augustinus, si solum illis qui remittunt offensas, Dominus remittit. Et vult Augustinus quod eo tenore dimittamus, quo dimittit Dominus : Dominus enim rogantibus dimittit Qui ergo paratus est roganti dimittere, fructum recipit orationis. *Et ne nos inducas in tentationem.* Cyprianus exponit sic: *Et ne nos, idest non sinas nos perduci in tentationem : tentatio enim utilis est ; sed ille inducitur in tentationem, qui tentationi succumbit : multi volunt igne calefieri, sed non igne comburi.* Fidelis Deus qui non permittit vos tentari ultra quam possitis. Et per hoc amovetur error Pelagii, qui dicebat quod homo poterat perseverare per liberum arbitrium: et hoc amovet, cum docet non consentire tentationi: *Ad Phil. 2. Deus operatur in nobis velle, et perficere pro bona voluntate.* Ultimum est, *Sed libera nos a malo,* praesenti, vel culpae. Unde Augustinus *in hoc verbo : Omnis homo lacrymas fundit ; ita dicebat ille Psal. 58. Eripe me de inimicis meis Deus meus.* Sequitur autem, *Amen,* idest ita fiat. Hebraeum est, Datur securitas impetrandi, si tales fuerimus quod dimittamus etc. In graeco adduntur tria verba, quoniam tuum regnum, et veritas, et gloria : et haec tria tribus praemissis respondent. Vel sic. Tu potes, quia tuum regnum, tua est virtus, quae potest donare. Item totum ad gloriam Dei : *Psal. 117. Non nobis Domine, non nobis, sed nomini tuo da gloriam.*

d *Cum autem ieiunatis etc.* Haec est tertia pars ab illo loco, *Cum facis eleemosynam* etc. in qua excludit appetitum humani favoris a ieiunio. Ubi primo excludit a ieiunio modum indebitum. Secundo subiungit modum ieiunandi debitum, ibi, *Tu autem cum ieiunas* etc. In prima dicuntur tria. Primo dissuadet hypocritarum simulationem. Secundo ponit suae ostentationis perversam intentionem, ibi, *Exterminant* etc. Tertio subiungit eorum condemnationem, ibi, *Amen dico vobis* etc. Dicit ergo, *Cum ieiunatis, nolite fieri sicut hypocritae.* Per hoc quod dicit, *nolite*, prohibet non solum facere, sed velle, quia in voluntate radix merendi, et demerendi est. *Tristes.* Signanter dicit fieri tristes, et non esse, quia ista tristitia, sive simulatio solum in apparentia est. Chrysostomus: *Dum fingunt se ieiunare, non sunt tristes, sed fiunt. Exterminant.* Ecce perversa intentio, quia exterminant, idest extra proprios terminos humanae conditionis ponunt, secundum Augustinum, et Rabanum: *Facies suas,* in quibus magis apparent boni. Augustinus: *Sicut de nitore vestium iactantia, sic de nimio squalore, et macie. Ut appareant hominibus,* qui vident solum exteriora, *1. Reg. 16. Ieiunantes.* Isidorus *super Amos: Qui cibis abstinent, et mala agunt, daemones imitantur, quibus culpa adest, et cibus abest.* Chrysostomus : *Si quis ieiunat, et tristem se facit, hypocrita est. Quanto nequior est qui non ieiunat, sed in facie sua argumentis quibusdam fingit venalem pallorem? Amen* etc. Hic subiungitur eorum condemnatio; unde dicit, *Amen*, idest vere, *dico vobis, receperunt mercedem suam*, non Dei, idest laudem quam intendebant. Gregorius *in hom. In cassum caro atteritur, si a suis voluptatibus animus non refrenatur. Tu autem* etc. Hic subdit debitum ieiunandi modum. Et primo hortatur ad ipsum. Secundo ponit promissum, ibi, *Et Pater tuus* etc. Quantum ad primum dicit, *Tu autem cum ieiunas, unge caput tuum*, quadrupliciter. Primo caput, idest mentem, oleo nitoris conscientiae, ne diabolus per capillos, idest cogitationes, teneat: *Hester 2. Virgines oleo mirtyno ungebantur.* Secundo oleo charitatis : hoc inunguntur pugiles, idest activi boni: *Matth. 25. Prudentes virgines acceperunt oleum in vasis suis cum lampadibus.* Item oleo compassionis, et misericordiae, quo debent inungi praelati : *Eccl. 9. Oleum de capite tuo non deficiat.* Chrysostomus: *Caput tuum Christus est. Esurientem ciba, sitientem pota, et sic caput tuum unxisti oleo misericordiae, qui clamat in evangelio: Quod uni ex minimis meis fecistis, mihi fecistis.* Item oleo spiritualis laetitiae, quo inunguntur reges, idest contemplativi : *Exod. 29. Sanctificabis vasa tabernaculi oleo :* unde Hieronymus, et Augustinus : *Palestinis mos erat caput ungere.* Ergo, *Caput unge*, idest hilarem, et festivum te exhibe. *Et faciem tuam lava.* Chrysostomus: *Facies est conscientia.* Lava ergo faciem tuam quadruplici lotione. Primo per veram contritionem : *Hier. 4. Lava a malitia cor tuum Hierusalem, ut salva fias.* Secundo per confessionem : *Isa. 1. Lavamini, mundi estote* etc. Tertio per tribulationum perpessionem : *Apoc. 7. Laverunt stolas suas, et dealbaverunt eas in sanguine Agni.* Quarto per devotam orationem : *Gen. 18. Afferam pauxillum aquae, ut laventur pedes vestri.* Vel, *Lava faciem*, idest intellectum a curiositate, et affectum ab illicito amore. *Ne videaris hominibus ieiunans.* Non prohibet simpliciter videri, sed velle videri ; quasi dicat, Ne velis favorem, vel laudem pro ieiunio ab hominibus captare, *Sed Patri tuo*, per creationem et recreationem, et conservationem, *Qui est in abscondito,* Glossa, *idest in corde per fidem: Isa. 45. Vere tu es Deus absconditus. Et Pater tuus.* Ecce promissum, *Qui videt in abscondito*, idest in humili et pura conscientia, *Reddet tibi : Sapien. 10. Reddet Deus laborem sanctorum suorum.*

e Postquam docuit nos de ieiunio, docet nos de eleemosyna, et dicit, *Nolite thesaurizare vobis thesauros in* etc. Sed videtur quod hoc non sit

verum, quia regibus convenit thesaurizare. Sed dicendum, quod per thesauros intelligit abundantiam: et haec duplex, necessaria, et superflua, quod non est necessarium uni, est necessarium alteri. Et ideo cum rex multis indigeat, multa potest congregare: uni simplici peccatum esset, quod non est regi, quia indiget defendere regnum. Item prohibet his, qui videntur habere fiduciam in eis: unde *1. ad Tim. ult. Divitibus huius saeculi praecipe non sublime sapere, nec sperare in incerto divitiarum suarum: Baruch 3. Ubi sunt principes gentium, qui argentum fabricant sive thesaurizant, et aurum in quo confidunt homines?* Item prohibet propter instabilitatem, quia cito amittuntur. Et ponit tria quae in divitiis habentur: metalla, et haec rubigine consumuntur; vestes, et hae tineis: et quaedam quae neutro modo, ut lapides pretiosi. Alia litera habet, nec comestura. Unde tripliciter destruuntur: aut ex principio intrinseco; et sic tinea quae innascitur vestibus; unde, *Ubi aerugo, et tinea:* aut ex luxuria possidentis, ideo, *Comestura:* quandoque ab extraneis; unde dicit, *Ubi fures* etc. Si aliquis dicat quod haec non fiunt. Dicendum, etsi non fiant, tamen saepe contingit: et si non contingit, possibile tamen est contingere: Ideo arguit eas incertas esse. Item exponitur mystice. Ærugo apparet, tinea latet. Unde per aeruginem peccata corporalia, per tineam spiritualia. Item quaedam sunt peccata quae per seipsos faciunt homines, quaedam quae cum alio, et illa magis nocent. Dicit, *Nec fures* etc. Vel dicit propter thesauros absconditos. Item per aeruginem superbi: *Eccle. 12. Sicut aeramentum aeruginat nequitia eorum, tinea corrodit vestimenta:* et haec significat exteriora opera, quae per invidiam corroduntur: *Prov. 25. Sicut tinea vestimento, et vermis ligno, ita tristitia viri nocet cordi.* Item fures per vanam gloriam. Fures, idest daemones, quia cum non possint decipere homines per alia peccata, decipiunt per vanam gloriam. Item ponit stabilitatem divitiarum coelestium: ubi dicit, *Thesaurizate vobis* etc. Et hic Augustinus, *Thesaurizate vobis in coelo, non in aliquo loco corporali, sed in coelo, idest in spiritualibus bonis, idest abundantiam bonorum meritorum acquirite:* et dicit, *Vobis*, non Deo, quia nihil accrescit ei: *Iob 35. Si iuste egeris, quid donabis ei, aut quid de manu tua accipiet?* Docet autem Dominus, unde hoc acquiritur, scilicet per eleemosynam, dicens *Luc. 19. Vende omnia quae habes, et da pauperibus, et habebis thesaurum in coelo:* ibi enim nulla est corruptio, quia corruptibile hoc induet incorruptionem, *1. Corinth. 15.* Sequitur: *Ubi est thesaurus tuus etc.* Docet contrariam conclusionem esse nocivam; et hoc quia cordis distractionem habet, quia si terrena diligis, ibi erit cor tuum; ubi enim amor, ibi oculi etc. oculi stultorum in finibus terrae. Sed quia pauci sunt qui considerent istud; ideo ostendit quantum sit periculum, per exemplum, *Lucerna corporis tui.* Et hoc primo exponitur de oculo corporali, sicut lucerna dirigit gressus hominis, sic oculus: unde, *Si oculus tuus fuerit simplex* etc. idest fortis ad videndum, *Corpus totum erit lucidum*, idest dirigetur ad faciendum: *Si nequam*, idest lippus et obscurus, *Totum corpus tuum tenebrosum erit*, idest omnia opera tua fient ad modum tenebrarum. *Si ergo lumen quod in te est* etc. Lumen quod in te est, est cor, et mens. Si ergo ad terram dirigatur, et omnes sensus hominis ad terram dirigentur. Aliter exponitur de oculo spirituali: lumen enim inducit ad probandum, sicut hominis ratio: *Prover. 20. Lucerna Domini spiraculum hominis.* Unde *si oculus tuus fuerit simplex*, sic quod ratio tua dirigatur in Deum, *Totum corpus tuum*, idest omnia membra tua a peccato servabuntur: si non, involventur in operibus tenebrarum. Vel *lucidum*, in resurrectione sanctorum: *infra 13. Tunc iusti fulgebunt sicut sol.* Item per oculum significatur intentio: unde qui vult operari, aliquid intendit. Unde si intentio tua sit lucida, idest ad Deum directa, totum corpus, idest operationes tuae, erunt lucidae: et hoc intelligitur in simpliciter bonis. Item per oculum intelligitur fides; unde si simplex est, ita quod tendat in Deum, idest non vacillet etc. *ad Ro. 14. Quod non est ex fide, peccatum est.* Item per oculum significatur praelatus, qui est oculus subditorum: unde cum praelati boni dirigunt plebes, tota populi congregatio lucet virtutibus etc. *Eccl. 10. Secundum iudicem populi, sic et ministri eius.* Sequitur, *Nemo potest duobus Dominis servire* etc. Quia dixerat quod thesaurizatio distrahit a Deo, ideo fugienda dicitur, quia non solum distrahit, sed alienat a Deo, quia, *Nemo* etc. Servus est qui ipsum quod est, alterius est; sed impossibile est quod animus feratur ad duos fines simul et semel, dico contrarios et dissentientes. Item nota quod quidam dominantur, ut subditi dirigantur; quidam autem, ut timeantur. Dominus, et divitiae sunt contrarii domini; ideo non potestis etc. Sed nota quod aliud est habere divitias ut Dominus, aliud ut servus: habet enim ut Dominus, qui bene utitur illis, et inde facit fructum; sed ille est servus divitiarum, qui fructum inde non accipit: *Eccl. 5. Est aliud malum quod vidi sub sole, Divitiae conservatae in malum Domini sui.* Omne autem in quo quis ponit finem suum, Deus suus est. Unde qui ponit finem suum in divitiis, Deus suus est, sicut dicitur de illis quorum Deus venter est, *Phil. 3. Non potestis Deo servire, et mammonae.* Per mammonam potest intelligi diabolus qui praeest divitiis, et quasi Deus suus est, non quia possit dare, sed quia nititur divitiis homines decipere. Unde sicut est quidam spiritus fornicationis, sic est spiritus divitiarum. Aliter exponit Augustinus: *Nemo potest* et caet. scilicet contrariis. Sed Deus, et diabolus contrarii sunt, *Quae conventio Christi ad Belial? 2. ad Corinth 6. et in lib. 3. Reg. 18. Quid claudicatis in duas partes?* Et sequitur, *Aut unum sustinebit*, idest diabolum, et non dicit, diliget, quia diabolus naturaliter diligi non potest. Deus naturaliter diligitur; diabolus vero sustinetur, sicut ponit exemplum Augustinus: *Si aliquis cupit ancillam alicuius, servit ei amore ancillae, non ipsius: unde sustinet servitium Domini propter ancillam; sic aliquis sustinet servitium diaboli propter divitias.* Item posset aliquis dicere: Non pono finem in divitiis superfluis, sed necessariis. Et hoc prohibet Dominus dicens: *Ideo dico ne soliciti sitis animae vestrae* etc.

non quia anima manducet, sed quia homini convenit anima existente in eo. Vel animae, idest vitae animae. Et destruitur hic error Euthicarum, qui dicebant quod viri apostolici non debebant laborare. Sed hos reprehendit Paulus dicens 2. *Thessal.* 3. *Qui non vult laborare, non manducet.* Secundum ergo Apostolum omnes tenentur. Sed quaero. Aut est consilium, aut praeceptum. Si praeceptum. Ergo omnes tenentur. Si consilium, constat quod non omnes, quia ad consilia non tenentur nisi homines perfecti. Dico quod est praeceptum propter se, aliquid propter aliud: ut cum aliquis cepit crucem ut eat ultra mare, quod eat ultra mare tenetur, sed non potest ire nisi quaerat navem: unde quaerere navem est ei necessarium. Sic omnes tenentur ad conservandum vitam, ideo tenetur quilibet qui non habet unde conservet vitam, laborare ut conservet. Quid ergo dicit, *Nolite soliciti esse* etc. Dicendum quod solicitudo nominat providentiam cum studio; studium autem est vehemens applicatio animi. In ista autem vehementi applicatione potest esse peccatum, quando scilicet ponit animum ibi ut ad finem; et sic non debemus soliciti esse. Et ideo habetur *Proverb.* 11. *Expectatio solicitorum peribit.* Item potest esse quod mens intendat ad superflua acquirenda: et sic prohibetur, ut habetur *Eccl* 2. *Dixi ego in corde, vadam, et affluam divitiis.* Item solicitudo potest esse, quia animus nimis solicitatur ad temporalia acquirenda, et necessaria: et de hoc habetur 1. *ad Corinth.* 2. Item quidam soliciti sunt cum quodam timore, et desperatione, quia timent sibi deficere; et haec solicitudo prohibetur. Sequitur, *Nonne anima plus est* et caet. Docuit vitare solicitudinem etiam necessariorum. Ponit rationes. Et primo talem. Qui dedit maiora, dabit minora. Sed Deus dedit animam, et corpus. Ergo qui dedit haec, servabit ea. *Respicite volatilia coeli* et caet. Et haec est alia ratio. Qui providet minoribus, providebit maioribus. Sed Deus providet brutis. Ergo et caet. Primo deducit in cibo. Secundo in vestimento. Docet ergo vitare solicitudinem, dicens, *Respicite*, idest considerate, *volatilia coeli*, quia ex his est sapientia; unde *Iob* 12. *Interroga iumenta, et docebunt.* Unde cum non habeant operationem ad acquirendum panem, attamen et caet. Et tria dicit quoad tria quae requiruntur, scilicet serere, metere, et congregare: et quantum ad haec tria dicit, *Non serunt, neque metunt, neque congregant in horrea, et tamen Pater vester coelestis* et caet. Et dicit, *Vester*, non illorum, quia proprie pater est rationalis creaturae. *Pascit ea*, de quo in *Psal.* 146. *Qui dat iumentis escam ipsorum* et caet. *Nonne vos magis pluris estis illis?* idest maioris valoris? Homo enim omnibus praeponitur, ut habetur *Gen.* 1. *Faciamus hominem* et caet. Et sequitur, *Ut praesit piscibus maris, et volatilibus coeli.* Et non est intelligendum quin apostolici viri non congregent, sed est intelligendum quod Deus in congregatione a tribulatione liberat iustos, ut Danielem liberavit de lacu leonum, et tres pueros de fornace. Et non dico, quod existentes in tribulatione non debeant facere ut eruantur, quia praecepit Dominus ut ex una civitate fugerent in aliam; sed est intelligendum quod si faciant isti quod in se est, quod liberabit eos Dominus. Et ista exempla inducuntur ad sciendum quod Dominus habeat providentiam de omnibus, et dat unicuique secundum modum suum: avibus enim dedit quomodo necessaria acquirent: dedit enim eis naturalem instinctum quo moverentur ad inquirendum unde viverent; ideo non debemus esse nos nimis soliciti. *Quis autem vestrum* et caet. Hic probat experimento, quod sicut providet avibus, ita et nobis: quaedam enim est pars animae quae subiacet rationi, ut motiva, et sensitiva: quaedam quae non, ut augmentativa, et nutritiva; et in his convenit homo cum brutis; et sicut providet brutis in augmento, et nutrimento, sic et hominibus. Unde augmentum non est nobis, sed ex Deo: unde de providentia Dei non debetis desperare. *Considerate lilia agri* et caet. Instruxit nos de cibo, modo de vestimento: unde *Habentes alimenta, et quibus tegamur* et caet. Dicit ergo *Considerate* et caet. Consideratio creaturarum debet esse ad laudem Dei: *Psal.* 142. *Meditabor in omnibus operibus tuis* et caet. *Nec lilia non laborant, neque nent:* ad vestimentum enim requiritur et opus virorum, et mulierum. Ideo ad amovendum opus virorum dicit, *Non laborant;* ad excludendum opus mulierum, dicit, *Neque nent. Dico enim quod neque Salomon*, quia etsi ars imitetur naturam, non tamen consequitur. Unde numquam ars faceret colores ita puros, sicut in natura fiunt in floribus. Et dicit *in gloria*, quia inter notos apud Iudaeos Salomon gloriosior fuit; et tamen vestimentum non potuit ita adaptari ei sicut lilio. Item dicit Chrysostomus, quod lilium habet ista sine solicitudine; Salomon autem saltem oportuit praecipere. Hieronymus retorquet ad resurrectionem, quia per ilia angeli: et sicut angeli non indigent vestimento, sic in resurrectione, qui reformabit corpus, providebit de vestimento. *Si enim foenum agri* etc. Hic commutat lilium, et foenum, et argumentatur; quia si minoribus providet, providebit et nobis, qui potiores sumus quoad dignitatem substantiae, quia nos super ista sumus. Item quoad durationem, quia nos aeterni quoad animam, istud vero *hodie est, et cras in clibanum mittitur* etc. *Psal.* 40. *Exiccatum est foenum, et cecidit flos.* Item quoad finem: quia homo est propter beatitudinem, foenum vero propter usum hominis: *Psal.* 146 *Qui producit in montibus foenum, et herbam servituti hominum* etc. Et ad vilem usum, scilicet ut in clibanum mittatur quoad aliquas terras, ubi fit ignis de stipulis. Et si hoc, *Sic vestit*, idest dat necessarium ornatum; *Quanto magis* etc. Vel sic ut per foenum intelligantur infideles. Si ergo infidelibus, qui parati sunt ad clibanum ignis, multo magis de electis. *Nolite ergo soliciti esse* etc. Hic concludit de utraque, et debes exponere solicitudinem quatuor modis, ut superius dictum est. Vel sic. Si vivis in aliqua societate, non sis solicitus de cibo ampliori, vel vestimentis amplioribus, immo esto in eis quasi unus ex eis. *Haec enim omnia gentes inquirunt*, quia ibi imponunt finem, quia credunt in eis esse beatitudinem: et si hoc non credant, ponunt ibi magnam solicitudinem, quia non credunt providentiam divinam. Et quia in ordinatione ad finem duo requiruntur, scilicet scientia, et voluntas, dicit, *Scit enim Pater vester* etc. Unde scit, quia Deus. Item quia pater, vult. Quid ergo facietis? Dicit tria. Primum, *Quaerite re-*

gnum Dei, tamquam finem, quia regnum est beatitudo. Regnum dicitur a regendo: tunc enim homo regitur, quando voluntati regentis subditur; hoc autem erit in coelo: unde *Luc. 12. Beatus qui manducat panem in regno Dei*. Item iustitia perducit ad regnum: *Proverb. 8. In viis iustitiae ambulabo, in medio semitarum iudicii, ut ditem diligentes me, et thesauros eorum repleam* etc. Et ideo dicit, *Et iustitiam eius*. Et dicit *eius*, et non hominis, quia per iustitiam propriam nullus potest venire ad regnum. Tertio dicit, *Et haec omnia* etc. quasi ultra forum haec adiicientur: *Proverb. 12. Non affliget Dominus fame animam iusti*. Non ergo debemus haec temporalia quaerere; et hoc verum est tamquam finem, aut mercedem. Unde non debemus evangelizare ut comedamus, sed potius e converso. Sed contra hoc obiicit Augustinus de Paulo, quia dicit, *In fame, et siti, et nuditate laboravi*. Et respondet quod sicut medicus aliquando abstrahit cibum, et potum infirmo, ut curet eum, sic Dominus qui habet providere, permittit hominem pati, vel ut curetur, si curanda sunt aliqua: vel ut alii exemplum recipiant. *Nolite ergo soliciti esse in crastinum*. Sed hoc non videtur, quia nullus tenetur ad maiorem perfectionem, quam Christi, et Apostoli. Sed Christus habuit loculos: Apostoli etiam congregabant. Augustinus exponit sic: *In crastinum, idest futurum cogitando nimis de temporalibus, scilicet ibi finem ponendo, vel etiam superflua congregando*. Vel secundum Hieronymum: *Nolite* etc. *Verum est de his quae ad Deum pertinent, faciendo quae in nobis sunt: non enim debemus dimittere laborare, si timeamus de pluvia, vel huiusmodi quae ad Deum pertinent*. Vel sic. Nolite illam solicitudinem quam debetis in futurum habere, accipere in praesenti, sicut tempore messium accipere curam de vindemiis non est competens. Quare? *Sufficit enim diei malitia sua*, idest tribulatio et angustia, quam habet homo in die, sufficere debet ei; non autem accipere eam quam debet habere in futuro etc.

a CAP. VII.

Nolite iudicare, et non iudicabimini: nolite condemnare, et non condemnabimini. In quo enim iudicio iudicaveritis, iudicabimini: et in qua mensura mensi fueritis, remetietur vobis. Quid autem vides festucam in oculo fratris tui, et trabem in oculo tuo non vides? Aut quomodo dicis fratri tuo, frater sine eiiciam festucam de oculo tuo: et ecce trabes in oculo tuo? Hypocrita eiice primum trabem de oculo tuo, et tunc videbis eiicere festucam de oculo fratris tui. Nolite sanctum dare canibus: neque mittatis margaritas vestras ante porcos, ne forte conculcent eas pedibus suis, et canes conversi dirumpant vos. Petite, et dabitur vobis, quaerite, et invenietis, pulsate, et aperietur vobis. Omnis enim qui petit, accipit, et qui quaerit, invenit, et pulsanti aperietur. Aut quis est ex vobis homo quem si petierit filius suus panem, numquid lapidem porriget ei? Aut si piscem petierit, numquid serpentem porriget ei? Si ergo vos cum sitis mali, nostis bona data dare filiis vestris, quanto magis Pater vester, qui in coelis est, dabit bona petentibus se? Omnia ergo quaecumque vultis, ut faciant vobis homines, et vos facite illis. Haec est enim lex, et Prophetae. Intrate per angustam portam, quia lata porta et spatiosa via est, quae ducit ad perditionem, et multi sunt qui intrant per eam. Quam angusta porta et arcta via est, quae ducit ad vitam, et pauci sunt qui inveniunt eam.

b Attendite a falsis prophetis, qui veniunt ad vos in vestimentis ovium, intrinsecus autem sunt lupi rapaces. A fructibus eorum cognoscetis eos. Numquid colligunt de spinis uvas, aut de tribulis ficus. Sic omnis arbor bona bonos fructus facit, mala autem arbor malos fructus facit. Non potest autem arbor mala bonos fructus facere, neque arbor bona malos fructus facere. Omnis arbor, quae non facit fructum bonum, excidetur, et in ignem mittetur. Ideo ex fructibus eorum cognoscetis eos. Non omnis qui dicit mihi, Domine Domine, intrabit in regnum coelorum; sed qui facit voluntatem Patris mei qui in coelis est, ipse intrabit in regnum coelorum. Multi dicent mihi in illa die, Domine Domine, nonne in nomine tuo prophetavimus, et in nomine tuo daemonia eiecimus, et in nomine tuo virtutes multas fecimus? et tunc confitebor illis, quia numquam novi vos. Discedite a me omnes qui operamini iniquitatem. Omnis ergo qui audit verba mea haec, et facit ea, assimilabitur viro sapienti, qui aedificavit domum suam supra petram, et descendit pluvia, et venerunt flumina, et flaverunt venti, et irruerunt in domum illam, et non cecidit: fundata enim erat super petram. Et omnis qui audit verba mea haec, et non facit ea, similis erit viro stulto qui aedificavit domum suam super arenam, et descendit pluvia, et venerunt flumina, et flaverunt venti, et irruerunt in domum illam, et cecidit: et fuit ruina eius magna. Et factum est, cum consummasset Iesus verba, admirabantur turbae super doctrina eius. Erat autem docens eos sicut potestatem habens: et non sicut scribae eorum, et pharisaei.

a CAP. VII.

Implevit legem quoad praecepta, et quoad promissa, nunc quoad iudicia. Primo ergo ordinat ut non sit temerarium iudicium, et dicit, *Nolite iudicare* etc. idest ex amaritudine odii: *Amos 6. Convertisti iudicium in amaritudinem*. Vel sic. Nolite quantum ad ea quae nostro iudicio non sunt commissa. Domini est iudicium, nobis commisit iudicare de exterioribus, de interioribus vero sibi retinuit. Nolite ergo iudicare de eis: *1. Cor. 4. Nolite iudicare ante tempus: Hier. 17. Pravum est cor hominis, et quis cognoscet illud?* Nullus enim debet iudicare de aliquo quod sit malus homo: dubia enim in meliorem partem interpretanda sunt. Item iudicium debet esse congruum quantum ad personam iudicantis. Unde si es in eodem peccato, vel maiori, non debes iudicare: *ad Rom. 2. In quo enim iudicas alterum, teipsum condemnas*. Item non prohibetur praelatis, sed subditis: unde non debent iudicare nisi subditum. Sed Chrysostomus: *Nolite iudicare* et caet. *idest nolite iudicare vosmetipsos vindicando*. Unde si remittitis, non inde iudicabimini; immo ratione huius misericordiae misericordiam consequemini Sequitur ratio, *In quo enim* etc. idest pro quo iudicio iudicaveritis iudicabimini: *Psal. 7. Convertetur dolor eius in caput eius* etc. Et infra 26. *Qui percusserit gladio, gladio peribit*. Vel sic. Timere debent qui iudicant, ne hoc iudicio Dominus permittat eos puniri, ut in *Isa. 33. Veh tu qui praedaris, nonne et tu praedaberis. In qua mensura* etc. Hic ponit rationem sub similitudine iudicii: iudex enim est sicut regula animata: cum enim vis aequare duo, defers ad regulam, et quod superabundat de uno, resecas, sic si aliquis habeat de alieno, plusquam debeat habere, id resecat, et reddit unicuique quod suum est, idest pro ista mensura remetietur nobis. Sed obiicitur. Aliquis peccat temporaliter, et inde punitur aeternaliter, videtur quod non sit aequum iudicium. Dico quod in peccato duo sunt consideranda: duratio, et offensa; et in offensa duo, scilicet aversio, et conversio. Ex parte conversionis culpa finita est; ex parte aversionis infinita, quia avertitur a Deo qui est infinitus. Cum ergo avertat se ab infinito, infinite puniri debet. Item ex parte durationis est duo considerare, scilicet actum, et maculam. Actus momentaneus est, macula infinita, idest aeterna; ideo infinite, idest aeternaliter puniri debet. Unde si a daemonibus posset deleri macula, possent liberari a culpa, et poena. Similiter a parte poenae est acerbitas, et haec est finita. Item duratio, et haec est infinita. *Quid autem vides* et caet. Hic dicit quod non debet esse iudicium inordinatum: inordinatum enim est quando ab aliquo incipit, non plene examinata causa, aut gravitate delicti: in iudicando enim duo sunt necessaria, cognitio causae, et iudicium. De prima *Iob 29. Causam quam nesciebam, diligentissime investigabam* etc. *Quid autem vides festucam*, leve peccatum, *in oculo*, idest in conscientia fratris: *Trabem autem*, idest grave peccatum, *in oculo tuo* etc. Per trabem, et festucam docet considerare quantitatem peccatorum: saepe enim qui gravia peccata committunt, reprehendunt eos qui levia, sicut contingit in iudicandis religiosis, cum aliqui qui gravia faciunt, quae videntur levia, in religiosis iudicant gravia; sed absorbentur illa sicut una gutta aquae in multitudine vini. Item contingit quod aliquis ex infirmitate peccet leviter, et male affectus aliter qui vellet punire illum ex odio, considerat festucam in oculo illius, non autem trabem in oculo suo. *Quomodo ergo*, idest qua fronte dicere potes *frater* et caet. Verecundari debet. Chrysostomus: *Quo animo diligit homo magis alium quam se. Si enim corrigis eum animo correctionis, prius corriges te; sed hoc facis odio, vel inani gloria, ideo* et caet. Sed quaeritur utrum qui in peccato mortali est, possit alium corrigere. Dico quod aut aliquando fuit in peccato, aut non: si numquam fuit in peccato, debet timere ne cadat, ideo invite debet corrigere; si aliquando in peccato fuit, cum mansuetudine corripere debet. Et ideo forte Dominus permisit Petrum cadere, qui debebat esse pastor ecclesiae, ut mitius se haberet cum peccatoribus; et de Christo dicit Paulus *Hebr. 4. Non habemus Pontificem qui non possit compati infirmitatibus nostris, tentatum per omnia pro similitudine absque peccato*. Si autem subiacet peccato, aut est publicum, aut occultum: si occultum, aut ex infirmitate, quia displicet ei quod peccat; et sic corripere potest, quia quod corripit in alio, corripit in seipso; si ex malitia, numquam debet corripere. Si autem publicum, non debet arguere cum severitate, sed mansuete seipsum coniungere illi. Unde contra peccatores non est obiurgandum cum asperitate. Sequitur, *Hypocrita* et caet. Incipit Dominus arguendo sicut inferius contra servum nequam et caet. Augustinus: *Ostendit quod intendit reprehendere eum qui assumit auctoritatem quae non est sua: Psalm. 49. Peccatori autem dixit Deus: Quare tu enarras iustitias meas, et assumis testamentum meum per os tuum? Tu vero odisti disciplinam* et caet. *Eiice primo* et caet. Ieiunando, orando. *Trabem* etc. Et tunc poteris videre festucam in oculo fratris tui. Sequitur, *Nolite sanctum dare canibus*. In quo ostendit quod iudicium debet esse discretum. Notandum ergo quid per sanctum, et quid per margaritas. Augustinus: *Sancta sunt inviolata, et immaculata, conservanda: margaritaeque pretiosae non debent contemni. Per canes qui lacerant dentibus, haeretici significantur; per porcos qui conculcant pedibus, immundi. Sancta ergo dare canibus est sancta haereticis ministrare*. Item si aliquid spirituale dicatur, et istud contemnitur, porcis datur. Vel per sancta ecclesiastica sacramenta; per margaritas mysteria veritatis. Canis est animal totaliter immundum; porcus partim immundus, partim non. Per canes infideles; per porcos mali fideles. *Nolite ergo sanctum* et caet. idest sacramenta dare infidelibus. Margaritae, idest sensus spirituales, non debent porcis dari: *1. Corinth. 2. Animalis homo non percipit ea, quae Dei sunt*, idest ne forte conculcant: *Proverb. 25. Anima satiata conculcat sanum*. Unde conversi ad peccata dirumpunt, quia contemnunt, vel calumniam inferunt. Sed quare? Nonne Christus multa bona dixit infidelibus, et illi dirumpebant verba sua? Dico quod hoc fecit propter bonos qui cum malis erant, qui inde proficiebant. *Petite, et dabitur vobis*. Dedit suam doctrinam, quae est comple-

ta et perfecta; hic docet qualiter possit impleri; ad hoc autem est necessaria oratio, et diligens attentio. Primo ergo docet petere. Secundo dat securitatem ad impetrandum, ibi, *Aut quis ex vobis* et caet. Dicit ergo, *Petite*. Et in hoc vide duas falsas opiniones amoveri. Primam scilicet superborum, qui putant suis viribus praecepta complere. Sed dicit, quod necesse est petere a Deo: *quid enim habes quod non accepisti? 1. Corint. 4.* Item amovet opinionem multorum qui dicunt, quod Deus non curat de orationibus, et quod non impetrarent si peterent; ideo addit, *Et accipietis.* Item addit, *Quaerite, et invenietis.* Et hoc exponitur. Primo ut in istis duobus nihil addatur, sed tantum exprimatur modus: requiritur enim ad petendum solicita attentio. Item fervens devotio: et haec duo innuit, cum dicit, *Quaerite*, idest orate, vel petite, sicut qui aliquid quaerunt, totam intentionem ibi ponunt. Unde ad illud pertinet quod sponsa dicit *in Cant. 3. Quaesivi quem dilexit anima mea. Et invenistis: Psalm. 26. Unam petii a Domino, hanc requiram.* Item quaerite ad modum pulsantis: quia qui clamat ad ostium, si non exaudiatur, fortiter pulsat: *Cant. 7. Veni dilecte mi, egrediamur in agrum, commoremur.* Secundo exponitur iuxta Augustinum referendo ad ea quae Christus dixit de seipso, *Ego sum via, veritas, et vita: si vis per hanc viam ire, pete ab eo, ut vias tuas dirigat, dicens cum Psalmista 24. Vias tuas Domine demonstra mihi et caet. Si vis veritatem cognoscere, quaere, et invenies; sed non sufficit viam nosse, et veritatem quaerere, nisi veniamus ad vitam, idest ut in illam ingrediaris, pulsa: unde Exod. 15. Introduces.* Sed iuxta eundem longe melius, ad instantissimam petitionem omnia ista referuntur. Item aliter exponitur referendo ad diversos actus. Petite orando, quaerite studendo, pulsate operando: omnis enim qui petit, accipit et caet. Dicet aliquis. Tu dicis, quod petamus. Credo quod dicitur istud sanctis hominibus, sed non sum de numero istorum; ideo dicit, *Omnis qui petit, accipit* et caet. Sed videtur falsum esse, quia scribitur *Ioan. 9. Scimus, quia peccatores Deus non audit.* Et Augustinus solvit id si peccatores Deus non audit, quomodo dictum est de Publicano qui dicebat, *Propitius esto Domine mihi peccatori?* Unde addit peccatores non audit, scilicet volentes remanere in peccatis. Sed sciendum, quod oratio est meritoria, et impetratoria; et potest esse meritoria, etiamsi non sit impetratoria. Sed quid est quod dicit quod *omnis* etc. Videtur esse falsum, quia non semper accipitur quod petitur. Dico quod in quatuor casibus petit homo, et non exauditur, quia vel petit quod non expedit, *infra 20. Nescitis quid petatis;* ideo petenda sunt necessaria ad salutem. Item secundo, quia non bene petit: *Iaco. 5. Petitis, et non accipitis, eo quod non bene petatis;* ideo petendum est pie, idest cum fide. Item humiliter: unde *Luc. 1. Respexit humilitatem ancillae suae.* Item pie, idest devote. Item non aliquando auditur, cum pro alio oratur cuius merita contradicunt: *Hiere. 15. Si steterit Moyses, et Samuel coram me, non est anima mea ad populum istum* et caet. Item non exauditur, quia non perseverat: *Luc. 18. Quia oportet semper orare;* et perseveranter, quia Dominus vult quod crescant vota. Item contingit, quod Dominus exaudit; sed non videtur, quia dat Dominus ad utilitatem, non ad voluntatem, ut accidit Paulo. Augustinus: *Bonus Dominus qui saepe non tribuit quod petimus, ut tribuat quod mallemus: et quia nos vocamus eum patrem, tribuit nobis quod pater filio;* ideo subdit, *Quis ex vobis homo* et caet. Per panem intelligitur Christus: *Ioann. 6. Ego sum panis vivus, qui de coelo descendi* et caet. Item panis est sacra doctrina: *Eccle. 16. Cibabo illum pane vitae, et intellectus.* Item charitas: *Isa. 30. Erit panis terrae uberrimus et pinguis.* E contrario lapis est diabolus: *Iob 41. Indurabitur cor eius quasi lapis.* Item dicitur obduratio: unde dicitur *Ezechiel. 36. Auferam a vobis cor lapideum, et dabo cor carneum.* Item dicitur falsa doctrina: *Iob 20. Lapidem caliginis, et umbram mortis dividit torrens* et caet. Unde si quis petit a Deo ut a Patre panem, idest Christum, non dabit diabolum. *Similiter si piscem.* Piscis vivit in aquis, et est intelligentia in dogmatibus: *Ioann. 4. Qui biberit ex hac aqua, non sitiet amplius.* Et *c. 7. Erit fons aquae vivae salientis in vitam aeternam.* Item per aquas tribulationes: unde per pisces viventes in aquis tribulationis. Vel piscis dicitur fides, quae latet sub aqua, idest custodia spiritus; sed per serpentem falsa doctrina haereticorum. Dicit ergo, *Et si petierit piscem, non dabit ei serpentem.* Alius Evangelista ponit tertium, scilicet ovum, ita quod per panem charitas, per piscem fides, per ovum spes. Infert, *Ergo si vos cum sitis mali, nostis* etc. Sed dicet aliquis: Hoc dixit Apostolis qui non erant mali. Et solvit Chrysostomus: *Quia immo ad comparationem bonitatis divinae: Isa. 64. Omnes iustitiae nostrae quasi pannus menstruatae.* Hieronymus dicit: *Et si non omnes mali secundum actum, tamen omnes mali secundum pronitatem ad malum:* unde habetur *Gene. 6. Quia cuncta cogitatio humani cordis intenta est ad malum omni tempore.* Et *Hiere. 16. Ecce enim unusquisque ambulat post pravitatem cordis sui.* Augustinus: *Si ergo vos cum sitis mali: non dicitur vos estis mali, sed cum sitis mali, daretis filiis temporalibus temporalia bona quae reputatis bona; multo magis ergo Pater vester qui est summe bonus:* et hoc est quod sequitur: *Quanto magis Pater vester* et caet. *Dat bona petentibus se,* si vultis accipere? *Omnia ergo quaecumque vultis,* et caet. idest aliis dimittite, si vultis ut dimittatur vobis. Aliqui apposuerunt omnia bona, sed non oportet, quia dicit vultis. Voluntas autem bonorum, et cupiditas malorum; ideo non est necessarium addere bona. Unde quod tibi vis fieri, aliis facias. *Haec est enim lex, et prophetae:* et non dicit tota lex et prophetae, sicut in primis praeceptis: ab illis enim duobus tota lex pendet, et prophetae. *Intrate per angustam portam*, quia forte crederet aliquis quod dixerat *petite* etc. ne crederet quod totum haberet a Deo sine operibus bonis; ideo docet quod hoc etiam sit per opera bona. Primo ergo ponit admonitionem. Secundo rationem. Dicit ergo, *Intrate*, idest conemini ad intrandum. Augustinus exponit dupliciter. Christus porta est: *Ioan. 10. Ego sum ostium*, quia sine ipso non venitur ad regnum. Haec porta est angusta per humilitatem, quia humiliavit se usque ad mortem. Unde *verbum abbreviatum faciet Do-*

minus super terram, *Rom. 9.* Unde intrate per angustam portam, idest per Christi humilitatem: *Luc. ult. Oportuit enim Christum pati, et ita intrare in gloriam suam; et sic nos oportet.* Unde per multas tribulationes oportet nos intrare in regnum Dei. Item haec porta dicitur charitas: *Psal. 117. Haec porta Domini, iusti intrabunt in eam.* Haec est arctata lege divina; et per hanc debemus intrare servando legem et praecepta. Deinde assignat rationem, *Quia lata porta* et caet. Et describit duas portas, unam latam, aliam strictam. Lata describitur, quia lata diabolus, lata praesumptio superbiae: *Infra 16. Portae inferi* et caet. Haec porta lata est, quia latum est quod omnes recipit: haec porta dicitur iniquitas sive vitium: et haec est lata, quia multipliciter contingit: dicitur enim virtus uno modo; vitium autem multifarie: *Osee 4. Maledictum, mendacium, et homicidium, et furtum, et adulterium inundaverunt, et sanguis sanguinem tetigit* et caet. Item est via lata: et hoc est opus peccati: *Hierem. 2. Quid tibi vis in via Aegypti.* Item haec via est spatiosa, quia in sui principio videtur esse lata, sed post angustatur, quia exitus eius est ad perditionem, quia stipendia peccati mors est. *Et multi sunt qui intrant per eam.* Hic tangit numerum, quia ad literam *stultorum infinitus est numerus. Angusta est porta, et arcta via quae ducit ad vitam.* Haec est contraria praecedenti; et haec est arcta, quia arctata secundum regulam legis; et est via contra viam: *Proverb. 4. Vias enim quae a dextris sunt, novit Dominus; perversae vero sunt quae sunt a sinistris* etc. Sed potest quaeri, quare via charitatis est arcta, quia videtur quod sit lata: *Prover. 4. Ducam te per semitas aequitatis, quas cum ingressus fueris, non arctabuntur gressus tui.* Via autem peccatorum est via stricta: unde *Sapien. Ambulavimus vias difficiles.* Dicendum quod est via carnis et rationis. Via charitatis in via carnis est stricta via, in via rationis e contra. Et est exemplum de paedagogo: quia quanto plus diligit puerum, magis arctat gressus suos. Unde viae charitatis in via carnis arctantur, in via rationis e contrario: *Psalm. 11. Et confige timore tuo carnes meas. Et pauci sunt qui inveniunt eam.* Hic facit mentionem de difficili et rara inventione in via spiritus: et in via carnis non. Et est ratio: quia via carnis est delectatio, et haec est in promptu; via vero spiritus est occulta: unde *Psal. 30. Quam magna multitudo dulcedinis tuae, Domine, quam abscondisti timentibus te.* Quia enim est in occulto, ideo et pauci inveniunt eam. Sed et aliqui inveniunt, et retrocedunt, de quibus dicitur *Luc. 9. Nemo mittens manum suam ad aratrum, et aspiciens retro, aptus est regno Dei.*

b Docet cautelas, a quibus cavendum sit. Describuntur autem a professione, *Quia prophetas.* Sed potest quaeri, de quibus prophetia, quia *lex et prophetae usque ad Ioannem.* Unde in tempore illo non erant prophetae de Christo, quia in ipso finiuntur. Ideo dicendum quod prophetae sunt doctores in ecclesia et praelati. Sed quid est quod dicit *falsi?* Falsi dicuntur qui non mittuntur. De talibus dicitur *Hier. 23. Non mittebam eos, et ipsi currebant.* Item falsi dicuntur, qui mendacium dicunt: unde *Hier. 2. Prophetae eius prophetaverunt in Baal.* Sic etiam multi fuerunt pseudoprophetae in populo: sicut et in nobis erunt magistri mendaces. *Attendite*, idest diligenter cavete, quia occulti sunt. Et a laqueis occultis cavendum est. Unde malignitas eorum intrinsecus latet. Dicit ergo, *Qui veniunt ad vos in vestimentis ovium* etc. Oves sunt fideles: *Nos autem populus eius, et oves pascuae eius, Psalm. 92.* Vestimenta autem eorum sunt ieiunium, eleemosynae, quibus se tegunt: *2. ad Tim. 3. Habentes speciem pietatis; virtutem autem eius abnegantes.* Sed sciendum, quod si lupi se tegant pellibus ovium; non tamen propter hoc ovis perdit pellem suam: scilicet licet illi mali bonis operibus tegantur, tamen multum boni proficiunt. *Intrinsecus autem sunt lupi rapaces.* Hoc principaliter exponitur de haereticis, ex consequenti de malis praelatis. Unde habetur *super illud Ioan. 10. Ego sum pastor bonus*, dicitur quod quidam est pastor, qui gubernat, et regit, quidam lupus, qui perniciem intendit, quidam mercenarius, qui commodum proprium quaerit. Unde pastor est amandus, lupus fugiendus, mercenarius tolerandus. Quod ergo dicitur, quod *intrinsecus* etc. intelligitur de his qui habent intentionem pervertendi plebem, et lupi sunt dicendi. Item mercenarii, scilicet mali christiani, qui dispergunt malo exemplo, qui vitam habent malam; quantum ad effectum, habent modum lupi: *Act. 20. Quoniam intrabunt post discessionem meam lupi rapaces in vos, non parcentes gregi* etc. Et dicit, *Intrinsecus*, quia malam habent intentionem occidendi plebem. *A fructibus eorum cognoscetis eos* etc. A fructibus, idest operationibus. Sed videtur contra, quia habent vestes ovium; et vestes sunt opera. Ergo ab eis cognoscentur. Chrysostomus: *Fructus est confessio fidei. Unde si confitetur fidem, non est haereticus: Ad Eph. 3. Fructus enim lucis est in omni bonitate, et iustitia, et veritate* etc. Si autem exponatur de simulatoribus, tunc sic exponitur, quod per vestes exteriora opera: unde *ad Gal. 5. Fructus autem Spiritus est charitas, gaudium, et pax* etc. Sed quaeres, qualiter possunt cognosci? Dicendum quod potest vix aliquis hypocrita esse ita compositus, quin appareat aliquid malitiae vel verbo, vel facto: *Prov. 27. Quomodo in aquis resplendent vultus prospicientium, sic corda hominum manifesta sunt prudentibus.* Et Seneca: *Nemo potest diu fictam ferre personam.* In duobus autem maxime manifestantur: in his quae subito agenda occurrunt, quia in his quae cum deliberatione quis facit, cavet sibi. Item in tribulationibus: *Eccle. 6. Est amicus secundum tempus suum, et non permanebit in die tribulationis* et caet. Item manifestantur quando non possunt consequi quod volunt, vel cum iam consecuti sunt. Unde principatus virum ostendit. *Numquid colligunt* et caet. Per uvas ex quibus fit vinum, intelligitur spiritualis laetitia: quia *vinum laetificat cor hominis, Psal. 103.* Per ficus dulcedo ecclesiasticae pacis, quae est charitas. Haec non possunt nasci de tribulis, idest peccatoribus, quia *spinas et tribulos germinabit tibi*, *Gen. 3.* Et hoc probat per exemplum. *Omnis arbor* etc. Ex hoc Manichaei assumpserunt duas naturas, scilicet bonam, et malam. Sed hoc non est verum: quia videmus de mala creatione bonum fructum, et e converso. Unde ad hoc debes intelligere quod arbor est principium fructus. Sed

principium est duplex: principium naturae, et principium moris. Principium naturae est anima: et quicquid inde procedit naturaliter, totum bonum est. Principium autem moris est voluntas; ideo si voluntas fuerit bona, et opus bonum, cum habeat voluntatem bonam cum intentione bona, quia si vellet furari pro eleemosyna danda, etsi voluntas bona est, non tamen intentio est recta. Sed quid fiet de arbore mala? Omnis arbor, quae fructum non facit, excidetur: quia si non facit, vel si omittit facere cum possit, excidetur: unde *Ioan. 15. Si quis in me non manserit, mittetur foras sicut palmes, et arescet, et colligent eum, et in ignem mittent, et ardet.* Unde *Luc. 12.* dicitur de ficulnea, quam scilicet praecepit Dominus succidi et tolli: *Tollatur impius ne videat gloriam Dei.* Concludit, *Ergo a fructibus eorum cognoscetis eos. Non omnes qui dicunt mihi Domine Domine* etc. Posita doctrina, ostendit quod oporteat eam observare, quia nihil aliud sufficit ad salutem. Et circa mandata, sive doctrinam Dei quatuor sunt necessaria, sive laudabilia, ut ore confiteamur, confirmetur miraculis, et audiatur verbum Dei, et exequatur opere. De primo *ad Rom. 10. Corde creditur ad iustitiam; ore autem confessio fit ad salutem.* De secundo *Marci ult. Domino cooperante, et sermonem confirmante sequentibus signis.* Item ut audiatur: *Ioan. 8. Qui ex Deo est, verba Dei audit.* Item quarto requiritur quod faciat: *Iac. Estote factores verbi, et non auditores tantum.* Unde vult ostendere quod tria sine quarto non proficiunt; unde dicit, *Non omnis qui dicit mihi Domine Domine* etc. Sed videtur hoc esse contrarium Apostolo dicenti: *Nemo potest dicere Dominus Iesus, nisi in Spiritu sancto.* Sed qui habet Spiritum sanctum, intrat in regnum coelorum. Solvit Augustinus, quod dicere dicitur multipliciter, communiter, stricte, et proprie. Et stricte non est aliud nisi manifestare affectum et voluntatem; et sic dicitur ab Apostolo *1. ad Corinth. 12. Nemo potest dicere Dominus Iesus nisi in Spiritu sancto* etc. Et hoc nihil aliud est quam credere Dominum, et obedire. Item communiter, idest ore qualitercumque nuntiare. De quo habetur *Hiere. Populus hic labiis me honorat; cor autem eorum longe est a me.* Vel sic. *Non omnis qui dicit mihi* etc. Ingeminat verbum hic, *Domine, Domine*, ad significandum, quod duplex est confessio, scilicet vocis, et laudis, quarum neutra sufficit. Ideo *Isaia. 26. Populus hic labiis me honorat, cor autem eorum longe est a me.* Quis ergo intrabit? *Non qui dicit* etc. *sed qui fecerit voluntatem Patris mei* etc. *Io. 3. Nemo ascendit in coelum, nisi qui descendit de coelo* etc. Unde nemo potest ascendere, nisi descendat ut Christus, de quo dicitur *Io. 6. Descendi de coelo, non ut faciam voluntatem meam, sed voluntatem eius qui misit me.* Unde oportet facere voluntatem Dei: *1. Thessa. 4. Haec est enim voluntas Dei sanctificatio vestra.* Unde dicebat David *Psalm. 162. Doce me facere voluntatem tuam.* Et etiam sicut Dominus docuit orare, *Fiat voluntas tua.* Sed notandum, quod per hoc quod dicit, *Regnum*, tangitur remuneratio aeterna; unde dicit, *Intrabit.* Illud enim regnum in bonis spiritualibus est, non in bonis exterioribus; Ideo dicit, *Intrabit.* Ideo *Cant. 1. Introduxit me rex in cellaria sua.* Item dicit, *Coelorum*, quia licet aliquis hic divitias habeat, vel honores, hoc totum est propter illud. Unde in sublimibus erit remuneratio. Sed posset aliquis dicere, quod facere miracula sufficit ad salutem. Istud excludit, quia *multi dicent mihi* et caet. Et dicit, *Multi*, significans eos qui ab unitate recedunt, quia sunt sub multitudine: quia *stultorum infinitus est numerus, Eccles. 1.* Item introducit hoc ad notitiam eius quod dixerat, quod omnis arbor quae fructum non facit, abscinditur. Et non dixerat a quo. Ideo dixit mihi, tanquam iudici constituto. Quia omne iudicium dedit Pater Filio, *Ioann. 5.* Item dicit, *In illa die.* Dies terminum nominat, sed non secundum temporis qualitatem: quia dies iudicii aliquando nox dicitur; aliquando autem dies dicitur; aliquando nox: quia incertum est quando veniet. Unde *infra 25. Media nocte clamor factus est, ecce sponsus venit, exite obviam ei.* Dies dicit Apostolus *1. ad Corinth. 4. Et educet quasi lumen iustitiam meam, et iudicium meum tamquam meridiem, Psalm. 36. Domine Domine.* Multiplicat ad significandum maiorem confusionem, et timorem: *Sapie. 5. Turbabuntur enim timore horribili. Nonne in nomine tuo eiecimus daemonia?* Haec est potestas supernaturalis: *Iob 47. Non enim est potestas super terram quae huic*, scilicet potestati diaboli, *valeat comparari.* Sed tunc quaeritur, qualiter qui eiiciunt daemonia, fiunt reprobi? Respondet Chrysostomus, quod isti mentiuntur. Alia responsio est quod aliquando fuerunt boni, et fecerunt miracula; post facti sunt mali. Sed hoc non potest stare, quia dicit Dominus, *Numquam novi vos.* Alio modo dicendum, quod dicunt in nomine tuo, non in nomine Spiritus sancti: quidam enim in virtute Spiritus sancti, quidam non: ut enim habetur *Hierem. 2. Quidam prophetaverunt in nomine Baal.* Item quidam per artes magicas. Sed quaeritur qualiter daemones faciunt miracula. Dico quod non possunt; sed faciunt aliqua quae videntur miracula, non tamen sunt miracula. Illa dicuntur miracula, quando effectus patent, causae latent. Unde potest esse aliquod mirum apud quosdam minus scientes, quod non est apud sapientes, ut patet de eclipsi. Unde cum daemones veriori modo cognoscant naturalia, possunt facere quae nobis videntur miracula. Aliter secundum Hieronymum. Quia secundum quod dicit, inter dona Spiritus sancti quaedam sunt quae gratis data sunt: sola charitas est, quae distinguit inter filios Dei, et filios diaboli: *1. Corinth. 12. Unicuique datur manifestatio ad utilitatem*, vel ad profectum bonitatis eius, vel ecclesiae, ut fides quam praedicat manifestetur. Et sic etiam aliquando praelatus male vivens potest miracula facere. *Et tunc confitebor illis, quia non novi vos*, idest non approbavi. Nec etiam cum faciebatis miracula: *2. Timot. 2. Novit Dominus qui sunt eius.* Dicit *non novi vos*, cum dicit, *Discedite a me*, quia numquam approbati estis. *Omnis ergo qui audit* et caet. Ostendit quod sine operibus nihil sufficit: nec etiam auditus verbi Dei; qui auditus ordinatur ad fidem: *Rom. 10. Fides autem ex auditu:* auditus enim non sufficit. Et hoc dupliciter manifestat, quia proponit eventum eius qui audit, et facit, et eius qui audit, et non

facit, sub similitudine. Et primo facit tria. Primo ponit aedificationem. Secundo impugnationem, ibi, *Et descendit* etc. Tertio immutabilitatem, ibi, *Et non cecidit* etc. Dicit ergo quod non sufficit auditus: auditus enim est necessarius: *Ioan. 8. Quia qui ex Deo est, verba Dei audit.* Sed non sufficit: *Rom. 1. Non enim auditores verbi, sed factores iustificabuntur.* Item bene dicit, *Verba mea haec:* quia quicquid ad salutem pertinet, ibi continetur. Unde qui audit verba haec, et facit, *Assimilabitur viro sapienti.* Et non dicit quod sit sapiens, sed assimilabitur. Et potest haec similitudo intelligi de corporali aedificatore: et sic plana est litera. Vel potest intelligi spiritualiter: et sic iste vir est Christus: *Eccle. 6. Virum unum de mille reperi.* Domus Christi est ecclesia: scit enim qualiter oportet aedificare. Unde de ipso *Proverb. 9. Sapientia aedificavit sibi domum.* Et *Proverb. 14. Mulier sapiens aedificat domum suam. Supra Petram: 1. Corinth. 10. Petra autem erat Christus.* Unde Christus super se aedificat: ipse enim est fundamentum. Unde *1. ad Cor. 3. Fundamentum aliud nemo ponere potest praeter id quod positum est, quod est Christus Iesus:* hoc enim est fundamentum veritatis aeternae. Hoc autem est omnino immobile: *Psal. 104. Qui confidunt in Domino sicut mons Syon.* Sequitur impugnatio huius domus, *Et descendit pluvia.* Pluvia doctrina intelligitur: et est bona, et mala pluvia. Ergo quae ircuit, est mala doctrina: *Gene. 19. Dominus pluit super Sodomam sulphur, et ignem.* Item flumina sunt bona, et non bona: *Psa. 18. Diripuerunt flumina terram eius;* et per hoc significantur sapientes qui reputant se sapientes esse. Ista flumina ex pluviis generantur. Per ventos daemones. Unde *in canonica Iudae: Nubes sine aqua, quae a ventis circumferuntur* et caet. *Et irruerunt in domum*, idest in ecclesiam, *et non cecidit: Non enim dirumpentur funiculi eius in aeternum, Isaiae 32.* Et quare? fundata erat super petram, idest Christum. Consequenter ponit similitudinem, ponens eventum illius, qui audit, et non facit. Et circa hoc primo ponit aedificationem. Secundo impugnationem, ibi, *Et descendit* et caet. Tertio ruinam, ibi, *Et cecidit* et caet. Dicit, *Et omnis qui audit* et caet. *Similis erit viro stulto*, qui cecidit a lumine sapientiae: unde *Eccl. 4. Melior est servus sapiens, quam senex infatuatus.* Item stultus est diabolus. Domus quam aedificat, est congregatio infidelium: unde *Psalm. 73 Repletae sunt terrae domibus iniquitatum.* Et iste, *Super arenam.* Per arenam infideles qui infructuosi sunt. Item propter numerositatem: *Stultorum enim infinitus est numerus, Eccl. 1.* Item arena non adhaeret, sic isti semper in iurgio sunt. Fundat ergo super arenam, idest finem qui est quasi fundamentum, scilicet intentionem suam, firmat super bonum temporale. *Descendit pluvia*, idest bona doctrina: *Venerunt flumina*, idest sacri doctores: *Flaverunt venti*, idest angeli: *Psal. 103. Qui facit angelos suos spiritus.. Et irruerunt in domum illam, et cecidit: Apoc. 14. Cecidit Babylon,* scilicet per praedicationem. *Et fuit magna eius ruina.* Si velimus adaptare similitudinem, dicendum est sic, quod homo debet aedificare sicut Christus: et hoc docet Apostolus *1. Corint. 3. Unusquisque videat quomodo superaedificet:* aliquis enim aedificat habitaculum Dei; quidam e contrario, ut infra. Et ut habetur *1. Corint. 1. Quidam super stipulam aedificant.* Fundamentum enim est illud super quod ponit aliquis intentionem suam: quidam enim audiunt ut sciant, et hi aedificant super intellectum: et haec est aedificatio super arenam: unde *Iac. 1. Qui audit, et non facit, similis est viro consideranti vultum nativitatis suae in speculo.* Unde super mutabile aedificant. Quidam autem audit ut faciat, et diligat, et hic aedificat super petram: quia super firmum et stabile: *Prov. 22. Adolescens iuxta viam suam, etiam cum senuerit, non recedet ab illa.* Istud enim fundamentum est super charitatem: Apostolus *Rom. 8. Quis nos separabit a charitate Christi?* Sed hic potest quaeri: quare fundamentum quod est in intellectu, instabile, et non firmum est, sed quod in affectu? Ratio est, quia intellectus est universalium: non enim potest scire multa nisi in universali; ideo vagando circa universale non est stabilitas; sed operationes, et affectus sunt circa particularia, et circa consuetudinem bonam; ideo si tentatio veniat, adhaeret ei quod consuevit, scilicet operationi bonae: ideo resistit. Sed nunc quaeritur quid intelligat per pluviam. Ideo dicendum quod diabolus nunquam tentat primo in maioribus, sed primo in minoribus; deinde procedit ad maiora. Unde per pluviam cogitatio prava. Tentat ergo in cogitatione prava; et si consentit, tentat postea in maiori, et sic postea augmentatur: et ex istis fiunt flumina: et post totis viribus irruit, et necessario cadit: *Eccl. 19. Qui spernit modica, paulatim decidit.* Vel sic. *Pluvia*, tentatio carnis: *Flumina*, tentatio mundi: *Venti*, tentatio diaboli. Vel secundum Augustinum. Pluvia superstitiosa doctrina, cui inhaerens gravissime cadit, et haec facta est ruina magna, sed non magna quando titubat, et non cadit, quia cum accidit tentatio, timet, et dolet. Quidam vero totaliter: *Psal. 36. Exinanite exinanite usque ad fundamentum in ea.* Vel dicitur ruina magna, quia impoenitens est cor: *Iob 21. cap. Ducunt in bonis dies suos, et in puncto ad inferna descendunt. Et factum est cum consummasset Iesus verba haec, mirabantur turbae.* Ponitur effectus. Erat enim triplex modus hominum qui sequebantur Dominum Iesum: quidam enim mirabantur, et scandalizabantur, ut pharisaei, de quibus *inf. 15.* Quidam mirabantur, sed non scandalizabantur, ut turbae. Quidam vero ut perfecti, non mirabantur. Sed quaerendum de hoc quod dicit, *Turbae*, quia non erant ibi turbae. Et potest dici quod factus est sermo et turbae, et discipulis, sed in monte. Sub cacumine montis erat quaedam planities. Discipuli ergo erant in cacumine in Christo; sed turbae in planitie. Vel potest dici quod primo discipulis, et post turbis. Vel potest dici secutae sunt eum turbae discipulorum. Sed quae erat ratio admirationis? Quia erat docens tanquam potestatem habens: unde in eo impletur quod dicitur *Eccle. 8. Sermo illius potestate plenus est.* Unde quasi potestatem habens, quia ut Dominus loquebatur, vel sicut legislator, vel sicut potestatem habens, cum virtute penetrandi cor. Unde dicitur *Psal. 68. Dabit voci suae vocem virtutis.* Vel cum potestate faciendi miracula: quia quod dicebat, miraculis confirmabat. Augustinus dicit, quod omnia quae dicuntur in hoc

sermone, debent reduci ad septem dona, et ad beatitudines, quia quod primo dicitur, *Non occides*, hoc pertinet ad donum timoris, et ab beatitudinem paupertatis; istud autem quod sequitur, *Esto consentiens adversario*, pertinet ad donum pietatis, per quod impletur mansuetudo; illud autem, *Non moecaberis* etc. pertinet ad donum scientiae, per quam impletur beatitudo luctus. Istud de sustinendo, ad donum fortitudinis, quo impletur, et ad beatitudinem, *Beati qui esuriunt, et sitiunt iustitiam* etc. Illud autem quod dicitur, *Diligite inimicos* etc. ad donum consilii, quo impletur beatitudo misericordiae. Illud vero quod sequitur *in 6. ca.* de non habendo solicitudinem usque ad iotrate per angustam portam, intendit mundare cor. Unde pertinet ad donum intelligentiae, et ad beatitudinem quae est munditia cordis; unde *Beati mundo corde, quoniam ipsi* et caet. Quicquid autem sequitur, ad donum sapientiae.

a CAP. VIII.

Cum autem descendisset Iesus de monte, secutae sunt eum turbae multae. Et ecce leprosus veniens adorabat eum, dicens: Domine, si vis, potes me mundare. Et extendens Iesus manum, tetigit eum dicens: Volo: mundare. Et confestim mundata est lepra eius. Et ait illi Iesus: Vide nemini dixeris: sed vade ostende tè sacerdoti, et offer munus tuum quod praecepit Moyses in testimonium illis.

b Cum autem introisset Capharnaum, accessit ad eum Centurio rogans eum, et dicens: Domine puer meus iacet in domo paralyticus, et male torquetur. Et ait illi Iesus: Ego veniam, et curabo eum. Et respondens Centurio ait: Domine non sum dignus ut intres sub tectum meum, sed tantum dic verbo, et sanabitur puer meus. Nam et ego homo sum sub potestate constitutus, habens sub me milites: et dico huic, vade, et vadit: et alii, veni, et venit: et servo meo, fac hoc, et facit. Audiens autem Iesus miratus est: et sequentibus se dixit: Amen dico vobis, non inveni tantam fidem in Israel. Dico vobis, quod multi ab oriente, et occidente venient, et recumbent cum Abraham, et Isaac, et Iacob in regno coelorum; filii autem regni eiicientur in tenebras exteriores: ibi erit fletus, et stridor dentium. Dixit Iesus Centurioni: Vade, et sicut credidisti, fiat tibi. Et sanatus est puer ex illa hora.

c Et cum venisset Iesus in domum Petri, vidit socrum eius iacentem, et febricitantem, et tetigit manum eius, et dimisit eam febris, et surrexit, et ministrabat eis. Vespere autem facto, obtulerunt ei multos daemonia habentes, et eiiciebat spiritus verbo, et omnes male habentes curavit, ut adimpleretur quod dictum est per Isaiam prophetam dicentem: Ipse infirmitates nostras accepit, et aegrotationes nostras portavit. Videns autem Iesus turbas multas circum se, iussit discipulos ire trans fretum. Et accedens unus scriba ait illi: Magister sequar te quocumque ieris. Et dicit Iesus; vulpes foveas habent, et volucres coeli nidos, filius autem hominis non habet ubi caput suum reclinet. Alius autem de discipulis eius ait illi: Domine permitte me primum ire, et sepelire patrem meum; Iesus autem ait illi: Sequere me, et dimitte mortuos sepelire mortuos suos. Et ascendente eo in naviculam, secuti sunt eum discipuli eius, et ecce motus magnus factus est in mari, ita ut navicula operiretur fluctibus; ipse vero dormiebat. Et accesserunt ad eum discipuli eius: et suscitaverunt eum, dicentes: Domine salva nos, perimus. Et dicit eis Iesus: Quid timidi estis modicae fidei? Tunc surgens imperavit ventis, et mari: et facta est tranquillitas magna. Porro homines mirati sunt, dicentes: Qualis est hic, quia venti, et mare obediunt ei?

d Et cum venisset Iesus trans fretum in regionem Gerasenorum, occurrerunt ei duo habentes daemonia de monumentis exeuntes saevi nimis, ita ut nemo posset transire per viam illam. Et ecce clamaverunt, dicentes: Quid nobis, et tibi Iesu fili Dei? venisti huc ante tempus torquere nos. Erat autem non longe ab illis grex multorum porcorum pascens, daemones autem rogabant eum dicentes: Si eiicis nos hinc, mitte nos in gregem porcorum. Et ait illis: Ite. At illi exeuntes abierunt in porcos. Et ecce magno impetu abiit totus grex per praeceps in mare, et mortui sunt in aquis. Pastores autem fugerunt, et venientes in civitatem nuntiaverunt haec omnia, et de his qui daemonia habuerant. Et ecce tota civitas exiit obviam Iesu; et viso eo rogabant eum, ut transiret a finibus eorum.

a CAP. VIII.

Posset videri quod ex iactantia loqueretur Dominus; ideo auctoritatem suam signis commendat. Primo ergo ponuntur signa, quibus liberantur homines a corporalibus periculis. Secundo a spiritualibus, *cap. 9.* Circa primum duo facit. Primo ponit signa ex quibus homines liberantur a periculis provenientibus ex intrinsecis causis. Secundo ex extrinsecis, ut tempestate, ibi, *Et ascendente* et caet. Commendat auctoritatem, quia statim, quia absens, quia perfecte, quia multos: quia statim, in leproso; quia absens, in servo Centurionis; quia perfecte, in socru Petri; quia multos, in aliis multis. Circa primum tria. Primo testes miraculi introducuntur. Secundo infirmus inducitur, ibi, *Et ecce*. Tertio auxilium praebetur, ibi, *Et extendens* etc. *Dicit ergo: Cum autem descendisset Iesus de monte* etc. Mons iste est caelum: *Psalm. 62 Mons in quo beneplacitum est Deo habitare in eo.* Unde postquam descendit de coelo, secutae sunt eum turbae: *Phil. 2. Exinanivit semetipsum formam servi accipiens, et habitu inventus, ut homo* etc. Vel per mon-

tem altitudo doctrinae: *Psalm. 35. Iustitia tua sicut montes Dei* et caet. Cum esset in monte, idest cum altam duxit vitam, secuti sunt eum discipuli sui. Et cum descendisset, secutae sunt eum turbae: *I. ad Cor. 3. Non potui vobis loqui quasi spiritualibus.* Secundo persona infirmi introducitur: et ponuntur duo. Primo infirmitas ostenditur. Secundo solicitudo adhibetur. Infirmitas, quia est leprosus: et hoc significat spirituales infirmitates: quaedam enim infirmitates sunt intra latentes, ut febres: quaedam vero, etsi sunt ab intra, eius tamen effectus patet exterius, ut lepra. Ille ergo leprosus est, cuius mala voluntas manifestatur per malum actum: *Isaias 53. Et nos putavimus eum quasi leprosum.* Sed quaestio est, quia in Luca habetur, quod Capharnaum mundavit leprosum. Dicendum, quod Matthaeus sequitur historiam, quia cum iret in Capharnaum, in via apparuit ei leprosus. Sequitur solicitudo, quia primo venit; secundo adoravit: unde dicit, *Ecce leprosus:* sic peccator per fidem venit, sed adorat per humilitatem: *Psal. 33. Humiles spiritu salvabit Deus.* Item confitetur Christi potentiam, cum dicit, *Domine si vis, potes me mundare.* Item vocat Dominum: si Dominus est, potest salvare: *Psal. 99. Scitote, quoniam Dominus ipse est Deus.* Item confidit de Dei misericordia: misericordem non oportet petere, sed solum indigentiam ei monstrare: sic iste, *Domine* etc. Unde *Psal. 37. Domine ante te omne desiderium meum, et gemitus meus a te non est absconditus.* Item ostendit sapientiam Christi: quia non petit nisi voluntatem suam: quia melius scit, quid opus sit tibi quam ipse; ideo sapientiae Christi dimisit. Deinde tangit auxilium. Primo sanat. Secundo instruit. Primo tangitur opus. Secundo effectus. *Et confestim* etc. Christus tria facit curando. Extendit manum, quando auxilium impendit: *Psal. 143. Emitte manum tuam de alto, et eripe me.* Aliquando extendit manum, sed non tangit: *Isaiae 65. Expandi manus meas tota die ad populum incredulum* etc. Aliquando tangit: et hoc est quando immutat, ut *in Psalm. 143. Tange montes*, idest superbos, *et fumigabunt*, per compunctionem. Sed quare tetigit, cum esset prohibitum in lege? Hoc fecit ut monstraret se esse supra legem. Legitur de Elisaeo quod non tetigit Naaman, sed misit eum ad Iordanem. Unde iste qui tetigit, videtur solvere legem. Sed secundum veritatem non solvit, quia prohibitum fuit propter contagionem. Quia igitur infici non potuit, tangere potuit. Item tetigit, ut humanitatem monstraret, quia non sufficit peccatori subdi Deo quantum ad divinitatem, sed et quantum ad humanitatem. *Volo: mundare.* Hieronymus dicit, quod quidam male exponunt. Volunt enim quod ly mundare sit infiniti modi; sed hoc non est verum: immo quia dixerat, *si vis*, respondit, *volo.* Et ly mundare est imperativi modi. Unde imperavit qui dixit, et facta sunt. Item tetigit, ut daret doctrinam de virtute quae est in sacramentis, quia non solum requiritur tactus, sed verba: quia cum accedit verbum ad elementum, fit sacramentum. Et per hoc excludit tres errores, quando tetigit: ostendit enim corpus verum contra Manichaeos: quia dicit volo, dicit contra Apollinarem: per hoc quod est mundare, ostendit Deum verum contra Fotinum. Et sequitur effectus. *Et confestim mundata est lepra eius*, et curatus est. Chrysostomus dicit: *Quod citius quam posset dici hoc verbum, mundare: quia istud in tempore dicitur: illud vero in instanti. Et ait illi.* Hic instruit eum: parum enim esset sanare nisi instrueret eum: *Psalm. 31. Intellectum tibi dabo, et instruam te.* Primo iniungit ei taciturnitatem, *Nemini dixeris.* Chrysostomus: *Quia sciebat quod Iudaei calumniabantur de factis suis, dixit: Nemini dixeris.* Vel aliter, quia hoc dixit ad exemplum. Quia enim supra docuerat abscondere opera bona; ideo dat exemplum, quod nullus in bonis operibus gloriari debet. Sequitur, *Sed vade, ostende te sacerdotibus.* Et quare hoc dicit? Quia tetigerat leprosum, ne penitus videretur fractor legum. Ad sacerdotes mittitur, ut habetur *Levit. 14. Et offer munus tuum* etc. Quare? Quia hoc erat praeceptum legis, quod sanatus a lepra offerret duos pullos turturum. Sed secundum hoc videtur, quod cum Dominus praeceperit, adhuc sit tenendum. Dicendum quod figurae non debebant cessare, donec penitus veritas manifestetur; hoc autem non fuit nisi post resurrectionem. *In testimonium illis:* et hoc exponitur dupliciter. Quia Moyses praecepit in testimonium illius: et per hoc docet quod praecepta Moysi erant in testimonium Christi, sicut habetur *Io. 5. Si crederetis Moysi, crederetis forsitan et mihi.* Vel aliter. *In testimonium illis*, idest contra illos, qui viderunt miracula, et non crediderunt. Vel *in testimonium illis*, scilicet curationis tuae: quia cum receperint oblationem tuam, non poterunt negare. Item secundum mysticum intellectum tria a Christo iniunguntur, ut erubescant de peccato contra illos de quibus dicitur *Isa. 3. Peccatum suum quasi Sodoma praedicaverunt, nec absconderunt:* unde *Ecclesiast. 4. Est confusio adducens peccatum* etc. Item debet ostendere sacerdoti confitendo: *Iac. 5. Confitemini alterutrum peccata vestra:* et hic videtur Dominus iniungere confessionem. *Et confestim sanatus est:* quia in ipsa contritione quando dolet, et proponit confiteri, et abstinere, remittitur peccatum, iuxta illud *Psal. 31. Dixi, confitebor adversum me iniustitiam meam, et tu remisisti iniquitatem peccati mei.* Item iniungitur satisfactio, cum dicit, *Offer munus tuum.* Item docet observare mandata, cum dicit, *Sicut praecepit Moyses.*

b *Cum autem introisset Capharnaum.* Hic ostenditur virtus Christi ex absentia. Et primo designatur pietas Centurionis cum fide. Secundo humilitas, ibi, *Et respondens* etc. Circa primum duo, quia designatur primo pietas Centurionis. Secundo ostenditur Christi benignitas. Et circa primum tria. Primo locus ponitur. Secundo oratio describitur, ibi, *Et ait illi* etc. Locus primo, *Cum introisset Capharnaum*, qui interpretatur villa pinguedinis, scilicet villa gentium, quae pinguedine devotionis defluxit: *Psal. 62. Sicut adipe et pinguedine repleatur anima mea.* Deinde, *Accessit.* Sed hic potest quaeri: quia Lucas posuit, quod misit sacerdotes; Augustinus dicit quod non personaliter venit; sed quod dicitur quod venit, totum refertur ad intentionem: quia ille facit rem cuius auctoritate fit. Chrysostomus aliter, quia dicit quod iste constitutus erat super centum milites, et ideo erat praepositus. Unde Iudaei volentes adulari propter benevolentiam habendam, dixerunt ei: Domine

nos ibimus, et impetrabimus vobis, tunc ut satisfaceret eis, permisit eos abire; sed post ipse secutus est eos. Istud miraculum differt a primo in tribus, quia primum Iudaeo fuit factum, secundum Gentili. Per quod datur intelligi, quod non solum pro Iudaeis, sed pro gentibus Christus venit. Item in primo Iudaeus per se accessit, iste non: et hoc quia miseretur Dominus aliquorum per propriam devotionem, quorundam per aliorum intercessionem. Item iste Centurio potest intelligi aliquis angelus praesidens ibi ad salutem gentium, vel primitiae gentium. Item ille fuit leprosus, in quo immonditia quiescit; paralytici autem qui non possunt membra movere: et sunt paralytici, qui ex infirmitate peccant; leprosi, qui ex certa militia. Per Centurionem potest intelligi mens: *Ad Ephesi. 4. Renovamini spiritu mentis vestrae.* Et iste dicit, *Domine puer meus*, idest servus meus: et in hoc ostenditur benignitas Centurionis, quia ita pro servo erat: unde facit illud quod dicitur *Eccl. 33. Si fuerit tibi servus fidelis, sit tibi sicut anima tua.* Et iste servus dicitur inferior pars animae. Dicit ergo quod, *iacet et male torquetur:* et loquitur ex affectu, quia quando aliquis diligit aliquem, reputat parvam aegritudinem valde magnam. Iacet ergo inferior pars animae, quando non potest se erigere: *Galat. 5. Caro concupiscit adversus spiritum. Et torquetur.* Homines lascivi gaudent: *Laetantur enim cum male fecerint, et exultant in rebus pessimis;* sed isti torquentur, quia cum peccent ex infirmitate, cum ceciderint, dolent: et ita torquentur ex dolore. *Et ait illi Iesus: Ego veniam* etc. idest non loquar. Unde nota quod nullus auderet tantum petere, quantum Dominus dare dicit, *Veniam, et curabo eum*, quia praesentia Christi est causa salutis. Sed notandum quod ad filium reguli noluit ire, et ad servum ivit, quod esset contra multos qui nolont visitare nisi magnos, contra illud *Eccle. 4. Congregationi pauperum affabilem te facito.* Sequitur, *Et respondens Centurio.* Posita fuit cum fide benignitas Centurionis; nunc tangitur humilitas cum fide. Primo ergo ponitur humilitas, et fides. Secundo benignitas Christi, ibi, *Audiens autem* etc. Circa primum tria facit. Primo confitetur suam indignitatem, ibi, *Sed tantum* etc. Secundo Christi potestatem. Deinde inducit similitudinem, ibi, *Nam et ego* etc. Obtulerat se Dominus benignum; sed quia iste gentilis erat, reputavit se indignum, dicens, *Domine non sum dignus etc.* Sic etiam Petrus dixit *Luc. 5. Recede a me, quia homo peccator sum.* Et dicit Augustinus, *quod confitendo se indignum, reddidit se dignum. Et sicut iste dicit, sic et nos debemus dicere: Non sum dignus, ut intres in corpus meum.* Deinde tangitur fides Centurionis confitentis potestatem Christi. *Quia dic tantum verbo, et sanabitur puer meus*, ut habetur *Sap. 16. Non herba, non malagma sanavit eos, sed sermo tuus Domine:* et *in Psal. 106. Misit verbum suum, et sanavit eos.* Deinde inducit similitudinem, et probat a minori. Et describit ordinem primo. Secundo potestatem, et dicit, *Nam et ego homo sum sub potestate constitutus* etc. Et tangitur ordo: quia quidam sunt superiores, ita quod non habent superiorem se: quidam vero inferiores qui non habent inferiores se. Quidam ergo sunt medii, et de istis erat iste, quia erat sub tribuno, sed habebat sub se milites: habebat enim sub se quosdam quorum erat gubernator; et isti erant milites: unde dicit, *Et dico uni, vade, et vadit. Et alio veni etc.* In quo commendatur nobis obedientia: *Ad Heb. 13. Obedite praepositis vestris, et subiacete eis* etc. Item alios habebat servos quibus cibaria ministrabat: *Eccle. 33. Cibaria, et virga, et onus asino, panis, et disciplina, et opus servo. Et servo meo* etc. Unde vult arguere a minori, quia si ego qui sum in potestate constitutus, haec possum, quanto magis Dominus dominantium potest etc. Sed videndum quod rationales creaturae sunt liberae, et sunt sicut milites: *Iob 25. Numquid est numerus militum eius?* Et ideo dicitur dominus exercituum. Sed creatura irrationalis habet subiectionem servilem, quia non habet liberi arbitrii facultatem. Vult ergo dicere, quia tibi natura obedit, dic naturae, et obediet tibi, quia sermo tuus iudicio plenus est. Videndum est, quod illud duplex dominium invenitur in anima: anima enim praesidet corpori; ratio vero irascibili, et concupiscibili. Prima est dominativa potestas, quia ad imperium animae movetur corpus. Secunda praeest aliis quadam impetrativa potestate, et dominativa, vel regali: unde habent aliquid de motu suo: et haec sunt quasi milites: *Iac. 4. Unde bella, et lites in vobis, nonne ex concupiscentiis, quae militant in membris vestris: 1. Pet. 2. Hortamur vos abstinere a carnalibus desideriis quae militant adversus animam.* Debemus ergo dicere huic, *vade*, idest malis moribus, et *veni*, idest bonis moribus, et servo huic *fac hoc.* Unde corpus debemus operi applicare, ut *sicut exhibuimus membra nostra servire immunditiae, et iniquitati ad iniquitatem, ita nunc exhibete membra vestra servire iustitiae in sanctificationem* etc. ut habetur *Ro. 6. Audiens autem Iesus miratus est* etc. Hic tangitur Christi benignitas. Sed quid est quod dicit *admiratus est?* Quia admiratio non cadit in Deo, quia non fit nisi ex ignorantia causae, quae non potest esse in Deo. Item est apprehensio magnitudinis effectus, quod fit ex imaginatione, et phantasia alicuius effectus magni, et sic potest cadere etiam in Christo: unde admiratus est, idest magnum admirandum reputavit, et hoc turbis sequentibus ostendit. Et commendat eum: unde sequentibus se dixit, *Non inveni tantam fidem in Israel.* Sed quid est: nonne in Abraham, Isaac, et Iacob fuit maior? Dicendum, quod immo; sed quod hic dicitur, intelligitur pro tempore. Sed tunc est quaestio de Apostolis, et Martha, et Maria. Et dicendum quod iste maioris fidei erat, quia nullum praeambulum viderat, sicut isti qui miracula viderant. Item Petrus venit ad vocem Andreae, Andreas ad vocem Ioannis. Item in verbo Marthae fuit aliquid dubietatis, quia dixit, *Domine si fuisses hic* etc. quasi non absens posset; sed in verbo istius nihil fuit dubietatis. Aliter exponit Chrysostomus: *Quia magnum, et parvum aliquando dicuntur non absolute, sed in comparatione, sicut dicuntur in domo multi, in theatro pauci. Unde non inveni tantam fidem in Israel, scilicet per comparationem illius gentilis: Deutero., 28. Advena qui tecum moratur in terra, ascendet super te, eritque sublimior. Dico autem vobis.* Occasione huius agit de comparatione Iu-

daeorum, et gentilium. Et primo de vocatione gentilium. Secundo de reprobatione Iudaeorum. *Dico quod multi etc.* Et dicitur istud in comparatione, quia *multi sunt vocati, pauci vero electi*, *infr. 20. Ab oriente et occidente*, ita quod per hoc totus mundus intelligatur. Vel ab oriente in tempore prosperitatis: et ab occidente, scilicet in tempore adversitatis. Vel ab oriente in tempore iuventutis; et occidente in tempore senectutis. *Et recumbent.* Iste recubitus opulentia est rerum spiritualium, scilicet in contemplatione: *Luc. 22. Ecce dispono vobis regnum, ut edatis, et bibatis super mensam meam in regno meo.* Et *Isa. 65. Servi mei comedent, et vos esurietis. Ecce servi mei bibent, et vos sitietis* etc. Sed quare cum Abraham, Isaac, et Iacob? quia gentiles per fidem iustificantur, sicut Iudaei, ut habetur *Ro. 4.* Et *Gen. 12.* Item istis facta est repromissio, *Quia in semine tuo benedicentur omnes gentes*, *Gen. 15.* Ideo isti recumbent cum patribus suis. Sequitur, *Filii autem regni* etc. Hic ostendit reprobationem Iudaeorum, et describit poenam damni, quia amittent bona, et incurrent mala. Dicit autem, *Filii regni*, quia in illis Deus regnabat: *Ps. 75. Notus in Iudaea Deus, in Israel magnum nomen eius.* Item figuris legis servi erant. Item facta est eis promissio, ut habetur *Ro. 4. Eiicientur* etc. Et haec est poena damni. Consequenter enumerat mala quae incurrent, et primo quoad intellectum incurrerunt tenebras interiores; deinde eiicientur, *In tenebras exteriores*, quia tunc erunt totaliter alienati a Deo, qui est lux vera. Et hoc est quod dicitur *Tob. 4. Eleemosyna ab omni peccato, et a morte liberat, et non patietur animas ire in tenebras.* Item quantum ad effectum, *Ibi erit fletus.* Fletus nuntiat dolorem: *Isa. 65. Ecce servi mei laetabuntur, et vos confundemini.* Item ostenditur passio in corpore, quia, *Stridor dentium*: habebunt enim corpora in resurrectione: *Prov. 19. Parata sunt derisoribus iudicia, et mallei, et ferrum*: quae iudicia doloris pertinent ad concupiscibilem, stridor ad irascibilem. Vel secundum Hieronymum utrumque pertinet ad poenam corporalem, quia resurrectio non erit solum in anima, sed in corpore: quia erit et multus calor, et multum frigus: *Iob 24. Transibunt ab aquis nivis ad calorem nimium.* Ostenditur Dei benignitas, cum dicit, *Et dixit Iesus Centurioni; Vade* etc. Sed sequitur effectus, *Et sanatus est puer*, quia sermo eius virtute plenus est, *Eccl. 8.*

c *Et cum venisset Iesus in domum Simonis Petri etc.* Commendata est virtus Christi in curatione leprosi, commendata est etiam in curatione festina servi Centurionis; hic commendatur in curatione perfecta. Primo ergo describit curationis locum. Secundo infirmitatis modum. Tertio declarat Christi auxilium. Quarto curationis effectum. Dicit ergo, *Cum venisset etc.* Non tangit Evangelista, quando hoc fuit factum; sed et Lucas, et Marcus transeunt ad alia. Sed sciendum quod ubi Evangelistae ponunt statum, vel aliquid ad ordinem pertinens, signum est, quod ad continuationem historiae pertinet; ubi vero non, signum est, quod ad continuationem memoriae. Unde secundum quod recolebant, scribebant. *Venit in domum Petri.* Et tria possumus considerare. Honorem quem intulit discipulis suis, quia noluit ire ad domum Centurionis; ivit tamen ad domum pauperis piscatoris: unde *Ps. 138. Nimis honorati sunt amici tui Deus.* Item informavit in humilitate, qua nihil plus placet Domino. *In mansuetudine percipite insitum verbum, quod potest salvare animas vestras* etc. *Iacob. 1.* Tertio in hoc ostenditur reverentia, quam habuit Dominus ad Petrum, quia se obtulit, licet Petrus non rogaret. *Vidit socrum*, vidit oculo scilicet mentis: *Exod. 3. Vidi afflictionem populi mei in Aegypto. Socrum Petri.* Per hoc potest intelligi Synagoga. *Qui operatus est Petro in Apostolatum circumcisionis*, scilicet Iudaei, *operatus est mihi inter gentes.* Haec febricitabat, scilicet Synagoga, febre scilicet invidiae. Vel per istam socrum intelligitur anima aestuans igne concupiscentiae. *Et tetigit manum eius.* Hic tangit curationem. Quaerit Chrysostomus, *Quare curavit servum Centurionis solo verbo, istam vero tactu?* Et respondet, propter familiaritatem; et in hoc etiam magis ostendebat suam humilitatem: et ideo in tactu auxilium dedit: *Psal. 72. Tenuisti manum dexteram meam.* Sequitur, *Et surrexit.* Consuetudo est febricitantium, quod quando incipiunt sanari, debiliores sunt quam in infirmitate; sed talis non fuit curatio Domini, immo plenam sanitatem reddidit: quia *Dei perfecta sunt opera*, *Deuteron. 32.* aliter enim curat Dominus, aliter natura. Ideo sequitur, *Et ministrabat. Vespere autem facto.* Hic confirmatur Dei potestas per multitudinem curationum. Primo ergo tangit Evangelista multitudinem. Secundo subiungit auctoritatem Scripturae, ibi, *Ut adimpleretur etc.* Dicit ergo quod curavit daemoniacos, et male habentes. Et possunt intelligi per daemoniacos peccantes ex malitia: et per male habentes ex ignorantia; unde dicit, *Vespere autem facto.* Quare nota, hoc non factum fuisse die Sabbati, in quo habebant pro inconvenienti curare; sed in vespere finito sabbato, *Obtulerunt* etc. Vel dicitur vespere, quia Salvator noster vespere venit. *Oritur sol, et occidit*, scilicet Christus, *Ecclesiast. 1. Eiiciebat*, sola increpatione. Unde ad solam vocem eius fugiebant daemones. Item, *Male habentes*, ita quod conveniat ei illud quod dicitur *in Actibus cap. 10. Liberavit omnes oppressos a diabolo.* Unde notandum, quod non omnia miracula Christi posuerunt Evangelistae, sed magis vulgata. Et quia videretur mirabile, quod tot curaret; ideo confirmat auctoritate quae habetur *Isa. 53. Infirmitates nostras ipse accepit, et aegrotationes nostras portavit.* Et quamvis non ita sit in serie textus, exponamus prout iacet. *Infirmitates nostras ipse accepit*, idest abstulit: ita quod infirmitates accipiantur pro levibus peccatis. Et, *Aegrotationes*, idest maiora peccata, *Portavit*, idest asportavit. Vel cum ipse sit Dei virtus, et sapientia, infirmitates nostras, scilicet passionis, et mortis. Unde passibilitatem accepit ad tollendam infirmitatem, et aegrotationem nostram etc. *1. Petr. 2, Qui peccata nostra pertulit in corpore suo, ut peccatis nostris mortui, iustitiae vivamus.* Sed cum Isaias dixerit de peccatis, quaeritur, quare hoc de infirmitatibus corporalibus dicatur. Et hoc est, quia plerumque ex peccatis spiritualibus causantur aegritudines corporales. *Videns autem Iesus turbas.* Quia posita sunt mi-

racula contra peccata interiora; hic ponit miracula contra peccata exteriora, scilicet contra procellam. Et primo praeambulum ad miraculum, scilicet de introitu navis. Deinde miraculum, ibi, *Tunc surgens* etc. Tertio effectum, ibi, *Et facta*. Circa primum primo ponit praeceptionem. Secundo mandati adimpletionem. Circa primum tria. Primo praecepit ut sequantur. Secundo unum se ingerentem repellit. Tertio alium discipulum arguit. Dicit ergo, *Videns Iesus turbas* etc. Sed quare intravit navem? Hoc fecit propter duo. Primo, ut ostenderet infirmitatem humanae naturae. Secundo, ut placeret discipulis: unde aliquando cum discipulis ascendit in montem, aliquando in desertum, aliquando in navem. Item ad tollendam invidiam Iudaeorum: *Isaiae 41. Lignum fumigans non extinguet.* Sequitur repulsio, *Et accedens unus scriba:* et videtur quod iste valde devote accessit. Et quare repulit? Hieronymus: *Quia non habebat bonam fidem.* Et hoc patet: quia solum vocavit eum magistrum; sed veri discipuli vocabant eum Dominum. Unde *in Ioan. 13. Vos vocatis me magister, et Domine.* Item ex mala intentione volebat eum sequi: quia audiebat signum fuisse factum, volebat sequi, ut dicitur de Simone mago. Item dicit Chrysostomus: *Quod in alio peccavit, scilicet in superbia. Quia seorsum traxit se.* Unde reputabat se digniorem aliis. Hylarius interrogative legit. *Magister sequar te?* Culpa istius est: quia quod certum erat, interrogavit; et quod debebat facere, posuit sub dubio. Sequitur, *Vulpes foveas habent.* Hieronymus exponit ad literam quod Deus ad intentionem respondit, ut saepe facit. Volebat sequi; sed intendebat lucrum. Et Dominus contra hoc allegat paupertatem; ideo dicit, *Vulpes foveas habent etc. Filius autem hominis* etc. ut habetur *2. Corinth. 8. Qui egenus factus est, cum dives esset* etc. Secundum Augustinum notat eum de triplici vitio: de vitio dolositatis, quia dulcedinem habebat in ore, et venenum in corde, ut habetur *Ezech. 14.* Item notavit eum de superbia, cum dicit, *Volucres coeli*, per quos superbia intelligitur. Vel volucres daemones, ut habetur *infra 13.* ubi dicitur, *Et venerunt volucres, et comederunt ea.* Item de infidelitate, quia non erat in charitate quae habitat in nobis per fidem. Sequitur, *Alius autem* etc. Primus se ingessit, sed alter se excusavit. Et ponitur reprobatio excusantis, ibi *Iesus autem etc. Domine: Permitte me* etc. Et magna est differentia inter istum, et praecedentem: iste vocavit eum Dominum, ille vocavit eum magistrum. Item ille dolum allegavit, iste pietatem, quia praeceptum erat de honoratione patris: unde dilationem petiit: simile habetur *3. Reg. 19.* de Helisaeo. Sequitur istius reprehensio, *Sequere me:* quia qui vult sequi Christum, non debet dimittere sequi propter aliud negotium temporale; unde *Psalm. 44.* dicitur, *Obliviscere populum tuum, et domum patris tui.* Item hoc praecepit ei, quia erant alii qui poterant sepelire; ideo dixit *Dimitte* etc. Item quia accidit ut saepe, quod qui impeditur aliquo uno negotio, cum unum aliud trahat, cito ruit in aliud; sic si iste ivisset sepelire patrem, haberet fortassis post cogitationes de testamento patris: et ita forte totaliter retraheretur: *Isa. 5. Veh qui trahitis iniquitatem in funiculis vanitatis.* Unde hoc non fuit crudelitatis ut si videamus aliquem affectum nimis de morte patris, prohibetur a funere propter periculum, ut habetur *Eccl. 30. Multos occidit tristitia.* Sed dicit mortuos in plurali, quia mortuus erat duplici morte, scilicet morte infidelitatis, et morte corporis: unde mortuus erat et in corpore, et anima. Unde dat quatuor documenta. Primum scilicet ut qui vocatus est ad statum perfectionis, non cognoscat patrem carnalem per affectionem inordinatam: *Infr. 23. Unus est enim Pater vester qui in coelis est* etc. Secundum est quod inter fideles, et infideles retrahitur germanitatis affectus: unde *Luc. 4. Si quis venit ad me, et non odit patrem suum, et matrem, et uxorem, et filios, et fratres, et sorores, adhuc et animam suam, non potest meus esse discipulus* etc. et hoc verum est ubi pater, et mater retrahunt a Deo. Tertium est, quod infidelium mortuorum non est facienda memoria apud sanctos. Quartum est, quod omnis qui vivit extra Christum, mortuus est, quia ipse est vita secundum Gregorium. *Et ascendente eo in naviculam.* Positum est praeceptum Domini de transfretatione; hic ponitur executio praecepti: erant enim manifestata miracula in terra, vult manifestare in aquis, ut ostendat se esse dominum terrae et maris. Per istam naviculam intelligitur ecclesia, vel crux Christi; unde de ista potest dici illud *Sap. 14. Exiguo ligno committunt animas suas.* Discipuli Domini sequuntur eum in ecclesia per obsequium mandatorum. Item sequuntur eum ascendentem in crucem: *Ad Philip. 4. Per quem mihi mundus crucifixus est, et ego mundo.* Deinde subiungitur miraculum. Et primo ponitur periculum imminens. Secundo discipulorum interpellatio, ibi. *Et accesserunt.* Tertio eorum exauditio, ibi, *Et dicit eis* etc. Periculum tangitur ex procella, et Christi dormitione. *Et ecce motus factus est magnus* etc. sicut sancti dicunt, non est facta tempestas ex intemperie aeris, sed ex divina ordinatione provenit: et hoc factum est multiplici ratione. Primo ut discipuli qui specialiter dilecti, et vocati erant, humilia saperent, et non se extollerent: et hoc significabat futurum periculum, quod imminere debebat tempore passionis. Et post, ut ait Paulus Apostolus *2. ad Cor. 1. Gravati sumus supra virtutem, ita ut nos taederet etiam vivere.* Item alia causa, ut scirent in periculis vivere, et vincere, ut habetur *Ro. 8. In omnibus superamus propter eum qui dilexit nos.* Item Chrysostomus exponit, quia ipsi erant praedicatori, quae de Christo viderant; ideo ut magis in ipsis experti essent miraculis, et essent certiores, voluit Dominus eos pati. Unde *in Psal. 65. Venite, et narrabo opera Domini:* citius enim poterant recordari de huiusmodi quae sibi evenerunt. *Ipse vero dormiebat.* Et hoc ut ostenderet se verum hominem; sic enim erat in omnibus, ut ubi volebat ostendere divinitatem, semper ostendebat aliquid humanitatis. Dormiebat, quia habitu inventus est ut homo, *Philip. 2.* secundum enim divinitatem non dormiebat. Unde *Psal. 120. Non dormitabit, neque dormiet qui custodit Israel.* Item dormiebat, ut constituerentur inter timorem et spem. Item ut ostenderet singularitatem, quia in tanta tempestate manebat securus: *Prov. 8. Librabat fontes aquarum, quando circumdabat mari terminum suum, et legem ponebat aquis.* Sequitur interpellatio disci-

pulorum, *Accesserunt discipuli* etc. Tantus enim erat ventus, quod oportuit eum evigilare: et totum istud dictum fuit in figura de Iona, quia Ionas in navi dormiebat: et nautae evigilaverunt eum ad interemptionem, isti vero ad salvandum; unde dicunt, *Domine, salva nos* etc. Et primo confitentur potestatem eius dum dicunt, *Domine: Psal. 88. Tu dominaris potestati maris, motum autem fluctuum eius tu mitigas.* Item petunt auxilium, quia sciebant ipsum esse salvatorem: *Isa. 35. Ipse veniet, et salvabit nos.* Item periculum terrenorum exprimunt: et hic signatur mors Christi in dormitione, qui et excitatus est per resurrectionem. Vel dicitur dormire in tribulationibus, et tentationibus sanctorum: et tunc precibus sanctorum evigilat: unde dicitur *Psal. 44. Exurge, quare obdormis Domine.* Item dormit in pigris: unde excitandus est, ut admonet Paulus *ad Eph. 5. Exurge qui dormis, et exurge a mortuis, et illuminabit te Christus* etc. Sequitur quomodo subvenit, *Quid timidi estis* etc. Videtur quod non essent modicae fidei, quia dicebant, *Salva nos;* sed vere modicae fidei fuerunt, quia non credebant quod etiam dormiens posset salvare. Vel modicae fidei, quia si ipsi haberent magnam fidem, ipsi possent imperare mari. *Tunc surrexit* etc. *Imperavit ventis.* Tempestas enim oritur ex ventis ut ex causa efficiente, ex aquis ut ex causa materiali: et utrobique imperavit: unde *Psal. 106. Dixit, et stetit spiritus procellae.* Et hoc est quod dicitur, *Et facta est tranquillitas magna.* Sed consuetudo est quod quando fit tempestas, quod duobus diebus mare non sedatur totaliter. Ideo ut appareat perfectum miraculum, statim facta est tranquillitas magna, quia Dei perfecta sunt opera, *Deut. 32. Porro homines mirati sunt etc.* Hic ponitur effectus, scilicet admiratio turbarum. Quod dicit homines, non intelligatis Apostolos, quia numquam Apostoli sic appellantur: sed per homines intellige nautas. Vel secundum Hieronymum, si etiam intelligas homines, idest Apostolos, potest esse quod dubitare potuerunt ut homines, dicentes, *Qualis est hic.* Hic Chrysostomus addit *homo*, quia enim ipsum viderant dormientem, hominem vocabant; quia signum divinitatis viderant, ideo dubitabant. *Quia venti, et mare* etc. quia omnis creatura suo creatori obedit: *Ps. 148. Ignis, grando, nix, glacies, spiritus procellarum, quae faciunt verbum eius* etc. Non quia animam rationalem habeant, sed quia ad modum obedientis se habent, ut manus, et membra animae obediunt: quia statim moventur ad eius nutum, sic omnia Deo obediunt. Sequitur.

d Sed quia posita sunt miracula, quibus Dominus liberavit multos a periculis exterioribus; hic ponuntur miracula, quibus fit liberatio a periculis interioribus, sive spiritualibus. Et primo ponitur miraculum. Secundo effectus, ibi, *Ait illi* etc. Et circa primum ostenditur malitia daemonum quantum ad saevitiam quam in homines exercent. Secundo quantum ad impatientiam, ibi, *Et exclamaverunt* etc. Tertio quantum ad nequitiam, quia animalibus brutis nocuerunt, ibi, *Daemones autem* etc. Circa primum primo locus describitur. Secundo saevitia daemonum declaratur. Erat quaedam regio quae dicebatur regio Gerasenorum: Gerasa interpretatur colonum eiiciens, vel advena appropinquans, quia prope gentiles. *Occurrerunt ei duo habentes* etc. Ostenditur saevitia, quia opprimebant eos. Secundo quia homines decipere nitebantur. Sed quaeritur quare alii Evangelistae non faciunt mentionem nisi de uno; iste de duobus. Dicendum quod sine dubio duo fuerunt; sed unus fuit magis famosus: et erant saevi, quia nocebant non solum corporaliter, sed etiam spiritualiter. Unde in monumentis habitant, ut inducerent hominibus terrorem. Unde error fuit, quem quidam posuerunt, quod daemones aliquam animam reducerent in corpus mortuum, ut legitur de Symone mago; sed hoc nihil erat, sed fingebant daemones ad homines decipiendum: unde dicit Porphyrius, quod genus daemonum est fallax. Unde isti magi maxime utuntur corporibus mortuorum: quare habitabant daemones in sepulcris: *Isa. 65. Qui habitant in sepulcris, et in delubris idolorum dormiunt.* Erant enim tam saevi, ut nemo poterat transire per viam illam: quia *in via hac qua ambulabam, absconderunt superbi laqueum mihi*, superbi, idest daemones, *Ps. 141.* Sed ostenditur eorum impatientia, quia Christi praesentiam non ferebant; unde dicitur, *Clamaverunt.* Et in hoc ostenditur impatientia: *Isa. 65. Clamabitis prae dolore cordis, et prae contritione spiritus ululabitis.* Item fatentur Dei potentiam dicentes, *Quid nobis* etc. Vere nulla, quia nulla convenientia Christi ad Belial. Sed quare hoc dicebant, quia graviter puniebant homines: et audierant, quia Christus deberet eis potestatem amovere: unde volunt dicere: Et si aliis nocuimus, tibi non nocuimus, quare non debes nos gravare. Item confitentur filium Dei: et in hoc confunduntur Ariani, quia si non sanctis credunt, saltem daemonibus credant. Sed contra, quia videtur quod non cognoverunt eum: quia *1. ad Corinth. 2. Si cognovissent, numquam regem gloriae crucifixissent* etc. Sed dicendum, quod quando Dominus volebat, humanitatem ostendebat, ita quod se eis occultabat. *Quare venisti ante tempus* etc. Sciunt daemones quod in die iudicii daemones debent suscipere maius tormentum cum dicetur, *Ite maledicti in ignem aeternum.* Item credunt aliqui quod daemones usque in diem iudicii non patiuntur poenam damni, sed poenam sensus: et hoc pro isto verbo, quia venisti ante tempus. Sed contra hoc est quod dicit Damascenus: *Hoc hominibus mors, quod angelis casus.* Sed homines cum moriuntur, non statim recipiunt poenam sensus, sicut angeli qui ceciderunt. Quidam dicunt quod ignem suum semper secum portant; sed quomodo potest hoc fieri, quia iste ignis corporeus est? Dicendum, quod licet hic ignis sit corporalis, habet tamen aliquid spirituale: unde cruciat per modum cuiusdam alligationis: spiritus enim excedit naturam corporis, sed Deus alligat spiritus corporibus: sicut cum alligatur anima corpori, dat corpori ut moveatur secundum voluntatem animae, et si datur aliqua praelatura alicui in aliqua ecclesia, ipso non existente in eadem; sic et licet iste ignis sit corporeus, ratione spiritualitatis potest agere. *Torquere nos* etc. Magnum tormentum reputant quod non possint hominibus nocere. Sed si essent in inferno, non possent ita nocere; et ita tormentum eis magnum est intrare in infernum. *Erat autem non longe ab eis* etc. Hic tangitur malitia, quia non solum hominibus nocent, sed et brutis. *Grex por-*

corum. Unde patet quod hoc non erat in Iudaea, quia Iudaei non utuntur porcis. *Si eiicis nos, mitte nos in porcos*. Sed quare non petierunt quod mitteret eos in homines? Quia ipsi videbant eum solicitum circa curam hominum. Sed quare in gregem porcorum? Quia erant magis vicini. Item quia est animal valde immundum: unde ad designandam immunditiam permisit intrare in porcos: et hoc videtur significari *Iob 40. Numquid multiplicabit ad te porcos, aut loquetur tibi mollia?* Sequitur Christi concessio, *Et ait illis: Ite etc.* Sed videtur Dominus audisse daemones. Dicendum quod non audivit; sed ex sua sapientia sic fieri permisit, et ordinavit, ut ostendatur malitia daemonum, quia nisi Dominus cohiberet, ita ruerent in homines, sicut ruerunt in porcos. Sed quando Dominus permittit aliquibus daemonibus, non totaliter permittit, sed imponit eis fraenum, ut in Iob. Unde ad hoc designandum permisit eos nocere in porcos. Item ad designandum quod nihil possunt nisi ex Dei permissione. Item ut homo suam dignitatem cognosceret, ut ad salutem unius hominis multa porcorum permiserit interfici. Sequitur executio mandati, *Et magno impetu* etc. In quo denotatur quod nullus a diabolo totaliter potest extingui, nisi paratum se exhibeat, idest totaliter immundum. Unde habetur *Apoc. 18. Hoc impetu mittetur Babylon civitas illa magna: 2. Pe. 2. Hi velut irrationabilia pecora peribunt, percipientes mercedem iniustitiae etc.* Sequitur pastorum admiratio: unde *pastores fugerunt, et nuntiaverunt* etc. unde profecti nuntiaverunt tristo et laetum: tristo de porcis; sed laetum de daemoniaco curato. Per istos pastores signantur principes Synagogae, qui propter temporalia, quantumcumque possunt, contradicunt Christo. Consequenter sequitur totius populi admiratio, *Et ecce tota civitas* etc. Et viso eo etc. Et quare? quia multa damna eis fecerat, ideo timebant, quod si plus ibi moraretur quod plura eis faceret damna. Sic aliqui propter detrimentum temporale timent esse cum Christo, ut habetur *Isa. 30. Declinate a me semitam: cesset a facie nostra sanctus Israel.* Vel aliter: quia non ex malitia, sed ex devotione, quia indignos se reputabant. Simile dixit Petrus: *Recede a me, quia homo peccator sum.*

a CAP. IX.

Et ascendens Iesus in naviculam transfretavit; et venit in civitatem suam. Et ecce offerebant ei paralyticum iacentem in lecto. Videns autem Iesus fidem illorum, dixit paralytico: Confide fili. Remittuntur tibi peccata tua. Et ecce quidam de scribis dixerunt intra se: Hic blasphemat. Et cum vidisset Iesus cogitationes eorum dixit: Ut quid cogitatis mala in cordibus vestris? Quid est facilius dicere, dimittuntur tibi peccata tua, an dicere, surge, et ambula? Ut autem sciatis quia filius hominis habet potestatem in terra dimittendi peccata, tunc ait paralytico: Surge, tolle lectum tuum, et vade in domum tuam; et surrexit, et abiit in domum suam. Videntes autem turbae timuerunt, et glorificaverunt Deum, qui dedit potestatem talem hominibus.

b Et cum transiret inde Iesus, vidit hominem sedentem in teloneo Matthaeum nomine. Et ait illi: Sequere me. Et surgens secutus est eum. Et factum est discumbente eo in domo, ecce multi publicani, et peccatores venientes discumbebant cum Iesu, et discipulis eius. Et videntes pharisaei dicebant discipulis eius: Quare cum publicanis, et peccatoribus manducat magister vester? At Iesus audiens ait: Non est opus valentibus medicus, sed male habentibus. Euntes autem discite, quid est, misericordiam volo, et non sacrificiam. Non enim veni vocare iustos, sed peccatores.

c Tunc accesserunt ad eum discipuli Ioannis dicentes: Quare nos, et pharisaei ieiunamus frequenter, discipuli autem tui non ieiunant? Et ait illis Iesus: Numquid possunt filii sponsi lugere quamdiu cum illis est sponsus? Venient autem dies, cum auferetur ab eis sponsus, et tunc ieiunabant. Nemo autem immittit commissuram panni rudis in vestimentum vetus: tollit enim plenitudinem eius a vestimentis, et peior scissura fit. Neque mittant vinum novum in utres veteres: alioquia rumpuntur utres, et vinum effunditur, et utres pereunt. Sed vinum novum in utres novos mittunt: et ambo conservantur.

d Haec illo loquente ad eos, ecce princeps unus accessit, et adorabat eum dicens: Domine filia mea modo defuncta est; sed veni, impone manum tuam super eam, et vivet. Et surgens Iesus sequebatur eum, et discipuli eius. Et ecce mulier quae sanguinis fluxum patiebatur duodecim annis, accessit retro, et tetigit fimbriam vestimenti eius: dicebat enim intra se: Si tetigero tantum vestimentum eius, salva ero. At Iesus conversus, et videns eam dixit: Confide filia. Fides tua te salvam fecit. Et salva facta est mulier ex illa hora. Et cum venisset Iesus in domum principis, et vidisset tibicines, et turbam tumultuantem dicebat: Recedite, non est enim mortua puella, sed dormit. Et deridebant eum. Et cum eiecta esset turba, intravit, et tenuit manum eius, et dixit: Puella surge. Et surrexit puella; et exiit fama haec in universam terram.

d Et transeunte inde Iesu, secuti sunt eum duo caeci clamantes, et dicentes: Miserere nostri fili David. Cum autem venisset domum, accesserunt ad eum caeci, et dicit eis Iesus: Creditis, quia hoc possum facere vobis? Dicunt ei. Utique Domine. Tunc tetigit oculos eorum dicens: Secundum fidem vestram fiat vobis. Et aperti sunt oculi eorum. Et comminatus est illis Iesus, dicens: Videte ne quis sciat. Illi autem exeuntes diffamaverunt eum in tota terra illa. Egressis autem illis, ecce obtulerunt ei hominem mutum daemonium haben-

tem, et eiecto daemonio, locutus est mutus: et miratae sunt turbae dicentes: Numquam apparuit sic in Israel. Pharisaei autem dicebant: In principe daemoniorum eiicit daemones.

e Et circuibat Iesus omnes civitates, et castella, docens in Synagogis eorum, et praedicans evangelium regni, et curans omnem languorem, et omnem infirmitatem. Videns autem turbas misertus est eis, quia erant vexati, et iacentes sicut oves non habentes pastorem. Tunc dicit discipulis: Messis quidem multa, operarii autem pauci. Rogate ergo Dominum messis, ut mittat operarios in messem suam.

a CAP. IX.

Supra posuit miracula contra pericula corporalia; hic ponit miracula contra pericula spiritualia: et secundum hoc duo facit. Primo ostendit quomodo subvenit sibi occurrentibus. Secundo quomodo inquirit quos salvet, ibi, *Et circuibat* etc. Circa primum primo ponit remedium contra peccatum. Secundo contra mortem, ibi, *Haec illo* etc. Circa primum ponit remedium contra peccatum remittendo. Secundo peccatores ad se trahendo, ibi, *Et factum est* etc. Et primo ponit quaedam praeambula ad beneficium. Secundo ponit beneficium ipsum, ibi, *Ut autem sciatis* etc. Et primo ponitur locus. Secundo devotio offerentium, ibi, *Et ecce* etc. Dicit ergo, *Ascendens Iesus* etc. Continuatur haec pars, quia rogabant eum ut ab eis discederet; ideo ascendit navem. Unde dat intelligere quod si dicant aliqui, *Recede a nobis, viam mandatorum tuorum nolumus*, *Iob 21.* statim recedit; unde *ascendit in naviculam*. Haec navicula significat crucem; vel ecclesiam. *Et venit in civitatem suam*, scilicet in civitatem gentium, quae sibi datae sunt. Unde *in Ps. 2. Postula a me, et dabo tibi gentes* etc. Sed est quaestio, quare Marcus, et Lucas dicunt istud esse factum in Capharnaum; hic vero habetur quod in Nazareth, quae erat civitas sua. Dicendum quod quaedam erat civitas Christi ratione nativitatis; et haec Bethleem: quaedam ratione educationis; et haec erat Nazareth: quaedam ratione conversationis et operationis miraculorum; et sic Capharnaum: ideo bene dicitur in civitatem suam. Unde dicitur *Luc. 4. Quanta audivimus facta in Capharnaum, fac et hic in patria tua.* Augustinus aliter solvit, quia Capharnaum inter alias civitates Galilaeae erat magis famosa: unde erat quasi metropolis. Et sicut si aliquis esset de aliqua villa iuxta Parisius, diceretur quod esset de Parisius propter notitiam loci; sic Dominus, quia erat de finibus Capharnaum, dicebatur inde esse. Vel aliter, quia praetermittunt aliquid Evangelistae, unde aliquid potest addi, quod videlicet transivit per Nazareth, et venit in Capharnaum: et tunc obtulerunt ei. *Ecce offerebant* etc. Hic tangitur devotio offerentium; unde in Marco tangitur, quod quia non poterant transire, posuerunt per tegulas. Iste paralyticus significat peccatorem in peccato iacentem; unde sicut non potest paraliticus se movere, sic nec iste. Illi autem qui portant eum, sunt illi qui suis monitionibus portant eum ad Deum. *Videns autem Iesus fidem illorum* etc. Ponit beneficium: ubi possumus tria videre. Primo, quid movit Iesum. Secundo, quid sit quod requiritur. Tertium disceptationem contra beneficium. Curat aliquando Dominus aliquem propter fidem suam, aliquando propter preces suas, et aliorum. *Videns ergo fidem illorum dixit*. Unde dicitur *Mar. 11. Quicquid orantes petitis, credite quia accipietis, et fiet vobis. Confide fili.* Quid ergo requiritur? fides: *Ps. 124. Qui confidunt in Domino sicut mons Syon, non commovebitur in aeternum qui habitat in Hierusalem.* Et *Act. 15. Fide purificans corda eorum. Remittuntur tibi peccata* etc. Hic tangitur beneficium. Sed quid est quod iste petebat sanitatem corporis, et Dominus dat sanitatem animae? Ratio est: quia peccatum erat causa aegritudinis, sicut in *Psal. 15. Propter iniquitates eorum multiplicatae sunt infirmitates eorum.* Unde fecit Deus sicut bonus medicus qui causam curat. Deinde ponit disceptationem contra beneficium, ibi, *Et cum cognovissent* etc. Dicit ergo, *Ecce quidam*. Et quare mirabantur, quia videbant hominem, et non videbant Deum; solius autem Dei est dimittere peccata: ideo dicebant eum blasphemum, iuxta illud *Iob 34. Qui dicit regi apostata, qui vocat duces impios* etc. *Et cum vidisset* etc. Hic confutat eos tripliciter: sua cognitione, verbo, et facto: ut cognitione, quia sicut soli Deo pertinet dimittere peccata, sic cognoscere secreta cordis: *Ps. 25. Scrutans corda, et renes Deus. Cum vidisset*, quia solus scit cogitationes hominum. Et primo reprehendit eorum nequitiam. *Ut quid cogitatis* etc. quia blasphemum eum dicebant: *Isa. 1. Auferte mala de cogitationibus vestris. Quid est facilius* etc. Hic ponit confutationem. Sed videtur male arguere Dominus, quia arguit a minori affirmando: facilius enim videtur sanare corpus, quam sanare animam. Sed exponit sic Hieronymus: *Facilius est dicere quam facere; verum quantum ad factum, fortius est animam quam corpus sanare; sed quantum ad potestatem, eadem est potestas utrobique.* Sed si ad dictum referatur, videmus quod mendaces cito mentiuntur, ubi non possunt deprehendi: in his enim quae apparent, deprehendi possunt, sed non in his quae latent. Unde in his audacter loquuntur ubi deprehendi non possunt: Facilius est ergo dicere, si non possetis cognoscere; ideo, *Ut autem sciatis* etc. Ostendit facto. Et primo ponitur finis operationis. Secundo modus. Tertio efficientia; unde dicit. Et propter hoc, *Ut sciatis quia filius hominis habet potestatem* etc. Per hoc manifestat se Deum, *supra 1.* Ipse enim est qui salvum faciet populum suum a peccatis eorum. Dicit, *Quod filius hominis*, et dicit, *In terra*, et elidit duplicem errorem, scilicet Nestorii, et Fotini. Dicebat Nestorius quod filius hominis, et filius Dei erant duo supposita: nec poterat dici de uno quod dicitur de altero; unde non poterat dici, iste puer creavit stellas; ideo dicit hominis, quia Dei est dimittere peccata. Item contra Fotinum, qui dicebat, quod Christus acceperat initium de Virgine Maria: et merito acquisivit divinitatem, et nitebatur super illud *infra 28. Et data est mihi omnis potestas in coelo, et in terra*; ideo dicit, *In terra*. Unde *Baruch 3.* dicitur: *Post haec in terris visus est, et cum hominibus conversatus est. Habet potestatem.* Videtur quod per hoc non ostendatur, quia etiam ipsi Apostoli habebant

potestatem. Sed dicendum quod ipsi habebant per viam administrationis, non auctoritatis. Hoc autem quod dicitur, *Ut autem sciatis* etc. dupliciter potest legi: vel ut sint verba Evangelistae, et ita fuit narratoria; vel sint verba Christi dicentis, *Ut sciatis* etc. et sic oratio est imperfecta, quia ipsi dubitabant: ideo ut sciatis quod ego habeo etc. *Ait paralytico: Surge etc.* Unde verbo curavit, quod proprium est Dei, iuxta illud *Psal. 32. Dixit, et facta sunt.* Tria habebat infirmus: iacebat in lecto, portabatur ab aliis, ire non poterat. Quia ergo iacebat, dixit, *Surge*; quia portabatur, praecepit ut portaret, *Tolle lectum tuum*; quia ire non poterat, dixit, *Et ambula: Dei enim perfecta sunt opera*, *Deut. 32.* Similiter peccatori in peccato iacenti dicitur, Surge a peccato per contritionem. Tolle lectum per satisfactionem: *Michaeas 7. Iram Domini portabo, quia peccavi ei.* Et vade in domum tuam, in domum aeternitatis, vel in conscientiam propriam: *Sap. 8. Intrans in domum meam conquiescam in illa.* Sequitur executio, *Surrexit, et abiit. Videntes turbae*, non scribae, quia isti dedignabantur, *Timuerunt: Abacuch 3. Domine audivi auditum tuum, et timui.* Sed quo timere? quia *glorificaverunt Deum*, quia omnia in Deum retulerunt: *Psal. 113. Non nobis Domine non nobis* etc. *Qui dedit potestatem talem hominibus.* Unde isti non contemnunt, sicut scribae; sed quia dicitur hominibus, ideo Hilarius exponit: Qui dedit talem potestatem hominibus ut fiant filii Dei, ut *in Io. 1. Dedit eis potestatem filios Dei fieri.*

b Hic ponitur prima conversio peccatorum. Secundo disceptatio pharisaeorum, ibi, *Et videntes* etc. Et primo dicit, qualiter quendam vocavit ad discipulatum. Secundo quomodo multos ad familiaritatem, ibi, *Et factus est* etc. Dicit ergo, *Cum transiret* etc. Quare transivit? quia insidiabantur ei, ideo nolebat turbas, ut dicitur *Eccl. 8. Non incendas carbones peccatorum. Vidit hominem*; vere hominem, quia peccatorem: *Psal. 81. Vos autem sicut homines moriemini, et sicut unus de principibus cadetis. Sedentem in teloneo.* Teloneus vectigal: unde erat locus ubi vectigalia recipiebantur: unde erat in quodam statu ubi vix homo vivere potest sine peccato. *Matthaeum nomine.* Alii appellant eum Levi, ad servandum honorem eius, ut non noscatur ille esse peccator; sed ipse vocat se Matthaeum, quia Iustus in principio accusator est sui, dans intelligere quod Dominus non est acceptor personarum. *Et dixit ei: Sequere me.* Et hoc magnum est quod moveat Dominus ad sequelam. *Et surgens* etc. Unde potuit dicere illud *Iob 23. Vestigia eius secutus est pes meus, viam eius custodivi, et non declinavi ab ea.* Sed obiicitur, quod non potest esse quod ad unum verbum iste secutus est eum. Et dicendum quod fama Iesu ita divulgata erat, quod iam beatum se reputabat qui sequebatur eum; ideo ad unum verbum iste secutus est eum. Unde ostenditur obedientia, quia statim secutus est eum. Sed quare non statim vocavit a principio? Dicendum quod iste sapiens erat sapientia saeculi; tardavit autem Dominus vocare eum, donec miracula provocarent. Vel dicendum quod istud dictum est per reiterationem, quia iste fuit in praedicatione Domini in monte. Sed quare ergo sic ponit Matthaeus? Dico ratione humilitatis: quia enim miraculum reputavit vocationem eius, ideo inter miracula recitavit. Sed quare plus fit mentio de vocatione Petri, et Andreae, et Matthaei quam aliorum? Dicendum quod inter viliores homines fuerunt piscatores. Item inter peccatores, illi maxime qui vectigal recipiebant. Et ideo specialiter fit mentio, ad cognoscendum quod Deus non est personarum acceptor. Sequitur: *Et factum est, eo discumbente in domo* etc. Hic tangitur quomodo multos vocavit ad familiaritatem; unde dicit, *Et factum est* etc. Alii dicunt quod fecit ei convivium; iste vero tacet. Et verum est quod fecit: unde invitavit multos, ut ad Deum traherentur, quia cortina cortinam trahit, *Exo. 36.* Unde signum est quod aliquis firmiter conversus est ad Dominum, quando alios trahit, quos magis diligit; unde dicit, quod, *Multi publicani discumbebant, et peccatores cum Iesu*, quia, *Si quis aperuerit mihi, intrabo, et coenabo cum eo, et ipse mecum*, *Apoc. 3. Et videntes pharisaei* etc. Dictum est qualiter Dominus peccatores invitat ad sequelam, et ad convivium recipit; hic ponitur disceptatio de societate. Secundo de convivio, ibi, *Tunc accesserunt* etc. Circa primum ponitur quaestio. Secundo responsio, ibi, *Ait Iesus* etc. Dicit ergo, *Et videntes* etc. Notandum quod isti pharisaei erant malitiosi; unde volebant schisma ponere inter discipulos Iesu. Unde volentes erga discipulos accusare Iesum, dicunt: *Quare cum publicanis* etc. Isti sunt de numero illorum de quibus habetur *Prov. 6. Sex sunt quae odit Dominus, et septimum detestatur anima eius, scilicet qui seminat inter fratres discordias.* Sed quaeritur quare Lucas dicit istud esse dictum de discipulis? Et respondet Augustinus, quod eadem est sententia utrobique, licet verba differant, quia totum imputabant doctrinae magistri: unde Lucas refert ad verba, sed Matthaeus ad sententiam. Sed videtur quod isti recte arguebant, quia sunt vitanda peccatorum consortia. Sed notandum, quod aliquando sunt vitanda peccatorum consortia propter superbiam, et contemptum, ut isti, sicut habetur *Isa. 65. Non appropinques mihi, quia immundus es.* Alii vero vitant consortia propter peccatorum vilitatem, ut erubescant, et sic convertantur; et sic, ut dicit Paulus *1. ad Cor. 6. Ad verecundiam vestram dico, sic non est inter vos sapiens quisquam.* Item aliquis vitat propter cautelam sui, timens ne pervertatur: *Eccl. 13. Qui tangit picem, coinquinabitur ab ea:* et in *Psal. 17. Cum perverso perverteris.* E contrario similiter aliqui commorantur cum peccatoribus ad sui probationem: unde tentatio est sui probatio, ut habetur *2. Petri: Aspectu enim et auditu iustus erit habitans apud eos:* et *Cant. 2. Sicut lilium inter spinas, sic amica mea inter filias.* Et ibi dicit Glossa: *Non fuit bonus, qui malos tolerare non potest.* Item aliqui inter malos commorantur propter conversionem, ut Paulus dicit *1. Cor. 9. Omnibus omnia factus sum, ut omnes lucrifacerem.* Sed differentia est, quia peccatoribus perseverantibus, et poenitere nolentibus non oportet communicare; de illis vero, de quibus speratur, distinguendum est ex parte illius qui habitat, quia aut est firmus, aut infirmus: si infirmus, habitare cum eis non debet; si firmus, competens est ut cum eis habi-

tet, ut eos ad Deum convertat. Item Iesus medicus erat certus; ideo cum esset cum eis, periculum non timebat. Ideo etc. Sed sequitur Iesu responsio. Et ponit rationes tres. Primo ex similitudine. Dicit, *At Iesus audiens dixit*: *Non est opus* etc. Et vocat se Dominus medicum: et bene. *Psal. 102. Qui sanat omnes infirmitates tuas*, scilicet tam animae, quam corporis: ideo tangit infirmitates et animae, et corporis; unde dicit, *Non est opus valentibus medicus* etc. Valentes dicuntur qui ex superbia reputant se valere, de quibus *Apoc. 3.* dicitur: *Dicis dives sum, et locupletatus, et nullius egeo, et nescis, quia tu es miser, et miserabilis, pauper, coecus, et nudus.* Et talibus non est opus medicus, sed male habentibus, idest peccatum recognoscentibus: sicut dicebat David *Psal. 50. Iniquitatem meam ego cognosco* etc. Secundo inducit auctoritatem dicens, *Euntes autem discite* etc. quasi dicat, Vos non intelligitis Scripturas, sed ite, et discite, quid est, *misericordiam volo, et non sacrificium.* Hoc scribitur *Osee 6.* et dupliciter exponitur. Primo ita quod intelligatur unum alii praeferri, quia magis volo misericordiam quam iudicium: unde praefertur sacrificium sacrificio. Sacrificium est agnus. Item misericordia: talibus enim hostiis miseretur Deus. Quid ergo istorum melius: *Prov. 21. Facere misericordiam, et iudicium magis placet Deo quam victimae.* Vel ita quod unum approbetur, reliquum vero reprobetur; misericordiam volo, sed non sacrificium quod facitis; unde *Isa. 1. Holocausta nolui, quia manus vestrae sanguine plenae sunt.* Vel aliter, *Misericordiam* etc. Illud enim dicitur aliquis velle, quod vult propter se, et non propter aliud, sicut si medicus diceret volo sanitatem; et sic in operibus quae offerimus Deo, quaedam offerimus propter se, ut diligere Deum, et proximum; alia vero propter ista: *Michaeae 6. Indicabo tibi homo quid sit bonum, et quid Dominus requirat a te. Utique facere iudicium, et diligere misericordiam.* Tertio inducit Dominus aliam rationem ex sui officio, ut si aliquis legatus missus esset, et uteretur suo officio, si prohiberetur ab alio, diceret, stultus es, quia prohibes quod ad me pertinet. Venerat Dominus ad salvandum peccatores: unde dictum est, *Et vocabis nomen eius Iesum. Hic enim salvum faciet populum suum a peccatis eorum:* et ideo dicit, *Non veni vocare iustos, sed peccatores.* Lucas addit *ad poenitentiam*: et iusta est haec additio, quia non venit vocare peccatores, ut remanerent in peccatis, sed ut amoveantur ab eis. Sed potest quaeri de iustis, quia nullus iustus, nisi solus Deus, quia omnes sumus peccatores. Item videtur falsum quod dicit, quia Ioannes iustus fuit, Symeon iustus, Zacharias iustus; et tamen eos vocavit. Dicendum quod distinguendum est de iustitia: quia iustus aliquis dicitur qui peccato non est obnoxius; et sic non est iustus quisquam, quia omnes vel mortali, vel veniali, vel originali sunt obnoxii, saltem quantum ad reatum; et istud penitus delevit, quia *Io. 3. Ipse venit ut vitam habeant.* Unde non venit vocare iustos, inquantum iustos, sed peccatores. Item dicitur iustus, qui non est obnoxius peccato mortali. Unde non veni vocare iustos ad poenitentiam, sed ad maiorem iustitiam. Vel sic, *Non veni vocare iustos*, idest qui de sua iustitia confidunt, *sed peccatores*, qui poenitent ignorantes suam iustitiam.

c Hic ponitur quaestio de convivio: et sequitur responsio, ibi, *Et ait Iesus.* Sed tunc est hic quaestio literalis, quare *Mar. 2.* et *Luc. 6* videtur quod ab aliis facta fuerit quaestio: ubi dicitur, *Quare discipuli Ioannis* etc. Ergo discipuli non dixerunt. Augustinus solvit, ita erat quod pharisaei insidiabantur Christo: unde aliquando secum herodianos traxerunt, modo vero assumpserunt discipulos Ioannis. Unde potuit et ab aliis, et a discipulis peti. Sed unde hoc quod ieiunabant? Respondetur hic ex traditionibus suis, vel ex lege, sicut habetur, quod in die propitiationis tenebantur ieiunare. Et *Zach. 8. Ieiunium quarti et septimi* etc. Item discipuli Ioannis ieiunabant exemplo magistri sui, qui magnae fuit austeritatis, discipuli vero Christi non ieiunabant. *Et ait illis Iesus.* Hic respondet Iesus, et subtiliter. Primo assignat causam a parte sua, deinde a parte discipulorum. Circa primum duo facit. Primo determinat tempus epulandi. Secundo ieiunandi, ibi, *Venient autem* etc. Dicit ergo, *Numquid possunt filii sponsi lugere* etc. Ubi iste dicit lugere, alius dicit ieiunare: licet enim ieiunium quandam habet laetitiam spiritualem, tamen, ut habetur *Hebr. 12. omnis autem disciplina in praesenti quidem videtur esse non gaudii, sed moeroris:* unde est ieiunium spiritualis laetitiae, ut habetur *Daniel. 9. Posui faciem meam deprecari, et rogare in ieiunio, sacco, et cinere.* Item est luctuosum, et afflictionis, ut quando propter dolores. Respondet Dominus de utroque. Sponsus Christus est: qui enim habet sponsam sponsus est: ipse enim est sponsus totalis ecclesiae, et primordium. Aliud habuit primordium lex vetus, et aliud lex nova: lex enim vetus primordium habuit in timore; lex nova in amore: unde *Ro. 8. Non enim accepistis spiritum servitutis iterum in timore, sed accepistis spiritum adoptionis filiorum Dei.* Et *Heb. 12. Accessistis ad montem Syon, et civitatem Dei viventis Hierusalem.* Quia igitur primordium novae legis fuit in amore, ideo discipulos suos nutrire debuit in amore quodam: ideo se sponsum nominat, et discipulos filios, quia ista sunt nomina amoris. Unde bonum est quod conservem eos; et ideo nolo aliquid grave eis imponere ne abhorreant, et sic retrocedant. Et ideo qui in religionibus sunt novi, non sunt gravandi. Unde Ambrosius *in lib. de simil.* reprehendit eos qui novitios graviter onerant: et hoc est quod Christus dicit, *Numquid possunt* etc. quasi dicat, Non oportet quod ieiunent, sed magis in quadam dulcedine vivere et amare: ut sic legem meam recipiant in amore, ut habetur *ad Ro. 6. Quomodo surrexit Christus a mortuis per gloriam Patris, ita et nos in novitate vitae ambulemus.* Unde a Pascha usque ad Penthecosten non fiunt ieiunia, quia tunc recolit ecclesia novitatem legis. *Venient autem dies et caet.* Et hoc ad literam venient dies, quando scilicet vobis procurantibus, *auferetur ab eis sponsus, et tunc ieiunabunt.* Et hoc praedixit eis dicens *Ioann. 16. Vos plorabitis, mundus autem gaudebit:* illi enim qui ante Christum fuerunt, desideraverunt Christi praesentiam, ut Abraham, et Isaias, et alii prophetae. Item post mortem eius desiderata fuit ab Apostolis: unde

Petrus quasi in continuo dolore erat propter absentiam Christi: et Paulus dicebat, *Cupio dissolvi, et esse cum Christo.* Unde tunc erat tempus ieiunandi. Alia ratio quare in praesentia non tenentur ieiunare, quia ieiunium eligendum est, inquantum castigat carnem, ne contra spiritum invalescat; sed cum erat praesens, custodiebat eos ab excessu; ideo non oportebat ieiunare: unde in *Ioann. 17. Pater cum eram cum eis, conservabam eos.* Sed Ioannes baptista non habebat hanc virtutem, ideo ieiunare debebant eius discipuli; sed quando Christus ablatus fuit, eos oportuit ieiunare. Unde Paulus dicit *1. Corinth. 9. Castigo corpus meum, et in servitutem redigo et caet. Nemo autem mittit et caet.* Hic ponit aliam rationem a parte discipulorum, et ponit duo exempla: unum secundum Augustinum, aliud secundum Hieronymum. Unde secundum Augustinum vult dicere, dictum est quod in praesentia Christi non debebant ieiunare discipuli, nec etiam ex conditione sua, quia imperfectis gravia iniungi non debent. Igitur cum isti sint imperfecti, eis ieiunium iniungi non debet. Ut istud ergo significet, tangit sub metaphora panni, et vini, quia iustitia consistit in operibus exterioribus, et in novitate affectionis, ideo duo exempla ponit. Dicit ergo, *Nemo mittit et caet.* ut si vellet iungere novum pannum, non ponet commissuram, idest depetiaturam, *Panni rudis*, idest novi. *In vestimentum vetus*, quia tolleret eius pulchritudinem; sic si aliquis imperfectus habet aliquam consuetudinem vitae suae, si vis imponere ei aliud iugum, recedet ab eo quod consueverat, *Et efficitur peior scissura*, ut habetur infra. *Neque mittuntur* etc. Ponit hic aliud exemplum de vino; quasi dicat, discipuli mei sunt quasi utres veteres. Vinum novum est lex nova ratione novitatis; unde cum recepissent Spiritum sanctum, dixerunt eos musto madere, *Act. 2.* Unde, *Neque mittunt vinum novum et caet. Alioquin rumpuntur utres.* Unde si homini veteri qui aliquando habet aliquam consuetudinem, imponis novum vivendi modum, rumpitur cor per intolerantiam. Item, *Effunditur vinum*, idest non custoditur, *Et utres pereunt.* quia conculcaverunt mandata Dei; et ideo pereunt. *Sed vinum novum* etc. doctrinam spiritualem innovans per affectum, ut dicit Apostolus *1. Cor. 2. Spiritualibus spiritualia comparantes:* et *Proverb. 2. Si introierit sapientia cor tuum, et scientia animae tuae placuerit, custodiet te, et prudentia servabit te, ut eruaris a via mala, et ab homine qui perversa loquitur* etc. Hieronymus aliter exponit, qui institutum pharisaeorum vocat vestimentum vetus, novum doctrinam evangelicam; quasi dicat, Non est bonum ut servent documenta vestra, quia sic facerent scissuras veteres; et sic novam doctrinam recipere non possent, sicut videmus quod facilius recipit doctrinam suam, qui non est imbutus contraria doctrina, quam qui est imbutus Et ideo non est bonum quod vestra imbuantur doctrina.

d Posuit miracula quibus adhibentur remedia contra pericula peccati; hic ponit illa quibus adhibentur remedia contra pericula mortis: et dividitur. Quia primo narrat, quomodo vitam restituit, Secundo, quomodo opera vitae, ibi, *Et transeunte* etc. Circa primum primo ponitur invitatio ad miraculum peragendum. Secundo iudicium, ibi, *Et ecce* etc. Circa primum quatuor facit. Primo describitur tempus invitationis. Secundo persona invitans. Tertio invitatio. Quarto admissio invitationis. Dicit ergo, *Haec illo loquente*, scilicet in domo Matthaei. Sed est obiectio: quia Marcus, et Lucas alio ordine recitant, scilicet quod iste accessit ad Iesum postquam transfretaverat. Augustinus solvit quod quando ponitur in Evangelistis aliquid ad tempus pertinens, si statim ponitur, repraesentatur tunc ordo historiae; ut ideo cum dicitur hic, *Haec eo loquente*, significatur ordo historiae; sed in Marco, et Luca refertur ad ordinem memoriae suae. Vel potest dici quod fuit aliquis locus medius ubi istud accidit. Aliquando enim non dicunt utrum statim, post, vel quando factum quid sit. Sequitur, *Ecce princeps.* Hic ponitur persona invitans, scilicet princeps Synagogae, et dicitur Iairus illuminans vel illuminatus: *Gen. 23. Princeps Dei est apud nos.* Sequitur invitatio: et duo facit. Primo exhibuit reverentiam, quia personaliter, *Accessit.* Item *Adoravit.* Item potestatem confitetur, quia dicit, *Domine.* Iste princeps significat antiquos patres, quia isti accesserunt per desiderium, et credentes Christum venturum adoraverunt: *Psal. 134. Adorabimus in loco ubi steterunt pedes eius.* Item confitebantur: *Scitote quoniam Dominus ipse est Deus, Psal. 99.* Sequitur periculum, *Filia mea* etc. Contrarium habetur in Luca, et in Marco: quia ibi dicitur filia mea in extremis est. *Et cum esset in via, occurrerunt ei famuli* etc. Solvit Augustinus, quia quando iste Iairus recessit, iam erat in extremis, et credebat quod eam non inveniret vivam; ideo magis petebat ut veniret, et resuscitaret eam, quam ut curaret; unde dicit, *Filia mea modo defuncta est* etc. quasi dicat, Credo quod iam mortua sit. Alii igitur dixerunt secundum quod fuit; sed Matthaeus ad intentionem retulit. Ideo Augustinus dat bonum documentum, quod non est necessarium quod eadem verba referantur; sed sufficit quod solum intentio dicatur. Sed quare dixerunt famuli: *Noli vexare magistrum.* Videtur hoc fuisse incredulitatis. Dicendum, quod hoc verum esset, si hoc dicerent ex intentione Domini; sed ipsi nesciebant eius intentionem. Chrysostomus sic exponit: *Consuetudo est aliquorum quando volunt movere ad pietatem, exaggerant malum, ideo ut magis moveret eum, dixit, Defuncta est.* Ista filia est Synagoga, quae filia est principis, scilicet Moysi, quae mortua est per infidelitatem: *Luc. 19. Nunc autem abscondita est ab oculis tuis* etc. Sed videtur esse in isto fides infidelitate coniuncta, quia quod credebat quod resuscitaret, erat fidei; sed quod non absens posset, hoc erat infidelitatis. Unde iste videtur similis Naaman, qui dixit: *Putabam quod egrederetur ad me, et stans invocaret nomen Domini Dei sui, et tangeret manu sua locum leprae, et curaret me* etc. *4. Reg. 5. Sed veni* etc. Mystice hic significatur appetitus patrum de venturo Christo; unde dicebant: *Veni, impone manum tuam*, idest Christum, ut in *Psal. 143. Emitte manum tuam de alto. Et surgens Iesus secutus est eum. Surgens*, scilicet a prandio. Hic habetur documentum misericordiae Christi, quia ad petitionem illius statim ivit, ut habetur *Isa. 30. Statim ut audierit, respondebit tibi Dominus.* Item dat ex-

emplum praelatis de solicitudine, quod statim solicíti sint ad subveniendum peccatis. Item dat documentum obediendi, quia discipulos secum duxit, ut habetur *Heb. ult. Obedite praepositis vestris.* Sed non duxit Matthaeum, quia adhuc infirmus erat. *Ecce mulier.* Dat exemplum virtutis: et tria facit. Primo describitur eius infirmitas. Secundo commendatio mulieris, ibi, *Dicebat enim* etc. Tertio benignitas Christi sanantis, ibi, *At Iesus* etc. Dicit ergo, *Et ecce mulier*, ut habetur *Lev. 12. Mulier quae patiebatur fluxum sanguinis, immunda erat, et non habitabat cum hominibus*; ideo non accessit in domo, sed in via; et haec significat gentilitatem, quae ingressa est in plenitudinem Iudaeorum, ut habetur *ad Ro. 11. Caecitas ex parte contigit in Israel, donec plenitudo gentium intraret.* Haec Synagoga habet fluxum sanguinis, scilicet errorem immolatitii sanguinis. Vel potest retorqueri ad peccata carnalia; unde *caro et sanguis regnum Dei non possidebunt, 1. Corin. 14.* Haec mulier patiebatur duodecim annis, et filia principis erat duodecim annorum; unde haec incoepit pati, quando filia principis nata fuit. *Accessit retro* etc. Hic ponitur commendatio ipsius mulieris èx ipsius humilitate, et ex fide quae maxima est ad impetrandum, *Accessit, et tetigit fimbriam* a retro. Quare a retro? quia immunda reputabatur; unde quicquid tangebat, immundum erat secundum legem, ideo timebat ne repudiaret eam. Item non est ausa tangere nisi fimbriam. Praecipiebatur in lege quod in quatuor angulis vestis portarent fimbrias, et ibi habebant tympana ad memoriam mandatorum Dei, et ut sic ab aliis dignoscerentur; et hanc vestem Christus habebat. Mystice hoc significat gentilitatem, quae accessit per fidem. Sed retro, quia non ipso vivente. Item tetigit vestimentum, scilicet humanitatem, et solum fimbriam, quia per Apostolos tantum. *Dicebat enim intra se: Si tetigero etc.* Hilarius dicit: *Multa est virtus Christi, quia non solum in anima, sed ex anima in corpus, et ex corpore in vestes redundat; et sic omnia quae tetigerunt Christi corpus, habere debemus in reverentiam: Ps. 132. Sicut unguentum in barbam, barbam Aaron, quod descendit in oram vestimenti eius* etc. idest divinitas in carne, *quod descendit in barbam*, idest in Apostolos, *et in oram vestimenti. Salva ero.* Sic si fecerimus, et ei adhaeserimus, salvi erimus: *omnis enim qui invocaverit nomen Domini, salvus erit. At Iesus conversus, et videns* etc. Hic ponitur Christi benignitas: Et primo ostenditur facto, quia conversus ad eam. Et quare? Ne diffideret: quia enim furtive accesserat, non credebat, quia converteretur ad eam. Item ut traheretur ad exemplum fides istius. Item ut se Deum ostenderet: unde conversus est conversione misericordiae, et vidit eam oculo pietatis: *Zach. 1. Convertimini ad me, et ego convertar ad vos.* Item ostenditur eius benignitas verbo, cum dicit, *Confide:* quia timens accessit, ideo blande eum alloquitur: *Isa. 30. Si revertimini, et quiescatis, salvi eritis.* Item vocat eam filiam, ne diffidat: *Ioa. 1. Dedit eis potestatem filios Dei fieri.* Item dat spem, *Fides tua* etc. unde, *Nostra salus ex fide est*, ut habetur *ad Ro. 3.* Et sequitur effectus, *Et salva facta est* etc. Et non ex hora qua Christus dixit; sed ex hora qua tetigit. *Et cum venisset, et vidisset* etc. Hic ponitur resuscitatio: et quatuor facit. Primo mortis indicia describuntur. Secundo datur spes, ibi, *Recedite* etc. Tertio ponitur resuscitatio. Quarto ponitur effectus. Dicit ergo, *Cum venisset* etc. Et quare venerunt tibicines? Turba venit sicut solet fieri etiam de mortuis modo; sed tibicines, quia consuetudo quod veniebant tibicines, et cantabant lugubria, ut alios excitarent ad fletum, ut habetur *Hier. 9. Contemplamini, et vocate lamentatrices, et veniant ad eos.* Hi tibicines sunt falsi doctores: lingua enim eorum adinventiones eorum contra Dominum, *Isa. 3.* ut provocarent oculos maiestatis eius. Turba autem populus iudaicus: *Exo. 23. Non sequeris turbam ad faciendum malum.* Hanc suscitavit Dominus in domo: tres enim mortuos suscitavit Dominus: puellam in domo: iuvenem in porta: Lazarum in sepulcro. Quidam enim peccato moriuntur; sed non extra feruntur, et hoc est per consensum in peccatum; sed non exeunt ad extra per opera. Quidam autem extra fertur ad actum; et hic significatur per eum quem suscitat in porta. Quidam vero ex consuetudine iacet in sepulcro, qui significatur per Lazarum. Haec igitur puella significat peccatorem, qui est in peccato occulto, scilicet in mente. Tibicines sunt qui fovent eum in peccato: *Psal. 9. Laudatur peccator in desideriis animae suae.* Turba est cogitationes: et hanc sanat Dominus; unde dicit, *Recedite, non est mortua.* Hic dat spem. *Non est mortua*, scilicet sibi; sed *dormit*, quia est ita facile resuscitare, sicut alicui aliquem excitare a somno; simile habetur *Io. 11. Lazarus amicus noster dormit etc. Non est mortua.* Et quare dixit hoc modo? quia deridebant. Sed quare voluit derideri? hoc fuit ut non possent contra miraculum dicere. Unde prime adversarios faciebat confiteri, ut post contradicere non possent. *Et cum eiecta esset turba* etc. Et quare eiecta fuit turba? quia videre non fuit digna. Turba sunt Iudaei qui non convertuntur. Et moraliter ad hoc quod anima suscitetur, oportet quod turba cogitationum expellatur; et tunc intrat Dominus. *Intravit, et tenuit manum eius* etc. *Psal. 11. Dextera Domini fecit virtutem.* Tenet manum peccatoris, quando adiutorium ei praebet. *Et surrexit puella* etc. scilicet ad vitam; sic nos per Dei adiutorium a peccato. Sequitur divulgatio in omnem terram.

d Supra ostensum est qualiter vitam restituit; hic tangitur quomodo dedit officia vitae. Et primo tangitur quomodo visum restituit. Secundo quomodo loquelam, ibi, *Egressus autem* etc. Et primo quatuor facit. Primo ponitur petitio caecorum. Secundo examinatio credentium, ibi, *Et dicit eis* etc. Tertio exauditio, ibi, *Tunc tetigit* etc. Quarto instructio illuminatorum, ibi, *Et comminatus* etc. Circa petitionem istorum quinque notare possumus, quae faciunt petitionem exaudibilem. Primo, quia congruum tempus elegerunt ad petendum, quia *transeunte eo:* et in hoc significatur tempus incarnationis, quod est tempus miserendi: unde *in Psal. 101. Quia venit tempus miserendi eius.* Et ideo melius exauditi fuerunt, ut habetur *Heb. 5. Exauditus est pro reverentia sua.* Item ad hoc ut impetrarent, *secuti sunt eum:* qui enim Deum non sequuntur obediendo, non impetrant. *Duo caeci*, isti duo caeci sunt duo populi, scilicet Iudaeorum, et gentilium: caeci enim sunt qui fidem non habent: de talibus dicitur *Isa. 59. Palpavimus sicut caeci parietem.* Item requiritur fervor devotionis, cum dicitur, *Clamantes*, ut habetur *in Psal. 119.*

Ad Dominum cum tribularer clamavi, et exaudivit me. Item humilitas petentium, cum dicitur, *Dicentes Fili David, miserere nostri*, ut habetur *Dan. 6. Exaudi Deus noster orationem servi tui.* Item tangitur fides eorum, quia filium David nominant, et haec est necessaria, ut habetur *Iac. 1. Postulet in fide, et nihil haesitans.* Deinde petentes examinat primo facto differendo exauditionem eorum: tunc enim firma fides ostenditur, quando statim non impetratur: *Abac. 2. Si moram fecerit, expecta eum, quia veniet* etc. Per domum istam intelligitur ecclesia, quia ista est domus Dei: vel coelum: *Ps. 113. Coelum coeli Domino.* Item examinavit eos verbo, *Creditis* etc. Et hoc non petit quasi ignorans, sed ut meritum eorum augeatur: *Ro. 10. Corde creditur ad iustitiam, ore autem confessio fit ad salutem.* Item petit, ut ostendatur fides aliis, ut sciant quia iuste illuminavit. Item petit ut ad maiora promoveat: magnum enim professi erant, quia filium David. Sed non sufficiebat, ideo magis ab eis petit. *Creditis, quia possum hoc facere?* scilicet propria potestate, quod solius Dei est. *Dicunt ei, utique Domine.* Unde modo Dominum vocant, quod est proprium solius Dei. Sequitur exauditio. Et primo ponitur curatio. Secundo curationis effectus, ibi, *Et aperti* etc. Ponitur curatio, cum tetigit oculos eorum, dicens, *Tetigit*, et dixit. Utrumque tamen per se sufficiebat; tamen utrumque fecit, ut significaretur quod caecitas per verbum incarnatum illuminatur: *Ioan. 1. Verbum caro factum est, et habitavit in nobis, et vidimus gloriam eius.* Unde dixit, secundum fidem vestram fiat vobis, quia merito fidei illuminantur qui sine fide sunt caeci. Sequitur effectus, *Et aperti sunt* etc. Primo ergo dat lumen; ita implevit illud, *Et vita erat lux hominum.* Sequitur instructio; unde dicit, *Et comminatus est.* Et quare hoc: alibi enim dicitur: *Vade ad tuos, et annuntia regnum Dei, Lucae 8.* Chrysostomus: *In bonis nostris duo possumus considerare, quod Dei est, et quod nostri: quod nostri est, debemus latere; quod Dei est, debemus manifestare*, ut Paulus *Philip. 2. Quaerentes non quae nostra sunt, sed quae Iesu Christi: Supra 5. Ut videant opera vestra bona, et glorificent Patrem vestrum qui in coelis est;* unde dicit, *Videte ne quis sciat*, ut doceat vitare vanam gloriam. Illi autem non immemores beneficii accepti, exeuntes diffamaverunt eum, ut habetur *Isa. 63. Miserationum Domini recordabor.* Sed numquid peccaverunt isti, quia contra praeceptum Domini fecerunt? Dico quod non, quia bona fide fecerunt. Et ut ostenderent quantum sanctitatis exhibeat Dominus, *Egressis illis, ecce obtulerunt ei hominem mutum.* Supra Dominus restituit visum caeco; nunc muto restituit loquelam. Et sufficienter iunguntur ista, quia locutio est signum visionis interioris: *Isa. 35. Ipse veniet, et salvabit nos. Et tunc aperientur oculi caecorum, et aures surdorum patebunt.* Et in hoc tria facit. Primo describitur infirmus. Secundo tangitur curatio, ibi, *Et eiecto* etc. Tertio curationis effectus, ibi, *Et miratae* etc. Dicit ergo, *Egressis autem illis* etc. Ab isto non quaeritur fides, sicut a praecedentibus, quia iste erat obsessus a daemonio; ideo non compos mentis: et ideo non quaesivit de fide eius. Et iste significat gentilem populum, qui mutus est ad laudem: *Psal. 78. Effunde iram tuam in gentes, quae te non noverunt.* Item habent daemonium, quia daemonibus immolant: *Psal. 95. Omnes dii gentium daemonia.* Primo ergo ut bonus medicus curavit causam. Secundo morbum, quia primo eiicit daemonium, et sic *eiecto daemonio locutus est mutus.* Sic gentilis cum liberatus est ab idolorum servitute, locutus est mutus, scilicet laudem Dei, *ut omnis lingua confiteatur, quia Dominus Iesus Christus in gloria est Dei Patris* etc. *Phil. 2.* Sequitur effectus, *Et miratae sunt turbae.* Unde mirabantur super his quae videbant. Et quia mirabantur, ideo dicebant, *Numquam apparuit sic in Israel.* Verum est quod Moyses fecit miracula, et alii; sed talis non fuerat, scilicet qui tot faceret. Item qui solo tactu. Item qui statim, ita quod ei conveniat, *Quis similis tui in fortibus Domine, quis similis tui*, ut habetur *Exo. 15.* Et *Ioan. 10. Opera quae ego facio, testimonium perhibent de me.* Item curat per fidem, quod lex non poterat facere, ut habetur *ad Rom. 8. Lex enim vitae in Christo Iesu liberavit me a lege peccati, et mortis*, quod impossibile est legi. *Pharisaei autem dicebant.* Pharisaei, idest divisi, quia perverse interpretabantur, ut *Eccl. 11. Bona in malum vertent.* Unde dicebant, *In principe* etc. Hic dicit Augustinus quod est notandum, quod Christus idem miraculum bis fecit. Et hoc patet, quia diversimode dicunt Evangelistae. Unde cum invenimus quasi contraria, possumus referre ad unum, vel ad aliud, dicendo aliud esse miraculum.

a Ostensum est qualiter subvenerat occurrentibus; hic tangit quod ad eos ibat: et hic duo tangit. Primo qualiter impendit quibusdam effectum. Secundo, quomodo affectum, ibi, *Videns autem* etc. Et circa primum primo ostendit ubi impendit auxilium. Secundo quid docuit. Tertio quid fecit. Dicit ergo, *Et circuibat* etc. In quo datur praedicatoribus exemplum, quod non sint contenti praedicare in uno loco tantum: *Io. 15. Posui vos, ut eatis, et fructum afferatis* etc. *Omnes civitates et castella.* Et bene illud ordinatur cum praecedentibus, quia dixerant quod in principe daemoniorum eiiciebat daemonia; ideo manifestat se non habere daemonium, ut ei conveniat: *Ps. 119. Cum his qui oderunt pacem eram pacificus, dum loquebar illis, impugnabant me gratis.* Sequitur quid annuntiabat, quia in Synagogis erat docens, et praedicans: docens quae ad fidem, praedicans quae ad mores. Item coram multis, quia in Synagogis; in *Ps. 39. Annuntiavi iustitiam tuam in ecclesia magna:* in quo etiam differt a doctrina haereticorum, quae est in occulto, secus doctrina Christi: *Io. 18. Nihil in occulto locutus sum vobis.* Item tangit quae docet, quia *Evangelium regni: Io. 18. In hoc natus sum, et ad hoc veni in mundum, ut testimonium perhibeam veritati* etc. Unde caelestia docebat: *Isa. 48. Ego Dominus docens te utilia.* Postea ostendit facto quod fecit, *Curans omnem languorem, et omnem infirmitatem. Languores*, quoad graves infirmitates, *Infirmitates* quoad leves: in *Ps. 102. Qui propitiatur omnibus iniquitatibus tuis, qui sanat omnes infirmitates tuas.* Et quare hoc? Ut confirmaret miraculo quod docebat verbo, ut in *Mar. ult. Domino cooperante, et sermonem confirmante sequentibus signis.* Item ut ostenderet exemplum praedicatoribus ut facerent, et docerent: *Act. 1. Coepit Iesus facere, et docere. Videns autem Iesus* etc. Hic ostendit qualiter Dominus quibusdam impendit affectum: et hoc contra quosdam. Opinio o-

nim fuit quod nullus sufficiebat affectus, sed requirebatur effectus; sed hic dicit, *Videns Iesus* etc. Et primo tangit quod miserebatur. Secundo ponit exemplum. Et primo ponit misericordiam Christi. Secundo causam. Dicit ergo, *Videns* etc. scilicet pia consideratione, *misertus est eis*, quia proprium est ei misereri : *Psal. 144. Miserationes eius super omnia opera eius.* Istum visum desiderabat David, dicens *Psal. 24. Respice in me, et miserere mei.* Et quibus misertus est, quia, *vexati*, a daemonibus. Item, *iacentes*, scilicet prostrati ab infirmitatibus, vel vexati erroribus, iacentes peccatis. *Sicut oves non habentes pastorem:* unde *Prov. 11. Ubi non est gubernator, populus corruet* etc. Et *Ezec. 34. Dispersae sunt oves meae, eo quod non esset eis pastor*, et in eodem: *Vae pastoribus Israel qui pascebant semetipsos.* Et *Zach. 11. O pastor et idolum derelinquens gregem. Tunc dicit discipulis suis.* Hic inducit aliquos ad miserandum. Primo assignat causam. Secundo inducit ad effectum, ibi, *Rogate* etc. Et ponit duas causas. Primo multitudinem tendentium ad bonum. Secundo paucitatem doctorum, ibi, *Operarii* etc. Multi convenerant: ideo dicit, *Messis quidem multa.* Messis non dicitur quando frumentum florescit, vel cum est in spica, sed tunc quando iam dispositum est ut colligant; sic homines iam dispositi erant ad credendum per effectum praedicatorum: simile habetur *Io. 4. Levate oculos vestros, et videte regiones, quoniam albae sunt iam ad messem. Et operarii pauci*, scilicet boni ; unde Apostolus *1. Cor. 3. Dei enim adiutores sumus.* Impendentes ergo quod vestrum est. Et quid? *Rogate Dominum messis* etc. Quando habemus defectum, debemus recurrere ad Deum, cum officium praedicationis non nisi precibus impetretur: qui enim mittit operarios, est Dominus; unde dicitur, *Ego misi vos:* et rogat ut rogetur, ut nobis accumulet meritum, dum pro salute aliorum oramus. Item talem ordinem posuit, ut sanctitas aliorum aliis prosit, ut *1. Petr. 3. Unusquisque ut accepit gratiam in alterutrum illam administrantes, sicut boni dispensatores multiformis gratiae Dei* etc. Unde vult ut quicquid gratiae et sanctitatis receperunt, aliis impendant, et ipse rogatus exaudit : rogat enim ut ipse rogetur ut eos mittat: *Ro. 10. Quomodo praedicabunt nisi mittantur?* Requiritur enim auctoritas. Item gratia: unde charitas Christi urget nos. Item *rogate Dominum messis ut mittat operarios*, non quaestuarios qui corrumpunt malo exemplo , *in messem suam*, scilicet in messem Dei: quaestuarii enim non mittuntur in messem Dei, sed in messem suam, quia non quaerunt gloriam Dei, sed commodum suum.

a CAP. X.

Et convocatis duodecim discipulis suis, dedit illis potestatem spirituum immundorum, ut eiicerent eos, et curarent omnem languorem, et omnem infirmitatem. Duodecim autem discipulorum nomina sunt haec. Primus Simon, qui dicitur Petrus, et Andreas frater eius, Philippus, et Bartholomaeus, Iacobus Zebedaei, et Ioannes frater eius, Thomas, et Matthaeus publicanus, et Iacobus Alphaei, et Thadaeus, Simon Chananaeus, et Iudas Scariotis; qui et tradidit eum. Hos duodecim misit Iesus, praecipiens eis, et dicens: In viam gentium ne abieritis, et in civitates Samaritanorum ne intraveritis; sed potius ite ad oves, quae perierunt domus Israel. Euntes autem praedicate dicentes ; quia appropinquabit regnum coelorum: infirmos curate, mortuos suscitate, leprosos mundate, daemones eiicite: gratis accepistis, gratis date. Nolite possidere aurum, neque argentum, neque pecuniam in zonis vestris. Non peram in via, neque duas tunicas, neque calceamenta, neque virgam. Dignus est enim operarius cibo suo. In quamcumque autem civitatem, aut castellum intraveritis, interrogate, quis in ea dignus sit, et ibi manete donec exeatis. Intrantes autem in domum, salutate eam dicentes: pax huic domui. Et si quidem fuerit domus illa digna, veniet pax vestra super eam ; si autem non fuerit digna, pax vestra revertetur ad vos. Et quicumque non receperit vos, neque audierit sermones vestros, exeuntes foras de domo vel civitate excutite pulverem de pedibus vestris. Amen dico vobis, tolerabilius erit terrae Sodomorum et Gomorraeorum in die iudicii, quam illi civitati.

b Ecce ego mitto vos sicut oves in medio luporum. Estote ergo prudentes sicut serpentes, et simplices sicut columbae. Cavete autem ab hominibus. Tradent enim vos in conciliis, et in Synagogis suis flagellabunt vos, et ad praesides, et ad reges ducemini propter me, in testimonium illis, et gentibus. Cum autem tradent vos, nolite cogitare quomodo, aut quid loquemini. Dabitur enim vobis in illa hora quid loquemini. Non enim vos estis qui loquimini; sed Spiritus Patris vestri qui loquitur in vobis. Tradet autem frater fratrem in mortem, et pater filium, et insurgent filii in parentes, et morte eos afficient, et eritis odio omnibus hominibus propter nomen meum. Qui autem perseveraverit usque in finem, hic salvus erit. Cum autem persequentur vos in civitate ista, fugite in aliam. Amen dico vobis, non consummabitis civitates Israel, donec veniat filius hominis. Non est discipulus super magistrum, nec servus super Dominum suum. Sufficit discipulo ut sit

sicut magister eius: et servo sicut Dominus eius. Si patremfamilias Beelzebub vocaverunt, quanto magis domesticos eius? Ne ergo timueritis eos. Nihil enim est opertum quod non reveletur, et occultum quod non sciatur. Quod dico vobis in tenebris, dicite in lumine: et quod in aure auditis, praedicate super tecta. Et nolite timere eos, qui occidunt corpus, animam autem non possunt occidere; sed potius timete eum qui potest et animam, et corpus perdere in gehennam. Nonne duo passeres asse veneunt, et unus ex illis non cadet super terram sine patre vestro? Vestri autem capilli capitis omnes numerati sunt. Nolite ergo timere, multis passeribus meliores estis vos. Omnis ergo qui confitebitur me coram hominibus, confitebor et ego eum coram patre meo qui in coelis est. Qui autem negaverit me coram hominibus, negabo et ego eum coram patre meo qui in coelis est. Nolite arbitrari, quia venerim pacem mittere in terram. Non veni pacem mittere, sed gladium. Veni enim separare hominem adversus patrem suum, et filiam adversus matrem suam, et nurum adversus socrum suam: et inimici hominis domestici eius. Qui amat patrem, aut matrem plusquam me, non est me dignus. Et qui amat filium, aut filiam super me, non est me dignus. Et qui non accipit crucem suam, et sequitur me, non est me dignus. Qui invenit animam suam propter me, inveniet eam. Qui recipit vos, me recipit, et qui me recipit, recipit eum qui me misit. Qui recipit prophetam in nomine prophetae, mercedem prophetae accipiet. Et qui recipit iustum in nomine iusti, mercedem iusti accipiet. Et quicumque potum dederit uni ex minimis istis calicem aquae frigidae tantum in nomine discipuli, amen dico vobis, non perdet mercedem suam.

a CAP. X.

Supra proposuerat doctrinam suam; hic ministros instituit. Et describuntur numero, potestate, et nominum positione. Numero; unde dicit, *Convocatis duodecim*. Et quare dicit duodecim? Ut ostenderetur conformitas novi et veteris testamenti, quia in veteri duodecim patriarchae: et isti similiter duodecim. Secunda ratio, ut ostenderetur virtus et effectus futurus per eos: iste enim numerus ex partibus quatuor et ter in se ductis componitur, ut quater ter, vel quatuor. Per trinarium trinitas designatur: per quaternarium mundus. Ideo signatur quod in totum mundum debebat eorum praedicatio extendi; unde Dominus *Mar. ult. Euntes in mundum universum praedicate evangelium omni creaturae* etc. Item ad signandum perfectionem, quia duodecim consistit ex duplicitate senarii: senarius enim perfectus est numerus, quia ex omnibus partibus aliquotis: consurgit enim per unum duo, et tria, et istae partes simul iunctae sunt sex: unde tot vocavit ad signandum perfectionem: *supra 5. Estote perfecti, sicut et Pater vester perfectus est*. Sequitur de potestate eorum: quia *dedit eis potestatem* etc. scilicet ut ipsi faciant, vel facere possint, sicut ipse fecit. Et non solum quae fecit, sed maiora, *Io. 14*. Non est enim scriptum quod ad umbram Christi curarentur infirmi, sicut scriptum est, quod ad umbram Petri multi curabantur: *Act. 5. Immundorum spirituum ut eiicerent eos*. Unde noluit quod ipsi eiicerent, sicut ipse, sed ipso verbo proprio; ipsi vero in nomine Christi: unde *Mar. ult. In nomine meo daemonia eiicient* etc. Et non solum ut daemonia eiicerent; sed ut omnem languorem curarent, ut habetur *Mar. ult. Super aegros manus imponent, et bene habebunt*. Sed si quaeras, quare modo praedicatoribus non datur ista potestas. Respondet Augustinus, quia in promptu est maximum miraculum, scilicet quod totus mundus conversus est. Aut ergo facta sunt miracula, et sic habeo propositum; si non est, hoc est maximum: quia per duodecim vilissimos homines piscatores totus mundus conversus est. Sequitur nominum positio. Et quare? Ne si veniret aliquis pseudopropheta, qui diceret se esse Apostolum, crederetur ei, et propter hoc reprobata est epistola fundamenti, scilicet Manichaei. Et notandum quod iste semper binos combinat. Et quare? quia numerus binarius est numerus charitatis. Item ubicumque ponit aliquem qui duobus nominibus vocatur, ponit aliquid per quod notetur differentia. Item sciendum quod non servat ordinem dignitatis; tamen Petrus semper ponitur primus, qui etiam dicitur, *Simon*, idest obediens; unde dicitur *Prover. 21. Vir obediens loquetur victoriam. Petrus*, a petra dicitur propter eius firmitatem; et Cephas, quod situm nomen est, non hebraeum: *Andreas*, virilis; unde dicitur *Psal. 26. Viriliter age, et confortetur cor tuum*. Item, *Philippus*, os lampadis, talis debet esse praedicator: *Psal. 118. Ignitum eloquium tuum vehementer. Bartolomaeus*, filius suspendentis aquas: et iste dicitur Christus, de quo *Iob 26. Qui ligat aquas in nubibus suis*. Item, *Iacobus Zebedaei*, qui occisus est ab Herode, qui supplantator dicitur, et *Ioannes*, qui gratia dicitur *1. Corin. 15. Gratia Dei sum id quod sum*. Iste non sequitur ordinem dignitatis, sicut Marcus. Item, *Thomas et Matthaeus*. Alii non ponunt publicanus; sed iste posuit causa humilitatis. Item alii praeponunt Matthaeum Thomae: iste e contrario. Thomas abyssus dicitur, propter profunditatem fidei. *Matthaeus*, Donatus, ut habetur *Ephes. 4. Donantes invicem, sicut et Christus donavit nobis: Iacobi, Alphaei*, ad differentiam alterius. Iste frater Domini dicitur, quia consobrinus, et *Thadaeus*, frater Iacobi. Et dicitur Iudas qui scripsit epistolam, et interpretatur cor: *Proverb. 4. Omni custodia serva cor tuum*. Item, *Simon Cananaeus* a cana villa. *Et Iudas Scariotis*, ad differentiam alterius Iudae; et dicitur vel a villa, vel a stirpe de tribu Isachar; qui mors dicitur, qui *tradidit eum*. Et quare posuit? Ut daret documentum, quod dignitas status non sanctificat hominem. Item est alia ratio, ad notandum quod vix contingit quin in multa congregatione sit aliquis malus; et ideo ita ponitur, ut ostendatur quod boni aliquando non sunt sine malis: *sicut lilium inter spinas amica mea inter filias, Cant. 2*. Et Augustinus: *Non est domus mea melior quam domus Domini* etc. Hos duodecim elegit Deus, et posuit divulgatores sacrae Scripturae,

Praecipiens etc. Hic ponit eorum instructionem. Et primo instruit eos verbo. Secundo exemplo, ibi, *Et factum est* etc. Verbo tripliciter. Primo de officio suo. Secundo de sumptibus. Tertio de periculis. Secundo, ibi, *Nolite possidere* etc. Tertio, ibi, *Ecce ego mitto eos* etc. Circa officium quatuor mandat. Primo quo vadant. Secundo quid dicant, ibi, *Euntes* etc. Tertio quid faciant, ibi, *Infirmos* etc. Quarto quo fine, ibi, *Gratis* etc. Et primo dicit quo non vadant. Secundo quo vadant, ibi, *Sed potius ite.* Et circa primum duo dicit. Primo, *In viam gentium, et in civitates Samaritanorum* etc. Isti erant medii inter Gentiles, et Iudaeos, de quibus habetur *4. lib. Reg. c. 17.* Et isti retinuerunt partim ritum Iudaeorum; partim Gentilium, et isti multum erant contrarii Iudaeis. Unde prohibet ne vadant ad simpliciter Gentiles, nec ad mediocres istos. Sed contrarium videtur quod dixit, *Ite, docete omnes gentes.* Et *Isa. 14. Et videbit omnis caro pariter quod os Domini locutum est.* Quid ergo dicit, *In viam gentium ne abieritis?* Dicendum, quod missi sunt ad utrosque: sed ordo debebat observari. Quia primo Iudaeis. Et una ratio est, quia primo fieri debet quod iustitia exigit, quam quod ex misericordia provenit; sed iustitia erat quod primo Iudaeis praedicarent: quia istud ex promissione habebant, ut habetur *Rom. 15. Dico autem Christum Iesum ministrum fuisse circumcisionis propter veritatem ad confirmandas promissiones patrum;* gentibus autem tenebatur ex misericordia, ut habetur *Ro. 11.* Gentiles oleastri sunt ab oliva recepti, scilicet a fide antiquorum patrum: unde ibi dicitur, *Tu autem cum oleaster esses, insertus es in illis, et socius radicis, et pinguedinis olivae factus es.* Primo ergo oliva nutrienda erat, ut aliquid acciperetur ab ea, postmodum oleaster inserendus, *Ro. 11.* Item volens fideles in fidem patrum introducere, primo voluit Iudaeis praedicari fidem. Secunda ratio fuit, quia Dominus infundit omnibus id ad quod sunt dispositi; sed multi Iudaeorum erant iam dispositi per fidem. Et sicut ignis primo agit in ea, quae sunt prope; sic Dominus ex charitate primo voluit in his, qui prope erant; unde dicitur *Isa. 57. Venient ut annuncient pacem his qui prope, et pacem his qui longe sunt.* Item si ad Gentiles primo ivisset, Iudaei qui multum habebant Gentiles odio, reprobassent eum indignatione: ideo in *Act. 13. Vobis primo oportuit praedicari regnum* Dei: unde dicit, *In viam gentium,* idest ne appropinquetis ad viam, quae ducit ad gentes, ut non loquantur de vobis. Sed non dicit in viam Samaritanorum. Et mystice qui sunt discipuli Dei, non debent ire in viam gentium, nec haereticorum: unde *Hie. 2. Quid tibi vis in via Aegypti, ut bibas aquam turbidam. Sed potius ite ad oves* etc. Et quare oves? quia magis perierunt ex culpa Pharisaeorum, quam ex culpa ipsorum. Unde *Psal. 94. Nos autem populus eius, et oves pascuae eius.* Et *1. Pet. 2. Eratis sicut oves errantes: sed conversi estis ad pastorem et episcopum* etc. Sed quid facient discurrentes? *Euntes* etc. *Ioan. 15. Posui vos ut eatis, et fructum afferatis, et fructus vester maneat* etc. Et mittit eos, sicut ipse missus est, scilicet ad praedicandum, unde praedicate dicentes etc. Et sicut Iesus inceperat, *Agite poenitentiam,* sic praecepit eis. Inceperat, *Agite poenitentiam, appropinquabit enim regnum coelorum:* *Psalm 118. Longe enim a peccatoribus salus;* sed modo sunt prope per passionem Christi: *Heb. 9. Per proprium sanguinem introivit semel in sancta aeterna redemptione inventa* etc. unde dicit *appropinquabit,* scilicet per passionem meam: unde in eos fundatur per participationem gratiae: totum enim regnum Dei intra nos est. Sed possent dicere: Quomodo confirmabimus, quae dicemus? Certe miraculis, sicut ipse fecit. Unde dicit, *Infirmos curate* etc. Sed si quis diceret: quare non facit modo miracula ecclesia? Et dicendum, quod miracula facta sunt ad probationem fidei; sed iam fides approbata est. Et ideo sicut qui faceret unam demonstrationem ad probandum aliquam conclusionem, non esset alia probatio necessaria, sic ibi. Unde maximum miraculum est conversio totius mundi: ideo non oportet quod fiant alia: et sicut facta fuerunt alia miracula corporalia, ita fiunt quotidie spiritualia, quia infirmi spiritualiter curantur: infirmi enim sunt qui peccato agitantur, qui proni sunt ad peccatum: *Rom. 14. Infirmum autem in fide assumite:* et isti a Domino sanantur. Qui autem consentiunt, mortui sunt, quia separantur a Deo: et isti resuscitantur a Domino, ut *Heb. 5. Surge qui dormis, et exurge a mortuis.* Item leprosi mundantur: leprosi enim dicuntur qui sunt infectivi aliorum, quia lepra est morbus contagiosus: et isti aliquando curantur, *4. Reg. 5.* quod lepra Naam adhaesit Giezi. Item daemones eiiciuntur: Daemones enim sunt quorum peccatum iam transiit ad effectum, de quibus dicitur *Proverb. 2. Laetantur cum male fecerint, et exultant in rebus pessimis.* Et, ut habetur de Iuda *Ioan. 13. quod intravit in eum satanas* etc. et isti aliquando curantur. Et quia possent dicere apostoli: modo erimus divites, si facimus miracula, habebimus multa, et de hac causa voluit Simon Magus facere miracula; hanc causam excludit Dominus dicens: *Gratis accepistis* etc. Magnum est facere miracula, sed maius est virtuose vivere. Unde amovet ab eis superbiam, quia potest superbia accidere duobus modis: vel ex cupiditate; vel ex meritis. Una enim est maxima superbia, quando aliquis bonum quod habuit, sibi adscribit; ideo excludit, quia *accepistis*, *1. ad Cor. 4. Quid habes quod non accepisti?* Item non debetis superbire, quia non ex meritis, sed gratis: qui enim ex meritis, non gratis recipit. Item cupiditatem excludit, *Gratis date,* idest non propter aliquod temporale: pretium enim rei, vel maius, vel aequale: illud enim quod per pretium tradis, non est ita in corde tuo fixum, sicut pretium quod recipis. Nihil autem est dono Dei aequale, vel maius: *Sap. 7. Non comparavit illi lapidem pretiosum, quoniam omne aurum in comparatione illius arena est exigua. Nolite possidere aurum* etc. Quia possent dicere: Unde ergo vivemus? ideo de sumptibus instruit illos. Et prohibet ne sumptus deferant. Secundo docet a quibus accipiant, ibi, *In quamcunque* etc. Dicit ergo, *Nolite possidere aurum.* Et notanda sunt verba quae sequuntur, quia dicit iste: *Nec calceamenta.* Marcus dicit, *calceatos sandaliis.* Item iste dicit, *Nec virgam;* Marcus dicit, *Quod virgam:* ideo haec verba sunt dubia et difficilia. Quod enim dicit, *Nolite* etc. aut est praeceptum, aut est consilium. Sed istud certum est quod est praeceptum, quia ita dicitur: *Iesus*

praecipiens sis etc. Sed apostoli, et fuerunt apostoli, et fuerunt fideles. Aut ergo fuit eis praeceptum, inquantum fideles, aut inquantum apostoli. Si inquantum fideles. Ergo ad hoc tenentur omnes fideles. Et haec fuit quaedam haeresis, ut ait Augustinus, quae dicebat quod nullus posset salvari, nisi hi qui nihil possident; et haec fuit haeresis apostolicorum. Item alia haeresis fuit, quod nullus salvaretur, nisi discalceatus pergens: at haec fuerunt haereses, non quia malum praeciperent; sed quia non observantibus praecludebant viam salutis. Si autem praecipitur eis inquantum apostoli, tunc omnes praelati, qui sunt successores apostolorum, ad haec tenentur. Sed esto quod non male fecerunt, nonne Paulus male fecit qui portabat, et accipiebat a quibusdam, ut aliis daret; ideo difficultatem habent haec verba. Et ideo dicendum, quod fuit una via secundum Hieronymum, exponendo ad literam, quod praecepit aliquid propter officium apostolatus, et non quod sit de necessitate simpliciter, sed secundum illud tempus. Unde ante passionem praecepit nihil ferre; in passione autem *Luc. 22* dicit: *Quando misi vos sine baculo, et pera, nunquid aliquid defuit vobis?* Et sequitur: *Sed nunc qui habet sacculum, emat similiter et peram. Et qui non habet, vendat tunicam, et emat gladium.* Unde ante passionem missi sunt ad Iudaeos; apud iudaeos autem erat consuetudo, quod suis debebant providere magistris. Ideo nihil ferre praecepit cum mitteret eos ad iudaeos. Sed ista non erat consuetudo in gentibus; ideo cum missi sunt ad gentes, data est eis licentia portandi sumptus. Portabant igitur quando praedicabant aliis quam Iudaeis. Et quia quaedam sunt ad necessitatem, alia quibus emuntur necessaria: et hoc est quod dicitur, quod quaedam sunt divitiae artificiales, ut vestes, et calceamenta; ideo utrumque prohibet. Dicit ergo, *Nolite* etc. Quia omnis pecunia vel est de auro, vel de argento, vel de aere; ideo prohibet ne possideant aurum, nec argentum; unde dicebat Petrus: *Argentum et aurum non est mihi; quod autem habeo, hoc tibi do, Act. 3.* Et quare hoc Deus praecepit? Una ratio est, quia Dominus mittebat pauperes ad praedicandum; ideo posset aliquis credere quod non praedicarent, nisi propter quaestum. Ut igitur ista suspicio amoveatur, ideo praecepit nihil portare. Item ad tollendum solicitudinem: quia si essent circa hoc nimis soliciti, impediretur verbum Dei. Item prohibet divitias, quia subveniunt in necessitate. Et quia possent dicere: Non feremus aurum, non argentum, sed peram possumus; ubi portabimus ova, et panem, quae sunt necessaria ad victum; et istud prohibet, *Non peram in via.* Et quare sine his poterat eos mittere; unde *in Luc. 22. Quando misi vos sine baculo, et pera, nunquid aliquid defuit vobis* etc. Ergo fecit ut ostenderet virtutem suam. Item quantum ad vestimentum, *Neque duas tunicas:* non quod non haberent nisi unam tunicam, sed quod non haberent duo paria vestimentorum; ita quod unum reconderent, et aliud induerentur. Unde nomine unius tunicae intelligit unum vestimentum: *Luc. 3. Qui habet duas tunicas, det unam non habenti. Neque calceamenta.* Et quare prohibuit? Duplex est causa, eadem ratione qua aurum et argentum. Dominus mittebat eos, ut apud omnes pauperes reputarentur: unde Apostolus *1. Cor. 1. Non multum potentes elegit Deus;* ideo voluit quod abiecti essent: pauperes enim in partibus orientis vadunt discalceati; utuntur tamen quibusdam quae sandalis dicuntur, et fiunt de paleis; ideo volebat ut irent sicut pauperes illius patriae. Alia ratio; ideo quia sicut docuit Plato quod homines non multum cooperirent nec pedes, nec caput; ideo ut firmaret eos ut magis robusti essent ad sustinendum, praecepit eos ire discalceatos. Sed *neque virgam:* et quae est ratio? Aliqui enim equis utuntur; alii vero virga sustinentur: ideo illud minimum etiam prohibuit ut in ipso totaliter confiderent, secundum illud *Psal. 22. Virga tua, et baculus tuus ipsa me consolata sunt.* Unde quod dicit aliter, quod virgam portent, non fuit praeceptum, nisi pro loco et tempore observandum. Augustinus per aliam viam vadit dicens, quod haec non sunt praecepta, nec consilia, sed sunt permissiones, ita quod abstinere magis est consilium quam implere. Unde sensus est, *Nolite* etc. idest non est negotium, ut alia calceamenta possideatis praeter haec quibus estis calceati. *Neque virgam*, idest nihil sicut dicitur. *Neque festucam.* Et quare? *Dignus est enim operarius mercede sua* etc. Quia vos habetis potestatem accipiendi ab aliis; et ideo non est necessarium, ut portetis. Unde quando aliquid est permissum, si non fiat, non est peccatum; quicquid autem plus fit, supererogationis est. Unde et Paulus quamvis posset ab aliis recipere, nihil accipiebat, et istud erat supererogatio, ut dicit Augustinus: quia permissis non uti, est supererogationis. Unde Paulus *1. ad Corinth. 9. Melius est mihi mori, quam evacuare gloriam meam.* Et quare? quia non utebatur isto permissu. *Dignus est enim mercenarius* etc. Sed quid est quod ferant virgam. Dicit Augustinus, quod non est inconveniens quod quaedam aliquando dicantur mystice, aliquando ad literam. Unde quod hic dicit Matthaeus, dicit ad literam, quod virgam non ferant; quod vero Marcus dicit, mystice intelligitur, quod scilicet non ferant temporalia, sed habeant potestatem accipiendi ab aliis; unde, *Dignus est enim* etc. istud enim non est ibi causale. Isti operarii sunt de quibus dictum est *supra: Rogate Dominum messis, ut mittat operarios* etc. Tertia expositio est, *Nolite* etc. *aurum*, idest saecularem sapientiam, *argentum*, eloquentiam saecularem, *non peram*, idest solicitudinem, *nec duas tunicas*, idest duplicitatem, *nec calceamenta*, idest terrenorum affectionem, fiunt enim calceamenta de pellibus animalium mortuorum. *In quamcunque civitatem aut castellum intraveritis* etc. Supra Dominus ordinavit quod apostoli victualia secum non deferrent: et ratione probavit, quia dignus est operarius etc. nunc determinat modum qualiter accipere debent. Et primo dat modum, quia debent a volentibus dare accipere. Secundo quid fiat volentibus. Circa primum tria facit. Primo docet eligere hospitem. Secundo prohibet mutare hospitium. Mandat tertio quod hospes salutetur. Dicit ergo, *Dictum est quod dignus est* etc. Ut sciatis a quo debetis accipere, ne credatis quod domus cuiuslibet vobis sit concessa; ideo in quamcumque civitatem etc. *Interrogate* etc. Et hoc ne propter infamiam hospitis vestra praedicatio contemnatur, ut habetur *2. ad Tim. 3. Oportet autem illum testimonium*

hobere bonum ab his qui foris sunt. Secunda ratio, quia si bonus aliquis fuerit, facilius vobis necessaria ministrabit: et in hoc providet eis. Tertia est, ut excludatur suspicio quaestus: quia cum viderent homines tales pauperes non accipientes nisi a bonis, signum erat eis, quod propter quaestum non praedicabant. Istas duas expositiones ultimas ponit Chrysostomus; primam Hieronymus. Et hoc dicit Apostolus *2. Thess. 2. Neque enim aliquando fuimus in sermone adulationis, neque in occasione avaritiae, 1. Thess. 2.* Item dicit *quis in ea sit dignus*, et hoc est, quia magnum ei reputatur, quia tales hospites recipit. Unde Abrahae magnum reputatum est quod hospites recepit, ut habetur *ad Hebr. ult. Hospitalitatem nolite oblivisci: per hanc enim quidam placuerunt, angelis hospitio receptis. Et ibi manete.* Hic docet de stabilitate hospitii, *Ibi manete*, idest non transite de hospitio in hospitium. Et quare? ne sit tristitia hospiti; et si dignus sit, recipiet vos libenter, et ita cum tristitia dimittet: *Hier. 18. Numquid redditur pro bono malum?* Secunda ratio est, ne incurrant notam levitatis, quae non convenit praedicatori. *In populo gravi laudabo te, Psal. 34.* Item ut evadant notam gulae, quia si dimitterent malum hospitium pro bono, imputaretur gulae. Ideo Dominus dicit, quod antequam intrent, petent quis fuerit in ea dignus. *Intrantes autem domum* etc. Hic notatur salutatio hospitis. Et primo ponit salutationem. Secundo effectum, ibi, *Et si quidem* etc. Oportebit enim quod eis qui temporalia ministrabant, spiritualia ministrarent, et non solum spiritualia, sed quae sunt necessaria ad salutem, dicendo, *Pax huic domui* etc. et iste erat modus salutandi congruus, quia mundus erat in guerra; in Christo autem mundus est reconciliatus: isti enim legati erant domini, et ad quid? certe ad pacem; ideo congrua erat haec salutatio. Sequitur effectus quoad bonos, et quoad malos. *Et si quidem fuerit domus illa digna* etc. Possumus dicere quod domus illa habebit inde quandam vim benedictionis. Unde apostoli sive episcopi in prima versione ad populum dicunt, *Pax vobis:* unde dicitur *Num. 6. Invocabunt nomen meum super filios Israel, et ego benedicam eis* etc. *Si autem non fuerit digna* etc. Sed quid est quod dicit? Nonne dixerat quod primo interrogarent? Ideo ostendit quod in talibus inquisitionibus falluntur homines: *homo enim videt quae patent, Dominus autem intuetur cor*, ut habetur *1. Reg. 16.* Non enim adhuc ita perfecti erant quod possent cognoscere quis esset dignus. *Pax vestra revertetur ad vos:* et hoc est quod aliquis aliquando orat, et laborat pro salute alterius, et tamen effectum non consequitur; et tamen quod facit, non amittit, sed in ipsum redit. Unde *revertetur ad vos*, idest fructus refertur ad vos. *Et quicumque non receperint vos.* Hic agitur de his qui non recipiunt. Et primo docet eos quid facere debeant. Secundo quid a Deo recipient. Dicit ergo, *Et quicumque* etc. et ponit duas culpas. Una quod eos non receperant. Alia, quia missi erant ad praedicandum, quia verbum Dei non audiebant. Ideo, *exeuntes foras de domo vel civitate*, quia aliquando recipiebantur in civitate, sed non in domo; aliquando vero nec in civitate; sicut habetur in actibus Apostolorum. Quid ergo faciendum? *Excutite pulverem* etc. Et hoc legitur Paulus et Barnabas fecisse ad literam, ut habetur *Act. 14.* Et quare hoc mandat Dominus? Pulvis enim adhaeret pedibus. Unde hoc praecepit ad ostendendum quod laborem itineris incassum fecerant. Et hoc erat eis in poenam; quasi dicat, idest estis damnabiles; tamen dicit Apostolus *Philip. 2. Non in vacuum laboravi.* Item alia ratio est, quia minimum quod potest haberi, est pulvis; ideo voluit, ut excuterent, in signum quod nihil haberent de eis. Tertia ratio est, quia per pulverem significantur temporalia, per pedes affectus, ad significandum quod in affectibus eorum nihil debet remanere temporale. Quarta causa est mystica. Pedes sunt affectus eorum: quantumcumque enim sunt sancti praedicatores, oportet quod aliquo pulvere affectus eorum moveatur, vel ex aliqua vana gloria etc. ut habetur *Io. 13.* ubi dicitur quod Dominus lavit pedes discipulorum, et dixit: *Qui mundus est, non indiget nisi ut pedes lavet, et est mundus totus.* Unde indigebant lotione quoad venialia. Et quare hoc praecepit Dominus? Ad ostendendum quod praedicator committit se periculo. Unde si non credunt ei, hoc in damnationem eorum revertitur. Sed quid est? nonne habebunt peius? Immo, *dico vobis tolerabilius fiet* etc. quia sicut habetur *Io. 16. Si non venissem, et locutus non fuissem eis, peccatum non haberent*: magis enim peccant qui audiunt, et non implent, quam qui nunquam audierunt. Ideo forte quod isti Sodomitae non audierunt, ideo tolerabilius erit eis. Item isti licet immundi, hospitales tamen erant: unde quantum ad hoc tolerabilius erit eis. Sed contrarium habetur *Gen. 19.* quod peccatum Sodomorum est gravissimum peccatum, ut patet ex poena. Et dicendum quod in genere peccatorum carnalium istud est gravissimum. Istud autem quod immediate est contra Deum, sicut idololatria, illo est gravius. Vel dicendum quod non comparat peccatum ad peccatum, sed ad circumstantiam, quia peccabant isti, quibus luerat praedicatum, illis vero non. Item redarguit quosdam haereticos qui dicebant quod omnia peccata erant paria, et omnes poenae, et merita omnia, et omnia praemia; ideo hoc excludit eum dicit, *Tolerabilius* etc. quia quibusdam peccatoribus erit deterius.

b Supra instruxit Dominus de officio suo, et de necessariis ad victum; modo vero instruit de periculis imminentibus: et circa hoc duo facit. Primo ponitur instructio in figura. Secundo exponit illam figuram, ibi, *Cavete autem.* Circa primum primo praenunciat pericula. Secundo quomodo in periculis se habere debent, ibi, *Estote ergo* etc. Dicit ergo, *Ecce ego* etc. Quia dixerat, *In quamcumque civitatem* etc. et tunc quod *dignus est operarius* etc. possent credere quod omnes deberent eos recipere; ideo istud concludit; quasi dicat, non sic erit. *Ecce ego mitto vos sicut oves et cael.* Unde mitto vos ad pericula. Et hoc dicit propter duo, ne imputaretur eius ignorantiae, vel impotentiae, quod non posset eos tueri. Item dixit eis, ne putarent se deceptos; et comparat eos ovibus propter mansuetudinem, persecutores vero lupis propter rapacitatem: ipse enim Christus ovis fuit, de quo *Isa. 94. Quasi ovis ad occisionem ducetur.* Et discipuli oves: *Psal. 28. Nos autem po-*

pulus eius, et oves pascuae eius. Sed ut non credatis quod hoc non sit ex mea voluntate, mitto vos, *In medio luporum: Ioann. 20. Sicut misit me Pater, ego mitto vos.* Et quare voluit sic Deus mittere ad pericula? Hoc fuit ad manifestationem suae virtutis, quia si misisset aliquos armatos, illud imputaretur violentiae eius, non virtuti Dei; ideo pauperes misit: magnum enim fuit quod per pauperes, et despectos, et inermes tot fuerint conversi ad Dominum, sicut Apostolus *1. Cor. 1. Non multum potentes elegit, et nobiles Deus; sed quae stulta sunt mundi elegit Deus etc. Estote ergo* etc. Hic ostendit quomodo se debeant habere. Et quia duo mala poterant accidere, quia si Apostoli consensissent eis, posset eis malum accidere: si contradixissent, posset similiter; ideo ad duo monet eos, ad prudentiam videlicet, et simplicitatem: ad prudentiam, ut devitent mala illata, ad simplicitatem, ut non inferant mala. Unde quia mitto vos, *Estote prudentes.* Vult eos habere prudentiam serpentis. Prudentia serpentis in hoc consistit quod semper vult defendere caput. Caput Christus est quem servare iubet. Unde *2. ad Timo. ult. Bonum certamen certavi, cursum consummavi, fidem servavi.* Item debent servare caput: *1. Cor. Quod est principium totius: Prov. 4. Omni custodia serva cor tuum.* Item alia prudentia est serpentis, quia quando veterascit, transit per foramen arctum, et expoliat vestem, sive pellem, sic nos debemus facere in nostra conversatione. Et dicit Apostolus *ad Col. 3. Expoliantes veterem hominem cum actibus suis* etc. Item debemus habere prudentiam serpentis in praedicatione, quia sicut habetur *Gen. 4.* propter astutiam serpentis deiectum est genus humanum, quia invasit fragiliorem sexum. Item ostendit ei lignum, sic praedicatores debent peccatores convertere per magis aptos. Item debent suadere de ligno crucis, ut sicut ille profecit in ligno ad malum, ita ista proficiant ad bonum. *Et simplices sicut columbae.* Comparaverat autem eos ovi, quia non remurmurat, item non nocet; hic comparat columbae, quia non habet iram in corde. Item simplices contra dolositatem, quae aliud gerit in corde, aliud in ore, iuxta illud *Psal. 27. Loquuntur pacem cum proximo suo, mala autem in cordibus suis.* Contra tormenta habete patientiam, et simplicitatem: *Prov. 11. Simplicitas iustorum dirigit eos.* Post exponit pericula dicens, *Cavete autem ab hominibus* etc. Et primo in generali. Secundo in speciali. Quia isti sunt simplices, possent credere quod mittebat eos in medio luporum, ita quod hoc diceret ad literam; ideo exposuit cavere ab hominibus: unumquodque enim debet denominari ab eo, quod principalius inest ei. Unde videndum quid principalius movet in homine, si ratio homo est, si ira ursus, vel leo est, si concupiscentia, tunc non est homo, sed potius porcus, vel canis. Unde licet sint homines per naturam, tamen lupi sunt per affectionem: *In Psal. 48. Homo autem cum in honore esset, non intellexit, comparatus est iumentis insipientibus, et similis factus est illis* etc. Et alibi *Psa. 31. Nolite fieri sicut equus, et mulus, in quibus non est intellectus. Tradent enim vos* etc. Primo enim tangit quibus tradentur. Secundo a quibus tradentur, ibi, *Tradent autem* etc. Et primo ostendit quod dictum est Secundo eos conferiat, ibi, *Cum autem* etc. Et primo dicit quibus sunt tradendi. Secundo quid sequatur ex ista traditione, ibi, *Et Synagogis* etc. Circa primum sic talis erat mos apud Iudaeos, quod si aliquis primo diceret, vel faceret contra legem, primo vocabatur ad concilium, et reprehendebatur; sed si secundo, cum reprehensione flagellabatur; sed si tertio, vel occidebatur, cum esset eis potestas, vel occidendus tradebatur ei cui potestas inerat. Et illud factum est, sicut dicitur *Act. 3. et 5.* ibi enim dicitur quod loquentibus Apostolis ad populum, comminati sunt eis, et post hoc cum adhuc loquerentur, caesis nuntiaverunt, quod non loquerentur, et tertio lapidaverunt Stephanum, et Iacobum Herodi tradiderunt: ideo cavete, quia *tradent vos in conciliis suis: Psal. 25. Non sedi cum concilio vanitatis, et cum iniqua gerentibus non introibo* etc. *Et ad praesides, et reges ducemini*, ut ad Herodem, et multos alios. Sed magnam debetis habere consolationem, quia, *Propter me*, scilicet quem diligitis. Augustinus: *Omnia quasi inania et quasi nulla facit amor.* Item *beati qui persecutionem patiuntur propter iustitiam* etc. *supra 5.* Et quid inde sequitur. Hoc erit *in testimonium illis*, idest contra illos, idest Iudaeos, et gentes. Quia enim tradent vos in conciliis; ideo hoc erit in testimonium contra illos. Item quia ante reges et praesides, hoc similiter erit contra illos: unde *23. Ecce ego mitto ad vos sapientes, et scribas, et ex illis occidetis, et flagellabitis in Synagogis vestris* etc. Vel sic in testimonium illis, scilicet Iudaeis et gentibus, quia mitto vos ad eos testes fidei meae ad Iudaeos et gentes. Unde martyr idem est quod testis; qui per passionem vestram eritis testes passionis meae: *Act. 1. Et eritis mihi testes in Hierusalem, et in omni Iudaea, et Samaria, et usque ad ultimum terrae* etc. *Cum autem tradent vos* etc. Possent dicere Apostoli, nos sumus piscatores insipientes, erimus stupefacti. Et non est mirum, quia Moyses qui instructus in lege erat; cum mandaret Dominus quod accederet ad Pharaonem, dixit, *Impeditioris linguae sum, Exo. 3.* ideo ut hoc excludit, dicit, *Cum autem* etc. Et tria facit. Primo excludit stuporem. Secundo promittit sapientiae donum, ibi, *Dabitur* etc. Tertio auctorem doni, ibi, *Non enim* etc. *Nolite ergo cogitare* et caet. Et duo excludit: et quantum ad id quod dicitur; et quantum ad modum loquendi. Primum pertinet ad sapientiam. Secundum ad eloquentiam. Sed videtur esse contra hoc quod Apostolus Petrus dicit in *canonica sua 1. Petr. 3. Parati semper ad satisfactionem omni poscenti vos rationem de ea, quae in vobis est fide, et spe.* Chrysostomus solvit, quod quando aliquis habet necessitatem respondendi, et habet tempus deliberandi, non debet expectare divinum auxilium; similiter Apostoli cum erant in tribulatione, non habebant tempus. Quare debebant se committere Filio Dei: sic etiam est quod cum aliquis habet facultatem, debet facere quod potest; sed certe si non habet tempus, debet committere Filio Dei, sed non debet tentare Deum si habet tempus cogitandi; ideo Dominus non dixit solum nolite cogitare, sed dicit, *Cum tradent* etc. *Nolite cogitare* etc. Et sequitur ex illa promissione, *Dabitur enim vobis in illa hora*, quia in *manu Dei*

sunt omnes sermones nostri, Sap. 7. et *Exod.* 4. *Ego ero in ore tuo, doceboque quid loqueris*. Et *Luc.* 10. *Ego dabo vobis os, et sapientiam*. Et quis est auctor? Certe Spiritus sanctus. *Non enim vos estis qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri, qui loquitur in vobis*. Simile est quod habetur 2. *Cor.* 13. *An experimentum quaeritis eius qui in me loquitur Christus?* Sed quid est quod videbantur isti arreptitii? Notandum quod omnis actio quae ex duobus causatur, quorum unum est principale agens, secundum vero instrumentale, debet denominari a principaliori. Isti fuerunt agentes instrumentaliter, Spiritus sanctus principaliter; ideo tota actio debet denominari a Spiritu sancto. Sed videndum quod aliquando movet spiritus perturbando rationem, aliquando movet confortando. Unde haec differentia est inter motum diaboli, et Spiritus sancti: homo enim non est Dominus, nisi per rationem per quam est liber. Unde quando homo secundum rationem non movetur, tunc est motus arreptitius; quando cum ratione, tunc dicitur motus a Spiritu sancto: motio enim diaboli perturbat rationem. Isti autem, licet a Spiritu sancto loquerentur, tamen remanebat in eis ratio; et ideo etiam a se loquebantur non sicut arreptitii. Unde reducit eos ad veritatem propheticam, ut habetur 2. *Petr.* 1. *Et habemus firmiorem propheticum sermonem*. Sed possent dicere Apostoli: Quis tradet nos? Non habemus inimicitias. Primo ergo ostendit a quibus tradentur. Secundo consolationem adhibet, ibi, *Qui autem* etc. Aliquis potest mala cavere a persecutione sibi praenuntiata in universali tamen; ideo praenunciat in singulari. Et duo dicit quoad primum. *Tradet autem* etc. Istud secundum literam, aliquando accidit quod pater tradidit filium, et e converso, *Et frater fratrem*, aut propter timorem, aut propter odium, quia tanta est virtus fidei quod inter tot homines qui non sunt eiusdem fidei, vix firma sit amicitia: et hoc est quod dicit, *Tradet enim* etc. Unde dicitur et *Hiere.* 9. *Ut unusquisque in fratre suo non habeat fiduciam*. Et ob hoc est necessarium quod caveant, et propter laesionem quam homo patitur, et propter amissionem amicitiae: in *Psal.* 54. *Si inimicus meus maledixisset mihi, sustinuissem utique*. Item plus, quia non ibitis ad familiares, sed ad extraneos. Et hoc non valebit, quia *eritis odio omnibus hominibus*. Unde in *Ioan.* 16. *Venit hora in qua omnis qui occiderit vos, reputabit se obsequium praestare Deo*. Sed nunquid fuit hoc verum? Nonne multi fuerunt qui recipiebant eos? Ideo dicebat de hominibus, qui humanitus vivebant. Alii vero qui Dei erant, eos recipiebant. Sed causa huius assignatur *Ioan.* 15. *Si de mundo fuissetis, mundus quod suum erat, diligeret; quia vero de mundo non estis, ideo odit vos mundus*. Item promisit Dominus consolationem, quia, *Propter nomen meum*: hoc enim dulce vobis debet esse pro nomine meo pati, ut habetur 1 *Pet.* 4. *Si exprobramini in nomine Christi, beati eritis*. Item alia ratione confortat eos, quia ad magnum fructum eorum debebat venire tribulatio. Quia enim praevidit multos cadere, ideo monet ad perseverantiam. Quia *qui perseveraverit usque in finem, hic salvus erit*. Unde 2. *Tim. ult*, *Bonum certamen certavi, cursum consummavi, fidem servavi, in reliquo reposita est mihi corona* etc. Unde in Levitico dicitur, quod cauda offerebatur, idest finis. *Cum enim persequentur vos* etc. Supra docuit pericula, in quo exposuit quod dixerat, *Ecce ego mitto vos* etc, nunc autem docet quomodo se habere debent: et dividitur haec pars. Quia primo docet cavere mala, et periculum quoad prudentiam. Secundo docet habere aequanimitatem in periculis, ibi, *Nolite* et caet. Circa primum primo docet vitare periculum corporale. Secundo spirituale, ibi, *Non est discipulus* etc. Circa primum duo facit. Primo innuit malum periculorum. Secundo ad tacitam obiectionem respondet, ibi, *Amen dico vobis* etc. Dicit ergo: Ita dictum est, quod qui perseveraverit usque in finem etc. Et non propter hoc tentationibus exponatis vos, immo, *Cum persequentur vos* etc, et hoc infirmis expedit, ne incaute se exponentes deficiant: *Prov.* 14. *Astutus considerat gressus suos, stultus transibit, et confidit*. Item docet etiam perfectos; et si non propter ipsos, tamen propter aliorum salutem, ut habetur *ad Phil.* 1. *Manere autem in carne necessarium est propter vos*. Istud autem ostendit Dominus quando propter Herodem fugit in Ægyptum, ut habetur *sup.* 2. Item hoc fecerunt discipuli, sicut habetur *Act.* 8. Sed contra hoc obiicitur, quod habetur *Io.* 10. *Quod mercenarius fugit, et dimittit oves*. Ergo videtur quod ad ipsos non pertineat, sed ad mercenarios. Respondet Augustinus, quod persecutio aut imminet singulari personae; et tunc declinare, et dimittere aliquos debet, per quos fiat salus; si autem toti ecclesiae, oportet quod vel tota ecclesia fugiat ad loca tutiora, ut iam factum est; vel quod aliqui fugiant, et aliqui firmi remaneant; aut pastor cum grege remaneat. Sequitur, *Amen dico vobis* etc. Respondet tacitae obiectioni: possent dicere: Tu mittis nos ad Iudaeam; si eiiciant, quo ibimus? Dico, dato quod ab una civitate expellant vos, *fugite in aliam*, et non poteritis peragrare civitates Iudaeae; *donec veniat filius hominis*, idest donec resurgat a mortuis, et tunc mittet vos ad gentes, ut habetur *inf. ult. Ite, docete omnes gentes*. Hilarius aliter exponit. Dicit enim quod loquitur de secunda missione, scilicet cum dicit, *Cum persequentur vos*, scilicet de Iudaea, *fugite* ad gentes, sicut habetur *Act.* 13. *Vobis oportebat primum praedicare regnum Dei: sed quia repellitis illud, et indignos vos iudicatis aeternae vitae, ecce convertimus nos ad gentes*. Sed possent dicere: Quare vis quod dimittamus nostros? Quia non poteritis consummare usque in finem, tunc consummabuntur filii Israel. Mystice sic. Cum persequentur vos haeretici cum auctoritatibus suis, eos auctoritatibus repellite; non enim consummabuntur donec manifestetur veritas. *Non est enim discipulus super magistrum*. Hic monet eos ne deficiant. Et primo exemplo. Secundo beneficio, ibi, *Ne ergo* etc. Tertio ex divino iudicio, ibi, *Et nolite* etc. Primo hortatur ne deficiant exemplo. Et primo ponit similitudinem. Secundo applicat ad propositum Et primo inducit quod est inconveniens. Secundo quod perfectum est. Dicit ergo, *Non est discipulus* etc. Possent enim dicere: Tu dicis quod erimus odio omnibus hominibus, quomodo poterimus tot odia sustinere? Dederat eis Dominus magnam sapientiam, et magnam potestatem. Unde sapientiae debetur honor, potestati reverentia; ideo Dominus ponit se in exemplum quoad

utrumque. *Non est discipulus* etc. Inquantum discipulus; unde si honorem mihi non exhibuerunt qui debetur magistro, nec vobis. Item, *Nec servus est maior Domino*. Et hoc inquantum ad dominium: unde *Io. 13. Vos vocatis me magister, et Domine, et bene dicitis, sum etenim* etc. Debet autem esse gloriae unicuique si sit sicut Dominus eius vel magister; ideo subdit, *Sufficit discipulo ut sit sicut magister eius:* sicut enim est in rebus quod unumquodque est perfectum, quando potest generare sibi simile, sic etiam tunc est perfectus discipulus, cum est persimilis magistro; similiter et de servo. Ideo non debent vobis esse grave si sitis sicut et ego: unde habetur *inf. Pet. 2. Christus passus est pro nobis vobis relinquens exemplum, ut sequamini vestigia eius*. Et *Eccles. 2. Quis est qui possit sequi Dominum suum?* Deinde vocat eos domesticos. *Si patrem familias vocaverunt Beelzebub, quanto magis domesticos eius* etc. Et vocat eos domesticos ad maiorem familiaritatem: unde magnum est donum pati pro Christo, ut habetur *Iac. 1. Magnum gaudium existimate fratres, cum in tentationes varias incideritis, scientes quod probatio fidei vestrae patientiam operatur* etc. *Ibant apostoli gaudentes a conspectu concilii, quoniam digni habiti sunt pro nomine Iesu contumeliam pati, Act. 5.* Unde non est magnum domesticum pati pro amico: *Ad Eph. 2. Vos estis cives sanctorum, et domestici Dei.* Unde, *Si patrem familias vocant Beelzebub*, non est mirum si vobis opprobria dicunt. Quod autem dicitur Beelzebub, sciendum quod Ninus fuisse dicitur filius Beli: unde imaginem patris fecit honorari, et vocavit Bel. Deinde postmodum translatum est ad aliam linguam, et dictum est Beelzebub. Zebub, idest musca: sacrificabatur enim isti cum multo cruore, ubi congregantur multae muscae. *Ne ergo timueritis eos* etc. Hic hortatur ne deficiant in tribulationibus ex beneficio. Et primo eos confortat. Secundo similitudinem dat. Tertio ad propositum applicat. Dicit ergo *persequentur vos*; sed ne timeatis, quia non debetis timere nisi malum; sed magnum bonum est portare quod Dominus portavit: unde Paulus *ad Gal. ult.* gloriabantur dicens: *Stigmata Domini mei in corpore meo porto. Nihil est enim opertum* etc. Istud potest ad praecedentia referri, vel ad sequentia: ad praecedentia sic. Isti vocabunt vos Beelzebub; sed non est curandum, quia in fine patebit malitia eorum. Ideo non timeatis, quia nihil opertum etc. ut habetur *1. Corinth. 4. Nolite itaque ante tempus iudicare, quousque veniat Dominus, qui revelabit abscondita tenebrarum, et manifestabit consilia cordium. Et occultum.* Differt opertum, et occultum: quia occultum dicit aliquid non manifestum, sicut est illud quod alius habet in corde, secundum illud *supra 9. Ut quid cogitatis mala in cordibus vestris.* Opertum autem est etiam aliquid quod, etsi sit manifestum, operitur tamen per aliquid aliud. Vel potest exponi sic: Non timeatis, quia si statim non patet veritas vestra, tamen postea patebit. Deinde instruit eos Dominus sicut instruitur advocatus: quia primo docetur qualiter debeat allegare antequam proferat ante alios; sic Dominus discipulos elegerat ad seminandum verbum suum omni populo; ideo primo in occulto volebat eos docere dicens, *Quod vobis dico in tenebris* etc. Duo sunt sensus disciplinales: auditus, et visus. Quod in tenebris dicitur, occultum est: similiter quod in auribus auditur. *Quod dico vobis in tenebris, dicite in lumine*, quia in lumine omnia manifestantur. Item occultum est, quod in aure auditur; ideo dicit, *Et quod in aure auditis* etc. Sed contra hoc videtur quod dicitur *in Ioan. 18. In occulto locutus sum nihil.* Sed hoc intelligendum est sic, nihil locutus sum in occulto quod non possit dici in manifesto. Vel sic, *Quod dico vobis in tenebris*, idest inter Iudaeos qui tenebrae sunt: unde *Ephe. 5. Eratis aliquando tenebrae.* Vel quod dico vobis qui estis tenebrae, *Dicite in lumine: 1. ad Cor. 4. Qui illuminabit abscondita tenebrarum, et manifestabit consilia cordium. Et quod in aure auditis, praedicate super tecta.* Quod in aure dictum est: *Prov. 10. Sapientes abscondunt scientiam.* Et *Iob 5. Quod auditum est, mente pertracta. Super tecta*, quia in aliquibus regionibus est quod tecta sunt plana; ita quod et ibi potest fieri manifestatio omnibus. Mystice super tecta praedicat, qui carnem sibi subiiciens aliis praedicat. *Et nolite timere eos qui occidunt corpus.* Supra ostendit quod non debebant discedere a confessione veritatis: tum propter exemplum: tum propter beneficium; nunc ostendit, quod non debent discedere ex divino iudicio, quia facta sua sunt iustitiae divinae. Vel potest aliter continuari. Docuit qualiter vitandae sunt persecutiones; nunc autem docet quod propter aliquid non desistant ab executione officii. Tria autem poterant impedire, opprobria, timor mortis, affectus carnalis. Docuit ergo quod non desistant propter opprobria; nunc autem quod non propter timorem mortis. Deinde quod non propter affectum carnalem, ibi, *Nolite arbitrari* etc. Unde secundum hoc primo docet quod non timendi sunt qui occidunt corpus, ne praedicatio veritatis dimittatur. Secundo non sunt timendi, quia parum possunt, ibi, *Animam autem* etc. Tertio ostendit qui sunt timendi, quia qui multum possunt. Primo ergo dicit, *Nolite timere* etc. Et quare? Quia corpus in se necessitatem habet moriendi, unde non facit quod non sit aliquando futurum: *Ro. 8. Si in vobis est Christus, corpus quidem mortuum est propter peccatum.* Ite quia occisio corporis propter gloriam est optabilis: unde *Ro. 7. Quis me liberabit de corpore mortis huius?* Item quia brevis est et momentanea: *2. ad Corinth. 4. Semper enim nos qui vivimus in mortem tradimur.* Et ideo, *Nolite timere: Isa. 51. Quis es tu qui timeas ab omni mortali, et a filio hominis qui quasi foenum arescit? Animam autem non potest occidere.* Unde spiritus semper vivit: *Eccles. 15. Ante hominem vita et mors, bonum et malum: quod placuerit, dabitur ei.* Sicut enim corpus vivit per animam, ita anima per Deum: et ita Deus est vita animae. Non sunt ergo timendi, quia parum possunt. *Nolite ergo eos timere. Sed potius* etc. Si dicitis quod illi sunt timendi qui corpus etc. potius ille timendus est etc. Et notandum quod nomen gehennae, ut dicit Hieronymus, non habetur in Scriptura, tamen assumitur a salvatore a Hieremia 19. ubi dicitur: *Ecce dies veniunt, et non vocabitur locus iste amplius filiorum Ennon; sed vallis occisionis.* Unde Ennon vallis est a radice montis Hierusalem, quae erat vallis pinguissima, et vocabatur vallis Ennon. Contigit autem quod locus ille esset

consecratus idolo; et ideo quia ad voluptates conversi sunt, comminatus est Dominus quod occiderentur, et quod non vocaretur locus Ennon, sed corsandrum, idest sepulcrum mortuorum, ideo vocat locum istum gehennae; unde dicit, *Non solum timete eos* etc. *Sed potius* etc. quia Deo non est serviendum propter timorem poenae, sed propter amorem iustitiae, ut habetur *Rom. 8. Non enim accepistis spiritum servitutis in timore ; sed accepistis spiritum adoptionis filiorum Dei.* Et notandum quod hic excludit duos errores. Quidam enim dicebant, quod anima, mortuo corpore, perit : et hoc destruit, cum dicit, *Qui potest animam mittere in gehennam.* Unde patet quod post corpus remanet. Item erat positio quorundam quod non esset resurrectio, sicut habetur *1. ad Cor. 15.* et hoc excludit, quia si corpus et anima mittitur in gehennam, constat. quod erit resurrectio : et hoc habetur *Apo. 20. Mittentur in resurrectione in stagnum ignis et sulfuris. Nonne duo passeres* etc. Ita dictum est, quod isti non sunt timendi, quia non possunt etc. Item non sunt timendi, quia illud parum quod possunt, non possunt nisi ex divina providentia. Et primo ponit divinam providentiam circa aves. Secundo circa homines, ibi, *Vestri autem* etc. Dicit ergo, *Nonne duo passeres.* Per passeres dat intelligere omnes aves parvas. *Asse veneunt*: et in hoc notat vilitatem, quia duo habentur pro asse, quia sicut unitas est minimum in numeris, ita as in ponderibus. Sed nota secundum Augustinum, quod aliquid dicitur valere dupliciter; aut secundum dignitatem naturae; et sic unus passer dignior est, quam denarius: vel secundum quod ad usum nostrum refertur; et sic dignior est denarius. Sed obiicitur quod Lucas ponit quinque passeros, et duos asses. Dicendum, quod pauca est differentia, si duo habentur pro asse, et quinque pro duobus, non est magna differentia. *Et unus ex illis non cadet* etc. sine providentia patris. Et quare dicit hoc? quia consonat verbus istud verbo legis *Lev. 14.* quod cum aliquis curabatur a lepra, offerebat duos passeres, et unus immolabatur, alter vero cum ligno cedrino, et hyssopo intingebatur mundandus, et sic vivus dimittebatur. Vult ergo quod duo accipiuntur, et unus non occiditur; et hoc non fit sine providentia Dei. Hilarius sic exponit : *Per duos passeres intelliguntur corpus et anima, et dantur pro asse, idest pro modica delectatione : Isa. 50. Ecce in iniquitatibus venundati est, et in sceleribus vestris dimisi matrem vestram.* Et istorum unus solus cadit in terram, scilicet corpus; anima autem tendit ad iudicium. Sed obiicitur. Non est cura Deo de bobus : ergo nec de passeribus. Dicendum, quod Deo est cura de omnibus, ut habetur *Sap. 12. Non est alius Deus, quam tu cui cura est de omnibus.* Sed sciendum quod providet omnibus secundum modum suae naturae. Haec autem est diversitas in rebus creatis, quod quaedam sunt naturaliter liberae, aliae vero non. Illa dicitur creatura libera, in cuius potestate est quod faciat, quod vult: non libera, quae hoc non habet. Unde providet rationalibus tanquam liberis; sed providet aliis tanquam servis: sicut paterfamilias aliter providet liberis, aliter servis, liberis providet propter seipsos, sed servis secundum quod sunt in usum dominorum, et etiam secundum quod unusquisque magis aptus est ad serviendum : sic divina misericordia rationalibus distribuit propter seipsos, quia totum fit propter bonum eorum, vel propter malum. Unde eis omnia sunt praemia vel poenae meritorum. Quae autem irrationalibus fiunt, vel ad salutem hominum fiunt, vel ad completionem universi, ut habetur *3. Reg. 13.* quod quidam propheta occisus est a leone, et hoc propter culpam : mus occiditur a catto ad servandum bonum universi : hic est enim ordo universi, ut unum animal vivat de alio. Ideo consequenter ostendit aliam curam habere de hominibus et brutis, cum dicit, *Vestri autem et capilli capitis omnes numerati sunt* etc. Ostendit quod differentia est providentiae Dei, ex qua diversimode providet. Dixerat enim quod de passeribus non cadit unus in terram sine patre : hic vero dicit, quod nedum vos non cadetis, sed nec capilli vestri : et hic notat providentiam circa minimos actus, quia omnia quae in ipsis sunt, ordinantur ad eos, et de his providet Dominus. Sed notandum quod dicit, *Numerati sunt :* sed ratio est, quia consuetum est, quod illud quod vult aliquis sibi retinere, illud numerat; quod vult autem dispensare, alii tradit. Unde haec est differentia inter providentiam rationabilium, et aliorum, quia immediate ordinantur ad Deum, quia talis creatura capax Dei est, aliae vero non. Item quae numeramus, nobis conservare volumus; et ideo non dixit superius, quod passeres numerati sunt, quia non in perpetuum durant; sed homines ita sunt ut in perpetuum durent, quia anima perpetua est. Sed hic est quaestio. Si capilli numerati sunt, nonne totum in resurrectione reintegrabitur, quod de capillis absciditur ? Et si hoc, indecens erit longitudo. Dicunt aliqui quod non perit materies ; sed quod erit superfluum in una parte, cedet in aliam partem. Sed dato quod nihil fuerit diminutum, quid inde fiet ? Ideo intelligendum est quod fuit hic triplex opinio. Quidam dixerunt quod non resurget, nisi quod est de veritate humanae naturae. Alii vero quod non resurget, nisi quod decisum est ab Adam, quod sic multiplicatum est in tantam magnitudinem. Alii vero quod non solum quod ab Adam, sed etiam quod decisum est a proximo parente. Unde quicquid additur, quod est de veritate humanae naturae, resurget; sed quod pertinet ad quantitatem partium, non resurget. Sed contra hoc videtur, quod color agens in humidum nutrimentale agit etiam in radicale, et ita homo non consumit unum, quin consumat alterum, cum permisceantur ad invicem. Ideo aliter dicendum videtur, quod quicquid est de veritate, remanebit solum quantum ad complementum pertinet. Appello autem illud, quod est de veritate humanae naturae, carnem secundum speciem, aliud autem carnem secundum materiam. Caro autem secundum speciem resurget, non secundum materiam. Sed quid est dictu carnem secundum speciem ? Dicendum quod partes hominis possunt considerari aut quantum ad formam, aut quantum ad materiam: quantum ad formam semper manent ; si autem consideremus materiam subtractam, aliquid fluit et refluit, ut patet in igne ; si autem igni addantur ligna, ignis secundum speciem manet idem ; tamen fluit materia secundum subtractionem lignorum : unde resurget quod magis per-

fectum est. Unde non dicit capilli ponderati sunt; unde non resurgent in pondere, sed in forma. *Nolite ergo timere* etc. Hic ostendit securitatem ex quo non possunt nisi parum; et illud quod possunt, non possunt sine Dei providentia. *Nolite ergo* etc. *Multis passeribus meliores estis vos. Omnia enim subiecisti sub pedibus eius* etc. ut habetur *in Psal. 8.* Et *Gen. 1. Faciamus hominem ad imaginem, et similitudinem nostram* etc. Et sequitur: *Et praesit volatilibus coeli, et piscibus maris, et bestiis, universaeque terrae, omnique reptili quod movetur in terra* etc. *Omnis ergo qui confitebitur me* etc. Hic tangit utilitatem, quae provenit ex ipsius confessione. Secundo damnum quod provenit ex negatione, ibi, *Qui autem negaverit me* etc. Dicit ergo: Ita volo quod moriamini, et patiamini. Et quare? Certe propter utilitatem vestram. Quia, *qui me confitebitur coram hominibus*. Et elidit errorem cuiusdam, qui dicebat non esse necessarium confiteri fidem, nisi coram Deo in corde, non autem ore coram hominibus; quod hic patet falsum, quia *corde creditur ad iustitiam, ore autem confessio fit ad salutem, Rom. 10. Confitebor illum coram Patre meo*, scilicet cum habeo accessum ad Patrem, quando dicetur *Matth. 25. Venite benedicti Patris mei* etc. Sed possent dicere: Tu es in terra, hoc potest parum valere; ideo addit, *qui est in coelis*, et ille habet potestatem, *Qui autem negaverit* verbo etc. ut Petrus, vel facto, sicut illi de quibus dicitur *ad Titum 1. Quidam ore confitentur se nosse Deum, factis autem negant. Negabo et ego eos*, quando dicet, sicut habetur *supra 7. Numquam novi vos*, idest numquam approbavi vos. *Nolite arbitrari quod venerim pacem mittere in terram* etc. Supra monuit discipulos, quod non desisterent a praedicatione veritatis, nec propter opprobria, nec propter timorem mortis; nunc autem monet, quod non desistant etiam propter affectum carnalem. Et primo ostendit quod eminet eis separatio ab affectu carnali. Secundo, quomodo debent se habere, ibi, *Qui amat* etc. Tertio remedia adhibet, ibi, *Qui recipit vos, me recipit* etc. Circa primum tria facit. Primo excludit intentionem opinatam. Secundo suum proponit propositum. Tertio exponit. Secunda, ibi, *Non veni* etc. Tertia, ibi, *Veni enim separare* etc. Dicit ergo: Posset ita opinari: Quid est Domine quod tot eveniunt nobis. In adventu tuo credebamus habere pacem; et ideo dicit, *Nolite arbitrari* etc. Sed quid est quod dicit? Nonne habetur *Luc. 2.* quod nato Domino cecinerunt angeli, *Gloria in excelsis Deo, et in terra pax hominibus bonae voluntatis*. Et ipse Christus cum primo vertitur ad populum, dicit: *Pax vobis*, et superius nunciavit Dominus pacem. Ideo dicendum quod duplex est pax, videlicet bona, et mala. Nomine pacis concordia significatur; est pax mala, de qua habetur *Sap 14. Sed etiam magno viventes inscientiae bello, tot et tam magna mala pacem appellant*. Ista pax est carnalium affectuum. Istam non veni ponere; unde *Apoc. 6. Datum est ei ut sumeret pacem de terra*. Est et pax bona, de qua *Ephe. 2. Ipse est pax nostra qui fecit utraque unum*; et ideo angeli cecinerunt *Luc 2. Et in terra pax hominibus bonae voluntatis*. Ideo, *non veni mittere pacem, sed gladium*. De ratione gladii est dividere. Iste gladius est verbum Dei: *Heb. 4. Vivus est sermo Dei, et efficax, et penetrabilior omni gladio ancipiti*. Unde etiam gladium spiritus quod est verbum Dei, *Ephe. ult.* Iste gladius missus est in terram: et quidam crediderunt, quidam non. Et ideo fit bellum, ut habetur *ad Gal. 4. Quomodo convertimini iterum ad infirma et egena elementa, quibus denuo servire vultis* etc. Unde venit separare istam divisionem. Venit ergo mittere gladium etc. scilicet verbum, sed partim, quia quidam crediderunt, et hoc ex eo fuit; quidam vero non, et hoc malitia sua. Hoc tamen causatur etiam ab eo, quia permittit, sicut habetur *ad Rom. 1. Propterea tradidit illos Deus in passiones ignominiae*. Sed posset aliquis dicere: Venisti separare. Inter quos venisti? Nonne inter diversos et extraneos? Et ostendit quod non, sed inter coniunctissimos. *Veni enim*, inquit, *separare hominem adversus patrem* etc. Duplex est enim maxima coniunctio, quaedam est coniunctio naturalis; quaedam domestica, vel oeconomica; ideo contra utramque mittit gladium Amicitia naturalis fundatur super actum naturalem, et hic est generatio, vel coniunctio maris et foeminae: domestica vel oeconomica super affinitatem Contra primam ergo veni separare hominem adversus patrem. Sed est quaestio. Dictum est supra: *Non veni solvere legem, sed adimplere*. Sed lex praecepit: *Honora patrem tuum* etc. Solutio, dico quod debes ei obedire ubi non retrahit a Dei amore; sed ubi retrahit, non teneris obedire. *Et filiam adversus matrem suam*: et hoc quantum ad generationem. *Et nurum* etc. Et in hoc communicat nova lex veteri, ut habetur *Exo. 32.* ubi dicitur: *Si quis est Domini, coniungatur mihi. Congregatique sunt ad eum omnes filii Levi quibus ait: Ponat vir gladium super femur suum*. Et sequitur, *Et occidat unusquisque fratrem suum, et amicum*. Et illud reputatum est ad laudem Levitarum, ut habetur *Deut. 33.* ubi dicitur, *Levi quoque ait: Perfectio tua et doctrina a viro sancto tuo*. Et sequitur, *Qui dixit patri suo, et matri suae, nescio vos* etc. Sed hic est quaestio, quia hic enumerat sex personas; in Luca vero non enumerantur nisi tres. Et dicendum quod idem est utrobique, eadem est mater, et sorores uxoris eius. Item ponit quae ad familiaritatem pertinent, ubi dicit, *Et inimici hominis domestici eius* etc. ut habetur *Hier. 20. Et audivi contumelias multorum, et terrorem in circuitu, persequimini, et persequemur eum ab omnibus viris qui erant pacifici mei*. Et videte quia totum istud habetur *Michaeae 7. Filius contumeliam facit patri, et filia consurgit adversus matrem suam. Nurus contra socrum suam, et inimici hominis domestici eius. Qui amat patrem aut matrem* etc. Hic ostendit quomodo in ista divisione se debeant habere. Si vis recipere gladium Domini, oportet quod dividaris ab istis quos dixit. Sed diceret aliquis, Nolo dividi a patre et huiusmodi; ideo dicit, *Qui amat* etc. Hortatur Dominus ut omni amori carnali praeponatur. Et primo ponit exhortationem. Secundo utilitatem inde sequentem, ibi, *Qui recipit* etc. Et ponit tres gradus. Naturale enim est quod homo diligat patrem, sed magis naturale quod pater filium diligat. Item plus naturale quod diligat seipsum. Quare ergo pater plus diligit filium, quam e converso? Assignant quidam rationem, quia pater habet plus scire de filio, si sit filius,

quam filius de patre. Item quanto aliquis diutius adhaeret alicui, tanto magis radicatur in amore eius. Item alia ratio, quia unumquodque magis diligit se quam alium. Sed filius est quaedam pars separata ab eo, pater autem non est pars filii; ideo etc. Item naturale est quod unumquodque diligat facturam suam. Sed diversitas est secundum aliquos, quia quoad aliquid filius magis diligit patrem: naturaliter enim fit descensus a patre in filium, tamen naturaliter filius subditus est patri; ideo pater naturaliter diligit filium, etiam spiritualis, ut habetur *1. Cor. 4. Non ut confundam vos, haec scribo, sed ut filios charissimos moneo.* Sed filii naturaliter subiecti sunt patri; ideo naturaliter honorant patrem, et magis irascuntur de iniuria patri illata quam sibi, et magis appetunt gloriam patri quam sibi: *Prov. 17. Gloria filiorum patres eorum.* Unde, *Qui amat patrem aut matrem plusquam me, non est me dignus*, quia ipse est Deus. Deus autem prae cunctis est diligendus: *Iob 32. Non accipiam personam viri, et Deum homini non aequabo:* Deus enim ipse bonitas est; ideo magis amandus. Non est ergo me dignus qui amat etc. *Et qui amat filium aut filiam* etc. Quare diligit filius patrem. Dicendum, quod quicquid habet filius, habet a patre: habet enim a patre nutrimentum, et doctrinam. Et hoc non potest filius dare patri; sed quae filius recipit a patre, abundantius recipit a Deo: ipse enim docet nos, ut habetur *Iob 35. Qui docet nos super iumenta terrae, et super volucres coeli erudiet nos* etc. Item pascit nos, ut dicitur in *Gen.* de Iacobo. Item conservat nos in perpetuitate: et magis habet a Deo homo quam filius a patre. Ideo semper magis est diligendus Deus. *Scio quod redemptor meus vivit, et in novissimo die de terra surrecturus sum, et rursum circumdabor pelle mea, et in carne mea videbo Deum* etc. *Iob 19. Et qui non accipit crucem suam.* Ita dictum est quod qui amat patrem etc. Immo dico plus, qui amat seipsum plusquam me, non est me dignus, quia nihil potest replere totum affectum nisi Deus. Et ideo *Deu. 6. Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et ex tota anima tua, et ex tota fortitudine tua;* unde dicit, *Qui non accipit crucem suam* etc. intelligit, quod qui non est paratus etiam mortem pati propter veritatem, et illam maxime mortem, scilicet mortem crucis, *Non est me dignus:* immo etiam debet gloriari de cruce, sicut habetur *ad Heb. ult. Mihi autem absit gloriari nisi in cruce Domini.* Et in hoc praenuntiat mortem suam, et modum mortis: *1. Pet. 2. Christus passus est pro nobis, vobis relinquens exemplum, ut sequamini vestigia eius.* Item aliter exponitur, quia ille crucem accipit, qui carnem affligit, ut habetur *ad Gal. 5. Qui Christi sunt, carnem suam crucifixerunt cum vitiis et concupiscentiis suis* etc. Item crux fertur in corde, quando contristatur pro peccato, ut dicebat Apostolus *2. Cor. 11. Quis scandalizatur, et ego non uror?* Item non sufficit istud, nisi sequatur Dominum. Unde, *Et sequatur me.* Si ieiunas, si compateris proximo, non propter me, *non es me dignus.* Magnum est enim sequi Dominum, ut habetur *Eccle. 23. Gloria magna est sequi Dominum.* Sed possent dicere, quid inde habebimus? Ideo ostendit poenam inobedientium; unde dicit, *Qui invenit animam suam, perdet eam.* Anima sumitur pro vita: aliquis quando est in periculo amittendi denarios, consuevit dicere amisi denarios, et si liberetur a periculo, dicit se invenisse denarios; similiter si aliquis est in periculo corporis, et aliqua occasione liberatur, dicit invenisse vitam suam. Qui ergo invenit vitam suam, et in periculo fuerit propter me, et negat me, ut inveniat vitam, *Non est me dignus. Et qui perdiderit animam*, idest vitam, idest si exposuerit se morti propter me, *Inveniet eam: Prov. 8. Qui me invenerit, inveniet vitam, et hauriet salutem a Domino. Qui recipit vos, me recipit.* Hic ponit remedium. Tu dicis quod ita faciamus. Unde poterimus vivere? da nobis indulgentiam: sicut Papa dat legatis potestatem indulgendi, ita dat Dominus mercedem recipientibus eos. Et ponit tria, quorum duo pertinent ad minores. Dicit ergo, *Qui recipit vos* etc. Quia Deum habebunt, quia vos estis membra mea, quia membrum de membro; unde *me recipit.* Sed possent dicere: Tu es pauper, non est magnum recipere pauperem sine te, immo, *Qui me recipit, recipit et eum qui me misit:* quia sicut habetur *Io. 5. Qui honorificat Filium, honorificat et Patrem meum.* Magnum est Deum habere hospitem, sicut Abrahae reputatum est ad laudem, ut habetur *Heb. 13.* Item aliud consequentur, scilicet mercedem prophetae; unde, *Qui recipit prophetam* etc. Duo excellentia sunt in prophetis, scilicet prophetia: *Ioel. 2. Effundam de spiritu meo super omnem carnem, et prophetabunt filii vestri, et filiae vestrae* etc. Item donum iustitiae: *1. ad Cor. 1. Ex ipso autem vos estis qui factus est nobis sapientia, et iustitia. Qui recipit prophetam in nomine meo* etc. Potest sic intelligi, *Qui recipit* et caet. idest eo quod propheta est. *mercedem prophetae recipit.* Vel aliter. Tu dicis quod recipiamus Apostolos; sed venient aliqui pseudoprophetae, vel pseudoapostoli; ideo dicit: Non facio vim de veritate, sed de nomine. *Quia qui in nomine prophetae recipit, mercedem habebit.* Et quam? Eandem quam haberes si verum prophetam; unde dicit, *Mercedem prophetae*, idest quam haberet pro propheta. Item non facit vim quis sit ille, utrum unus, vel alter: qui enim recipit prophetam, recipit mercedem prophetae, quia propheta inde pronior est ad exercendum opus suum, quia non solum qui faciunt, sed etiam qui facientibus consentiunt, ut habetur *Rom. 1. in fine.* Unde si cooperaris ad bonum, de bono illo recipis mercedem; si ministras subsidia vitae, accipis mercedem, quia aliter non posset officium implere; et idem est quod sequitur, *Qui recipit iustum* etc. Sed posset dicere aliquis: Si veniret Petrus, vel Helias, libenter reciperem eum; ideo subdit, *Et quicunque potum dederit uni ex minimis*, idest fidelibus, ut habetur *inf. 25. Amen dico vobis quod uni ex his fratribus meis minimis fecistis, mihi fecistis* etc. quasi dicat: Non curo utrum magni vel parvi sint. Posset aliquis dicere: Pauper sum. Non habeo quid dare; ideo addit, *Calicem aquae frigidae.* Non dicit aquae calidae propter inopiam lignorum, ne posset se sic excusare. Unde vult dicere: Quicquid minimum fecerit, habebit mercedem suam; et hoc confirmat dicens, *Amen dico vobis, non perdet mercedem suam: Isa. 40. Ecce Dominus ve-*

niet. Et sequitur *: Et merces eius cum illo, et opus illius coram illo.*

a CAP. XI.

Et factum est, cum consummasset Iesus praecipiens duodecim discipulis suis, transiit inde ut doceret, et praedicaret in civitatibus eorum. Ioannes autem cum audisset in vinculis opera Christi, mittens duos de discipulis suis, ait illi: Tu es qui venturus es, an alium expectamus? Et respondens Iesus ait illis: Euntes renunciate Ioanni quae audistis, et vidistis. Caeci vident, claudi ambulant, leprosi mundantur, surdi audiunt, mortui resurgunt, pauperes evangelizantur, et beatus est qui non fuerit scandalizatus in me. Illis autem abeuntibus, coepit Iesus dicere ad turbas de Ioanne: Quid existis in desertum videre? Arundinem vento agitatam? Sed quid existis videre? Hominem mollibus vestitum? Ecce, qui mollibus vestiuntur, in domibus regum sunt. Sed quid existis videre? Prophetam? Etiam dico vobis, et plusquam prophetam. Hic est enim de quo scriptum est: Ecce ego mitto angelum meum ante faciem tuam, qui praeparabit viam tuam ante te. Amen dico vobis, non surrexit inter natos mulierum maior Ioanne Baptista. Qui autem minor est in regno coelorum, maior est illo. A diebus autem Ioannis Baptistae usque nunc regnum coelorum vim patitur, et violenti rapiunt illud. Omnes enim prophetae, et lex usque ad Ioannem prophetaverunt, et si vultis recipere, ipse est Helias, qui venturus est. Qui habet aures audiendi, audiat.

b Cui autem similem aestimabo generationem istam? Similis est pueris sedentibus in foro, qui clamantes coaequalibus dicunt: Cecinimus vobis, et non saltastis, lamentavimus, et non planxistis. Venit enim Ioannes neque manducans, neque bibens, et dicunt, daemonium habet. Venit filius hominis manducans, et bibens, et dicunt: Ecce homo vorax, et potator vini, publicanorum, et peccatorum amicus. Et iustificata est sapientia a filiis suis.

c Tunc coepit exprobrare civitatibus in quibus factae sunt plurimae virtutes eius, quia non egissent poenitentiam. Veh tibi Corozaim, veh tibi Bethsaida, quia si in Tyro, et Sidone factae essent virtutes, quae factae sunt in vobis, olim in cilicio, et cinere poenitentiam egissent. Veruntamen dico vobis: Tyro, et Sidoni remissius erit in die iudicii quam vobis. Et tu Capharnaum numquid usque in coelum exaltaberis? Usque in infernum descendes. Quia si in Sodomis factae fuissent virtutes quae factae sunt in te, forte mansissent usque in hanc diem. Veruntamen dico vobis: quia terrae Sodomorum remissius erit in die iudicii quam tibi. In illo tempore respondens Iesus dixit: Confiteor tibi Pater Domine coeli, et terrae, quia abscondisti haec a sapientibus et prudentibus, et revelasti ea parvulis. Ita Pater, quoniam sic fuit placitum ante te. Omnia mihi tradita sunt a Patre meo. Et nemo novit Filium nisi Pater: neque Patrem quis novit nisi Filius, et cui voluerit Filius revelare. Venite ad me omnes qui laboratis, et onerati estis, et ego reficiam vos. Tollite iugum meum super vos, et discite a me, quia mitis sum, et humilis corde, et invenietis requiem animabus vestris: iugum enim meum suave est, et onus meum leve.

a CAP. XI.

His dictis, transiit Dominus ut doceret, et praedicaret; et hoc propter tria. Una ratio est, ut quod verbo dixerat, monstraret exemplo: *Act. 1. Coepit Iesus facere, et docere.* Item, ut ostenderet quod etiam impiis est praedicandum; unde *ad Rom. 1. Sapientibus, et insipientibus debitor sum.* Item, ut aliis daret locum praedicandi, ut habetur *1. Corin. 14. Quod si aliquid fuerit revelatum sedenti, prior taceat. Ioannes autem cum audisset* etc. Posita est doctrina Christi, et confirmata, et instructi sunt praedicatores; hic confutantur rebelles. Et primo confutat discipulos Ioannis. Secundo scribas, ibi, *Illis autem* etc. Circa primum tria facit. Primo dubitantes confutat. Secundo arguit turbas, ibi, *Cui autem similem* etc. Tertio persolvit gratias de fide Apostolorum, ibi, *In tempore* etc. Circa primum primo ponitur quaestio. Secundo quaestionis solutio, ibi, *Et respondens* etc. Dicit ergo, *Cum audisset.* Ponitur occasio, quare misit istos. Idem habetur *Luc. 7.* tamen alio ordine: dicit enim quod erat *in vinculis,* ut *sup. 4. Tunc incoepit Iesus miracula facere.* Et hoc erat conveniens, ut sol non appareret dum nubes esset, *inf. 11. Lex, et prophetae usque ad Ioannem. Opera,* idest miracula Christi. *Mittens duos,* etc. Quidam volunt ex hoc condemnari Ioannem, quia dubitavit an esset Christus, et constat quod dubius in fide est infidelis. Ambrosius *super Lucam* dicit, quod haec quaestio non fuit infidelitatis, sed pietatis: non enim loquitur de adventu in mundum, sed de adventu ad passionem. Unde miratur si venerat ad patiendum, sicut dixit Petrus: *Propitius esto tibi Domine, sup. 16.* Sed contra dicit Chrysostomus, quia Ioannes a principio praescivit, eum dixit, *Ecce agnus Dei, Io. 1.* Constat ergo quod scivit eum fore hostiam immolandam; unde commendatur hic a Domino, quod sit plusquam propheta; sed prophetae noverunt futura. Alia ratio est Gregorii, quod non est quaestio de adventu in mundum, nec ad passionem, sed de descensu ad inferos, quia Ioannes propinquus erat de eundo ad inferos, ideo voluit certificari, *Tu es qui venturus es* etc. Sed contra hoc obiicit Chrysostomus. Apud illos qui sunt apud inferos, non est status poenitentiae: unde videtur, quod frustra diceret istud. Sed hoc non est contra Gregorium, quia voluit non ut nunciaret captivis conver-

sionem, sed lustis ut gauderent. Alia responsio. Legimus quod Dominus multoties interrogaret, non quia dubitaret, sed ut calumniam tolleret, ut *in Io. 11.* interrogavit de Lazaro, *Ubi posuistis eum?* non quia ignoraret, sed ut illi qui ostenderent sepulcrum, non possent negare, nec calumniari: ideo sic fuit de Ioanne, quia discipuli eius calumniabantur de Christo; ideo ipse misit, non quia ipse dubitaret, sed ne ipsi calumniarentur, sed confiterentur. Sed quare non ante miserat? Quia ante semper erat cum eis, et ideo certificabat eos; sed cum voluit discedere ab eis, voluit quod ipsi per Christum essent certi. Dicit ergo, *Tu es* etc. Verum est, quod patres nostri expectaverunt te, ut habetur *Exod. 4. Et respondens ait illis* etc. Hinc tangitur Christi responsio. Ioannes habuit multos discipulos, ut habetur *Ioan. 4.* Erat ergo inter eos contentio, quia videntes opera Christi praeferebant Christum Ioanni. Item videntes abstinentiam Ioannis, praeferebant Ioannem Christo. Unde primo quaestionem ponit. Secundo commendat Ioannem. Circa primum respondet secundum adventum ad passionem. Veniet tempus quo Deus passurus est, et multi scandalizabuntur, quia Iudaeis scandalum, *I. Cor. 1.* Unde respondet quando hoc erit? Secundum Chrysostomum ostendere vult quod ille venit, quem prophetae praedixerunt. Unde per prophetas tria erant promissa. Aliquando promittebatur adventus Dei, in aliquibus adventus novi doctoris, in aliquibus adventus sanctificationis, et redemptionis. Quomodo ergo cognoscemus quod iste veniet? Et respondet eo modo quo respondetur *Isa. 25. Ecce Deus veniet, et salvabit nos* etc. Unde videbitis ista miracula. *Nunciate ergo Ioanni quae audistis*, in doctrinis, *et vidistis*, in miraculis. Item promittebatur doctor: *Ioelis 2. Filii Syon exultate.* Et sequitur, *Quia dedit vobis doctorem iustitiae. Caeci vident* etc. Et hoc ad literam. Item, si quaeris quando veniet? *Isa. 61. Spiritus Domini super me, ad annunciandum mansuetis misit me.* Vel ad evangelizandum; et hoc significatur, cum dicitur, *Pauperes evangelizantur.* Aliquid proprium voluit significare, quasi dicat, veniet ponere novam doctrinam. *Pauperes evangelizantur*, idest evangelizatur paupertas; unde *sup. 5. Beati pauperes spiritu* etc. et *Luc. 4. Spiritus Domini super me, propter quod unxit me, evangelizare pauperibus misit me.* Item veniet aliquis sanctificans peccatores; unde *Isai. 8. Dominum exercituum, ipsum sanctificate.* Unde aliquibus promittebatur sanctificatio, quibus sanctificatis alii scandalizabuntur; unde dicitur, *Et beatus qui non fuerit scandalizatus in me*; unde *ad Heb. ult. Propter quod et Iesus ut sanctificaret per proprium sanguinem populum, extra portam passus est*; ideo ostendit signa de adventu. Et si moraliter loquamur, per hoc significatur totus processus sanctificationis hominis. Primo enim peccatori accidit caecitas, quando ratio obtenebratur: *Psal. 57. Supercecidit ignis, et non viderunt solem:* et *Isa. 43. Educ foras populum caecum, et oculos habentem.* Claudus dicitur quando ad diversa mens trahitur, ut dicitur *3. Reg. 18. Ut quid claudicatis in duas partes?* Item fit ulcerosus in insidiis, et leprosus, quia tunc retrahi non potest, et alios inficit. Et post surdus efficitur, quia castigatio non auditur. Ulterius moritur: *Eph. 5. Surge qui dormis, et exurge a mortuis:* et omnes istos sanat Dominus. Ultimo fit pauper spiritu, ita quod non est in eo sanitas: *Ps. 37. Quoniam lumbi mei impleti sunt illusionibus, et non est sanitas in carne mea* etc. Et istos Dominus sanat, et sanati in quandam soliditatem mentis conscendunt, ubi est vera pax: *Pax multa diligentibus legem tuam, et non est illis scandalum, Psal. 118. Illis autem abeuntibus* etc. Hic satisfacit dubitationi turbarum. Turbae autem audierant testimonium Ioannis de Christo; sed modo videbantur dubitare: tria enim poterant habere in corde, quia triplici ratione mutat aliquis verbum suum, vel propter animi levitatem, vel propter aliquod commodum, vel quia ex humano spiritu, quando nesciat veritatem, et post cognoscat illam: *Psal. 93. Scit enim Deus, quoniam cogitationes hominum vanae sunt*; ideo primo excludit ab eo levitatem. Secundo appetitum commodi. Tertio ostendit propheticam habere veritatem. Dicit ergo, *Illis abeuntibus* etc. Docet nos Dominus magnam curialitatem, quia noluit Ioannem laudare discipulis suis praesentibus, sicut nec aliquem in sua praesentia, sicut habetur *Prov. 27. Laudet te alienus, et non os tuum: extraneus, et non labia tua*: quia si bonus est qui laudatur, erubescit; si malus est, adulatur. *Coepit Iesus dicere ad turbas: Quid existis in desertum videre?* Nunquid existis ad videndum arundinem. Non. Sed existis videre hominem firmum. Arundo autem de facili movetur; unde animus cito mutabilis ventus reputatur: *Ad Ephes. 4. Ut non simus iam parvuli fluctuantes, et circumferamur omni vento.* Item non est levis pro aliquo commodo. *Sed quid existis videre.* Omnes enim divitiae ad aliquam utilitatem pertinent corporis, et hoc vel in cibo, vel in vestitu: et constat quod in nullo horum facit vim. Non est ergo credendum quod pro aliquo commodo hoc dicat; unde dicit, *Quid existis videre. Hominem mollibus vestitum?* Et quare non facit mentionem de cibo, quia poterat esse dubium; vestiebatur autem de pilis camelorum. Unde qui mollibus vestiuntur, non sunt in deserto, sed in domibus regum. Aliter exponitur secundum Chrysostomum. Aliqui ex natura leves fiunt, aliqui ex deliciis, ut *Osee 4. Fornicatio, et vinum, et ebrietas auferunt cor.* Primum amovet per prius dictum. Secundum per hoc quod dicit, *Mollibus vestitum;* ideo non est inconstans ex deliciis vitae. Sed hic potest fieri quaestio de deliciis vestitus, utrum sit peccatum, si non est peccatum, non imputaretur illi diviti, qui quotidie induebatur purpura et bysso, *Luc. 16.* Respondet Augustinus, quod talia non sunt consideranda, sed affectus utentis: quilibet enim debet indui ad modum simul conviventium, ideo magis enucleanda est consuetudo: nam in aliquibus terris omnes, aut plures induuntur serico. Unde aliqui strictius induunt, aliqui latius, et utroque modo distinguitur: si restrictius, aut intentione bona, et hoc est bonum: aut propter vanam gloriam, et hoc malum. Si latius, aut propter superbiam, et hoc malum: aut propter significationem, ut pontifex et sacerdos, et hoc bonum. Mystice per homines qui mollibus vestiuntur, significantur adulatores: ille enim mollibus vestitur, qui verbis blandis molitur, ut in ore hominis su-

perbi quaerant gloriam. Et *Proverb. 29. Princeps qui libenter audit verba mendacii, omnes ministros habet impios.* Sed diceret: Non est inconstans, sed humano spiritu loquitur, ideo hoc amovet. *Sed quid existis videre? Prophetam* etc. Unde testimonium perhibet quod non humano spiritu, sed prophetico loquebatur. Unde primo ostendit eum esse prophetam. Secundo plusquam prophetam. Fuit enim propheta, ut habetur *Luc. 1. Et tu puer propheta Altissimi vocaberis* etc. Item extollit eum super prophetas dicens, *Dico vobis. Et plusquam Prophetam:* et hoc quantum ad tria. Primo, quia prophetae et futura praedicere; iste autem non solum futura, sed etiam praesentia ostendit dicens, *Ecce Agnus Dei* etc. Item non dicitur solum propheta, sed etiam Baptista, ut *sup. 3.* Item praecursor, ut habetur *Luc. 1. Praeibis enim ante faciem Domini parare vias eius* etc. Item quantum ad modum: miraculosius enim egit, quam propheta, quia iste ex utero prophetavit, alii non, ut habetur *Luc. 1. Ecce enim ut facta est vox salutationis tuae in auribus meis, exultavit infans in gaudio in utero meo* etc. *Hic est enim* etc. Hic probat Dominus excellentiam Ioannis. Et primo per auctoritatem. Secundo per specialia eius privilegia, ibi, *Amen dico vobis* etc. Dicit ergo, dixi quod est plusquam propheta, de quo habetur *Malach. 3. Ecce ego mitto angelum meum, qui praeparabit viam tuam ante te* etc. In hac auctoritate ponuntur excellentiae Ioannis, quia primo vocat eum angelum: angelus enim est supra prophetam, quia sicut sacerdos est medius inter prophetam, et populum, sic propheta inter angelos, et sacerdotes; angelus autem inter Deum, et prophetas; unde Zacharias dicit: *Angelus qui loquebatur in me, Zach. 1.* Angelus est nomen officii, non naturae; unde Ioannes angelus dicitur ex officio: differentia est enim inter angelum, et prophetam, quia angeli manifeste vident; unde habetur *inf. 18.* ubi dicitur: *Dico enim vobis, quia angeli eorum semper vident faciem Patris mei qui in caelis est.* Angeli semper vident faciem Dei, prophetae vero non. Unde sicut angeli semper vident faciem Patris, sic Ioannes specialiter Christum vidit: et ideo quia specialiter, ideo dicit, *Meum.* Item dicit, *Ante faciem meam.* Quando rex vadit, praecedunt multi, sed magis familiares praecedunt faciem suam; sic Ioannes honorabilior dicitur, quia missus ante faciem eius: tanto enim honorabilior, quanto propinquior. Item iste praeparabat viam, quia baptizabat; unde dicit, *Qui praeparabit viam ante te. Amen dico vobis* etc. Supra commendavit Dominus Ioannem per auctoritatem prophetae; nunc intendit eum commendare propriis verbis, et auctoritatem prophetae exponit: et tria facit. Primo commendat ipsum quantum ad differentiam omnis ordinis, et status. Et primo secundum differentiam caelestium et terrestrium. Secundo quantum ad differentiam legis et evangelii. Tertio quantum ad differentiam praesentis saeculi et futuri. Et primo ostendit eum excellentem inter terrestres. Secundo ostendit eum minorem inter caelestes, ibi, *Qui autem minor* etc. Dicit ergo, dictum est quod Ioannes est angelus, et ut in summa breviter comprehendam, *Dico vobis: Inter natos mulierum* etc. Proprie loquutus est cum dixit *surrexit*, quia omnes nascuntur filii irae, ut habetur *ad Ephe. 2. Eramus natura filii irae, sicut et caeteri.* Quicumque ergo potest ad statum gratiae pervenire, surgit: unde, *Inter natos mulierum* etc. Et significanter loquitur, ut ab hac universalitate excludatur Christus, quia mulier corruptionem sonat, sed foemina sexum; unde si alicubi invenitur filius mulieris, ut in Ioanne, *Mulier, Ecce filius tuus*, sexum tunc nominat, non corruptionem. Sed quid est quod dicit, *Inter natos mulierum* etc. Est ne propter hoc maior omnibus? Dicit Hieronymus, quod non sequitur si non surrexit maior. Ergo est maior. Chrysostomus ergo dicit, quod maior est omnibus. Secundum enim primam expositionem dico quod argumentum illud in angelis ubi est ordo, valorem haberet, quod ille, quo non est alius maior, est maximus; sed inter homines non habet veritatem, quia inter homines non est ordo secundum naturam, sed solum secundum gratiam. Item si dicatur maior omnibus patribus veteris testamenti, non est inconveniens: ille enim maior et excellentior est, qui ad maius officium est assumptus: Abraham enim maior est inter patres quoad probationem fidei; Moyses vero quoad officium prophetiae, ut habetur *Deut. ul. Et non surrexit propheta ultra in Israel sicut Moyses.* Omnes isti praecursores Domini fuerunt; nullus autem fuit in tanta excellentia et favore; ideo ad maius officium est assumptus: *Luc. 1. Erit enim magnus coram Domino. Qui autem minor est* etc. Occasione istorum verborum quidam locum calumniandi invenerunt: volunt enim omnes patres veteris testamenti damnare: si enim maior est aliis, sequitur quod alii non sunt numero salvandorum: quia per regnum caelorum praesens ecclesia designatur. Si ergo Ioannes non fuit de praesenti ecclesia, non fuit de numero electorum, ergo minus alii. Et haec opinio est erronea, quia constat quod id quod Dominus dicit, in laudem Ioannis introducitur. Potest autem haec locutio exponi tripliciter. Primo, ut regnum caelorum ordo beatorum intelligatur: et qui inter illos est minor, maior est quolibet viatore. Et ideo praesentem statum appellat Dominus pueritiam. Unde *ad Cor. 13. Cum autem factus sum vir, evacuavi quae erant parvuli*, unde nominat viatores parvulos. Et hoc verum est intelligendo de maioritate actuali: actu enim maior est qui comprehensor est, secus de maioritate virtuali, sicut una parva herba maior dicitur virtute, licet alia maior sit quantitate. Aliter potest exponi, ita quod per regnum caelorum praesens Ecclesia designetur: et hoc est, quod minor non dicitur universaliter, sed minor tempore: *supra 3. Et Ioan. 1. Qui post me venit, ante me factus est.* Unde ille qui minor est, maior est illo. Vel aliter potest exponi, quod aliquis dicitur maior dupliciter: vel quantum ad meritum; et sic multi Patriarchae sunt maiores aliquibus novi testamenti, sicut dicit Augustinus, quod caelibatus Ioannis non praefertur coniugio Abrahae: vel comparando statum ad statum, sicut virgines meliores coniugatis; non tamen quaelibet virgo melior quolibet coniugato: unde Ioannes habet istam dignitatem, quod est in quodam confinio, quia maior viatoribus, sed minor comprehensoribus, unde tenet locum medium. *A diebus autem Ioannis usque nunc etc.* Hic commendatur quantum ad distinctionem novi et veteris testamenti. Et notatur excellentia Ioannis, quia est

principium novi testamenti, et finis veteris. Ita dixi, quod qui minor est in regno coelorum etc. Et hoc pertinet ad hac, quod ipse est principium novi testamenti, sed. *A diebus Ioannis Baptistae*, idest a praedicatione Ioannis, *Regnum coelorum vim patitur*. Hoc tripliciter exponitur. Scitis quod in raptu quaedam violentia est, et quidam conatus; unde oportet quod peccator ad hoc quod possit venire ad regnum coelorum, assurgat ad spiritualia, et conetur multum. Aliter exponitur. Scitis quod rapina est proprie, quando alienum praeter voluntatem Domini rapitur: praedicatio salutis missa est Iudaeis, et per Christum ubique; ipse dicit *infra 15. Non sum missus nisi ad oves, quae perierunt domus Israel*. Et cum ad eos mitteretur, non receperunt; tamen illi quibus non mittebatur propter humilitatem, rapiebant; unde *supra 8. Multi venient ab oriente, et occidente, et recumbent cum Abraham, Isaac, et Iacob in regno caelorum; filii autem regni eiicientur in tenebras exteriores* etc. ut *inf. 22. Auferetur a vobis regnum* etc. Ideo isti violenter rapiunt. Et haec est expositio Hilarii. Tertia expositio est. Illud quod rapitur, cum festinatione rapitur; unde *Iob 6. Torrens qui raptim transit in convallibus* etc. et hoc propter motus velocitatem. Et quia praedicatio ita commoverat corda omnium, videbatur festinus cursus; ideo dicit, *Vim patitur*, quia per modum cuiusdam festinationis tendunt ad regnum, unde ab ipso incoepit evangelium. Et ipse est finis legis: unde Christus dicit, *Omnes enim prophetas, et lex usque ad Ioannem* etc. quia omnes prophetae propter Christum, et incaeperunt impleri a praedicatione Ioannis: unde *Luc. ult. Oportet impleri quae scripta sunt de me* etc. et hoc, *usque ad Ioannem*. Sed quid est? Nunquid post Ioannem non fuerunt prophetae? Nonne legimus *infra 23. Ecce mitto ad vos prophetas, sapientes, et scribas* etc. Dicendum quod propheta ad duo mittitur: ad confirmandam fidem, et corrigendos mores: *Proverb. 29. Cum prophetia defecerit, dissipabitur populus*. Ad confirmandam fidem, ut habetur *1. Petr. 1. De qua salute exquisierunt, atque scrutati sunt prophetae, qui de futura in vobis gratia prophetaverunt, scrutantes in quod vel in quale tempus significaret in eis spiritus Christi:* unde prophetia de istis duobus serviebat, sed iam fides fundata est, quia iam promissa per Christum sunt completa. Sed ad corrigendos mores nunquam deficit, nec deficiet prophetia. Habet ergo excellentiam Ioannes, quia in medio veteris et novae legis, unde missus est ante faciem quasi simul cum Christo. *Et si vultis recipere* etc. Hic ponit excellentiam Ioannis quoad distintionem praesentis et futuri. Helias enim fuit praecursor Domini, sicut Ioannes; unde *Malach. 4. Ecce ego mittam vobis Heliam prophetam* etc. *Et Ioannes est Helias*. Sed quid est quod dicit Dominus, quia interrogatus Ioannes si esset Helias, dixit quod non. Per hoc autem amovetur quaedam haeresis, quae posuit transmigrationem animae, quod anima videlicet exibat de uno corpore, et intrabat aliud corpus, ideo anima Heliae intraverat Ioannem ut dicebat; sed haec opinio falsa est, quia ipse negavit quod esset Helias. Christus autem dixit, quod Ioannes erat Helias propter triplicem similitudinem. Primo, quia sicut angelus dicitur similis angelo, quia pares in officio, sic et Helias, et Ioannes pares sunt officio, quia uterque praecursor: *Luc. 1. Ipse praeibit ante faciem Domini parare vias eius* etc. Item quantum ad conversationem, quia vitam austeram duxit, ut habetur *3. Reg. 19.* Item quantum ad persecutionem, quia sicut ille persecutus est a Iezabel, ita iste ab Herode: unde vultis accipere secundum quod accipi debet, ipse est Helias. Et ut ipsi intelligant quod istud dictum est mystice, subdit, *Qui habet aures audiendi audiat*, idest qui habet aures, spiritualiter audiat, et intelligat.

b Hic prorumpit in increpationem turbarum. Et primo ponit quaestionem. Secundo quandam similitudinem. Tertio eam exponit. Procedit ergo sic. Ita comparatur Ioannes Heliae ratione officii. sed cui comparabo hanc generationem. Et quare dicit hoc hic? Hoc dicit sicut aliquis quando alicui fecit quicquid boni potuit, et ipse est ingratus, nescit cui comparare eum; sic Dominus omnia bona fecerat generationi huic: unde *Isa. 3. Quid ultra debui facere vineae meae, et non feci ei?* etc. Cui ergo potero comparare tantam malitiam? Notandum quod generatio aliquando in Scripturis pro congregatione bonorum accipitur, aliquando malorum, aliquando utrorumque. Pro congregatione bonorum, ut in *Ps. 3. Generatio rectorum benedicetur*. Pro congregatione mala: *infr. 12.* ubi dicitur: *Generatio mala et perversa*. Pro utrisque, ubi dicitur *Eccl. 1. Generatio praeterit, generatio ventura est, terra autem in aeternum stat. Similis est pueris sedentibus in foro* etc. Hic ponit quandam similitudinem; et potest exponi secundum planum literae, vel secundum mysticum sensum. Primo ponit similitudinem de pueris. Secundo adaptat eam, ibi, *Venit Ioannes* etc. Notandum enim quod naturale est hominibus quaerere delectationes, et semper quaerit illas, et nisi abstrahatur per solicitudines, statim ruit in malas delectationes; sed pueri non habent solicitudines, ideo vacant circa illa, quae sibi competunt, hoc est ludere. Item notandum, quod homo naturaliter sociale est, et hoc quia naturaliter uous alio indiget, unde delectatur in convictu; unde Philosophus *1. Polit. Omnis homo qui solitarius est, aut est melior homine, et est Deus; aut peior homine, et est bestia*; unde dicitur, *Sedentibus in foro*, quia nullus per se vult ludere, sed in foro, ubi fit congregatio multorum. Item notandum, quod naturale est homini quod delectatio eius sit in aliqua repraesentatione: unde si videamus aliquem bene stultum quod bene repraesentet quod debet, tunc delectamur; ideo pueri qui delectantur in ludis, semper ludos suos faciunt cum aliqua repraesentatione vel belli, vel huiusmodi. Item notandum, quod ad duas passiones terminantur omnes animi affectus, scilicet vel ad gaudium, vel ad luctum. *Qui clamantes* etc. Hoc est ita videndum. Ponamus quod sint pueri ex una parte, et alii ex alia, ita quod quidam debeant cantare, alii saltare, unum istos facere, alios eis respondere. Si isti canerent, et illi eis non responderent secundum formam suam, iniuriarentur eisdem, unde dicunt, *Cecinimus vobis, et vos non saltastis*. Item nihil ita immutat animum, sicut cantus; unde computat Boetius in musica sua de quodam qui coram Pythagora cum alio litigabat, et cantu alii loquebantur. Tunc Pythagoras fecit mutari cantum, et

ille quievit; unde omnes exercebantur in musica. Ideo notandum, quod quidam cantus est propter gaudium, sicut habetur *Eccl. 40. Vinum et musica laetificant cor*: ideo dicunt, *Cecinimus,* idest cantum gaudii diximus, *et non saltastis*. Item consuetudo est, quod sicut aliqui immutantur ad gaudium, ita quidam ad fletum; unde *Hiere. 9. Vocate lamentatrices, et assumant super nos lamentum* etc. Ideo dicunt, *Lamentavimus*, idest cantus lugubres fecimus, *et vos non planxistis*. Mystice per pueros significatur populus veteris legis, inter quos quidam fuerunt provocatores ad gaudium spirituale, ut David *Ps. 32. Exultate iusti in Domino*. Quidam ad luctum, ut *Ioel. 2. Convertimini ad Dominum in toto corde vestro, in ieiunio, fletu, et planctu* etc. Unde possunt dicere *Matt. 11. Cecinimus*, idest incitavimus vos ad spiritualem laetitiam, non suscepistis. *Lamentavimus*, idest invitavimus ad poenitentiam, et vos non acquievistis. *Venit Ioannes*. Hic adaptat similitudinem. Et primo adaptat. Secundo rationes assignat. Dupliciter homines attrahuntur ad bonam vitam: quidam enim per speciem sanctitatis, quidam autem per viam familiaritatis. Dominus, et Ioannes diviserunt sibi duas vias. Ioannes, immo Dominus per Ioannem, elegit viam austeritatis, per se elegit viam lenitatis: et tamen per nullum sunt conversi; unde dicit, *Venit Ioannes non manducans*, etc. Et hoc ad literam, quia multum abstinens fuit. *Et dicunt daemonium habet*, sicut hypocritae bonum in malum convertunt. *Venit filius hominis manducans, et bibens*, idest differenter utens cibis, et non valet ei, quia non creditis, immo dicitis, *Ecce homo vorax, potator vini, publicanorum amicus* contra illud *Prov. 23. Noli esse in conviviis potatorum* etc. Hic notandum, quod qui observaret dicta hominum, nunquam aliquid bene faceret: *Eccl. 11. Qui observat ventos, non seminat, et qui considerat nubes, nunquam metet*. Sed hic est quaestio, quare elegit Dominus per se vitam leniorem, et per Ioannem asperiorem monstravit? Ista ratio est, quia Dominus confirmabat actus suos miraculis; Ioannes autem non faciebat: ideo si nullam haberet excellentiam, non approbaretur eius testimonium, sicut videmus in sanctis, quia unus habet excellentiam in uno, alius in alio, ut Augustinus habuit excellentiam in doctrina, Martinus in miraculis. Item alia ratio, quia Ioannes purus homo erat, ideo abstinebat se a carnalibus desideriis; Christus autem Deus erat: ideo si austeritatem duceret, non ostenderetur esse homo; ideo humanam vitam magis assumpsit. Item Ioannes fuit finis veteris testamenti cui gravia imponebantur; sed Christus fuit initium novae legis, quae procedit per viam mansuetudinis. *Et iustificata est sapientia*. Istud potest dupliciter legi. Uno modo retorquendo ad utrumque quod dictum est de Ioanne, et tunc est sensus, quando homo facit quod debet, et alius non corrigitur, tunc salvat animam suam, et iustificatur in sermonibus suis. *Iustificata est sapientia*, hoc est Filius Dei, sive Christus, idest iusta apparuit filiis suis, quia exhibuit Iudaeis quod debuit, abstinentiam per Ioannem, mansuetudinem per Christum. Vel aliter potest dici. Ita dicant filii diaboli quod vorax est etc. sed filii sapientiae intelligunt quod non est vita in cibo, et potu, sed in aequalitate animi utendo cibo loco et tempore, et abstinendo similiter quando decet, ita quod non excedant in multo, nec deficiant in pauco, ut dicit Apostolus *ad Phi. 4. Ubique, et in omnibus institutus sum, et satiari, et esurire, et abundare, et penuriam pati:* ideo quia plenam iustitiam non videretur ostendere, si totaliter abstineret, quia crederetur tota iustitia esse in abstinentia, sed in hoc non consistit, sed in animi aequalitate. Et nota quod dicit sapientia, quia uti cibis, vel abstinere secundum moderationem sapientiae est ut abstineat quando debeat, et ubi debet.

c Supra satisfecit discipulis Ioannis, nunc exprobrat non credentibus: et duo facit. Primo describit factum Domini. Secundo verba ipsius, ibi, *Vae tibi* etc. Dicit ergo primo, *Tunc coepit exprobrare* etc. Exprobratio est respectu beneficiorum, et respectu datorum. Magnum enim beneficium fecerat Dominus, quia sui potentia eos illustraverat, unde ingrati erant; et ideo merito exprobrabiles; unde *Michaeae 6. Popule meus quid feci tibi, aut quid molestus fui tibi;* quasi dicat nihil. Et non exprobravit eos quod peccata egissent, sed quod poenitentiam non fecissent: unde eis conveniebat quod dicitur *Iob 24. Dedit ei locum poenitentiae, et ipse abutitur eo in superbia*. Et *Rom. 2. An ignoras quod benignitas Dei te ad poenitentiam adducit?* Sed hic est quaestio literalis, quia Lucas istud alio ordine ponit. Ponit enim in missione discipulorum; iste hic. Respondet Augustinus. Videtur quod Lucas magis ordinem servet historiae; hic autem seriem memoriae. Sed tunc obiicitur quod hic dicitur. Tunc ergo videtur quod magis series texatur historiae. Respondet Augustinus, quod tunc tempus indefinitum dicitur. Vel aliter potest dici quod bis dixit haec verba, et ideo potuit esse et tunc secundum istum, et tunc secundum Lucam. *Veh tibi Corozaim* etc. Hic ponuntur verba Domini. Et primo fit sermo de civitatibus suffraganeis. Secundo de metropoli, ibi, *Et tu* etc. Et primo comparat culpam ad culpam. Secundo poenam, ibi, *Veruntamen* etc. Dicit ergo, *Veh tibi* etc. Istae autem sunt civitates sive villae in Galilaea, ubi multa signa Dominus fecerat, et tamen non erant conversae. Ideo dicit, *Veh tibi* etc. Sed quid est quod facit Dominus, immo scriptum est *Rom. 12. Nolite maledicere* etc. Dicendum quod est maledicere formaliter, et materialiter: formaliter nullus debet maledicere, sed materialiter potest. Unde notandum quod quaedam coniuncta sunt secundum tactum, quae tamen possunt separari secundum intellectum, ut in pomo est odor, et sapor, qui non possunt separari secundum tactum, licet secundum intellectum: similiter velle istum non puniri, et velle ordinem iustitiae, non possunt simul esse, nisi secundum intellectum. Unde si maledico isti, quia delector in eius malo, malum est; si autem non pro malo eius, sed pro ordine iustitiae, sic est bonum; unde verbum Domini non erat verbum delectantis, sed opus iustitiae nuntiantis. *Veh tibi Corozaim*. Corozaim interpretatur ministerium in eum, Bethsaida domus fructuum. Cui plus committitur, ab eo plus exigitur. Et quare plus ei exhibuit? Quia ibi suum ministerium implevit; ideo *revelata est ira Dei de coelo super omnem impietatem, et iniustitiam* etc. *Rom. 1*. Bethsaida domus fructuum. Si igitur multum fructum fecit ibi Dominus, et non faciunt poenitentiam, quid erit eis? *Isa. 5. Expectavi ut faceret uvas*,

et fecit labruscas. Veh tibi, quia si in Tyro et Sidone factae essent virtutes, quae factae sunt in vobis, olim in cilicio, et cinere poenitentiam egissent, olim, idest a longinquis temporibus. Et notate modum poenitentiae, quia in cinere, et cilicio, quia duo inducunt ad poenitentiam. Unum recordatio delictorum; et hoc significatur in cilicio, quod fit de pilis caprarum: istud enim animal immolabatur pro peccato. Aliud est consideratio mortis, et conditio humanae fragilitatis : unde dicitur, *Pulvis es, et in pulverem reverteris.* Et *Iob ult. Reprehendo me, et ago poenitentiam in favilla, et cinere. Veruntamen dico vobis : Tyro et Sidoni* etc. Hic comparat culpam ad culpam: quia si inventi sunt graviores in culpa, deterius erit eis: quia quod audierunt, non fecerunt; ideo gravius erit, secundum quod dicitur *Io. 15. Si non venissem, et non eis locutus fuissem, peccatum non haberent.* Notandum quod ex istis verbis tres errores excludit. Quidam dicebant omnia peccata paria, et similiter supplicia ; hoc excludit cum dicit, quia istis erit deterius quam Tyro et Sidoni. Item quidam dixerunt quod non salvabantur nisi quos praescivit : quia si praedicaretur eis, converterentur; hoc excludit cum dicit quod Tyro et Sidoni male erit, sed tamen deterius istis quibus nuntiatum est regnum Dei : unde Augustinus *in libro persev. Non remunerat Dominus pro his quae fecisset, sed pro his quae facit.* Item removet tertium errorem, quia dicebant quidam quod Dominus misit prophetas et praedicatores Iudaeis, et non aliis: quia sciebat quod alii non reciperent ; sed hoc excludit, quia si praedicaretur etc. Sed tunc restat quaestio : quia si Iudaei non credebant, videretur quod Dominus non bene fecisset, cum non misit ad eos, si illi credidissent. Dicit Gregorius, quod scire secreta Dei non est hominis; tamen secundum quod videtur, quia promissum erat patribus, ideo ad confirmandas promissiones patrum primo praedicavit Iudaeis. Item ut ostenderetur iustior eorum condemnatio; ideo primo eis praedicavit, et post aliis discipulos misit. Remigius sic: quia licet ex Tyro et Sidone plures credidissent in maiori multitudine; tamen apud eos erant aliqui perversi qui nondum erant parati ad credendum; ideo non misit primo ad eos. Tertiam expositionem ponit Augustinus, quod praescivit Dominus, quia si credidissent, non perseverassent in tempore passionis; et ideo ad eos non misit. Alia est expositio Augustini, quia praedestinatio est praescientia beneficiorum Dei. Unde quaecumque pertinent ad salutem, sunt effectus praedestinationis in praedestinatis : unde diversimode distribuit Dominus dona sua, quia quibusdam dat cor docile, et pronitatem ad bene agendum; sed hoc non sufficit nisi sit instructor. Item aliquando est instructor, sed cor est durum : et sicut illis non sufficit facilitas ad credendum, sic nec isti nocet cor durum. Unde quaerere quare istum elegit, non illum, fatuum est quaerere: unde Augustinus: *Quare trahat hunc, et non illum, noli iudicare, si non vis errare.* Unde melius est ut totum torqueatur ad ordinationem Dei, quam ad humana merita. *Et tu Capharnaum* etc. In parte ista exprobrat civitati solemniori. Et primo exprobrat superbiam, et hoc quia magni magis superbiunt. Secundo exprobrat eorum impoenitentiam, ibi, *Quia si in Sodomis* etc. Circa primum primo exprobrat superbiam. Secundo minatur poenam. Dicit ergo, *Et tu* etc. Et est ibi duplex litera. Una interrogative, Numquid usque in coelum etc. Alia litera. Tu es quae exaltata es usque in coelum: quia a Domino exaltata est, et potentia Domini, et multis meritis : *Luc. 4. Quanta audivimus facta in Capharnaum, fac et hic in patria tua.* Item a te ipsa exaltata es : unde tu nunquid exaltabaris per superbiam, vel doctrinam meam? Quantumcumque exaltata fueris, tamen, *ad inferos descendes : Iob 20. Detrahetur in die furoris Domini.* Haec est pars hominis impii a Deo, unde tu quae videris tangere coelum, detraheris ad infernum : unde propria poena superbi est deiectio : *Isa. 14.* contra illum qui dicebat, *Ascendam ad astra coeli,* sequitur, *Ad infernum detraheris.* Consequenter arguit de impoenitentia. Et primo comparat quantum ad culpam. Secundo quantum ad poenam. Dicit ergo, *Quia si in Sodomis* etc. Et quare hoc dicit? Ad significandum libertatem arbitrii: quia ante hominem vita et mors: nullus illos monuit : quamvis enim Loth inter illos esset, tamen non fecit miracula ; sed isti viderunt Dominum docentem, et miracula facientem, ideo etc. Capharnaum interpretatur villa dulcissima, et per hanc interpretatur Hierusalem. *Veruntamen dico vobis, in die iudicii gravior erit poena tua quam illius terrae, quae subversa est.* Vel potest intelligi de habitantibus: *Luc. 12. Servus sciens voluntatem Domini sui, et non faciens, vapulabit multis. In illo tempore respondens Iesus dixit: Confiteor* etc. Supra Dominus redarguerat infidelitatem turbarum ; nunc gratias agit de fide discipulorum, et aliorum credentium. Et primo reddit gratias Patri tanquam auctori. Secundo ostendit eandem potestatem se habere, ibi, *Omnia enim* etc. Dicit ergo, *In illo tempore*, scilicet quo accidit etc. *Respondit.* Sed cui respondit? Convenit ei quod dicitur *Iob 15. Nunquid sapiens respondit quasi in ventum loquens?* non. Unde respondet tacitae obiectioni. Posset enim dicere aliquis : Isti non credunt quibus praedicasti; alii autem credidissent si praedicatum fuisset illis. Ideo respondet, et responsione redarguit quosdam qui causas electionis inquisierunt, quare videlicet illi elevati sunt in coelum, et isti demersi sunt in profundum: ut Origenes, qui ponebat quod electio ex meritis est. Sed hic reprobat hoc, ostendens quod hoc attribuendum est divinae voluntati. Dicit ergo, *Confiteor etc.* Notandum, quod triplex est confessio, scilicet fidei: unde *Ro. 10.* dicitur: *Corde creditur ad iustitiam, ore autem confessio fit ad salutem* etc. Item confessio peccatorum: *Iac. 15. Confitemini alterutrum peccata vestra.* Item confessio gratiarum actionis, de qua *Ps. 105. Confitemini Domino, quoniam bonus* etc. De hoc intelligitur, *Confiteor tibi Pater coeli et terrae.* Duae haereses excluduntur, haeresis scilicet Sabellii, qui non distinguit Filium a Patre; unde dicit, *Confiteor tibi Pater* etc. Sic confitetur auctoritatem Patris etc. Item quia eiusdem naturae. Ideo dicit patrem suum contra Arium. Et vere Dominus: quia pater caeli et terrae. Et *in Ps. 99. Scitote quoniam Dominus ipse est Deus: ipse fecit nos, et non ipsi nos.* Et dicitur pater, non quia eum creavit, sed quia eum genuit: *Ps. 88. Ipse invocavit me, pater meus es tu.* Et agit gratias supra quandam distinctionem, sic, *Quia abscondisti haec a sapientibus*

et prudentibus etc. Unde hic considerare oportet qui sunt parvuli, et qui sapientes, et qui prudentes. Tripliciter autem dicuntur aliqui parvuli. Ad literam parvuli dicuntur abiecti: unde *in Abdia: Ecce parvulum dedi te, contemptibilis tu es valde.* Item dicitur parvulus humilitate, quia parva de se sentit; unde Dominus *infr. 18. Nisi conversi fueritis, et efficiamini ut parvuli, non intrabitis in regnum caelorum.* Item simplicitate: unde Apostolus *1. Cor. 14. Malitia parvuli estote.* Unde potest illud intelligi, quia revelasti ea parvulis, et abiectis piscatoribus. Et quare? Apostolus reddit rationem dicens, quod *despecta mundi elegit Deus, ut fortia quaeque confundat, 1. Cor. 1.* Augustinus exponit *parvulis*, idest *humilibus, non de se praesumentibus*: ubi enim humilitas, ibi sapientia. Hilarius exponit de simplicibus: *In simplicitate quaerite illum, Sap. 1.* E contrario sapientes et prudentes, quia in carnali sapientia student: *Hier. 9. Non glorietur sapiens in sapientia sua*, istis non revelavit, sed rusticis non confidentibus de sapientia sua: *Eccl. 17. Dixi sapiens efficiar, et ipsa longius recessit a me, multo magis quam erat.* Quare Apostolus *ad Ro. 10. Ignorantes autem Dei iustitiam, et suam quaerentes statuere, iustitiae Dei non sunt subiecti.* Item per sapientes intelligit superbos iactantes se: et talibus non revelavit: *Ad Ro. 1. Dicentes se esse sapientes, stulti facti sunt.* Item dicit sapientes secundum carnem viventes, quae carnis sunt quaerentes, non quae Dei. Item sapientes sunt, ut faciant mala, et bene facere nescierunt. *Et revelasti*: *ad Ephe. 4. Ut non ambuletis sicut et gentes ambulant in vanitate sensus sui.* Unde abscondisti a sapientibus, revelando parvulis. Sapientiam abscondit a sapientibus, non apponendo gratiam: unde dicitur *ad Ro. 1. Tradidit eos in reprobum sensum.* Sed quid est quod gratias reddit, quod abscondit? Dico quod hoc non facit, ut gaudeat de caecitate eorum, sed de iudicio Dei, qui ita sapienter ordinat. Et quare? Hic non est quaerenda causa: in talibus enim Dei voluntas pro causa est. *Ita Pater, quia sic placitum est ante te.* Artifex bene potest assignare causam quare lapides quosdam in fundamento, quosdam superius posuit; sed quod hunc posuerit hic, alium ibi, non est alia causa nisi voluntas sua. Sic quod Dominus aliquos salvet, hoc est ad suam misericordiam, quod hos damnet, ad iustitiam. Sed quare circa illum sic misericorditer agit, potius quam circa alium, hoc solum pertinet ad suam voluntatem: unde *ad Ro. 9. Cuius vult miseretur, et quem vult indurat.* Unde sic facit propter beneplacitum: *in Ps. 118. Beneplacitum fac Domine* etc. *Omnia mihi tradita sunt a Patre meo* Egerat gratias Patri, quia secreta parvulis revelat: posset aliquis credere, quod non posset ipse revelare. Unde hoc removens primo tangit magnitudinem suae potestatis. Secundo invitat ad se; quasi dicat, Ecce sum potens. Venite ergo ad me etc. Et primo duo facit. Primo ponit aequalitatem Filii ad Patrem. Secundo spiritualiter applicat ad id de quo agebatur, ibi, *Et nemo* etc. Dicit ergo: Posset dicere aliquis: Nunquid omnia potest? Respondet, *Omnia tradita sunt mihi.* Et attende aequalitatem, sed tamen a Patre originem, quod est contra Sabellium. Sed quid est quod dicit, *omnia*. Tripliciter potest exponi. *Omnia*, hoc est super omnem creaturam: *infra ult. Data est mihi omnis potestas in caelo, et in terra.* Vel *omnia*, idest electi et praedestinati, qui specialiter sunt dati: *Io. 17. Tui erant et eos tradidisti mihi.* Item *Omnia*, scilicet intrinseca, idest omnem perfectionem divinitatis: *Io. 5. Sicut Pater habet vitam in semetipso, sic Filio dedit vitam habere in semetipso.* Et non debemus intelligere carnaliter, quia si dedit, sibi et retinuit. Et haec expositio est Augustini, et Hilarii. Sed posset aliquis dicere, quomodo dedit? Ideo addit modum, cum dicit *a Patre meo.* Unde per generationem hoc recepit, *Et nemo novit Filium nisi Pater.* Modo specialiter ad propositum adaptat, et non solum quantum ad aequalitatem ad Patrem, sed etiam quantum ad consubstantalitatem. Substantia enim Patris superat omnem intelligentiam, cum ipsa essentia Patris dicatur incognoscibilis, sicut substantia Filii. Unde hic notatur aequalitas, et confunditur Arius qui dicit Patrem invisibilem, Filium autem visibilem. *Et nemo novit Filium* etc. Sed quid est? Nonne sancti noverunt? Dicendum, quod attingendo, vel fide, sed comprehendendo non cognoscunt. Sed quid est? Nonne Spiritus sanctus cognoscit? Immo. Sed notandum, quod dictiones exclusivae aliquando adduntur nominibus divinis essentialibus, aliquando personalibus: et cum adiunguntur personalibus, non excludunt illud quod idem est in natura: unde addita Patri non excludit Filium. Unde ubi dicitur, *Regi immortali, invisibili, soli Deo honor, et gloria 1. Ti. 1.* non excluditur alius in natura. Similiter cum dicit hic, *nisi Filius*, non excluditur Spiritus sanctus, qui idem est in natura. Sed cum dicit *nemo*, etc. intelligitur nullus homo nisi Filius. Et ita habetur quod novit Filius Patrem, sed hoc est contra Origenem: cognoscit enim per comprehensionem. Quia ergo perfecte cognoscit, ut est cognoscibilis, ideo habet potestatem revelandi sicut Pater; ideo dicit, *Et cui voluerit Filius revelare*: manifestatio enim fit per Verbum: *Io. 17. Pater manifestavi nomen tuum hominibus* etc. *Io. 1. Deum nemo vidit unquam.* Sed ipse novit: ergo manifestare potuit. Illud ergo quod dixerat de Patre, sibi attribuit: dixerat enim, *Abscondisti haec a sapientibus, et revelasti ea parvulis*, sic etiam et Filius potest, ex quo habet eandem potestatem. *Venite ad me omnes* etc. Venite ad mea beneficia. Et primo ponitur invitatio. Secundo necessitas invitationis. Tertio utilitas. Dicit ergo, *Venite ad me*: quod verbum etiam sapientiae est: *Eccl. 24. Transite ad me omnes qui concupiscitis me, et a generationibus meis adimplemini*; unde appropinquate ad me indocti, quia vult se communicare. Sed quae est necessitas? quia absque me homines laborant nimis, *Qui laboratis.* Specialiter hoc potest convenire Iudaeis, quia laborabant in oneribus legum, et mandatorum, ut habetur *Act. 15. Hoc est onus quod nec nos, nec patres nostri portare potuimus.* Item generaliter quantum ad omnes qui laborant propter humanitatis fragilitatem: *Ps. 87. Pauper sum ego, et in laboribus a iuventute mea. Et onerati estis*, onere scilicet peccatorum: *Ps. 37. Iniquitates meae sicut onus grave gravatae sunt super me.* Et quid habebimus si veniamus ad te? *Ego reficiam vos: Io. 7. Si quis sitit, veniat ad me, et bibat.* Consequenter exponit invitationem. Et primo exponit. Secundo rationem assignat, ibi, *Iugum enim* etc. Circa primum sic. Posuerat invitationem, et ad quid;

nunc vult ostendere quae sit illa invitatio, dicens: *Tollite iugum* etc. Sed quid est ? tu dicis, quod vis nos reficere, et a nobis auferre laborem, et statim praecipis ferre iugum, et credebamus esse sine iugo. Dico quod verum est, sine iugo peccati: *Is. 9. Iugum enim oneris eius, et virgam humeri eius, et sceptrum exactoris eius superasti:* non quod sitis sine lege Dei, sed sine iugo peccati: *Ps. 2. Proiiciamus a nobis iugum ipsorum: Osee ult. Convertere Israel ad Dominum Deum tuum, quoniam corruisti in iniquitate tua* etc. *Ad Ro. 6. Liberati a peccato servi facti estis iustitiae. Tollite ergo iugum meum,* scilicet documenta evangelica. Et dicitur iugum, sicut enim iugum colla boum ad arandum iungit et ligat, sic doctrina Evangelica utrumque populum ligat ad iugum suum. Et quid est illud ? *Discite a me* etc. Tota enim lex nova consistit in duobus, in mansuetudine, et humilitate: per mansuetudinem homo ordinatur ad proximum: unde *Ps. 131 Memento Domine David , et omnis mansuetudinis eius*: per humilitatem ordinatur ad se, et ad Deum. *Is. 66. Super quem requiescet spiritus meus nisi super quietum et humilem:* unde humilitas facit hominem capacem Dei. Item dixerat, *Et ego reficiam vos.* Quae est ista refectio? *Invenietis requiem* etc. Corpus enim non reficitur , quamdiu afficitur , et quando ulterius non afficitur , tunc dicitur refectum. Et sicut fames in corpore , sic desiderium in mente : unde impletio desideriorum est refectio : *Ps. 102. Qui replet in bonis desiderium tuum* : et haec requies est requies animae: *Eccl. 51. Modicum laboravi, et inveni multam requiem.* Sic in mundo mansueti non quietantur: unde invenietis requiem sempiternam. scilicet impletionem desideriorum. Sed non miremini si invito vos ad iugum , quia iugum meum non est onus. Quare ? *Iugum enim meum suave est*, et delectabile: *Ps. 118. Quam dulcia faucibus meis eloquia tua. Et onus meum leve.* Et haec possunt retorqueri ad duo. Iugo tenentur boves, sed onus portatur: unde iugum retorquetur ad praecepta negativa , onus ad affirmativa. Sed videtur hoc esse falsum; quia onus legis novae videtur gravissimum , sicut *sup* c. 5. dictum est: *Audistis quod dictum est antiquis, Non occides: ego autem dico* etc. sic videtur quod gravius onus sit. Item dictum est *supra* 7. *Arcta est via, quae ducit ad vitam.* Item Apostolus 2. *Cor. 11. In laboribus plurimis*: unde videtur iugum gravissimum. Ideo duo sunt consideranda, effectus doctrinae , et actus circumstantia; et in omnibus est levis in effectu doctrina Christi, quia immutat cor, quia facit nos non amare temporalia, sed magis spiritualia : qui enim amat temporalia , modicum amittere est ei magis grave , quam ei qui amat spiritualia amittere multum. Lex vetus non prohibebat illa temporalia, ideo grave erat eis amittere; sed modo, etsi in principio aliquantulum grave, post tamen parum : *Prov. 4. Ducam te per semitas aequitatis , quas cum ingressus fueris, non coarctabuntur gressus tui.* Item quantum ad actum lex onerabat actibus exterioribus; lex autem nostra est in voluntate solum ; unde *ad Ro. 14. Regnum Dei non est esca, et potus.* Item lex Christi iucundat; unde Apostolus *ad Ro. 14. Iustitia, et pax, et gaudium in Spiritu sancto.* Item quantum ad circumstantiam, quia multae sunt adversitates : unde *qui pie in Christo Iesu volunt vivere, persecutionem patientur* etc. 2. *ad Ti.* 3. Sed istae non sunt graves, quia condiuntur condimento amoris, quia quando aliquis amat aliquem , non gravat eum quicquid patitur pro illo: unde omnia gravia et impossibilia levia facit amor. Unde si quis bene amat Christum, nihil est ei grave , et ideo lex nova non onerat.

a CAP. XII.

In illo tempore abiit Iesus per sata sabbato, discipuli autem eius esurientes coeperunt vellere spicas, et manducare. Pharisaei autem videntes dixerunt ei: Ecce discipuli tui faciunt, quod non licet eis facere sabbatis. At ille dixit eis: Non legistis quid fecerit David, quando esuriit, et qui cum eo erant: quomodo intravit in domum Dei, et panes propositionis comedit, quos non licebat ei edere, neque his qui cum eo erant, nisi solis sacerdotibus ? Aut non legistis in lege quia sabbatis sacerdotes in templo sabbatum violant, et sine crimine sunt ? Dico autem vobis, quia templo maior est hic. Si autem sciretis quid est, Misericordiam volo, et non sacrificium, nunquam condemnassetis innocentes. Dominus enim est filius hominis, et sabbati. Et cum inde transisset, venit in Synagogam eorum. Et ecce homo manum habens aridam, et interrogabant eum dicentes: Si licet sabbatis curare, ut accusarent eum. Ipse autem dixit illis: Quis erit ex vobis homo qui habeat ovem unam, et si ceciderit haec sabbatis in foveam, nonne tenebit, et levabit eam? Quanto magis melior est homo ove ? Ita licet sabbatis benefacere. Tunc ait homini: Extende manum tuam, et extendit, et restituta est sanitati, sicut altera. Exeuntes autem Pharisaei consilium faciebant adversus eum quomodo perderent eum. Iesus autem sciens recessit inde, et secuti sunt eum multi, et curavit eos omnes. Et praecepit eis, ne manifestum eum facerent, ut adimpleretur quod dictum est per Isaiam prophetam dicentem: Ecce puer meus quem elegi: dilectus meus in quo bene complacuit animae meae. Ponam spiritum meum super eum, et iudicium gentibus nuntiabit. Non contendet, neque clamabit, neque audiet aliquis in plateis vocem eius. Arundinem quassatam non confringet, et lignum fumigans non extinguet, donec eiiciat ad victoriam iudicium, et in nomine eius gentes sperabunt.

b Tunc oblatus est ei homo daemonium habens caecus et mutus, et curavit eum, ita ut loqueretur et videret: et stupebant omnes turbae, et dicebant: Nunquid hic est filius David ? Pharisaei autem audientes dixerunt. Hic non eiicit daemones, nisi in Beelzebub principe daemoniorum. Iesus autem sciens cogitationes eorum dixit eis: Omne regnum divisum contra se desolabitur: et omnis civitas, vel domus divisa contra se non stabit. Et

si Satanas Satanam eiicit, adversus se divisus est, quomodo ergo stabit regnum eius? Et si ego in Beelzebub eiicio daemones, filii vestri in quo eiiciunt? Ideo ipsi iudices vestri erunt. Si autem ego in spiritu Dei eiicio daemones, igitur pervenit in vos regnum Dei. Aut quomodo potest quisquam intrare in domum fortis, et vasa eius diripere, nisi prius alligaverit fortem? Et tunc domum illius diripiet. Qui non est mecum, contra me est: et qui non congregat mecum, spargit. Ideo dico vobis, omne peccatum, et blasphemia remittetur hominibus; spiritus autem blasphemiae non remittetur. Et quicumque dixerit verbum contra filium hominis, remittetur ei; qui autem dixerit contra Spiritum sanctum, non remittetur ei neque in hoc saeculo, neque in futuro. Aut facite arborem bonam, et fructum eius bonum: aut facite arborem malam, et fructum eius malum: siquidem ex fructu arbor agnoscitur. Progenies viperarum, quomodo potestis bona loqui, cum sitis mali? Ex abundantia enim cordis os loquitur. Bonus homo de bono thesauro profert bona, et malus homo de malo thesauro profert mala. Dico autem vobis, quoniam omne verbum otiosum quod locuti fuerint homines, reddent rationem de eo in die iudicii. Ex verbis enim tuis iustificaberis, et ex verbis tuis condemnaberis.

c Tunc responderunt ei quidam de scribis, et pharisaeis dicentes: Magister, volumus a te signum videre. Qui respondens ait illis: Generatio mala et adultera signum quaerit, et signum non dabitur ei nisi signum Ionae prophetae. Sicut enim fuit Ionas in ventre ceti tribus diebus, et tribus noctibus, sic erit filius hominis in corde terrae tribus diebus, et tribus noctibus. Viri Ninivitae surgent in iudicio cum generatione ista, et condemnabunt eam, quia poenitentiam egerunt in praedicatione Ionae. Et ecce plusquam Ionas hic. Regina austri surget in iudicio cum generatione ista, et condemnabit eam, quia venit a finibus terrae audire sapientiam Salomonis. Et ecce plusquam Salomon hic. Cum autem immundus spiritus exierit ab homine, ambulat per loca arida, quaerens requiem, et non invenit. Tunc dicit: Revertar in domum meam unde exivi. Et veniens invenit eam vacantem, scopis mundatam, et ornatam. Tunc vadit, et assumit septem alios spiritus secum nequiores se, et intrantes habitant ibi, et fiunt novissima hominis illius peiora prioribus. Sic erit generationi huic pessimae.

d Adhuc eo loquente ad turbas, ecce mater eius, et fratres stabant foris, quaerentes loqui ei. Dixit autem ei quidam: Ecce mater tua, et fratres tui foris stant quaerentes te. At ipse respondens dicenti sibi, ait: Quae est mater mea, et qui sunt fratres mei? Et extendens manum in discipulos suos, dixit: Ecce mater mea, et fratres mei. Quicunque enim fecerit voluntatem Patris mei, qui in coelis est, ipse meus frater, soror, et mater est.

a CAP. XII.

Supra audistis quomodo Dominus satisfecit discipulis, et increpavit eos; hic ostendit quomodo pharisaei reprimuntur: et duo facit. Primo ostendit, quomodo redarguit pharisaeos. Secundo, quomodo commendantur discipuli. Et primo duo facit. Primo ostendit, quomodo confutantur detrahentes discipulis. Secundo, quomodo detrahentes Christo, ibi, *Et cum inde transisset* etc. Circa primum primo ponitur occasio reprehensionis. Secundo reprehensio, ibi, *Pharisaei* etc. Tertio Christi excusatio, ibi, *At ille* etc. Ponitur autem duplex occasio; una ex parte Christi, secunda ex parte discipulorum, ibi, *Discipuli* etc. A parte Christi dicit, *In illo tempore* etc. Sciebat Dominus quod discipuli hoc facturi essent, et tamen elegit Dominus hoc fieri, ut iam inciperet solvere sabbatum, ut habetur *sup. 11. Lex et prophetae usque ad Ioannem prophetaverunt*. Sed notandum est quod dicitur *In illo tempore*, quia quae hic ponitur designatio temporis, videtur pertinere ad ordinem historiae; sed Lucas, et Marcus alio ordine recitant; unde post illud quod respondet Dominus discipulis Ioannis, ponitur istud: unde videntur omnia praecedentia ante mortem Ioannis facta, hic vero post. Et hoc patet per omnia quae dicuntur usque ad *14. c.* quae continuantur, et hic fit mentio mortis Ioannis; ideo intelligendum est quod imminente passione misit Ioannes discipulos, et tunc decollatus est, et tunc haec facta sunt post eius mortem. *Abiit Iesus per sata sabbato*. Per huiusmodi sata intelliguntur sacrae literae. Sator Christus est: *infra 13. Ipse est qui seminat.* Item populus credentium, *Discipuli autem esurientes* etc. Hic duo consideranda sunt. Primo necessitas, quia *esurientes*. Et quare? quia pauperes erant; unde *1. ad Cor. 4. Usque ad hanc horam et esurimus, et sitimus* etc. Secunda ratio, quia quotidie impediti erant propter turbas; unde vix habebant locum comedendi, ut habetur *Mar. 6.* Sed quomodo satisfecerunt? Datur nobis exemplum abstinentiae, unde isti non magna fercula quaesierunt, sed spicas, iuxta illud *1. Tim. 6. Habentes alimenta, et quibus tegamur, his contenti simus.* Mystice in avulsione spicarum intelligitur multiplicitas intellectus Scripturarum, vel conversio peccatorum. Deinde ponit reprehensionem pharisaeorum, *Pharisaei autem* etc. Discipuli duo mala faciebant, quia spicas alienas vellebant; secundo, quia sabbatum violabant. Sed Pharisaei de primo non reprehendebant, quia illud erat permissum in lege, *Deut. 25.* ideo quia permissum erat, non calumniabantur, sed quia in sabbato, calumniabantur. Et per hoc destruitur haeresis Hebraeorum, qui dicebant legalia debere servari cum evangelio. Et quia Paulus huic sententiae contrariatur, ideo reprobant Paulum. Contra istos arguit Hieronymus, quia etiam discipuli non servabant. *At ille dixit eis.* Hic ponitur excusatio. Et primo quibusdam exemplis. Secundo auctoritate, ibi, *Si autem* etc. Circa primum duo fa-

cit. Primo ponit exemplum in quo aliqui sunt excusati propter necessitatem. Secundo, in quo aliqui propter sanctitatem, ibi, *Aut non legistis in lege* etc. Dicit ergo, *At ille dixit* etc. *Lev. 24.* legitur quod de pura farinula fiebant duodecim panes, et isti ponebantur in mensa propositionis in sabbato, et in alio sabbato movebantur, et ponebantur alii, et illi primi comedebantur a filiis Aaron. Item habetur *1. Reg. 21.* quod quando David fugit a Saul Abimelech divisit illis panes illos: et hoc est quod dicit, *Nonne legistis* etc. Iste enim David erat homo bonus, de quo dicit Dominus quod invenit hominem iuxta cor suum, *1. Reg. 13.* Sed diceret aliquis: Ipse David erat propheta, ideo potuit accipere; ideo addit, *Et qui cum eo erant.* Panes propositionis dicebantur, qui in sabbato offerebantur, quibus non licebat uti secundum praeceptum, ut habetur *Lev. 23.* Sed quid ad propositum, quia quando hoc fecit, sabbatum erat. Et hoc patet, quia ibi dicitur: *Non habeo panes nisi quos abstuli de mensa Domini* etc. et hoc non faciebat nisi in sabbato. Item in die Calendarum fiebat festum neomeniae: ideo si in sabbato accideret, violabatur ex necessitate. Sed adhuc videtur quod non violavit, quia comedere in sabbato non est peccatum: unde videtur quod non violavit. Sed Chrysostomus dicit quod violavit magis sabbato, quia illos panes accepit, quos nemini licebat esse propter necessitatem. Sabbatum autem invenitur violatum a Machabaeis propter necessitatem. Item notandum, quod dicit Chrysostomus, quod quaedam sunt praecepta, quae praecipiuntur propter se, et haec nulla necessitate frangi possunt; quaedam vero non propter se, sed propter figuram, ideo talia loco et tempore possunt, sicut ieiunium potest modo dimitti in necessitate. Ille autem panis alterius panis erat figura, scilicet panis altaris, qui non solum a sacerdote, sed etiam ab alio populo percipitur, ideo David figurat ibi populum: unde *Apoc. 1. Fecisti nos Deo nostro regnum, et sacerdotes.* Item ponit aliud etc. In Levitico praeceptum erat, quod oblatio duplicaretur in sabbato, quae solebat fieri in aliis diebus, et tamen in templo fiebat, et in sabbato, quia fiebant ad obsequium templi, et Dei: unde excusabantur sacerdotes, unde istud exemplum applicatur, quia Apostoli totaliter erant dediti maiori quam templo, scilicet Christo: unde dicit, *Nonne legistis quia sacerdotes violabant sabbatum*, nisi esset propter templum. *Dico autem vobis, quoniam templo maior est hic.* Hic ponitur adverbium loci, cuius obsequio ipsi faciunt: et quod insit aliquid maius templo, patet, quia corpus suum templum est. Item videndum, quod in primo exemplo non ponit, quod sit sine crimine. In secundo ponit, quod si aliquis frangit sabbatum propter necessitatem, non tamen propter hoc omnino caret crimine, sed propter Deum penitus excusatur a crimine. Deinde argumentatur ex exemplis. Et primo, quia misericorditer agendum est cum discipulis meis, *quia si sciretis quid est misericordiam* etc. *Osee 6.* Et quomodo intelligendum est, dictum est superius: *Prov. 21. Misericordiam facere et iudicium magis placet Domino quam victimae*, etc. Est etiam argumentum aliud quod eos facit innocentes, scilicet obedientia: unde haec possunt, quia praecipio eis, *quia filius hominis*, ita se consuevit nominare, *est Dominus sabbati*, et legislator non subiacet legi: *Isa. 33. Ipse est legifer noster*; ideo habet potestatem, quia habet auctoritatem. *Et cum transisset inde, venit ad synagogam eorum* etc. Supra positum est, quomodo Dominus repulit Pharisaeos derogantes discipulis; hic quomodo repulit se impugnantes. Adversabantur enim primo insidiando. Secundo detrahendo. Tertio tentando. Et secundum hoc repulit eos tripliciter. Secundo, ibi, *Tunc oblatus est* etc. Tertio, ibi, *Tunc respondet.* Circa primum duo facit. Primo ostendit quomodo insidiabantur doctrinae Christi. Secundo, quomodo vitae Christi, ibi, *Exeuntes* etc. Circa primum duo facit. Primo ponitur insidiosa interrogatio. Secundo Christi responsio, ibi, *Ipse autem dixit* etc. Circa primum tria facit. Primo locus describitur. Secundo occasio. Tertio interrogatio. Dicit ergo, *Et cum transisset* etc. Secundum literam ita discipuli vellebant spicas, quos excusavit Iesus: unde cum dicit, *Et transisset*, videtur eodem die inde transisse. Sed hoc excluditur *Luc. 6.* quia in alio sabbato, propter hoc non est eligendum, quod statim; unde dicit, *Venit in Synagogam, ut praedicaret salutem*, ut in *Io 18. Ego semper docui in templo, et in occulto locutus sum nihil* etc. et in *Psa. 39. Annuntiavi iustitiam tuam in ecclesia magna. Et ecce* etc. Sequitur occasio interrogationis, quia *offerebant*, etc. Dicitur quod iste fuit caementarius, et habebat manum aridam. Per istum significatur genus humanum, cuius manus aruit per originale peccatum: vel quilibet peccator, cuius manus et virtus operativa aruit, et quandoque dextera, quia impotentes ad agendum bonum, quamvis potentes ad malum. Tunc ponitur interrogatio. Secundo responsio. Dicit ergo, *Et interrogabant, si licet sabbato curare.* Videbant hominem potentem, ideo petierunt si licebat sabbato curare. Et hoc petebant tentantes, ut habetur *Eccl. 13. Ex multa loquela tentabit te:* non enim animo discendi, sed potius accusandi petebant, ut habetur in *Ps. 27. Loquebantur pacem cum proximo suo, mala autem in cordibus eorum.* Sed hic est quaestio, quia *Mar. 3.* habetur quod Dominus interrogavit; hic autem dicitur quod illi interrogaverunt. Respondet Augustinus, quod utrumque factum est, quia quando ille stetit in medio, et petiit sanari, ipsi interrogaverunt, et Dominus fecit eum surgere, et tunc interrogavit. Vel aliter, quia illi observabant eum; unde parabant se ad petitionem, et tunc petiit, quia ipse sciebat, quod petebant, ut accusarent eum. *Ipse autem dixit eis.* Hic ponitur responsio. Et primo respondet verbo. Secundo facto, ibi, *Tunc ait* etc. In primo tria facit. Primo allegat consuetudinem. Secundo comparationem, ibi, *Quanto magis* etc. Tertio inducit conclusionem, ibi, *Itaque* etc. Dicit ergo primo, *Quis vestrum* etc. Consuetudo erat apud eos, quod si ovis caderet in foveam, quod eam die sabbati sublevabant: intantum enim erant avaritiae dediti, quod praeponebant damnum temporale damno spirituali: unde conveniebat eis quod dicitur *Eccl. 10. Avaro nihil est scelestius.* Et sequitur post parum: *Animam enim suam venalem habet*, quia scilicet exponit periculo, et damno aeterno pro modico lucro temporali. Secundo ponitur comparatio, *Quanto magis melior est homo ove*, incomparabiliter, quia omnia sunt propter hominem: homini enim est commissum dominium omnium, ut habetur *Gen. 1. Faciamus hominem* etc.

et sequitur, *Ut praesit piscibus maris, et volatilibus coeli, et bestiis terrae:* et sic quod est ad imaginem, praeest, sicut homo ovi. Ex his concludit, *Itaque licet bene facere*, scilicet hominibus prodesse: *Isa. 1. Quiescite agere perverse, discite bene facere,* quia scriptum est *Exo. 20. Opus servile non facietis in eo.* Opus servile est peccatum, ideo licet bene facere. Sed tunc est quaestio. Licet ne omnia bona opera facere in sabbato? tunc enim liceret arare. Ideo dicendum, quod opus servile potest intelligi ad literam, et mystice opus servile est peccatum: *Io. 8. Qui facit peccatum, servus est peccati.* Item servile opus est, in quo magis exercetur corpus quam anima. Anima enim habet dominari corpori; ideo consiliari non est opus servile. Unde possumus videre, quae excusant a sabbato. Dominus enim excusat discipulos ratione necessitatis, unde necessitas excusat. Item illa, quae ad cultum Dei ordinantur immediate, ut thurificare etc. Item illa, quae pertinent ad salutem corporis, ut facere medicinam, emplastra etc. Unde isti vituperantur, quia arctant praeceptum legis. *Tunc ait homini: Extende manum tuam.* In parte ista respondet facto, et hoc fuit eum curare. non enim curaret, nisi licitum esset. Sequitur curatio, *Et restituta est sanitati* etc. Mystice homo qui habet manum aridam, idest impotentem ad bene agendum, non potest melius curari quam extendendo manum suam in sublevationem pauperum: unde *Dan. 4. Peccata tua eleemosynis redime.* Et *Eccl. 3. Ignem ardentem extinguit aqua, eleemosyna resistit peccatis,* et *Eccl. 4. Non sit manus tua porrecta ad accipiendum, et collecta ad dandum.* Et nota quod primo habebat sinistram sanam, et restituta est sicut altera dextra scilicet. Et hoc est, quia primo sunt homines potentes ad malum, ut habetur *Isa. 5. Vae qui potentes estis ad faciendum malum;* sed post sanantur per gratiam, et tunc sunt proni ad bene agendum: *Ro. 6. Sicut exhibuistis membra vestra servire immunditiae et iniquitati ad iniquitatem, ita nunc exhibete servire iustitiae in sanctificationem* etc. *Exeuntes autem Pharisaei* etc. Hic ostendit quomodo insidiabantur ei. Et primo ponuntur insidiae. Secundo eius declinatio, ibi, *Iesus autem* etc. Tertio auctoritas, ibi, *Ut impleretur* etc. Dicit ergo, *Exeuntes*, scilicet a Synagoga, ut impleretur quod habetur *in Psal. Synagoga potentium quaesierunt animam meam.* Exierunt ergo, ut male agerent, sicut *Iob 1. Ingressus est satan a facie Domini.* Consilium fecerunt, idest congregationem; quomodo illum perderent et occiderent, quia verbis eum vincere non poterant: *Psal. 1. Beatus vir qui non abiit in consilio impiorum. Iesus autem sciens, recessit inde.* Hic ponitur quomodo insidias declinavit. Et primo tangitur declinatio. Secundo fructus. Unde recessit, et quare? Quia nondum erat tempus patiendi. Item recessit, ut suis occasionem daret fugiendi, ut dictum est *supra 10.* Item, ut se hominem monstraret. Item reliquit eos, ut non incitaret eos. Illud enim boni praedicatoris est, cum videt homines motos et incitatos, quod dimittat eos, ut videtur *Eccle. 8. Non incendas carbones peccatorum arguens eos, et ne incendaris flamma ignis peccatorum illorum. Et secuti sunt eum multi,* unde accessit ad eos qui eum diligebant, qui eum libenter audiebant: unde *Ioan. 10. Oves meae vocem meam audiunt. Et curavit eos.* Ponitur curatio: *Sapien. 16. Non ergo herba, neque malagma sanavit eos, sed sermo tuus qui sanat* etc. Et *in Psalm. 106. Misit verbum suum, et sanavit eos.* Et quomodo, *Praecepit eis ne manifestum* etc Et quare? Ut daret nobis exemplum vitandi humanam gloriam, sicut habetur *supra 6.* Item ut parceret Pharisaeis, qui de factis suis calumniabantur. *Ut adimpleretur* etc. Hic introducit auctoritatem, quae habetur *Isa. 42.* Et sciendum quod alii Apostoli dicunt auctoritates secundum hebraicam veritatem, alii secundum expositionem Septuaginta, alii sensum solum verbis exprimebant. Et tria facit. Primo describit naturam humanam, cum dicit, *Ecce puer meus,* quia puer fuit: *Lu. 2. Puer autem Iesus remansit in templo.* Vocatur autem puer, vel a puritate: quia *peccatum non fecit, nec inventus est dolus in ore eius* etc. *1. Petr. 11.* vel secundum quod puer dicitur servus; unde *Ecce puer,* servus per servilem formam: *Phil. 2. Exinanivit semetipsum, formam servi accipiens. Electus, quem elegi.* Nota, quod in unoquoque homine sancto sunt tria, divina electio, dilectio, et effectus, qui est gratia; et hoc aliter in homine, aliter in Deo. In homine praecedit gratia. Secundo diligit. Tertio eligit. In Deo vero est e converso. Et hoc est, quia voluntas in homine non est causativa huius effectus, quae est gratia, sed amor et voluntas Dei est causa gratiae; ideo primo elegit quem vult esse bonum; secundo diligit; deinde gratiam adiungit. Unde secundum hoc tria ponit. Primo electionem etc. In originali non est ly, *Electus.* Dicit ergo, *Ecce puer meus, quem elegi* etc. et hoc quantum ad duplicem electionem, quae omnino Christo conveniunt secundum humanam naturam: ad duo enim est electus, scilicet ad hoc quod sit Filius Dei, ut habetur *Ro. 1. Qui praedestinatus est Filius Dei* etc. et *Ps. 64. Beatus quem elegisti, et assumpsisti.* Item est electus ad opus redemptionis humanae, ut *Io. 3. Sic Deus dilexit mundum, ut Filium suum unigenitum daret* etc. Item elegit ut diligat; unde dicitur *Dilectus meus:* si enim aliquos diligit, multo magis unigenitum suum: unde *Io. 3. Non ad mensuram datus est ei spiritus*; et si diligat aliquos, istum tamen speciali dilectione: unde dicit, *In quo complacuit animae meae*, idest voluntati meae: et haec est specialis dilectio, quia voluntas non quiescit nisi ubi invenit placitum. Nihil autem placet, nisi per gratiam, et nihil gratum defuit Christo: unde *supra 3. Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacui.* Deinde ponit gratiae collationem, *Ponam spiritum meum super eum,* ut habetur *Ioel. 2. Effundam de spiritu meo super omnem carnem;* sed in Christo non solum de spiritu, sed totum spiritum effundit, ut habetur *Io. 4. Non ad mensuram datus est ei spiritus:* et *Isa. 11. Requiescet super eum spiritus Domini:* et hoc inquantum habet formam servi. Sed quid faciet? quod officium habebit, *Iudicium gentibus nuntiabit,* idest docebit gentes iudicia Dei. Antiquitus gloriabantur Iudaei se esse populum Dei peculiarem; unde dicebant, *Non fecit taliter omni nationi, et iudicia sua non manifestavit eis, Ps. 147.* Sed illud dictum est gentibus; unde, *Nuntiabit gentibus,* materialiter, quia potestatem iudicandi accepit super gentes: *Act. 10. Ipse est qui constitutus est a Deo*

iudex vivorum, et mortuorum. Et *Io. 5. Pater omne iudicium dedit Filio.* Item est ne idoneus, quia in iudicio duo sunt necessaria, clementia, et iustitia: et utrumque ostendit. Et primo et clementiam habeat, et quia clementia potest esse in verbis, secundo in factis, quia aliqui etsi non possint aliquid, conqueruntur verbo, ideo haec amovet ab eo; unde dicit, *Non contendet: 1. Pet. 2. Cum malediceretur, non maledicebat.* Et bene congruit ei quod dicitur *Prov. 20. Honor est homini qui separat se a contentionibus.* Item aliqui non contendunt, sed murmurant; sed hoc non faciet iste, quia, *non clamabit:* unde *Isa. 53. Sicut ovis ad occisionem ducetur, et quasi agnus coram tondente se obmutescet, et non aperiet os suum etc.* Clamor ex affectione procedit. Et Apostolus praecipit *ad Ephe. 4. Omnis indignatio, et clamor auferatur a vobis.* Aliqui non clamant, sed conqueruntur: et hoc amovetur, *Nec aliquis in plateis audiet vocem eius.* In plateis vocem emittunt, qui ambulant in viis peccatorum: *Thren. 4. Dispersi sunt lapides sanctuarii: Prov. 1. Sapientia dat vocem in plateis;* tamen iste inter eos non audietur. Vel aliter per plateas intelligimus Gentiles, quoniam sunt extra sanctuarium. Et licet Christus sustineat praedicari gentibus, tamen in propria persona non praedicavit eis: unde in plateis audietur, idest inter Gentiles. Ita ergo erat patiens in verbo. Item in facto, *Arundinem* etc. Et hoc dupliciter; potest enim legi primo specialiter quantum ad Iudaeos; secundo generaliter quantum ad omnes. Quantum ad Iudaeos duo erant in eis, scilicet regia potestas, et sacerdotalis dignitas. Regia postas significatur per arundinem, quae iam quassata erat, quia Romanis erant subditi, ideo facile erat ei ita quassare arundinem. Et bene signatur per arundinem, quia arundo mobilis est, ut habetur *supra 11. Quid existis in desertum videre, arundinem vento agitatam? Et lignum fumigans non extinguit.* Per lignum fumigans sacerdotium significatur: unde sacerdotes lineis vestibus induebantur. Item *fumigans:* fumus enim extinguitur per ignem. Item fumus fit per debilem ignem, qui plus resolvit quam consummat, et hinc generatur foetor. Hi ergo erant sicut lignum fumigans, quia non totaliter fidem amiserant: nec tamen tantum habebant quod cohiberent se a malis. Unde quamvis posset iuste extinguere, tamen lignum fumigans non extinguit. Item alio modo exponitur quoad omnes, ita quod per arundinem quassatam intelliguntur peccatores; per lignum fumigans, quod aliquantulum habet calorem, intelliguntur qui non in peccato sunt, sed tepidi sunt ad opus bonum, et habent aliquid gratiae; unde vult dicere, Neque peccatoribus praecludit viam salutis: unde ipse dicit *Ezech. 18. Numquid voluntatis meae est mors impii.* Item si aliquis habet gratiam, non extinguet eam: unde in hoc datur nobis exemplum quod non debemus gratiam alicuius, quam Dominus dedit ei, extinguere, sed potius fovere. Item non faciet iudicium, *donec eiiciat ad victoriam iudicium* Et hoc potest legi specialiter de Iudaeis, scilicet quando omnes vicerit, quia imponebant quod in Beelzebub daemonia eiiciebat, et confutavit eos, tunc imposuit iudicium super eos. Et hoc impletum est per Titum et Vespasianum. Et non solum istud fiet; sed ipsis destructis, *In nomine eius gentes sperabunt.* Unde *Gen. 49. Ipse erit expectatio gentium.* Vel aliter. Ita sustinet voluntatem, et neminem iudicat; sed cum inimica mors destruetur, tunc omnes gentes adhaerebunt ei, et hoc erit in die iudicii.

b Supra repulit Dominus eos qui calumniabantur et suae doctrinae, et suae vitae; hic vero repellit eos qui suis miraculis detrahunt. Et primo ponitur miraculum. Secundo perversitas detrahentium. Tertio confutatio eorum. Secunda, ibi, *Et stupebant* etc. Tertia, ibi, *Iesus autem* etc. Circa miraculum duo ponuntur. Primo ponitur multiplex infirmitas. Secundo perfecta curatio, ibi, *Et curavit* etc. Dicit ergo, *Tunc oblatus est ei etc.* De hoc habetur *Luc. 11.* sub aliis verbis. Sed non est inconveniens, quod recitatur in uno, subticetur in alio. Per istum significatur gentilitas, vel peccator qui daemonium habet, inquantum servus, quia *qui facit peccatum, servus est peccati, Io. 8.* Iste est caecus privatus lumine gratiae; unde *Isai. 59. Palpavimus sicut caeci parietem, et quasi absque oculis attrectavimus* etc. Item mutus a confessione fidei: *In Ps. 38. Obmutui, et silui a bonis* etc. Et alibi: *Quoniam tacui, inveteraverunt ossa mea etc. Psal. 31.* Sequitur perfecta curatio, *Et curavit eum,* expellendo mutitatem, *ita ut loqueretur:* expellendo caecitatem, *ita ut videret.* Unde datur perfectio sanitatis: *Ps. 102. Qui propitiatur omnibus iniquitatibus tuis, qui sanat omnes infirmitates tuas.* Unde illum non dimisit nec caecum, nec mutum. Sequitur effectus miraculi, scilicet turbarum admiratio. *Et stupebant omnes turbae* etc. Item eorum confessio; unde *dicebant,* idest confitebantur, *Nunquid iste est filius David.* Promissum erat in prophetis, quod Christus de semine David nasceretur: *Hier. 23. Suscitabo David germen iustum.* Sed videtur impletum, quod supra dictum est *capit. 11. Quia abscondisti haec a sapientibus, et prudentibus, et revelasti ea parvulis* etc. unde turbae confitebantur. *Pharisaei autem videntes dixerunt: Hic non eiicit daemonia, nisi in Beelzebub,* qui est Deus Accaron, ut habetur *4. Reg. 1.* qui dicitur Deus muscarum propter turpissimum ritum sanguinis immolatitii, ratione cuius multae muscae congregabantur. Ideo credebant illum daemonem principem daemoniorum, ideo credebant in potestate illius posse eiici daemonia: *Hiere. 5. Ibo ad optimates* etc. et paulo post, *Et ecce magistri simul confregerunt iugum, ruperunt vincula. Iesus autem sciens cogitationes eorum* etc. In parte ista repellit Dominus detrahentes. Et primo arguit contradicta. Secundo contradicentes, ibi, *Item dico vobis* etc. Dictum redarguit quadruplici argumento. Secundum, ibi, *Sed si Satanas* etc. Tertium autem, *Quomodo* etc. Quartum, *Qui non est mecum* etc. Primum expressissime ponitur, *Omne regnum contra se divisum* etc. Primo ponit maiorem, cum dicit, *Omne regnum* etc. Triplex est communitas: domus, sive familiae. civitatis, et regni. Domus est communitas consistens ex his, per quos fiunt communes actus; ideo consistit ex triplici coniunctione, ex patre, et filio, ex marito, et uxore, ex domino, et servo. Communitas civitatis omnia continet quae ad vitam hominis sunt necessaria: unde est perfecta communitas quantum ad mere necessaria. Tertia communitas est regni, quae est communitas consummationis: ubi enim esset timor hosti-

um, non posset per se una civitas subsistere; ideo propter timorem hostium necessaria est communitas civitatum plurium, quae faciunt unum regnum. Unde sicut vita in quolibet homine, ita pax in regno; et sicut sanitas nihil est, nisi temperantia humorum, sic pax est, cum unumquodque retinet ordinem suum. Et sicut recedente sanitate, tendit homo ad interitum, sic de pace, si a regno discedit, tendit ad interitum. Unde ultimum quod attenditur, est pax. Unde Philosophus, *sicut medicus ad sanitatem, sic defensor reipublicae ad pacem;* Ideo dicit, *Omne regnum in se divisum desolabitur: Osee 10. Divisum est cor eorum, nunc interibunt: Isa. 3. Tumultuabitur puer contra senem, et ignobilis contra nobilem. Et si Satanas Satanam* etc. Eiectio importat actionem violentam; ideo oportet, quod ubi est contradictio, quod sit divisio, quia *inter superbos semper iurgia, Prov. 13.* Sed potest quis dicere; Non est eiectio, quia voluntarie exit. Sed hoc non habet locum, quia talis exitus non est eiectio, sed fit ex obedientia alio imperante; unde hic esset voluntarius exitus. Sed quod involuntarie exeant, apparet per hoc quod dictum est supra, quod inceperunt gemere, et clamare, *Fili David* etc. Ergo est divisio, *Quomodo ergo stabit regnum eius.* Quod ad propositum Hieronymus exponit sic. *Quomodo stabit* etc. quasi dicat, Regnum diaboli stat in peccatoribus usque ad diem iudicii, quia tunc evacuabitur omnis potestas. Unde si hoc esset, iam esset finis mundi. Rabanus sic. *Quomodo stabit* etc. quia si pugnatur contra eum: ergo est in casu. Ergo a regno suo debetis cavere. Hilarius. *Quomodo stabit;* quasi dicat, de potestate mea est, quod ego faciam quod unus expellat alium. Ergo ego destruo regnum diaboli, et ex hoc debetis mihi adhaerere. *Si ego in Beelzebub.* Hic ponitur secunda ratio. *Si ego eiicio*, aut hoc facio virtute daemonis, aut virtute Spiritus sancti. Quid autem horum sit, non debetis mihi detrahere. Et primo prosequitur primam. Secundo secundam, ibi, *Si autem* etc. Dicit ergo, *Si ego* etc. *filii vestri in quo eiiciunt* etc. Hieronymus exponit dupliciter. Uno modo de exorcistis, de quibus habetur *Act. 19.* quod quidam exorcistae eiiciebant daemonia in nomine Iesu Christi. Unde *si ego in Beelzebub* etc. *filii vestri* etc. quasi dicat, filii vestri eiiciunt. Si ergo de his non calumniamini, nec de me debetis calumniari. Ideo accipitis personam; unde, *Iudices vestri erunt.* Quod ego eiicio in virtute Dei, ideo ipsi iudicabunt, sicut infra de regina austri, quod ipsa iudicabit. Vel potest exponi de Apostolis, *Filii vestri*, idest Apostoli. Appellat autem eos filios eorum, et non discipulos, ut magis moveantur ad eos. Item ut derogantes eis seipsos redarguant: quia si isti qui filii vestri sunt, eiiciunt, similiter vos faceretis, si praepararetis nos. Ideo quia isti sunt conscii, quod hoc facio a potestate mihi tradita, non in Beelzebub, *ideo iudices vestri erunt*, non solum comparatione, sed auctoritate, sicut habetur *inf. 19. Sedebitis et vos super sedes duodecim iudicantes duodecim tribus Israel* etc. *Si autem ego in spiritu Dei eiicio daemones, igitur pervenit in vos regnum Dei;* quasi dicat, Stultus est qui repellit a se quae in bonum suum cedunt; hoc autem, scilicet expellere daemones, redit in bonum vestrum. Ibi ergo potestis colligere quod in Spiritu sancto, quia digitus Dei est Spiritus sanctus, sic Filius manus; nec tamen est ibi aliqua invocatio, sed solum fit istud ex auctoritate. Unde si *in spiritu Dei* etc. Sed quare dicitur eiectio daemonum fieri in Spiritu sancto. Quia ei amor, et bonitas appropriatur; ideo repellere diabolum nulli bene ita convenit sicut personae Spiritus sancti. *Pervenit in vos: Lu. 17. Regnum Dei intra vos est.* Et quod sit a Christo, potestis cognoscere, et hoc est vestra utilitas, ideo dicit *in vos*. Vel aliter regnum Dei, idest dominium Dei in hominibus: *infra ad Corin. 15. Oportet autem illum regnare, donec ponat inimicos sub pedibus eius.* Si ergo daemones suppeditari incipiunt, iam pervenit in vos regnum, et dominium Dei. *Aut quomodo potest quisquam intrare in domum fortis* etc. Hic ponitur tertia ratio, per quam Dominus dicta Pharisaeorum confutare intendit, et est argumentum ex his quae accidunt erga homines. Quia cum aliquis est potens in domo sua, non potest inde eiici, nec vasa eius disrumpi, nisi fortior superveniat Sed Christus spoliat vasa diaboli, expellendo eum ab hominibus in quibus est, ut in vasis propriis. Ergo Christus fortior est eo. Et hanc rationem ponit sub his verbis, *Fortis.* Iste est diabolus, qui fortis dicitur ex virtute: *Iob 41. Non est potestas quae huic valeat comparari.* Et fortior efficitur per consensum, quia qui consentit, dat vires supra se: *Isa. 19. Pugnabitur contra fratrem, civitas contra civitatem, et tradam Aegyptum in manu dominorum crudelium.* Domus ista est mundus, vel congregatio peccatorum, non quia mundum creavit, sed quia consentiendo obedivit: unde *Io. 12.* dicitur, *Princeps huius mundi.* Vasa eius sunt homines. Vas dupliciter accipitur. Vas alicuius quod plenum est illo, ut dicitur vas aquae, quia plenum est aqua: vel vas olei, quia plenum est oleo; sic aliqua vasa diaboli, quia plena diabolo, et hoc secundum corpus, ut obsessi a diabolo. Secundum animam vero illi quorum corda sunt in plenaria voluntate diaboli, ut dicitur de Iuda. Aliquando vasa dicuntur quaelibet instrumenta ad quodcumque officium deputata; unde dicuntur vas diaboli, qui occasionem peccandi alii tribuit. Et quocumque modo sumatur, diripit Christus vasa diaboli: *Ad Colos. 2. Expolians principatus, et potestates, traduxit confidenter, palam triumphans illos in seipso* etc. Hoc tamen non sufficit, nisi alligat fortem. Unde, *Nisi prius alligaverit fortem.* Quae est haec alligatio? Quia potestas nocendi, quam habet a seipso, cohibetur a Deo. Unde ex virtute naturae suae potest multa facere, sed ex virtute Dei cohibetur, sicut homo ligatus cohibetur ne impleat quod vult; unde *Ps. 149. Ad alligandos reges eorum in compedibus. Et tunc domum eius diripiet*, quia eo ligato homines ligati disrumpentur: *Isa. 49. Captivitas a forti tolletur, quod ablatum fuerit a robusto salvabitur. Qui non est mecum, contra me est.* Hic ponitur quarta ratio, et hic dat firmitatem omnibus, Posset enim aliquis dicere: Si per victoriam auferres, posset procedere ratio; sed non facis per violentiam, sed passionem, ideo non est signum quod alligaveris. Ideo ponit quartam rationem. Ratio talis est. Quae conveniunt in uno aliquo, opus simile habent: unde

qui opera similia faciunt, non se ad invicem impediunt. Sed ego contraria opera facio eis. Ideo qui non est mecum etc. Primo ponit rationem in generali. Secundo exemplificat in speciali. Dicit ergo, *Qui non est mecum*. Et diabolus apparet quod non est mecum, quia contrarius est operibus meis: *1. ad Cor. 6. Quae conventio Christi ad Belial*. Quod autem sit contra eum, habetur *Eccl. 33. Contra vitam mors, et contra virum iustum peccator*; sic contra hominem diabolus, qui est pater peccati. Sed in quo contrariatur ei? *Et qui non congregat mecum, spargit*. Dominus enim congregat: *Isa. 40. In brachio suo congregabit agnos, et in sinu suo levabit eos, foetos ipse portabit*; Diabolus autem dispergit; unde *Ioan. 10. Lupus rapit, et dispergit oves* Sed *Luc. 9.* habetur, *Qui non est adversus vos, pro vobis est* etc. hic autem dici videtur contrarium. Chrysostomus dicit quod utrumque particulariter dictum est: unde non intelligitur universaliter, sed in casu, et specialiter quod qui non habet pactum mecum, contra me est. Unde ibi vocabat discipulos, hic diabolos. Vel aliter possumus dicere, quod aliter est de Deo, et de homine. Constat quod Deus naturalis est finis in quem omnia tendunt; ideo qui non est cum Deo, oportet quod sit separatus ab eo: unde *3. Reg. 18. Ut quid claudicatis in duas partes? Si Dominus est Deus, sequimini eum*. Sed de homine ad hominem non est ita, quia qui non est pro me, non propter hoc contra me est. *Ideo dico vobis, omne peccatum, et blasphemia*, etc. Postquam confutavit dictum ipsarum, hic invehitur contra eos. Primo ex gravitate peccati. Secundo ex mala intentione. Tertio ex futuro iudicio. Secunda, ibi, *Aut facite* etc. Tertia, ibi, *Dico autem vobis* etc. Circa primum facit duo. Primo praemittit quasdam sententias generales. Secundo explicat, ibi, *Et quicumque etc.* Dicit ergo: Ita factum est sicut dictis, *Ideo dico* etc. Et ponit duas sententias. Primo de remissione generaliter peccati. Dico, *Omne peccatum*, scilicet facti, *et blasphemia*, scilicet dicti, *remittetur hominibus*, scilicet si poenitesant: unde *in Psal. 102. Qui propitiatur omnibus iniquitatibus tuis, qui sanat omnes infirmitates tuas*. Et alibi *Psal. 31. Beati quorum remissae sunt iniquitates, et quorum tecta sunt peccata*. Et in hoc destruitur opinio Novatii, qui dicebat, quod non omnia peccata sint remissibilia; hic autem dicitur, quia omne peccatum est remissibile. Secundo ponit speciale, quod non remittitur dicens, *Spiritus autem blasphemiae non remittetur*, idest voluntas blasphemandi, scilicet quando ex certa malitia blasphemat. Et haec dicta sunt generaliter. Deinde accedit ad speciem, et exponit. Et primo primum dictum exponit. Ita dictum est, quod omne peccatum etc. Et quod hoc sit verum, ostendo de isto, quia blasphemia, quae est contra Filium, remissibilis est. Unde, *Quicumque dixerit verbum contra Filium hominis, remittetur ei*, scilicet si poeniteat, *Qui autem dixerit contra Spiritum sanctum verbum, non remittetur ei neque in hoc saeculo, neque in futuro*. Et ut dicit Augustinus: *Haec verba ita sunt difficilia, quod non sunt fortiora verba in evangelio*. Dicendum ergo, quod triplex est modus exponendi. Quidam exponunt ad literam, quia ipsi videbant ipsum miracula facientem, et opera Spiritus sancti, et dicebant eum habere spiritum immundum; ideo blasphemabant contra Spiritum sanctum. Et in hoc diversa est expositio. Quidam dicunt quod utrumque debet referri ad personam Filii. Sed in Filio duplex est natura, divina, et humana, et secundum divinam et spiritus est, et sanctus est. Unde Filius dicitur Spiritus sanctus, non secundum, quod sumitur in ratione unius vocabuli, et sic exponit Hilarius: et est sententia, Quicumque dixerit verbum contra Filium, et contra humanam naturam motus ex infirmitate, habet excusationem; sed quicumque dixerit contra divinam, hoc non habet rationem veniae. Alii exponunt de Spiritu sancto, secundum quod est tertia in trinitate persona. Unde quicumque dixerit contra Filium hominis, idest humanam naturam, remittetur ei; sed qui contra Spiritum sanctum operantem, hic non habet veniam. Haec videtur plena expositio, et haec videtur dicere textus. Sed Augustinus obiicit sic. Constat quod omnes Pagani blasphemant, quia non credunt Spiritum sanctum esse in Ecclesia. Item multi sunt haeretici, et tamen istis non praecluditur via veniae. Item multi Iudaei etc. Sed potest aliquis dicere, intelligendum est post acceptam fidem. Sed ad hoc, si hoc sic est, est ne neganda ei poenitentia, si poeniteat? Item non dicit, quicumque Christianus, sed generaliter, quicumque. Quomodo ergo solverit. Augustinus solvit dupliciter. Una est expositio in *sermone Domini in monte*, et illam retractat. Aliam vero ponit *in libro de verbis Domini*. Unde intelligere debetis, quod peccatum in Spiritum sanctum non dicitur blasphemia Spiritus sancti, sed accipitur ex modo peccandi. Spiritui sancto attribuitur bonitas, charitas, et amor; bonitati malitia respondet, charitati invidia. Si quis ergo cognoscens veritatem, ex malitia deroget veritati, peccat in Spiritum sanctum. Item si aliquis videat opera sanctitatis in aliquo, et ex invidia deroget; invidia enim sanctitatis, non personae, peccatum irremissibile est; non quia impossibile sit quod remittatur, sed quia tanta labes est peccati, quod ex divina iustitia fit, quod non poeniteat. Unde illi qui dicebant, quod in Beelzebub daemonis eiiciebat, non peccabant in Spiritum sanctum, ut ait Augustinus, quia ad profundam malitiam non venerant etc. Sed hoc incoepit dicere, non quia hoc facerent, sed ut ipsi qui incoeperant, caverent ne ad hunc statum venirent. Hunc sensum reprobat, et retractat Augustinus, quia sic esset aliquis status, pro quo non esset orandum, quod non est verum in via. Ideo aliter exponit *in libro de verbis Domini*, et est talis. Notate quod non dixit, quicumque dixit verbum blasphemiae, sed verbum infinite, sed tale quod infinite ponitur, non universaliter tenetur, sed aliquando particulariter, ut *Io. 15. Si non venissem, et locutus non fuissem eis, peccatum non haberent*, non simpliciter, sive universaliter, sed non haberent peccatum infidelitatis: ita similiter qui dixit verbum, non quodcumque verbum, sed tale verbum est, quod si dicatur, irremissibile est. Quod autem sit illud, dicit Augustinus, Spiritus sanctus charitas est, per quam membra ecclesiae capiti Christo uniuntur, et omne peccatum remittitur per Spiritum sanctum. Quod etsi remittit tota trinitas, tamen Spiritui sancto appropriatur propter amorem. Ille ergo qui habet cor impoenitens, loquitur contra Spiritum sanctum. Unde ipsa

impoenitentia opponitur charitati Spiritus sancti. Unde non quicumque quodcumque verbum dixerit, sed istud verbum, scilicet verbum impoenitentiae, et istud irremissibile est. Et dicit verbum, non verba, quia consuetudo est in Scriptura, multa verba unum verbum dicere: unde in Isaia Dominus saepe dicit, *Dices verbum meum*, licet et multa verba ei diceret; unde non contradicit ei quod dictum est supra, ibi, *Dico vobis, omne peccatum, et blasphemia* etc. quia qui contra Spiritum sanctum dixerit verbum, blasphemat. Unde quidam magister interrogatus, Quid esset peccatum in Spiritum sanctum, dixit, *Impoenitentia thesaurizat sibi iram*. Sed quid est quod non remittitur neque in hoc saeculo, neque in futuro? Nunquid aliqua peccata remittentur in futuro? Augustinus dicit, quod non. Ergo non dicitur quod aliqua in praesenti, et alia in futuro remittantur; sed ideo quod sic hic remittitur peccatum, ut valeat in futuro. Vel aliter. Quia quaedam peccata, scilicet mortalia, in praesenti remittuntur, sed alia, scilicet venialia, in futuro, sicut si aliquis moritur in aliquo veniali, constat quod remittatur. Unde aliqua misericordia erit in futuro, quia tunc adhuc erit viator. Chrysostomus valde plane exponit, et dicit, quod hic loquitur de duplici blasphemia contra filium hominis, et Spiritum sanctum. Isti blasphemabant filium hominis, quia dicebant quod potator erat vini. Item alia eorum blasphemia erat contra Spiritum sanctum, quia dicebant quod spiritu daemoniaco eiiciebat daemones. De prima habebant excusationem, quia non sciebant; sed de hoc quod contra Spiritum sanctum dicebant, non habebant excusationem, quia non sciebant per Scripturas, et ideo non remittetur. Sed quidem quod dicit, *neque in hoc saeculo, neque in futuro*, dicitur hoc, quia aliquod peccatum punitur in hoc saeculo, aliquod in alio, aliquod hic, et ibi: quoddam in hoc saeculo tantum, ut patet in poenitentibus: quoddam in futuro tantum, ut illi de quibus dicitur *Iob 21. Ducunt in bonis dies suos, et in puncto ad inferna descendunt*. Quod vero hic et in futuro, est peccatum in Spiritum sanctum. Unde, *non remittetur neque in hoc saeculo*: non quia fiat remissio in futuro, sed quia poena erit in futuro. Unde sensus est quod non remittetur, quin poenam patiatur in hoc saeculo, et in futuro. Sic loquuntur sancti de peccato isto. Notandum autem quod Magister *in sententiis dist. 43. lib. 2.* ponit distinctionem, et assignat sex species peccati in Spiritum sanctum; desperationem, praesumptionem, impoenitentiam, obstinationem, impugnationem veritatis ignotae, et invidiam fraternae gratiae. Unde dicuntur in Spiritum sanctum peccare, qui contra appropriata Spiritui sancto peccant. Patri appropriatur potentia, Filio sapientia, Spiritui sancto bonitas. Ille ergo in Patrem dicitur peccare, qui ex infirmitate peccat: ille in Filium qui ex ignorantia: ille in Spiritum sanctum, qui ex malitia. Sed sciendum, quod peccare ex malitia est quando voluntarie peccat, quod est ex certa malitia: et hoc dupliciter, vel quia habet inclinationem ad peccatum, vel quia non habet. Quando enim aliquis homo peccata committit multa, ex hoc relinquitur in eo habitus peccandi, et sic peccat ex electione. Item aliquis peccat, quia removetur id per quod retrahebatur a peccato. Retrahitur autem a peccato per spem vitae aeternae: unde qui non sperat in vitam aeternam peccat ex certa malitia: *Ad Ephes. 4. Qui desperantes semetipsos tradiderunt impudicitiae*. Unde qui peccat ex inclinatione, peccat in Spiritum sanctum, scilicet ex hoc quod recedit ab eo quod retrahit a peccato. Hoc autem fit sex modis. In Deo enim sunt misericordia, et iustitia: ex contemptu misericordiae fit desperatio; ex contemptu iustitiae praesumptio. Item ex parte aversionis, quia convertit se ad bonum fragile, sic fit obstinatio. Item ex parte aversionis, quia non proponit ad Deum reverti, fit impoenitentia. Item ex parte remedii, scilicet spei, et charitatis, fit impugnatio veritatis agnitae, et invidentia fraternae dilectionis. Haec sunt peccata in Spiritum sanctum. Si ergo sit impoenitentia actualis, sic non remittitur; non quia non remittatur omnino, sed quia non facile remittitur, quia non habet aliquam rationem remittendi, sed ex sola gratia Dei, ut si aliquis habet febrem, utpote tertianam, habet unde sanari potest; sed si habet emitriteum, non habet unde sanari possit de se, quia non sanatur nisi ex divino adiutorio. Sequitur, *Aut facite arborem bonam, et fructum eius bonum, aut* etc. Supra Dominus confutavit Pharisaeorum ritum, prout erant contra ipsius opera loquentes, ostendens gravitatem peccati; nunc contra ipsos dicentes pravam eius esse doctrinam. Et primo ponit similitudinem. Secundo adaptat. Tertio rationem assignat. Secunda, ibi, *Progenies* etc. Tertia, ibi, *Ex abundantia cordis* etc. Circa primum duo facit. Primo ponit similitudinem. Secundo inducit probationem, ibi, *Ex fructibus eorum* etc. Dicit ergo, *Aut facite* etc. Istud dupliciter exponitur. Una expositio secundum Chrysostomum, et Hieronymum; alia secundum Augustinum. Secundum Ioannem Chrysostomum sic exponitur. Vult ostendere vituperationem eorum esse rationabilem, unde comparat actus ad vitam, sicut fructus ad arborem. Si aliquis videt fructum bonum, iudicat arborem esse bonam, similiter e converso si malum. Isti videbant actus Christi, puta expellere daemones, et hoc erat bonum; ideo valde irrationabile est quod dicitis. Et optime procedit ab effectu in causam, ut dicit Apostolus *Ro. 1. Invisibilia enim ipsius a creatura mundi per ea quae facta sunt, intellecta conspiciuntur* etc. Unde vult dicere, *Aut* vos, scilicet pharisaei, *facite*, idest concedatis, quia si fructus bonus est, et ita arbor bona est: *aut facite*, idest dicite quod fructus malus est, et ita arbor mala. Et hoc non potestis dicere. Augustinus autem refert ad intentionem. Isti dicebant, quod in Beelzebub daemonia eiiciebat. Vult ergo ostendere ex qua radice hoc processerit, quia ex malitia cordis: ideo dicit, *Aut facite*. Hic ponuntur duo, unum meritorium, ut fiat, *facite* etc. Et date operam, et studium ut sitis arbor bona, quod non potest homo sine praeparatione. Unde facite ut sitis arbor bona, et tunc erit fructus bonus, et verba bona. Quod autem sequitur, est ut caveant, scilicet, *aut facite*. Aut studebitis malitiae, et sic eritis arbor mala, et fructus malus: *Hier. 2. Ego plantavi te vineam meam electam, quomodo conversa es mihi in amaritudinem vinea aliena* etc. Secundum autem utramque lecturam convenit probatio quae sequitur, *Siquidem ex fructu arbor cognoscitur* etc. quia per fructum bonum bona, per

fructum malum mala. *Progenies viperarum* etc. Et hoc diversimode subditur praemissis secundum diversas expositiones. Secundum Augustinum est quaedam applicatio ad propositum sic. Dictum est, *Aut facite* etc. Et vos facitis malum. Vos estis arbor mala, et quia arbor mala mala facitis, quia non potestis bona loqui. Secundum expositionem aliorum ostendit, ex quo procedat haec malitia, et vocat pharisaeos progenies viperarum, quia qui a pueritia malitiam habent, firmius tenent; ideo malitia viperae dicitur malitia eorum: *Prov. 22. Adolescens iuxta viam suam, cum senuerit, non recedet ab ea.* Ideo plures qui parentes habent malos, promptiores sunt ad malum: *Hier. 14. Cognovimus iniquitates patrum nostrorum.* Unde bonum est, quod homo a consuetudine subdat se bono operi. Item natura serpentum est, quod cum lingua venenum eiiciunt, sic mali faciunt: *Iob 20. Occidit eum lingua viperae.* Et *in Ps. 39. Acuerunt linguas suas sicut serpentes;* ideo dicit, *Quomodo potestis bona loqui.* Non dicit bona facere, sed loqui, quia filii estis viperae, quae nocet lingua; ideo cum sitis imitatores patrum sceleris, quomodo potestis bona loqui; quasi dicat, non potestis. Et assignat rationem. Et primo in generali. Secundo in speciali, ibi, *Quia mali estis.* Quare? quia *ex abundantia cordis os loquitur*, quia vox est signum intellectus. Dicit *ex abundantia cordis*: quia, secundum Chrysostomum, *cum aliquis ex malitia loquitur, signum est quod maior malitia sit in corde, quia de hoc quod intus retinet, nullum timet. Dum ergo aliquid ex malitia profert, signum est, quod magis sit iustus, quod proferre non audet:* ideo dicit, *Ex abundantia cordis* etc. Et ex abundantia malitiae interius os loquitur, et hoc est in in bono, et in malo: unde *Hier. 20. Factus est sermo Domini in me quasi ignis* etc. Item in malo similiter, quia aliqui ex malitia concipiunt aliquid quod non possunt retinere: *Iob 32. Coarctat me spiritus uteri mei* etc. *Bonus homo de bono thesauro* etc. Quod dixerat ex abundantia cordis etc. exponit in particulari. Verbum quod egreditur de cogitatione, est sicut donum quod egreditur de thesauro; unde si cogitatio est bona, verbum est bonum, et e contrario. Bonus thesaurus est scientia veritatis, et timor Domini: *Isa. 33. Divitiae salutis sapientia, et scientia, timor Domini ipse thesaurus est.* Item malus thesaurus est mala cogitatio; et de hoc non procedit nisi malum: *Prov. 10. Nil proderunt thesauri impietatis.* Videte quod de verbis ibi dicitur, istud etiam intelligitur de operibus. Sicut enim cogitatio est radix sermonis, ita intentio operationis; ideo si intentio est bona, opus est bonum. Unde ibi Glossa, *tantum facis, quantum intendis.* In bono videtur habere instantiam. Ponatur quod aliquis velit furari ut det eleemosynam, actus est malus, et intentio bona. Ergo etc. Dico intentio, et voluntas quandoque distinguuntur, quando scilicet in uno, et eodem aliud est voluntas, et intentio. Voluntas est de obiecto volito, intentio de fine: voluntas est sicut si volo ire ad fenestram ut videam transeuntes, haec est intentio quasi extra tentio. Unde oportet quod voluntas, et intentio unum sint. Unde possumus large considerare intentionem, et voluntatem, et sic in isto. Si voluntas est mala, actus est malus; tamen si excludatur, et sumatur proprie, non est verum, sed posito quod intentio et actus voluntatis unum sint, quid inde? Est dicendum, quod principalitas meriti consistit circa charitatem, ex consequenti circa meritum aliarum virtutum. Meritum enim respicit praemium essentiale, penes quod consideratur charitas. Sic unumquodque opus, quod in maiori fit charitate, magis habet de merito. Sola charitas habet Deum pro obiecto, et fine. Unde meritum charitatis respondet praemio substantiali, meritum aliarum virtutum praemio accidentali. Quia igitur charitas informat intentionem, quanto aliquis ex maiori charitate aliquid intendit, tantum facit, sed quantum ad praemium accidentale non. *Dico autem vobis* etc. Dominus istos reprehendit propter gravitatem peccati, et propter malitiam eorum, nunc propter futurum iudicium, quod fide tenemus: dicitur enim *Iob 19. Fugite a facie gladii, quoniam ultor iniquitatum gladius est. Et scitote esse iudicium: Eccl. 12. Cuncta quae fiunt, adducet Dominus in iudicium pro omni errato sive bonum, sive malum sit.* Item *2. ad Corint. 5. Omnes enim nos oportet manifestari ante tribunal Christi, ut referat unusquisque* etc. Unde ibi erit examinatio, quia reddet unusquisque rationem de factis suis; ideo addit etiam de verbis, dicens, *Dico autem vobis de omni verbo* etc. et hoc dicitur *Sap. 1. Qui loquitur iniqua, non poterit latere.* Et subditur, quod *sermo obscurus in vacuum non ibit* Sed quid est quod dicitur, *De verbo otioso.* Verbum otiosum dupliciter dicitur. Uno modo omne verbum malum dicitur otiosum, quia illud dicitur otiosum, quod non consequitur finem, sicut si aliquis quaerit hominem, et non invenit, dicitur otiose quaesisse. Verbum autem datur ad instructionem. Quando ergo proficit, non est otiosum: *Ad Ephes. 4. Omnis sermo malus ex ore vestro non procedat; sed si quis bonus ad aedificationem fidei, ut det gratiam audientibus* etc. Et secundum Chrysostomum: *Respicit ad propositum, quia dixerant quod in Beelzebub* etc. *Istud verbum erat perniciosum, ideo dicitur otiosum.* Secundum Hieronymum: *Differt quidem perniciosum, et otiosum, quia perniciosum est quod nocumentum infert, otiosum vero quod non affert utilitatem.* Gregorius dicit, quod *otiosum dicitur, quod caret pia utilitate, vel necessitate.* Unde quodlibet verbum quod profertur leviter, dicitur otiosum, nisi habeat piam utilitatem, vel piam necessitatem. Sed constat quod isti dixerant verbum perniciosum. Quare ergo non facit mentionem nisi de otioso? Quia vult arguere a minori: quia si de otioso oportet reddere rationem, multo magis de pernicioso. Deinde ostendit rationem, *Ex verbis enim tuis iustificaberis* etc. In iudicio mundi aliquando innocentes puniuntur, et mali liberantur, quia iudicium fit secundum dicta testium; in iudicio Dei ex homine ipso seipsum accusante, scilicet ex sui confessione. Unde ut non credas, quod iudiceris per ea quae alii dicent de te, sed per ea quae tu dices de te, ideo dicit, *Ex verbis enim tuis iustificaberis, et ex verbis tuis condemnaberis* etc. sicut *infra 25. Ex ore tuo te iudico, serve nequam.*

c Supra Dominus confutavit detrahentes suis miraculis, et doctrinae; hic arguit tentantes: et hic duo facit. Primo ponitur interrogatio tentativa. Secundo reprobatio, ibi, *Respondens* etc. Dicitur ergo, *Tunc responderunt.* Hoc est postquam multa miracula vide-

raut, et postquam multa verba sapientiae audierant, ita quod impletum est in eo quod dicitur *Eccl. 22. Cum dormiente loquitur qui narrat stulto sapientiam. Magister, volumus a te signum videre. Magister* dicunt tentando: *Psal. 27. Loquuntur pacem in ore suo, mala autem in cordibus eorum. Volumus* etc. Nonne multa signa viderant? Ita; sed alius Evangelista sic exponit dicens: Volumus signum de coelo videre, sicut legitur *lib. 1. Reg. cap. 12.* quod Samuel tonitruum: et Helias qui fecit ignem descendere, *4. Reg. 1.* Proprium enim Iudaeorum est signum petere, ut habetur *1. ad Corinth. 1. Iudaei signum petunt.* Sed cum signa dedisset terrena, non credebant, etiam si daret caelestia, non crederent: *Ioan. 5. Si terrena dixi vobis, et non creditis, quomodo si dixero caelestia, credetis? Qui respondens* etc. Consequenter repellit eos: et duo facit. Primo petitionem negat. Secundo indignitatem ostendit, ibi, *Viri Ninivitae.* Primo designat quod quaerebant. Secundo denegat. Dicitur ergo, *Qui respondens* etc. *Generatio mala* etc. Malos enim dicit, quia insidiatores erant. Dicitur quis malus, quia nocet proximo. Generatio ergo mala, et iniqui filii dicitur adultera generatio: *Isa. 57. Vos autem accedite huc filii auguratricis, semen adulteri, et fornicariae.* Ita ergo ista generatio iniquitati subiecta *Signum quaerit, sed non dabitur ei nisi signum Ionae Prophetae: Is. 7. Pete tibi signum a Domino Deo tuo in profundum inferni, sive in excelsum supra* etc. Petebant ergo signum de caelestibus, sed non erant digni videre: hoc enim dedit Apostolis suis, qui viderunt eum ascendentem, qui gloriam Dei viderunt in monte. Sed istis non dabitur nisi signum in inferno, quantum ad animam, et de terra, quantum ad corpus. Unde non dabitur ei nisi signum Ionae prophetae. Unde signatur mora Christi, et ostenditur charitas Dei, sicut dicit Apostolus *ad Rom. 5. Cum adhuc peccatores essemus, secundum tempus Christus pro nobis mortuus est* etc. Item ostenditur potestas resuscitantis, ut habetur *1. ad Cor. 15.* Et haec sunt signa eorum, quae a nobis esse debent. Per mortem Christi significatur nobis, quod nos mori debemus peccato; per resurrectionem vero, quod nos debemus a peccato resurgere. *Et sicut Ionas fuit in ventre ceti* etc. scilicet secundum veritatem: *sic filius hominis erit in corde terrae.* Et in hoc confunditur error Manichaei dicentis, quod non in veritate mortuus est. Et dicit *in corde terrae,* quia sicut cor hominis est in profundo, ita Christus in profundo terrae. Vel *in corde terrae,* idest in corde terrenorum, et discipulorum, qui desperabant de eo, ut habetur *Luc. ult. cap. Nos autem sperabamus, quod ipse esset redempturus Israel. Tribus diebus, et tribus noctibus.* Sed hic est quaestio literalis. Videtur hoc esse falsum, quia hora nona expiravit, et sepultus est in vespere, resurrexit autem in mane tertiae diei. Dicit Augustinus, quod aliqui volunt dicere, quod computanda est hora qua positus fuit in cruce. Unde primam noctem dicunt illam tenebrositatem quae apparuit, secunda fuit nox diei veneris, tertia diei sabbati. Sed secundum Augustinum non valet: posset tamen ratio suppetere, si tota die dominica fuisset in sepulcro. Ideo aliter dicendum, quod dies naturalis pro die, et nocte sumitur pro spatio viginti quatuor horarum. Sed, sicut dicit Augustinus, in Scriptura aliquando sumitur pars pro toto. Sic ergo dicendum, quod Christus per synecdochen fuit tribus diebus, et tribus noctibus in sepulcro, quia sexta pro tota die, et etiam pro praecedenti nocte sumitur; de die vero secunda non est dubium, tertia vero nox pro nocte, et die sequenti. Tamen si secundum veritatem inspicimus, fuit duabus noctibus, et uno die integro, ad signandum quod suum simplum destruxit nostrum duplum. In nobis erat poena, et culpa, in eo poena solum, ideo etc. *Viri Ninivitae* etc. Hic ponit indignitatem. Hic est quaestio literalis. Nonne multa miracula fecit? Nonne Lazarum resuscitavit, et multa alia? Quid est ergo, *Non dabitur* etc. Respondeo, non dabitur tale signum quale petebant: vel non dabitur signum ad utilitatem eorum, sciebat enim quod non reverterentur, quia indurati erant. Sed signa fecit propter fideles, et electos, quales post multi fuerunt. *Viri Ninivitae* etc. Haec est indignitas. Et primo praeferuntur Gentiles. Secundo ponitur ratio, ibi, *Cum autem immundus* etc. Videte. Aliquis est bonus vel quia non peccat, vel quia poenitet. Primo ergo praefert eos qui poenituerunt, scilicet Gentiles. Secundo qui peccatum non fecerunt, ibi, *Regina austri* etc. Comparaverat Dominus resurrectionem suam Ionae; ideo possent credere quod istis accideret sicut Ninivitis qui liberati sunt, sed isti non solum non fuerunt liberati, sed fuerunt etiam dispersi. Unde *viri Ninivitae surgent.* In verbis istis excluditur unus error Iudaeorum, quod resurrectio erit ante iudicium, et quod in medio reaedificabitur Hierusalem. Et adducunt pro se quod dicitur *Isa. 25. Faciet Dominus in monte hoc convivium pinguium.* Alii dixerunt quod iusti, et martyres resurgent ante alios per mille annos, et adducunt pro ipsis quod dicitur *Apoc. 20. Vidi angelum* etc. Et sequitur, *Et apprehendit draconem serpentem antiquum, qui vocatur diabolus, et ligavit eum ut non amplius gentes decipiat, donec consummentur mille anni.* Utrumque excluditur cum dicit, *Surgent cum generatione ista,* simul boni, et non boni, *Et condemnabunt,* comparatione, non auctoritate, quia inter condemnandos resurgent: *Ezec. 5. Ista est Hierusalem, in medio gentium posui eam, et in circuitu eius terras: contempsit iudicia mea ut plus esset impia quam gentes, et praecepta mea ultra quam terrae quae in circuitu eius sunt.* Et in quo condemnabunt? *Quia poenitentiam egerunt;* isti vero noluerunt facere poenitentiam. Dominus incoepit praedicationem suam a poenitentia: Ioannes similiter, et non audierunt: *Hiere. 8. Nullus est qui agat poenitentiam super peccato suo.* Item illi fecerunt poenitentiam in una praedicatione Ionae; Iesus autem multas praedicationes eis fecerat, at tamen non sunt conversi: *Io. 15. Si opera non fecissem quae nullus alius fecit, peccatum non haberent.* Item conversi sunt in praedicatione unius prophetae; sed isti non solum habuerunt prophetam, sed Filium Dei: unde habetur *Hebr. 1. Multifarie, multisque modis olim Deus loquens patribus in prophetis, novissime diebus istis locutus est nobis in Filio, quem constituit haeredem universorum, per quem fecit et saecula* etc. *Novissime autem locutus est nobis in Filio;* et sequitur, *Ecce plusquam Ionas hic,* ut habetur *ad Hebr. 3. Amplioris gloriae enim iste prae Moyse dignus est.* Ergo Ninivitae praeferuntur, quia

poenitentiam egerunt. *Regina austri* etc. *Et condemnabit eam*, scilicet in sapientia, quam isti noluerunt recipere. De ista habetur *3. Reg. 10.* quod venit audire sapientiam Salomonis. Per istam signatur ecclesia ex fidelibus: *Psal. 44. Astitit regina a dextris tuis in vestitu deaurato, circumdata varietate* etc. Regina dicitur, quia regere se debet: *Prover. 20. Rex qui sedet in solio iudicii, dissipat omne malum intuitu suo* etc. Et dicitur austri ratione Spiritus sancti: *Cant. 4. Surge aquilo, et veni auster, perfla hortum meum* etc. Ista regina surget in iudicio cum generatione ista. Nota quod non dicitur quod non peccaverit, sed non fuit rebellis. Quare? Quia venit a finibus terrae audire sapientiam Salomonis, sicut habetur *3. Reg. 10.* Et non oportuit quod vos veniretis a finibus terrae, quia hic est. Unde, *ecce plusquam Salomon hic*, quia ille rex temporalis erat, et peccator, iste vero innocens, et aeternus: *Dan. 7. Potestas eius potestas aeterna, quae non auferetur, et regnum aeternum, quod non corrumpetur. Cum autem immundus spiritus exierit ab homine* etc. Ostendit supra Gentiles esse potiores Iudaeis; hic vult confirmare exemplo. Et primo ponit exemplum. Secundo adaptat, ibi, *Sic erit* etc. Exemplum ponit de spiritu immundo. Notare debetis quod aliquando ponitur exemplum ex re gesta, aliquando ex parabola. Et quando ponitur ex re gesta, oportet quod unumquodque seorsum exponatur, ita quod utrumque indiget expositione sua, sicut hic positum est exemplum de Iona. Aliquando ponitur exemplum de parabola, ut dicitur, *Simile est regnum coelorum* etc Hic non oportet ponere quid sit in regno coelorum. Possumus ergo dicere secundum Hieronymum, quod sit similitudo, et parabola; et sic est unus sensus. Vel ex re gesta secundum Augustinum; et sic est duplex sensus. Immundus spiritus exit ab homine dupliciter, quia hominem aliquando torquet corporaliter, aliquando spiritualiter, tertio quomodo pertineat ad propositum. Quatuor ergo dicuntur. Primo liberatio a spiritu immundo. Secundo iterata vexatio. Tertio gravitas. Quarto secundae vexationis occasio. Dicit ergo, *Si spiritus immundus*. Omnis res quae commiscetur vili rei, immunda dicitur, quae puriori purior, ut si argentum plumbo iungatur, fit vilius: sic spiritus creatus, si adhaereat inferiori se, dicitur spiritus immundus. Et iste exit aliquando ab homine quem corporaliter vexat, aliquando quem spiritualiter, ut in baptismo. Consequenter ponitur iterata vexatio, et occasio. Et primo ex parte daemonis. Secundo ex parte eorum qui vexantur. Ex parte daemonis. Primo quantum ad illos alios. Secundo quantum ad istos: haec enim est consuetudo daemonis, quod non potest quiescere nisi noceat, quia ab initio peccatum dilexit. Unde cum ab aliquo expellitur, quaerit ubi vexet; unde dicit, *Ambulat per loca arida, quaerens requiem, et non invenit.* Unde aliquando requiem non invenit. In quibus autem inveniat, dicitur *Iob 40. Sub umbra dormit, in secreto calami, in locis humentibus.* Loca humentia sunt corda voluptatibus dedita; loca arida sunt qui contemnunt voluptates, qui a prosperitatibus declinant. Et de hac *Ezec. Aruerunt ossa nostra, et periit spes nostra.* Dicit, *ambulat*, et explorat quemcunque hominem quem decipiat. Unde pro hoc quod dicitur, *ambulat*, solicitudinem ostendit: *1. Petr. 5. Sobrii estote, et vigilate, quia adversarius vester diabolus tamquam leo rugiens circuit quaerens quem devoret. Quaerens requiem, et non invenit*, nisi in locis humentibus. Ita fuit de Iudaeis, quod exiens a Iudaeis ivit ad Gentiles, qui aridi sunt ab humore gratiae divinae; sed non invenit requiem, quia expulsus est, quia verbum Dei receperunt. *Tunc dicit: Revertar* etc. Ex verbo isto potestis colligere quod si diabolus aliquando expellitur ab aliquo, quia agit poenitentiam, non tamen totaliter dimittit eum: sicut in Christo legitur *Luc. 4.* quod dimisit ad tempus. Hoc ergo est intelligendum, ut semper soliciti sint homines ne revertatur: et hoc est quod dicit, *Revertar* etc. *Et veniens invenit eam vacantem.* Hic ponitur occasio ex parte eius qui secundo affligitur. Si volumus ad Iudaeos retorquere, planum est quod cum expelleretur a gentibus, rediit ad Iudaeos. Unde triplex ponitur occasio, scilicet otiositas; unde dicit *vacantem: Eccle. 33. Multam malitiam docuit otiositas.* Ideo Hieronymus: *Semper aliquid boni facito, ut te diabolus inveniat occupatum.* Unde *vacantem*, idest otiosum: *Thren. 1. Viderunt eam hostes, et deriserunt sabbata sua. Scopis mundatam*, quia quod mundatur scopis, non mundatur, nisi quia leviter adhaeret. Unde idem est scopare, quod leviter mundare, et inde scopatio imperfecta mundatio. Item, *ornatam*, et hoc est superficialis ornatus. Mundatio perfecta debet cum igne fieri, sicut habetur in lege, quod vasa igne debebant mundari. Item illud quod ornatur, aliam habet ex se pulchritudinem, aliam ex ornatu tantum, de qua *in Psal. 143. Filiae eorum compositae, circumornatae ut similitudo templi* etc. Sed qui volunt esse securi, debent habere pulchritudinem interiorem: *Psal. 44. Omnis gloria eius filiae regis ab intus, in fimbriis aureis, circumamicta varietatibus* etc. Sed quando fit ornatus solum in exterioribus, non relinquitur a daemonibus: ita est de Iudaeis, quia ibi servabant sabbata, in quibus magis vacabant a bonis quam a malis. Item totam curam ponebant in minimis legis. *Tunc vadit, et assumit septem alios spiritus* et caet. Hic ponitur de secunda vexatione graviori, et ostenditur gravior. Primo quantum ad numerum. Secundo quantum ad durationem. Tertio quantum ad effectum. Quantum ad numerum, *Quia assumit septem*. Secundum Chrysostomum exponitur ad literam, quia cum aliquis cadit, et non cavet, tunc deterius accidit ei: *Io 5. Ecce sanus factus es, iam noli peccare, ne deterius aliquid tibi contingat.* Secundum Augustinum: *Assumit septem, et hoc dupliciter. Aliquando enim poenitens agit poenitentiam, sed negligenter se habet, et tunc fit proclivior: Ro. 1. Propter quod tradidit illos Dominus in reprobum sensum. Et per hoc quod dicit septem, universitas vitiorum signatur.* Aliter secundum beatum Augustinum: *Aliqui peccant aliquo peccato, et in statu poenitentiae addunt simulationem, et sicut septem sunt dona Spiritus sancti, sic septem simulationes. Unde primo erant vitia simplicia, tunc adduntur simulationes vitiorum, quae sunt deteriores: et dicuntur septem, vel propter universitatem vitiorum, vel propter sabbatum.* Et qui hoc modo peccant, fiunt perseverantiores in malo; unde dicit, *Et intrantes habitant ibi*, quia inde recedere nolunt

Hier. 8. Populus in Hierusalem aversus est aversione contentiosa, apprehenderunt mendacium, et noluerunt reverti. Si exponatur de Iudaeis, patet, quod habitat in eis, et discedere ab eis non vult. *Et fiunt novissima illius hominis peiora prioribus.* Hic ponitur aggravatio quantum ad effectum ad literam: qui magis punitur, magis aggravatur; unde 2. *Pet. 2. Melius erat viam veritatis non cognoscere, quam post agnitionem retrorsum reverti.* Item quantum ad Iudaeos, quia peius egerunt blasphemando Christum, quam colendo idola. Ideo sequitur, *Sic erit et generationi huic pessimae*, quia deterius erit quam unquam fuerit eis in Aegypto.

d In parte praecedente Dominus confutavit adversarios; nunc commendat discipulos credentes etc. praesentia assumpta matris, et fratrum. Primo ponitur praesentia. Secundo denuntiatio. Tertio discipulorum commendatio. Dicit ergo, *Adhuc eo loquente.* Sed hic est quaestio literalis, quare *Lu. 11.* ubi ponuntur eadem verba quae dicta sunt, non ponuntur verba quae sequuntur, sed subditur, *Factum est autem cum loqueretur, extollens vocem quaedam mulier* etc. Et ita videtur esse contrarietas. Solvit Augustinus: *Quod absque dubio ita dictum est, ut Matthaeus narrat, quod adhuc eo loquente, idest dum esset in narratione* etc. *Sed potest esse quod contigerit quod Lucas dicit, et quod iste: et potest esse, quod Lucas praeoccupet, vel ad ordinem suae memoriae refert. Ecce mater eius, et fratres stabant foris* etc. De matre nulla dubitatio quin sit illa, de qua dictum est *1. capit.* de fratribus autem potest esse quaestio. Et quia fit mentio de fratribus, ideo est occasio haeretici, quod cum virgo genuisset Iesum, Ioseph cognovit Mariam, et genuit inde filios; quod haereticum est, quia post partum virgo inviolata permansit. Fuit etiam opinio, quod isti essent filii Ioseph de uxore. Sed hoc nihil est, quia credimus, quod sicut mater Iesu fuit virgo, sic Ioseph, quia virgini virginem commendavit: et sicut in fine, sic etiam et in principio. Qui sunt ergo isti fratres? Hieronymus dixit quod fratres dicuntur multis modis. Aliqui enim fratres natura, sicut *supra 1. Iacob genuit Iudam, et fratres eius.* Aliquando fratres qui sunt unius gentis: *Deut. 17. Non poteris constituere Regem, qui non sit frater tuus.* Aliquando religione, ut omnes Christiani, ut *infra 23.* Et in hoc inolevit consuetudo quod homines eiusdem religionis dicuntur fratres. Aliquando homines de una parentela, ut *Iosue 2. Detisque mihi signum ut salvetis patrem meum, et matrem, et fratres.* Aliquando omnes homines, qui ab uno patre, scilicet Deo: *Malach. 2. Numquid non est pater unus omnium? Numquid non Deus unus creavit nos? Quare ergo unusquisque despicit fratrem suum?* Nullo istorum modorum dicuntur hic fratres Domini. Ideo uno modo dicuntur fratres, quia consanguinei; unde *Gene. 13.* dixit Abraham ad Loth, *fratres enim sumus*, quamvis Loth nepos esset Abraham. Sic isti fratres erant, quia consobrini erant. Consequenter ponitur denunciatio poenitentiae eorum, *Dixit autem quidam: Ecce mater tua* etc. Quare hoc dixerit, et qua necessitate, exponitur in Luca, quia tanta erat multitudo, quod non poterant intrare. Mystice per matrem significatur Synagoga: unde *Cant. 3. Egredimini, et videte Regem Salomonem in diademate quo coronavit illum mater sua.* Et fratres, idest Iudaei qui foris stant derelinquentes Christum: *Iob 6. Fratres mei dereliquerunt me;* quaerunt, sed non inveniunt, ut habetur *Rom. 9. Israel sectando legem iustitiae, in legem iustitiae non pervenit. At ille respondens* etc. Ponitur responsio Christi: et duo facit. Primo confutat interrogationem. Secundo commendat discipulos, ibi, *Et extendens* etc. Dicit autem ipse etc. *Quae est mater mea* etc. Ex isto loco quidam negaverunt Christum sumpsisse carnem vere, sed phantastice. Unde exponebant, non est haec mater mea, neque hi fratres mei, quod est contra Apostolum *ad Gal. 4. Misit Deus Filium suum factum ex muliere* etc. Item *ad Roma. 1. Qui factus est ex semine David secundum carnem.* Item Dominus eam recognovit in cruce: *Mulier ecce filius tuus*, ut habetur *Ioan. 19.* Chrysostomus: *Quare inquit Dominus, quae est mater mea, et qui sunt fratres mei* etc. *Et dicit duo, quorum unum est sanum, aliud non. Dicit enim quod mater, et fratres aliquod humanum passi sunt, quia videntes Christum praedicantem, et turbam sequentem, elationem habuerunt; ideo volebant quasi quandam gloriam habere, ideo Dominus voluit ostendere, quod illud quod faciebat, non habebat ex eo quod assumpserat ex matre, sed ex patre. Haec positio partim sana est: nam quantum ad fratres sana est, quia sic habetur Ioan. 7. Neque enim fratres eius credebant in eum: sed de matre Domini non sana est, quia creditur quod numquam peccavit, nec mortaliter, nec venialiter: de ea namque dicitur Cant. 4. Tota pulchra es amica mea, et macula non est in te.* Et Augustinus: *Cum de peccato agitur, nullam prorsus volo de ea fieri mentionem.* Solvit ergo aliter Hieronymus, quod *iste qui denuntiavit, insidiose denuntiaverat: volebat enim explorare, an ita intenderet spiritualibus, quod non curaret de temporalibus. Ideo affectui respondet. Unde nec matrem plus dilexisset nisi plus spiritualitatis habuisset. Unde dicit, quae est mater mea? Non eam matrem esse negat, sed intendit prohibere inordinatum affectum. Unde supra 10. capit. Qui amat patrem, aut matrem plusquam me, non est me dignus* etc. Consequenter ponitur commendatio discipulorum. Et primo commendat discipulos. Secundo universaliter omnes credentes. Dicit ergo, *Et extendens manum in discipulos dicit: Ecce mater mea;* quasi dicat, Plus diligo istos quam affectus matris meae vel fratres, praeponendus enim est affectus Spiritus sancti. Et non solum extendit ad istos, sed ad omnes; unde dicitur, *Quicumque fecerit voluntatem Patris mei* etc. Habebat enim generationem coelestem, et temporalem: unde praeposit coelestem temporali. Illi enim qui faciunt voluntatem Patris mei, illi attinent ei secundum generationem coelestem: unde *Ioan. 8. Si filii Abrahae estis, opera Abrahae facite.* Ipse enim venit ut faceret voluntatem eius, ut habetur *Ioann. 4. 5. et 6. Frater* dicit quantum ad firmiores, *Et soror*, quantum ad debiliores. Sed quid est quod dicit, *Et mater est?* Dicendum quod quilibet fidelis, qui facit voluntatem Patris, scilicet qui simpliciter obedit, ille frater est, quia similis est ei,

qui voluntatem Patris implevit. Qui autem non solum facit, sed alios convertit, generat Christum in aliis, et sic fit mater. Sicut e contra occidit Christum in aliis, qui provocat eos ad malum. Apostolus *ad Galat. 4. Filioli mei quos iterum parturio, donec formetur Christus in vobis.*

a CAP. XIII.

In illo die exiens Iesus de domo, sedebat secus mare. Et congregatae sunt ad eum turbae multae, ita ut in naviculam ascendens sederet, et omnis turba stabat in littore, et locutus est eis multa in parabolis, dicens: Ecce exiit qui seminat seminare, et dum seminat, quaedam ceciderunt secus viam, et venerunt volucres, et comederunt ea. Alia autem ceciderunt in petrosa, ubi non habebant terram multam, et continuo exorta sunt, quia non habebant altitudinem terrae. Sole autem orto aestuaverunt; et quia non habebant radicem, aruerunt. Alia autem ceciderunt in spinas, et creverunt spinae, et suffocaverunt ea. Alia autem ceciderunt in terram bonam, et dabant fructum, aliud centesimum, aliud sexagesimum, aliud trigesimum. Qui habet aures audiendi, audiat. Et accedentes discipuli dixerunt ei: Quare in parabolis loqueris eis? Qui respondens ait illis: Quia vobis datum est nosse mysterium regni caelorum, illis autem non est datum. Qui enim habet, dabitur ei, et abundabit; qui autem non habet, et quod habet, auferetur ab eo. Ideo in parabolis loquor eis, quia videntes non vident, et audientes non audiunt, neque intelligunt, et adimpletur in eis prophetia Isaiae dicentis: Auditu audietis, et non intelligetis, et videntes videbitis, et non videbitis. Incrassatum est enim cor populi huius, et auribus graviter audierunt, et oculos suos clauserunt, ne quando videant oculis, et auribus audiant, et corde intelligant, et convertantur, et sanem eos. Vestri autem beati oculi, quia vident, et aures vestrae, quia audiunt. Amen quippe dico vobis, quia multi Prophetae, et iusti cupierunt videre quae videtis, et non viderunt, et audire quae auditis, et non audierunt. Vos ergo audite parabolam seminantis. Omnis qui audit verbum regni, et non intelligit, venit malus, et rapit quod seminatum est in corde eius: hic est qui secus viam seminatus est. Qui autem super petrosa seminatus est, hic est qui verbum audit, et continuo cum gaudio accipit illud: non habet autem in se radicem, sed est temporalis. Facta autem tribulatione, et persecutione propter verbum, continuo scandalizatur. Qui autem seminatus est in spinis, hic est qui verbum Dei audit, et sollicitudo saeculi istius, et fallacia divitiarum suffocat verbum, et sine fructu efficitur. Qui vero in terram bonam seminatus est, hic est qui audit verbum, et intelligit, et fructum affert, et facit aliud quidem centesimum, aliud autem sexagesimum, aliud vero tricesimum.

b Aliam parabolam proposuit illis, dicens: Simile factum est regnum caelorum homini qui seminavit bonum semen in agro suo. Cum autem dormirent homines, venit inimicus eius, et superseminavit zizania in medio tritici, et abiit. Cum autem crevisset herba, et fructum fecisset, tunc apparuerunt et zizania. Accedentes autem servi patrisfamilias dixerunt ei: Domine, nonne bonum semen seminasti in agro tuo. Unde ergo habet zizania? Et ait illis: Inimicus homo hoc fecit. Servi autem dixerunt ei: Vis, imus, et colligimus ea? Et ait: Non. Ne forte colligentes zizania, eradicetis simul et triticum. Sinite utraque crescere usque ad messem, et in tempore messis dicam messoribus: Colligite primum zizania, et alligate ea in fasciculos ad comburendum, triticum autem congregate in horreum meum.

b Aliam parabolam proposuit eis, dicens: Simile est regnum caelorum grano synapis, quod accipiens homo seminavit in agro suo: quod minimum quidem est omnibus seminibus; cum autem creverit, maius est omnibus oleribus, et fit arbor, ita ut volucres caeli veniant, et habitent in ramis eius. Aliam parabolam locutus est eis: Simile est regnum caelorum fermento, quod acceptum mulier abscondit in farinae satis tribus, donec fermentatum est totum. Haec omnia locutus est Iesus in parabolis ad turbas, et sine parabolis non loquebatur eis, ut impleretur quod dictum erat per prophetam dicentem: Aperiam in parabolis os meum, eructabo abscondita a constitutione mundi. Tunc dimissis turbis venit in domum, et accesserunt ad eum discipuli eius dicentes: Edissere nobis parabolam zizaniorum agri. Qui respondens ait: Qui seminat bonum semen, est filius hominis. Ager autem est mundus. Bonum vero semen, hi sunt filii regni. Zizania autem filii sunt nequam. Inimicus autem qui seminavit ea, est diabolus; messis vero consummatio saeculi est: messores autem angeli sunt. Sicut ergo colliguntur zizania, et igni comburuntur, sic erit in consummatione saeculi. Mittet filius hominis angelos suos, et colligent de regno eius omnia scandala, et eos qui faciunt iniquitatem, et mittent eos in caminum ignis: ibi erit fletus, et stridor dentium. Tunc iusti fulgebunt sicut sol in regno Patris eorum. Qui habet aures audiendi audiat.

c Simile est regnum caelorum thesauro abscondito in agro, quem qui invenit homo, abscondit, et prae gaudio illius vadit, et vendit universa quae habet, et emit agrum illum. Iterum simile est regnum caelorum homini negotiatori, quaerenti bonas margaritas. Inventa autem una pretiosa margarita, abiit, et vendidit omnia quae habuit, et emit eam. Ite-

rum simile est regnum caelorum sagenae missae in mare, et ex omni genere piscium congreganti. Quam cum impleta esset, educentes, et secus litus sedentes, elegerunt bonos in vasa sua, malos autem foras miserunt. Sic erit in consummatione saeculi. Exibunt angeli, et separabunt malos de medio iustorum, et mittent eos in caminum ignis: ibi erit fletus, et stridor dentium. Intellexistis haec omnia? Dicunt ei: Etiam. Ait illis, ideo omnis scriba doctus in regno caelorum similis est homini patrifamilias, qui profert de thesauro suo nova, et vetera. Et factum est, cum consummasset Iesus parabolas istas, transiit inde. Et veniens in patriam suam docebat eos in synagogis eorum, ita ut mirarentur, et dicerent: Unde huic sapientia haec, et virtutes? Nonne hic est fabri filius? Nonne mater eius dicitur Maria, et fratres eius Iacobus, et Ioseph, et Simeon, et Iudas, sorores eius, nonne omnes apud nos sunt? Unde ergo huic omnia ista? Et scandalizabantur in eo. Iesus autem dixit eis: Non est propheta sine honore, nisi in patria sua et in domo sua. Et non fecit ibi virtutes multas propter incredulitatem illorum.

a CAP. XIII.

Supra proposita est doctrina evangelica, et confutati sunt adversarii; hic ostendit virtutem evangelicae doctrinae. Et primo verbis. Secundo factis *in 14. c.* Et circa primum primo ponuntur circumstantiae doctrinae. Secundo Christi doctrina. Tertio effectus. Secunda, ibi, *Ecce qui exit* etc. Tertia, ibi, *Intellexistis* etc. Et primo ponit quatuor circumstantias, scilicet locum, tempus, dispositionem audientium, et dispositionem loquentis. Tempus tangit, cum dicit, *In die illo*. Ex quo datur intelligi quod tangit ordinem rei gestae. Aliter enim non posset intelligi, nisi ly *die* sumatur pro tempore. Deinde tangitur circumstantia loci, *Sedebat secus mare* etc. Et hoc potest exponi secundum expositionem literalem, et mysticam. Literalem tangit Chrysostomus: *Quia enim supra dixerat, quod loquente eo ad turbas dixit quidam, Ecce mater tua*, etc. ibi exposuerat Chrysostomus: *Quod aliquid humanum senserat, ideo Dominus voluit exire, ut eorum, scilicet fratrum, nequitiam reprimeret*. Et exivit etiam, ut matri honorem deferret. Unde *Exo. 20. Honora patrem, et matrem tuam*. Mystice per domum Iudaea intelligitur, de qua exiens propter infidelitatem, venit ad mare, scilicet ad gentes, quae turbatae erant per infidelitatem: *Infra 23. Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta:* sicut *Hier. 12. Reliqui domum meam, dimisi haereditatem meam, dedi dilectam animam meam in manibus inimicorum eius*. Mare dicitur mundus: *Psal. 103. Hoc mare magnum, et spatiosum manibus, illic reptilia, quorum non est numerus* etc. Vel aliter per domum intelligitur interior mens: *Sap. 8. Intrans in domum meam, conquiescam in illa*. Unde aliquando exit de secreto contemplationis ad publicum doctrinae, *Et congregatae sunt ad eum turbae*. Hic ponit auditores: cum enim mens exit ad publicum doctrinae, tunc multi possunt audire, et proficere: *Eccl. ult. Appropinquate ad me indocti, et congregate vos in domum disciplinae*. Deinde ponitur dispositio docentis, et audientium; unde dicitur, *Ita ut naviculam ascendens sederet*. Et quare in naviculam? Potest esse ratio literalis, quia multi auditores erant, ideo voluit eos habere ante faciem, ut melius intelligerent: omnia enim ante ipsum: *Iob 15. Ecce omnia vidit oculus meus*. Alia ratio mystica est, quia per navem Ecclesia ex gentibus collecta significatur, ubi sedet per fidem, et docet eos qui stant in litore, scilicet cathecumenos, qui parati sunt ad fidem. Vel aliter quod Iesus in mari, auditores autem in litore stant, in hoc dat exemplum praedicatoribus, quod scilicet non exponant subditos suos periculis: et significatur *Exo. 13.* quod cum Moyses educeret populum suum, non eduxit eos per viam terrae Philistiim, reputans ne forte poeniterent, et reverterentur in Aegyptum. Ideo Iesus in turbine sedit, alios autem extra dimisit; ideo dicitur, *Et omnis turba stabat in litore*. Sequitur modus doctrinae, *Et locutus est eis multa in parabolis*. Ratio duplex est. Una est, quia per huiusmodi parabolas absconduntur sacra ab infidelibus, ne blasphement: supra enim dictum est c. 7. *Nolite sanctum dare canibus*: ideo quia multi blasphemabant, ideo voluit loqui in parabolis. Unde *infra eodem: Vobis datum est nosse mysterium regni Dei, ceteris autem in parabolis*. Secunda ratio est, quia per huiusmodi parabolas homines rudes melius docentur. Unde homines, scilicet rudes, quando divina sub similitudinibus explicantur, melius capiunt, et retinent? Ideo Dominus loqui voluit in parabolis, ut melius memoriae commendarent. Quia enim noverat quod digni doctrinam suam reciperent, voluit eam sic tradere, ut magis memoriter tenerent: *In Psalm. 77. Aperiam in parabolis os meum*. Et quare multas proposuit parabolas? Ratio una est, quia in multitudine hominum diversi diversimodo sunt affecti; ideo diversificare debuit, ut congruat diversis affectibus. Alia ratio est, quia spiritualia semper sunt occulta; ideo per temporalia non plene manifestari possunt, ideo per diversa habent manifestari: *Iob 11. Utinam loqueretur Deus tecum, et aperiret labia sua tibi, ut ostenderet tibi secreta sapientiae*. *Exiit qui seminat seminare* etc. Hic ponitur parabolica doctrina: et intendit tria. Primo ponit impedimentum evangelicae doctrinae. Secundo profectum. Tertio dignitatem. Secunda, ibi, *Simile est regnum coelorum* etc. Tertia, ibi, *Simile est regnum caelorum homini quaerenti bonas margaritas* etc. Circa primum primo ponit impedimenta ab intra. Secundo quae ab extra in sequenti parabola. Prima in tres. Quia primo ponitur parabola. Secundo assignatur. Tertio exponitur. Secunda, ibi, *Et accedentes discipuli* etc. Tertia, ibi, *Vos autem* etc. In prima tria facit. Primo describitur studium seminantis. Secundo impedimentum seminis. Tertio fructus. Secunda, ibi, *Et cum seminat* etc. Tertia, ibi, *Alia vero* etc. Dicit ergo, *Exiit* etc. Qui exit, est Christus. Exit enim tripliciter. Ab occulto Patris, non mutans locum. Item exiit a Iudaea ad gentes. Item a profun-

do sapientiae ad publicum doctrinae. *Exiit ergo qui seminat*, scilicet semen doctrinae. Unde Christus seminat sicut baptizat, ut habetur *Io. 4.* Semen enim est principium fructus: unde omnia bona operatio est a Deo: *Philip. 1. Qui incoepit in nobis opus bonum, perficiet* etc. Et in hoc removetur error dicentium quod initium boni operis est e nobis, quod falsum est. Unde Gregorius: *In vanum laborat praedicator, nisi intus insit gratia salvatoris*; unde dicit, *Exiit qui seminat seminare* etc. Videtur ista involvere verba; sed non involvit, quia seminator exiit aliquando ad-seminandum, et aliquando ad mirandum, sic Christus in principio exit ad seminandum: *Prov. 11. Seminanti iustitiam merces fidelis. Exiit ergo qui seminat seminare.* Et quid? *Semen suum.* Quidam enim exeunt seminare impietatem: *Iob 4. Vidi eos qui operantur iniquitatem, et seminant dolores, et metent eos*; sed iste exiit seminare semen suum. Istud semen est verbum Dei, quod procedit essentialiter; unde est Verbum Patris; *Eccl. 1. Fons sapientiae Verbum Dei.* Sed quid facit? Simile ei a quo procedit, quia facit filios Dei: *Psal. 81. Ego dixi dii estis, et filii excelsi omnes. Si illos dixit Deos* etc. Et *Io. 1. Dedit eis potestatem filios Dei fieri* etc. Sed videamus de impedimento seminis. Tripliciter enim impeditur, quia tria requiruntur: requiritur enim quod memoria conservetur; unde *Prover. 6. Liga eas in corde tuo iugiter*, et *circumda gutturi tuo.* Secundum est, quod radicetur per amorem: *Psal. 118. Ignitum eloquium tuum vehementer, et servus tuus dilexit illud* etc. Tertio requiritur solicitudo: *1. ad Tim. 6. Sectamini iustitiam, pietatem, fidem, charitatem, patientiam, mansuetudinem* etc. Haec tria per tria tolluntur. Memoria per vanitatem; amor, sive charitas per duritiam; solicitudo per germinationem virorum; unde dicit, *Et dum seminat, quaedam ceciderunt secus viam.* Via patens est omni viatori, sic cor quod cuilibet exponitur cogitationi: *Ezec. 16. Ad omne caput viae aedificasti signum prostitutionis tuae, et abominabilem fecisti decorem tuum.* Unde quando in corde vano, et instabile cadit verbum Dei, cadit secus viam, et subiacet duplici periculo; sed Matthaeus non ponit nisi unum, scilicet, *Volucres coeli comederunt illud*, Lucas vero ponit duo, videlicet quia conculcatur. Item rapitur a volucribus. Sic quando vani recipiunt verbum Dei, conculcatur per vanam cogitationem, vel pravam societatem. Et quare multum gaudet diabolus, quando potest auferre, et conculcare semen istud? *Abacuc. 1. Quare respicis contemptores, et taces impio conculcante iustiorem se?* Secundum est cordis duritia: *Iob pen. Cor eius indurabitur quasi lapis, et stringetur quasi malleatoris incus:* et hoc opponitur charitati, quia amoris est liquefacere: *Can. 5. Anima mea liquefacta est, ut dilectus loquutus est* etc. Durum enim est quod est in se constrictum, et propriis metis arctatum. Amor facit transferre amantem in amatum; unde diffunditur. Dicit ergo, *Alia ceciderunt in petrosa loca* etc. *Ezech. 36. Auferam a vobis cor lapideum* etc. Aliqui enim sunt qui ita habent cor privatum omni amore, quod omni carne carent. Aliqui vero habent bonum affectum, sed parum habent: unde non habent profundum. Habere profundum est, quum finis, et affectus est profundus. Ille ergo habet profundum amorem, qui omnia diligit propter Deum, et nihil praeponit amori Dei. Unde aliqui bene delectantur in Deo, sed magis in aliis rebus: et isti sunt liquefacti: et tales non habent terram multam. Et per terram significatur mollities: unde sumitur pro mente inderata. Sequitur, *Et continuo exorta sunt* etc. Quia illi qui profunde cogitant, diu cogitant; sed qui non profunde, statim in opus prorumpunt. Unde cito exeunt: *Isa. 10. Ante messem enim totus effloruit, et immatura perfectio germinabit.* Unde cito audiunt, sed non radicantur in illo, quia non habebant altitudinem terrae amoris, et charitatis: *Ad Ephe. 3. In charitate radicati, et fundati* etc. Tertium est destructio fructus, quia si magis amat divitias, cum tempus venit tribulationis, accipit quod magis amat; unde, *Sole orto aestuaverunt* etc. scilicet per impotentiam: *Apoc. 13. Qui in gladio occiderit, oportet eum gladio occidi*, hoc est patientia iustorum, *Et quia non habebant radicem, aruerunt*, quia Deus non erat radix. *Aruit tanquam testa virtus mea, Psal. 21.* Aliquando in Scriptura petra accipitur pro bono, aliquando pro malo: similiter terra, et sol. Unde aliqui sunt qui afficiuntur bene, sed post negligenter se habent. Non autem sicut Paulus qui dicebat, *Castigo corpus meum, et in servitutem redigo* etc. *1. Corin. 9. Alia autem ceciderunt in spinas.* Spinae autem sunt solicitudines, irae, rixae, et huiusmodi: *Hier. 4. Nolite serere super spinas: Prov. 24. Per agrum hominis pigri transivi;* et sequitur: *Et operuerunt superficiem eius spinae, et creverunt spinae, et suffocaverunt ea.* Sed posset aliquis dicere. Stultitia fuit seminantis. Potest dici, quod si fieret sermo in terra sensibili, verum esset; sed fit mentio de spirituali, ideo non valet, quia ad diversas materias retorquetur. Positis impedimentis agitur de seminis fructu, *Alia ceciderunt in terram bonam, et dederunt fructum.* Terra quae non secus viam, quae non petrosa, quae non spinosa, est terra bona, scilicet cor bonum; et si ibi seminatur, fructum affert: *Psal. 84. Dominus dabit benignitatem, et terra nostra dabit fructum suum.* Sed quem, *aliud centesimum, aliud sexagesimum, aliud trigesimum.* Quidam retorquent istud ad praemium quod est in coelo, quia quidam habent centesimum etc. *Sap. 3. Bonorum laborum gloriosus est fructus.* Alii retorquent fructum trigesimum ad fidem trinitatis, sexagesimum ad fructum boni operis, centesimum ad contemplationem coelestem. Sed hoc non potest esse, quia auditor est qui facit fructum. Item praemium recipitur; unde oportet retorqueri ad perfectionem iustitiae. Fructus igitur est proprie ultimum quod expectatur in arbore, sicut fructus iustitiae qui habetur ex praedicatione. Et haec est centesima etc. quia triplex est perfectio, minor, maior, et media, ita quod centesima martyrum, sexagesima virginum, trigesima est coniugatorum. Et quare? quia et caet. Sed perfectio virginum sexagesima, quia tene debebant vacare a malitia, ideo perfectio virginum, et quiescentium, qui separati sunt a mundo. Per trigesimum perfectio militantium in hac vita, quia tales apti sunt ad bellum. Alii assignant per computationem in manu etc. ut in Glossa habetur. Aliter potestis secundum numerum nume-

rorum. Semen enim fructificat in perfectione. Videatis ergo quod semen est mandatum Dei; trigesimus numerus ex trinario, et denario componitur: sexagesimus ex sex, et decem: centesimus ex ductu denarii in seipsum: ternarius est numerus completus, et habet communem perfectionem: senarius similiter est numerus perfectus, quia nihil deest ei, habet enim perfectionem integritatis: denarius est numerus perfectus, quia est primus limes numerorum, unde habet perfectionem finis. Sic triplex est perfectio, communis iustitia, et sic est perfectio trinarii, quae habetur per tricenarium numerum; sed cum plus habet ultra communem, tunc dicitur facere sexagesimum fructum; sed quando perfectus est, et iam praegustat suavitatem, tunc pervenit ad centesimum fructum. Vel aliter secundum Augustinum, secundum quod tripliciter homines se habent ad tentationes. Quidam enim graviter tentantur, sed resistunt fortiter; et hi habent fructum trigesimum. Alii qui parum tentantur, sed surgunt; et hi habent sexagesimum. Centesimum vero habent qui iam in quieta pace manent. Et quia hoc parabolice dictum est, ideo subdit, *Qui habet aures audiendi, audiat*, scilicet cordis, interius audiat per intellectum. *Et accedentes discipuli* etc. Supra posita est parabola; hic assignatur ratio: et circa hoc ponuntur duo hic. Primo ponitur interrogatio discipulorum. Secundo responsio, ibi, *Qui respondens* etc. Dicit ergo, *Accedentes* etc. Incidit quaestio literalis, quoniam ipsa erat in navicula. Quomodo ergo accesserunt ad eum. Sciendum quod ipsi erant in navicula cum Christo; accesserunt autem per solicitudinem mentis; vel etiam corporaliter, quia cum parum distarent ab eo, venerunt ad eum: sic nos si velimus accedere ad eum, illuminabimur: *Psalm. 33. Accedite ad eum, et illuminamini.* Et duo attenduntur. Primo datur exemplum non importune interrogandi; unde dum doceret turbas, non interrogaverunt eum: *Eccl. 3. Tempus tacendi, et tempus loquendi. Quare in parabolis loqueris eis?* Et hic considerandum est, quod debet semper fieri quod de salute hominum est; unde sequitur responsio, *Qui respondens ait illis*. Et primo ponitur Dei ordinatio. Secundo quaedam ratio assignatur. Dicit, ideo dico quod in parabolis loquor, quia, *Vobis datum est* etc. In quibus verbis tria ponuntur. Primo quod quidam sunt intelligentes, quidam non. Et non est attribuendum alicui, sed Deo ordinanti; ideo datum est vobis, aliis non. Et ideo est divina ordinatio. Item magnae utilitatis est, quia est quaedam notificatio beatitudinis: unde magna est utilitas, inquantum dat vobis cognitionem de mysteriis divinis: *Hier. 9. Quis est vir sapiens qui intelligat hoc?* Sed et ad verbum oris Domini fiat, ut annuntiet illud. Item est signum divini amoris: *Io. 15. Vos autem dixi amicos, quia omnia quaecumque audivi a Patre meo, nota feci vobis.* Item hoc fit ex dono, non ex merito: *Philip. 1. Quia vobis datum est pro Christo* et caet. Et hoc est, *mysterium regni coelorum*, Dei, et hoc a Deo: *1. ad Corinth. 4. Quid autem habes, quod non accepisti. Qui enim habet, dabitur ei, et abundabit.* Aliquid enim est quod habet homo cui datur. Et quid est illud? Dicendum quod quatuor sunt praeparatoria ad hoc quod detur aliquid. Primum est desiderium: unde si vis habere scientiam, praeoccupat desiderium, ut habetur *Sap. 6. Concupiscentia sapientiae deducit ad regnum perpetuum*, ut supra 7. cap. *Petite, et accipietis.* Unde *qui habet*, desiderium, *dabitur ei*, et *abundabit*, quia *ipse est qui dat abundanter omnibus, et non improperat, Iac. 1. Qui autem non habet*, etsi aliquam videatur habere aptitudinem ad sapientiam, vel iustitiam, et sit tepidus, *id quod videtur habere*, et non habet, *auferetur ab eo*. Unde Chrysostomus: *Si vides tepidum, debes admonere quod desistat: et si non vult, dimitte eum: Apoc. 3. Utinam calidus esses, aut frigidus; sed quia tepidus es, et nec frigidus, nec calidus, incipiam te emovere ex ore meo.* Secundum quod requiritur, est studium; et haec est expositio Remigii. Unde qui habet bonum ingenium, et non studet, non proficiet. Unde qui habet studium, illi dabitur sapientia, et abundabit: *Prov. 2. Si quaeris eam quasi pecuniam, et sicut thesauros effoderis illam, tunc intelliges timorem Domini, et scientiam Dei invenies.* Qui autem non habet studium, quod videtur habere, scilicet ingenium naturale, non proficiet, sed auferetur ab eo. Tertium est quod requiritur charitas: quia charitas omnium virtutum radix est, et omnium bonorum operum. Apostolus *ad Ephe. 5. In charitate radicati, et fundati* Unde si habes charitatem, prorumpes in omne opus bonum: Apostolus *1. Corin. 13. Charitas patiens est, benigna est*: unde si non habes, totum siccatur. Unde quodcumque bonum habet homo sine charitate, nihil est, quia *qui non diligit, manet in morte, Io. 3.* Quartum quod requiritur, est fides, quia qui fidem non habent, alia bona parum valent; *Sap. 1. Apparet autem eis qui fidem habent in illum. Et Rom. 10. Corde creditur ad iustitiam, ore autem confessio fit ad salutem.* Et qui non habet iustitiam fidei, id quod videtur habere, sive naturale, sive morale, auferetur ab eo. Apostolus *ad Rom. 14. Omne quod non est ex fide, peccatum est.* Dico ergo quod datum est vobis, quia vos habetis fidem, illis autem non est datum. Sed hic cavendum est de quodam errore, quia videtur quod ex studio, et bonis naturalibus possemus acquirere gloriam aeternam. Sed Paulus dicit, *Quid habes quod non accepisti?* Unde et desiderium, et studium, et charitas, et fides, omnia haec sunt a Deo. *Ideo in parabolis loquor eis* etc. Hic adaptat ad propositum; et duo facit. Primo applicat quantum ad Iudaeos. Secundo quoad Apostolos, ibi, *Vestri autem beati oculi* etc. Et primo duo facit. Primo adaptat ne ex odio videretur dicere. Secundo inducit auctoritatem, ibi, *Ut impleretur* etc. Notate quod monens ad salutem manifestat doctrinam suis actibus: unde *Act. 1. Coepit Iesus facere, et docere.* Et *in Io. 15. Si opera non fecissem quae nullus alius fecit, peccatum non haberent.* Item alibi: *Si locutus non fuissem eis, peccatum non haberent.* Unde ante finem parabolis locutus est eis, sed modo post operationem miraculorum, *In parabolis loquor eis, quia videntes non vident*, vident miracula, non vident affectum. Vel sic. Videntes, scilicet exterius, non vident interius: *Isa. 43. Educ foras populum caecum, et oculos habentem, surdum, et aures ei sunt* etc. *Et audientes non audiunt, nec intelligunt.* Audiunt verba quibus excitari deberent ad bonum, tamen non audiunt, idest non habent effectum: *Ezech. 2. Si forte audiant, et quie-*

seant. Et *cap. 53. In canticum oris sui vertunt illos.* Et quid est quod non vident? Quia non intelligunt: *Ps. 81. Nescierunt, neque intellexerunt, in tenebris ambulant*. Consequenter inducitur auctoritas Isaiae prophetae, *Et adimpletur* etc. *Auditu audietis* etc. quod scibitur *Isaiae 6.* quia ibi dicitur interrogative, hic praenunciative; *Et nolite intelligere, et videte visionem, et nolite cognoscere*. Et tanguntur tria. Primo Iudaeorum duritia. Secundo causa. Tertio illius causae effectus. Secunda, ibi, *Incrassatum est* etc. Tertia, ibi, *Ne quando videant* etc. Et quia duo dixerat, scilicet de auditu, et de visu; ideo duo dicit, *Audietis*, auditu scilicet exteriori audietis doctrinam Christi, *Et non intelligetis*, mysteria: *Psal. 35. Noluit intelligere ut bene ageret: Osee 4. Quia tu scientiam repulisti, repellam te ne sacerdotio fungaris mihi. Et videntes videbitis, et non videbitis:* videbitis carnem Christi visu exteriori, et non considerabitis virtutem eius. *Palpavimus sicut caeci parietem, et quasi absque oculis attrectavimus*, et caet. *Isaiae 59*. Sequitur ratio, *Et incrassatum est cor populi huius* et caet. Quia enim de auditu fecerat mentionem, et intelligere proprie est mentis; ideo *cor populi huius*, idest mens, *Incrassatum* est, idest excaecatum. Quare? Quia sicut ad visionem corporalem puritas requiritur, sic ad spiritualem. Unde intellectus dicitur vis superior, quoniam maxime spiritualis. Incrassatur intellectus, quando applicatur grossis, et terrenis, sed quando abstrahitur, et subtiliatur, sicut fuit in Apostolis: *2. ad Cor. 4. Non contemplantibus nobis quae videntur.* Unde isti non considerabant nisi terrena. *Animalis homo non percipit quae sunt spiritus Dei*, Apostolus *1. ad Corin. 2. Deut. 32. Incrassatus, impinguatus, dilatatus, dereliquit Deum factorem suum, et recessit a Deo salutari suo* etc. Item sciendum quod quando homo audit quae non placent, non potest de facili intelligere. Ergo isti male intelligebant, quia eis non placebant verba sua; ideo dicitur, *Et auribus graviter audierunt: Ioann. 6. Durus est hic sermo, et quis potest hunc audire? Et oculos suos clauserunt* etc. Contingit quod aliquis habet oculos, et non videt, quia claudit oculos: unde ipse sibi facit impedimentum. Aliqua vero sunt ita occulta, ut nisi multum infigat intuitum, non potest videre; sed si res sit in medio sicut paries, non potest homo non videre nisi claudat oculos. Ideo si Dominus non fecisset miracula aperta, non esset mirum si non crederent; sed apertissime fecit, ideo ipsi cognoscerent, nisi clauderent oculos: *Dan. 15. Declinaverunt oculos suos, ut non viderent coelum* etc. Unde notandum quod in ista obduratione causa per se est homo, Deus vero non indurat nisi in non impartiendo gratiam. Deus ergo indurat, quia non dat gratiam; sed homo, quia imponit sibi impedimentum lumini, ideo istis imputatur quod oculos clauserunt. *Ne quando videant oculis.* Hic ponitur damnum quod consequuntur. Unde potest intelligi dupliciter. Ita quod ly, *Ne quando*, referatur ad totum sequens, ut sit sensus, ita clauserunt oculos, *Ne quando* etc. et hoc modo intelligitur quod sit ex eorum malitia: quidam enim peccant ex infirmitate, quidam ex industria, sive ex certa malitia. Unde isti hoc attendentes clauserunt oculos ne intelligant; unde tacita est eorum malitia, *Ne convertantur, et sanem eos*, scilicet si convertantur: *Hiere. 3. Convertimini filii revertentes* etc. Et haec expositio est Chrysostomi. Et ponuntur tria, ne videant, ne audiant, ne corde intelligant, et respondent tribus supradictis. Augustinus aliter exponit dicens, *Ne quando videant*, cum modo non videant oculis, et auribus audiant, et corde intelligant, et convertantur, et sanem eos; unde dicit Augustinus quod possent haec verba habere duplicem sensum, quia aliquando ponitur, ne quando pro eo quod est ut possit accidere, ut habetur *2. ad Tim. 2. Ne quando det illis Deus poenitentiam ad cognoscendam veritatem*. Aliquando vero ponitur pro eo quod est ne possit contingere, idest hoc contingeret nisi argueremus etc. Et quid est ergo quod dicit *Incrassatum est*? Solvit Augustinus quod aliquando contingit quod homo superbus est, et videtur ei, quod sit valde bonus, et permittit Dominus cadere in alia peccata, ut sanet eum a superbia sua. Tales sunt praesumptuosi, de quibus *Rom. 10. Ignorantes Dei iustitiam, et suam quaerentes statuere, iustitiae Dei non sunt subiecti*. Quia igitur isti superbi erant, ideo permisit ut excaecarentur, ut videant, et audiant, et sanem eos. Et haec expositio habetur ex litera Marci *4*. Sed litera Ioannis *12*. contradicit, quia ibi dicit, *Propterea non poterunt credere, quia Isaias dicit: Excaecavit oculos eorum, et induravit cor eorum, ut non videant oculis, et non intelligant corde, et convertantur, et sanem eos.* Non ergo sunt excaecati, ut crederent, sed ut non crederent. Sed secundum Augustinum hic est quaestio gravis, quia si excaecati sunt, ut non credant; ergo non debet eis imputari. Solvit Augustinus: *Possumus dicere, quod hoc quod excaecati sunt, ex praecedentibus peccatis meruerunt: Rom. 1. Obscuratum est insipiens cor eorum, dicentes enim se esse sapientes, stulti facti sunt.* Et sequitur post, *Propter quod Deus tradidit eos* etc. Ideo propter peccata induravit. Et aures aggravavit non indurando, sed non impartiendo gratiam propter peccata eorum. Et possumus aliter dicere secundum Augustinum. Incrassatum etc. ut non videant, et convertantur, scilicet statim, sed permanentes crucifigant Christum, et post videntes miracula convertantur. Et dicit Augustinus quod videtur haec sententia extorta, si non videmus ita accidisse de facto. Aliqui enim non reducuntur ad humilitatem nisi in grave peccatum cadant, sic Dominus istis fecit. *Vestri autem beati oculi qui vident, et aures vestrae quae audiunt* etc. Supra ostendit Dominus miseriam Iudaeorum qui videntes non videbant; hic ostendit beatitudinem Apostolorum qui videbant, et audiebant. Et primo ostendit beatitudinem. Secundo signum ostendit, ibi, *Amen* etc. Dicit ergo, quod vident, sed, *vestri oculi sunt beati*, Sed si istud referatur ad oculos exteriores, et aures, ita beatificantur oculi Iudaeorum sicut Apostolorum. Ideo dicit Hieronymus quod oportet intelligere duplices oculos, scilicet exteriores, quibus communiter omnes viderunt; et de his non loquitur; vel interiores, quibus Apostoli soli viderunt: *Ad Eph. 1. Det vobis spiritum sapientiae, et revelationis in agnitione eius illuminatos oculos cordis:* unde similiter et sunt aures quaedam exteriores, quaedam interiores, de quibus supra, *Qui habet aures audiendi audiat: Isa. 50. Dominus mihi aperuit aurem, ego autem non contradi-*

co, retrorsum non abii. Beatitudinem tribuit in videndo, quia haec beatitudo in via non consistit nisi participatione beatitudinis aeternae, quae consistit in visione: in visione enim Dei est gloria hominis: *Hier. 9. Non glorietur sapiens in sapientia sua*; et sequitur, *Sed glorietur qui gloriatur scire, et nosse me.* Deinde ponit signum, *Amen quippe dico vobis* etc. Dicit Augustinus, *Beatus est qui habet omnia quae vult.* Unde beati quibus sunt data omnia quae antiqui voluerunt, scilicet prophetae, et iusti. Quilibet enim iustus rex est; unde habetur *Prover. 20. Rex qui sedet in solio, dissipat omne malum.* Et hoc est ideo, quia *cupierunt videre, quae videtis.* Si ergo illi desideraverunt, et non habuerunt, et vos habetis: ergo iam quandam participationem beatitudinis percipitis Sed quid est quod dicit, *Et non viderunt.* Nonne habetur *Io. 8. Abraham desideravit videre diem meum, vidit, et gavisus est?* Item *Isaiae 6. Vidi Dominum sedentem super solium excelsum et elevatum.* Et idem de passione; unde *cap. 53. Vidimus eum, et non erat aspectus.* Una solutio est quod aliqui viderunt, aliqui non. Sed, ut dicit Hieronymus, periculosum est hoc dicere. Vel aliter, quod viderunt, sed non ita manifeste: *Ad Ephe. 3. Quod aliis generationibus non est agnitum filiis hominum, sicut nunc revelatum est sanctis Apostolis.* Vel aliter quod totum referatur ad visionem, et auditum praesentiae corporalis, quia videre in carne desiderabile fuit iustis. Exemplum habetur in Simeone *Luc. 2.* Unde vestri oculi sunt beati qui vident et caet. Et nonne Iudaei viderunt? Dico quod de ipsis dicitur quod non vident, quia solum exterius vident. Sed contrarium habetur *in Ioan. 20.* ubi dicitur: *Beati qui non viderunt, et crediderunt.* Dicendum, quod est beatitudo rei, quae habetur per participationem, et beatitudo spei, quae habetur in merendo. Unde beati qui non viderunt beatitudine spei sive meriti, et beati qui vident, beatitudine rei sive participationis; unde de Abraham dicitur *Io. 8. Exultavit ut videret diem meum, vidit, et gavisus est. Vos autem audite parabolam seminantis* etc. Hic ponitur expositio. Et primo concludit, quod ipsi erant digni. Secundo exponit. Dicit ergo, *Vos audite* etc. quia scilicet estis digni vos audire, et non solum audire, sed per me audire: *Prover. 1. Audiens sapiens sapientior erit. Omnis qui audit verbum regni* etc. Hic exponit; et quia fecerat mentionem de duplici terra, ideo primo exponit quod dixerat de terra mala, secundo de terra bona, ibi, *Qui terram bonam* etc. Item in terra mala posuerat tres differentias, quia quaedam secus viam, quaedam in petrosa, quaedam in spinosa, et hoc exponit. Et ad huius intellectum debetis scire, quod audire verbum Dei debet habere effectum unum, ut infigatur in corde: unde *Beatus qui in lege Domini meditatur die ac nocte, Psal. 1.* Alibi *118. In corde meo abscondi eloquia tua, ut non peccem tibi.* Item alius effectus est ut perducatur in opus: in quibusdam enim impeditur primus, in quibusdam secundus. De primo ponitur. Et sciendum quod litera habet interpositionem, et debet sic intelligi. *Omnis qui audit* etc. Et hic est qui est secus viam. Et quare non intelligit? Quia venit malus homo etc. unde, *Omnis qui audit verbum regni*, idest Christi praedicantis regnum coelorum, quia Christus solum regnum Dei praedicavit: Moyses enim terrenum regnum praedicavit; unde Petrus *Io. 6. Domine ad quem ibimus? verba vitae aeternae habes.* Aliqui sicut infideles non audiunt: *Isa. 65. Locutus sum, et non audistis* etc. Aliqui sunt qui audiunt, *Beati qui audiunt verba Dei, Luc. 11.* Sed *non intelligit*, Glossa, *Quia audit non ex affectu, unde non recondit in corde: Psal. 35. Noluit intelligere ut bene ageret.* Et quid erit de isto? Capitur a furibus, quia detinetur mens a cogitationibus, et ita rapitur; et hoc est quod dicit, *Venit malus*, scilicet diabolus, quia malus non natura, sed perversitate: *Et rapit*, scilicet occulte, seducendo, et inducendo vanam cogitationem. *Et rapit quod seminatum est in corde eius*, scilicet semen, *Hic est qui seminatus est secus viam.* Seminatus, aliquando nominat quo seminatur, aliquando agrum qui seminatur. Unde cum dicit, *quod seminatum est*, intelligitur semen; cum vero dicitur, *qui seminatus est*, intelligitur ager. Homo enim dicitur ager, de quo agro habetur *Prover. 34. Diligenter exerce agrum tuum*, etc. Et quomodo secus viam? Quoniam non custoditur, contra illud *Prover. 4. Omni custodia serva cor tuum, quoniam ex ipso vita procedit.* Sic homo dicitur seminatus secus viam, qui cor recipit, sed non custodit. Secundus effectus est producere in opus: unde *Iac. 1. Estote factores verbi, et non auditores tantum.* Effectus autem iste impeditur per prospera et adversa. De eo qui impeditur per adversa dicit, *Qui autem super petrosa seminatus* etc. Primo ergo ponit principium boni. Secundo occasionem mali, ibi, *Non habet* etc. Tertio malum, ibi, *Facta autem* etc. Petra est malum cor, in quod non potest penetrare verbum, sicut in terra petrosa, et ubi est parum de terra; sic aliqui non exponunt cor suum penetrabile: tunc enim dicitur penetrabile, quando nihil praeponit verbo, ita quod verbum habeat ut radicem principalem; unde *Ezec. 11. Auferam a vobis cor lapideum* etc. *Hic verbum audit, et continuo cum gaudio suscipit illud*, idest delectatur de iustitia, et pronus fit ad bonum: *Ad Gala. 3. Qui tribuit vobis spiritum sanctum, operatur in vobis virtutes*, et sic delectatur; sed non potest figi, quia *radicem non habet*, quia in lapide seminatur. Radix autem charitas est: *Ad Ephes. 3. In charitate radicati et fundati* etc. *Sap. 1. Sed temporalis est*, et ad tempus gaudet: *Eccles. 6. Est amicus socius mensae, et non permanebit in die necessitatis.* Haec est ergo occasio, quia non habet radicem. Et quomodo est, quia male figitur: unde dicit, *Facta tribulatione et persecutione propter verbum* etc. ut quando occurrunt, adversantur contra fidem, et tribulationes per interiores, vel exteriores adversitates propter doctrinam verbi, vel propter fidem, *Continuo scandalizantur*, quia a fide resiliunt: *Psal. 118. Pax multa diligentibus legem tuam, et non est illis scandalum* etc. Ille qui perseverat, est amicus. Et dicit, *continuo*: quia etsi charitatem habeant, ex multa tribulatione possent scandalizari. Sed quando continuo ex parva tribulatione quis scandalizatur, non est radicatus in charitate; unde *1. ad Cor. 10. Fidelis Deus, qui non permittit hominem tentari ultra quam possit, sed faciet etiam cum tentatione proventum*; et *ad Heb. 12. Nondum enim restitistis usque ad sanguinem.* Et secundum Hieronymum dicit, continuo quia distantor inter istum et illum. *Qui autem semi-*

natus est in spinis etc. Hic ponitur impedimentum bene fructificandi, quod aliquando fit ex prosperitatibus; et aliquando ex adversitatibus: unde dicit, *Qui autem in spinis* etc. *hic est qui audit* etc. Istae spinae sunt solicitudines huius saeculi: sicut enim spinae pungunt, et non sinunt hominem quiescere, sic nec istae solicitudines. Ideo nolite seri super spinas. *Solicitudo huius saeculi*, etc. sive *fallacia divitiarum*. *Solicitudo* quoad futura, *Fallacia divitiarum* quoad praesentia: unde cum abundant divitiae, fallaces sunt: *1. ad Ti. 6. Divitibus huius saeculi praecipe, non sublime sapere, neque sperare in incerto divitiarum*. Item cum desiderantur, fallunt quantum ad satietatem, quia non satiant. Item solicitant; ideo Dominus Apostolis suis prohibet, *Nolite soliciti esse quid manducetis, aut quid bibatis, supra 6. Suffocant verbum*. Superius dixit aruit, hic suffocat. Scitis enim quod candela potest extingui vel propter defectum humoris, et tunc exarsit: aliquando propter superfluitatem, et tunc suffocatur; sic et vita naturalis, quae fundatur in calido et humido, potest deficere propter abundantiam humoris, vel propter defectum. Similiter tribulationes aliquando subtrahunt humores consolationis praesentis, et tunc redditur instabilis, et arescit: aliquando accrescunt, et tunc suffocantur; ideo semen est sine fructu; unde dicit, *Et sine fructu efficitur: Ad Rom. 7. Quem ergo fructum habuistis in illis in quibus nunc erubescitis?* Et sequitur, *Servi autem facti Deo, habetis fructum vestrum in sanctificationem: Ad Eph. 5. Fructus enim lucis in omni bonitate, et iustitia, et veritate. Qui vero in terram bonam seminatus* est etc. Exposita triplici differentia ad malum, subiungit ad bona, quam distinguit per tres affectus, quia primo, *audit*. Item plus, *Et intelligit*. Item, *Fructum affert, et facit, aliud quidem centesimum* etc. Exponatur sicut supra. Sciendum tamen quod Augustinus *2 lib. cap. 23. de civ. Dei* ponit expositionem quorundam qui volebant sic interpretari, quia in die, cum Dominus veniet ad iudicium, multi sancti orabunt pro multis; et secundum quod erunt meliores, plures eis dabuntur. Unde quibusdam debuntur triginta, quibusdam sexaginta, quibusdam centum. Sed hoc est contra fidem: quia peccata mortalia non dimittentur, quia sine charitate non possunt dimitti, unde mortalia contraria sunt charitati, venialia non ideo etc.

b Supra posuit parabolam, in qua ostendebatur impedimentum evangelicae doctrinae ab extrinseco; hic ponitur alia parabola, in qua ponitur impedimentum de audienda doctrina, quod est ab intrinseco, quia in hac ad nos trahuntur ea, de quibus ingenia solent solicitari. Primo ergo docet de origine boni et mali. Secundo de processu. Tertio de fine. Secundum, ibi, *Cum autem crevissent* etc. Tertium, ibi, *Et in tempore messis* etc. Circa primum notantur duo. Primo de origine boni. Secundo mali, ibi, *Cum autem dormirent* etc. Dicit ergo, *Aliam parabolam* etc. Et quibus, eis? Dico non Apostolis tantum, sed etiam turbis. Unde cum primam in navi exposuisset Apostolis, convertit se ad turbas. *Aliam*, non alteram, quia non solum proposuit duas parabolas, sed plures: alterum vero unum de duobus dicitur. Plures autem posuit, ut pluribus dispositionibus subveniret. Quidam enim efficiuntur in uno, quidam in alio. *Simile factum est* etc. In regno continetur rex, et hi qui reguntur: et isti sunt homines coelestes, qui facti sunt aequales angelis: *Psalm. 90. Angelis suis mandavit de te, ut custodiant te in omnibus viis tuis* etc. *Homini qui seminavit bonum semen*. Tres parabolae ponuntur consequenter de semine. Prima de seminato. Secunda de semine inspirato. Tertia de semine multiplicato. Secundum intentionem literae, aliter quam supra accipitur semen. Seminatur enim semen quod seminatur in homine, et hoc est verbum Dei, sicut habetur *Luc. 22*. hic autem accipitur ipse homo, in quo seminatur. Et hoc patet, quia infra dicit quod semen istud sunt filii regni; unde non est alia facienda expositio ab ea quam Dominus fecit. Et dicitur semen, quia sicut semen est principium propagationis, sic homines boni fundamentum totius fidei; unde ex Apostolis tota ecclesia pullulavit; unde *Isa. 1. Nisi Dominus reliquisset nobis semen, quasi Sodoma fuissemus*. Et istud fuit bonum semen, de quo *Isa. 6. Semen sanctum erit id, quod steterit in ea*. Istud seminavit Christus. Et ubi? *In agro suo*, idest in mundo. Mundus enim dicitur ager, in quo sunt boni, ac mali, quem Dominus per creationem edidit; unde *Io. 1. Mundus per ipsum factus est*; et in *Psal. 49. Pulchritudo agri mecum est. Cum autem dormirent* etc. Habito de origine boni, hic agit de origine mali. Et primo ponitur occasio malitiae illatae. Secundo ordo. Ponitur occasio duplex: una est ex parte custodum, secunda ex parte seminantis. Ex parte custodum dicit, *Cum autem dormirent homines* etc. idest praepositi humani generis, qui positi sunt ad custodiendum. *Dormirent*, scilicet per dormitionem mortis, sancti scilicet Apostoli qui noverunt quod haeretici in ecclesia miscuerunt se tritico; unde Paulus, *Scio quod post decessum meum* etc. Deinde ponitur alia occasio; unde dicit, *Venit inimicus* etc. idest diabolus: *Psal. 73. Superbia eorum qui te oderunt, ascendit semper: eorum qui te oderunt*, idest daemonum. Haec autem inimicitia est secundum perversitatem voluntatis. Sed est quaestio. Est ne hoc verum quod aliqua res odiet Deum? Dicendum, quod amor non est, nisi rei cognitae. Dupliciter autem potest cognosci Deus, in se, vel in suis effectibus: in se impossibile est quin ametur: quicquid enim amatur, amatur sub specie boni. Cum ergo sit prima bonitas, odiri non potest. Sed in effectibus suis non est impossibile. Daemones enim inquantum sunt, eum amant a quo sunt; sed aliqui effectus displicent eis, quod scilicet contra voluntatem suam puniantur, quod non ad voluntatem suam puniat homines, et similia. Sequitur de ordine, *Et superseminavit zizania*. Singula verba habent magnam significationem. Videamus ergo quid est quod seminatur, et qualis est ordo. Quod seminatur est zizania, quae similis est tritico, et lolium vocatur. Quid significatur per zizaniam? Filii nequam, et omnes qui iniquitatem diligunt, specialiter haeretici. Tria sunt genera malorum, pravi catholici, schismatici, et haeretici. Mali catholici per paleas significantur, de quibus *supra 3. cap. Paleas comburet igni*. Schismatici per aristas. Haeretici per zizaniam. Seminantur ergo in agro, idest in hoc mundo. Item zizania habet similitudinem cum tritico, sic isti praetendunt speciem boni, ut habetur *1. Timo. 1. Volentes esse legis docto-*

res, non intelligentes, neque quae loquuntur, neque de quibus affirmant. Et nota quod dicitur, *Superseminavit*, et hic non quia prius fuerunt catholici, quam haeretici. Diabolus enim videns ecclesiam dilatari, invidit, et seminavit corruptivum, et movit corda haereticorum, ut magis noceret, unde *ex nobis erant*, secundum quod habetur *in prima Canonica Ioannis, cap. 2. sed ex nobis non erant, quia si ex nobis fuissent, permansissent utique nobiscum.* Item dicit, *in medio tritici*. Non curat diabolus quod aliqui sint haeretici inter Gentiles, quia omnes possidet, sed in medio tritici et fidelis populi: et hoc est quod dicitur *Io. 4. Et in angelis suis reperit pravitatem.* Et Augustinus dicit, quod *nulla societas est ita bona, quin aliquis sit pravus: unde in societate Apostolorum unus fuit malus, scilicet Iudas.* Item dicit, *Et abiit*: ubi signatur malitia daemonis. *Abiit*, idest occultum se reddidit: quando enim instigat, non semper cooperatur: si enim ad votum omnia succederent, de facili posset discerni; ideo aliquando malitiae suae cedit: *Psal. 9. Insidiatur in abscondito, quasi leo in spelunca sua* etc. Consequenter agitur de processu boni et mali. *Cum autem crevisset herba.* Et ut intelligatis, tria considerantur. Primo ponitur manifestatio bonorum a malis. Secundo zelus bonorum contra malos. Tertio tolerantia. Dicit ergo, *Cum crevisset herba, et fructum fecisset, tunc apparuerunt et zizania* etc. A principio enim quando seminatur, non apparet, sed cum crescit herba. Et hoc potest ad utrumque referri, et ad triticum, et ad zizaniam. Augustinus exponit de tritico, quia cum homo parvus est, non potest discernere; sed quando crescit, et facit fructum, et fit spiritualis, tunc cognoscit: *1. ad Corinth. 2. Spiritualis discernit omnia.* Chrysostomus exponit de zizania, quia primo non apparet, quia haeretici primo absconduot scientiam, quia primo aliqua bona dicunt, et praedicant laicis, et post inserunt aliqua mala de clericis, quae libenter audiunt, et sic avertunt populum a dilectione clericorum, et sic per consequens ecclesiae. Sed post cum suscipiunt doctrinam, manifestant malitiam: primo enim non dicunt nisi levia, sed post se manifestant, et doctrinam suam, quae intelliguntur per vinum, de quo vino dicitur *Prov. 23 Ingreditur blande, retro autem mordebit, ut coluber* etc. *Accedentes autem servi patrisfamilias* etc. Hic ponitur de zelo bonorum contra malos. Et primo inquirunt de origine mali Secundo moventur zelo ad extirpationem malorum, ibi, *Servi autem* etc. Dicit, *Accedentes autem* etc. Primo videndum qui sint isti servi Infra dicit de messoribus; sed isti non servi, sed angeli. Isti sunt homines boni: et hoc non est inconveniens, cum Dominus dicatur et ostium, et ostiarius. Accedentes autem servi per fidem: *Psalm. 33. Accedite ad eum, et illuminamini. Dixerunt, Domine nonne bonum semen seminasti in agro tuo* etc. Nonne Apostoli bonam doctrinam seminaverunt? ita utique. *Vidit Dominus cuncta quae fecerat, et erant valde bona, Gen. 1. Unde ergo* etc. Quaestio similis habetur *Hiere. 2. Ego plantavi vineam electam, quomodo conversa es mihi in pravum vinea aliena?* Respondet Dominus, *Et ait illis: Inimicus homo hoc fecit.* Et notate quod hoc non ex prima origine, sed de hoc quod in hominibus est a diabolo; *Sapient. 2. Invidia diaboli intravit in orbem terrarum.* Homo dicitur diabolus per defectum a deitate: *Psal. 9. Exurge Domine, non confortetur homo* etc. Hic homo dicitur inimicus propter consummatam malitiam: *Genes. 3. Inimicitias ponam inter te et ipsum. Servi autem dixerunt.* Hic dicitur quod servi moventur zelo ad extirpationem malorum. *Vis, imus, et colligimus ea.* Dicuntur hic de ipsis duo laudabilia, quia moventur ad destruendum malum: *1. ad Corinth. 5. Auferte malum ex vobisipsis.* Item aliud laudabile, quia hoc facere nolunt proprio motu, sed iussu Domini: unde *Tob. 4. Omni tempore benedic Deum, et omnia consilia tua in ipso permaneant. Et ait illis.* Nota, hic est tertium, scilicet de sustinentia malorum, de hoc *Eccl. 8. Etenim quia cito non profertur contra malos sententia, filii hominum absque timore perpetrant mala.* Et primo ostendit propositum. Secundo rationem assignat. Tertio ponit terminum sustinentiae, quia semper non sustinebit. Dicit ergo, *Non*, idest non volo quod colligatis adhuc: *2. Pet. ultim. Non tardat Dominus promissionem suam, sed patienter expectat. Ne forte.* Hic ponit rationem. Et prima fronte notare debetis, quod bonum est magnum, et victoriosum supra malum, quia bonum potest esse sine malo, malum autem non sine bono; ideo sustinet Dominus multa mala ut veniant, vel etiam ne pereant multa bona. Ideo dicit, *Ne forte colligentes zizania*, idest malos, vel haereticos etc. *eradicetis simul et triticum.* Quatuor de causis contingit quare mali non debeant eradicari propter bonos. Una causa est, quia per malos exercitantur boni: *1. Corinth. 11. Oportet haereses esse, ut qui probati sunt, manifesti fiant in vobis: Proverb. 11. Qui stultus est, serviet sapienti.* Si non fuissent haeretici, non claruisset scientia sanctorum, Augustini, et aliorum. Unde qui vellet malos eradicare, eradicaret et multa bona. Item contingit quod qui modo malus, postea bonus fit, ut Paulus. Unde si occisus fuisset Paulus, careremus doctrina tanti magistri, quod absit. Ideo si vis eradicare, eradicabis simul et triticum, scilicet eum, qui erit triticum: *Psalm. 67. Dixit Dominus, ex Basan convertam* etc. Tertia ratio, quia aliqui videntur mali, et non sunt; ideo si velles evellere malos, statim multos bonos extirpares. Et hoc apparet, quia noluit Deus quod colligerentur, donec ad perfectam maturitatem pervenirent; unde *1. ad Corinth. 4. Nolite ante tempus iudicare.* Quarta ratio est, quia aliquis quandoque est magnae potestatis; ideo si excludatur, trahit multos secum, et sic cum illo malo multi pereunt. Ideo congregatio non excommunicatur, nec princeps populi, ne cum uno multi cadant. De tali intelligitur quod dicitur *in Apocalypsi 12. Quod draco traxit tertiam partem stellarum secum* etc. Et *Gen. 18. Absit a te ut hanc rem facias, et occidas iustum cum impio.* Sed numquid semper parcetur eis? Non, sed usque ad tempus; unde dicit, *Sinite utraque crescere usque ad messem et cast.* Similis sententia habetur *Apoc. ult. Qui nocet, noceat adhuc, et qui in sordibus est, sordescat adhuc. Sinite* etc. Contra istam sententiam obiicitur, quia dicitur *Isaiae 1. Auferte malum cogitationum vestrarum* etc. Item *1. Corinth. 5. Expurgate vetus fermentum ut sitis nova conspersio sicut estis azymi* etc. Quid ergo dicit *sinite* etc. Chrysostomus dicit quod loquitur de occisione. Unde haeretici non sunt occidendi, quia inde multa mala seque-

rentur. Augustinus in epistola quadam dicit, quod fuit sibi visum aliquando quod non deberent occidi; sed post experimento didicit quod multi convertuntur per violentiam: Dominus enim quosdam violenter trahit, sicut traxit Paulum. Unde iste coacte conversus plus profecit quam omnes alii qui voluntarie crediderunt. Et hanc opinionem tractavit Augustinus. Unde secundum sententiam Chrysostomi si non posset sine periculo, non debet fieri, sed ubi maius periculum timetur. Et hoc patet inducendo in omnibus, quia etsi mali sunt, prosunt ad exercitationem. Quia tamen magis timendum est ne evangelica doctrina per eos in aliis pereat, ideo etc. Item aliqui qui modo sunt mali, fiunt post boni. Verum est quod statim non debeat occidi, sed, sicut habetur ad *Titum 3. Haereticum post primam et secundam monitionem devita*. Ad aliud, quod tertio opponitur, quia scilicet multi videntur mali qui sunt boni, verum est, si fieret indiscrete, sicut habetur *1. ad Ti. 4*. Item quod dictum est, quod princeps excommunicari non debet, si videas quod maius sit scandalum si excommunicetur quam in eo quod delinquit, non debet excommunicari; sed si aliquid egisset quod esset ad periculum fidei, sine dubio excommunicari debet, quodcumque inde accidat damnum. *Et in tempore messis dicam messoribus* etc. Supra Dominus exposuit parabolice originem boni, et mali, et processum utriusque; hic agitur de similitudine utriusque. Et primo ponitur tempus finis. Secundo ponuntur ministri. Tertio modus et ordo, quorum unumquodque ordinatur ad finem. Tempus tangitur, cum dicitur, *In tempore messis* etc. Tempus messis est tempus collectionis fructus, qui expectatur ex seminibus. Duplex est autem collectio, una in ecclesia praesenti, alia in coelesti. Et ideo duplex est messis; quaedam congregationis fructuum in praesenti, de hac *Io. 4. Levate oculos vestros, et videte regiones, quoniam albae sunt iam ad messem*. Item tempus messis in triumphanti ecclesia; unde *inf. eod.* dicitur, quod messis est consummatio saeculi; ergo usque ad illud tempus differtur. Qui sunt ministri, messores? *Unde dicam messoribus*. Messores primae messis fuerunt Apostoli: ipsi enim collegerunt et converterunt totum mundum, de quibus *Ioan. 4. Misi vos metere quod non seminastis*. In secunda messe messores erunt angeli: *Apocalyp. 14. Dictum est cuidam angelo: Mitte falcem tuam, et mete: quia venit hora ut metatur, quoniam aruit messis terrae et caet.* Quae enim mediante Deo fiunt, credendum quod fiant ministerio angelorum: unde dicitur de angelis *Psal. 102. Ministri eius qui facitis voluntatem eius*. Sed videamus ordinem, et quomodo assequantur finem, et quem finem. Et primo de malis. Secundo de bonis. De malis sciendum, quod primo colliguntur. Secundo alligantur. Tertio comburuntur. In primo est separatio malorum a bonis. Quamdiu durat tempus istud, mali cum bonis sunt, zizania cum tritico, lilium inter spinas, ut habetur in *Cantica 2. infra: Matth. 25. Cum venerit filius hominis, separabit bonos a malis, haedos ab agnis*; unde dicit, *Colligite primum zizania* etc. Modo quasi indiscrete accidunt bona et mala bonis et malis: et hoc est quod dicitur *Eccl. 9. Quod hoc pessimum est inter omnia, quae sub coelo fiunt, quia eadem cunctis eveniunt*; sed tunc bona redduntur bonis, et mala malis. Ne ergo involvantur, oportet quod separentur et alligentur. Unde *et alligate ea*. In alligatione perpetuitas poenae signatur: *Psal. 149. Ad alligandos reges eorum in compedibus* etc. *infra 22. Ligatis manibus et pedibus proiicite eum in tenebras exteriores*, quod signat impoenitentiam et irrevocationem aeternae damnationis. *In fasciculos*. Omnes erunt separati a visione Dei: poena damni erit aequalis omnibus, ideo ponentur in fasciculos, sicut habetur *Levit. 13.* ubi docetur discernere inter sanguinem, et sanguinem, inter lepram, et lepram, et *Isa. 27. In mensura contra mensuram* Et ad quid? *Ad comburendum*, idest igni aeterno tradentur. De isto dicitur *Lucae 16. Quia crucior in hac flamma*. Deinde cum dicitur, *Triticum autem* et caet. ponitur finis bonorum. Et e contrario tria ponuntur, scilicet puritas, et unitas, et tranquillitas. Puritas, cum dicitur, *Triticum*. Sed notate quod zizania fuit colligata, ideo non fuit excussa, triticum vero fuit excussum. Et hoc significat quod mali cum suis inquinamentis in infernum mittentur; sed boni plenius erunt purgati: *Isa. 35. Via sancta vocabitur, non transibit per eam pollutus*. Item est inter eos unitas; unde, *Congregate*. Inter malos semper sunt iurgia, ideo non habent unitatem; sed boni congregantur: *Ps. 49. Congregate illi sanctos eius, qui ordinant testamentum eius super sacrificia* etc. et *inf. 24. Ubi corpus, ibi congregabuntur et aquilae*. Item erit inter eos tranquillitas; unde dicit, *In horreum meum*. Horreum fit ad conservationem messis; sic illa patria erit horreum sanctorum, ubi erunt cum laude et laetitia sempiterna, ut habetur *Isa. 35*.

b Per duas ostendit impedimentum evangelicae doctrinae. Sed quia posset aliquis dicere, si ita est, quod ita impeditur, quod quaedam secus viam, quaedam super petram etc. et ita videtur, quod non posset proficere, ideo subdit de profectu parabolice, quod scilicet profecerit propter duo. Primo propter pravitatem apparentem. Secundo propter occultationem. Ideo duas parabolas ponit. Secundo, ibi, *Aliam parabolam* etc. Tertio confirmat modum per auctoritatem prophetae, ibi, *Haec omnia locutus* etc. Circa primum primo agit de seminatione. Secundo de parvitate seminis. Tertio de magnitudine fructus. Secundum, ibi, *Quod minimum* etc. Tertium, ibi, *Quod cum creverit* etc. Dicit ergo, *Simile est regnum caelorum grano sinapis* etc. In regno est rex, princeps, subditi, et etiam incarcerati. Item divitiae etc. Ideo ad haec omnia possumus assimilare regnum. Quod ergo dicit quod simile etc. potest exponi, sicut dicit Hieronymus, quod per granum sinapis doctrina evangelica intelligitur. Et quare, quia granum istud fervidum est. Item venena repellit. Et hoc significatur, quia doctrina evangelica per fidem facit fervescere: *infra 17. Si habueritis fidem sicut granum sinapis, dicetis monti huic, transi hinc, et transibit, et nihil impossibile erit vobis* etc. Item excludit errores; unde utilis est ad arguendum, ut habetur *2. ad Timoth. 3. Quod accipiens homo seminavit*. Homo iste est Christus, qui seminavit istud semen. Vel hoc quilibet homo qui doctrinam evangelicam seminat. *In agro suo*, idest in corde suo, quando ei praebet assensum. Christus seminavit, quia fidem dedit in qua salvi sumus: *Ephe. 2. Quoniam enim salvati estis per fidem, et non ex*

vobis, Dei enim donum est. Item quilibet, qui obedit, seminat in agro, idest in corde: *Proverb. 24. Diligenter exerce agrum tuum.* In isto agro sunt diversa semina, quae sunt diversa dogmata. Dogmata Hieronymi, et Augustini magna videntur, et confirmantur magnis argumentis: similiter doctrina legis. Sed doctrina legis evangelicae modica apparuit, quia praedicabat Deum passum, crucifixum, et huiusmodi. Et quis posset hoc credere: *1. ad Cor. 1. Verbum crucis*; et ideo dicit, *Quod minimum quidem est omnibus seminibus*, Unde primo minima apparuit: *pereuntibus quidem stultitia est, his autem qui salvi fiunt, idest nobis virtus Dei est.* Sequitur magnitudo. Et primo ponitur magnitudo. Secundo confirmatur, ibi, *Cum autem creverit*, idest pullulaverit, *maius est omnibus oleribus*, quia doctrina evangelica magis fructificavit, quam doctrina legis, quia doctrina legis non fructificavit nisi inter Iudaeos; unde dicebatur *Psal. 147. Non fecit taliter omni nationi* et caet. Non enim fuit aliquis Philosophus qui aliquam patriam potuerit totam convertere ad suam doctrinam: si enim aliquis philosophus, sicut Plato, dixisset, quod talis et talis veniet, non crederetur ei: *Psal. 118. Narraverunt mihi iniqui fabulationes, sed non ut lex tua.* Maior est ergo in soliditate, in generalitate, et in utilitate. In soliditate, *et fit arbor*, quia aliae doctrinae sunt olera mollia nihil firmum habentia, quia rationi humanae subiecta: *Sap. 9. Cogitationes enim mortalium timidae, et incertae providentiae nostrae*; sed haec est arbor firma: *Psalm. 118. In aeternum Domine, permanet verbum tuum: Lucae 21. Caelum et terra transibunt, verba autem mea non transibunt* etc. Ideo sicut haec arbor se habet ad alias arbores, ita haec doctrina ad alias. *Ita ut volucres coeli veniant, et habitent in ramis eius.* Item praeest in generalitate doctrinae: quia haec scientia multos ramos habet, et exhibet homini quae sunt necessaria ad vitam. Unde si sunt coniugati, habent per istam qualiter se regere debent, sic clerici quomodo vivant, et sic de aliis: ideo diversa dogmata sunt diversi rami. Item praeest utilitate, quia volucres habitant etc. idest omnes qui habent animum in caelis: *Ad Philip. 3. Nostra conversatio est in coelis.* Isti veniunt, et meditantur, et quiescunt: qui enim habitant in terra, non sunt volucres: *2. ad Cor. 4. Non contemplantibus nobis quae videntur, sed quae non videntur: quae enim videntur, temporalia sunt; quae autem non videntur, aeterna sunt.* Chrysostomus exponit de Apostolis, quos comparavit grano sinapis, quia erant spiritu ferventes; et istud seminavit homo, idest Christus, in agro, idest in ecclesia, ex quo tota fructificatio accidit ecclesiae, et fuerunt modici et abiecti. Nulla enim scientia divulgata est per tam deiectos homines; unde Apostolus *1. Cor. 1. Non multi sapientes, sive potentes, non multi nobiles; sed quae stulta sunt mundi elegit Deus ut confundat sapientes* etc. Sed cum creverit, maius est effectum omnibus, quia Apostoli maiorem fecerunt fructum; Alexander convertit unam partem mundi ad se, Roma similiter; sed numquam tantum sicut isti, qui tantum fecerunt, ut volucres coeli, idest boni, requiescant in ramis, idest in doctrinis eorum: *Zac. 8. Apprehendent fimbriam viri Iudaei dicentes: Ibimus vobiscum. Audivimus enim, quoniam Deus vobiscum est.* Hilarius exponit de Christo, quod fuit granum sinapis propter fervorem, quia plenus Spiritu sancto, quod seminavit postea in morte. In agro, idest in populo, quod minimum fuit propter contemptum infidelium: *Isa. 53. Vidimus eum, et non erat ei aspectus, et desideravimus eum despectum et novissimum virorum, virum dolorum, et scientem infirmitatem. Et maius est omnibus oleribus*, idest omnibus perfectis. Non adaequabitur etc. Et comparantur perfecti oleribus, quia olus datur infirmis: qui infirmus est, olera manducet. Sed doctrina Christi perfectis datur, et sic fit arbor. Et hoc significatur per arborem, de qua habetur *Dan. 4. Aliam parabolam locutus est eis.* Hic ponitur parabola de profectu, et ostenditur mirabilis, quia de semine occulto; unde dicit, *Simile est regnum coelorum fermento, quod acceptum* etc. Notate quod non est inconveniens idem aliquando in bonum, aliquando in malum interpretari, sicut petra aliquando interpretatur Christus, aliquando contrarium, ut duritia: *Ezech 36. Auferam a vobis cor lapideum de carne vestra.* Ita fermentum aliquando interpretatur in malo, inquantum habet corruptionem: *1. ad Cor. 5. Expurgate vetus fermentum* etc. Item *Non in fermento veteri neque in fermento malitiae et nequitiae* etc. ibidem. Sed secundum quod habet fervorem, et virtutem dilatandi, sic sonat in bonum. Quid ergo significatur per illud? Significantur quatuor, Chrysostomus dicit, quod istud fermentum sunt Apostoli. *Mulier*, divina sapientia, *Abscondit*, eos, *in farinae satis tribus*, idest in tribulationibus oppressit. Sed primo accepit; unde *Io. 6. et 15. Ego vos elegi de mundo ut eatis.* Quos misit inter fideles, posuit in farinae satis tribus. Satus est mensura, et valet modicum et dimidium, idest in tribus mensuris farinae. Et quare in tribus? Ponitur finitum pro infinito, quia inter multas gentes. Vel propter tres partes mundi, quia ad omnes missi; vel propter gentes, quae a tribus filiis Noe ortae sunt. *Donec fermentatum est totum*, idest donec omnes converterentur ad Deum: *Psal. 18. In omnem terram exivit sonus eorum, et in fines orbis terrae verba eorum* etc. Vel aliter secundum Augustinum, per fermentum fervor charitatis significatur, quia sicut fermentum dilatat, sic charitas: *Psal. 118. Viam mandatorum tuorum cucurri, cum dilatasti cor meum.* Mulier ratio, anima abscondit in tribus, idest in toto corde, in tota anima, in totis viribus. Vel per tria sata tres status, scilicet praelatorum, contemplativorum, et activorum, qui per Noe, Iob, et Daniel intelliguntur. Vel possunt referri ad fructum centesimum, quadragesimum, et trigesimum. Hieronymus exponit de doctrina evangelica, quam mulier, idest sapientia, abscondit in tribus satis, quae sunt spiritus, et anima, vel irascibilis, et concupiscibilis, et rationalis. Vel aliter per mulierem intelligitur fides; per tria sata tres personae in divinis. Hilarius exponit de Christo, qui est fermentum, quod per providentiam Patris in mundo absconsum est in lege triplici, lege naturae, lege mosayca, et lege evangelica. *Haec omnia loquutus est Iesus in parabolis* et caet. Positis diversis parabolis ad turbas, hic confirmat, vel approbat per auctoritatem prophetae: et dividitur in tres. Quia primo ponitur consuetudo Christi circa parabolicam lectionem. Secundo adhibetur auctoritas. Ter-

tio ponitur praecedentium expositio. Secunda, ibi. *Ut adimpleretur* etc. Tertia, ibi, *Tunc dimissis* et caet. Dicit ergo, *Haec omnia* et caet. Quare erge turbis loqueretur in parabolis, ratia est duplex, quia in turba permixti erant aliqui fideles, et aliqui infideles: item aliqui benigni, et aliqui maligni: propter malignos, et infideles loquebatur sic, ut non intelligerent, ut supra dictum est, *ut videntes non videant*. Propter fideles, ut melius capiant, melius retineant. Et hoc habetur *Marci 4.* Paulus *1. ad Corint. 3. Non potui vobis loqui quasi spiritualibus, sed quasi carnalibus. Et sine parabolis non loquebatur sis* ete. Hoc videtur falsum, quia in sermone Domini in monte, et in multis aliis, non loquebatur in parabolis. Chrysostomus sic solvit, quod verum est de ista tota locutione, quia istam totam praedicationem ad turbas parabolice loquutus est. Augustinus sic, quod ideo non sine parabolis, quia aliquam locutionem non est loquutus ad turbas, quin permiscuerit aliquam parabolam. Unde in sermone Domini in monte permiscuit, ubi dixit, *Nesciat sinistra tua quid faciat dextera tua*. Et dicit, quod si aliquando inveniatur sine parabola, dicendum, quod Evangelistae non secundum ordinem narraverunt: unde etsi non sit scripta parabola, intelligi debet, quod propter hoc, quod ibi dicit, quod sine parabolis non loquebatur eis, et nisi commisceret parabolas, ut adimpleretur quod dictum est per prophetam dicentem *Psalm. 77. Aperiam in parabolis os meum*. Dupliciter loquutus est Dominus humano generi. Primo in prophetis. Secundo in seipso: *Isa. 52. Ecce ego qui loquebar, ecce adsum*. Utrobique parabolice locutus est, in prophetis multipliciter, et per seipsum similiter: quod enim factum est in prophetis, signum fuit quod faciendum erat per Christum; unde dicitur, *Ego Dominus qui aperui os prophetarum in parabolis, aperiam in meipso. Eructabo abscondita a constitutione mundi*. In aperitione oris est manifestatio secretorum, ut supra; eructatio ex intimis est. Tunc eructat, quando de profundo sapientiae emittit: *Psal. 44. Eructavit cor meum verbum bonum*. Sapientia Domini abscondita est: *Iob 28. Abscondita est ab oculis omnium viventium: Ioan. 1. Deum nemo vidit unquam; unigenitus filius, qui est in sinu Patris, ipse enarravit* etc. Eructavit abscondita, et quae fuerunt occulta a mundi constitutione: *Ad Eph. 3. Quod aliis generationibus non est agnitum filiis hominum, sicuti nunc revelatum est sanctis Apostolis eius, et prophetis in spiritu*. Vel aliter. Eructabo ea, quae sunt a constitutione mundi, quae sunt abscondita. Et quare? quia ipse est e constitutione mundi, et ipse nobis revelavit seipsum per ea, quae fecit: *Rom. 1. Invisibilia Dei per ea quae facta sunt, intellecta conspiciuntur* etc. *Tunc dimissis turbis venit in domum*. Hic exponitur una ex praemissis parabolis. Et primo describitur locus. Secundo discipulorum interrogatio. Tertio expositio. Dicit ergo, *Tunc* etc. In quo datur nobis exemplum, si velimus secreta investigare, debemus in secretum intrare: *Sapien. 8. Intrans in domum meam, conquiescam cum illa: Eccles. 32. Praecurre in domum tuam, et illic advocare, et illic lude, et age conceptiones tuas, et non in delictis et verbo superbo* etc. *Et accesserunt ad eum discipuli eius dicentes: Edissere nobis parabolam zizaniorum agri* et caet. quia de ista magis dubitabant. Aliquando prae reverentia accedere non audebant, ut habetur *Ioann. 4. Quod nemo dixit ei, quare cum muliere loqueretur* et caet. Sed hic specialem audaciam acceperunt, quia audierant, *Vobis datum est* et caet. Sic si aliquid mysticum velimus acquirere, debemus ad eum accedere. *Accedite ad eum, et illuminamini, Psal. 33. Qui respondens ait*. Hic ponitur expositio parabolae zizaniae. Et primo quoad primam seminationem. Secundo quoad superseminationem. Tertio quoad utrumque. Et primo exponit quid sit seminator, quid ager, quid semen. *Qui seminat bonum semen, est filius hominis*. Nominat se filium hominis, tum propter humilitatem, tum ut repellat haereticos futuros: quidam enim Deum esse negaverunt, quidem vero hominem. Unde dicit se filium hominis, quod ad hominem pertinet, et seminare spirituale, ad Deum pertinet: *Ps. 4. Signatum est super nos lumen vultus tui Domine* etc. *Ager est mundus*, quem ipse creavit; unde supra dixit, *In agro suo: Ioan. 1. In propria venit* etc. Item ibidem: *Mundus per ipsum factus est. Bonum vero semen hi sunt filii regni*, ex quo alii propagati sunt, qui fuerunt boni filii. *Quod si filii, et haeredes, ad Rom. 8.* Deinde exponit quod ad superseminationem pertinet, et dicit quid sit semen: zizania autem filii sunt nequam: *Isa. 1. Vae populo gravi iniquitate, semini nequam, filiis sceleratis* etc. Deinde quis seminator, dicens, *Inimicus autem, qui seminavit ea, est diabolus*, qui induxit peccatum; *Sap. 2. Invidia diaboli intravit mors in orbem terrarum*. Consequenter agitur de distinctione; et tria facit. Primo ponitur tempus. Secundo ministri. Tertio distinctio. Tempus ponit, *Messis vero consummatio saeculi est*. Sicut est dictum collectio prima facta per Apostolos, de qua *Io. 4. Levate oculos vestros* etc. Alia vero, in qua erit fructus collectio, de qua *ad Galat. ult. Quae seminaverit homo, haec et metet. Messores vero angeli sunt*. Sicut enim in praesenti ecclesia ministri boni sunt homines, sic tunc erunt angeli. Consequenter ponit finem utriusque, ibi, *Sicut ergo colliguntur zizania* etc. Et primo quoad malos. Secundo quoad bonos. Tertio excitat ad spiritualem sensum. Dicit ergo, *Sicut zizania colliguntur, et igni comburuntur, sic erit in consummatione* etc. *Mittet filius hominis angelos suos*. Haec verba ostendunt eum esse hominem, et Deum. *Et colligent de regno eius omnia scandala*, retorquet ad peccata, quae fiunt in proximum. Quod autem sequitur, *Et eos qui faciunt iniquitatem*, refert ad alia peccata. Quod autem dicitur, *regnum*, intelligitur praesens ecclesia, quia in triumphanti non sunt scandala, et homo sciet per tribulationem praecedentem finale iudicium. Augustinus dicit, quod non legimus quod mali sunt ad remunerandum bonos, sed boni inveniuntur aliquando punire malos. Quod ergo dicit, *omnia*, intelligendum est in praesenti ecclesia immittendo tribulationes, per quas et boni et mali puniuntur. Chrysostomus exponit per regnum caelestem patriam. Et quod dicitur *omnia scandala*, non intelligitur quod ibi sint, sed quod non sint; unde colligent, et separabunt malos a bonis, ne sint cum eis. *Et mittent eos in caminum ignis*,

Poena damni est carentia divinae visionis. Sed tangitur poena sensus, cum dicitur, *Et mittent eos in caminum ignis*: *Apoc. pen. Non intrabit in eo aliquod coinquinatum. Et mittet eos*, idest filius hominis potestate iudicatoria. *In caminum ignis;* unde dicetur *infra 25. Ite maledicti in ignem aeternum. Ibi erit fletus et stridor dentium.* Hoc expositum est; tamen potest ex hoc haberi quod damnati, et in anima, et corpore punientur; unde *supra 10. Eum timete qui potest animam, et corpus mittere in gehennam* etc. Fletus enim pertinet ad oculos, stridor ad dentes; oculi autem, et dentes sunt membra corporalia, in quo significatur veritas resurrectionis. Item per fletum, qui ex fumo cito generatur, significatur poena ignis; per stridorem dentium frigus: *Ad nimium calorem transeat ab aquis nivium, Iob 24.* Vel aliter, quod fletus ex tristitia, stridor ex ira; unde *Act. 7.* dicitur, quod *stridebant dentibus in eum: Isa. penult. Servi mei gaudebunt prae exultatione cordis, et vos clamabitis prae dolore cordis, et prae contritione cordis ululabitis: Luc. 6. Vae vobis qui ridetis, quia plorabitis.* Item in stridore signatur impatientia, et rixa: *Apocalyp. 16. Qui manducaverunt linguas suas*, propter impatientiam sustinendi. *Tunc iusti fulgebunt, sicut sol in regno Patris eorum.* Hic exponit quoad bonos; et in eis erit duplex fulgor, scilicet in anima per quem Deum videbunt: *Psal. 35. In lumine tuo videbimus lumen*, scilicet increatum: *Isa. 5. Et implebit splendoribus animam tuam.* Et derivabitur ad corpus: *Ad Phil. 3. Reformabit corpus humilitatis nostrae configuratum corpori claritatis suae* etc. *Sap. 3. Fulgebunt iusti, et tamquam scintillae in arundineto discurrent* etc. Quod dicit *sicut sol*, non est intelligendum absolute per omnimodam aequalitatem: maiorem enim habebunt splendorem, sed quia in istis sensibilibus, quod magis splendet, est sol. Convenit autem cum sole, quia sicut sol non mutatur, sic nec iustus: *Eccl. 27. Homo sanctus in sapientia manet, sicut sol; stultus autem ut luna mutatur.* Deinde excitat ad spiritualem sensum, *Qui habet aures* etc. scilicet interiores, *audiat*, scilicet intelligendo: *Isa. 50. Dominus aperuit mihi aurem.*

b Supra Dominus parabolice ostendit doctrinae evangelicae et impedimentum, et profectum; nunc autem ostendit eius dignitatem per quasdam parabolas, quas discipulis exposuit. Dignitas ostenditur quantum ad tria. Quantum ad copiositatem, quantum ad eius communitatem, quantum ad eius pretiositatem. Secunda, ibi, *Iterum simile* etc. Tertia, ibi, *Iterum* etc. Dico ergo, quod copia doctrinae evangelicae est in similitudine thesauri, quia sicut thesaurus est copia divitiarum, sic in doctrina evangelica: *Isa. 33. Divitiae salutis sapientia, timor Domini ipse est thesaurus eius* etc. Circa istud sic procedit. Primo ponitur thesaurus absconditus. Secundo inventio. Tertio acquisitio etc. Secunda, ibi, *Quem qui invenerit* etc. Tertia, ibi, *Et prae gaudio* etc. Iste thesaurus multipliciter potest exponi. Secundum Chrysostomum est evangelica doctrina, de qua *2. ad Cor. 4. Habemus hunc thesaurum in vasis fictilibus*, qui absconditus est in agro huius mundi, scilicet ab oculis immundorum: *sup. 11. Abscondisti haec a sapientibus et prudentibus.* Secundum Gregorium dicitur caeleste desiderium: *Isa. 33. Timor Domini ipse est thesaurus eius.* Iste est absconditus in agro disciplinae, quia exterius videtur contemptibilis, interius vero dulcedinem habet: *Prov. 24. Diligenter exerce agrum tuum.* Secundum Hieronymum est verbum Dei, de quo *ad Colos. 2. In quo sunt omnes thesauri sapientiae, et scientiae absconditi*; quem abscondit in agro sui corporis, quia latebat in carne: *Isa. 2. Et non est finis thesaurorum eius.* Ideo aliter intelligitur sacra doctrina, quae absconditur in agro ecclesiae: *Sap. 7. Infinitus enim thesaurus est hominibus. Quem qui invenit homo abscondit.* Invenitur in omnibus per fidem: nec enim potest in aliquibus esse, nisi per fidem: *Sap. 1. Invenitur ab his qui non tentant illum; apparet autem eis, qui fidem habent in illum.* Sed oportet quod abscondatur, secundum quod dicitur *Psal. 118. In corde meo abscondi eloquia tua.* Quod autem absconditur, non debet esse ex invidia, sed ex cautela. Quare autem abscondi debeat, multiplex est ratio. Una quia magis fructificat et proficit, quia magis exardescit; sicut ignis conclusus magis calefacit, sicut verbum quando est absconditum: *Hier. 20. Factum est verbum Domini quasi ignis aestuans, claususque in ossibus meis, et defeci ferre non sustinens:* et in *Psalm. 38. Concaluit cor meum intra me, et in meditatione mea exardescet ignis.* Item est quod absconditur ob inanem gloriam: si enim fumigat exterius, subiacet periculo; ideo Dominus *supra cap. 3. Ora Patrem tuum in abscondito.* Item quia sic tutius custoditur: quando enim est in publico, tunc invenitur qui rapit: *Isa. 39. Qui ostendit thesauros nuntiis regis Babylonis:* et subditur, *Ecce venient dies, et auferentur omnia, quae in domo tua sunt.* Sed quid est quod dictum est *supra 3. cap. Luceant opera vestra bona.* Solvitur ob distinctionem temporum: quia quando primo invenitur, bonum est quod abscondatur; sed quando homo confirmatus est, tunc bonum est quod manifestetur: *Eccl. 41. Thesaurus invisus, et sapientia abscondita, quae utilitas in utrisque?* etc. Gregorius dicit, quod debet esse apertus in effectu, absconditus in corde; unde dicit sic: *Opus sit in publico, quatenus intentio maneat in occulto. Prae gaudio illius vadit, et vendit universa quae habet.* Hoc est tertium de acquisitione, quia gaudet: *Iob 3. Quasi effodientes thesaurum, gaudentque vehementer cum invenerint sepulcrum.* Quando per fidem invenerit, prae gaudio, *Vadit*, et incipit proficere, *Et vendit omnia*, idest contemnit, ut spiritualia habeat, *Et emit agrum* etc. hoc est vel bonam societatem sibi exquirit, vel emit sibi otium quod non habet, scilicet pacem spiritualem: *Ad Phili. 3. Omnia arbitratus sum ut stercora, ut Christum lucrifacerem: Cantic. 8. Si dederit homo omnem substantiam domus suae pro dilectione, quasi nihil despiciet eam* et caet. Item *simile est* etc. Hic ostenditur pulchritudo, vel claritas. *Simile est regnum.* Ista parabola exponitur multipliciter. Chrysostomus, et Hieronymus exponunt de evangelica doctrina. Multae sunt doctrinae falsae: istae non sunt margaritae. Homo ergo qui quaerit diversas doctrinas, invenit unam, scilicet evangelicam doctrinam, quae una est propter veritatem: virtutes enim multae sunt, sed necessitas una: unde Dionysius dicit quod virtus dividit, sed veritas odorem dat. Unde ad designandam veritatem vocat unam. Item dicitur una propter diversam doctrinam prophetarum. *Abiit, et vendidit*, idest omnes do-

ctrinas et prophetarum, et philosophorum pro ista dimisit: *Prover. 25. Inauris aura, et margarita fulgens, qui arguit sapientem, et aurem obedientem* etc. Gregorius istam dicit esse coelestem gloriam, quia bonum est naturaliter desiderabile, et homo semper vult commutare minus bonum pro maiori bono. Summum bonum hominis est gloria coelestis, hanc cum invenerit, debet omnia dimittere pro ista: *Psal. 29. Unam petii a Domino, hanc requiram, ut inhabitem in domo Domini omnibus diebus vitae meae* etc. Augustinus tripliciter exponit. *Simile* etc. idest quaerenti bonos homines a quibus informetur, quia unus pollet in una virtute, alius in alia. *Et cum invenerit*, eam, scilicet Christum, in quo omnes virtutes sunt in summo, *Abiit* etc. Item aliter. Per bonas margaritas signantur diversa praecepta, et omnia ad vitam necessaria. Et dum invenerit unam, idest unum mandatum, scilicet charitatis, *Abiit* etc. *Ioan. 13. Mandatum novum do vobis, ut diligatis invicem, sicut dilexi vos, ut et vos diligatis invicem* etc. Et Apostolus *Rom. 13. Plenitudo legis est dilectio.* Item aliter. Per margaritas intelliguntur diversae scientiae, quas quaerendo invenimus principium omnium scientiarum, scilicet verbum Dei, de quo *Eccles. 1. Fons sapientiae verbum Dei.* Unde debet omnia vendere pro isto, et terrena, et animam, et corpus, quia cum vendis ista, te ipsum habes, et es Dominus tui: *Ad Phil. 3. Omnia arbitratus sum ut stercora, ut Christum lucrifaciam.* Unde omnia debes dare pro isto lucro, sicut dabat Paulus *2. Cor. 5. Unus pro omnibus mortuus est, ut et qui vivunt, iam non sibi vivant, sed ei, qui pro ipsis mortuus est, et resurrexit. Iterum simile est regnum coelorum* etc. Hic ponitur alia parabola. Secundo ponitur expositio non quantum ad totum, sed quoad partem, ibi, *Sic erit* etc. Et in ista duo fiunt. Primo ponitur communitas huius doctrinae. Secundo distinctio, ibi, *Cum impleta* etc. Dicit ergo, *Simile* etc. Ista sagena est quoddam instrumentum, quod circumdat magnam partem maris; unde potest per eam significari, vel doctrina, vel ecclesia, quia primi doctores fuerunt piscatores. Haec ponitur in mari, idest in mundo: *Psal. 103. Hoc mare magnum et spatiosum* etc. *Et ex omni genere piscium congreganti.* Ecce communitas. Lex enim non erat data nisi unigeniti: *Psal. 147. Non fecit taliter omni nationi, et iudicia sua non manifestavit;* lex evangelica congregat omnes: *Ad Rom. 1. Graecis, et Barbaris, et sapientibus, et insipientibus debitor sum.* Et *Mar. ultim. Ite, praedicate evangelium omni creaturae.* Sed nunquid idem erit finis omnium? Modo omnes simul sunt in sagena, sed in fine omnes separabuntur; unde dicit, *Quam cum impleta esset* etc. idest quando tot electi intraverint ut sit completus numerus electorum, *educentes, et secus litus sedentes* etc. Per litus finis mundi significatur, quia non erit apud sanctos turbulentia, sed erunt in quiete bona. Et dicit, *sedentes*, quod pertinet ad iudiciariam potestatem: *infra 19. Vos qui secuti estis me, in regeneratione cum sederit filius hominis in sede maiestatis suae, sedebitis et vos super sedes duodecim iudicantes duodecim tribus Israel. Elegerunt bonos in vasa* sua, et in coelestia habitacula: *Ioan. 14. In domo Patris mei mansiones multae sunt.* Et dicit vasa pluraliter propter diversitatem retributionum: *Luc. 16. Recipiant vos in aeterna tabernacula. Malos autem foras miserunt*, quia omnes immundi eiicientur. *Sic erit in consummatione saeculi.* Hic exponit parabolam. Et notandum quod exponit solum quoad malos. Sed tunc est quaestio, quare magis exponit de malis, quam de bonis? Dicendum, quod fecerat mentionem de sagena, qua quando pisces capiuntur, mali eiiciuntur, et vivunt; boni autem occiduntur, et comeduntur. Ideo posset aliquis dicere, quod ita esset ex parte ista; ideo ut excludat illud, exponit dicens, *Exibunt angeli* etc. Idest ibunt ab intimis contemplationis, quia ubicunque sunt, contemplantur Deum, sed quia progrediuntur ad exterius ministerium: *Daniel. 9.* dicitur de quodam angelo: *Egressus sum, ut docerem te. Et separabunt malos de medio iustorum.* Modo mali sunt inter bonos, zizania in medio tritici, lilium inter spinas, sed separabuntur ex communione bonorum, et ex hoc est mala excommunicatio; ista tamen signum illius, sed tamen alia, quia ecclesia saepe decipitur, sed tunc non erit deceptio. Haec est de qua dicit Apostolus *1. Cor. 16. Si quis non amat Dominum nostrum Iesum Christum, sit anathema*; unde dicitur: *Tollatur impius ne videat gloriam Dei.* Sequitur de poena sensus, *Et mittent eos in caminum ignis.* Hoc exponitur ut supra. Sed est quaestio, quare iteravit hoc Dominus, quia videtur idem esse quod parabola de zizania. Dicendum, quod idem est quantum ad aliquid, quia hic per sagenam intelliguntur et boni, et mali; unde significat eos qui non sunt praecisi ab ecclesia; sed per zizaniam significantur illi qui sunt praecisi per diversitatem dogmatum, et hi non sunt de ecclesia. *Intellexistis haec omnia? Dicunt ei, Etiam.* Postquam Dominus complevit parabolicam doctrinam, et quoad discipulos; hic determinat de effectu. Et primo in discipulis. Secundo in turbis, ibi, *Et factum est* etc. Effectus in discipulis fuit intellectus: unde tria ponuntur. Primo examinatio. Secundo professio. Tertio designatio eorum ad futurum officium. Notandum autem, quod cum multa locutus esset ad turbas, et discipulos, quia futuri erant magistri; ideo oportebat quod intelligerent. Et nota quod de tribus examinabantur. Primo de intellectu, *Intellexistis haec omnia?* Item de amore: *Ioan. ult. Simon amas me plus his?* Item de possibilitate ad passionem infra: *Potestis bibere calicem, quem ego bibiturus sum? Bene patientes erunt ut annuntient, Psal. 91.* Licet humilitatis sit quod homo non se extollat; ingratus tamen est si beneficium non recognoscat: *Isa. 63. Miserationum Domini recordabor.* Ideo respondent et dicunt ei, *Etiam.* Ibi ponitur professio eorum attribuentium sermoni Christi: *Ps. 118. Declaratio sermonum tuorum illuminat, et intellectum dat parvulis. Ideo omnis scriba doctus* etc. Hic ostendit officium quod imminebat eis, quasi iam examinatis. Et haec conclusio dupliciter potest sequi ex praemissis. Primo retorquendo hoc quod dictum est *thesauro.* Potest ergo esse sensus, ut Dominus velit istud exponere: Vos dicitis, quod intelligitis. Si intelligitis, potestis scire quod thesaurus est sacra doctrina. De isto thesauro poteritis proferre nova et vetera. Et notandum quod isti dicuntur scribae, quia possunt conferre in regno caelorum, et in doctrina sacra, ubi nova et vetera continentur. Et dicuntur scribae per idoneitatem, quia scribae, idest docti: *Daniel. 12. Porro docti intelligent; infra 23. Ecce ego mit-*

to ad vos sapientes, et scribas. Item dicuntur scribae ex officio, quia sunt notarii Christi, quia scripserunt mandata Christi in tabulis cordis sui: *Proverb. 6. Liga ea in corde tuo iugiter.* Item in cordibus aliorum; unde Apostolus *2. ad Cor. 3. Epistola vestra scripta est in cordibus nostris. Similis est patrifamilias*, scilicet Christo: ipse enim est Dominus, ut habetur *supra 13. Qui profert de thesauro nova et vetera*, officia novae legis: nova enim lex novos sensus addit super veterem, et Christus exposuit; et ideo debet nobis sufficere ut sit similis Christo, sicut *supra 10.* habetur: *Sufficit discipulo si sit sicut magister eius.* Vel potest dici, Simile est cuicunque alii patri, qui profert de scientia divinitus sibi data nova et vetera. Non sic Manichaei, quia non proferebant vetera: *Cant. 7. Omnia nova et vetera servavi tibi.* Ergo potest referri de expositione parabolae. Secundum Augustinum sic exponitur: *Ideo omnis etc. Vos intellexistis qualiter locutus sum turbis parabolice, et exercitati estis ut quod parabolice dictum est, secundum sensum spiritalem intelligatis.* Unde debetis intelligere, ut ea, quae in veteri leguntur, sciatis exponere per novam. Unde quae in veteri dicuntur, sunt figurae novi testamenti; unde Apostolus *1. ad Corin. 10. Omnia in figura contingebant eis.* Et haec revelata sunt in passione. Unde *infra 27.* dicitur quod patiente Domino velum templi scissum est. Unde Christus ante passionem in parabolis locutus est, ut auditis his, intelligant ea, quae in veteri testamento dicuntur, esse dicta in figura aliarum rerum, licet essent res gestae. *Omnis ergo scriba doctus etc. profert de thesauro suo nova et vetera.* Vel secundum Gregorium, quod vetera referantur ad omnia ea, quae ad peccatum referantur, nova quae ad gratiam Christi: unde nova dicuntur praemia vitae aeternae, poena inferni. Hic ergo profert nova et vetera, qui non praemia, sed poenam etiam inferni considerat. *Et factum est, cum consummasset Iesus parabolas istas* etc. Hic ponitur effectus in turbis duplex, scilicet et admirationis, et scandalizationis. Et primo locus describitur. Secundo admiratio. Tertio improbatio. Dicit ergo, *Factum est* et caet. Notandum, quod non videtur, quod statim transierunt; unde non servat ordinem historiae, sed transivit, quia ad intelligendum non erant idonei; ideo ad alia se transtulit, secundum illud *Eccl. 33. Ubi auditus non est, non effundas sermonem*; et *22. Cum dormiente loquitur, qui narrat stulto sapientiam. Et veniens in patriam suam.* Patria sua aliquando dicitur Nazareth, ubi nutritus est, et ibi fecit pauca miracula: aliquando Betheleem, in qua natus est: aliquando Capharnaum, quia miracula fecit ibi, *Et docebat in synagogis eorum* etc. Sequitur admiratio. Et primo ponitur admiratio. Secundo causatur effectus Dicit, *Ita ut mirarentur:* non erat mirum si mirabantur: *Psal. 118. Mirabilia testimonia tua.* Admirabantur unde illae virtutes essent: admiratio enim ex hoc causatur, quod videtur effectus, et nescitur causa: isti effectum manifestum videbant, sed causam nesciebant; unde dicebant: *Unde huic sapientia et virtutes?* Sed haec stulta admiratio, quia *1. ad Cor. 2.* habetur, quod ipse est Dei virtus et sapientia: sed non cognoscebant, ideo admirabantur. Et ponunt admirationem suam, et cognitionem suam: unde dicebant, *Nonne hic est fabri filius?* Ipse enim putabatur filius Ioseph, qui non erat ferrarius, sed lignarius: quamvis etiam posset dici filius fabri, *qui fabricatus est auroram et solem*, *Ps. 73. Nonne mater eius dicitur Maria?* Omnia noscebant quae erant humanitatis. De Maria habetur *supra 1. Cum esset desponsata mater Iesu Maria Ioseph* etc. *Et fratres eius Iacobus, et Ioseph, Simon, et Iudas.* Elvidius intellexit istos esse filios Mariae. Sed hoc falsum est, sed fuerunt consobrini eius. Vel dicuntur fratres, quia de cognatione Ioseph, qui putabatur esse pater Iesu: *Gen. 13. Non sit contentio inter me, et te: fratres enim sumus dixit Abraam ad Loth:* cum tamen Loth esset filius fratris: et eodem modo intelligendum est quod sequitur, *Et sorores eius nonne omnes apud nos sunt?* Ideo ex his secundum carnem erant, in admiratione prodebant dicentes. Unde ergo huic omnia ista? Notandum quod admiratio quandoque habet debitum effectum, scilicet Dei glorificationem, ut *supra 3.* Aliquando vero scandalizationem: unde dicit, *Et sic scandalizabantur in eo.* Sed quae est ratio, quod admiratio aliquando pariat gloriam, aliquando scandalum? Ratio est, quia quidam ea quae audiunt, interpretantur in peius, ideo tales necessario scandalizantur: *In canonica Iudae: Quaecumque quidem ignorant, blasphemant.* Sed aliqui qui sunt bene dispositi, semper in melius interpretantur. De primis erant isti; ideo eos reprehendit. Et primo verbo. Secundo facto, cum dicit, *Iesus autem* etc. *Non est propheta sine honore* etc. Dominus seipsum prophetam nominat: nec mirum, quia Moyses etiam ipsum prophetam nominaverat: *Deut. 18. Prophetam suscitabit vobis de gente tua, et de fratribus tuis* etc. Et potest dici, quod propheta dicitur esse, qui aliquid dicit, quod est supra humanum intellectum per revelationem; et sic Iesus dicitur propheta, quia mens eius illuminata est ab angelis, et Deo. Vel potest dici aliquis propheta a procul, et phanos, quod est illuminatio: et sic Iesus non potest dici propheta: *Si quis fuerit inter vos propheta Domini, in visione apparebo ei* etc. sic habet textus. Sed si fuerit aliquis propheta, loquatur in aenigmatibus: sic non fuit Christus propheta, quia dixit quae vere scivit: *Eccle. 34. Qui multa didicit, narrabit intellectum.* In prophetis veteris testamenti non invenimus aliquem honoratum a suis, sed magis ab alienis, ut legitur in Hieremia, qui fuit captus a suis, sed civitate capta, ab extraneis liberatus: sic etiam fuit de Christo, qui ab extraneis honorabatur, a suis despiciebatur. Et quae est ratio, quare nullus in patria sua honoratur? Una ratio est, quia quando est in patria sua, multi qui cognoscunt infirma sua, semper reducunt in memoriam infirma: hoc enim est a malitia hominum, ut magis infirma cogitent quam perfecta. Alia ratio potest assignari, quia dicit Philosophus quod populus multum paralogizatur, quia credunt quod in aliquo pares, in omnibus pares sunt. Unde quando aliquis est in patria sua, cum vident eum parem sibi in aliquo, vel in genere, vel aliis, credunt quod non possit esse maior; ideo bene dicit, *Non est propheta sine honore nisi in patria sua* etc. unde sequitur, *Et non fecit ibi multas virtutes:* non quia non potuerit, quia omnipotens erat, sed non fecit, quia ad hoc faciebat ut sibi crederetur. Sed ipsi eum despectui habebant,

quia in malum interpretabantur, ideo non erant dispositi ad fidem: aliquas tamen fecit, ut in enexcusabiles redderentur; et ideo dicit, *non multas*, quia aliquas. Et hoc propter incredulitatem eorum.

a CAP. XIV.

In illo tempore audivit Herodes tetrarcha famam Iesu, et ait pueris suis: Hic est Ioannes Baptista, ipse surrexit a mortuis, et ideo virtutes operantur in eo. Herodes enim tenuit Ioannem, et alligavit eum, et posuit in carcerem propter Herodiadem uxorem fratris sui. Dicebat enim illi Ioannes: Non licet tibi habere eam. Et volens illum occidere, timuit populum, quia sicut prophetam eum habebant. Die autem natalis Herodis saltavit filia Herodiadis in medio, et placuit Herodi, unde cum iuramento pollicitus est ei dare quodcunque postulasset ab eo. At illa praemonita a matre sua, Da mihi, inquit, hic in disco caput Ioannis Baptistae; et contristatus est rex. Propter iuramentum autem et eos qui pariter recumbebant, iussit dari, misitque, et decollavit Ioannem in carcere. Et allatum est caput eius in disco, et datum est puellae, et illa attulit matri suae. Et accedentes discipuli eius tulerunt corpus eius; et sepelierunt illud, et venientes nuntiaverunt Iesu. Quod cum audisset Iesus, secessit inde in naviculam in locum desertum seorsum. Et cum audissent turbae, secutae sunt eum pedestres de civitatibus. Et exiens vidit turbam multam, et misertus est eis, et curavit languidos eorum.

b Vespere autem facto accesserunt ad eum discipuli eius dicentes: Desertus est locus, et hora iam praeteriit, dimitte turbas ut euntes in castella emant sibi escas. Iesus autem dixit eis: Non habent necesse ire, date illis vos manducare. Responderunt ei: Non habemus hic nisi quinque panes, et duos pisces. Qui ait eis: Afferte mihi illos huc. Et cum iussisset turbam discumbere super foenum, acceptis quinque panibus, et duobus piscibus, aspiciens in caelum benedixit, et fregit, et dedit discipulis panes, discipuli autem turbis; et manducaverunt omnes, et saturati sunt, et tulerunt reliquias duodecim cophinos fragmentorum plenos. Manducantium autem fuit numerus quinque millia virorum, exceptis mulieribus, et parvulis. Et statim compulit discipulos ascendere in naviculam, et praecedere eum trans fretum, donec dimitteret turbas. Et dimissa turba ascendit in montem solus orare. Vespere autem facto solus erat ibi. Navicula autem in medio mari iactabatur fluctibus, erat enim contrarius ventus. Quarta autem vigilia noctis venit ad eos ambulans supra mare. Et videntes eum supra mare ambulantem, turbati sunt dicentes, quia phantasma est. Et prae timore clamaverunt, statimque Iesus locutus est eis dicens: Habete fiduciam, ego sum, nolite timere. Respondens autem Petrus dixit: Domine si tu es, iube ad te venire super aquas. At ipse ait: Veni. Et descendens Petrus de navicula ambulabat super aquam, ut veniret ad Iesum. Videns vero ventum validum timuit. Et cum coepisset mergi, clamavit dicens: Domine salvum me fac. Et continuo Iesus extendens manum apprehendit eum, et ait illi: Modicae fidei, quare dubitasti? Et cum ascendisset naviculam, cessavit ventus. Qui autem in navicula erant, venerunt, et adoraverunt eum dicentes: Vere Filius Dei es. Et cum transfretassent, venerunt in terram Genesareth. Et cum cognovissent eum viri loci illius, miserunt in universam regionem illam, et obtulerunt ei omnes male habentes, et rogabant eum ut vel fimbriam vestimenti eius tangerent. Et quicumque tetigerunt, salvi facti sunt.

a CAP. XIV.

Supra ostendit Dominus virtutem evangelicae doctrinae sub quibusdam parabolis; hic ostendit factis; et tria facit. Primo ostendit ad quos effectus se extendat per similitudinem factorum. Secundo ostendit sufficientiam evangelicae doctrinae. Tertio, quomodo in puritate conservanda sit Secundum *in 15. cap.* Tertium *in 6.* Circa primum primo ponitur falsa opinio. Secundo, ibi, *Herodes* et caet. Tertia, ibi, *Quod cum audisset* etc. Dicit ergo, *In illo tempore* etc. Et non est retorquenda ad illum diem, sed tempus in generali, quia Marcus, et Lucas non eodem ordine narrant, quia istud narrant post missionem discipulorum, ut habetur *Marci 6.* Unde incertum est qui servent ordinem historiae; tamen quod dicitur, *In illo tempore*, dicitur, ut denotetur negligentia Herodis, quia post miracula tunc primo audivit famam de Iesu: haec enim desidia solet esse in divitibus, quod non curant de parvis rebus: *1. Tim. ult. Divitibus huius saeculi praecipe non sublime sapere, neque sperare in incerto divitiarum* et caet. *Audivit Herodes tetrarcha*, ad differentiam Herodis regis, sub quo natus est Christus, ut habetur *supra cap. 2.* Unde illo defuncto reversus est Christus de Aegypto. Iste Herodes fuit filius eius, et fuit tetrarcha. Pater eius constitutus est rex a Romanis, et habuit sex filios, quorum duos interfecit in vita sua, alium primogenitum interfecit in morte, cum iam faceret se proferri in regem, patre adhuc vivente. Ipso mortuo Archelaus accepit sibi regnum, et sequens malitiam paternam, non potuit tolerari a Iudaeis. Tunc accesserunt ad Romanos, et divisum est regnum in quatuor partes: duae partes traditae sunt Archelao, alia Herodi, et alia pars Philippo. Unde iste erat tetrarcha et princeps super quartam partem regni. *Audivit famam Iesu.* Ex hoc reprehensibilis erat, quando tanto tempore iam vixerat, et miracula fecerat, et tamen tunc primo audivit; unde impletur illud *Iob 26.*

Perditio et mors dixerunt: Auribus nostris audivimus famam eius etc. *Et ait pueris suis : Hic est Ioannes* etc. Aliqui dixerunt quod ipse tenuit dogma de transfusione animarum : Plato enim, et Pythagoras posuerunt, quod anima exiens ab uno corpore subintrat aliud corpus. Hanc opinionem Herodes tenens, ut dicunt, credebat quod anima Ioannis transisset in animam Christi. Sed hoc non potest esse, quia parum ante interfecerat eum; Iesus autem erat triginta annorum, unde hoc non credidit. Item iam miracula fecerat ante decollationem, et ante incarcerationem, ut habetur *Ioan.* 3. Herodes tamen laudandus est, quia resurrectionem credidit, de qua *Iob 14. Putas ne homo mortuus* etc. Item aliam bonam conditionem habuit quod credidit, quod fiat resurrectio in meliori statu. Ideo credidit quod tunc operaretur miracula, quae ante resurrectionem non fecerat; ideo dicit, *Et ideo virtutes operantur in eo*, quia ad altiorem statum advenerit, unde resurgent homines in meliori statu; unde Apostolus *1. Corin. 15. Seminatur in infirmitate, resurget in virtute.* Sed hic est quaestio, quia dicit Lucas, quod audivit et dubitavit; unde dixit, *Ioannem ego decollavi*; hic autem dicit sine dubitatione, dum dicit, *hic est Ioannes.* Solvit Augustinus. Quod non a se, sed audivit ab aliis. Unde cum primo audivit, dubitavit, sed crescente fama consensit. Unde Lucas primum recitavit, sed secundum Matthaeus. Vel aliter potest dici, quod etiam Matthaeus dubitationem Herodis tangit, ita quod legatur interrogative, *Hic est Ioannes? Herodes enim tenuit Ioannem.* Haec facta sunt ante; unde non sequitur ordinem, sed ex incidenti determinat de morte Ioannis. Sed est quaestio, quare Evangelistae ex incidenti determinant de Ioanne, et hoc quaerit Chrysostomus. Solvit autem, quia principaliter facta Christi intenderunt, alia vero solum secundum quod referebantur ad Christum. Ideo hic ex consequenti determinat mortem Ioannis. Et primo determinat, incarcerationem. Secundo mortem, ibi, *Die natalis* etc. Circa primum tria facit. Primo ponit incarcerationem. Secundo causam. Tertio decollationem, *Herodes enim tenuit Ioannem* etc. Tangit ordinem, quia primo comprehendit eum, ligavit, et incarceravit; sic autem fuit de Christo. Causam tangit, cum dicit, *Propter Herodiadem uxorem fratris sui.* Herodes, et Philippus fuerunt fratres. Philippus habuit filiam Arethae regis Arabum : hic habuit inimicitias cum illo rege Arabum, et etiam cum fratre suo Herode; ita quod rex Arabum in odium Philippi accepit filiam suam, et concessit eam Herodi. De isto Ioanne debetis intelligere, quod homo fuit magnae virtutis; unde de ipso dicitur, *Ipse veniet in virtute Heliae.* Item notare debetis, quod etiam martyr dicitur, quia propter redargutionem fidei mortuus est, quia pro veritate; et Christus veritas est : dicebat enim Herodi, *Non licet tibi habere* etc. Sciendum quod Antipater pater Herodis regis alienigena fuit; sed proselitus fuit: unde filii sui Iudaei fuerunt. Sed praeceptum erat in lege quod vivente fratre, alter non haberet uxorem fratris; ideo Ioannes quasi aemulator legis dicebat, *Non licet tibi habere* etc. *Et volens eum occidere, timuit populum.* Aliquando accidit quod cum quis non vult vitare peccatum, cadit in maius: *Osee 4: Homicidium, et furtum, et adulterium inundaverunt, et sanguis sanguinem tetigit* : unde, cum noluit vitare adulterium, incurrit homicidium. Et cum voluit, *timuit populum.* Commotio populi multum est timenda: *Eccl. 26. A tribus timuit cor meum, zelaturam civitatis, et collectionem populi, et calumniam mendacem.* Item timor Domini aufert malam voluntatem; sed timor hominis non, licet faciat differre. Ideo quia non potuit, propter timorem populi distulit. *Die autem natalis* etc. Hic de occisione tria facit, quia non potuit propter timorem populi. Primo ponuntur praecedentia. Secundo occisio. Tertio subsequentia. Circa primum ponuntur praecedentia tria, quia saltatio, promissio, petitio. Dicit ergo, *Die autem* etc. Consuetudo apud antiquos erat, quod celebrarent diem natalis, contra illud *Eccl. 6. Melior est dies mortis, quam dies nativitatis.* Non legitur quod aliqui celebraverunt diem natalis nisi iste, et Pharao rex Aegypti; unde, *Die natalis filia Herodiadis* etc. sic vocabatur, *Saltavit in medio*, idest in triclinio : et in hoc culpabilis redditur, quia in lascivia oblitus est aulam regiam, in qua non debebant haec fieri. *Et placuit Herodi*, contra illud *Eccl. 9. Cum saltatrice non sis assiduus.* Et sequitur, *Unde cum iuramento pollicitus est* etc. Ecce incauta promissio, et temerarium iuramentum: *Eccl. 23. Iurationi non assuescat os tuum, multi enim casus in illa. Et praemonita a matre* etc. *Da mihi in disco* etc. Hic ponitur petitio mulieris. Mulieres aliquando sunt piae, et mobilem affectum habent; unde quando sunt piae, maxime sunt piae, sed quando sunt crudeles, maxime sunt crudeles: *Eccl. Non est caput nequius super caput colubri, non est ira super iram mulieris.* Et ibidem dicitur: *Brevis omnis malitia super malitia mulieris* : vix enim cogitaret homo, quae cogitat perversa mulier. Mater ergo petiit ut saturaret iram suam. Item timebat ne aliquando Herodes propter verba Ioannis converteretur, et dimitteret eam. *Et contristatus est rex* etc. Hic determinatur quomodo occiditur. Chrysostomus: *Hic datur exemplum quod honestas etiam ab impiis honoratur*, ut habetur *Sap. 8.* Hieronymus dicit, quod modo est contristatus, qui ante noluit interficere, sed timuit populum. Quare ergo dicit quod est contristatus? Solvit. Consuetudo est hominum ut recitent quod videtur hominibus : sicut dicebant Christum filium Ioseph, quia ita putabant, ut habetur *Luc. 3.* Unde dicit contristatus, quia ita videbatur hominibus. Sequitur executio. Et primo ponitur praeceptum. Secundo executio, *Propter iusiurandum, et propter simul* etc. In hoc stultus fuit, quia de re inhonesta non est timendum iuramentum, quia eo quod iuro, sum periurus : *Hier. 48. Iurabitis in iudicio*, scilicet cum discretione, *in iustitia, et veritate.* Item si iurasset, quod in semet faceret, intelligi debebat in honestis. Unde quod in se facere non debuit, alii nec praecipere debuit : *Zach. 8. Iuramentum mendax ne diligatis. Et propter simul discumbentes*, ut omnes faceret homicidii participes. Omnes enim rogabant pro puella. *Iussit dare, misitque* et caet. Hic ponitur executio, hic adimpletur quod dixerat *illum oportet crescere, me autem minorari*, quia Christus in cruce extensus, iste decollatus. Item decollatio Ioan-

nis signum fuit, quod auctoritate legis debebant amittere, scilicet Christum et legem. Consequenter ponitur subsequentia collationis. Et primo ponitur redditio promissi. Secundo sepultura. Dicit ergo, *Et allatum est caput eius in disco*. Et in hoc reprehensibilis fuit Herodes, quia crudelitatem exercuit inter voluptates: unde dicitur quod quidam ballivus amabat quandam meretriculam, et cum esset in gremio, dixit illa quod nunquam vidit hominem interfici. Et cum esset in prandio, fecit adduci quendam morte dignum, et fecit coram illa decollari: quod sciverunt Romani, et exul factus est a Roma. Sic iste etiam missus fuit in exilium. *Et accedentes discipuli eius* et caet. Hic agitur de sepultura Ioannis, et computatur inter opera misericordiae; et tamen videtur quod misericordia ad mortuum non pertineat, quia si ad eum pertineat, videtur quod non sit verum quod dicit Dominus: *Nolite timere eos qui occidunt corpus*. Quare ergo computatur inter opera misericordiae? Dicendum, quod etsi non serviatur ei secundum affectum, quem modo habet, servitur tamen ei secundum affectum, quem modo habet cum mortuo; unde *tulerunt corpus eius, et sepelierunt*. Dicitur quod apud Sebastem, cum sit ibi prope: post videns Iulianus apostata multos venientes ad eius reliquias, fecit eum comburi excepto capite. *Et venientes nuntiaverunt Iesu*. Unde discipuli Ioannis, qui primo calumniabantur Iesum, Ioanne mortuo, redierunt ad Iesum, et fuerunt ei familiares: sic aliqui in tempore tribulationis convertuntur ad Christum: *Osee 6. In tribulatione sua mane consurgent ad me. Et cum audisset Iesus secessit* in naviculam *in locum desertum seorsum*. Supra posita est opinio Herodis de Christo, et occasione huius introducta est narratio de Ioanne; nunc autem ostenditur opinio Herodis esse falsa. Duo dixerat, quia Christus erat Ioannes quem occiderat; item quod resurgens virtutes operabatur. Dicit ergo quod cum audisset Iesus secessit inde in naviculam et caet. Quare secessit? Assignat quatuor rationes Hieronymus. Prima, ut parceret inimicis suis, ne ex homicidio in homicidium ruerent: *Osee 4. Sanguis sanguinem tetigit*. Item, ut passionem differret; unde ipse dicit *Ioan. 7. Tempus meum nondum advenit*. Item, ut nobis exemplum daret ne nos ingeramus passionibus: non enim est virtus se passionibus ingerere, sed praesumptionis; unde *supra 10. Si persecuti fuerint vos in una civitate, fugite in aliam*. Item, ut ostenderet quanta devotione audiebant turbae verbum Dei, quia etiam in periculo sequebantur eum: *Deut. 13. Tentat vos Dominus Deus vester, ut palam sciat utrum diligatis eum*. Item notandum, quod quatuor ponit quae turbam debeant retrahere a sequela Christi. Primum est, quod secessit in naviculam, item quod in loco deserto, item quod non erant ibi aliqua memorabilia, quia erat desertum, item non iuxta viam, ad quam homines libenter se divertunt, sed iste secessit seorsum. Hoc autem fecit ut hominem approbaret; ideo noluit secedere nisi nuntiata morte Ioannis. Sequitur, *Et cum audissent turbae* etc. Hic agitur de mirabilibus. Et primo tangitur devotio turbarum. Secundo tanguntur mirabilia. Dicit ergo, *Et cum audissent turbae, secutae sunt eum, et pedestres de civitatibus*. Ubi tangitur devotio turbarum, et pauperum hominum, qui devotionis causa Dominum sequuntur: *Osee 6. In tribulatione sua mane consurgent ad me. Et exiens vidit turbam*. Hic tangit mirabilia quae operatus est Dominus exiens de deserto: et recte, quia dum in caelis erat, non quaerebant eum turbae: *Io. 16. Exivi a Patre, et veni in mundum. Vidit turbam*. Unde excitatur ad misericordiam; unde sequitur, *Et misertus est eis*. Unde statim fecit eis misericordiam: *Psal. 85. Et miserator, et misericors Dominus, patiens, et multae misericordiae, et verax* etc. Sequitur effectus huius misericordiae, *Et curavit languidos eorum*, scilicet gratis, et non rogatus: *Ps. 106. Misit verbum suum, et sanavit eos*.

b Postquam exclusit Herodis opinionem; hic tangit doctrinae Christi virtutem. Triplex enim est virtus eius: reficit, liberat, et infirmos sanat. Prima igitur virtus ostenditur, quia pascit turbas. Secunda, quia discipulos a periculis maris liberat. Tertia, quia multos sanat. Secunda, ibi, *Et statim impulit* etc. Tertia, ibi, *Et cum transfretasset* etc. Circa primum tria. Quia primo ponitur voluntas reficiendi. Secundo distributio cibi. Tertio plenitudo refectionis. Secunda, ibi, *Iesus* etc. Tertia, ibi, *Et manducaverunt* etc. Dicit ergo, *Vespere autem facto*, scilicet solis occubitus, per quod significatur mors Christi, quia tunc tradidit corpus suum in cibum; unde *infra 26. Hoc facite in meam commemorationem*. Et *1. Cor. 11. Mortem Domini annuntiabitis* etc. Deinde inducit necessitatem ex loco, *Desertus est locus*. Hic videtur illa eadem fieri quaestio quae habetur *in Psal. 77*. nam quomodo poterat Dominus mensam parare in deserto? Item si iuxta villam esset locus, potuisset credi quod inde habuisset cibos, sed locus erat desertus. Item ponitur necessitas ex hora, quia dicit, *Et hora iam praeteriit*, qua possent sibi acquirere cibos. *Dimitte turbas*. Ex hoc videtur, quod discipuli ita fuerunt intenti suavitati sermonis Christi, quod magis delectabantur in audiendo Christum, quam in procurando sibi victum: unde parum curabant de corporis refectione: habetur enim *Luc. 21. Erat autem diebus docens in templo, noctibus autem morabatur in monte*. Item alia occasio, quia iam vespere erat. De ista fame habetur *Amos 8. Mittam famem in terra, non famem panis, neque sitis, sed audiendi verbum Domini*; et in hoc significatur devotio turbarum. Item dilectio et reverentia ad Christum, quia non recesserunt ab eo, quamvis vespere esset. Sed hic est quaestio literalis, quia in Ioanne habetur, quod Iesus interrogavit Philippum; hic autem habet, quod discipuli interrogaverunt Christum. Solvit Augustinus: *Non est hoc inconveniens, quod id quod unus dimisit, alter dicat. Unde primo dixerunt illi Christo; secundo elevans oculos Iesus interrogavit discipulos. Iesus autem dixit eis*. Hic ponit distributionem cibi: et circa hoc tria facit. Primo ponitur imperium Christi. Secundo quantitas ciborum. Tertio modus et ordo distribuendi. Secunda, ibi, *Responderunt* etc. Tertia, ibi, *Afferte mihi illos* etc. Duo dixerant, Primo ut dimitteret turbas. Item quod quaererent escas sibi: et ad haec duo respondet Christus, Vos dimittite turbas, sed, *non habent necesse ire*, quia hic est qui *dat escam omni carni, Psal. 135*. Item vos dicitis quod quaerant escas, sed non est necesse, quia vos potestis dare escas caelestes; unde dicit, *Date illis vos manducare*. Unde datur exemplum quod spiritua-

les escae praeponendae sunt carnalibus: Sequitur quantitas ciborum, *Responderant ei : Non habemus nisi quinque panes, et duos pisces.* Ex hoc possumus notare, quod Apostoli ita erant dediti sermoni Dei, quod non curabant etiam de cibis quaerendis: *Ad Rom. 13. Et carnis curam ne feceritis.* Mystice per quinque panes doctrina legis: *Eccl. Pavit eos pane vitae, et intellectus.* Per duo pisces doctrina psalmorum, et prophetarum importatur. Vel secundum Hilarium : *Per duos pisces doctrina prophetarum et Ioannis Baptistae, ut duas personas excellentes in lege, scilicet regalis et sacerdotalis. Qui ait, afferte mihi illos.* Hic ponitur modus distributionis. Et primo ponitur praesentatio. Secundo dispositio turbarum. Tertio oratio. Quarto distributio; unde dicit, *Qui ait*, ipse qui omnipotens erat : unde creare poterat panes novos; sed voluit ex factis panibus reficere. Sed quae est causa? Ratio literalis secundum Chrysostomum est, ut confutaret haeresim Manichaeorum, qui has creaturas a diabolo dixit factas, contra illud quod scribitur *1. ad Tim. 4. Omnis creatura Dei bona est.* Unde si a diabolo essent, in eis tanta miracula non fecisset. Item, ut ostenderet se dominum in terra et in mari, ille qui *in Gen. 1.* dixit, *Germinet terra herbam virentem*, et qui dixit, *Producant aquas* etc. ille idem panes multiplicat. Item ad designandum quod legem veterem non reprobavit, sed in novam convertit : ideo dicit, *Afferte mihi*, quia quae in veteri lege scripta sunt, ad novam debent referri. Unde ipse dixit *Ioan. 3. Si crederetis Moysi, crederetis forsitan et mihi. Et cum iussisset turbam discumbere super foenum.* Hic ponitur dispositio hominum, quia fecit sedere super foenum: *Isa. 40. Omnis caro foenum.* Sedere ergo super foenum non est nisi carnem mortificare : *Ad Colos. 3. Mortificate membra vestra quae sunt super terram.* Item per foenum significatur lex, quia isti erant Iudaei, sublevabantur per legem; ideo noluit eos sedere in terra. *Acceptis quinque panibus, et duobus piscibus* etc. Notandum, quod Dominus faciens miracula aliquando orat, aliquando non orat: aliquando orat, ut hic, ut verum hominem se ostendat: aliquando etiam maiora facit, et non orat, ut Deum se ostendat. *Aspiciens in caelum benedixit.* In caelum, scilicet ad Patrem. *Levavi oculos meos* etc. *Psal. 120. Benedixit*, quia per sermonem Dei omnia benedicuntur. Nota quod nostrum benedicere non est factivum, sed significativum; Dei autem benedictio est factivum; unde benedictio ad multiplicationem pertinet, unde *Gen. 1. Benedixit, et dixit, Crescite, et multiplicamini, et replete terram.* Consequenter agitur de distributione, *Fregit et dedit discipulis suis.* In quo significatur quod prima distributio facta est discipulis a capite Christo : *1. ad Corint. 11. Omnis viri caput Christus* est; sed fregit, ut notaret suam distributionem : *Isa. 58. Frange esurienti panem tuum. Et dedit discipulis*, quasi mediatoribus: *Infr. 26. Accipite, et comedite: 1. ad Cor. 11. Et sic probet se homo, ut de pane illo edat, et de calice bibat* etc. *Discipuli autem dederunt turbis*, ut distributores. Sed quomodo multiplicati sunt? Dicendum, quod fragmenta multiplicata sunt. Et dicunt quidam hoc posse fieri naturaliter : sicut enim materia se habet ad quamlibet formam, ita se habet ad quamlibet quantitatem. Sed hoc est stultum, quod materia se habeat ad quamlibet quantitatem materialem : hoc enim non potest fieri nisi per rarefactionem; haec autem rarefactio determinata est in naturalibus. Quidam dicunt quod multiplicatur, sicut ex paucis granis multa grana; sed ibi per naturam, hic per operationem Christi. Unde manus Christi fuerunt quasi terra, fragmenta quasi semina : unde sicut semina multiplicantur, sic fragmenta. Sed non solum ista, sed per conversionem alterius materiae in ipsa hoc miraculum factum est. Sequitur de plenitudine refectionis: et hoc quantum ad duo, quantum ad saturitatem, et quantum ad residuum: unde dicitur, *Manducaverunt omnes, et saturati sunt*, secundum illud *Psal. 21. Edent pauperes, et saturabuntur* etc. *Et tulerunt reliquias fragmentorum* etc. Hic tangitur plenitudo refectionis sub multitudine reliquiarum. Sed quare voluit Dominus colligi reliquias? Literalis causa est quam ponit Chrysostomus. Voluit primo quod colligerent discipuli, ne videretur phantasma, item ne ab eis daretur oblivioni. Et quod tulerunt duodecim cophinos, hoc fuit secundum numerum duodecim Apostolorum, ut quilibet tolleret suum, ita quod essent in memoria omnium. Mystice per fragmenta intelligitur sensus spiritualis, qui a turbis non capitur; sed in cophinis, idest in sapientibus : *Infra ad Corint. 1. Videte vocationem vestram fratres, quia non multi sapientes secundum carnem, non multi potentes, non multi nobiles ; sed quae stulta sunt mundi elegit Deus, ut confundat sapientes* etc. Deinde ponitur numerus manducantium, *Fuit autem numerus manducantium quinque millia virorum*, ut de uno pane mille secundum Hilarium. Hoc etiam post ascensionem factum est, quando ad vocem Apostolorum una die quinque millia conversi sunt. *Exceptis mulieribus, et parvulis*, qui sunt ignorantes, et computari non sunt digni. Simile habetur *in lib. Machab.* quod parvuli et mulieres non computantur ad bellum. Item notate, quod istud miraculum statim factum est post occisionem Ioannis, et erat prope Pascha, et Christus iam praedicaverat per annum, et revoluto anno passus est Christus. *Et statim impulit Iesus discipulos.* Hic figuratur virtus doctrinae Christi, quia liberativa est a periculis, quia discipulos a periculis liberavit; unde tria facit. Primo ponitur occasio subeundi periculum. Secundo periculum. Tertio liberatio. Secunda, ibi, *Et dimissas.* Tertia, ibi, *Quarta vigilia noctis.* Occasio periculi fuit praeceptum Christi: frequenter enim volentes obtemperare voluntati Dei, periculis exponuntur, ut ait Apostolus *2. ad Cor. 11. Periculis fluminum, periculis latronum, periculis ex genere, periculis ex gentibus, periculis in civitatibus, periculis in solitudine, periculis in mari, periculis in falsis fratribus* ; unde statim impulit eos intrare naviculam. Unde statim facto miraculo voluit separari a turbis; et hoc fecit triplici ratione. Primo, ut ostenderet miraculi veritatem, ne propter eius praesentiam illud accidisse dicerent: Ipse enim veritas est, ut habetur *Io. 14.* Secundo, ut doceret nos inanem gloriam vitare; ideo post facta miracula recedit : *Io. 8. Ego gloriam meam non quaero* et caet. Item ut discretionis virtutem ostendat : discretionis enim est separare se, et quiescere : *Sap. 8. Intrans in domum meam conquiescam cum illa.* Sed notandum quod utitur impulsione, quia durum

erat eis separari a Christo, ut dicit Petrus *Io. 6. Domine ad quem ibimus? verba vitae aeternae habes.* Item ostendit affectum turbarum, scilicet cum quo ardore sequebantur eum: *Cant. 1. Oleum effusum nomen tuum, ideo adolescentulae dilexerunt te. Et dimissa* etc. Sequitur de periculo, et ostenditur periculum ex tempore, ex loco, ex vento. Et primo ponitur absentia Christi, quia cum esset cum discipulis, *ascendit in montem solus orare.* Ipse venerat plantare fidem nostram, ideo operabatur aliquando humanum, aliquando divinum: quod enim panes multiplicavit, hoc Dei fuit; quod oravit, humanum fuit, non quod indigeret, sed ut exemplum daret: omnis enim Christi actio nostra est instructio etc. *Io. 13. Exemplum dedi vobis, ut sicut facio, ita et vos faciatis* etc. Et dat nobis exemplum quomodo ad orandum, et ad orationem requiritur quies mentis, elevatio, solitudo. Quies ostenditur], quia dimissa turba etc. quae designat cogitationes perturbantes eum, quibus non potest homo orare, ideo ostium cordis claudere decet: *Sup. 6. Cum autem oraveris, intra cubiculum* etc. Item elevatio: *Thren. 3. Sedebit solitarius, et levabit se supra se.* Item solitudo: *Osee 2. Ducam eam in solitudinem, et loquar ad cor eius.* Per montem intelligitur caelum: caelo enim nihil excelsius. Et dimissis turbis, idest dimissis mortalibus ivit in coelum, et ipse solus ascendit, et propria virtute: *Michae. 2. Ascendit ante eos pandens iter.* Item ascendit orare: *Ad Hebraeos. Per semetipsum accedens.* Sed hic videtur esse quaestio, quia Ioannes videtur dicere quod pavit turbas in monte, ut habetur *Io. 9.* hic autem dicitur quod post refectionem turbarum ascendit in montem. Sed respondetur, quod in monte pavit, sed post in altiorem locum montis ascendit. Item est alia quaestio, quia habetur *Io. 5.* quod ipse fugit, quia voluerunt eum facere regem; hic autem dicitur quod ascendit orare. Augustinus dicit, quod eadem potest esse causa et fugiendi, et orandi. Post describitur periculum ex tempore, quia nox erat, et in nocte maius est periculum maris: ideo dicit, *Vespere autem facto.* Et significatur eius passio, quia in passione solus ascendit: *Act. 1. Videntibus illis elevatus est, et nubes suscepit eum ab oculis eorum* etc. *Navicula autem in medio maris iactabatur fluctibus.* Per naviculam significatur Ecclesia, per mare mundus: *Psal. 103. Hoc mare magnum et spatiosum* etc. Et haec Ecclesia Christo descendente, remansit in mari, et in periculis maris mundi. Quando enim aliquis magnus impugnat ecclesiam, tunc agitatur fluctibus: *Psal. 87. Et omnes fluctus tuos induxisti super me.* Sed quia Christus erat, non potest submergi, quamvis fluctuet et elevetur: *Genes. 7. Et elevaverunt arcam in sublime a terra.* Item agitatur a vento: iste ventus est impetus diabolicae incitationis: *Iob 1. Quia venit ventus a regione deserti, et concussit quatuor angulos domus: Isa. 25 Spiritus robustorum quasi turbo impellens parietem. Quarta autem vigilia noctis* etc. Posito periculo, ponitur liberatio a periculo: et circa hoc duo facit. Primo ponitur auxilium. Secundo effectus. Secunda, ibi, *Quia autem in navicula* etc. Tria pericula posuerat. Primo obscuritatem noctis, periculum maris, periculum venti. Et contra primum ponit visitationem suam. Contra secundum certitudinem sui, ibi, *Statimque Iesus locutus est* etc. Contra tertium porrigit manum, *Videns autem* et caet. Item tranquillitatem maris, *Et cum ascendisset* etc. Circa primum ponitur sua visitatio. Secundo effectus suae visitationis, ibi, *Videntes autem* et caet. Dicit ergo, *Quarta vigilia* etc. Hic tangitur et adventus eius, et tempus, quia quarta vigilia. Hieronymus dicit, quod antiqui dividebant noctem in quatuor partes. In prima quidam vigilabant, in secunda alii, et in quarta alii, et illi qui vigilaverunt quiescebant; unde dicit quod in quarta vigilia etc. quia tota nocte fuerant in mari, *Venit ad eos* etc. Et quare? Assignat Chrysostomus rationem literalem dicens quod tantum tardavit, ut magis desideraretur: *Isa. 26. Anima mea desideravit te in nocte.* Item, ut discerent quod si statim non haberent auxilium, quod non desisterent, quoniam oportet semper orare. Mystice per quatuor horas significantur quatuor status. Primo status legis. Secundo status prophetarum. Tertio tempus gratiae. Quarto ascensus in caelum, in quo statu cessavit tempestas. Unde in quarta vigilia venit sicut in fine noctis; unde *Iac. ult. Patientes estote et vos, et confirmate corda vestra, quia adventus Domini appropinquabit.* Sed qualiter venit, *Ambulans supra mare.* Et quare sic voluit venire? Ut se ostenderet Dominum maris: *Ps. 88. Tu dominaris potestati maris, motum autem fluctuum eius tu mitigas.* Item, ut ostenderet illusores potestatis huius saeculi: *Ps. 103. Draco iste quem formasti ad illudendum ei.* Sed istam potestatem Dominus fregit: *Psal. 73. Tu confregisti capita draconis:* et significat quod Ecclesia non potest tribulationes sustinere, nisi secundum quod voluit ipse. Opinio fuit hic, quod in hac vita Dominus accepit quatuor dotes, subtilitatis in nativitate, impassibilitatis, quando ieiunavit quadraginta diebus, vel transubstantiando sacramentum eucharistiae, agilitatis hic, claritatis in transfiguratione. Sed hoc non credo: credo enim quod miraculose fecit. *Et videntes eum.* Hic ponitur effectus praesentiae Christi, scilicet turbatio discipulorum; unde ponitur turbatio, ponitur causa, ponitur signum. Et dicit, *Et videntes eum turbati sunt* etc. Debetis scire, quod quando auxilium divinum est magis propinquum, permittit Dominus magis affligi, ut tunc magis cum devotione et gratiarum actione recipiatur auxilium eius. Item magis timor crevit, quia frequenter ex timore homines convertuntur. Et quare? Quia crediderunt phantasma esse dicentes, *quia phantasma est,* non credentes esse verum corpus de Virgine. Mystice enim significatur quod antequam Christus veniat, multi multa phantastica dicent, ut habetur *infr. 23. Et prae timore clamaverunt:* clamor enim est signum timoris, sicut etiam in omni tribulatione ad Dominum debemus clamare: *Psal. 119. Ad Dominum cum tribularer clamavi, et exaudivit me* etc. *Statimque locutus est eis* etc. Hic ponitur auxilium, quia in obscuritate erant, ideo certitudinem dat: et tria facit. Primo certificat verbis. Secundo petit signum Petrus factis. Tertio conceditur ei. Tria posuerat, turbationem timoris, falsitatem opinionis, item desperationem: et contra ista tria facit, quia statim locutus est eis. Unde quando quis clamat ad Dominum, si opus est, statim venit: *Isa. Ad vocem meam.* Item, quia erant desperantes, dicit eis, *Nolite timere.* Item habetur *Ioan. 16. In mundo pressuram habebitis, sed confidite, quia*

ego vici mundum; in me autem quietem. Item, quia phantasma credebant, ideo dicit eis, *Ego sum.* Et quare dicit sic: quia ex modo loquendi suo poterant certificari: *Io. 10. Oves meae vocem meam audiunt.* Item ut se verum Deum ostenderet: simile habetur *Exod. 3. Qui est, misit me, dixit Moyses.* Item contra hoc quod turbati erant, dixit, *Nolite timere: Isa. Quis es tu ut timeas ab homine mortali, et a filio hominis, qui quasi foenum ita arescit?* Et *Proverb. 28. Iustus autem quasi leo confidens absque terrore erit. Respondens Petrus dixit: Domine si tu* etc. Quia auxilium contulerat verbis, Ideo Petrus petit signum laetis. Petrus autem in persona totius fiducialiter petiit, et dicit, *Si tu es* etc. Hic est magna fiducia Petri. Non dixit ora pro me, sed dixit, *Iube me* etc. quia ipse confessus est, *Tu es Christus Filius Dei vivi.* Unde ex fide quam iam conceperat, audacter confidit in eius potestate: *Hester 12. Domine in potestate tua cuncta sunt posita, et non est qui resistere possit voluntati tuae* et caet. Et hoc dixit ex solo desiderio, non ut tentaret, nec ex infidelitate: *Ad Thess. 1. Memores fidei vestrae, et operis, et laboris* et caet. Deinde ponitur signum; unde dixit, *Veni. Et descendens Petrus de navicula ambulabat super aquam ut veniret ad Iesum.* Et hoc contra Manichaeos qui dixerunt, quod Christus non habebat verum corpus: quia si Christus non habebat, quia ambulabat super aquas, sic nec Petrus. Per hoc quod post quartam vigiliam adhuc imminebat periculum, significatur quod in quarto adventu, quod erit purgandum, purgabitur in electis: *Psal. 96. Ignis ante ipsum praecedet, et inflammabit in circuitu inimicos eius* etc. *Videns autem ventum validum.* Hic ponitur tertium auxilium, quia liberavit Petrum a submersione. Et primo ponitur causa. Secundo petitio Petri. Tertio auxilium Christi. *Videns autem ventum.* In mari ventus non habet continuum impetum, similiter nec in terra; unde interpellabatur quando Petrus intravit mare; sed cum fuit super mare, flavit fortiter, et tunc, *Timuit.* Ex hoc est considerandum, quod dicit, quod periculosius erat supra mare quam in navi, ideo Dominus aliquando fortes in periculo maris submergi permittit; unde Apostolus *1. ad Cor. 10. Qui existimat se stare, videat ne cadat.* Sed quare permisit in periculo? Primo praecepit ire, ut virtus eius ostendatur, quia uterque ambulabat, et hoc viderunt discipuli. Sed quod permiserit mergi Petrum, hoc fecit, ut experiretur quid posset de se. Unde quod ivit supra mare, hoc fuit virtute Christi; quod autem caepit mergi, hoc fuit infirmitatis Petri, sicut Paulus *2. ad Cor. 12. Ne magnitudo revelationum extollat me, datus est mihi stimulus carnis meae, angelus satanae, qui me colaphizet* etc. Permisit etiam Dominus Petrum mergi, quia futurus erat pastor. Voluit ergo et virtutem ostendere, et infirmitatem. Item hoc fecit ad compescendam aemulationem discipulorum: quia enim viderunt eius periculum, cessavit aemulatio eorum: *Et cum caepisset mergi, clamavit: Domine, salvum me fac*: simile habetur *in Psal. 68. Salvum me fac Domine, quoniam intraverunt aquae usque ad animam* etc. *Et continuo Iesus extendens manum apprehendit eum.* Christus duo facit, quia et auxilium impendit, et infidelitatem arguit: auxilium impendit, quia manum porrigit: *Psal. 144. Emitte manum tuam de alto, libera me, et eripe me de aquis multis.* Et *Iob 13. Operi manuum tuarum porriges dexteram.* Deinde de infidelitate eum arguit; et ait illi, *Modicae fidei quare dubitasti:* in quo significatur, quod si fidem certam habuisset, submergi non potuisset, ideo stabiles esse debemus in fide. Idem habetur *sup. 8. Quid timidi estis modicae fidei? Et cum ascendit in naviculam, cessavit ventus.* Hic ponitur quartum auxilium contra ventum: *Ps. 105. Dixit, et stetit spiritus procellae:* unum signum est, quod cum Christus est cum suis, nil perversi habent; unde *Apoc. 7. Non esurient, neque sitient ultra* etc. Sequitur liberationis effectus, *Qui autem in navicula erant, venerunt, et adoraverunt eum,* scilicet discipuli, vel nautae: *sup. 8. Qualis est hic, quia venti, et mare obediunt ei? Vere Filius Dei es.* Per hoc autem significatur, quod quando Dominus cum fidelibus est, tunc veraciter credunt: *1. Io. 2. Filioli manete in eo, ut, cum apparuerit, habeamus fiduciam, et non confundamur ab eo in adventu eius. Et, cum transfretassent, venerunt in terram Genesareth.* Hic ponitur virtus Christi. Et primo describitur locus; deinde devotio hominum; et post virtus operativa. Dicit ergo. *Et, cum transfretassent, venerunt* etc. Qui locus est ex alia parte maris, et interpretatur Ortus: unde post periculum venerunt ad refrigerium. Deinde sequitur devotio turbarum, *Et cum cognovissent eum viri loci illius, miserunt in universam regionem illam, et obtulerunt ei omnes male habentes,* quia non solum suos infirmos obtulerunt, sed miserunt pro extraneis. Unde *cum cognovissent* per famam, et per doctrinam, miserunt pro infirmis, et obtulerunt ei, unde omnes credebant in eum, tantae erat virtutis sermo eius: et hoc significatur *Isa. ult. Mittam ex eis, qui salvati fuerint ad gentem in mare* etc. Item devotio etiam demonstratur, quia non solum petebant, quod imponeret manus, sed eum tantum, *rogabant, ut vel fimbriam vestimenti eius tangerent.* Per fimbriam significantur minima praecepta, vel caro Christi, vel sacramentum baptismi. *Et quicunque tetigerunt,* scilicet per fidem, *salvi facti sunt;* unde *Qui crediderit, et baptizatus fuerit, salvus erit, Marci ult.*

a CAP. XV.

Tunc accesserunt ad eum ab Hierosolymis scribae et pharisaei, dicentes: Quare discipuli tui transgrediuntur traditiones seniorum? Non enim lavant manus suas, cum panem manducant. Ipse autem respondens ait illis: Quare et vos transgredimini mandatum Dei propter traditionem vestram? Nam Deus dixit: Honora patrem et matrem: et qui maledixerit patri vel matri, morte moriatur. Vos autem dicitis; Quicumque dixerit patri vel matri, Munus quodcunque est ex me, tibi proderit, et non honorificabit patrem suum, aut matrem suam; et irritum fecistis mandatum Dei propter traditionem vestram. Hypocritae, bene prophetavit de vobis Isaias dicens: Populus hic labiis me honorat, cor autem eorum longe est a

me. Sine causa autem colunt me docentes doctrinas et mandata hominum. Et convocatis ad se turbis, dixit eis: Audite et intelligite. Non quod intrat in os, coinquinat hominem, sed quod procedit ex ore, hoc coinquinat hominem. Tunc accedentes discipuli eius dixerunt ei: Scis quia Pharisaei audito verbo hoc scandalizati sunt? At ille respondens ait: Omnis plantatio quam non plantavit Pater meus coelestis, eradicabitur. Sinite illos, caeci sunt, et duces caecorum. Caecus autem si caeco ducatum praestet, ambo in foveam cadunt. Respondens autem Petrus, dixit ei: Edissere nobis parabolam istam. At ille dixit: Adhuc et vos sine intellectu estis? Non intelligitis, quia omne quod in os intrat, in ventrem vadit, et in secessum emittitur. Quae autem procedunt de ore, de corde exeunt, et ea coinquinant hominem. De corde enim exeunt cogitationes malae, homicidia, adulteria, fornicationes, furta, falsa testimonia, blasphemiae. Haec sunt quae coinquinant hominem; non lotis autem manibus manducare, non coinquinat hominem.

b Egressus inde Iesus secessit in partes Tyri, et Sidonis. Et ecce mulier Chananaea a finibus illis egressa, clamavit dicens ei: Miserere mei Domine, fili David, filia mea male a daemonio vexatur. Qui non respondit ei verbum. Et accedentes discipuli eius, rogabant eum dicentes: Dimitte eam, quia clamat post nos; ipse autem respondens ait: Non sum missus, nisi ad oves, quae perierunt domus Israel. At illa venit, et adoravit eum dicens: Domine adiuva me. Qui respondens ait, Non est bonum sumere panem filiorum, et mittere canibus. At illa dixit: Etiam Domine: nam et catelli edunt de micis, quae cadunt de mensa dominorum suorum. Tunc respondens Iesus ait illi: O mulier magna est fides tua, fiat tibi sicut vis. Et sanata est filia eius ex illa hora.

c Et cum transisset inde Iesus, venit secus mare Galilaeae, et ascendens in montem sedebat ibi. Et accesserunt ad eum turbae multae, habentes secum mutos, caecos, claudos, debiles, et alios multos: et proiecerunt eos ad pedes eius, et curavit eos, ita ut turbae mirarentur videntes mutos loquentes, claudos ambulantes, caecos videntes, et magnificabant Deum Israel. Iesus autem convocatis discipulis suis dixit: Misereor turbae, quia triduo iam perseverant mecum, et non habent quid manducent. Et dimittere eos ieiunos nolo, ne deficiant in via. Et dicunt ei discipuli: Unde ergo nobis in deserto panes tantos, ut saturemus turbam tantam? Et ait illis Iesus: Quot panes habetis? At illi dixerunt, septem, et paucos pisciculos. Et praecepit turbae, ut discumberent super terram. Et accipiens septem panes, et pisces, et gratias agens fregit, et dedit discipulis, et discipuli dederunt populo, et comederunt omnes, et saturati sunt. Et quod superfuit de fragmentis, tulerunt septem sportas plenas. Erant autem qui manducaverunt quatuor millia hominum, extra parvulos, et mulieres. Et dimissa turba ascendit in naviculam, et venit in fines Magedan.

a CAP. XV.

Supra Dominus sub figuris virtutem suae doctrinae ostendit, nunc ostendit sufficientiam eius. Ostenditur autem dupliciter. Primo, quod non requirit observantias legis. Secundo quod non solum uni genti Iudaeorum data sit, sed et Gentilibus, ibi, *Egressus Iesus* etc. Circa primum tria facit. Primo tanguntur circumstantiae accusationis. Secundo accusatio. Tertio expositio. Secunda, ibi, *Quare discipuli* etc. Tertia, ibi, *Non enim lavant* etc. Aggravatur autem malitia eorum ex tribus. Primo ex tempore, quia tunc quando haec signa faciebat et miracula, ipsi faciebant signa iniquitatis, unde malignabantur: *supra 11. Abscondisti haec a sapientibus, et prudentibus* etc. Item redditur aggravatio ex loco, quia cum Iudaei essent diffusi per Iudaeam, illi tamen qui erant in Hierusalem, erant sapientes, et tamen erant deteriores: *Isa. 26. In terra sanctorum iniqua gessit, non videbit gloriam Domini*. Item aggravatur ex conditione personarum, quia de magnis venerunt scribae, qui erant magis literati, et pharisaei, qui reputabantur magis sancti: *Hier. 5. Ibo ad optimates, et loquar eis. Ipsi enim cognoverunt viam Domini*. Deinde ponitur id, in quo accusabant eos. *Quare discipuli* etc. Praeceptum erat, ut habetur *Deut. 4. Non addetis ad verbum, quod vobis loquor, nec auferetis ex eo*. Unde addentes traditiones, contra legem faciebant; non quod liceret constituere aliquid, sed quod ita praecipiebant observari sicut legem Domini. *Non enim lavant manus suas* etc. Hic exponitur, quae sunt eorum traditiones. Hoc tamen exponitur magis *Mar. 7.* ibi enim dicitur, quod cum vidissent quosdam de discipulis etc. Et potest hoc esse ad literam, quia non lavabant manus. Quare? Quia ita soliciti erant verbo Dei, quod etiam tempus non habebant. Unde ex solicitudine circa spiritualia non se lavabant eo modo sicut Iudaei, sicut habetur *Marci 7.* quod omnes Iudaei nisi crebro lavent manus, non manducant: ideo discipuli non lavabant secundum ritum eorum. Unde carnaliter intelligebant, quod dicitur *Isa. 1. Lavamini, mundi estote*. Unde ipsi ad literam intelligebant, lavantes quod erat exterius, et non quod interius. *Ipse autem respondens ait illis.* Dominus duo facit: quia non respondet excusando discipulos, sed ostendit quod ipsi non sunt digni, qui reprehenderent eos: *Sup. 7. Hipocrita eiice primum trabem de oculo tuo*. Constat, quod transgredi mandatum Dei est gravius quam traditiones hominum: ideo et qui transgrediebantur mandata Dei, in maioribus delinquebant. Ideo primo ostendit eos transgressores legis. Secundo quod mandatum transgrediuntur. Dicit ergo, *Quare vos transgredimini mandatum Dei*, et non observatis, *propter traditionem vestram: Rom. 10. Ignorantes Dei iustitiam, et suam quaerentes statuere, iustitiae Dei non sunt subiecti: Isa. 3. Lingua eo-*

rum, et *adinventiones eorum contra Dominum*, ut *provocarent oculos maiestatis eius.* Deinde cum dicit, *Nam Deus* etc. ponit quod est istud mandatum, quod est scilicet de honoratione parentum. Et primo ponit mandatum. Secundo poenam: unde dicit, *Nam Deus dixit: Exod. 20. Honora patrem, et matrem tuam.* Et notandum, quod honor non est nisi reverentia exhibita in testimonium virtutis: ille enim exhibet reverentiam, qui quae necessaria sunt administrat: unde non solum tenetur homo assurgere, sed etiam necessaria ministrare: *Eccl 2. Qui timent Dominum, custodient mandata illius.* Et quod debeatur talis honor, patet, quia Tobias mutuavit Gabelo, quod agere praeceperat Dominus *in Exo.* Statim addit poenam, *Ut sis longaevus super terram.* Item *Levi. 20.* addit poenam transgressoribus: *Qui maledixerit patri suo, et matri suae, morte moriatur.* Et sic in benedictione non solum intelligitur quod ore benedicas, sed etiam quod benedictionem impendas: *Prov. 20. Qui maledixit patri suo, et matri, extinguetur lumen eius in mediis tenebris.* Sed quia posuit incitativum ex parte poenae, quare non posuit praemium ex obedientia? Quia homines magis terrentur a poena, quam desiderent praemium: nam et brutum a poena terretur. Ex hoc enim habetur, quod, si qui detrahunt patri et matri, sunt digni morte. Ergo qui movent alios eis detrahere, sunt digni morte. Quare non sunt digni accusatione. Ergo vos non estis digni accusare eos. *Vos autem dicitis* etc. Hic tangit quomodo transgrediuntur. Et primo hoc ostendit. Secundo auctoritatem ponit. Et circa primum ostendit ritum suum. Secundo quid sequebatur. Dicit, *Vos dicitis*, *Quicunque dixerit patri vel matri* etc. Multis modis hoc legitur. Unde modo, ut sit constructio perfecta; et tunc sic, *Quicunque*, idest quivis, *dixerit*, idest dicere poterit. Alio modo, ut sit imperfecta sic. *Quicunque dixerit* etc. supple servat mandatum, et est immunis a poena. Quid est hoc dictum? Tripliciter exponitur. Rabanus dicebat, quod spirituale bonum praeferendum est temporali; ideo dicebant his qui habebant patres pauperes, ut dicerent eis. Pater non displiceat tibi si non do tibi necessaria, quia munus quod offero, proficit tibi spiritualiter. Sed hoc non erat verum, secundum illud, *Dona iniquorum non probat Altissimus* etc. Et *Proverb. 18. Qui subtrahit aliquid a patre suo, et a matre, et non dicit hoc esse peccatum, particeps homicidae est.* Ideo si aliquis habet patrem, vel matrem, et non possent vivere sine eo, qui diceret ei vade ultra mare, vel intra religionem, in hanc sententiam incidit. Alia est expositio. Hieronymus autem legit interrogative, idest, Nunquid proderit tibi? Habetur *Levit. 21.* quod alienigena non poterat sumere quae consecrata erant Domino; ideo filios qui habebant patres pauperes, monebant quod offerrent Deo. Et si patres vellent sustentari ex eis, dicerent eis. Si aliquid accipias ex isto quod Deo debeo offerre, nunquid proderit tibi? Non, immo magis erit tibi in damnationem. Augustinus sic exponit. Dicebant Iudaei, quod pueri dum erant sub tutela patris, eis tenebantur. Unde quando parvi sunt filii, patres offerunt pro filiis, et valet eis; sed quando liberi arbitrii sunt, tunc non valet devotio aliena. Unde dicebant quod omnis qui ad hunc statum potest pervenire, et patri suo dicere, Munus quod ex me est etc. non tenebatur patri. Sed ex ista doctrina sequuntur duo inconvenientia: unum contra proximum, aliud contra Dominum. Contra proximum, quia qui sic diceret, et qui sic instructus est, non honorificavit patrem suum; unde *Ro. 1. Inventores malorum, parentibus non obedientes.* Et sequitur: *Qui talia agunt, digni sunt morte.* Item contra Deum; unde dicit, *Et irritum fecisti* etc. quasi dicat, Non solum fecistis contra proximum, immo etiam irritum fecistis mandatum Dei propter traditionem vestram. *Hypocritae.* Proprie dicebantur hypocritae, qui intrabant theatrum, et habebant unam personam, et simulabant aliam cum larvis. Isti ergo hypocritae sunt, qui exterius aliud praetendunt quam habeant interius; unde interius intendebant lucra, exterius movebant homines ad offerendum Deo: *Iob 36. Simulatores et callidi provocant iram Dei, neque clamabunt cum vincti fuerint. Bene prophetavit de vobis Isaias.* Hoc habetur *Isa. 29.* Primo ponit duplicitatem eorum. Secundo inutilitatem servitii, ibi, *Sine causa* etc. Dicit ergo, *Populus hic labiis me honorat* etc. Et hoc ad literam, quia honorabant labia, sed corde longe erant a Deo, quia Christum in nomine Dei venientem non recipiebant. Vel sic. *Populus* etc. quod enim dicunt, quod homo debet offerre Deo, videtur quod honorent Deum, *cor autem eorum longe est*, quia non tendebant ad honorem Dei, sed ad cupiditatem: unde quanto cupiditas maior, tanto charitas minor. Hoc habetur *Hier. 12. Prope es tu ori eorum, et longe a renibus eorum.* Sed numquid ista fictio valet eis? Non, quia non placet Domino: unde sequitur, *Sine causa* etc. Sed quid est hoc dictum? Ieiunare est doctrina hominum, et canones sunt traditiones hominum, nunquid qui haec docent, sine causa colunt Deum? Intelligendum est in praeiudicium Dei: *Iob 32. Deum homini non aequabo: Act. 4. Obedire oportet magis Deo quam hominibus.* Quare? quia Deus decipi non potest: *Isa. 1. Ne offeratis sacrificium frustra.* Ex hoc habemus quod homo magis debeat sibi conscientiam facere de transgressione mandati, quam de transgressione ecclesiasticae constitutionis. *Et convocatis ad se turbis dixit eis* etc. Supra ostendit Dominus Pharisaeos calumniantes esse indignos quod reprehenderent discipulos, quia maioribus erant involuti peccatis; nunc autem praetermittens eos, instruit alios ut impleatur quod dictum est *supra 11. Abscondisti haec a sapientibus et prudentibus, et revelasti ea parvulis.* Et primo instruit turbas. Secundo discipulos, ibi, *Tunc accedentes discipuli* etc. et circa primum duo facit. Primo praeparat ad audiendum. Secundo dat doctrinam suam. Secunda, ibi, *Non quod intrat in os* etc. Notandum quod ad audiendum aliquem alium requiritur attentio, per quam homo ad interiora revocetur, et in se congregetur: et hoc facit, cum dicit, *Et convocatis eis*, quia oportet, quod ad ipsum congregemur: *Psal. 33. Accedite ad eum, et illuminamini.* Secundo necessaria est diligentia in audiendo: ideo dicit, *Audite: Prov. 1. Audiens sapiens sapientior erit.* Item requiritur intellectus; unde dicit, *Et intelligite: Ps. 93. Intelligite insipientes in populo, et stulti aliquando sapite.* Consequenter proponit altissimam doctrinam, quae est perfectio moralis vitae: unde notandum quod aliquid

immutatur ex exteriori, ut aqua calefit ab igne: aliquid ab interiori, ut homo mutatur per peccatum. Quantumcumque enim moveatur exterius, non est peccatum nisi consentiat homo interius: *Hier. 7. Ab interioribus provenit tempestas.* Unde primo ostendit quod non ab exterioribus; secundo quod ab interiori. Dicit ergo, *Non quod intrat* etc. Contra. Illud obiicitur quod habetur per veterem legem: habetur enim *Lev. 11.* quod multa cibaria prohibentur, unde homines fiebant immundi. Respondet Augustinus contra Faustum dicens, quod aliquid dicitur immundum dupliciter. Uno modo secundum naturam suam: et sic nulla sunt immunda, secundum illud *1. ad Tim. 4. Omnis creatura Dei bona est* etc. et *Nihil reiiciendum quod cum gratiarum actione percipitur* etc. Item aliquid potest esse immundum secundum significativum; et sic potest aliqua res esse signum immunditiae et munditiae, ut si accipiamus porcum, et agnum in sua natura, utrumque est bonum; tamen sua significatione porcus significat immunditiam, agnus innocentiam: ideo quantum ad significationem unum est mundum, aliud immundum. Et quia ante adventum Christi erat tempus, in quo vivebant sub figuris, quia non adhuc patebat veritas; ideo illae observantiae erant servandae, et cadebant sub praecepto. Sed quia in adventu Christi veritas manifestabatur, cessabat figura; ideo etc. Sed iterum restat alia quaestio, quia habetur *Act. 15.* quod Apostoli praeceperunt, quod conversi abstinerentur a suffocato, et sanguine. Ergo videtur quod veritate manente debeant teneri illae observantiae. Antiqui dixerunt quod istud ad literam intelligendum est, quod adhuc ab istis abstinendum est, quia immunda sunt. Sed hoc nihil est, quia contraditur auctoritati Apostoli *ad Titum 1. Omnia munda mundis.* Aliqui dixerunt quod istud partim ad literam intelligendum est, partim moraliter: quod enim dicitur de fornicatione, illud ad literam prohibuerunt; quod autem a sanguine, hoc intelligendum est, quod sanguis innoxius non effunderetur; quod vero dicitur de suffocato, sic intelligendum erat, ut nullus alii calumniam inferret. Sed non debet sic intelligi, quamvis sit expositio vera. Versabatur enim quaestio, utrum Gentiles conversi tenerentur ad ista quae prohibuerunt Apostoli. Ideo oportet intelligi secundum quod Iudaeis erat consuetum. Ideo aliter dicendum est, quod Apostoli non considerabant, et prohibebant, vel quia secundum se illicitum, vel quia occasio scandali; unde fornicationem quasi illicitam prohibuerunt; sanguinem autem, ne scandalum aliis facerent, ut scilicet scandalum tolleretur. Et hoc sonant verba Apostoli *1. ad Cor. 8. Videte autem ne haec licentia vestra offendiculum fiat infirmis.* Item si obiicitur. Ponatur quod aliquis in quadragesima comedat carnes, nonne coinquinatur? Dicendum quod non ex cibo, sed ex violatione praecepti: *Rom. 14. Regnum Dei non est esca, et potus. Sed quod procedit ex ore, hoc coinquinat hominem.* Hic videtur tangere solum peccata quae ex ore procedunt, et haec coinquinant: *Luc. 29. Ex ore tuo te iudico serve nequam.* Et supra: *Ex ore tuo iudicaberis.* Sed dicendum, quod proprium officium oris est dicere. Est autem duplex dicere, exterius ore corporali, et interius ore mentis. de quo *Psal. 13. Dixit insipiens in corde suo, non est Deus.* Sic ergo per os potest intelligi os cordis, scilicet mens hominis, et sic omne peccatum est ex ore: quia nunquam est peccatum nisi ex proposito mentis. Sic ergo quod procedit ex ore, scilicet cordis, hoc coinquinat, quia peccatum adeo est voluntarium, quod si non sit voluntarium, non est peccatum. *Tunc accedentes discipuli eius et caet.* Hic instruit de scandalo vitando, et de principali quaestione, ibi, *Respondens autem Petrus.* Circa primum duo. Primo ponitur quaestio discipulorum. Secundo Christi responsio. Hic intelligendum quod pharisaei, et discipuli audierunt hoc verbum, in quo intelligebant, quod omnes suas traditiones subverteret, non autem praecepta Domini, ideo abominantes nihil dixerunt, sed turbationem habuerunt; ideo discipuli dixerunt, *Scis quia pharisaei* et caet. Hoc verbum, *scandalum*, frequenter invenitur in Scripturis; unde videndum quid significet. Scandalum in graeco idem est quod offendiculum, ut lapis in via; unde offendiculum dicitur, ubi est occasio ruinae. Sed aliquando aliquis scandalizat active, aliquando passive. Active scandalum dicitur, quando est aliquod factum, quod est non solum in se malum, sed etiam aliis offendiculum; ideo scandalum dicitur dictum, vel factum minus rectum praebens occasionem ruinae. Et non dicit cogitatum, quia oportet, quod sit patens. Item non dicit malum, sed minus rectum, quia oportet quod habeat speciem mali: *1. Thess. 5. Ab omni specie mali abstinete vos.* Item est scandalum passivum, ut si aliquis bonum verbum dicat, vel oret, alius scandalizetur, et accipiat sibi occasionem ruinae: unde Dominus non scandalizavit, sed ipsi ceperunt occasionem. Unde dixerant discipuli sui, quod pharisaei ideo receperunt scandalum, et hoc praenunciatum erat per Isaiam 18. *Et erit vobis in sanctificationem, in lapidem autem offensionis, et in petram scandali. At ille respondens ait.* Hic ponitur responsio Domini, et ostendit eorum scandalum contemnendum. Primo quia alieni a Deo. Secundo quia nocivi hominibus, ibi, *Sinite eos* etc. Dicit ergo, *At ille respondens ait: Omnis plantatio* etc. Ex verbis istis illi qui posuerunt duas naturas, voluerunt confirmare errorem suum, quia malam naturam a malo Deo dixerunt, bonam a bono; unde dicunt, si aliquis de mala creatione sit, etsi videatur facere bona, non potest perseverare. Sed non est sic: nam, ut dicit Hieronymus, contrarium habetur *Hier. 2. Ego te plantavi vineam electam, omne semen verum, quomodo ergo conversa es in amaritudinem?* Hoc ergo patet, quod non est a Deo. Sic ergo conversa est per istam plantationem non natura; sed aliquid superveniens intelligitur, et hoc est perversa voluntas. Unde natura semper remanet, sed voluntas perversa eradicatur. Unde potest ista plantatio intelligi de traditione hominum, quae est eradicanda, si sit contra Deum; sed traditio quae est a Deo, nunquam est eradicanda. *Unde omnis plantatio*, idest traditio quae non est a Deo Patre meo, eradicabitur: et hoc habetur *Act. 5.* de Gamaliele qui dixit: *Si fuerit hoc a Deo, non poteritis contradicere.* Hoc patet etiam in omnibus. Videbis aliquem qui bona opera facit fundata in charitate: *ad Eph. 3. In charitate radicati, et fundati*; et haec non

possunt eradicari. Sed alia quae non habent bonum fundamentum, ut dare eleemosynam propter vanitatem, eradicantur : unde *Eccl. 14. Omne opus corruptibile in fine deficiet, et qui facit illud, corruet in illo.* Unde sic intelligendum est: *Sap. 4. Adulterinae plantationes non dabunt radices altas.* Contra hoc habetur *1. ad Cor. 4.* ubi dicit Paulus: *Ego plantavi, Apollo rigavit.* Ergo Paulus eradicabitur. Dico, quod Paulus non plantavit, ut principalis, sed ut minister. Sequitur, *Sinite illos, caeci sunt.* Hic ostendit scandalum eorum vitandum, quia nocivi sunt hominibus. Et primo docet contemnendum. Secundo praesumptionem eorum. Tertio nocumentum. Circa primum dicitis quod ita scandalizentur. Sinite eos, et non curetis. Sed nunquid non est curandum de scandalo? Nonne Dominus ut vitaret scandalum, misit Petrum ad mare, ut solveret tributum. Dicendum quod scandalum aliquando oritur ex veritate; unde illud vitandum est scandalum quod potest vitari sine praeiudicio veritatis vitae, vel doctrinae, vel iustitiae. Unde iudex non debet dimittere iudicium, si aliquis inde scandalizatur. Sed tamen distinguendum, quia aliqui scandalizantur ex infirmitate, aliqui ex certa malitia. Scandalum pusillorum vitandum est, veritate servata; et tamen potest homo differre, vel remittere. Sed si ex malitia, non: et sic isti scandalizantur. Unde si non ex malitia scandalizarentur, non dixisset Dominus, *Sinite illos*, sed potius, instruite eos: *Ad Titum 3. Haereticum hominem post primam et secundam monitionem devita: Hier. 51. Curavimus Babylonem, et non est curata.* Et quare caeci sunt. Spiritualiter caeci sunt ignorantes: *Isa. 56. ibi. Speculatores eius omnes caeci.* Et quia ex certa malitia non solum sunt caeci, sed etiam duces caecorum, et magistri, *Iob 19. Si ignoravi, mecum erit ignorantia mea.* Quod sint duces caecorum, hoc est bonum; sed quod caeci, hoc est malum. *Si caecus caeco ducatum praestet, ambo in foveam cadunt: Iob 40. Absconde eos in pulvere,* scilicet quantum ad corpus. *Respondens autem Petrus.* Instruit eos hic de principali quaestione; ubi tria facit. Quia primo ponitur petitio Petri. Secundo increpatio. Tertio doctrina. Secunda, ibi, *At ille.* Tertia, ibi, *Nolite* etc. Dicit ergo: *Respondens* etc. *Edissere nobis parabolam hanc.* Petrus consuetus erat audire parabolas multas ab eo; ideo credebat quod loqueretur parabolice: vel quia Petrus nutritus erat in observantiis legalibus, sicut dixit in actibus Apostolorum *c. 10. Absit a me Domine, nunquam coinquinatum intravit in os meum*: ideo credebat, quod ad literam non diceret, sed parabolice. *Animadverte parabolam, et interpretationem, et verba sapientum, et aenigmata eorum, Prov. 1. At ille dixit: Adhuc, et vos* etc. Dominus enim omnibus in Petro respondit, qui pro omnibus loquebatur. Hic reprehendit eos. Sed quare? Una ratio est, quam ponit Hieronymus, quia quod palam dictum est, parabolice dictum putant. Sicut enim reprehendendus est, qui manifestat occulta, sic e converso, qui occultat manifesta: *Psalm. 31. Nolite fieri sicut equus et mulus, in quibus non est intellectus* etc. Alia ratio est Chrysostomi, quia videbatur zelare pro Iudaeis, quia nutritus in legis doctrina; ideo videbatur inde tristari. Consequenter exponit. Et primo exponit quod dixerat, scilicet. *Quod intrat in os.* Secundo secundum quod dixerat, scilicet, *Sed quod exit de ore* etc. Tertio concludit intentionem. Dicit ergo, *Non intelligitis quod omne quod in os intrat* etc. Et quare sic dicit Dominus? Dicit Chrysostomus, quod loquitur eis quasi assuetis in observantiis legis. Erat autem intentio legis, quod dum cibus erat in ore indigestus, etiam immundus erat; sed cum digestus, mundus. Unde semper dicitur in lege, *Immundus erit usque ad vesperum.* Ideo ponamus quod servari debeant istae observantiae, non tamen reddunt hominem immundum, nisi ad tempus. Unde quod transit, non potest immundare eos. Vel aliter. Nihil potest immundare animam, quod non contingit eam. Cibus autem non contingit animam; et hoc est signum, quia in ventrem vadit, et in secessum emittitur. Sed, sicut dicit Hieronymus, contra hoc obiiciunt aliqui, dicentes Dominum esse ignarum naturalis scientiae, quia non totum in secessum transmittitur. Unde quidam volentes sic intelligere, quod totum emittatur, volunt quod nihil convertatur in humanam naturam, sed solum quod tractum est ab Adam multiplicetur, et hoc solum resurget. Unde quod ex cibis est, secundum eos non resurget; unde et artifices plumbum ponunt cum auro, ut plumbum consummetur, aurum conservetur, sic resistunt cibi, ne calor naturalis consumat illud, quod est de virtute naturae. Sed hoc videtur impossibile, quia non potest aliquid maius fieri, nisi per rarefactionem, quia nihil aliud est rarefieri, nisi assumere maiorem quantitatem. Item homo communiter se habet cum animalibus in sensitiva, et in nutritiva, in vegetativa cum plantis. Sed sic est quod ista augentur, et nutriuntur ex nutrimento. Ergo et homines eodem modo augentur, et nutriuntur. Quid est ergo quod dicit, quod in secessum etc. Dicit Hieronymus quod non solum intelligitur superfluitas immunda, immo quocunque modo fiat, sive per fumum, sive alio modo. Et hoc etiam secundum Philosophum, quia licet secundum speciem maneat, tamen secundum materiam fluit, ut si ignis in specie remaneat, secundum materiam consumitur. Potest etiam sic dici. Omne quod intrat in os, in ventrem vadit aliquid, unde aliquando in Scriptura totum pro parte sumitur. *Quae autem procedunt de ore* etc. Quia dictum est, quod per os intelligitur mens, *De corde exeunt* etc. quia peccata cordis sunt cogitationes, et affectus: *Isa. 1. Auferte malum cogitationum vestrarum ab oculis meis.* Item ponit peccata quae sunt contra praecepta secundae tabulae, *Homicidia, furta* etc. Item peccata oris contra proximum, *Falsa testimonia, blasphemiae.* Praecepta primae tabulae, unde haec sunt, quae coinquinant hominem, quia haec a mente procedunt. *Non lotis autem manibus* etc. Hic concludit, et ponit hanc conclusionem, ut principali intentioni respondeat. Item quia discipuli non erant intelligentes, ideo concludit quod contra traditionem solum dicebatur.

b Supra ostensa est sufficientia eius doctrinae, quia observantiam legis non requirit; hic ostendit quod non coarctatur ad unum populum, sed etiam ad salutem Gentilium sufficit. Ostenditur autem triplex affectus in Gentilibus. Primo in liberatione a potestate daemonis. Secundo ab infirmitatibus peccatorum. Tertio a spirituali refectione. Secunda, ibi, *Cum transiasset* etc. Tertia, ibi, *Iesus autem convocatis* etc. Osten-

ditur ergo liberatio a potestate daemonum, quia mulierem obsessam a diabolo liberavit. Primo locus describitur. Secundo instantia mulieris. Tertio exauditio. Secunda, ibi, *Et ecce mulier* etc. Tertia, ibi, *Et respondens* etc. Dicit ergo, *Et egressus venit in partes* etc. Tyrus et Sidon sunt duae civitates Gentilium. Quia a Iudaeis repellebatur; ideo ad gentes secessit, secundum illud *Act. 13. Vobis oportebat primum loqui regnum Dei* etc. Et prime ostendit Dominus eminera conversionem observatorum legis. Secundo transitum ad gentes, quod significatum fuit *Act. 10.* ubi dicit quod cum Petrus esset apud Cornelium, vidit linteum etc. et dictum est ei: *Quod Deus purificavit, tu ne immundum dixeris* etc. *Et ecce mulier.* Hic ponitur instantia mulieris. Circa cuius petitionem tria significantur. Primo pietas. Secundo fides. Tertio humilitas: et haec necessaria sunt ad impetrandum. Secunda, ibi, *At illa venit* etc. Tertia, ibi, *At illa* etc. Primo ponitur interpellatio. Secundo adiutorium discipulorum, ibi, *Et accedentes* etc. Circa primum primo ponitur pietas mulieris. Secundo taciturnitas Christi, ibi, *Qui non respondit* etc. Dicit ergo, *Et ecce* etc. Sex possumus notare. Primo conversionem petentis: *Eccl. 18. Ante orationem praepara animum tuam, et noli esse quasi homo qui tentat Deum:* praeparat enim animam quando a vitiis se mundat: *Isa. 1. Cum multiplicaveritis orationes, non exaudiam vos, manus enim vestrae sanguine plenae sunt.* Et hoc designatur per hoc nomen, *Chananaea*, quae idem est quod mutata: *Psal. 76. Haec est mutatio dexterae excelsi.* Item qui convertitur, debet non solum vitare peccatum, sed etiam occasionem peccati: *Eccl. 21. Quasi a facie colubri, fuge peccatum.* Secundo notanda est devotio, quia clamabat. Clamor magnum affectum designat: *Psal. 119. Ad Dominum cum tribularer clamavi.* Tertio notatur pietas, quia alienam miseriam suam reputabat; unde dicit, *Miserere mei:* et hoc est magna misericordia: *Iob 30. Flebam super eum qui afflictus erat, et compatiebatur anima mea pauperi.* Item tangitur humilitas, quia petiit ex confidentia misericordiae Dei: *Dan. 9. Custodiens pactum, misericordiam diligentibus te, et custodientibus mandata tua.* Quarto tangitur fides, quae necessaria est ad petitionem: *Iac. 1. Postulet autem in fide nihil haesitans.* Item confitetur divinam naturam in eo in hoc quod dicit, *Domine: Psalm. 99. Scitote, quoniam Dominus ipse est Deus* etc. Item humanam, *fili David*, qui ex semine David: *Rom. 1. Qui factus est ei ex semine David secundum carnem.* Item expositio propriae necessitatis, *Filia mea male*, idest graviter, *a daemonio vexatur.* Et potest esse typus totius ecclesiae Gentilium, vel cuiuslibet pro conscientia, quae a daemonio vexatur, cum contra conscientiam operatur: *Luc. 6. Et qui vexabantur a spiritibus immundis, curabantur.* Et dicit, *Male*, in quo aggravat peccatum: *2. Paral. ult. Peccavi Domine peccavi, et iniquitatem meam agnosco, ne simul perdas me cum iniquitatibus meis.* Consequenter ponitur taciturnitas Christi, *Qui non respondit* etc. Sed hoc videtur mirabile quod fons pietatis tacuit. Et assignatur triplex ratio. Prima ne videretur ire contra illud quod supra dixerat, *In viam gentium ne abieritis.* Ideo prompte noluit exaudire; nihilominus tamen quia multum institit, accepit quod petivit. Ideo datur intelligi quod propter instantiam petitionis impetratur, quod supra legem est: erat enim de lege, quod soli Iudaei salvarentur, sed ista per instantiam suam impetravit quod erat supra legem. Secunda ratio est, ut magis cresceret devotio: *Abacuch 1. Usquequo clamabo, et non exaudies, vociferabor ad te vim patiens, et non salvabis? Quare ostendisti mihi iniquitatem, et dolorem videre praedam, et iniustitiam contra me* et caet. Tertia ratio, ut daret occasionem discipulis, ut et ipsi intercederent pro ea: quia quantumcunque sit aliquis bonus, indiget tamen orationibus aliorum. Statim sequitur intercessio discipulorum. Et primo ponitur eorum petitio. Secundo Christi responsio. Dicit ergo, *Et accedentes* etc. Et quare accesserunt? Una ratio est, quia nesciebant quare tantum retardabat. Secunda moti erant misericordia. Item non poterant pati mulieris importunitatem: *Luc. 10. Si perseveraverit pulsans* etc. Discipuli non dicunt sana eam, sed dimitte eam, idest dicas ei, Nihil faciam tibi. Et iste est modus loquendi: quoniam cum intendimus unum, dicitur contrarium. Sed obiicitur, quia *Marci 7.* dicitur quod ingressa in domo, et ibi petiit. Quid est ergo quod hic dicitur, quia clamat post nos. Augustinus dicit quod sine dubio primo in domo fuit, et ibi dixit miserere mei, et tunc recessit Iesus: at illa sequuta est eum. Tunc sequitur responsio Christi, *Ipse autem respondens* etc. Satis videbatur mulier pietatem ostendisse, sed haec videbatur naturalis, ideo Dominus exigebat professionem fidei; ideo abiiciebat eam, et dixit, *Non sum missus* etc. Hebraeorum erat peculiaris, unde dicebant, *Nos autem populus eius* etc. *Psal. 94.* Et illae oves perierant, quia abducti erant per diversas observantias; unde *supra 9. Videns turbas misertus est eis, quia erant vexati, et iacentes sicut oves non habentes pastorem: Psal. 118. Erravi sicut ovis quae periit* etc. Sed quid est quod dicit, *Non sum missus* etc. Nonne habetur *Isa. 49. Dedi te in lucem gentium, ut sis salus mea usque ad extremum terrae?* Ergo non solum ad Iudaeos missus est, sed ad gentes. Dicendum quod ad omnes missus est, ut omnes in unum congregaret; sed missus est primo ad Iudaeos, ut Iudaeos ad gentes transferret: *Rom. 15. Dico autem Christum* etc. *At illa venit, et adoravit*, unde ingerit se. Et primo ponitur professio, quia Deum recognovit, quia eum adoravit. Licet enim haberet repulsus Apostolorum, tamen ingessit se, et adoravit. In hoc Deum recognoscit: *Deuter. 9. Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli servies: Psal. 65. Omnis terra adoret te Deus* etc. *Adiuva me.* Non dicit ora pro me, sed tu adiuva me, quia potes: *Psalm. 120. Auxilium meum a Domino qui fecit caelum, et terram* etc. *Qui respondens dixit: Non est bonum* etc. Hoc additur ad probandum humilitatem, quia iam constabat satis de fide, ostendens excellentiam Iudaeorum ad gentes: tunc enim probatur humilitas, quando patitur quod exprobretur gens sua; unde dicit, *Non est bonum.* Iudaei vocabantur filii; unde *Filios enutrivi, et exaltavi; ipsi autem spreverunt me* etc. *Isa. 1.* Quia ipsi instructi erant in mandatis Dei, *Ioan. 10.* Panis est doctrina: *Eccle. 15. Cibavit eos pane vitae, et intellectus.* Panis iste potest dici miracula Domini, vel documenta legis. Hunc ergo panem, qui fidelibus, scilicet Iudaeis, debetur. *Non est ergo bonum sumere panem filiorum*, idest Iudaeo-

rum, qui iamdiu sunt filii, *et millere canibus*, scilicet Gentilibus: quia sicut canis est animal immundum, sic gentes: unde *supra 7. Nolite sanctum dare canibus*. Unde non adhuc totaliter repudiaverunt, sed sicut dicit Hieronymus quod conveniens est quod Iudaei canes dicuntur, secundum illud *Psal. 21. Circumdederunt me canes multi: 2. Eph. 3. Nos autem filii sumus. At illa dixit, etiam Domine*. Hic tangit mira humilitas mulieris, et sapientia. Visus est contumeliam inferre genti suae, sed humilitatis est, quod concedit contumeliam dirtam; unde dicit, *Etiam Domine*. Item maior ostenditur humilitas, quia ipse Dominus dixerat canes, sed ista dixit catellos; unde dicit, *Nam et catelli*. Item Dominus vocaverat filios Iudaeos, sed ista dominos; unde dicit, *Quae cadunt de mensa dominorum*. Et ita humiliter scivit compellere Dominum; quasi dicat, Non peto Domine quod tot beneficia conferas nobis, quot Iudaeis, sed de micis des nobis: *Eccle. 25. Oratio humiliantis se penetrat coelos*. Et *Psal. 101. Respexit in orationem humilium*; ideo Dominus exaudivit, *Tunc respondens Iesus ait illi* etc. Et tria facit. Primo ponitur eius commendatio. Secundo exauditio. Tertio effectus. Quando se humiliat, dicit, *Magna est fides tua*. Magna, quia magna credit. Item propter rectitudinem: *Iac. 1. Postulet autem in fide nihil haesitans*. Item magna propter fervorem. *Unde si habueritis fidem sicut granum sinapis* etc. Ideo sequitur exauditio, *Fiat tibi sicut vis: Psalm. 144. Voluntatem timentium se faciet* etc. Sequitur effectus, *Et sanata est filia eius ex illa hora*, unde principio Genesis 1. dixit, *Fiat lux, et facta est lux*: sic et hic, *fiat tibi*, illud enim verbum fuit verbum aeternum: *Eccl. 8. Sermo eius potestate plenus est*.

c Supra confirmata est doctrina evangelica per liberationem Gentilium a potestate daemonum per virtutem Christi; nunc confirmat per liberationem ab infirmitatibus spiritualibus per hoc quod multos curavit: et tria facit. Primo ponitur locus. Secundo oblatio. Tertio liberatio. Secunda, ibi, *Et accesserunt*. Tertia, ibi, *Et curavit*. Describitur primo locus in generali, quia *cum transisset*, scilicet de regione Gentilium, *venit iuxta mare*, quod erat in Iudaea, quod aliquando vocatur Genesaroth, aliquando mare Galilaeae. Per hoc quod revertitur ad Iudaeos, significatur, quia reliquiae Israel salvabuntur: *Ad Rom. 11. Sic ergo et in hoc tempore reliquiae secundum electionem gratiae Dei salvae factae sunt*. Deinde describitur locus in speciali dicens, *Et ascendens in montem, sedebat*. Per montem significatur altitudo verbi: *Psalm. 35. Iustitia tua sicut montes Dei*. Sed Iesus non stabat, sed sedebat, quia nisi descendisset, non cognovissemus, secundum illud *Psal. 143. Domine inclina coelos tuos, et descende*. Item per montem altitudo gloriae, ut habetur *Gen. 19. In monte salvum te fac* etc. ad significandum quod ibi est vera quies, non hic: *Ad Heb. 13. Non habemus hic manentem civitatem, sed futuram inquirimus*, idest futuram expectamus. Sequitur oblatio, *Et accesserunt ad eum turbae multae* etc. Et primo ponitur quantum ad multitudinem turbarum. Secundo quantum ab oblationem infirmorum. Tertio quantum ad modum. Circa primum, *Tunc accesserunt: Psal. 85. Omnes gentes quascumque fecisti, venient, et adorabunt coram te Domine*. Et non accesserunt vacui, quia *secum habentes* etc. Et in hoc significatur quod qui convertuntur ad Dominum, debent offerre alios Domino: et hoc est quod dicit, *Habentes mutos, caecos, claudos, et debiles*. Debilis latine significat defectum virtutis, sed graece dicitur qui habet manum debilem: sicut enim claudus dicitur qui in pedibus laesus est, sic debilis qui manum aridam habet. Per istos significantur diversa genera morborum spiritualium. Per mutos significantur illi qui Deum laudare non possunt, de quibus *Isa. 56. Canes muti non valentes latrare*. Claudi dicuntur qui numquam firmiter ambulant ad bonum, sed cito ad malum convertuntur: *3. Reg. 18. Quare claudicatis in duas partes? Si Dominus est Deus, sequimini eum*. Per caecos significantur infideles, qui privati sunt lumine fidei: *Isa. 59. Palpavimus tenebras*. Per debiles qui habent aridam manum, significantur illi qui habent debile cor? *Psal. 21. Aruit tanquam testa virtus mea* etc. et alios multos. In hoc magnam fidem ostendebant, quia non solum suos, sed alios. Item ostendunt devotionem suam ex modo: aliquando enim rogaverunt ut manum apponeret, ut *supra 9*. Aliquando autem ut fimbriam tangeret, ut *supra eodem*, scilicet 9. et 14. Sed modo sufficiebat ponere ad pedes eius. Et per hoc mystice datur intelligi nobis, quod peccatores quos convertimus, non debemus nobis subiicere, secundum quod habetur *1. Corint. 4. Sic nos existimet homo ut ministros Christi, et dispensatores mysteriorum Dei*. Sequitur de curatione. Et primo ponitur curatio. Secundo admiratio. Tertio effectus. Dicit ergo, *Et curavit eos: Psal. 106. Misit verbum suum, et sanavit eos, et eripuit eos de interitionibus eorum*. Et alibi *Psalm. 102. Qui propitiatur omnibus iniquitatibus nostris, qui sanat omnes infirmitates nostras*. Et sequitur admiratio, *Ita ut turbae mirarentur, videntes mutos* et caet. Hic ponitur effectus. Istud praedictum erat *Isa. 35. Tunc aperientur oculi caecorum, et aures surdorum patebunt* et caet. Et in *Psalm. 136. Mirabilia opera tua*. Sed quaeritur. Quare non facit mentionem de debilibus. Quia non erat actus oppositus, cui posset respondere. Sed videtur quod aliqui visis miraculis blasphemabant, ut habetur supra 14. sed isti collaudabant; unde, *Magnificabant Deum Israel. Iesus autem convocatis discipulis* etc. Hic ostenditur doctrina Christi laudabilis per refectionem bonorum. Et primo ponitur motivum. Secundo materia ponitur. Tertio distributio. Quarto refectio. Secunda, ibi, *Et dicunt* etc. Tertia, ibi, *Et praecepit* etc. Quarta, ibi, *Et comederunt omnes* et caet. Notandum quod motivum istud ponitur post praemissa, quia infirmi non possunt cibari, quia omnem escam abominata est anima eorum, *Psal. 106*. Ideo oportet quod antequam cibentur, sanentur: sic etiam in spiritualibus. Augustinus: *Palato infirmo poena est panis, qui sano est amabilis* et caet. Et ideo Dominus post sanationem cibat. Et notandum quod primo convocat discipulos ut reddat attentos, ut sint memores miraculi. Item ut det exemplum nobis quod quantumcumque sit homo magnus, debet se comportare minoribus: *Eccl. 3. Quanto maior es, humilia te in omnibus*. Unde convocatis discipulis suis dixit: *Misereor turbae* etc. Hoc fuit motivum, unde ostendit humanitatem convenientem

divinitati. Misericordia est passio, quia misericors est miserum cor babens, qui reputat alienam miseriam suam. Sed misericordia maxime Deo convenit: *Psal. 102. Miserator, et misericors Dominus, longanimis et multum misericors* etc. Et quam reputat ut suam, repellere debet ut suam. Unde Dominus inquantum repellit miseriam, dicitur misericors. Sed ponitur motivum miserendi triplex. Primo ponit perseverantiam. Secundo inopiam. Tertio periculum imminens. Primo ponitur perseverantia, eum dicitur, *Quia triduo* etc. Ex quo potestis cognoscere quod qui cum Christo perseverant, pane suo reficiuntur: quia *qui perseveraverit usque in finem, hic salvus erit*. Per triduum potestis intelligere confessionem sanctae Trinitatis; unde infra *ult. Euntes in universum mundum, baptizate in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti*. Vel triplicem actum, scilicet cordis, oris, et operis. Item triplex tempus saeculi, scilicet tempus legis naturae, legis mosaycae, et legis gratiae et gloriae in fine: *Psal. 16. Satiabor, cum apparuerit gloria tua.* Vel per triduum mortis Christi. Unde illi triduo sustinent Dominum, qoi conformarunt se morti Christi: *Osee 6. Vivificabit nos post triduum, et in die tertia suscitabit nos.* Unde per mortem Christi expectamus iustificationem: *Ad Galat. ult. Semper mortificationem Iesu in corpore nostro portantes.* Secundum quod tangitur, est inopia; unde dicit, *Non habent quid manducent.* Sed quare per triduum expectavit? Ne possent calumniari, quod refecti essent cibo quem secum portaverant. Secundum mysterium, illorum miseretur qui suam miseriam cognoscunt: *Apocalyp. 3. Nescis quia miser es, et miserabilis, et pauper, caecus, et nudus* etc. Tertium est periculum, *Et dimittere eos ieiunos nolo, ne deficiant in via:* deficiunt enim in via qoi verbo Dei noo reficiuntur: *Deut. 8. Non in solo pane vivit homo, sed in omni verbo* etc. *Cibavit eum pane vitae et intellectus. Et dicunt ei discipuli.* Hic ponitur materia. Et primo, quomodo dedit. Secundo, quanta materia aderat; unde dicit, *Et dicunt, Unde ergo in deserto panes tanti?* Hic tarditas, et oblivio discipulorum reprehenditur, quia supra Dominus satiaverat ex quinque panibus quinque millia: unde ex tarditate, et oblivione reprehenduntur. Secundum mysterium. In hoc gratia Dei et misericordia significatur, qui indigois mysteria sua revelat, et per eos sacramenta ministrat: *Hier. 1. Nescio loqui Domine, quia puer sum: cui Dominus: Noli dicere, quia puer ego sum: Exod. 4. Impeditioris sum linguae, et tardioris* etc. *Isa. 3. Non sum medicus, et in domo mea non est panis, nolite me constituere principem populi.* Deinde ponitur quanta materia aderat; unde, *Ait illis Iesus: Quot panes habetis?* Et non petiit ut ignorans, sed ut miraculum ostenderetur. Unde et paucos pisciculos supra in alio miraculo commemorari fecit. Et dicitur quod qoinque panes habebant, et duos pisces, cum qoibus doctrina legis significabatur: et illi panes erant hordeacei, in quibus significatur lex nova septiformis gratiae Dei informata. Item in illa duo tantum fuerunt pisces, in hac autem multi pisciculi. *Vos elegit Deus pauperes in mundo, divites in fide.* Et in *Psal. 8. Volucres coeli, et pisces maris, qui perambulant semitas maris*, idest huius mundi. *Et praecepit turbae* etc. Hic ponitur dispositio. Et primo disponit. Secundo materiam accipit. Tertio gratias agit, frangit, et distribuit. Dicit ergo, *Et praecepit.* In alia refectione habetur quod fecit super foenum recumbere. Per foenum temporalia significantur; unde, *Omnis caro foenum, et omnis gloria eius quasi flos agri, Isaiae 40.* Unde in veteri lege erat fundamentum super temporalia, in nova solum super stabilitatem gloriae: *Ecclesiast. 1. Terra autem in aeternum stat.* Vel per foenum significatur, quod super temporalia debemus sedere; unde possessio non prohibetur, sed dilectio, sive affectio: *1. Ioan. 2. Nolite diligere ea, quae in mundo sunt* etc. *Et accipiens septem panes*: in quo significatur quod quicquid de spiritualibus administratum est aliis, primo fuit in Christo; unde *Act. 1. Coepit Iesus facere, et docere.* Omnia spiritualia in eo fuerunt: unde *Ioan. 3. Non dedit ei Deus spiritum ad mensuram. Et gratias agens* etc. Unde dedit nobis exemplum ut gratias agamus: *1. ad Thessal. 5. In omnibus gratias agentes.* Deinde qoia non omnibus omnia, ut habetur *1. ad Cor. ultim.* Item *1. ad Corin. 12. Divisiones gratiarum sunt.* Consequenter sequitur ordinata distributio, quia, *Et dedit discipulis, et discipuli dederunt populo.* Primo discipulis, qui erant mediatores: *Deut. 5. Ego sequester et medius fui inter Deum et vos in tempore illo, ut annuntiarem vobis verba eius* etc. Et *1. ad Corin. 4. Sic nos existimet homo, ut ministros Christi, et dispensatores* etc. Consequenter ponitur quoad plenitudinem refectionis ex abundantia reliquiarum, et ex numero manducantium, *Et comederunt omnes.* Posset aliquis dicere, quod de pauco pane possunt multi accipere, ita quod quilibet parum; sed non sic, immo saturati sunt, unde usque ad saturitatem manducaverunt: *Ps. 77. Manducaverunt, et saturati sunt omnes.* Item multae fuerunt reliquiae, quia, *Tulerunt septem sportas.* Sed quare, eum pauciores panes fuissent, plures reliquiae remanserunt, cum scilicet saturaverit quinque millia de quinque panibus? Potest dici, quod idem sunt, vel plus septem sportae quam duodecim cophini. Chrysostomus dicit quod diversa fecit miracula, et modo diverso, ut discipuli magis memores essent. Primo primi miraculi, in quo tot reliquiae quot Apostoli. Hic autem secundum numerum panum, in quo significatur quod spirituales homines refici debent septiformi gratia Dei: *1. ad Corinth. 2. Animalis enim homo non percipit ea quae Dei sunt.* Sequitur numerus comedentium, *Erant autem qui manducaverunt, quatuor millia hominum* etc. Supra fuerunt quinque millia, quia vacabant quinque sensibus; vel propter quinque libros Moysi; hic autem quatuor propter quatuor virtutes cardinales; vel propter quatuor Evangelistas etc. *Extra parvulos et mulieres.* Sed quare excipiuntur isti? Quia imperfecti et infirmi a vera doctrina excluduntur: *Ad Ephes. 4. Donec occurramus omnes in virum perfectum* etc.

a CAP. XVI.

Et accesserunt ad eum Pharisaei et Sadducaei tentantes, et rogaverunt eum, ut signum de coelo ostenderet eis. At ille respondens ait illis: Facto vespere dicitis: Serenum erit, rubicundum est enim coelum. Et mane: Hodie tempestas, rutilat enim triste coelum. Faciem ergo coeli diiudicare nostis, signa autem temporum non potestis? Generatio mala et adultera signum quaerit, et signum non dabitur ei, nisi signum Ionae prophetae. Et relictis illis abiit. Et cum venissent discipuli eius trans fretum, obliti sunt panes accipere. Qui dixit illis: Intuemini et cavete a fermento pharisaeorum, et Sadducaeorum. At illi cogitabant inter se dicentes: Quia panes non accepimus. Sciens autem Iesus dixit: Quid cogitatis inter vos modicae fidei, quia panes non habetis? Nondum intelligitis, neque recordamini quinque panum in quinque millia hominum, et quot cophinos sumpsistis? Neque septem panum, et quatuor millia hominum, et quot sportas sumpsistis? Quare non intelligitis, quia non de pane dixi vobis, cavete a fermento Pharisaeorum, et Sadducaeorum? Tunc intellexerunt, quia non dixerit cavendum a fermento panum, sed a doctrina Pharisaeorum, et Sadducaeorum.

b Venit autem Iesus in partes Caesareae Philippi, et interrogabat discipulos suos dicens: Quem dicunt homines esse filium hominis? At illi dixerunt: Alii Ioannem Baptistam: alii autem Heliam: alii vero Ieremiam, aut unum ex prophetis. Dicit illis Iesus: Vos autem quem me esse dicitis? Respondens Simon Petrus dixit: Tu es Christus filius Dei vivi. Respondens autem Iesus dixit ei: Beatus es Simon Bar-Iona, quia caro et sanguis non revelavit tibi, sed Pater meus qui in caelis est. Et ego dico tibi, quia tu es Petrus, et super hanc petram aedificabo ecclesiam meam, et portae inferi non praevalebunt adversus eam. Et tibi dabo claves regni caelorum. Et quodcumque ligaveris super terram, erit ligatum et in coelis: et quodcumque solveris super terram, erit solutum et in coelis.

c Tunc praecepit discipulis suis, ut nemini dicerent, quia ipse esset Iesus Christus. Exinde coepit Iesus ostendere discipulis suis, quia oporteret eum ire Hierosolymam, et multa pati a senioribus, et scribis, et principibus sacerdotum, et occidi, et tertia die resurgere. Et assumens eum Petrus, coepit increpare illum dicens: Absit a te Domine, non erit tibi hoc. Qui conversus dixit Petro: Vade post me Satanas, scandalum es mihi, quia non sapis ea quae Dei sunt, sed ea quae hominum. Tunc Iesus dixit discipulis suis: Si quis vult post me venire, abneget semetipsum, et tollat crucem suam, et sequatur me. Qui enim voluerit animam suam salvam facere, perdet eam: qui autem perdiderit animam suam propter me, inveniet eam. Quid enim prodest homini si mundum universum lucretur, animae vero suae detrimentum patiatur? Aut quam dabit homo commutationem pro anima sua? Filius enim hominis venturus est in gloria Patris sui cum angelis suis: et tunc reddet unicuique secundum opera eius. Amen dico vobis, sunt quidam de hic stantibus, qui non gustabunt mortem, donec videant filium hominis venientem in regno suo.

a CAP. XVI.

Supra Dominus ostendit sufficientiam evangelicae doctrinae, quia nec observantiis legalibus indiget: item quia non solum uni populo est necessaria; hic ostendit puritatem et excellentiam. Primo ostendit eam puram servandam ab omni traditione. Secundo per altitudinem fidei omnes opiniones humanas transvolare, ibi, *Venit Iesus* etc. Circa primum primo describitur calumniosa tentatio. Secundo confutat. Tertio cavendum docet. Secunda, ibi, *At ille* etc. Tertia, ibi, *Et cum venissent* etc. Circa primum primo commemorat locum. Secundo ponitur tentativa interrogatio. Notandum quod sicut supra, quando paverat de quinque panibus turbas, dimisit, et sic hic. In hoc primo datur exemplum praedicatoribus quando non se ingerant, sed revertantur: *Iob 39.* de onagro: *Quis dimisit onagrum? et vincula eius quis solvit* etc. *Ascendit in naviculam*, ne sequeretur eum turba. Unde ponitur impedimentum quare non possent eum sequi; unde ascendit in naviculam, idest in mentem quae agitatur fluctibus huius mundi: *Sap. 14. Quoniam dedisti in mari viam, et inter fluctus semitam*; ostendens quod debet ibi intrare, ut ibi requiescat. *Et venit in fines Magedan.* Magedan poma interpretatur, et per hunc locum sacra Scriptura significatur, ubi poma simul cum aliis fructibus crescunt: *Cant. 6. Descendi ut viderem poma convallium.* Sequitur tentativa interrogatio, *Et accesserunt Pharisei et Sadducaei, et rogaverunt eum* etc. *Eccl. 19. Est qui nequiter se humiliat, et interiora eius plena sunt dolo. Ut signum de coelo ostenderet eis.* Et petierunt signum de coelo, habetur *Io. 6. Patres vestri manducaverunt manna in deserto*, unde panem de coelo dedit eis. Et infra *1. ad Cor. Iudaei signa petunt.* Et *in Psal. 73. Signa nostra non vidimus* etc. *Tunc reprehendit eos*, et primo de ignavia ad credendum divina. Si enim aliquis defectum habet ex natura sensuum, excusationem habet; sed cum habet sapientiam in terrenis, et ignaviam in spiritualibus, reprehendendus est: *Sap. 13. Vani sunt omnes filii hominum, in quibus non est scientia Dei.* Et primo ostendit solertiam in terrenis. Secundo ignaviam in spiritualibus. Dicit ergo, *At ille respondens... Vespere facto* etc. Hoc habet sensum literalem et mysticum: literalem, quia ex aliqua dispositione poterant cognoscere signum serenitatis. *Dicitis, serenum erit: rubicundum est enim coelum.* Item tempestatis, quia dicitis, *Hodie erit tempestas: rutilat enim triste*

coelum, quia tristitiam designat Quande enim aer est turbidus, non sunt homines ita laeti, rubedo enim serotina est signum serenitatis Ratio est secundum Philosophum, ex diffusione radiorum solis super vapores: quando enim vapores sunt multi, tunc radii non possunt penetrare, et tunc fit color niger in aere; quando vero subtiles, penetrant. Sed quando quod est igneum dominatur, tunc apparet color rubeus, ut apparet in flamma, quia cum magis elevatur, magis apparet rubedo in ea. Ideo significatur quod vapores non sunt multi, et significatur serenitas. Sed cum mane aliquando resolvitur in rorem, vel in pluviam, est signum tempestatis. Secundum mysterium per vespere significatur passio Christi. Vespere sol occidit, sic Christus vespere mundi passus est: *Malach. 3. Quis poterit cogitare diem adventus eius, et quis stabit ad videndum eum? Ipse enim quasi ignis: Psa. 29. Ad vesperum demorabitur fletus, et ad matutinum laetitia.* Unde rutilans apparuit in vespere, et significavit tranquillitatem: *Tob. 3. Post tempestatem tranquillitatem facis, et post lacrymationem et fletum exultationem infundis.* In resurrectione, per quam mane significatur, apparuit rubedo in martyribus, et significat tempestatem peccatoribus. Vel per mane significatur mane diei iudicii, quem praecedet ruber: *Psal. 96. Ignis ante ipsum praecedet* etc. Unde estis instructi in istis terrenis. *Faciem coeli diiudicare nostis, signa autem temporum non potestis*, scire. Duo sunt tempora; unum respondet adventui primo, aliud adventui secundo. Quaedam signa praecesserunt primum adventum: *Isa. 43. Rorate coeli desuper, et nubes pluant iustum: aperiatur terra, et germinet salvatorem* etc. Et *cap. 45. Vere tu es Deus absconditus.* Sed in fine Deus manifeste veniet, et non apparebunt signa de coelo. Sed non est tempus. Vel aliter. *Faciem coeli* et caet. quasi dicat, Vos quaeritis signum adventus: superfluum est signum petere, ubi sunt multa signa: *Coeci vident, claudi ambulant, leprosi mundantur* etc. Hoc signum dederat *Isa. 35. Ipse Dominus veniet, et salvabit nos, tunc aperientur oculi coecorum* etc. Quidam ex auctoritate ista arguunt, quod debemus satagere ad cognoscendum secundum adventum. Augustinus autem exponit de primo adventu. Primus adventus certissimus est, quia est ad salutem, salus per fidem, fides per cognitionem; ideo necessarium est ut agnoscatur. Sed secundus est ad remunerandum; ideo occultatur, ut homines magis sint soliciti. Deinde denegat signum petitum; unde dicitur, *Generatio mala* etc. Dicitur autem generatio mala, quia recedit a Deo. Malum enim est per recessum a Deo. *Dereliquit Deum factorem suum, et recessit a Deo salutari suo* et caet. ut habetur *Deut. 32.* Sed adultera, quia alii se copulavit: *Psalm. 26. Sic derelinquam te in vita mea: Isa. 55. Derelinquat impius viam suam, et vir iniquus cogitationes suas. Signum petit*, et non debet habere, quia, *Signum non dabitur ei, nisi signum Ionae*, quia *sicut Ionas in ventre ceti fuit tribus diebus, et tribus noctibus, ita* et caet. *ut supra 12.* habitum est. Sed quare magis ponit signum resurrectionis quam aliud signum? Dicendum, quod per resurrectionem nobis salus advenit: *Rom. 10. Si credideris in corde tuo quod Christus resurrexit, salvus eris*, quia resurgendo vitam reparavit, quia per resurrectionem Christi resurgemus. Ideo istud signum datum est fidelibus, et omnia alia retorquentur ad istud, quia scilicet resuscitavit Lazarum et caet. Unde istis non est datum aliud signum. Discipulis autem suis dedit signum de coelo, cum ostendit eis gloriam suam, ut habetur *infra 17.* Sic ergo ostendit eorum ignaviam. Sequitur pars, in qua confutat facto descendendo ab eis, *Et relictis illis, abiit:* non enim habitat cum malignis: *Sap. 2. Separat se a perversis.* Postquam confutavit, docet eos vitari. Et primo ponitur occasio. Secundo doctrina. Tertio malus intellectus discipulorum. Quarto reprehensio. Quinto effectus. Dicit, *Et cum venissent discipuli eius trans fretum* et caet. In hoc admirari debemus mentes discipulorum, quia non solent homines oblivisci nisi eorum, de quibus parum curant: unde cum obliti essent panes, parum curabant de eis, sed solum de spiritualibus. *Qui dixit, intuemini, et cavete* et caet. Hic ponitur doctrina. Per fermentum intelligit doctrinam corruptam; unde non intelligit doctrinam legis, sed traditiones pharisaeorum, quae vocantur fermentum, quia sicut ex modico fermento totum corrumpitur, sic ex modico errore tota vita corrumpitur, sicut de via a qua parum homo recedit, postmodum elongatur: unde Philosophus *in primo coeli* dicit quod parvus error in principio magnus fit in fine. Spiritualis intellectus est panis, non fermentum: unde per panem vera doctrina intelligitur: *Eccl. 15. Cibavit eum pane vitae, et intellectus;* unde dicitur, *Intuemini, et cavete*, quia falsa doctrina est periculosa. Dum enim manet fides in homine, non est periculum; sed quando fundamentum ablatum est, non est spes: *Psal. 36. Exinanite exinanite usque ad fundamentum in ea.* Fundamentum est fides: *ad Titum ult. Haereticum hominem post primam, vel secundam admonitionem devita*: quia falsa doctrina habet colorem; ideo dicit, *Intuemini*, idest diligenter considerate: *Prov. 4. Oculi tui recta videant, et palpebrae tuae praecedant gressus tuos.* Consequenter ponitur intellectus discipulorum, *At illi cogitabant* et caet. Quia enim supra septem sportas fragmentorum acceperant, et non secum tulerant, credebant quod diceret, non accepistis panes; sed nolo quod a pharisaeis accipiatis panes, quia animales erant, et *animalis homo non percipit, quae Dei sunt. 1. Corinth. 2.* In isto intellectu in duobus poterant reprehendi. Primo, quia non intelligebant. Item in eo quod de virtute Dei diffidebant. De primo non reprehendit eos, sed de secundo. Dicit ergo, *Quid cogitatis inter vos modicae fidei* etc. quasi dicat, Intelligitis carnaliter, quod spiritualiter debetis intelligere. *Non recordamini quinque panum, et quinque millia hominum* etc. Nonne ergo qui tot pavi, possum vos pascere? *Quare non intelligitis? quia non de pane dixi vobis*, scilicet materiali, sed potius spirituali. Quod panis doctrina dicitur: *in Io. 6. Verba quae locutus sum vobis, spiritus et vita sunt. Tunc intellexerunt* etc. Hic ponitur correctio. Unde correcti sunt ex sermone eius: *Psalm. 118. Declaratio sermonum tuorum illuminat, et intellectum dat parvulis.*

b Supra Dominus docuit doctrinam evangelicam conservandam puram a fermento Iudaeorum; hic autem docet eminentiam doctrinae. Et primo quantum

ad fidem utriusque naturae, scilicet deitatis, et humanitatis. Secundo quantum ad fidem passionis, ibi, *Exinde* et caet. Tertio quantum ad fidem iudiciariae potestatis, ibi, *Filius enim* et caet. Circa primum prime exquiritur opinio turbarum de Christo. Secundo fides discipulorum, ibi, *Vos autem* et caet. Circa primum primo ponitur locus. Secundo interrogatio Christi, ibi, *Quem dicunt.* Tertio responsio Petri, ibi, *At illi dixerunt.* Dicit ergo, *Venit Iesus in partes Caesareae.* Et non solum hoc, sed addidit *Philippi*, quia duae Caesareae fuerunt, scilicet Caesarea Traconis, ubi missus est Petrus ad Cornelium; alia haec quae dicitur aliter paneas. Prima ab Herode constituta est in honorem Caesaris Augusti. Istam construxit Philippus in honorem Tyberii. Sed quare fecit hic istam quaestionem Dominus? Dicendum, quod haec civitas in finibus Iudaeorum erat sita; ideo antequam de fide petere vellet a Iudaeis, eos extraxit. Simile habetur quod Dominus educens Iudaeos de Aegypto, non eduxit eos per sata Philistinorum, ut habetur *Exod. 13.* Consequenter ponitur interrogatio, *Et interrogabat* et caet. Sapiens quando interrogat, docet, ut dicit Hieronymus. Unde in multis instruimur, ut simus soliciti quid de nobis dicatur, ut si malum, quod corrigamus: si bonum, ut conservemus, et multiplicemus. Unde *curam habe de bono nomine: hoc enim magis permanebit tibi, quam mille thesauri pretiosi et magni, Eccles. 41.* Unde Christus interrogavit quid de ipso diceretur. Item qui divinitatem cognoscunt, dicuntur dii, *Ego dixi dii estis;* hi vero qui humanitatem, dicuntur homines; unde dicitur, *Quem dicunt homines esse filium hominis?* Sed ut dicit Hilarius. Christus solum homo videbatur: ideo voluit quod cognoscerent quod esset aliud quam simplex homo. Unde ipse ex hoc dat intelligere, aliud esse in eo. Item ostenditur humilitas Christi, quia se hominis filium confitetur, secundum illud *Matth. 11. Discite a me, quia mitis sum, et humilis corde* et caet. Consequenter ponitur opinio turbarum, *At illi dixerunt: Alii Ioannem* et caet. Diversi de Christo senserunt diversa. Pharisaei blasphemabant Christum, sed turbae prophetam dicebant; unde *Luc. 7. Propheta magnus surrexit in nobis* etc. Dicebant eum Ioannem ratione auctoritatis, quia Ioannes poenitentiam praedicabat; *Supra 13. Agite poenitentiam, appropinquavit regnum caelorum.* Ideo credebant ipsum esse Ioannem, quia similiter Christus incipiebat, *Agite poenitentiam, appropinquavit regnum coelorum,* ut *supra in 4. cap.* Item habebant in reverentia Heliam prophetam: *Malach. ult. Ecce ego mittam Heliam prophetam, antequam veniat dies Domini magnus et horribilis* etc. Unde credebant esse Heliam propter potestatem sermonis, et virtutem praedicationis: *Eccles. 48. Et surrexit Helias propheta quasi ignis, quia verbum ipsius quasi facula ardebat:* et de Christo dicitur supra, quod erat docens tanquam potestatem habens. Item propter eminentiam vitae credebant eum esse Hieremiam, de quo Dominus ait: *Antequam te formarem in utero, novi te, et antequam exires de ventre, sanctificavi te, Hierem. 1. Et Hierem. 40.* habetur, quia honoratus erat gentibus, sic in reverentia ab extraneis Christus habebatur; a Iudaeis vero blasphemabatur: ideo Hieremiae comparabant eum. Sed quomodo Heliam dicebant? Quia habetur *4. Regum 2.* quod raptus est, et quod adhuc viveret, et erat promissus Iudaeis ad salutem, ut habetur *Machab. ult.* Quia quidam posuerunt transcorporationem: et ideo secundum hanc opinionem posset esse, quod anima Heliae intrasset aliud corpus. *Dixit eis Iesus* et caet. Hic exquiritur fides discipulorum. Et primo ponitur interrogatio. Secundo responsio. Tertio approbatio. Secunda, ibi, *Respondens Petrus.* Tertia, ibi, *Respondens Iesus* et caet. Dicit eis Iesus, *Vos autem* et caet. quasi dicat, ita dicunt turbae, sed quia magis est vobis commissum, ideo magis a vobis exigitur. Vidistis miracula, ideo magis debetis opinari. Sed quare petiit? Nonne sciebat? Immo sciebat, sed volebat quod mererentur ex confessione: *Roman. 10. Corde creditur ad iustitiam, ore autem confessio fit ad salutem.* Unde magis sunt meritoria, quanto magis sequestrata, et quasi turbis infima scientibus, maiora non respondeant, ideo etc. *Respondens autem Petrus dixit: Tu es Christus Filius Dei vivi.* Ipse respondet pro se, et pro aliis; sed ipse frequentius respondet, et in hoc perfecta fides tangitur, quia tangitur fides humanitatis. *Tu es Christus*, idest unctus. Et constat quod unctus est oleo Spiritus sancti. Unctio non convenit ei secundum divinitatem, quia ab ipsa procedit, sed secundum humanitatem. Hoc ergo dicit, ut humanitatem Christi aliter aestiment, quam turbae. Quaeritur autem quare prophetam eum dicebant. Ungebatur propheta, ut habetur ab Helisaeo. Ungebantur reges, ut habetur de Saule. Item sacerdotes, ut habetur in Levitico: et omnia haec in nomine Christi importantur, quia et rex dicitur, ut *Hierem. 23. Regnabit rex, et sapiens erit.* Item sacerdos: *Psalm. 109. Tu es sacerdos in aeternum secundum ordinem Melchisedech.* Item propheta: *Prophetam suscitabit Deus de gente vestra, et de fratribus tuis* etc. *Deuteron. 18.* Item non solum confessus est humanitatem, sed testudine penetrata, usque ad divinitatem ascendit dicens, *Tu es Filius Dei.* Alii enim dicebant eum blasphemum; unde *Ioan. 10. Non de bono opere lapidamus te, sed de blasphemia, quia homo cum sis, facis teipsum Deum.* Sed iste filium Dei recognoscit: et dicit, *vivum*, ad excludendum errorem Gentilium, qui quosdam homines mortuos dicebant Deos, ut Iovem etc. ut habetur *Sapient. 13.* Item quidam elementa etc. mortua, ut terram, ignem etc. ut habetur *Sapient. 13.* Sed iste filium Dei vivum dicit. Sed sciendum, quod cum dicitur Deus vivus, et homo vivus, de homine dicitur per participationem vitae, sed de Deo dicitur, quia fons vitae: *Ps. 34. Apud te est fons vitae.* Et in *Io. 14. Ego sum via, veritas, et vita. Respondens Iesus* etc. Hic approbat confessionem eius. Secundo mandat tacendam, ibi, *Tunc praecepit*, etc. Circa primum primo approbat istam confessionem per commendationem confitentis. Secundo per remunerationem, ibi, *Et ego dico tibi.* Unde dicit, *Respondit Iesus, Beatus es Simon Bar-Iona.* Bar idem est quod filius, Ionas idem quod columba suo nomine. Unde Bar-Iona, idest filius columbae. Et videtur respondere responsio Christi confessioni Petri, quia confessus erat eum Filium Dei; Iesus autem dicit eum filium columbae, scilicet Spiritus sancti, quia haec confessio non potuit fieri nisi a Spiritu sancto. Sed creditur quod primo dicebatur Bar-Iona, idest Ioannis

filius, sed per corruptionem scripturae ita dictum est. Sed quid est? Numquid alii non confessi sunt Filium Dei? immo legitur de Nathanaele *Ioan. 1.* Item illi qui in navi *supra 9.* Quare ergo hic beatificatur Petrus, et non alii? Quia alii filium adoptivum confessi sunt, hic autem filium naturalem; ideo hic prae caeteris beatificatur, quia primus confessus est divinitatem. Origenes dicit: *Vidit quod ante non confessus fuerit.* Sed quomodo misit eos praedicare? Respondet quod a principio non praedicabant ipsum esse Christum, sed poenitentiam praedicabant. Item potest esse quod praedicabant Christum; sed hic primo ipsum esse filium Dei. Ergo hic specialiter remunerat, *Beatus es Simon* etc. quia beatitudo est in cognitione: *Ioan. 17. Haec est vita aeterna, ut cognoscant te solum verum Deum.* Sed duplex est cognitio: una quae est per naturalem rationem, alia quae supra rationem. Prima non facit beatitudinem, quia dubia est: unde non satiat intellectum, sed beatitudo debet satisfacere appetitui naturali, et hoc habebitur in patria: *Isa. 64. Oculus non vidit, nec auris audivit, quae praeparavit Dominus diligentibus se.* Ergo in hac vita, quando aliquis magis potest percipere de hac cognitione, magis est beatus: *Prov. 3. Beatus qui invenit sapientiam.* Unde dicit, *Beatus es*, quia incipis esse beatus. *Quia caro et sanguis* etc. Hoc potest exponi ita, quod caro, et sanguis sumantur pro amicis carnalibus: *Ad Galat. 2. Continuo non acquievi carni et sanguini.* Unde caro et sanguis, idest non habuisti ex traditione Iudaeorum, sed ex revelatione Dei. Item in Christo erat caro, et sanguis, et divinitas; ideo quia Petrus non respexit ad carnem, et sanguinem, ei dicitur *Beatus es*, quia non iudicas secundum quod caro, et sanguis revelat, sed secundum quod Pater meus. Vel non habes ex naturali industria, sed ex Patre meo. *Nemo enim cognovit Filium nisi Pater, Luc. 10.* illius enim est manifestare, cuius est cognoscere. Unde nemo novit nisi cui Pater voluerit revelare: *Dan. 2. Est Deus in caelo revelans mysteria. Et ego dico tibi quia tu es Petrus* etc. Hic dat confessionis remunerationem. Confessus erat humanitatem, et divinitatem, ideo dat Dominus remunerationem. Primo dat nomen. Secundo potestatem. Circa primum primo dat nomen. Secundo nominis rationem, ibi, *Et super hanc petram.* Et ad hoc venit in hunc mundum ut ecclesiam fundaret: *Is. 28. Ecce ego ponam in fundamento non lapidem probatum angularem pretiosum in fundamento fundatum;* iste signatus est per lapidem quem supposuit Iacob capiti, et unxit, ut habetur *Gen. 28.* iste lapis est Christus, et ab ista unctione omnes dicti sunt Christiani, unde non solum dicimur Christiani a Christo, sed a petra. Ideo specialiter imponit nomen, *Tu es Petrus*, a petra quod est Christus. Licet secundum Augustinum videatur quod modo non fuerit impositum, sed a principio: *Ioan. 1. Tu vocaberis Cephas.* Vel potest dici quod tunc fuit promissum, hic datum. In huius signum rei, *Super hanc petram aedificabo ecclesiam meam.* Proprietas petrae est, quod ponatur in fundamento. Item, ut det firmitatem: *supra 7. Similis est homini qui aedificat domum suam super petram:* unde potest exponi de Christo. *Et super hac petram*, idest Christum, ut sit fundamentum, et ut fundata firmamentum recipiat. Augustinus *in libro retr.* dicit, quod multipliciter exposuit, et reliquit audientibus ut acciperent quam vellent. Vel ut demonstret ly *hanc petram* Christum: *1. ad Corinth. 10. Petra autem erat Christus.* Et *alib. 1 ad Corinth. 3. Fundamentum aliud nemo potest ponere nisi id quod positum est, quod est Christus Iesus* etc. Alia expositio. *Super hanc petram*, idest super te petram, quia a me petra trahes tu quod sis petra. Et sicut ego sum petra, ita super te petram aedificabo etc. Sed quid est? Est ne Christus, et Petrus fundamentum? Dicendum quod Christus secundum se, sed Petrus inquantum habet confessionem Christi, inquantum vicarius eius: *ad Ephes. 2. Superaedificati supra fundamentum Apostolorum, et prophetarum ipso summo angulari lapide Christo Iesu* etc. *Apoc. 21. Fundamenta civitatis duodecim, et in ipsis duodecim nomina Apostolorum, et Agni* etc. Ideo Christus se lum se est fundamentum, sed Apostoli non secundum se, sed per concessionem Christi, et auctoritatem datam a Christo: *Psalm. 88 Fundamenta eius in montibus sanctis.* Sed specialiter Petri domus, quae est fundata super petram, non diruetur, ut *supra 7.* Sic ista impugnari potest, expugnari non potest. *Et portae inferi non praevalebunt adversus eam.* Hieronymus: *Bellabunt adversum te, et non praevalebunt* etc. Et quae sunt portae inferi? Haeretici: quia sicut per portam intratur in domum, sic per istos intratur in infernum. Item tyranni, daemones, peccata. Et quamvis aliae ecclesiae vituperari possunt per haereticos; ecclesia tamen Romana non fuit haereticis depravata, quia supra petram erat fundata. Unde in Constantinopoli fuerunt haeretici, et labor Apostolorum amissus erat, sola Petri ecclesia inviolata permansit: unde *Luc. 22. Ego rogavi pro te Petre, ut non deficiat fides tua.* Et hoc non solum refertur ad ecclesiam Petri, sed ad fidem Petri, et ad totam occidentalem ecclesiam. Unde credo quod occidentales maiorem reverentiam debent Petro, quam aliis Apostolis. *Et tibi dabo claves* etc. Hic ponitur secundum donum quod Petro dedit Christus secundum humanitatem. Fundavit enim ecclesiam in terris, et Petrum Vicarium suum instituit, ut introduceret in coelum: *Ad Hebrae. 10. Habentes fiduciam* etc. *in introitu sanctorum in sanguine:* unde Christus Vicarium suum Petrum instituit, ut introduceret in coelum, unde illud ministerium dedit, unde claves dedit. Clavis enim introducit: unde Petrus habet ministerium introducendi. Et duo facit. Primo claves committit. Secundo usum docet, *Et quodcunque* etc. Sed videamus quae sunt claves. Domus quando est serata impedit introitum; clavis vero removet impedimentum. Regnum coelorum habebat impedimentum, sed non ex parte sua: *Apoc. 4 Vidi, et ecce ostium apertum;* sed impedimentum erat ex parte nostra, scilicet peccatum, quia nihil coinquinatum intrabit in illam. Ista impedimenta removit Christus per suam passionem, quia *lavit nos a peccatis nostris in sanguine suo, Apocalyp. 1.* Et hanc communicavit ut per ministerium peccata tollerentur, quod expletur per virtutem sanguinis Christi: unde sacramenta virtutem habent a virtute passionis Christi. Unde dabo tibi ministerium etc. *Isa. 3. Dabo super te claves David.* Sed dicit, *Tibi dabo:* nondum

enim erant fabricatae; res autem non potest dari antequam sit. Fabricandae autem hae erant in passione; unde in passione fuit eorum efficacis. Unde hic promisit, sed post passionem dedit, cum dixit, *Pasce oves meas.* Sed quare dicit claves, quia absolvere est removere obstaculum. Duo enim sunt, quia duo requiruntur, potestas, et scientia. Sed quid est? Nunquid non aliqui sacerdotes sunt, qui non habent scientiam? Intelligatis, quod habent scientiam, quia nullus clavem scientiae habet nisi sacerdos. Non dicitur hic scientia habitus intellectus etc. sed dicitur auctoritas discernendi. Unde est aliquis iudex, qui non habet scientiam primo modo, et tamen habet scientiam secundo modo, quia habet auctoritatem; aliquis autem habet scientiam primo modo, et non secundo modo, quia non habet auctoritatem. Unde scientia hic dicitur auctoritas discernendi, et sacerdos quilibet hanc habet ut discernat in absolvendo. Consequenter ponit usum clavium, *Quodcunque ligaveris* etc. Sed videtur quod inconvenienter ponatur, quia usus clavis non est ligare, sed aperire. Dico quod clavium conveniens iste usus est: ipsum enim coelum apertum est: *Apocalyp. 4. Vidi ostium apertum.* Unde non est necessarium ut aperiatur, sed ligatus qui debet introire oportet quod solvatur. Sed hic vitandi sunt aliqui errores. Primus tangitur in Glossa, quia quidam usurpaverunt quod possent omnes, quos vellent, absolvere, et introducere in regnum coelorum. Sed hoc non potest stare, quia solius Dei est immutare voluntates. Alius error est, quod sacerdos non ligat, sed ostendit esse absolutum. Sed istud derogat virtuti sacramenti, eo quod sacramenta novae legis efficiunt quod figurant; sacramenta vero veteris legis non. Unde si nihil efficeret, non esset sacramentum novae legis. Tertio aliqui dicunt quod in peccato sunt tria, culpa, et reatus, et poena. A duobus absolvitur homo per se per contritionem; sed quando homo ab his absolutus est, remanet ligatus ad poenam temporalem, quam per se tollere, et vitare homo non sufficit; ideo dantur claves, quae minuunt aliquid de ista poena, et ligant quantum ad poenam aliquam. Tamen videtur mihi, quod hoc non sit bene dictum, quia sacramentum novae legis dat gratiam, sed gratia non ordinatur contra poenam, sed contra culpam. Unde dico quod sic est in sacramento isto confessionis, sicut in sacramento baptismi, quod habet virtutem spiritualem instrumentalem, secundum quam mundat a culpa. Unde Augustinus: *Quae est virtus aquae, ut carnem abluat, et culpam tollat?* Sic dico quod in sacerdote est quaedam vis spiritualis instrumentalis, a qua dicitur minister, et sic ministerialiter operatur remissionem, sicut aqua baptismi. Sed hic facit difficultatem, quia modo solum pueri veniunt ad baptismum: et si accedat adultus, aut venit fictus, aut non fictus venit, quando sine innovatione mentis, et tunc non remittitur culpa: non fictus venit, quando cum proposito confessionis, unde requiritur gratia, sive propositum conversionis, et istud est ex gratia; gratia autem tollit culpam. Unde in sacramento baptismi veniens adultus, si praeparat se, recipit remissionem culpae: sic in sacramento poenitentiae, ad quod soli adulti accedunt, non est contritus, nisi habeat in proposito se subiicere discretioni, et iudicio sacerdotis. Si non est contritus, non consequitur effectum, sicut nec in baptismo. Sed potest accidere, quod aliquis accedit non totaliter contritus, qui virtute gratiae collatae in sacramento perfecte efficitur contritus, ideo intelligendum est, *Quodcunque solveris*, idest si ministerium absolutionis adhibes. Et dicit, *Quodcunque*, quia non solam culpam, sed poenam. *Solutum erit in coelis*, idest habebitur tamquam absolutus in coelis, sicut est de baptismo: unde debet dicere sacerdos, ego te absolvo, sicut ego te baptizo. Sed potest quis quaerere qualiter ligat. Sciendum quod sacerdos minister est Dei, et actio ministri dependet ab actu Domini: unde eo modo, quo Dominus ligat, et solvit, sic sacerdos ministerialiter. Solvit Deus infundendo gratiam, ligat non infundendo: sic sacerdos solvit sacramento, ministrando sacramentum, ligat vero non adhibendo. Aliter dicitur, quod per coelos praesens ecclesia designatur; unde quodcumque ligaveris excommunicatione, vel solveris, erit solutum, vel ligatum, quoad administrationem sacramentorum Ecclesiae. Unde volunt, quod ista administratio, haec ligatio, et absolutio sit super terram, ita quod non se extendat ad mortuos. Sed hoc reprobatur, quia non solum se extendit ad vivos, sed etiam ad mortuos: unde si ad utrumque sensus est: Quodcumque ligaveris super terram, tunc dico existens super terram, erit etc. Sed est alia quaestio, quia alibi habetur *Ioan. 20. Quorum remiseritis peccata, remittentur* etc. hic vero solum hoc dicit Petro. Dicendum, quod immediate dedit Petro, alii vero a Petro, recipiunt; ideo ne credantur ista solum dici Petro, dicit: *Quorum remiseritis* etc. Et hac ratione Papa, qui est loco sancti Petri, habet plenariam potestatem, alii vero ab ipso.

c Supra posita est confessio Petri de divinitate Christi; hic mandat taciturnitatem ad tempus, ne scilicet dicerent quod ipse esset Christus. Sed hic videtur quaestio, quia supra Dominus miserat discipulos ad praedicandum regnum Dei, quomodo hic prohibet? Secundum superficiem literae potest dici quod non praecepit supra quod annuntiarent Christum, sed regnum Dei. Sed quia annuntiatio regni Dei includit in se annuntiationem Christi, ideo quod praecepit supra, videtur hic prohibere. Hieronymus dicit, quod illud quod ante praedicaverat, non prohibet, quia ante praeceperat praedicari Iesum, hic praecipit ne dicant eum Christum: Christus enim est nomen dignitatis; Iesus nomen Salvatoris: unde *supra 1. Et vocabis eum Iesum.* Origenes respondet quod Apostoli ante loquebantur de Christo, ut de magno viro, sed de Christo voluit subticere, ut post eis magis appareret, sicut aliquando praemittitur doctrina, ut habeant tempus discernendi. Vel dicendum quod illud, *Euntes* etc. non debet retorqueri ad tempus ante passionem, sed post. Unde ibi tangitur quod trahentur ante reges, et praesides etc. Et non fuit hoc factum ante passionem. Sed quare Dominus nunc mandavit istud tacendum? Futurum enim erat ut populi viderent eum patientem, et quando aliqui percipiunt confusionem ab aliquo magno, ad scandalum magis incitantur, ideo etc. Chrysostomus dicit: *Si quod plantatur evellatur, non potest ita cito plantari. Unde si plantata fuisset fides, et evulsa fuisset in passione, post non fuisset tam cito plantata. Unde multa non sunt dicenda propter scan-*

dalum vitandum. Et quod haec sit causa, patet, quia statim suam passionem annuntiat; unde subditur, *Et exinde* etc. Et circa haec tria facit. Primo praenuntiat passionem. Secundo discipulum arguit, ibi, *Qui conversus* etc. Tertio docet fidem, ibi, *Tunc Iesus* etc. Et circa primum duo. Quia primo praenuntiat passionem. Secundo resurrectionem, ibi, *Et tertia* etc. Et circa primum tangit locum, auctores, ac consummationem. Dicit ergo, *Et exinde coepit Iesus ostendere discipulis suis.* Locutus est de passione hic, et *17.* et *20. c.* Sed ante hoc tempus non praenuntiaverat. Sed quare modo caepit? quia apostolis manifestavit. Sed quare non ante? Quia si antequam fides esset confirmata in eis, praenuntiasset passionem, forte dimisissent eum: sed nunc verum Deum credebant, ideo etc. Et dicit, ostendere, non dicere, quia haec dicuntur quae manifestantur visibiliter, ostenduntur quae intelliguntur; ideo Iudaeis dicebat, discipulis ostendebat: *Lucae ult. Nonne oportuit Christum pati, et sic intrare in gloriam suam?* Unde quod dicit, *oportet*, tangit locum. Et quare Hierosolymam? Tangit rationem. Sed quod dicit *hierosolymam.* Prima ratio est, quia ibi erat templum Dei, ubi fiebant sacrificia. Sacrificia autem veteris legis fuerunt figura istius sacrificii, quod fuit in ara crucis; ideo voluit quod ubi erat figura, pateret veritas: *Eph. 5. Et tradidit semetipsum sacrificium, et oblationem, et hostiam Deo in odorem suavitatis,* etc. Alia ratio est, quia prophetae passi sunt in Hierusalem, ut *infra 23. Hierusalem quae occidis prophetas, et lapidas eos, qui ad te missi sunt* etc. Voluit igitur ibi pati ad ostendendum, quod mors eorum fuit signum passionis Christi. Item Ierusalem dicitur visio pacis; sed ipsa passio pacifica fuit: *Ad Colo. 1. Pacificans quae in caelis, et quae in terris sunt.* Item ut per istam viam esset nobis via ad Hierusalem supernam: *Ad Gal. 4. Illa autem quae sursum est Hierusalem mater nostra, libera est.* Sed a quibus? *A senioribus.* Et hoc est quia eis procurantibus passus est. Ille facit rem, cuius auctoritate fit; unde magis eum interfecerunt, quam milites. Unde per hoc malitia populi signatur, quia qui videntur meliores, inveniuntur deteriores. Aliquis enim retrahitur a peccato propter aetatem, aliquis propter scientiam, aliquis propter dignitatem; tamen aetas eos non retraxit, quia a senioribus; non scientia, quia a scribis; non dignitas, quia a principibus sacerdotum: *Hier. 5. Ibo ad optimates, et loquar eis; ipsi enim cognoverunt viam Domini, et iudicium Dei sui. Et ecce magis hi confregerunt iugum.* Item quaedam abiectio, et humiliatio fuit, quia quando aliquis patitur a plebeis, non est magnum, sed quod a sapientibus, et ab his, qui boni videntur, magna est abiectio; unde *Io. 18. Gens tua, et principes tradiderunt te mihi.* Item passus est usque ad mortem; ideo dicit, *Et occidi: Act. 10. Quem occiderunt suspendentes in ligno: Dan. 9. Occidetur Christus, et non erit eius populus, qui eum negaturus est.* Sed adiungitur gaudium resurrectionis, *Et tertia die resurget: Osee 6. Tertia die resuscitabit nos. Et assumens eum Petrus* etc. Hic increpat discipulum obviantem. Et primo ponitur obviatio. Secundo responsio Christi, ibi, *Qui conversus* etc. et assumens, vel in aspectu, vel ad se sumens, ne videretur praesumptuosus, quando Dominum ante alios reprehenderet, dixit, *Absit a te Domine* etc. Dominus collaudaverat eius confessionem, et dederat ei potestatem, quia eum filium Dei esse cognoverat, ideo putabat, quod si occideretur, quod fides sua frustraretur, et quod non esset Deus; et ideo increpavit eum. Habebat in corde, quod filius Dei erat, et non advertebat, quod Deus non est increpandus, ut dicitur *Iob 15. Arguis eum, qui non est tibi aequalis, et loqueris, quod tibi non expedit.* Sed servabat adhuc aliquam fidem divinitatis, quia in Marco habetur, *Propitius sis tibi Domine, et noli te tradere in mortem. Qui conversus dixit, Vade retro post me* etc. Hic ponitur responsio. Hunc locum sic exponit Hilarius: *Diabolus videns, quod ipse nuntiaverat passionem suam, et cognoscens testimonia prophetarum, incitavit Petrum ad hoc ut dissuaderet. Ideo videns Dominus, quod non suo instinctu loqueretur, increpavit eum, ideo dixit Petro: Vade post me, ita quod sit ibi punctus.* Et ad Satanam dixit: *Satana scandalum es mihi.* Hieronymus dixit: *Quod non credit, quod instinctu diaboli locutus sit Petrus, sed pietatis affectu, unde ignoranter dixit.* Unde tria facit, quia primo ponitur admonitio. Secundo increpatio. Tertio causae assignatio. Admonitio, quia vade Petre: unde est eadem sententia, quae dicta est supra diabolo, *vade retro Satana;* vel vade post me, et sequere me. Satanas est idem quod adversarius. Unde qui consilio divino contradicit, satanas dicitur. *Scandalum mihi es*, idest vis impedire meum propositum. Sed nonne diligentibus Deum non est scandalum? Origenes dicit, quod perfectis non est scandalum. Unde non scandalizantur, sed potest aliquis eis ponere scandalum. Unde Petrus scandalum assumpsit, sed Christus non. Vel sic, quia reputat scandalum membrorum esse suum: unde Paulus, *Quis scandalizatur, et ego non scandalizor? 2. Corin. 11.* Quia ergo posset aliis scandalum esse, dixit scandalum mihi es, non propter me, sed propter membra mea. Sed quid est? Supra dixerat, *Tu es Petrus, et super hanc petram* etc. hic autem appellat eum satanam. Hieronymus dicit quod quae promiserat Dominus, nondum habebat. Sed quia in futurum haec habebat, ideo potuit propter haec eum vocare Satanam. Chrysostomus dicit quod voluit ostendere, quid homo potuit per se, et quid ex gratia Dei, quia supra ex gratia Dei recognovit Christi divinitatem; sed ubi retraxit Deus suam gratiam, apparuit humanitas, et defectus, in tantum quod Satanam appellaret eum: ita Dominus vult aliquando viros perfectos cadere ut suam humanitatem cognoscant. Et quod ita debeat intelligi, satis concordat illud quod sequitur: unde dat causam, quia non *sapis quae Dei sunt.* Prius enim dixerat, *tu es Filius Dei*, ibi sapiebat secundum divinitatem; hic vero sapit quod hominis est: animalis enim homo non percipit quae Dei sunt: *Prov. 13. Qui fatuus est, aperiet stultitiam.* Petrus refugit carnis mortem, sed spiritus Dei non: unde *Io. 10. Maiorem charitatem nemo habet, ut animam suam ponat quis pro amicis suis* etc. *Tunc Iesus dixit discipulis suis.* Hic exhortatur ad passionis imitationem. Et primo novit exhortationem. Secundo rationem. Tertio confirmat. Secunda, ibi, *Qui voluerit* etc. Tertia, ibi, *Quid prodest* etc. Ita Petrus volebat impedire passionem, sed ipse invitat eos dicens: *Si quis vult venire post me, abneget*

etc. quasi dicat, Oportet quod sitis parati ad passionem Christi imitandam. Imitaotur speciali modo martyres corporaliter, sed spiritualiter spirituales homines spiritualiter pro Christo morientes. Unde potest legi de cruce corporali. Chrysostomus: *Sic ergo rum dixit Petro vade post me, intelligatis quod soli Petro dixerit: rum dixit, Qui vult venire* etc. *omnes homines vult venire ad se.* Et dicit vult, quia magis trahitur, qui voluntarie trahitur, quam qui violenter: *Psal. 53 Voluntarie sacrificabo tibi.* Ideo tria dicit, quod abneget, quod tollat crucem, quod sequatur me. Chrysostomus dicit quod loquitur per similitudinem. Si haberes filium, et videres eum male tractari, si non curares, te abnegares; sic si vis passionem Domini sequi, oportet quod abneges te, et pro nihilo te reputes: *Psal. 37. Et factus sum sicut homo non audiens, et non habens in ore suo redargutiones.* Et *Prov. 23. Verberaverunt me, et non dolui, traxerunt me, et non sensi. Et tollat crucem suam* etc. Quod paratus sit pati crucem, sive mori morte acerbissima, et turpissima: *Sap. 2. Morte turpissima condemnemus eum.* Unde homo debet esse paratus pati quamcumque mortem propter Deum. Pati propter sua scelera, est turpe: sed propter Deum, non. Unde *1. Petri 4. Nemo patiatur ut fur* etc. Secundum Gregorium intelligitur de mortificatione spirituali: est enim abnegatio sui ipsius tripliciter. Primo quando abnegat statum peccati praecedentis: *Ro. 6. Existimate vos mortuos peccato.* Item si non est in peccato, et transferret se ad statum perfectum: *Ad Phil. 11. Si quomodo occurram ad resurrectionem, quae est ex mortuis, non quod iam acceperim, aut iam perfectus sim: sequor autem si quo modo comprehendam, in quo et comprehensus sum a Christo Iesu.* Item qui proprium affectum abnegat: ud *Gal. 2. Ego autem per legem legi mortuus sum ut Deo vivam. Christo confixus sum cruci.* Et *2. ad Cor. 5. Si unus mortuus est, et omnes mortui sunt. Tollat crucem.* Crux a cruciatu dicitur. Spiritualiter cruciatur, cuius mens cruciatur propter proximi compassionem, ut Apostolus *2. Cor. 6. Flere cum flentibus.* Cruciatur similiter quis per poenitentiam: *Ad Gal. 5. Qui Christi sunt, carnem suam crucifixerunt cum vitiis et concupiscentiis.* Et *sequatur me.* Multi compatiuntur, sed Deum non sequuntur. Qui compatitur, et in peccato est, non sequitur, quia venit Christus peccata destruere. Item si affligis te propter vanam gloriam, Deum non sequeris: *sup. 6. Cum ieiunatis, nolite fieri sicut hypocritae tristes: exterminant enim facies suas ut appareant hominibus ieiunantes* etc. *Qui enim voluerit animam suam salvam facere* etc. Hic redditur ratio suae admonitionis, et est ratio a magnitudine retributionis. Et hoc dupliciter potest legi. Est enim salus, salus scilicet animae, et haec est iustorum; salus corporis, et haec omnium etiam iumentorum: *Psalm. 33. Homines, et iumenta salvabis Domine;* unde dicamus: *Qui voluerit animam suam salvam facere,* vitam corporalem non abnegando, non tollendo crucem, *perdet eam.* Supra dixit, qui vult; hic si voluerit, Unde sicut illud dupliciter interpetrari poterat, similiter istud. *Qui voluerit animam suam,* quae est principium vitae corporalis, *salvam facere,* scilicet quod non occidatur, vel quod non compatiatur, *perdet eam: Psalm. 72. Perdes omnes qui fornicantur abs te. Qui autem perdiderit*, vel tradendo in mortem, vel abnegando delectationes, *propter me, inveniet eam: Eccl. 51. Modicum laboravi, et inveni multam requiem.* Vel sic. *Qui voluerit animam suam salvam facere,* et illam aeternam ducere: *Psa. 51. Salus mea in sempiternum erit, perdet eam,* vel sustinendo mortem, vel abnegando carnalia. *Qui autem perdiderit propter me,* scilicet qui carnalia desideria dimiserit, *inveniet eam: 1. Corint. 13. Nam et nos infirmi sumus in illo, sed vivemus cum eo. Quid enim prodest homini si universum mundum lucretur, animae autem suae* etc. Hic confirmat per rationem. Posset aliquis dicere: Non curo, magis volo vitam hanc praesentem quam aliam: et hoc excludit. Primo per vitam illam inaestimabilem. Secundo per damnum animae irrecompensabilem. Dicit ergo, *Quid prodest* etc idest quid proficiunt tibi ista temporalia, si animam perdis? Naturale est homini quod magis diligeret finem quam ea quae sunt ad finem, ut corpus quam divitias: unde naturale est, quod omnia exponantur pro salute corporis. Si contrarium fiat, perversitas est passionis. Sic et naturale est plus animam diligere quam corpus. Unde sapiens est qui magis vellet corporaliter pati, quam sustinere confusionem magnam. Si ergo ita est, magis debet optare salutem animae, quam corporis, etiam si totum mundum posset habere. Sed quid *prodest homini si universum* etc. quasi dicat, inaestimabile damnum est animae detrimentum. Item posset dicere: Si habeo, et perdo, potero recuperare: ideo excludit Dominus: *Aut quam dabit homo commutationem pro anima sua?* quasi dicat, nullam: *Prov. 6. Non accipiet pro redemptione dona plurima.* Sed nunquid non potest redimi: *Dan. 4. Peccata tua eleemosynis redime.* Dicendum quod hic loquitur quantum ad perfectam perditionem, quia non posset recuperare nisi primo invenisset; sed quando est contritus, re invenit. Gregorius aliter, duplex est tempus ecclesiae, prosperitatis, et adversitatis: in adversitate adversa; in prosperitate prospera. *Filius autem hominis* etc Hic agit de iudiciaria potestate. Et primo ponitur iudiciaria potestas Secundo tacite obiectioni respondet Forte tu dices: Ad quid sequar, et tollam crucem etc. Quia iudicium filii hominis est, et potestas: *Io. 5. Potestatem dedit ei iudicium facere, quia filius hominis est.* Non doleas ergo quod patiatur, quia venturus est in gloria Non doleas quod reprobetur a senioribus, quia, *Venturus est in gloria Patris sui:* nec quod ante multos, quia cum angelis suis: *Phi. 2. Omnis lingua confiteatur, quia Dominus Iesus Christus in gloria est Dei Patris* etc. *inf. 25. Cum autem venerit filius hominis in maiestate sua, et omnes angeli cum eo, tunc sedebit super sedem maiestatis suae* etc. *Tunc reddet, et restituet unicuique secundum opera sua.* Deinde respondet tacitae obiectioni. *Amen dico vobis,* quod dixi vobis, quod venturus est filius hominis etc. Sed nolite mirari. Quare? Volo vobis ostendere, quia, *Sunt quidam de hic stantibus qui non gustabunt mortem.* Peccatores absorbentur morte, sed iusti gustant mortem. Isti autem erant Petrus, Ioannes, et Iacobus. *Donec videant filium hominis venientem in regno suo.* Hoc fuit signum gloriae futurae. Eos autem non nominavit propter invidiam aliorum. Potuissent autem habere invidiam, quia magis his, quam aliis. Item propter importunitatem, quia importuni es-

sent si nihil eis ostenderet. Aliter potest dici, quod regnum Dei est ecclesia; ideo est aliquis qui non gustabit mortem, sicut Ioannes, *donec* etc. idest donec dilatetur ecclesia, quia tantum vixit, quod vidit ecclesiam dilatari, et multas ecclesias aedificari.

a CAP. XVII.

Et post dies sex assumpsit Iesus Petrum, et Iacobum, et Ioannem fratrem eius, et duxit illos in montem excelsum seorsum, et transfiguratus est ante eos. Et resplenduit facies eius sicut sol, vestimenta autem eius facta sunt alba, sicut nix. Et ecce apparuerunt illis Moyses, et Helias cum eo loquentes. Respondens autem Petrus dixit ad Iesum: Domine bonum est nos hic esse: si vis, faciamus hic tria tabernacula, tibi unum, Moysi unum, et Heliae unum. Adhuc eo loquente, ecce nubes lucida obumbravit eos. Et ecce vox de nube dicens: Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui, ipsum audite. Et audientes discipuli ceciderunt in faciem suam, et timuerunt valde. Et accessit Iesus, et tetigit eos, dixitque eis: Surgite, et nolite timere. Levantes autem oculos suos neminem viderunt, nisi solum Iesum. Et descendentibus illis de monte, praecepit Iesus dicens: Nemini dixeritis visionem, donec filius hominis a mortuis resurgat. Et interrogaverunt eum discipuli dicentes: Quid ergo scribae dicunt, quod Heliam oporteat primum venire? At ille respondens ait eis: Helias quidem venturus est, et restituet omnia. Dico autem vobis, quia Helias iam venit, et non cognoverunt eum, sed fecerunt in eo quaecumque voluerunt. Sic et filius hominis passurus est ab eis. Tunc intellexerunt discipuli, quia de Ioanne Baptista dixisset eis.

b Et cum venisset ad turbam, accessit ad eum homo genibus provolutus ante eum, dicens: Domine miserere filio meo, quia lunaticus est, et male patitur; nam saepe cadit in ignem, et crebro in aquam. Et obtuli eum discipulis tuis, et non potuerunt curare eum. Respondens autem Iesus ait: O generatio incredula, et perversa, quousque ero vobiscum? Usquequo patiar vos? Afferte huc illum ad me. Et increpavit illum Iesus, et exiit ab eo daemonium, et curatus est puer ex illa hora. Tunc accesserunt discipuli ad Iesum secreto, et dixerunt: Quare nos non potuimus eiicere illum? Dicit illis Iesus: Propter incredulitatem vestram. Amen quippe dico vobis, si habueritis fidem sicut granum sinapis, dicetis monti huic, Transi hinc, et transibit, et nihil impossibile erit vobis. Hoc autem genus non eiicitur nisi per orationem, et ieiunium. Conversantibus autem eis in Galilaea, dixit illis Iesus: Filius hominis tradendus est in manus hominum, et occident eum, et tertia die resurget, et contristati sunt vehementer. Et cum venissent Capharnaum, accesserunt qui didrachma accipiebant ad Petrum, et dixerunt ei, Magister vester non solvit didrachma. Ait, etiam. Et cum intrasset in domum, praevenit eum Iesus dicens: Quid tibi videtur Simon? Reges terrae a quibus accipiunt tributum, vel censum, a filiis suis, an ab alienis? Et ille dixit: Ab alienis. Dixit illi Iesus: Ergo liberi sunt filii. Ut autem non scandalizemus eos, vade ad mare, et mitte hamum, et eum piscem qui primus ascenderit, tolle: et aperto ore eius invenies staterem, illum sumens, da eis pro me et te.

a CAP. XVII.

In parte praecedenti ostendit virtutem doctrinae evangelicae et caet. hic ostenditur finis, qui est gloria futura: et circa hoc duo facit. Primo ostendit quomodo demonstrata est in transfiguratione. Secundo quomodo perveniri possit ad eam *in 18. cap. In illa hora* etc. Circa primum duo. Primo demonstratur futura gloria. Secundo praecipit celationem. Tertio ponit dubitationem. Secunda, ibi, *Et descendentibus*. etc. Tertia, ibi, *Et interrogaverunt* etc. Circa primum tria. Primo ponuntur circumstantiae transfigurationis. Secundo transfiguratio. Tertio effectus. Secunda, ibi, *Et transfiguratus est* etc. Tertia, ibi, *Et audientes* etc. Ponit autem tres circumstantias, scilicet tempus, discipulos, locum. Tempus ponit, cum dicit, *Post dies sex*. Sed hic est quaestio literalis, quare statim cum dixit, *Sunt quidam de hic stantibus* etc. non statim transfiguratus est. Solvit Chrysostomus. Primo ut accenderet desiderium apostolorum. Secundo ut mitigaret invidiam eorum, quia forte post verbum istud turbati fuerunt. Sed quid est quod hic habetur *post sex dies*, in Luca habetur *post octo dies?* Planum est quod Lucas numerat diem quo dixit, et diem transfigurationis; Matthaeus vero dies solum intermedios; ideo remoto primo, et ultimo non remanent nisi sex dies. Per sex dies significantur sex aetates, post quas speramus venire ad gloriam futuram. Item in sex diebus perfecit opera sua; ideoque post sex dies vult Dominus se ostendere, quia nisi elevemur ad Deum super omnes creaturas, quas Dominus his sex diebus creavit, non possumus pervenire ad regnum Dei. Item *Assumpsit Petrum, Iacobum, et Ioannem*. Quare non omnes? Ad designandum, quod non omnes qui vocati sunt, pervenient: unde *infra 20. Multi sunt vocati, pauci vero electi*. Et quare tres tantum? Ad designandum quod nulli pervenient nisi in fide Trinitatis? *Matth. ult. Qui crediderit, et baptizatus fuerit, hic salvus erit*. Sed quare plus istos quam alios? Ratio est, quia Petrus magis fervidus erat, Ioannes, quia specialiter dilectus erat. Item Iacobus quia praecipuus debellator erat adversariorum fidei. Unde Herodes eum occidit primo, quia magnum aliquid credidit facere pro Iudaeis, ut *in Act. 12. Occidit autem Iacobum* etc. Sequitur, *Cum videret quia placeret Iudaeis* etc. *Et duxit eos in montem excelsum seorsum* etc. Quare in montem? Ad designandum quod non

inducitur ad contemplandum nisi qui ascendit in montem. ... Gen. 19. de Loth: *In monte salvum te fac.* Et dicit *excelsum valde*, propter altitudinem contemplationis: *Isa. 2. Elevabitur super colles, et fluent ad eum omnes gentes, et ibunt populi, et dicent; Venite, ascendamus ad montem Domini*, quia super omnem altitudinem scientiae, et virtutis erit illa altitudo gloriae. Item *seorsum*, quia se separaverunt a malis: *infra 23. Quia separabunt eos sicut agnos ab haedis.* Sequitur transfiguratio, *Et transfiguratus est ante eos.* Et primo ponitur transfiguratio. Secundo testimonium, ibi, *Adhuc eo loquente* etc. Circa primum ponitur transfiguratio. Secundo modus. Tertio Petri admiratio. Dicit ergo, *Et transfiguratus est*, idest figuram mutavit, *ante eos*. Transfigurari idem est quod a propria figura mutari, ut habetur *2 ad Cor. 11.* quod *Satanas transfigurat se in angelum lucis.* Ideo non est mirum si iusti transfigurentur in figuram gloriae; ideo transfiguratus est, quia quod suum est deposuit. Aliqui dixerunt, quod aliud corpus assumpsit, quod falsum est, sed in figura quisquis immutetur de exteriori aspectu, dicitur transfiguratus, sicut cum aliquis est sanus, et rubicundus, cum infirmus est, fit pallidus, et sic dicitur transfiguratus: sic Christus, quia in alia forma quam appareret, apparuit, quia corpus eius non erat lucidum, sed tantum claritatem accepit, et ideo dicitur transfiguratus. Ideo sequitur, *Et resplenduit facies eius sicut sol.* Ibi tangitur modus. Et primo demonstratur quantum ad claritatem faciei. Secundo quantum ad nitorem vestium. Tertio testimonium. Dicit ergo, *Et resplenduit* etc. Hic futuram gloriam revelavit ubi erunt corpora clara, et splendentia. Et haec claritas non erat ab essentia, sed ex claritate interioris animae plenae charitate: *Isa. 58. Tunc erumpet quasi mane lumen tuum.* Et sequitur, *Et gloria Domini colliget te.* Unde erat quaedam refulgentia in corpore. Anima enim Christi videbat Deum, et super omnem claritatem a principio suae conceptionis: *Io. 1. Vidimus gloriam eius.* Si ergo in beatis aliis derivatur claritas ab anima ad corpus, quare non in Christo qui Deus erat, et homo? Dicendum quod quia Deus erat, ordo humanae naturae erat in sua potestate. Hic autem est ordo quod partes sibi communicent, ut laeso corpore compassio sit in anima, et ex anima afficiatur corpus. Sed hic ordo subiectus erat Christo. Unde ita perfectum erat gaudium in parte superiori quod non egrediebatur extra: unde et perfecte erat viator, et perfecte comprehensor. Unde quando volebat, non fiebat refluxus, sed quando volebat, refluxus fuit. Et apparuit splendidus. Sed nonne dos fuit in Christo? Quidam dicunt quod sic, et quod omnes dotes accepit in via: dotem subtilitatis in nativitate, agilitatis in undarum calcatione, claritatis hic, impassibilitatis in administrando sacramentum altaris. Ego autem hoc non credo, quia dos est quaedam proprietas ipsius gloriae. Unde quod super mare ambulavit, quod resplenduit, totum fuit ex virtute divina, quia dos gloriae repugnat viatori, sed habuit aliquam similitudinem, quia resplenduit facies eius sicut sol: *Apocal. 1. Facies eius sicut sol refulget in virtute sua.* Sed potest obiici, quia iusti fulgebunt sicut sol. Ergo splendor Christi maior non erit aliis? Dico quod sic. Sed quia in his sensibilibus non est clarius cui possit comparari; ideo soli comparatur. *Vestimenta autem* etc. Hic de vestimentis. Hic apparet quod non fuit per mutationem Christi, nec per dotem, quia vestimenta non sunt perceptiva dotis. Per vestimenta significantur sancti: *Isa. 49. Vivo ego, dicit Dominus, quia his omnibus sicut ornamento vestieris.* Et dicit, *facta sunt alba sicut nix.* Nix habet candorem, et frigiditatem, sic sancti habent candorem gloriae: *Sap. 3. Fulgebunt iusti, et tanquam scintillae in arundineto discurrent* etc. Item habebunt refrigerium ab ardore concupiscentiae: *in Psal. 67. Nive dealbabuntur in Selmon.* Vel per vestimenta intelligitur litera sacrae Scripturae. *Et ecce apparuerunt* etc. Et quare apparuerunt? Chrysostomus assignat rationes. Prima ratio est ad confirmandum fidem discipulorum. Quaesierat supra, *Quem dicunt homines esse filium hominis* etc. et dixerunt, *Alii Heliam* etc. Ut vero ostenderet differentiam sui ad illos, ideo voluit eos adducere: *Psal. 88. Non est similis tuis in diis Domine* etc. Secunda ratio est ad confutandum Iudaeos. Dicebant enim quod erat transgressor legis. Item dicebant quod erat blasphemator, ut habetur *Io. 10. De bono opere non lapidamus te, sed de blasphemia;* ideo quia Helias omnibus prophetis sanctior fuit, et Moyses legislator, coram Moyse, et Helia ostendit, quia non erat Deo contrarius, nec transgressor legis. Tertia ratio est, ut ostendat se iudicem vivorum, et mortuorum, quia Helias vivus erat, Moyses mortuus. Quarta ratio est ad certificationem Petri, quia Petrus increpaverat Dominum de morte, ideo ostendit quod non sunt increpandi qui exponunt se morti, invocando istos duos, quia Helias morti se exposuit coram Iezabel, similiter Moyses exposuit se propter legem. Quinta ratio est, quia duo erant in eo, quae voluit ostendere in his duobus, scilicet mansuetudo, quam ostendit in Moyse, exemplum zeli Dei, quem ostendit in Helia, de quo dicitur quod *Surrexit Helias, quasi ignis, et verbum ipsius quasi facula ardebat, Eccles. c. 44.* Sexta ratio assignatur in Glossa, quia omnis lex, et prophetae testimonium dixerunt Christo. Unde omnia oportet impleri de me quae sunt in lege, et prophetis. Sed tunc est quaestio. De Helia non est mirum si ibi fuit, quia est vivus, sed de Moyse est quaestio, quomodo ibi erat. Quidam dixerunt quod angelus fuit ibi loco ipsius. Sed hoc nihil est, quia Moyses fuit ibi in anima solum. Sed qualiter visus est? Dicendum, quod sicut angeli videntur. Sequitur affectus, *Respondens autem Petrus dixit* etc. Et possumus exponere torquendo ad carnalitatem, vel ad devotionem. Chrysostomus retorquet ad carnalitatem. Supra Christus dixerat se passurum, et Christus increpaverat eum, cum reprehendit eum. Unde apparuerunt Moyses, et Helias loquentes de passione eius; ideo cum audivit Petrus referre, non poterat audire. Unde non voluit se opponere: ideo cogitavit quod si ibi maneret, evaderet mortem: ideo ne cito recederent, dixit, *Faciamus* etc. Et quare dixit, *Moysi unum, et Heliae unum?* Quia videbat eum affectuosum ad mortem, volebat quod isti impedirent mortem eius. De Helia legitur *4. Regum 1.* quod quando misit Rex quinquagenarium, fecit descendere ignem de caelo. Item legitur de Moyse *Num. 16.* quod quando iurgium occurrit in tabernaculo, quod descendit

nubes. Ideo cogitavit quod per Moysen poterat impetrari nubes, et per Heliam ignis. Alii vero reducunt ad devotionem Petri. Et secundum hoc duo facit. Quia primo tangit affectum. Secundo consilium, ibi, *Si vis* etc. Dicit ergo, *Domine bonum est nos hic esse.* Ex nimio fervore videns gloriam, ita affectus erat quod nunquam voluisset separari, si Deus voluisset. Et quid erit de illis qui in gloria erunt perfecta? Unde existentes in illa beatitudine numquam volent separari: *Ps. 72. Mihi autem adhaerere Deo bonum est* etc. Secundo dat consilium. Et sicut dicitur *Luc. 9. Nesciens quid diceret;* unde dicit, *Si vis* etc. quia voluntatem nostram debemus submittere voluntati divinae, ut *supra 6. Fiat voluntas tua* etc. Unde in isto bene dixit Petrus; in alio vero male, quia credidit quod gloria sine morte posset haberi, quod est contra illud *2. Cor. 5. Scimus enim si terrestris domus nostra huius habitationis dissolvatur, quod aedificatam habemus domum non manufactam, sed aeternam in caelis.* Item quia credidit in hoc mundo esse gloriam sanctorum, quae non est hic, sed in caelis: *supra 5. Gaudete, et exultate, quoniam merces vestra copiosa est in caelis.* Item quia credidit quod domibus indigerent; sed non indigent hic, sed habent in coelis, ut *Apoc. 21. Ecce tabernaculum Dei cum hominibus.* Item quia tria tabernacula voluit fieri: unum enim sufficit Patri, et Filio, et Spiritui sancto. Item quia comparavit Christum aliis, non autem sic debet fieri: *Iob 22. Deum homini non aequabo.* Petre, omnes habent unum tabernaculum, quod est fides. Sequitur testimonium, *Et adhuc eo loquente* etc. Petrus insipienter loquebatur, ideo indignus fuit responsione. Volebat materiale testimonium; ideo voluit Dominus ostendere quod sancti non indigent. Item per nubem ostendere se voluit: *Psal. 77. Magnificentia eius in nubibus.* Sed aliquando apparet nubes clara, aliquando nubes tenebrosa: *Exod. 19.* dicitur quod apparuit nubes caliginis; sed hic apparet lucida, quia significat consolationem gloriae, quia tunc protegentur ab omni aestu: *Apoc. 21. Absterget Deus omnem lacrymam ab oculis sanctorum, et mors ultra non erit, neque luctus, neque clamor, neque dolor erit ultra, quoniam prima abierunt* etc. Sequitur testimonium ex voce Patris; unde, *Et vox de nube* etc. Sed quare de nube? Ad significandum quod est vox Patris. Dominus habitat in nube, *Hic est filius meus in quo mihi* etc. Tangitur Christi dignitas ex proprietate filiationis, ex perfectione dilectionis, et ex conformitate operationis; unde dicitur *Hic est* et caet. quasi singularis, *filius:* alii sunt filii per adoptionem: *Psal. 81. Ego dixi, dii estis, et filii excelsi omnes;* sed iste est verus filius, scilicet singulariter, ut *1. Io. 5. Filius Dei venit, et dedit nobis sensum, ut cognoscamus verum Deum.* Item aliter *dilectus.* Dilectio nostra est ex bonitate creaturae: non enim est res bona, quia diligo eam, sed quia res bona est, diligo eam; sed dilectio Dei est causa bonitatis rerum. Et sicut Deus perfudit bonitatem in creaturis per creationem, in Filio per generationem, quia totam Filio communicat bonitatem, unde creaturae benedicuntur per participationem, sed Filio totum dedit: *Io. 3. Pater diligit Filium, et omnia posuit in manibus eius.* Unde ipso amor procedit a Patre diligente Filium, et Filio diligente Patrem. Sed contingit quod alicui datur aliquid, et non bene utitur ...; ideo non datori complacet; sed Deus dedit isti plenitudinem, ... bene visus est eis; ideo sibi complacuit; unde dicit *In quo mihi bene complacui:* idem habetur *Io. 8. In quo mihi complacui, et in quo requiescit animus meus.* Quia ergo talis est, *ipsum audite.* Unde insinuat eum datum doctorem omnium: *Deut. 18. Prophetam suscitabit Dominus de gente vestra, ipsum sicut me audite.* Vel ipsum audite, non Moysen, non Heliam, nisi secundum quod Christum docent, vel doctrinam Christi. Notate quod Christus habuit testimonium de caelo a Patre, de inferno a Moyse, ab Helia de paradiso, et a discipulis de terra, *Ut in nomine Iesu omne genuflectatur caelestium, terrestrium, et infernorum, Philip. 2.* Item notandum quod duplex est regeneratio: una in baptismo, alia quando ab omni inquinamento spiritus mundabimur. Unde in baptismo designatus est Iesus per columbam, quae est animal simplex ad designandum simplicitatem: est etiam animal foecundum ad designandum aliam regenerationem. Apparuit in nube lucida, ad designandum claritatem et extinctionem omnis concupiscentiae: *Isa. 4. Et ubi invocatus est, nubem per diem, et fumum, et splendorem ignis flammantis per noctem* etc. *Et audientes discipuli ceciderunt in faciem suam, et timuerunt.* Posita transfiguratione, hic ponitur effectus in discipulis. Et primo ponitur timor. Secundo confortatio Christi contra timorem. Tertio effectus. Secundo, ibi, *Et accessit* etc. Tertia, ibi, *Levantes* etc. Dicit ergo, *Et audientes.* Audierunt vocem Patris de nube, sicut dicitur *1. Pet. 1. Hanc vocem audivimus, cum essemus in monte.* Et ponit signum timoris, quia, *ceciderunt in faciem suam.* Sequitur timor, *Et timuerunt valde.* Sed quare timuerunt? Ponit Hieronymus tres rationes. Prima, quia cognoverunt se errasse, sicut dicitur de Adam *Gen. 3. Domine audivi vocem tuam, et timui, quia nudus* etc. Item quia nube erant involuti, cognoverunt maiestatis divinae praesentiam: *Exod. 13. Dominus autem praecedebat eos ad ostendendum viam per diem in columna nubis* etc. et naturale est quod unusquisque ex eo quod non consuevit, stupescat. Item propter vocem de nube. Quis est ille homo qui audit vocem etc. Et ex hoc fortitudo eorum defecit, quia ceciderunt in faciem suam. Sed notandum quod aliter cadunt impii, aliter sancti. Impii cadunt retrorsum, ut habetur *1. Reg. 4.* de Heli, qui *cum audisset rumores de arca Domini, cecidit de sella, et fracta cervice expiravit;* sed sancti in facies suas: *Apoc. 7. Qui ceciderunt in facies suas.* Et ratio est, quia non videmus quod retro est: *Eccl. 2. Sapientis oculi in capite eius.* Consequenter ponitur confortatio Christi. Et confortatur eos facto, et verbo: facto contra timorem, et casum: contra timorem per eius praesentiam, quia *accessit Iesus: Psal. 22. Non timebo mala, quoniam tu mecum es.* Et *supra 13. Ego sum, nolite timere.* Item confortatur per contactum, quia dat lasso virtutem: *Isa. 40.* et in *Daniele* legitur *c. 10. Manus eius tetigit me, et erexit;* unde dicit, *Et tetigit* etc. Item confortat contra casum; unde, *Dixitque eis, Surgite: Eph. 5. Surge qui dormis, et exurge a mortuis, et illuminabit te Christus* etc. Item contra timorem, *Nolite timere.* Timor ille erat pusillanimitas, et illi qui surgunt a peccato, timorem deponunt, quia *perfecta charitas fo-*

ras mittit timorem, *1. Io. 4.* Consequenter sequitur effectus confortationis, *Levantes autem oculos suos* etc. Et late est effectus confortationis divinae, quia a Christo confortati non vident nisi Iesum, nec in ullo gaudent, vel confortantur nisi in Ipso: *Ad Philipp. 1. Mihi vivere Christus est, et mori lucrum.* Item *neminem viderunt nisi solum Iesum*, quia recedente umbra legis, et doctrina prophetarum, quae per Moysen, et Heliam designantur, sola doctrina Christi tenetur. Vel secundum aliam literam solus remansit, ne vox videretur esse prolata ad Moysen, vel Heliam: unde ipsis non apparentibus certum fuit quod ad eum vox prolata fuit. Consequenter ponitur mandatum de differenda huius visionis revelatione; unde dicit, *Et descendentibus illis de monte* etc. Sed quae est ratio? Triplex est. Prima, quia, ut dicit Hieronymus, futurum erat quod Christus pateretur, et quod Iudaei scandalizarentur: *1. ad Cor. 1. Iudaeis quidem scandalum*: ideo si audissent istud, magis scandalizati fuissent: unde reputassent nihil fuisse. Unde magis essent tardi ad credendum resurrectionem. Remigius sic exponit: quia si nuntiasset, nunquam implevisset quod desiderabat, et sic frustratus esset suo desiderio, quia habetur *Luc. 21. Desiderio desideravi* etc. Hilarius exponit sic, quia spiritualem gloriam non decebat nuntiari nisi per viros spirituales; sed ipsi nondum erant spirituales: *Io. 7. Nondum erat eis Spiritus datus. Et interrogaverunt eum* etc. In parte ista satisfacit petitioni discipulorum. Et primo ponitur petitio. Secundo responsio. Tertio effectus. Secunda, ibi, *At illi* etc. Tertia, ibi, *Tunc intellexerunt* etc. Apostoli videntes eum transformari, credebant quod ex tunc inciperet regnare. Intellexerunt autem quod Helias debebat prius venire, *Malach. ult.* Et quia eum viderant, credebant quod iam venisset, et appropinquaret regnum eius, ut habetur, Ecce regnum veniet etc. *Malach. ult. Mittam vobis Heliam prophetam antequam veniat dies Domini magnus, et horribilis* etc. Sed istud nesciebant ex Scriptura, quia simplices erant, sed sciebant ex dictis scribarum; unde dicunt, *Quid ergo scribae dicunt quod* et caet. Scribae quae ex lege noverant, ita dicebant, sed pervertebant scripturam. Est enim duplex adventus Christi, scilicet gloriae; et de hoc adventu intelligitur quod Helias praecedet illum. Sed est alius adventus in carne: unde ipsi pervertentes exponebant de isto. Huic dubitationi Dominus satisfacit. Et primo tangit adventum futurum. Secundo praeteritum; unde dicit, *Et ille respondens ait illis: Helias quidem venturus est.* Unde de duplici Helia loquitur, quia de Helia in propria persona venturo: et hic venturus est ad annuntiandum viam iustitiae. *Et restituet omnia*, et convertet corda hominum ad Christum, convertet Iudaeos ad fidem patriarcharum qui habuerunt fidem de Christo, quia, ut habetur *Rom. 11. caecitas ex parte contingit in Israel, donec plenitudo gentium intraret, et sic omnis Israel salvus fiet.* Augustinus aliter exponit: *Restituet omnia, quia veniente antichristo omnes seducentur; sed mortuo antichristo omnes restituentur ad fidem per praedicationem Heliae.* Origenes sic: *Restituet, quia si aliquis debet quod non solvit, debet restituere. Sed quilibet debitor est mortis; et quia Helias nondum est mortuus, cum veniet, restituet omnia, et reddet debitum mortis.* Additur de alio Helia. *Dico autem vobis, quia Helias iam venit.* Quis est iste? Ioannes Baptista, non quod ipse sit in persona, sicut habetur *Ioan. 1.* cum petebatur ab eo, Helias es tu? Respondit, non. Sed in spiritu et veritate: quia sicut Helias secundi adventus erit praecursor, ita Ioannes primi adventus. Item sicut Helias contradicebat Iezabel, sic Ioannes Herodiadi: et sicut Helias fuit eremi cultor, sic Ioannes. Unde de ipso dicitur *Luc. 1. Ipse praecedet eum in spiritu, et virtute Heliae.* In spiritu, non quia transeat spiritus Heliae in Ioannem, ut aliqui posuerunt, sed eandem virtutem habebit. *Et non cognoverunt eum*, idest non approbaverunt, ut *infra* habetur *21.* ubi quaesivit Dominus si baptismus Ioannis est de coelo, vel de terra, quia si de coelo dixissent, credere debuissent. *Sed fecerunt in eo quaecunque voluerunt*, quia eum male tractaverunt, non secundum quod iustitia exigebat, sed incarceraverunt eum. Simile habetur de Hieremia *Ecc. 69.* nam male tractaverunt eum, qui a ventre matris consecratus est propheta. *Sic et filius hominis passurus est ab eis.* Ioannes praecursor fuit Christi quantum ad nativitatem, quia sicut Ioannes ex muliere veteri, et sterili super naturam, sic Christus ex virgine supra naturam. Item in praedicatione, quia incoepit praedicare, *agite poenitentiam*, sic et Christus. Item quantum ad baptismum; ideo requirebatur quod esset praecursor quantum ad passionem, quia sicut ipse propter iustitiam occisus est, sic et Christus. Unde, *Sic filius hominis passurus est ab eis.* Sed a quibus eis? Videtur quod non ab eis a quibus Ioannes: Ioannes ab Herode, Christus a scribis. Sed potest dici quod ab eisdem, quia Ioannes ab Herode, et Iudaeis consentientibus, sed Christus a scribis, consentiente Herode. Unde in partibus illis erat, et oblatus fuit ei: *Psalm. 2. Astiterunt reges terrae, et principes convenerunt in unum adversus Dominum, et adversus Christum eius.* Vel *Sic passurus est ab eis*, ita quod *ly eis*, faciat simplicem relationem, quia omnes sunt in una generatione, a quibus passus est Ioannes, et Christus. Consequenter ponitur effectus huius responsionis, *Tunc intellexerunt* et caet. Tunc cum Dominus locutus est eis. *Declaratio sermonum tuorum illuminat, et intellectum dat parvulis*, *Psal. 108.*

b Hic praenuntiat tranquillitatem gloriae, quae impugnatur per oppressionem daemonum, et turbationem hominum. Et primo praenuntiat primam cessare per curationem lunatici. Secundo secundam. Et circa primum primo ponitur curatio lunatici. Secundo praenuntiat passionem, ibi, *Conversantibus* etc. Tertio de solutione tributi, ibi, *Et cum venissent* etc. Circa primum primo sanat. Secundo satisfacit dubitationi, ibi, *Dicit illis* etc. Circa primum facit duo. Primo ponitur petitio patris. Secundo satisfactio, ibi, *Afferte* etc. Circa primum tria facit. Quia primo ponitur tempus. Secundo indicatio infirmi. Tertio petitio. Tempus ponitur, cum dicit, *Et cum venisset ad turbam.* Petrus allectus dulcedine gloriae, semper vellet esse in monte; sed Christus ex charitate quam habuit ad turbas, quia *charitas non quaerit, quae sua sunt*, *1. Cor. 13.* voluit descendere de monte, ut turbae haberent accessum ad eum. Unde cum venisset, *Accessit ad eum*

homo genibus provolutus. Si non descendisset, non venisset ad eum homo ille; et accessit humiliter, quia genibus provolutus, quia *exaudit Deus orationem humilium, Psal. 101.* Per istum genus humanum potest significari, *Ut in nomine Iesu omne genuflectatur coelestium, terrestrium, et infernorum* etc. *Philip. 3.* Deinde ponitur petitio. Non petiit, sed infirmitatem exponit: sufficit enim misericordi miseriam exponere. Primo exponit infirmitatem. Secundo accidentia. Tertio quod remedium non inveniebat. Dicit ergo, *Domine miserere filio meo, quia lunaticus est* etc. Notandum quod multi pro se rogant, ut supra de muliere habente fluxum sanguinis: aliquando aliquis pro alio rogat, ut hic: aliquando vero aliquem orat non rogatus, sicut in spirituali infirmitate, ut habetur de Publicano *Luc. 18.* aliquando vero ad petitionem alterius aliquis curatur, ut habetur *Iacobi ult. Orate pro invicem ut salvemini:* aliquando sine oratione, ut in conversione Pauli, *Act. 9.* Sed quid est quod dicitur quod lunaticus est? Lunaticus propriae est qui secundum statum lunae alienatur. Sed videtur quod iste non est lunaticus, sed daemoniacus, quia infra habetur, quod exivit daemonium ab eo. Potest dici quod non est verbum Evangelistae, sed patris decepti, qui credebat eum esse lunaticum. Vel quia *supra 4. cap.* habetur quod lunaticos curavit, et isti erant daemoniaci. Aliqui dicunt, ut aliqui medici, quod non erant alienati a daemone, sed ex mala complexione, vel corporis dispositione, et hoc quia crescente luna crescit omne humidum. Sic cum cerebrum humidissimum sit, luna patiente defectum, defectum patitur et ipsum cerebrum: et ita malos deficientes patiuntur luna deficiente. Et hoc est contra fidem, quia expresse Scriptura dicit eos daemoniacos: et hoc patet, quia ex spiritu loquuntur, quia multo ignorantes patiuntur sic, et tamen loquuntur de scripturis Ideo dicendum quod spiritus maligni intendunt multipliciter insidiari hominibus, et infamare volunt eos: ideo aliqui daemones inducunt infirmitates, et vexationes secundum quod vident impressionem stellarum ad hoc convenientem, ut inducant homines ad errorem ut credant quod solum ex influentia stellarum accidat eis ut mala patiantur. *Et male patitur.* Hic ponuntur accidentia. In qualibet infirmitate sunt diversi status; quia quidam habent febrem magis gravem, alii magis debilem, sic etiam iste multum gravabatur. *Quia saepe cadit in ignem* etc. ideo in magno erat periculo. Unde notandum quod Dominus non retrahit manum suam in periculis: unde iam esset mortuus, nisi Deus manum suam extendisset, ut de Iob legitur *cap. 1.* quamvis Satan eum multum cruciaret, tamen praecepit ei Dominus ut in animam manum non mitteret. Per istum significatur ratio instabilis, de quo in *Eccl. 27. Stultus ut luna mutatur.* Et cadit quandoque in ignem irae: *Deut. 32. Ignis succensus est in furore meo, et ardebit usque ad inferni novissima* etc. Crebro in aquam, scilicet cupiditatis, *Effusus sicut aqua, ne crescas, Gen. 49. Obtuli discipulis tuis, et non potuerunt* etc. Hic tangitur nequitia istius, quia voluit accusare discipulos: unde *Eccles. 11. Qui in electis ponit maculam.* Unde Dominus increpat, *Respondens Iesus ait: Generatio incredula, et perversa.* Unde ponitur responsio: et duo facit. Primo increpat vitium. Secundo exhibet beneficium. Dicit ergo, *Respondens* et caet. Iste volebat diffamare discipulos ad turbas, et etiam Iesum, quod non haberet istam potestatem, et multi in hoc consentiebant; ideo Christus invehitur contra totam gentem, et arguit eos de infidelitate dicens, *Generatio incredula*, quia hoc non erat propter impotentiam discipulorum, sed propter incredulitatem eorum. Item de perversitate, *Et perversa*, quia culpam suam Apostolis imponebant: *Deut. 33. Generatio prava atque perversa, haeccine reddis Domino popule stulte, et insipiens* etc. *Quousque ero vobiscum?* Et duo Christus proponit. Primo eorum poenitentiam. Secundo divinam patientiam, quia non est conveniens societas iusti ad iniustum: *Eccl. 13. Sicut communicat lupus agno, sic peccator iusto: 3. Cor. 6. Quae conventio Christi ad Belial?* Unde vult dicere: Mea societate potimini, et tamen mihi, et discipulis meis detrahere non cessatis. Et, sicut dicit Hieronymus, Dominus hoc non dicit ut iratus, sed loquitur ad modum medici qui venit ad infirmum, qui non vult servare mandata sua, qui dicit: Quamdiu visitabo te qui non vis servare mandata mea? Ideo dat exemplum praelatis, quod licet eis contrarientur homines, tamen beneficia conferant, sicut ipse qui istius filium curavit, qui sibi, et discipulis detrahebat; unde dicit, *Afferte hic illum ad me.* Et primo ponitur curandi modus. Secundo effectus. Primo ponitur actor, scilicet Christus; unde dicit, *Afferte eum ad me.* Homines multipliciter peccant, quidam ex ignorantia, quidam ex infirmitate, quidam ex malitia. Qui ex ignorantia, per hominem instrui potest, qui ex infirmitate, scilicet ille qui per incontinentiam peccat, qui de peccato dolet, et deducitur passionibus, iste non per quemcumque potest sanari, sed necessarium est quod adducatur ad Iesum, qui sanat omnes infirmitates nostras. Et haec est via, quia, *increpavit eum*, quia per peccatum suum hoc ei acciderat: *Prov. 6. Illaqueatus es verbis oris tui, et captus propriis sermonibus.* Vel increpavit eum, scilicet daemonem. Sequitur effectus. *Et exivit ab eo daemonium, et curatus est puer ex illa hora*, quia *ipse dixit et facta sunt* etc. *Tunc accesserunt discipuli ad Iesum secreto* etc. Supra Dominus curavit lunaticum; hic satisfacit quaestioni discipulorum. Et primo ponitur quaestio. Secundo responsio, ibi, *Dixit illis Iesus* etc. Ad hoc autem quod petitionem intelligatis, scire debetis quod *supra 10.* Dominus dederat potestatem eis eiiciendi daemonia; unde dubitabat ne gratiam datam propter culpam amisissent; ideo, *accesserunt ad Iesum* etc. Sed quare secreto. Non propter verecundiam, sed quia magnum audire debebant, et secreta omnibus dici non debebant: *Supra 13. Vobis datum est nosse mysterium* et caet. *Dixit eis Iesus.* Hic respondet. Et primo satisfacit. Secundo proponit generale documentum, ibi, *Hoc autem genus* etc. Circa primum primo quaestioni respondet, et secundo responsionem manifestat, ibi, *Amen quippe* etc. Quan fierent, quare non potuimus etc. Dominus respondet, *propter incredulitatem vestram.* Ubi considerandum est quod antequam Spiritum sanctum recepissent in tanta plenitudine, qua repleti sunt omnes Spiritu sancto *Act. 2.* aliqua infirma patiebantur; unde Dominus eos redarguit *Luc. ult. O stulti, et tardi corde ad credan-*

dum. Nec mirum, quia dum Dominus fuit in monte, illi qui praecipui fuerant in fide, scilicet Petrus, Iacobus, et Ioannes absentes erant: debilitas enim fidei est causa non faciendi miracula, quia miraculorum operatio est ab omnipotentia, quia fides innititur omnipotentiae: unde ubi est infirmitas fidei, est defectus miraculorum. Unde habetur *supra 13.* quod in patria sua non fecit Christus nisi pauca miracula propter eorum incredulitatem. Aliquando fiunt miracula propter exigentiam petentis, ut *supra 15.* habetur de muliere Chananaea. Aliquando ad manifestandum sanctitatem alicuius sancti: et hoc habetur *4. Reg. 13.* ubi dicitur quod cum latrunculi Syriae venissent in terram Israel, eiecerunt corpus mortuum iuxta Helisaeum, et revixit, non quia meruisset mortuus, sed ad manifestationem sanctitatis Helisaei. *Amen quippe dico vobis, si habueritis fidem sicut granum sinapis* etc. Hic manifestat suam responsionem. Et ponitur quaedam conditionalis, cuius antecedens est, *Si habueritis* etc. consequens est, *Dicetis monti huic* etc. Aliqui dicunt quod fides comparata grano sinapis sit parva fides, quod si habueritis aliquam fidem, dicetis etc. Sed hoc improbat Hieronymus, quia dicit Apostolus, *Si habuero omnem fidem, ita ut montes transferam.* Unde perfecta fides requiritur ad translationem montium. Per hoc quod dicit, *sicut granum sinapis*, triplex perfectio designatur fidei. Invenimus enim in grano fervorem, foecunditatem, parvitatem. Granum antequam conteratur, nullum fervorem habere videtur; cum conteritur, fervere incipit: sic homo fidelis, antequam probetur, despectibilis videtur; quando vero atteritur, tunc apparet eius sanctitas: *infra Pet. 1. Modicum nunc si contristari oportet, ut probatio fidei vestrae multo pretiosior sit auro, quod per ignem probatur.* Item invenimus in grano foecunditatem *supra 13.* quod quamvis sit parvum, crescit in segetem magnam, ita quod volucres caeli habitant ibi, *Ad Hebr. 11.* ubi narrantur opera fidei. Et sequitur, *Sancti per fidem vicerunt regna* etc. Item invenimus parvitatem, et potest per hoc designari humilitas fidei: tunc enim agnoscitur humilis in fide, quando acquiescit sermonibus Dei: *1. ad Tim. 6. Si quis non acquiescit sermonibus Dei, superbus est,* sic e contrario, qui acquiescit sermonibus Dei, humilis est. Vult ergo dicere, *Si habueritis fidem*, et si fidem ferventem, indeficientem, in operibus foecundam, si parvam et humilem, *dicetis monti huic* etc. Hic est quaestio, quam movent infideles. Non invenitur quod Apostoli unquam hoc fecerint. Respondet Chrysostomus: *Et si non invenitur de apostolis, invenitur tamen de apostolicis viris: legitur enim in libro Dialogorum beati Gregorii quod cum quidam vellet construere ecclesiam, non habens locum ad aedificandum, praecepit monti quod cederet ei, et cessit.* Vel forte fecerunt, sed non est scriptum. Vel potest dici quod si non fecerunt, non fuit propter impossibilitatem, sed quia locus non se obtulit. Unde facta sunt miracula ad necessitatem aliquando, aliquando ad utilitatem: et quia non fuit necesse, ideo non fecerunt. Vel ponitur mons pro diabolo, *Transi hinc*, idest ab hoc corpore, *et transibit.* Vel secundum Augustinum intelligitur de spiritu superbiae. *Et nihil impossibile erit vobis.* Et quid est? Erunt ne omnipotentes? Non, quia ille solum omnipotens vere est, qui ex propria virtute omnia potest; ipsi autem non ex propria virtute, sed sicut aliter praecipit rex, et servus, quia rex proprio nomine, servus nomine regis. *Hoc autem genus daemoniorum.* Ly *hoc* non demonstrat solum genus lunatici, sed omne genus daemoniorum, quod non eiicitur nisi per orationem, et ieiunium. Chrysostomus dicit, quod quanto anima est magis elevata, tanto daemonibus est magis terribilis, ipse enim Christus daemonibus est terribilis: unde qui coniuncti sunt, sunt terribiles ei. Elevatio autem montis impeditur per gravitatem carnis, impeditur per crapulam, et ebrietatem: unde *in Luc. 21. Videte ne gravetur cor vestrum in crapula, et ebrietate* etc. Unde non potest habere mentem ad Deum, qui aggravatus est ebrietate; ideo ad elevationem mentis requiritur ieiunium: unde *in Tob. 12. Bona est oratio cum ieiunio* etc. Item *Dan. 9. Ego Daniel dedi cor meum ut orarem in ieiunio;* ideo sicut dicit Origenes, ad hoc quod expellatur spiritus, non est insistendum convivationibus, sed orationibus, et ieiuniis. Vel per lunaticum instabilitas carnis designatur: vel ille qui deducitur per diversa desideria, qui saepe cadit in ignem et aquam, talis non curatur nisi in ieiunio et oratione: *Ad Gal. 5. Caro concupiscit adversum spiritum, et spiritus adversus carnem.* Oportet ergo ut debilites carnem, et confortes spiritum. Sed spiritus confortatur per orationem, quia oratio est ascensus mentis in Deum, caro vero debilitatur per ieiunium. Vel quia non cessat spiritus adversus carnem, ideo ut cesset talis pugna, requiruntur operationes bonae, quae significantur per orationem: et abstinentia mali, quae significatur per ieiunium. *Conversantibus autem illis in Galilaea* etc. Supra figurata est tranquillitas gloriae per liberationem a potestate daemonum; ista liberatio est peracta per mortem Christi: *Ad Hebrae. 2. Ut per mortem destrueret eum qui habebat mortis imperium, idest diabolum, et liberaret eos qui timore mortis per totam vitam obnoxii erant servituti;* ideo statim subiungit de praenuntiatione passionis. Et primo ponitur praenuntiatio. Secundo effectus, ibi, *Et contristati sunt* etc. Dominus noster ante *16. c.* praenuntiaverat passionem, et modo etiam, et in sequentibus. Et quare toties? Quia quae praevidentur, minus commovent; ideo quia futurum erat quod discipuli scandalizarentur in morte Domini, ideo voluit eis saepe praenuntiare, ut minus scandalizarentur. Sed semper addit aliquid. Prius tetigit de occisione, sed non de traditione; hic vero tangit de traditione dicens, *Filius hominis tradetur.* Et recte dicit, *filius hominis*, quia etsi ille qui traditur, sit Dominus gloriae, tamen secundum quod filius hominis traditur. Unde Augustinus: *Licet aliqua dicantur de filio Dei, et filio hominis, tamen distinguitur, quia infirma de humana natura dicuntur, quae stabilia de natura divina.* Sed non dicit a quibus traditus est, quia tradidit se: *Ad Gal. 2. Qui tradidit semetipsum pro me.* Traditus est a Patre, *qui proprio filio non pepercit, sed pro omnibus tradidit illum* etc. *Ro. 8.* Item traditus a Iuda: *supra 10. Qui et tradidit eum.* Item a daemonibus: *Io. 13. Quod diabolus posuit in cor ut traderet eum Iudas.* Et *Sap. Venite, occidamus* etc. Et tertia die resurget: *Osee 6. Vivificabit nos post duos dies*, idest die tertia suscitabit nos, *et vivemus in con-*

spectu eius. Sequitur effectus, *Et contristati sunt*. Attendebant et mortem, et resurrectionem, sed non videbant utilitatem. *Et cum venissent Capharnaum.* Completa tranquillitate gloriae, ponunt solutionem tributi: *Isa. 14. Quievit tributum* etc. *Iob 3. Servus liber est a Domino suo*. Unde tria facit. Primo ponit exactionem tributi. Secundo libertatem filiorum. Tertio solutionem tributi. Dicit, *Et cum intrasset* etc. Didrachma duplex drachma dicitur. Unde quilibet Iudaeus debebat quolibet anno duplex drachma. Sed unde orat illud tributum? Quidam dicunt quod ex lege *Exod. 13.* quod propter hoc quod Dominus occiderat primogenita Aegypti, ideo statuit quod omnia primogenita essent sua, et quod filii redimerentur: post praecepit quod ad servitium Levitae praeparentur: et post mandavit quod numerarentur Levitae; et inventi sunt plures primogeniti quam Levitae: tunc praecepit quod pro redemptione solveretur pretium. Hieronymus dicit quod non ex lege Dei, sed Imperatoris. Iudaea nuper tributaria erat Romanorum, ut pro capite censum solveret: et hoc videtur verius, quia *infra* dicitur, *Reges terrae* etc. Ideo loquitur de tributo imperiali. Sed quare in Capharnaum? Quia a quocumque recipiebatur in civitate sua, sed Capharnaum erat civitas principalis Galilaeae. Sed quia Christum in reverentiam habebant, ideo non accedunt ad eum, sed ad Petrum; et non petierunt eum nisi cum mansuetudine, *Magister vester non solvit didrachma*. Deinde ponitur Petri responsio, *Et ait: etiam*, idest, verum est quod non solvit. Chrysostomus dicit quod ne inquietaretur, dixit, etiam solvit. Sequitur Christi interrogatio, deinde Petri responsio. In interrogatione duo sunt consideranda, scilicet quod non expavit denuntiationem eius, quia cum esset in tali statu, ad quandam indignitatem tenebratur; et aliqui sunt ita dispositi, quod cum vident aliquod infirmum in magno, statim scandalizantur. Ne ergo scandalizentur, ideo, *praevenit*; ideo cum infirmitate apposuit aliquod magnum, scilicet, quod absens sciret quod dictum erat Petro: *Omnia nuda, et aperta sunt oculis eius, ad Hebr. 4.* Item notandum quod Petro iudicium committit, qui frequentius ei loquebatur dicens: *Quid tibi videtur, Simon? Iob 12. Nonne auris verba diiudicat? Reges terrae* etc. Differentia est inter tributum, et censum: tributum enim de agris, et vineis; census autem de capite datur. Unde in signum suae subiectionis debet aliquid homo subiectus; et hoc census dicitur. Ex hoc vult argumentari, quod cum filii regum non solvunt tributum, quod ipse non tenetur: ipse enim est rex regum etc. per quem omnes regnant. Item secundum carnem erat ex semine regio, *Qui factus est ex semine David secundum carnem, Ro. 1.* Chrysostomus dicit quod ex hoc possumus considerare, quod sit filius naturalis, quia prius dicitur qui naturalis est infra: *Ioann. ulti. At ille dixit: Ab alienis*. Deinde ponitur Christi responsio, quia reges filiis suis parcunt: *Isa. 3. Quare populum meum atteritis, et facies pauperum commolitis.* Iustum enim videtur. Qui enim praesidet, curam debet habere de subditis; ideo ei servire debent subditi sicut membra corpori: sicut enim membra corporis ex sibi proprio serviunt toti corpori, sic quilibet subditus ex propriis bonis debet servire communitati: ideo concludit Dominus, *Ergo filii liberi*. Origenes. Uno modo sic. Ergo filii regum terrae sunt liberi, sed filii Dei sunt liberi apud Deum. Sed quid facit hoc ad propositum? Aut loquitur secundum carnem de filiis: et sic ipse non erat filius secundum carnem. Si secundum spiritum, tunc omnes Christiani erunt liberi. Sed hoc est contra Apostolum, *Reddite omnibus debita, cui tributum, tributum, Ro. 13.* Dico quod istud veritatem habebat de illo qui per naturam erat filius: ille enim vere erat liber. Sed liberi secundum spiritum eo modo habent libertatem quo filiationem per conformitatem in Christum, qui *est primogenitus in multis fratribus* etc. *Ro. 8* Inquantum conformes primogenito liberi sunt: *ad Philipp. 3. Qui reformabit corpus humilitatis nostrae configuratum corpori claritatis suae. Ut autem non scandalizemus eos* etc. Verum est quod Dominus liber est, sed quia formam servi accepit, ut habetur *ad Phil. 2.* ideo non recusavit solvere, et in hoc dedit exemplum humilitatis. Et in hac solutione tria laudanda, et admiranda notantur. Primo eius mansuetudo; unde ipse est mitis, secundum quod ipse testatur *supra 11. Discite a me, quia mitis sum, et humilis corde* etc. Ille proprie dicitur mitis qui nullum vult offendere: *1. ad Corint. 10. Sine offensione estote Iudaeis, et gentibus, et ecclesiae Dei*. Sed contra hoc obiicitur. *Supra 15.* habetur quod discipuli dixerunt, *Domine scis quia Iudaei scandalizantur in verbo isto?* Et Dominus dixit: *Sinite eos, caeci sunt, et duces caecorum* etc. Non curavit tunc de scandalo, hic vero curat. Unde dicendum quod scandalum aliquando oritur ex veritate; et tunc non est curandum: aliquando ex infirmitate, vel ignorantia; et tale est curandum. Sed si ipse non solvisset, scandalum eorum ex ignorantia esset, quia ipsi Deum non cognoscebant. Item admiranda est paupertas Christi, quia ita pauper fuit quod non habuit unde solveret: *2. Corinth. 8. Quia cum dives esset, egenus factus est, ut illius inopia vos divites essetis.* Potest quis obiicere. Nonne loculos habebat? Verum est, sed omnia data erant in usus pauperum. Rapinam arbitrabatur quod erat ad usus pauperum in alios usus expendere. Chrysostomus dicit, quod solvit, ut dum solveret tributum, ex una parte ostenderet eius potentiam, ex altera parte mysterium. *Vade ad mare, et mitte hamum, et eum piscem, qui primus ascenderit tolle, et aperto ore eius invenies staterem.* In statero illo erat imago Caesaris; et significat diabolum qui nihil habebat in eo: *Io. 14. Venit princeps huius mundi, et in me non habet quicquam*; ideo quia de suo nihil habebat, ideo de suo solvere noluit. Item eius providentia; ideo dicit, quod mirari debemus, quomodo potuit scire, quod statim occurreret piscis, qui haberet staterem in ore. Si autem non fuit, sed creavit de novo, est mirandum; sed si duxit ad hamum, magnae providentiae fuit. Per istum piscem qui primo venit ad hamum, prius martyr intelligitur beatus Stephanus, qui habuit staterem in ore qui didrachma valebat, et duplex, et significat ipsum Stephanum qui vidit ipsam divinitatem, et humanitatem. Vel potest intelligi Adam. Item nota, quod si aliquis saepe loquitur de divitiis, et de moneta, staterem habet in ore; unde qui convertit talem, accipit piscem qui habet sta-

terem in ore. Item significatur humilitas: unde, *Illum sumens da illis pro me, et pro te.* Et in hoc quod tributum solutum fuit pro Petro, et ipso, significatur quod per passionem Christi, et ipse sibi gloriam resurrectionis acquisivit: *Phil. 2. Propter quod exaltavit eum Deus* etc. Petrus, et alii redempti sunt poena, et culpa. Vel aliter, quia passus est pro se, ut corpori suo acquireret gloriam resurrectionis pro populo, ut lavaret eum a peccatis: ipse enim *Apoc. 2. lavit nos a peccatis nostris in sanguine suo.*

a CAP. XVIII.

In illa hora accesserunt discipuli ad Iesum, dicentes: Quis putas maior est in regno coelorum? Et advocans Iesus parvulum, statuit eum in medio eorum, et dixit: Amen dico vobis, nisi conversi fueritis, et efficiamini sicut parvuli, non intrabitis in regnum coelorum. Quicumque ergo humiliaverit se, sicut parvulus iste, hic est maior in regno coelorum. Et qui suscepit unum parvulum talem in nomine meo, me suscepit. Qui autem scandalizaverit unum de pusillis istis, qui in me credunt, expedit ei, ut suspendatur mola asinaria in collo eius, et demergatur in profundum maris. Veh mundo a scandalis. Necesse est enim, ut veniant scandala. Veruntamen veh homini illi, per quem scandalum venit. Si autem manus tua, vel pes tuus scandalizat te, abscinde eum, et proiice abs te. Bonum tibi est ad vitam ingredi debilem, vel claudum, quam duas manus, vel duos pedes habentem mitti in ignem aeternum. Et si oculus tuus scandalizat te, erue eum, et proiice abs te. Bonum tibi est unum oculum habentem in vitam intrare, quam duos oculos habentem mitti in gehennam ignis. Videte ne contemnatis unum ex his pusillis. Dico enim vobis, quia angeli eorum in coelis semper vident faciem Patris mei, qui in coelis est. Venit enim filius hominis salvare, quod perierat.

b Quid vobis videtur? Si fuerint alicui centum oves, et erraverit una ex eis, nonne relinquit nonaginta novem in montibus, et vadit quaerere eam quae erravit? Et si contigerit ut inveniat eam, Amen dico vobis, quia gaudet super eam magis quam supra nonaginta novem, quae non erraverunt. Sic non est voluntas ante Patrem vestrum qui in coelis est, ut pereat unus de pusillis istis. Si autem peccaverit in te frater tuus, vade, et corripe eum inter te, et ipsum solum. Si te audierit, lucratus eris fratrem tuum. Si autem non te audierit, adhibe tecum adhuc unum vel duos, ut in ore duorum vel trium testium stet omne verbum. Quod si non audierit eos, dic ecclesiae. Si autem ecclesiam non audierit, sit tibi sicut ethnicus, et publicanus. Amen dico vobis, quaecumque alligaveritis super terram, erunt ligata et in coelo: et quaecumque solveritis super terram, erit soluta et in coelo. Iterum dico vobis, quia si duo ex vobis consenserint super terram de omni re quamcumque petierint, fiet illis a Patre meo, qui in coelis est. Ubi enim sunt duo, vel tres congregati in nomine meo, ibi sum in medio eorum. Tunc accedens Petrus ad eum, dixit: Domine, quoties peccabit in me frater meus, et dimittam ei? Usque septies? Dicit illi Iesus: Non dico tibi usque septies, sed usque septuagies septies.

c Ideo assimilatum est regnum coelorum homini regi, qui voluit rationem ponere cum servis suis. Et cum coepisset rationem ponere, oblatus est ei unus, qui debebat ei decem millia talenta. Cum autem non haberet unde redderet, iussit eum Dominus eius venundari, et uxorem eius, et filios, et omnia quae habebat, et reddi. Procidens autem servus ille orabat eum, dicens: Patientiam habe in me, et omnia reddam tibi. Misertus autem Dominus servi illius, dimisit eum, et debitum dimisit ei. Egressus autem servus ille invenit unum de conservis suis, qui debebat ei centum denarios, et tenens suffocabat eum, dicens: Redde quod debes. Et procidens conservus eius rogabat eum, dicens: Patientiam habe in me, et omnia reddam tibi. Ille autem noluit, sed abiit, et misit eum in carcerem, donec redderet debitum. Videntes autem conservi eius, quae fiebant, contristati sunt valde, et venerunt, et narraverunt Domino suo omnia, quae facta fuerant. Tunc vocavit illum Dominus suus, et ait illi: Serve nequam, omne debitum dimisi tibi, quoniam rogasti me. Nonne ergo oportuit et te misereri conservi tui, sicut et ego tui misertus sum? Et iratus Dominus eius tradidit eum tortoribus, quoadusque redderet universum debitum. Sic et Pater meus coelestis faciet vobis, si non remiseritis unusquisque fratri suo de cordibus vestris.

a CAP. XVIII.

Supra Dominus monstravit futuram gloriam in sua transfiguratione, hic de perfectione ad illam gloriam agit: et dividitur in duo. Quis primo docet quomodo perveniendum est ad eam. Secundo reprehenduntur quidam inordinate petentes excellentiam in gloria, quae incipit *in 2. cap.* Circa primum primo docet quomodo perveniendum est ad illam gloriam per viam communem. Secundo quomodo per viam perfectionis, quod incipit *19. c.* Primo quia per humilitatem pervenitur ad gloriam; ideo primo ostendit humilitatis modum. Secundo prohibet scandalum, ibi, *Qui autem* etc. Tertio docet quod illatum est dimittendum, ibi, *Si autem expectaverit* etc. Circa primum ponitur interrogatio discipulorum. Secundo responsio Christi. Occasio interrogationis sumitur ex hoc quod dictum est Petro, quod iret ad mare, et staterem inventum in pisce solveret pro ipso, et pro Petro;

unde videbatur eum aliis praetulisse. Et quia erant adhuc infirmi, ideo aliquem zelum, et invidiae motum passi sunt. Sed videte quod quando dixit tres solum in monte, non ita moti sunt, sicut hic, cum solum praefert. Unde quaerebant, *Quis putas maior est in regno coelorum*, cum non per maioritatem perveniatur, sed per spiritum humilitatis: *Ad Phil. 2. In humilitate superiores sibi invicem arbitrantes* etc. In ista petitione est hoc imitandum, quod non erant cupidi de terrestribus, sed de coelestibus: *2. Cor. 4. Non contemplantibus nobis quae videntur, sed quae non videntur* etc. Sed quid est? Nonne quaerenda excellentia in regno coelorum? Dicendum quod habere eminentiam in regno coelorum est dupliciter. Aut ita quod reputemus nos idoneos; et hoc est superbiae, et contra Apostolum *Phil. 2. In humilitate superiores sibi invicem arbitrantes* etc. Sed appetere maiorem gratiam, ut maior nobis sit gloria, non est malum, ut *ad Rom. 11. Aemulamini charismata meliora*. Item Apostoli sciebant quod in gloria erant diversae mansiones, sicut stella differt a stella in claritate; ideo quaerebant, quia credebant unum maiorem alio, contra haereticos aliquos qui contrarium posuerunt. Consequenter ponitur responsio Christi, et dictum; unde dicit, *Et advocans Iesus parvulum*. Quis sit iste parvulus, exponitur tripliciter. Chrysostomus exponit vere parvulum, quia passionibus erat immunis, ut exemplum humilitatis praeberet, ut *infra*, *Sinite parvulos venire ad me*, *Matth. 19.* Et dicitur quod iste fuit beatus Martialis. Aliter exponitur, quod Christus se parvulum reputans, statuit se in medio dicens, *Nisi efficiamini* etc. ut *infra 22. Ego sum in medio vestrum sicut qui ministrat.* Aliter quia per parvulum intelligitur Spiritus sanctus, quia facit parvulos, quia est Spiritus humilitatis: *Ezc. 20. Ponam Spiritum meum in medio vestri.* Item notandum est verbum Domini. Et primo tangit necessitatem. Secundo efficaciam. Dicit, *Amen dico vobis, nisi conversi fueritis*, ab ista scilicet elatione immunes: *Zacha. 1. Convertimini ad me* etc. *Et efficiamini ut parvulus iste*, non aetate, sed simplicitate: *1. ad Cor. 14. Nolite parvuli effici sensibus, sed malitia parvuli estote.* Multae sunt conditiones parvulorum. Non magna appetunt: *Ro. 12. Non alta sapientes.* Sunt immunes a concupiscentia: *Supra 5. Qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, iam moechatus est eam in corde suo* etc. et talem concupiscentiam non habent pueri. Item non recordantur inimicitiae; unde *nisi efficiamini sicut parvulus iste*, scilicet imitatores proprietatum parvulorum, *non intrabitis in regnum coelorum:* nullus enim intrabit nisi humilis. *Humiles spiritu suscipiet gloria, Prov. 29.* Vel *Non intrabitis in regnum caelorum*, idest in doctrina evangelii, sicut *infra 21. Auferetur a vobis regnum Dei, et dabitur genti facienti fructus eius* etc. Introitus enim est per fidem, unde nisi efficiamini. Et si non credideritis sicut parvuli, non intrabitis etc. quia *Marci ult. Qui non crediderit, condemnabitur: Prov. 29. Humilem spiritu suscipiet gloria. Et qui susceperit unum parvulum talem*, idest quicunque est imitator puerilis innocentiae, hic maior est, quia quanto humilior, tanto altior: quia, *Qui se humiliat, exaltabitur, Luc. 18.* Sed potest esse quaestio. Videtur enim quod hoc non sit verum, quia perfectio est in charitate. Ergo ubi maior charitas, ibi maior perfectio. Dicendum, quod charitatem necessario comitatur humilitas: et potestis hoc videre si consideretis, quis sit humilis: sicut enim in superbia sunt duo, affectus inordinatus, et aestimatio inordinata de se, ita e contrario est in humilitate, quia propriam excellentiam non curat. Item non reputat se dignum. Istud de necessitate sequitur ad charitatem. Omnis homo cupit excellentiam quam diligit. Ergo quanto magis habet homo de humilitate, tanto magis diligit Deum, et magis excellentiam sui contemnit, et tanto minus sibi attribuit: et sic quanto homo plus habet de charitate, habet etiam magis de humilitate. *Et qui susceperit unum parvulum talem, me suscipit.* Ex quo parvuli sunt tam idonei, non sunt scandalizandi; unde, *Et qui scandalizaverit* etc. Et primo ostendit quod non sunt scandalizandi propter poenam. Secundo propter divinam providentiam. Secunda, *Videte* etc. Primo dicit quod non est inferendum scandalum pusillis. Secundo quod non est negligenter vitandum, ibi, *Si autem* etc. Et primo ponit poenam in speciali. Secundo in generali, ibi, *Vae mundo* etc. Videndum quod duplex est poena, scilicet poena damni, et poena sensus. Utramque tangit, *Qui susceperit unum talem*, non propter ipsum, sed propter me, *me suscipit*. Sequitur, *Qui autem scandalizaverit* etc. Si sit talis, constat quod maior est. Et quomodo qui maior est scandalizabitur? Perfecti enim non scandalizantur. Chrysostomus dicit, quod scandalizari idem est quod iniuriam inferre, et haec potest perfecto inferri. Origenes dicit quod aliqui sunt effecti parvuli, aliqui in fieri: illi qui effecti sunt parvuli, sunt illi qui ad perfectionem pervenerunt, hi non possunt scandalisari; illi qui sunt in fieri, quia imperfecti sunt, possunt scandalizari, sicut sunt qui conversi sunt de novo. Hieronymus dicit, quod licet non scandalizentur, aliquis tamen potest eos scandalisare, quia est scandalum activum, et passivum. Dominus videtur tangere omnes Apostolos, et specialiter Iudam tangit, sicut *infra 26. Omnes vos scandalum patiemini* etc. Et quae est haec poena? *Expedit ei ut suspendatur mola asinaria in collo eius.* Item, sicut dicit Hieronymus, loquitur Dominus secundum modum Palestinorum, qui non habebant molendina in aqua, sed habebant molendina cum equis. Unde mola asinaria dicitur, quod equus vel asinus ducere potest *Et demergatur in profundum maris.* Et haec erat poena quam inferebant ei qui furtum fecerat: quia mola huiusmodi suspendebatur in collo eius, et proiiciebatur in mare, quod etiam in beato Clemente factum est, licet non quis fur esset etc. unde dignus est poena aeterna. Unde melius est quamcumque poenam temporalem sustinere in praesenti, quam sustinere poenam aeternam: *Ad Hebr. 10. Horrendum est enim incidere in manus Dei viventis.* Et *Dan. 13. Melius est mihi absque opere incidere in manus hominum, quam peccare in conspectu Domini* etc. Aliter mystice. Et hoc tripliciter. Uno modo per molam caecitas Gentilium intelligitur, quia animalia quae ponentur ad ducendum hanc molam, sunt caeca: *Iudic. 17.* scribitur, quod eruerunt oculos Samsonis, et fecerunt eum molare. Unde expediret Iudaeis, quod numquam vidissent Christum, et essent proiecti in profundum maris, idest in

profundum infidelitatis: unde *2. Pet. 2. Melius enim erat illis non cognoscere viam iustitiae, quam post agnitionem retrorsum converti*. Aliter per molam asinariam intelligitur vita activa. Et contingit quod aliquis ad vitam contemplativam transit, et cum est ibi, scandalizat contemplationem, quia non sapit sibi; ideo expedit sibi, ut suspendatur mola etc. et proiiciatur in profundum maris, idest in profundum causarum temporalium. Augustinus dicit sic: *Expedit, idest congruit. Et est poena congrua si ut mola, idest cupiditas saeculi, quia qui scandalizat, cupidus est, suspendatur in collo, idest in affectu, et demergatur in profundum, scilicet cupiditatum. Veh mundo a scandalis.* Posita enim poena in speciali, ponitur in generali: et tria facit. Primo praenuntiat in generali. Secundo subiungit necessitatem. Tertio tollit excusationem, quia illis qui scandalizant, expedit ut suspendatur mola etc. Et ideo *Veh mundo a scandalis.* Per mundum intelliguntur mundi amatores, quia quantum aliquis coniungitur mundo, tanto magis scandalum patitur: unde Dominus, *In me pacem habebitis, in mundo pressuram, Ioan. 16.* Veh mundo et amatoribus mundi. *Necesse est enim ut veniant scandala.* Quidam haeretici crediderunt, quod esset necessitas absoluta, quod peccata contingerent, et ex praescientia divina, et ex natura stellarum induceretur necessitas. Sed hoc est falsum, quia Deo imputatur, qui est auctor naturae. Chrysostomus dicit, quod necesse est quod ita eveniat, ut necessitas divinae providentiae, et necessitas conditionata. Unde necessarium est quod si praevidit istum peccandum, peccabit, sed non sequitur, quod necessario peccet. Origenes dicit, quod necessitas praesupponit malitiam daemonum, et infirmitatem hominum; unde *necesse quod veniant scandala*, quia necesse est, quod diabolus homines decipiat, et homo ei obediat, et ita ex suppositione malitiae diaboli, et infirmitatis hominum, accidit haec necessitas. Alii exponunt *necesse est*, idest utile, quia per scandala probantur homines; *1. Cor. 11. Nam oportet haereses esse, ut qui probati sunt, manifesti fiant in nobis.* Vel secundum Haymonem loquitur de scandalo crucis: *1. ad Corin. 1. Nos praedicamus Christum crucifixum, Iudaeis quidem scandalum, gentibus autem* etc. Sed obiicitur. Si necesse est. Ergo immunes sunt a peccato, cum ita sit necesse evenire. Non dico, quod hoc sit necesse necessitate absoluta, quia. *Veh homini illi per quem scandalum venit.* Unde licet daemones instigent, tamen imputatur ei ad poenam: *Ro. 6. Neque exhibeatis membra vestra arma iniquitatis peccato* etc. Specialiter dicitur de Iuda qui tradidit illum. Tu dicis, quod veh homini illi etc. unde non est pusillis inferendum scandalum. Et quamvis non debeat inferri, tamen non debent esse negligentes in vitando scandalum, immo aliquis potest vitare per aliquod utile ad actionem, vel cognitionem, vel supportationem. Unde ponit sub similitudine membrorum corporis, *Si autem manus tua, vel pes tuus* etc. *abscinde eum* etc. Non tamen intelligatis quod debeant abscindi membra corporis, sed per membra intelliguntur amici, et proximi: est enim homo homini necessarius ad operandum, ad supportandum, ad docendum. Quod corrigit in agendis, est manus: quod supportat, est pes: unde *Iob 29. Oculus fui caeco, et pes claudo*: unde *si manus tua*, idest ille qui dirigit operationem tuam, *vel pes*, idest ille qui sustentat te, *scandalizat te*, idest occasio peccati est tibi, *abscinde eum* etc. Et reddit causam, *Bonum est tibi*, quia melius est quodcunque malum temporale pati, quam mereri poenam aeternam. Item aliquis est tibi necessarius ad docendum; unde est tibi oculus: unde *et si oculus tuus* etc. Et reddit causam, *Melius est tibi* etc. Vel potest referri ad totam ecclesiam, quia oculi sunt praelati, manus diaconi, pes homines simplices. Unde magis est deponendus praelatus, vel diaconus abscindendus, quam ecclesia scandalizetur. Vel per oculum accipitur contemplatio, per manum operatio, per pedem processio. Unde si vides quod haec contemplatio, vel processio sit tibi occasio peccati, *abscinde eam, et proiice abs te. Videte ne contemnatis unum ex pusillis istis.* Supra docuerat vitare scandalum propter poenam; hic autem docet vitare ex consideratione divinae providentiae: et circa hoc duo facit. Primo proponit. Secundo rationem assignat, ibi, *Dico enim vobis* etc. Ita dixi quod qui scandalizaverit unum ex his pusillis, expedit ei ut suspendatur etc. *Videte ne contemnatis:* parvitas enim cito facit ad contemptum. *Ecce parvulum in gentibus dedi te, contemptibilem inter homines, Hier. 49.* Sed quaeritur de quibus pusillis hic loquitur. Dicendum de pusillis qui pusilli sunt reputatione hominum, sed magni apud Deum: isti sunt amici Dei: *Luc. 11. Qui vos spernit, me spernit.* Sed contra hoc obiicitur, quia tales non scandalizantur, nec pereunt, et tamen habetur *infra in hoc ca.* quod *Venit filius hominis salvare quod perierat.* Dicendum, sicut solvit Origenes, quod per parvulos intelliguntur humiles, qui perfecti sunt; et tales non scandalizantur, et tamen interdum deficiunt. Vel quamvis non scandalizentur omnes, tamen aliquis scandalizatur. Secundum Hieronymum intelligit de parvulis in Christo, sicut de novo conversis ad Christum. Et tunc continuatur cum parte praecedenti. Ita dictum est quod pars scandalizans abscindenda est, tunc pusilli, et infirmi, et peccatores, quamvis non scandalizandi, non tamen sunt contemnendi. *Dico enim vobis quod angeli* etc. Hic assignatur ratio ex divina providentia. Primo quantum ad ministerium angelorum. Secundo quantum ad ministerium Christi, ibi, *Venit enim* etc. Ita dictum est quod non contemnatis, quia illi, de quibus Dominus habet tantam curam, non sunt contemnendi. *Dico vobis, quod angeli eorum.* Quare eorum? Quia deputati sunt custodiae eorum: quia, sicut dicit Hieronymus, *unicuique homini deputatus est angelus ad sui custodiam: Psalm. 90. Angelis suis mandavit de te, ut custodiant te in omnibus viis tuis* etc. *Hebraeor. 1. Omnes sunt administratorii spiritus in ministerium missi propter eos, qui haereditatem capiunt salutis.* Isti habent officium, quod divina deferunt, et nuntiant nobis. Item orationes nostras ad Deum deportant, et praesentant: *Apoc. 8. Ascendit fumus incensorum de orationibus sanctorum de manu angeli coram Deo.* Unde si Dominus ita large eis providet, quod vult eis serviri per angelos, non sunt contemnendi: *In Eccl. 35.* de vidua dicitur, quod *eius lacrymae ascendunt a maxilla usque ad coelum*. Vel *angeli eorum*, quia sunt concives eorum, quia una est societas angelorum, et hominum: unde sunt concives civitatis coelestis. Unde tanta est dignitas, quia semper vident faciem Patris mei qui in

coelis est. Et hic quatuor possunt designari, continuitas visionis, quia semper vident. Posset aliquis dicere, quoniam aliquando mittuntur in ministerium, quare non semper vident faciem Dei, et ideo *semper* dicit. Item notatur sublimitas visionis eorum: non videmus aliqua de summis, sed in quadam obscuritate, et per creaturas, ut habetur *ad Roman. 1. Invisibilia enim ipsius a creatura mundi* etc. *per ea, quae facta sunt, intellecta conspiciuntur*; sed angeli in quadam altitudine; unde dicit *in coelis*. Item notatur manifesta visio: *Videmus enim nunc per speculum in aenigmate. tunc autem facie ad faciem, 1. Corint. 13.* Non est dicendum, quod habeat faciem corporalem, sed dicitur facies eius aperta visio. Cum enim aliquis videtur in speculo, non aperta visione videtur; sed quando in faciem, tunc aperte videtur. Sic Deus in speculo videtur, cum videtur per creaturas; sed quando in se, et per seipsum, tunc erit visio faciei ad faciem. Chrysostomus dicit, quod notatur quaedam excellens iucunditas, quia isti sunt viri perfecti, si angeli sunt administratores eorum, denotatur inesse quaedam maior iucunditas eorum, quam angelorum: unde vident eum assistentem sibi. Unde non solum visio est dos, sed etiam comprehensio: *Ad Philip. 4. Sequor autem, si quo modo comprehendam.* Sed quare dicit, *Patris mei, qui in caelis est.* Ad excludendum errorem eorum, qui ponebant angelos, idest daemones. Unde dicebant, quod angeli in coelo sunt, daemones in medio, et ideo sunt medii, et administratores nostri. Ideo ad hoc excludendum dicit, *Semper vident faciem Patris mei, qui in caelis est.* Item alia ratio est ad promovendum nostrum desiderium, quia ipsi vident, et nos videbimus, hoc sperare debemus. Sed ne videatur esse parum, quod angeli ad custodiam hominum deputati sunt, probat hoc etiam per ministerium Christi. Et primo hoc probat. Secundo adducit similitudinem. Dicit ergo quod pusilli non sunt contemnendi, quia *filius hominis venit salvare quod perierat: 1. ad Timot. 1. Christus Iesus venit in hunc mundum peccatores salvos facere; supra 1. Ipse enim salvum faciet populum suum a peccatis eorum.*

b Hic ponitur similitudo. Et primo ponitur diligens inquisitio. Secundo gaudium de inventa ove; unde dicit, *Quid vobis videtur.* Ita dictum est, quod filius hominis venit salvare quod perierat, quia pastor quaerit ovem perditam *Si alicui fuerint centum oves.* Per centenarium universitas rationalis creaturae significatur: nonaginta novem idem est numerus qui novem, sed solum multiplicatus, quia novem multiplicata per decem faciunt nonaginta, qui numerus, scilicet novem, deficit a denario in unitate; unde per istas oves omnes rationales creaturas significat: *Io. 10. Oves meas vocem meam audiunt* et caet. *in Psal. 94. Nos autem populus eius, et oves pascuae eius.* Per ovem, quae erravit, significatur humanum genus. Et quare significatur per ovem quae erravit? Quia per unum hominem omnes erraverunt: *1. Pet. 2. Eratis sicut oves errantes* et caet. *Nonne relinquit nonaginta novem in montibus.* Non est litera in deserto, sed in montibus, sicut habetur in graeco. Hoc tripliciter exponitur. Primo quia istae nonaginta significant angelos, qui relicti sunt in montibus, idest in caelestibus: *Ezec. 34. Pascam eos in montibus Israel.* Vel per nonaginta significantur iusti, per ovem perditam peccatores; et sic reliquit in montibus, idest in altitudine iustitiae: *Psal. 35. Iustitias tuas sicut montes Dei.* Vel per nonaginta novem superbi, per ovem humiles: unde, *Nonne relinquit nonaginta novem in montibus*, idest in superbia sua: *Et vadit quaerere eam, quae erravit: Psal. 118. Erravi sicut ovis, quae periit, require servum tuum Domine.* Consequenter agitur de gaudio, *Et si contigerit quod inveniat eam* et caetera. Hic etiam triplex ratio potest assignari. Quod Dominus gaudeat de bonis, habetur *Soph. 3. Gaudebit super te Deus tuus in laetitia.* Si per nonaginta significentur angeli, per ovem homo, plana est ratio, quia dignus erat homo reparatione: *Ad Hebrae. 2. Nusquam angelos apprehendit, sed semen Abrahae apprehendit.* Si per nonaginta intelligamus iustos, similiter plana est ratio, quia dux plus diligit militem, qui cadit in bello, et post viriliter pugnat semper, quam illum qui numquam cecidit, et semper tepide pugnat. Sic cum aliquis peccavit, et post fortiter resurgit, et semper viriliter se habet, plus eum diligit: *2. ad Corint. 7. Gaudeo quia contristati estis ad poenitentiam*; ideo plus gaudet Dominus de eo et caetera, cum maioris sunt zeli; tamen non est extendendum ad omnes, quia potest habere iustus tantum zelum, quod plus placet Deo, quod non est in poenitente. Secundum etiam tertiam expositionem patet ratio, quia plus gaudet de eo, qui recognoscit tantum, ut patet de publicano, et pharisaeo. Concludit ergo, *Sic non est voluntas ante Patrem vestrum qui in coelis est, ut pereat* et caetera. Minus dicit, et plus significat, quia voluntas eius est ut salventur: *1. ad Timot. 2. Qui vult omnes homines salvos fieri:* si enim non vellet, non mitteret angelos: *Ezech. 18. Nunquid voluntatis meae est mors impii, dicit Dominus? Si ergo peccaverit in te frater tuus* et caet. Hic agitur de scandalo dimittendo. Et primo ponitur ordo. Secundo numerus, ibi, *Tunc accedens* et caetera. Circa primum tria. Primo ponit secretam admonitionem. Secundo testimonium, ibi, *Si autem* et caetera. Tertio annuntiationem, ibi, *Quod si non* et caet. Circa primum primo dat suum documentum. Secundo assignat rationem dati, ibi, *Si autem te audierit* et caetera. Ita dixi quod non sunt contemnendi pusilli; sed quid faciendum est si aliquis scandalizat. Hic docet, *Si autem peccaverit in te frater tuus* et caetera. Notate primo, quod dicit peccaverit: unde loquitur de peccato perpetrato. Unde aliter procedendum est in peccato perpetrato, aliter in perpetrando, quia perpetratum non potest esse non perpetratum; unde in perpetrando est operam daro quod non fiat: *Isa. 58. Dissolve colligationes impietatis, solve fasciculos deprimentes* et caetera. Unde in perpetrando non oportet, quod servetur talis ordo, in perpetrato oportet. Item dicit, *In te*, glossa, *Si iniuriam vel contumeliam intulerit tibi.* Unde vult dicere quod peccatum factum contra nos, remittamus; sed peccatum quod fit contra Deum, nos remittere non possumus, ut dicit glossa *1. Regum 2. Qui peccaverit contra Deum, quis orabit pro eo* et caet. Item debemus praecipue curare iniurias a fratre illius, qui tecum est in eadem societate; de aliis etiam habenda est cura, sed non tanta. *Quid nobis de iis qui foris* etc. *1. Corinthio. 5. Vade, et corripe eum,*

et caetera. Dominus discipulos ad perfectam solicitudinem, et correptionem ducit. *Supra 7.* Dominus dixerat, quod si aliquis offenderet fratrem, quod relinqueret munus ante altare, et caetera; hic autem plus procedit, quia non solum ille qui laesit, sed qui laesus est: unde, *Si peccaverit in te... Vade: Psal. 119. Cum his, qui oderunt pacem, eram pacificus.* Et nunquid primo remittes? non; sed primo debes corripere: unde non iubet cuique dimittere, sed poenitenti. Item dicit, *Corripe*, non increpa, vel exaspera, et breviter ostende. Si cognoscit, tunc debes dimittere; unde, *Instruite eos in spiritu lenitatis, ad Gal. 6.* Sed nunquid peccat qui hanc correctionem dimittit. Augustinus: *Si non corripis, peior factus es tacendo, quam ille peccando.* Sed cum hoc sit verum, quod omnes corripere teneantur, diceret aliquis quod solis praelatis convenit ex officio, aliis vero ex charitate. Aliquando Dominus permittit bonos cum malis puniri. Quare? Quia non corripuerunt malos. Tamen dicit Augustinus, quod aliquando debemus desistere, si times ne propter correctionem istam non emendentur, sed deteriores reddantur. Item si times ne inducat persecutionem ecclesiae, non peccas. Si vero desistis, ne laedaris in temporalibus, ne molestia tibi accidat, vel huiusmodi, peccas: *Proverb. 9. Argue sapientem, et diliget te etc. Corripe enim inter te, et ipsum solum.* Et quare? Quia ista correctio fit ex charitate; charitas autem est amor Dei, et proximi. Si amas, debes salutem eius diligere. Sed in hoc duo sunt attendenda, scilicet conscientia, et bona fama. Si vis ergo eum salvare, debes famam suam salvare; hoc autem facies corrigendo inter te, et ipsum: si ante omnes corripis, famam eius tollis, tamen conscientia praeponenda est famae. Tamen frequenter accidit quod quando homo videt publicatum peccatum suum, ita fit effrons quod omni peccato se exponit: *Hierem. 2. Sub omni ligno frondoso tu prosternebaris meretrix: Eccles. 4. Est confusio peccatum adducens.* Sed contra hoc obiicitur, quod habetur *infra ad Cor. 4. Peccatum coram omnibus argue.* Et hoc est verum si publice delinquatur: est enim aliquis peccans publice, et tunc publice increpandus est: et aliquis secretus, et tunc secreto est increpandus; et hoc patet, quia dicit Augustinus, *quod si te solo sciente peccaverit, corripe eum inter te, et ipsum* et caetera. *Quod si te audierit, lucratus es fratrem tuum.* Ad quid hoc dicit? Propter tria, ut scias quo fine debeas corripere: quia si propter teipsum corripis, nihil facis, quia ubi privata est emenda, non est correctio meritoria; sed si propter Deum, tunc valet. Item hoc est, ad quod debes intendere, scilicet menti fratris inserere correptionem, et doctrinam. Item posset aliquis dicere, quod perdere fratrem suum non esset iustum. Sed si ita esset, non dixisset, *lucratus es fratrem tuum.* Item lucratus es, quia ipse est commembrum tuum: et sicut membrum membro compatitur, sic et tu fratri tuo. Item lucratus, quia tibiipsi lucraris salutem: *Iac. 4. Qui iudicat fratrem suum, detrahit legi, et iudicat legem:* unde *Iacob. 5. Qui converti fecerit peccatorem ab errore viae suae, liberat animam eius a morte, et operit multitudinem peccatorum. Si autem te non audierit, adhibe tecum unum; vel duos* etc. Hic inducit testimonium, *Adhibe unum, vel duos etc. Deutero. 19. In ore duorum, vel trium testium stet omne verbum.* Sed hic est quaestio. Quare statim non inducit testes? Dicendum, quod sic debet mundari conscientia, quod non laedatur fama: unde si primo, et per se potest, bene quidem; si non, tunc advocet testes. Et Hieronymus dicit, quod unum primo, et post duos; et quare? ut sint testes correctionis factae, quia si ulterius procedit, non est tibi imputandum. Hieronymus dicit, quod etiam ad aliud, ut scilicet convincat de peccato: quia aliqui sunt ita pertinaces, quod non recognoscunt, ideo debes testes adducere, ut convincas eum de facto, vel forte iterabit iniuriam. Vel secundum Augustinum, ad convincendum eum. Sed contra hoc videtur esse, quod Augustinus dicit, quod antequam duobus ostendat, debet ostendere praeposito, et hoc est ostendere Ecclesiae. Ergo videtur pervertere ordinem. Dico, quod potest ostendi praelato, vel ordine iudiciario, vel ut personae privatae. Intendit ergo Augustinus quod debet ostendi praeposito primo, ut personae privatae, ut tanquam persona privata det operam correctioni; unde dicit, *Si eos non audierit, dic Ecclesiae.* Hic ponitur denuntiatio. Et primo denuntiat. Secundo ponitur sententia. Tertio efficacia. Secunda, *Si autem.* Tertia, *Amen dico vobis et caet.* Dicit, *Si autem non et caet. Dic Ecclesiae*, idest toti multitudini, ut confundatur, ut qui noluit sine confusione corripi, cum confusione corripiatur. *Est enim confusio adducens peccatum, et est confusio adducens gratiam, Eccle. 4.* Vel *Ecclesiae*, idest iudicibus, ut corrigatur: *Deuteron. 21. Si aliquis habet filium contumacem, et protervum, qui non audierit patris, ac matris imperium, et coercitus audire contempserit, apprehendent eum, et ducent ad seniores civitatis illius, et ad portam iudicii* et caet. Deinde additur poena, *Si Ecclesiam non audierit, sit tibi* et caet. Ethnici sunt Gentiles, et infideles; publicani, qui tributa recipiunt, qui sunt publici peccatores. Unde quasi separati excommunicentur per sententiam ecclesiae, quia ecclesiam non audierunt. Unde pro sola contumacia potest homo excommunicari. *Amen dico vobis* et caet. Hic ponitur efficacia huius sententiae, quia posset aliquis dicere, quid curo ego si Ecclesiae dicitur, et sim excommunicatus? Ideo ostendit efficaciam istam, *Amen dico vobis, quaecumque alligaveritis super terram, erunt ligata et in caelo: et quaecumque solveritis* et caet. Supra dicta sunt Petro haec; hic autem dicitur toti Ecclesiae. Et dicitur alligare, vel quia non solvit, vel quia excommunicat. Origenes dicit, quod hic dicit in coelo; cum autem Petro loquutus est, dixit in coelis, ad designandum quod Petrus habet universalem potestatem; hic autem dicit in coelo, quia universalis non est eis potestas; sed in aliquo loco, quia Petro universalem potestatem dedit. *Iterum dico vobis* etc. Hic ponit efficaciam orationis. Et primo hoc facit. Secundo rationem dat, ibi, *Ubi enim* et caet. Dicit, *Iterum dico vobis* etc. Sed contra potes obiicere, quia multa petimus, quae non obtinemus. Hoc contingit primo propter indignitatem petentium; unde dicit, *Duo ex vobis*, scilicet, qui secundum evangelium vivitis: *Iacobi 4. Petitis, et non accipitis, eo*

quod male petatis. Item quia non consentiunt, quia non habent vinculum pacis: impossibile est enim preces multorum non exaudiri, si ex multis orationibus fiat quasi una: *2. Corinth. 1. Ut ex multorum personis eius, quae in nobis est, donationis per multos gratias agantur pro nobis.* Item quia quaedam petunt quae non expediunt eis ad salutem: petitio enim debet esse de re utili: *infra 20. Nescitis quid petatis. Fiet illis a Patre meo, qui est in coelis,* idest in altis: vel in coelis, idest in nobis. *Ubi enim sunt duo, vel tres congregati in nomine meo* etc. congregatione sanctorum, non terrenorum: *Psalm. 110. In consilio iustorum, et congregatione, magna opera Domini. Ubi ergo duo, vel tres.* Charitas non est in uno, sed in pluribus; unde *1. Ioann. 4. Qui manet in charitate, in Deo manet, et Deus in eo;* ideo, *Ego sum in medio eorum. Tunc accedens Petrus dixit ad eum: Domine.* Supra docuit quo ordine sit dimittendum, quia post correctionem, emendam; hic agit de numero quoties sit dimittendum. Primo ergo ponitur Petri interrogatio. Secundo Christi responsio. Tertio adhibetur similitudo. Secunda, ibi, *Dicit illi Iesus* et caet. Tertia, ibi, *Assimilatum* et caetera. Dicit ergo, *Tunc accedens. Tunc,* scilicet audito hoc verbo, si peccaverit in te frater tuus et caet. Tunc motus fuit Petrus an semel, an pluries dimitteret, dixit: *Quoties peccaverit in me frater meus* et caetera. Nonne dimittam usque septies, quasi dicat, usque septies, infirmitatis est, sed plus malitiae; ideo petiit si dimitteret usque septies. Item sciebat illud, quod dictum est *4. Reg. 5.* Helisaeus praecepit Naaman, quod septies lavaret se in Iordane; ideo cogitavit, quod septies dimittere deberet. *Dixit ei Iesus: Non dico tibi septies, sed septuagies septies.* Uno modo potest teneri hoc, quod dico septies aggregative, ut sit sensus non septies, sed septuaginta vicibus. Vel potest teneri multiplicative, ita quod septem vicibus septuaginta: et sic exponit Hieronymus. Secundum primam expositionem, quae est Augustini, quod totum debemus condonare, sicut Christus omnia condonavit: *ad Col. 3. Donantes vobismetipsis, si quis adversus aliquem habet querelam, sicut et Dominus donavit nobis, ita et vos.* Vel potest dici, quod ponitur numerus finitus pro infinito, sicut in Psalmis, *Verbum, quod mandavit in mille generationes, Psal 104.* Secundum Hieronymum eadem est causa; tamen additur ratio numeri. Per sex enim perfectio significatur, per centenarium, qui multiplicatur per denarium, decalogus significatur. Primus numerus, qui a denario recidit, est undecimus. Et quia per sex universitas significatur, ideo universitas peccatorum significatur; quasi dicat: Omnia quaecunque frater tuus peccavit contra te, dimitte ei. Unde secundum Hieronymum videtur, quod velit dicere, quod plus remittere potest, quam ipse possit offendere.

e Hic ponitur similitudo: et tria facit. Primo innuitur divina misericordia. Secundo tangitur ingratitudo, ibi, *Egressus* et caet. Tertio ingratitudinis poena, ibi, *Videntes* et caet. Circa primum primo ponitur examinatio debitorum. Secundo magnitudo debiti, ibi, *Et cum coepisset* et caet. Tertio iustitia exigendi, ibi, *Cum autem* et caetera. Quarto debiti remissio, ibi, *Misertus* et caetera. Dicit ergo: Quia semper debetis esse parati ad remittendum, ideo debetis hanc similitudinem intelligere. *Regnum coelorum* est lex regni: ipsum Verbum Dei est iustitia, et veritas: *1. Cor. 1. Qui factus est nobis sapientia, et iustitia, et sanctificatio, et redemptio* et caetera. Istud ergo assimilatum est homini regi, quando Verbum caro factum est. Vel per regnum praesens ecclesia designatur, ut *supra 13. Colligent de regno eius omnia scandala.* Et bene dicitur regnum, si consideremus omnia quae sunt in regno. In regno est rex, servi, et huiusmodi, *Homini regi.* Iste rex est Deus, sive intelligitur de Patre, sive de Filio, sive de Spiritu sancto. *Qui voluit ponere rationem cum servis suis.* Per servos Domini intelliguntur praelati ecclesiae, quibus commissa est cura animarum: *Luc. 12. Fidelis servus, et prudens, quem constituit Dominus* et caetera. Quid est ergo rationem ponere de commissis, nisi quod obligant se ut rationem reddant? *Ad Hebrae. 13. Ipsi pervigilant quasi rationem pro animabus vestris reddituri.* Quia etiam unicuique anima sua commissa est; ideo quilibet potest dici servus; unde *Iob 1. Nunquid considerasti servum meum Iob* et caetera. Unde positus est quilibet ut reddat rationem de omnibus: nam etiam de quolibet verbo otioso oportet reddere rationem, *supra 12. Et cum coepisset ponere rationem* Finis huius rationis erit in die iudicii; principium, quando primo inducit aliquam tribulationem: *1. Pet. 4. Itaque et hi qui patiuntur secundum voluntatem Dei, fideli creatori commendent animas suas: Ezech. 9. A sanctuario meo incipite.* Item tangitur diligens examinatio meritorum. Item *Thren. 3. Scrutemur vias nostras,* per quod intelligitur examinatio conscientiarum: et in ista examinatione oblatus est ei servus, qui debebat decem millia talenta. Si ad praelatos referimus haec talenta, peccata subditorum intelligimus: quia quoties peccat subditus, per negligentiam suam efficitur debitor talentorum. Unde dicitur *3. Reg. 20. Erit anima tua pro anima sua.* Vel potest dici, quod mille est numerus perfectus, quia est cubicus. Item per decem intelligitur numerus decalogi. Item per talentum gravitas peccati: *Zachar. 5. Et ecce talentum plumbi portabatur* et caetera. Unde significatur homo habens multitudinem maximorum criminum. Unde quando Deus vult ponere rationem, et examinare conscientiam suam, invenit massam criminum: *1. Paralip. ultim. Peccavi super arenam maris.* Cum autem fit haec examinatio debiti, petuntur tria. Primo significatur causa examinationis, vel causa poenae. Secundo describitur poena. Tertio fructus poenae. Aliquis punitur, quando ex seipso non habet unde satisfaciat; unde dicit, *Cum autem non haberet unde redderet,* quia totum quod habet, non sufficit; unde *Mich. 6. Quid dignum offeram Domino* et caetera; ideo *cum non haberet* et caet. *iussit eum Dominus eius venundari* et caet. Quia cum Dominus facit rationem cum homine, et non habet homo unde solvat, et considerat iustitiam Dei, quae est poena, iubet, quod venundetur. Quando venundatur, pretium peccati est poena, quia pretium est, quod aliquis accipit pro eo: et sic venundatur, quando poena infligitur: *Isa. 50. In iniquitatibus vestris venundati estis. Et uxorem, et filios.* De uxore generat filios. Filii autem sunt opera, uxor concupiscen-

tia, vel radix peccati. *Et omnia quae habebat*, quae sunt Dei dona: *Osee 2. Dedi ei frumentum, et vinum, et oleum, et unguentum multiplicavi ei, et aurum* etc. Punitur ergo pro uxore, et filiis, et donis sibi datis: *Sapi. 14. Similiter autem odio sunt Deo impius, et impietas eius: Psalm. 108. Fiant filii eius orphani, et uxor eius vidua. Procidens autem servus ille rogabat eum, dicens.* Hic ponitur misericordia Domini. Et primo ponitur provocativum misericordiae: quod enim multum provocat misericordiam, est oratio. Unde quando homo sentit se in periculo, debet recurrere ad orationem: *Ecclesiast. 21. Fili peccasti, non adiicias ultra, sed et de pristinis deprecare, ut tibi dimittantur, et deprecanti tibi* et caetera. Commendatur autem huius humilitas. Item commendatur discretio. Item commendatur iustitia. Humilitas, quia procidens: *Psalm. 101. Respexit Dominus in orationem humilium;* unde, *rogabat eum.* Origenes scribit, *orabat eum.* Item tangitur discretio eius, quia non petiit totum sibi dimitti debitum, sed tantum petiit tempus, ut possim, *Patientiam habe in me,* idest da mihi tempus, ut possim satisfacere: sic petebat Iob *10. Dimitte me paululum, ut plangam dolorem meum* et caetera. Item tangitur iustitia, *Et omnia reddam tibi: Psalm. 50. Tunc imponent super altare tuum vitulos.* Item ponitur miseratio Domini relaxantis, *Misertus est Dominus* et caetera. Unde dolor poenitentis non causat remissionem, sed misericordia Domini; unde *ad Roman. 9. Non est currentis, sed miserentis Dei. Misertus autem Dominus* et caetera. Notate, quod Dominus plura dat, quam homo audeat petere; unde in illa oratione dicitur: *Qui merita supplicum excedis, et vota:* unde, *dimisit eum,* idest absolvit, *et debitum,* peccati, *dimisit.* Potest enim esse tanta contritio quod totum dimittat. Sequitur ingratitudo, *Egressus autem servus ille* et caetera. Et ponuntur quinque quae aggravant ingratitudinem eius. Primo enim aggravatur ex timore, quia si post novem annos accidisset, non esset mirum; sed quia eodem die deliquit, ingratus efficitur, sicut de peccatore, qui quando sunt dimissa eius peccata, in eodem die ad peccata regreditur; unde dicitur, *Egressus: Iacob. 1. Consideravit enim se, et abiit, et statim oblitus est qualis fuerit.* Item ex simulatione, quoniam in consideratione Domini humilis fuit, sed egressus statim ostendit qualis esset: *3. Regum 3, 22. Egrediar, et ero in eis spiritus mendax in ore omnium prophetarum eius.* Item ostenditur ex cognatione, quoniam invenit illum de conservis suis: *Ecclesi. 28. Homo homini servat iram, et a Deo petit medelam* et caet. Item ex parvitate debiti, quia *debebat centum denarios;* unde in numero erat differentia, quia ipse decem millia: in pondere, quia ille denarios, et ipse talenta. Unde peccata quae in Deum committuntur, sunt plura, et gravia magis quam peccata, quae in hominem, levia sunt, quia ex infirmitate; unde differens ibi est gravitas, sicut talenta, et denarios: gravius enim esset regem percutere, quam unum famulum. Item designatur crudelitas in exigendo, quia, *Tenebat eum,* quia trahebat in causam, et vexabat eum, *Et suffocabat,* eum, et respirare non dimittebat. Item ex crudelitate, quia noluit remittere. Unde primo ponitur supplicatio debitoris. Secundo crudelitas ipsius, ibi, *Ille autem noluit* etc. Notandum, quod omnia, quae ille servus fecit Domino, iste facit ei; unde procidens rogabat. Supra dicitur orabat, hic rogabat, quia supra reddebat honorem, qui debetur Deo; hic autem tangit honorem, qui debetur homini: ideo dicit, *Rogabat.* Sed nihil valuit ei; unde dicitur, *Ille autem noluit: Prov. 20. Viscera impiorum crudelia. Et misit eum in carcerem,* idest in tribulationem, *Donec redderet debitum,* idest ad hoc, ut redderet debitum: *Proverb. 6. Ira, et furor viri non parcent in die vindictae. Videntes conservi eius.* Hic tanguntur quatuor. Primo ponitur reprobatio istius peccati. Secundo obiurgatio peccati ex parte Dei, ibi, *Tunc vocavit* etc. Tertio poena, ibi, *Et iratus* etc. Quarto applicatur similitudo, ibi, *Sic et Pater* etc. Dicit ergo, *Videntes autem* et caetera. Videmus enim, quod si patiatur unum membrum, compatiuntur alia; unde videntes hominem affligi, compatiuntur ei naturaliter: *Psalm. 118. Vidi praevaricantes, et tabescebam;* unde contristati sunt. *Gaudere cum gaudentibus, flere cum flentibus, ad Roman. 12. Et venerunt, et nuntiaverunt Domino suo,* idest divinam iustitiam impleverunt. *Et desiderium pauperum exaudivit Dominus, praeparationes cordis eorum audivit auris tua, Psalm. 9.* Consequenter ponitur obiurgatio, *Tunc vocavit eum Dominus suus* et caetera. Vocat Dominus per mortem: *Iob 19. Vocabis me, et ego respondebo tibi. Et ait illi.* Primo exprobrat malitiam. Secundo beneficium collatum. Tertio commemorat quod debuit facere. Dicit ergo, *Serve nequam.* Superius cum deberet ei, non fecit, dixit, *Serve nequam,* quia quod homo peccet, hoc humanum est; sed si perseverat, hoc diabolicum est. *Omne debitum* et caet. Hic exprobrat beneficium illatum, quod supra non fecerat, *Nunquid non oportuit* et caetera, quasi dicat; Tu recepisti magna, et non vis impendere parva? *Et iratus Dominus* etc. Et primo agit de poena, per quam fit separatio a Deo. Quando supra Dominus iussit venundari, non dixit, quod esset iratus, quia monitiones non sunt ex divina iustitia, sed ex misericordia; sed obiurgatio est ex ira Dei: *Proverb. 19. Sicut fremitus leonis, ita et ira regis.* Secundo, quia subiicitur daemonibus; unde, *Tradidit eum tortoribus: Eccle. 33 Reddet illis secundum iudicium suum.* Item tangitur poenae perpetuitas, *Quoadusque redderet universum debitum.* Et hoc erit in infinitum. Si enim poena cessare non debet, donec fiat satisfactio debiti, et nullus sine gratia potest satisfacere; qui decedit sine charitate, non poterit satisfacere. *Sic et Pater meus* et caet. Hic adaptat similitudinem Pater est Deus, sicut *supra 6. Pater noster qui es in coelis, Faciet vobis,* idest non remittit peccata vestra, *nisi remiseritis* etc. Hic videtur innuere, quod peccata dimissa redeant, sicut vult Origines, quod dimissa redeunt in aliquibus, sicut in apostasia. Item si dolet poenituisse. Sed hoc non videtur, eo quod remissio efficaciam habet a sacramentis: ideo peccata et manifesta et occulta remittuntur; dicuntur autem redire per ingratitudinem.

a CAP. XIX.

Et factum est, cum consummasset Iesus sermones istos, migravit a Galilaea, et venit in fines Iudaeae trans Iordanem, et secutae sunt eum turbae multae, et curavit eos ibi. Et accesserunt ad eum pharisaei tentantes eum, et dicentes: Si licet homini dimittere uxorem suam quacumque ex causa? Qui respondens ait eis: Non legistis, quia qui fecit hominem ab initio, masculum, et foeminam fecit eos? Et dixit: Propter hoc dimittet homo patrem, et matrem, et adhaerebit uxori suae, ut erunt duo in carne una Itaque iam non sunt duo, sed una caro. Quod ergo Deus coniunxit, homo non separet. Dicunt illi: Quid ergo Moyses mandavit dari libellum repudii, et dimittere? Ait illis: Quoniam Moyses ad duritiam cordis vestri permisit vobis dimittere uxores vestras; ab initio autem non fuit sic. Dico autem vobis, quia quicumque dimiserit uxorem suam, nisi ob fornicationem, et aliam duxerit, moechatur. Et qui dimissam duxerit, moechatur. Dicunt ei discipuli eius: Si ita est causa hominis cum uxore, non expedit nubere. Qui dixit illis: Non omnes capiunt verbum istud, sed quibus datum est. Sunt enim eunuchi, qui de matris utero sic nati sunt: et sunt eunuchi, qui facti sunt ab hominibus: et sunt eunuchi, qui seipsos castraverunt propter regnum coelorum. Qui potest capere, capiat. Tunc oblati sunt ei parvuli, ut manus eis imponeret, et oraret; discipuli autem increpabant eos. Iesus vero ait eis: Sinite parvulos, et nolite eos prohibere ad me venire, talium est enim regnum coelorum. Et cum imposuisset eis manus, abiit inde. Et ecce unus accedens ait illi: Magister bone, quid boni faciam, ut habeam vitam aeternam? Qui dixit ei: Quid me interrogas de bono? Unus est bonus Deus. Si autem vis ad vitam ingredi, serva mandata. Dicit illi: Quae? Iesus autem dixit: Non homicidium facies, Non adulterabis, Non facies furtum, Non falsum testimonium dices, Honora patrem tuum et matrem, Diliges proximum tuum sicut teipsum. Dicit illi adolescens: Omnia haec custodivi a iuventute mea, quid adhuc mihi deest. Ait illi Iesus: Si vis perfectus esse, vade, et vende omnia, quae habes, et da pauperibus, et habebis thesaurum in coelo, et veni, sequere me. Cum audisset autem adolescens verbum, abiit tristis: erat enim habens multas possessiones. Iesus autem dixit discipulis suis: Amen dico vobis, quia dives difficile intrabit in regnum coelorum. Et iterum dico vobis: Facilius est camelum per foramen acus transire, quam divitem intrare in regnum coelorum. Auditis autem his, discipuli mirabantur valde, dicentes: Quis ergo poterit salvus esse? Aspiciens autem Iesus dixit illis: Apud homines hoc impossibile est; apud Deum autem omnia possibilia sunt. Tunc respondens Petrus dixit ei: Ecce nos reliquimus omnia, et secuti sumus te, quid ergo erit nobis? Iesus autem dixit illis: Amen dico vobis, quod vos qui secuti estis me, in regeneratione, cum sederit filius hominis in sede maiestatis suae, sedebitis et vos super sedes duodecim, iudicantes duodecim tribus Israel. Et omnis qui reliquerit domum, vel fratres, aut sorores, aut patrem, aut matrem, aut uxorem, aut filios, aut agros propter nomen meum, centuplum accipiet, et vitam aeternam possidebit. Multi autem primi novissimi, et novissimi primi.

a CAP. XIX.

Supra ostensum est quomodo veniendum est ad vitam aeternam per communem viam; hic docet quomodo veniendum est per viam perfectionis, quae tangitur quantum ad duo, quantum ad convenientiam, et quantum ad paupertatem voluntariam. Circa primum duo facit. Primo agit de adventu. Secundo de continentia, ibi, *Dicunt ei discipuli* etc. Circa primum tria facit. Primo ponitur tentatio Pharisaeorum. Secundo solutio Christi. Tertio obiectio contra solutionem. Secunda, *Qui respondens* et caet. Tertia, *Quid ergo Moyses* etc. Circa primum primo describitur locus. Secundo occasio ad tentandum. Tertio tentatio. Dicit ergo, *Et factum est*, quia dictum eius est factum. *Ipse enim dixit, et facta sunt: ipse mandavit, et creata sunt, Psal. 32. Cum consummasset sermones istos*, scilicet de vitando scandalum, *migravit a Galilaea in fines Iudaeae trans Iordanem*. Iudaea aliquando sumitur pro tota terra, quam habitant Iudaei: aliquando pro terra, quae in decem tribus Iudae cessit, et sic dividitur contra alias; et sic accipitur: oportebat enim transire per Iudaeam, qui volebat ire in Hierusalem, quae erat in tribu Beniamin in finibus Iudaeae. Sed quare migravit a Galilaea? Propter tria. Ut daret praedicatoribus exemplum, quod non est solum in uno loco praedicandum, sed in multis; unde *Matth. 4. Lucae 3. Quia aliis civitatibus* et caetera. Item, quia iam imminebat tempus passionis, ideo accedere volebat ad locum ubi pati debebat: *Ad Ephes. 3. Tradidit semetipsum pro nobis oblationem, et hostiam in odorem suavitatis* et caet. Vel voluit redire ad Iudaeos, ut significaret quod in fine convertetur ad convertendum Iudaeos. *Et secutae sunt eum turbae.* Signum est devotionis turbarum, quia secutae sunt eum, sicut filii patrem peregrinantem: *Ioann. 10. Oves meae vocem meam audiunt. Et curavit eos: Osee 6. Percutiet, et sanabit eos.* Aliquando Dominus curabat, aliquando signa faciebat. Signa ut confortaret: *In Act. cap. 1. Coepit Iesus facere, et docere.* Posset aliquis credere, quia transivit ad Iudaeos, quod dereliquerit gentes; ideo ad designandum, quod non dereliquit, ideo dicit, *Secutae sunt eum turbae*, idest ad salutem, *quia cum essent oleaster, inserti sunt, et facti sunt olivae, Roman. 11.* Vel quod sunt secutae trans Ior-

daoem, significatur, quod per baptismum peccata remittuntur. *Et accesserunt ad eum pharisaei tentantes.* Et in hoc reprehenduntur: quia cum turbae sequerentur, pharisaei insidiabantur: *Hierem. 5. Ibo ad optimates, et loquar eis*: unde *accesserunt dicentes: Si licet homini dimittere uxorem suam quacumque ex causa.* Apparet in istis primo malitiosa astutia, quia venerunt ad Christum, ot Christo calumniam inferrent; quia aut diceret, quod esset dimittenda, ant noo. Si diceret quod sic, videretur sibi contrarius, quia ipse erat praedicator castitatis. Si diceret, quod non, accusabimus eum, quia est contra Moysen legislatorem. Sicut dicit Chrysostomus, arguuntur de incontinentia, quia si aliquis libenter audiat loqui de separatione uxoris, incontinens est. Unde quia isti de divortio loquebantur, ostendebant se incontinentes. Dominus dederat causam propter quam dimitteretur, scilicet propter turpitudinem; sed isti non solum ex hac causa petebant, sed utrum ex quacumque causa. Unde volebant habere potestatem liberam dimittendi uxorem: ideo sequitur responsio, *Qui respondens* et caetera. Dominus dat optimum modum respondendi: quia quando quaerit aliquis ut addiscat, statim dicenda est veritas; sed ei qui quaerit ut calumnietur, non statim dicenda est veritas, sed primo dicenda sunt aliqua quae negare non possunt; ideo primo Dominus interrogat de lege. Unde primo assumit verba Scripturae. Secundo dicit, quomodo ad propositum facit. Tertio principale propositum concludit. Et circa primum tria facit. Primo ostendit societatem maris, et foeminae, quam Deus instituit. Secundo affectum quem indidit. Tertio modum quo coniunxit. Intendit probare, quod coniunctio maris, et foeminae est a Deo instituta, *Non legistis, quod qui fecit hominem ab initio*: hoc enim legitur *Genes. 1. Et creavit Deus hominem ad imaginem, et similitudinem suam.* Non est hoc intelligendum, ut aliqui intellexerunt, quod primo fecerit hominem masculum, et post separaverit eos; sed primo fecit unum hominem, et in illo fecit unde fieret mulier. Sed quare voluit Dominus sic fieri, scilicet ex viro et muliere multitudinem hominum? Respondeo, ut significaretur quod forma matrimonii ex Deo esset. Item, ut magis se diligerent. Sed tunc quaerit Chrysostomus, quare non semper sic facit, ut simul nasceretur vir et mulier. Respondet, quia si ita esset, videretur necessitas utendi matrimonio. Et quia Dominus vult esse licitum uti matrimonio, vel non uti, et non esse necessarium, primo creavit masculum et foeminam, ad significandum, quod licitum erat matrimonium, post vero ut sine muliere nasceretur masculus, et e converso, ut liberam habeant facultatem et utendi matrimonio, et non utendi. Secundum hoc excluditur duplex error. Quidam enim dicebant matrimonium non esse a Deo: et hoc excludit, quia si masculum et foeminam fecit eos, ot constat quod nihil frustra fecit: ergo neo aliquid horum, et non nisi ad societatem matrimonii. Alii dixerunt, quod si non peccasset homo, Deus foeminam non fecisset, immo alio modo multiplicarentur homines; sed hoc nihil est, quia ante peccatum creati sunt. Et singulariter dicit masculum et foeminam, ut unus unam habeat. *Propter quod relinquet homo patrem et matrem.* Hic ponitur quem affectum indidit, et dixit. Quis dixit? Ille qui fecit. Sed hoc non videtur, quia videtur, quod Adam dixerit. Augustinus dicit, quod immisit Dominus soporem in Adam, et tulit unam de costis eius. Sopor iste fuit extasis; unde ibi revelavit multa bona: unde Dominus ei revelavit etiam, quod hic dicitur; unde *supra 10.* dictum est: *Non enim vos estis, qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri* et caet. Quis ergo Adam dixit, Deo imperante, ideo dicitur, quod dixerit; unde *Esdrae 2. capit. 4. Homo reliquit patrem, qui nutrivit eum, et adhaeret uxori.* Quae est ratio? Frater et soror nascuntur ex uno, et dividunt se, sed vir et uxor ex diversis, et tamen non dividunt se? Dicit Chrysostomus, quod hoc est ex ordinatione divina. Item naturaliter omnis causa habet reductionem ad effectum, ut succus a radice ad ramos. Unde patres magis diligunt filios, quam e converso; ideo vir, et uxor, etsi sint ex diversis, uniuntur tamen in effectum unum. *Et erunt duo in carne una.* Hieronymus, *scilicet in carne prolis*: et hic est fructus matrimonii. Chrysostomus exponit in una carne, idest in uno carnali affectu, sicut et in spirituali affectu fit unitas, ut *in Act. 4. Erat autem credentium cor unum, et anima una.* Vel erunt duo in carne una, idest in uno carnali opere. Philosophus dicit, quod homo et mulier in opere illo sic semper se habent, quod sicut virtus activa, et passiva semper in effectum coniunguntur, sic in actu illo actio, et passio coniunguntur. *Itaque iam non sunt duo, sed una caro.* Deinde principalem communionem concludit, *Quod ergo Deus coniunxit, homo non separet*, quia ex Dei voluntate actum est. Si est ex Deo, non potest homo separare, quia si Deus coniunxit, Deus separet. Potest enim separatio fieri a Deo, vel ab homine, et hoc vel propter voluptatem, vel ut aliquam aliam habeat, et non valet: vel propter consensum mutuum, ut Deo liberius serviat, et sic est a Deo. *Dicunt illi: Quid ergo Moyses* et caet. Hic ponitur obiectio eorum contra generalem legem: aperiunt enim, quod erat in mente. *Quid ergo Moyses mandavit dari libellum repudii* et caet. Non mandavit Moyses dimittere, sed indirecte prohibere voluit, quia Moyses voluit, quod non dimitteretur, nisi daretur libellus repudii, et hoc magis pertinebat ad prohibitionem, quia libellus non fiebat nisi per manum communem, unde remittebatur ad sapientes, ut viderent si haberent causam, quare deberent dimittere eas. *Et ait illis.* Hic obiectioni respondet. Et primo ponit responsionem. Secundo confirmationem, quia Dominus probat non esse dimittendam ex auctoritate Dei quae maior est; ideo contra Dei auctoritatem non est auctoritas Moysi. Sed contra. Nonne Dominus dedit legem per Moysen? Videte sicut dicit Apostolus *1. ad Corinth. 7. De virginibus praeceptum Domini non habeo, consilium autem do.* Unde aliquando dicebat, quod a Domino acceperat, aliquando ex industria sibi inspirata, sic et Moyses. Istud autem permisit, non quod audisset a Domino, sed ab inspiratione divina, non tamen auctoritate firmata *Ad duritiam cordis* et caet. Ipsi dixerunt, quod Moyses mandavit, sed non mandavit, sed permisit. De duritia eorum habetur *Act. 7. Dura cervice, et incircumcisi cordibus, et auribus vos semper Spiritui sancto resistitis* et caet. De ista solet esse quaestio, utrum isti peccent mortaliter, qui uxores dimittunt. Quidam dixerunt, quod dimittentes peccabant morta-

liter. Permissio enim quatuor modis accipitur. Dicitur permitti aliquid, quando contrarium non praecipitur, ut minus bonum permittitur, quia maius bonum non praecipitur, ut Apostolus dicit *1. Corinth 7. Secundum indulgentiam dico vobis* Item quandoque per privationem probibitionis; et sic peccata venialia sunt permissa. Quandoque autem per privationem impedimenti: et sic omnia mala, quae fiunt in praesenti, dicuntur aliquando etiam permissa, quia poena non adhibetur. Ideo Iudaeis quaedam permissa fuerunt, quae erant mortalia peccata, quia poena non fuit eis inflicta. Sed istud habet locum in mundanis rebus: sic enim videmus, quod secundum leges humanas non punitur fornicatio simplex; unde si lex vetus solum inspiciat ad vitam praesentem, sic solutio est bona. Sed quia quamvis secundum corticem ad vitam pertineat praesentem, tamen secundum medullam pertinet etiam ad vitam aeternam: *Exod. Dedi eis praecepta mea.* Et Dominus dixit iuveni *infra eodem: Si vis ad vitam ingredi, serva mandata.* Ideo dicunt alii, quod male provisum esset populo illi, si quod esset peccatum ignoraret, cum tamen scriptum sit, *Nuntia populo peccata eorum, Malach. 2.* Ideo dicit Chrysostomus, quod a peccato abstulit peccati culpam. Et licet inordinatum quid esset, noluit tamen, quod eis imputaretur ad culpam, ut Dominus Oseae praecepit, ut faceret filios fornicationis: unde permissio non fuit ex praecepto, sed ad vitandum maius malum. *Ab initio autem non fuit sic.* Unde actuale fuit, non ab initio institutum: unde post multos annos nullus dimisit uxorem. *Dico autem vobis* et caet. Hic inducit legem. Primo pro viro. Secundo pro muliere. Dicit ergo, *Quicumque dimiserit* et caet. Sed excipitur fornicatio. Sed videtur, quod duplex est fornicatio, scilicet corporalis, et spiritualis. Unde propter utramque potest dimittere, ut habetur *1. ad Corinth. 7. Si unus infidelis, alter fidelis, potest dimittere fidelis infidelem.* Notandum, quod per nullum impedimentum sequens potest dissolvi vinculum matrimonii, quia significat unionem Christi, et ecclesiae: unde cum unio Christi, et ecclesiae dissolvi non possit, nec unio matrimonii. Sed propter fornicationem potest a consortio separari, et non debet eam secum dimittere, ne videatur esse conscius turpitudinis, sed pro aliis turpitudinibus non potest, ut pro ebrietate. Item si vult hominem inducere ad infidelitatem, potest dimittere eam. Sed quare fit mentio magis de fornicatione corporali, quam de spirituali? Quia est contra fidem matrimonii: et fidem frangenti fides non est servanda. Alia ratio est quam ponit Origenes, quia *supra 5. capit.* dixit Dominus, *Qui dimiserit uxorem, excepta causa fornicationis, facit eam moechari*, et ideo dat ei occasionem moechandi; sed postquam ipsa peccavit, non dat ei occasionem moechandi, ideo post potest dimittere, non ante. *Et qui aliam duxerit, moechatur.* Sed quare non, nisi aliam ducat? Quia eadem res per ea, quae solvitur, ligatur. Unde quando homo habet uxorem separatam, et non aliam, adhuc spes remanet, quod uniri possint, vel per consimile peccatum, vel per animorum consensum; sed quando aliam duxit, tunc cor totaliter separavit, et assensum ab ea. Alia ratio, quia si praeter fornicationem posset dimittere uxorem suam, aliquando accideret, quod homo imponeret uxori suae crimen, ut ab ea separaretur, et alii coniungeretur; ideo Dominus voluit quod non haberet aliam. Unde expresse prohibet, quod non habeat homo diversas uxores, quia una dimissa, et alia accepta moechatur. *Et qui dimissam duxerit, moechatur.* Hic ponit legem quantum ad mulierem: unde non vult quod uxor dimissa habeat virum. Sed quare prohibet viro ne contrahat cum ea, non mulieri? Respondeo, quod mulieres magis ad malum praecipites sunt. Item 5. *Frons mulieris meretricis facta est tibi* et caet. Ideo per istam prohibitionem praecipitaretur ad mala maiora. Ideo praecipit viro, quod non contrahat, non autem prohibet mulieri. Sed quid? Nonne licebat ei, quae repudiata erat, accipere alium? Dicunt quidam, quod non, quia adhuc manebat vinculum: et inducunt illud quod habetur *Deut. 24.* quod non poterit reverti ad priorem, quia polluta est, sed nisi peccasset, redire posset. Alii dicunt, quod poterat alteri nubere, sed non isti, quia si posset ad eum redire, facilius repudiaret eam. Quid ergo dicis, quod polluta est? Dico quod polluta est, quia ad eum redire non potest. Vel potest intelligi de immunditia legis, quia sacerdos non poterat eam habere. *Dixerunt ei discipuli, si ita est causa hominis cum uxore, non expedit nubere.* Postquam Dominus egit de insolutione matrimonii, hic tractat de perfectione continentium: et circa hoc duo facit. Primo ponit sententiam discipulorum. Secundo sententiam Christi, ibi, *Qui dixit illis* et caet. Dicit ergo, *Dixerunt discipuli: Si ita est causa* et caet. Moti sunt ad hoc dicendum, quia audierant, quod non poterat uxor dimitti nisi ob unam causam, cum tamen multae aliae causae reddant matrimonium onerosum, ut aliqua immunditia, ut lepra, et huiusmodi, ita quod impleatur illud, quod *in Eccl. 1.* dicitur: *Commorari leoni, et urso melius est, quam cum muliere nequam.* Item multam affert solicitudinem: *1. ad Cor. 7. Si virgo nubat, cogitat quae sunt mundi* et caet. Ideo ex hoc arguunt quod expedit cuilibet homini non nubere; ideo Dominus temperat, quia contingit esse aliquid melius dupliciter, vel simpliciter, vel secundum quid: sic continere aliquibus competit, aliquibus non: quia, ut dicit Apostolus *1. Corinth. 7. melius est nubere, quam uri.* Approbat sententiam discipulorum. Et primo dictis. Secundo factis, ibi, *Tunc oblati* et caet. Et primo approbat continentiam. Secundo assignat differentias continentium, ibi, *Sunt enim* et caet. Tertio difficultatem, ibi, *Qui potest* etc. Dicit ergo: *Qui dicit illis: Non omnes capiunt istud verbum.* Ita dicitis, quod non expedit nubere, verum est aliquibus, sed non est verum quoad omnes, quia non omnes habent tantam virtutem, quod abstineant; *sed quibus datum est*, quia aliquibus datum est non ex proprio facto, sed dono gratiae: *Sapien. 8. Scivi quod aliter non possum esse continens nisi Deus det*: quod enim homo in carne vivat praeter carnem, non hominis est, sed Dei: *1. ad Corinth. 7. Volo omnes homines esse sicut meipsum, sed unusquisque proprium donum habet ex Deo, alius quidem sic, alius vero sic.* Et quia possent credere quod omnes continere possent; ideo dicit, *Sunt enim eunuchi* etc. Unde distinguit, quod est continentia in aliquibus ex natura, aliquando ex violentia, aliquando ex voluntate. Ideo tria genera eunuchorum tangit: quia quidam per na-

turam, *qui a matris utero sic nati sunt*, sicut aliqui monstruose nascuntur propter defectum manus, sic et aliqui sine genitalibus: et hoc ex Dei providentia, quia si omnia secundum communem cursum naturae accidererent, attribueretur totum naturae, et non divinae providentiae; unde *Sapient. 8. Signa, et monstra scit antequam fiant.* Item quidam per violentiam, ut illi qui castrantur a tyrannis, vel barbaris. Vel qui castrantur propter custodiam mulierum, qui sunt facti ab hominibus, quos scilicet vel crudelitas hominum castravit, vel conservantia mulierum: et hoc dicit Hieronymus quod scit, quia pueri acciperentur, et castrarentur, et ponerentur in domo Nabuchodonosor. Quidam vero voluntate, ut dicit, *Et sunt eunuchi, qui castraverunt seipsos propter regnum coelorum.* Quidam male intellexerunt verbum istud, dicentes scindenda esse genitalia, et leguntur hoc quidam fecisse, de quibus dicitur fuisse Origenes; sed istud reprobatum est, et separari debent a clero, *capit ex parte, et capitul. Significavit, extra de corp. vit.* Unde quia datur occasio errori Manichaeorum, qui creaturam corporalem dixerunt esse causam mali. Item datur occasio errori Gentilium, quia quidam in sacrificiis suis eunuchantur. Item hoc factum non est in utilitatem, quia tales, etsi actum non habent, a concupiscentia tamen non sunt immunes; unde *Eccles. 10. Concupiscentia spadonis devirginavit iuvenculam.* Ideo melius est, quod homo sibi fraenum imponat, quam membrum abscindat, ut malas cogitationes, et desideria refraenet: *Isa. 1. Auferte malas cogitationes a cordibus vestris.* Qui castraverunt seipsos, continuae castitati se dederunt, et hoc propter regnum coelorum. Aliquando enim membrum per actum intelligitur, ut *supra: Si oculus tuus scandalizat te* et caet. sic hic membra genitalia pro actu accipiuntur. Unde ille se castrat, qui castitati se dedicat. Vel secundum Hieronymum. Quod continentiam servanies sic nati sunt frigiditate, scilicet naturae, ita quod non moventur ad actum illum. Unde dicuntur eunuchi propter actum eunuchorum, quem habent propter naturam quam ex utero habent, quia aliqui habent aliquam dispositionem ad aliquam virtutem naturaliter, sicut Iob ad misericordiam, qui dicit *cap. 31. Ab infantia mecum crevit miseratio.* Quidam vero ex voluntate, vel propter simulationem, vel doctus ab haereticis est factus ab hominibus: *2. Timoth. 3. Habentes quidem speciem pietatis, virtutem autem eius abnegantes.* Quidam vero propter praemium vitae aeternae. Primi duo, scilicet qui vel naturaliter, vel violenter castrantur, non habent meritum vitae aeternae, sed solum tertii. Sed nunquid est verum de primis, quod non mereantur? Dico quod merentur quantum ad voluntatem, licet non mereantur quantum ad actum, quia licet non possint facere, possunt tamen velle posse facere. *Qui potest capere capiat.* Posita differentia continentiae, hic ponitur exhortatio, ut dicit Hieronymus. Facit Dominus sicut facit dux in exercitu, qui quando est capienda civitas, dicit: Qui intrabit civitatem, dabitur ei hoc, vel illud, sicut dicit David Ioab. Sic qui potest capere, et continere, capiat, et non retrahat se. Apostolus *1. Corinth. 12. Aemulamini charismata meliora.* Sed quid est quod dicit? Nonne tenetur quisque ad virginitatem servandam? Videtur quod sic, quia homo ad meliora tenetur. Dicendum, quod non est praeceptum, sed consilium, sicut dicit Apostolus *1. ad Cor. 7. De virginibus praeceptum Domini non habeo, consilium autem do* et caet. Sed quid est? Nonne tenetur homo ad meliora. Dico quod distinguendum est, quod melius est quantum ad actum, vel quantum ad affectum. Non tenetur ad meliora quoad actum, sed quoad affectum, quia omnis regula, et omnis actus determinatur ad finitum et certum: et si tenetur ad melius, tenetur ad incertum. Unde quantum ad actus exteriores, quia non tenetur ad certum, non tenetur ad meliora; sed quantum ad affectum, tenetur ad meliora. Unde qui non semper vellet esse melior, non posset sine contemptu velle. Sed quid est quod dicit, *Qui potest capere* et caetera: aut enim potentia naturali; et sic nullus potest: aut potentia gratiae; et sic quilibet potest, quia dicitur *Lucae 11. Petite, et accipietis.* Item gratia Dei omnia potest. Dico quod ly *potest* includit potestatem voluntatis: est enim voluntas firma, et infirma. Constat autem quod homo cum habet voluntatem firmam, non timet multos impulsus; sed quando non, ex facili impulsu labitur. Unde qui potest per firmitatem voluntatis capere, capiat, et non a natura, sed a Deo. Unde qui hoc a Deo habet, consulimus quod hoc capiat, et contineat. Vel qui potest secundum opportunitatem temporis, vel conditionis temporis, ut Abraham: unde caelibatus Ioannis non praefertur coniugio Abrahae. Item secundum conditionem, quia qui coniugatus est, non potest continere, unde excluduntur vel ratione temporis, vel conditionis. *Tunc oblati sunt ei parvuli.* Hic ostendit quod dixit facto. Et primo ponitur parvulorum oblatio. Secundo zelus discipulorum. Tertio satisfactio Christi. Secunda, ibi, *Discipuli* etc. Tertia ibi, *Iesus autem* et caetera. Dicit ergo, *Tunc oblati sunt ei parvuli.* Dominus commendaverat castitatem: et quia in parvulis est castitas, et puritas, ideo videntes quod puritas placeret ei, obtulerunt ei parvulos, *ut manus eis imponeret, et araret.* Notandum, quod consuetudo erat, quod pueri offerebantur antiquis, et benedicebant, et orabant, in signum quod benedictio est a Deo. Item experti quod tactum haberet salutarem, quia leprosum curaverat, et multos alios, ideo etc. Item parvulos offerebant, quia credebant, quod qui tangeretur ab eo, de caetero a daemonibus non infestaretur; ideo ecclesia accepit in consuetudinem, quod parvulis exhibeantur sacramenta ecclesiae, ut magis confirmentur. *Discipuli autem increpabant eos.* Hic tangitur zelus discipulorum. Sed quare increpabant? Quia credebant eum ut verum hominem fatigari ex frequentia hominum; ideo volentes parcere labori eius et caet. Alia ratio, quia magnam opinionem habebant de Christo; ideo videbatur eis quod inhonestum erat, quod parvuli accederent ad eum. Origenes: *Quia per hoc significatur, quod in ecclesia sunt quidam parvuli rudes; per discipulos perfecti significantur. Unde tales dedignantur cum vident parvulos, scilicet istos rudes, venire ad Christum, ignorantes quod omnes homines vult salvos fieri.* Et Apostolus *Rom. 1. Graecis et barbaris debitor sum.* Consequenter utrisque satisfacit. Et primo zelo iustitiae. Secundo satisfacit devotioni offerentium. Dicit ergo, *Sinite parvulos* etc. idest humiles, sive paucos;

1. ad Corinth. 13. Nolite parvuli esse sensibus, sed malitia parvuli estote. Et nolite prohibere, scilicet paucos propter innocentiam. Non enim sunt prohibendi imperfecti venire ad perfectionem. *Talium est enim regnum coelorum*. Dicit talium, non horum, scilicet qui ita sunt puri per innocentiam: *supra 18. Nisi efficiamini sicut parvulus iste* etc. *Iob 22. Qui humiliatus fuerit, erit in gloria*. Consequenter devotioni satisfacit, *Cum imposuisset eis manus*. Per quod virtutes confortat: *Isa. 40. Qui dat lasso virtutem. Abiit inde* et caet. Aliquando Christus apponit manus, et non abiit inde: aliquando apponit, et abiit, quia aliqui ita fortes sunt, quod non retrocedunt. *Et vocavit Petrum, et Andream, et mansit cum eis, Ioan. 1.* Quia igitur isti adhuc imperfecti erant, nec habiles ad sequendum eum, ideo abiit inde. *Et ecce unus accedens* etc. Hic agit de perfectione paupertatis: et quia duplex est via, via communis, et specialis, ut est continentia: via prima, est via salutis, secunda perfectionis: ideo primo de prima; secundo de secunda. Et primo ponitur interrogatio. Secundo Christi responsio. Tertio responsionis expositio. Interrogatio ponitur, *Et ecce unus accedens ait illi: Magister bone*. De isto diversa est opinio, quia Hieronymus dicit, quod erat perversus corde: et hoc patet, quia abiit tristis; unde si bono corde accessisset, non abiisset tristis. Chrysostomus dicit, quod a passione avaritiae detinebatur; ideo ferre non potuit: et hoc patet, quia non causa tentandi venit, quia quando aliqui veniebant ad Iesum causa tentandi, Dominus semper respondebat eorum malitiae, ut quid me tentatis? Vel huiusmodi, sed nullum ponit hic. Unde patet, quod non tentator erat, sed imperfectus, qui ad Deum accedebat, ut perficeretur: *Psalm. 33. Accedite ad eum, et illuminamini. Magister bone* et caet. Vocat eum magistrum, quasi scientem: talis enim debet esse magister, qui sciat. Item vocat bonum: de ratione boni est se communicare; unde *Sapient. 7. Sine invidia communico*. Ipse enim vere bonus est: *Psal. 118. Bonus es tu, et in bonitate tua doce me iustificationes tuas* etc. *Quid boni faciam, ut habeam vitam aeternam?* Audierat multa de vita aeterna: bene audierat, *Declina a malo, et fac bonum*; sed in lege non audierat promitti vitam aeternam, sed temporalia tantum: *Isai. 1. Bona terrae comedetis* et caetera. *Qui dicit ei, quid me interrogas?* Hic ponitur responsio. Primo respondet, ut in Marco habetur, *Quid me dicis bonum?* Hic autem, *Quid me interrogas?* Utrumque potest intelligi. Sed quod Matthaeus dicit, *Quid me interrogas*? non habet calumniam. Secundum vero id quod dicit Marcus, assumpserunt Ariani errorem dicentes, quod Pater est bonus per essentiam, Filius per participationem: ideo ponebant Filium inaequalem Patri. Sed notandum quod dicit, *unus est bonus Deus*. Sed nomine Dei Pater, Filius, et Spiritus sanctus intelligitur: unde ab hoc excluditur alia creatura, quia non per essentiam bona est. Sed quare respondet sic? Dicit Hieronymus quod respondet ad mentem ipsius, qui illam bonitatem commendabat, quae solet esse in homine, quia magis adhaerebant traditionibus hominum quam Dei, sicut *supra 17.* dicitur: *Irritum fecistis mandatum Dei propter traditiones vestras*. Ideo reprehendit eum, quia petebat ab eo tanquam ab homine bono, non autem tamquam a Deo, Sed quid est quod dicit, *Quid me* etc. Hoc dicit tanquam cognoscens eius affectum, quia non habebat animum ad obediendum bono, et omne bonum temporale est imperfectum, et umbra respectu boni divini: *Isa. 64. Omnes iustitiae vestrae tamquam pannus menstruatae*. Unde omnia ista bona sunt a Deo; ideo si vis habere ea, pete ab eo: ipse enim solus est bonus: *Psal. 135. Confitemini Domino, quoniam bonus* etc. Ideo recurre ad Deum. *Si vis ad vitam ingredi, serva mandata*. Quidam enim habent vitam imperfectam, quidam perfectam, et quidam totaliter extra vitam sunt, ut qui in peccato sunt: vel infideles, quia iustus ex fide vivit. Quidam igitur habent vitam inchoatam et imperfectam, ut iusti in hoc mundo; illi vero perfectam, qui iam sunt in vita aeterna; unde *Si vis ad vitam ingredi, serva mandata*, quia introducitur homo per mandata: *Ezech. 20. Dedi eis mandata mea, et iudicia mea ostendi eis* etc. Sed nunquid mandata sufficiebant ad salutem? Dico quod non, nisi ex fide mediatoris, et charitate: unde Apostolus *ad Gal. 2. Si ex lege est iustitia, ergo frustra mortuus est Christus*. Item *Proverb. 7. Serva mandata mea, et vives. Dicit illi* etc. *Quae?* Sequitur responsionis expositio, in qua mandata replicat. Et primo ponit mandata. Secundo radicem, ibi, *Diliges* etc. Dicit ergo, *Iesus autem dixit: Non homicidium facies* etc. Et quare non facit mentionem de mandatis primae tabulae? Quia pronum videbat ad dilectionem Dei, ideo non fuit necesse. Item haec sunt praevia ad dilectionem. Et primo ponit negativum. Secundo affirmativum. Primo incipiet a maiori, *Non homicidium facies*, quod est contra vitam in actu: *Non adulterabis*, quod est contra vitam in potentia: *Non furtum facies*, quod est contra bona personae: *Non falsum testimonium dices*, quod est contra personam. Item affirmativum ponit: *Honora patrem* etc. Deinde ponit radicem: *Diliges proximum tuum sicut teipsum: Roman. 13. Qui diligit proximum, legem implevit. Dicit ei adolescens: Omnia haec custodivi a iuventute mea*. Postquam Dominus tradidit doctrinam communis salutis, hic tradit doctrinam perfectionis. Et primo tradit doctrinam. Secundo necessitatem huius doctrinae. Tertio praemium observationis. Secunda, ibi, *Iesus autem* etc. Tertia, ibi, *Respondens Petrus* et caetera. Et primo ponitur occasio doctrinae dandae. Secundo promulgatio. Tertio effectus. Secunda, ibi, *Dicit ei Iesus* et caetera. Tertia ibi, *Cum audisset adolescens* etc. Occasio promulgandi hanc doctrinam est petitio adolescentis. Et primo confitetur se observatorem legalium. Secundo petit quae sit perfectio; ad quam pervenire possit, ibi, *Quid adhuc* etc. Dicit ergo, *Omnia haec* et caetera. Dicit, *Omnia*, quia non sufficit unum facere tantum, nisi omnia serventur: *Iacob. 2 Qui offenderit in uno, factus est omnium reus*. Item dicit, *a iuventute: Prov. 22. Adolescens iuxta viam suam, etiam cum senuerit, non recedet ab ea*: unde conveniebat ei quod dicitur *Iob 23. A via labiorum non recessi*. Utrum autem verum dixerit, est quaestio. Hieronymus dicit quod mentitus est: quod patet, quia ante hoc immediate praecedit, *Diliges proximum sicut teipsum*. Si sic dilexisset, non abiisset tristis, cum Dominus dixit, *Vade, et vende omnia* et caetera. Chrysostomus dicit, quod verum dixit, quod legalia servaverat, et confirmatur per illud,

quod habetur *in Marco*, quod *cum intuitus esset eum Iesus, dilexit eum*; quod non fecisset, nisi bonus esset. Est enim duplex via: una sufficiens ad salutem; et haec est dilectio Dei et proximi cum sui beneficio, sine suo gravamine, secundum quod habetur *1. ad Corinth. 8. Qui diligit Deum, cognitus ab eo*; et hanc servaverat: alia perfectionis, ut diligere proximum cum sui detrimento; et hanc non servaverat: ideo cum nuntiata fuit ei, abiit tristis. Prima non fuit contentus; ideo petit, *Quid mihi deest adhuc.* Quilibet tenetur facere hanc quaestionem, secundum quod dicitur, *Notum fac mihi Domine finem meum, et numerum dierum meorum quis est, ut sciam quid desit mihi, Psalm. 38.* Ipse enim solus scit quid desit nobis. *Imperfectum meum viderunt oculi tui, Ps. 13. Dicit ei Iesus: Si vis perfectus esse, vade* etc. Primo ponitur studium. Secundo via. Tertio, quia difficilis, ponitur praemium. Quarto consummatio perfectionis. Dicitur ergo: *Si vis perfectus esse* etc. Debemus enim niti ad perfectionem: *Hebr. 6. Intermittentes inchoationis Christi sermonem, ad perfectum feramur.* Sed quaerit Origenes: Perfectio legis est dilectio; sed dixerat diliges proximum tuum, et caet. Quare ergo dixit: Si vis perfectus esse, cum iam perfectus esset? Dicunt quidam, quod in quibusdam libris non ponitur illud, *Diliges proximum tuum* etc. et hoc patet, quia in Marco non ponitur. Aliter potest dici quod illud dixit, sed non hoc ordine, quia in Evangelio Nazaraeorum ita est, Dominus dixit, non homicidium facies et caet. usque ad illud de dilectione. Et post sequitur, *Haec omnia* et caet. Et deinde sequitur, *Diliges proximum* et caet. Tamen plena est solutio, quia duplex est dilectio proximi, scilicet dilectio secundum viam communem, et dilectio perfectionis; unde dicit, *Vade, et vende omnia* etc. non partem, sicut fecerunt Ananias et Saphira, ut habetur *in Act. capit. 5. Et da pauperibus*, non divitibus: *1. ad Corinth. 13. Si distribuero facultates meas in cibos pauperum: Psalm. 3. Dispersit, dedit pauperibus*, et non uni, sed pluribus. Sed quid est. Nonne statim talis esset perfectus. Videtur quod non, quia adhuc passiones sunt in eo; ergo non est perfectus in virtute. Origenes dicit, quod statim perfectus est, sicut illi perfecti sunt, quibus bona sua distribuit: *1. ad Corinth. 8. Vestra abundantia inopiam illorum suppleat*; et illorum abundantia inopiae vestrae sit supplementum: unde perfectio illorum transit in illum, sicut qui recepit prophetam in nomine prophetae, mercedem prophetae accipiet etc. *supra 10.* unde via perfectionis non est, *vade et vende* et caet. sed tantum hoc, quod sequitur, *et da pauperibus*. Alia responsio est, Si vis perfectus esse, non quod statim sis perfectus, sed quoddam principium habebis perfectionis, quia exoneratus istis, poteris facilius contemplari coelestia. Augustinus dicit, quod vigiliae et huiusmodi sunt instrumenta perfectionis; sed in hoc quod sequitur est perfectio, *Et sequere me*: unde *supra 4. Petrus, et Andreas relictis omnibus secuti sunt eum*; et sic etiam Matthaeus *supra 9.* Sed cum dimittis haec omnia, melior usus est dare pauperibus, et in hoc considerandus est proximus. Unde si non est in illis perfectio, in quo consistit? Dicendum quod in perfectione charitatis: *Col. 3. Super omnia charitatem habentes, quae est vinculum perfectionis.* Unde dilectio Dei est perfectio, sed dimissio rerum est via ad perfectionem. Et quomodo? Augustinus *in lib. 83. quaesti.* dicit, quod augmentum charitatis est diminutio cupiditatis; perfectio charitatis, nulla cupiditas. Ille ergo perfectus est in charitate, qui diligit Deum usque ad contemptum sui, et suorum. Unde difficile, et quasi impossibile est quod aliquis possideat divitias, quin eis alliciatur: et hoc patet de Gregorio, de quo legitur, quod cum cogitasset melius se famulaturum Christo sub specie saeculari, coeperunt contra eum tot succrescere, ut non iam specie tantum, sed etiam mente retineretur; ideo nihil est quod animum tam liberum faciat sicut quod non occupetur circa divitias: et haec est via perfectionis: unde aliud est esse perfectum, et habere statum perfectionis. Quicumque habet charitatem perfectam usque ad contemptum sui et suorum, perfectionem habet. Status perfectionis duplex est, praelatorum, et religiosorum; sed aequivoce, quia status religiosorum est ad acquirendum perfectionem: unde isti dictum est: Si vis esse perfectus, et si vis ad perfectionis statum venire. Status autem praelationis non est ad acquirendum sibi, sed ad habitam communicandam: unde Dominus *Ioan. ult.* dixit Petro: *Petre si diligis me, pasce oves meas*: et non dixit, si vis perfectus esse et caet. Unde talis est differentia inter perfectionem religiosorum, et praelatorum, qualis inter discipulum, et magistrum: unde discipulo dicitur, si vis addiscere, intra scholas ut addiscas; magistro dicitur, lege, et perfice. Unde securior est status religiosorum, quia ignorantia non imputatur eis sicut praelato: unde sicut ridiculum esset magistro quod nihil sciret, sic et caet. Sed dato quod uterque faciat quantum ad eum pertinet, et bene utatur officio suo, dico quod non est comparatio, nisi sicut inter discipulum, et magistrum: unde in statu perfectiori est praelatus, etiam si des Heliam, vel quemcunque. Sed est quaestio, si praelatus est perfectus, nonne tenetur omnia vendere? Dico, quod illud sequeretur, si in hoc quod est, vade et vende et caet. esset perfectio, sed non est, sed est via et praeambulum ad acquirendum perfectionem; ideo non oportet, quod vendat ea, quae habet. Sed quia hoc raro contingit, quod quis perfectionem cum divitiis habeat, ab eo qui veniet ad perfectionem, ei relinquenda sunt omnia; ideo dat Dominus quod facilius est. Unde si praelatus esset idoneus, et curam bene ministraret, dico quod esset perfectior, sicut aliquis potest dicere: Volo intrare scholas ut addiscam. Sed praesumptuosum est dicere, cum nihil sciat, velle se esse magistrum. Unde Augustinus *de civ. Dei: Status superior, sine quo populus regi non potest, etsi decenter administretur, indecenter tamen appetitur.* Item est aliud esse praelatum, et in statu praelati. Nunquid in statu perfectionis sunt sacerdotes plebeii, vel curati? Dico quod non sunt in statu, quia non faciunt statum. Omnis status cum solemnitate datur, ut ordo episcopatus, religio. Cum autem datur plebania, non datur cum solemnitate; unde statum non habent perfectionis; quod patet, quia aliquibus committitur cura et administratio, et si non sit promotus, potest dimittere, et uxorari, et aliquando factus est religiosus. Episcopus autem non dimitteret episcopatum, nisi de licentia superioris, curatus potest intrando religionem. Si autem esset in statu perfectiori, iam caderet a sta-

tu, et sic peccaret: unde perfectionem potest habere secundum actum, sed non statum, quia non datur status, nisi cum solemnitate. *Vade ergo, et vende* etc. quia per istud magnum habebis praemium, quia praemium respondet merito. *Et habebis thesaurum in coelo.* In thesauro duo sunt, stabilitas, et abundantia. Habebis thesaurum et abundantiam spiritualium: *Psalm. 3. Gloria et divitiae in domo eius: Isaiae 53. Et erit fides in temporibus tuis, divitiae salutis, sapientia et scientia. Et veni, sequere me.* Hic est finis perfectionis. Unde illi sunt perfecti, qui toto corde sequuntur Deum: unde *Genes. 17. Ambula coram me, et esto perfectus. Et sequere me*, idest imitare vitam Christi: unde *supra 16. Si quis vult venire post me, abneget semetipsum.* Imitatio enim est in solicitudine praedicandi, docendi, curam habendi: unde Chrysostomus: *Dictum est Petro, sequere me, scilicet in suscipiendo curam totius mundi: Iob 23. Vestigia eius custodivit pes meus. Cum autem audisset* etc. Ostenditur affectus, quia abiit tristis. Hoc accidit cum desideramus aliquid, et non possumus habere ut optamus. Unde iste desiderabat perfectionem, et audivit quod per hoc debebat habere. Et quia cupidus erat, abiit tristis. Et quare? *Erat enim habens multas possessiones.* Augustinus: *Ille qui dimisit voluntatem habendi, est magni meriti, quia imputatur ei quod habere potuit; sed maioris meriti dimittere, quod iam acquisivit, quia difficilius est quod evellantur, quae iam sunt unita, quam quae non sunt unita, et hoc patet, quia iste, qui habebat, separari non poterat. Iesus autem* etc. Hic ponitur ratio praedictae doctrinae. Et primo assignatur ratio. Secundo satisfacit admirationi discipulorum, ibi, *Auditis.* Dicit ergo, *Iesus autem dixit discipulis suis* et caet. Occasio dicendi verbum istud fuit, quia ille abiit tristis, quia dixerat, *Vade* et caet. *Quia difficile* et caet. Non dicit impossibile, et dicit, *dives*, non qui habet divitias: quia quidam habent, et non amant eas; quidam autem habent, et amant, et confidunt in eis. Hi qui habent, et non amant, possunt ingredi in regnum coelorum: si enim hoc non esset, non diceret Paulus, *Divitibus huius saeculi praecipe non sublime sapere* et caet. *1. ad Tim. 6.* Sed qui habet, et amat, difficile est etc. *Supra 13. Solicitudo saeculi huius, et fallacia divitiarum suffocant verbum: Prov. 28. Qui festinat ditari, non erit innocens: Eccl. 31. Beatus dives, qui inventus est sine macula, qui post aurum non abiit* etc. Sed hoc est difficile; ideo sequitur, *Quis est hic, et laudabimus eum? fecit enim mirabilia in vita sua.* Addit aliquid quod ad impossibilitatem videtur pertinere; unde dicit, *Et iterum dico vobis, facilius est camelum per foramen acus transire* et caet. Supra Dominus dixerat, quod divitem erat difficile intrare in regnum coelorum, hic quod impossibile, sicut impossibile est, quod camelus per foramen acus transeat: unde accipite divitem, qui habet divitias, et non amat, difficile est; illum autem qui amat, et in eis confidit, impossibile est intrare in regnum coelorum. Quod enim camelus non possit intrare per foramen acus, hoc est ex natura; quod autem dives qui amat divitias, non possit intrare in regnum coelorum, hoc est ex divina iustitia. Sed prius possent omnia subverti, quam divina iustitia immutari. Alii, sicut Hieronymus, *non designatur impossibilitas, sed difficultas.* In quadam Glossa invenitur, quod Hierosolymis erat porta quae vocabatur foramen acus, per quam non poterant cameli onerati transire: ita non potest dives intrare in regnum coelorum, nisi exoneret se ex affectu divitiarum. Sed facilius est quod camelus exoneretur, quam dives hunc affectum deponat. Chrysostomus mystice exponit: *Per camelum significantur gentes, qui peccato idololatriae onerati sunt, per divites Iudaei; acus autem Christus, foramen acus est passio. Unde facilius fuit gentilem populum transire per passionem Christi, quam Iudaeos, quia non poterant venire nisi dimittendo caeremonias legis, et hoc ipsi non facerent.* Unde quaesitum est a daemone, quod est gravius peccatum, et dixit, habere de alieno, cui responsum est, Tu mentiris. Immo dicit, quia alios peccatores saepe amitto, istos autem non amitto. Vel sic, *Facilius est* et caetera, ut per divitem intelligamus superbum; per camelum Christum; per foramen acus Christi passionem: ideo facilius fuit camelum transire per foramen acus, quam superbum humiliari. *Auditis autem his, discipuli mirabantur dicentes: Quis poterit ergo salvus esse* etc. Supra Dominus assignavit rationem suae doctrinae; hic satisfacit admirationi discipulorum. Et primo ponitur admiratio. Secundo satisfactio, ibi, *Aspiciens* et caetera. Dicit ergo, *Auditis* et caetera. *Quis poterit salvus esse.* Sed hic est quaestio litteralis. Cum plures sint pauperes quam divites, et difficile sit salvari, quomodo dicunt, quis poterit salvus esse? Respondetur quod intellexerunt, quod intelligeret etiam de pauperibus qui sunt divites voluntate, quia plures sunt pauperes, qui voluntate sunt divites. Item ipsi iam erant effecti soliciti pro toto mundo: ideo ingruebat eis illa solicitudo, quae habetur *2. ad Corint. 11. Soliciti et rectores omnium creaturarum. Aspiciens autem Iesus dixit eis: Apud homines* et caetera. Hic satisfacit admirationi dicens, *apud homines.* Sed quid est quod dicit? Videtur enim quod petiit liberum arbitrium, si impossibile est apud homines. Verum est quod homo a se habet ut possit peccare; sed resurgere, et opera salutis facere, hoc non habet a se sine auxilio gratiae Dei: ipse enim Deus est qui ista potest: *Ad Rom. 9. Non est currentis, nec volentis, sed miserentis Dei:* unde *Iob 42. Scio quod omnia potes, et apud te non est impossibile.* Unde secundum potentiam humanam impossibile est hominem salvum fieri, quia potentia humana non immutat voluntatem, sed solius Dei est immutare eam, sicut habetur *Phil. 2. Qui operatur in nobis velle, et perficere.* Consequenter determinat de praemio perfectorum. Et primo ponitur interrogatio. Secundo responsio, ibi, *Iesus autem* etc. Petrus audierat paupertatem laudari, et audierat, *Vade et vende omnia quae habes, et da pauperibus*: audierat etiam quod difficile est divites intrare in regnum coelorum, ideo reputabat Petrus magnum fecisse, quia omnia dimiserat; unde dicit, *Tunc respondens Petrus dixit ei: Ecce nos* et caetera. Et quia non solum illud audierat, vade et vende, sed ulterius, et sequere me et caetera; ideo addit Petrus, *Et secuti sumus te* et caetera. Relinquere omnia non facit perfectionem, sed relinquere omnia, et sequi Christum, quia multi philosophi reliquerunt omnia. Sed reli-

quaerat Petrus navem, et rete. Sed Petrus magis de affectu suo laudatur quam de eo quod reliquit, quia ita prona voluntate dimisit, quod etiam totum dimisisset, si habuisset. Item sciebat quod Christus sciebat suam voluntatem, ideo dicit, *Ecce nos* et caetera. Per quod dedit exemplum, quod non reputentur pauca dimisisse, qui dimiserunt quod habebant, etiam si pauca haberent. Et dicit Hieronymus, quod dimittere non facit perfectionem, sed sequi Dominum. Et multipliciter aliquis sequitur Deum, mente per contemplationem: *Osee 6. Sciemus sequemurque, ut cognoscamus Dominum* et caet. Unde illi Deum sequuntur, qui Deum habent prae oculis, et Deum cognoscunt per modum contemplationis. Item etiam sequi Dominum per observantiam mandatorum: *Ioann. 10. Oves meas vocem meam audiunt, et sequuntur me.* Item per imitationem operis: *Iob 23. Vestigia eius secutus est pes meus.* Item per contemptum sui, et suorum: *Supra 16. Si quis vult venire post me abneget semetipsum* et caet. Item per puritatem mentis, et corporis: *Apoc. 14. Hi sunt qui cum mulieribus non sunt coinquinati. Virgines enim sunt, et sequuntur Agnum* etc. Ad istam sequelam disponit voluntaris paupertas. *Iesus autem dixit illis, Amen* et caet. Hic agit de praemio perfectionis. Et primo ponit praemium perfectionis Apostolorum. Secundo perfectionis aliorum. Tertio excludit quandam obiectionem. Secunda, ibi, *Et omnis qui reliquerit* etc. Tertia, ibi, *Multi autem* etc. Dicit ergo, *Amen dico vobis* etc. Quia enim voluit esse certum quod dixerat, ideo veritatem dixisse profitetur dicendo, *Amen.* Et ut ostenderet, quod perfectio non est in hoc, *vade et vende* etc. sed in hoc, *sequere me*; ideo dicit, quod *qui secuti estis me, in regeneratione* et caet. Regeneratio duplex est. Una quae est spiritus, quae fit per gratiam in baptismo, de qua *1. Petr. 1. Regeneravit nos in spem vivam.* Item est regeneratio corporis: sicut enim spiritus per gratiam regeneratur, sic et in resurrectione suscitabit corpora nostra: *Ad Philip. 3. Reformabit corpus humilitatis nostrae configuratum corpori claritatis suae.* Quidam exponunt de prima generatione, et punctant sic, *Vos qui secuti estis me in regeneratione*, idest regenerati estis per gratiam, *sedebitis* etc. Chrysostomus eodem modo, sed non punctat sic. Unde dicit, quod promisit eis praemium in praesenti sic. *Vos qui secutis estis me* etc. *sedebitis.* Praesens ecclesia est fides Christi. In ecclesia ista sunt diversi status hominum. Et quamvis omnes virtutes necessariae sint ad salutem, tamen unus laudabilior est in actu unius virtutis, alii in fide, alii in castitate, alii in charitate: et sicut in diversis fidelibus, sic et in Apostolis, quia Petrus ferventissimus zelator fidei fuit, sed Ioannes in castitate polluit; sic qui fervent in fide sunt sedes Christi, quia omnes virtutes fuerunt in eo; ideo promisit eis, quod ipsi essent futuri pastores ecclesiae. Aliter secundum Augustinum accipitur de regeneratione, scilicet pro resurrectione. *Amen dico vobis in regeneratione*, idest in resurrectione, cum renovabuntur secundum corpus et animam, *sedebitis*, scilicet in sede maiestatis, idest iudiciariam potestatem habebitis, *iudicantes duodecim tribus Israel*, quia sicut dedit Deus Filio iudicium, sic et datur his qui secuti sunt eum. Sed quid est quod dicit, *Super tribus Israel* etc. Nunquid alios iudicabunt? Quare ergo pius dicit, *Super duodecim tribus Israel.* Intelligitur tota plebs fidelium totius mundi, quia intravit gentilitas in pinguedine olivae, et facta est consors promissionis factae patribus. Illi autem qui sunt infideles, non iudicabuntur: nam dicit Gregorius, quod quidam damnantur, et non iudicabuntur, ut infideles: quidam damnantur, et iudicabuntur, ut qui crediderunt, et perversi fuerunt. Et, ut ponit Hieronymus, aliter condemnantur hostes, aliter qui in fide permansit, quia hostes condemnantur absentes; alii vero praesentes, ideo iudicabitis et caet. Quia Apostoli conversati sunt cum Iudaeis; ideo dicitur, quod iudicabunt duodecim tribus. Et quomodo? Comparatione, quia eos monuerant. Possent dicere: Quomodo crederemus, quod tu esses Deus, qui eras moraliter vivens inter nos et caet. Sed dicit Dominus: Vos eratis sapientes in lege, et non credidistis, isti erant piscatores, et crediderunt. Chrysostomus quaerit, quid magnum datum sit Apostolis. Non hoc datum etiam est Ninivitis et reginae Austri, *supra 12.* Dicit Chrysostomus, quod ipse modus ostendit auctoritatem iudicandi esse datam Apostolis, quia iudicantes auctoritate iudicant sedendo, advocati, et accusatores condemnant stando; ideo ad designandum quod Apostoli iudicabunt auctoritate, dicit, *Sedebitis* et caet. De Ninivitis vero dicit, *Viri Ninivitae surgent* et caet. Sed hic est quaestio, quia aliqui damnabuntur, et non iudicabuntur, sic aliqui salvabuntur, et non iudicabuntur, ut Apostoli, et apostolici viri: alii vero salvandi iudicabuntur, et merita eorum discutientur. Et qualiter iudicabunt? Dicunt aliqui per comparationem. Sed hoc non sufficit, quia sic etiam regina Austri iudicabit. Quidam dicunt, quod per iudicium Christi. Sed hoc non sufficit, quia sic omnes sancti approbabunt: *Psal. 57. Laetabitur iustus cum viderit vindictam.* Item dicunt quidam per quandam venerabilem iustitiam, quia elevabuntur iusti in aera Christo obviam, et erunt assessores Christi. Sed hoc etiam non sufficit, quia dicit, *sedebitis et vos iudicantes.* Dicunt quidam quod iudicabunt sicut liber iudicat: iudicat enim, quia ibi scriptae sunt leges, quae illum iudicant sicut corda Apostolorum, et iustorum qui custodierunt mandata Dei erunt liber eos condemnans. *Mortui iudicati sunt, libri aperti, Apocal. 20.* Sed plus est, quia aliud exercebunt; unde *in Psal. 148. Gladii ancipites in manibus eorum.* Quomodo ergo iudicabunt? Videte. Erit iudicium mentale, quia virtute divina fiet, quod singulis ad memoriam omnia peccata sua reducantur. Unde deceptus fuit Lactantius qui ponit resurrectionem fieri ante iudicium per mille annos. Istud ergo erit mentale iudicium, quia per virtutem divinam reducentur ad memoriam ea, quae fecit unusquisque. Sed non est inconveniens, quod aliquis recipiet ab aliquo lumen aliquod, quia angeli a Deo recipiunt, et homines ab angelis; ideo non est mirum quod homines illuminentur ab Apostolis qui pleni erunt; ideo non solum iudicabunt, sed etiam quoddam lumen ab eis alii iusti recipient. Sed differenter Christus, et Apostoli, quia Christus auctoritate, illi vero sicut pro-

mulgatores: sicut lex per angelos data est, sic et executio iudicii fiet per angelos, quia ecce angeli dicuntur: *Iob 33. Pauperibus iudicium dabitur, qui iustitiam secuti sunt, et omnia dimiserunt.* Et quare iudicabunt? Una ratio, quia peccata de mundo sunt. Unde illi qui debent iudicare, debent esse extra mundum, et tales sunt Apostoli, et apostolici viri: unde *Ioan. 15. Elegi vos de mundo.* Item dicit Philosophus, quod virtuosus est iudex omnium hominum, sicut gustus omnium gustabilium. Sicut ergo qui vult aliquid gustare, dat ad gustandum ei qui habet gustum sanum, sic cum virtuosus habeat gustum sanum, ideo ipse regula est omnium actuum; ideo perfecti viri ut regula iudicabunt. Item alia ratio, quia sunt alieni a mundo, ideo magis ferventer sequuntur Christum. Isti ergo debent magis iudicare, quia de rebus contemplandis incalescunt: *Psalm. 38. Concaluit cor meum intra me, et in meditatione mea exardescet ignis;* ideo etiam quia magis assueti, sunt magis ferventes. Item quia erant pauperes et magis abiecti, sed meritum abiectionis est exaltatio; ideo exaltabuntur. Ideo dicit, *Sedebitis iudicantes* et caet. Sed nunquid Iudas iudicabit? Non, quia istae promissiones semper sunt sub conditione; ideo Dominus dicit, *Vos qui secuti estis me* et caet. Unde qui secutus fuerit, et perseveraverit, iudicabit et caet. Sed si isti iudicant, quid faciet Paulus? Si iam sedes plenae sunt, ubi ergo Paulus? Augustinus dicit, quod per duodecim significatur universitas, quae per septem volvitur. Numerus ergo duodenus fit ex multitudine septem, quia septenarius numerus consistit ex tribus et quatuor, et ter quatuor sunt duodecim. Vel quater tria, ideo per istum numerum significatur universitas electorum. *Et omnis qui reliquerit* etc. Posito praemio Apostolorum, hic ponitur aliorum: et sunt hic quaestiones. Prima, quare Apostolis nihil temporale promisit, aliis vero aliquod temporale, quia centuplum accipient et caet. Et hoc patet, quia in Marco habetur quod centuplum in praesenti. Secundum Chrysostomum promissum fuit apostolis aliquid temporale, quia iudicium in ecclesia Dei, ut prius dictum est. Vel aliter, quia allicitur unusquisque secundum illud ad quod afficitur. Unde qui dimisit mundum, et ea quae sunt in mundo, non alliciunt eum ea, quae sunt in mundo; sed alii, quia alligati sunt rebus saecularibus, alliciuntur per ea. Ideo Apostolis, quia totum dimiserant, nihil temporale promisit; sed aliis, quia habent affectum ad temporalia, ideo Apostolis iudicium promisit. Vel secundum Origenem. Quod dictum est in regeneratione, hoc est praemium eorum, quia omnia reliquerunt propter Christum. Sed posset aliquis dicere: Nolo omnia propter te dimittere, sed dimittam unam domum, vel unum agrum et caet. Dico quod si aliquid relinquis, aliquid habebis, sed si omnia, iudex eris. Sed est alia quaestio. Dixit domum, et de hoc non est dubium, sed dicit patrem, aut matrem etc. Qui iubet dimitti patrem aut matrem, iubet peccatum. Item ipse praecepit quod non dimittatur uxor, quod honorentur parentes. Dicendum quod in istis duo considerantur, naturalis affinitas; et haec non est contemnenda, sed bene faciendum est eis si indigent. Aliquando vero retrahunt a servitio Dei: unde tunc sunt sicut membrum scandalizans, et tunc abscindendum est illud membrum; et ideo praecepit haec relinquere. Item alia ratio, quia Dominus praevidit tempus futurae persecutionis, quod insurgeret frater contra fratrem; ideo vult hominem separari ab eis. Alia quaestio est cum dicit, *centuplum accipietis* et caet. quomodo intelligitur. Quidam dixerunt, quod sancti resurgent ante iudicium per mille annos, et tunc Christus habebit regnum completum: et tunc qui dimisit domum, habebit centuplum. Hieronymus improbat, quia non habebit centum patres etc. Item turpitudo significatur, quia non habebit centum uxores. Ideo dicit Augustinus quod intelligitur quoad spiritualia. Unde nos elegit Dominus pauperes in hoc mundo, et haeredes regni: unde intelligitur gratia Dei, quae ponderat omni eo, quod dimittes, et in infinitum, ideo ponit finitum pro infinito. Unde, *centuplum accipies*, idest aliquid quod valet centuplum. Origenes dicit, quod etiam ad literam est intelligendum. Tu dimittis agrum, ex providentia Dei erit quod invenies multos ad servitium tuum; unde conveniet eis *tamquam nihil habentes, et omnia possidentes, 2. Cor. 6.* Item praeter hanc, *vitam aeternam: Io. 10. Oves meae vocem meam audiunt, et ego cognosco eas, et sequuntur me, et ego vitam aeternam do eis* et caet. Consequenter introducitur incidens, *Multi autem erunt primi novissimi* etc. Illi qui relinquunt aliquid propter Christum, vel omnia, si negligenter vivant, habebunt ne istud praemium? Dico quod non, quia imperfecte assumpserunt, et non erunt primi, sed novissimi. Vel aliter, quia possent dicere: Vos qui reliquistis omnia etc. Iudicabimus sic. Qui per superbiam elati erant primi, sunt novissimi. Origenes dicit quod potest intelligi de his qui veniunt ad Christum, et tepide vivunt, post veniunt alii ferventes, et fervore suo transcendunt alios. Vel primos vocat qui ex Christianis nati sunt, quia novissimi facti sunt respectu aliorum qui fuerunt ex gentibus, vel Iudaeis. Vel potest referri ad homines, quia qui primi sunt in ordine angelorum, facti sunt novissimi per culpam, et novissimi, idest homines, fient primi et superiores.

CAP. XX.

Simile est regnum coelorum homini patrifamilias, qui exiit primo mane conducere operarios in vineam suam. Conventione autem facta cum operariis ex denario diurno, misit eos in vineam suam. Et egressus circa horam tertiam vidit alios stantes in foro otiosos, et dixit illis: Ite et vos in vineam meam, et quod iustum fuerit, dabo vobis. Illi autem abierunt. Iterum autem exiit circa horam sextam, et nonam, et fecit similiter. Circa undecimam vero exiit, et invenit alios stantes, et dicit illis: Quid hic statis tota die otiosi? Dicunt ei: Quia nemo nos conduxit. Dicit illis: Ite et vos in vineam meam. Cum sero autem factum esset, dicit Dominus vineae procuratori suo: Voca operarios, et redde illis mercedem, incipiens a novissimis usque ad primos. Cum venissent ergo qui circa undecimam horam venerant, acceperunt singulos

denarios. Venientes autem et primi arbitrati sunt quod plus essent accepturi; acceperunt autem et ipsi singulos denarios. Et accipientes murmurabant adversus patremfamilias, dicentes: Hi novissimi una hora fecerunt, et pares illos nobis fecisti, qui portavimus pondus diei et aestus? At ille respondens uni eorum dixit: Amice, non facio tibi iniuriam. Nonne ex denario convenisti mecum? Tolle quod tuum est, et vade. Volo autem et huic novissimo dare, sicut et tibi. Aut non licet mihi quod volo facere? An oculus tuus nequam est, quia ego bonus sum? Sic erunt novissimi primi, et primi novissimi. Multi enim sunt vocati, pauci vero electi.

b Et ascendens Iesus Hierosolymam, assumpsit duodecim discipulos secreto, et ait illis: Ecce ascendimus Hierosolymam, et filius hominis tradetur principibus sacerdotum, et scribis, et condemnabunt eum morte, et tradent eum gentibus ad illudendum, et flagellandum, et crucifigendum, et tertia die resurget. Tunc accessit ad eum mater filiorum Zebedaei cum filiis suis, adorans, et petens aliquid ab eo. Qui dixit ei: Quid vis? Ait illi: Dic ut sedeant hi duo filii mei, unus ad dexteram tuam, et unus ad sinistram in regno tuo. Respondens autem Iesus dixit: Nescitis quid petatis. Potestis bibere calicem, quem ego bibiturus sum? Dicunt ei: Possumus. Ait illis: Calicem quidem meum bibetis, sedere autem ad dexteram meam, vel sinistram, non est meum dare vobis, sed quibus paratum est a Patre meo. Et audientes decem indignati sunt de duobus fratribus. Iesus autem vocavit eos ad se, et ait: Scitis quia principes gentium dominantur eorum, et qui maiores sunt, potestatem exercent inter eos. Non ita erit inter vos: sed quicumque voluerit inter vos maior fieri, sit vester minister: et qui voluerit inter vos primus esse, erit vester servus. Sicut filius hominis non venit ministrari, sed ministrare, et dare animam suam redemptionem pro multis. Et egredientibus illis ab Hierico, secuta est eum turba multa. Et ecce duo caeci sedentes secus viam audierunt, quia Iesus transiret, et clamaverunt dicentes: Domine, miserere nostri fili David. Turba autem increpabat eos ut tacerent. At illi magis clamabant dicentes: Domine, miserere nostri fili David. Et stetit Iesus, et vocavit eos, et ait: Quid vultis ut faciam vobis. Dicunt illi: Domine, ut aperiantur oculi nostri. Misertus autem eorum Iesus tetigit oculos eorum. Et confestim viderunt, et secuti sunt eum.

a CAP. XX.

Supra Dominus egit de perventione ad regnum per viam communis salutis, et per viam perfectionis; et quia quidam credunt indebite pervenire, ideo repelluntur. Et primo illi qui intendunt venire propter temporis antiquitatem. Secundo propter originem. Secunda, ibi, *Et ascendens Iesus* et caet. Primum ergo proponitur sub parabola patrisfamilias, et conductorum. Primo ponit parabolam. Secundo concludit id ad quod prodest parabola, ibi, *Sic erunt* et caetera. Parabola duas habet partes. Primo agit de conductione. Secundo de remuneratione. Secunda, ibi, *Cum sero* et caet. Circa primum ponuntur quatuor conditiones, quae sunt invitationes operariorum ad operandum. Secunda, ibi, *Et egressus* et caetera. Tertia, ibi, *Iterum autem* et caetera. Quarta, ibi, *Circa horam undecimam* etc. Circa primum tria tangit. Primo tangitur conducens. Secundo ponuntur conducti. Tertio modus conducendi. Secunda, ibi, *Qui exiit* et caetera. Tertia, ibi, *Conventione autem facta* et caetera. Iste paterfamilias Deus est, cuius familia est totus orbis, sed specialiter creatura rationalis: et dicitur paterfamilias ex similitudine gubernationis: *Sapien. 12. Tu autem pater gubernas omnia sapientia. Qui exiit* et caetera. Hic agit de conductis. Primo quaeritur quae sit vinea, qui operarii, quare conducti. Quid sit vinea ista. Secundum Chrysostomum iustitia est, et quot virtutes producit, tot palmites emittit: *Cant. 6. Vinea mea coram me est.* Gregorius: *Per vineam significatur sancta ecclesia: Isa. 5. Vinea Domini exercituum domus Israel est:* et diversi palmites. Operarii vero sunt qui ab Adam descenderunt, unde omnes homines: *Gene. 2. Quia posuit Dominus Adam in paradiso ut operaretur, et custodiret illum.* Debet enim unusquisque operari iustitiam, et excolere eam, et habere curam de proximo: *Eccl. 17. Deus mandavit unicuique de proximo suo.* Spiritualiter praelati sunt operarii: *Isa 61. Et vocabuntur in ea fortes iustitiae, plantatio Domini ad glorificandum.* Dicuntur autem conducti, qui pro merito operari debent, et quasi mercenarii: *Iob 14. Militia est vita hominis super terram, et sicut mercenarii dies eius:* sicut enim mercenarius non statim accipit mercedem, sed expectat, sic nos in vita ista. Sed ad hoc quod sit bonus mercenarius, oportet, quod laboret ad commodum Domini sui. sic si laboremus in vinea ecclesiae, totum referre ad Deum debemus: unde *1. Cor. 10. Omnia ad gloriam Domini facite.* Item primo excolit, et post comedit: et sic oportet quod primo excolamus, et praeparemus aliorum salutem, post temporalia quaeramus: *sup. 6. Primum quaerite regnum Dei, et omnia haec adiicientur vobis: Luc. 17. Ministrat mihi* etc. *et post comedes et bibes.* Item tertio requiritur quod tota die occupetur in labore, sic cultor vineae Domini modicum tempus expendat in his quae ad ipsum pertinent, sed necessarium est quod expendamus totum tempus in servitio Dei: *1. ad Cor. 6. Abundantes in opere Domini semper.* Item verecundatur apparere coram Domino nisi bene fecerit, sic etiam non debet hic apparere coram Domino nisi cum opere bono: *Exod. 23.* et *34. Non apparebis coram*

me vacuus. Sed videamus quid sit mane. Totum tempus huius saeculi est unus dies: *Psal. 89. Mille anni tanquam dies externa, quae praeteriit*. Diversae horae sunt diversae aetates. Prima ab Adam usque ad Noe, et in illo tempore monuit Dominus et per nuntios, et per apparitiones ire in vineam iustitiae. Vel potest dici, quod tota vita hominis est unus dies. Mane huius diei est pueritia: pueritia enim virens est sicut herba, unde aliqui vocantur a pueritia. Ideo dicit, *Qui exiit primo mane* etc. sicut vocati sunt a pueritia Hieremias, Daniel, et Ioannes Baptista. Consequenter determinatur de modo conductionis: unde dicit, *Conventione autem facta cum operariis ex denario diurno*. Per denarium istum significatur vita aeterna, quia denarius ille valebat decem denarios usuales. Item habebat impressam similitudinem Regis. Unde quod significatur per istud denarium, consistit in observatione decalogi: *supra 19. Si vis ad vitam ingredi, serva mandata*. Item habet similitudinem Dei: *Ioan. 3. Cum apparuerit, similes ei erimus*. Consequenter agit de secunda conditione. *Et egressus circa horam tertiam* etc. Si accipiamus diem unum totum saeculum, sicut prima hora significat tempus ab Adam usque ad Noe, sic secunda a Noe usque ad Abraham. Antequam promissiones factae sunt de Christo, tunc per angelos monuit multos, et habuit multos etiam qui monebant alios. Sed si ad vitam unius hominis, hora tertia est adolescentia, quia sicut hora tertia diei sol incipit calescere, sic in adolescentia incipit irradiare sol intelligentiae. Item incipit tunc calore: *Iacob. 1. Exortus est cum ardore*. Et istos invenit, *in foro et otiosos*. Istud forum est vita praesens. Forum autem dicitur locus in quo litigatur. Forum dicitur, in quo venditur et emitur, et significat vitam praesentem, quae litigiis plena est, emptione et venditione: *1. Io. 5. Mundus totus in maligno positus est*. Et isti otiosi erant, quia iam partem vitae suae amiserant: dicuntur enim otiosi non solum qui male faciunt, sed etiam qui bonum non agunt. Et sicut otiosi non consequuntur finem, sic nec isti. Finis hominis est vita aeterna. Qui ergo operatur eo modo quo debet, habebit eam, si otiosus non fuerit: *Eccle. 33. Multa mala docuit otiositas. Et dixit: Ite et vos* et caet. Quia Deus secundum iustitiam retribuit: *1. Reg. 20. Deus retribuet secundum iustitiam*. Cum istis non convenit cum denario. Quare cum primis, et non cum istis? Ratio est secundum quod refertur ad aetatem saeculi, quia Adam peccaturus erat, ideo posset excusari si non scivisset suam remunerationem, sed scivit, quia gustavit. Item ei, qui meliores habet sensus suos, magis innotescit veritas. Cum ergo sensus meliores Adam habuerit, verius ei innotuit, Sed cum aliis non convenit, quia semper plusquam promittat solvit: *Is. 64.* et *1. Corint. 2. Oculus non vidit absque te, quae praeparasti diligentibus te*. Item primi conducti fuerunt ad totam diem. Ergo totam mercedem debent habere; ideo promittitur eis denarius diurnus, qui erit plena merces. Sed alter non dat totam Deo, ideo non convenit cum eo, quia poterat esse, quod ferventius operabitur, et sic magis retribuetur: vel ita negligenter, quod non merebitur; ideo dicit, *Et quod iustum fuerit, dabo vobis:* quia si recuperent tempus amissum, habebunt mercedem plenam: *1. ad Corint. 3. Uniuscuiusque opus manifestum erit, dies Domini declarabit*. Item primos invitavit ad eundum, sed isti spontanee iverunt, quia in pueris non est discretio, ideo si faciant aliquod bonum, plus videtur esse a Spiritu sancto, quam a discretione; sed in adolescentia homo movetur proprio consilio. Item de primis dicitur quod misit eos; de istis quod spontanee iverunt. *Iterum circa horam sextam et nonam* etc. Secundum quod dies dicitur saeculum, sic hora sexta fuit ab Abraham usque ad David, et nona a David usque ad Christum. Sed quare coniungit duas horas? Quia tunc fuit populus distinctus, scilicet iudaicus, et Gentilis. Unde potest dici quod hora sexta est inventus, quia sicut in medio die est sol in sui perfectione, sic homo in iuventute. Nona autem hora est senectus: et coniungit istas duas, quia idem est modus vivendi in utraque. *Circa vero undecimam horam exiit*. Ponitur quarta conditio: et tria facit. Primo reprehendit. Secundo excusat. Tertio invitantur. Secunda, ibi, *Dicit eis*. Tertia, ibi, *Ite et vos* etc. Dicit ergo, *Circa undecimam vero horam* etc. Nona hora est tempus Christi: unde *1. Io. 2.* dicitur: *Filioli novissima hora est*. Et *ad Hebr. 1. Olim loquens Deus patribus in prophetis, novissime diebus istis locutus est nobis in Filio: Is. 62. Ecce ego qui loquebar, adsum*. Vel potest dici senium, sive decrepita aetas, quia quidam in peccato perdurant usque ad aetatem decrepitam: *Ps. 89. Vespere decidat, induret, et arescat. Et invenit alios stantes*. Alios invenit in foro, istos non. Ratio est secundum Philosophum, quia differentia est inter adolescentes, et senes, quia adolescentes toti sunt in spe, senes non in spe, sed in memoriis. Unde illi in foro inveniuntur primi quasi volentes acquirere; isti autem inveniuntur stantes, quasi non volentes acquirere, sed acquisitum observare. Item vidit primos et non increpavit; istos autem vidit, et increpavit, quia primi adhuc infirmi sunt, et dominantur passiones in eis, ideo excusandi sunt, quod non expendunt tempus in servitio Dei: sed senes abundant sensibus, ideo ipsos increpat, *Quid hic statis tota die otiosi? Prov. 12. Qui sectatur otium, stultissimus est*. Et *28. Qui sectatur otium, implebitur egestate*. Sequitur eorum excusatio, *Dicunt ei, quia nemo nos conduxit*. Si referamus ad statum saeculi, sic isti significant gentilem populum, qui non serviunt Deo, sed idolis. Sed excusantur, quia prophetas non habuerunt sicut Iudaei: unde *Psal. 147. Non fecit taliter omni nationi* etc. Vel secundum quod refertur ad aetatem hominis, significatur quod quibusdam non datur occasio revertendi ad Deum usque ad senium. Et ratio est, quia omnia tempus habent. Vel potest contingere ex dispensatione divina, quia diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum. Unde novit Dominus quod si ante vocasset eos, non stetissent. Tunc ergo conducuntur, quando consentiunt, et efficaciter magis resurgunt; unde dicit, *Ite et vos etc.* Unde licet sint decrepiti, vult tamen omnes salvos fieri, *1. ad Tim. 2.* Item primis praemium promisit, istis non, quia illis debebatur, quia mane servierunt ei; istis autem debetur ex sola misericordia: *Sapien. 3. Consummatus in brevi complevit tempora multa. Cum sero factum esset* etc. Hic agit de remuneratione. Et ponitur primo remuneratio. Secundo murmuratio. Tertio responsio. Circa primum duo facit. Primo po-

nitur tempus. Secundo persona committens. Tertio persona cui committitur. Tempus ponitur, *Cum sero* etc. Et potest intelligi vel de fine aetatis, vel de fine saeculi: *Psal. 29. Ad vesperum demorabitur fletus*, quia deficit lux mundi. Et dicitur sero, quia in mundo isto fiet iudicium: *Dixit Dominus vineae procuratori suo.* Dominus est tota Trinitas. Dixit procuratori Christo. Et datur ei potestas resuscitandi, potestas iudicandi; et tangitur ordo iudicii. Tangitur potestas, *Voca operarios*, idest mortuos resuscita: *Io. 5. Omnes qui in monumentis sunt, audient vocem Filii Dei* etc. Potestas iudicandi, *Redde illis* etc. idest sis iudex; unde dat potestatem iudicandi: *Ioan. 5. Dedit ei iudicium facere, quia filius hominis est.* Consequenter tangitur ordo, *Incipiens a novissimis* etc. Et hoc potest retorqueri ad aetatem saeculi. *Incipiens a novissimis*, scilicet ab his qui sacramentis imbuti sunt. Unde maior gratia eis data est, quam primis: *Ephe. 3. Aliis generationibus non est agnitum, sicut nunc revelatum est sanctis Apostolis eius* etc. Unde abundantius collata fuit eis, licet aliqua persona in veteri testamento habuerit quoad aliquid maiorem gratiam: *Io. 7. Nondum erat Spiritus datus, quia Iesus nondum erat glorificatus*, non quia non datus fuerit Spiritus sanctus, sed quia tunc abundantius. Vel potest retorqueri ad aetatem hominis, quia qui in decrepita sunt aetate, citius moriuntur, et citius remunerantur. Vel potest esse quod ex fervore recuperent rem prius amissam, ut legitur de latrone. Quantum ad utrumque dicit Chrysostomus, quod illud homo facit liberalius quod facit ex misericordia, quam quod alio modo; ideo designatur quaedam gratificatio et gaudium: *Luc. 15. Gaudium est in caelo super uno peccatore poenitentiam agente.* Deinde sequitur executio, *Cum venissent qui circa undecimam horam* etc. Vel Christiani, vel homines in decrepita aetate receperunt singulos denarios et caet. Apostolus *1. Cor. 3. Quilibet propriam mercedem accipiet secundum suum laborem. Venientes autem et primi.* Non retorqueatis ad tempus saeculi, quia Iudaei arbitrati sunt quod plus essent accepturi, eo quod plus habebant in alio saeculo. *Acceperunt autem et illi singulos denarios*, quia singulas stolas habuerunt. Sed quid est? Nonne omnes aequaliter habebunt gloriam. Dico quod quantum ad aliquid erit par retributio, quantum ad aliquid non: quia beatitudo potest considerari quantum ab obiectum, et sic una omnium beatitudo: vel quantum ad participationem obiecti, et sic non omnes aeque participabunt, quia non ita clare videbunt: *Io. 14. In domo Patris mei mansiones multae sunt.* Et est simile sicut si multi vadunt ad aquam, et unus ferat maius vas quam alter: fluvius totum se exponit, non tamen omnes deferunt aequaliter, sic qui animam habet charitate magis dilatatam, magis accipiet etc. *Eccl. 11. Benedictio Dei in mercedem iusti festinat, et in honore veloci processus illius fructificat. Et accipientes murmurabant adversus patremfamilias dicentes: Hi novissimi una hora* etc. Supra posita est remuneratio, hic ponitur quorundam murmuratio. Sed hic est quaestio duplex, quia dicit quod accipientes singulos denarios murmurabant. Per denarium intelligitur vita aeterna. Est ne credendum quod accepta remuneratione aliquis murmuret? Non enim videtur, quia tunc esset ibi peccatum, ut habetur *1. ad Cor. 3. Neque murmuraveritis.* Chrysostomus dicit quod non est vis facienda in eo quod dicitur, sed propter quod dicitur. Unde intelligendum est, quod tanta erit remuneratio, quod si possibile esset, murmurarent. Vel potest intelligi in mundo isto. Gregorius dicit quod ista murmuratio nihil aliud est quam remunerationem differri, quia sancti qui ultimo venerunt statim receperunt praemium, sed primi diu expectaverunt: unde *2. ad Cor. 6. Eandem habentes remunerationem tanquam filiis dico, dilatamini et vos* etc. Unde illi murmurant, quia statim non acceperunt; isti autem non, quia statim. Hilarius et Hieronymus dicunt sic. Aliquando Scriptura loquitur de toto numero populi, aliquando ex persona bonorum, aliquando malorum, ut dicitur *Hier. 27.* quod omnis populus insurrexit in eum, et omnis populus liberavit. Hic accipitur omnis populus pro parte populi. Sic in primo tempore aliqui fuerunt boni, et non omnes; ideo attribuitur aliquid ratione bonorum, aliquid ratione malorum, non quod tunc, sed ante murmurabant, quia populus Iudaeorum murmuravit contra gentilem, quod aequaretur ei. Est et alia quaestio. Quid est quod dicit, *qui portavimus pondus diei et aestus*? quia non portaverunt, nisi quantum vixerunt, et moderni similiter. Quid ergo est quod dicitur? Tripliciter respondetur. Prima responsio est, quod spes quae differtur, affligit animam. Aliqui in principio mundi fuerunt qui portaverunt pondus, quia sciverunt suam retributionem differri, ideo dicuntur portasse pondus diei. Vel potest referri ad Iudaeos, qui portaverunt pondera legis, de quo pondere dicit Petrus *Act. 15. Hoc est onus quod nec nos, nec patres nostri* et caet. Gentiles autem tale pondus non portaverunt, quia legi subiecti non fuerunt. Vel secundum Gregorium, quia primi homines longiori tempore vixerunt, unde vivebant nongentis annis, ideo gravius pondus tulerunt. *At ille respondens uni illorum dixit.* Hic ponitur reprehensio. Et primo ostendit suam iustitiam, et suam misericordiam. Secundo remunerationis aequitatem. Circa primum tria. Primo negat iniustitiam. Secundo inducit pactum. Tertio inducit retributionem factam. Dicit ergo, *At ille respondens uni illorum.* Et addo, et omnibus, quia omnes unam causam habebant. *Dixit, Amice.* Amicum vocat, quia ipsum ad se traxerat: *Deut. 4. Elegit semen eorum post eos. Non facio tibi iniuriam*, quia quod meum est, do isti, non quod tuum est, ideo non facio tibi iniuriam: *Iob 8. Nunquid omnipotens subvertit iudicium.* Deinde commemorat pactum, *Nonne ex denario convenisti mecum?* idest pro salute consequenda: *Gen. 17. Ego Dominus merces tua magna nimis. Tolle quod tuum est*, idest quod ex promissione mea habes, et vade in gloriam: *2. ad Tim. 2. Scio cui credidi, et certus sum, quia potens est depositum meum servare in illum diem* etc. Quidam exponunt sic, *Tolle quod tuum est*, idest damnationem pro murmure, et vade in ignem aeternum. Sed hoc non potest esse, quia dicit quod acceperunt singulos denarios. Consequenter ponit misericordiam impensam dicens, *Volo autem* etc. et circa hoc duo facit. Primo ponit misericordiam. Secundo facultatem miserendi. *Volo autem huic novissimo*, idest gentili, *dare sicut et tibi: Ad Rom. 3. Quid ergo praecedimus? Nequaquam.* Sed possent isti dicere, Tu non potes: immo dicit.

Aut non licet mihi quod volo facere? Quia licet unicuique facere voluntatem suam de suo: si enim esset debitor alterius, non liceret ei facere, similiter si esset sub altero; sed ipse est Dominus, ideo potest dare. Balivus enim non potest dare aliquid, nisi secundum merita; rex autem potest sine meritis; sed Deus, qui est omnium Dominus, potest: *Psa. 54. Omnia quaecunque voluit fecit: ad Ro. 9. Voluntati eius quis resistit?* Item notandum quod in eo quod ex misericordia datur, non est acceptio personarum, quia de eo quod pure meum est, possum dare cui volo absque acceptione personae: unde dicit, *An oculus tuus nequam est, quia ego bonus sum?* Constat quod murmur praecedens non fuit ex defectu Domini, sed ex misericordia alii impensa, ideo ex misericordia et bonitate; sed nequam est proprie, qui de bonitate dolet: Ideo dicit, *An oculus tuus nequam est, quia ego bonus sum?* eo quod circa te iustitiam ostendi, circa alterum misericordiam? Constat autem istud esse ex bonitate. Et *supra 6. Si oculus tuus fuerit simplex, totum corpus tuum lucidum erit* etc. De bonitate Domini in *Psal. 72. Quam bonus Israel Deus his qui recto sunt corde. Sic erunt novissimi primi* etc. Hic concludit id pro quo tota parabola inducta est. Et primo ponit conclusionem. Secundo removet falsam opinionem. Dicit, *Sic erunt novissimi primi.* Dupliciter potest legi secundum Chrysostomum, idest novissimi primis sequabuntur, ita quod non erit differentia: et hoc respondet huic quod dictum est, quod singuli receperunt singulos denarios, nec erit differentia secundum tempus. Vel aliter, idest illi qui sunt novissimi, erunt primi: *Deuter. 38. Advena erit super te, et erit in caput, tu in caudam.* Vel aliqui qui erant primi, propter negligentiam fient novissimi: et hoc praecedenti respondet, quia incaeperunt a novissimis. Sed posset aliquis dicere, Nonne omnes primi salvabuntur? Dicit, *Multi sunt vocati, pauci vero electi*, quia qui fide credunt, omnes vocati sunt; sed illi electi, qui bona opera faciunt, et isti sunt pauci, ut *sup. 7. Arcta est via, quae ducit ad vitam, et pauci sunt qui inveniunt eam.*

b In parte praecedenti repulit Dominus intendentes venire ad gloriam propter temporis antiquitatem, hic repellit eum, qui intendit venire propter carnis originem. Primo ergo ponitur occasio petitionis. Secundo petitio. Tertio responsio. Occasio fuit denuntiatio passionis Christi. Et primo denuntiat locum. Secundo passionem. Tertio resurrectionem. Dicit, *Et ascendens* etc. *Supra 9.* dictum est, quod relicta Galilaea venit in Iudaeam, et non statim ascendit Hierosolymam, sed postmodum imminente passione; unde dicit, *Et ascendens*, idest cum erat in promptu ascendendi Hierosolyma erat locus altus. *Accepit duodecim discipulos secreto* etc. Et quare dicit secreto, propter duo. Primo, quia magna eis ostendere volebat, ideo omnibus non erant communicanda: *supra 13. Vobis datum est nosse mysterium regni caelorum.* Item propter scandalum, quia viri qui nondum perfecti erant, aversi fuissent ab eo, si audissent mortem eius, mulieres provocatae fuissent ad lacrymas. Item sciendum quod Iudas nondum malum conceperat; ideo Dominus eum a societate non repulit. *Et ait illis: Ecce ascendimus Hierosolymam* etc. Hic notatur firmitas sui propositi, unde *Ecce*, idest sum in eodem proposito, et in eadem voluntate, quia non mutor: *Eccl. 27. Stultus ut luna mutatur, sapiens autem in sapientia manet sicut sol.* Item propria voluntate: *Isa. 53. Oblatus est, quia ipse voluit.* Tangit locum, quia, *Hierosolymam: Lucae 13. Non capit prophetam perire extra Hierusalem.* Et quare? Quia erat locus legis et sacerdotalis: et utrumque conveniebat Christo, quia sicut sacerdos verus debebat immolari pro populo, sic et Christus hostiam obtulit pro mundo. Item per passionem regnum acquisivit. Item Hierosolyma interpretatur visio pacis: *Ad Coloss. 2. Pacificans* etc. Consequenter praenuntiatur passio. Et frequenter commemoravit suam passionem, ut eam reduceret ad memoriam. Et tangit tria ad passionem pertinentia, quia passus est a discipulo traditionem, *Et filius hominis tradetur*, scilicet a discipulo. De ista traditione habetur *infr 27.* et in *Psalm. 40. Qui edebat panes meos, magnificavit super me supplantationem* etc. Item a principibus sacerdotum, et scribis condemnationem; unde, *Et condemnabunt eum morte: Iob 54 Quomodo tu eum, qui iustus est, in tantum condemnas? Sap. 2. Morte turpissima condemnemus eum. Et tradent eum gentibus*, quia Iudaei in manus gentium eum tradiderunt: unde dixit Pilatus: *Gens tua, et Pontifices tui tradiderunt te mihi* etc. *Ioan. 18.* Et tria tangit quae fecerunt ei, contra tria quae maxime appetunt homines, scilicet honorem, quietem, et vitam. Contra honorem, illusus est; unde dicit, *Ad illudendum: Hier. 20 Factus sum in derisum tota die.* Et in *Psalm. 37. Amici mei, et proximi mei adversum me appropinquaverunt, et steterunt* et caet. Contra quietem flagellatus est; unde, *Ad flagellandum: Isa. 50. Faciem meam dedi percutientibus, et genas meas vellentibus* etc. Item contra tertium occisus; unde, *Et crucifigendum: Ad Phil. 2. Christus factus est pro nobis obediens usque ad mortem, mortem autem crucis.* Deinde agit de resurrectione. *Et tertia die resurget.* Hoc autem fecit Deus Pater; unde *Act. 2. Quem Deus suscitavit. solutis doloribus inferni, iuxta quod impossibile erat teneri illum ab eo. Et tertia die.* Secundum Augustinum significatum est quod suum simplum destruxit nostrum duplum: *Osee 6. Vivificabit nos post duos dies, et die tertia suscitabit nos. Tunc accessit ad eum mater filiorum Zebedaei.* Hic ponitur petitio occasionata. Et primo ponitur petitio in generali. Secundo explicatur dies etc. *Tunc accessit*, etc. Filii isti fuerunt Ioannes, et Iacobus, mater eorum fuit Salome: unde Salome nomen est mulieris. In Marco habetur, quod filii petierunt, hic habetur quod mater; sed verum est quod mater petiit inducta a filiis. *Adorans*, quia cum humilitate petiit: sciebat enim quod semper Deo placet humilis deprecatio; *Psal. 101. Respexit in orationem humilium.* Et *Iudith 6. Et prosternens se Domino, clamabat ad Dominum. Et petens aliquid dari ab eo:* Idest rogo ut des id quod volo, et haec petitio non est admittenda, et qui hoc concedit, fatue concedit. Legitur de Herode, quod istud concessit filiae Herodiadis, et non revocavit; Salomon autem matri concessit. Sed quia sapiens fuit, locsulum promissum revocavit; ideo Christus sapientior his noluit concedere nisi exprimeretur; *supra 12. Et ecce plusquam Salomon hic.* Ideo sequitur explicatio petitionis, *Et ait illi: Dic ut sedeant hi duo* etc. Sed est quaestio, unde haec mulier hoc

conceperat. Audierat de passione, et resurrectione, unde aliquid carnale conceperat, quod statim cum gloria deberet esse in Hierusalem; ideo petere voluit filiis suis eminentiam. Item audierat quod duodecim erant iudicaturi; ideo praeponere suos volebat, unde ad literam intelligebat. Et sciendum, quod Iacobus, et Ioannes magis honorabantur a Christo post Petrum; ideo Petrum voluerunt excludere. Aliter dicit Chrysostomus, quod ista petiit aliquid spirituale, et in hoc fuit laudanda, quia matres plus petunt temporale quam spirituale; unde mater si videat filium peccantem, non tantum dolet, quantum si videt infirmantem. Unde per dexteram spiritualia significantur, terrena per sinistram. Vel possumus intelligere per dexteram et sinistram activam vitam et contemplativam; ideo petit istos perfici in utraque vita: *Cant. 2. Laeva eius sub capite meo, et dextera illius amplexabitur me. Respondens autem Iesus.* Hic ponitur responsio. Deinde murmur aliorum, ibi, *Et audientes* etc. Et circa primum tria facit. Primo increpat eorum stultitiam. Secundo examinat eorum promptitudinem, ibi, *Potestis* etc. Tertio repellit petitionem, ibi, *Sedere autem* etc. Sed quid est? Ipsi non petebant, sed mater. Novit Dominus, quod illa petebat inducta ab illis, ideo eis respondet, sicut *supra 16.* dixerat Dominus Petro: *Nescis quid dicis. Nescitis quid petatis;* quasi dicat: Temporalia non debetis petere, sed excellentiam spiritualem. Vel si intelligerent spirituale, petebant quod super omnem creaturam haberent eminentiam, quia sedere a dextris nulli creaturae convenit, ut habetur *ad Hebr. 1. Ad quem angelorum dixit aliquando: Sede a dextris meis* etc. Unde sedere a dextris excedit omnem creaturam. Vel aliter secundum Hilarium, *Nescitis* etc. quia iam concessi vobis quod petitis, quia dictum est *supra, Sedebitis super sedes duodecim* et caet. Vel aliter. Nescitis quia vocavi vos ad dexteram, et vos petitis quod unus sit ad sinistram?. Vel diabolus sicut per mulierem ad sinistram traxerat hominem, volebat istos per mulierem reducere ad sinistram; sed hoc non potuit, ex quo salus per mulierem facta est. Vel nescitis, quia de praemio contenditis sine merito praecedente? Ideo considerare debetis, quod ad praemium non venitur nisi per meritum; ideo volo vos primo examinare si potestis pati et caet. unde dicit, *Potestis bibere calicem, quem ego bibiturus sum?* Hic examinat eos, et provocat eos ad passionem leviter, quia passionem nominat calicem. De isto dicitur *in Psal. 115. Calicem salutaris accipiam;* et sequitur: *Pretiosa in conspectu Domini mors sanctorum eius.* Et dicitur calix, quia inebriat. Item dicit, *Quem ego bibiturus sum: 1. Pet. 2. Christus passus est pro nobis, vobis relinquens exemplum* etc. *Dicunt ei: Possumus.* Et quare sic respondent? Propter tria Primo ex amore ad Christum, quia ita adhaerebant Christo, quod mors eos ab ipso separare non posset, sicut dixit Petrus *infra 26. Et si oportuerit me mori tecum, non te negabo.* Item ex ignorantia, quia vires suas non considerabant, quia quibus aliquando ante factum videtur leve, in ipso actu deficiunt. Item dixerunt ex cupiditate assequendi quod petierant; unde credebant statim assequi quod petebant, ideo statim concedunt, *possumus*, hoc ex cupiditate. Consequenter repellit petitionem. Et primo futuram passionem praenuntiat. Secundo respondet ad petitionem. Dicit ergo, *Calicem meum bibetis* Sed quid est? Verum est quod Iacobus bibit; unde *in Act. 12. Occidit autem Iacobum fratrem Ioannis gladio;* sed Ioannes est mortuus sine calice passionis. Sed dicendum, quod non bibit usque ad mortem, sed flagellatus fuit, in oleo positus, et relegatus. Item multas poenas passus est, et sic non fuit immunis a potu calicis. *Sedere autem ad dexteram.* Hic respondit ad petitionem gloriae. Si dixisset Dominus, Dabo vobis, tristati essent alii. Si negasset, ipsi effecti essent tristes; ideo dixit, *Sedere autem* etc. *non est meum* etc. *sed quibus paratum est a Patre meo.* Ex hoc loco argumentati sunt Ariani, quod non est aequalis dignitas Patris et Filii. Hieronymus, et alii exponunt, quod ipse dat cum Patre. Unde vult dicere, *Non est meum* et caet. quasi dicat, Eminentia dignitatis non datur personae, sed merito, et hoc secundum praedestinationem divinam: *1. Corinth. 2. Oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit, quae praeparavit Deus diligentibus se: Ioan. 14. Si abiero, et praeparavero vobis locum* et caet. Unde ex quo parat Pater, et ipse. Vel non est meum dare vobis sine meritis, sed personis ex merito acquirentibus, sed meum ex praedestinatione, quae est mihi a Patre meo. Et Augustinus sic. Salome erat soror matris Christi: et quia credebant impetrare per personam magis coniunctam, ideo credebant quod deberet eis dare, quia coniuncti ei erant secundum carnem, sed in ipso in una persona erant duae naturae; unde dicit, *Non est meum*, scilicet secundum potestatem quam habeo a Patre, ideo dabo secundum quod disposuit Pater meus. *Audientes decem indignati sunt de duobus fratribus.* Supra Dominus repressit indiscretam petitionem discipulorum; hic ponit indignationem aliorum. Et primo ponitur indignatio. Secundo reprimitur verbo. Tertio facto. Secunda, ibi, *Iesus autem* etc. Tertia, ibi. Considerandum quod sicut ex quadam elatione duo fratres superiores esse volebant, sic ex quadam elatione isti indignati sunt: *Prov. 17. Inter superbos semper sunt iurgia.* Sed quare de duobus fratribus? Quia non ipsi petierunt, sed mater. Sed intellexerunt discipuli ex verbis Domini quod mater petierat ad vocem eorum. Sed quare non sunt indignati? Dicit Chrysostomus quod reverebantur magistrum, unde expectabant sententiam Domini; sed quando audierunt magistrum reprehendentem, tunc indignati sunt. Consequenter reprehendit eos. Et primo ponit in medium exemplum Gentilium. Secundo docet exemplum non esse sequendum, ibi, *Scitis*, et caet. Tertio ponit quod est imitandum, ibi, *Non ita* et caet. Dicit ergo, *Iesus autem vocavit eos*, dans humilitatis exemplum: *sup. 10. Discite a me, quia mitis sum, et humilis corde. Et ait: Scitis.* Apud Iudaeos Gentiles abominabiles erant, ut habetur *sup. 18. Sit tibi sicut ethnicus et publicanus.* Unde horrorem incutit, *Principes gentium* etc. ut notetur, quod exemplum non est imitandum. Sed notandum quod duplex est praeeminentia, scilicet dignitatis, et potestatis: et utramque tangit cum dicit, *Principes* etc. Illi sunt principes, qui ex officio praesunt. Sed quid est? Numquid dominari est malum? Dominari aliquando dicitur pro praeesse; et sic non accipitur hic: aliquando prout correlative se habet ad servum: unde idem est quod serviliter sibi servum subiicere,

et sic sumitur hic. Principes enim instituti sunt ad hoc ut bonum procurent subditis; si vero volunt eos in servitutem redigere, tunc abutuntur, quia utuntur liberis ut servis: liber enim est qui est causa sui, servus qui causa alterius. Et quia consuetum est apud Gentiles, et adhuc est apud aliquos; ideo dicit, *Principes gentium dominantur eorum*, idest in servitutem redigunt subditos: *Ezech. 22. Principes tui in medio eius quasi lupi rapaces*. Item aliqui habent eminentiam non in dignitate, sed in potestate, ut aliqui nobiles. Et consuetum est, quod qui potestatem habent, non utuntur ad beneficium, sed *potestatem exercent in eos*, scilicet ad opprimendum, non ad iustitiam. Sed Dominus illam consuetudinem non vult in ecclesia sua; ideo dicit, *Non ita erit inter vos*, idest non debet aliquis esse inter vos quasi dominativus: *1. Pet. 5. Neque ut dominantes in cleris* etc. *Sed quicunque.* Contra haec duo dicit duo, *Sed quicunque voluerit inter vos maior fieri*. Et istud refertur ad secundum dictum, scilicet et qui maiores sunt etc. idest sic desideret quis habere praesidentiam in ecclesia Spiritus sancti, ut sit sicut minister: *1. Pet. 4. Unusquisque sicut accepit gratiam in alterutrum illam administrantes, sicut boni dispensatores*, ut quantum plus habebis, plus in utilibus expendas; ideo qui voluerit maior fieri inter vos, idest in ecclesia, fiat ut minister, idest ministret in necessitate aliorum. Quantum autem ad id quod dicitur, *Principes* etc. dicit, *Et quicumque voluerit inter vos primus esse, erit vester servus*, idest, si aliquis desiderat habere primatum in ecclesia, sciat quod illud non est habere dominium, sed servitutem: servi enim est quod totum se ad servitium domini impendat, sicut praelati ecclesiae totum quicquid habent, quicquid sunt, subditis debent: *1. ad Corinth. 9. Cum essem liber ex omnibus, omnium me servum feci: 2. ad Corinth. 4. Nos autem servos vestros per Iesum*: unde secundum Chrysostomum miserum est. Ita ergo dictum est, quod non est agendum secundum consuetudinem Gentilium. Quia ergo possent dicere, quid sequemur? Dicit, *Sequimini me*: et ostendit se ministrum dicens, *Sicut filius hominis non venit* et caetera. Sed contra. Nonne habetur *supra 4.* quod *accesserunt angeli, et ministrabant ei*: unde *Ioan. 12.* dicitur quod *Martha ministrabat*. Dico quod licet ministratum fuerit ei, non tamen ad hoc venit. Sed ad quid? Ut ipse ministraret, idest abundantiam gloriae aliis impenderet. Apostolus *Rom. 15. Dico autem Christum Iesum ministrum fuisse circumcisionis*. Et in *Luc. 22. Ego sum in medio vestrum sicut qui ministrat*. Sed dices. Est ne servus, cum sit princeps? Ita. Servus enim dicitur qui accipitur in pretium: et ipse fecit se pretium, et dedit se redemptionem pro multis. Unde, *venit ministrare, et dare animam suam*, idest vitam corporalem, *redemptionem pro multis*: non dicit pro omnibus, quia quantum ad sufficientiam pro omnibus, quantum vero ad efficientiam pro multis, scilicet pro electis: *Ioann. 15. Maiorem charitatem nemo habet ut animam suam ponat quis pro amicis suis: Hierem. 12. Dedi dilectam animam meam in manibus inimicorum eius. Et egredientibus illis a Hierico* et caet. Repressa est indignatio discipulorum verbo; hic reprimit facto ministerium in aliquos exercendo. Et primo ponitur devotio aliorum. Secundo Christi miseratio, ibi, *Et stetit* etc. Circa primum primo ponitur devotio turbae. Secundo caecorum, ibi, *Ecce duo caeci* et caet. Dicit ergo, *Et egredientibus illis a Hierico*, secutae sunt eum turbae multae, quia multi sequebantur; ideo erat Dominus solicitus, sicut multa seges est sollicitudo colligentis. Sed secundum mysterium Hierico defectus dicitur, et significat defectum mundi. Unde nisi venisset Dominus ad istos defectus, homines non venissent ad eum. Unde secutae sunt eum turbae quasi oves eius: *Ioan. 10. Oves meae vocem meam audiunt, et sequuntur me*. Sequitur devotio caecorum, *Et ecce duo caeci* etc. Et primo ponitur devotio. Secundo constantia, ibi, *Turba autem* etc. Sed hic est quaestio, quia in *Luc. 18.* legitur, quod unus caecus fuit tantum qui occurrit ei, et hic dicitur quod duo, qui Domino exeunte de Hierico occurrerunt ei in exitu. Sed Marcus convenit cum Luca, quod erat tantum unus, et ita Matthaeus discrepat ab utroque. Augustinus dicit quod iste caecus, de quo Lucas scribit, fuit alius ab his, quia occurrit ei antequam intraret Hierico. Sed Marcus et Matthaeus dicunt quod egrediente de Hierico; sed quod Marcus non dixerit duo, sicut Matthaeus, ratio est, quia unus erat magis notus et famosus, et propter famam miraculum erat magis famosum. Et hoc patet, quia nominat eum quod vocatur Barthimaeus, et non nominantur in Scriptura nisi homines multum noti. Per istos caecos significantur duo populi, scilicet populus Iudaeorum, et populus Gentilium, qui sedebant secus viam, quae est Christus. *Haec est via, ambulate per eam*. Vel significantur conversi ex utroque populo, qui sedent secus viam, idest Christum: *Ioan. 14. Ego sum via, veritas, et vita*. Audierunt per praedicationem, quod transiret secundum naturam humanam Iesus, ut mortem subiret, ut curaret infirmos, ideo *exclamaverunt dicentes, Domine miserere nostri fili David*. Causa exauditionis non fuit altitudo vocis, sed fervor devotionis: *Ps. 119. Ad Dominum cum tribularer clamavi, et exaudivit me*. Item fatentur ipsum esse Deum et hominem: Deum quia dicunt: *Domine: Ps. 109. Scitote quoniam Dominus ipse est Deus*. Et petunt quod est proprium Dei, scilicet *miserere nostri: Ps. 144. Miserationes eius super omnia opera eius*. Item dicunt eum ex semine David: et in hoc confitentur humanitatem. Consequenter ponitur constantia eorum. Et primo ponitur impedimentum. Secundo constantia. Dicit ergo, *Turba autem increpabat eos ut tacerent*, ut possibile erat, quia in ista turba aliqui erant qui venerabantur Christum, et hi increpabant eos, quia vila reputabant, quod viles personae ad tantum virum accederent. Illi vero qui Christo derogabant, increpabant, quia audiebant id quod audire nolebant: dolebant enim quod vocabant eum filium David: *Hier. 23. Suscitabo David servum meum*. Mystice significatur, quod aliqui excaecati per peccatum, clamant ad Dominum, *Miserere nostri*. Sed turba cogitationum carnalium, et hominum carnalium increpant eos venire ad Christum: *Iob 20. Ideo cogitationes varias succedunt sibi, et mens in diversa rapitur*. Sed homo contra hoc debet esse constans et viriliter pugnare, et laborare, sicut docet Apostolus *2. ad Tim. 2. Labora sicut bonus miles Christi Iesu*. Sed verbum Dei non alligatur verbis hominum; et ideo sequitur, *At illi magis, ac magis clamabant. Et stetit*

Iesus. Hic ponitur misericordia Domini, et ostenditur, quia stetit. Et quare stetit? quia via lapidosa est, et cavernosa; ideo stare voluit, quia si procederent, forte laedi possent. Secundum mysterium, quia veniendo in mundum commovit ad petendum, sed salutem dedit stando. Unde per incarnationem homines promoventur, sed per eum docentem et perseverantem sanantur. Sequitur, *Vocavit eos.* Sed quare vocavit? Ut alii facerent eis viam, et significat illos quos Dominus vocat per praedestinationem: *Ad Ro. 8. Quos praescivit, et praedestinavit.* Item exquirit voluntatem, *Quid vultis faciam vobis?* Non petit ut ipse sciret, sed ut daret intelligere quod pie petentibus satisfecit: *Ps. 144. Voluntatem timentium se faciet. Dicunt illi, Domine, ut aperiantur oculi nostri.* Et hoc est iustum, ut quilibet peccator hoc petat: *Psal. 118. Revela oculos meos, et considerabo mirabilia de lege tua* etc. Et *alibi Ps. 12. Illumina oculos meos* etc. Confitebantur Deum, dicendo Domine, et hominem, vocando filium David, ideo misertus est eorum, omnia enim ex sua misericordia facit: *Thre. 3. Misericordia Domini est, quod non sumus consumpti* etc. *Tetigit oculos eorum, et confestim viderunt.* In hoc quod tetigit oculos eorum, et confestim viderunt, tangitur humanitas et divinitas Christi: quod enim tetigit, opus fuit humanitatis; sed quod statim illuminavit, fuit opus divinitatis. Ipse Dominus tangit per gratiam, sed illuminat per gloriam: *Ps. 143. Tange montes, et fumigabunt.* Sequitur, *Et secuti sunt eum.* Unde non fuerunt ingrati: multi enim antequam habeant beneficium, sequuntur Dominum, sed accepto beneficio dimittunt eum, contra illud *Eccl. 23. Magna est gloria sequi Dominum.*

a CAP. XXI.

Et cum appropinquassent Hierosolymis, et venissent Bethphage ad montem Oliveti, tunc Iesus misit duos discipulos dicens eis: Ite in castellum quod contra vos est, et statim invenietis asinam alligatam, et pullum cum ea, solvite, et adducite mihi. Et si quis vobis aliquid dixerit, dicite quia Dominus his opus habet, et confestim dimittet eos. Hoc autem factum est, ut adimpleretur quod dictum est per prophetam dicentem: Dicite filiae Sion, Ecce rex tuus venit tibi mansuetus, sedens super asinam, et pullum filium subiugalis. Euntes autem discipuli fecerunt sicut praecepit illis Iesus, et adduxerunt asinam, et pullum, et imposuerunt super eos vestimenta sua, et eum desuper sedere fecerunt. Plurima autem turba straverunt vestimenta sua in via. Alii autem caedebant ramos de arboribus, et sternebant in via. Turba autem quae praecedebant, et quae sequebantur, clamabant dicentes: Hosanna filio David, benedictus qui venit in nomine Domini, Hosanna in altissimis. Et cum intrasset Hierosolymam, commota est universa civitas dicens: Quis est hic? Populi autem dicebant: Hic est Iesus propheta a Nazareth Galilaeae. Et intravit Iesus in templum Dei, et eiiciebat omnes vendentes, et ementes in templo, et mensas nummulariorum, et cathedras vendentium columbas evertit, et dicit eis: Scriptum est, Domus mea, domus orationis vocabitur; vos autem fecistis illam speluncam latronum. Et accesserunt ad eum coeci et claudi in templo, et sanavit eos. Videntes autem Principes sacerdotum, et scribae mirabilia, quae fecit, et pueros clamantes in templo, et dicentes, Hosanna filio David, indignati sunt, et dixerunt ei: Audis quid isti dicunt? Iesus autem dixit eis: Utique. Nunquam legistis, quia ex ore infantium perfecisti laudem? Et relictis illis abiit foras extra civitatem in Bethaniam, ibique mansit. Mane autem revertens in civitatem esuriit, et videns fici arborem unam secus viam, venit ad eam, et nihil invenit in ea nisi folia tantum, et ait illi: Nunquam ex te fructus nascatur in sempiternum, et arefacta est continuo ficulnea. Et videntes discipuli, mirati sunt dicentes: Quomodo continuo aruit? Respondens autem Iesus ait eis: Amen dico vobis, si habueritis fidem, et non haesitaveritis, non solum de ficulnea facietis, sed et si monti huic dixeritis, tolle, et iacta te in mare, fiet. Et omnia quaecunque petieritis in oratione credentes, accipietis.

b Et cum venisset in templum, accesserunt ad eum principes Sacerdotum, et seniores populi dicentes: In qua potestate haec facis? Et quis tibi dedit hanc potestatem? Respondens Iesus dixit eis: Interrogabo vos et ego unum sermonem, quem si dixeritis mihi, et ego vobis dicam in qua potestate haec facio. Baptismus Ioannis unde erat, e coelo, an ex hominibus? At illi cogitabant inter se dicentes: Si dixerimus e coelo, dicet nobis: Quare ergo non credidistis illi? Si autem dixerimus ex hominibus, timemus turbam: omnes enim habebant Ioannem sicut prophetam. Et respondentes Iesu dixerunt: Nescimus. Ait illis et ipse: Nec ego dico vobis in qua potestate haec facio. Quid autem vobis videtur? Homo quidam habebat duos filios, et accedens ad primum dixit: Fili vade hodie operari in vineam meam. Ille autem respondens ait: Nolo. Postea autem poenitentia motus abiit. Accedens autem ad alterum dixit similiter. At ille respondens ait: Eo Domine, et non ivit. Quis ex duobus fecit voluntatem patris? Dicunt ei: Primus. Dicit illis Iesus: Amen dico vobis, quia publicani et meretrices praecedent vos in regno Dei. Venit enim ad vos Ioannes in via iustitiae, et non credidistis ei. Publicani autem et meretrices crediderunt ei, vos autem videntes, nec poenitentiam habuistis postea ut crederetis ei. Aliam parabolam audite: Homo erat paterfamilias qui plantavit vineam, et sepem circumdedit ei, et fodit in ea torcular, et aedificavit turrim, et locavit eam

agricolis, peregre profectus est. Cum autem tempus fructuum appropinquasset, misit servos suos ad agricolas ut acciperent fructus eius. Et agricolae apprehensis servis eius, alium caeciderunt, alium occiderunt, alium vero lapidaverunt. Iterum misit alios servos plures prioribus, et fecerunt illis similiter. Novissime autem misit ad eos filium suum, dicens, verebuntur forte filium meum. Agricolae autem videntes filium dixerunt intra se: Hic est haeres, venite, occidamus eum, et habebimus haereditatem eius. Et apprehensum eum eiecerunt extra vineam, et occiderunt. Cum ergo venerit Dominus vineae, quid faciet agricolis illis? Aiunt illi: Malos male perdet, et vineam suam locabit aliis agricolis, qui reddant ei fructum temporibus suis. Dicit illis Iesus: Nunquam legistis in Scripturis: Lapidem quem reprobaverunt aedificantes, hic factus est in caput anguli? A Domino factum est istud, et est mirabile in oculis nostris. Ideo dico vobis, quia auferetur a vobis regnum Dei, et dabitur genti facienti fructus eius. Et qui ceciderit super lapidem istum, confringetur: super quem vero ceciderit, conteret eum. Et cum audissent Principes sacerdotum, et Pharisaei parabolas eius, cognoverunt quod de ipsis diceret. Et quaerentes eum tenere, timuerunt turbas, quoniam sicut prophetam eum habebant.

a CAP. XXI.

Supra divisum est Evangelium Matthaei in tres patres: in prima ponit introitum Christi in mundum usque ad tertium capitulum; secunda de processu in mundo; in tertia de egressu. Completis igitur duabus primis partibus, hic agitur de tertia. Et dividitur. Quia primo agitur de quibusdam praeambulis. Secundo de passione Christi, et hoc *26. capi*. Et primo ponitur provocatio persecutorum. Secundo conformatio discipulorum, et hoc *24*. Confortaverat discipulos praedicens futura. Inde provocati fuerunt quidam per eius gloriam, cui invidebant. De hac agitur in isto capitulo. Aliqui per eius scientiam, et de hoc *22. cap.* Prima dividitur in duas. Quia primo agitur de gloria Christi. Secundo de persecutorum indignatione, ibi, *Videntes autem* etc. Circa primum tria. Primo ponitur gloria Christi quae fuit in via exhibita. Secundo quae in civitate. Tertio de ea quam potestative accepit de templo. Secunda, ibi, *Et cum intrasset* etc. Tertia, ibi, *Et intravit Iesus* etc. In via a duobus ei gloria impensa fuit, scilicet per discipulos, et per ministerium turbarum. Secunda, ibi, *Plurima autem turba* etc. Et circa primum tria. Primo ponit mandatum de ministerio. Secundo ponitur ratio. Tertio mandati executio. Secunda, ibi, *Hoc autem totum* etc. Tertia, *Euntes autem discipuli* etc. Circa primum tria. Primo ponitur locus. Secundo personae quibus fit. Tertio mandatum. Locus ponitur cum dicit, Et *cum appropinquasset* etc. Paulatim Evangelista narravit accessum Christi ad Ierusalem. Primo narravit, quomodo a Galilaea venerat, et quomodo per Hierico, et quomodo ibi caecos illuminat, qusa erat in confinibus; post dicit, *Cum appropinquasset* etc. *ad montem oliveti*. Et dicitur sic, quia ibi multae sunt olivae: et distat a Hierusalem per unum milliare. Bethphage erat vicus sacerdotalis, quia sacerdotes serviebant templo per hebdomadas: in die autem sabbati sacerdos recedens a templo veniebat usque illuc, quia non debebat ire nisi per mille passus. Illi etiam qui ibant ad templum in die sabbathae, inde recedebant. Vel Bethphage idem est quod domus maxillarum, quia hostiae maxilla erat portio sacerdotis. Moraliter Hierusalem interpretatur visio pacis, et significat societatem bonorum: *Ps. 121. Hierusalem quae aedificatur ut civitas* etc. Unde volens appropinquare Hierusalem, venit per Bethphage, et per domum confessionis: *Rom. 10. Corde creditur ad iustitiam, ore autem fit confessio ad salutem*. Bethphage sita est in monte oliveti, ubi est abundantia olei: *Is. 5. Vinea facta est in cornu olei*. Per oleum significatur misericordia, quia habet proprietatem laetificandi: *Psal. 103. Ut exhilaret faciem eius in oleo*. Sic misericordia exhilarat: *Hilarem* enim *datorem diligit Deus*, *2. Corint. 9*. Item valet oleum ad lucernas accendendas. Dominus praecepit quod oleum lucidissimum offerretur ei. Item utile est ad sanandum dolores; et significat gratiam Spiritus sancti quae sanat: unde dicitur *Luc. 10.* quod Samaritanus infudit oleum et vinum. *Tunc misit duos discipulos suos dicens illis*. Et significavit unionem Apostolorum in hunc mundum: *supra 10. Sicut misit me Pater, et ego mitto vos*. Sed duos, ut significaret charitatem, quae consistit saltem inter duos; unde alibi *Luc. 10. Misit eos binos et binos*. Vel significat vitam activam et contemplativam. Vel duos ordines praedicantium, scilicet Iudaeorum et Gentilium: unde Apostolus *Gal. 2. Qui operatus est Petro in apostolatu, operatus est mihi inter gentes*. Vel duos, qui mittendi erant ad gentes, scilicet Petrum, et Philippum. Et facit tria. Primo mandat eis salutarem discursum. Secundo dat mandatum de salute. Tertio de contradicendo. Dicit ergo, *Ite in castellum quod contra vos est*. Ad literam quoddam erat castellum quod expositum erat ad significandum mundum in quem misit eos Dominus, *Mar. ulti. Euntes in universum mundum:* et iste erat contra vos: *Io. 15. Elegi vos de mundo, ideo eos mundus odit*. Dicit ergo, *Ite* etc. Aliquid praecipit, et aliquid praenuntiat: praecipit. *Ite* etc. praenuntiat. *Et invenietis asinam alligatam, et pullum cum ea*. Alii non faciunt mentionem de asina. Utramque invenerunt. Moraliter per asinam et pullum significantur homines brutaliter viventes, quia quantum ad hoc similes sunt bestiis: *Psal. 48. Homo cum in honore esset, non intellexit: comparatus est iumentis insipientibus, et similis factus est illis*. Per asinam significatur Iudaea, per pullum populus gentilis. Et quare per asinam significatur populus iudaicus? Quia triplex est proprietas asini. Primo quia est animal stultum, unde dicitur asinus, idest insensatus. Sic homo insensatus est relinquens legem Domini: *Deut. 32. Popule stulte et insipiens*. Item est oneribus deputatus, sic populus iudaicus oneribus legis est gravatus, ut dixit Petrus *Act. 15. Hoc est onus quod nec nos, nec patres nostri ferre potuerunt*. Item asinus est animal ignobile; sic illi ignobiles dicuntur,

qui contemnunt mandata Domini. Sed ligatum vinculis, scilicet ignorantiae: *Sap. 17. Una enim cathena tenebrarum omnes erant ligati.* Item erant ligati vinculo peccati: *Prover. 5. Iniquitates suae capiunt impium. Solvite, et adducite mihi.* Hic inducit populi salvationem. Solvite a vinculis ignorantiae per doctrinam: *Ps. 106. Eduxit eos de tenebris, et umbra mortis.* Item solvite a vinculis peccatorum: unde Petro dixit *supra 16. Quodcumque solveris super terram, erit solutum et in caelis*, et in *Ps. 31. Beati quorum remissae sunt iniquitates, et quorum tecta sunt peccata:* unde isti populum convertentes adduxerunt ad Iesum: *1. ad Corint. 1. Nunquid Paulus* etc. *Isa. 66. Annuntiabunt gloriam meam in gentibus.* Sed sicut dicit Apostolus *ad Titum 1. Oportet episcopum habere doctrinam, ut sit potens exhortari in doctrina sana:* unde quod dicit, *Solvite*, hoc ad doctrinam pertinet; quod vero sequitur, *Et si quis aliquid vobis dixerit* etc. ad potestatem pertinet. Unde si quis dixerit contradicendo, idest si quis voluerit contradicere, *dicetis quia Dominus his opus habet, et confestim dimittet* etc. In hoc ostenditur virtus Christi, quia non propter Apostolos dimisissent, nisi hoc fieret opere Christi invisibiliter cor immutantis. Unde dabat intelligere, quod ipse erat Deus, quia solius Dei est immutare cor; unde cor hominis in manu eius. Item, quia dicit *confestim*, dat intelligere quod sicut illi statim dimittebant, ipsi etiam statim dimitterent. Vel ad literam, quia parum tenebit, et statim dimittet, quia solum indiget ad diem. Sed quaestio est secundum mysticam expositionem. Nonne dicitur, *Bonorum nostrorum non indiget*? Dico quod non indiget nisi ad nostram necessitatem, et ad suam gloriam: *Ioel. 2. Quicunque invocaverit nomen Domini, salvus erit*, omne quod invocat nomen meum. *Hoc autem totum factum est* etc. Hic ponitur ratio mandati. Ne crederet aliquis quod hoc factum esset sine ratione, ideo rationem ostendit, ut adimpleretur quod dictum est per prophetam etc. Istud dicit per Zachariam *c. 9.* sed iy *ut* non tenetur causaliter, sed consecutive: non enim facit quia propheta dixerat, sed potius e converso: finis enim prophetiae est Christus. *Dicite filiae Sion* et caet. Annuntiate filiae Sion, haec dicitur plebs Hierusalem quae subiecta erat monti Sion. Item significatur tota ecclesia, quia Sion specula interpretatur. *Annuntiate studia eius inter gentes*, *Ps. 9.* Praenuntiatur dignitas, *Ecce rex tuus.* Isti Iudaei diu passi fuerant tyrannos, unde expectabant regem, sicut dictum est *Hier. 4. Regnabit rex* etc. Et ponit quatuor, quae dignitatem laudis regis commendant, consequenter quatuor, quae in tyrannis inveniuntur. Primo affinitas, quia magis afficitur homo ad sibi coniunctos: *Deuter. 17. Non poteris super te facere regem, nisi* etc. unde dicit, *Ecce rex tuus* etc. idest de gente tua. Sed quandoque reges degenerant in tyrannos, quia quaerunt utilitatem suam, quod est contra morem regis; ideo dicitur, *Venit tibi*, idest ad utilitatem tuam: *Abac. 3. Egressus es in salutem populi tui, in salutem cum Christo tuo. Mansuetus.* Mansuetudo pertinet ad regem, quia infligere poenam ferocitatis est: *Proverb. 16 Misericordia, et iustitia custodiunt regem.* Ideo David a populo dilectus fuit, quia mansuetus fuit. Item requiritur humilitas, quia Dominus superbos respuit; ideo dicit, *Sedens super asinam: supra 10. Discite a me, quia mitis sum, et humilis corde. Euntes autem discipuli fecerunt* et caet. Postquam positum est mandatum; hic ponitur executio mandati. Et primo in generali, *Euntes discipuli.* Ecce datur obedientiae mandatum: *Exo. 24. Omnia quae praecepit Dominus faciemus.* Deinde in speciali, *Et adduxerunt asinum et pullum.* Per hoc significatur quod converterunt et Iudaeos, et Gentiles, ut habetur *ad Rom. 1. Graecis ac barbaris, sapientibus et insipientibus debitor sum. Et imposuerunt super eos vestimenta sua.* Vestimenta sunt virtutes eorum: *Ad Col. 3. Induite vos ergo sicut electi Dei sancti et dilecti, viscera misericordiae* etc. Vestimenta imposuerunt, quia in exemplum aliis fuerunt, ut dicitur *ad Phil. 3. Imitatores mei estote fratres, et observate eos, qui ambulant, sicut habetis formam nostram* etc. *Et eum desuper sedere fecerunt.* Secundum literam dicitur quod super utrumque, quia super corda Iudaeorum et Gentilium. *Plurima autem* etc. Postquam determinavit de ministerio discipulorum, determinat de gloria turbarum. Et primo de gloria, quam exhibent ei in opere. Secundo quam exhibent ei verbo, ibi, *Turbae autem* etc. Et primo *Straverunt vestimenta.* Secundo *ramos de arboribus.* Et quare? Ad faciendum ei honorem, sicut magnis hominibus venientibus sternitur via. Item, quia via erat lapidosa, ideo ne laederetur, sternebant. Secundum mysterium discipuli straverunt vestimenta super asinam, quae significant virtutes, quas a Deo acceperunt, et istas communicaverunt Gentibus, et Iudaeis. Sed vestimenta turbae sunt legalia quae propter Christum sunt dispersa: *Ad Phil. 2. Quae fuerunt mihi lucra, haec arbitratus sum propter Christum detrimenta.* Item per vestimenta corpora: *Apoc. 3. Habes paucos in Sardis qui custodierunt vestimenta sua.* Illi ergo qui in via straverunt vestimenta, fuerunt primi martyres: *Ro. 12. Non defendentes vosmetipsos charissimi; sed date locum irae. Alii caedebant ramos de arboribus:* Isti sunt rami qui fructificare debebant, per quos significantur sancti patres. Ille ergo ramos abscindit, qui eos ad Christum convertit: *Ps. 1. Et erit tanquam lignum quod plantatum est* etc. *Turba autem quae praecedebant, et quae sequebantur.* Hic ponitur honor exhibitus ei verbo. Sed a quibus, a praecedentibus, et sequentibus, scilicet ab his, qui ante adventum fuerunt, et post, et utrique petunt salutem, et habent a Christo: *2. ad Corin. 6. Eandem habentes remunerationem* etc. Turbae autem salutem petebant; unde, *Clamabant dicentes: Hosanna filio David* etc. Haec salus incipitur in praesenti, et perficietur in futuro: *Sup. 1. Ipse enim salvum faciet populum suum* etc. Unde dicebant, *Hosanna* etc. Multi dicunt, quod significat redemptionem. Sed idem est quod obsecro salve. Anna affectum dicit obsecrantis: *Psalm. 11. Salvum me fac* etc. Et istam petunt a filio David. Ita scriptum est *Hiere. 23. Suscitabo David germen iustum* etc. Et sequitur, *In diebus illis salvabitur Iuda.* Et poterit hoc facere, quia filius David? Non, sed quia, *venit in nomine Domini.* Quare? quia venit confitens Dominum: *Ioan. 5. Ego veni in nomine Patris mei, et*

non suscepistis me. Est ergo una salus liberatio a peccatis: *Isa. 35. Ipse veniet, et salvabit nos.* Item alia salus, per quam liberantur ab omni poena: *Isa. 60. Salus autem mea in sempiternum erit, et iustitia mea non deficiet.* Et hoc in excelsis, idest des primo salutem in terris, et postea in caelis. *Et cum intrasset Hierosolymam* etc. Hic agitur de gloria ei exhibita in civitate. Et primo ponitur admiratio turbarum, *Et commota est* etc. idest admirata: *Isa. 60. Tunc videbis, et affluet, et mirabitur, et dilatabitur cor tuum: Psal. 56. Commovisti terram, et conturbasti eam. Dicens, quis est hic?* Et non est mirum si isti mirantur, quia etiam angeli mirati sunt in sua ascensione dicentes: *Quis est hic qui venit de Edon, tinctis vestibus de Bosra? Is. 63.* Ponitur responsio, *Populi autem dicebant, hic est Iesus propheta a Nazareth Galilaeae.* Propheta autem denuntiationis significat. A Nazareth, quia ibi nutritus erat, et inde magis notus, et ideo dicebatur Nazarenus. *Et intravit Iesus in templum Dei, et eiecit ementes, et vendentes.* Supra ostendit Evangelista gloriam quae Christo exhibita est in via, et quae in civitate; nunc autem de gloria quantum ad ea quae facta sunt in templo. Et tria sunt gesta in templo, quae pertinent ad gloriam Christi. Quia primo purgavit templum. Secundo infirmos curavit. Tertio ora infantium aperuit. De istis per ordinem determinat Evangelista. Circa primum primo ponitur visitatio templi. Secundo purgatio. Tertio reprehensio Iudaeorum. Secunda, ibi, *Et eiiciebat* etc. Tertia, ibi, *Dixit eis* etc. Dicit ergo, *Et intravit Iesus in templum Dei* etc. Sed quare intrans civitatem, statim venit ad templum? Una ratio, quia venerat ut hostia immolanda; ideo primo venit ad locum immolationis, et iste erat dies statutus in quo agnus praesentari debebat, ut legitur *Exo. 12.* quod luna decima debebat agnus praesentari, qui debebat occidi quartadecima luna. Sed occisus est in die Iovis in sero. Ergo oblatio fieri debuit in ramis palmarum. Secunda ratio, quia ostendit se esse filium reverendi patris, ut reverentiam exhiberet, venit ad domus patris sui: *Malach. 1. Si ergo pater, ubi honor meus?* Et in hoc datur nobis religionis exemplum, ut cum in civitatem aliquam venimus, quod primo templum adeamus: *Ps. 5. Adorabo ad templum sanctum tuum.* Item egit ut bonus medicus, et qui primo obviat causae morbi. Unde aegritudo et causa corruptionis spiritualis a templo procedit, quia si sacerdos est corruptus, de facili corrumpetur populus; ideo primo adivit templum, ut corruptionem adhiberet primo circa templum: *Ezech. 9. A sanctuario meo incipite* etc. Ad intellectum istorum debetis intelligere, ut legitur *Exo. 23.* quod omnes filii Israel semel in anno habebant comparere coram Domino, et non debebant apparere vacui, sed debebant offerre oblationes suas. Et ita erat quod illi qui de prope habitabant, adducebant secum animalia sua, ut sic lucrarentur. Item, quia aliqui non habebant pecuniam, ideo habebant nummularios qui accommodarent non habentibus, et sic non possent se excusare ab oblatione. Sed quia prohibitum erat, quod non accommodarent ad usuram, ideo usuram non recipiebant, sed munuscula quae coliba dicuntur, scilicet uvas passas, vel huiusmodi. Item, quia aliqui erant pauperes, qui non poterant habere animalia grossa, nec eis crederetur, ideo habebant ministros qui vendebant columbas, et turtures, ne alicui deficeret oblatio. Unde Dominus non reprehendebat oblationes, sed cupiditatem eorum. Dicit ergo, *Et eiiciebat ementes, et vendentes,* ad literam. Vendentes erant ministri sacerdotum. Item habebant nummularios, ideo, *mensas nummulariorum evertit, et cathedras vendentium columbas,* idest in quibus sedebant. Mystice in templo, idest in ecclesia sunt qui lucris temporalibus inhiant, qui de ecclesia eiiciuntur: quia qui volunt divites fieri, incidunt in tentationem, et in laqueum diaboli. Nummularii possunt dici diaconi, quibus datur administratio temporalium, ut habetur *Act. 9.* Unde cum officium dispensationis retorquent ad quaestum, debent eiici de ecclesia. Per columbam intelligitur Spiritus sanctus. Unde vendentes columbas sunt praelati vendentes dona spiritualia, ut ordinem, vel huiusmodi: *Act. 6. Pecunia tua tecum sit in perditionem.* Item potest exponi quod unusquisque est templum Dei: *1. ad Corin. 6. Nescitis quia templum Dei estis vos* etc. Unde debet unusquisque expellere a se venditionem, et emptionem, ut non serviat Deo propter divitias. Item avaritiam, quae per nummularios. Item simoniae pravitatem, evellere etiam appetitum simoniae a corde, qui per cathedras significatur. Sed hic est quaestio literalis, quia habetur *in Ioan. 2.* quod ante traditionem Ioannis factum fuit istud miraculum, hic autem habetur, quod imminente passione. Dicit Augustinus quod bis factum est istud miraculum; ideo magis sunt culpabiles, cum alias reprehensi fuissent. Item dum esset homo despectibilis et humilis, quomodo hoc potuit facere contra voluntatem sacerdotum et magnorum? Hieronymus dicit, quod hoc est unum maximum miraculum quod Dominus fecerit, et quod virtus quaedam radiabat a vultu suo per quam terrebat homines quando volebat. *Et dixit eis* etc. Hic reprehendit eos. Et primo in hoc quod pertinet ad dignitatem templi. Secundo per hoc quod pertinet ad usum. Scriptum est, scilicet *Isa. 56. Domus mea domus orationis est.* Expositio huius habetur *3. Reg. 8.* Unde dicit, *Cum coeli coelorum capere te non possunt, quanto magis domus haec quam aedificavi tibi?* Unde non dicitur domus Domini, quia ibi corporaliter inhabitet, sed quia locus est deputatus ad orandum Deum, sicut aliquis Dominus habet locum ubi petitiones recipit et exaudit, sic templum est locus ubi Dominus vota fidelium audit. Ecclesia vestra specialiter dicitur domus, quia ibi habitat corporaliter in sacramento Christus Deus: *Ps. 147. Non fecit taliter omni nationi* et caet. Unde Augustinus *in regula: In oratorio nihil aliud fiat, nisi ad quod deputatum est.* Consequenter reprehendit eos quantum ad usum, *Vos autem fecistis eam speluncam latronum*: quia ea, quae religionis sunt, in quaestum convertunt, et latrones in spelunca latitant, ut spolient transeuntes, et sibi acquirant quod non est suum. *Accesserunt autem ad eum caeci et claudi.* Hic ponitur quod ad gloriam Christi pertinet quantum ad infirmorum curationem. Caeci vero, qui in templo sunt, significant eos, qui excaecati sunt per ignorantiam: *Isa. 59. Palpavimus sicut caeci parietem.* Claudi dicuntur, qui per vias ambulant

iniquorum: *3. Reg. 17. Ut quid claudicatis in duas partes.* Et isti accedunt ad Christum in templo, et sanat eos. Et congruit huic facto locus, per quod significatur quod morbi spirituales non curantur nisi in ecclesia. Facto ostendit, quia pueri clamaverunt *supra, Benedictus qui venit in nomine Domini: Isa. 53. Ecce Dominus veniet, et salvabit nos, tunc aperientur oculi caecorum.* Sequitur indignatio sacerdotum: unde dicit, *Videntes autem principes sacerdotum* etc. *indignati sunt.* De talibus dicitur *2. ad Tim. 3. Semper proficiunt in peius.* Et primo ponitur reprehensio. Secundo inquisitio. Tertio responsio. Circa primum tria. Primo ponitur causa indignationis. Secundo ponitur indignatio. Tertio ponitur confutatio. Unde videntes mirabilia, quae fecit, scilicet caecos illuminari etc. et non minus fuit quod ementes et vendentes eiecit: hoc enim videntes dicebant ad eum conversi, *Mirabilia testimonia tua, ideo scrutata est ea anima mea, Psal. 118.* Item videntes, *pueros clamantes Hosanna* etc. debebant moveri ad reverentiam: *supra 11. Abscondisti ea a sapientibus et prudentibus, et revelasti ea parvulis, Marci 4. Ut videntes non videant* etc. unde isti pueri laudabant, sed isti sapientes indignati sunt, et dixerunt ei, *Audis quid isti dicunt;* quasi dicerent, Non est iustum, quod homo purus sustineat laudari ut Deus: *Act. 12. Quia Herodes sustinuit ut honoraretur ut Deus,* ideo percussus est ab angelo, et consumptus vermibus expiravit, in quo datur nobis exemplum quod si laudamur supra nos, quod non debemus sustinere. Sed ipse non poterat laudari supra se, quia ipse Deus erat. Sequitur reprobatio. Et primo reprobantur verbo. Secundo facto. *Iesus autem dixit eis utique.* Dominus valde sapienter respondet. Intendebant quod si reprimeret pueros, quod ipsi haberent propositum: si non, haberent accusationem erga eum. Sed Dominus ita sapienter respondet, quod nec pueros reprobavit, nec ipsi habuerunt unde calumniari possent. Unde dixit, *utique audio*, sed nihil contra me dicunt. Sed David dicit, *Ex ore infantium et lactentium* etc. Non dicit dixisti, sed perfecisti, quia quod tales pueri laudant Deum, hoc est ex divina inspiratione, quia Dei perfecta sunt opera, *Deuter. 32.* Unde non ex industria, sed a Spiritu sancto, *Sapien. 10. Qui linguas infantium facit disertas.* Sed quomodo dicit infantes, quia tales non possunt loqui: ergo nec laudare. Dico quod non dicuntur infantes propter aetatem, sed propter simplicitatem, quia a malitia immunes. Apostolus *1. Corint. 14. Nolite pueri effici sensibus, sed malitia parvuli estote.* Item lactentes dicuntur, quia a miraculis commovebantur: in miraculis commoveri est quidem ut lac, quia lac absque difficultate bibitur, sic isti cum dulcedine per miraculum adducuntur ad fidem: *Ad Hebr. 5. Facti estis quibus lacte opus est, non solido cibo. Et relictis illis abiit foras,* etc. Hic confutat facto. Et primo facto quod fit circa se. Secundo facto quod fit circa ficulneam. Dicit ergo quod relictis illis etc. Et derelictio illa fuit signum quod ipsi derelinquerent eum: *Hiere. 51. Curavimus Babylonem, et non est curata.* Et transit in Bethaniam, in domum obedientiae: ibi enim moratur Iesus, *Ad Ro. 6. Et mansit ibi,* quia in obedientibus sibi manet: *Act. 5. Obedire oportet Deo magis, quam hominibus:* et non solum in Bethania, sed in quemcunque obedientem. Unde *Io. 14. Si quis diligit me, sermonem meum servabit* Et sequitur, *Et mansionem apud eum faciemus. Mane autem revertens in civitatem* etc. Hic ponitur confutatio sub quodam figurali facto. Et primo ponitur factum. Secundo discipulorum admiratio. Circa primum primo ponitur occasio miraculi faciendi. Secundo sterilitas arboris. Tertio maledictio. Quarto effectus. Dicit ergo, *Mane revertens* etc. Per hoc significatur sollicitudo, quam habebat de salute Iudaeorum. Unde mane venit sicut operarius sollicitus de diaeta sua, sicut *supra 20.* quod *simile est regnum coelorum patrifamilias, qui exiit primo mane* et caet. *Esuriit,* et corporaliter, et spiritualiter, quia semper desiderat facere voluntatem Patris: *Io. 4. Meus cibus est, ut faciam voluntatem eius qui misit me.* Item corporaliter. Sed quomodo? Cum esset Deus, omnia in potestate sua habebat, unde quando volebat, ieiunabat. Unde *supra 4. Ieiunavit quadraginta diebus, et quadraginta noctibus;* sed quando voluit, esuriit. *Et videns fici arborem.* Sed quare magis in ficu hoc miraculum fecit? quia arbor humidissima est. Unde quod statim aruit, evidentissimum fuit miraculum. Et significat Iudaeam propter duo: tum quia ficus profert grossos, qui citius maturescunt, et isti fuerunt Apostoli qui maiores fuerunt. Item fructus iste sub una cortice multa habet grana, sicut sub una lege fuerunt multi. Et ista erat, *secus viam,* idest Christum, quia in expectatione fuit, et non voluit ad viam venire: ipse enim est via: *Ioan. 14. Ego sum via, veritas, et vita* etc. et *Isa. 40. Haec via, ambulate per eam* etc. *Venit ad eam.* In Marco habetur quod venit ad videndum si aliquid inveniret. Sed quid est, tunc non erat tempus ficuum. Dicendum, quod aliquando Scriptura aliquid ponit, non quod ita sit, sed propter aliquem effectum: unde non venit ut quaereret, sed venit propter suspicionem discipulorum, unde venit propter miraculum exercendum: venit ad eam, quoniam visitavit Iudaeam: *Luc. 1. Visitavit nos oriens ex alto.* Ista habet folia, scilicet observantias legales; sed non fructum: sic aliqui quandam speciem honestatis habent, licet interius mali et perversi sint. Sequitur maledictio, *Et ait illi: Nunquam ex te fructus nascatur.* Videtur quod iniuste egerit, quia non erat tempus ficuum. Item videtur quod intulerit iniuriam possessori: unde quod sicut verba Domini sunt quaedam figura, sic facta. Aliquando Dominus vult manifestare suam doctrinam, et tunc manifestat eam in hominibus: aliquando suam potentiam punitricem, et tunc manifestat eam in aliis. Unde exercuit ibi potestatem ut ostenderet quod Iudaea sterilis futura esset, sicut habetur *Rom. 11.* Sic aliquando contingit quod aliqui mali interius, exterius autem virentes, siccantur a Domino ne alios corrumpant: *2. ad Tim. 3. Homines corrupti mente, et reprobi circa fidem;* sed ultra non proficient: *Luc. 13. Ecce tres anni sunt ex quo venio quaerens fructum in ficulnea hac, et non invenio. Abscinde eam.* Sequitur effectus, *Et arefacta est* etc. *Psal. 21. Aruit tanquam testa virtus mea,* quia in tempore discipulorum Iudaismus aruit, et post legalia aruerunt crescente evangelio. Et ipsi facti sunt abominabiles, *Terra fructifera versa est in amaritudinem a malitia inhabitantium in ea, Ps. 106. Et videntes discipuli.* Hic ponitur admiratio. Secundo admirationis

satisfactio. *Et videntes discipuli admirati sunt:* sicut mirantur homines quando videtur animus bonus, et cito arescit, sic isti mirantur quomodo tam cito aruit. *Respondens autem Iesus* etc. Hic satisfacit. Et primo ostendens virtutem fidei: unde dicit, *Amen dico vobis.* Supra eandem sententiam posuit, sed hic exponit; unde dicit, *Si habueritis fidem* et caet. *et non haesitaveritis.* Quare fides firma debet esse sine haesitatione: *Iac. 1. Postulet autem in fide nihil haesitans* Non solum de ficulnea facietis: Ipse enim per fidem inhabitat in homine, et operatur in homine; ideo sicut ipse facit et ille in quo habitat. *Si dixeritis monti huic* etc. Quidam dicunt quod nunquam factum est Dicit Hieronymus quod multa fecerunt Apostoli quae non scripta sunt Item si non legitur ab eis factum, legitur ab aliis viris apostolicis fuisse factum, ut de quodam Gregorio narratur, ut dictum est supra. Item Dominus non dixit quod fieret, sed quod posset, si necessitas esset; sed necessitas non se obtulit Spiritualiter per montem intelligimus diabolum. Unde si diabolo dixeritis, iacta te in mare, idest in infernum, ita fiet. Vel *in mare*, idest in malos homines. Vel per mare superbia: *Psal. 89. Antequam montes fierent, aut formaretur terra et orbis* etc. Unde si dixeritis superbo: Tolle a iustis, *et iacta te in mare*, idest in malos homines. Vel per montem Christus: unde si dixeritis monti huic, idest Christo, tolle te, scilicet a Iudaeis, et iacta te in mare, idest in Gentiles, qui sunt in mare per turbulentiam: *Act. 13. Quia indignos vos reputastis aeternae vitae, ecce convertimur ad gentes.* Item tangit fidei virtutem quantum ad orationem, quia quaecunque petieritis etc. *supra Petite, et accipietis.*

b Hic reprehendunt inquirendo. Et primo ponitur inquisitio. Secundo confutatio, ibi, *Respondens* etc. Circa primum duo. Et primo ponuntur interrogationes. Secundo Christi responsiones. Et primo ponitur interrogatio Iudaeorum. Secundo Christi, ibi, *Respondens autem Iesus...interrogabo vos* etc. Dicunt ergo, *In qua potestate haec facis?* Ipse eiecerat ementes, et vendentes de templo. Item fecit miracula; ideo petunt in qua potestate et caet. Chrysostomus dicit, quod in mundo erat duplex potestas, scilicet regia, et sacerdotalis; unde quantum ad primum petunt, unde profiteris hanc potestatem habere? Item quantum ad secundum: Quis dedit tibi hanc potestatem? Habes ne a sacerdote, vel a Deo? Sic enim erat quod filii succedebant sacerdotibus in potestate. Quis dedit tibi? Non habes hoc a Caesare, non a sacerdote: unde Chrysostomus: *Omnis homo, qualis est opinio de aliquo apud eum, talem eum existimat; ideo quia ipsi non habebant opinionem bonam de Christo, ideo* etc. Vel ad factum miraculorum potest retorqueri. Et potestas Dei, et potestas diaboli: *Iob 41. Non est potestas in terris quae huic valeat comparari.* Unde *in qua potestate hoc facis*, an Dei, an diaboli. Sed Origenes obiicit, quod si in potestate diaboli faceret, non diceret. Ideo aliter exponit, quia dicit quod potestas Dei multiplex est, quaedam in generali, multae in speciali, et quaedam ad hoc, quaedam ad illud. Unde petunt in qua potestate, idest in quo gradu potestatis, ut de prophetis. Quidam enim habuerunt unam potestatem, quidam aliam. Secundum Chrysostomum quando aliquis interrogat ut discat, tunc ei respondenda est veritas; sed quando ut tentet, tunc reprehendendus est et confutandus. Sic Dominus quia sciebat, quod tentabant, dixit, *Interrogabo vos et ego unum sermonem. Baptismus Ioannis* etc. Baptizavit Petrus, nec dicitur baptismus Petri, et baptizavit Ioannes, et dicitur baptismus Ioannis, quia in baptismo Ioannis totum factum erat hominis, sed in baptismo Petri remittebantur peccata, quod per hominem fieri non poterat: *Io. 1. Ille super quem videris Spiritum descendentem, et manentem super eum, ille est qui baptizat in Spiritu sancto*: licet enim Ioannes baptizaret, non tamen a se: unde *Io. 1. Ipse qui me misit baptizare in aqua, dixit mihi* etc. Consequenter agitur de responsionibus. Et primo de responsione Iudaeorum. Secundo Christi. Verum est quod minores crediderunt, sed pharisaei indignati sunt; ideo si dicerent quod ex hominibus, sequeretur eorum confusio. Item omnes habebant Ioannem sicut prophetam: *supra 11. Quid existis in desertum videre* etc *Et respondentes dixerunt, nescimus.* Mentiuntur: *Psal. 16. Mentita est iniquitas sibi.* Consequenter ponitur responsio Christi, *Nec ego dico vobis.* In quo habetur exemplum, quod qui non vult dicere quod scit, quod Dominus abscondit alia ab eo; unde, *Sine fictione didici, et sine invidia communico. Quid autem vobis videtur? Homo quidam habebat duos filios* etc. Supra Dominus inquisitionem repressit sua interrogatione; hic inquirentes redarguit. Et primo de inobedientia. Secundo de malitia, et hoc secundum duas parabolas, quarum secunda aliam exponit, et declarat. Circa primum duo. Primo ponit parabolam. Secundo expositionem, ibi, *Dicit illis Iesus* etc. Circa primum tria. Primo committit audientibus iudicium. Secundo narrat factum. Tertio requirit sententiam. Dicit, *Quid vobis videtur.* Magnum est testimonium pro eo quod iudicium adversariis committit: *Iob 6. Respondete obsecro absque contentione, et quod iustum est iudicate.* Deinde proponit factum, *Homo quidam habebat duos filios.* Iste homo Deus est. Duo filii sunt duo populi: *Eccl. 32. Intuere in omnia opera Altissimi, duo contra duo, unum contra unum.* Vel duo genera hominum, iusti, et peccatores. Non dicuntur iusti quicunque, sed qui profitentur se iustos, et peccatores non quicunque, sed qui poenitentiam agunt. Vel isti duo filii sunt clerici, et laici. Agitur ergo de obedientia. Et primo ponitur mandatum. Secundo recusatio. Tertio impletio. *Et accedens ad primum.* Primus est populus Gentilium qui incaepit a Noe, sicut populus Iudaeorum ab Abraham. Item primus dicitur gens laicorum, quia clerici sunt propter laicos ad informandum eos. Unde accessit ad primum, idest ad populum gentilem per internam inspirationem, vel per manifestationem angelorum. *Dixit, fili vade operari hodie in vineam meam.* Vinea Dei iustitia est. Operare ergo in vinea, idest opera fac iustitiae. Et dicit *hodie* quasi per totum tempus vitae tuae. Et quando dixit? Quando interius inspiravit dando lumen rationis: *Ps. 5. Multi dicunt, quis ostendit nobis bona? Signatum est super nos lumen vultus tui Domine* et caet. Consequenter ponitur recusatio, *Ille autem respondens ait: Nolo.* Hoc nihil aliud est quam contemnere mandata Dei: *Iob 21. Scientiam viarum tuarum nolumus.* Post sequitur adimpletio, *Postea autem poenitentia motus, abiit: Hiere. 31. Postquam convertisti me, egi*

poenitentiam. Sequitur inobedientia secundi. Et primo ponitur mandatum. Secundo transgressio. Dicit, *Accedens ad alterum*, hoc est iudaicum populum, vel qui iustos se dicunt, *dixit similiter. At ille respondens ait: Eo Domine*. Profitetur iustitiam se servaturum: unde dicit populus iudaicus, *Omnia quaecunque praeceperit Dominus, faciemus, Exo. 24*. Sic etiam dicunt clerici, et quicunque religiosi, unde promisit ire. *Et non ivit: 1. Machab. Vos autem recessistis de via, et scandalizastis plurimos, irritum fecistis pactum, dicit Dominus exercituum*. Tunc expetit sententiam, quis ex duobus voluntatem fecit patris? Primus non promisit, sed fecit; secundus promisit, sed non fecit. Quis ex istis etc. Respondent, et dicunt ei. Primus, quia melius est non vovere, quam post votum promissa non reddere, *Eccl. 5*. Et *2. Pe. 1. Melius est viam veritatis non agnoscere, quam post agnitionem retrorsum abire*. Est enim ibi duplex peccatum: peccatum inobedientiae, et transgressio voti. Consequenter adaptat parabolam. Et primo ponit praeeminentiam Gentilium ad Iudaeos, vel laicorum ad clericos. Secundo rationem assignat. Dicit illis: *Amen dico vobis, quod publicani* etc. Simile dictum est *supra 20. Et erunt novissimi primi* etc. Chrysostomus quaerit, quare magis ponit publicanos et meretrices quam alios. Respondet quod per publicanos intelligit peccatores. Peccatum publicanorum est avaritia, quia cum tributa recipiunt, multa sibi acquirunt, et ultra quam commissum sit sibi, rapiunt. Sed peccatum hominum est avaritia, peccatum mulierum est luxuria, cum sint otiosae, et multa mala docuit otiositas: *Ezech. 16. Haec fuit iniquitas Sodomae, abundantia panis, et otium. Praecedent vos in regno Dei*, idest magis appropinquant ad regnum: *supra 12. Viri Ninivitae praecedent vos* etc. Sequitur ratio. Et primo dicit, quod Iudaei inobedientes fuerunt. Secundo quod publicani obedierunt. Tertio quod non secuti sunt eum. Dicit, *Venit Ioannes ad vos in via iustitiae*, quia in iustitiae viam duxit. Vel in via iustitiae, quia viam iustitiae observavit, scilicet viam poenitentiae. *Et non credidistis, Dicebant enim ei, Helias es tu, et cum dixisset non, dixerunt: Quid ergo baptizas: Io. 1. Publicani autem et meretrices credunt ei*. Et haec habentur *supra 3*. quod venerunt ad Ioannem ut baptizarentur. *Vos autem videntes*, alios, scilicet converti, et implere quod mandaverat, *nec poenitentiam habuistis, ut postea crederetis ei*. Ille enim est pessimus qui de facto suo non poenitet: *Hierem. 8. Nullus est qui agat poenitentiam de peccato suo dicens: Quid feci* etc. *Aliam parabolam audite*. Dominus interrogaverat de baptismo, et noluerunt respondere; modo autem occulte interrogat, ut non percipiant; ideo disserit parabolam, et facit duo. Primo ponit parabolam. Secundo exquirit eorum sententiam, ibi, *Cum ergo* etc. Circa primum duo. Primo ponitur beneficium exhibitum. Secundo ponitur requisitio recompensationis, ibi, *Cum autem* et caet. Tertio ponit ingratitudinem, ibi, *Et agricolae* etc. Circa primum tria. Primo ponitur plantatio vineae. Secundo eius ornatio. Tertio eius locatio. Dicit ergo, *Homo erat paterfamilias qui plantavit vineam* etc. Simile ponitur *Is. 5*. ubi dicitur: *Vinea facta est dilecto meo in cornu filio olei;* hic autem dicit quod paterfamilias plantavit vineam. Dicunt aliqui quod ibi invehitur contram vineam; unde dicit, *Quid ultra debui facere vineae meae*; hic autem contra agricolas. Ideo dupliciter exponitur secundum Hieronymum, et Chrysostomum. Vinea dicitur populus iudaicus: *Is. 5. Vinea Domini domus Israel est*. Quod contra agricolas, quia quantum ad praesens huius malitia non processit ex populo, sed ex principibus: *Ioann. 7. Nunquid aliqui ex principibus crediderunt in eum;* ideo non contra vineam. Haec vinea non est domus Israel, sed iustitia Dei, quae occulte tradita est in sacra Scriptura; unde dicit, *Homo erat paterfamilias, qui plantavit vineam*, idest populum iudaicum; *Psa. 69. Vineam de Aegypto transtulisti:* vel iustitiam posuit in doctrina legis. *Et sepem circumdedit* ei, ad procreationem vineae: unde quae ponuntur ad custodiam, sive sint orationes sanctorum, vel custodia angelorum, dicuntur sepe; unde *Osee 2. Sepiam viam tuam spinis*. Si autem vinea dicatur iustitia, sepe dicit occulta verba Scripturae: secundum enim mysticum intellectum occulta Scripturae non sunt pandenda cuilibet, quia non est sanctum dandum canibus, *supra 7. Et fodit in ea torcular*. Torcular ponitur, ut exprimatur vinum charitatis. Si intelligatur per vineam iudaicus populus, intelligitur per torcular altare holocaustorum. Item intelliguntur martyres, qui pro fide sanguinem fuderunt: *Is 63. Torcular calcavi solus*. Vel potest etiam intelligi ordo prophetarum, in quibus vinum sapientiae est expressum. Vel potest dici profunditas sacrae Scripturae. Item totus fructus vineae congregatur in torculari; sic quicquid potest animus, totum debet congregare ad laudem Dei. *Et aedificavit turrim*. Per turrim templum intelligitur: *Michaeas 4. Et tu turris nebulosa gregis, usque ad te veniet potestas prima*. Vel cognitio Dei: *Prover. 18. Turris fortissima nomen Domini*. Consequenter de locatione, *Et locavit eam agricolis*, idest super certa mercede constituit. Agricolae sunt Moyses, et Aaron qui gubernaculum habuerunt: *Iob 31. Si afflixi animam agricolarum eius*, Gregorius: *Qui praeponuntur populo* etc. *Profectus est peregre*, Dominus non mutando locum, sed hominem in suo arbitrio relinquendo: *Eccl. 15. Deus ab initio creavit hominem, et reliquit eum in manu consilii sui*, idest suo arbitrio dimisit. Unde dicitur peregre proficisci, quando non ad quamcumque culpam poenam infligit. Vel non ita manifeste apparuit sicut prius, scilicet cum apparuit in rubo, *Exo. 3. Cum autem tempus fructuum appropinquasset*. Quicumque facit aliquem fructum, expectat beneficium: et sic Dominus expectat ut reddatur ei beneficium ad suam gloriam. Quantum ad unum hominem fructus non est pueritia, sed in plena aetate: unde cum venit ad adolescentiam, tunc petit fructus: sic cum populus fuit plantatus, et lex data, petit fructum, et non cognoverunt eum: *Hier. 8. Milvus in caelo cognovit tempus suum; populus autem meus non cognovit iudicium Domini. Misit servos suos*, idest prophetas, *ad agricolas*, idest ad Iudaeos, *ut acciperent fructus eius*, idest ut inducerent homines ad bene agendum: *infra 23. Misi ad vos prophetas, sapientes, et scribas, et ex illis occidetis* etc. Post hoc agitur de malitia. Et primo quantum ad primos. Secundo quantum ad secundos. Tertio quantum ad tertios. *Et agricolae acceptis servis* et caet. *Alium caeciderunt*, ut Michaeam: *Alium occi-*

derunt, ut Isaiam: *alium lapidaverunt*, ut Naboth, *Hebr. 11. Lapidati sunt, secti sunt, in occisione gladii mortui sunt.* Item *misit alios.* Item singulariter misit prophetas, ut Moysen, et Aaron, et alios; sed post tempore David misit multos cuneos prophetarum. Vult enim Dominus pugnare misericordiam suam contra malitiam eorum: unde, *Et fecerunt eis similiter: Deut. 30. Vos semper contentiose contra Dominum egistis.* Sequitur tertium, *Novissime autem misit ad eos* etc. quod fuit malitiae consummatae. Et tria facit. Primo ponitur misericordia Domini. Secundo malitia eorum. Tertio executio pravi propositi. *Novissime* etc. *ad Heb. 1. Multifarie multisque modis olim Deus loquens patribus* etc. *Misit ad eos filium suum dicens: Forte* etc. Sed quid est quod dicit, *forte?* Nunquid ignorabat ipse? Hieronymus dicit quod iste modus loquendi dubius significat libertatem arbitrii, ut ostenderet quid futuri essent, quia qui non honorificat Filium, non honorificat Patrem. Vel dicit sic, quia aliqui reveriti sunt eum. Consequenter ponitur propositum malitiae. Et primo ponitur requisitio. Secundo propositum. Tertio malitia. *Agricolae autem videntes filium dixerunt intra se, hic est haeres* etc. ipse enim filius vere haeres est Patris, quia quod petit obtinet: *Psal. 2. Postula a me, et dabo tibi gentes.* Item est haeres, quia quaecunque habet Pater, habet et ipse: non enim dicitur haeres, sicut aliquis alius qui decidente patre habet haereditatem, sed quia semper quod est Patris, ipsius etiam est. Sed contra. Si cognovissent, nunquam Dominum gloriae crucifixissent. Verum est si cognovissent vere, sed cognoverunt per coniecturam. Sequitur propositum, *Venite, occidamus eum: Sap. 2. Morte turpissima condemnemus eum.* Et quod est propositum? Habebimus haereditatem eius: sciebant enim ex lege quod debebat dominari super iudaicum populum. Unde timebant ne imponeret super eos iugum legis, et traditiones eorum destrueret: ideo noluerunt pati iugum Christi: unde passi sunt iugum Romanorum. Unde *Io. 11. Ne forte veniant Romani, et tollant locum nostrum et gentem.* Consequenter ponitur executio, *Et apprehensum eum eiecerunt extra vineam, et occiderunt*, quia extra portam civitatis crucifixerunt eum, et sic quasi alienum a vinea occiderunt: *Isa. 35. Quasi ovis ad occisionem ductus est* etc. Quod eum extra vineam eiecerunt, habetur *in Io. 4.* quod quicunque confiteretur nomen Christi, fieret extra synagogam. Consequenter requirit eorum sententiam, *Cum ergo venerit Dominus vineae, quid faciet agricolis illis.* Ita subtiliter petit Dominus ut iudicent contra se, sicut Nathan fecit David, quando peccavit cum Bersabee. Ponitur sententia, *Malos male perdet*, idest perditione praesenti. Et dicunt *male*, idest acerbe; *supra 7. In ea mensura qua mensi fueritis, remetietur vobis; Sap. 6. Potentes potenter tormenta patientur. Malos male perdet, et vineam suam* etc. idest populum suum, *locabit aliis agricolis*, idest Apostolis, *Qui reddant ei fructum temporibus suis: Ps. 1. Et erit tanquam lignum, quod plantatum est secus decursus aquarum, quod fructum suum dabit in tempore suo: Iob 34. Conteret multos, et innumerabiles, et stare faciet alios pro eis.* Et hic est quaestio, quare in Marco Dominus respondit; hic Iudaei? Solutio. Dico quod primo dixit Dominus, postea ipsi dixerunt. Item *Luc. 20.* habetur, quod cum Dominus hoc non diceret, ipsi dixerunt, *absit.* Responsio vera est, quia primo ipsi dixerunt, post intelligentes quod contra eos esset, dixerunt, *absit.* Item verum est quod principes dixerunt. Et quamvis perciperent quod contra eos esset, non contradicebant, sed populus dixit, *absit. Dicit illis Iesus.* Hic ponitur confirmatio. Et primo ponitur auctoritas Secundo expositio. Dicit, *Numquam legistis* etc. Istud legitur *in Psal. 113. Lapidem quem reprobaverunt aedificantes, hic factus est in caput anguli.* Et ponit quatuor. Primo ponit reprobationem. Secundo dignitatem. Tertio caussam. Quarto admirationem. Dicit, *Lapidem* etc. Lapis Christus est, qui dicitur lapis ex multis similitudinibus: *Is. 28. Ecce ego ponam in fundamentis Sion lapidem angularem* etc. Aedificantes sunt Apostoli. Unusquisque videat quomodo aedificet. Unde ille *lapis, quem reprobaverunt*, idest eiecerunt, *hic factus est*, idest constitutus, *in caput anguli*, idest in caput Iudeorum, et Gentilium. Unde ipse factus est caput ecclesiae. Sed possent dicere: Ipse fecit se caput; Ideo dicit, *A Domino factum est istud* etc. *Ps. 117. Dextera Domini fecit virtutem* et caet Et qualis est ista exaltatio? *Et est mirabile in oculis nostris: Abac. 1. Aspicite in gentibus, et videte, et admiramini, et obstupescite: quia opus factum est in diebus vestris, quod nemo credet cum narrabitur* etc. Tanta enim fuit dignitas, quod non factum fuisset, nisi gratia Dei hoc fecisset: *Ad Eph. 2. Gratia estis salvati a Christo.* Consequenter exponit; et ponit duas conclusiones. Primo quod dictum est de parabola. Secundo sumitur de hoc quod dictum est in auctoritate. Dicitur ergo, *Ideo dico vobis, quod auferetur a vobis regnum*, idest sacra Scriptura, quia amittetis intellectum sacrae Scripturae: *Ioan. 12 Excaecavit oculos eorum, et induravit cor eorum, ut non videant oculis, et non intelligant corde, et convertantur, et sanem eos.* Vel praelationem super ecclesiam fidelium, quia translata est gloria eorum. *Et dabitur genti facienti fructum eius: Is. 55. Ecce testem populi dedi eum, ducem ac praeceptorem gentibus. Ecce gentem quam nesciebas, vocabis, et gentes quae te non cognoverunt, ad te current.* Sed quomodo datur est eis, superius dictum est, quod locavit, hic autem quod datur: quia cum non facit fructum, dicitur conductus, sive mercenarius; sed cum datur, tunc fructum facit. Ponit duplicem poenam, *Et qui ceciderit super lapidem istum, confringetur.* Exponitur secundum Hieronymum, sic ille cadit super lapidem Christum, quando fidem tenet de eo, idest de Christo, sed cadit per peccatum quod contra eum facit. Ideo peccatores cadunt, quia non habent charitatem. *Super quem vero ceciderit, conteret eum.* Cadit autem Christus super infidelibus. Haec est differentia, quia quando vas cadit super lapidem, non confringitur vas propter lapidem, sed propter modum casus, secundum quod magis cadit ab alto; sed quando lapis cadit supra vas, confringit illud secundum magnitudinem lapidis. Sic homo cum cadit super lapidem Christum, tunc confringitur secundum magnitudinem peccati; quando vero fit infidelis, totaliter

conteritur. Vel aliquis cadit super lapidem, quando proprio arbitrio peccat; sed tunc, scilicet lapis super eum cadit, quando Christus punit eum, et tunc totus comminuitur: *Psal. 18. Comminuam eos sicut pulverem ante faciem venti.* Sequitur tempus malitiae, *Et cum audissent, cognoverunt quod de ipsis diceret.* Et sequitur malitia, *Et volentes eum tenere, timuerunt turbas, quia sicut prophetam eum habebant.* Et planum est.

a CAP. XXII.

Et respondens Iesus dixit iterum in parabolis eis dicens: Simile factum est regnum coelorum homini regi, qui fecit nuptias filio suo, et misit servos suos vocare invitatos ad nuptias, et nolebant venire. Iterum misit alios servos dicens: Dicite invitatis: Ecce prandium meum paravi, tauri mei, et altilia occisa sunt, et omnia parata, venite ad nuptias. Illi autem neglexerunt, et abierunt alius in villam suam, alius vero ad negotiationem suam; reliqui vero tenuerunt servos eius, et contumeliis affectos occiderunt. Rex autem cum audisset, iratus est: et missis exercitibus suis perdidit homicidas illos, et civitatem illorum succendit. Tunc ait servis suis: Nuptiae quidem paratae sunt, sed qui invitati erant, non fuerunt digni. Ite ergo ad exitus viarum, et quoscunque inveneritis, vocate ad nuptias. Et egressi servi eius in vias, congregaverunt omnes quos invenerunt malos et bonos, et impletae sunt nuptiae discumbentium. Intravit autem rex ut videret discumbentes, et vidit ibi hominem non vestitum veste nuptiali, et ait illi: Amice, quomodo huc intrasti non habens vestem nuptialem? At ille obmutuit. Tunc dixit rex ministris: Ligatis manibus et pedibus eius, mittite eum in tenebras exteriores, ibi erit fletus et stridor dentium. Multi autem sunt vocati, pauci vero electi.

b Tunc abeuntes Pharisaei consilium inierunt ut caperent eum in sermone. Et mittunt ei discipulos suos cum herodianis dicentes: Magister, scimus quia verax es, et viam Dei in veritate doces, et non est tibi cura de aliquo: non enim respicis personam hominum. Dic ergo nobis quid tibi videtur? Licet ne censum dari Caesari: aut non? Cognita autem Iesus nequitia eorum ait: Quid me tentatis hypocritae? Ostendite mihi numisma census. At illi obtulerunt ei denarium. Et ait illis Iesus: Cuius est imago haec, et superscriptio? Dicunt ei, Caesaris. Tunc ait illis: Reddite ergo quae sunt Caesaris Caesari, et quae sunt Dei Deo. Et audientes mirati sunt, et relicto eo abierunt.

c In illo die accesserunt ad eum Sadducaei, qui dicunt non esse resurrectionem, et interrogaverunt eum dicentes: Magister, Moyses dixit: Si quis mortuus fuerit, non habens filium, ut ducat frater eius uxorem illius, et suscitet semen fratri suo. Erant autem apud nos septem fratres, et primus uxore ducta defunctus est, et non habens semen reliquit uxorem suam fratri suo. Similiter secundus, et tertius usque ad septimum. Novissime autem omnium et mulier defuncta est. In resurrectione ergo cuius erit de septem uxor? Omnes enim habuerunt eam. Respondens autem Iesus ait illis: Erratis nescientes Scripturam, neque virtutem Dei. In resurrectione enim neque nubent, neque nubentur, sed erunt sicut angeli Dei in coelo. De resurrectione autem mortuorum non legistis quod dictum est a Deo dicente vobis: Ego sum Deus Abraham, et Deus Isaac, et Deus Iacob? Non est Deus mortuorum, sed viventium. Et audientes turbae mirabantur in doctrina eius.

c Pharisaei autem audientes, quod silentium imposuisset Sadducaeis, convenerunt in unum, et interrogavit eum unus ex eis legisdoctor tentans eum: Magister, quod est mandatum magnum in lege? Ait illi Iesus: Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et in tota anima tua, et in tota mente tua. Hoc est maximum, et primum mandatum. Secundum autem simile est huic: Diliges proximum tuum sicut teipsum. In his duobus mandatis universa lex pendet, et prophetae. Congregatis autem Pharisaeis, interrogavit eos Iesus dicens: Quid vobis videtur de Christo, cuius filius est? Dicunt ei: David. Ait illis: Quomodo ergo David in spiritu vocat eum Dominum dicens: Dixit Dominus Domino meo, sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum? Si ergo David vocat eum Dominum, quomodo filius eius est? Et nemo poterat ei respondere verbum, neque ausus fuit quisquam ex illa die eum amplius interrogare.

a CAP. XXII.

Dictum est supra quod Christi persecutores provocati sunt ad occidendum eum tribus de causis, ex eius gloria, ex eius sapientia qua confutabat eos, ex eius iustitia qua arguebat eos. Qualiter autem provocati sunt ex gloria Christi, dictum est. Nunc autem dicendum qualiter ex sapientia. Et primo inquantum eorum damnationem praemonstrat. Secundo inquantum disputando confutat, ibi, *Tunc abeuntes pharisaei* etc. In ista parabola, in qua determinatur de probatione Iudaeorum, et vocatione gentium, primo ponitur instructio nuptiarum. Secundo de vocatione gentium. Secunda, ibi, *Et misit* et caet. Tertia, ibi, *Tunc ait servis suis* etc. Dicit ergo, *Et respondens Iesus* etc. Cui respondit? Non est dictum quod alicui loqueretur. Sed eum tenere volebant, ideo non verbis, sed malitiae eorum respondit, ideo in parabolis dicit eis: *Simile est regnum caelorum homini regi* etc. Hic ponitur parabola de nuptiis, et similis parabola ponitur *Luc. 14*. Et non videtur ea-

dèm secundum Gregorium, quia ibi fit mentio de coena, hic de nuptiis. Item nullus exclusus est ab illa coena, hic autem est aliquis exclusus. Unde alia est parabola. Per illam convivium coeleste intelligitur, per istam convivium quod fit in terra. Et ideo illud dicitur coena, quia ab eo nullus excluditur, ab isto aliquis excluditur. Potest dici secundum aliquos quod eadem est parabola, quia antiquitus prandium et coena idem appellabatur, quia non solebant comedere homines nisi usque ad nonam. Vel potest dici quod Lucas dicit quod Matthaeus tacuit. Sed credo quod alia est. Circa istam videamus quis est iste homo rex. Et dicitur quod iste est Deus, et intelligitur persona Patris, quia dicit Filio suo. Sed quare dicit homini regi? Ratio est, ut dicit Origenes, quia rex dicitur a regendo. Nos autem non possumus, nec sumus capaces regni eius secundum quod est, sed regit nos secundum modum nostrum: *Deut. 32. Sicut aquila provocans pullos ad volandum.* Et ideo dicitur homini regi, quia regit nos humano modo. Sed cum videbitur sicuti est, tunc erit rex, quia tunc secundum se reget; unde Apostolus *1. Corin. 13. Videmus nunc per speculum in aenigmate, tunc autem facie ad faciem.* Dicit, *Simile est regnum* etc. Sicut enim in regno sunt multa: est enim rex, regnum, et qui serviunt, sic in illo regno; ideo *simile est homini regi qui fecit nuptias filio suo.* Filius est Christus, de quo dicitur *1. Ioan. ult. Ut simus in vero filio eius. Hic est verus Deus, et vita aeterna.* Quae sunt istae nuptiae, quadrupliciter potest exponi. Primo per unitatem naturae humanae ad divinam, ut humana natura sit sponsa; thalamus fuit uterus virginis: *Psal. 18. Ipse enim tanquam sponsus procedens de thalamo suo.* Et haec expositio habet aliquid dubietatis, quia posset credi quod alia esset persona Patris, alia Filii. Unde potest dici quod iste sponsus est Verbum incarnatum; sponsa ecclesia; unde Apostolus *Eph. 5. Sacramentum hoc magnum est: ego autem dico in Christo, et ecclesia.* Item ipsius Verbi ad animam nostram: fit enim anima particeps gloriae Dei per fidem, et sic fiunt nuptiae nostrae: *Osee 2. Sponsabo te in fide.* Item nuptiae erunt in communi resurrectione; huius autem resurrectionis Christus est via: *Ioan. 14. Ego sum via.* Tunc erunt nuptiae, quando mortale nostrum absorbetur a vita, ut habetur *1. ad Cor. 13.* Sed si loquamur secundum Gregorium, oportet exponere de praesentibus, secundum quod ecclesia Christo, et anima nostra Deo per fidem desponsatur. Sequitur de vocatione Iudaeorum. Et primo ponitur duplex vocatio. Secundo excusatio, ibi, *Rex autem* etc. Circa primum duo facit secundum duas vocationes; unde dicit, *Et misit servos suos* et caet. Et secundum quod dicit ibi Origenes, duplex est ibi litera, quia quaedam litera habet, misit servum suum, quaedam servos suos. Si sit litera, *servum*, sic tria sunt consideranda. Primo invitatio. Secundo vocatio. Et tertio alia invitatio. Fuerunt ergo Iudaei invitati in patriarchis; unde dictum est Abrahae, *In semine tuo benedicentur omnes gentes. Gen. 12. Ad Galat. 3. Abrahae dictae sunt promissiones et semini eius* etc. Primum fuit missus Moyses: *Numeri 12. Non talis servus meus Moyses, qui in omni domo mea fidelissimus est,* Et sequitur, *Quare non timuistis eum? Et nolebant venire: Deut. 31. Adhuc vivente me, et egrediente vobiscum, semper contentiose egistis erga Dominum.* Secunda vocatio est per prophetas, de quibus *Amos 3. Non faciet Dominus verbum, nisi revelaverit secretum suum ad servos suos prophetas.* Vel potest esse litera, *servos*, et tunc per primos significantur prophetae, quibus semper Iudaei rebelles fuerunt: *Act. 7. Vos semper Spiritui sancto restitistis.* Per secundos Apostoli, quibus dictum est *supra 10. In viam gentium ne abieritis.* Vel per primos prophetas primos Apostolos, per secundos successores Apostolorum. *Iterum misit alios servos.* Hic ponitur alia invitatio. Et ponitur augumentum benignitatis ex parte invitantis, et augumentum malitiae ex parte excusantis. In prima vocatione nihil promisit; in ista vero promittit, quia dicit, *Dicite invitatis: Ecce prandium meum* et caet. Istud prandium est spiritualis refectio: *Prov. 19. Sapientia immolavit victimas, miscuit vinum, et posuit mensam suam, misit ancillas ut vocarent ad arcem. Tauri mei, et altilia mea* et caet. Et hoc dictum potest exponi secundum Origenem, quod est dispositio sapientiae Dei. Tauri dicuntur rationes fortes: *Is. 8. In forti manu erudivit me.* Altilia dicuntur quasi alita bene. Altilia dicuntur proprie aves saginatae, quae nutriuntur et impinguantur, et significant subtiles sensus, et fiunt saginatae, quando sacris sensibus multiplicantur, quibus anima saginatur: *Psal. 62. Sicut adipe et pinguedine repleatur anima mea* et caet. Quicquid enim necessarium est, invenitur in sacra Scriptura; ideo *omnia sunt parata: Psal. 18. Lex Domini immaculata convertens animas* etc. Haec est invitatio sapientiae: *Prov. 9. Venite, comedite panem meum, et bibite vinum quod miscui vobis.* Vel significat refectionem spiritualem. Per tauros significantur exempla sanctorum, quae Dominus praeparavit in exemplum: *Iac. 5. Accipite exemplum exitus mali, et longanimitatis, et laboris, et patientiae prophetas* etc. Unde tribulationes sanctorum ponit in exemplum. Secundum Gregorium per tauros significantur patres veteris testamenti, quia taurus ferit cornibus, et in tempore patrum semper quaerebatur vindicta, praecipiebatur oculum dari pro oculo. Per altilia patres novi testamenti, qui omnia dimiserunt pro Christo, et impinguantur sapientia Dei, occisi propter Deum, et utrique occisi sunt. *Omnia parata sunt, venite ad nuptias.* Passus est Christus, aperuit coelos, misit Apostolos. Vel per tauros intelliguntur sacerdotes veteris testamenti, quia taurus est animal immolatitium: per altilia prophetae qui impinguati sunt sapientia Dei. *Sed illi,* scilicet indurati in malitia, *neglexerunt.* Quidam dimittunt ex negligentia, quidam autem ex malitia, qui persequuntur praedicatores; unde dicit, *Illi autem neglexerunt.* Et quae fuit causa? Quia *abierunt unus in villam suam, alius ad negotiationem suam.* Videbantur habere iustam causam exterius, sed Dominus non recipit, quia nulla temporalia debent detinere de veniendo ad Deum. Secundum Hilarium per hoc quod dicit, *in vineam suam,* significat appetitum humanae gloriae: *Ioan. 12. Dilexerunt magis gloriam hominum quam gloriam Dei: Hier. 5. Ego autem dixi, forsitan pauperes sunt, et stulti, ignorantes viam Domini, et iudicium Dei sui.* Per hoc quod dicit, *Alius in*

negotiationem suam, significatur appetitus avaritiae: *Hier. 6. A maiori usque ad minorem omnes avaritiae student.* Secundum Chrysostomum quidam habent occupationem laborando propriis manibus, alii in negotiationem, idest in proprium officium suum. Sequitur, *Reliqui vero tenuerunt servos suos*, idest Apostolos: *Et contumeliis affectos occiderunt*, quia multos occiderunt ex veteri et novo testamento; unde *infra 23. Mitto ad vos sapientes, et scribas, et ex illis occidetis* etc. Et non facit hic mentionem de morte sua, sed solum discipulorum, quia satis superius fecerat mentionem. Tunc sequitur punitio eorum, *Rex vero cum audisset, iratus est* etc. Supra posuit poenam spiritualem, hic autem ponit temporalem. Unde supra dicebatur homini regi; hic autem dicitur rex, quia nomen hominis ad pietatem pertinere videtur, rex vero ad punitionem; ideo hic solum dicitur rex: *Sap. 14. Hos quos in palam homines honorare non poterant propter hoc quod longe essent, a longinquo figura eorum allata, evidentem imaginem regis, quem honorare volebant, fecerunt* et caet. *Rex autem iratus.* Notandum quod quando ira attribuitur Deo, non commotionem significat, sed vindictam, quia irati punire solent; unde ira punitio vocabatur. Quod est notandum contra haereticos, quia solent obiicere Deum veteris testamenti non esse bonum, quia praecepit punitiones etc. Unde *missis exercitibus suis perdidit homicidas illos.* Exercitus sunt spiritus angelici; vel cives Romani qui sub Tito et Vespasiano occiderunt multos: *Psal. 23. Domini est terra, et plenitudo eius. Et civitatem illorum succendit*, quia combustae sunt: *Isa. 1. Civitates vestrae ignis comburet.* Vel potest mystice intelligi, scilicet corpora eorum, vel congregationes haereticorum. Sequitur vocatio gentium, et ponitur examinatio. Et tria facit. Primo ponitur mandatum. Secundo executio. Tertio effectus. Secunda, ibi, *Et egressi* etc. Tertia, ibi, *Et impleta* et caet. Circa primum duo facit. Primo assignat rationem praecepti. Secundo ponit praeceptum. Dicit ergo, *Tunc ait servis suis: Nuptiae quidem paratae sunt, sed qui invitati* etc. Nuptiae quidem praeparatae sunt, idest Filius incarnatus est, secundum illud *Is. 5. Quid ultra potui facere tibi vinea mea? Sed qui fuerant invitati, indigni fuerunt*, idest indignos se reddiderunt. Et quomodo? Sicut dicitur *ad Rom. 10. Ignorantes Dei iustitiam, et suam volentes statuere, iustitiae Dei non sunt subiecti.* Et *Act. 13. Sed quoniam repellitis illud, et indignos vos iudicastis vitae aeternae, ideo convertimur ad gentes*, unde per delictum Iudaeorum salus facta est gentibus: *Apoc. 3. Tene quod habes, ne alter accipiat coronam tuam.* Sequitur mandatum, *Ite ergo ad exitus viarum* etc. Per vias intelliguntur diversa dogmata, quia ista sunt viae quaedam, quae ducunt nos ad veritatem. Gentiles sunt in exitibus dogmatum; unde, *Ite ad exitus viarum*, idest ad illos qui haerent erroneis dogmatibus. Vel aliter: *Populus qui ambulabat in tenebris, vidit lucem, Isa. 9.* Unde per vias intelliguntur actiones bonae, de quibus *Prov. 4. Vias quae a dextris sunt, novit Dominus.* Per exitus quaecunque possunt concurrere ad actiones. *Et quoscunque inveneritis, vocate ad nuptias*; unde *infra ult. Ite, docete omnes gentes* etc. Sequitur executio, *Et egressi servi eius in vias congregaverunt omnes: Marci ult. Illi autem profecti praedicaverunt ubique, Domino cooperante.* Sed quid est quod dicitur bonos, et malos? Potest dici quod illos, qui primo mali, et post boni. Vel potest dici, cum dicit, bonos et malos, quod loquitur comparative, quod inter illos aliqui sunt boni secundum virtutes civiles. Vel bonos et malos, quia postquam congregati fuerint, commiscentur boni et mali. *Et impleiae sunt nuptiae discumbentium*, idest fidelibus: *Supra 13.* simile ponitur, *quam cum impleta esset, educentes, et secus litus sedentes elegerunt bonos in vasa sua, malos autem foras miserunt. Intravit autem Rex* etc. Hic ponitur examinatio congregatorum. Et primo ponitur examinans. Secundo examinatio. Tertio condemnatio. Examinans intravit: intrat enim quando exercet iudicium super eos: *Gen. 19. Intrabo, et videbo* etc. et hoc in finali iudicio. Item in morte. Item quando imminent tribulationes ecclesiae. Sed quis est examinatus? *Vidit hominem non habentem vestem nuptialem.* Quae est ista vestis? Christus: qui sumus Christi, Christum induamus. Apostolus *Rom. 13. Induimini Dominum Iesum Christum.* Quidam enim induunt Christum per sacramentum: *Gal. 3. Quicunque in Christo baptizati estis, Christum induistis.* Quidam sunt in Christo per charitatem, et amorem: *Col. 3. Super omnia autem charitatem habete, quod est vinculum perfectionis. Et pax Christi exultet in cordibus vestris, in qua et vocati estis in uno corpore.* Item per mortis rememorationem. Item per operum conformitatem: *Ad Rom. 13. Induimini Dominum Iesum Christum.* Habere ergo vestem nuptialem est induere Christum per operationem bonam, per conversionem sanctam, per charitatem veram; et si unum deficiat, malum. Tunc sequitur examinatio. Deinde dicit qualiter defecit. Dicit ergo, *Amice.* Amicum vocat per fidem, vel quia ipse amavit eum. Vel potest dici quod ubicunque vocat aliquem amicum, improperando dicit: unde improperat amorem quo amavit eum. *Quomodo huc intrasti non habens vestem nuptialem?* Sed posset dicere aliquis. Qua occasione punivit illum, quia vocavit bonos et malos? Sed noluit quod mali venirent, nisi pararent se, et disponerent se, ut essent boni. Deinde sequitur qualiter defecit; unde sequitur, *At ille obmutuit*, quia non potest habere sufficientem rationem peccator, quare vestem nuptialem contempsit: *Iob 9. Si voluerit contendere cum eo, non poterit respondere ei.* Et concluditur sententia parabolae. Ponitur poena duplex, poena damni, et poena sensus: nam in mundo tripliciter perficitur per intellectum cogitando, per affectum tendendo in summum bonum, item per actum; ideo tripliciter punitur. Unde dicit rex ministris, *Ligatis manibus et pedibus* et caet. Per pedes intelliguntur affectus mali. In mundo isto pedes habent, sed non ligatos, quia possunt fieri boni; sed post ligabuntur, quia post redire non poterunt: *Eccl. 9. Quodcunque potest facere manus tua, instanter operare, quia nec opus, nec ratio, nec scientia erunt apud inferos quo tu properas.* Item modo potest homo proficere in cogitando veritates, sed tunc non; ideo dicitur, *Mittite eum in tenebras exteriores.* Modo enim aliqui peccatores non sunt tenebrosi quantum ad cognitionem exteriorem, licet quoad cognitionem interiorem; sed tunc habebunt

tenebras exteriores. Vel ad literam, quia non solum quoad animam, sed quoad corpus, quia separabuntur a societate sanctorum. Tunc sequitur poena sensus, *Ibi erit fletus et stridor dentium.* Fletus procedit ex tristitia, stridor ex ira. *In Act. 7. cap. Stridebant dentibus in eum.* Aliqui flent pro peccatis, et humiliantur, et mundantur. Ibi erit tristitia, sed non ad humilitatem, sed vertetur in iram. Item stridor propter impatientiam, quia *superbia eorum, qui te oderunt, ascendit semper, Psalm. 73.* Vel potest dici in resurrectione, quia non solum in anima, sed etiam in corpore punientur; vel quia calorem, et frigora patientur: *Iob 24 Transibunt ab aquis nivium ad calorem nimium.* Deinde concludit, *Multi sunt vocati, pauci vero electi,* quia quidam nolunt venire, quidam non habent vestem nuptialem. Unde *supra 7. Arcta est via quae ducit ad vitam, et pauci sunt qui inveniunt eam.*

b Supra Dominus confutavit pharisaeos per parabolam; secundo hic manifestat disputando. Et primo respondendo. Secundo obiiciendo, ibi, *Congregatis autem pharisaeis interrogavit* etc. Et respondet Dominus triplici quaestioni. Primo de solutione tributi. Secundo de resurrectione. Tertio de lege. Secunda, ibi, *In die illa* etc. Tertia, ibi, *Pharisaeis autem* etc. Circa primum tria facit. Primo ponitur interrogatio. Secundo responsio. Tertio effectus. Secunda, ibi, *Cognita autem* etc. Tertia ibi, *Et audientes* et caet. In ista interrogatione tria sunt consideranda. Primo interrogantium intentio. Secundo ministri interrogantes. Tertio interrogatio. Intentio interrogantium aperitur cum dicitur, *Abeuntes inierunt,* idest inter se, *consilium,* scilicet stultum fecerunt ut Iesum caperent in sermone. Et hoc erat stultum, quia ipse erat Verbum Dei, et Verbum Dei non est comprehensibile: *Eccl. 43. Multa loquimur, et deficimus in verbis.* Fuit autem consilium impium: *Psal. 1. Beatus vir, qui non abiit in consilio impiorum, et in via peccatorum non stetit.* etc. Et *Genes. pen. In consilium eorum non veniat anima mea.* Ministri describuntur, cum dicit, *Et mittunt discipulos suos cum Herodianis.* Sed quare non iverunt? Ratio est, quia dolose interrogare voluerunt: unde si ivissent, non haberet locum dolus; sed ipsi etiam discipuli dolosi erant: *Eccl. 10. Secundum iudicem populi, sic et ministri eius. Cum Herodianis.* Qui sunt isti Herodiani? Secundum quod in Luca tangitur, sub Herode facta est Iudaea tributaria Romanis. Iste filius Antipatris alienigenae constitutus est rex a Romanis, ideo voluit compellere Iudaeos reddere censum Romanis. Unde Herodiani, idest famuli deputati sunt ad colligendum institutionem Herodis. Sed iste iam mortuus erat, et dimisit tres filios: unus fuit Herodes, et iste erat tunc praesens, sicut dicitur *in Luc. 23.* quod fuit etiam in morte Domini: ideo facile fuit quod famuli sui irent cum illis. Sed quare iverunt cum herodianis? Una ratio, quia herodiani zelabant pro Imperatore. Ideo discipuli pharisaeorum secum duxerunt eos, ut si diceret quod esset solvendum tributum, accusarent eum ad pharisaeos: si diceret, quod non, tunc herodiani caperent eum. Item isti non cognoscebantur, ideo credebant quod non perciperet; unde faciebant contra illud *Psal. 25. Non sedi in consilio vanitatis, et cum iniqua agentibus non introibo.* Vel aliter, quia cum Iudaea facta esset tributaria Romanis, divisi sunt, quia quidam dicebant quod plebs Deo dedicata non debebat esse homini tributaria. Alii vero dicebant, quod quia pro pace militabant omnium, quod omnes debebant Caesari dare tributum. Ideo illi qui dicebant solvi tributa Caesari, dicebantur herodiani. Positis ministris ponitur interrogatio. Et primo ponitur adulatio. Secundo interrogatio, ibi, *Dic quid tibi videtur* etc. Homines mali ab adulatione incipiunt. Loquuntur bona, *mala autem in cordibus suis. Psalm. 28.* Et primo commendant personam. Secundo doctrinam. Tertio constantiam. Personam commendant ex auctoritate et virtute; ex auctoritate eum dicunt, *Magister.* Et licet mentirentur secundum cor suum, quia non eum magistrum putabant, sed seductorem, ut habetur *infr. ult. cap. Recordati sumus quod seductor ille dixit, quia die tertia resurgam* etc. tamen in veritate erat magister, ut *infra in hoc eodem, Unus est Magister vester* etc. Item, *Scimus quia verax es.* Verax est qui veritatem loquitur; et hoc est proprium Dei, et eius qui Deo coniunctus est: *Psal. 115. Ego dixi in excessu meo, omnis homo mendax: Rom. 3. Est autem Deus verax, omnis autem homo mendax.* Christus autem est Deo coniunctus per unionem, et ideo verax est. Et sic commendatur ab auctoritate. Deinde a virtute, *Et viam Dei in veritate doces.* Primo oportet quod sciat quae doceat: *Sap. 7. Quam sine fictione didici, et sine invidia communico.* Item aliqui docent, sed non utilia; sed iste docet utilia, scilicet viam Dei: *Is. 48. Ego sum Deus tuus docens te utilia* Item aliqui docent quae Dei sunt, sed non in veritate, ut haeretici; iste autem docet in veritate. De istis in *Psal. 24, Vias tuas Domine demonstra mihi, et semitas tuas edoce me. Dirige me in veritate tua* etc. Item commendant de constantia; unde dicunt. *Non est tibi cura de aliquo,* non praetermittis timore alicuius quod debes dicere, vel facere: *Isa. 51. Quis tu ut timeas ab homine mortali?* Et quare. Non enim respicis personam hominum, scilicet contra Deum. Ille enim accipit personam, qui ratione hominis dimittit dicere veritatem quam debet dicere: *Deut. 1. Non accipietis personam cuiusquam.* Et videte qualiter malitiosi erant. Quomodo habebat duo membra, scilicet quod non solverent, ad honorem Dei pertinebat; quod solverent, ad favorem hominum. Unde voluerunt quod favorem Dei quaereret, et viam Dei doceret: et sic si diceret quod non, quod magis volebant, statim caperetur ab herodianis. Sequitur interrogatio, *Dic ergo nobis, Licet ne censum dari Caesari, aut non?* Census erat tributum quod pro capite dabatur. Sequitur responsio, *Cognita autem Iesus malitia eorum* etc. Et primo respondet ad mentem eorum. Secundo ad verba, ibi, *Reddite* etc. Quia hominis est respondere ad verba, Dei autem respondere ad mentem; ideo quia Christus erat Deus et homo, ideo ad utrumque respondet. *Scrutans corda et renes Deus, Ps. Hypocritae.* Et bene dicit hypocritae, quia hypocritae sunt proprie qui aliud in ore habent, aliud in corde. *Quid me tentatis?* Hoc enim erat prohibitum *Deut. 6. Non tentabis Dominum Deum tuum.* Item isti blande allocuti sunt Christum; Christus autem aspere respondit, quia respondet ad cor eorum, non ad verba. Item datur nobis exemplum, quod non debemus adulato-

ribus credere: *Prov. 29. Princeps qui libenter audit verba mendacii, omnes ministros suos habet impios.* Item quando vult aliquid respondere, non potest melius confutare opponentem, quam secundum verba sua. Unde primo ponit quaestionem. Secundo ex responsione elicit veritatem. Et primo quaerit de numismate. Secundo de forma: sensibiliter enim volebat ostendere intentum: *Prov. 14. Doctrina prudentum facilis. Dicit: Ostendite mihi numisma census*, idest denarium qui pro censu datur. Iste denarius valet decem usuales, et quilibet solvit unum denarium. Deinde quaerit de forma, *Cuius est imago haec et superscriptio* etc. In quolibet enim denario publici forma ponitur inscriptio, sic erat in isto. Dicunt, *Caesaris:* intelligatis non Caesaris Augusti, sed Tyberii Caesaris. Et debetis intelligere, quod Dominus interrogabat, non erat ex ignorantia, sed potius ex dispensatione. Bene erat tantae aetatis, et tantum inter homines conversatus fuerat, quod bene noverat formam denarii, sed petiit ad significationem. Consequenter concludit veritatem, *Reddite ergo quae sunt Caesaris Caesari, et quae sunt Dei Deo;* quasi dicat, Vos estis Dei, et Caesaris, et habetis in usu vestro et quae Dei sunt, et quae Caesaris, et divitias naturales a Deo, scilicet panem et vinum, et de his date Deo: habetis ista artificialia, ut denarios a Caesare, et haec Caesari reddite. Mystice. Sic nos habemus animam quae est ad imaginem Dei, ideo eam Deo reddere debemus. Secundum ea quae a mundo habemus, pacem cum mundo habere debemus: etiam sancti viri hic elevati a mundo, quia tamen in mundo cum illis conversantur, debent pacem requirere Babylonis, ut habetur *Baruch 1.* Et hoc est quod omnia quae sunt carnis, quae sunt mundi, vel hominum cum quibus conversantur, reddant Deo. Sequitur effectus, *Et audientes mirati sunt, et relicto eo abierunt.* Mirum fuit, quia statim sapientia sua visa debuissent esse conversi, sed non potuerunt capere, et recesserunt: *Psal. 138. Mirabilis facta est scientia tua ex me, confortata est, et non potero ad eam.*

c Hic ponitur secunda interrogatio: et tria facit. Primo ponitur interrogatio. Secundo responsio. Tertio effectus. Secunda, ibi, *Respondens autem Iesus* etc. Tertia, ibi, *Et audientes* etc. Circa primum primo ponitur dispositio, et conditio interrogantis. Secundo interrogatio. Dicit ergo, *In die illo.* Et quare in die illo. Non sine ratione, quia cum viderunt illos confusos, non sine praesumptione quaesierunt eum. Sed secundum Chrysostomum concordati erant ad invicem, quod caperent eum in sermone, et quilibet volebat honorem victoriae: ideo illis confusis isti accedere voluerunt: *Iob 19. Venerunt latrones eius, et fecerunt sibi viam per me.* Duae enim erant sectae, Pharisaei, idest divisi, et Sadducaei, idest iusti. Et hi errabant in dogmatibus, quia non recipiebant prophetias, nec credebant resurrectionem. Item credebant quod mortuo corpore totus homo moreretur: et hoc est quod dicit, *Qui dicunt non esse resurrectionem.* Sequitur interrogatio. Et primo ponit legem. Secundo casum. Tertio interrogationem. Dicunt ergo, *Et interrogaverunt eum dicentes: Magister, Moyses dicit: Si quis mortuus fuerit non habens filium* et caet. *Deut. 25.* Quae fuit causa legis? Populus carnalis fuit. Unde nil nisi temporalia quaerebat. Lex ergo illa promisit. Manifestum enim est, quod homo non potest durare in se, ideo consolatio est ei, quod maneat in suo simili, scilicet in filio; et hoc natura desiderat, ut quod non potest in se salvari, salvetur in suo simili. Unde contingebat, quod aliquis sine filio moreretur, ideo subvenit huic casui Moyses secundum hanc legem, ut frater suus haberet uxorem suam. Nec ponebatur extraneus, qui nihil pertineret ad eum. Item non haberet tantam curam de domo, et familia sicut frater: et hoc est quod dicit, *Ut suscitaret semen fratri suo*, idest generet filium qui habeat haereditatem illius. Posita lege, ponunt casum, *Erant apud nos septem fratres, et primus uxore ducta defunctus est, et non habens semen reliquit uxorem suam fratri suo* etc. Potest esse quod talis casus accidit, vel quod ipsi confinxerunt. Tamen secundum Augustinum per septem fratres homines mali significantur, qui in septem aetatibus moriuntur sine fructu. Apostolus *Rom. 6. Quem fructum habetis, vel habuistis in his, in quibus nunc erubescitis?* Ista mulier est mundana conversatio: *Psal. 100. Ipsi peribunt, tu autem permanebis, et omnes sicut vestimentum veterascent.* Unde quaerunt: Omnes mortui sunt, et omnes eam habuerunt. *Cuius uxor erit in resurrectione*, quum omnium esse non poterit? Ista opinio non est bona, et est contra pharisaeos, quia credebant quod resurrectio debet esse quantum ad hanc vitam, quod quisque rehabeat uxorem suam et possessionem suam etc. Unde dicunt, cuius erit uxor? quia non potest esse uxor omnium. Ista opinio reprobatur *in Iob 7. Non revertetur in domum suam.* Unde non resurget ad eumdem modum vivendi. Sequitur responsio. Et primo ostendit errorem et causam. Secundo insinuat veritatem; unde dicit, *Respondens Iesus ait: Erratis*, idest erroneam opinionem habetis: *Sap. 2. Cogitaverunt, et erraverunt. Excaecavit enim eos malitia eorum.* Et quae est causa erroris? *Nescientes Scripturas.* Unde non meditabantur in mandatis Dei: *Psal. 118. Super senes intellexi, quia mandata tua quaesivi.* Unde qui meditatur in mandatis Dei, potest vitare errores: unde *Io. 5. Scrutamini Scripturas.* Isti autem non scrutabantur, ideo errabant, sicut faciunt aliqui qui male intelligunt. Item aliqui nescientes virtutem Dei, volentes virtutem Dei metiri secundum inferiora: *Rom. 1. Invisibilia Dei* etc. *In resurrectione neque nubent, neque nubentur.* Manifestat propositum. Et quia duo dixerat, scilicet quod nesciebant Scripturas, nec virtutem Dei; ideo primo declarat quod virtutem Dei ignorabant; secundo quod Scripturas. Et cum primo dixerit de Scripturis, quare hoc secundo declaratur? Chrysostomus respondet, quia cum aliquis disputat cum aliquo qui errat ex malitia, primo debet allegare auctoritatem; quando cum eo qui ex ignorantia, primo debet proponere rationem, et post auctoritatem: sic facit Dominus. Primo rationem proponit; unde dicit, *In resurrectione* etc. Primo secundum literam verum est, *Neque nubent* et caet. quia tunc non erit necessarium sicut nunc est. Hieronymus: Aliter accipitur nubere secundum latinum, aliter secundum graecum, quia proprie nubere secundum latinum mulierum est: unde dicitur esse neutrum passivum; sed secundum graecum viri nubent, idest ducunt uxores, mulieres nubentur, non nubent; ideo dicit, *non nubent viri, nec nubentur*, mulieres. Cum enim nuptiae sint

ad prolis procreationem, ut conservetur homo in esse in suo simili, qui non potest in seipso conservari, ideo cum resurrectio fiat ad immortalitatem, tunc non erunt necessariae nuptiae. Ideo isti errabant, et virtutem Dei ignorabant. *Sed sunt sicut angeli in caelo.* Ille status est status praemii, et finis istius vitae: *Iob 14. Putas ne homo mortuus rursum vivat? Cunctis diebus quibus nunc milito, expecto donec veniat immutatio mea;* et illa immutatio erit praemium. Vita illa erit refulgentium intellectu. Sed quare erunt similes angelis? Quia erunt immunes a passionibus, quia nunc homo habet intellectum adnexum sensibus, et in hoc excedunt angeli, sed tunc depurabitur, ideo similes erunt angelis: *2. Reg. 14. Sicut enim angelus Domini, sic est Dominus meus Rex, ut nec benedictione, nec maledictione moveatur.* Unde qui habent animum a passionibus elevatum, similes sunt angelis. Passiones autem quae magis faciunt homines bestiales, sunt passiones venereorum, quae exercentur per coniugium; ideo tunc nec nubent, nec nubentur. Item quidam dixerunt, quod non omnes resurgent, sed solum homines. Sed hoc Augustinus destruit dicens, quod sexus resurget; sexus autem non salvatur in homine solum. Hanc opinionem tollit, cum dicit, *Nec nubent, nec nubentur*, qua datur intelligi, quod uterque sexus, sed nec nubent etc. *De resurrectione mortuorum* etc. Postquam ostendit, quod ignorabant virtutem Dei; hic ostendit, quod ignorabant Scripturas; unde *non legistis quod dictum est a Domino dicente vobis: Ego sum Deus Abraham* etc. hoc scribitur *Exo. 3.* Sed quaerit Hieronymus, cum aliae auctoritates sint magis expressae de resurrectione, ut habetur *Isa. 6.* et *Eze. 33.* et *Dan. 12.* quare istam quae ambigua est posuit. Respondet, quod non recipiebant prophetas, sed quinque libros Moysi. Et quomodo facit ad propositum? Dicit ego sum Deus Abraham, Deus Isaac, et Deus Iacob. Deus dicitur aliquorum in colendo eum. Isti ergo colunt eum. Sed colere Deum non est mortuorum, sed viventium. Ergo Abraham, Isaac, et Iacob vivunt, sed non secundum corpus: ergo secundum animam. Sed quid valet hoc ad resurrectionem? Valet, quia isti dicebant animam non esse; ipse autem ostendit animam remanere: et si anima remanet: ergo et resurrectio, quia naturaliter anima inclinatur ad corpus. Sed quid est quod dicit, quod non est Deus mortuorum? Verum est secundum corpus. Est tamen etiam Deus mortuorum, quia vivunt secundum spiritum: *Rom. 14. Sive vivimus, sive morimur, Domini sumus.* Item est contra haereticos qui damnant patres veteris testamenti, quia hic dicit, quod vivunt secundum animam. Item dicit singulariter, quia in aliis gentibus quilibet Deum suum habebat. *Audi Israel, Dominus Deus tuus unus est, Exod. 20.* Sequitur effectus, quia mirabantur: *Et audientes turbae mirabantur in doctrina eius: Psal. 118. Mirabilia testimonia tua Domine* etc.

e Supra Dominus respondit quaestioni factae de solutione tributi, quaestioni etiam de resurrectione; hic autem respondit quaestioni de comparatione mandatorum divinorum; et duo facit. Quia primo ponitur interrogatio. Secundo responsio, ibi, *Ait illis Iesus* etc. Circa primum duo facit. Primo describit nequitiam interrogantium. Secundo interrogationem, ibi, *Magister quod est mandatum* etc. Nequitiam describit quantum ad tria. Primo quantum ad impudentiam. Secundo quantum ad excogitatam malitiam. Tertio quantum ad fraudulentiam. Quantum ad impudentiam, cum dicitur *Audientes* etc. Iam confutaverat pharisaeorum discipulos, et Sadducaeos, unde ex hoc satis poterant ei credere, et erubescere. Unde Chrysostomus: *Livor et ira impudentiam nutriunt, et causant.* Sed isti non propter hoc dimiserunt, quin adhuc interrogarent eum: *Isa. 56. Canes impudentissimi nescierunt saturitatem.* Et significatur quod quamvis hoc audirent, non tamen siluerunt. Aliquis servat silentium sponte, et hoc est prudentis. Item aliquis servat, quia imponitur ei silentium, et hoc est imprudentis: *Eccl. 20. Est tacens, non habens sensum loquelae. Est tacens, sciens tempus apti temporis: Eccl. 3. Est tempus tacendi, est tempus loquendi.* Item tangitur excogitata malitia, quia ut melius convincant eum, simul congregantur: *Psal. 2. Principes convenerunt in unum adversus Dominum. Convenerunt in unum.* Potest dici, quod Pharisaei, et Sadducaei convenerunt, quamvis in sectis differrent, tamen in unum ad tentandum Dominum. Vel pharisaei convenerunt in unum adversus Dominum. Item fraudulentia significatur, quia cum in multitudine essent congregati, noluerunt quod omnes interrogent, sed unus, ut si ille vinceretur, alii non confutarentur, et si iste vinceret, omnes in eo gloriarentur. *Et interrogavit eum unus ex eis legis doctor tentans eum,* quia non animo addiscendi: *Iob 16. Aperuerunt in me ora sua, et exprobrantes percusserunt maxillam meam.* Hic potest esse obiectio litteralis, quia Marcus dicit, quod Dominus intuitus eum dixit: Non longe es a regno Dei. Et quomodo hic dicitur quod tentat eum? Solvit Augustinus, quia primo venit causa tentandi, sed cum Christus satisfaceret ei, consensit ei. Et ideo quod tentavit eum, debet referri ad principium; quod non longe est a regno Dei, debet retorqueri ad finem. Et sic non fuit mirum si verba Domini animum eius mutaverunt. Sciendum autem quod aliqui tentant, eo quod non sunt certi, quia secundum quod dicit sapiens *Eccl. 19. Qui cito credit, levis est corde.* Iste cum multa audisset de Christo, voluit experiri si talis esset: et haec tentatio non esset mala; unde dicit, *Magister quod est mandatum magnum in lege* etc. Haec tamen quaestio videbatur calumniosa, et praesumptuosa: calumniosa, quia omnia mandata Dei sunt magna: *Prov. 6. Mandata lucerna, et lex lux.* Item indeterminate quaesivit, quia omnia sunt magna, ut si responderet de uno, obiiceret de alio. Item fuit praesumptuosa, quia non deberet de magno quaerere, qui minimum non implevit: *Iob 15. Quid te elevat cor tuum, et quasi magna cogitans, attonitos habes oculos?* Et poterat esse, quod esset controversia super hac quaestione inter eos, quia aliqui dicebant salutem esse in aliquibus exterioribus; unde *Isa. 29. Populus hic labiis me honorat, cor autem eorum longe est a me.* Sed respondet Dominus, quod solum est in interioribus; unde sequitur responsio, *Ait Iesus ei: Diliges Dominum tuum* etc. Et non solum respondet ad quaestionem propositam, sed veritatem docet. Et primo docet quod sit primum. Secundo quod ei sit simile. Tertio rationem assignat. Secunda, ibi, *Secundum autem simile est huic* etc. Tex-

tia, ibi, *In his duobus mandatis universa lex* etc. Dicit ergo, *Diliges* etc. Istud scribitur *Deut. 6.* Item Dominus per Moysen dicit *Deut. 10. Nunquid Dominus petit a te, nisi ut timeas, et diligas eum?* Ergo duo praecipit, timorem scilicet, et dilectionem. Et quare non respondet Dominus de timore, sicut de dilectione? Dicendum, quod quidam timent Deum, qui timent pati ab eo, ut qui timent poenam gehennae, vel qui timent amittere aliquod quod habet a Deo, et hic est timor servilis, quia illud diligit in quo timet puniri: alius est, qui ipsum Deum timet propter se, qui timet eum offendere, et talis timor est ex amore, et ex hoc timet, quod amat. Ergo principium est amor: *1. Joan. 4. Deus charitas est, et qui manet in charitate, in Deo manet, et Deus in eo.* Et ideo dicit, *Diliges Dominum:* non timeas, quia Deus diligendus est, sicut primum diligibile, quia ipse finis primus est, sed quaecunque alia diliguntur propter finem. Qui ergo diligit Deum ut finem, diligit in toto corde: *Ioel. 2. Convertimini ad me in toto corde vestro.* Et quantumcunque nitamini, non poteritis eum comprehendere, quia Deus maior est toto corde. Sed quid est quod dicit, *Ex toto corde tuo, et ex tota anima tua, et tota mente tua?* Chrysostomus exponit sic. Quia in dilectione sunt duo: unum quod est principium; secundum quod est dilectionis effectus, et sequela dilectionis. Principium dilectionis est duplex, Dilectio enim potest fieri ex passione, et ex iudicio rationis: ex passione, cum nescit homo vivere sine eo quod diligit; ex ratione, secundum quod diligit, ut ratio dictat. Dicit ergo quod ille ex toto corde diligit, qui diligit carnaliter; ille ex anima, qui ex iudicio rationis. Et nos Deum utroque modo debemus diligere carnaliter, ut cor carnaliter afficiatur circa Deum: unde in *Ps. 83. Cor meum, et caro mea exultaverunt in Deum vivum.* Tertium est sequela dilectionis, quia illud quod diligo, libenter video, libenter de eo cogito, libenter facio quod ei placet: *Io. 4. Qui diligit me, sermones meos servabit,* et totum referet in ipsum: *Ps. 83. Quam dilecta tabernacula tua Domine virtutum, concupiscit, et deficit anima mea in atria Domini.* Et possumus addere illud quod Lucas addit, *Et in omni fortitudine tua,* quia qui Deum diligit, totum se transfert in illum, et fortitudinem expendit in ipsum. Augustinus sic distinguit inter cor, et animam, et mentem secundum tria, quae procedunt ex ipsis. De corde exeunt cogitationes, ut habetur *supra 15.* ex anima vita procedit, ex mente scientia, et intelligentia. Unde quod dicit, *ex toto corde,* intelligendum est, ut omnes cogitationes in ipsum referamus; quod *ex tota anima,* quod tota vita: quod *ex tota mente,* ut tota scientia referatur in eum, idest ut scientiam captives in obsequium ejus: *2. Cor. 10. In captivitatem redigentes omnem intellectum in obsequium Christi.* Magistralis quaedam glossa exponit quod anima est imago Dei secundum suas potentias, secundum memoriam, intelligentiam, et voluntatem, ita quod illud quod dicitur *ex corde,* ad intelligentiam referatur; quod dicitur *ex anima,* ad voluntatem; quod *ex mente,* ad memoriam, ita ut perfecte Deo vivatur. Origenes sic exponit. Diliges Deum ex tota anima, ita ut sis paratus animam tuam ponere pro eo si necesse est: *Io. 13. Animam meam pono pro te.* Sed differentia est inter mentem, et cor: mens enim dicitur a metiendo; cor sumitur pro simplicitate intellectus; mens vero quoad prolationem, quia per sermonem metitur intellectus, sive cogitatio: unde vult dicere quod in locutionibus, et in meditationibus Deum totaliter diligamus. Hoc posito subdit, *Hoc est primum et maximum mandatum:* maximum capacitate: istud enim est, in quo omnia continentur, quia in isto dilectio proximi continetur, secundum quod *1 Ioa. 4.* dicitur: *Qui diligit Deum, diligit et fratrem suum,* et ideo maximum. Item primum origine, maximum dignitate, et capacitate. Non primum in Scriptura, quia in Scriptura primum mandatum fuit, *Dominus Deus tuus Deus unus est, Deut. 6.* Et quare? Quia omnis inclinatio appetitivae virtutis est in amore: ideo habemus mandatum quod colamus Deum in dilectione: *Ad Rom. 13. Plenitudo legis dilectio est: Ad Eph. 3. In charitate radicati et fundati.* Secundo ponit secundum mandatum: *Secundum autem simile huic est: Diliges proximum tuum sicut teipsum.* Voluit significare quod in mandatis est ordo. Et quae est causa? Constat quod mandata sunt de actibus virtutum; virtutes autem habent ordinem, quia una dependet ab alia, et sicut virtutes, sic et mandata. Sed quare dicit quod est simile primo, quia quando diligitur homo, cum homo sit ad similitudinem Dei, diligitur Deus in illo; ideo simile est primo mandato quod est de dilectione Dei. Sed quid intelligit nomine proximi, cum dicit, *Diliges proximum.* Istud satis significatur in parabola *Luc. 10.* ubi quaeritur, quis tibi videtur, quod fuerit eius proximus, et respondetur, *Qui fecerit misericordiam in eum.* Unde qui debet facere misericordiam nobis, vel nos ipsi, sub nomine proximi continetur. Sed non est aliqua rationalis creatura, cui non debeamus misereri, et a converso: et ideo sub nomine proximi continetur homo, et angelus. Et quod dicit, *sicut teipsum,* non intelligitur quantum teipsum, quia hoc esset contra ordinem charitatis; sed *sicut teipsum,* idest eo fine quo teipsum: vel eo modo quo teipsum, idest fine, quia te non debes diligere propter te, sed propter Deum, sic etiam proximum. Apostolus *1. Cor. 10. Omnia in gloriam Dei facite.* Item in eo quod teipsum diligis, diligis te in eo in quo vis tibi bonum, et tale bonum, quod sit secundum te et legem Dei, et hoc est bonum iustitiae. Sic etiam et proxime debes optare bonum iustitiam; unde debes eum diligere, vel quia iustus est, vel quia iustus sit. Item debes eum diligere eo modo quo teipsum, quia cum dico, diligo istum, dico volo bonum ei. Unde actus dilectionis cadit super duo: vel super ipsum, qui bonus est, vel super ipsum bonum quod volo sibi: unde diligo istum, quia volo ipsum esse bonum mihi: unde aliquis diligit bona temporalia, quia scit ea bona esse sibi; aliqui vero diligunt aliquid, quia bonum est in se, sic debes diligere teipsum, et etiam proximum. Consequenter assignat rationem, quare ista duo sint maxime mandata: *In his duobus mandatis universa lex pendet, et prophetae.* Tota doctrina legis et prophetarum dependet ab his. Finis in appetibilibus se habet ut principium in speculativis: procedit enim scientia a principiis ad conclusiones, et sic tota scientia ex principiis iudicatur, sicut et in omnibus operabilibus totum dependet a fine. Quia ergo dilectio est finis: *1. ad Tim. 1. Finis praecepti est charitas:* ideo ab istis dependent omnia

alia, et haec est expositio Augustini. Origenes sic exponit. In his, idest in observantia istorum dependet intellectus legis, et prophetarum, quia qui haec observat, meretur intelligentiam legis, et prophetarum: *Eccl. 2. Qui timetis Dominum, diligite illum, et illuminabuntur corda vestra: Ps. 118. A mandatis* tuis *intellexi, propterea odivi omnem viam iniquitatis. Congregatis autem* etc. Postquam responderat eis, ipse voluit obiicere: et facit duo. Primo ponitur interrogatio. Secundo eius effectus, ibi, *Nemo poterat* etc. Circa primum primo proponit interrogationem. Secundo responsionem. Tertio obiicit contra. Dicit ergo, *Congregatis autem Pharisaeis*. Congregati autem erant ad tentandum; unde ponit interrogationem, *Quid vobis videtur de Christo, cuius filius est?* Haec quaestio difficillima erat, et congrua: difficillima, quia habetur *Isa. 55. Generationem eius quis enarrabit?* Erat et congrua, quia habebant opinionem, quod esset purus homo, et non credebant ipsum esse Deum, quia sic non tentarent eum, quia scriptum est *Deut. 6. Non tentabis Dominum Deum tuum;* ideo ut ostendat se Deum dicit, *Quid vobis videtur* etc. Sequitur responsio. *Dicunt ei: David*. Christi enim erat duplex generatio: una secundum carnem, alia secundum divinitatem, secundum quam est filius Dei Patris, de qua dicitur *Ps. 2. Dominus dixit ad me, filius me es tu* etc. Ideo ipsi respondent de generatione secundum carnem, cum dicunt, *David: Hier. 23. Suscitabo David germen iustum*. Et *ad Rom. 1. Qui factus est ei ex semine David secundum carnem*. Et isti insufficienter responderunt, quia insufficienter cognoscebant eum. Tunc obiicit ut eis det intelligere aliam generationem. *Quomodo ergo David in spiritu vocat eum Dominum dicens, Dixit Dominus Domino meo* etc. *Psal. 109*. Habetur in lege quod pater maior est filio. Non ergo filius Dominus est patris. Ergo vel Christus non est filius David, vel in eo est aliquid maius David, cum vocet eum Dominum. Sed forte dicerent quod David fuit deceptus: quod removet, quia in spiritu hoc dicit, unde Spiritu sancto Dei locuti sunt homines, *2. Petr. 1*. Possumus autem tria videre in auctoritate ista Psalmi. Primo praeeminentiam ad sanctos, aequalitatem ad Patrem, et dominium super rebelles. Praeeminentiam ad sanctos, cum dicit, *Dixit Dominus* etc. Dominus, scilicet pater, *Domino*, scilicet filio: ipse enim filius habet dominium super omnes sanctos: nullus enim sanctus illuminatur nisi a lumine vero: ipse enim est lumen verum; *Io. 1. Vita erat lux hominum*. Si ergo ipse est, cuius participatione omnes sancti lumen recipiunt, praeeminentiam habet ad omnes sanctos in eo quod dicitur, *Tecum principium in die virtutis tuae, in splendoribus sanctorum* etc. unde ipse originaliter est splendor omnium sanctorum. Item aequalitas Patris tangitur, cum dicitur, *Sede a dextris meis:* non quod sint sedes locales, sed metaphorice, quia honorabilior locus est sedere a dextris. Dicere enim est emittere verbum. Quod ergo dixit Dominus, *Sede a dextris meis*, quid est aliud nisi generando me Verbum, dedit mihi potestatem, aequalitatem, et auctoritatem. Potest etiam exponi de temporalibus, idest in potioribus bonis, sed non est ad propositum: Dominus enim semper videtur a dextris, ut in *Mar. ult. Viderunt iuvenem sedentem a dextris*. Et Stephanus *Act. 7*. vidit Iesum sedentem a dextris virtutis Dei. Et quid fiet de inimicis eius? Ei omnes subiicientur; unde subdit, *Donec ponam inimicos* etc. Isti vel sunt penitus infideles, vel hi qui noluerunt obedire et subesse; unde istos ponet, *Scabellum pedum tuorum*. Scabellum enim est quod ponitur sub pedibus; illud autem quod est sub pedibus, totaliter ei subiicitur, non autem illud quod est in manu. Quidam ponuntur scabellum ad punitionem, quidam ad salutem: ad punitionem, qui nolunt facere eius voluntatem, ad salutem, qui faciunt eius voluntatem. Sed obiiciunt Ariani. Ergo non est aequalis Patri. Dico quod legitur utrumque, et quod subiicitur Patri, et est aequalis Patri: *1. ad Corin. 15. Oportet autem illum regnare, donec ponat inimicos sub pedibus*. Item Christus sibi omnia subiiciet: *Philip. 3. Reformabit corpus humilitatis nostrae configuratum corpori claritatis suae*. Unde illud dicit ad demonstrandum unitatem potestatis: unde omnia quae potest Pater, eadem potest et Filius. Sed quid est quod dicit? *Donec ponam inimicos tuos* etc. Ergo videtur quod postquam supposuerit inimicos, quod ultra non sedebit a dextris. Dicendum, quod *donec* aliquando importat tempus determinatum, aliquando infinitum. Hic vero importat infinitum. Sed diceret aliquis: Nonne multi rebellant Christo? Ita, verum est quod multi rebellant, et ideo poterat esse dubium de tempore quando multi rebellarent: ideo voluit Christus exprimere *Si ergo David vocat eum Dominum, quomodo filius eius est?* Ergo Dominus est et Filius, quia Filius est secundum carnem, quia ab ipso traxit originem, et Dominus secundum divinitatem. *Et nemo poterat respondere ei verbum*. Hic ponitur effectus, et est duplex, quia Christus et fuit respondens, et opponens: quia opponens, nemo poterat respondere: *Iob 9. Si voluerit contendere cum eo, non poterit ei respondere unum pro mille*. Item quia respondendo confutaverat eos; ideo sequitur, *Nec ausus fuit quisquam ex illa die eum amplius interrogare*. Ideo potestis videre, quod isti non interrogabant ut eos doceret, sed ut eum tentarent: *Deuter. 32. Interroga patrem tuum, et annuntiabit tibi*.

a CAP. XXIII.

Tunc Iesus locutus est ad turbas, et ad discipulos suos dicens: Super cathedram Moysi sederunt scribae, et pharisaei. Omnia ergo quaecunque dixerint vobis, servate, et facite, secundum opera vero eorum nolite facere. Dicunt enim, et non faciunt. Alligant autem onera gravia, et importabilia, et imponunt in humeros hominum: digito autem suo nolunt ea movere. Omnia vero opera sua faciunt ut videantur ab hominibus: dilatant enim phylacteria sua, et magnificant fimbrias. Amant autem primos recubitus in caenis, et primas cathedras in synagogis, et salutationes in foro, et vocari ab hominibus Rabbi. Vos autem nolite vocari Rabbi: unus est enim magister vester, omnes autem vos fratres estis. Et patrem nolite vocare vobis super terram: unus est enim Pater vester

qui in coelis est. Nec vocemini magistri, quia magister vester unus est Christus. Qui maior est vestrum, erit minister vester. Qui autem se exaltaverit, humiliabitur; et qui se humiliaverit, exaltabitur. Vae autem vobis scribae, et pharisaei hypocritae, quia clauditis regnum coelorum ante homines. Vos enim non intratis, nec introeuntes sinitis intrare. Vae vobis scribae, et pharisaei hypocritae, qui comeditis domos viduarum, orationes longas orantes, propter hoc amplius accipietis iudicium.

b Vae vobis scribae, et pharisaei hypocritae, quia circuitis mare, et aridam, ut faciatis unum proselytum, et cum fuerit factus, facitis eum filium gehennae duplo quam vos. Vae vobis duces caeci, qui dicitis: Quicunque iuraverit per templum, nihil est: qui autem iuraverit in auro templi, debitor est. Stulti, et caeci, quid enim maius est, aurum, an templum quod sanctificat aurum? Et quicunque iuraverit in altari, nihil est: quicunque autem iuraverit in dono quod est super illud, debet. Caeci, quid enim maius est, donum, an altare quod sanctificat donum? Qui ergo iurat in altari, iurat in eo, et in omnibus quae super illud sunt. Et quicunque iuraverit in templo, iurat in illo, et in eo, qui habitat in ipso. Et qui iurat in coelo, iurat in throno Dei, et in eo, qui sedet super eum. Vae vobis scribae, et pharisaei hypocritae, qui decimatis mentham, et anethum, et cyminum, et reliquistis, quae graviora sunt legis, iudicium, et misericordiam, et fidem. Haec oportuit facere, et illa non omittere. Duces caeci excolantes culicem, camelum autem glutientes. Vae vobis scribae, et pharisaei hypocritae, qui mundatis quod deforis est calicis, et paropsidis; intus autem pleni estis rapina, et immunditia. Pharisaee caece munda prius quod intus est calicis, et paropsidis, ut fiat et id quod deforis est mundum. Vae vobis scribae, et pharisaei hypocritae, quia similes estis sepulcris dealbatis, quae a foris parent hominibus speciosa; intus vero plena sunt ossibus mortuorum et omni spurcitia. Sic et vos a foris quidem paretis hominibus iusti, intus autem pleni estis hypocrisi, et iniquitate. Vae vobis scribae, et pharisaei hypocritae, qui aedificatis sepulcra prophetarum, et ornatis monumenta iustorum, et dicitis: Si fuissemus in diebus patrum nostrorum, non essemus socii eorum in sanguine prophetarum. Itaque testimonio estis vobismetipsis, quia filii estis eorum, qui prophetas occiderunt. Et vos implete mensuram patrum vestrorum. Serpentes genimina viperarum, quomodo fugietis a iudicio gehennae?

b Ideo dico vobis: Ecce ego mitto ad vos prophetas, et sapientes, et scribas, et ex illis occidetis, et crucifigetis, et ex eis flagellabitis in synagogis vestris, et persequemini de civitate in civitatem, ut veniat super vos omnis sanguis iustus, qui effusus est super terram a sanguine Abel iusti usque ad sanguinem Zachariae filii Barachiae, quem occidistis inter templum et altare. Amen dico vobis, venient haec omnia super generationem istam. Hierusalem Hierusalem, quae occidis prophetas, et lapidas eos, qui ad te missi sunt, quoties volui congregare filios tuos, quemadmodum gallina congregat pullos suos sub alas, et noluisti? Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta. Dico enim vobis, non me videbitis amodo, donec dicatis: Benedictus qui venit in nomine Domini.

a CAP. XXIII.

Supra ostensum est et quomodo pharisaei, et scribae provocati sunt ex gloria Christi, et etiam ex sapientia eius, qua colliserat eos; nunc autem ostendit quomodo ex iustitia qua eos arguebat: et duo facit. Primo instituit aliquos. Secundo redarguit. Secunda, ibi, *Vae autem vobis* etc. Circa primum duo facit. Primo ostendit eorum dignitatem. Secundo aperit eorum intentionem in usu auctoritatis, ibi, *Omnia opera* etc. Circa primum tria facit. Primo commendat eorum auctoritatem. Secundo docet exhibere obedientiam cum cautela. Tertio assignat rationem. Secunda, ibi, *Omnia* etc. Tertia, ibi, *Dicunt* etc. Dicit ergo, *Tunc Iesus* etc. Ita continuandum est. Dominus in tantum eos confutavit, quod nec interrogare audebant, nec respondere sciebant. Sed secundum quod dicit Chrysostomus inutilis est sermo qui redarguit, et non instruit: ideo convertit se ad turbas, et ad discipulos suos, ut eos instruat. Sciendum autem, quod quidam audiunt eum ut discipuli, quidam ut turbae: ut discipuli, qui veritatem percipiunt mente: *Io. 8. Si manseritis in sermone meo, vere discipuli mei eritis*: ut turbae, qui veritatem mente apprehendere non possunt; ideo quandoque convertit sua verba ad turbas, quandoque ad discipulos, quandoque ad utrosque: et diversimode, quia ad discipulos alta dicendo, ut habetur *Io. 15. Quaecunque audivi a Patre meo, nota feci vobis*. Quandoque vero ad turbas profert parabolas, sicut habetur *supra*. Utrisque autem loquitur de necessitate salutis, et talia sunt haec verba, *Super cathedram Moysi sederunt scribae, et pharisaei* etc. Cathedra proprie est magistrorum; et ideo illi super cathedram dicuntur sedere, qui sunt successores Moysi: *Eccle. 24. Legem mandavit Moyses* etc. Unde illi qui Moysis legem docebant, sedebant super cathedram Moysi. Et in lege continebantur quaedam ad fidem pertinentia, et quaedam ad bonos mores: ad fidem pertinentia erant ea, in quibus praefigurabatur Christus; unde ipse dicit *Ioann. 5. Si crederetis Moysi, crederetis forsitan et mihi*. Item continebantur praecepta moralia: *Eccle. 24. Legem mandavit Moyses in praeceptis iustitiarum* etc. Sed notandum quod supra cathedram sedent et scribae, et pharisaei, et discipuli Christi: scribae qui solam literam considerant; pharisaei qui aliquantulum de sensu suo interiori; discipuli Christi qui totum perpendunt: et non dicuntur discipuli Moysi, sed

Christi: *Luc. ult. Incipiens a lege, et prophetis interpretabatur illis in omnibus Scripturis, quae de ipso erant.* Tunc monet eos ad obedientiam cum cautela; et facit duo. Primo hortatur ad obediendum. Secundo ad cavendum, *Omnia quaecumque dixerint vobis, servate*, scilicet in corde, *et facite*, in opere: *Deut. 17. Venies ad sacerdotem Levitici generis, et ad iudicem* etc. Et post, *Et facies quaecunque dixerint*; et sequitur, *Sequerisque sententiam eorum.* Et Apostolus *Hebr. ult. Obedite praepositis vestris*, et hoc est contra Manichaeos qui dicebant legem veterem non esse bonam; et patet quod sit bona, quia Dominus praecepit eam servari. Sed potest quis obiicere. Ergo debemus legalia observare, quod est contra doctrinam Apostolorum *Act. 15.* Sciendum quod semper auctoritas servanda est legislatoris secundum intentionem eius; sed legislator aliqua dicit ut semper servanda, et talia semper debent servari: aliqua vero dicit quae sunt velut umbra, ut habetur *ad Colos. 2. Quae sunt umbra futurorum.* Moralia ergo sunt mandata secundum intentionem legislatoris, ut semper serventur; sed legalia pro tempore tantum, scilicet pro tempore ante Christum. Unde ante tempus illud debent servari, post non: quia qui servaret, iniuriam Christo faceret. Et ponit Augustinus exemplum, si diceret aliquis: Ego comedam cras, haec vox est signum huius rei: et si postquam comedisset, diceret illud idem, non bene diceret. Sic cum ista legalia essent signa Christi venturi, postquam Christus venit, qui servaret ea, non bene servaret. Unde omnia quae dixerint nobis secundum intentionem legislatoris, facite. *Secundum vero opera eorum nolite facere.* Hic docet cautelam. Debetis scire, quod praelatus praeficitur, ut doceat non solum doctrina, sed etiam vita. Et debemus nos ei concordare quantum ad ea quae docet, quia secundum quod dicitur *ad Gal. 1. Si quis evangelizat vobis praeter id quod accepistis, anathema sit.* Similiter etiam debemus ei conformari in vita. Debet enim esse vita eius nobis in exemplum, sicut vita Christi: unde *1. Corin. 4. Imitatores mei estote sicut et ego Christi.* Isti vero non dissonant a doctrina, sed a vita; ideo doctrina eorum est attendenda, sed vita cavenda. *Dicunt enim, et non faciunt.* Hic assignat rationem. Et primo ponit rationem. Secundo exponit, ibi, *Alligant* etc. Tu dicis: Quae dixerint vobis facite, quia dicunt: Vos debetis benefacere, sed non faciunt; et ideo non debetis facere secundum opera eorum, quia qui doces non furandum, furaris: *Psalm. 49. Peccatori enim dixit Deus, quare tu enarras* et caetera. *Alligant enim onera gravia, et importabilia* et caetera. Dominus enim vult exaggerare malitiam eorum, quia dicunt, et non faciunt: si simpliciter dicerent, et non facerent, adhuc istud tolerabile esset: sed non sufficit illis, quia adiiciunt praeceptis Dei gravissima onera: et ideo notatur praesumptio eorum, quia alligant alia onera super onera a Deo imposita, quia faciunt novas observantias, sicut habetur in *Marco cap. 7.* quod prohibebant comedere panem, nisi frequenter lavarent manus, contra illud *Isa. 58. Dissolve colligationes impietatis, solve fasciculos deprimentes.* Item notatur crudelitas eorum qui imponunt onera, contra illud *1. Ioann. 5.* quia mandata Dei levia sunt: *Iugum enim meum suave est, et onus meum leve, supra 11.* Item notatur eorum indiscretio, quia si forti grave imponerent, non esset magnum, sed debilibus imponunt onera importabilia: illud enim non potest portari, quod superat vires portantis: *In Act. 15. Hoc est onus quod nec nos, nec patres nostri portare potuimus.* Item notatur eorum nimia severitas, quia si imponerent onus, et darent indulgentiam, adhuc sufficeret, sed ex quadam violentia praeceperunt. *Imponunt in humeris hominum*, unde excedunt in dicendo. Item excedunt in non faciendo, quia sunt aliqui homines, qui non volunt perficere totum, tamen volunt aliquid perficere. Item sunt aliqui et si non volunt facere aliquid difficile, volunt tamen aliquid leve. Item aliqui sunt qui etsi non faciunt, habent tamen voluntatem faciendi; sed qui nihil istorum vult, in malitia superexcedit; unde dicit, *Digito autem suo nolunt ea movere.* Unde non solum non faciebant, sed nolebant ea saltem digito suo movere, idest non inchoare. Item nec etiam levia facere, quae per digitum significantur: ideo debetis facere quae docent, sed non sequendi sunt quoad opera, quia nec minimum faciunt. Chrysostomus dicit: *Tales sunt qui magna dicunt, et parca faciunt; et tales sunt similes exactoribus tributorum, qui aliis magna faciunt solvere plusquam tributa exigant, ipsi autem sui nihil solvunt. Non te videam magna docentem, sed parva facientem. Unde magis parcet tibi Dominus, si declinas ad misericordiam, quam ad severitatem. Omnia vero* et caetera. Hic intentionem proponit: et facit duo. Primo aperit eorum intentionem. Secundo monet discipulos ad eorum vitationem. Et primo intentionem proponit. Secundo exponit, ibi, *Dilatant* et caetera. Quae est ratio quare dicunt, et non faciunt, quia sunt incorrigibiles. Causa autem quare homo sit difficilis ad corrigendum, vel incorrigibilis, est quaerere gloriam propriam; unde Chrysostomus: *Tolle gloriam inanem de clero, et sine labore alia omnia vitia resecabis. Unde ab isto incipit dicens: Omnia vero opera sua faciunt, ut videantur ab hominibus: Ioan. 12. Dilexerunt gloriam hominum magis quam gloriam Dei;* unde dicit, *Omnia vero opera sua faciunt*, quia non solum unum, sed omnia, *ut videantur ab hominibus*, contra illud quod dicitur *supr. 6. Nolite fieri sicut hypocritae* et caetera. *Nolite ergo assimilari eis.* Sequitur expositio, *Dilatant enim* et caetera. Et facit duo. Primo dicit, quid faciunt. Secundo, quid requirunt, *Amant enim* et caetera. Quid faciunt? Onerosa non faciunt, sed aliqua quae exterius patent, bene faciunt; unde Bernardus: *Portant vestes sanctitatis, et hoc non est onerosum, quod ostendebant in phylacteriis, et fimbriis.* Dicitur enim *Deute. 6. Ligabis ea in manu tua, et ante oculos tuos.* In manu, idest in completione operis, et ante oculos tuos, idest in consideratione tua; ideo isti volentes gloriam, ut viderentur zelatores mandatorum Dei, scribebant mandata in scheduis, et ponebant ante oculos, et illud phylacteria vocabant, et dilatabant magis ista, ut magis viderentur ab hominibus; unde dicitur, *Dilatant enim phylacteria sua.* Item de fimbriis legitur *Num. 15. Praecepit Dominus, ut facerent fimbrias:* quia voluit ut discerneretur populus iudaicus ab aliis populis, et isti ut magis ostenderent se religiosos, magnificabant fimbrias, et alligabant spinas, ut viderentur se pungere, ut recordarentur se esse Iudaeos. Non ergo

exhibent nisi exteriora; *supra 7. Veniunt ad vos in vestimentis ovium.* Et quid requirunt? Ut videantur ab hominibus. Haec autem gloria in tribus ostenditur. In primatu, et reverentia exhibita, in laude nominis, qui enim quaerit gloriam, quaerit unum istorum, vel omnia. Isti autem quaerebant primatum in loco sacro, et in loco communi; unde in loco communi dicit, *Amant autem primos recubitus in caenis:* volebant enim sedere in capite mensarum, contra illud *Luc. 14. Cum invitatus fueris ad nuptias, recumbe in novissimo loco*; et dicit, *amant*, quia non reprehenditur auctoritas, sed inordinatus appetitus. Quidam enim sunt in primo loco corporaliter, qui tamen in corde sedent in novissimo, et e converso aliquis sedet in novissimo loco, ut dicatur, vide ille est humilis, et sic etc. sed in primo corde, quia inde quaerit gloriam. Item quaerunt primatum in loco sacro, quia in ecclesia; unde dicit, *Et primas cathedras in synagogis*, contra illud *Eccl. 7. Noli quaerere ab homine ducatum, neque a rege cathedram honoris.* Item appetunt reverentiam; unde dicit, *Et salutationes in foro*, idest ut salutentur et honorentur ab hominibus, ut amoveatur capucium coram ipsis, et flectantur genua ante eos, *et appetunt vocari ab hominibus Rabbi*, idest quod laudentur ut magistri Origenes refert istud ad illos, qui dignitates appetunt in ecclesiis: est enim quaedam dignitas archidiaconorum, diaconorum, sacerdotum, episcoporum. Diaconi sunt ut praesint mensis, *Act. 6.* Unde illi appetunt primos recubitus, qui appetunt locum diaconorum Item cathedra proprio sacerdotum est; ideo illi amant cathedras, qui amant locum sacerdotum. Qui autem debent esse magistri, sunt proprie episcopi; unde illi volunt vocari Rabbi, qui amant esse episcopi. *Vos autem nolite vocari Rabbi.* In parte ista arcet ab imitatione gloriae. Secundo invitat ad humilitatem, ibi, *Qui maior* etc. Notandum autem quod qui primatum habet, habet instruere et gubernare; quorum primum est proprium magistri, secundum patrum. Et ideo primo prohibet inanem gloriam quantum ad utrumque. Secundum, ibi, *Et patrem nolite vocare* etc. Circa primum primo ponit documentum. Secundo rationem assignat. Dicit ergo, *Vos autem nolite vocari Rabbi.* Contra quod est illud *1. Timoth. 5. Qui bene praesunt presbyteri, duplici honore digni habeantur, maxime qui laborant in verbo, et doctrina.* Potest dici, *Nolite*, idest non ambiatis; et subiungit rationem, *Unus est enim magister vester* et caet. scilicet Deus: *Ps. 84. Audiam quid loquatur in me Dominus Deus.* Sed quid vult dicere? Dicendum quod ille proprie dicitur magister, qui doctrinam habet a se, non ille qui traditam ab alio aliis dispergit: et sic solum unus est magister, scilicet Deus, qui proprie doctrinam habet, sed ministerio multi sunt magistri. Si quaeris auctoritatem, quaeris quae Dei sunt, sed si ministerium, quaeris quod humilitatis est; unde subditur, *Qui maior est vestrum, erit minister vester*, idest reputabit se ministrum. Chrysostomus dicit, quod sicut unus est Deus per naturam, multi per participationem, sic etiam unus magister est naturaliter, multi ministerialiter. Sed quo modo potest homo scire, quod a se non habeat doctrinam? Patet, quia sic esset in eius voluntate dare doctrinam sui vellet, sed non potest, immo solius Dei est, qui interius cor illuminat: et est exemplum manifestum in sanitate, quia medicus sanat, quia aliqua exterius ministrat, sed natura principaliter sanat; medicus vero quaedam adiumenta ministrat, et sanat medicus sicut natura, reducendo scilicet ad medium. Sic est de scientia, quia principium est nobis a natura, scilicet intellectus: unus qui docet, adhibet quaedam auxilia doctrinae, sicut medicus ad sanitatem, sed solus Deus operatur in intellectu. Unde unus est magister vester, unde non debetis vocari magistri. Item ostendit quod non ament auctoritatem patris. *Vos autem omnes fratres estis*, et hoc ostendit ex aequali conditione. In magisterio non fecit differentiam in qualitate conditionis, sed in paternitate conditionem apponit; unde dicit, *Vos omnes fratres estis*, quia a me patre: *Malachi. ult. Ecce ego mittam vobis Heliam prophetam*: et post, *Et convertet cor patrum ad filios, et cor filiorum ad patres eorum.* Item estis filii mei per generationem: *1. Pet. 1. Qui regeneravit nos in spem vivam per resurrectionem Iesu Christi;* unde unus non habet authoritatem super alium: et sequitur, *Et patrem nolite vocare vobis super terram:* quia enim estis filii patris superni, ideo non debetis habere patrem in terris. Ille proprie dicitur patrem habere in terris, qui haereditatem quaerit in terris, et ille habet patrem in caelis, qui haereditatem quaerit in caelis: *1 Petr. 1. Qui regeneravit nos in haereditatem incorruptibilem, et incontaminatam, et immarcescibilem conservatam in coelis* et caet. Quare ergo in monasteriis maiores dicuntur patres? Dicendum quod est quantum ad auctoritatem: *Eph. 3. Potestis intelligere prudentiam meam in ministerio Christi* etc. *Unus enim est pater vester, Matth. 6. Pater noster qui es in coelis.* Item, *nec vocemini magister, quia magister vester unus est Christus:* unde Christus magisterium sibi attribuit, quia Christus Verbum est; et ideo ipsius est docere, quia nullus docet nisi per verbum. Item est magister quantum ad naturam humanam, quia missus est, ut doceret: *Io. 1 Deum nemo vidit unquam. Unigenitus qui est in sinu Patris, ille nobis enarravit.* Item *Ioan. 13. Vos vocatis me magister, et Domine. Qui maior* etc. Postquam retraxit a superbia, hortatur ad humilitatem. Et primo ponit hortationem. Secundo assignat rationem. Et hoc potest sic continuari. Chrysostomus: Vos non debetis patres vocari, nec magistri, unde hoc non debetis ambire, sed magis humilitatem; unde, *Qui maior est vestrum, erit minister vester*, idest debet se exhibere ministrum: unde *infra Corinth. 4. Sic nos existimet homo ut ministros Christi.* Vel aliter, Ita dixerat, *Nolite vocari rabbi*, unde si dicerent ei: Vis quod non sit praelatio in terra? Dicit Dominus: Hoc non volo, sed volo, quod qui maior est etc. idest non se existimet, ut superiorem, sed ut ministrum: *2. Corin. 4. Nos autem servos vestros per Iesum*; et hoc est quod dicitur *Luc. 22. Quis maior est, qui ministrat, an qui recumbit?* etc. Deinde assignat rationem, *Qui autem se exaltaverit, humiliabitur, et qui se humiliat, exaltabitur.* Unde in cantico Virginis *Luc. 2. Deposuit potentes de sede, et exaltavit humiles.*

b Postquam instruxit discipulos, et turbas de cautela quam habere debebant super doctrina Iudaeorum, hic convertit sermonem ad scribas increpando eos. Primo in-

crepat de simulatione religionis, cum irreligiosi essent. Secundo de simulatione puritatis, cum impuri essent. Item de simulatione pietatis, cum impii essent. Secunda, ibi, *Vae vobis scribae, et pharisaei hypocritae, qui mundatis* etc. Tertia, ibi, *Vae vobis qui aedificatis* etc. In his quae ad religionem spectant, quaedam a sacerdotibus debentur populo, quaedam e converso. Primo ergo ponit malitiam eorum in his quae a sacerdotibus. Secundo in his quae a populo, ibi, *Vae... qui dicitis: Quicunque iuraverit* etc. Sacerdos debet subdito iam converso aliquid, et aliquid non converso: non converso, ut convertat ipsum; converso doctrinam: *Malach. 2. Labia sacerdotis docent sapientiam.* Item debet ei suffragia: *Ad Hebr. 5. Omnis namque pontifex ex hominibus assumptus, pro hominibus constituitur in his, quae sunt ad Deum:* et isti mala agebant in utroque. Unde primo arguit eos de primo. Secundo de secundo, ibi, *Vae vobis qui comeditis* etc. In istis omnibus increpationibus designat se esse filium eius, qui veterem legem dedit: *Deuter. 26.* et *28.* dantur maledictiones eis qui in lege non permanserint, et post dantur benedictiones. Sed quia venerat, ut solveret maledicta legis; ideo primo datae sunt superiores benedictiones, ubi dictum est, *Beati pauperes*, *Beati mites* etc. circa finem vero suae doctrinae dat maledictionem; ideo male reprehendunt, qui reprehendunt veterem legem propter hoc, quod ibi continebantur maledictiones, quia sicut in veteri lege, ita et in nova: sicut enim in lege non maledicebantur, nisi qui legem praeteribant, sic nec hic: *Prov. 3. Disciplinam Domini non abiicias.* Sed quid est quod dicit, *Qui clauditis regnum caelorum ante homines.* Regnum caelorum dicitur beatitudo vitae aeternae: *supra 5. Nisi abundaverit iustitia vestra plusquam scribarum, et pharisaeorum, non intrabitis in regnum coelorum.* Item sacra Scriptura dicitur regnum: *supra 21. Auferetur a vobis regnum Dei*, idest intellectus sacrae Scripturae. Ad utrumque regnum Christus ostium est: *Ioan. 10. Ego sum ostium. Per me si quis introierit, salvabitur, et ingredietur, et egredietur, et pascua inveniet.* Quid est ergo claudere regnum? nisi quod isti claudebant per malam doctrinam, et malam vitam. Non clauditur nisi quod apertum est. Doctrinae de Christo apertae erant: sed isti claudebant, quia obscuram eam faciebant, ut habetur *Isa. 35. Dominus ipse veniet, et salvabit nos. Tunc aperientur oculi caecorum, et aures surdorum patebunt.* Quando Dominus faciebat ista miracula, aperta erat haec Scriptura, sed ipsi claudebant dicentes, *In Beelzebub principe daemoniorum eiicit daemonia, Lu. 11.* Item ipsi claudebant per malam vitam, quando per malum exemplum inducebant ad peccandum: *Psal. 1. Beatus vir qui non abiit in consilio impiorum, et in via peccatorum non stetit, et in cathedra pestilentiae non sedit.* Ille proprie in cathedra pestilentiae sedet, qui officium docendi accipit, et per malam vitam populum corrumpit. Per iniustam etiam sententiam iudex hominem perimit, tamen iniustam sententiam in vanum proiicit. Data est enim potestas ligandi, et solvendi ad aedificationem, non ad destructionem; unde potest ei dici: Vae vobis qui clauditis etc. Item quicunque impedit introitum ad regnum, non est dubium quin male agat; unde sequitur, *Vos enim non intratis, nec introeuntes sinitis intrare*, idest alios converti; unde *Malach. 2. Recessistis a via, et scandalizastis plurimos. Vae vobis* etc. Hoc est secundum vae, in quo tangitur simulatio quantum ad orationem. Et primo arguit de voracitate, cum dicit, *Qui comeditis domos viduarum*, quia quicquid faciebant, totum ad gulam retorquebant, ita quod eis convenit illud *2. Matth. 6.* quod *totum templum luxuriis, et comessationibus erat plenum.* Domus viduarum, idest facultates viduarum. Sed quare magis domus viduarum, quam aliorum? Ratio est, quia magis intendunt seducere mulieres, quia viri sapientiores sunt, et discretiores, nec ita cito decipiuntur. Item mulieres habent affectum magis proclivem ad largiendum, *1. ad Tim. 2.* Sed quod decet mulieres promittentes pietatem per bona opera. Item domus viduarum, quia mulier quae habet virum, habet eum ut caput, et ut consiliarium, ideo non ita decipitur. Item coniugata non habet potestatem domus suae, sed vidua habet; ideo magis potest dare quam coniugata, et ideo magis faciebant quaestum circa eas, quam circa alias, cum magis esset eis dandum; unde bene convenit eis illud *Psal. 93. Viduam, et advenam interfecerunt* etc. Et hoc in oratione, *Orationes longas orantes*, propter simulationem sanctitatis: et sic retorquebant orationem ad quaestum, et quaestum ad gloriam. Unde reprehendi poterant, quia gulosi, quia depraedatores. Item quia simulabant sanctitatem; et ideo sequitur, *Et propter hoc amplius accipietis iudicium*, idest amplius peccatis. Et quare? Quia si aliquis rapit per arma diaboli, peccat: et si per arma Dei, peccat dupliciter, quia peccat contra Deum, et contra proximum. Vel amplius etc. quia accipitis ab eis, quibus debebatis dare. Vel amplius, sicut habetur *Luc. 12. Servus sciens voluntatem Domini, et non faciens, vapulabit plagis multis. Vae vobis scribae, et pharisaei hypocritae qui circuitis mare, et aridam, ut faciatis unum proselytum.* Et hoc dupliciter exponitur, ut referatur ad tempus post Christum, et ante Christum. Si ad tempus post, sic loquitur futura, et praesentia: praevidit enim quod per totum mundum Iudaei essent dispergendi, et quod converterent ad legem suam, et perverterent a Christo quos possent. Et ideo dicitur, *Circuitis mare, et aridam.* Dicuntur proselyti qui convertuntur a gentibus ad fidem eorum, vel a Christianis; et ideo praevidebat istos aliquos ad fidem suam conversuros de christianis, ideo hoc dicit. Et dicit, unum, quia paucissimi conversi sunt, ideo intrarunt illam maledictionem, quae habetur *Osee 9 Quasi uvas in deserto inveni Israel* et caetera. *Et cum factus fuerit*, scilicet Iudaeus, *facitis eum filium gehennae duplo quam vos:* quia est primo gentilis, et post Iudaeus, et tunc duplicis peccata, scilicet gentilitatis, et Iudaeorum, quia cum sint Iudaei, fiunt participes occisionis Christi. Si autem fuerit christianus, et post Iudaeus, efficitur in duplo peior, quia maculat donum Spiritus sancti, quod acceperat in sacramentis. Item particeps fit peccatorum Iudaeorum: *Ioan. 8. Vos ex patre diabolo estis.* Potest etiam referri ad tempus ante Christum, qui ante Christum convertebant aliquos ad fidem suam. Et hoc patet,

quia quilibet diligit magis se quam alium; ergo si converterent alios propter salutem animae, magis deberent de suiipsius salute curare, sed non curabant. Sed hoc faciebant totum propter quaestum, quia volebant quod oblationes augmentarentur, unde subtilis erat doctrina eorum. *Et cum factus fuerit,* etc. quia primo convertebatur ad Iudaismum, et scandalizabatur, si post iterato convertebatur; unde *2. Pet. 2. Melius est viam iustitiae non agnoscere, quam post agnitam regredi.* Item aliter. Antequam esset Iudaeus, abstinebat a malis, saltem propter laudem hominum, sed post, non: unde *ad Ro. 2. Cum enim gentes, quae legem non habent, naturaliter ea quae legis sunt faciunt:* unde accipiunt exemplum a malis. *Vae vobis duces caeci.* In hoc ostendit, quomodo sunt simulatores sanctitatis in his quae praelatis debentur. Et primo de obligationibus. Secundo de decimis, ibi, *Vae vobis* etc. Videte: primo ponit traditionem eorum. Secundo arguit tribus rationibus. Prima pars ubi ponitur traditio cum ratione habet duas partes. Secunda, ibi, *Et quicunque iuraverit in altari* etc. Isti totam religionem trahebant ad quaestum, ut traherent homines ad offerendum. In templo erat multum aurum positum: unde dicebant, si aliquis iuraret per templum, nihil debebat; sed qui iurabat per aurum, obligabat se ad tantum pro quo iurabat. Item secunda traditio erat, quod erat ibi altare, et offerebantur multa super altare; unde dicebant, quod qui iurabat per altare, nihil solvebat; qui autem per oblationem, obligabat se ad valorem obligationis. Et quare? ut lucrarentur ex poenis, et ut elevarent per sanctitatem oblationem, et ut incitarentur homines ad magis offerendum. Et primo ponit primam partem. Secundo secundam. Circa primum duo facit. Primo proponit traditionem. Secundo improbationem, ibi, *Stulti, et caeci* etc. Dicit ergo, *Vae vobis duces caeci* etc. idem habetur *supra 15. Caeci sunt, et duces caecorum: Isa. 56. Speculatores eius caeci omnes. Qui dicitis, quicumque iuraverit per templum Dei, nihil est,* quia impossibile est, quod iste aliud templum faciat. *Qui autem iuraverit in auro templi,* idest per aurum, *debitor est,* scilicet illius auri. Consequenter ponit improbationem, *Stulti, et caeci. Quid enim maius est, aurum, an templum quod sanctificat aurum?* Constat quod illud quod est in templo, ratione templi sanctum est: unde qui aliquid in templo furatur, sacrilegium committit: unde malus est iurare per templum, quam per aurum. Chrysostomus contra quosdam qui dicunt, quod iurare per Deum, nihil est: unde qui iurant per Deum, credunt nihil iurare, sed qui iurant per sancta Dei Evangelia, credunt magnum esse, unde potest eis dici: Quid maius est, vel Deus, vel evangelium: constat quod Deus; et hoc verum est simpliciter; secus cum aliqua circumstantia additur, quae aggravat peccatum, quia qui iurat per sancta evangelia Dei, iuravit cum quadam deliberatione, et solemnitate, et ideo gravius peccat. Deinde ponit secundam partem traditionis, *Et quicunque iuraverit in altari, nihil est: qui autem iuraverit in dono, quod est super illud, debet.* Tunc ponit reprobationem, *Caeci, quid maius est, donum, an altare quod sanctificat donum?* Non enim sanctificatur donum nisi per altare. *Qui ergo iuraverit in altari* etc. Hic ponit aliam rationem. Templum continet aurum, et non e converso: similiter aurum continet donum, et non e converso. Unde qui iurat per templum, iurat per aurum quod est in templo: et qui iurat in altari, idest per altare, iurat per id quod est in eo. Item sequitur alia ratio, *Et qui iuraverit in templo* etc. Isti dicebant, qui iurat in templo, nihil iurat; sed ipse vult ostendere quod qui iurat per templum, iurat per Deum, quia non iurat per templum nisi sanctificatum, et non est sanctificatum nisi Deo. Ergo qui iurat per templum, iurat per Deum, Deinde ponitur alia ratio, *Et qui iurat in coelo,* idest per coelum; non iurat per eum, nisi quia thronus Dei, et quia manifestatur ibi potentia Dei: unde *qui in coelo iurat, iurat in throno Dei, et in eo qui sedet super eum: Psal. 10. Deus in templo sancto suo, Dominus in coelo sedes eius:* et istud inducitur ibi secundum similitudinem. Sed secundum mysterium. Origenes facit mentionem de templo, de auro, et de altari, in quibus significatur vita contemplativa, et gloriosa. Per aurum contemplativa significatur, per quod significatur subtilis sensus excogitatus ipsius Scripturae: quia quantumcunque videatur rationabilis, nihil est nisi sit in templo, idest nisi confirmetur in sacra Scriptura. Per altare signatur cor, in quo debet esse ignis devotionis: *Levi. 6. Ignis in altari meo non deficiet.* Per obligationes servitia, et obligationes, quae nisi a corde sancto, vel ab altari sancto exeant, non possunt valere: *supra 6. Si oculus tuus fuerit simplex, totum corpus tuum lucidum erit.* Per thronum vita gloriosa signatur: ibi Deus est qui est excedens universa. Vel per altare, et templum intelligimus Christum: ipse enim se nominat templum: *Ioan. 2. Solvite templum hoc, et in tribus diebus reaedificabo illud.* Item dicitur altare: *ad Hebr. ulti. Habemus altare, de quo edere non habent potestatem, qui tabernaculo deserviunt.* Unde quicquid boni facimus, nisi sit in templo hoc, idest Christo sanctificatum, non valet; unde totum contemptibile est nisi referatur ad Christum. *Vae vobis scribae et pharisaei hypocritae, qui decimatis* et caet. Hic reprehendit eos de decimis; et tria facit. Primo ponit eorum consuetudinem. Secundo inducit doctrinam. Tertio ponit quamdam similitudinem. Secunda, ibi, *Et hoc oportuit facere.* Tertia, *duces caeci* etc. unde dicit, *Vae vobis* etc. et superaddit, *hypocritae,* quia principalis intentio erat simulatio. *Qui decimatis anethum, et cyminum.* Potest intelligi, vel decimas datis, vel qui decimas exigitis. Unde plurimi erant sacerdotes, et levitae, ad quos pertinebat decimas exigere quae eis debebantur, et habetur *Num. 18.* et *Deut. 14.* ideo diligentissimi erant ad exigendum, ideo usque ad minima exigebant, ut de cymino, et anetho. *Et reliquistis quae graviora sunt legis, iudicium, misericordiam, et fidem.* Quaedam enim debebantur sacerdotibus propter se, ut decimae ex quibus debebant vivere. Quaedam vero tenebantur propter Deum, ut facere iudicium, et misericordiam; unde Dominus ab eis ista requirebat, scilicet iudicium, et misericordiam: *Psalm. 100. Misericordiam, et iudicium cantabo tibi Domine.* Item vult fidem propter gloriam suam: unde illa ad quae tenebantur propter Deum, non curabant; unde dicit, *Et reliquistis quae*

graviora sunt legis, iudicium, et misericordiam, et fidem. Sed de decimis, ad quae tenebantur propter se, bene curabant, secundum illud *Phil. 2. Omnes quaerit quae sua sunt, non quae Dei.* E contrario facit charitas, quae non quaerit quae sua sunt, sed quae Iesu Christi, *1. Cor. 13.* Item potest dici. Vae vobis qui decimas datis, quia datis de minimis de mentha, et cymino, et huiusmodi, et hoc ut appareatis religiosi; sed de interioribus non curatis, quia non misericordiam, nec iudicium, nec fidem diligitis: *supra 9. Si sciretis quid est, misericordiam volo, et non sacrificium, nunquam condemnassetis innocentes?* Origcees dicit, quod per mentham, et cyminum etc. possunt quaedam intelligi, quae ad honestatem religionis pertinent: unde misericordia, iudicium, et fides sunt sicut cibi, alia vero minima sunt sicut condimentum. Unde sicut faciebant maiorem vim in condimento suo in parando cibum, quam in cibo, sic et isti magis faciebant vim in hoc quod flecteretur genu coram eis, quam in eis quae ad Deum pertinebant. *Haec oportuit facere, et illa non omittere.* Quia dixerat, Vae vobis qui decimatis, posset aliquis dicere, quod prohiberet Dominus dare decimas, immo dicit, quod immo cum dicit, *Haec oportuit facere* etc. quasi dicat, non peccastis in istis, sed in omittendo ea ad quae magis tenemini; ideo et haec oportuit facere, idest decimas exigere, et illa, scilicet iudicium, iustitiam, et fidem non omittere. Sed hic potest esse quaestio de decimis. Videtur Dominus ponere necessitatem solvendi decimas, unde in toto novo testamento non ita expresse fit mentio sicut hic. Sed nunquid ex praecepto legis habetur? eon: quia in lege quaedam moralia continentur, quaedam caeremonialia, quaedam iudicialia: moralia per omne tempus servanda sunt, et ab omnibus: caeremonialia a certis hominibus, et certis temporibus, ut circumcisio, et haec erant solum in figura. Item quaedam iudicialia, ut si quis furaretur ovem, reddat quadruplem; ideo quaeritur de decimis: Utrum decimae sint praeceptum morale. Et videtur quod eoe, quia moralia sunt de lege naturali. Illud autem solum est de lege naturali, quod ratio naturalis suadet. Sed non plus suadet dare decimam, quam nonam, vel undecimam etc. Ergo non est de iure naturali. Item, si decimae sint caeremoniales: ergo peccant qui solvunt eas. Ad hoc dixerunt qui ante nos fuerunt, quod quaedam sunt pure moralia, quaedam pure caeremonialia, quaedam habent aliquid de morali, et aliquid de caeremoniali. *Non occides* pure morale est: similiter, *Dominum Deum tuum adorabis* etc. Si dicas quarta decima luna ad vesperam offeres agnum, istud pure caeremoniale est. Sed si dicitur, *Memento, quod diem sabbati sanctifices,* aliquid habet naturale, vel morale, et aliquid caeremoniale: morale scilicet, quod ratio naturalis suggerit, scilicet quod habeat aliquod tempus, ad quod vacet, vel in quo vacet ad orandum Deum. Sed quod die sabbati, vel dominico etc. iudiciale est. Unde dicunt quod praeceptum de decimis partim caeremoniale est, partim morale: sunt enim ad sustentationem pauperum, et eorum qui vacant servitio Dei, vel praedicationi: qui enim servit communitati Dei, convenit de communitate vivere, et hoc est de iure naturali; sed quod decimam partem, hoc est caeremoniale. Sed nunquid tenetur modo? Dico quod determinatio ad quemlibet principem qui habet potestatem legem constituendi, pertinet: unde in potestate ecclesiae est constituere vel decimam, vel nonam, vel huiusmodi: unde tenentur, non quia sit de iure naturali, sed ex constitutione ecclesiae. *Duces caeci excolantes culicem,* etc. In parte ista ponit similitudinem; unde dicit, *Excolantes culicem.* Qui excolat, cum difficultate transglutit. Unde vult dicere, quod magnam curam ponunt in minimis, et parvam in magnis. Vel per culicem peccata minima intelliguntur, per camelum grandia: unde faciunt vim in peccatis; et hoc est quod dicit, *Camelum autem transglutientes. Vae vobis scribae, et pharisaei, qui mundatis, quod deforis est calicis et parapsidis.* Supra Dominus increpuit pharisaeos de simulatione quam exterius praetendebant, quamvis non haberent in corde, sed ad quaestum retorquebant, hic de simulatione puritatis, quam exterius ostendebant. Et hic primo quantum ad appetitum temporalium bonorum, vel quantum ad peccata carnalia. Secundo quantum ad spiritualia. Et primo agit de primo. Secundo de secundo, ibi, *Vae vobis* etc. Circa primum duo facit. Primo enim arguit eorum simulationem. Secundo proponit sanam doctrinam, ibi, *Pharisaee caece* etc. Dicit ergo, *Vae vobis* etc. Notate quod istud potest intelligi dupliciter. Uno modo, quod sit locutio propria: et vult tangere morem pharisaeorum, qui ponebant magnam curiositatem in mundando exteriora, ut habetur *Matth. 7.* quod servabant munditiam urceorum et vasorum. Unde vae vobis qui magnam solicitudinem imponitis in mundanda vasa, sed non corda; unde sequitur, *Intus autem,* idest in corde, *pleni estis* etc. Hieronymus vult quod sit figurative locutio: unde vult quod intelligatur munditia omnis, quae foris ostenditur. In parapside cibus ministratur; in calice potus. Homo autem parapsidis dicitur; cibus autem in quo Deus delectatur, sunt bona opera quae facit: *Ioan. 4. Cibus meus est ut faciam voluntatem Patris mei.* Constat quod usus calicis et parapsidis non est in superficie exteriori, sed interiori. Ille ergo mundat calicem exterius, qui parat corpus suum exterius. Vos autem estis huiusmodi. *Intus autem pleni estis rapina et immunditia.* Et duo ponit, rapinam, et immunditiam: quia duo sunt genera peccatorum, carnalia quae consummantur in delectatione carnis, ut gula et luxuria; alia quae in delectatione spiritus, ut superbia et avaritia, quia avaritia quantum ad obiectum se tenet cum peccato carnali: quantum ad completionem, quia completur in delectatione mentis, scilicet in cupiditate pecuniae, se tenet cum spirituali; unde reprehendit avaritiam cum dicit, *rapina.* Rapina autem proprie est, quando accipitur alienum, sic proprie avarus detinet alienum: unde opponitur iustitiae: *Isa. 3. Rapina pauperum in domo vestra.* Item pleni immunditia quantum ad gulam et luxuriam. Anima redditur impura per passionem. Nulla autem passio ita deprimit rationem, sicut gula et luxuria: *Eph. 5. Fornicatio, et immunditia, aut avaritia nec nominetur in vobis, sicut decet sanctos* etc. Tunc reducit ad sanam doctrinam, *Pharisaee caece, munda prius* etc. Tota puritas exterior est a puritate interiori, ut habetur *supra 6. Si oculus tuus fuerit simplex, totum corpus tuum lucidum erit* etc. ideo docet quod mundet cor, et sic erit totum mundum;

unde dicit, *Pharisaee caece* etc. *Sapien. 2. Excaecavit eos malitia eorum. Munda quod interius est*, quia quodcumque fiat exterius, dummodo fiat ex bona voluntate, totum bonum est: *Prov. 4. Omni diligentia serva cor tuum.* Item potest exponi de verbo hominis: unde illud quod interius est, potest intelligi intellectus sacrae Scripturae: *Eccl. 15. Cibavit eum pane vitae et intellectus*, in quo propinatur sapientia. Panis sapientiae est verbum vitae: unde quidam volunt ornare verbum exterius, et de sententia non curant: et isti mundant quod deforis est. *Vae vobis, quia similes estis sepulcris* etc. Hic arguit eos quantum ad peccata spiritualia. Et primo ponit similitudinem. Secundo exponit. Sepulcrum dicitur ubi mortuum corpus quiescit. Mortua corpora sanctorum templum Dei sunt, in quibus Deus habitat: *1. Cor. 6. Templum Dei sanctum est, quod estis vos* et caet. Corpus est habitaculum animae, et anima est thronus Dei; ita sicut corpus est habitaculum animae, ita anima Dei: *Ps. 10. Dominus in templo sancto suo* etc. Corpus vero peccatoris est sepulcrum, quia mortuum continet, quia anima per peccatum moritur, ideo mali sepulcrum dicuntur: *Psal. 13. Sepulcrum patens est guttur eorum* etc. In sepulcro est corpus mortuum intus, tantum aliquando exterius est aliqua imago, quae videtur in facie vivere: *Apoc. 3. Nomen habes quod vivas, et mortuus es.* Et ideo dicit, *quae foris apparent speciosa*, propter decorem exterius appositum, *intus autem plena sunt* etc. idest omni putredine, et omni immunditia. Post hoc exponit, *Sic et vos foris quidem apparetis hominibus iusti* etc. idest homines vos iudicant iustos; *intus autem pleni estis hypocrisi, et iniquitate.* Comprehendit peccata carnalia, avaritiam, et gulam, sicut dictum est supra, sub qua vana gloria continetur: *Io. 12. Dilexerunt magis gloriam suam quam Dei.* Item sub iniquitate omnia peccata spiritualia. Tunc cum dicit, *Vae vobis qui aedificatis* etc. arguit eos de simulatione pietatis: et duo facit. Primo ponit simulationem eorum. Secundo crudelitatem, ibi, *Itaque* etc. Item simulant dupliciter, factis, et verbis. Unde primo redarguit eos de factis. Secundo de verbis. Secunda, ibi, *Et dicitis* etc. Dicit ergo, *Vae vobis qui aedificatis sepulcra prophetarum.* Sed quid est? Numquid ipsi mala faciebant? Nonne nos hoc bene facimus, qui corpora sanctorum in capsis argenteis et aureis ponimus? Dicunt aliqui, quod non reprehenduntur de opere, sed de intentione, quia mala erat eorum intentio: faciebant enim, ut memoria sceleris patrum suorum ad memoriam redigeretur hominum: unde consuetudo erat, quod quando aliquod novum accidebat, quod fiebat aliquid ad memoriam illius: unde volebant quod audacia parentum, qui ausi fuerunt interficere prophetas, esset in memoria omnium. Sed haec expositio non consonat literae. Ideo aliter dicendum, quod non vituperantur propter hoc, sed quia non faciebant hoc nisi ut exterius ostenderent signa pietatis, sicut supra dicitur, quod decimabant mentham et cyminum. Item, *ornatis sepulcra iustorum.* Ornabant sepulcra, et tamen habebant animum ad interficiendum propter simulationem. Similiter, dicit Chrysostomus, est temporibus nostris, quod si aliquis facit multa bona, ornet sepulcra, manum habeat largam, et huiusmodi, si in lapidibus aedificet, et intendat vanam gloriam, non ambulet in viis Domini, non prodest ei. Item ostendebant verbo pietatem: *Et dicitis: Si fuissemus in diebus patrum nostrorum, non essemus socii eorum in sanguine prophetarum.* Commune est, quod in factis aliorum omnes sunt iudices austeri: unde si videmus aliquem peccantem, iudicamus grande peccatum, nostrum autem peccatum attenuamus; ideo isti filii malitiam patrum suorum cognoscebant, suam autem non: *supra 6. Eiice primo trabem de oculo tuo, et tunc videbis eiicere festucam de oculo fratris tui.* Tunc ponit crudelitatem eorum. Et primo in generali. Secundo in speciali. Et ponit poenam temporalem, ibi, *Ecce ego mitto ad vos* et caet. Circa primum primo describit originem. Secundo imitationem mali. Tertio minatur poenam. Dicit, *Itaque testimonio estis vobismetipsis* etc. Sed quid mali erat eis, quia non erat in potestate eorum: ideo videtur quod non debebat eis imputari. Videte: aliquando filius etiam imitatur peccata patris, aliquando imitatur malitiam paternam. Si non sequitur malitiam paternam, non ei imputatur. Aliquando accidit, quod habet bonum patrem, et malam matrem, et e converso, et sequitur bonitatem patris, vel matris. Sed si uterque malus, raro accidit quin imitetur malitiam eorum. Et ratio est, quia filii malorum assuescunt malo a principio; et ei quod assuescunt in iuventute, fortius adhaerent, et ideo magis sunt proclives ad malum. Item parentes mali cum vident filios aliquod malum agere, non castigant eos, quare peccatum eorum aggravatur ita quod peccata parentum redundant in filios: *Exod. 22. Ego sum Deus zelotes vindicans peccata patrum in filios*; ideo dicit, *Quia filii estis eorum*, qui habetis malitiam eorum: *Sap. 3. Nequissimi filii eorum*, unde estis filii per imitationem: et hoc est quod sequitur, *Implete mensuram patrum vestrorum.* Non est imperativum, sed nuntiativum. *Implete*, idest implebitis quasi ut homo loqueretur, idest interficietis me: *Ioan. 15. Quod facis, fac citius.* Vel potest esse permissivum, idest non impediemini per me, idest aliquando voluistis, sed non permisi, de caetero non impediam, ideo *implete* etc. Sed quid est quod dicit, *Implete?* Videndum quod omnia quae eveniunt, ex certo Dei iudicio eveniunt. Sed in illo Dei iudicio non statim solvitur poena, donec totaliter exaggeretur, et veniat ad cumulum: unde quantum ad iudicium Dei non adhuc erat impleta culpa eorum, unde interfecerunt prophetas, et non est adhuc impleta culpa, sed in me complebitur; ideo *impleta* etc. *Isa. 27. In mensura contra mensuram* etc. Vel *implete.* Patres peccaverunt, sed vos implete. Tunc aliquis implet, quando pervenit ad tantum quantum patres sui. Ideo patres vestri occiderunt prophetas, et vos implete. Vel potest dici, quod illi peccaverunt servos interficiendo; isti autem filium interficiendo: unde impleverunt nequitiam patrum, sed Dominus voluntarie se obtulit, et non se opposuit. Item non improperat eis peccatum suum, sed solum suorum, quia boni pastoris est ut iniuriam suorum reputet suam. Tunc subiungit de poena, *Serpentes genimina viperarum* etc. Et videtur quod satis congrue loquitur de culpa. Serpens animal venenosum est, et occidit veneno suo: sic isti serpentes dicuntur, quia prophetas occiderunt. De vipera etiam dicitur quod pariendo moritur, unde foetus

cerrodit viscera matris: sic cum ipsi essent mali, viperabant patres. Unde vos tales, *quomodo effugietis iudicium gehennae*? Secundum iudicium hominum evaditis, sed secundum iudicium Dei quomodo evadetis? Unde oportet habere cor mundum, *Fugite a facie gladii, Iob 19.*

b In parte ista ponit crudelitatem eorum, et addit poenam temporalem. Et primo primum facit. Secundo poenam addit. Et primo ponit beneficium. Secundo culpam. Tertio magnitudinem poenae; unde dicit, *Ecce ego* etc. Et potest referri ad illud quod immediate sequitur, vel ad illud totum quod sequitur. Si ad totum, sic planiorem habet sensum. Ita dico quod estis impleturi, et quod estis serpentes etc. *Unde mitto ad vos...et ex illis occidetis*, quia tales estis qui occidere consuevistis. Vel aliter, ita quod ad totum referatur. Dominus vult quod iudicium non solum sit iustum, sed quod appareat iustum, ut exempla alii accipiant. Unde si aliquis habeat bonum propositum, Dominus remunerat eum de bono proposito, et inde dat voluntatem exercendi opus bonum: sic e contrario cum aliquis habeat propositum malum, et plenus mala voluntate, secundum quod dicitur *Osee 2. Sepiam viam spinis*, excitat iram Dei, et ex ira Dei est ut manifestetur malitia sua. Ideo, *mitto ad vos* etc. *Et vos occidetis.* Et dicit, *Ecce*, quia in promptu est, quia misit Apostolos; unde *Act. 1. Et eritis mihi testes in Hierusalem, et in omni Iudaea, et Samaria, et usque ad ultimum terrae* Sed notate quod in hoc quod dicit, *Mitto ad vos prophetas, et sapientes et scribas*, diversa dona Spiritus sancti significat. Alii datur donum sapientiae, alii genera linguarum et caet. *1. Corint. 12.* Omnia ista dona habuerunt Apostoli. Habuerunt donum prophetiae in dicendo futura: *Io. 3. Effundam de spiritu meo super omnes gentes, et prophetabunt filii vestri, et filiae vestrae* etc. Item sapientiae, quia omnia cognoscebant: *Luc. 21. Dabo vobis os, et sapientiam, cui non poterunt resistere, et contradicere omnes adversarii vestri.* Item fuerunt scribae, quia intellectum Scripturae habuerunt: *Luc. ult Aperuit eis sensum ut intelligerent Scripturas.* Et quare hoc praedicit, ut discipuli cogitantes quod audierunt, facilius sustineant. Item ad convincendum malitiam eorum, quia sicut patres eorum prophetas occiderunt, sic isti Apostolos; unde, *Ex illis occidetis*, ut habetur *Act. 9.* quia Herodes occidit Iacobum fratrem Ioannis gladio, videns quia placeret Iudaeis. Alii fuerunt crucifixi; unde, *Et crucifigetis.* Haec enim erat mors vilissima, ideo hac morte occiderunt Christum, secundum illud *Sap. 2. Morte turpissima condemnemus eum. Et flagellabitis*: *Act. 5.* dicitur, quod caesis denuntiaverunt ne omnino loquerentur in nomine Iesu. *Et persequemini.* Istud manifestum est quomodo Paulum persecuti sunt. Et *supra 10. Si persecuti fuerint vos in una civitate, fugite in aliam.* Ulterius ponitur poena, quae quia videbatur gravis, ideo confirmat. *Amen dico vobis* et caet. Dicit *ut veniat super vos omnis sanguis iustus a sanguine Abel iusti* etc. Quis sit iste Abel notum est, quia iste occisus est a Cain fratre suo. Sed iste Zacharias quis fuerit, non habetur. Legitur quod tres fuerint Zachariae. Quidam filius Barachiae, qui fuit undecimus inter prophetas. Sed de isto non potest intelligi, quia non erat adhuc altare. Alius pater Ioannis, et cuius fuerit filius, non invenitur; sed dicit Chrysostomus, quod fuit occisus propter Christum, quia in templo erat locus virginum. Et dum sederet virgo Maria in loco virginum, expellere voluerunt eam Iudaei a loco, quod prohibuit Zacharias eam defendens, et propter hoc occisus fuit. Alius dicitur filius Ioiadae quem occidit Ioas in atrio templi; ideo inter templum et altare, unde concordat locus, sed nomen dissonat. Sed tamen dicit Hieronymus, quod interpretatur benedictus Domini, et designatur sanctitas patris eius Ioiadae sacerdotis. Et dicit quod ipse vidit evangelium Nazarenorum, et ibi continebatur filius Ioiadae. Sed quare sub isto Zacharia incipit, potest esse quaestio literalis: quia etsi praecedentia magis frequentia, ista tamen inveniebantur in Scriptura. Vel aliter, quod Abel pastor, Ioiades sacerdos; ideo per istos duos significantur laici, et clerici. Unde omnis poena pro occisione hominum veniet super vos. Vel aliter, quia quidam activi, quidam contemplativi; unde utrique signantur per istos. *Sed amen dico vobis, quod omnia venient super generationem istam.* Sed quomodo potest esse, quod omnia veniant super generationem istam? Punitur ne unus pro alio? *Ezech. 18. Filius non portabit iniquitatem patris* et caet. Quomodo ergo super generationem istam? Hieronymus solvit, quod consuetum est in Scriptura, quod tota generatio bonorum pro una generatione sumitur, de qua *in Psal. 111. Generatio rectorum benedicetur.* De generatione malorum *supra 13. Generatio mala signum quaerit.* Chrysostomus dicit sic: Aliqui peccant, sed Deus non statim vindicat; unde in *Psalm. 7. Nunquid irascitur per singulos dies?* Aliqui vero nunquam cum peccant corriguntur, sed in peius mutantur: *2. ad Timoth. 3. Mali autem homines et seductores in peius proficient:* et tunc expectat Dominus donec compleatur malitia eorum. Unde isti, in quibus complebitur malitia, portant pondus totius quantum ad temporalem poenam, tamen quantum ad aeternam quilibet suam. Unde tanta erit quod videbitur, quod pro omnibus patiantur; unde *Exod. 22.* dicitur, quod istud peccatum servetur usque in diem ultionis. Sicut fuit plenitudo bonorum his qui credunt in Christum, sic plenitudo malorum his, qui occiderunt Christum; ideo dicit, *Venient omnia* et caet. Sed quae est ista poena? Destructio civitatis Hierusalem. Et quoniam intendit loqui de excidio civitatis, ideo convertit se ad civitatem dicens, *Hierusalem, Hierusalem.* Et primo ponit delictum. Secundo commemorat beneficia. Tertio praenuntiat poenam. Secundo, ibi, *Quoties volui* et caet. Tertio, ibi, *Ecce relinquetur vobis* et caet. Dicit ergo, *Hierusalem, Hierusalem.* Et designat ista geminatio affectum miserantis; unde dicitur *Luc. 19.* quod videns civitatem flevit super eam. *Quae occidis prophetas: Act. 7. Quem prophetarum non sunt persecuti patres vestri?* Et dicit, *quae occidis*, non quae occidisti, ideo adhuc in malitia perseverabant. Haec est illa Hierusalem, de qua habetur *Ezech. 5. Ista est Hierusalem, in medio gentium posui eam, et in circuitu eius terras, et contempsit iudicia mea.* Possent se excusare: Non habuimus qui diceret nobis; ideo dicit, *Et lapidas eos qui ad te missi sunt;* unde: Misi prophetas et multa auxilia, et non cognovistis. *Quoties volui congregare filios tuos, quemadmodum* et caet. Designatur in hoc

perpetuitas divinitatis eius, secundum quod ipse dicit *Ioan. 8. Antequam Abraham fieret, ego sum.* Unde ipse Christus misit prophetas, patriarchas, et angelos. Quandocunque misit, voluit congregare et caet. Illi congregantur, qui ad Dominum convertuntur, quia in eo uniuntur peccatores: disperguntur, qui ab unitate separantur. Unde voluit congregare quemadmodum gallina congregat et caet. Dicitur quod non est animal aliquod ita compatiens pupillis, sicut gallina. Gallina defendit a milvo, et vitam exponit pro eis, et congregat, *sub alas:* sic Christus compatitur nobis. *Vere languores nostros ipse tulit* et caet. *Isa. 53.* item milvo, idest diabolo se exposuit: *Deuter. 31. Adhuc vivente me, et ingrediente vobiscum semper contentiose egistis contra Dominum* et caet. Sed contra. Dominus voluit, et isti noluerunt: ergo praevaluit mala voluntas eorum voluntati Dei. Unde dicendum, quoties volui, feci: sed te invito feci cum feci; unde tua voluntas impedivit, quod non facerem. Vel quod misit prophetas signum fuit, quod voluit congregare. *Et noluisti.* Tunc sequitur poena, *Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta.* Totus populus honorabatur propter Hierusalem, et Hierusalem propter templum; ideo dicitur, *Relinquetur domus*, idest templum, vel habitatio: *Psal. 68. Fiat habitatio eorum deserta.* Vel dicitur deserta, quando caret proprio habitatore: *Psal. 10. Dominus in templo sancto suo.* Unde dicitur relinquere per habitationem; ideo, *Non videbitis me amodo* etc. quia fui vobiscum per potentiam divinitatis, et post fui corporaliter, sed recedam a vobis. *Sed iam relinquetur* et caet. *Et non me videbitis amodo*, nec corporaliter, scilicet post passionem, nec spiritualiter. Sed numquid est hoc verum quod nulli Iudaeorum viderunt eum, cum tamen multi conversi fuerunt ad eum; ideo dicit, *Donec dicatis, benedictus qui venit in nomine Domini*, quia quando confitebimini, tunc videbitis per fidem. Vel aliter designat occulte secundum adventum: videbant ipsum corpore, sed istam visionem non habebunt usque ad secundum adventum, in quo poteritis dicere, et recognoscetis, quod ego sum benedictus qui venit in nomine Domini.

a CAP. XXIV.

Et egressus Iesus de templo ibat. Et accesserunt discipuli eius, ut ostenderent aedificationes templi. Ipse autem respondens dixit illis: Videtis haec omnia? Amen dico vobis, non relinquetur hic lapis super lapidem, qui non destruatur. Sedente autem eo super montem Oliveti, accesserunt ad eum discipuli secreto dicentes: Dic nobis, quando haec erunt, et quod signum adventus tui, et consummationis saeculi? Et respondens Iesus dixit eis: Videte ne quis vos seducat. Multi enim venient in nomine meo dicentes, Ego sum Christus, et multos seducent. Audituri enim estis praelia, et opiniones praeliorum, videte ne turbemini: oportet enim haec fieri, sed nondum est finis. Consurget enim gens in gentem, et regnum in regnum, et erunt pestilentiae, et fames, et terraemotus per loca. Haec autem omnia initia sunt dolorum. Tunc tradent vos in tribulationem, et occident vos, et eritis odio omnibus gentibus propter nomen meum. Et tunc scandalizabuntur multi, et invicem tradent, et odio habebunt invicem: et multi pseudoprophetae surgent, et seducent multos: et quoniam abundabit iniquitas, refrigescet charitas multorum. Qui autem perseveraverit usque in finem, hic salvus erit. Et praedicabitur hoc evangelium regni in universo orbe in testimonium omnibus gentibus, et tunc veniet consummatio.

b Cum ergo videritis abominationem desolationis, quae dicta est a Daniele propheta stantem in loco sancto, qui legit, intelligat. Tunc qui in Iudaea sunt, fugiant ad montes, et qui in tecto, non descendat tollere aliquid de domo sua, et qui in agro, non revertatur tollere tunicam suam. Vae autem praegnantibus, et nutrientibus in illis diebus. Orate autem ut non fiat fuga vestra in hyeme, vel sabbato: erit enim tunc tribulatio magna, qualis non fuit ab initio mundi usque modo, neque fiet. Et nisi breviati fuissent dies illi, non fieret salva omnis caro, sed propter electos breviabuntur dies illi.

c Tunc si quis vobis dixerit, ecce hic est Christus, aut illic, nolite credere. Surgent enim pseudochristi, et pseudoprophetae, et dabunt signa magna, et prodigia, ita ut in errorem inducantur, si fieri potest, etiam electi. Ecce praedixi vobis. Si ergo dixerint vobis, ecce in deserto est, nolite exire: ecce in penetralibus, nolite credere. Sicut enim fulgur exit ab oriente, et paret usque in occidentem, ita erit et adventus filii hominis. Ubicunque fuerit corpus, illic congregabuntur et aquilae. Statim autem post tribulationem dierum illorum sol obscurabitur, et luna non dabit lumen suum, et stellae cadent de coelo, et virtutes coelorum commovebuntur, et tunc parebit signum filii hominis in coelo, et tunc plangent omnes tribus terrae, et videbunt filium hominis venientem in nubibus coeli cum virtute multa et maiestate. Et mittet angelos suos cum tuba, et voce magna, et congregabunt electos eius a quatuor ventis, a summis coelorum usque ad terminos eorum. Ab arbore autem fici discite parabolam, cum iam ramus eius tener fuerit, et folia nata, scitis quia prope est aestas, ita et vos cum videritis haec omnia, scitote quia prope est in ianuis. Amen dico vobis, quia non praeteribit generatio haec, donec omnia fiant. Coelum et terra transibunt, verba autem mea non praeteribunt. De die autem illa, et hora nemo scit, neque angeli coelorum, nisi Pater solus. Sicut autem in diebus Noe, ita erit et adventus filii hominis. Sicut enim erant in diebus ante diluvium come-

dentes et bibentes, nubentes et nuptui tradentes, usque ad eum diem quo intravit Noe in arcam, et non cognoverunt, donec venit diluvium et tulit omnes: ita erit et adventus filii hominis. Tunc duo erunt in agro: unus assumetur, et unus relinquetur. Duae molentes in mola, una assumetur, et una relinquetur. Duo in lecto: unus assumetur, et unus relinquetur.

d Vigilate ergo, quia nescitis qua hora Dominus vester venturus sit. Illud autem scitote, quoniam si sciret paterfamilias qua hora fur venturus esset, vigilaret utique, et non sineret perfodi domum suam: ideo et vos estote parati, quia qua nescitis hora filius hominis venturus est. Quis putas est fidelis servus et prudens, quem constituit Dominus super familiam suam, ut det illis cibum in tempore? Beatus ille servus, quem cum venerit Dominus eius, invenerit sic facientem. Amen dico vobis, quoniam super omnia bona sua constituet eum. Si autem dixerit malus servus ille in corde suo, Moram facit Dominus meus venire, et coeperit percutere conservos suos, manducet autem, et bibat cum ebriosis: veniet Dominus servi illius in die qua non sperat, et hora qua ignorat: et dividet eum, partemque eius ponet cum hypocritis. Illic erit fletus, et stridor dentium.

a CAP. XXIV.

Supra posita est multiplex provocatio Iudaeorum; nunc ponitur praeparatio per instructionem discipulorum Christi. Instruuntur autem de periculis. Et primo ponitur interrogatio discipulorum. Secundo responsio Christi, ibi, *Et respondens* etc. Circa primum duo. Primo ponitur occasio interrogationis. Secundo interrogatio, ibi, *Sedente autem eo* etc. Occasio fuit duplex. Praenuntiatio destructionis templi, quam quidem praenuntiationem fecit facto, et verbo, quia egressus est de templo, *sup. cap. proximo: Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta*; et hoc ostendit, quia exivit, unde quia corporaliter exivit, ideo ostendit quia spiritualiter: *Ioan. 8. Iesus autem abscondit se, et exivit de templo*. Cum peccator non vult corrigi, exit Dominus ab eo: *Thren. 1. Egressus est a filia Sion omnis decor eius*. Tunc ponitur interrogatio, ibi, *Et accesserunt* et caet. Secundo responsio, ibi, *Ipse autem respondens* etc. Ita lbat. Sed tunc, *accesserunt discipuli ut ostenderent aedificationes templi*, ut videret, quam pulchra est domus, quam decora: unde in alio loco, scilicet *Mar. 13.* habetur: *Vide quos lapides, et quales structuras* etc. Sed quaerit Origenes: Nonne alias ibi fuerat, et nonne bene sciebat? Solvit, quod non petebant ut eum docerent, vel quasi nesciret, sed ut remedium inveniret destructionis. Ita Christianus est templum Dei, ut habetur *ad Philip. 2.* Discipuli autem sunt intercessores, ne destruatur templum hoc. Tunc respondet Dominus. Videntur vobis ista magna: *Isa. 33. Dominus exercituum cogitavit hoc ut detraheret superbiam omnis gloriae* etc. unde subdit, *Amen dico vobis: Non relinquetur hic lapis super lapidem*. Est ne hoc verum? Tempora Chrysostomi non adhuc totum evenerat, sed sperabatur quod veniret. Vel potest dici, quod non vult dicere, nisi quod destrueretur. Vel dicendum quod secundum Dei provisionem aliquando restauratum est templum: sic secundum Dei provisionem incipiente confirmatione legis novae destructum est templum ne sacrificia fiant in templo. Unde si non fuisset destructum, multi facti Christiani caeremonias facerent, et ad templum redirent: unde dispensatione divina factum est, ut destructum sit: et hoc habetur *Luc. 21.* ubi de templo dicitur, *Venient dies, in quibus non relinquetur lapis super lapidem qui non destruatur*. Sic etiam contingit, quod aliquis aedificatus per bonas virtutes, si cadat per aliquod peccatum mortale, si negligens fuerit, et non solicitus, totaliter cadit, et destruitur: *Psalm. 136. Exinanite, exinanite usque ad fundamentum in ea*. Unde vult dicere quod non solum templum, sed etiam pertinentia, quae erant umbra, ut habetur *ad Hebr. 10. Umbram habens lex futurorum bonorum*. Posita occasione, ponitur interrogatio. Et debemus notare, quod exivit, et ivit ad montem Oliveti, et significat ecclesiam in qua olivae uberes sunt plantatae: *Psal. 51. Ego sicut oliva fructifera*. Et inde instruit discipulos. Dixerat destruendum templum, ideo tria quaerunt. Primum de templo. Secundum de adventu. Tertium de fine saeculi; unde dicunt, *Dic nobis quando haec erunt* et caet. scilicet consummatio tuae comminationis: et de adventu tuo, *Et quod signum adventus tui*. Item de fine saeculi, *Et consummationis saeculi*. In Luca solum tangitur de una quaestione, scilicet de destructione Hierusalem, quia non credebant quod deberet destrui nisi post adventum secundum: unde dicebant *Act. 1. Si in tempore hoc restitues regnum Israel?* In Marco *cap. 13.* dicitur quod solum miserunt Petrum, et Ioannem, et Iacobum, et Andream, quia isti primo vocati sunt, et magis habebant fiduciam accedendi ad eum. In quo habemus exempla, quod illi qui diutius Deo adhaerent in contemplatione, sunt Deo magis familiares: *Deut. 33. Et qui appropinquant pedibus eius, accipient de doctrina eius*. Isti discipuli quaesierunt de adventu, et iste duplex est, ultimus qui est ad iudicandum; et iste erit in consummatione saeculi. De isto habetis *Act. 1. Quemadmodum vidistis eum ascendentem in caelum, ita veniet* et caet. Alius est adventus confortans mentes hominum, ad quos venit spiritualiter. Videbitis angelos venientes in nubibus, idest in praedicatoribus, quia per praedicatores venit Deus in hominum mentes: unde dubium est ad quid debet referri. Tamen dicit Augustinus, quod totum debet referri ad adventum spiritualem. Aliqui vero quod ad secundum adventum. Quidam autem exponunt de destructione Hierusalem, et de ultimo adventu. Primo ergo respondet quantum ad destructionem. Secundo quantum ad secundum adventum, ibi, *Sicut enim fulgur* etc. Circa primum duo. Primo praenuntiat quae antecedentia sunt ad destructionem. Secundo ipsam destructionem, ibi, *Cum ergo videritis* etc. Ista praeambula erant et ex parte extraneorum, et eorum qui in ecclesia continentur. Primo ergo ex parte extraneorum. Secundo ex parte eorum, quae in

ecclesia, ibi, *Et multi pseudo* etc. Circa primum duo. Primo praeeminentia pericula spiritualia. Secundo corporalia, ibi, *Audituri estis* etc. Dicit ergo: Ita quaeritis de consummatione, tamen ante debetis esse soliciti de vobis, quod non decipiamini; ideo dicit, *Videte ne quis vos seducat* etc. *Ad Eph. 5. Videte itaque fratres quomodo caute ambuletis. Multi venient in nomine meo dicentes: Ego sum Christus.* Aliquis venit ut missus a Christo, sic venerunt discipuli. Alii vero dicuntur venire in nomine Christi, qui dicunt se esse Christum, usurpantes sibi nomen quod non datur alii: *Philip. 2. Datum est ei nomen quod est super omne nomen.* Unde multi seductores venient, qui venient a seipsis: Christus autem non a seipso, sed a Deo: unde *Io. 7. A meipso non veni.* Licet autem hoc de antichristo specialiter dictum sit, tamen potest dici de multis aliis. Unde quia veritati non adhaeserunt, dati sunt erroribus. Et hoc accidit in Simone Mago, qui libros scripsit, et appellavit se librum Dei, Deus magnus, omnia Dei, et multos seduxit. Illorum enim est seduci qui divisi sunt in errores, quia stultorum infinitus est numerus: unde veritas congregat, error autem dividit, et hoc est periculum. Potest etiam ad secundum adventum referri: ista enim accident circa diem iudicii. *Audituri enim estis praelia* et caet. Hic ponit pericula. Secundo confortat. Dicit ergo: Ita dictum est: *Videte, ne quis vos seducat, quia audituri estis praelia* et caet. et hoc statim post passionem. Statim enim missi fuerant in Iudaeam ab Imperatore pessimi tyranni qui mirabiliter eos gravabant, ita quod quasi ferre non possent: unde audituri estis praelia et opiniones praeliorum, quia in praeliis multum valent opiniones. Unde frequenter contingit quod pauci debellant multos: *Hierem. 8. A Dan auditus est fremitus equorum eius, a voce hinnituum pugnatorum eius commota est omnis terra. Et videte.* Possent aliqui credere, quod esset statim finis mundi: unde dicitur, quod tanta fuit tribulatio, quod credebant finem mundi venisse; ideo dicit, *Videte ne turbemini. Oportet enim hoc fieri, sed nondum finis,* quasi sit destructio Hierusalem, quia non fuit eius destructio post passionem usque ad quinquagesimum annum. Sed posset aliquis dicere: Tu dicis quod audituri sumus praelia, semper fuerunt praelia. Respondet, nunquam vidisti talia. *Consurget enim gens in gentem*, scilicet gens Romanorum contra gentem Iudaeorum, *et regnum*, scilicet Romanorum, *contra regnum*, Iudaeorum. *Et erunt pestilentiae* etc. Posset dicere, ista praelia a casu fiunt, et non ex Dei vindicta. Sed quod fiant a Dei vindicta, hoc patet, quia non solum ista mala infligentur a populo, sed a Deo, quia *erunt pestilentiae*, quae ex corruptione aeris proveniunt: *Et fames, et terraemotus per loca.* Et haec omnia acciderunt ante destructionem Hierusalem. Diceret aliquis, omnia ista fuerunt a casu, et non fuerunt vindicativa doloris, immo; unde dicit, *Haec autem omnia initia dolorum: Isa. 42. Quasi parturientes dolebant.* Sic exponit Chrysostomus. Sed secundum quod refertur ad consummationem saeculi, sic exponit Origenes. Sic debemus considerare de mundo sicut de uno homine, quia cum tendit ad mortem, incipiunt debilitari virtutes vitales. Sic in ostensione universalis commutationis immittet Dominus aliquam particularem immutationem, ita quod non habebunt aliquam virtutem, et tunc erunt pestilentiae, quia corrumpetur aer qui servit nobis in duobus. Item corrumpetur terra, quae servit nobis in cibum, quia germinat herbas et grana; unde cibus nascitur, et hoc debilitabitur, ita quod erit fames in terra. Item terra sustentat nos, et contra hoc terra inquietabitur, unde fiet terraemotus. Prima duo universalia, sed hoc ultimum erit particulare, quia fiet per loca. Et quare non fiet universaliter per totum mundum? Ut homines videntes redeant ad cor, et convertantur. Item contingit quod ex penuria rerum accidit fames, et tunc propter famem exurget gens contra gentem; et hoc poterit esse circa finem mundi. Aliter tamen potest esse, quod aliquando resurget gens contra gentem, non propter penuriam, sed propter vanam gloriam. Aliquando convenit propter iniustitias hominum. Aliquando propitiatur Deus, et coarctat malos angelos per bonos angelos, ut *Ezech. 13. Non ascendistis ex adverso, neque opposuistis murum pro domo Israel, ut staretis in praelio in die Domini.* Unde stat mundus per orationem bonorum, et tunc, scilicet in fine mundi, refrigescet charitas, et tunc erunt multa mala, quia tunc angeli boni dimittent daemones, qui habent nocere terrae et mari; ideo quia potestatem habent super terram et mare, commovebunt totam terram: et quod hoc possunt, habetur *Iob 1.* Hieronymus dicit quod potest dici de adventu Domini quo venit quotidie in ecclesiam. Secundum enim quod haeretici impediunt ipsa bona ipsius ecclesiae, tunc accidunt pestilentiae spirituales, et fames, scilicet indigentia boni documenti, *Amos 5.* alias 7. Et terraemotus, idest homines qui sunt solidi, movebuntur. *Tunc tradent vos in tribulationem.* Tunc ponit quaedam praeambula, quae futura erant in ecclesia. In ecclesia futura erant prospera et adversa. Et primo ponit adversa. Secundo prospera, ibi, *Et praedicabitur* etc. Adversa autem nuntiat dupliciter, ab exterioribus, et interioribus: *Deut. 32. Foris vastabit eos gladius, et intus pavor.* Et tangit tria pericula: tribulationem, occisionem, et odium. Possent dicere: Verum est, quod mundus hoc patietur, sed quid ad nos? Immo dicit; et ideo dicit, *Vos;* quasi dicat, non eritis immunes, sed tribulabimini ad literam: *2. ad Cor. 6. In tribulationibus, in necessitatibus* etc. Item *occident vos*, sicut patuit, quod occiderunt Stephanum, et Iacobum: unde dicit *Psalm. 43. Aestimati sumus sicut oves occisionis.* Item *eritis odio omnibus gentibus*, idest Iudaeis. Vel omnibus, qui diffusi sunt per universum mundum: *supra 5. Beati qui tribulationem patiuntur propter iustitiam.* Et ponit consolationem, quia cum omnes patiuntur, hoc patiemini, *propter nomen meum: Hier. 45. Ecce quos aedificavi, ego destruo*, et post, *et tu quaeris gaudia?* Origenes dicit, quod referendum est ad secundum adventum, quia ita erit universalis persecutio, quod omnes mali persequentur bonos; et propter hoc dicit, *Tunc.* Consuetudo enim erat, quod cum accidebant mala, dicebant hoc esse propter peccatum Christianorum. Unde insurgebant contra eos, unde tunc tradent vos in tribulatione. *Et tunc scandalizabuntur multi.* Hic ponit pericula ab interioribus. Est enim triplex scandalum quod patiemini, scilicet infirmorum, item mutuam laesionem. Item debilitatem; unde dicit, *Tunc* etc.

Quia etiam multorum perfecti scandalizabuntur; unde *supra 17. Necesse est ut veniant scandala*, unde etiam electi turbantur, cum vident scandala: unde dicebat Paulus 2. *Corint. 12. Quis scandalizatur, et ego non uror? Et invicem tradent.* Ex hoc patebit tribulatio; *supra 10. Tradet autem frater fratrem in mortem* etc. Et non solum corporaliter, sed etiam spiritualiter, quia aliqui sunt principium erroris, et ex hoc sequetur, quod *odio habebunt invicem. Et multi pseudoprophetas* etc. Tales sunt qui in ecclesia multos seducunt: 2. *Pet. 2. Fuerunt et pseudoprophetas in populo.* Item 1. *Ioan. 2. Antichristi multi facti sunt. Ex nobis prodierunt, sed non erant ex nobis:* unde haec mala accident, quod fratres corrumpent, quod *multos seducent.* Iterum tertium, quia non tantum hoc faciunt, sed etiam corrumpent; unde deficient, *quoniam abundavit iniquitas, refrigescet charitas multorum: Apoc. 2. Sed habeo adversum te pauca, quia charitatem tuam pristinam reliquisti.* Potest dici refrigescere, quia cum vident alios relinquentes charitatem, et ipsi refrigerantur, licet non penitus pereant: et in multis, sed non in omnibus, quia semper fuit fervida in Apostolis: *Rom. 8. Quis separabit nos a charitate Christi? Tribulatio, an angustia, an fames, an nuditas, an periculum, an persecutio, an gladius?* Unde ita erit in multis, sed non in omnibus, quia *qui perseveraverit usque in finem*, scilicet praesentis vitae, *hic salvus erit.* Item habetur *supra 10. Et praedicabitur hoc evangelium regni in universo mundo.* Supra Dominus praedixit adversa in ecclesia futura; nunc autem praedicit prospera, quia Apostoli qui ex Iudaeis nati erant, aemulabantur carnem suam: *Ad Rom. 9. Tristitia mihi est magna, et continuus dolor cordi meo;* ideo ad eorum consolationem, quia multo plures erant vocandi ad fidem, ideo *praedicabitur hoc evangelium* et caet. Ipse enim incipiens praedicationem dixit: *Poenitentiam agite: appropinquabit enim regnum coelorum* et caet. *supra 4.* Hoc autem praedicabitur, *in universo orbe:* non enim lex nova determinata est uni populo, sicut lex vetus: *Mar ult. Praedicate evangelium omni creaturae:* et dicit Chrysostomus quod hoc fuit impletum ante excidium urbis Hierusalem, et hoc probat per Apostolum *ad Rom. 10.* ubi dicit Apostolus, *In omnem terram exivit sonus eorum.* Iam videbatur diffusa doctrina evangelica per totum orbem. Item per aliam auctoritatem, quae habetur *ad Coloss. 1. Praedicatio evangelii fructificat.* Et non est mirum, quia unus Apostolus, scilicet Paulus, tantum ampliavit, quod pervenit Romam, et in Hispaniam: unde expletum est quod habetur *Isa. 57. Misisti legatos tuos procul.* Et ideo dicit Chrysostomus, quod in hoc est admiranda virtus Christi, quod infra spatium quadraginta annorum ita crevit doctrina eius, quod totum mundum implevit; unde bene dicit, *Et praedicabitur* et caet. Sed nunquid omnes credent? Non; sed quidam sic, quidam non. Et quod quidam credent, hoc erit in testimonium contra eos qui non credent. Hieronymus dicit: *In testimonium omnibus gentibus: ad Rom. 1. Accepimus gratiam et apostolatum ad obediendum fidei in omnibus gentibus, ita ut sint inexcusabiles. Et tunc*, scilicet quando omnes gentes credent, *veniet consummatio*, idest destructio Hierusalem: et de hoc potest intelligi, quod dicitur *Ezech. 7. Nunc finis super te, et immittam furorem meum in te.* Fecit enim signa. Divulgavit evangelium, nec credere voluerunt, ideo accidit eis quod dicitur *Mala. 1. Munus non accipiam de manu vestra.* Augustinus vult quod non debeat referri ad consummationem Hierusalem, sed mundi; unde dicit, *Praedicabitur*, scilicet ante finem mundi, scilicet *in testimonium omnibus gentibus*, quia non omnes credent. *Et tunc veniet consummatio*, idest finis mundi. Et hoc est unum signum, quod donec sit divulgata praedicatio evangelii per universum orbem, non veniet finis. Non autem adhuc venerat, ut dicit Augustinus, ad quosdam barbaros in Africa. Et respondet ad illud *in omnem terram* etc. *Psal. 19.* quod posuit praeteritum pro futuro. Et ad illud quod scribitur *ad Colos.* dicit quod adhuc non ad plenum fructificabat, sed iam incipiebat. Et potest sic distingui, quod diffusio per evangelium potest dupliciter intelligi, vel quoad famam tantum, et sic completa fuit ante excidium urbis: licet enim aliqui non recepissent, tamen nulla gens fuit ad quas non pervenisset fama; si autem intelligatur diffusio cum effectu, tunc verum est quod dicit Augustinus quod nondum venit in omnes gentes.

b Iam destructionem posuit, in parte ista ponit quod veniet consummatio: et ponit quaedam praeambula. Et primo ponit prophetiam. Secundo admonitionem, ibi, *Tunc qui in Iudaea* etc. Tertio rationem admonitionis, *Et erit tribulatio.* Ita dixit veniet consummatio. *Cum ergo videritis* etc. Quid est quod vocat abominationem? Potest dici quod abominatio dicitur exercitus Romanorum, et dicuntur abominationes desolationis, quia fuerunt desolatores. Vel per abominationes idola: et de duplici idolo potest dici. Legitur quod Pilatus introduxit aquilam in templum, quod erat signum Romanorum, quod Iudaei abominationem dicebant. Unde tunc cum videritis idolum positum in loco sancto, tunc potestis cognoscere impletionem prophetiae Danielis de destructione Hierusalem. Vel potest dici quod Hierusalem destructa fuit dupliciter. Primo a Tito et Vespasiano, et tunc combustum fuit templum, et tunc adhuc dimissi fuerunt aliqui. Postmodum adhuc aliqui rebellaverunt, et Adrianus qui successit Traiano, destruxit penitus, et dedit legem quod nullus Iudaeus ibi de caetero habitaret, et vocavit civitatem nomine suo. Item posuit in sacro loco idolum: unde illud idolum, quod posuit Adrianus, potest dici abominatio; unde cum hoc videritis etc. De hac deiectione satis habetur *Thren. 2. Qui legit, intelligat.* Et quare hoc dicit? Quia in illa prophetia Danielis multa dicuntur de passione Christi: sunt enim haec verba observanda; unde ibi dicitur, *Occidetur Christus, et erit in templo abominatio desolationis, et usque ad consummationem et finem perseverabit desolatio, Dan. 9.* Unde qui videt, intelligat quod talia acciderunt. *Tunc qui in Iudaea* etc. Ponit admonitionem utilem. Et primo ponit eam. Secundo excludit impedimenta fugae. Quaedam enim sunt impedimenta evitabilia, quaedam inevitabilia. Dicit *tunc qui in Iudaea sunt, fugiant ad montes.* Tunc, scilicet in tempore Vespasiani. Tunc temporis quidam dictus Agrippa dominabatur in montibus, et iste obediebat Romanis, nec rebellabat eis: unde cum aliae gentes haberent guerram, iste et gens sua in pace erat. Unde ex Dei providentia admoniti

fuerunt fideles qui erant in Iudaea, quod recederent, et irent ad regnum istius Agrippae, et sic fecerunt: unde *tunc qui in Iudaea*, scilicet fideles, *fugiant in montes*: *Zach. 2. Fugite a terra aquilonis* etc. Tunc removet impedimenta fugae. Et quia quaedam impedimenta fugae sunt evitabilia, quaedam non, ideo primo ponit pericula evitabilia; secundo inevitabilia, ibi, *Vae praegnantibus* etc. Quae sunt vitabilia, sunt negotia terrenorum: et istorum quaedam accidunt in civitate, quaedam extra; ideo utrumque ponit. Secundum, ibi, *Et qui in agro*. Dicit ergo, *Et qui in tecto, non descendat tollere aliquid* etc. idest quicumque habitat in civitate, etiam si in domo, non revertatur tollere et caetera. Item *et qui in agro, non revertatur*, in domum, *tollere tunicam suam*, scilicet quaecunque sint necessaria, quia cuncta, quae habet homo, dabit pro anima sua. Et quare hoc dicit? quia imminente festo paschae convenerunt multi in Hierusalem: quod sciens Titus obsedit civitatem, cum ita essent congregati. Unde vult dicere: ita cito accidet istud malum, quod non poterit aliquis sibi cavere. Item ponit impedimenta inevitabilia. Et quia erant quaedam inevitabilia virtute hominum et simpliciter, quaedam licet inevitabilia, tamen virtute Dei vitabilia; ideo primo de primo; secundo de secundo, ibi, *Orate* etc. Illud quod cum est, nullo modo vitari potest, est onus filiorum: quamvis enim posset alicui dici salva animam tuam, posset dicere, quomodo possum dimittere filium? Ideo hoc exponit. *Vae praegnantibus et nutrientibus*, quia tales non poterunt fugere, quia nec illis erat dicendum, quod abortum procurarent, nec nutrientibus ut filios occidant; et sic impletur quod dicitur *Luc. 22. Beata ubera, quae non lactaverunt*. Item alia sunt impedimenta ubi non potest homo ponere remedium nisi per Deum. Aliquod enim tempus est ineptum, vel per naturam, vel per legem: per naturam, ut tempus hyemale, quia tunc impeditur homo propter asperitatem temporis. Item propter legem, ut si accidat in sabbato, quia Deus praecepit quod non irent ultra unum miliare. Et quia istud non est in potestate nostra, sed Dei, ideo *orate ne fiat fuga vestra in hyeme, vel sabbato*, quia in talibus ad Deum solum est recurrendum; unde *Osee 6. Venite, et revertamur ad Dominum, quia ipse cepit et salvavit nos. Orate quod non fiat in hyeme*, quia impedit fugam naturaliter propter discrimen viae: *nec sabbato*, quia impedit secundum legem Dei. Item notate quod dicit sabbato in quo designat, quod in die festo fuerunt debite interfecti. Unde necessitas fugiendi? ex magnitudine tribulationis. Unde primo ponit tribulationem et magnitudinem tribulationis. Secundo ponit causam, ibi, *Et nisi breviati* etc. Dicit ergo, *Erit enim tunc tribulatio magna qualis* et caet. Et hoc satis potest perpendi, qui legit historiam Iosephi, quod multi fame mortui sunt. Item erant seditiones in civitate, ita quod ipsi se invicem interficiebant: unde cum Titus qui erat mitissimus, vellet eis parcere, ipsi nolebant. Item erant latrones inter eos qui interficiebant multos. Et quaedam mulier comedit filium suum. Unde fuit talis tribulatio, qualis nunquam visa est. Et hoc dicit Lucas *cap. 21. Erit tribulatio... et cadent in ore gladii*. Sed nunquid erit maior in tempore Antichristi? sic; sed non erit inter Iudaeos. Et quaerit Chrysostomus propter quod peccatum accidit, quia nec poena Sodomorum fuit tanta, unde non esset poena gravior nisi peccatum gravius. Et quia possent dicere, quod ista acciderant eis propter peccata Christianorum, ideo dicit quod non: unde *nisi breviati fuissent dies illi* etc. Augustinus dicit quod quidam sic exposuerunt, quod dies tunc facti sint breviores, sicut tempore Iosue longior. Sed contradicit *Psal. 118. Ordinatione tua perseverat* dies: ideo dupliciter potest dici. Primo, quod dies tribulationis sunt breviati primo in numero. Unde si durasset tempus illud, omnes essent interfecti, quia nullus remansisset. Et quare? Quia Romani dominabantur per totum orbem, et iam Iudaei dispersi sunt in universum mundum; ideo si durasset tempus illud, interfecti fuissent ubique terrarum. Vel dicuntur dies breviati; quando mala breviantur. Et quare breviantur? *propter electos*: non quod exciderit verbum Dei: multi enim conversi erant de populo illo, et rogabant pro populo ut relinqueretur semen: *Isa. 1. Nisi Dominus reliquisset semen, quasi Sodoma essemus* etc. Tunc ponit Chrysostomus duas considerationes, quare hoc dicatur, quia ibi erant aliqui discipuli, item Ioannes adhuc ultra vixit; ideo dicit quod Ioannes non fecit mentionem de hoc in evangelio suo, quia scripsit post hoc factum; unde dixisset praeterita, sed Matthaeus et Lucas qui ante scripserunt, fecerunt mentionem, quia tunc erat futurum; ideo dicit quod manifestum fuit miraculum cum Romani impugnarent Iudaeos, et quasi tota gens Iudaeorum pateretur excidium, quod tam pauci Iudaei poterant ire per universum orbem ad convertendum quasi totum mundum, et haec fuit mirabilis virtus Christi. Hilarius exponit, quod referuntur haec verba ad finem mundi. Cum videritis abominationem hanc, nominat Antichristum: *ad Thes. 2. Nec terreamini, nec per spiritum, nec per sermonem, quasi instet dies Domini, ne quis vos seducat ullo modo. Et tunc qui in Iudaea*, quia Iudaei deficient, unde fugient terram Iudaeorum, et convertentur, *ad montes*, christianitatis. *Et qui in tecto* etc. Vult dicere quod perfecti non moveantur a sua perfectione. Unde tangit contemplativam vitam, quae signatur per tectum, unde tales a sua contemplatione non debent recedere. Item qui in agro, tangit vitam activam. Tales non revertantur ad pristinam vitam, sed maneant in suo proposito. Et quid per praegnantes? Homines graves peccatis. Homines nutrientes sunt homines imperfecti. Unde vult dicere, quod ut hominibus oneratis peccatis, et non confirmatis. Secundum Augustinum praegnantes sunt qui concipiunt male agere: nutrientes, qui iam opere complent. Et quod dicit hyeme, et sabbato. Per hyemem signatur tristitia, per sabbatum laetitia. Unde ne fiat in hyeme per tristitiam absorbentem, vel sabbato per laetitiam animum elevantem. Vel per sabbatum otium bonae operationis; per hyemem refrigerationem charitatis. *Et nisi* etc. Quia parum durabit, et si duraret, non salva fieret omnis caro, idest omnis carnalis. Item possunt referri ad adventum Christi per ecclesiam; et sic dicit Origenes quod sicut verbum evangelii divulgatum est adveniente ipso, sic falsa doctrina divulgabitur adveniente Antichristo: et sicut Christus habuit suos prophetas, sic et Antichristus. *Tunc qui in civitate sunt*,

fugiant ad montes, perfectae iustitiaa? Praegnantes dicuntur, qui adhuc percurrunt verbum salutis: nutrientes qui aliquid iam fecerunt. Orate ergo ut non impediantur per desidiam et torporem. *Erit tunc tribulatio magna*, quia erit perversio doctrinae christianae per falsam doctrinam. *Et nisi essent dies breviati*, scilicet documento doctrinae per additamenta verae doctrinae, *non fieret salva omnis caro*, idest omnes vertentur ad falsam doctrinam.

o Postquam Dominus respondit interrogationi discipulorum de destructione civitatis; hic incipit respondere his quae ad secundum adventum pertinent. Iste autem adventus est adventus ad iudicium: ideo dividitur. Quia primo proponit signa et modum veniendi. Secundo tractat de iudicio, *infra 25. Simile est regnum caelorum* et caetera. Circa primum duo facit. Primo praemittit signa praecedentia Christi adventum. Secundo agit de ipso, ibi, *Et videbunt filium hominis* etc. Circa primum duo, quia duo praecedentia erunt, et ex parte hominum, et electorum. Secundo ex parte elementorum, ibi, *Statim autem* et caet. Circa primum duo facit. Primo praemittit quamdam admonitionem. Secundo rationem huius admonitionis, ibi, *Surgent autem* etc. Dicit ergo, *Tunc si quis* et caet. Supra dictum est de destructione Hierusalem, *Tunc si quis* etc. Notandum quod ly *tunc* non dicit tempus determinatum, sed tempus confusum, quia hoc non statim factum est post destructionem Hierusalem, sed expectatur futurum in fine. Simile habetur *supra 3. ca.* quod habitavit Dominus in Nazareth, unde Nazaraenus dicitur, et sequitur, *Tunc venit* etc. Non quod tunc venerit, quia fuerunt forte viginti anni inter duo tempora, unde tenetur pro tempore confuso. Sic hic. Futurum enim est, quod multi seductores venient, et dicent antichristum esse Deum. *Tunc si quis dixerit vobis: Hic est Christus* etc. *2. ad Thess. 2. Non terreamini, neque per spiritum, neque per sermonem, neque per epistolam, quasi per nos missam, quasi instet dies Domini* etc. *Nolite credere.* Deinde cum dicit, *Surgent enim* etc. assignat rationem admonitionis. Et primo ponit rationem ex necessitate. Secundo ex falsitate doctrinae, ibi, *Sicut enim fulgur*. Circa primum tria facit. Primo introducit seductores. Secundo vehementiam seductionis. Tertio admonitionem. Dicit ergo, tu dicis, quod aliqui erunt qui dicent se Christum: sed nunquid alii erunt? Ita. *Surgent enim pseudochristi*, idest qui dicent se Christos, et hoc factum est ante destructionem Hierusalem: *1. Ioan. 4. Sed audistis quod venit antichristus, unde antichristi facti sunt multi. Et pseudoprophetae.* Sicut enim Christus habuit veros prophetas, qui praenuntiaverunt eum, sic antichristus falsos: et hoc est quod dicitur *1. Ioan. 4. Multi pseudoprophetae exierunt in mundum.* Sed nunquid facient isti miracula et effectus? unde dabunt signa, prodigia: et *2. ad Thess. 2. Cuius adventus est secundum operationem satanae; Apocalyp. 16. Et vidi de ore draconis, et de ore bestiae, et de ore pseudoprophetae exire spiritus tres immundos in modum ranarum.* Sed est quaestio, nunquid daemones possunt facere miracula. Dicendum quod non, si proprie sumatur miraculum: quia miraculum proprie non est quod fit praeter ordinem alicuius causae particularis, sed quando praeter ordinem totius creaturae, et hoc fit per solam virtutem divinam; sed bene possibile est, quod creatura superior non continetur in ordine creaturae inferioris, unde aliquid fit per virtutem superiorum, quod non fit per virtutem elementorum: sic in hominibus aliquis facit per artificium aliquid, quod mirum videtur aliis: sic de daemonibus, quia subtilioris sunt intelligentiae; ideo sicut artifices aliqui aliquid faciunt quod videtur mirum aliis, sic et daemones aliqua faciunt naturaliter, quae videntur nobis mira. Sed quomodo fiet istud? Opinio fuit Avicennae quod natura corporalis obedit ad nutum intelligentiis, unde ad apprehensionem immutatur corpus. Sed Augustinus istud amovet, quia non obedit ad nutum alicuius creaturae, sed solius Dei. Ideo dicendum quod in rebus naturalibus sunt virtutes determinatae ad procreandum aliqua, ut ranas, et huiusmodi: istas virtutes noverunt melius daemones quam alii. Et hoc probat Augustinus, quia ignis qui descendit super oves Iob, fuit naturalis: potest enim excitare corpora, et congregare, ut faciant talia miracula. Illa vero miracula quae non procedunt ex virtute alicuius rei naturalis, haec non possunt facere, scilicet ut mortuus suscitetur. Unde talia non non faciunt nisi in praestigiis, ut Simon magus fecit movere caput. Unde ista quae non fiunt ex virtute naturae, non possunt; unde, *dabunt signa magna*, idest, quae homines reputant magna. Sed quis erit effectus? *Ita ut in errorem inducantur, si fieri potest, etiam electi.* Et dicit Origenes, quod sermo dictus est per exaggerationem, quia quicunque homo est in hac vita, si secundum se consideretur, seduci potest, tamen comparando ad electionem Dei, non, ut sit sensus: Electum seduci, hoc est impossibile; ideo aggravando dicit quod tanta erit vis, quod nisi praeservarentur ex praedestinatione divina, quod seducerentur. Vel dicendum quod non vere electi, sed electi secundum apparentiam: *1. ad Tim. 1. Quam quidam repellentes circa fidem naufragaverunt: Isa. 19. Dominus miscuit spiritum vertiginis in medio eius, et errare fecerunt Aegyptum. Ecce praedixi*, quia secundum Gregorium minus nocent iacula quae praevidentur: *Amos 3. Non faciet Dominus verbum, nisi revelaverit secretum suum.* Unde *si dixerint vobis* etc. Posita necessitate in generali, ponit magis in spirituali. *Si dixerint vobis: Ecce in deserto* etc. Notandum quod vera doctrina fit in publico; *supra 10. Quod dico vobis in occulto, dicite super tecta*; sed falsa semper quaerit angulos: *Prover. 1. Sapientia dat vocem in plateis*; unde veritas est lumen, et quaerit in lumine videri: sed si fuerit perversum dogma, quaerit occulta: *Prover. 9. Sapientia sedet in foribus:* et sequitur, *Aquae furtivae dulciores sunt.* Unde desertus est locus occultus, qui caret hominibus, vel quia est interclusus; unde, *Si dixerint* et caet. Et quid vult dicere? Isti infideles et haeretici dum sunt fideles in societate, vel congregatione, non possunt decipere, sed nituntur quod a societate separentur, et tunc decipiunt; et hoc est quod vult dicere: *Si dixerint: Ecce in deserto est, nolite credere.* Nolite a bona societate et congregatione separari. Item, si in penetralibus, quia semper intendunt locum secretum, nec doctrinam in publico audent dicere: unde *Ioan. 28. Ego palam locutus sum mundo. Nolite credere*, quia *qui cito credit, levis est corde*, *Eccl. 19.* Secundum Hieronymum potest retorqueri ad tempus

ante destructionem: sed melius est ut retorqueatur ad finem. Item potest intelligi de seductione facta in ecclesia. Pseudochristi est documentum mendacii, et dicitur unum documentum, quia omnia in uno uniuntur: et quodlibet mendacium habet suos prophetas; unde dicunt: *Hic est Christus, aut illic: Ezec. 13. Perseveraverunt confirmare sermonem;* et aliquando volunt confirmare per scripturas apocryphas, aliquando per occultos sensus scripturae: quando por apocryphas, dicunt quod in deserto est; quando per occultos sensus, dicunt quod in penetralibus. Vel secundum Augustinum vera doctrina duo habet, quia et idem in omni loco, et publice proferri debet, et ab istis deficit haeresis; unde dicit, *Hic est Christus*, idest in hac terra, et non in alia. Item, quia doctrina sua non est publica, ideo dicunt in penetralibus est; unde, *nolite credere. Sicut enim fulgur exit ab oriente* etc. Hic aliam rationem assignat, quia falsum dicunt quod Christus veniet occultus, sed non est verum, immo veniet manifestus. et ponit duas rationes; unam ex manifestatione Christi, aliam ex congregatione sanctorum. Dicit, *nolite credere*, quod non veniret manifestus: *Sicut enim fulgur exit ab oriente, et paret usque ad occidentem, ita erit adventus filii hominis: Psalm. 49. Deus manifeste veniet.* Sed nunquid veniet, sicut fulgur qui modo videtur hic, et post versus orientem? ideo non intelligatis, quod sic solum manifestetur in uno oriente, sed in omnibus. Si velimus referre ad mysterium, fulgur est adventus veritatis. Nolite ergo quaerere occultum dogma, quia veritas manifestatur per totum mundum. Vel oriens principium, occidens finis. Unde veritas dogmatis semper habet concordantiam a principio usque ad finem: verum enim dogma totam Scripturam recipit: quidam non recipiunt vetus testamentum: quidam non recipiunt prophetas, et ita non possent confirmari per alias scripturas; sed vera doctrina a principio nascentis ecclesiae usque ad finem habebit confirmationem; unde dicitur *Matth. ult. Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem saeculi. Ubicunque fuerit corpus, ibi* etc. Posset enim aliquis dicere, Isti dicunt, hic est Christus, aut illic, quomodo cognoscemus quando veniet? Ostendit autem quod non indigebit quaerere, quia manifestus fiet adventus eius, quandoquidem et alii congregabuntur, et erit simile ei quod accidit, cum quidam petit a domino suo multum celante consilium suum de movendo castra, et dixit, Quando movebitis castra: et ille, Nonne audies tubam, ad quid petis? sic dicitur hic. Tu dicis quod erit hic, vel illic, scio quod ubi fuerit corpus etc. Notate quod in Hebraeo habetur Anache, quod idem est quod cadaver: unde voluit signare passionem Christi, quia tunc veniet Christus ostendens signa passionis: et loquitur per similitudinem: *Iob 39. Ubi corpus* etc. *1. ad Thess. 4. Occurremus in nubibus obviam Christo* etc. Sed quidam sunt aquilae, quidam vultures, et corvi. Sed non dicit vultures, vel corvi, sed aquilae, quas sancti signant: *Isa. 40. Assument pennas ut aquilas, volabunt, et non deficient.* Sic ut dicit Hieronymus ubicunque fit memoria Christi passionis, viri sancti debent congregari per iugem memoriam passionis eius: *Ad Heb. 10. Memoramini pristinos dies, in quibus illuminati magnum certamen sustinuistis passionum.* Et quia non solum erunt haec manifesta per tribulationes, ideo ait. *Statim autem post tribulationem* etc. Et agit de signis sumptis ab aliis rebus, quae supra nos sunt. Et primo ponit signa. Secundo effectus. Secunda, ibi, *Et tunc plangent* etc. In his autem quae supra nos ostendit, triplex est ordo, corpora coelestia, angeli, Christus: *Ad Ephes. 1. Constituit eum super omnem potestatem et principatum* etc. Quantum ergo ad primum dicit, *Statim autem post tribulationem dierum illorum*, quandoscilicet veniet antichristus. *Statim*, quia non diu post, quia multis esset in periculum; et hoc est contra illos qui fabulam ponunt de mille annis. *Sol obscurabitur, et luna non dabit lumen suum.* Et quid est? Hoc dictum habet sensum literalem et mysticum. Secundum quod ad ultimum adventum refertur, habet sensum literalem; secundum quod ad alium, mysticum. Sed videtur obiici quod dicit, quod sol obscurabitur, quia dicitur *Isa. 30. Et erit lux lunae sicut lux solis, et lux solis septempliciter* etc. unde ad hoc videndum debetis distinguere tria tempora: tempus ante adventum, tempus in adventu, et post adventum. Ante adventum Christi huiusmodi observationes fient, de quibus hic dicitur, et *Ioel. 2. Sol convertetur in tenebras, et luna in sanguinem, antequam veniat dies Domini magnus et horribilis.* In Christi adventu non mutabuntur secundum substantiam, sed secundum comparationem, quia tanta erit claritas Christi et sanctorum, quod nec apparebit claritas eorum: *Isa. 24. Erubescet luna, et confundetur sol.* Sed post diem iudicii augebitur claritas lunae et stellarum: et tunc erit verum, quod dicitur *Isa. 30.* scilicet quod solis lumen erit septempliciter sicut lumen septem dierum. Sed videtur falsum quod dicitur, quod stellae cadent de caelo, quia una stella maior est tota terra. Rabanus solvit per literam: Marcus 13. quod stellae erunt decidentes in lumine, idest in lumine minoratae. Sed unde ista minoratio poterit esse? Ex duobus est quod lumen alicuius luminaris minoratur, vel in seipso, vel propter interpositum aliquod, ut si nubes interponatur, ut cum eclipsatur luna, minuitur lumen eius; unde dicit Origenes quod dupliciter potest intelligi. Primo, quod hoc interpositum erit ignis, qui ante Christum praecedet, et consumet omnia usque ad medium spatium aeris, quantum scilicet elevatae sunt aquae diluvii, quem ignem sequetur multus fumus, ita quod tenebrabuntur luminaria coeli. Vel potest dici, quod quidam tenebant ista corpora esse corruptibilia, et sicut elementaria immutabuntur, ita et ista. De istis tribus habetur una auctoritas *Apocal. 6. Sol factus niger tanquam saccus cilicinus, et luna tota facta est, sicut sanguis, et stellae de coelo ceciderunt* etc. *Stellae cadent de coelo.* Stellae de coelo videntur cadere, quando suo lumine privantur. Sic ergo erit immutatio in corporibus caelestibus. Item in angelis; unde dicit, *Et virtutes coelorum movebuntur*, idest virtutes quae Deo ministrant. Et dicit Augustinus quod omnia corpora administrantur per spiritum vitae; unde dicuntur moveri in effectu, quia in adventu Domini cessabit motus coeli. Unde illa dicuntur moveri, quando illa quae ad suum officium pertinent, in alium statum mutantur. Vel angeli movebuntur non commotione timoris, sed admirationis, quia admirabuntur virtutem Christi. Vel commove-

buntur commotione gaudii super glorificatione sanctorum. De hoc potest accipi, quod dicitur *Iob 26.* quod *columnas coeli contremiscunt, et pavent ad motum eius. Et tunc apparebit signum filii hominis in coelo.* Hic ponitur signum filii hominis super angelos existentis. Filii signum, idest signum victoriae Christi; quia quando totus mundus innovabitur, significabitur quod obtinuit victoriam omnium per passionem suam, quod modo non apparet. Vel apparebit signum crucis, ad ostendendum quod tota ista gloria est per passionem eius. Item significabitur quod omnem iudiciariam potestatem acquisivit per passionem suam: *Iob 36. Si voluerit nubes extendere quasi tentorium suum* etc. Et sequitur, *Per haec enim iudicat populos.* Item apparebit ad confundendum malos qui Christum noluerunt sequi. Item signum crucis erit clarius quam sol. Sed quis erit effectus? *Tunc plangent omnes tribus terrae*, videntes tantam Christi potestatem quam despexerunt, et tantam sapientiam, cui non obedierunt, et tantam claritatem sanctorum; unde dicent illud quod dicitur *Sap. 5. Hi sunt quos habuimus aliquando in derisum, et in similitudinem improperii. Nos insensati vitam illorum aestimabamus insaniam. Ecce quomodo sunt inter filios Dei, et inter sanctos sors illorum est.* Item tribus coeli, idest illi qui portaverunt imaginem coeli: *Isa. 40. Cui similem fecistis Deum, aut quam imaginem ponetis ei* etc. Imputabunt sibiipsis quod talia sustinent: *Apocalyp. 1. Videbit eum omnis oculus, et qui eum pupugerunt, et plangent se super eum omnes fines terrae.* Et *Zach. 12. Aspicient ad me quem confixerunt, et plangent eum planctu quasi super unigenitum, et dolebunt super eum ut doleri solet in morte primogeniti.* Haec est literalis expositio. Sed si referatur ad secundum adventum, tunc totum exponitur mystice. Origenes: Per solem diabolus signatur, per lunam Antichristus. De his dicitur *Iob 31. Si vidi solem cum fulgeret, et lunam incedentem clare, et laetatum est in abscondito cor meum* etc. Vidi, idest approbavi solem, idest ea quae videatur habere claritatem et sanctitatem, et qui virtutem, tunc apparebuat: *1. ad Cor. 4. Illuminabit abscondita tenebrarum, et manifestabit consilia cordium.* Unde tota doctrina, tota claritas tunc apparebit, quia imago Christi apparebit in omnibus. Vel per solem ecclesia signatur; unde ecclesia propter tribulationes videbitur non lucere. Et quare dicit post tribulationes? Respondet Origenes, et post, et simul. Item stellae, idest illi qui post videbantur splendere. Virtutes coeli, idest sancti movebuntur. *Et videbunt filium hominis venientem in nubibus coeli* etc. Supra Dominus praenuntiaverat quae futura erant ante secundum adventum; hic autem praenuntiat ipsum adventum: et circa hoc tria facit. Primo ponit suum adventum. Secundo certitudinem adventus. Tertio incertitudinem horae, vel diei. Secunda, ibi, *Ab arbore fici* etc. Tertia, ibi, *Dies autem et hora* etc. Circa primum duo facit. Primo ponit adventum, sive apparitionem filii hominis. Secundo congregationem sanctorum ad ipsum, ibi, *Et mittet angelos* etc. Et attendite quod ubi fecit mentionem de adventu, duo posuit, scilicet quod manifestus esset adventus, et quod sancti congregarentur; unde dixit, *Et sicut fulgur* etc. et hoc ad manifestationem. Item dixit, *Ubi corpus* etc. et haec duo vult magis explanare. Et quomodo veniet? *Videbunt filium hominis* etc. Et qui videbunt? Omnes homines: ipse enim ad iudicandum venit. Habet enim naturam humanam, et divinam: secundum divinam non videbitur nisi a mundo corde etc. secundum quod dicitur supra 5. *Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt*; sed secundum humanam naturam videbunt eum etiam et mali. *Videbit omnis caro salutare Dei nostri*; ideo videbunt filium hominis, quia idem est filius hominis, et Dei; sed non videbunt ut filium Dei, sed ut filium hominis: *Io. 5. Dedit ei iudicium facere, quia filius hominis est.* Sed potest esse quaestio, utrum tam boni, quam mali sint eum visuri in specie gloriosa; et dicendum quod sic. Et ratio assignatur *Isa. 26.* ubi disputans Dominus cum propheta, dicit, *Non videbit gloriam Domini.* Et respondet propheta: *Domine exaltetur manus tua, ut non videant*; cui respondit Dominus: *Videant, et confundantur.* Unde boni videbunt ad laetitiam, mali ad cruciatum et tristitiam: quando enim aliquis timet puniri, quanto magis potestas iudicis contra ipsum apparet maior, magis affligitur; sic quanto Christus apparebit gloriosior, tanto magis cruciabuntur mali. Et hoc signatur cum dicitur, *Venientem in nubibus coeli.* Et hoc respondit huic quod supra dixerat, quod *sicut fulgur* etc. In fulgure duo sunt, splendor, et terror: splendor aliquam iucunditatem repraesentat, sed terror fit ex sono, et nubes ad refrigerium fit: *Isa. 28. Et erit sicut nubes rorida in die messis, quae tunc iucunda est.* Item nubes habet obscuritatem, et quando spissa est, est terribilis propter fulgura et pluvias quae ex nubibus oriuntur; et hoc convenit terrori impiorum: *Psal. 96. Nubes et caligo in circuitu eius.* Item competit quod in nubibus veniat ad designandum divinitatem Christi, quia maiestas Dei apparuit in nube, *Exod. 16.* unde dicitur *3. Reg. 8. Dixit Dominus quod habitaret Dominus in nebula:* ideo in nubibus veniet. Item competit ad ostendendum humanitatem eius, quia sicut habetur *Act. 1. Videntibus illis, elevatus est, et nubes suscepit eum ab oculis eorum, et audierunt angelos dicentes: Quemadmodum vidistis eum euntem in coelum, sic veniet.* Ut ergo ostendatur quod sit ille idem qui in nube sublatus est, apparebit in nube. Competit etiam ad significandum glorificationem: quando enim transfiguratus est, apparuit nubes lucida, et tunc fuit una; sed tunc erunt plures, quia tunc solum tribus apparuit, sed tunc pluribus apparebit: *Apocaly. 1. Ecce veniet in nubibus, et videbit eum omnis oculus.* Et quid erunt istae nubes? Non erunt nisi quaedam claritates redundantes ex corpore Christi et aliorum sanctorum. Origenes dicit quod erunt angeli assumentes non solum intelligibiliter, sed veraciter manifestantes. In primo enim adventu venit humilis: *Ezech. 9. Ecce rex tuus venit tibi mansuetus* etc. sed post veniet in nubibus coeli *cum virtute multa et maiestate.* In primo enim adventu duo fuerunt: habuit enim infirmitatem, et ignominiam: infirmitatem, quia dicit Apostolus *2. Cor. 13. Crucifixus est ex infirmitate*; ignominiam, secundum quod habetur *Isa. 52. Sic inglorius erit inter viros aspectus eius, et forma eius inter filios hominum.* Consequenter ad haec duo dicit. Consequenter ad infir-

mitatem, ponit virtutem; unde de ista dicitur, *Data est mihi omnis potestas in coelo et in terra;* et haec data est ei per generationem, inquantum filius Dei. Sed ipse promeruit inquantum homo, et hoc manifestabitur quando omnes angeli, et omnia elementa ministrabunt ei. Item contra ignominiam dicit quod veniet in maiestate, quasi iudex vivorum et mortuorum, *Tunc veniet. Et mittet angelos suos cum tuba et voce magna.* Hic agit de congregatione sanctorum; et tria ponit. Primo ponit ministros. Secundo congregatores. Tertio, unde congregantur. Ministri sunt angeli, ut habetur *Psalm. 102. Ministri eius qui facitis voluntatem eius* etc. Sed dicit, *Cum voce magna, et tuba.* In resurrectione triplex virtus operatur. Primo virtus divina. Secundario virtus humanitatis Christi, quia sua resurrectio est causa nostrae resurrectionis, ut dicit Apostolus *1. ad Corinth. 15. Sicut in Adam omnes mortui sumus, ita in Christo omnes resurgèmus.* Item operabitur ibi virtus angelica ad quaedam praeambula, scilicet ad colligendos pulveres: et haec tria tangit. Virtutem angelicam, cum dicit, *Mittet angelos.* Virtutem Dei, cum dicit, *Cum tuba.* Virtutem humanitatis in hoc quod dicit, *Et in voce magna.* De ista habetur *in Io. 5. Omnes qui audierunt vocem Filii Dei, vivent.* Et oportebit quod illa vox sit magna, quia *dabit voci suae vocem virtutis*, *Psal. 67.* Per tubam bene signatur divinitas, quia maior est vox tubae, quam vox humana: *Apoc. 11. Et audierunt vocem magnam de coelo dicentem eis, Ascendite huc:* et paulo post: *Et septimus angelus tuba cecinit, et factae sunt voces magnae in coelo* etc. Et notate quod tuba satis ei congruit, quia *Num. 10. Mandavit Dominus Moysi duas tubas fieri, et clangebant tubis ad concilium, ad festa, ad pugnam, et ad commotionem castrorum;* et sic erit in iudicio, quia erit ibi concilium, idest adunatio omnium sanctorum, quia non *resurgent impii in iudicio, neque peccatores in concilio iustorum, Psal. 1.* Item erit tunc solemnitas sempiterna. Item erit ibi pugna contra malos, ut habetur *Zach. ult.* Sed et Iudas pugnabit adversus Hierusalem. Item erit ibi commotio castrorum, quia sancti transferentur ad vitam sanctorum: *Zach. 2. Et applicabuntur gentes multae ad Dominum in die illa.* Item quidam modo congregantur sed non omnes; sed tunc omnes: *infra c. 25. Congregabuntur ante eum omnes gentes* etc. Hic congregantur solum electi, quia solum congregantur, ut regnent cum ipso: *Psal. 49. Congregate illi sanctos eius;* unde dicit, *Et congregabunt electos eius.* Sed unde congregabuntur? *A quatuor ventis coeli.* A summis coelorum usque ad terminos eorum. Venti coeli distinguuntur per quatuor partes mundi. Ab oriente provenit subsolanus; ab occidente favonius; a septentrione boreas; a meridie auster: et sub his omnes alii continenter; unde, *A quatuor ventis coeli*, idest ab omnibus partibus mundi. Sequitur, *A summis coelorum* etc. istud potest dupliciter exponi. Origenes dicit sic, *Congregabuntur.* Posset aliquis dicere, quod solum ista congregatio esset vivorum, et non mortuorum, quod removet ad ostendendum quod etiam mortui congregabuntur; ideo dicit, *A summis coelorum* etc. Scitis quod sancti ascendunt in coelos, et quidam sunt inferiores, quidam superiores: quia secundum modum meritorum erit modus praemii; unde hoc est quod dicit Augustinus, quod a quatuor ventis, hoc est propter corpora: quod a summis coelorum, hoc dicit propter animas. Remigius dicit sic, et est in glossa *Congregabo* etc. Posset aliquis credere quod solum esset congregatio ab extremis terrae, sed quid erit de meditullio terrae? unde, *Usque ad terminos eorum.* Et vult dicere, quod non solum fiet congregatio ab extremis terrae, sed a coelo, idest a meditullio mundi. *Ab arbore fici discite parabolam.* Hic docet de certitudine adventus sui. Magna dixerat, et a quibusdam incredibilia; modo tripliciter certificat. Primo similitudine. Secundo assertione. Tertio ratione. Secunda, ibi. *Amen dico vobis* et caet. Tertia, ibi, *Coelum et terra* et caet. Dicit ergo, *Ab arbore fici* et caet. Dicit Chrysostomus: Quando vult Deus ostendere aliquid, semper inducit similitudinem naturalem. Arbores in hyeme vitam habent, tamen occulte, unde non producunt folia, neque fructus; sed in principio veris incipiunt pullulare, et tunc apparet vita: sic etiam sancti modo non apparent, ut habetur *ad Colos. 3. Mortui estis, et vita vestra abscondita est cum Christo in Deo;* sed tunc vita sanctorum apparebit, eorum scilicet qui non seducentur tempore Antichristi. Tunc veniet aestas, idest aeterna retributio: *Psal. 125. Euntes ibant, et flebant mittentes semina sua:* et sequitur, *Venientes autem venient cum exultatione portantes manipulos suos;* unde dicit, *Ab arbore fici* etc. Per ficum signatur Synagoga, de qua habetur *Luc. 13. Arborem fici habebat quidam plantatam in vinea sua. Cum iam ramus eius tener fuerit, et folia nata, scitis* etc. Et hoc potest exponi sic. Ramus tener Antichristus est, cuius potestas parum durabit, et ficus folia multum adhaerent ei, et tunc potestas eius manifestabitur. Vel potest exponi in bono. Per ramum virtus et fortitudo sanctorum. Quando incipiet finiri, virtus Christi et sanctorum apparebit qui sustinebunt eum; *Cant. 3. Ficus protulit grossos suos. Ita et vos cum videritis haec omnia* etc. idest cum videritis signa praecedentia evenire, *scitote quod prope est in ianuis.* Sicut dicitur aliquid esse prope, quando est in ianuis; *Iac. 5. Ecce merces operariorum vestrorum quae defraudata est a vobis clamat, et clamor eorum in aures Domini Sabaoth introivit.* Notate quod Augustinus facit vim in hoc quod dicit *omnia*, cum dicit, *Cum videritis haec omnia* etc. Supra dixerat quod Dominus prope est. Sed quid est? Semper enim Dominus prope est, ideo dicit. Si velimus, dicamus quod nihil pertinet ad finem mundi, sed ad adventum Christi per ecclesiam; unde quod dictum est, *Videbunt* etc. *venientem in nubibus*, idest in praedicatoribus. *Cum virtute magna*, quoniam dat Dominus verbum evangelizantibus virtute multa, et tunc veniet cum maiestate, quoniam dant ei reverentiam. Tamen secundum expositionem aliorum referre ad finem mundi possumus, et aliter dicere. Secundum quod Augustinus exponit, dat intelligere aliquid quod prope est, idest aliqua esse signa quod prope est; unde quod dictum est, *Videbunt* etc. refertur ad omnia supra dicta, scilicet ad signa, fulgura, et terraemotum. Manifestavit ergo per similitudinem, nunc manifestat

per assertionem, scilicet cum iuramento dicens: *Amen* etc. idest infallibiliter verum est, quia, *non praeteribit generatio haec* etc. Dicit Origenes, quasi in promptu esset quod audietis. Posset enim aliquis credere haec esse dicta de destructione Hierusalem, et quia tunc completa sunt ad destructionem, quia multi supervixerunt usque ad tempus illud; unde *non praeteribit generatio haec*, idest homines nunc vivantes, *donec omnia fiant*. Sed magnum esset omnia dicta ad destructionem Hierusalem referre; ideo aliter dicendum, quod omnes fideles sunt una generatio: *Ps. 23. Haec est generatio quaerentium Dominum:* et praemiserat, quod *Domini est terra* etc. unde vult dicere, *non praeteribit* etc. idest non cessabit fides ecclesiae usque ad finem mundi, contra aliquos qui dicebant quod duraret usque ad tempus aliquod: quod Dominus redarguit dicens *infra ult. Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem saeculi*. Et tunc ponit rationem. *Caelum et terra transibunt, verba autem mea non transibunt;* quasi dicens, facilius est caelum et terram transire, quam verba mea: *Isa. 40. Verbum autem meum manet in aeternum*. Et *Psal. 32. Verbo Domini caeli firmati sunt*. Unde verbum est causa caeli, et causa semper validior est suo effectu, ideo etc. Et non dicitur quod caelum et terra transeant, quia esse desinant, sed quia transibunt in alium statum: *Apoc. 21. Vidi caelum novum, et terram novam*. Secundum Origenem boni per caelum signantur, per terram mali: *Isa. 1. Audite caeli, et auribus percipe terra*. Utrique transibunt, boni in vitam aeternam, mali in ignem aeternum. Et quod dicitur verbum Dei non praeteriri, non dicitur quod non transeat secundum substantiam verbi, sed secundum id cuius est: unde hoc, ut dicit Origenes, habet praeter alia, quia non praeteribit verbum Domini. Verba autem Moysi et aliorum praetereunt. Unde verba Moysi sunt signa praesentis ecclesiae; sed verba Christi praenuntiant statum vitae aeternae. Unde verba Moysi transeunt, idest quod promisit Moyses, transit, quod Christus, non, quia promisit futuram gloriam quae non transit. Item verbum Christi secundum quod est de terrenis, et temporalibus transit. *De die autem et hora illa* etc. In parte autem ista determinat de incertitudine temporis: et circa hoc duo facit. Primo ponit temporis incertitudinem. Secundo hortatur ad similitudinem. Tertio ostendit eventum futurum. Secunda, ibi, *Sicut in diebus Noe* etc. Tertia, ibi, *Tunc erunt* etc. Dicit quod videbunt etc. Tu dicis indeterminate. Dicas nobis determinate si est verum. *De die autem, et hora nemo scit, neque angeli caelorum*. Quod dicit de angelis caelorum, manifestum est, et non habet magnam dubietatem, quia est cognitio naturalis in eis, et hoc non se extendit nisi ad ea quae secundum cursum naturae fiunt; iudicium autem non fiet nisi secundum voluntatem Dei. Item est alia cognitio gloriae, et sic tantum sciunt sicut quibus Dominus vult revelare, et istud sibi retinuit: *Malach. 3. Ecce veniet Dominus, et quis poterit scire adventum eius: 1. ad Thes. 2. Dies Domini sicut fur in nocte, ita veniet*. Sed est quaestio hic secundum Hieronymum, quia dicit Marcus *cap. 13. Nec etiam filius hominis*, ex quo videtur Arius suam haeresim confirmare, quia si Pater scit quod nescit Filius, ergo maior est eo. Ideo potest dici quod Filius scit, et quod dies iudicii secundum aliquam rationem determinatus est, et quidquid determinatur a Deo, suo Verbo aeterno determinatur; ideo impossibile est quin Verbum sciat. Sed quare dicitur nescire? Augustinus et Hieronymus dicunt, quod consuetus modus loquendi est dicere nescire aliquid, quando non facit illud scire, sicut dicitur *Gen. 22. Nunc cognovi, quod timeas Deum*, idest cognoscere feci; ideo dicitur Filius nescire, quia non facit scire. Alio modo dicit Origenes, quod Christus et Ecclesia sunt sicut caput et corpus, quia sicut caput et corpus sunt sicut una persona, ita Christus et Ecclesia. Sed Christus aliquando accipit formam Ecclesiae, ut in illo *Psal. 21. Deus Deus meus respice in me;* unde quod dicitur quod Christus non scit, intelligitur quod Ecclesia non scit: unde Dominus *Act. 1. Non est vestrum scire tempora, vel momenta* etc. Notate quod dicit Augustinus, quod ipse volebat ostendere ex quibusdam signis quod adventus iudicii non possit sciri determinate, quia non determinat quodcumque tempus. Probatio dicit, quod non possit sciri, quia sicut est in aetatibus hominis, ita est in aetatibus mundi. Unde sicut ultima aetas hominis non habet terminum certum, sed aliquando protenditur plusquam aliae, sic et de ultima parte dici debet, quod non habet certum terminum, et poterit plus durare, quam omnes aliae partes. *Sicut autem fuit in temporibus Noe, ita erit et adventus filii hominis* etc. Supra Dominus posuit incertitudinem horae sui adventus; nunc autem adhibet similitudinem. Et primo ponit eam. Secundo exponit, ibi, *Sicut autem* etc. Proponit autem similitudinem convenientem, quia dum loqueretur de fine mundi, quievit in fine mundi. Proponit ergo de alia similitudine. Legitur enim duplex consummatio, una per aquam: *2. Pet. 2. Et si originali mundo non pepercit, sed octavum Noe iustitiae praeconem custodivit, diluvium mundo impiorum inducens;* unde dicitur satis convenienter, quia prima consummatio fuit ad amputanda peccata carnalia; unde dicitur *Gen. 6. Videntes filii Dei filias hominum quod essent pulchrae, acceperunt sibi uxores ex omnibus quas elegerant* etc. ideo contra ardorem huius concupiscentiae debuit esse consummatio per aquam. In fine autem mundi peccatum erit, quia refrigescet charitas, sicut supra dictum est, ideo ignis convenienter erit in poenam; unde dicit, *Sicut in tempore Noe*, scilicet quod finis fuit incertus, sicut dicitur *Gen. 6. Finis universae carnis* etc. unde sicut illi qui adhaeserunt Noe, salvati fuerunt, *sic in adventu filii hominis*, qui adhaerebunt filio Christo, salvi fient. Secundo exponit istam similitudinem quantum ad incertitudinem. *Sicut enim erant in diebus ante diluvium*, etc. In verbis istis duo tangere videtur, unum, scilicet desperationem de futuro adventu, et causam eius. Causa autem quod homo non speret futurum adventum, est, quia versatur in curis carnis, quoniam ambulat secundum eius concupiscentias: *Iac. 5. Epulati estis super terram, et in luxuriis vestris enutristis corda vestra:* ideo vacabunt lasciviae, quae duas habet partes, scilicet in comessationibus, et ebrietatibus etc. Quantum ad primum dicit, *Comedentes, et bibentes:* non quod comedere, et bibere sit peccatum, sed ponere ibi finem suum est peccatum. Quantum ad se-

cundum dicit, *Nubentes, et nuptui tradentes* et caet. et sequitur, *Et non cognoverunt donec venit diluvium, et tulit omnes?* scilicet qui non adhaeserunt Noe, qui erat figura Christi, *ita erit adventus filii hominis.* Sed dicitur *Luc. 17. Arescentibus hominibus prae timore*, et *supra eodem* habetur quod *sol obscurabitur*. Quomodo ergo securi erunt homines ut comedant, et luxurientur? Duplex est responsio. Dicit Hieronymus, quod verum est quod circa tempora antichristi multae erunt tribulationes, et hoc ad probationem electorum, et post restituentur tranquillitati, et in illa tranquillitate mali vacabunt laetitiae. Unde Lucas loquitur secundum statum tribulationis; Matthaeus autem secundum tempus quod immediate praecedet adventum Dei. Item aliter, quia quidam sunt boni, quidam mali. Et universaliter Ecclesia patietur tribulationem, et boni punientur a malis: unde dicitur *supr. 10. Odio eritis omnibus hominibus propter nomen meum*. Unde illi qui patientur, erunt boni; qui vero exercebunt huiusmodi tribulationes, erunt mali. Quod ergo dicitur hic, *Comedentes* etc. intelligitur quoad malos; quod autem in Luca dicitur quod *arescentibus* etc. hoc intelligitur quoad bonos. Vel sic. Cum frequenter accidat quod boni emendantur per tribulationem, mali autem non; ideo mali arescent, boni autem non. *Tunc duo erunt in agro, unus assumetur, et alter relinquetur* etc. In parte ista ponit eventum huius incertitudinis. Et quis erit? Quia continget quod homines in uno officio assumpti, quod unus assumetur, et alter relinquetur. Et potest hoc exponi secundum Chrysostomum, quod non velit aliud dicere, quam quod in omni conditione hominum, et omni officio quidam erunt reprobi, quidam electi: qui boni, assumentur; qui mali, relinquentur. Quomodo? Sicut dictum est *supra 13.* quia venient angeli, et assument bonos, scilicet ad Christum. Item quidam sunt deliciose viventes, quidam vero quaedam officia exercentes. Item laborantium quaedam sunt officia ad homines pertinentia, quaedam ad mulieres. Labor hominum est proprie in agris. *Tunc ergo erunt duo in agro uno*. Literaliter scilicet laborantes. *Unus assumetur*, tanquam electus, *alter relinquetur*, tanquam reprobus. Item *duae erunt molentes in mola. Una assumetur, altera relinquetur.* Hoc est officium mulierum. Solebat esse quod mulieres molerent, et loquitur secundum consuetudinem terrae, ubi non est aqua, et tunc moletur cum equis, vel cum hominibus, sed tunc erat officium mulierum: *Isa. 47. Tolle molam, et mole farinam.* Unde duae erunt molentes, idest exercentes officium suum. Et tunc una assumetur, exponit ut prius. Item *duo in lecto uno* etc. Chrysostomus dicit quod divites non laborant, sed quiescunt, ideo assignantur per illos qui in lecto iacent, et de istis unus assumetur, et alter relinquetur. Potest etiam exponi allegorice, et haec est expositio Hilarii. Per agrum assignatur mundus, sicut supra dictum est. Per duos homines populus fidelium, et infidelium. De istis unus assumetur, scilicet populus fidelium, alter relinquetur, scilicet infidelium. Item lex vetus per molam assignatur, quae gravis, et ponderosa est: *Act. 15. Hoc est onus quod nec nos, nec patres nostri ferre potuimus*, etc. Eorum qui veterem legem recipiunt, aliqui recipiunt Christum, alii non. Omnes illi dicuntur in mola molere qui veterem legem recipiunt, et illi quidem assumuntur, qui veterem legem cum nova recipiunt; illi vero qui non, relinquuntur. Item, qui Christum recipiunt, sunt sicut iacentes in lecto, quia per lectum signatur memoria passionis, et de talibus quidam assumuntur, quidam relinquuntur: quidam enim conformant se passioni per bona opera, quidam non. Potest aliter exponi, ut ad tres status fidelium referatur, quia sunt tria genera hominum, quidam contemplativi, quidam praelati, quidam activi. Nullus status securus est, quin aliqui damnentur in statu aliquo. Status contemplationis per lectum significatur. De hoc *in Canticis, Lectus noster floridus*; et tamen aliqui in hoc statu damnantur. Status activorum per molentes in mola signatur, quia ponderositatem habent, et sunt soliciti; *Luc. 10. Martha Martha solicita es* etc. unde involvuntur in saecularibus; et tamen inter eos aliqui damnantur. Per agrum in quem homines exeunt ad laborandum, signantur praelati: *Cantic. 7. Veni dilecte mi, egrediamur in agrum*; et in talibus quidam assumuntur, et quidam relinquuntur.

b Postquam Dominus posuit incertitudinem horae, monet ad vigilantiam. Et primo monet omnes. Secundo specialiter praelatos, ibi, *Quis putas* etc. Circa primum tria facit. Primo proponit admonitionem. Secundo similitudinem. Tertio concludit propositum. Secunda, ibi, *Illud autem scitote* et caet. Tertia, ibi, *Et Vos estote parati* etc. Dicit ergo: Ita dico quod dies est incertus, et nullus potest confidere de suo statu, quia de quolibet unus assumetur, et alter relinquetur, ideo debetis esse diligentes et soliciti. *Vigilate ergo*. Et ut dicit Hieronymus, ideo voluit Dominus incertum ponere terminum, ut homo semper expectaret. In tribus enim homo delinquit, quia vacant eius sensus. Item, quia vacat a motu. Item iacet homo; ideo, *vigilate*, ut sensus vestri eleventur per contemplationem: *Cant. 5. Ego dormio, et cor meum vigilat.* Item, *Vigilate*, ne in morte torpeatis: ille enim vigilat, qui se exercet in operibus bonis: *1. Pet. ult. Sobrii estote, et vigilate, quia adversarius vester diabolus tanquam leo rugiens circuit quaerens quem devoret.* Item vigilate ne iaceatis per negligentiam: *Prov. 6. Usquequo piger dormis* etc. Sed quid dicit? *Quia nescitis qua hora Dominus vester venturus sit.* Hoc dicebat Apostolis, et non habetur alibi, quod ita expresse se vocet Dominum, sicut hic, et *in Ioan. 13. Vos vocatis me magister, et Domine, et bene dicitis, sum etenim.* Sed posset aliquis dicere, quod Dominus loquebatur Apostolis, Apostoli non erant victuri usque ad finem mundi. Quomodo ergo dicit, *Vigilate, quia nescitis* etc. Dicit Augustinus, quod istud necessarium est etiam Apostolis, et eis qui ante nos erant, et nobis, quia Dominus venit dupliciter. In fine mundi veniet ad omnes generaliter. Item venit ad unumquemque in fine suo, scilicet in morte: *Io. 14. Non relinquam vos orphanos...veniam ad vos.* Ergo duplex est adventus, in fine mundi, et etiam in morte: et utrumque voluit esse incertum. Et isti adventus sibi respondent, quia talis invenitur quis in secundo, qualis fuerit in primo. Augustinus: *Imparatum invenit illum mundi novissimus dies, quem imparatum inveniet suus ultimus dies.* Item potest exponi de alio adventu, scilicet invisibili, quando venit in mentem: *Iob 9. Si*

venerit ad me, non percipiam. Unde ad multos venit, et non percipiunt. Unde multum debetis vigilare, ut si pulsaverit quod aperiatis ei; unde *Apocal. 3. Ego sto ante ostium, et pulso: si quis aperuerit mihi, intrabo ad eum, et caenabo cum illo. Illud autem scitote, quod si sciret paterfamilias qua hora fur veniret, vigilaret illa hora, et non sineret perfodi domum suam.* Sed quia nescit qua hora, oportet quod tota nocte vigilet. Quis est iste paterfamilias domus? Anima est. In ista debet homo quiescere: *Sapien. 8. Intrans in domum meam*, idest in conscientiam meam, *conquiescam cum illa.* Paterfamilias ratio est: *Prov. 22. Rex qui sedet in solio, dissipat omne malum intuitu suo* etc. Aliquando fur perfodit domum suam. Fur est aliqua persuasio falsae doctrinae, vel tentatio aliqua: et dicitur fur sicut habetur *Ioan. 10. Qui non intrat per ostium in ovile ovium, ille fur est, et latro.* Ostium proprie dicitur naturalis cognitio, seu ius naturale. Quisquis ergo per rationem intrat, per ostium intrat; sed qui intrat per ostium concupiscentiae, vel irae, vel huiusmodi, est fur. Fures consueverunt in nocte venire: *In Abdia: Si fures introissent ad te, si latrones per noctem, quomodo conticuisses* etc. Unde si de die veniant, non timentur. Sic quando homo est in contemplatione divinorum, tunc non venit tentatio, sed quando remisse se habet, tunc venit; ideo bene dicit propheta *Ps. 70. Cum defecerit virtus mea, ne derelinquas me.* Unde debemus vigilare, quia nescimus quando veniet Dominus, scilicet ad iudicium. Vel possumus referre ad diem mortis: *1. ad Thess. 5. Cum enim dixerint, pax et securitas, tunc repentinus eis superveniet interitus. Et vos estote parati, quia qua hora non putatis, filius hominis venturus est.* Dicit Chrysostomus quod homines soliciti circa temporalia, vigilant de nocte. Et si pro temporalibus vigilant, multo magis vigilandum est pro spiritualibus: *Apoc. 3. Si non vigilaveris* etc. *Quis putas est fidelis servus et prudens* etc. Hic specialiter admonet ad vigilandum praelatos. Et primo alliciendo praemiis. Secundo terrendo suppliciis. Circa primum tria facit. Primo ponit idoneitatem boni praelati. Secundo officium. Tertio praemium. Idoneitas est quod sit fidelis et prudens. In quolibet bono opere duo sunt necessaria, ut intentio constituatur in debito fine. Item quod accipiat vias congruas ad illum finem; ideo in officio praelationis haec duo sunt necessaria. Primo, quod figat intentionem in debito fine, quem quidam constituunt in seipsis, de quibus dicitur *Ezech. 34. Vae pastoribus qui pascunt se*, quia illi, qui in recto fine intentionem constituunt, non intendunt, quod sibi utile sit, sed quod multis ut salvi fiant: et hoc totum propter gloriam Dei recte operantur; qui autem quaerit quod suum est, non. Unde oportet quod sit fidelis: *2. Corinth. 4. Iam quaeritur inter dispensatores, ut fidelis quis inveniatur.* Item debet esse prudens, quia potest esse quod aliquis quaerat gloriam Dei, sed non secundum scientiam: praelati enim est corripere vitia. Posset ergo ita increpare, quod posset inducere in peccatum; ideo oportet quod sit prudens: *sup. 10. Estote prudentes sicut serpentes* etc. Et notate quod nominat servum, quia differentia est inter liberum, et servum, quia omnis actio servi retorquetur in Dominum, non liberi, sic omnis actio praelati referri debet in Deum. Sic Paulus vocabat se servum, cum dicit *2. Cor. 4. Nos autem servos vestros per Iesum.* Sed quare dicit, *Quis putas* etc. quia pauci sunt fideles: *Philip. 2. Omnes enim quae sua sunt quaerunt, non quae Iesu Christi: Prov. 20. Virum autem fidelem quis inveniet?* Et si pauci fideles, pauciores et prudentes; ideo sic dicit Dominus notans paucitatem. Deinde tangit eorum officium, *Quem constituit Dominus* etc. et tria agit. Primo agit de sui institutione super officium suum, cum dicit, *Quem constituit Dominus*, non quod ipse procuret vel muneribus, vel precibus; *Ad Hebr. 4. Nullus assumat sibi honorem, sed qui vocatur a Deo sicut Aaron.* Deinde tangit super quem constitutus est, quia super familiam suam, scilicet super ecclesiam suam, non super temporalia, secundum quod dicit Apostolus *2. Timot. 2. Nemo militans Deo implicat se negotiis saecularibus* etc. Item oportet eum esse prudentem, ut vigilet circa ecclesiam, non circa alia, quae extra ecclesiam sunt: *1 Cor. 5. Quid ad nos de his, qui foris sunt?* Item tangit officium praelati, *ut det illis cibum in tempore:* cibum scilicet doctrinae, boni exempli, et temporalis subsidii; ideo Dominus dicit Petro ter, *pasce, pasce, pasce oves meas, Ioan. ult.* Pasce verbo, pasce exemplo, pasce temporali subsidio, habetur ultimo, sed tamen, *in tempore, Eccl. 3.* Item *Ioan. 16. Multa habeo vobis dicere, sed non potestis portare modo.* Si enim vult dicere verba, quando non competit, perdit. Sequitur de praemio. Et primo dicit quod est illud. Secundo in quo sit. Quod est praemium? Beatitudo; unde dicit, *Beatus*, sive in morte, sive in fine mundi, *quem invenerit sic facientem*, scilicet administrantem, ut dictum est: *Psalm. 115. Beati immaculati in via, qui ambulant in lege Domini.* Et quare sunt beati? *Amen dico vobis, quoniam super omnia bona sua constituet eum.* Hoc tripliciter exponitur. Uno modo, ut ostendatur in quo consistat omnis beatitudo. Beatitudo enim in aliquo bono consistit; sed omnia bona Dei sunt. Nunquid ergo in aliquo istorum est beatitudo? Beatitudo est in illo bono quod est super omnia bona: non enim est aliquis beatus, nisi in illo bono quod Deus est. Unde super omnia bona sua constituet eum, idest beatificabitur in illo, scilicet in Deo, qui est super omnia, *Isa. 58.* Secundo modo exponi potest quod hoc dicit ad ostendendum praeeminentiam, quam habebunt boni praelati: *Luc. 12.* habetur quod faciet eos discumbere; sed hic habetur, quod super omnia bona et caet. quia inter omnia praemia maximum est praemium boni praelati: *supr. 5. Qui fecerit et docuerit, hic magnus vocabitur.* Qui docti fuerint, erunt splendor firmamenti, et qui ad iustitiam erudiunt plurimos quasi stellae in perpetuas aeternitates: et hoc est super omnia bona sua, idest super omnia praemia sanctorum. Tertio modo potest exponi per unionem ad Christum, quia sicut in hoc mundo non pervenient ad statum perfectionis, nisi qui sequitur vestigia Christi, sic nec tunc, nisi coniuncti fuerint Christo: et habebunt dominium super omnia, inquantum voluntas sua fit conformis voluntati divinae: *Luc. 3. Et ego dispono vobis, sicut disposuit mihi Pater meus regnum* etc. et *Apocalyp. 2. Qui vicerit, dabo ei stellam matutinam. Si autem dixerit malus ille servus in corde suo* et caet. Postquam allexit ut sint vigilantes per praemia, hic terret per supplicia. Et primo ponit culpam. Secundo poenam, ibi, *Veniet Do-*

minus et caet. In culpa duo sunt, scilicet causa culpae, et ipsa culpa; et tamen utrumque culpa est. Causa culpae est desperatio de adventu, *Si dixerit: Moram facit dominus meus venire*. Augustinus dicit quod aliquis posset dicere hoc nimio desiderio, et hoc demonstrabat qui dicebat, *Quando veniam, et apparebo ante faciem Dei mei? Psalm. 41.* Aliquando dicitur propter desperationem de cito veniendo: *Ezech. 12. Fili hominis, quod est proverbium istud in terra Israel dicentium, In longum differentur dies, et peribit omnis visio.* Non enim diu tardabit: *2. Petr. 3. Non tardat Dominus promissionem suam.* Unde haec est radix omnium. Sed quae sunt quae consequuntur inde? Unum crudelitatis, aliud voluptatis. Quantum ad primum dicit, *Et coeperit percutere conservos suos*, quia reputat sibi subiectos ut servos, contra illud *1. Pet. 5. Sed voluntarie neque dominantes in cleris.* Et non solum sufficit ei, sed etiam percutit et affligit: *Mich. 3. Qui aedificatis Sion in sanguinibus.* Vel percutiunt fratres quos servos reputant, malo exemplo. Item istud non sufficit eis, sed convertunt se ad voluptates, *Manducet autem et bibat cum ebriosis*, idest habebit societatem cum voluptuosis, si ipse est voluptuosus. Et quid erit inde? Ponit iudicium. Primo enim ponit iudicium ex insperato. Secundo poenam. Dicit, *Venit Dominus* et caet. quia credit aliquando homo esse securus de longa vita, et tamen subito deficit: *1. ad Thessal. 5. Dies Domini sicut fur veniet: Isa. 30. Subito dum non speratur, veniet contritio eius.* Et quid fiet inde? Sequitur triplex poena, *Et dividet eum*, non ut dicit Hieronymus ut dividat gladio, sed a societate bonorum: *infra 25. Et separabit eos ab invicem, sicut pastor segregat oves ab hoedis*; et haec est maxima poena. Dicit Origenes sic. In homine tria sunt, est anima, corpus, spirituale donum. Et haec in bonis praelatis non dividuntur, sed in malis praelatis. Spirituale donum dividetur, quia accipiet spirituale donum quod eis dederat; corpus autem, et anima mittentur in ignem. Item alia poena est, quod adnumerabitur iniquis: unde dicit, *Partemque eius ponet cum hypocritis.* Hypocritae sunt simulatores qui unum profitentur, et aliud agunt: unde partem eius ponet cum talibus. Et sic accipitur *Psalm. 10. Sulphur, et spiritus procellarum pars calicis eorum.* Item adhuc ista non sufficiunt, sed erit alia poena, quia *ibi erit fletus, et stridor dentium: Iob 24. Transibunt enim a frigore nivium ad calorem nimium:* unde fletus ex fumo generatur, stridor dentium ex frigore. Dicit Origenes quod possumus hinc considerare quod male dicunt, qui dicunt quod praelati mali non sunt praelati. Item notate quamdam similitudinem quam ponit Augustinus. Removeamus ab oculis illum servum de quo fit sermo, et ponamus tres servos, qui diligant adventum Domini. Unus dicat, Dominus meus cito veniet, et ideo vigilabo. Alius dicat, Dominus tardabit, sed volo vigilare. Alter dicat, Nescio quando veniet, et ideo volo vigilare. Quis istorum melius dicit? Respondet Augustinus, quod primus male decipitur, quia si putat, quod cito veniat, et postea tardat, est in periculo ne prae taedio dormiat. Secundus potest decipi, sed non est in periculo. Sed tertius bene facit, qui sub dubio semper expectat; ideo malum est determinare aliquod tempus.

a CAP. XXV.

Tunc simile erit regnum coelorum decem virginibus, quae accipientes lampades suas, exierunt obviam sponso, et sponsae. Quinque autem ex eis erant fatuae, et quinque prudentes. Sed quinque fatuae acceptis lampadibus non sumpserunt oleum secum. Prudentes vero acceperunt oleum in vasis suis cum lampadibus. Moram autem faciente sponso dormitaverunt omnes, et dormierunt. Media autem nocte clamor factus est, ecce sponsus venit, exite obviam ei. Tunc surrexerunt omnes virgines illae, et ornaverunt lampades suas. Fatuae autem sapientibus dixerunt: Date nobis de oleo vestro, quia lampades nostrae extinguuntur. Responderunt prudentes dicentes: Ne forte non sufficiat nobis, et vobis: ite potius ad vendentes, et emite vobis. Dum autem irent emere, venit sponsus, et quae paratae erant, intraverunt cum eo ad nuptias, et clausa est ianua. Novissime vero veniunt et reliquae virgines dicentes: Domine Domine, aperi nobis. At ille respondens ait: Amen dico vobis, nescio vos. Vigilate ergo, quia nescitis diem, neque horam.

b Sicut enim homo peregre proficiscens vocavit servos suos, et tradidit illis bona sua, et uni dedit quinque talenta, alii autem duo, alii vero unum, unicuique secundum propriam virtutem, et profectus est statim. Abiit autem, qui quinque talenta acceperat, et operatus est in eis, et lucratus est alia quinque. Similiter, qui duo acceperat, lucratus est alia duo. Qui autem unum acceperat, abiens fodit in terram, et abscondit pecuniam Domini sui. Post multum vero temporis venit Dominus servorum illorum, et posuit rationem cum eis. Et accedens, qui quinque talenta acceperat, obtulit alia quinque talenta, dicens: Domine quinque talenta tradidisti mihi, ecce alia quinque superlucratus sum. Ait illi Dominus eius: Euge serve bone, et fidelis, quia super pauca fuisti fidelis, super multa te constituam, intra in gaudium Domini tui. Accessit autem et qui duo talenta acceperat, et ait: Domine duo talenta tradidisti mihi, ecce alia duo lucratus sum. Ait illi Dominus eius: Euge serve bone, et fidelis, quia super pauca fuisti fidelis, supra multa te constituam, intra in gaudium Domini tui. Accedens autem et qui unum talentum acceperat, ait: Domine, scio quia homo durus es, metis ubi non seminasti, et congregas ubi non sparsisti, et timens abii, et abscondi talentum tuum in terra. Ecce habes quod tuum est. Respondens autem Dominus eius dixit ei: Serve male, et piger, sciebas quia meto ubi non semino, et congrego ubi non sparsi. Oportuit ergo te committere pecuniam meam

nummulariis, et veuiens ego recepissem utique quod meum est cum usura. Tollite itaque ab eo talentum, et date ei, qui habet decem talenta. Omni enim habenti dabitur, et abundabit, ei autem qui non habet, et quod videtur habere, auferetur ab eo. Et inutilem servum eiicite in tenebras exteriores, illic erit fletus, et stridor dentium.

c Cum autem venerit filius hominis in maiestate sua, et omnes angeli cum eo, tunc sedebit super sedem maiestatis suae, et congregabuntur ante eum omnes gentes, et separabit eos ab invicem, sicut pastor segregat oves ab hoedis. Et statuet oves quidem a dextris, hoedos autem a sinistris. Tunc dicet rex his qui a dextris eius erunt: Venite benedicti Patris mei, possidete paratum vobis regnum a constitutione mundi: esurivi enim, et dedistis mihi manducare: sitivi, et dedistis mihi bibere: hospes eram, et collegistis me: nudus et operuistis me: infirmus, et visitastis me: in carcere eram, et venistis ad me. Tunc respondebunt ei iusti dicentes: Domine, quando te vidimus esurientem, et pavimus, sitientem, et dedimus tibi potum? Quando autem te vidimus hospitem, et collegimus te? Aut nudum, et cooperuimus te? Aut quando te vidimus infirmum, aut in carcere, et venimus ad te? Et respondens rex dicet illis: Amen dico vobis, quamdiu fecistis uni de his fratribus meis minimis, mihi fecistis. Tunc dicet et his qui a sinistris erunt: Discedite a me maledicti in ignem aeternum, qui paratus est diabolo, et angelis eius: esurivi enim, et non dedistis mihi manducare: sitivi, et non dedistis mihi potum: hospes eram, et non collegistis me: nudus, et non operuistis me: infirmus, et in carcere, et non visitastis me. Tunc respondebunt ei et ipsi dicentes: Domine quando te vidimus esurientem, aut sitientem, aut hospitem, aut nudum, aut infirmum, aut in carcere, et non ministravimus tibi? Tunc respondebit illis dicens: Amen dico vobis, quamdiu non fecistis uni de minoribus his, nec mihi fecistis. Et ibunt hi in supplicium aeternum: iusti autem in vitam aeternam.

a CAP. XXV.

Supra actum est de adventu Domini ad iudicium; hic agitur de ipso iudicio: unde dividitur istud capitulum in duas partes. In prima parte loquitur de iudicio per quasdam parabolas. In secunda manifeste, et explicite formam iudicii demonstrat, ibi, *Cum autem venerit* etc. Circa primum duo facit. Primo ponitur quaedam parabola, in qua aliqui excluduntur a regno propter defectum interiorem. In secunda, quod quidam excluduntur propter negligentiam exterioris operationis, ibi, *Sicut enim homo peregre proficiscens* etc. Prima est de virginibus, quae solent animos hominum exercere: et in hac tria consideranda sunt. Primo ponitur praeparatio aliquorum se disponentium ut regnent cum Christo. Secundo ponitur excitatio ad iudicium. Tertio adventus iudicii. Secunda, ibi, *Media autem nocte* et caet. Tertia, ibi, *Dum autem irent* etc. Circa primum primo tangit studium praeparantium. Secundo eorum somnum, ibi, *Moram autem faciente* etc. Circa primum duo facit. Primo ponit quod est commune omnibus se praeparantibus. Secundo distinctionem in his, qui se praeparant, ibi, *Quinque autem* etc. Circa primum quatuor considerantur communia quantum ad omnes, numerus, status, officium, et finis intentus. Numerus tangitur quod decem erant, *Simile est regnum coelorum decem virginibus.* Sed quare decem? Triplex ratio est. Una quidem, quia decem est numerus universitatis, in numerando procedimus usque ad decem, post incipimus ab uno: unde per decem, per unum, et per centum universitas significatur. Vel secundum Hilarium omnes obsistunt decem praeceptis observandis, vel obligantur ad ea. Vel per decem propter quinque sensus duplicatos, sunt enim duplicati. Uno modo secundum Gregorium, quia quinque sunt in viris, et quinque in mulieribus: et sic decem. Secundum Hieronymum duplicantur, secundum quod ad diversos sensus referuntur: sunt enim quidam sensus exteriores, et quidam interiores. De visu interiori dicitur *Ioan. 1. Deum nemo vidit unquam* etc. De gustu dicitur *Psalm. 33. Gustate, et videte* et caet. De olfactu dicitur *Cant. 1. In odorem unguentorum tuorum currimus* et caet. Et sic sunt omnes decem, qui ad iudicium veniunt. Status tangitur, cum dicitur *virginibus.* Sed quare dicuntur virgines? Triplex est ratio. Secundum Chrysostomum intelligitur de his, qui integritatem carnis servant. Sed quare magis facit mentionem de virginibus? Dicit quod *supra 19.* locutus est de virginibus, ubi dicit, quod sunt quidam eunuchi, qui seipsos castraverunt propter regnum coelorum, qui potest capere capiat etc. ideo cum virginitas sit tantum bonum quod non cadit sub praecepto, sed sub consilio, secundum quod habetur *1. Corint. 7. De virginibus praeceptum non habeo, consilium autem do,* si isti damnantur, multo magis et alii. Vel virgines dicuntur qui ab illecebris quinque sensuum abstinent. Secundum Hieronymum, et Origenem virgines dicuntur fideles qui non admittunt corruptelam, secundum quod dicit Apostolus *2. Corint. 11. Despondi uni viro* et caet. Sequitur videre studium, *Quae accipientes lampades suas.* Lampades sunt vasa luminis. Unde secundum Hilarium possumus intelligere animas illuminatas lumine fidei, quod in baptismo receperunt: *Isa. 58. Tunc erumpet quasi mane lumen tuum.* Vel per lampades opera signantur. Secundum Augustinum: *Opera enim vestra debent esse lucerna: Supra 5. Sic luceat lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona, et glorificent Patrem vestrum qui in coelis est.* Ergo accipere lampades est praeparare animam, vel disponere ad bona opera. Quartum quod ponitur est quod, *exierunt obviam sponso, et sponsae.* Quis est sponsus, et quae est sponsa? Dupliciter exponitur secundum duplex matrimonium. Unum divinitatis ad carnem, quod celebratum est in utero virginis; ipse *enim tanquam sponsus procedens de thalamo suo, Psal. 18.* Sponsus ipse Filius est, sponsa humana natura. Unde nihil aliud est exire obviam sponso et sponsae, nisi

servire Christo. Item est matrimonium Christi, et ecclesiae: *Io. 3. Qui habet sponsam, sponsus est.* Ergo praeparantes lampades intendunt ut placeant sponso, idest Christo, et sponsae, idest matri ecclesiae. Et sic in istis conveniunt. Ponuntur etiam tria in quibus discrepant in interiori discretione, et exteriori solicitudine. Quantum ad primum dicit, *Quinque autem ex eis erant fatuae, et quinque prudentes: Prov. 10. Sapientia est viro prudentia.* Ille prudens qui quae facit, non vult pro nullo perdere; ideo dictum est *supra 10. Estote prudentes sicut serpentes.* Vel sic fatuae sunt quae divertunt a Deo, vel per malam intentionem, et non rectam, vel falsam doctrinam: *Prov. 9. Mulier stulta, et clamosa, plenaque illecebris, et nihil omnino sciens, sedet in foribus domus suae.* Secundum Origenem: Qui habet unam virtutem, habet omnes: unde non potest esse unus sensus ordinatus quin sint alii ordinati. Item sicut etiam dicitur *Iacob. 2. Qui delinquit in uno, factus est omnium reus.* Item discrepant quantum ad exteriorem solicitudinem, quia *quinque fatuae acceptis lampadibus non sumpserunt oleum secum.* Omnes istae bene volebant habere lampades accensas, quia ipse qui lumen est, vult sibi serviri cum lumine. Lumen non potest nutriri sine oleo: stultus enim esset qui crederet servare lumen in lampade, et non poneret oleum. Per oleum quatuor significantur secundum Hieronymum Per oleum significantur bona opera. Et quare? Fides lumen animarum quo accenduntur lampades. Per bona opera fides nutritur: *1. ad Timoth. 1. Hoc praeceptum commendo tibi fili mi Timothee secundum praecedentes in te prophetias, ut milites in illis bonam militiam, habens fidem, et bonam conscientiam, quam quidam repellentes circa fidem naufragaverunt.* De isto potest accipi quod dicitur *Prov. 21. Thesaurus desiderabilis, et oleum in habitaculo iusti, et impudens homo dissipabit illud.* Alio modo per oleum misericordia signatur: et sic dicit Chrysostomus. Unde habetur *Luc. 10.* quod Samaritanus infudit vinum, et oleum. Per vinum severitas signatur, per oleum opus misericordiae. Vult ergo quod qui intendit continentiam servare, et non fecerit misericordiam, stultus est. Unde dicit *Iac. cap. ult. Iudicium sine misericordia ei, qui non fecerit misericordiam.* Item per oleum signatur interior laetitia, de quo in *Ps. 10. Ut exhilaret faciem in oleo.* Et alibi in *Psal. 44. Unxit te Deus oleo laetitiae* etc. Multi sunt qui exterius abstinent, et quaerunt intus gaudium, scilicet conscientiae, et ibi habent secum oleum. Alii vero non quaerunt gaudium conscientiae, sed gloriam hominum, et isti non habent oleum. Secundum Origenem per oleum sancta doctrina signatur: *Cant. 1. Oleum effusum nomen tuum.* Oleum iustitiae rectam doctrinam signat: *Ps. 11. In corde meo abscondi eloquia tua.* Unde virgines dicuntur qui continentiam servant, qui faciunt misericordiam, qui gaudium interius quaerunt, qui rectam doctrinam assumunt. Sequitur de somno repentino. Ponitur causa somni, et somnus. Causa somni est mora. Quando enim aliqui expectant aliquem, et maxime de nocte, cito dormiunt. Unde per hoc spatium signatur spatium inter adventum Christi in carne, et adventum ad iudicium; unde dicit, *Moram autem faciente sponso, dormitaverunt omnes, et dormierunt.* Secundum omnes expositores exponitur de morte. Sed quare dicitur mors somnus? Hoc est propter spem resurrectionis. Sicut enim qui dormit, intendit evigilare, sic qui dormit morte, intendit resurgere: *1. Thessal. 4. Nolumus vos ignorare de dormientibus, ut non contristemini, sicut et caeteri, qui spem non habent* etc. Sed quid est dormitio, et dormitatio? Exponit Gregorius: Dormitatio est proprie via ad somnum; unde per dormitationem possumus intelligere longiorem vitam, per somnum mortem. Secundum Origenem intelligitur de somno pigritiae: *Prov. 6. Usquequo piger dormies, quando consurges de somno tuo.* Unde, *Moram autem faciente sponso*, vel ad iudicium, vel ad mortem, *dormitaverunt omnes, et dormierunt*, vix enim sunt aliqui qui longo tempore vivant quin torpescant. Vel qui totaliter negligunt, dormiunt; qui vero aliquo modo aliqualiter desistunt a primo fervore, dormitant. Tunc sequitur excitatio. Secundo effectus. Tertio petitio fatuarum virginum. Quarto responsio sapientum. Dicit ergo, *Media nocte clamor factus est, ecce sponsus venit.* De ista dicit Origenes aliter quam alii, et magis secundum literam. Alii omnes exponunt excitationem istam referendo ad finale iudicium: et secundum hoc iste clamor erit tuba, vel vox Christi: *1. Thessal. 4. Quoniam ipse Dominus in iussu, et in voce archangeli, et in tuba Dei descendet de coelo: 1. Cor. 15. Canet tuba, et mortui qui in Christo sunt, resurgent primi.* Et quare media nocte? Dicit Hieronymus, quod Hebraeus dicit quod sicut angelus in media nocte descendit ad interficiendum primogenita Aegypti, sic venturus est Dominus in media nocte. Unde solebat esse consuetudo apud eos, quod non dimittebatur populus usque ad mediam noctem. Augustinus dicit quod non est propter rationem temporis, sed solum est propter occultationem: *1. ad Thess. 5. Dies Domini sicut fur de nocte.* Sed quid est quod dicit, *Ecce sponsus venit, exite obviam ei*, quia tunc omnes resurgant ei obviam: *Io. 5. Venit hora, in qua omnes qui in monumentis sunt, audient vocem eius: Amos 4. Praeparare Israel in occursum Dei tui.* Origenes refert ad praesentem vitam. Et hoc quando homo detinetur inani gloria, et fit clamor per praedicatorem, vel per internam inspirationem, tunc revertitur ad Christum: *Isa. 40. Exalta in fortitudine vocem tuam qui evangelizas Hierusalem.* Tunc sequitur effectus, *Tunc surrexerunt omnes virgines illae, et ornaverunt lampades suas.* Ad literam, facto clamore per tubam, vel per vocem Christi, omnes resurgent. Unde *Io. 5. Omnes enim qui in monumentis sunt, vocem eius audient.* Sed quid fecerunt? *Ornaverunt lampades suas.* Sed quid est hoc? Erit ne tempus? Dicendum, quod ornare lampades nihil aliud est quam dinumerare opera quae fecerunt, ut possint congruam rationem reddere. Unde habebunt solicitudinem, quando audient vocem filii Dei, ut *infra eod. Quando vidimus te esurientem, et pavimus, sitientem, et dedimus tibi potum* et caet. Secundum Origenem est planior litera. Quia si ad praesentem vitam referantur, quando fit clamor per praedicatorem, vel internam inspirationem, tunc surgunt a negligentis, et tunc incipiunt surgere ad corrigendum facta sua. Tunc sequitur petitio fatuarum, *Fatuae autem sapientibus dixerunt: Date nobis de oleo vestro* etc. Istae erant fatuae quoad aliquid, et quoad aliquid non: quia aliquid habebant de lumine fi-

dei; unde dicunt...*quia lampades nostrae extinguntur.* Si enim nihil haberent fidei, dicerent, extinctae sunt: unde cognoscunt quod non possunt ignem sine oleo conservare. Et quid est hoc dictum? Sive intelligatur per oleum opus misericordiae, sive iustitiae, idem est sensus, qui non habebunt haec opera in abundantia, petunt suos defectus suppleri per eos qui habuerunt magis abundanter. Sed hoc non poterit fieri, quia unicuique erunt sua necessaria: *Ad Gala. ult. Onus suum unusquisque portabit.* Et quia videbant quod non poterat valere lumen fidei sine opere misericordiae, petebant ab aliis qui fecerant opera misericordiae. Augustinus sic exponit: Consuetum est quando aliquis praeoccupatur in aliquo, solet recurrere ad illud in quo sperat: istae habebant exterius fiduciam, quia laudem aliorum quaerebant; unde dicunt, *Date nobis de oleo vestro*, idest de laude vestra, idest laudetis nos de opere nostro. Sed istud non valebit eis secundum quod habetur *ad Rom. 2. Testimonium reddente illis conscientia ipsorum: Iob 16. Ecce enim in caelo est testis meus, et conscius meus in excelsis.* Unde confidunt in humano favore qui prodesse non potest. Secundum Origenem contingit quod aliqui in rebus vanis expenderunt vitam suam: et cum recognoscunt, recurrunt ad alios, et petunt orationes, et beneficia eorum. Et in hoc non sunt fatui si incipiunt reverti ad Dominum. *Responderunt prudentes dicentes.* Hic ponitur responsio sapientum: et in ista responsione duo ponuntur. Et primo ponitur responsio repudiandi. Item ponitur quoddam consilium, ibi, *Ite potius* etc. Et quae est ratio? *Ne forte non sufficiat nobis, et vobis.* Unde, quia oleum misericordiae, vel interius gaudium, vel exteriora opera non sufficiunt nobis et vobis, sicut dicitur *1. Pe. 4. Si iustus vix salvabitur, impius, et peccator ubi parebunt?* Et Apostolus *Ro. 6. Non sunt condignae passiones huius temporis ad futuram gloriam quae revelabitur in nobis*, Et *Isa. 64. Omnes iustitiae vestrae tanquam pannus menstruatae* etc. Quia ergo non sufficit nobis, et vobis, *Ite potius ad vendentes, et emite vobis.* Sed nunquid erit tempus quod requirant sibi oleum? ideo intelligendum quod istud magis dicitur per modum improperii quam per modum consilii; quasi diceret, Debuissetis ivisse. Secundum Chrysostomum isti vendentes sunt pauperes, quia merentur regnum: *Luc. 19. Facite vobis amicos de mammona iniquitatis;* unde dicunt, *Ite* idest ire debuissetis secundum Augustinum: dicitur enim per modum improperii. Venditores olei sunt adulatores: unde videntes quod istae petunt auxilium dicunt, *Ite potius* etc. Quasi dicerent: Vos nunquam quaesistis nisi oleum, idest laudem humanam: modo eatis ad mundum, et emetis illud testimonium quod semper quaesistis. Secundum Origenem plana est litera, quia vult quod totum in mundo isto contingat. Aliquando accidit quod peccator videt iustum, et petit quid debeat facere. Sed aliqui sunt ita sapientes quod sibi sufficit sapientia sua, sed non sufficit sibi, et aliis. Unde tales dicunt illis, qui ab eis petunt consilium: Non habemus tantum de doctrina spirituali quod possimus nobis, et vobis sufficere, ideo ite ad doctores ecclesiae, et sapientes qui vendent vobis. De ista habetis *Isa. 55. Omnes sitientes venite ad aquas, et qui non habetis argentum, properate, emite, et comedite.* Sed quomodo sine argento venditur? Dico quod sapientia venditur sine argento. Et quod est pretium eius? Hoc est quod homo libenter studeat, hoc est pretium sapientiae: *Prov. 2. Si quaesieris eam quasi pecuniam, et sicut thesauros effoderis illam, tunc intelliges timorem, et scientiam Dei invenies. Dum autem irent emere, venit sponsus.* Dicit Augustinus, quod quidam referunt istud ad statum praesentis vitae; sed non potest stare cum eo quod dicitur, *Et clausa est ianua.* Ideo Origenes etiam hoc exponit de futuro adventu; et tria facit. Primo ponitur adventus iudicii. Secundo receptio bonorum. Tertio exclusio malorum. Dicit ergo, *dum irent emere* etc. idest cum haberent solicitudinem quomodo excusarent se in iudicio, venit Dominus ad iudicium. Sed Origenes dicit, quod quidam sunt qui venient ad consilium, vel ad sacerdotes, et cum deliberatione ut convertantur, et tunc in adventu moriuntur. Unde tunc venit sponsus, quando homo moritur. Sed quid est quod hic dicitur, *veniente sponso*, cum superius dixerit *exierunt obviam sponso et sponsae?* Ratio est, quia in iudicio sponsa, idest caro Christi, erit assumpta in glorificationem. Vel si referamus ad ecclesiam, tunc perfecte ipsa unietur ipsi sponso per adhaesionem. Unde Apostolus *1. Corin. 6. Qui adhaeret Deo, unus spiritus est cum illo.* Et sequitur, *Et quae paratae erant, intraverunt cum eo ad nuptias.* Istae nuptiae sunt regnum coelorum, de quo *Apoc. 17. Quoniam Dominus Dominorum est, et rex regum, et qui cum illo sunt vocati, et electi, et fideles. Et statim clausa est ianua*, quia nulli postea aperietur. Modo autem aperitur: unde *Psal. 23. Attollite portas principes vestras.* Et *Apoc. 4. Post haec vidi, et ecce ostium apertum in coelo.* Sed tunc claudetur. Consequenter ponitur repulsio malorum: et dicuntur tria. Primo exprimitur negligentia, quia tarde veniunt; unde dicitur, *Novissime autem venerunt* etc. Unde signat eos qui tardam poenitentiam agunt: *Sap. 5. Dicentes intra se, poenitentiam agentes, et prae angustia spiritus gementes.* Desiderium tangitur cum dicunt, *Domine Domine aperi nobis.* Unde in hoc quod dicunt eum Dominum, dicunt aliquid per quod deberent impetrare. Per hoc autem quod geminant, signatur quod ex angustia petant; unde dicitur *supra 7. Non omnis qui dicit mihi Domine Domine, intrabit in regnum coelorum.* Desiderium autem eorum tangitur cum dicitur, *Aperi nobis.* Sequitur repulsio: *At ille respondens ait: Amen dico vobis, nescio vos* etc. idest non approbo vos. *Novit enim Dominus qui sunt eius, 2. ad Tim. 2.* sicut artifex nescit opus quod discordat ab arte sua. Consequenter concludit, *Vigilate itaque et orate* etc.

b Supra posuit Dominus parabolam de iudicio, in qua reprobatur aliquis propter hoc quod bonum spirituale interius susceptum non conservat; hic vero ponit parabolam, in qua quis bona suscepta non multiplicat: unde dividitur. Quia primo de distributione donorum agit. Secundo de usu eorum. Tertio de iudicio utentium. Secunda, ibi, *Abiit autem et qui quinque talenta acceperat* et caet. Tertia, ibi, *Post multum vero temporis* etc. Circa primum tria facit. Primo ponit necessitatem distribuendi. Secundo distributionem. Tertio recessum distribuentis. Necessitatem ostendit in hoc quod dicit, *Sicut enim homo peregre*

etc. Ubi debetis notare quod iste homo Christus est. Et possumus dicere quod peregre proficiscebatur tripliciter, quia pergebat in locum, qui quamvis sit sibi proprius per divinitatem, scilicet in coelum, tamen peregrinus erat secundum carnem, quia nulla caro ibi ascenderat. Unde *Io. 3. Nemo ascendit in coelum, nisi qui descendit de coelo, filius hominis qui est in coelo.* Item proficiscebatur in coelum, quia in mundo peregrinus existens in coelum proficiscebatur: *Hierem. 1. Quare futurus es quasi colonus in terra, et quasi viator declinans ad manendum?* Item potest intelligi spiritualiter: nunc enim peregrinatur a nobis, quoniam nos peregrinamur ab eo: *2. ad Cor. 5. Dum sumus in corpore, peregrinamur a Domino;* quando autem videbimus eum, tunc non erimus sicut peregrini, sed sicut cives, et domestici Dei. Et notandum, sicut dicit Origenes, ubi ponitur sicut debet longi aliquid, nisi ponatur in similitudine, sicut habetur *supra 24. Sicut enim fulgur exit ab oriente, ita et erit adventus Filii Dei.* Sed hic non ponitur in similitudine, et non ponitur postea aliud, propter hoc debet sic legi. Aliquis peregre proficiscens sicut homo, quia Christus et Deus, et homo est. Unde secundum quod Deus, non peregrinatur, quia *omnia nuda, et aperta sunt oculis eius, ad Heb. 4.* Peregre autem proficiscitur sicut homo: *Io. 1. Vidimus eum tanquam unigenitum a Patre,* idest sicut unigenitum a Patre. Et hoc fuit necesse ex quo peregre proficisceretur, quod curam committeret de suis; et hoc facit cum dicit, *Vocavit servos suos* et caetera. Et primo tangitur liberalitas dantis. Secundo diversitas donorum. Item discretio dandi. Dantis liberalitas in duobus tangitur, eo quod praevenit eos quibus dedit. Item eo quod abundanter dedit, eo quod praevenit, quia qui expectat dare, diminuit de liberalitate sua; sic autem non Dominus: *in Psal. 20. Domine praevenisti eum in benedictionibus dulcedinis.* Unde vocavit servos suos, non illi ipsum; unde *Io. 15. Non vos me elegistis, sed ego elegi vos: Rom. 8. Quos praescivit, hos et praedestinavit.* Item tangitur liberalitas, quia de suo, *Dedit bona sua*, non aliena. Aliqui bene sunt liberales de alieno, sed non de suo; iste autem de suo. Unde de isto potest intelligi quod dicitur *in Psal. 67. Ascendisti in altum etc. dedisti dona hominibus* Consequenter ponitur diversitas donorum, *Et uni dedit quinque talenta, alii autem duo, alii vero unum.* Omnes istos dividit per tres, in fructum trigesimum, sexagesimum, et centesimum, quia omnis multitudo dividitur in summum, et infimum, et medium. Ista talenta sunt diversa dona gratiarum: sicut enim talentum pondus dicitur metalli, sic gratia pondus est quod inclinat ipsam animam; unde amor est pondus animae. Apostolus 1. *Cor. 12. Divisiones gratiarum sunt:* unde ista dona dividuntur, ita quod non aequaliter dantur omnibus: *ad Eph. 4. Unicuique nostrum data est gratia secundum mensuram donationis Christi:* et hoc est quod dicit, *Uni dedit quinque talenta* etc. Et quae est ratio huius numeri? Possumus dicere quod aliquis ita superabundat, quod habet mensuram dupli, aliquis vero ita quod ultra duplum. Unde qui accipit duo, se habet ad illum qui duo, sicut proportio dupli: qui autem quinque, se habet ultra proportionem dupli. Unde vult dicere quod aliquis accipit quinque, qui accipit secundum mensuram incomparabilem. Possumus enim dicere quod ista dona sunt eloquia Dei verba sapientiae: frequenter enim sapientia divitiis comparatur: *Is. 23. Divitiae salutis sapientia.* Quid est quod dicit, quod uni dedit quinque etc. Origenes quod illi dedit quinque talenta, qui omnia quae in Scriptura dicuntur, ad spiritualem intellectum refert. Unde dicit dictum est supra. Sicut sunt quinque sensus corporales, sic sunt quinque spirituales. Sic Dominus Apostolis dedit: *Luc. ult.* dicitur quod *aperuit eis sensum, ut intelligerent Scripturas.* Et *in Daniele c. 1.* dicitur, quod *dedit Deus pueris intelligentiam in omni Scriptura.* Qui autem sunt illi, qui duo accipiunt? Secundum Origenem dualitas numerus est materiae. Unde omnis numerus est ex binario, et unitate. Unde binario attribuitur materia, unitati forma. Unde illi dicuntur duo recipere, qui minus recipiunt, quia nesciunt se in omnibus regere, sed aliquid habent in quo sciunt, quia sunt boni aedificatores, vel huiusmodi. Unde secundum Origenem plus accipit, qui recipit unum, quam qui duo. Secundum Gregorium et Hieronymum est e converso, quia per quinque talenta intelligunt quinque sensus: unde ille recipit quinque talenta, qui gratiam a Deo recipit circa temporalia, circa quae operatio sensuum versatur. Per duo autem talenta intelligunt sensus et intellectus. Per unum vero assignatur intellectus solum. Unde ille unum recipit, qui gratiam intellectus recipit, non gratiam operandi. Secundum Hilarium ille recipit quinque, qui Christum invenit in quinque libris Moysi. Ille autem duo, qui gratiam novi, et veteris testamenti veneratur, qui in Christo veneratur naturam divinam et humanam. Unum autem recipit Iudaeus, qui in solis legalibus gloriatur. Deinde sequitur ratio, *Unicuique vero secundum propriam virtutem.* Si hoc referatur ad illud quod talenta sint eloquia, plana est expositio, quia debent dari secundum maiorem capacitatem: *Io. 6. Multa habeo vobis dicere, quae non potestis portare modo.* Et Apostolus *1. Cor. 13. Tanquam parvulis in Christo lac potum dedi vobis, non escam;* ideo magis subtilibus magis dedit. Si autem volueramus ad bona gratiarum, quia quidam dixerunt, quod secundum bona naturalia daret bona gratuita. Unde secundum quod magis habet homo de bonis naturalibus, habet etiam de bonis gratuitis: et hoc verum fuit in angelis, et hominibus non. Et quae est ratio? Quia in angelis una est natura spiritualis; ideo ad quod moventur, totaliter moventur secundum totalitatem virtutis. Ideo quantum valet conatus eorum, tantum capiunt. Sed homo est ex duabus contrariis naturis, quarum una retrahitur ab alia a suo corpore: unde non tantum datur ei nisi quantum homo cum isto bono naturali habet de studio. Item alius error fuit, qui dixit, quod initium gratiae fuit a nobis. Et contra hoc obiicit Augustinus per verbum Apostoli *2. Cor. 3.* qui dicit, quod *non sufficientes sumus cogitare aliquid a nobis quasi ex nobis.* Sed quod est prius principium, quam cogitatio? Et si cogitatio a nobis non est: ergo nec operatio. Unde qui plus conatur, plus habet de gratia. Sed quod plus conatur, indiget altiori causa: *Thren. 5. Converte nos ad te, et convertemur.* Si autem quaeris quare unus magis habet de gratia quam alter? Dico quod huius rei est cau-

sa proxima, et causa prima: proxima est maior conatus istius quam illius; causa prima est electio divina: *Eccl. 33. Quare dies diem superat, et lux lucem, et annus annum, sol solem? A Domini scientia separati sunt.* Et quae est ratio huius? Videte quod aliter est de agente universali, et particulari: agens particulare praesupponit sibi aliquid, et secundum hoc diversimode operatur, ut artifex aliam formam dat uni materiae, et aliam aliae. Sed si posset facere materiam, diceretur quod talis fecit talem materiam, ut induceret formam secundum voluntatem suam. Sic Dominus cum sit creator omnium, creavit istum, ut sic eum faceret. Unde intelligitur, ut intelligatur capacitas naturae cum conatu. Tunc ponitur recessus dantis, cum dicit, *Et profectus est statim.* Et potest intelligi quod iste peregre proficiscebatur, quia cum Apostolis dixisset, *Accipite Spiritum sanctum, Io. ult.* etc. Et Petro dixisset, *Pasces oves meas*, statim profectus est: unde dicebat *Io. 13. Filioli adhuc modicum vobiscum sum.* Et statim ascendit. Vel potest dici quod profectus est non recedendo, sed quia relinquit eos sub arbitrio, quia non compellit eos uti donis datis. *Abiit autem et qui quinque talenta acceperat* etc. Hic ponit de usu donorum, et hoc quantum ad tres servos. Et primo quantum ad primum. Secundo quoad secundum. Tertio quoad tertium; unde dicit, *Abiit autem.* Designatur hic profectus virtutis: *Ps. 83. Ibunt de virtute in virtutem.* Et hoc habetur *Gen. 26. Ibat crescens, et proficiens.* Virtus enim proficit per exercitium operationis: nisi enim operetur, deficit; et ideo dicit, *Operatus est.* Unde dicitur *Prov. 13. Anima operantium impinguabitur. Et lucratus est* et caet. Et quomodo. Dupliciter proficit aliquis: uno modo in seipso, alio modo in alio. In se, si habet intelligentiam Scripturarum, ita ut proficiat. Si charitatem, ut proficiat aliis. Profectus est, ut proficiat in alia, ut quod accepit, communicet: *1. Petr. 4. Unusquisque gratiam, quam accepit.* Unde si quot accipis communicas, totidem lucraris. Unde dicit quod *superlucratus est alia quinque*, quia vix est quod aliquis conferat ad aliquem id quod non habet: *1. ad Cor. 11. Ego enim accepi a Domino, quod et tradidi vobis.* In eo autem quod habet, in eo proficit. Apostolus *1. Cor. 15. Gratia eius in me vacua non fuit.* Secundum Hilarium ille lucratur quinque, qui proficit in quinque libris Moysi, ut Christum lucretur. *Similiter qui duo acceperat*, scilicet qui proficit intellectu, et operatione. *Lucratus est alia duo*, idest praemiationem quoad utrumque. Vel duo, quia non solum proficit praedicando viris, sed etiam mulieribus secundum Gregorium. Secundum Origenem quod illud quod acceperat secundum rationem naturalium, ad intellectum referat. *Qui autem unum acceperat, abiens fodit in terram* etc. Quid autem est fodere in terram? Tripliciter exponitur secundum Gregorium. Ille thesaurum abscondit, qui donum acceptum abscondit in peccatis carnis, vel temporalibus: unde qui potest in temporalibus proficere, et convertit se ad terrena, abscondit pecuniam Domini sui in terra: de talibus dicitur in *Psalm. 16. Oculos suos statuerunt declinare in terram.* Secundum Origenem habet aliquis donum intellectus, et tamen vult religiose vivere, et sibi solum vivere, cum tamen multis potest proficere; iste abscondit in terra: *Tob. 12. Opera Dei revelare, et confiteri honorificum est:* talis enim pecunia est ad multiplicandum, non abscondendum. Hilarius: Qui sunt, qui recipiunt unum? Iudaei, qui puram literam recipiunt. Isti abscondunt pecuniam in terra, idest in carne Christi, qui propter carnem non possunt credere ipsum esse Deum; unde Apostolus *1. Corint. 1. Nos autem praedicamus Christum Iesum, Iudaeis quidem scandalum* etc. *Post multum vero temporis venit Dominus servorum illorum.* Hic agitur de iudicio. Et primo ponitur ratio adventus iudicis. Secundo de iudicio, ibi, *Et posuit* etc. Notandum quod de operibus, et donis debemus Deo reddere rationem: *Supra 12. De omni verbo, quod locuti fueritis, oportebit reddere rationem.* Et *supra 18. Simile est regnum coelorum homini, qui voluit ponere rationem cum servis suis.* Et primo ponitur in speciali, *Et posuit rationem cum eis*, quia quilibet tenetur reddere rationem in sua morte; secundo in die iudicii, quando oportebit nos adstare ante tribunal Christi. Cum ergo dicit, *Post multum* etc. potest referri ad utrumque: si enim ad diem iudicii, datur intelligi, quod magna est mora inter adventum Christi, et diem iudicii, contra illud quod crediderunt quidam tempore Apostoli: unde *2. ad Thess. 2. Non terreamini quasi instet dies Domini.* Sed si ad diem mortis, dicit Origenes: Consideretis quod vix fuerit aliquis utilis in ecclesia, qui parum vixerit. Et hoc probat de Petro cui dixit Dominus *Io. 21. Cum autem senueris, extendes manum tuam* etc. Item de Paulo, qui adolescens fuit in sui conversione, et post factus est senex. Unde ad Philemonem, *Ut Paulus senex* etc. Unde cum dicitur *post multum* etc. datur intelligi, quod dat Dominus longum spatium ad bene agendum: et de hoc intelligitur quod dicitur *Prov. 8. Longitudinem dierum, et annos vitae, et pacem apponet tibi. Et accedens qui quinque talenta acceperat, obtulit alia quinque* etc. Hic agitur de tribus servis. Et primo de primo. Secundo de secundo. Tertio de tertio. In primo duo facit. Primo ponitur ratio reddita. Secundo remuneratio debita, ibi, *Ait ei* etc. Ex parte istius primo ponit securitatem, fidelitatem, humilitatem, et strenuitatem, sive solicitudinem. Securitatem tangit, quia non expectavit, quod Dominus vocaret eum, sed ingessit se; unde dicit, *accedens.* Hanc securitatem habebat Paulus per sanguinem Christi: *Ad Hebr. 10. Habentes fiduciam in introitu sanctorum in sanguine Christi: 2. Cor. 3. Habentes talem spem, multa fiducia utimur.* Item notatur fidelitas, quia *ei obtulit alia quinque.* Infidelis quidem esset, qui de bonis Domini sui aliquid sibi attribueret: unde iste totum obtulit Domino. Si ergo feceris aliquod bonum, si aliquem convertisti, et tibi attribuis, non Deo, non es fidelis: *1. Paral. 29. Tua sunt omnia, et quae de manu tua accepimus, dedimus tibi.* Item notatur humilitas confessionis doni, quia cognoscebat ab eo recepisse: *1. Cor. 4. Quid habes quod non accepisti?* unde iste confitetur donum, dicens: *Domine quinque talenta tradidisti mihi* etc. Item tangit strenuitatem sive solicitudinem, *Ecce alia quinque superlucratus sum.* Unde bene dicebat cum Apostolo: *Gratia Dei in me vacua non fuit.* Sequitur remuneratio debita: et in ista facit quatuor. Quia primo ponitur

congratulatio. Secundo commendatio meritorum. Tertio aequalitas iudicii. Quarto magnitudo praemii. Congratulatio tangitur, cum dicit, *Ait illi Dominus eius: Euge serve bone, et fidelis* etc. Unde dicitur *Isa. 62. Ecce gaudebit sponsus super sponsam, et gaudebit super te Dominus tuus.* Unde exultanti animo recipit eum, cum dicit, *Euge Euge. Euge* vox est exultationis. Sequitur commendatio. Et primo commendat de humilitate, cum dicit, *Serve*, qui recognoscebat se esse servum eius: *Luc. 17. Cum omnia bene feceritis, dicite, servi inutiles sumus.* Item commendat eum de bonitate per hoc quod dicit, *Bone:* quia proprie bonum est diffusivum sui, unde bonus multiplicavit bonitatem. Item a fidelitate, quia non sibi retinuit, sed domino obtulit; unde dicitur *et fidelis: 1. Cor. 4. Iam quaeritur inter dispensatores, ut fidelis quis inveniatur. Et supra 24. Quis putas est fidelis servus, et prudens?* etc. Unde approbat eum dicens, *fidelis. Non enim qui seipsum commendat, ille probatus est, sed quem Deus commendat, 2. Corin. 10.* Deinde ponit aequalitatem, ut praestet aequitatem iudicii dicens, *Quia super pauca fuisti fidelis, supra multa te constituam.* ista pauca sunt omnia quae sunt in vita ista, quia quasi nihil sunt in comparatione ad caelestia. Unde vult dicere, quia fuisti fidelis ratione bonorum, quae sunt praesentia vitae, *super multa te constituam*, idest dabo tibi spiritualia, quae sunt super omnia bona ista; *Luc. 16. Qui fidelis est in minimo, et in maiore fidelis est.* Sequitur magnitudo praemii, *Intra in gaudium Domini tui.* Gaudium enim est praemium: *Io. 16. Videbo vos, quod gaudebit cor vestrum.* Et posset dicere aliquis: Nonne visio est praemium, vel aliquod aliud bonum. Dico quod si alia res dicatur praemium, gaudium tamen est finale praemium: sicut possem dicere, quod est finis gravium locus inferior. Item quiescere in illo loco; et illud est magis principale: sic gaudium nihil aliud est quam quies animi in bono adepto. Unde ratione finis dicitur gaudium praemium. Et quare dicit, *intra in gaudium*, non accipe. Dicendum quod duplex est gaudium, de bonis exterioribus, et de bonis interioribus: qui gaudet de bonis exterioribus, non intrat in gaudium, sed intrat in gaudium ipsum; qui autem gaudet de spiritualibus, intrat in gaudium: *Cant. 1. Introduxit me rex in cellaria sua.* Vel aliter, quod est in aliquo, continetur ab illo, et continens maius est. Quando ergo gaudium est de aliquo, quod minus est quam cor tuum, tunc gaudium intrat in cor tuum. Sed Deus maior est corde: ideo qui gaudet de Deo, intrat in gaudium. Item intrat, *in gaudium Domini*, idest de Domino, quia Dominus veritas est. Unde nihil aliud est beatitudo, quam gaudium veritatis. Vel sic, *intra in gaudium Domini tui*, idest gaude eo quo gaudet, et de quo gaudet Dominus tuus, scilicet de fruitione suiipsius. Tunc ergo gaudet homo ut Dominus, cum fruitur ut Dominus; unde dicit Dominus Apostolis, *Statui vos ut edatis, et bibatis super mensam meam in regno meo*, idest ut sitis beati in quo sum beatus. *Accessit autem et qui duo talenta acceperat.* Supra actum est de iudicio quantum ad primum servum, qui quinque talenta acceperat; hic agitur de iudicio quantum ad secundum servum, qui duo talenta acceperat. Quantum ad literam nihil differt a primo, nec est aliquid dicendum nisi quod dictum est de primo; et ideo non oportet iterare, quia et iste eandem commendationem, et idem praemium recipit, sicut qui quinque talenta acceperat. In quo datur intelligi secundum Origenem quod qui parvum donum a Deo recipit, et bene utitur secundum posse suum, tantum accipit, et meretur quantum qui magnum. Hoc enim solum requirit Dominus ab omni homine, quod ei serviat in toto corde suo, ut habetur *Deut. 16.* Sed hoc potest habere dubietatem. Ponatur quod aliquis habeat magnam mensuram bonorum, alter parvam: si operatur iste secundum paucam charitatem quam accepit, tunc merebitur tantum quantum qui plus accepit: quod videtur quod non possit esse, quia sic mereretur tantum vel plus qui minus habet de charitate quam qui plus. Et ideo distinguendum est, quia quaedam sunt bona quae perficiunt, et eliciunt actum voluntatis, et inclinant; quaedam autem quae non. Donum quod inclinat voluntatem, et elicit actum, est charitas. Non potest ergo esse quod qui plus habet de charitate, quin maiori nixu utatur, et melius. Sed sunt alia dona quibus potest aliquis uti secundum maiorem, et minorem charitatem, ut scientia, et huiusmodi: in talibus qui maiori conatu utitur, quantum ad praemium magis meretur; unde dicitur *Luc. 21.* quod *paupercula mulier plus misit in gazophilacium quam illi qui plus apposuerunt*, quia usa est secundum totum posse suum. *Accedens autem et qui unum talentum acceperat, ait.* Hic determinatur de iudicio mali servi. Et primo ponitur ratio. Secundo condemnatio quam suscepit, ibi, *Respondens autem Dominus eius, dixit ei.* Mirabilem rationem proposuit. Primo enim blasphemiam proposuit. Inde negligentiam assumpsit. Tertio innocentiam conclusit. Et sic non poterat valere sillogysmus. Blasphemiam, cum dicit, *Domine scio quod homo durus es.* Negligentiam cum dicit, *Abii, et abscondi talentum* etc. Innocentiam cum dicit, *Ecce habes* etc. Et consideremus quod dicit quod accessit. Dictum est supra de illo qui quinque talenta acceperat quod accessit, idest fiduciam habuit; sed iste non accessit cum fiducia, sed per violentiam. Vel aliter, quia aliqui in his quae male faciunt, videtur eis bene fecisse: *Proverb. 26. Sapientior sibi piger videtur septem viris loquentibus sententias.* Unde visum fuit ei quod bene fecisset. Secundum Origenem: Videtur aestimatio de Deo alicui sicut de homine duro, a quo se abstrahit aliquis propter duritiam: *Eccl. 9. Longe abesto ab homine potestatem habente occidendi.* Et ideo sicut qui cognoscit hominem durum, non vult ei servire, sic cogitant aliqui de Deo, quod sit homo durus. Et secundum hoc iste servus habebat tres malas opiniones de Deo. Primo quod Deus non esset misericors: Secundo quod ei aliquid accresceret a bonis nostris. Tertio quod non omnia essent a Deo; et omnes istas opiniones procedebant ab una radice mala, quia cogitabat quod Deus esset quasi unus homo: et hoc signatur cum dicit, *Scio quod homo durus es*, idest aestimo te esse hominem, quod non est verum, ut habetur *Numeri 23. Non est Deus ut homo: Isa. 55. Sicut exaltantur coeli a terra, sic exaltatae sunt viae meae a viis vestris.* Et dicit *durus:* quia homo durus non flectitur: et dicitur de tali *Iob 41. Cor eius indurabitur, ut malleatoris incus.* Sed non sic est Do-

minus, quia *miserator, et misericors Dominus*, *Psalm. 110*. Duritia solet accidere ex avaritia: *Proverb. 29. Rex iustus erigit terram, vir avarus destruet eam*; ideo ita aestimat quod sit durus, et ita avarus, et ideo attribuit ei quae sunt avari. *Metis ubi non seminasti, et congregas ubi non sparsisti*, ideat ita durus es quod aliena rapere non cessas. Quod tamen falsum est: *Iob 35. Porro si iuste egeris, quid donabis ei, aut quid de manu tua accipiet?* Et *in Psalm. 15. Bonorum meorum non eges*. Unde in hoc imponebat ei, quod indigeret bonis nostris. Tertium erat quod esset aliquod bonum quod non esset a Deo, ut sunt aliqui qui ea quae habent de patrimonio, vel de studio, non dicuntur habere a Deo: et hoc est quod dicit, *Ubi non seminasti* Contra illud *Iac. 1. Omne datum optimum, et omne donum perfectum desursum est descendens a patre luminum*. Item aliqui aestimantes ipsum esse durum, extrahunt se a servitio sue. Unde aliqui, qui possunt multum proficere, dicunt: Si audio confessiones, et facio praedicationes, fortassis malis acciderent mihi: tales Deum durum reputant Item aliqui dicunt, si intrarem religionem, fortassis peccarem, et esset deterius: isti reputant Deum durum, qui credunt si adhaeserint Deo quod deficiat eis. Tales sunt similes his qui desperant de Dei misericordia. Ista allegabat iste servus. Et tamen ista vera sunt, et habent fulcimentum ab auctoritate: est enim durus cum peccatoribus, et benignus recurrentibus ad eum: *Sap. 11. Hos quidem tanquam pater monens probasti, illos autem tanquam rex durus interrogans condemnasti: Thren. 3. Bonus est Dominus animae quaerenti eum: 2. Paral. 30. Dominus bonus propitiabitur cunctis, qui requirunt in toto corde Dominum Deum patrum suorum* Ergo durus est cum peccatoribus, et misericors bonis. Et non est dubium quod timeri debet ne contemnatur; unde *ad Hebr. 20. Horrendum est incidere in manus Dei viventis*. Sed inquantum est misericors, debemus sperare quod si se dat aliquis servitio suo, quod non cadet; et si ceciderit, resurget. Item quod dicit, *Metis ubi non seminasti*, licet falsum sit, tamen ad aliquem sensum verum potest esse, quia non requirit propter se, sed propter nostram utilitatem, quia ipse metit gloriam suam, quam non seminavit. Item *congregas ubi non sparsisti*. Qui enim metit, accipit in multitudine; ille autem qui congregat, ex multis recipit: sic vult Dominus quod sua gloria ex diversis hominibus crescat. Unde Apostolus *2. ad Cor. 1. Gloria vestra sumus, sicut vos nostra, in die Domini nostri Iesu Christi*. Similiter quod dicit, *ubi non seminasti*, quoad aliquid veritatem habet, quia homo seminat, et Deus colligit: *Io. 4. Alius est qui seminat, alius qui metit. Ego misi vos metere, ubi non laborastis* etc. Homo enim seminat opera sua, et Deus metit ad gloriam suam: *Ad Galat. ult. Quae seminaverit homo, haec et metet*. Et Dominus dicit *Io. 14. Veniam, et accipiam vos ad meipsum*. Si enim facis eleemosynam, tu seminas, et Dominus metit, quia sibi fortasse reputat. Unde ipse dicit *infra in hoc cap. Quod uni ex minimis meis fecistis, mihi fecistis*. Item sicut supra dictum est *cap. 13. Semen est verbum Dei*. Unde aliquando colligit Deus fructus boni operis, ubi non est seminata praedicatio: *Rom. 2 Homines qui legem non habent, ipsi sibi sunt lex*. Tertio modo quod quaedam mala fiunt ab homine, sicut mala carnis, ex quibus malum colligi debet. De quo *ad Galat. ult. Qui seminat in carne, de carne metet corruptionem*. Attamen Deus facit venire ad bonum aliquid, et bonum iustitiae, humilitatis vel huiusmodi; unde iste servus primo blasphemus fuit. Deinde tangitur negligentia sua, *Timens abii: Psalm. 13. Trepidaverunt timore ubi non erat timor*. Verum est quod timendus est Deus, ut evitetur peccatum, secundum quod habetur *Iob 31. Semper enim quasi tumentes super me fluctus timui Deum*. Unde quod non peccet homo, hoc debet facere ex amore, non timore, ideo sequitur, *Abscondi talentum tuum in terra*, quia ex timore: quia timor servilis multa mala fecit. Tunc concludit, *Ecce enim habes quod tuum est*. Unde conservavit scientiam, et non multiplicavit. Et hoc non sufficit, quia oportet multiplicare: *1. ad Cor. 9. Si non evangelizavero, non est mihi gloria. Respondens autem Dominus eius dixit ei*. Hic ponitur condemnatio servi. Et sicut in aliis servis primo commendavit eos, deinde posuit aequitatem iudicii, et postea praemium: sic in isto primo vituperat eum; secundo ponit aequitatem iudicii; tertio poenam. Secunda, ibi, *Sciebas*, etc. Tertia, *Tollite* etc. Dicit ergo, *Serve male et piger*. Servum vocat, quia propter timorem dimisit, et servorum est timere serviliter. Et ideo *ad Rom. 8. Non accepistis spiritum servitutis iterum in timore*. Item eum malum vocat, quia malum dixerat de domino suo: *supra 12. Malus homo de malo thesauro cordis sui profert mala*. Item vocat eum pigrum, quia operari noluit: *Prov. 20 Propter frigus piger arare noluit*, propter frigus scilicet timoris. *Sciebas* et caet. Nunc arguit eum de culpa. Et primo proponit quod sciebat. Secundo quid facere oportebat. Tertio quid inde sequeretur. Dicit ergo, *Sciebas quod meto* et caetera; et tamen non operabaris. Quamvis habeatur *Luc. 13. Servus sciens voluntatem Domini sui, et non faciens, plagis vapulabit multis*. Item dixerat quod erat durus, et quod colligebat ubi non seminabat. Dominus bene confitetur quod ipse metit ubi non seminat; sed non confitetur quod sit durus, quia quod requirit ab homine, hoc non facit propter duritiam, sed propter misericordiam, ut bonum suum multiplicetur. *Oportuit ergo te pecuniam meam committere nummulariis*. Et sequitur sicut tu dicis quod meto ubi non seminavi, et colligo ubi non sparsi. Sed quia haec facio, multo magis volo quod pecunia mea multiplicetur. Et loquitur secundum similitudinem illorum, qui pecuniam tradunt ad multiplicationem. Pecunia ista sunt verba Dei: unde in Graeco habentur argireon: per argentum enim quod sonorum est, signatur verbum Dei: *Psal. 11. Eloquia Domini eloquia casta, argentum igne examinatum*. Nummularii possunt dici dupliciter, propter duplex officium, quia officium habent ut probent pecuniam utrum sit bona. Item ut exhibita pecunia lucrentur Secundum primum nummularii sunt auditores qui debent probare quod audiunt: *Iob 12. Nonne auris verba diiudicat*. Item illi qui multiplicant, ut Apostoli, qui aliis dederunt donum Spiritus sancti, constituendo Episcopos et caet. *Ad Tit. 1. Huius gratia dimisi te Cretae, ut constituas per civitates presbyteros* et caet. *Et ego veniens...recepissem utique quod meum est*. Unde istud bonum sequeretur.

Et quod est illud bonum. Triplex. Cum Dominus dat tibi intellectum, et tu studes ad operandum, multiplicas: *Iacob. 1. Estote factores verbi, et non auditores tantum.* Item quando dat Dominus virtutem, et studes ad bene utendum: *1. Petr. 2. Quasi modo geniti infantes, rationabiles sine dolo lac concupiscite, ut in eo crescatis in salutem.* Item ut quod in te habes, aliis studeas impartiri. Consequenter ponit poenam: et circa hoc duo facit. Primo ponit poenam damni. Secundo sensus. Circa primum ponit poenam damni. Secundo generalem sententiam, ibi, *Omni enim habenti* etc. Dicit ergo, *Tollite itaque ab eo talentum, et date ei qui habet decem talenta* etc. Sicut dicit Gregorius quod ille qui quinque talenta acceperat, est ille qui scientiam habet de terrenis, quae subiacent quinque sensibus; qui autem unum, est qui habet intellectum sine opere. Accidit ergo quod qui habet intellectum, exercitat se in illo: *Psal. 118. A mandatis tuis intellexi, propterea odivi omnem viam iniquitatis.* Aliquando e converso accidit, quod aliquis habet donum intellectus, et occupat se in terrenis, et totum amittit: *Apoc. 3. Tene quod habes, ne alius accipiat coronam tuam.* Vel potest dici quod ille qui quinque talenta recipit, magis accepit: secundum quod magis laboravit, magis accepit. Unde unus accepit talentum alterius, quia sanctus homo non solum gaudebit de suis bonis, sed de omnibus quae facta sunt per quoscunque, et ita accipiet coronam istius, et sic talentum eius. Consequenter ponitur generalis sententia, *Omni enim habenti dabitur, et abundabit.* Istud potest exponi quadrupliciter. Primo sic secundum Gregorium. Ab eo qui non habet, non posset aliquid auferri. Sed contingit quod aliquis habet dona gratuita, et non habet charitatem. Unde omnia auferentur ab eo, quia non habuit ad sui utilitatem: *1. ad Cor. 13. Si linguis hominum loquar, et angelorum, charitatem autem non habeam, factus sum velut aes sonans, aut cymbalum tinniens* etc. Unde si habeat homo charitatem, dantur ei multa bona, quia accipiet bonum alterius, quia gaudebit de bono alterius sicut de suo. Chrysostomus exponit de doctrina. Qui habet gratiam docendi, et non exercitat se, amittit illam. Alter, qui non habet, et exercitat se, acquirit eam, ita ut fiat doctor. Hieronymus exponit sic. Aliquis habet ingenium, et dat se otio, efficitur rudis, et hebes. Aliquis autem non habet ingenium, et exercitat se, et acquirit ingenium: et ita habenti studium datur scientia, et ingenium; et non habenti, etiam illud quod habet, scilicet ingenium, auferetur ab eo. Item secundum Hieronymum exponitur de fide, quia habenti fidem dabitur gratia: *Ad Eph. 2. Gratia estis salvati per fidem.* Unde qui non haberet fidem, et si haberet alia sine fide, nihil valerent. Hilarius autem exponit de populo Iudaeorum, et Gentilium, quia Iudaei videbantur habere legem Dei, et noluerunt obedire, unde facti sunt alieni. Populus autem Gentilium recepit quod non habebat, et intravit in benedictionem olivae. Consequenter agit de poena sensus. Duo autem sunt sensus, visus scilicet, et tactus. Ideo ponit primo poenam visus. Secundo tactus, cum dicit, *Et inutilem servum mittite.* Et notate quod non punitur propter malum quod fecerit, sed propter bonum quod omisit; unde *supra 7. Omnis arbor quae non facit fructum bonum, excidetur,* etc. Et alibi *Io. 15. Omnem palmitem in me non ferentem fructum tollet eum.* Et dicitur servus inutilis, quia bonum quod habet, non expendit in utilitatem aliorum, ut si intellectum habuit, et non expendit in usum bonum alios docendo. Si pecuniam, et non exercuit opus misericordiae, mittite in tenebras exteriores. Origenes dicit, quod quidam ante eum dixerunt quod damnati a toto mundo eiicientur. Unde dicunt infernum esse extra totum mundum. Et innitebantur illi quod dixit Iob *cap. 18. De orbe transferet eos Deus.* Ipse autem sic exponit. In tenebras, quia ignorat: *Psal. 81. Nescierunt neque intellexerunt, in tenebris ambulant* etc. Et sequitur poena tactus, *Illic erit fletus, et stridor dentium.* Hoc est expositum supra *cap. 24.*

c Supra Dominus praemisit diversas parabolas pertinentes ad iudicium; hic autem manifeste de suo iudicio agit: et tria facit. Primo agit de adventu iudicis. Secundo de congregatione iudicandorum. Tertio de iudicio. Secunda, ibi, *Et congregabuntur* et caetera. Tertia, ibi, *Et dicet rex* et caetera. Circa primum quatuor sunt consideranda. Primo tangitur conditio iudicis venientis. Secundo dignitas. Tertio ministri. Quarto iudiciaria auctoritas. In hoc quod dicitur, *Cum venerit filius hominis,* non est dubium, quoniam idem sit filius Dei. Sed quare potius nominat filium hominis quam filium Dei? Una ratio est, quia inquantum filius hominis iudicabit: *Io. 5. Potestatem dedit ei iudicium facere, quia filius hominis est:* et hoc propter tria. Primo ut ab omnibus videatur: in forma enim divinitatis non poterit videri, nisi a bonis. Unde si ab omnibus videri debeat, debet videri in forma hominis: *Apocalyp. 1. Videbit eum omnis oculus.* Item propter meritum Christi: hoc enim ipse meruit per suam passionem: *Ad Philipp. 2. Humiliavit semetipsum, factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis. Propter quod et Deus exaltavit illum* et caet. Item ut appareat iudicaturus in forma in qua iudicatus fuit: *Iob 16. Utinam sic iudicaretur vir cum Deo, quomodo iudicatur filius hominis cum collega suo.* Item ex Dei clementia, ut homines ab homine iudicentur: *Ad Hebraeos. 4. Non habemus Pontificem qui non possit compati infirmitatibus nostris.* Iste ergo erit filius hominis. Et cuius erit dignitatis? Veniet, *in maiestate sua: Luc. 21. Videbunt filium hominis venientem in nube cum potestate magna, et maiestate.* Sed quid per maiestatem potest intelligi? Dicendum quod divinitas, quia licet appareat in forma hominis, tamen apparebit cum divinitate. Unde Apostolus *1. Thessal. 4. Dominus in iussu, et in voce archangeli, et in tuba Dei descendet de coelo* et caetera. Et de hoc dicitur etiam *Act. 9. Hoc est* et caetera. Vel in maiestate, idest in gloria, quia suum corpus erit gloriosum. Et veniet cum societate gloriosa. Unde *supra 16. Filius hominis venturus est cum gloria;* et ideo subdit, *Et omnes angeli.* Hic agit de ministris. Et potest intelligi de caelestibus spiritibus: *Psal. 103. Qui facit angelos suos spiritus.* Et quare veniet cum istis? Quia custodes sunt hominum: *Psal. 90. Angelis suis Deus mandavit de te.* Ideo aderunt tanquam testes, quia boni custodiam suam receperunt, mali autem non, sed repulerunt: *Isa. 50. Curavimus Babylonem, et non est curata.* Vel omnes angeli, idest praedicatores, vel doctores veritatis:

Malach. 2. Labia sacerdotis custodiunt scientiam, et legem requirunt ex ore eius. Istis competit iudiciaria potestas, ut dicit Augustinus; *Isa. 3. Dominus ad iudicium veniet, et omnes sancti eius cum eo: Prov. ult. Nobilis in portis vir eius, quondo sederit cum senatoribus terrae.* Tunc sequitur iudiciaria potestas, *Tunc sedebit* etc. Non debemus intelligere secundum sedem corporalem, sed sedes eius homines sancti sunt, et angeli. In eis sedebit, quia per eos iudicium exercebit. De hominibus dicitur *supra 19.* quod *sedebunt super sedes duodecim* etc. De angelis dicitur *Colos. 1. Sive throni, sive dominationes* etc. Et *in Psal. 79. Sedes super Cherubin.* Et *Psal. 9. Sedes super thronum qui iudicas iustitiam.* Consequenter ponitur congregatio. Secundo divisio. Dicit ergo, *Et congregabuntur omnes gentes.* Per gentes non solum gentes signantur, sed omnes homines qui nati sunt ab Adam usque ad finem mundi: *2. ad Corint. 15. Omnes nos manifestari oportet ante tribunal Christi, ut referat unusquisque quod gessit in corpore, sive bonum, sive malum.* Inter istos etiam parvuli nati, quia, etsi nihil habeant proprio merito, habent tamen aliquid, scilicet vel culpam ex peccato primi hominis, vel gratiam ex sacramento Christi. Unde notandum quod non omnes isti congregabuntur ad idem. Sed erit quadruplex genus eorum, qui comparebunt in iudicio. Quidam enim comparebunt, ut iudicentur per discussionem meritorum. Sed istorum quidam damnabuntur, quidam salvabuntur. Quidam vero ut sine discussione sententiam recipiant: iudicari enim dupliciter dicitur, scilicet vel sententiam recipere, quia omnes vel praemiabuntur, vel punientur: vel dicitur iudicari per discussionem meritorum reddere rationem. Et haec discussio non erit necessaria omnibus, quia peccata, et merita illorum praecipue discutientur, qui fuerunt coniuncti cum Christo per fidem: Illi enim qui totaliter alieni sunt a Christo, non indigent discussione, secundum quod dicitur *Io. 3. Qui non credit, iam iudicatus est.* Gregorius ponit exemplum: Qui inimicum suum accipit in bello, non expectat iudicium, sed iam iudicatus est, sic etc. Item aliqui sunt qui nihil habent commune cum mundo, quia omnia dimiserunt propter Christum, et isti apparebunt ut iudices; unde *supra 19. Vos qui secuti estis me, sedebitis super sedes duodecim iudicantes duodecim tribus Israel.* Qui sunt ergo qui iudicabuntur? fideles qui implicati sunt saecularibus, quorum quidam sunt eis bene utentes, ut habetur *1. ad Timoth. 6. Divitibus praecipe bene agere, divites fieri in bonis operibus, facile tribuere, communicare* etc. Qui autem detinentur, et eis involvuntur, damnabuntur. Sed quae est necessitas? Nonne omnes in morte recipiunt quod meruerunt? Ad quid ergo iudicabuntur? Notandum, quod praemium quod iusto Dei iudicio datur hominibus, est duplex: primum est stola animae, secundum stola corporis. Quantum ad stolam animae in morte recipitur, sed tunc gloriam corporis simul recipient. Unde quantum ad animam omnes simul recipiunt corpora; sed quantum ad poenam, omnes simul damnabuntur; unde *Isa. 24. Congregabuntur congregatione unius fascis*, quia unum sunt in peccato. Istam congregationem possumus intelligere congregationem localem, quia omnes congregabuntur in uno loco; *Ioel. 3. Congregabo omnes gentes, et deducam eas in valle Iosaphat*, quia qui salvantur, per passionem Christi salvantur, et qui damnantur, per contemptum passionis eius damnantur; ideo ubi facta fuit passio Christi, ibi fiet iudicium. Et intelligendum est, quod boni in aere occurrent ei obviam, aliqui vero in terra manebunt. Secundum Origenem ista congregatio non erit localis, sed dispersi erunt, et in locis singulis congregabuntur: et hoc vult illud quod est dictum *supra 23. cap. Quod sicut fulgur exit ab oriente, et paret usque in occidentem, ita erit et adventus filii hominis*, quia ubicunque erunt, erunt ibi praesentes. Unde vult quod erit congregatio spiritualis, quia modo quidam disperguntur ab eo, quidam se tenent cum eo, sed tunc omnes congregabuntur: *Isa. 40. Videbit omnis caro salutare Dei nostri.* Tunc agit de separatione, *Et separabit eos ab invicem, sicut pastor segregat oves ab hoedis.* Et primo ponitur secundum nomen. Secundo secundum situm, ibi, *Et statuet* etc. Dicit ergo, *Et separabit* etc. Notate quod quandiu mundus durat, mali sunt bonis permixti. Vix autem est aliqua societas, quin aliqui sint mali: *Cantic. 2. Sicut lilium inter spinas, sic amica mea inter filias.* Sed in illo iudicio mali erunt ad unam partem, boni ad aliam: *Eccl. 34. Iudicabo inter oves et hoedos.* Sed quare bonos vocat oves? Hoc est propter quatuor. Invenimus enim in ovibus innocentiam: *2. Regum 24. Isti qui oves sunt, quid fecerunt?* Item patientiam: *Isa. 53. Tanquam ovis ad occisionem ducetur, quasi agnus coram tondente se obmutescet, et non aperiet os suum.* Item *aestimati sumus sicut oves occisionis, Psal. 43.* Item obedientiam, quia ad vocem pastoris congregantur: *Io. 10. Oves meae vocem meam audiunt.* Item affluentiam fructuum: sicut ex ove plures fructus percipimus, sic multi sunt fructus bonorum: *Ezech. 34. Lac comedebatis, et lanis operiebamini.* Item per hoedos intelligit peccatores, quia est animal per praecipitia vadens. Item ad coitum fervidum, et contrarias habet proprietates. Item pro peccato offerebatur. Consequenter ponitur divisio quoad situm, *Et statuet oves quidem a dextris, hoedos autem a sinistris* etc. Quid intelligitur per dexteram, et quid per sinistram? Potest dici, quod ad literam ita fiet, quod boni ad partem unam, et mali ad aliam constituentur. Vel quia dextera pars nobilior est; ideo qui sunt boni, situm habebunt nobiliorem, quia occurrent Christo in aere. Origenes retorquet istud ad finalem remunerationem: quia qui intentionem suam direxerunt ad Deum, erunt a dextris, idest in remuneratione aeterna: *Eccl. 10. Cor sapientis in dextera eius, et cor stulti in sinistra illius.* Item *Prov. 4. Vias quae a dextris sunt, novit Dominus, perversae vero sunt quae sunt a sinistris. Tunc dicit rex his* et caet. Hic agitur de iudicio. Et primo promulgatur sententia quoad bonos. Secundo quoad malos. Tertio ponit complementum. Circa primum tria facit. Primo ponitur sententia. Secundo admiratio salvandorum. Tertio satisfactio. Secunda, ibi, *Tunc respondebunt* et caet. Tertia, ibi, *Respondens.* Circa primum duo facit. Primo invitat ad praemium. Secundo comparat ad meritum. Dicit ergo, *Tunc dicit rex.* Et vocat eum regem, quia regis est iudicare: *Prov. 20. Rex qui sedet in solio* etc. Sed quaestio. Nunquid fiet per vocalem sententiam? Quidam dicunt quod verbo tenus

et quod multum tempus tenebit iudicium, et hoc dixit Lactantius, quod durabit mille annis. Sed hoc ad interiorem locutionem referri deberet, at inducit in cognitionem hominum, quia boni digni gloria, mali poena. Unde quod isti dicont, non erit vocale, sed secundum interiorem instinctum; et hoc dicit Augustinus, quod divina virtute erit, quod unicuique occurret quod fecit: et hoc patet per Apostolum *Ro. 2. Testimonium reddente illis conscientia eorum, et inter se invicem cogitationum accusantium, aut etiam defendentium, in die cum iudicabit Dominus occulta hominum* etc. Ideo ad interiorem locutionem debet referri. Et videtur tria tangere, quia ponitur invitatio, causa sententiae, et ipsum praemium. Invitatio, *Venite* etc. Sed quare dicit, *benedicti Patris mei?* Quia non erit nobis secundum nostrum meritum, sed secundum quod confirmamur merito Christi; unde *Apoc. 3. Qui vicerit, dabo ei sedere mecum in throno meo, sicut et ego vici, sedi cum Patre meo in throno eius: Luc. 22. Ecce ego dispono vobis sicut disposuit mihi Pater meus regnum* etc. Ego inquantum homo, inquantum fruor Verbo. Item quantum ad corpus: *Ad Phil. 3. Reformabit corpus humilitatis nostrae configuratum corpori claritatis suae. Venite*, idest conformamini: *1. Io. 3. Cum apparuerit, similes ei erimus.* Sed nunquid boni modo sunt coniuncti Deo. Dico quod sic per charitatem non plenam. Item per fidem aenigmaticam: quia *nunc corpus quod corrumpitur, aggravat animam, et terrena inhabitatio deprimit sensum multa cogitantem, Sap. 9.* Causa huius praemii est duplex, causa damnationis est ex homine, causa salutis ex Deo: *Osee 13. Ex te perditio tua Israel, ex me tantummodo auxilium tuum.* Unde causam salutis invenimus temporalem, et aeternam: temporalis est appositio gloriae; et hoc tangitur, *Venite benedicti Patris mei.* Dicere suum, est facere: unde *Ps. 32. Ipse dixit, et facta sunt.* Unde eius benedicere, est gratiam infundere; unde dicit, *Patris*, quia non est ex nobis, sed ex Deo; *Iac. 1. Omne datum optimum, et omne donum perfectum desursum est descendens a patre luminum.* Item alia causa est Dei praedestinatio; et hoc notatur cum dicit, *Paratum vobis regnum.* Unde Apostolus *ad Rom. 8. Quos praedestinavit, hos et vocavit: Isa. 64. Oculus non vidit, nec auris audivit, quae bona praeparavit Deus diligentibus se.* Et dicit, *a constitutione mundi.* Sed quomodo est hoc? Nonne ipse elegit eos ab aeterno? *Ipse elegit nos ante mundi constitutionem, ad Eph. 1.* Et dicendum quod elegit ab aeterno, sed a constitutione mundi manifestavit. Sed quid est praemium illud, quod tangit, *possidete paratum vobis regnum.* Et quod est istud regnum. Istud regnum est regnum coelorum: *Ps. 144. Regnum tuum Domine regnum omnium saeculorum.* Qui possidet Deum, possidet regnum: *Apoc. 5. Et fecisti nos Deo nostro regnum, et sacerdotes.* Sed diceret aliquis: Nolo regnare, sufficit mihi quod non damner. Hoc non potest esse. Vel eris rex, et habebis regnum, vel eris damnatus. Et dicit, *possidete*, idest intrate in possessionem. Intrare autem in possessionem proprie convenit ei, qui ius habuit; istud autem ius habuimus ex ordinatione divina. Item ex acquisitione Christi, qui nobis hoc acquisivit. Item ex gratia sua: *2. ad Cor. 1. Quod est pignus haereditatis nostrae.* Item dicitur possessio, quae pacifice habetur, unde plenarium dominium signatur. Modo habemus Deum, sed non quiete, quia inquietatur homo multis modis; sed tunc quieta erit possessio: *1. Pe. 3. In hoc vocati estis, ut benedictionem haereditate possideatis: sup. 19. Et vitam aeternam possidebit. Esurivi enim, et dedistis mihi manducare* etc. Supra praeposita est sententia de praemio, hic posita est de merito. Ex quo considerare debemus quod duplex est causa beatitudinis: una ex parte Dei, benedictio Dei, alia ex parte nostra, idest meritum quod est de libero arbitrio: non enim debent homines esse desides, sed cooperari gratiae Dei, ut dicitur *1. ad Cor. 15. Gratia Dei sum id quod sum, et gratia Dei in me vacua non fuit.* Sed cum sint multa bona merita, solum fit mentio de operibus misericordiae. Et ex hoc aliqui acceperunt occasionem errandi, dicentes, quod solum per opera misericordiae salvantur, vel damnantur per omissionem eorum, ita quod si commiserit aliquis multa peccata, et exerceat se in operibus misericordiae, salvabitur, iuxta illud *Dan. 4. Peccata tua eleemosynis redime, et iniquitates tuas misericordiis pauperum*, contra illud quod habetur *ad Ro. 1. Qui talia agunt*, scilicet peccata, *digni sunt morte.* Et *ad Gal. 5.* post enumerationem peccatorum carnalium dicit, *Qui talia agunt, regnum Dei non possidebunt:* ideo istud non est tenendum. Sed posset esse quod aliquis abstinet, at poenitet, et sic per eleemosynam potest liberari: eleemosynam enim debet homo incipere a se: *Eccl. 30. Miserere animae tuae placens Deo.* Et quare magis fit mentio de istis operibus quam de aliis? Dicendum secundum Gregorium quod proponit ista tanquam minora: si enim ista quae dictat natura, non faciunt, nec alia multo magis. Et hoc consonat verbis evangelii, quia isti dicunt, *Quando vidimus* etc. quasi dicat, Istud est modicum, et cum magis parum reputant, Dominus magis exaltat dicens, *Quod fecistis uni ex his* etc. Augustinus dicit, quod omnes peccant in mundo, non tamen omnes damnantur; sed qui non poenitent, nec satisfaciunt. Sed qui poenitet, et promittit satisfactionem per opera misericordiae, salvatur. Origenes dicit, quod sub operibus misericordiae omnia bona sunt dicta, vel praetermissa propter praetermissionem huiusmodi operum. Et significatur quia eleemosyna non solum proximo fit, sed et sibiipsi: si enim pascit esurientem, multo magis pascere debet se esurientem, et sic de aliis operibus. Item non solum sunt eleemosynae corporales, sed etiam spirituales; ideo quicquid facit homo vel ad suam utilitatem, vel proximi, totum sub opere misericordiae continetur. Unde omnia vel sub his continentur, vel sub contrario. Septem sunt opera misericordiae, sed sex solum tanguntur. Ista septem habentur per versum. Visito, poto, cibo, redimo, tego, colligo, condo. De sepultura vero hic non tangitur. Sed quare? Ad excludendum errorem quorundam qui dixerunt quod animae non consequuntur requiem, donec corpus condatur. Sed hoc non est verum, quia nihil recipit anima a corpore, quando est separata. Ponit ergo sex quae impenduntur contra defectum. Et quia est defectus quidem generalis, quidam specialis. Primo agit de generali. Secundo de speciali. Et quia quidam generaliter ab exteriori, quidam ab interiori. Primo tan-

git defectum a parte interiori. Secundo ab exteriori. Dicit ergo, *Esurivi, et dedistis mihi manducare.* Hoc habetur *Isa. 58. Frange esurienti panem tuum. Sitivi, et dedistis mihi bibere,* quia propter me dedisti proximo. Unde *supra 10. Qui dederit calicem aquae frigidae uni ex minimis meis, non perdet mercedem suam* etc. De istis duobus *Prov. 25. Si esurierit inimicus tuus, ciba illum: si sitierit, da ei aquam bibere.* Item sunt defectus ab exteriori, et hi sunt duo, scilicet a tegumento coniuncto, et separato. Dicit ergo, *Hospes eram, et collegistis me* etc. *Ad Heb. ult. Hospitalitatem nolite oblivisci. Per hanc enim* etc. Quantum ad tegumentum coniunctum dicit, *Nudus fui* etc. *Iob 31. Si despexi praetereuntem eo quod non haberet indumentum:* et sequitur, *Si non benedixerunt mihi latera eius, et de velleribus ovium mearum calefactus est: Isa. 58. Cum videris nudum, operi eum.* Item quidam sunt particulares defectus, et horum quidam sunt naturales, quidam ab exteriori. Defectus naturalis, et ab extrinseco est infirmitas; unde dicit, *Infirmus fui, et visitastis me.* Quantum ad exteriorem defectum dicit, *In carcere eram, et venistis ad me.* Et potest per carcerem intelligi quaelibet tribulatio: *Ad Hebr. 10. Nam et vinctis compassi estis. Tunc respondebunt iusti dicentes.* Hic ponitur responsio mentalis. Bonarum mentium est, ut ea quae propter Deum faciunt, parva reputent: *Luc. 17. Cum feceritis omnia, quae praecepta sunt vobis, dicite, quia servi inutiles sumus.* Et ad *Rom. 8. Existimo quod non sunt condignae passiones huius temporis ad futuram gloriam quae revelabitur in nobis.* Unde dicent quod ignorantes fecerunt, et haec dicent parva reputantes; unde, *Quando vidimus* etc. Unde hoc dicent admirantes. *Et respondens dicit illis.* Huic admirationi satisfacit, quia quando homo humiliat se, et Deus exaltat hunc; quando homo se vilificat, et Deus collaudat; unde, *quandiu fecistis uni de his fratribus meis minimis, mihi fecistis: Supra 10. Qui vos recipit, me recipit,* quia caput et membra sunt unum corpus. Et dicit, *fratribus,* quia fratres sunt, qui Dei faciunt voluntatem; unde *supra 12.* dicitur *extendens manus in discipulos dixit, Hi sunt fratres mei.* In quo notatur quod bonis dandum est: *Eccl. 12. Da bono, et non recipias peccatorem.* Et nunquid dandum est peccatori? Dandum est, cum fuerit in extrema necessitate, sed magis et prius iustis; ideo dicit fratribus meis: multi enim veniunt, qui non fratres Dei sunt: unde *1. Io. 4. Omnis spiritus qui solvit Iesum, ex Deo non est:* unde caeteris paribus melius debemus facere bonis, tamen ad indigentiam etiam malis dandum est in tempore necessitatis, non propter fomentum peccati, sed naturae. Nunquid omnes sunt fratres Dei? Ita, sed quidam secundum naturam, quidam secundum gratiam: secundum naturam omnes boni, et mali: *2. Cor. 11. Periculum in falsis fratribus:* secundum gratiam autem soli boni: *Ro. 8. Ipse est primogenitus in multis fratribus.* Et his principaliter est miserendum, et subveniendum; unde Apostolus ad *Galat. 9.* dicit: *Dum tempus habemus, operemur bonum ad omnes, maxime autem ad domesticos fidei.* Sed quare dicit eos minimos? Hoc dicit quantum ad opinionem vulgi. Constat quod homines qui propter Deum parvi sunt, minimi reputantur, *Iac. 5.* Item minimi propter humilitatem: *supra 11. Abscondisti haec a sapientibus, et prudentibus, et revelasti ea parvulis.* Et loquitur a minori, quia possent dicere aliqui: Si fecissem pari, vel aliquibus de magnis hoc, credo quod redderetur. Ideo Dominus dicit quod non solum maioribus, sed imperfectis; ideo dicit, *minimis. Tunc dicet rex* etc. Hic ponitur condemnatio malorum. Et primo ponitur condemnatio. Secundo excusatio eorum. Tertio confutatio. Et circa primum primo ponit sententiam. Secundo poenam. Dicit ergo, *Discedite a me maledicti* etc. Haec sententia differt a prima, quia dixit in prima, *Venite benedicti Patris mei* etc. hic autem non dicit maledicti Patris mei, quia benedictio nostra a Deo est, maledictio autem a nobis. Et ad *Heb. 6.* et *Deut. 23. Vertit benedictionem in maledictionem.* Item differentia est, quia supra dixit, *Possidete paratum vobis regnum* etc. hic autem dicit, *Ite in ignem aeternum qui paratus est diabolo, et angelis eius.* Et quae est ratio? Dicit Origenes quod poenas non fecit propter homines, sed homines fecit propter bonum; sed ipsi acquirunt sibi mortem manibus suis: *Isa. 31. In die illa obiiciet vir idola auri, et argenti sui, quae fecerunt vobis manus vestrae.* Sed potest aliquis dicere: Nonne etiam fecit Dominus diabolum bonum? Notate quod loquitur Dominus de praeparatione secundum quod manifestatur ab origine mundi. Sed diabolus ab initio peccavit: unde angelo qui quantum ad naturam creatus est bonus, non paravit, sed peccato. *Esurivi.* Hic non est aliud dicendum nisi quod diversimode loquitur ad bonos, et ad malos: quia *sup.* dixit explicite unumquodque per se, hic multa coniungit, unde infirmus et in carcere. Et quia coniungit ista duo, dicendum, quod ad modum boni iudicis procedit, qui invite condemnat, et large remunerat: unde verba remunerationis dilatat, verba condemnationis abbreviat. *Tunc respondebunt* etc. Et notate quod sicut boni abbreviant bona, ita mali culpas; unde dicitur, *Domine quando vidimus te esurientem, aut sitientem* etc. Totum simul dicunt, in quo datur intelligi, quod non libenter discutiunt conscientias suas, contra illud *Isa. 46. Redite praevaricatores ad cor.* Unde cum oportet redire, redeunt ad valde breve. Tunc sequitur confutatio, *Amen dico vobis: Quamdiu non fecistis* etc. Simile habetur *Luc. 10. Qui vos spernit, me spernit: Zach. 2. Qui tetigerit vos, tangit pupillam oculi mei. Et ibunt hi,* etc. Posita sententia, ponitur effectus. *Et ibunt hi in supplicium aeternum.* Supra dixerat quod in ignem aeternum, quia stare posset quod esset ignis aeternus, et tamen non aeterne cruciaret; ideo dicit in supplicium. *Iusti autem in vitam aeternam* etc. *Io. 17. Haec est vita aeterna, ut cognoscant te solum verum Deum, et quem misisti Iesum Christum.* Quod autem sit supplicium aeternum, habetur *Dan. 12. Multi de his qui dormiunt in pulvere, evigilabunt, alii in vitam aeternam, alii in opprobrium, ut videant semper: Apoc. 20. Missus est in stagnum ignis et sulphuris, ubi et bestia, et pseudoprophetae cruciabuntur die ac nocte in saecula saeculorum: Isa. ult. Vermis eorum non morietur, ignis eorum non extinguetur.* Quae est causa huius supplicii? Quidam, ut Origenes, voluerunt quod non esset aeternum supplicium. Unde ponunt quod omne supplicium terminatur. Unde di-

eit quod dictum est hic, dictum est propter exaggerationem. Sed Augustinus arguit. Si hoc ita est; ergo quod dicitur, quod iusti ibunt in vitam aeternam, similiter diceretur secundum exaggerationem. Sed hoc dicitur secundum diuturnitatem, ut etiam concedit Origenes. Et hoc est detestabile, quod in eadem Scriptura sit talis diversitas. Sed quod hoc non possit esse, patet sic: quia in hoc existit iustitia, ut culpae poena respondeat aequalis. *In qua enim mensura mensi fueritis, remetietur vobis, supra* 7. Sed quomodo post mortem tantam dilationem habebit supplicium aeternum? Respondit Gregorius dicens, quod Deus iudex est voluntatis; unde qui non retinuit voluntatem a peccato usque ad mortem, peccavit in suo aeterno; ideo dignum est quod Deus puniat in suo aeterno. Augustinus dicit sic. Videmus, quod poena debet esse aequalis culpae, et sic est etiam in iustitia humana, quod si quis peccat contra societatem civitatis, iudex non intendit mortem, nisi ut separet a societate civitatis perpetuo. Sed qui contra Deum, intendit excludere eum a societate caelestis curiae. Secundum Hilarium. Culpae debetur poena. Sed culpa non deletur, nisi per charitatem. Ergo quandiu homo non habet charitatem, iustum est quod semper sit in poena. Ex que ergo charitatem non habuit in hac vita, necesse est quod semper maneat in poena. Item obiicitur quod sancti orabunt, et ipsi exaudientur. Ergo etc. Dicit Gregorius quod dum sunt in via, sancti pro eis exaudiuntur, sed non post. Item obiicitur. Deus non delectatur in poena. Quomodo ergo sine fine affliget? Dicendum quod etsi non delectatur, tamen hoc facit ad iustitiam suam conservandam.

a CAP. XXVI.

Et factum est, cum consummasset Iesus sermones hos omnes, dixit discipulis suis: Scitis quia post biduum pascha fiet, et filius hominis tradetur, ut crucifigatur. Tunc congregati sunt principes sacerdotum, et seniores populi in atrium principis sacerdotum, qui dicebatur Cayphas, et consilium fecerunt, ut Iesum dolo tenerent, et occiderent. Dicebant autem, non in die festo, ne forte tumultus fieret in populo. Cum autem esset Iesus in Bethania in domo Simonis leprosi, accessit ad eum mulier habens alabastrum unguenti pretiosi, et effudit super caput ipsius recumbentis. Videntes autem discipuli indignati sunt dicentes: Ut quid perditio haec? Potuit enim istud venundari multo, et dari pauperibus. Sciens autem Iesus, ait illis: Quid molestis estis huic mulieri? Opus enim bonum operata est in me. Nam semper pauperes habebitis vobiscum: me autem non semper habebitis. Mittens enim haec unguentum hoc in corpus meum, ad sepeliendum me fecit. Amen dico vobis, ubicunque praedicatum fuerit hoc Evangelium in toto mundo, dicetur et quod haec fecit in memoriam eius. Tunc abiit unus de duodecim, qui dicebatur Iudas Scarioth ad principes sacerdotum, et ait illis: Quid vultis mihi dare, et ego vobis eum tradam? At illi constituerunt ei triginta argenteos. Et exinde quaerebat opportunitatem ut eum traderet.

b Prima autem die azymorum accesserunt discipuli ad Iesum, dicentes: Ubi vis paremus tibi comedere pascha? At Iesus dixit: Ite in civitatem ad quendam, et dicite ei: Magister dicit: Tempus meum prope est, apud te facio pascha cum discipulis meis. Et fecerunt discipuli, sicut constituit illis Iesus, et paraverunt pascha. Vespere autem facto, discumbebat cum duodecim discipulis suis. Et edentibus illis dixit: Amen dico vobis, quia unus vestrum me traditurus est. Et contristati valde, caeperunt singuli dicere: Nunquid ego sum, Domine? At ipse respondens ait: Qui intingit mecum manum in paropside, hic me tradet. Filius quidem hominis vadit, sicut scriptum est de illo. Veh autem homini illi, per quem filius hominis tradetur. Bonum erat ei si natus non fuisset homo ille. Respondens autem Iudas, qui tradidit eum, dixit: Numquid ego sum Rabbi? Ait illi: Tu dixisti.

c Caenantibus autem eis accepit Iesus panem, et benedixit, ac fregit, deditque discipulis suis, et ait: Accipite, et comedite. Hoc est corpus meum.

d Et accipiens calicem gratias egit, et dedit illis dicens: Bibite ex hoc omnes. Hic est enim sanguis meus novi testamenti, qui pro multis effundetur in remissionem peccatorum. Dico autem vobis, non bibam amodo de hoc genimine vitis usque in diem illum, cum illud bibam vobiscum novum in regno Patris mei.

e Et hymno dicto exierunt in montem Oliveti. Tunc dicit illis Iesus: Omnes vos scandalum patiemini in me ista nocte. Scriptum est enim: Percutiam pastorem, et dispergentur oves gregis. Postquam autem resurrexero, praecedam vos in Galilaeam. Respondens autem Petrus ait illi: Et si omnes scandalizati fuerint in te, ego nunquam scandalizabor. Ait illi Iesus: Amen dico tibi, quia in hac nocte, antequam gallus cantet, ter me negabis. Ait illi Petrus: Etiamsi oportuerit me mori tecum, non te negabo. Similiter et omnes discipuli dixerunt. Tunc venit Iesus in villam quae dicitur Gethsemani: et dixit discipulis suis: Sedete hic, donec vadam illuc, et orem. Et assumpto Petro et duobus filiis Zebedaei, coepit contristari, et maestus esse. Tunc ait illis: Tristis est anima mea usque ad mortem. Sustinete hic, et vigilate mecum. Et progressus pusillum, procidit in faciem suam orans, et dicens: Pater mi, si possibile est, transeat a me calix iste: verumtamen non sicut ego volo, sed sicut tu. Et venit ad discipulos suos, et invenit eos dormientes, et dicit Petro: Sic non potuistis una hora vigilare me-

eum? Vigilate, et orate, ut non intretis in tentationem: spiritus quidem promptus est, caro autem infirma. Iterum secundo abiit, et oravit dicens: Pater mi, si non potest hic calix transire, nisi bibam illum, fiat voluntas tua. Et venit iterum, et invenit eos dormientes: erant enim oculi eorum gravati. Et relictis illis, iterum abiit, et oravit tertio eundem sermonem dicens. Tunc venit ad discipulos suos, et dicit illis: Dormite iam, et requiescite. Ecce appropinquabit hora, et filius hominis tradetur in manus peccatorum. Surgite, eamus. Ecce appropinquavit qui me tradet.

f Adhuc eo loquente, ecce Iudas unus de duodecim venit, et cum eo turba multa cum gladiis et fustibus missi a principibus sacerdotum, et senioribus populi. Qui autem tradidit eum, dedit illis signum dicens: Quemcunque osculatus fuero, ipse est, tenete eum. Et confestim accedens ad Iesum dixit: Ave rabbi, et osculatus est eum. Dixitque illi Iesus: Amice ad quid venisti? Tunc accesserunt, et manus iniecerunt in Iesum, et tenuerunt eum. Et ecce unus ex his, qui erant cum Iesu, extendens manum exemit gladium suum, et percutiens servum principis sacerdotum, amputavit auriculam eius. Tunc ait illi Iesus: Converte gladium tuum in locum suum: omnes enim qui acceperint gladium, gladio peribunt. An putas quia non possum rogare Patrem meum, et exhibebit mihi modo plusquam duodecim legiones angelorum? Quomodo ergo implebuntur Scripturae? Quia sic oportet fieri. In illa hora dixit Iesus turbis: Tanquam ad latronem existis cum gladiis et fustibus comprehendere me? Quotidie apud vos sedebam docens in templo, et non me tenuistis. Hoc autem totum factum est, ut adimplerentur Scripturae prophetarum. Tunc discipuli omnes relicto eo fugerunt.

g At illi tenentes Iesum, duxerunt ad Caipham principem sacerdotum, ubi Scribae et Seniores convenerant. Petrus autem sequebatur eum a longe usque in atrium principis sacerdotum: et ingressus intro sedebat cum ministris, ut videret finem. Principes autem sacerdotum, et omne concilium quaerebant falsum testimonium contra Iesum, ut eum morti traderent, et non invenerunt, cum multi falsi testes accessissent. Novissime autem venerunt duo falsi testes, et dixerunt: Hic dixit, Possum destruere templum Dei, et post triduum reaedificare illud. Et surgens princeps sacerdotum ait illi: Nihil respondes ad ea quae isti adversum te testificantur? Iesus autem tacebat. Et princeps sacerdotum ait illi: Adiuro te per Deum vivum, ut tu dicas nobis, si tu es Christus Filius Dei. Dicit illi Iesus: Tu dixisti. Veruntamen dico vobis: Amodo videbitis filium hominis sedentem a dextris virtutis Dei, et venientem in nubibus coeli. Tunc princeps sacerdotum scidit vestimenta sua, dicens: Blasphemavit: quid adhuc egemus testibus? Ecce nunc audistis blasphemiam, quid vobis videtur? At illi respondentes dixerunt: Reus est mortis. Tunc expuerunt in faciem eius, et colaphis eum caeciderunt. Alii autem palmas in faciem eius dederunt dicentes, Prophetiza nobis Christe, quis est, qui te percussit? Petrus vero sedebat foris in atrio. Et accessit ad eum una ancilla, dicens: Et tu cum Iesu Galilaeo eras. At ille negavit coram omnibus dicens, nescio, quid dicis. Exeunte autem illo ianuam, vidit eum alia ancilla, et ait his qui erant ibi: Et hic erat cum Iesu Nazareno. Et iterum negavit cum iuramento, quia non novi hominem. Et post pusillum accesserunt qui stabant, et dixerunt Petro: Vere et tu ex illis es: nam et loquela tua te manifestum facit. Tunc coepit detestari, et iurare, quia non novisset hominem. Et continuo gallus cantavit: et recordatus est Petrus verbi Iesu, quod dixerat, priusquam gallus cantet, ter me negabis: et egressus foras flevit amare.

a CAP. XXVI.

Postquam posuit Evangelista praeparatoria passionis; hic accedit ad passionem Christi; et dividitur in duas partes. Quia primo narratur passio quantum ad ea, quae facta sunt a Iudaeis. Secundo quantum ad ea, quae a Gentilibus, **27. c.** ***Mane autem facto***. Circa primum duo facit. Primo ponitur praenuntiatio dominicae passionis. Secundo narratur passio, et ordo, ibi, ***Tunc abiit*** et caet. Praenuntiatur passio tripliciter, verbo Christi, consilio inimicorum, tertio facto, et obsequio. Secunda, ***Tunc congregati sunt*** etc. Tertia, ***Cum autem esset Iesus*** etc. Circa primum primo ponit ordinem praenuntiationis, et ipsam praenuntiationem, et ordinem, ***Et factum est cum consummasset***. Et item dicit sic, quia ipse solus est qui consummare potest. Nos incipere possumus, sed non consummare, iuxta illud ***Eccl. 34. Multa dicimus, et deficimus***. Item dicit ***sermones hos***, scilicet quos a principio suae praedicationis dixerat. Ex quo dixerat, ***Poenitentiam agite*** etc. Vel sermones quos dixerat de praenuntiatione gloriae, quia passio fuit exaltatio gloriae: ***Propter quod exaltavit illum Deus, et dedit illi nomen quod est super omne nomen, ut in nomine Iesu omne genuflectatur coelestium, terrestrium, et infernorum, et omnis lingua confiteatur, quia Dominus Iesus Christus in gloria est Dei Patris***. Item non dicit solum omnes, sed hos omnes, quia omnia ad utilitatem credentium, et fidei est locutus. ***Scitis quia post biduum pascha fiet***. In ista praenuntiatione non simpliciter praenuntiat, sed dicitur, ***Post biduum pascha fiet:*** et hoc factum est ad designandum quod non quaecunque passio est passio Christi, sed quae signatur per paschale sacrificium. Et dicit, ***post biduum***. Et secundum hoc debetis considerare, quod verba haec dicta fuerunt luna decima tertia, idest feria tertia, quia luna decima quinta celebrabatur pascha, sed habetur ***Io. 12.***

quod Dominus venit in Bethaniam, et hoc in die sabbati: et alio die venit in Hierusalem, et ibi eiecit vendentes, et ementes: et in die lunae rediit, et vidit ficum arentem cui maledixit: et secundum Marcum, in die martis rediit, et tunc in illo die constituit omnes parabolas illas. Et illo die cum consummasset sermones hos, dixit, *Scitis quia post biduum* etc. Hoc nomen pascha, secundum quod dicit Hieronymus, a pascendo dicitur, sed proprie dicitur phase, quod est transitus. Quadruplex autem est transitus, secundum quod pascha quadrupliciter accipitur. Secundum historiam celebrata est pascha, quando exterminator percussit primogenita Aegypti, tunc praecepit Dominus quod manducarent phase, *Exod. 12.* Item secundum allegoriam est transitus Christi per mortem: et de isto *Io. 13. Sciens Iesus quod iam hora esset ut transiret de hoc mundo ad Patrem* etc. Item est moralis, sine typicus, secundum quod de carnali conversatione transitur ad spiritualem: *Eccle. 24. Transite ad me omnes qui concupiscitis me* etc. Item transitus generalis est, secundum quod dicitur quod coelum, et terra transibunt etc. Unde post duos dies, scilicet post doctrinam veteris, et novae legis. Secundum graecum dicitur a passio, quod est pasci: unde congrue sciens Christus quod transiret a mundo ad Patrem dixit, *Et filius hominis tradetur, ut crucifigatur.* Non dicit a quo tradetur, quia traditus est a Patre: *Ro. 8. Qui proprio Filio non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit eum.* Item a seipso; ad *Ephes. 5. Dilexit nos, et tradidit semetipsum pro nobis* etc. Item a Iuda hic, *Quid vultis mihi dare, et ego eum vobis tradam?* Item a Iudaeis Pilato: *Ioan. 18. Gens tua, et pontifices tui tradiderunt te mihi.* Item a Pilato gentibus; unde dicitur *Io. 19. Tradidit eum ad crucifigendum. Tunc congregati sunt principes sacerdotum* etc. In parte ista ponitur perversum consilium pharisaeorum. Et primo ponitur consilium de Christi passione. Secundo de dilatione, ibi, *Dicebant* etc. Circa primum notare possumus quod peccatum Iudaeorum aggravatur ex tempore, quia tunc imminente paschali festivitate: *Isa. 58. Si averteris a sabbato pedem tuum, facere voluntatem tuam in die sancto meo.* Sed ut credo, non ad diem immediatum refertur, sed circa illud tempus, quia *Ioan. 11.* habetur quod collegerunt consilium, et ex illa die cogitaverunt, ut interficerent eum etc. et tunc dicitur quod recessit Iesus in regionem iuxta desertum etc. Unde non fuit hoc immediate factum. Vel potest dici quod bis fuit factum. Item aggravatur ex multitudine; unde dicitur, *Congregati sunt principes* etc. *Isa. 1. Solemnitates vestras odivit anima mea: ecce enim manus vestrae sanguine plenae sunt.* Item ex conditione peccantium, quia erant de maioribus; unde dicitur, *Principes sacerdotum*: *Hier. 5. Ibo ad optimates, et loquar eis*; et post, *Et ecce magis hi simul confregerunt iugum, ruperunt vincula*; et *Psal. 2. Astiterunt reges terrae, et principes convenerunt in unum adversus Dominum, et adversus Christum eius.* Item ex loco, quia *in atrio Principis sacerdotum.* Unde isti debebant alios cohibere a malitia, ipsi autem faciebant: *Dan. 13. A senioribus egressa est iniquitas.* Sed numquid erant multi Principes? Praeceperat enim Dominus, quod esset unus solus summus sacerdos, sed non sufficiebat eis. Unde propter cupiditatem sacerdotium diviserant. Item iam amiserant, et a Romanis sacerdotium emebant. Vel vocat Principes illos qui ante eum fuerant principes, et illum qui illius anni fuerat princeps. Item tangitur illud de quo consiliabantur, *Ut Iesum dolo tenerent.* Et hoc erat fatuum, eum credere dolo tenere, qui omnia sciebat: *Hier. 9. Sagitta vulnerans lingua eorum, dolum locuta est. Dicebant autem, non in die festo.* Hic agitur de dilatione: et ponitur consilium, et ratio. *Dicebant* etc. Posset aliquis dicere, quod hoc dicerent ex devotione: ideo hoc tollit dicens, *Ne forte tumultus fieret in populo* etc. Sciebant enim quod multi habebant eum, ut prophetam, quidam vero ut Christum: ideo dissensio erat in populo, sicut habetur *Ioan. 7.* et *9.* Ideo timebant ne tollerent eum a manibus suis. Hoc isti cogitabant, sed aliud cogitabat Christus: unde illi duo cogitabant, scilicet quod eum volebant occidere, et quod non in die festo crucifigeretur, ad significandum quod ista immolatio succedebat immolationi agni paschalis. *Cum autem esset Iesus* etc. Hic ponitur praenuntiatio per factum mulieris. Et primo ponitur factum. Secundo reprehensio. Tertio excusatio. Secunda, ibi, *Videntes autem.* Tertia, ibi, *Sciens autem Iesus.* Circa primum quatuor facit. Primo locus describitur. Secundo persona. Tertio facultas. Quarto opus. Primo duplex locus ponitur, scilicet generalis, et specialis: generalis, cum dicit, *Cum esset Iesus in Bethania;* specialis cum dicit, *In domo Simonis leprosi.* Notate quod tunc non erat leprosus, sed curatus fuerat a Christo: si enim esset, non remansisset Christus cum eo, cum esset illud prohibitum in lege, et tamen utrunque ministerio attinet. Bethania domus obedientiae dicitur: unde per hoc significatur eius obedientia; *Philip. 2. Factus est obediens usque ad mortem.* Ideo competit ei, quod esset in domo leprosi: *Isa. 53. Et nos reputavimus eum, ut leprosum*; et ob hoc potius ibi venit. Alia ratio potest esse literalis, scilicet ut illa haberet fiduciam veniendi ad Christum, quia iste erat cognatus Mariae, et curatus erat ab eo lepra corporali, et ipsa veniebat ut curaretur a lepra spirituali. Et notandum quod nullus alius dicitur venire ad Christum pro salute spirituali, excepta ista; ideo laude digna fuit. *Accessit ad eum mulier.* Ecce persona, Matthaeus et Marcus dicunt hoc accidisse in eodem loco, Ioannes et Lucas non: Lucas enim loquitur de ista, *Luc. 7.* et *Io. 12.* Est ergo quorundam opinio, ut fuit Origenis, quod fuerunt mulieres plures. Loquamur de primis duabus. Expresse dicit Hieronymus, quod illa, de qua loquitur Lucas, non fuit soror Lazari, quia de illa dicitur quod pedes unxit, de ista dicitur, quod pedes, et caput. Ambrosius *super Luc.* dicit quod utrunque potest dici, quod sit eadem, vel diversa: si dicimus quod eadem, possumus dicere, et si eadem, non tamen eiusdem meriti: sed peccatrix non est ausa caput tangere, sed post habita fiducia caput unxit. Et Augustinus probat, quod sit eadem, quia *Io. 11.* antequam accedat ad istud factum, dicit: *Erat autem Maria soror Lazari, quae unxit Dominum unguento, et extersit pedes eius capillis suis.* Ideo videtur, quod illa, de qua Lucas loquitur, sit eadem cum illa, quae est soror Lazari. Origenes dicit, quod non est eadem illa, de qua Lucas loquitur, et illa de qua Ioannes loquitur. Et po-

test probari ratione temporis, quia illud legitur factum antequam iret in Hierusalem; hoc factum est cum dicit, *Scitis, quia post biduum pascha fiet*. Item ex loco, quia illa in domo Marthae, de qua in Ioanne; haec autem in domo Simonis. Item per hoc quod ibi pedes, hic caput ungit. Quartum est quod ibi Iudas dixit, *Ut quid perditio haec?* hic autem quod omnes discipuli. Augustinus dicit, quod eadem mulier est, et respondet ad rationes. Origenes ad primam dicit, quod Matthaeus non servat ordinem historiae, sed recitat, quia ex hoc casu assumpsit Iudas occasionem peccandi, cum vidit unguentum effundi. Quod obiicit de loco, Augustinus non solvit. Potest tamen sic solvi, quia iste homo erat magnae auctoritatis, et potestatem habens, et domus una eorum, quia cognatus eius erat. Aliter, quomodo verum esset quod dicitur, quod fecerunt ibi, et Lazarus erat unus de discumbentibus. *Accessit ergo mulier habens alabastrum unguenti*. Alabastrum est genus marmoris, quod est translucens, et fiunt inde fenestrae. Et de ista petra fiebant quaedam vasa, ubi conservabantur unguenta, sicut modo fiunt de terra cocta, quia ex sui frigiditate erant conservativa, unde alabastrum, idest vas de alabastro plenum unguento. Et dicitur hic pretiosi, alibi quod nardi pistici. Πιςὸς graece, fidelis latine. Unde pistici, idest non sophisticati. Consequenter effectus ponitur: *Et effudit super caput eius discumbentis*. Sed hic quaestio duplex, quomodo Christus sustinuit, quia videtur ad lasciviam pertinere? Ad hoc respondit Augustinus *de doctrina Christiana*. Aliter existimatur in persona communi, aliter in persona prophetica: quia in persona communi secundum factum, sed in prophetica secundum suam significationem. In persona communi significaret lasciviam. In persona prophetica significationem. Expositio allegorica, quia significat sepulturam Christi, quia antiquitus corpora solebant inungi: *Marci 14.* habetur quod praevenit corpus inungere in sepulturam. Item mystice unguentum significat quodcumque opus bonum. Istud autem opus dupliciter potest fieri, quia quoddam est quod non fit propter Deum, sed propter iustitiam naturalem, ut opus Gentilis, et hoc est unguentum, sed non pretiosum. Si propter Deum, sic est pretiosum. Unde pedes ungit, quando bonum opus facit propter utilitatem proximi; sed quando ad gloriam Dei, tunc ungit caput. Sed quid est quod dicit Ioannes quod pedes, et Matthaeus quod caput? Augustinus dicit quod utrumque. Sed quid est quod dicit Marcus, quod fregit alabastrum? Dicit Augustinus, quod sicut accidit aliquando, aliquis effundit sic, ut nihil remaneat, et post frangit, sic fecit ista, et effudit, et fregit. Vel si vult aliquis calumniari, potest dici quod primo pedes, deinde caput unxit. Tunc sequitur increpatio mulieris, *Videntes autem discipuli indignati sunt*. Sed hic opponitur, quia *Io. 12.* dicitur quod solus Iudas dixit, iste quod omnes. Duplex est responsio secundum Hieronymum, quia illud quod dicitur hic quod discipuli dixerunt, dicitur per synecdochem, discipuli, idest discipulus, et hic modus consuetus est in Scriptura: *Heb. 11. Secti sunt*, quia unus sectus, scilicet non nisi Isaias. Vel potest dici quod omnes, quia secundum quod dicit Augustinus, Iudas omnes excitavit. Item, quod alii excitati propter inopiam pauperum; iste vero motus fuit propter avaritiam; unde dicunt: *Ut quid perditio haec?* Sed quare hoc dicebant? Audierant Dominum multum commendasse misericordiam: *supra 19. Si vis perfectus esse, vade, et vende omnia, quae habes, et da pauperibus. Sciens autem Iesus ait illis*. Hic ponitur excusatio mulieris: et duo facit. Primo excusat, et commendat. Secundo praemium eius tangit, *Amen dico vobis*. Et primo excusat. Secundo obiectioni discipulorum respondet. Tertio exponit quod dixerat. Dicit ergo: *Quid molesti estis huic mulieri?* Dominus semper est advocatus huius mulieris, quia *Luc. 7.* Pharisaeus accusabat eam de peccato, unde dicebat: *Hic si esset propheta, sciret utique quae, et qualis est mulier, quae tangit eum* et caet. et Dominus excusavit eam per dilectionem. Item *Luc. 10.* etiam Martha accusabat eam de otio, et Dominus excusabat eam per contemplationem. Hic discipuli de unguenti effusione, et Dominus excusat eam ex devotione dicens: *Quid molesti estis huic mulieri? Iob 6. Super pupillum irruitis, et subvertere nitimini amicum vestrum. Opus bonum operata est in me: Prov. 3. Noli prohibere aliquem benefacere, si potes, tu ipse benefac.* Chrysostomus: *Aliquando contingit quod aliquis facit bonum opus ex genere, et forte melius facere potuisset, unde aliter est agendum ante factum, et post factum. Unde post factum de facto commendandus est; sed si veniret ante factum, consulendum esset ei quod faceret quod melius est. Unde credendum si a Domino petiisset ante consilium, dixisset ei quod dedisset pauperibus. Nam pauperes semper habebitis vobiscum etc.* Hic ponitur responsio ad obiectionem eorum, quia illi dicebant, quod poterat dari pauperibus. *Me autem non semper* etc. Verum est secundum praesentiam corporalem, sed semper erit secundum praesentiam spiritualem: unde dicit *infra ultim. Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem saeculi.* Et quid fecit? *Mittens autem hoc unguentum in corpus meum, ad sepeliendum me fecit*. Sed quid est? Nunquid intendit sepelire Christum? Non. Sed sicut dicit Augustinus, Spiritus sanctus sicut movet ad loquendum, ita aliquando ad operandum: unde scriptum est *Ro. 8. Qui spiritu Dei aguntur, non sunt sub lege*. Unde accidit quod a Spiritu sancto instruatur aliquis ad aliquem sensum, quem non intendebat. Sic ista bonum opus intendebat, sed Spiritus sanctus illud ordinabat ad sepulturam. Dicit, *Bonum opus* etc. Posset aliquis dicere quod dare proximo esset bonum opus. Verum est, sed non tantum quod praedicetur per universum mundum: ideo subdit: *Amen dico vobis: Ubicumque praedicatum fuerit* etc. *dicetur in memoriam eius*, idest commendationem eius. Hieronymus dicit, quod iste crucifigendus praenuntiat evangelium narrandum in universo mundo, et tamen non erat adhuc divulgatum, cum Matthaeus scripsit. Item notate, quod multi voluerunt divulgari nativitatem suam per universum mundum, et deleta est memoria eorum, factum tamen huius non est deletum: *Prov. 10. Memoria iustorum cum laudibus*. Et *Psal. 102. In memoria aeterna erunt iusti. Tunc abiit unus de duodecim*. Supra posuit triplicem praenuntiationem dominicae passionis, hic intendit ad narrationem: et duo facit. Primo praemittit praeparatoria. Secundo agit de ipsa passione, ibi, *Adhuc eo loquente* etc. Sunt autem tria

praeparatoria. Primo ponitur tractatus proditionis. Secundo institutio communionis dominicae. Tertio de oratione Christi. Secunda, ibi, *Die autem azymorum* etc. Tertia, ibi, *Tunc venit Iesus* etc. Circa primum tria. Primo describitur persona proditoris. Secundo tractatus proditionis. Tertio sollicitudo. Dicit ergo, *Tunc*. Intelligatis quod non refertur ad immediate praecedens, quia de ista muliere per transpositionem dictum est, sed retorquetur ad illud quod dictum est, quod congregati sunt principes sacerdotum, ut Iesum etc. *Tunc abiit unus de duodecim, qui dicebatur Iudas Scarioth*. Et describitur persona eius ex tribus: ex officio, quia unus erat de duodecim, non solum de discipulis, sed de duodecim specialiter vocatis: *Io. 6. Nonne vos duodecim elegi, et unus ex vobis diabolus est?* Sed quare futurum malum, et proditorem voluit eligere. Prima ratio est ad significandum quod nullum condemnat propter suam praedestinationem, vel salvat, sed propter praesentem iustitiam. Unde si damnaret propter suam praedestinationem, non imputaretur alicui. Item propter consolationem hominum: sciebat enim esse futurum, quod multi deciperentur in electionibus, sicut de Philippo accidit, qui elegit Simonem magum; ideo Dominus permisit inter discipulos proditorem esse. Alia potest esse ratio, ut nullus vituperaretur, si aliquis esset malus, cum in primo collegio unus fuerit malus. Item describitur ex nomine persona proditoris, qui dicebatur Iudas. Inter discipulos vocati fuerunt hoc nomine duo; tamen unus fuit malus, per quod significatur, quod quidam confitentes Deum sunt boni, quidam mali. De bonis *Psal. 113. Facta est Iudaea sanctificatio eius*. De malis dicitur *ad Titum 1. Confitentur se nosse Deum, factis autem negant* Item describitur a patria, *Scarioth* etc. Est villa quaedam, et interpretatur memoria mortis, quia peccatum Iudae in memoria habetur. Et potest ad illud referri quod dicitur *Hier. 12. Peccatum Iuda scriptum est stylo ferreo in ungue adamantino. Ad principes sacerdotum*, qui Christum habeant interficere, obliviscens illius quod dictum est *Psalm. 1. Beatus vir qui non abiit in consilio impiorum* etc. Et *in Gen.* dicit Iacob *cap. 49. In consilio eorum non descendat anima mea. Et ait illis*. Hic ponitur tractatus proditionis. Et primo consideranda est cupiditas eius Secundo praesumptio. Cupiditas, cum dicit, *Quid vultis mihi dare* etc. Propter pecuniam omnem amicitiam contempsit: *Eccl. 10. Nihil est iniquius, quam amare pecuniam. Hic enim animam suam venalem habet:* iste enim qui non refrenavit cupiditatem, incidit in proditionem. Quia enim vidit, quod fraudatus erat pretio unguenti, ideo voluit recuperare in prodendo Christum. Item tangitur praesumptio, cum dicit, *Et ego eum vobis tradam*. Magna praesumptio fuit eum tradere, qui omnia sciebat. Item loquitur iste, ut valde male sentiens de Deo, quia quando aliquis vult vendere rem quam diligit, imponit ei pretium; sed quando habet rem de qua vult se expedire, dicit, Date mihi quod placet: sic dicit iste, *Quid vultis mihi* etc. idest date quod vultis. *Pro nihilo habuerunt terram desiderabilem, Psal. 105*. Et isti constituerunt ei triginta argenteos. Dicit Origenes quod simili modo faciunt, qui pro temporali commodo Deum dimittunt: habitat enim in nobis per fidem; sed tunc dimittimus, quando nimis temporalibus adhaeremus; unde dixit, *At illi constituerunt ei triginta argenteos*. Sed quare ita expressit? quia ita significatum erat per illud *Zach. 11. Et appenderunt mercedem meam triginta argenteis*. Et non est dicendum, quod Ioseph venditus fuit triginta denariis, sed Scriptura vult quod solum viginti argenteis, idest denariis. Sed quid vult quod per triginta intelligendum est? Iste numerus componitur ex quinque et sex, unde quinquies sex sunt triginta. Per quinque significantur quinque libri Moysi, vel temporalia quae subiecta sunt quinque sensibus; unde signatur, quod post legem Moysi in sexta aetate fieret salus. *Et exinde quaerebat opportunitatem* etc. Hic ponitur sollicitudo. Et quare hoc faciebat? Ut facilius et occultius facinus perpetraret, sicut est de peccantibus, quia *qui male agit, odit lucem, Io. 3.* et *Iob c. 24. Oculus adulteri observat caliginem*.

b Tunc agit de constitutione sacramenti, et quia nova succedunt veteribus, ut dicitur *Levit. 26. Novis supervenientibus vetera proiicietis*. Primo ergo agit de veteri. Secundo de novo. Circa primum primo ponitur praeparatio paschae. Secundo ponitur praenuntiatio proditoris, ibi, *Edentibus illis* etc. Et circa primum primo tempus designatur. Secundo praeparatio convivii. Tertio institutio sacramenti. Dicit ergo, *Prima die azymorum*. Et potest esse obiectio, quia hic dies erat prima dies paschae. Et videtur contra hoc quod dicitur *in Io. 13. c. Ante diem festum paschae* etc. Dicunt Graeci, Matthaeum, Lucam, et Marcum errasse, et quod Ioannes correxit eos, quia fuit facta ante diem paschae. Unde dicunt quod Dominus passus est decima quarta luna, et coenam fecit decima tertia. Unde dicunt quod Dominus confecit non in azymo, sed in fermento. Et hoc nituntur confirmare pluribus argumentis. Primo, quia dicitur *Io. 18. Quod non introierunt, ut non contaminarentur, sed manducarent pascha:* et ita die passionis debebant comedere pascha. Item alia ratio eorum, quia mulieres praeparaverunt aromata, ideo etc. Sed hoc non potest stare, quia Dominus non fregit caeremonias: non enim invenitur, quod praeveniretur pascha, invenitur tamen quod prolongaretur. Et dato quod praeveniretur, hoc non est pro Graecis, quia scriptum est, quod pascha debebat comedi cum azymis, et lactucis agrestibus. Si ergo aliter fecisset, contra legem fecisset. Ideo secundum quod tres Evangelistae dicunt, hoc fuit factum decima quarta luna, et tunc erat necesse comedere pascha. Quid ergo respondendum ad id quod dicit Ioannes *Ante diem festum paschae?* Dicendum quod consuetudo fuit, quod incipiunt diem a vesperis, et sic dies paschalis a vesperis incipiebat. E hoc habetur *in Exod.* quod quarta decima luna vesperum celebrabitis pascha: et ex tunc non inveniebatur fermentatum in domibus Iudaeorum usquead vigesimum primum diem. Unde si computamus a vespere quartae decimae lunae, praeparatio fuit facta ante diem paschae, tamen erat quarta decima luna. Vocat ergo Ioannes diem illum azymorum, et diem paschae decimam quintam lunam. Quod tu dicis secundo, quod non introierunt praetorium etc. Chrysostomus sic solvit, et dicit quod Dominus non praetermisit aliquid de legalibus observantiis: unde pascha comedit decima quarta luna. Sed isti principes interfectionem Christi propter quod distulerunt, et tunc non

celebraverunt, et hoc contra legem suam. Vel per pascha intelligitur panes azymi. Quod dicunt de mulieribus, dicit Augustinus, quod habebant multas solemnitates; sed sabbatum solemnior erat solemnitas. Unde non licebat sabbato praeparare cibaria, quod tamen licebat in aliis festis, sed in die sabbati, non. Ideo tunc ita accidit, quod festivitas paschae accidit in die veneris, et sequebatur sabbatum, ideo tunc praeparaverunt, et in die sabbati quieverunt. Ideo possumus dicere, quod decima quarta luna celebravit pascha. Sequitur solicitudo discipulorum, *Accesserunt discipuli ad Iesum, dicentes: Ubi vis paremus tibi comedere pascha?* Et primo ponitur inquisitio. Secundo mandatum. Tertio impletio. Dicit, *accesserunt discipuli eius*. Sed qui discipuli? Dicit Remigius, quod ex obsequio Iudas, ut celaret proditionem suam. Tamen Leo Papa dicit quod etiam alii. *Ubi vis paremus tibi* etc. Per hoc designatur, quod Christus non habebat ibi domum, nec aliquis de societate; ideo signatur paupertas eius; unde *supra 8. Filius autem hominis non habet ubi reclinet caput suum. At ille dixit*. Hic ponitur mandatum. Et primo denuntiat hospitem. Secundo passionem. Tertio exposcit locum ad convivandum. Dicit ergo, *Ita in civitatem ad quendam*. Et notare debetis quod non erat hospitatus in civitate, sed in Bethania. Sed quid est, quod dicit, *quemdam?* Dicit Augustinus quod Dominus aliquem certum nominavit; sed quia non erat necessarium nominare, Matthaeus praetermisit nominare. Chrysostomus dicit, quod dicit, *Ite ad quendam*, idest ad quemcumque, quia voluit ostendere suam virtutem, ut non turbaretur de passione. Ita enim erat divulgata fama eius, quod iam sententiatum erat, quod qui reciperet eum, fieret extra synagogam. Unde voluit dare intelligi, quod non reciperet eum aliquis nisi immutaret cor eius: *Proverb. 22. Cor regis in manu Domini, et quocumque voluerit inclinabit illud. Et dicit ei* etc. Praenuntiat passionem ut non turbentur; unde dicit, *tempus*, non quodcunque dicitur, sed determinatum a Patre. Secundum istum modum dicitur *Ioa. 7. Tempus meum nondum advenit, tempus autem vestrum* etc. *Apud te facio pascha*, idest celebrabo paschale convivium apud te. Et addit, *cum discipulis meis*, ad denotandum, quod non occulte, sed publice. Secundum Chrysostomum istud dixit, quia volebat, quod praepararentur cibaria sufficientia et sibi, et discipulis. Sed quid est quod ipse celebravit, et nos non debemus celebrare, quia *Ioan. 13.* dicitur: *Exemplum dedi vobis, ut quemadmodum ego feci* etc. Ad hoc respondet Augustinus: Quod sicut Christus passus est, ut a morte nos redimeret, sic legem voluit observare, ut nos a lege absolveret. Tunc sequitur executio, *Et fecerunt discipuli, sicut praedixerat eis Iesus* etc. Similiter habetur *Exod. 24. Omnia verba quae praecepit Dominus faciemus.* Consequenter agitur de convivio, *Vespere autem facto* etc. Et dicitur *vespere*, quia sicut praecipitur *Exod. 24.* quod decima quarta luna ad vesperam celebrabitis pascha. Vel vespere, quia tendit ad occasum: *Zach. 14. Et in tempore vesperi erit lux.* Vel signatur verus transitus Christi, scilicet finis: ad vesperum enim est finis diei. *Et edentibus illis* etc. Hic ponitur de praenuntiatione proditoris. Et primo designat ex societate. Secundo ex auctoritate. Tertio ex propria voce. Secunda, ibi, *At ille respondens* etc. Tertia, ibi, *Tu dixisti* et caet. Et circa primum primo ponitur praenuntiatio. Secundo effectus. *Et contristati sunt;* unde dicit, *Et edentibus illis dixit: Amen dico vobis, quod unus vestrum me traditurus est.* Amen dico, affirmat, quia magnum dicebat, quod unus vestrum quos elegi esse columnas ecclesiae: *Eccl. 6. Est amicus socius mensae, et non permanet in die necessitatis.* Et in *Hiere. 9. In omni fratre tuo non habeas fiduciam.* Tunc sequitur effectus, et est duplex effectus, tristitia, et dubitatio. Quantum ad tristitiam dicit, *Et contristati.* Et quare? Contristabantur de morte Christi, quia amarum erat eis carere tali duce, tali patrono. Item tristabantur de tali scelere quod erat futurum: *Hiere. 9. Quis dabit oculis meis fontem lacrymarum?* Tunc ponitur dubitatio, *Coeperunt singuli dicere.* Sed quare dubitabant? Nonne unusquisque erat certus de se? Responsio. Instructi erant discipuli, quia homines sunt cito proni ad peccatum; unde Apostolus *1. Cor. 12. Qui stat, videat ne cadat.* Item dubitabant, quia magis ei credebant, quam propriae conscientiae. Simile est illud, quod dicit *1. Cor. 4. Nihil mihi conscius sum, sed non tamen in hoc iustificatus sum. At ille respondens ait: Qui intingit manum* etc. Hic ponitur praenuntiatio ex verbo prophetico. Secundo necessitatem passionis. Tertio poenam proditoris. Dicit ergo, *At ille* etc. De hoc potest intelligi illud *Psal. 46 Qui edebat panes meos* etc. *Qui intingit manum in paropside.* Marcus dicit in catino. Paropsis dicitur vas quadrangulare, et dicitur quasi latera paria habens. Catinus dicitur vas fictile ad recipiendum liquores: unde in catino reponebantur liquores, in paropside sicca, unde poterat ibi esse utrunque. Vel dicebatur paropsis, sed ex officio catinum. Et quid est, quod dicit, *Qui intingit* etc. Dicendum, quod consuetudo apud antiquos erat quod multi comedebant ex una scutella, et forte vas accipiebant. Unde omnes admirantes retraxerunt manum praeter Iudam, ut magis excusaret se: et ideo erat verbum dubium, quis simul intingebat cum omnibus: ideo noluit eum tegere ne fieret magis peccator. Vel potest dici quod duo, et duo sedebant, et istum secum posuerat, ut ipsum retraheret, sed multi per amicitiam non retrahuntur. *Filius quidem hominis* etc. Quid est quod dicis, quod tu traderis? Dicit *Filius hominis vadit*, scilicet propria voluntate: *Oblatus est, quia ipse voluit*, sicut scriptum est *Isa. 53.* Unde praedicta fuit passio a prophetis, ut habetur *Luc. ult. Et incipiens a Moyse, et omnibus prophetis interpretabatur illis in omnibus Scripturis, quae de ipso erant:* et ita filio hominis nihil nocet, quia fit quod ipse disposuit. Sed dicet aliquis: Si vadit ex propria voluntate, ergo non est imputandum Iudae. Dicendum quod immo, quia hoc mala voluntate faciebat, quod filius spontaneus agebat. Ideo sequitur poena, *Vae autem homini per quem* etc. sicut *supra 17. Necesse est, ut veniant scandala. Vae autem homini illi per quem scandalum venit.* Et tangitur poena, *Bonum erat illi* etc. Ex hoc sequitur occasio erroris. Dicunt enim quidam quod non existenti non infertur poena; ideo dicunt quod melius est simpliciter non fuisse, quod est contra Apostolum *ad Ro. 9.* Unde secundum Hieronymum dicendum, quod loquitur secundum com-

monem modum loquendi, idest minus nocumentum, idest maius tormentum sentit, quam si natus non fuisset. Et ad hoc videtur facere, quod dicitur *Eccl. 5. Laudavi magis mortuos quam viventes.* Et hoc est contra Augustinum *in libr. de lib. arb. Quod nihil est, non potest eligi.* Item quod eligimus, est propinquius felicitati. Sed quod non est, non est propinquum felicitati. Quid est ergo dicendum? Potest ne aliquis magis eligere non esse, quam poenale esse? Ideo dicendum, quod non esse dupliciter potest accipi, vel secundum se, vel per comparationem ad aliud. Secundum se, dico quod non est eligibile, ut dicit Augustinus; sed per comparationem ad aliud, est eligibile, ut dicit Hieronymus. Quia hoc non est aliquid in natura, sed secundum apprehensionem animae accipitur ut aliquid, ut non sedere. Sed electio accipitur ob eo quod est apprehensum: ideo carere malo accipitur ut bonum. Quando ergo eligit, non propter se, sed inquantum exclusivum mali, sic eligit, ut dicit philosophus. Per hoc patet responsio ad secundum. Dico ergo, quod illud quod magis removet a malo, accipitur ut magis propinquum felicitati, unde homini febrienti carere febre, videtur esse felicitatem, quia sub miseriis videtur non esse: unde melius est non esse, quam sub miseriis esse. *Respondens autem Iudas qui tradidit eum, dixit: Nunquid ego sum Rabbi.* Notandum, quod simulatorie hoc dixit, unde quia tardavit quaerere, significavit quod erat tristis, sed simulavit. Item alii vocant ipsum Dominum, sed ista magistrum. Utrumque tamen erat: *Ioan. 13. Vos vocatis me magister, et Domine, et bene dicitis, sum, etenim. Ait illi, tu dixisti.* Notate mansuetudinem Domini: *supra 10. Discite a me, quia mitis sum et humilis corde;* et hoc, ut nobis exemplum mansuetudinis daret; unde dicit, *Tu dixisti*, idest confessus es. Vel tu dicis ista, non assero ego, sed tu dicis. Unde non est verbum asserentis. Nolebat enim eum revelare, quod non assero, sed tu dicis.

c Supra posuit Evangelista celebrationem veteris paschae, hic ponitur institutio sacramenti altaris. Et primo instituitur sacramentum. Secundo praenuntiatur futurum scandalum discipulorum, ibi, *Tunc dixit illis Iesus* etc. Circa primum primo duo facit. Primo instituitur paschale sacramentum. Secundo hymnus gratiarum actionis, ibi, *Et hymno dicto* etc. Et circa primum duo facit. Primo institutio sacramenti sub specie panis. Secundo sub specie vini, ibi, *Et accipiens calicem* et caet. Circa primum primo tangit facta Christi. Secundo verba, ibi, *Accipite* etc. In factis quinque sunt notanda. Primo ponitur tempus. Secundo designatur materia. Tertio benedictio. Quarto fractio. Quinto communicatio, sive distributio. Tempus tangitur, cum dicit, *Caenantibus autem* etc. idest dum essent in caenando, idest dum caenarent. Et quare hoc constituit in ipsa caena, et non ante? Duplex est ratio, quia voluit Dominus quod istud succederet veteri sacramento, sicut veritas figurae; ideo post constitutionem veteris sacramenti novum constituit: *Levit 26. Novis supervenientibus vetera proiicietis.* Item propter aliud, quia voluit ut infigeretur memoriae: quae enim ultimo audiuntur, altius infiguntur memoriae: *Thren. 3. Recordare paupertatis, et transgressionis meae, absinthii, et fellis.* Quare ergo constituit Ecclesia, quod homines ieiuni istud sacramentum reciperent? Dicendum quod hoc est ad reverentiam sacramenti: conveniens enim est, quod ante cibum sumatur. Et hoc intelligendum est eodem die. Cum enim dies a media nocte incipiat, non debet recipere quicquam a media nocte usque ad perceptionem huius sacramenti. Sed quaesierunt aliqui, si quodcunque intrat in os, solvat sumptionem sacramenti, ut si bibit aliquis aquam. Intelligendum est, quod est ieiunium, scilicet ieiunium ecclesiae, et ieiunium naturae. Ieiunium ecclesiae non solvit potus aquae, sed ieiunium naturae solvit, quia etsi aqua per se non nutriat, cum aliis nutrit. Et debetis intelligere, quod aquam recipit et potum, si aliquis lavet os, et transglutiat unam guttam casualiter. Non tamen propter hoc debet dimittere, immo computatur cum saliva. Similiter de cibo dico, quod si quis anisum comedit in sero, et remanserit aliquid in dentibus, si casu transglutiat, non propter hoc debet dimittere. Item aliqui conscientiam faciunt, quod si non dormiunt, non recipiant. Hoc non habet locum, quia non fuit de constitutione Ecclesiae. Unde non facit ad rem dormiat, vel non dormiat. *Accepit Iesus panem* etc. Hic tangitur materia. Notandum quod istud sacramentum quantum ad aliquid veteri sacramento attinet, sicut veritas figurae. Sacramentum illud sumebatur, ut cibus, quia mandatum erat quod comederent agnum: et istud quod loco eius sumitur, debet sumi, ut cibus. Et sicut ille erat vere cibus, ita et iste agnus: *Ioan. 6. Caro mea vere est cibus.* Unde falsa est ista opinio quae ponebat, quod solum erat ibi Christus sub signo, quia si ita esset, quid plus haberet istud signum quam illud? Sed illud erat signum tantum, hoc autem est figura, et veritas. Sed nunquid est irreverentia, quia aliquis comedat corpus Domini? Dicendum, quod differt iste cibus ab aliis cibis, quia alii cibi convertuntur in corpus nostrum: unde si Christus ita converteretur, irreverentia esset. Sed non est sic, immo a converso, ut dicit Augustinus: *Non tu me mutabis in te, sed tu mutaberis in me.* Unde illud sacramentum finis, et perfectio omnium est sacramentorum: et ratio est, quia esse quod est per essentiam, est finis et perfectio eorum, quae per participationem: alia enim sacramenta Christum continent per participationem; in isto autem est Christus secundum substantiam: ideo dicit Dionysius quod nullum est sacramentum, quod non perficiatur in Eucharistia. Unde si adultus baptizetur, debet ei dari Eucharistia. Debet ergo sumi in cibo, ut veritas respondeat figurae. Et quare non sub specie propria? Una ratio est, ratione meriti fidei, quia fides non habet meritum, ubi humana ratio praebet experimentum. Item, ut parcatur sumentibus, quia non est consuetum, quod caro humana comedatur. Item, ut defendatur a derisionibus infidelium. Et quare sub tali specie? Quia voluit celebrari ab omnibus ubique terrarum: ideo voluit eis dare materiam, quae communis est omnibus. Communis autem cibus est panis, et communis potus hominum est vinum: unde panis et vinum sunt cibus principalis, alia potius quasi adulia. Item in aliis sacramentis in unctione non quodcumque oleum accipitur, sed commune, quod dicitur oleum ex multis olivis, sic unitas ecclesiae ex multi-

tudine fidelium. Et sic patet, quod nostra sacramenta magis sunt antiqua quam sacramenta veteris legis, quia sacramenta veteris legis habuerunt initium a Moyse, et Aaron, sed sacramenta novae legis a Melchisedech, cui obtulit Abraham panem et vinum. Ideo dicitur Christus factus *sacerdos secundum ordinem Melchisedech, Psal. 109.* Consequenter agitur de benedictione: et haec benedictio refertur ad tria. Ad materiam, quia benedixit fructum terrae, in quo significatur quod maledictiu Adae revocata est per Christum, quando dixit ei *Gen. 4. Maledicta terra in labore tuo, spinas* etc. Item refertur quantum ad illud quod continebatur in illo, scilicet Christum: *Supra 21. Benedictus qui venit in nomine Domini.* Item ad fructum sacramenti, quia per istum benedicuntur fideles, et transit a capite ad membra: *Prov. 10. Benedictio Domini super caput iusti.* Deinde tangitur fractio, *Et fregit:* et tria significat. Primo significat mysterium futurae passionis, quia in passione perforata sunt membra, secundum illud *Psal. 21. Foderunt manus meas, et pedes meos, dinumeraverunt omnia ossa meo:* et hoc factum est, quia ipse voluit: *Isa. 33. Oblatus est, quia ipse voluit.* Item significatur quod frangatur ab unitate in multitudinem, unde significat incarnationem: quia cum ipsum Dei Verbum simplex esset, venit in istam multitudinem, non relinquendo simplicitatem. Item signatur effectus quem in diversos intulit, quia secundum Apostolum *2. Corinth. 12. Divisiones gratiarum sunt, idem autem spiritus.* Item ponitur distributio, *Dedit discipulis suis: Eccl. 29. Ex his quae in manu habes, ciba singulos.* Et dicit discipulis, quia nulli non baptizato debet dari huiusmodi sacramentum, sicut non conficeret sacerdos nisi consecratus, sic non debet alicui illud administrari nisi baptizato. Item non est dandum nisi fidelibus, immo infideles non debent admitti ad videndum istud sacramentum: unde in primitiva ecclesia, quando multi erant cathecumeni, recipiebantur in ecclesia usque ad evangelium, et tunc expellebantur. Item cum dicat quod discipulis suis, quaeritur utrum Iudas ibi fuerit. Omnes dicunt quod simul dedit omnibus, et etiam Iudae, et hoc ut eum sua benignitate a peccato revocaret. Item, ut daret ecclesiae documentum ut dum esset occultus peccator, quod non prohiberetur a receptione huius sacramenti:, homines enim non habent iudicare de occultis. Hilarius hic dicit, quod non fuit Iudas, quia exierat. Et vult probare per illud quod dicitur *in Ioan. 13.* cum petierunt discipuli, quis est qui tradet te? Quibus dixit, cui tradidero buccellam intinctam etc. ideo ostendit quod iam exierat. Sed magis tenendum est quod alii dicunt. *Et ait: Accipite, et comedite* etc. Hic ponuntur verba: et in istis verbis tria facit. Primo hortatur ad recipiendum. Secundo ad comedendum. Tertio denuntiat veritatem. Dicit *Accipite* etc. Et quod dicit accipite, ad spiritualem receptionem debet referri, quia non debet accipi nisi in fide et charitate: *Io. 6. Qui manducat carnem meam, et bibit sanguinem meum, in me manet, et ego in eo.* Item inducit ad comestionem, *Comedite*, non solum spiritualiter, sed etiam sacramentaliter: *Cant. 5. Comedite* etc. Item designat veritatem, *Hoc est corpus meum.* Forma sacramenti continetur in his verbis, quae sunt verba Domini, quia in verbis Domini sacramentum conficitur. Unde si verbum Heliae tantam virtutem habuit quod faceret ignem de caelo descendere, multo magis verbum Dei poterit transmutare unum corpus in aliud. Tunc quaeritur utrum virtus sit in verbis. Et non est dubium quod sic. Unde dicitur *Ps. 67. Dedit voci suae vocem virtutis: Eccl. 8. Quia sermo eius potestate plenus est.* Unde sacerdos peragit in persona Christi, et non utitur verbis in persona propria, sed in persona Christi. Sed quae est haec virtus? Quomodo tanta est virtus? Ideo dicunt aliqui quod nulla est ibi virtus, sed potestas Christi solum, quae ibi assistit. Et hoc non videtur, quia sacramenta novae legis efficiunt quod figurant. Sed quam virtutem habuit? Dicendum quod est causa agens principalis, et haec virtutem habet in se manentem. Item causa instrumentalis, et haec non operatur per virtutem in se manentem, sed ab alio transeuntem: unde sacramenta sunt causae, non sicut causae principales, sed instrumentales ab alio transeuntes. Sed tunc quaeritur quid est de facto. Utrum istud *Accipite* etc. sit forma sacramenti. Et dicendum quod solum illud, *Hoc est corpus meum*, est de forma sacramenti. Unde intelligendum quod aliter est de sacramento hoc, et de aliis sacramentis, quia consecratio materiae aliquando est de necessitate sacramenti; aliquando non, ut in baptismo consecratio materiae non est de necessitate baptismi. Sed in unctionibus nulla fit unctio, nisi oleum benedicatur. In aliis etiam sacramentis non percipitur sacramentum in benedictione, sed in infusione, quia oleum, et aqua, cum sint inanimata, non continent gratiam: unde cum gratia sit finis sacramenti, non potest inferri nisi per susceptionem sacramenti. Sed in isto sacramento continetur ille qui est plenitudo gratiae; ideo non perficitur in nobis, sed in consecratione materiae. Unde dato quod nullus acciperet, non minus esset sacramentum: unde usus est consequens, et non est de necessitate. Unde in aliis illud est de forma quod pertinet ad usum: istud non pertinet ad usum, sed ad materiae sanctitatem. Unde istud quod dicitur *accipite et comedite*, quod pertinet ad usum, non est de forma. Item solet esse quaestio, utrum Dominus confecerit sub his verbis. Et videtur quod non: quia dicitur ibi, *Accepit panem, et benedixit.* Ergo videtur quod in benedictione consecraverit. Ideo dixerunt aliqui quod non consecravit primo verbis, sed spirituali virtute. Et hoc potuit facere propter virtutem excellentiae, quia poterat veritatem sacramenti sine sacramento tradere, quia virtutem suam non alligaverat sacramentis: unde hoc potuit facere per virtutem excellentiae. Alii dicunt quod primo in occulto dixit, et post in publico. Melius dicitur quod semel dixit, et non bis, et in his verbis consecravit. Unde debet ita legi quod illud quod dicitur, *ait* etc. referatur ad praecedentia. Unde sic dicendo dixit, *Hoc est corpus meum.* Hic quaeritur, quid demonstrat hoc pronomen hoc. Dixerunt quidam quod demonstrat non ad sensum, sed ad intellectum, quia non est nisi ad substantiam panis, et non est nisi ad significandum. Unde sensus est *hoc est* etc. idest signatum per hoc, *est corpus meum.* Et hoc non potest stare, quia sacramenta novae legis efficiunt quod signant; ideo nihil aliud facit nisi quod signat: et signat corpus Christi, et sic solum est corpus Christi sub signo. Alii dicunt quod

ly *hoc* demonstrat ipsam substantiam corporis. Sed quomodo est hoc? Est ne statim corpus Christi cum dicit *hoc?* Constat quod non, quia si moreretur sacerdos, non esset consecratum nisi expleret. Ideo dicunt alii quod ly *hoc* retardat suam significationem, et demonstrat illud quod erit post prolationem istius verbi *meum*. Istud etiam non competit, quia sic idem videretur dicere, ac si diceret, corpus meum est corpus meum; et Deo non competit. Alii dicunt quod verba proferuntur materialiter, non significative. Et hoc non potest stare, quia dicit Augustinus *accedit verbum ad elementum, et fit sacramentum*. Quid ergo? Dicendum quod recitative dicuntur, et simul recitative, et significative. Quare? Quia ipse loquitur in persona Christi, et peragit ac si Christus esset praesens: aliter verba non accederent ad propriam materiam. Quid ergo? Dicendum quod aliter est in verbis sacramentalibus, et verbis aliis humanis: quia verbum humanum est solum significativum, sed divinum significativum, et factivum. Unde verba sacramentalia habent virtutem a virtute divina. Unde simul dicit, et ex virtute divina facit. Ideo non solum est illud verbum significativum, sed etiam factivum. Et primo facit. Secundo significat. In factione enim materiali ita est quod praeexistit aliquod commune in qualibet transmutatione, et illud commune est sub uno termino transmutationis, et in fine sub alio: verbi gratia ponatur quod de nigro fiat album, in ista transmutatione erat corpus, sed in principio erat sub nigredine, et post sub albedine. Unde quoad aliquid est simile, quoad hoc scilicet, quod est aliquid commune; sed dissimile, quia non eodem modo, quia in aliis transmutationibus materialibus commune est subiectum, et differens forma; hoc autem est contrarium, quia commune est accidens, differens est substantia. Unde substantia transmutatur, commune accidens manet. Quid ergo demonstrat ly *hoc*. Dicendum quod sensus est, hoc est etc. idest contentum sub accidente, est corpus meum. Vel hoc fit, quod contentum sub accidentibus sit corpus meum. Unde in fine posuit nomen, sed in principio pronomen, quod substantiam indeterminatam significat, sed per nomen forma determinata. Unde in principio non est forma, sed in fine. Sed quomodo est ibi corpus Christi? Una fuit opinio, quod simul cum corpore Christi substantia panis maneba t. Unde quod dicit, *hoc est* etc. refertur ad corpus solum. Alii dicunt quod transit substantia panis in praeiacentem materiam, et advenit ibi corpus Christi praeter hoc quod substantia panis transeat in corpus Christi. Improbatur autem hoc sic. Quia sic videtur quod aliquid incipiat esse ubi non primo fuit, quod non potest esse, nisi vel mutetur secundum locum, vel quod aliquid convertatur in ipsum: sicut si dicatur, hic non est ignis. Quia ergo post sit ibi, hoc non potest esse, nisi quod ibi aliunde apportetur, vel quod aliquid quod ibi sit, in ignem mutetur. Sed secundum istam opinionem tollitur modus conversionis, ergo non est nisi mutatio localis. Sed impossibile est idem corpus esse in diversis locis; ideo etc. Ideo aliter dicendum, quod corpus incipit ibi esse, non per motum localem, sed per conversionem alterius in ipsum, et in hoc manet forma, et transit subiectum. Unde mutatur subiectum in subiectum, quod est principium individuationis, non propter hoc quod simul cum substantia panis sit corpus Christi, vel annihiletur substantia panis, sed per hoc quod transmutetur per conversionem in ipsum. Sed qualiter poterit esse in tam parvo loco? Dicendum, quod aliquid est ibi de vi sacramenti, et istud ibi principaliter est, aliquid vero per concomitantiam. Illud est ibi de vi sacramenti, in quod terminatur conversio. Et quia panis convertitur in corpus Christi, illud quod significatur, est corpus Christi, et non est sine anima, nec sine divinitate: non tamen panis convertitur in animam, vel divinitatem, sed sunt ibi per concomitantiam. Unde si aliquis in triduo celebrasset, cum anima esset separata a corpore, non esset ibi anima. In pane enim duo sunt, substantia, et accidentia: accidentia manent, substantia transit. Illud ergo ibi est principaliter, in quod terminatur transmutatio. Sed terminatur in substantiam. Ergo substantia est principaliter, sed accidentia per concomitantiam; dimensiones autem sunt accidentia. Nec corpus Christi in sacramento comparatur ad locum per dimensiones proprias, sed per dimensiones panis praeexistentes. Item fregit. Sed nunquid in qualibet parte est totum corpus? Dico quod sic. Et debetis intelligere, quod dicitur aliter esse in loco, quam locatum in loco, quia locatum comparatur ad locum sub suis dimensionibus, sed non sic hic. Ideo notandum, quod ubicumque est aliqua differentia quantitatis, non facit differentiam in substantia; sed si sit aliquid sequens quantitatem, dividitur secundum quantitatem. Sed anima non habet a quantitate suam totalitatem accipere, sed habet suam totalitatem in qualibet parte: unde corpus Christi non comparatur ad corpus illud secundum quantitatem, sed solum secundum substantiam; ideo sicut anima est in qualibet parte corporis, sic Christus in qualibet parte hostiae. Quid ergo erit de istis accidentibus? Dicendum quod manent absque subiecto ex virtute divina. Et quo modo potest hoc esse, cum accidentia dependeant a substantia? Dicendum, quod Deus est principium essendi, unde potest producere effectum separatum a subiecto, et sine principiis; ideo cum principium substantiae sit conservari accidentia in esse, potest Deus absque suis principiis conservare. Si quaeris utrum sit verum de omnibus accidentibus, dicendum quod omnia accidentia referuntur ad substantiam mediantibus dimensionibus, unde quodammodo individuantur; ideo dimensiones sunt sine subiecto, sed qualitas in dimensionibus est ut in subiecto. Unde sensus est: Hoc, idest contentum sub his accidentibus, quae accidentia manent in dimensionibus, quia substantia, quae primo suberat sub his accidentibus, mutatur in corpus Christi.

d Supra actum est de institutione novi sacramenti quantum ad sacramentum corporis Domini; hic agitur de institutione eiusdem quantum ad sacramentum sanguinis: et circa hoc duo facit. Primo ponuntur facta Christi. Secundo dicta, ibi, *Bibite* etc. Circa primum tria facta ponuntur. Primo quod accepit calicem. Secundo quod gratias egit. Tertio quod discipulis dedit; unde dicit, *Et accipiens calicem* etc. Per quod signatum est, quod non fuit institutum quod agatur sub una specie, sed sub duabus. Et quae est ratio huius? Una ratio est, quia tria sunt in hoc sa-

cramento. Unum, quod est sacramentum tantum, aliud quod est res tantum, aliud quod est sacramentum et res: sacramentum tantum sunt species panis et vini: res tantum est effectus spiritualis: res et sacramentum est corpus contentum. Si ergo consideremus sacramentum tantum, sic bene competit ut corpus signetur sub specie panis, sanguis sub specie vini, quia signatur ut indicans refectionem spiritualem; sed refectio est proprie in cibo et potu, ideo etc. Item si sumatur ut res et sacramentum, ad hoc competit quod illud sacramentum est rememorativum dominicae passionis: et non potuit melius significare quam sic, ut significatur ut sanguis effusus, et separatus a corpore. Item quantum ad id quod sumitur ut res tantum, quia sanguis pertinet ad animam, non quia sanguis sit anima, sed in sanguine vita conservatur: unde signatur quod cum illud sacramentum sit ad salutem fidelium, quod panis offertur pro salute corporis, sed sanguis pro salute animae: *Sap. 9. Venite, comedite panem meum, et bibite vinum quod miscui vobis*, quia refectio ista est in pane et vino. Item alia ratio, quia totus Christus continetur in corpore. Quae est ergo necessitas quod sanguis per se? Ideo est accipiendum quod dictum est supra, quod aliud est ibi ex vi sacramenti directe, aliud ex naturali concomitantia: sub panis specie continetur corpus Christi de vi sacramenti, sed sanguis per concomitantiam. In sanguine vero e converso, quia sanguis est de vi sacramenti, sed corpus per concomitantiam. Unde sanguine Christi effuso in terram, si fuisset celebratum, non fuisset sanguis nisi seorsum. Ideo quia haec non intellexerunt quidam, dixerunt quod formae istae continuatur. Unde dicunt quod cum consecratur corpus, non est ibi sanguis, donec vinum fuerit consecratum. Sed hoc non est ita, quia si moreretur sacerdos antequam consecraret vinum, esset in hostia et corpus, et sanguis. Item dicit, *Accipiens calicem*, et non dicit accipiens vinum. Ideo quidam dixerunt, quod debebat fieri in aqua. Et hoc excluditur, quia sequitur, *Non bibam de genimine vitis* etc. Secundo patet quod fuit vinum et aqua mixtum. Et huius ratio est ex parte sacramenti, quia celebrandum est ut Dominus instituit. Sed in terra calida consuetudo est quod non bibatur vinum sine aqua; ideo non est credendum quod in puro vino confecerit. Competit et contento, quia illud sacramentum est rememorativum dominicae passionis; sed a latere Christi exivit sanguis et aqua, ut habetur *Ioan. 19.* Item ad significandum effectus, et hoc dupliciter, quia istud significat memoriam passionis Christi. Ergo inducit in nos effectus passionis Christi. Effectus autem est duplex, abluere, et redimere. Redemit nos per sanguinem suum: *Apoc. 5. Redemisti nos Deus in sanguine tuo.* Item abluit sordes: *Apoc. 1. Dilexit nos, et lavit nos a peccatis nostris in sanguine suo.* Et haec erant necessaria ut ablueret, et redimeret. Et ablutio signatur per aquam, redemptio per vinum. Item per aquam populus: *Apoc. 17. Aquae multae populus multus.* Et per istud sacramentum populus unitur Christo; ideo per istam admixtionem signatur populus uniri Christo. Sed quid fit de illa aqua? Dicunt aliqui quod manet. Alii dicunt quod convertitur in vinum, quia cum ponatur parum, species mutatur, et ita totum est conversum, et ita pertinet ad mysterium, quia in hoc unitas ecclesiastica continetur. Item in hoc quod dicit, *Accipiens*, signatur quod voluntarie sustinuit passionem: unde in *Psalm. 115. Calicem salutaris accipiam* etc. Item *gratias egit*. Et de quo? De duobus, de signo, et signato. De signo, quia de effectu; de signato, quia de passione. In quo signatur quod non solum de bonis gratias reddere debemus, sed etiam de malis et adversis: *1. ad Thess. 5. In omnibus gratias agentes: Ad Rom. 8. Diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum.* Item gratias egit de institutione huius sacramenti, quia virtute divina hoc faciebat: unde in *Ioanne sup. 5. A meipso facio nihil.* Ideo gratias agit Deo Patri: *Ioan. 11. Gratias ago tibi, quoniam audisti me.* In quo datur nobis exemplum quod si Christus gratias egit qui erat Patri aequalis, quod nos gratias agere debemus. Item gratias agit de effectu, quia effectus est salus totius mundi: et hoc non poterat facere nisi ex divinitate: *Ioan. 6. Spiritus est qui vivificat, caro autem non prodest quisquam.* Sequitur, *Et dedit*, ut sumerent in sacramento. Et per hoc significavit, quia fructus suae passionis debebat per alios aliis ministrari. Unde Apostoli possunt comparari pullis aquilae, de quibus dicitur *Deut. 32. Sicut aquila provocans pullos suos ad volandum, et super eos volitans.* Tunc iniungit usum. Et primo ponit usum. Secundo verba consecrationis sanguinis. Tertio resurrectionem praenuntiat. Dicit ergo, *Bibite* etc. *Cant. 1. Bibite, et inebriamini charissimi:* unde signatur quod christiani possunt communicare loco et tempore. *Hic est enim sanguis* etc. Haec sunt verba consecrationis. Et notate quod in his verbis est differentia cum his quibus utitur ecclesia. Ecclesia addit, *Hic est calix.* Item ubi dicit *novi testamenti*, Ecclesia addit, *Novi et aeterni testamenti.* Item ubi dicit *qui pro multis*, Ecclesia addit, *qui pro vobis* et caet. Unde ergo Ecclesia habet istam formam? Dicendum quod sicut dicit Dionysius, non fuit intentio Evangelistarum tradere formam sacramentorum, sed eas tanquam secretas servare, unde non intendebant nisi historiam narrare. Unde ergo habet Ecclesia? A constitutione Apostolorum. Unde dixit Paulus *1. Corinth. 11. Caetera cum venero, disponam.* Sed est quaestio, cur dicit, *Hoc est corpus meum*, vel est sanguis, quare non dicit, hoc convertitur in corpus, aut in sanguinem etc. Sed duplex est ratio. Prima est, quia formae sacramentorum debent signare quod efficiunt. Illud quod efficiunt, est quod convertatur in corpus Christi, sed ultimus effectus est quod fit corpus, ideo ultimus effectus signari debet; ideo debet signari quod hoc sit corpus, non autem quod convertatur in corpus. In hac autem forma est aliquid simile cum veteri, aliquid dissimile. Similiter in hoc, sicut habetur *Exod. 24. quod cum legisset Moyses legem, immolavit vitulos, et obtulit sanguinem, et dixit: Hic est sanguis foederis Domini.* Sic iste sanguis oblatus est pro salute populi. *Ad Hebr. 9.* dicitur, quod semel in anno Pontifex solus introibat non sine sanguine quem offert pro sua et populi ignorantia. Ostendit autem differentiam quantum ad quatuor. Primo in hoc quod sanguis ille est vitulorum, iste Christi. Ideo iste est efficax ad remittendum: *ad Hebrae. 9. Si enim sanguis hircorum, et taurorum, et cinis vitulae conspersus inquinatos sanctificat ad emundationem carnis, quanto magis sanguis Christi*

emundabit conscientiam nostram et caet. Item ille dicebatur sanguis testamenti; sed iste dicitur testamentum. Item accipitur testamentum communiter, et proprie. Communiter pro quocunque facto, quia ita solebat esse quod in omni facto adducebantur testes. Proprie dicitur testamentum, quando aliquid legatur in morte, secundum quod dicit Apostolus quod testamentum in morte testatoris firmatur. Utroque modo competit hic, quia pactio fuit ibi, et fiebat sanguine, quia in confoederatione pacis antiquitus ostendebant sanguinem, ideo dicebatur sanguis foederis. Item, secundum quod ad mortuos dicitur, sic erat quoddam pactum inter Deum, et homines in veteri, et in nova lege; sed differenter, quia primo de temporalibus, scilicet veteris legis, sicut patet quod promisit eis terram Amorrhaeorum, ideo fuit vetus. quia non non innovabaetur homines, sed magis inveterabantur; istud autem testamentum est de caelestibus, et de supernis, Ideo *supra 4. Agite poenitentiam, appropinquabit enim regnum caelorum.* Ideo dicitur, *novi testamenti;* ibi vero dicebatur, *hic est sanguis foederis quod pepigit Dominus vobiscum super cunctis sermonibus his* et caet. *Hier. 31. Feriam domui Israel, et domui Iuda foedus novum.* Unde *hic est* etc. idest dedicatus ad novum testamentum, in quo debemus habere fiduciam: *Ad Hebraeos 10. Habemus fiduciam per sanguinem Christi.* Item pro morte competit. Et quia per mortem Christi confirmata est repromissio. Item alia differentia, quia ista addit, *novi et aeterni testamenti*, quod potest referri vel ad haereditatem aeternam, vel ad Christum qui aeternus est. Alia differentia est, quia in illa habetur, quod pepigi vobiscum, unde ad illos solum restrictum est illud testamentum; sed istud etiam ad gentes: *Isa. 52. Ipse asperget*, scilicet sanguine suo, *gentes multas. Pro multis*, et pro multis, et pro omnibus, quia si consideretur sufficientia, *1. Ioan. 2. ipse est propitiatio pro peccatis nostris, et non pro nostris tantum, sed et pro totius mundi;* sed si consideremus effectum, non habet effectum nisi in his qui salvantur, et hoc ex culpa hominum. Sed Ecclesia addit *pro vobis*, idest Apostolis, quia ipsi ministri sunt huius sanguinis, et per istos derivatur ad gentes. Item ponitur, *In remissionem peccatorum*, quia ille non poterat remittere peccata. *Dico autem.* Hic ponitur consolatio secundum Chrysostomum, quia fecerat mentionem de effusione sanguinis, per quem signatur passio, ideo consolatur eos, et praenuntiat gloriam suam. Et potest quatuor modis exponi. Exponit sic Chrysostomus, quod Dominus praenuntiaverat passionem, ideo vult eos laetificare. *Non bibam amodo de genimine vitis*, idest de vino, *usque* et caet. Hoc regnum appellat regnum resurrectionis. Tunc accepit regnum novum, idest novo modo. Quod post biberit cum eis, patet *Actu. 10.* Sed quare dicitur novo modo? Quia ante aliter comedit, et post, quia ante comedit ex necessitate, sed post resurrectionem non propter necessitatem, sed ut demonstraret resurrectionis veritatem. Hieronymus dicit sic, quod per vineam signatur populus Iudaeorum: *Isa. 5. Vinea Domini exercituum domus Israel est: Hiere. 2. Ego plantavi te vineam electam, omne semen verum. Dico autem vobis quod amodo non bibam* etc. idest non gaudebit anima mea de populo isto. *Usque in illum diem* etc. novum *in regno Patris mei* Regnum signat praesentem ecclesiam. *Novum*, idest innovatum per fidem, quia tunc convertentur, et tunc gaudebo cum eis. Multi enim sunt conversi, et multi convertentur. Remigius exponit sic. Et dicit quod hoc referendum est ad caeremonias paschales, idest non celebrabo de caetero huiusmodi caeremonias usque ad statum ecclesiae, cum gaudebo de innovatione ecclesiae. Augustinus sic. In hoc quod dicit novum, opponitur veteri. Vetustas autem duplex est, poenae, et culpae, et haec derivata est ab Adam, ut habetur *ad Rom. 6.* Christus autem vetustatem habuit poenae, non culpae. Unde suum simplum solvit nostrum duplum. Dicit ergo, non bibam de vetustate poenae usque etc. quia depositurus erat corpus istud, et assumpsit in resurrectione corpus glorificatum. Et promittit Apostolis quod ipsi etiam assument. Et signat quod non sunt diversae naturae, quia corpus quod assumet, erit eiusdem naturae, sed alterius gloriae.

e Posita institutione novi sacramenti, hic praenuntiatur futurum scandalum discipulorum. Et primo praemittitur locus. Secundo praenuntiatio, ibi, *Et dixit illi.* Et hoc competit praemissis, et ei quod sequitur. Unde cum utroque potest ordinari. Dicit ergo, *Et hymno dicto.* Per hoc exemplum duorum nobis dat, quia primo fuit caena, et prandium materiale, post quod gratias debemus reddere, et Deum laudare: *Ps. 21. Edent pauperes, et saturabuntur, et laudabunt Dominum qui requirunt eum.* Item post istud fuit caena sacramentalis, post quam etiam debemus gratias agere. Unde post illud hymnum dixit: unde illud quod post communionem dicitur in missa, repraesentat istum hymnum; ideo fideles debent expectare usque ad finem missae ut hymnum istum audiant: et hoc est quod *Io. 17.* dicitur, *Pater clarifica Filium tuum, ut Filius tuus clarificet te* Et hoc dicto, *exierunt in montem Oliveti.* Mons enim Oliveti pinguedinem significat, quia olivae pingues sunt, unde spiritualem pinguedinem significat: *In Gen. 49. Pinguis panis eius* et caet. Unde signat pinguedinem gratiae, et gloriae caelestis in quam provehitur: *Psal. 67. Mons Domini mons pinguis.* Oleum membra fessa quietat, dolorem mitigat, igni pabulum, et claritatem praestat, sic erit in illa gloria, quia amovebitur omnis labor, omnis dolor, omnis aderit claritas. Item, quod dicit in montem Oliveti, convenit praenuntiationi futurae. Per oleum misericordia signatur: sicut enim supernatat aliis liquoribus, sic misericordia: *Psal. 144. Miserationes eius super omnia opera eius.* Item in monte scandalum ostenditur, ut misericordia signetur praevia: *Cum ceciderit iustus, non collidetur, quia Dominus supponit manum suum, Psal. 36. Tunc dicit, omnes vos* et caetera. Hic ponitur scandalum. Et primo in generali. Secundo in speciali, ibi, *Respondens* et caetera. Circa primum duo facit. Primo praenuntiat. Secundo ne videatur fortuitum, auctoritatem inducit, ibi, *Scriptum est* et caet. Et in isto verbo aggravatur peccatum discipulorum ex multis. Primo ex universitate, *Omnes vos: Isa. 1. A planta pedis usque ad verticem capitis non est in eo sanitas* et caet. Item materia tangitur, *Scandalum patiemini in me: 1. ad Corinth. 1. Nos praedicamus Christum crucifixum, Iudaeis quidem scandalum*, Iudaei, quia non quaerebant nisi infirmi-

tatem carnis, scandalum passi sunt. Item aggravatur peccatum appropinquatione temporis, quia post tantas monitiones, post sacramenti susceptionem. Unde iam obliti erant quae fecerat eis: unde bene comparati sunt viro consideranti vultum nativitatis suae in speculo: consideravit enim se, et abiit, et statim oblitus est qualis fuerit, *Iac. 1.* Item quia in nocte, quia qui ebrii sunt, et qui dormiunt, in nocte dormiunt: *1. ad Thess. 5. Sic etiam qui scandalizantur.* Tunc subiungit auctoritatem, *Scriptum est enim: Percutiam pastorem, et dispergentur oves.* Et scribitur *Zach. 13.* et dicitur ibi, *Percute pastorem*, scilicet Christum etc. Hic autem dicitur, *percutiam*. Et satis convenienter, quia propheta desiderabat quod istud fieret, ideo dixit percutite etc. Sed Christus in propria persona loquitur: et in isto die praenuntiat primo passionem Christi; secundo scandalum, cum dicit, *Percutiam pastorem.* Iste pastor est Christus: *Io. 10. Ego sum pastor bonus.* Et *1. Pet. 2. Conversi estis ad pastorem, et episcopum animarum vestrarum.* Et iste percussus est, quia Deus tradidit eum, quia *Proprio filio non pepercit. Rom. 8.* Et hoc propter peccata nostra: *Isa. 53. Propter scelus populi mei percussi eum.* Item praenuntiat scandalum, *Et dispergentur oves.* Oves sunt fideles: *Io. 10. Oves meae vocem meam audiunt.* Et sic Deus passus est ut dispergerentur, ut post congregaret: *Psal. 146. Dispersiones Israelis congregabit.* Et *Io. 10. Alias oves habeo quae non sunt ex ovili, et illas oportet me adducere.* Tunc praenuntiat gaudia resurrectionis, *Postquam autem resurrexero, praecedam vos in Galilaeam*, quia licet Pater resuscitaverit eum, sicut alibi dicitur *Act. 2. Quem Deus suscitavit solutis doloribus inferni;* tamen propria virtute surrexit, quia virtus Patris est virtus Filii: *2. ad Cor. ult. Sed si crucifixus est propter infirmitatem nostram, vivit tamen ex virtute Dei.* Item contra illud quod dixerat quod dispergentur oves, dicit *Praecedam vos* etc. Oves enim sequuntur pastorem: unde pastor congregat vocando eas nominatim; ideo dicit *praecedam*. Vel potest referri ad illud quod dixit, *Postquam resurrexero*, quia possent aliqui credere quod multum esset tempus usque ad resurrectionem suam, ideo dixit quod non multum, *praecedam eos* etc. Consuetudo eius erat quod parum moraretur in Iudaea, sed cito transibat in Galilaeam. Vult ergo dicere, ante resurgam quam possitis venire in Galilaeam, ut ostenderet se esse illum, qui apparebit eis: ideo satis potuerunt certificari. Item quod dicit quod praecedet, securitatem dat, quia in Iudaea persecutionem patiebantur; ideo dicit quod praecedet in Galilaeam, ut removeat eos a timore. Et dicit Chrysostomus quod non est intelligendum quod primo apparuerit in Galilaeam; sed hic apparuit, sed non primo, immo in Hierusalem. Quare ergo magis dicit in Galilaeam. Galilaea interpretatur transmigratio: unde significatur quod per resurrectionem transibimus a vita mortali ad immortalem: et in ista nos praecessit, quia Christus est primitiae dormientium. Item signatur transmigratio discipulorum ad gentes: et in hoc Christus praecessit, corda movendo. *Respondens autem Petrus.* Hic ponitur praenuntiatio de scandalo Petri. Et primo ponitur occasio. Secundo praenuntiatio. Tertio excusatio. Secunda, ibi, *Ait ei Iesus* et caet. Tertia, ibi, *Ait ei Petrus* et caet. Hic est quaestio literalis, quia videtur quod Petrus hoc dixerit, postquam recessissent de coenaculo, sed Lucas *22.* videtur dicere quod antequam recessissent, et huic consonat Ioannes *13.* Augustinus solvit quod Petrus hoc ter dixit, et sic concordant omnes et caet. quia si consideremus narrationem, ex pluribus causis hoc dicit. Hic motus fuit ex hoc quod scandalum praenuntiavit. *Luc. 22.* dixerat Dominus, *Ego pro te rogavi Petre ut non deficiat fides tua.* Et tunc dixit Petrus, *Domine tecum paratus sum et in carcerem, et in mortem ire.* Sed in *Ioan.* dictum est alia de causa, quia *Ioan. 13.* dixit Dominus, *Quo ego vado, vos non potestis venire modo.* Tunc dixit Petrus, *Animam meam ponam pro te.* Ideo ter dixit. Ideo potest esse quod bis dixerat in caenaculo, sed semel dixit extra, sicut hic dicitur. Et potest esse quod ex fervore dicebat, et non considerabat virtutes suas. Tamen in tribus deliquit, primo quia non plus Domino credidit quam sibi, cum tamen scriptum sit *ad Rom. 3. Solus Deus verax, omnis homo mendax.* Item quia praetulit se aliis; unde dixit, *Et si omnes scandalizati fuerint in te, ego nunquam scandalizabor.* Unde reputabat se aliis firmiorem, et incidit in illud quod dicitur *Luc. 18. Non sum sicut caeteri hominum* et caet. Item quia attribuebat sibi quod non debebat, cum scriptum sit *Ioan. 15. Sine me nihil potestis facere.* Quia ergo arroganter locutus est, ideo magis permisit eum cadere. Et hoc facit Deus, quia multum odit Deus superbiam: *Iob 15. Et respiciens omnem arrogantem humiliat. Ait illi Iesus: Amen dico tibi* etc. quia putare poteras quod dicerem comminatorie, ideo dico tibi, amen, idest corde tibi dico, *quia antequam gallus in hac nocte cantet, ter me negabis.* Et aggravatur eius culpa ex propinquitate temporis, quia in hac nocte. Item ex multitudine, quia ter: sicut ter praesumpserat, ita ter negavit post praesumptionem: *Iob 21. Si laetatum est in abscondito cor meum.* Sed quaestio est de hoc, *Antequam gallus cantet* etc. quia in *Marco 14.* habetur, quod *antequam gallus bis vocem dederit.* Secundum Augustinum potest solvi quod secundum historiam verum est quod Marcus dicit. Et quod Matthaeus dicit, potest sic solvi, quod homo dicitur facere quando facit in proposito, sicut *supra 5. Qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, iam moechatus est eam in corde suo.* Sic Petrus in suo proposito negavit ter; vel etiam pluries, ex quo timorem concepit quod sufficiens erat ad negandum ter vel pluries; ideo dicit quod ter negavit, quia iam conceperat se ter vel pluries negaturum. Unde Matthaeus dixit, quod interius intendebat, sed Marcus quod exterius gessit. Vel potest aliter dici quod dicendo, quando ego faciam istud infra tale tempus, tunc non oportet quod in illo factum sit, sed sufficit quod inceptum fuerit. Unde quod dixit quod ter esset negaturus, non oportebat quod ante galli cantum completum esset, sed inchoatum. Sequitur excusatio Petri, *Ait ei Petrus* etc. Excusat se Petrus, quia *si oportuerit me mori tecum, non te negabo:* et tamen timuit, quia ad vocem ancillae negavit. Hieronymus dicit, quod nescivit quid diceret, quia solus Christus moriturus erat, ut solus esset redemptor: *Isa. 63. Torcular calcavi solus.* Deinde ponit affirmationem, scilicet aliorum, *Similiter et omnes discipuli dixerunt.* Unde dis-

runt sicut et Petrus, tamen alii meliorem causam habebant quam Petrus se excusandi, quia alii sine assertione. *Tunc venit Iesus* etc. In ista parte ponitur praeparatio, quae est per orationem: et tria facit. Primo proponitur propositum orandi. Secundo necessitas orandi. Tertio differentia. Secunda, ibi, *Et assumpsit* etc. Tertia ibi, *Et progressus* etc. Circa primum duo facit. Primo ponitur locus. Secundo praenuntiat propositum, *Et dixit*. Dicit ergo, *Tunc venit* etc. Contrarium videtur quod dicitur *in Io. 18.* quod egressus Iesus venit trans torrentem Cedron. Unde notandum quod villa illa erat in pede montis Oliveti, unde idem erat locus: et veniebat ibi post coenam quasi ad spatiandum. Tunc praenuntiat propositum orandi, *Et dixit discipulis suis: Sedete hic, donec vadam illuc, et orem.* Simile habetur *Gen. 22. Dixit Abraham ad pueros suos: Expectate hic cum asino, et ego et puer illuc usque* etc. Sed hic movet Damascenus quaestionem. Oratio est ascensus in Deum. Intellectus autem Christi coniunctus erat Deo. Quomodo ergo indigebat. Deus erat qui faciebat? unde dicitur quod ipse orabat non propter se, sed propter nostram utilitatem Et haec duplex est, quia oravit ut daret nobis exemplum, ut in tribulatione recurramus ad Dominum: *Psal. 119. Ad Dominum cum tribularer clamavi.* Item, ut ostenderet se esse ab alio, et quod ab alio habebat; unde dicit, *Non potest filius a seipso facere quicquam.* Et *Io. 8. Ego a meipso facio nihil.* Item ad excludendum errorem, quia dicebant aliqui quod non esset eadem virtus Patris, et Filii: *Io. 8. Ego honorifico Patrem meum.* Dat ergo exemplum orandi, et quomodo sit orandum. Prima enim conditio orationis est, quia debet esse humilis oratio: quod signatur, quia Ivit in valle: *Iudith 9. Humilium, et mansuetorum semper tibi placuit deprecatio.* Item debet esse devota, unde in Gethsemani, scilicet in villa pinguedinis: *Psal. 62. Sicut adipe, et pinguedine repleatur anima mea.* Item, quod sit solitaria: sicut *supr. 6. Intra in cubiculum tuum, et clauso ostio ora Patrem tuum* etc. *Et assumpto Petro, et duobus filiis Zebedaei.* Hic praenuntiat necessitatem orationis: et haec erat tristitia. Et primo ponit testes tristitiae. Secundo ostendit tristitiam. Tertio repellit. Secunda, ibi, *Caepit contristari* etc. Tertia, ibi, *Sustinete* etc. Dicit ergo, *Et assumpto Petro* etc. Tres secum assumpsit. Et quare istos prae aliis? Una ratio, quia isti firmiores erant, et quia omnes scandalizabat infirmitas; ideo magis istis infirmitatem suam veluit monstrare quam aliis. Item ostenderat eis gloriam; ideo volebat, quod sicut viderant gloriam, ita viderent infirmitatem, ut cognoscerent quod nec infirmitas gloriam, nec gloria absorberet infirmitatem. Sequitur ostensio infirmitatis. Et primo facto. Secundo verbo: et secundum hoc tria facit. Quia primo dicit secundum quae Christus tristatus est. Secundo quare tristatus est. Tertio quomodo tristatus sit. Quoad primum, *caepit contristari*, *et moestus esse.* Hic cavendi sunt duo errores, quia quidam dixerunt quod tristatus est secundum divinitatem: et hoc non potest esse, quia tristatus est, quia passibilis. Item opinio Arianorum, alias Eunomii erat quod in Christo non erat anima, sed Verbum loco animae. Et quare hoc dicebat? Ut omnia quae ad defectum pertinent, ad Verbum referrentur, ut ostenderetur minor Patre. Et hoc falsum est. Ideo passus est secundum quod pati potuit, idest secundum animam. *Tunc ait illis: Tristis est anima mea usque ad mortem* etc. Non dicit ego sum tristis, quia ego est ostensivum personae, sed non tristabatur inquantum Verbum, sed secundum animam; ideo excluditur error et Arii, et Apollinaris. Item Manichaei, qui penit eum non vere passum, unde patet secundum quod tristatus est. Sed quare tristatus est? Diversa sunt verba sanctorum, quia Hilarius, et multi alii dixerunt, quod non tristatus est propter se, nec propter mortem suam, sed propter scandalum discipulorum: et hoc vult probare per hoc quod assumpsit eos. Damascenus dicit quod tristabatur pro seipso. Et quare? Quia tristitia inest ex hoc quod caremus eo, quod naturaliter amamus. Anima naturaliter vult uniri corpori: et istud fuit in anima Christi, quia comedit, et bibit, et esuriit. Ergo separatio erat contra naturale desiderium: ergo separari erat ei triste. Tamen possumus intelligere quod aliquid inest animae secundum se, et aliquid inest animae per comparationem ad aliud, sicut amara potio secundum se considerata dolorosa est, sed relata ad finem nostrae salutis, est causa gaudii: sicut aliquid est rationis ut natura est, et aliquid rationis inquantum ratio. Sic ista mors Christi erat materia tristitiae secundum quod considerabatur secundum se, sed secundum quod referebatur ad rationem referendo ad finem, sic gaudebat. Ideo verba Hilarii, et Hieronymi intelliguntur referendo ad finem. Item quaeritur quomodo tristitia cadit in Christo. Ideo notandum quod quandoque tristitia accidit secundum passionem, aliquando secundum propassionem; secundum passionem, quando aliquid patitur, et immutatur; sed quando patitur, et non immutatur, tunc habet propassionem. Sed quandoque huiusmodi sunt in nobis ita quod ratio immutatur, et tunc passiones sunt completae; quando autem ratio non immutatur, tunc est propassio. Sed in Christo nunquam fuit ratio immutata; ideo fuit propassio, et non passio. Unde signanter dicit Evangelista, *Caepit tristari.* Item dicit Augustinus quod nos habemus tristitiam ut contractam, Christus autem ut assumptam: illud enim contrahitur quod nascendo per originem habetur; sed Christus assumpsit naturam nostram ut voluit; ideo non fuit necessitas quod passibilitatem acciperet, ut tristitiam, sed a voluntate. Item notandum quod dicit Damascenus, quia in nobis motus actionum praevenit rationem, quia aliquando est in nobis passio, et aliquando propassio; in Christo autem non fuit, nisi propassio, et numquam fuit in Christo, quod motus insurgeret in inferioribus viribus animae, immo suberant totaliter inferiores vires rationi: et quando volebat, permittebat agere inferiores vires secundum quod eis erat naturale. Ideo alius Evangelista dixit, quod turbavit seipsum, quia isti motus non potuissent accidisse, nisi secundum quod voluit. *Tunc ait illis: Tristis est* etc. Notate quod dicit *usque ad mortem*, per quam satisfaciam pro isto scandalo, et pro aliis. Vel secundum aliam expositionem, Non credatis, quod in perpetuum debeat durare, quia quamdiu corpus erit passibile, et hoc est usque ad mortem, tristis est anima mea, et tunc glorificabitur. Deinde excludit alios, *Sustinete hic, et vigilate mecum.* *Et progressus pusillum procidit in faciem suam orans,*

et dicens. Supra tetigit causam tristitiae; hic autem agit de ordine orationis Christi. Et quia ter oravit; ideo dividitur haec pars in tres partes secundum tres orationes: et circa primum duo facit. Primo ponit orationem orantis. Secundo increpat discipulorum defectum, ibi, *Et venit ad discipulos* et caet. Et in prima primo ponit conditionem orantis. Secundo tenorem orationis. Triplex autem conditio commendatur, quia primo notat sollicitudinem. Secundo humilitatem. Tertio devotionem: solicitudinem, quia *Progressus pusillum*, quia etiam ab illis quos elegerat se separavit: *supra 6. Cum oraveris, intra in cubiculum tuum, et clauso ostio ora Patrem tuum in abscondito.* Sed notate quod non multum, sed pusillum, ut notaret quod non longe est ab invocantibus eum: *Psal. 144. Prope est Dominus omnibus invocantibus.* Item, ut viderent eum orantem, et formam acciperent: ideo sequitur humilitas, *Et procidit in faciem suam:* unde exemplum humilitatis ostendit. Et primo propter humilitatem communem, quia humilitas necessaria est ad orationem: *Eccl. 35. Oratio humiliantis se nubes penetrabit.* Item propter humilitatem specialem, scilicet Petri, quia dixerat, *Si oportuerit me mori tecum* et caet. Ideo Dominus procidit, ut signaret quod non debebat de sua virtute confidere: *sup. 10. Discite a me, quia mitis sum, et humilis corde.* Item signatur conditio pietatis, sive conditionis, cum dicit, *Pater mi:* necessarium enim est oranti, ut ex devotione oret: unde dicitur, *Pater mi*, quia ipse singulariter filius, nos autem per adoptionem: *Io. ult. Ascendo ad patrem meum, et patrem vestrum;* quasi aliter meum, et aliter vestrum. Consequenter tenorem orationis subiungit, *Si possibile est, transeat a me calix iste.* Ista oratio tripliciter potest exponi; et quocunque modo exponatur, duo sunt consideranda. Primo considerare debetis in communi quantum ad omnes, quia secundum Damascenum, *Oratio est ascensus mentis in Deum:* unde oratio est secundum mentem, vel secundum superiorem rationem, sed tamen infra Deum constitutam, supra tamen humanam naturam, vel sub divina voluntate. Quid ergo debet intelligi? secundum quod est cum superior ratio descendit ad ista quantum decet, tamen quod semper subdatur rationi divinae, et hoc notatur cum dicitur, *Veruntamen non sicut ego volo, sed sicut tu,* quia superior ratio sequitur voluntatem naturae, non tamen simpliciter, idest si relata superiori, non repugnat. Unde vult dicere, volo quod impleatur quod volo, si non repugnat tuae iustitiae, sed volo tuam iustitiam impleri. Et in hoc docet exemplum qualiter affectiones debemus ordinare, quia ita debemus ordinare, quod non a regula divina dissonent. Unde non est grave quod aliquis quod grave est naturae refugit, dum tamen ordinet ad voluntatem divinam. Item potest exponi secundum Chrysostomum, et Origenem ita, quod per calicem significetur passio Christi, de quo in *Psal. 115. Calicem salutaris accipiam* etc. Constat quod Christus habuit naturalem hominis voluntatem; hoc autem est quod mortem refugiat; Ideo ut hominem se ostendat, petit transire calicem a se; et haec est ita naturalis, quod petitionem non amovit ab eo. Item dixit, *Si possibile est, transeat calix,* idest passio: sed non absolute dico, sed si impossibile. Et quia esset aliquis credere, quod dubitarat an esset Deo possibile; ideo ostendit, quod est possibile, quia omnia tibi possibilia sunt: *Matth. 14. Veruntamen non sicut ego volo* etc. idest si congruit iustitiae tuae, volo; ideo dicit, *non sicut ego volo.* Unde duas tangit voluntates, unam quam habebat a Patre inquantum Deus; et in hoc confunditur error multorum. Item aliam voluntatem inquantum homo; et istam voluntatem in omnibus submittebat Patri: in hoc dans nobis exemplum, quod voluntatem nostram voluntati Dei submittamus: *Io. 6. Descendi de coelo non ut faciam voluntatem meam, sed voluntatem eius qui misit me Patris.* Secundum Hieronymum non petebat simpliciter, sed ut iste calix transiret, videbat se passurum a Iudaeis. Volebat igitur quod transiret, idest, quod ita redimeret mundum, quod non esset delictum Iudaeorum: *Rom. 11. Delictum Iudaeorum salus est gentibus.* Hilarius vero dicit sic: Non rogat Dominus ut non moriatur, sed rogat ut calix in alios transeat; quasi dicat: Accipiam calicem cum fiducia. Rogo ut discipuli mei sine diffidentia accipiant. Sed quare dicit, *Si possibile est?* quia hoc videtur contra naturam, quod mortem sine dolore accipiant. Unde vult dicere: Ego vellem alios non pati, si possibile esset; sed *fiat sicut tu vis*, idest secundum tuam ordinationem. *Et venit ad discipulos suos.* Hic increpat discipulorum defectum. Et primo ponitur defectus. Secundo increpatio. Tertio admonitio. Quarto causa admonitionis. Cum orasset, *venit ad discipulos, et invenit eos dormientes.* Et istud habet rationem secundum literam, quia iam pars noctis transierat, ideo somno erant gravati. Item causa erat, quia tristes erant, et tales facile subrepit somnus: *Prover. 17. Spiritus tristis desiccat ossa.* Item signatur quod Christo ascendente pro nobis ad passionem, multi dormiere, sicut dormitaverunt omnes et dormierunt, *supra 25. Et dicit Petro: Sic non potuistis* etc. Sed quare magis dixit Petro? Ratio est, quia Petrus magis se iactaverat quod assisteret ei in necessitatibus: ideo iam erat futurum praesagium casus sui. *Non potuistis* etc. Et quae est ratio quod omnibus postea dixit? Quia omnes promiserant cum Petro; unde dictum est *supra: Similiter autem et omnes dixerunt. Vigilate, et orate* etc. In ista parte subiungitur admonitio. Vos de vobis confiditis; sed vos debetis refugere ad suffragia orationis: unde *orate ne intretis in tentationem:* unde *supra 6.* in oratione communi docet hoc petere, *Et ne nos inducas in tentationem* etc. Et praemittit vigilantiam ad praeparationem: *Eccles. 18. Ante orationem praepara animam tuam,* idest necessaria est prudentia: *supra 10. Estote prudentes sicut serpentes. Spiritus quidem promptus, caro autem infirma;* quasi dicat, Quod promittis, ex promptitudine est spiritus; sed tamen non est necessaria oratio propter spiritum, sed propter carnem, quae infirma est, ideo necessaria est vigilantia. Simile est quod Apostolus dicit *Rom. 8. Corpus quidem mortuum est propter peccatum, sed spiritus vivit propter iustificationem.* Sed notandum quod omnium caro est infirma, sed non omnium spiritus est promptus: in malis siquidem sicut caro est infirma, ita et spiritus: e contrario in bonis, quia spiritum habent promptum, et ideo in resurrectione spiritus reddit corpus promptum. Vel potest esse duplex infirmitas, una mala, quae inclinat ad peccatum, secundum quod dicit

Apostolus *ad Rom. 7. Non habitat in carne mea bonum.* Alia infirmitas bona, secundum quod carnalis deficit secundum promptitudinem, secundum quod dicitur *in Canticis: Nunciate dilecto, quia amore langueo.* Et ex ista causa debet homo vigilare, sicut dicit Origenes. Sicut qui habet magnum thesaurum, diligenter vigilat ut illud custodiat. *Iterum secundo abiit, et oravit.* Hic secundo orat. Secundum Chrysostomum ad hoc secundo orat, ut firmius veritatem humanae naturae ostendat: unde *in Gen. 41. Quod secundo vidistis, firmitatis indicium est.* Quod autem dicit, si *non potest transire* etc potest tripliciter exponi. Primo sic. Supra sub conditione petierat; hic autem quia fuit certificatus, quod non poterat esse quin illum biberet, ideo petit ut fiat voluntas eius: quasi dicat, si non potest esse quin transiturus sim ad gloriam immortalitatis, quia mortalitas non erat contracta, sed assumpta: ideo sive pateretur, sive non, erat transiturus ad gloriam immortalitatis, sed non poterat transire a se, et a membris, unde si non biberet, non transiret a membris. Vult ergo dicere: Si non potest transire a me, et a membris, *fiat voluntas tua: Psal. 39. Ut facerem voluntatem tuam, Deus meus volui.* Secundo exponit sic Hieronymus: *Si non potest fieri quod veritas transeat ad gentes, nisi Iudaei excedant, fiat voluntas tua: eorum enim delicto salus gentibus facta est.* Hilarius sic exponit: *Si non potest fieri quod alii sancti bibant calicem passionis nisi exemplo meo, fiat* etc quia alii sancti ex passione Christi exemplum coeperunt. Vult ergo dicere, Si non potest transire a me in discipulos, nisi ego bibam, ut fortiores efficiantur ad bibendum, fiat voluntas tua. Consequenter ponitur secunda dormitio discipulorum, *Et venit iterum, et invenit eos dormientes: erant enim oculi eorum gravati,* somno, idest propter somnum, et propter tristitiam: *Psal. 30. Turbatus est in ira oculus meus. Et relictis illis* et caet. Hic de tertia agit oratione: et duo facit. Primo ponit ordinem. Secundo concessionem somni, ibi, *Et venit* etc. Dicit, *Et relictis illis, iterum abiit, et oravit tertio, eundem sermonem dicens.* Sed quid signat quod ter oravit? Ter oravit, ut nos a malis praesentibus, praeteritis, et futuris liberaret. Item, ut orationem nostram doceret ad Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum dirigendam; unde in orationibus ecclesiae semper dicitur: *Gloria Patri, et Filio, et Spiritui sancto.* Item, ut trina oratione trinam Petri negationem liberaret: *Luc. 22. Ego pro te rogavi Petre, ut non deficiat fides tua.* Item ter oravit contra tres timores: est enim timor contra concupiscentiam: est enim triplex concupiscentia, curiositatis, superbiae, et carnis; et ista triplex tangitur *1. Ioann. 2. Omne quod est in mundo, aut est concupiscentia carnis, aut concupiscentia oculorum, aut superbia vitae.* Isti triplici concupiscentiae triplex timor respondet, scilicet concupiscentiae carnis timor doloris: concupiscentiae oculorum timor paupertatis: concupiscentiae superbiae timor opprobrii, et ignominiae. Et haec passus est Christus, non quia indigeret, sed pro nobis. *Tunc venit ad discipulos suos, et dixit illis.* Et primo indulget somno. Secundo excitat, ibi, *Surgite* et caetera Primo dat licentiam. Secundo causam assignat, ibi, *Ecce appropinquabit hora* et caetera. Christus prima vice invenit eos dormientes et increpavit eos. Secundo invenit eos dormientes, et tacuit. Tertio invenit eos dormientes, et somnum concessit. Quae est ratio? Ratio literalis est, quia praelatis datur forma correctionis, quia quando venit ad aliquem, et invenit dormientem, nescit si ex negligentia si accidit, vel ex infirmitate: et potest indulgere. Item quia post resurrectionem invenit dormientes, et eis exprobravit: *Luc. 24. O stulti, et tardi corde ad credendum.* Item visitavit post acceptum Spiritum sanctum, et tunc nihil dicit, quia adhuc erant infirmi: quia adhuc legalia observabant, ut dicitur de Petro *ad Gal. 2.* Sed ultimo in suo adventu visitabit, et dimittet eos in quiete sancta, et pacifica: *Psalm. 4. In pace in idipsum dormiam, et requiescam.* Secundum Augustinum concedit eis, et supra negavit: sed alius est hic somnus, et supra, quia est somnus aggravationis; et de hoc loquitur supra; unde dicitur: *Erant oculi eorum gravati,* somno; et hoc est increpandum; hic autem somnus est somnus quietis; et iste permittitur. Item est somnus propter turbationem; et hic prohibetur. De isto dicitur *ad Eph. 5. Surge qui dormis, et exurge a mortuis.* Aliquando enim propter quietem corporis, sed tamen anima vigilat, *Ego dormio, et cor meum vigilat, Cant. 5.* Item, quia laboraturi erant, ideo oportebat quod quiescerent. Tunc causam assignat, *Ecce appropinquabit hora.* Non hoc habuit ex aliqua necessitate facere, sed ex ordinatione divina: *Ioan. 7. Quaerebant eum, et non poterant manus iniicere in eum, quia nondum venerat hora eius.* Sed haec hora venerat: *Ioan. 13. Sciens Iesus quia venit hora eius, ut transeat ex hoc mundo ad Patrem.* Sed possent dicere: Si hora est ex ordinatione divina; ergo non peccant occidentes eum. Ideo cum hoc ponit peccatum, *Et filius hominis* et caet. idest non faciunt hoc sic ex ordinatione divina, sed ex impletione voluntatis suae: *Hier. 12. Dedi dilectam animam meam in manibus inimicorum eius* etc. Tunc ponit excitationem. Et primo ponit eam. Secundo necessitatem, ibi, *Ecce* et caet. In hoc autem quod dicit, *Surgite,* promptitudinem suam ostendit; unde *Ioan. 18.* dicitur, quod occurrit eis. Et quare? *Ecce appropinquat qui me tradet.* Prope erat, non quod oculo corporali videret, sed ipso spiritu, oculo scilicet divinitatis. Sed quomodo dixit eis *surgite,* cum licentiasset eos dormire? Solvit Augustinus, quia improperando dixerat; quasi dicat, dormiatis quantum volueritis: ecce appropinquavit hora etc. Et dicit Augustinus, quod istud sufficeret, nisi melius occurreret; ideo dicit aliter quod isti dormierunt aliquantulum, et cum dormissent, dixit Surgite etc.

¶ Supra posita sunt praeparatoria ad passionem, scilicet institutionem sacramenti, et orationem Christi; hic autem ponit passionem quantum ad ea, quae a Iudaeis sunt illata. Et primo ostendit quomodo capitur. Secundo quomodo examinatur. Tertio quomodo condemnatur. Secunda, ibi, *Principes* etc. Tertia, ibi, *Tunc principes sacerdotum* etc. Circa primum tria facit. Primo agit de proditione. Secundo de captione. Tertio quomodo ductus est post captionem. Secunda, ibi, *Tunc accesserunt* et caet. Tertia, ibi, *At illi tenentes eum* etc. Circa primum tria facit. Primo describit personam proditoris. Secundo signum proditionis. Tertio complementum. Secunda, ibi, *Qui au-*

tem tradidit etc. Tertia, ibi, *Et confestim* etc. Describit proditoremex tribus. Primo ex nomine. Secundo ex dignitate. Tertio ex societate. Ex nomine, *Adhuc eo loquente ecce Iudas* etc. loquente scilicet verba haec, quibus eis fiduciam adhibebat: *Ecce Iudas*, qui dicitur confitens. Duo fuerunt Iudae, quorum unus est malus, alter bonus, ad signandum quod quidam confitentes in ecclesia futuri erant boni: *Ro. 10. Ore autem confessio fit ad salutem;* quidam futuri mali: *ad Tit. 1. Confitentur se nosse Deum, factis autem negant.* Consequenter describitur ex dignitate constitutus, in tantum scelus cecidit. In quo datur exemplum quod nullus de statu suo debet se confidere: Apostolus *1. Corint. 10. Qui stat, videat ne cadat: Ioan. 6. Nonne vos duodecim elegi, et unus ex vobis diabolus est?* Et quare elegit eum, cum sciret ipsum futurum malum? Ratio una est, ut daret exemplum praelatis, ut non desolarentur. Item describitur ex societate, *Et cum eo venit turba multa* et caet. Sicut habuit crudelem animum, ita crudelem societatem, quia omne animal sibi simile appetit: et hoc describitur, quia multa. In hoc notatur quod erant stulti, stulti enim sunt in multitudine: stultorum infinitus est numerus. Et ipsi bene stulti erant, quia sapientiae contradicebant. Item erant armati, quia cum gladiis et fustibus. Et quae est ratio? Origenes dicit, quod multi credebant in eum, et ideo timebant ne eum turba ab eis raperet. Item, quia dicebant *supra 12.* quod in Beelzebub daemonia eiiciebat; ideo ut nulla potestas tueretur eum, venerunt armati. Item describitur ab auctoritate, quia *missi a erant principibus sacerdotum et senioribus populi*, unde instructi erant eorum auctoritate, ita ut nullus eis contradiceret, ut impletum sit quod dicitur *in Psalm. 2. Astiterunt reges terrae, et principes convenerunt in unum adversus Dominum, et adversus Christum eius.* Consequenter agitur de signo proditionis, *Qui autem tradidit eum, dedit eis signum dicens* et caet. Sed hic est quaestio. Cum esset notus in Iudaea, quare petebant signum? Ratio duplex potest esse. Una, quia audierat Iudas quod Christus transfiguratus erat in monte, et credebat hoc esse factum arte magica; ideo praevenire voluit per osculi signum, antequam posset se transfigurare. Hanc expositionem ponit Hieronymus. Origenes autem dicit sic, quia sicut manna in deserto unicuique sapiebat id de quo opinabatur, sic Christus apparebat unicuique, secundum quod habebat opinionem de ipso; ideo fuit necessarium quod signum daret. Dedit mirabile signum, quia, *Quemcumque osculatus fuero* etc. signum amicitiae fecit signum proditionis: *Prov. 27. Meliora sunt vulnera diligentis, quam fraudulenta oscula inimici. Et confestim accedens ad Iesum dixit: Ave Rabbi, et osculatus est eum.* Hic ponitur complementum proditionis. Et primo signa demonstravit. Secundo coepit agere. Et ostendit primo dicto, cum dicit, *Ave Rabbi.* Secundo facto, *Et osculatus est eum.* Simile habetur *1. Reg. 10.* quod Ioab tenuit mentum Amasae, et interfecit eum. Sed quare non venit statim ad eum, sed primo salutavit? Una ratio est propter reverentiam magistri. Item primo salutavit eum, quia timebat ne priusquam eum manifestaret, se primo posset transfigurare. *Dixitque illi Iesus: Amice, ad quid venisti?* Et potest illico legi interrogative, vel remissive. Si interrogative, tunc potest legi quod per opprobrium dictum est, ac si dicat: Tu ostendis amicitiam per osculum, et venisti perdere me? secundum illud *Psalm. 27. Loquuntur pacem in ore suo, mala autem in cordibus eorum.* Et dixit, *Amice.* Quoties amicum aliquem vocat, improperando loquitur. Unde dictum est *supra 22. Amice, quomodo huc intrasti, non habens vestem nuptialem.* Et *alibi 20. Amice, non facio tibi iniuriam* et caet. *1. Io. 4. Non enim prius dileximus eum, sed ipse prior dilexit nos.* Vel potest legi remissive, et non est verbum increpatorium, sed permissivum. *Amice ad quid venisti,* secundum illud *Io. 13. Quod facis, fac citius.* Et vocat eum amicum quantum est de se, quia *cum his qui oderunt pacem, eram pacificus, Psal. 119.* Et licet sciret eum osculaturum esse, tamen occurrit ei. *At illi tenentes* etc. Nunc agitur de captione. Et primo ponitur severitas captionis. Secundo testimonium. Tertio reprehensio discipuli. Circa primum tria facit. Quia primo dicit quomodo ministri eum capiunt. Secundo quomodo quidam discipulus impedire volebat. Tertio quod Christus reprehendit eum. Dicit ergo, *At illi tenentes iniecerunt manus* etc. *Isa. 1. Manus vestrae sanguine plenae sunt:* ipse enim tradidit se: *Hier. 12. Dedi dilectam animam meam in manibus inimicorum eius.* Tunc ponitur quomodo unus discipulus invasit invadentes, *Et ecce unus ex his qui erant cum Iesu, extendens manum exemit gladium suum.* Quis fuit iste? Dicendum quod Petrus. Unde sicut *supra 16.* voluit passionem Christi impedire, sic et hic: unde habuit occasionem, ex eo quod habetur *Luc. 22.* ubi Dominus praecepit, quod emant gladios, et hoc intelligentes crediderunt quod gladii essent necessarii, unde habebant cultellum ad incidendum agnum. Ideo Petrus habuit unum, *Percutiens servum principis sacerdotum, amputavit ei auriculam.* Non credatis quod habuit tempus deliberationis quod auriculam amputaret, sed proiecit ictum, et cum vellet percutere eum ad mortem, accidit quod auriculam amputavit. Nomen istius erat Malchus, qui interpretabatur rex. Et signat abcissionem regni a populo iudaico, et tamen factus est servus principum sacerdotum, idest Romanorum. Huic Petrus abscidit auriculam. Per auriculam auditus signatur, et hic est duplex, scilicet dexter, per quem signatur vita aeterna; sinister, per quem temporalis. *Amputavit auriculam eius*, quia a populo Iudaeorum doctrinam spiritualium amputavit, et hoc factum fuit occasionaliter, quod gentes reciperint dexteram, quia Petrus primo praedicavit Gentilibus, et ita amputavit dexteram, trahendo Gentiles ad fidem. *Tunc ait illi Iesus: Converte gladium* et caet. Hic ponitur reprehensio. Et primo reprehendit Petrum. Secundo ministros, *In illa hora* et caet. Et primo ponit admonitionem. Secundo rationem admonitionis assignat. *Omnes enim* et caet. Dicitur, *Tunc ait illi Iesus, Converte gladium* etc. Venerat ut voluntarie pateretur, ideo nolebat defendi. Et in hoc dabat exemplum ut martyres patientes pro Christo non defenderent se. Deinde rationem assignat. Et primo ex poena. Secundo ex voluntate Christi. Tertio ex auctoritate. Secunda, ibi, *An putas* etc. Tertia ibi, *Quomodo ergo* etc. Primo mitigat ex terrore poenae dicens, *Omnes qui acceperint gladium, gladio peribunt.* Sed movet

quaestionem Augustinus, quia non omnes qui gladio feriunt, gladio pereunt, sed aliquando febre; ideo potest exponi tripliciter, secundum quod triplex est gladius: gladius materialis, de quo in *Psal. 36. Gladium evaginaverunt peccatores.* Item divinae sententiae, de quo *Hier. 19. Subvertam eos gladio.* Item divini verbi: *Ephes. 6. Et gladium accipite, quod est verbum Dei.* Potest ergo intelligi de omnibus istis. De gladio materiali, quia qui gladio perimit, gladio peribit, idest suo, non alieno: unde *Psalm. 36. Gladius eorum intret in corda ipsorum.* Item potest exponi de gladio condemnationis, de quo habetur *Genes. 3.* quod Dominus gladium versatilem posuit ante paradisum. Unde qui alios condemnant, divina sententia condemnabuntur. Vel aliqui propria auctoritate accipiunt quod non habent ab alio, et tales gladio pereunt. *An putas quod non possum* etc. Hic assignat rationem ad mitigandum animum Petri, dans intelligere quod voluntarie patiebatur, et quod poterat effugere. Et quia videbat eum praesumentem, ideo dicit, *Non possum rogare Patrem meum.* Et non dicit non possum vocare, vel adducere, sed rogare: dicit enim verba hominis, quia orare hominis est. *Et exhibebit mihi modo plusquam duodecim legiones angelorum?* Et istud dictum est secundum infirmitatem animi Petri. Ita Petrus se habebat, quod deberet eum defendere, et indigeret auxilio hominum; ideo vult dicere quod si auxilio hominum posset defendi, multo magis angelorum. Sed non erat necesse, quia magis angeli sustentantur per ipsum. Sed quid est quod dicit, *duodecim legiones angelorum?* Dicendum quod societas apud Graecos dicitur phalanga, apud Romanos legio, et habebat sex millia hominum: unde duodecim legiones sunt septuaginta millia, et tot sunt linguae hominum, sicut habetur *ex Gen. 11.* Unde vult dicere: Si omnes homines insurgerent contra me, posset Dominus mittere contra quamlibet linguam mille angelos: et si unus angelus destruxit tot millia, ut patet *Isa. 37.* multo magis mille poterunt occidere unam linguam: *Iob 25. Nunquid est numerus militum eius.* Et *Dan. 7. Millia millium ministrabant ei, et decies millies centena millia assistebant ei.* Remigius dicit sic: Quicumque faciunt voluntatem Dei, possunt dici angeli, idest nuntii: *Isa. 18. Ite angeli veloces ad gentem convulsam et dilaceratam* et caet. Quicumque enim obsequuntur Deo, angeli dicuntur: *Psal. 103. Qui facit angelos spiritus, et ministros suos ignem urentem.* Potest ergo per legionem intelligi legio Romanorum. Unde Dominus posset adducere, et provocare legiones Romanorum ad destruendos Iudaeos, sicut post sub Tito et Vespasiano factum fuit. Et isto loco destruxerunt quidam opinionem illorum, qui dicebant quod non poterat Dominus facere nisi quod facit, quia si poterat legiones convocare, quas non convocavit, constat quod potest facere multa quae non facit. *Quomodo ergo implebuntur Scripturae?* Hic ponitur tertio ratio, quare non debebat impedire, quia ita Scripturae dixerunt; et ideo sic oportet fieri. Et non dicit quae Scripturae, quia omnes prophetae dixerunt vel occulte, vel manifeste: unde *Luc. ult. Nonne oportuit Christum pati* etc. *In illa hora dixit Iesus turbis.* In parte ista redarguit ministros: et duo facit. Primo commemorat factum. Secundo irrationabilitatem facti, cum dicit, *Quasi ad latronem* etc. *Iob 16. Infremuit contra me dentibus*, quia exierunt ac si esset latro, sed ipsi magis veniebant ut latrones. Latro latet, ut non capiatur, sed Christus offert se in manifesto: et latrones si nocere volunt, non nocent in publico, sed Christus se offerebat; unde dicit, *Quotidie apud vos eram docens in templo* etc. ideo venistis ut latrones. Ut enim daret opportunitatem, exivit civitatem, *Quotidie apud vos* etc. Simile habetur *Ioan. 18. In occulto locutus sum nihil* etc. Et dicit, *docens in templo.* Haec erat consuetudo sua semper ut doceret in templo. *Et non me tenuistis.* Unde patet quod sicut latrones venistis. Consequenter ponit testimonium, *Hoc autem totum factum est, ut implerentur Scripturae prophetarum.* Et non dicit quorum, quia quasi in omnibus habetur: *Psal. 21. Foderunt manus meas, et pedes meos, et dinumeraverunt omnia ossa.* Et *Isa. 53. Reputavimus eum novissimum virorum* etc. Et dicit *ut implerentur*, ly ut potest teneri causative, et sic non tenetur hic: vel consecutive, et sic accipitur hic. Quia enim prophetae dixerunt, non accidit, sed ideo praedixerunt, quia accidere debebat. Unde sensus, ut adimpleretur, idest hoc facto adimpletum est quod per prophetas praedictum erat. *Tunc discipuli omnes relicto eo fugerunt*, ita quod compleretur quod dicitur in *Psal. 37. Dereliquerunt me amici mei, et proximi mei.* Sed quare non a principio dereliquerunt. Respondet Hieronymus, quia scriptum est *Ioan. 7.* quod *quaerebant eum, et nemo misit in eum manum, quia nondum venerat hora eius.* Unde a principio credebant quod se liberare posset, et se defenderet; sed cum viderunt quod captus esset, et quod non vellet se defendere, fugerunt, et dereliquerunt eum.

g Supra actum est de captione Christi, nunc agitur quomodo sit ductus. Et describitur locus, et societas convenientium ad locum. Dicit ergo, *At illi*, scilicet qui tenuerunt eum, *duxerunt eum ad Caipham.* Iste Caiphas erat pontifex anni illius secundum Hieronymum, secundum quod habetur *Ioan. 11. Cum autem esset pontifex anni illius* etc. Iam enim sacerdotium non secundum legis praeceptum agebatur. Mandaverat Dominus quod Aaron et filii eius essent sacerdotes iure haereditario, ita quod mortuo uno remaneret alter sacerdos. Sed post, ambitione crescente, non potuerunt pati, sed subiecta Iudaea Romanis, iste Caiphas emerat sacerdotium a Iudaeis, emerat a Pilato, ideo iniquus erat princeps. Et non mirum, si iniquus iudex, sive princeps, iniquum facit iudicium: et hoc convenit mysterio, quia sicut passio Christi erat oblatio veri sacrificii, sic et locus congruere debebat ut Christus, qui est sacerdos in aeternum, in domo pontificis offerretur. Caiphas investigator interpretatur, et potest referri ad malitiam, qua Christum condemnavit. Sed hic est quaestio, quia *Ioan. 118* dicitur, quod primo ductus est ad Annam, et hoc intelligendum est esse verum: convenerant enim ad domum Annae, et ibi congregati erant; et in hoc apparet malitia eorum, quia cum intenti esse deberent solemnitati, erant intenti malitiae, ita quod bene conveniebat eis quod dicitur *Isa. 1. Solemnitates vestras odivit anima mea;* unde completum est quod dictum est *Psal. 2. Convenerunt adversus Dominum, et adversus Christum eius. Petrus autem sequebatur eum a longe.* Actum est de

loco, hic agitur de Petro perveniente. Primo ducitur. Deinde Petrus pervenit: et tria facit. Quia primo tangit modum. Secundo quomodo sequens pervenerit. Quod pervenerit, hoc erat fervoris, quod a longe, hoc erat timoris, unde significabatur quod in fide Petri fundata ecclesia secutura erat Christum, tamen a longe, quia Christus passus est pro ecclesia, non pro se. Petrus autem et ecclesia passa est pro se. Item tangitur locus, quia, *usque in atrium principis sacerdotum*: non enim ausus est intrare domum, ne videretur esse de discipulis Iesu. Quomodo autem intravit, tacet Matthaeus, sed narrat Ioannes *18. Quia discipulus quidam notus erat pontifici, et introduxit Petrum.* Sequitur societas, *Et ingressus intro sedebat cum ministris, ut videret finem:* et hoc faciebat vel ex curiositate, vel ex pietate. Et haec tria iam erant quaedam dispositiva ad casum Petri: quod a longe sequebatur, hoc disponebat, quia significabat quod non erat firmus: qui enim firmus est, debet appropinquare. Unde dicitur *Iac. 4. Appropinquate Deo, et appropinquabit vobis.* In domo enim est sedes Dei et Agni, ut habetur *Apocalyp. ult.* in domo enim erat perfecta charitas. Unde Petrus non appropinquavit ad charitatem Christi. Item non pervenerat ad malitiam Iudaeorum, ideo tepidus erat; ideo accidit ei id quod dicitur *in Apocalyp. 3. Quia tepidus es, eiiciam te de ore meo.* Item quia famuli mali: *Eccl. 10. Secundum iudicem populi, sic et minister eius*: et ideo non fuit mirum si cecidit, quia in mala societate mansit. Quare *Psal. 17. Cum sancto sanctus eris* et caetera. Tunc sequitur examinatio Christi. Et primo per testes. Secundo per propriam confessionem, ibi, *Et surgens* etc. Circa primum tria facit. Primo designatur perversum studium principum. Secundo defectum. Tertio falsum testimonium. Dicit ergo: *Principes autem sacerdotum quaerebant falsum testimonium contra Iesum, ut eum morti traderent* etc. Sed est quaestio, quare non sine testimonio eum morti tradebant? Una causa est, quia hypocritae quaerunt quod videtur esse bonum, sed veritatem non quaerunt: sic isti quaerebant ut viderentur non a se facere, unde contra legem faciebant: *Exod. 20 Non loquaris contra proximum tuum falsum testimonium:* si non licet loqui, nec quaerere. Alia ratio erat, quia non habebant auctoritatem occidendi, et ideo quaerebant ut ipsum tradere possent principi. *Et non invenerunt, cum tamen multi falsi testes* etc. Ecce defectus, in quo designatur innocentia Christi, ut posset dicere *Psalm. 25. Ego in innocentia mea ingressus sum.* Semper enim insidiati sunt Christo, sed non invenerunt aliquid mali: unde implevit illud quod habetur *1. Pet. 2. Benefacientes obmutescere faciatis imprudentium hominum ignorantiam.* Tunc sequitur falsum testimonium, *Novissime autem venerunt duo falsi testes, et dixerunt.* Sed hic est quaestio, quare dicuntur falsi testes? quia manifestum est Christum dixisse, *Ioan. 2.* Secundum Hieronymum non solum falsus dicitur qui dicit quod nescit, sed qui dictum ad falsum refert intellectum. *Hic dixit: Possum destruere templum hoc* et caet. Sed non intelligebat de templo materiali, sed de templo corporis sui. Item non solum est falsum testimonium quoad sensum, sed quoad vocem, quia dixerat, Solvite templum hoc, et non dixit, Possum solvere templum Dei; quasi dicat, vos Iudaei solvite templum, idest Christum, et post triduum resuscitabo illud. Non dixit, et post triduum reaedificabo, quia reaedificare magis ad materiale templum pertinet, sed excitare ad corpus: unde falsi testes erant tam ratione vocis, quam ratione significationis. Item est quaestio, quare non accusant eum de violatione sabbati? Respondet Chrysostomus, quod quia saepe accusaverunt eum de hoc, et semper excusaverat se, et excusationem confirmaverat miraculis, ideo cogitabant quod non valeret ei. Item iudex non erat Iudaeus, ideo sciebant quod non reciperet hanc accusationem. Tunc sequitur examinatio per propriam confessionem. Et primo ponitur interrogatio quantum ad testificationem. Secundo quoad principale. Secunda, ibi, *Et princeps.* Dicit ergo, *Surgens princeps sacerdotum ait illi: Nihil respondes* etc. Quod surrexit, fuit ex impatientia et furore, audiens quod Christus non convincebatur: et quod dicit, *Nihil respondes* et caet. non dicit ut excusaret eum, sed ut caperet eum in sermone: *Isa. 32. Stultus fatua loquetur, et cor eius faciet iniquitatem. Iesus autem tacebat.* Sed quare tacebat? Propter tria. Ut doceret nos cautelam: sciebat enim ut quicquid ille diceret, totum ad calumniam referrent, et in tali casu coram insidiatoribus est tacendum: *Psal. 38. Posui ori custodiam, cum consisteret peccator adversum me.* Alia ratio erat, quia tunc non erat tempus docendi, sed patientiam habendi: et ita completum est quod dicitur *Isa. 53. Quasi agnus coram tondente se obmutescet, et non aperuit os suum.* Tertia ratio est ut doceret nos constantiam, quando aliquis de aliquo accusatur iniuste: *Isa. 51. Opprobrium hominum ne metuatis.* Tunc sequitur quaestio de principali, *Princeps autem sacerdotum ait illi: Adiuro te* etc. Et primo ponitur inquisitio. Secundo Domini responsio. Videns princeps quod non posset capere, adiuravit eum: et hoc ut in sermone caperet. Et hoc habetur *Ioan. 10. Usquequo animam nostram tollis? Si tu es Christus, dic nobis palam.* Apud enim Iudaeos pro magno habebatur adiurare: adiurare enim est ad iuramentum cogere. Sicut enim Christiani non debent iurare nisi ex necessitate, sic nec debent uti adiuratione, sed loco adiurationis debent uti oratione. Tunc sequitur responsio, *Dixit illi Iesus: Tu dixisti.* Notate quod cum aliquid fuit contra eum, tacuit, sed statim cum adiurata fuit potestas Patris, respondit. Unde gloriam Patris semper quaesivit; *Ioan. 8. Ego gloriam meam non quaero* etc. Et circa hoc primo ponit responsionem. Secundo manifestationem. Dicit ergo, *Dixit ei Iesus* et caet. Potest exponi ut Christus non asserat, sed reliquit in dubio: *supra 7. Nolite sanctum dare canibus* etc. Vel potest assertive legi. Tu dixisti, idest verum est, et patet, quia dicitur in *Marco 14. Ego sum.* Tunc evidentiam ostendit, *Veruntamen dico vobis: Amodo videbitis* et caet. Et vult evidenter ostendere quod ipse sit filius Dei secundum duas auctoritates. Una est *in Psalm. 109. Dixit Dominus Domino meo* etc. et per hanc ostenderat *supra 22.* quod Christus erat filius Dei. Alia est *Daniel. 7. Aspiciebam in visione noctis, et ecce cum nubibus coeli quasi filius hominis veniebat* et caetera. Ita dico dicit, scilicet, *Tu dixisti.* Sed

non nosti veritatem. Atteude, quia veritas manifestabatur, quia, *videbitis filium hominis sedentem a dextris virtutis Dei.* Quia dixit sedentem in dextris, exponit Chrysostomus, quod sessio a dextris signat dignitatem regiam: *Isa. 9. Super solium David, et super regnum eius sedebit.* Vel sedere a dextris est esse in plena beatitudine virtutis, vel in bonis potioribus: dextera enim nobilior pars est; ideo maiorem dignitatem significat, non quia maiorem habeat potestatem, sed aequalem: *infra ult. Data est mihi omnis potestas in caelo, et in terra.* Item de eius potestate dicit, *Venientem in nubibus caeli.* Sed, quid est quod dicit, *Amodo videbitis* etc. Notandum, quod id quod dicit in nubibus, potest referri ad adventum ultimum, vel quotidianum. Adventus ultimus erit in nube: *Act. 1. Quemadmodum vidistis eum* etc. et *supra 24.* dicitur quod *veniet in nubibus.* Alio modo potest exponi de adventu quotidiano, de quo *Iob 9. Si venerit* etc. Et iste adventus est in nubibus, idest in Apostolis et sacris doctoribus. De istis dicitur *Isa. 60. Qui sunt isti, qui ut nubes volant?* Isti dicuntur nubes, quia in altum ascendunt. Item nubes foecundae sunt. Primum pertinet ad altitudinem vitae. Secundum ad foecunditatem doctrinae. Et sunt nubes coeli, idest caelestes, quia portaverunt imaginem caelestem. Sed quid est *Amodo videbitis*, idest statim post passionem aliquos convertit ad fidem, alios per operum evidentiam. Unde aliqui conversi sunt propter eorum fidem, quidam propter bonam operationem. Item si referatur ad ultimum adventum, dicit Origenes: Totum tempus mundi comparatum ad aeternitatem nihil est, sicut unum momentum: *Psal. 29. Mille anni ante oculos tuos, sicut dies hesterna, quae praeteriit.* Ideo dicit *Amodo*, quia nihil est tempus usque ad iudicium respectu aeternitatis. Veruntamen postquam a me recederitis, non restat, nisi quod manifeste me cognoscetis, quia veniam in nubibus caeli: et tunc cognoscetis me esse filium hominis. Similis modus loquendi habetur *supra 23. Non me videbitis amodo, donec dicatis, Benedictus qui venit in nomine Domini. Tunc princeps sacerdotum scidit* etc. Hic ponitur condemnatio. Et primo ponitur quomodo condemnatur. Secundo, quomodo a discipulo negatur. Et primo agit de condemnatione. Secundo de delusione. Circa primum duo facit Quis primo princeps eum condemnat. Secundo exquirit sententiam. Condemnans autem ostendit culpam et facto, et verbo: facto, quia scidit vestimenta sua, eodem furore scidit vestimenta sua, quo paulo ante surrexit de sede sua: consuetum enim erat, quod qui audiebant blasphemiam, scindebant vestimenta sua in signum, quod non poterant audire. Verum quod haec duo fecit, aliquid significabatur: quod surrexit de solio, ostendebatur quod amitteret sacerdotium; et quod scidit vestimenta sua, significabat quod transferri debebat: *ad Hebr. 7. Translato sacerdotio, necesse est, quod translatio legis fiat.* Vestis Christi non fuit scissa: *Ioan. 19. Non dividamus eam, sed sortiamur de illa, cuius sit.* Unde significabat abolitionem. Et hoc signatur *1. Reg. 15. Scidit Dominus regnum Israel a te hodie.* Sic scissum est Iudaeis, et datum est membris Christi. Tunc imponit culpam, *Blasphemavit.* Quia hoc dixerat, reputabat eum blasphemum; unde *Ioan. 10. De bono opere non lapidamus te, sed de blasphemia, quia homo cum sis, filium Dei te facis;* et tali debebatur mors. Tunc manifestat culpam, *Quid adhuc indigemus testibus?* Tunc exquirit sententiam, *Quid vobis videtur? At illi respondentes dixerunt: Reus est mortis*, secundum iudicium legis. Et hoc esset verum, si esset blasphemus; sed non erat, ideo male iudicant, quia auctorem vitae morti condemnant: *1. Cor. 15. Sicut enim mors per Adam in omnes homines, sic et vita per Iesum. Tunc expuerunt in faciem eius* et caet. Post condemnationem Christi agitur de illusione. Et satis convenienter, quia Christus peccata nostra tulit, ut *Isa. 62.* Homo autem per peccatum in mortem est traditus, quando dictum est ei *Gen. 2. Quacunque hora comederitis, morte moriemini.* Item proprium honorem amisit, quia *homo cum in honore esset, non intellexit, comparatus est iumentis insipientibus* et caet. *Psalm. 48.* Et ideo Christus redemptor mortem, et opprobria primo facto sustinuit: secundo verbo, ibi, *Prophetiza* etc. In prima conspuitur, colaphis caeditur. In secunda in facie percutitur. Quantum ad primum dicitur, *Tunc expuerunt* etc. Secundum quod habetur ex verbis, istud fiebat in signum mandati Dei contempti: unde habetur *Deut. 25. Si aliquis nolebat accipere uxorem fratris, quod conspuebant in faciem suam.* Item propter contemptum mandati paterni: sic de Maria sorore Moysi. Unde spuebant in faciem eius, quia blasphemum reputabant: *Isa. 50. Faciem meam non averti ab increpantibus, et conspuentibus in me.* Item *colaphis caedebant*, ad modum ebrii, vel stulti: *Isa. 53. Vidimus eum novissimum virorum*, idest ita despectus videbatur ac si esset novissimus omnium virorum. *Alii autem palmas in faciem dederunt*, in irreverentiam: *Thren. 3. Dabit percutienti se maxillam.* Mystice secundum Augustinum. Adhuc hoc aliqui faciunt, quia spuere in faciem nihil aliud est, quam contemnere praesentiam gratiae Christi: *Ad Hebr. 10. Quanto magis putatis maiora mereri supplicia, qui filium Dei conculcaverit, et sanguinem testamenti pollutum duxerit, in quo sanctificatus est, et spiritui gratiae contumeliam fecerit?* Sed propria colaphizat, qui caput manui supponit: et tales sunt qui magis dignitatem suam inquirunt, quam Christi honorem. De talibus dicitur quod dilexerunt magis etc. Illi autem qui faciem percutiunt, sunt illi, qui quodammodo praesentiam eius demoliri contendunt, ut sunt Iudaei. De his *Isa. 30. Cesset a facie nostra sanctus Israel.* Tunc improperia ingerunt verbo, *Prophetiza nobis* etc. Et hoc dicebant illudendo, quia nullus eorum pro propheta eum habebat, et non erat necessarium: infamia enim eorum manifesta erat. Unde hoc noluit dicere: *Iob 16. Et exprobrantes percusserunt maxillam meam. Petrus autem sedebat foris.* Hic agitur de negatione Petri. Lucas autem alio ordine refert, quia primo ponit negationem Petri, quam illusionem Christi; Matthaeus autem e contrario. Et non est contrarietas, quia dum illuderetur, simul factum est; ideo non refert, si ante, vel post ponatur. Et notandum, quod cum ducebatur, non negat; sed quando illuditur, negat, ad significandum, quod quidam magis timent opprobria, quam verbera, contra illud *Isa. 51. Nolite timere opprobria hominum, et blasphemias* co-

rum nolite metuere. Et circa hoc primo ponitur negatio: Secundo poenitentia Petri, *Et continuo* etc. Prima dividitur in tres, secundum tres negationes. Secunda, ibi, *Exeunte* etc. Tertia, ibi, *Et post pusillum* etc. Et primo ponitur locus. Secundo occasio. Tertio negatio. Dicit ergo, *Petrus autem sedebat foras*, scilicet extra locum ubi Christus patiebatur: illi enim qui a Christo se elongant, cito confunduntur: *Hier. 17. Domine, omnes, qui te derelinquunt, confundentur:* e contrario *in Ps. 33. Accedite ad eum, et illuminamini, et facies vestrae non confundentur:* qui enim est extra passionem Christi, de facili labitur. Tunc ponitur excitativum ad denegandum, *Et accessit ad eum una ancilla dicens: Et tu cum Iesu Galilaeo eras.* Et convenit casus Petri casui primi hominis: *Eccl. 25. A muliere initium peccati.* Sic Petrus ad vocem mulieris Christum negavit, in quo Dominus praesumptionem eius humiliare voluit, quia non ad vocem viri, sed mulieris. *Et tu cum Iesu Nazareno eras* etc. Hoc solebat ei esse gloriosum, sed modo est ei terribilis, et ideo negavit, *At ille negavit coram omnibus dicens* etc. Si volumus aggravare culpam Petri, possumus aggravare ex tribus. Aggravatur, quia statim ad modicum terrorem negavit: *Lev. 26. Terrebit eos sonitus folii volantis.* Item, quia non erubuit coram omnibus. Item ex mendacio, quia dixit, *nescio quid dicis, et non novi hominem*, contra illud *Eccl. 4. Ne confundaris dicere verum. Exeunte autem illo ianuam, vidit eum alia ancilla* etc. *Et iterum negavit* etc. Hic ponitur secunda negatio. Et primo tangitur locus. Secundo incitativum. Tertio negatio, quantum ad historiam secundum Marcum, *cap. 14.* Post primam negationem gallus cantavit, et tunc exivit ianuam, et vidit eum ancilla, et negavit. Sed videtur contrarium aliis, quia videntur alii dicere, quod sedentes dixerunt, et Lucas dicit quod unus de sedentibus. Quomodo ergo hic dicitur quod ancilla? Notandum secundum Augustinum, quod quando negaverat, exivit: et dum esset in exeundo, dixit ei ancilla etc. Et tunc negavit, quod audiens Petrus reversus est intus. Tunc illi, qui audierant ab ancilla, petierunt idem. Et potest esse quod unus, qui cognoscebat eum, magis urgebat eum, et iterum cum iuramento negavit, quia non novi hominem, contra illud *Eccl. 24. Iurationi ne assuescat os tuum.* Tunc sequitur tertia negatio. Et primo describitur tempus. Secundo incitativum. Tertio negatio. Dicit ergo, *Et post pusillum.* Lucas dicit, quod *facto intervallo, quasi unius horae:* et hoc procurabat diabolus, ut respirationem non haberet; unde dicunt ei, *Et tu ex illis es?* et hoc probant, *Nam et loquela tua* etc. Sed constat, quod omnes Iudaei erant. Quomodo ergo dicit, *Nam et loquela tua* etc. Solvit Hieronymus, quod in eadem lingua saepe diversa locutio fit, sicut patet in Francia, et Picardia, et Burgundia, et tamen una loquela est. Sic Galilaei aliquam differentiam habebant a Hierosolymitanis. Sic et cuilibet potest dici: Nam et loquela tua etc. quia ut dicitur *Luc. 6. Ex abundantia cordis os loquitur*, quia cum homo est carnalis, cito prorumpit in verba carnalia, cum spiritualis, in verba spiritualia. *Tunc coepit detestari, et iurare* etc. Aliqui sunt, qui volunt excusare Petrum, quod non peccavit; unde cum dixit, *Non novi hominem*, verum est hominem, sed hominem et Deum. Et hoc non est bonum, quia imponitur mendacium Christo: quia dixerat Christus, *Tu me negabis.* Ideo melius est dicere, quod Petrus potius mentitus est, quam Christus. Item notandum, quod non solum negavit Christum, sed negavit se esse christianum. Unde in una negatione dixit, *Non novi eum*, scilicet non sum christianus. Item notandum, quod qui cito non se retrahit a malo, de malo cito in peius vadit: *Eccl. 19. Qui spernit modica, paulatim decidet.* Unde negationi periurium addidit, periurio blasphemiam. Unde Gregorius: *Peccatum, quod per poenitentiam non diluitur, mox suo pondere ad aliud trahit.* Item notandum, quod signatur triplex tentatio qua tentatur homo. Tentatur a concupiscentia carnis: *Iacob. 1. Unusquisque tentatur a concupiscentia sua* etc. Item tentatur a cupiditate terrenorum: *Sap. 4. Illud enim cupiditas acquirendi excogitavit.* Item a daemonibus, et hoc signatur per illam negationem, in qua dicit, *Post pusillum* etc. *Ad Ephes. 6. Non est nobis colluctatio adversus carnem et sanguinem, sed adversus principes et potestates, adversus mundi rectores tenebrarum harum, contra spiritualia nequitias in coelestibus.* De istis tribus habetur *1. Ioan. 2. Omne, quod est in mundo, aut est concupiscentia carnis, aut concupiscentia oculorum, aut superbia vitae.* Vel aliter secundum Augustinum, dicendum est, quod per istas tres negationes omnium haereticorum error signatur. Quidam enim Christi divinitatem negabant, ut Fotinus. Quidam autem humanitatem, ut Eunomius. Quidam utrumque, ut Arius, qui inaequalem Patri dicebat Filium. Item secundum Origenem signatur persecutio, quam habitura erat Ecclesia. Prima fuit a Iudaeis, in qua multi mortui sunt. Secunda a gentibus, in qua multi martyres facti sunt. Tertia ab haereticis, quae multos seduxit, et aliqui etiam mortui sunt. Item notandum, quod inveniuntur quaedam scripta, quae videntur excusare Petrum, quod non peccavit mortaliter, quia dicit Bernardus: *Sopita fuit in eo charitas, non extincta.* Dicendum, quod mortaliter peccavit, non tamen fuit ex malitia, sed timore mortis. Et hoc voluit Bernardus, quod sopita fuit etc. *Et continuo gallus cantavit.* Hic agitur de poenitentia Petri. Et primo ponitur motivum, sive excitativum. Secundo poenitentia eius, ibi, *Et egressus foras* etc. Tanguntur duo, quibus fit excitatio. Primo cantus galli: unde *et continuo gallus* etc. Per gallum praedicator signatur, qui homines peccatores excitat ad poenitentiam: unde Apostolus *1. Cor. 15. Evigilate iusti, et nolite peccare.* Et *ad Ephes. 5. Surge, qui dormis, et exurge a mortuis, et illuminabit te Christus.* Secundum est memoria Petri, *Et recordatus est Petrus verbi Iesu, quod dixerat* etc. *Psal. 22. Reminiscentur, et convertentur ad Dominum omnes fines terrae.* Et haec duo frequenter accidunt ad vocem praedicatoris, quia qui oblitus est Deum per peccata, ad vocem praedicatoris revertitur. De illo gallo dicitur *in Iob 38. Quis dedit gallo intelligentiam.* Item Lucas ponit tertium, quia Dominus respexit Petrum, *Luc. 22.* Apostolus *ad Rom. 3. Iustificati gratis per gratiam ipsius: Thren. 5. Converte nos Domine ad te, et convertemur.* Post agitur de poenitentia Petri, *Et egressus foras flevit amare.* Et est poenitentia commendabilis ex tribus. Et primo, quia cito,

quia statim egressus : *Eccl. 5. Ne tardes converti ad Dominum.* Item prudens, quia declinavit a consortio eorum, qui induxerant eum ad negandum, sic et poenitentes debent occasionem vitare peccandi : *2. ad Corinth. 6. Exite de medio eorum, et separamini, dicit Dominus, et immundum ne tetigeritis, et ego recipiam vos.* Item, quia efficax et vera : *Hierem. 6. Luctum unigeniti fac tibi, planctum amarum : Isa. 38. Recogitabo tibi omnes annos meos in amaritudine animae meae* etc.

a CAP. XXVII.

Mane autem facto concilium inierunt omnes principes sacerdotum, et seniores populi adversus Iesum, ut eum morti traderent, et vinctum adduxerunt eum, et tradiderunt Pontio Pilato praesidi. Tunc videns Iudas, qui eum tradidit, quod damnatus esset, poenitentia ductus retulit triginta argenteos principibus sacerdotum, et senioribus, dicens: Peccavi, tradens sanguinem iustum. At illi dixerunt: Quid ad nos? Tu videris. Et proiectis argenteis in templo recessit, et abiens laqueo se suspendit. Principes autem sacerdotum acceptis argenteis dixerunt: Non licet eos mittere in corbonam, quia pretium sanguinis est. Concilio autem inito, emerunt ex illis agrum figuli in sepulturam peregrinorum, propter hoc vocatus est ager ille Haceldama, hoc est ager sanguinis, usque in hodiernum diem. Tunc impletum est quod dictum est per Hieremiam prophetam dicentem: Et acceperunt triginta argenteos, pretium appretiati, quem appretiaverunt a filiis Israel, et dederunt eos in agrum figuli, sicut constituit mihi Dominus. Iesus autem stetit ante praesidem, et interrogavit eum praeses dicens: Tu es rex Iudaeorum? Dicit illi Iesus: Tu dicis. Et cum accusaretur a principibus sacerdotum et senioribus, nihil respondit. Tunc dicit illi Pilatus: Non audis quanta adversum te dicunt testimonia? Et non respondit ei ad ullum verbum, ita ut miraretur praeses vehementer. Per diem autem solemnem consueverat praeses populo dimittere unum vinctum quem voluissent. Habebat autem tunc vinctum insignem, qui dicebatur Barabbas. Congregatis ergo illis dixit Pilatus: Quem vultis dimittam vobis, Barabbam, an Iesum, qui dicitur Christus? Sciebat enim quod per invidiam tradidissent eum. Sedente autem illo pro tribunali, misit ad eum uxor eius dicens: Nihil tibi, et iusto illi. Multa enim passa sum hodie per visum propter eum. Principes autem sacerdotum, et seniores persuaserunt populis, ut peterent Barabbam Iesum vero perderent. Respondens autem praeses ait illis: Quem vultis vobis de duobus dimitti? At illi dixerunt: Barabbam. Dicit illis Pilatus: Quid igitur faciam de Iesu, qui dicitur Christus? Dicunt omnes: Crucifigatur. Ait illis praeses: Quid enim mali fecit? At illi magis clamabant, dicentes: Crucifigatur. Videns autem Pilatus, quia nihil proficeret, sed magis tumultus fieret, accepta aqua lavit manus coram populo dicens: Innocens ego sum a sanguine iusti huius, vos videritis. Et respondens universus populus, dixit: Sanguis eius super nos, et super filios nostros. Tunc dimisit illis Barabbam, Iesum autem flagellatum tradidit eis, ut crucifigeretur.

b Tunc milites praesidis suscipientes Iesum in praetorio, congregaverunt ad eum universam cohortem, et exuentes eum, chlamydem coccineam circumdederunt ei. Et plectentes coronam de spinis posuerunt super caput eius, et arundinem in dextera eius: et genuflexo ante eum illudebant ei dicentes: Ave rex Iudaeorum. Et expuentes in eum acceperunt arundinem, et percutiebant caput eius. Et postquam illuserunt ei; exuerunt eum chlamydem, et induerunt eum vestimentis eius, et duxerunt eum, ut crucifigerent. Exeuntes autem invenerunt hominem cyrenaeum, nomine Simonem, hunc angariaverunt, ut tolleret crucem eius. Et venerunt in locum, qui dicitur Golgotha, quod est calvariae locus; et dederunt ei vinum bibere cum felle mixtum, et cum gustasset, noluit bibere. Postquam autem crucifixerunt eum, diviserunt vestimenta eius sortem mittentes, ut impleretur quod dictum est per prophetam dicentem: Diviserunt sibi vestimenta mea, et super vestem meam miserunt sortem, et sedentes servabant eum. Et imposuerunt super caput eius causam ipsius scriptam: Hic est Iesus rex Iudaeorum. Tunc crucifixi sunt cum eo duo latrones, unus a dextris, et unus a sinistris. Praetereuntes autem blasphemabant eum, moventes capita sua, et dicentes: Vah qui destruis templum Dei, et in triduo illud reaedificas, salva temetipsum: si filius Dei es, descende de cruce. Similiter et principes sacerdotum illudentes cum scribis, et senioribus dicebant: Alios salvos fecit, seipsum non potest salvum facere. Si rex Israel est, descendat nunc de cruce, et credimus ei. Confidit in Deo, liberet nunc eum, si vult. Dixit enim quia filius Dei sum. Idipsum autem et latrones, qui crucifixi erant cum eo, improperabant ei. A sexta autem hora tenebrae factae sunt per universam terram usque ad horam nonam, et circa horam nonam clamavit Iesus voce magna dicens: Heli, heli, lamma sabacthani. Hoc est, Deus meus, Deus meus, ut quid dereliquisti me? Quidam autem illic stantes, et audientes dicebant: Heliam vocat iste. Et continuo currens unus ex eis acceptam spongiam implevit aceto, et imposuit arundini, et dabat ei bibere. Caeteri vero dicebant: Sine, videamus, an venit Helias liberans eum. Iesus autem iterum

clamans voce magna, emisit spiritum. Et ecce velum templi scissum est in duas partes a summo usque deorsum, et terra mota est, et petrae scissae sunt, et monumenta aperta sunt, et multa corpora sanctorum, qui dormierant, surrexerunt. Et exeuntes de monumentis post resurrectionem eius, venerunt in sanctam civitatem, et apparuerunt multis. Centurio autem, et qui cum eo erant, custodientes Iesum, viso terraemotu, et his, quae fiebant, timuerunt valde, dicentes: Vere filius Dei erat iste. Erant autem ibi mulieres multae a longe, quae secutae erant Iesum a Galilaea ministrantes ei, inter quas erat Maria Magdalene, et Maria Iacobi, et Ioseph mater, et mater filiorum Zebedaei. Cum autem sero factum esset, venit quidam homo dives ab Arimathaea nomine Ioseph, qui et ipse discipulus erat Iesu. Hic accessit ad Pilatum, et petiit corpus Iesu. Tunc Pilatus iussit reddi corpus, et accepto corpore Ioseph involvit illud in sindone munda, et posuit illud in monumento suo novo, quod exciderat in petra, et advolvit saxum magnum ad ostium monumenti, et abiit. Erat autem ibi Maria Magdalene, et altera Maria, sedentes contra sepulcrum. Altera autem die, quae est post parasceven, convenerunt principes sacerdotum, et pharisaei ad Pilatum dicentes: Domine, recordati sumus, quia seductor ille dixit adhuc vivens, post tres dies resurgam. Iube ergo custodiri sepulcrum usque in diem tertium, ne forte veniant discipuli eius, et furentur eum, et dicant plebi, surrexit a mortuis, et erit novissimus error prior priore. Ait Pilatus: Habetis custodiam, ite, custodite sicut scitis. Illi autem abeuntes, munierunt sepulcrum, signantes lapidem cum custodibus.

a CAP. XXVII.

Supra Evangelista narravit, quod passus est Christus a Iudaeis; hic narrat, quod passus est a Gentilibus: et quatuor facit. Primo tangit, quomodo traditus est gentibus. Secundo, quomodo examinatur. Tertio, quomodo condemnatur. Quarto, quomodo patitur. Secunda, ibi, *Iesus autem stetit* etc. Tertia, ibi, *Per diem solemnem* etc. Quarta, ibi, *Tunc milites* etc. Circa primum duo. Primo narrat de assignatione, qua traditus est in manibus Gentilium. Secundo de morte et peccato traditoris, ibi, *Tunc videns Iudas* etc. Circa primum tria. Primo motivum assignat. Secundo modum. Tertio factum. Causa fuit consilium habitum de morte: et secundum hoc tria tangit, ex quibus aggravatur eorum peccatum. Primo ex sollicitudine; et hoc tangit cum dicit, *Mane autem facto* etc. quia cum tota nocte soliciti essent in illusione, tamen mane convenerunt. Unde bene soliciti erant: *Iob 24. Mane primo consurgit homicida.* Item aggravatur ex communitate, quia, *omnes principes.* Si enim unus, vel duo, excusabile esset, sed omnes conveneruut: *Isa. 1. A planta pedis usque ad verticem non est in eo sanitas;* ideo dicit, *omnes principes: Ezech. 11. Fili hominis, hi sunt viri, qui cogitant iniquitatem, et tractant consilium pessimum.* Item ex crudelitate, quia multa alia cogitare poterant, sed cogitabant, *quomodo eum morti traderent: Prov. 1. Pedes eorum ad malum currunt, et festinant, ut effundant sanguinem.* Sed quomodo? *Vinctum adduxerunt.* Haec erat consuetudo, quod tales vincti adducerentur, et signarentur morti condemnati. Et signavit, quod sicut mortem nostram morte destruxit, sic vincula peccatorum vinculis suis destruxit. *Et tradiderunt Pontio Pilato.* Et quare? Triplex est ratio. Una literalis erat, quia vicarius erat Imperatoris, et Iudaei non habebant iudicium sanguinis: propter quod dicunt *in Io. 19. Nobis non licet interficere quemquam.* Item ex intentione ipsorum: ipsi enim nolebant occulte interficere, sed manifeste, ut fama divulgaretur, secundum quod habetur *Sap. 2. Morte turpissima condemnemus eum.* Tertia causa est, quia pro omnibus voluit mori, ideo voluit, ut omnes congregarentur, tam Iudaei, quam Gentiles, ita quod impletum est illud *Psalm. 2. Astiterunt reges terrae* etc. *Tunc videns Iudas, qui eum tradidit quod damnatus esset* etc. Hic agitur de poenitentia, et morte Iudae: et circa hoc duo facit. Primo narratur de proditione. Secundo, quid factum sit de pretio, ibi, *Principes autem* et caet. Circa primum primo agitur de poenitentia. Secundo de desperatione, ibi, *Et proiectis* et caet. Circa primum tria facit. Primo ponitur motivum. Secundo poenitentia. Tertio effectus. Motivum, *Tunc videns, quod damnatus esset* etc. Potuit esse, quod credidit Iudas, quando vendidit eum, quod non occideretur, sed quod flagellaretur; ideo videns quod damnatus esset, poenituit. Sed est quaestio, quando traditus fuit praesidi, quo modo videre potuit, quod esset damnatus? Hieronymus dicit, quod hoc vidit oculo mentis, quia ex quo vidit quod a Iudaeis damnatus erat, et traditus Pilato, cogitavit, quod Pilatus iudicaret ad voluntatem eorum, scilicet Iudaeorum: Origenes dixit quod quidam dixerunt: Videns Iudas quod esset damnatus, scilicet ipse Iudas, ex isto motus fuit ad poenitentiam. Unde *poenitentia ductus retulit* etc. Et haec poenitentia non fuit vera poenitentia. Habuit tamen aliquid poenitentiae, quia poenitentia debet esse media inter spem et timorem; Iudas autem timorem et dolorem quidem habuit, quia de peccato praeterito doluit, sed spem non habuit. Et talis est poenitentia impiorum: *Sap. 5. Poenitentiam agentes, et prae angustia spiritus gementes.* Et quare ductus poenituit? Notandum quod dicit Origenes, quod aliquando accidit quod diabolus impellit hominem ad peccandum, aliquando homo; sed aliter et aliter, quia homo ut libidinem compleat, diabolus ut perdat. Et si diabolus immisit, non habuit ex creatione, et ideo poenitere potuit. Et hoc est contra Manichaeos, qui dicunt, quod duplex est creatio, bona, et mala, et qui sunt de creatione mala, non possunt bene agere, et e converso. Et secundum eos Iudas fuit de creatione mala. Quomodo ergo poteruit poenitere? Dicit ergo quod hoc quod desperavit, non fuit, nisi quia negligens fuit. Sequitur effectus. Effectus poenitentiae est, ut peccator studeat emendare. Peccaverat, quia vendiderat Christum, fecerat

enim quod in se erat, *Triginta denarios retulit.* Et primo ponitur retractatio. Secundo poenitentia, ibi, *Peccavi* etc. *Retulit ergo* etc. Et in hoc retractavit dicens, *Peccavi*, idest vere deliqui. In hoc autem quod dicit, *tradens sanguinem iustum*, etsi bene dicit, non complete tamen, quia potest retorqueri ad hominem iustum. Unde *Hier. 26. Si occideritis me, sanguinem innocentem tradetis contra vosmetipsos:* unde dicit Hieronymus quod si rectam fidem habuisset, non desperasset. Debuit enim dicere, tradens Deum. In hoc ergo, quod dixit, *Tradens sanguinem iustum*, minoravit eius potestatem, et ostendit se non habere rectam fidem. Tunc ponitur Iudaeorum obstinatio, *At illi dixerunt: Quid ad nos?* Iste iustum confitebatur, et tamen dicunt, *Quid ad nos: Hier. 8. Populus meus non cognovit iudicium Domini. Tu videris*, idest non sequimur conscientiam tuam. Remigius: *Quid ad nos. Tu primo vendidisti, et post iustum confiteris. Quis videris apud nos, qui ita mutas sententiam. Mutare enim de malo in bonum, bonum est: de malo autem in malum, malum: Eccl. 27. Iustus in aeternum stat, stultus autem ut luna mutatur.* Tunc ponitur desperatio: desperatus enim de bonis temporalibus nihil curat. Et sic facit iste, quia, *proiectis argenteis* etc. non habuit curam de pecunia, at *abiens laqueo se suspendit.* Unde habetur *Act. 1.* quod *suspendit se, et crepuit per medium.* Et quare? Dicit Origenes quod accidit, quia diabolus praecipitat aliquem in peccatum, et licet det spatium, tamen vult praecipitare in aliud. Et hoc caveri voluit Apostolus dicens *2 Corinth. 2. Ne forte abundantiore tristitia absorbeatur qui eiusmodi est.* Sic Iudas ad tantam absorptionem venit, quod abiens et caet. *Psalm. 68. Neque absorbeat me profundum* et caet. Origenes narrat opinionem quorundam dicentium, quod quia Iudas audierat loqui de resurrectione, ideo credebat Christo occurrere, et ideo laqueo se suspendit. Quaerit Augustinus, quando hoc fuit? Quia si velimus considerare, vix inveniemus tempus ante passionem, quo istud acciderit, quia principes occupati fuerunt tota die circa mortem Christi. Item in sequenti die sabbatum fuit, et non recepissent ipso die pecuniam: ideo videtur Augustinus velle quod istud fuit post resurrectionem. Tamen potest dici, quod etsi aliqui ad Pilatum accesserant, et morti vacabant Christi, tamen aliqui in templo remanserunt, et his tradidit Iudas triginta denarios. *Principes autem* et caet. Ostendit quid fuerit de pecunia Iudae factum. Et primo dicitur quomodo excluditur a corbona. Secundo in quid expensa fuit, dicitur. Dicit ergo, *Principes autem sacerdotum acceptis argenteis* etc. *Non licet* et caet. Notandum quod in corbonam ponebatur oblatio gratificationis, vel donum gratiae. Unde quaedam erant voluntaria quae offerebantur, alia ex debito: voluntaria in corbonam mittebantur, alia vero alibi: *Eccl. 34. Dona iniquorum non probat Altissimus.* Non licet ergo ponere in corbonam, quia pretium sanguinis est. Et in hoc verificatur verbum Domini *supra 23.: Transglutientes camelum, et excolentes culicem.* Nolebant hanc pecuniam mittere in corbonam, sed de morte filii Dei bene tractabant. Tunc narrat quid inde factum est. Et dicit primo factum. Secundo quid inde sit factum. Dicit *consilio autem inito.* Quare hoc fecerunt? Dicendum, quod Deus sic procuravit, ut istud factum in memoria haberetur; unde *Emerunt agrum figuli in sepulturam peregrinorum*, non eorum, qui erant de patria, sed alienorum. Secundum mysterium congruit, quia per sanguinem Christi accelerabatur non solum iustificatio, sed quies mortis: *Apoc. 14. Amodo iam dicit spiritus ut requiescant a laboribus suis.* Vel potest esse, quod peregrini sunt, qui non habent ibi mansionem propriam: *Psal. 119. Heu mihi, quia incolatus meus prolongatus est.* Isti autem consepeliuntur Christo. Apostolus *Rom. 6. Consepultis estis Christo.* Ager iste sancta ecclesia est. Unde *supra 13. Simile est regnum coelorum thesauro abscondito in agro* et caet. Iste figulus est Christus: unde dicitur *Hier. 18. Sicut lutum in manu figuli, sic et vos domus Israel in manu mea* etc. Tunc ponitur confirmatio facti. Et primo ex nomine, *Propter hoc vocatus est ager ille Haceldama, hoc est ager sanguinis usque* etc. scilicet usque ad illud tempus, in quo scriptum est istud evangelium. Tunc confirmat ex auctoritate, *Tunc adimpletum est* etc. Sed est quaestio, quare dicit, *per Hieremiam prophetam dicentem*, quia verba secundum quod ibi iacent, non sunt scripta in tota sacra Scriptura. Tamen simile habetur *Zach. 11. Appenderunt triginta argenteos* etc. Est ergo quaestio, quare ponitur per Hieremiam, cum dictum sit per Zachariam. Augustinus dicit, quod alicubi invenitur scriptum per prophetam, et non per Hieremiam, tamen videtur quod ille sit Hieremias, sicut habetur in litera. Hieronymus tangit solutionem quod prophetae scripserunt aliquos libros, qui canonizati sunt apud Iudaeos. Unde aliqui sunt libri prophetarum, qui non sunt in canone bibliae, sicut Iudas nominat quaedam in canonica sua, at etiam apostoli omnes istos receperunt. Unde dicit quod quidam attulit ei librum Hieremiae, ubi ista verba scripta erant verbo ad verbum, et Evangelista scripsit secundum quod in apocripho invenit. Augustinus solvit. Contingere aliquando quod volens exprimere nomen unius auctoris, occurrat nomen alterius; ideo potest esse quod cum vellet scribere Zachariam, scriberet Hieremiam. Sed multi erant tunc Iudaei, qui legem noverant. Quare non correxerunt? Quia cogitaverunt quod divinitus esset dictum, quia a Spiritu sancto omnes prophetae locuti sunt, et non habent efficaciam verba prophetae nisi a Spiritu sancto; ideo ut insinuarent hoc mysterium, non correxerunt. Alia solutio, quam innuit, est quod licet non sint verba Hieremiae, tamen est ibi quoddam factum simile, ut habetur *Hier. 32.* quod recepit mandatum quod emeret agrum. Vel Spiritus sanctus sic movit Matthaeum ad idem factum, sicut movit Hieremiam. Sed si volumus accipere verba Hieronymi in libro de optimo genere interpretationis, qui dicit quod Christi pedissequus non incurrit aliquam notam falsitatis: officium est enim boni interpretis non considerare verba, sed sensum. Ideo iste posuit sensum quorundam scriptorum in Hieremia, quorumdam in Zacharia, sicut habetur in Marco, quod ponit auctoritatem Isaiae, cuius una pars est Malachiae, alia Isaiae; sic et Matthaeus coniunxit duas sententias, quarum una a Zacharia, altera a Hieremia ponitur *cap. 32.* quod enim est in Zacharia, scilicet quod apprehenderunt, idest acceperunt triginta argenteos, in Hieremia non invenitur; sed quod agrum

emit, quod signabat factum toti populo. *Sicut constituit mihi Dominus*, hoc expresse habetur ex eo quod praecepit Hieremias, ubi supra quod agrum emeret. Ideo secundum primam partem in Zacharia habetur, secundum secundam in Hieremia. *Iesus autem stetit ante praesidem. Et interrogavit eum* et caet. Supra enarravit Evangelista, quomodo Dominus assignatus est in manu gentium; hic autem agit de examinatione: et circa hoc tria facit. Primo narrat quomodo ante terrenum iudicem sistitur. Secundo quomodo examinatur. Tertio quomodo accusatur. Dicit ergo, ita dictum est de Iuda cum tradidisset praesidi Iesum. *Iesus ergo stetit ante praesidem*, idest, tanquam reus et accusandus: *Hierem. 36. Causa autem tua* et caet. per hoc enim meruit ut fieret iudex vivorum et mortuorum. Tunc sequitur examinatio. Et primo ponitur interrogatio. Secundo responsio, ibi, *Et interrogavit eum* etc. Pontifices in multis accusabant eum, scilicet de subversione legis, et quia regem se dicebat. Unde Pilatus non curavit quaerere de transgressione legis, sed potius de eo, quod videbatur tangere laesionem maiestatis, scilicet, *Tu es rex Iudaeorum:* quia *Io. 19.* habetur, *Omnis qui se regem facit, contradicit Caesari.* Tunc sequitur responsio, *Dicit ei Iesus, Tu dicis.* Dicit Hieronymus quod Christus sic moderatur sermonem suum, quod non affirmat, nec negat, sed dicit, *Tu dicis: Prov. 17. Qui moderatur sermones suos, prudens est.* Item secundum Hilarium, quod *sup. 26.* Interrogatus a principe Iudaeorum, *Si tu es Christus* etc. dixit: *Tu dixisti:* et respondit per praeteritum. Cum autem respondit Gentili, respondet per praesens. Et in hoc significatur quod confessio Christi a Iudaea est de praeterito, quia facta est per prophetas: *Hierem. 23. Regnabit rex, et sapiens erit* etc. Sed loquens ad Gentilem dicit, *Tu dicis*, quia gentilitas confitebatur. Consequenter agitur de accusatione. Et primo ponitur accusatio. Secundo inductio ad respondendum, ibi, *Dixit autem Pilatus.* Dicit ergo, *Et cum accusaretur a principibus sacerdotum, nihil respondit.* Super quibus accusaretur, tacet Matthaeus, sed Lucas hoc dicit *cap. 23.* Haec est consuetudo Evangelistarum, quia quod unus omittit, alter narrat. Unde ibi dicitur quod seduceret turbas etc. et quod prohibebat dari censum Caesari. Item regem se diceret. Et hoc est falsum secundum intentionem suam, quia intendebant de regno temporali, sed ipse dicit *Io. 18. Regnum meum non est de hoc mundo;* sed Christus nihil respondit. Tunc impletum est quod dictum est per Isaiam *53. Quasi agnus coram tondente se obmutescet, et non aperiet os suum.* Et *cap. 43. Non audietur foris vox eius. Tunc dicit ei Pilatus.* Et tunc conabatur Pilatus eum liberare, ideo conabatur ut responderet; unde dicebat, *Non audis quanta adversum te* etc. Et primo ponitur incitatio. *Non audis* etc. Hoc autem dicebat, quia volebat dimittere eum: ipsi enim qui erant accusatores, erant testes, et ideo noluit respondere. Quare autem non respondit, potest esse ratio ex parte Christi, quia noluit excusare passionem suam: poterat enim eam excusare loquendo; ideo noluit loqui: *Oblatus enim est, quia voluit, Isa. 53.* Item, ut daret nobis exemplum, quia cum malediceretur, non maledicebat. Item quia tot signa Iudaei viderant, quod converti poterant, et ideo reputavit eos indignos: *Eccl. 32. Ubi non est auditus, non effundas sermonem.* Et notandum quod in multis loquitur, et in multis silet, quia si semper loqueretur, excusaret se. Item si semper taceret, pertinax videretur. Pilato autem quandoque respondet, quandoque non; sed Iudaeis nunquam respondet, quia Pilatus ignorabat, ideo veritatem aliquando dicebat, sed Iudaei obstinati erant. Tunc ponitur admiratio Pilati, *Ita ut praeses miraretur.* Et quare miratur: quia audiebat eum facundissimum: et hoc est quod dicit David *Psalm. 37. Ego autem tanquam surdus non audiebam, et sicut mutus non aperiens os suum*, idest ac si essem ignorans. Et notate, quod dicit, *vehementer*: quod enim aliquis sapiens nihil respondeat, mirum est: sed quod in tali causa, ubi adiudicatur morti, non respondeat, hoc vehementer admirandum. Item, quia non videbat eum perterritum: in tali enim casu solent homines etiam perterreri. Tunc agitur de damnatione. Et primo ponitur diversum studium volentium excusare ipsum. Secundo studium volentium condemnare, ibi, *Principes autem* et caet. Tertio condemnatio, ibi, *Tunc dimisit* et caet. Circa primum primo ponitur studium Pilati ad liberandum. Secundo studium principum ad condemnandum. Circa primum primo ponit quasdam opportunitates. Secundo tractat de eius liberatione. Tertio dat causam. Secunda, ibi, *Congregatis* et caet. Tertia ibi, *Sciebat* et caet. In prima ponit duas opportunitates. Dicit ergo, *Per diem autem solemnem* etc. Ista consuetudo non erat ex lege Imperatoris, sed ex voluntate eius, ut redderet populum sibi magis devotum: quia in solemnitate debebant magis esse iucundi, nolebat quod illa die esset causa tristitiae. Sic et Romae in illo die quo Imperator intrabat, nullus adiudicabatur morti. Item de novo acquisiverat praefecturam, ideo volebat sibi eos esse devotos. Aliquid tamen simile legitur in veteri testamento, scilicet quod Saul liberavit Ionatham qui adiudicatus erat morti, *1. Reg. 14.* Deinde ponit opportunitatem ex quodam latrone, qui dicebatur Barabbas, qui interpretatur filius patris, scilicet diaboli: *Io. 8. Vos ex patre diabolo estis. Congregatis autem illis, dicit Pilatus: Quem vultis* etc. Hic facit Pilatus contra consuetudinem Iudaeorum, quia non solebat eos rogare, sed ipsi rogabant eum; sed hoc faciebat, quia quaerebat eum dimittere, et videtur inducere, quia videbatur ei, quod deberent praeeligere Christum, quam Barabbam; quia iste erat reus laesae maiestatis, et multis nocuerat. Item ex eo, quod Christum nominat, dicens, *An Iesum, qui dicitur Christus?* Christus enim dicitur unctus. Unde Regem appellabat eum, ideo credebat, quod Christum deberent accipere: *Eccl. 15. Ante hominem vita et mors;* sic Pilatus ante eos posuit bonum, et malum; et ipsi acceperunt malum, ideo eos semper sequitur malum. Deinde ponit causam, *Sciebat enim, quod per invidiam tradidissent eum.* Ex quo sciebat? Audierat enim multa bona de eo, et videbat eum constantem, unde sciebat, quod per invidiam etc. Sicut enim invidia diaboli fuit inimica primo homini, sic debuit esse invidia istorum inimica Christo. Sic enim Ioseph ex invidia traditus est a fratribus, *Genes. 32. Sedente autem eo pro tribunali, misit ad eum* etc. Supra posuit Evangelista unam causam, qua-

re Pilatus nitebatur dimittere eum; hic autem ponit aliam caesam, scilicet admonitionem uxoris. Et primo ponitur admonitio. Secundo causa admonitionis, ibi, *Multa enim* et caet. *Sedente autem eo* et caetera. Sicut dicit quaedam glossa, *Tribunal est sedes iudicum: Prov. 20. Rex qui sedet in solio iudicii, dissipat omne malum intuitu suo.* Cathedra proprie doctorum: *supra 23. Super cathedram Moysi sederunt scribae et pharisaei* et caet. Et dicitur a tribunis, quia primo tribuni electi sunt a Romanis ad facienda iudicia; et dicit *pro tribunali:* et est iste modus loquendi graecus. Aliquando enim pro accipitur pro ante, sicut exercitus est pro castris, idest ante castra: aliquando pro in; unde pro tribunali, idest in tribunali. *Misit ad eum uxor eius dicens.* Erat ista mulier gentilis, et signat ecclesiam Gentilium, quae suscepit Christum, ut *infra ad Corinth. 1. Nihil tibi et iusto illi*, idest non pertinet ad te iudicare, immo ipse debet esse iudex tuus: *Act. 10. Qui constitutus est iudex vivorum et mortuorum. Multa enim* et caet. Hic ponitur causa. Et est modus loquendi talis: quando enim abstrahitur quis a sensibus, aliqua secundum imaginationem apparent: et consuetum est, quod visio refertur ad id, quod apparet, cum sit alienatio a sensibus; hoc autem fit aliquando in vigilia, aliquando in somno: quando in vigilia, visio dicitur; unde *Num. 12.* dicitur: *Si quis fuerit inter vos propheta Domini, in visione apparebo ei, vel per somnium loquar ad illum.* Hic autem ponitur propheta pro utroque. Notandum quod huius causa quandoque corporalis intrinseca est, ut quando superabundat sanguis, fit apparitio corporum rubeorum, et sic de aliis. Aliquando ex causa extrinseca, ut ex frigore somniat aliquis, quod sit in nive. Aliquando autem fit a causa spirituali, et hoc vel a Deo per bonum angelum; et de hoc *Iob 33 Per somnium in visione nocturna aperit aures virorum.* Et haec vera sunt, et veritatem habentia; non tamen multum debet confidere: *Eccl. 34. Ne dederis in illis cor tuum, multos enim errare fecerunt somnia.* Aliquando fiunt a daemonibus, qui possunt imprimere in phantasiam, quia est virtus corporalis: unde divinationes, et huiusmodi prohibentur in lege: *Deut. 28. Non inveniatur in te qui somnia observet, vel auguria* et caetera. De hac visione possumus dicere quod facta est a Deo per bonos angelos. Vel a diabolo, quia erat ad impediendum passionem, quia in passione erat peccatum occasionis, et sic fiebat per angelos bonos; sed ex passione sequitur fructus, ideo diabolus iam percipiens eum esse Deum, et timens per passionem potestatem amittere, sicut in mente Iudae posuerat, ut eum traderet, sic et modo voluit impedire, non quia vellet impedire peccatum, sed potius passionis fructum. Tunc ponit studium Iudaeorum volentium occidere Christum, *Principes autem sacerdotum, et seniores populi* etc. In utroque enim se ostendunt abominabiles, quia principes qui alios corrigere deberent: *Prover. 17. Qui iustificat impium, abominabilis est.* Similiter eo quod seniores: *Daniel. 13. Egressa est iniquitas a senioribus populi. Respondens autem praeses ait illis.* Hic ponit conatum, quo conabatur Pilatus dimittere eum. Et primo ostendit, quibus verbis egerit ad liberationem. Secundo quibus factis, ibi, *Videns autem.* Tribus modis est conatus liberare eum. Primo ex comparatione. Secundo ex dignitate. Tertio ex innocentia. Ex comparatione, quia comparavit eum malo actori, respondens scilicet petitioni populi, vel istis principibus qui instigabant eum, *Quem vultis vobis dimitti* et caet. *At illi dixerunt: Barabbam.* Quod et populo improperat Petrus *Actn. 3.* dicens de Christo: *Quem vos quidem tradidistis, et negastis ante faciem Pilati, iudicante illo dimitti. Vos autem sanctum, et iustum negastis, et petistis virum homicidam donari vobis* etc. *Dicit ergo Pilatus: Quid ergo faciam de Iesu, qui dicitur Christus?* Hic allegat dignitatem, *Quid faciam* etc quasi dicat, Iniuriosum erit vobis, si illum occidatis, qui dicitur Christus. Sed isti terreri non potuerunt: immo dicunt omnes, *Crucifigatur:* haec enim erat mors turpissima. Ideo completur quod dicitur *Sap. 2. Morte turpissima condemnemus eum: Isa. 3. Lingua eorum, et adinventiones eorum contra Dominum. Ait illis praeses: Quid enim mali fecit?* Hic allegat innocentiam eius intendens eum liberare, quasi utens illo, quod dicitur *Hier. 2. Quid invenerunt patres vestri in me iniquitatis?* Et *Ioan. 8. Quis ex vobis arguet me de peccato? At illi magis clamabant: Crucifigatur.* Unde flecti non poterant, secundum illud *Hier. 4. Apprehenderunt mendacium, et noluerunt reverti:* unde pertinaces erant in malitia. *Videns autem Pilatus, quod nihil proficeret.* Hic intendit liberationem eius per factum. Et primo ponitur factum. Secundo populi obligatio ad poenam. Dicit, *Videns* etc. Per hoc dat intelligere quod multa alia dixerat, et quod nihil proficiebat. *Accepta autem aqua lavit manus suas.* Haec erat consuetudo, quod quando volebat se ostendere innocentem, lavabat manus, sic et iste: unde dixit: *Ego innocens sum a sanguine iusti huius* etc. Secundum hunc modum habetur *in Psal. 25. Lavabo inter innocentes manus meas* etc. Et vere ipse fuisset innocens, si in sua sententia permansisset, unde vocat eum iustum: *Vos videritis*, idest quid vobis accidere debeat. Unde *Io. 19.* dicitur: *Accipite eum vos, et secundum legem vestram iudicate eum.* Tunc sequitur obligatio ad poenam: *Sanguis eius super filios nostros.* Et ita fiet, quod sanguis Christi expetitur ab eis usque hodie: et bene convenit illi, quod dictum est *Gen. 4. Sanguis fratris tui Abel clamat ad me terra.* Sed sanguis Christi efficacior est quam Abel. Apostolus *ad Hebr. 12. Habemus sanguinem melius clamantem quam sanguis Abel: Hier. 26. Veruntamen si occideritis me, sanguinem innocentem tradetis contra vosmetipsos. Tunc dimisit Barabbam, Dimisit*, idest absolvit a sententia mortis, *Iesum vero flagellatum tradidit eis, ut crucifigeretur.* Et quare flagellatum? Hieronymus dicit, quia consuetudo erat Romanorum, quod adiudicatus morti primo flagellabatur. Et sicut dicitur *Ioan. 19. Ipse flagellavit;* unde completur id quod habetur *in Psal. 37. Ego autem in flagella paratus sum.* Quidam dicunt quod flagellavit, ut moverentur ad pietatem, et sic flagellatum dimitterent.

b Postquam habitum est de condemnatione; hic agitur de passione, et morte. Secundo de sepultura, ibi, *Cum sero autem factum esset* etc. Circa primum duo facit. Quia primo narrat, quae indigne pertulit. Secundo, quae magnifice fecit, ibi, *A sexta hora* etc. Prima pars in tres. In prima agit de illusione militum. Secundo de crucifixione. Tertio de Crucifixi derisione

per Iudaeos facta. Secunda, ibi, *Et postquam*. Tertia, ibi, *Praetereuntes autem* et caet. Circa primum primo describuntur illusores Secundo illusio. Dicit ergo, *Milites congregaverunt universam cohortem*. Cohors societas militum dicitur: et quilibet, qui habebat iudiciariam potestatem, habebat cohortem militum ad exercendem iudicium. Praetorium dicitur esse locus, ubi exercebantur iudicia. Unde congregati sunt ad eum et Gentiles, et Iudaei, ut nulli essent immunes, quia omnes debebat redimere. Ideo competit, quod habetur *Ro. 11. Conclusit Deus omnia in incredulitate, ut omnium misereatur*. Et in *Ps. 117. Circuierunt me sicut apes* etc. *Et exuentes eum, chlamydem coccineam circumdederunt ei*. Hic describitur illusio. Et primo quoad habitum. Secundo quantum ad honorem. Tertio quantum ad opprobrium. Secunda. ibi, *Et genuflexo* etc. Tertia, ibi, *Exeuntes* etc. Notandum quod licet accusassent eum de multis, tamen non propter aliud patiebatur, nisi quia regem se dicebat, sicut habetur *Ioann. 19. Si eum dimittis, non es amicus Caesaris*. Unde ex hac causa magis timuit. Ideo volentes illudere imponunt ei signa Regis. Consuetudo enim est, quod Reges purpura induantur; et isti loco huius vestem coccineam eum induerunt. Item solent habere coronam; et loco huius fecerunt coronam spineam. Item solent habere sceptrum; et loco huius dederunt ei baculum arundineum. Dicit ergo, *Et chlamydem coccineam circumdederunt ei*, idest rubeam. Sed quid est, quod Marcus dicit *cap. 15.* quod eum purpura induerunt. Augustinus solvit, quod hoc dixit propter similitudinem coloris. Vel potest dici, quod quamvis esset coccinea; tamen habebat aliquid de purpura. Per hoc quod propriis vestibus exuitur, et alienis induitur, reprehenduntur haeretici, qui dixerunt eum non esse verum hominem. Ista chlamys potest signare carnem Christi sanguine proprio cruentatam: *Ipse enim vulneratus est propter iniquitates nostras; attritus est propter scelera nostra, Isa. 53.* Vel signat sanguinem martyrum, qui laverunt stolas in sanguine agni. Vel peccatum Gentilium. *Et plectentes coronam* etc Unde pro corona gloriae imposuerunt ei coronam contumeliae: *Isa. 23. Coronata eum corona tribulationis*. Per istas spinas signantur aculei peccatorum, quibus conscientia vulneratur: et istas Christus accepit pro nobis, quia pro peccatis nostris mortuus est. Vel potest referri ad maledictum Adae, ubi dictum est, *Spinas et tribulos germinabit tibi, Gen. 3.* unde signatum est quod solvebatur ista maledictio. Et loco sceptri *arundinem in dextera eius*. Et signatur potestas daemonum secundum Origenem, quam Christus de manibus eorum eripuit: *4. Reg. 18. Non confidas in baculo arundineo*. Potest enim signari inanitas Gentilium, quam sibi tamen Christus assumpsit: *Psalm. 2. Postula a me, et dabo tibi gentes haereditatem tuam*. Et bene comparantur arundini, quia sicut arundo fertur in omnem ventum, sic gentilitas in omnem errorem. Item arundine utebatur ad scribendum. Item ad venenosa occidendum: sic Christus fideles ad se trahit et scribit, sed persecutores ad mortem. Tunc agitur de illusorio honore, et istum exhibebant facto; unde dicitur, *Et genuflexo* etc. Et licet hoc fecerunt illudendo, tamen signabat quod omne genu sete eum flecti debebat: *Phil. 2. In nomine Iesu omne genu flectatur* et caet. Unde illudebant verbo, dicentes ei: *Ave rex Iudaeorum*. Et signantur per istos illi qui voce confitentur se nosse Deum, factis autem negant, *ad Titum 1.* Item varias contumelias intulerunt, quia spuerunt in faciem eius: *Isai. 50. Faciem meam non averti a conspuentibus in me*. Item *percutiebant caput eius*, tanquam stultus esset. Et qui sunt illi, qui caput Christi percutiunt. Caput Christi est Deus, ut habetur *1. Cor. 11.* Illi ergo caput Christi percutiunt, qui divinitatem Christi blasphemant. Per arundinem sacra Scriptura signatur. Tales errorem suum per sacram Scripturam confirmant. *Exeuntes autem invenerunt hominem* etc Post illusionem agitur de crucifixione: et circa hoc duo facit. Primo determinat de loco crucifixionis. Secundo de habitu, et de his quae in eo loco sunt acta. Et primo narrat quomodo Christus ductus est ad locum. Secundo quomodo crux est delata. Tertio quomodo pervenerunt ad passionem, *Et postquam illuserunt exeuntes* etc. scilicet chlamydem, quam ei induerant, Notate, quod illuditur in veste aliena, sed ducitur in propriis, per quod signatur, quod non erat ei proprium illudi, sed occidi; quia, ut habetur *ad Phil. 2. humiliavit semetipsum factus obediens usque ad mortem* etc. Ibi enim apparuit virtus: *Psal. 117. Dextera Domini fecit virtutem: Isai. 52. Quasi ovis ad occisionem ducetur* etc. *Exeuntes autem invenerunt* etc. Hic agitur de delatione crucis. Et per hoc signatur, quod noluit pati in civitate, sed extra. Et ratio assignatur *ad Hebr. ultim.* ubi dicitur, *Propter quod Iesus ut sanctificaret per suum sanguinem populum, extra portam passus est*. Competit etiam figurae, quia sicut habetur *Levitic. 16.* quod hircus, qui pro peccato debuit immolari, extra castra mittebatur, sic et Christus, qui erat hostia populi. Item ad nostram aedificationem, ut det nobis intelligere, quod exire debemus ad eum extra conversationem nostram: *Ad Hebr. ultim. Exeamus ergo ad eum extra castra improperium eius portantes* et caet. Item passus extra portam, ut virtus passionis non includeretur ad unam gentem: *Ioann. 11. Mortuus est, ut omnes gentes congregaret in unum. Hunc angariaverunt ut tolleret crucem*. Hic videtur discordia, quia *Io. 19.* habetur quod exivit baiulans sibi crucem Hic est quaedam solutio secundum Hieronymum quod primo portavit, sed post incedentes obviaverunt Simoni, et angariaverunt etc. Origenes dicit, quod e converso fuit, quod Simon primo portavit, et post Christus Et ratio est mystica, quare primo tulit crucem: unde *supra 16. Qui vult venire post me, abneget semetipsum, et tollat crucem suam, et sequatur me* etc. Et notandum, quod iste Simon extraneus erat: et signat gentilem populum, qui crucem Domini tulit: *1. Corint. 1. Verbum crucis pereuntibus quidem stultitia: his autem qui salvi fiunt, idest nobis, virtus Dei est*. Et Simon dicitur obediens: et gentilis populus obedivit: *Psal. 17. Populus, quem non cognovi, servivit mihi, in auditu auris obedivit mihi*. Et veniebat de villa. Villa latine, pagos dicitur graecae. Unde ille de villa venit, qui de paganismo venit. Convenit et quod dicit cyrenaeum, quod interpretatur haereditas pretii: *Psal. 2. Postula a me, et dabo tibi gentes haereditatem tuam*. Et quod dicit, quod coegerunt eum, signat illos, qui exterius crucem ferunt; interius autem coactae ferunt, quia

non propter Deum, sed propter mundum: *Ad Col. 5. Qui Christi sunt, carnem suam crucifixerunt cum vitiis et concupiscentiis.* Consequenter ponitur locus, *Et venerunt in locum quod dicitur Golgotha, quod est Calvariae locus.* Calvaria dicitur apud homines denudatum, sicut patet in caemeteriis. Unde dicitur in graeco κρανιος. Et dicunt aliqui, quod in illo loco sepultus fuit Adam. Hieronymus istud improbat, quia sepultus fuit in Ebron, ut habetur *in Iosue 14.* Et quare ibi passus est? Notandum quod in qualibet civitate est aliquis locus, ubi solent damnati cruciari. Unde ibi erat locus damnatorum. Tunc narratur quid actum est in sua crucifixione. Et ponitur potatio eius. Secundo crucifixio. Tertio alia, quae facta sunt. Et circa primum primo ponitur quid sit oblatum. Secundo quomodo se habuit ad oblatum. Dicit ergo, *Et dederunt ei vinum bibere cum felle mixtum.* Voluerunt quod omnes sensus eius paterentur: visus passus est per sputa et vigilias: auditus per blasphemias et verba irrisoria: tactus, quia flagellatus; ideo voluerunt quod et gustus pateretur. Et completum est, quod in *Ps. 68.* dicitur: *Et dederunt in escam meam fel, et in siti mea potaverunt me aceto:* et *Hier. 2. Quomodo conversa est in pravum vinea aliena?* Sed est quaestio: quia in *Mar. ca. 15.* habetur quod dederunt ei vinum myrrhatum. Dicendum quod myrrha amarissima est, et vinum felle mixtum est amarum. Sed consuetudo est omne amarum nominari sub specie fellis. Unde secundum veritatem vinum erat myrrhatum, sed tamen ad similitudinem fellis dicitur. Et per hoc significabatur, quod amaritudinem peccatorum nostrorum tulit. Postea ponitur quomodo se habuit, quia, *cum gustasset, noluit bibere.* Sed quid est quod dicit Marcus quod accepit, hic autem dicit quod gustavit. Potest dici, quod non accepit, nisi ad gustandum, et hoc signat, quia gustavit mortem: quia enim cito surrexit, vix visus est mortuus, quia fuit inter mortuos liber, *Psal. 87. Postquam autem crucifixerunt eum* etc. Sed potest quaeri quare magis ista morte voluit mori. Una ratio est ex parte crucifigentium, quia volebant quod per hoc infamaretur, secundum illud *Sap. 2. Morte turpissima condemnemus eum* etc. et haec est crucis. Item ex parte ordinationis Dei, quia Christus voluit esse noster magister, ut daret nobis exemplum patiendi mortem. Unde passus est mortem, ut per mortem liberaret nos, ut habetur *ad Hebr. 2.* Sed multi sunt qui bene volunt pati mortem, sed mortem abiectam refugiunt; ideo Dominus dedit exemplum ne quodlibet genus mortis refugerent. Item competebat redemptioni, quia ad satisfactionem pro peccato primi hominis. Sed primus homo peccavit in ligno; ideo Dominus in ligno pati voluit: *Sap. 14. Benedictum lignum, per quod fit iustitia.* Item Christus exaltandus erat per passionem, ideo exaltari voluit per passionem in cruce. Item volebat corda nostra trahere ad se: *Io. 12. Si exaltatus fuero a terra, omnia traham ad meipsum.* Item, ut corda nostra elevarentur. *Diviserunt sibi vestimenta eius.* Hic ponuntur quae facta sunt in contumeliam crucifixi. Et primo ponitur divisio vestimenti. Secundo superpositio tituli. Tertio associatio. Circa primum primo ponit factum. Secundo prophetiam. Dicit ergo, *Diviserunt.* Chrysostomus dicit, quod hoc factum fuit in magnum vituperium. Consuetudo erat, quod condemnatus non denudabatur, nisi vilissimus homo: ideo ut magnam contumeliam inferrent ei, denudaverunt ipsum, ut instruamur quod nos ab omni affectu actuum carnalium debemus nos denudare. Quomodo hoc factum sit, Matthaeus transit, sed Ioannes *19.* narrat quod quilibet miles accepit partem suam de sua veste, sed super tunica inconsutili miserunt sortem. Tunc ponitur prophetia, *Ut adimpleretur* etc. ly *ut* non ponitur causative, sed consecutive, quia Christo patiente, accidit impleri istud quod dictum erat, *Et sedentes servabant eum* etc. ut scilicet non sepeliretur: *Iob 19. Ipsi vero consideraverunt* etc. Tunc sequitur titulus: *Et imposuerunt super caput eius causam ipsius scriptam* etc. Et attendendum, quod illud quod ad ignominiam fecerunt, ex ordinatione cessit ad honorem eius. Unde imposuerunt causam ipsius, idest causam pro qua patiebatur: *Apoc. 18. Habetur scriptum, Rex regum, et Dominus Dominantium.* Quod, ergo dicit, *Rex Iudaeorum,* hoc pertinet ad honorem, quia futurus erat Rex super omnes gentes: *Psal. 2. Ego autem constitutus sum rex ab eo super Sion montem sanctum eius* etc. Tunc ponitur societas, *Tunc crucifixi sunt cum eo duo latrones.* Haec fuit societas, quia in medio duorum latronum ut malefactor: unde *Isa. 53. Et cum iniquis deputatus est.* Sed, *unus a dextris, alter a sinistris,* crucem accepit ut iudex: sicut enim in iudicio quidam a dextris, quidam a sinistris, sic hic. Unde per hoc signatur iudex vivorum et mortuorum: *Ad Phil. 2. Propter quod exaltavit illum Deus, et dedit illi nomen quod est super omne nomen, ut in nomine Iesu omne genuflectatur, caelestium, terrestrium, et infernorum* etc. *Iob 36. Causa tua quasi impii iudicata est, causam iudiciumque recipies.* Item per hoc quod unus a dextris, alius a sinistris, signatur quod pro omnibus Christus passus est; sed tamen aliqui credunt, aliqui non: *1. ad Cor. 1. Nos autem praedicamus Christum crucifixum, Iudaeis quidem scandalum, gentibus autem stultitiam.* Vel potest dici quod quidam crucem patiuntur propter Deum, et hi a dextris; quidam autem non propter Deum, sed propter mundum, et hi a sinistris. Tunc agitur de illusione crucifixi, *Praetereuntes autem* etc. Et primo agitur de ea quae a populo. Secundo de ea, quae a principibus. Tertio de illa, quae a latronibus. Circa primum primo describit blasphemos. Secundo blasphemias. Primo ergo describit quia, *praetereuntes,* idest praeter viam euntes: de talibus dicitur *Isa. 30. Declinate a me semitam, cesset a facie vestra sanctus Israel.* Item describuntur, quia *movebant capita:* et hoc faciebant ad delusionem. Per caput significatur ratio, per pedes affectus. Unde primo moverunt affectus ad malum, post movent capita, quia infatuantur in peccatis. In tribus irrident eum. Primo in verbis. Secundo de operibus quae fecit Tertio de dignitate quam sibi appropriavit De primo dicit, *Vah qui destruis templum* Dei etc. Vah est interiectio derisionis. Iam enim erat divulgatum, et non volebant credere; unde de his dicitur *Hier. 8. Apprehenderunt mendacium, et noluerunt reverti;* quasi diceret: Si vis reaedificare templum, reaedifica te. Sed non poterat reaedificare, nisi primo solveretur; ideo primo voluit quod solveretur, quia de templo corporis sui hoc dixerat. Deinde ex opere, *Salva teipsum;*

quasi dicerent, Salvasti alios, salva te. Sed non vere salvasti alios, nec poteris te salvare. Item ex dignitate, quia *si filius Dei es, descende nunc de cruce.* Haec conditionalis non est bona, immo potius, si filius Dei est, debet esse obediens Patri. *Ipse enim factus est obediens usque ad mortem, Phil. 2.* Item potius deberent dicere, si filius Dei es, ascende, et non descende: *Ioan. 3. Nemo ascendit ad coelum, nisi qui descendit de coelo, filius hominis qui est in caelo.* Utuntur eodem verbo, quo diabolus usus est tentans eum, *Si filius Dei es, mitte te deorsum:* non est enim filii Dei descendere: unde persuasione diaboli loquebantur volentes impedire passionem eius. Tunc sequitur de illusione principum, *Similiter et principes* etc. Unde non solum populus, sed principes illudebant ei. Aliquis non facit vim si a minimis condemnatur, sed derisionem maiorum tolerare non potest: naturaliter enim homo appetit honorari; honor autem fit in testimonium virtutis. Unde delusio fit propter opprobrium. Et describuntur isti ex auctoritate, quia principes. Item ex doctrina, quia scribae. Item ex vita, quia pharisaei, qui praeeminebant in vita: *Hiere. 5. Ibo ad optimates, et loquar eis: ipsi enim cognoverunt viam Domini, et iudicium Dei sui. Et ecce magis hi simul confregerunt iugum, ruperunt vincula* etc. Et tria dicunt. Primo improperant miracula quae fecit. Secundo regiam dignitatem. Tertio quod filium Dei se fecit. Quantum ad primum dicunt, *Alios salvos fecit* etc. Volebant dicere, Si alios salvos fecit, se poterit salvare. Sed se non potest: ergo nec alios salvos fecit. Sed nos e contrario debemus arguere. Alio salvos fecit, ergo se salvare potest. Sed se potuit salvare resurgendo: ergo et nos poterit salvare: *Ad Hebr. 5. Factus est omnibus obtemperantibus sibi causa salutis aeternae.* Unde isti non intendebant nisi salutem temporalem; Christus autem voluit ostendere quod salus aeterna praeponenda est; unde dicunt, *Si rex Israel est* etc. Hic improperant regiam dignitatem, et faciunt falsam promissionem, et faciunt malam consequentiam, quia si rex Israel est, non debet descendere, quia per crucem debet ascendere: *Psalm. 95. Dominus regnavit a ligno,* et *in Isa. 6. Factus est principatus,* idest crux, *super humerum eius.* Item fecit quod maius est, quia surrexit de sepulcro, et tamen non crediderunt, unde mendaces erant: *Hier. 25. Nolite audire verba prophetarum, qui prophetant vobis, et decipiunt vos:* et sequitur, *Visionem enim cordis sui loquuntur vobis.* Item improperant, quod dixit se filium Dei, *Confidit in Deo, liberet eum si vult? Isa. 21. Speravit in Domino, recipiat eum, salvum faciat eum, quoniam vult eum.* Poterat liberare si vellet, sed nolebat, quia volebat eum ad tempus morti exponere, ut nobis salutem procuraret, et sibi honorem. Unde impletum fuit quod dicitur *in Hierem. cap. 15. Omnes maledicunt mihi. Idipsum autem et latrones* etc. Sed quid est quod dicitur hic quod ambo improperant ei? In Luca autem *c. 23.* quod unus solus? Solvit Augustinus quod aliquando consuetudo est in Scriptura, quod plurale ponitur pro singulari, ut *in Dan. Obturaverunt ora leonum,* idest obturavit, scilicet Daniel: et est loquendi modus, sicut dicitur, isti rustici mihi sunt infesti, etiam si unus solus sic infestat eum. Sic Matthaeus loquitur. Vel aliter secundum Hieronymum, quod a principio ambo improperaverunt ei; sed unus videns miracula quae faciebat, poenituit. Et hoc, ut dicit Chrysostomus, divina dispensatione factum est. Unde significantur illi, qui post multa scelera ad Christum revertuntur. *A sexta autem hora tenebrae factae sunt* etc. Supra narravit Evangelista quomodo Dominus passus est in cruce; hic quomodo operatus est magnifica. Et primo ponit quae operatus est ante mortem. Secundo, quae post mortem, ibi, *Iesus autem* etc. Circa primum duo facit. Primo narrat obtenebrationem accidentem. Secundo clamorem, ibi, *Et circa horam* etc. Dicit ergo, *A sexta hora* etc. Sicut narrat Origenes, Gentiles audientes Evangelistam hoc narrantem pro miraculo, deridebant eum, et dicebant hoc factum fuisse naturaliter; ideo credebant, quod ut ignorans diceret, cum sol naturaliter pateretur. Sed non fuit haec eclypsis naturalis, sed miraculosa. Sed si vultis videre, audite quod Dionysius dicit, qui erat vigintiquinque annorum, et studebat in astris in civitate Helyopoli: et dum viderent, admirati sunt ipse, et Apollonius, et videbatur eis, quod non erat naturalis, et consideraverunt quatuor miracula. Primum ex tempore, quia cum esset dies qua pascha debebat fieri, luna erat quintadecima, ubi luna est in oppositione ad solem; sed naturalis eclypsis fit ex coniunctione lunae ad solem. Secundum miraculum fuit, quod quando sol in occidente est, luna debet esse in oriente; sed hic mutatus est cursus lunae. Item tertium signum est, quod semper obscuratio incipit a parte occidentis, quia omnes planetae habent duplicem motum, proprium, et communem: luna quoad proprium motum velocior est, et cum venit ad corpus solis venit, ab occidente; sed sic non fuit hic, quia ab oriente venit. Quartum miraculum fuit, quod ab eadem parte incipit obscuratio, et redit illuminatio; sed hoc tunc non fuit, quia illam partem, quam primo occupavit, ultimo divisit, quia luna ab oriente venit usque ad corpus solis, et tunc retrocessit, unde illa pars primo fuit illuminata. Et ideo ista considerans, in adventu Pauli se convertit, et post convertit socium suum. Quintum miraculum, quod est maius, ut dicit, est, quod quando naturalis eclypsis est, parum durat: non enim sol patitur, sed fit obscuratio per interpositionem lunae, sed corpus lunae non est maius quam solis, ideo moram non habet; sed istud duravit tribus horis, ideo magnum fuit miraculum. Sed quaerit Origenes, si istud fuit ita magnum miraculum, quare aliquis astrologorum non descripsit. Respondit, et dixit quod ista obscuratio non fuit universalis, sed circa terram Iudaeae. Vel quod dicitur quod super universam terram, scilicet Iudaeam, similis modus loquendi est, cum gens, aut regnum etc. intelligendum enim de illa gente, sic et hic. Chrysostomus vero dicit, quod intelligitur super universam terram, idest super totum mundum, quia moriebatur pro universo mundo, ideo voluit per signum passionis omnibus innotescere. Sed Dionysius dicit, quod erat in Aegypto, et ipse vidit, et sic poterat intelligere quod durabat usque in Asia, unde magis ei credendum. Narrat quidam Astronomus de quadam eclypsi, quae facta fuit tempore Tyberii, sed non dicit quando, vel quantum duravit, vel quomodo. Tamen potest dici, quod quia tunc non erat tempus eclypsis, non perpenderunt mo-

dum. Unde aliqui dixerunt, quod nubes multae interpositae fuerunt inter nos et solem. Aliqui autem dixerunt, quod sol retraxit radios suos: unde *Amos 8. Occidit eis sol in meridie.* Sed est quaestio, quia hic dicitur quod crucifixus est hora sexta, Marcus vero dicit hora tertia, *Marci 15.* Dicendum quod Matthaeus historiam narrat, quod crucifixus est hora sexta, et mortuus est hora nona: et hoc mysterio competit, quia sol in meridie est in medio coeli; ideo competit Filio Dei, qui est verus sol: *Malach. 4. Vobis timentibus nomen Dei orietur sol iustitiae.* Item competit transgressioni primi hominis, quia Adam post meridiem peccavit, *Gen. 3.* ideo Christus satisfacere voluit illa hora. Quare ergo dicit Marcus quod hora tertia? Dicendum quod crucifixus fuit hora tertia lingua Iudaeorum, sed hora sexta manibus militum. Item tribus horis fuerunt tenebrae, et fuit figuratum per id quod scribitur *Exo. 12.* quod Moyses tribus horis extendit manus suas in caelum, et factae sunt tenebrae tribus diebus etc. sic Christus in cruce expandit manus suas, et factae sunt tenebrae tribus horis ad significandum quod privati erant lumine trinitatis. *Et circa horam nonam* etc. Hic ponit clamorem Christi. Et primo ponitur clamor. Secundo effectus, ibi, *Quidam autem de illic stantibus* etc. Dicit ergo, *Et circa horam nonam* etc. Secundum Origenem Christus voce magna clamat, et signat multitudinem mysteriorum: *Isa. 6. Quod Seraphin clamabant alter ad alterum* etc. Unde qui vult hoc intelligere, quod taedio mortis clamavit, non intellexit mysterium; ideo non sic intelligendum est, sed quia voluit dare intelligere se aequalem Patri lingua hebraea dixit, *Heli Heli* etc. Item, quia voluit signare, quod praenuntiata est a prophetis, ideo dixit illum *Psal. 12. Deus meus, Deus meus respice in me* etc. Unde dicit Hieronymus quod impii sunt qui aliter psalmum illum exponere volunt quam de passione Christi. Notate, quod quidam male intellexerunt. Unde debetis scire, quod fuerunt duae haereses. Una, quae Christo non posuit Verbum unitum, sed Verbum fuit loco animae, et hoc posuit Arius. Alii vero, quod Verbum non fuit unitum naturaliter, sed per gratiam, sicut in aliquo iusto, ut in prophetis, et sic Nestorius, unde exponebant, *Deus Deus* etc. dicunt, quod hoc dicebat Verbum Dei, et vocat eum Deum, quia creatura sua est, et conqueritur, quod hoc Verbum fecit sibi uniri, et post dereliquit eum. Sed haec est expositio impia, quia semper cum eo est; unde divinitas non dimisit carnem, nec animam: unde *in Ioan. Qui me misit, mecum est.* Quid ergo? Dicendum, quod ex ipso modo loquendi manifestum est, quod de Christo debebat intelligi: dicitur enim de eo *Ioan. ult. Ascendo ad patrem meum, et patrem vestrum, Deum meum, et Deum vestrum.* Patrem nominat, eo quod Deus est; Deum nominat, eo quod homo est: ideo cum dicit, *Deus meus, Deus meus* etc. manifestum est, quod secundum quod est homo, loquitur: ideo ingeminat, ut magnitudinem affectus humani designet. Et quod dicitur, *dereliquisti me*, dicitur per similitudinem, quia quod habemus, a Deo habemus. Unde sicut cum aliquis alicui malo exponitur, dicitur derelictus, sic quando Dominus dereliquit hominem cadere in malum poenae, vel culpae, dicitur derelictus; ideo Christus dicitur derelictus non quantum ad unionem, nec quantum ad gratiam, sed quantum ad passionem: *Isa. 54. Ad punctum dereliqui te.* Et dicit, *ut quid*, non quasi ex taedio, sed potest designare passionem ad Iudaeos, unde non dixit, nisi postquam tenebrae essent. Unde vult dicere: Quare voluisti ut passioni traderer, et ibi obtenebrarentur? Item signat admirationem; unde admirabilis est Dei charitas. *Commendat Deus charitatem suam in nobis, quoniam cum adhuc peccatores essemus, secundum tempus Christus pro nobis mortuus est, ad Rom. 5.* Tunc sequitur effectus, *Quidam autem illic stantes* etc. Et primo ponitur effectus communis in omnibus. Secundo in uno eorum, ibi, *Et continuo* etc. Dicit ergo, *Quidam autem* etc. *Heliam vocat iste* etc. Qui fuerunt isti? Credit Hieronymus quod isti fuerunt milites, qui nescierunt linguam hebraeam, et propter hoc credebant quod Heliam vocaret, quia Helias multum erat famosus, quia raptus fuit in caelum, ut habetur *4. Reg. 3.* Vel potest dici quod illi fuerunt Iudaei, et volunt per hoc ostendere quod Christus est homo, et non Deus, qui auxilium alterius petit. Tunc ostenditur effectus in uno. Et primo dicitur quid ipse fecerit. Secundo, quid alii. Dicit ergo, *Unus autem* etc. Quare hoc fecerit, non dicitur hic, sed *in Ioan. 19.* quia Christus videns omnia consummata dixit, *Sitio*: ideo iste volens ei satisfacere, dedit ei potum damnatorum; unde impletum est quod *in Psal. 58.* dicitur: *Et dederunt in escam meam fel, et in siti mea potaverunt me aceto.* Notandum quod erat vinum myrrhatum, sed dictum est fel et acetum, quia habebat amaritudinem. Mystice per vinum myrrhatum significantur illi, qui nihil habent de fide. Vel per acetum, quod fit per corruptionem vini, signatur corruptio humanae naturae. Istam autem amaritudinem Christus potavit. Vel per acetum malitia Iudaeorum signatur. Et ponitur in spongia, quae cavernosa est, et signat cautelas et versutias Iudaeorum. Sed imponunt calamo. Per calamum sacra Scriptura signatur, unde suam malitiam per Scripturam confirmare volunt Et potest esse quod iste ex compassione movebatur; unde volebat iste facere ei auxilium, alii autem nolebant, ideo dicebant, *Sine, videamus* et caet. *Iesus autem iterum* et caet. Hic agitur de his, quae post mortem acta sunt. Et primo ponitur mors Christi. Secundo, quae acta sunt. Tertio effectus. Secunda, ibi, *Et ecce velum.* Tertia, ibi, *Centurio autem* etc. Circa primum tangitur mors, et modus mortis. Causa mortis triplex assignatur, una causa fuit, ut ostenderet quantum nos amavit: Augustinus: *Nulla maior est ratio amoris quam praevenire amando: Ro. 5. Commendat Deus charitatem suam in nobis, quoniam cum peccatores essemus, Christus pro nobis mortuus est.* Item, ut doceret nos contemnere mortem. Per mortem destruxit omnia peccata. Item, ut poenam peccati Adae tolleret, ut scilicet liberaret a peccato Adae. Dictum enim fuit ei *Gen. 2. Quacunque hora comederitis, moriemini*: ab hac morte nos liberavit. Item, quia diabolus, qui est auctor mortis, invaserat eum, qui non meruerat, ideo potestatem in aliis amisit; ideo animam suam morti tradidit, ut nostras liberaret. Item designatur conditio mortis, *Et clamans voce magna emisit spiritum.* Quidam dixerunt quod divinitas mortua fuerat; sed hoc

est falsum, quia vita non potest mori, sed Deus non solum est vivens, sed etiam vita. Aliqui dixerunt animam mori cum corpore: quod esse non potest, quia non posset apprehendere immortalitatem. Item notandum quod omnes moriuntur ex necessitate; Christus autem propria voluntate. Unde non dicit, est mortuus, sed *emisit*, quia ex voluntate, et hoc signat potestatem, sicut alibi dicitur *Ioan. 10. Potestatem habeo ponendi animam meam, et potestatem habeo iterum sumendi eam.* Et voluit mori cum magna voce, ad significandum quod ex potestate, et non necessitate moriebatur: unde animam suam posuit cum voluit, et accepit cum voluit. Unde facilius fuit Christo ponere animam, et recipere, quam alicui dormire, et excitari. Sed quare imputatum est eis? quia fecerunt, quod in eis fuit *Et ecce velum templi scissum est* etc. In parte ista agitur de effectu. Primo agitur de his, quae circa templum facta sunt. Secundo de his, quae in elementis. Tertio de his, quae in hominibus. Et videndum, quod Matthaeus alio ordine narrat, quam Lucas. Dicit Augustinus quod Matthaeus narrat ordinem historiae: et hoc patet, quia dicit, *Et ecce velum templi* etc. in Luca autem nihil tale habetur. Et notandum quod in templo duplex velum erat, sicut in tabernaculo, quia erat velum intra sancta sanctorum, et erat velum aliud, quod non erat in sanctis: et ista duo duplicem velationem signabant, quia velum interius significabat velationem mysteriorum caelestium, quae nobis revelabantur: tunc enim similes ei erimus, cum apparuerit gloria sua; aliud, quod exterius erat, significabat velationem mysteriorum, quae ad ecclesiam pertinent. Unde istud exterius fuit scissum, alterum non, ad signandum quod mysteria manifestabantur per mortem Christi, quae ad ecclesiam pertinent; sed aliud non fuit divisum, quia secreta caelestia adhuc remanent velata; unde Apostolus *2. Cor. 3. Cum autem Israel conversus fuerit ad Deum, amovebitur velamen.* Unde per passionem omnia mysteria, quae in lege et prophetis scripta sunt, aperta fuerunt, ut habetur *Luc. ult. Incipiens a Moyse et omnibus prophetis, interpretabatur illis in omnibus Scripturis, quae de ipso erant.* Vel significabant dispersionem populi Iudaeorum Et quia gloria eorum erat in velo, quod in passione Domini scissum est, significabatur, quod tota gloria dividebatur ab eis. *Et terra mota est, et petrae scissae sunt* etc. Supra positum est miraculum, quod factum est circa sacra templi; hic ponit miraculum, quod factum est circa elementa. Et ista convenientia invenitur primo quantum ad virtutem passionis. Secunda quantum ad effectum salutis. Tertio quantum ad iudiciariam potestatem, quam Christus patienda meruit. Convenit quod terra mota est etc. quia non potest praesentiam tantae maiestatis sine tremore sustinere; unde *in Psal. 103. Qui respicit terram, et facit eam tremere. Et petrae scissae sunt.* Per quod signatum est, quod nulla virtus potest ei resistere: *3. Reg. 19. Transit Dominus subvertens montes, et conterens petras. Et monumenta aperta sunt.* Monumenta sunt claustra corporum mortuorum. Unde signatur, quod vincula mortis disrumpit: *Osee 13. Ero mors tua o mors, morsus tuus ero inferne* et caet. Item *1. ad Corinth. 5. Absorpta est mors in victoria.* Item convenit quantum ad effectum, *Commovisti terram, et conturbasti eam, sana contritiones eius, quia commota est, Psal. 59* Item petrae sciduntur, quando duritia cordium ad compassionem movetur: *Hier. 23. Verba mea*, scilicet passionis, *quasi ignis, et quasi malleus conterens petras.* Item quod monumenta aperta sunt, signat, quod mortui in peccatis debent resurgere: *Eph. 5. Surge qui dormis, et exurge ex mortuis.* Item convenit venienti ad iudicium, quia ipso veniente, terra movebitur: *Aggaei 2. Adhuc unum modicum est, et ego movebo caelum et terram.* Item petrae scinduntur, quia omnis altitudo virorum deprimetur. Item monumenta aperiuntur, quia mortui venient ad iudicium: *Ioan. 5. Venit hora in qua omnes, qui in monumentis sunt, audient vocem Filii Dei* etc. Consequenter tangitur miraculum in hominibus. Et primo tangit resurrectionem. Secundo manifestationem. Dicit ergo, *Et multa corpora* etc. De istis solet esse quaestio, utrum resurrexerint iterum morituri, vel non morituri. Constat aliquos resurrexisse, ut post morerentur, ut Lazarus. Sed de istis potest dici, quod surrexerunt non iterum morituri, quia surrexerunt ad manifestationem resurrectionis Christi. Certum autem est, quod Christus resurgens ex mortuis, iam non moritur. Item si surrexissent, non esset eis beneficium exhibitum, sed potius detrimentum; ideo surrexerunt tanquam intraturi cum Christo in coelum. *Et exeuntes de monumentis* etc. Et notandum quod licet istud dictum sit factum in morte Christi, tamen intelligendum est per anticipationem esse dictum, quia post resurrectionem actum est; quia *Christus primogenitus mortuorum, Apoc. 1. Et venerunt in sanctam civitatem*, non quod modo esset sancta, sed quia ante fuerat: *Isa. 1. Quomodo facta est meretrix civitas fidelis, plena iudicii?* Vel dicitur sancta, quia sancta ibi tractabantur. Vel secundum Hieronymum in sanctam civitatem, scilicet caelestem, quia cum Christo venerunt in gloriam, et apparuerunt multis. Sicut enim Christus potestatem habet se manifestandi, quibus vult, sic intelligendum de corporibus glorificatis. *Centurio autem* etc. Hic agitur de effectu miraculorum. Et primo in gentibus. Secundo in mulieribus, ibi, *Erant autem.* Circa primum tria facit. Primo ponitur diligens consideratio. Secundo timor. Tertio vera confessio fidei proveniens ex timore. Dicit ergo, *Centurio* etc. In Luca dicitur, quod iste territus fuit ex hoc, quod Christus clamans expiravit; hic autem dicitur, quod viso terraemotu. Et dicit Augustinus quod non esset facile solvere, nisi diceret, *et his quae fiebant.* Iste autem signabat gentilem populum, qui salubri timore confessi sunt Dominum; unde *Osee 2. Dicam non populo meo, populus meus es tu.* Et ipse dicet, *Deus meus es tu: vocabo gentem meam, non gentem meam* etc. *Isa. 26. A facie tua Domine concepimus, et peperimus spiritum salutis* etc. Deinde ponitur vera confessio, ibi, *Vere filius Dei erat iste.* In hoc confunditur Arius, qui eum existentem in caelum non confitetur esse vere Filium Dei, quem Centurio in morte confitetur: *1. Ioan. 5. Hic est vere filius Dei, et vita aeterna.* Sequitur devotio mulierum, *Erant autem ibi mulieres multae* etc. Et primo describuntur quoad praeterita, et quoad praesentia. In quo considerandum, quod populis recedentibus, mulieres adhaeserunt, ita quod impletum est quod dicitur *Isa. 50. Non remansit vir*

mecum. Sed considerandum, quod hic dicitur, quod steterunt a longe. Ioannes *19*. dicit, quod stabaot iuxta crucem etc. Augustinus dicit, quod potest dici, quod aliae mulieres esseet quae prope, et quae longe, nisl diceretur utrobique, quod Maria Magdalene erat una. Ideo aliter dicendum, quod sicut multum, ot paucum dicuntur relative, sic prope, ot longe: et sicut idem potest dici multum, et paucum respectu diversorum, sic prope, et longe. Sic consideraedem, quod Centurio et Gentiles iuxta crucem erant, sed mulieres post eos, turbae vero magis a longe. Unde secundum diversam comparationem erant a longo et prope: longe comparando ad Centurionem et Gentiles; prope comparando ad turbas. Vel potest dici, quod primo steterunt prope; sed cum emisit spiritum, steterunt a longe. Item notate, quod dicit quod *secutae erant eum a Galilaea ministrantes ei*. Ipse enim, cui angeli ministrabaet, permisit et miaistraretur ei a mulieribus. In hoc dedit documentum Apostolis sequentibus, quod reciperent temporalia ab his, quibus ministrarent spiritualia. Et haec erat consuetudo antiquites, quod doctores recipiebant necessaria a bonis, quos dicebaet. Sed Paulus, quia gentibus praedicabat, inter quos non erat haec coesuetudo, ne videretur, quod pro pecunia praedicaret, recipere nolebat. *Inter quas erat Maria Magdalene, et Maria Iacobi* etc. Ex isto verbo Elvidius assumpsit occasionem erroris, qui dixit Iesum esse natum ex semine Ioseph. Ad hoc dicit Hieronymus quod duo fuerunt Iacobi: maior, qui dicitur frater Ioaneis, et minor, qui fuit filius Alphaei, cuius mater erat mater etiam Ioseph. Unde illa, quae fuit mater Iacobi minoris, quia statim additur, *Et mater filiorum Zebedaei*. Sed quid est, quod dicitur, *Maria Cleophae, et Maria Alphaei?* Solvit Hieronymus quod potuit esse, quod illa Maria habuit virum, qui fuit bieomius, unde vocabatur Cleophas et Alphaeus. Vel potest dici, quod primo Cleophae nupsit, quod mortuo illo nupsit Alphaeo. Vel potest dici, quod Cleophas fuit pater, et mater fuit vocata Salome, quia Maria dicit et Salome: unde Salome est nomen mulieris. Unde patet error Magistri in glossa super secundo capitelo ad Galatas, quod fuit nomae viri. Et Magistri ie historia, quia ie Graeco habetur Salome, quae est terminatio foeminea, quae nullo modo ievenitur ie masculino. *Cum sero autem factum esset* etc. In parte ista agitur de sepultura. Secundo de veeoratione. Tortio de custodia. Secunda, ibi, *Accepto corpore involvit* etc. Tertia, ibi, *Altera autem die* etc. Circa primum primo coeditio ponitur sepelientis. Secundo eius petitio. Conditiones ponuntur quatuor; unde *Cum sero factum esset*, qeia oportebat, quod removeretur, ut non in sabbato remaneret. *Venit quidam homo* etc. et describitur ex facultate, quia dives: *Eccl. 31. Beatus dives, qui inventus est sine macula, et qui post aurum non abiit, nec speravit in pecuniae thesauris*. Sed quare dicit eum divitem? Dicendum quod hoc non dicit propter eius laudem, vel iactaetiam, sed ad hoc, quod potuit impetrare a Pilato, quod non potuisset unus pauper. Item describitur a patria, quia ab Arimathaea, quod idem est, quod Ramatha, quae fuit Samuelis: et signat excelsum, et iste excelsus fuit. Item ex nomiee, quia Ioseph, qui accrescens signatur. Item ex religione, quia, *et ipse discipulus erat Iesu*, quia ex fide non exciderat: *Ioan. 8. Si vos manseritis in sermone meo, vere discipuli mei eritis*. Tunc agitur do impetratione. Et primo ponitur petitio. Secundo impetratio, *Et accessit* etc. Et commendatur, quia accessit. Sequitur impetratio, *Tunc Pilatus* etc. Sequitur de sepultura, *Et accepto corpore Ioseph involvit* etc. Et agitur de cultu, ot sepultura. De cultu fuit simplex cultus, quia simplici sindone. Et ideo secundum Hieronymum vituperatur cultus nimius sepulturae. Per istam sindonam secundem mysterium tria signatur. Primo signatur caro Christi munda: fit enim de lino, quod per multam pressuram dealbatur: sic caro Christi per multam pressuram ad caedorem resurrectionis pervenit: *Lucae ult. Sic oportuit Christum pati* et caet. Vel signat Ecclesiam non habentem maculam neque rugam: et hoc signatur per istud lioteum, quod ex diversis filis est contextum. Item sigeatur munda conscientia, ubi Christus quiescit. *Et posuit eum* etc. Et quatuor dicit de isto moeumento. Primo quod erat suum. Et satis conveniebat, quod qui pro peccatis aliorum mortuus erat, quod in monumento aliorum sepeliretur. Item dicit, *novo*, quia si alia corpora posita fuissent, nesciretur quis surrexisset. Item dicit quod in petra, noe in monemento ex diversis lapidibus constructo, ut omnis calumeia amoveretur. Sed quare non sub terra? Ratio fuit ne crederetur, quod discipuli per cavernas terrae extraxissent eum. Item dicit, quod advolvit saxum magnum. Et ideo quia magnum, non poterat a paucis revolvi, et maxime cum essent ibi custodes. Tunc sequitur devotio mulierum. Unde mulieres, quae ardentius amabant, secutae sunt eum usque ad sepulcrum; unde dicitur, *Erat ibi Maria Magdalene, et altera Maria:* et non nominatur Maria Zebedaei, quae non erat ibi, quia non ita ardenter amabat. *Altera autem die* et caet. Hic agitur de custodia sepulcri: et tria facit. Primo ponitur petitio. Secundo concessio. Tertio executio. Circa primum ponitur tempus, et causa, et petitio, et periculum imminens. Tempus, *Altera autem die* etc. Parasceve praeparatio dicitur. Unde Iudaei, quia in sabbato nihil agebant, praeparabant in praecedenti die, et ideo Parasceve; unde quamvis aliquid solemnitatis haberent, tamen maioris observationis erat sabbatum, unde nihil ie sabbato praeparabaet ex praecepto *Exod. 16.* ubi praecepit Domieus, quod die veneris colligereet de maena ad duos dies. *Tunc convenerunt principes sacerdotum*, unde multum intenti eraet ipsum persequi, quia non sufficit persequi usque ad mortem, sed etiam post mortem; unde voluerunt impedire resurrectionem. Sed quare convenerunt? Sequitur causa, *Domine recordati sumus, quod seductor ille*. Seductorem vocaet illum; unde *Ioan. 7.* dicitur, quod quidam ex eis dicebant, quia bonus est: alii autem non, sed seducit turbas. *Post tres dies resurgam*. Istud habebant ex hoc, quod dixerat *supra cap. 12*, quod *sicut Ionas fuit in ventre ceti tribus diebus, et tribus noctibus, sic erit filius hominis in corde terrae tribus diebus, et tribus noctibus*. Et ponitur pars pro toto, sicut supra expositum est. Item ponitur petitio, *Iube ergo custodiri sepulcrum*. Ipsum studium Iudaeorum prodest nobis ad certitudinem. Unde quanto magis nocere inteedebaet, tanto magis proficiebant ad salutem credentium:

Iob 6. Apprehendit sapientes in astutia eorum: quia quod intendunt, Dominus in aliud convertit. Deinde ponitur intentio petitionis, *Ne forte discipuli eius veniant, et furentur eum, et dicant plebi, Resurrexit a mortuis:* et in hoc prophetaverunt, ideo magis peccaverunt, quia mirabilia viderunt, et tamen non crediderunt posse resurgere. Sequitur concessio, *Ait illis Pilatus, Habetis custodiam,* idest habeatis custodiam, quasi dicens: In vobis est, ut custodiatis eum. Sequitur executio, *Illi autem abeuntes munierunt sepulcrum signantes lapidem* etc. Unde non sufficit, quod custodes ponerent, sed etiam sigillaverunt. Nec sufficit eis quod milites hoc facerent, sed etiam ipsimet sigillaverunt: *Ps. 21. Consilium malignantium obsedit me.*

a CAP. XXVIII.

Vespere autem sabbati, quae lucescit in prima sabbati, venit Maria Magdalene, et altera Maria videre sepulcrum, et ecce terraemotus factus est magnus. Angelus enim Domini descendit de coelo, et accedens revolvit lapidem, et sedebat super eum. Erat autem aspectus eius sicut fulgur, et vestimentum eius sicut nix. Prae timore autem eius exterriti sunt custodes, et facti sunt velut mortui. Respondens autem angelus dixit mulieribus, Nolite timere vos. Scio enim quod Iesum, qui crucifixus est, quaeritis. Non est hic: surrexit enim, sicut dixit. Venite, et videte locum ubi positus erat Dominus. Et cito euntes dicite discipulis eius, quia surrexit, et ecce praecedet vos in Galilaeam. Ibi eum videbitis, ecce praedixi vobis. Et exierunt cito de monumento cum timore et gaudio magno, currentes nuntiare discipulis eius. Et ecce Iesus occurrit illis dicens: Avete. Illae autem accesserunt, et tenuerunt pedes eius, et adoraverunt eum. Tunc ait illis Iesus: Nolite timere. Ite, nuntiate fratribus meis, ut eant in Galilaeam, ibi me videbunt. Quae cum abiissent, ecce quidam de custodibus venerunt in civitatem, et nuntiaverunt principibus sacerdotum omnia, quae facta fuerant. Et congregati cum senioribus, concilio accepto, pecuniam copiosam dederunt militibus dicentes: Dicite, quia discipuli eius nocte venerunt, et furati sunt eum nobis dormientibus: et si hoc auditum fuerit a praeside, nos suadebimus ei, et securos vos faciemus. At illi accepta pecunia, fecerunt sicut erant edocti. Et divulgatum est verbum istud apud Iudaeos usque in hodiernum diem. Undecim autem discipuli abierunt in Galilaeam in montem, ubi constituerat illis Iesus. Et videntes eum adoraverunt: quidam autem dubitaverunt. Et accedens Iesus, locutus est eis dicens: Data est mihi omnis potestas in coelo et in terra. Euntes ergo docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti, docentes eos servare omnia quaecunque mandavi vobis. Et ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem saeculi.

a CAP. XXVIII.

Postquam complevit sacramenta dominicae passionis, agit Evangelista de triumpho dominicae resurrectionis: et dividitur. Quia primo ostenditur, quomodo discipuli cognoverunt Christi resurrectionem per auditum. Secundo, quomodo per visum, ut per auditum et visum fiat testificatio certa. Circa primum primo ponitur quomodo per auditum a mulieribus. Secundo quomodo a custodibus. Secunda, ibi, *Quae cum audissent* et caet. Circa primum duo facit. Primo dicit, quomodo mulieres cognoverunt per angelum. Secundo per Christi visionem, ibi, *Et exierunt* etc. Circa primum tria. Primo ponuntur personae, quibus facta fuit revelatio. Secundo angelus revelans. Tertio revelatio. Secunda, ibi, *Et ecce terraemotus* etc. Tertia, ibi, *Respondens autem* etc. Circa primum tria facit. Primo designat tempus. Secundo persona. Tertio studium. Tempus. *Vespere autem Sabbati*. Et circa hoc duplex est dubitatio. Prima de hoc quod dicit, *vespere*. Secunda, de hoc quod dicit *lucescit*. Circa primum est dubitatio, quia videtur contrariari Matthaeus, et Ioannes, quia Ioannes dicit, quod *adhuc tenebrae erant*. Quid ergo dicit hic? *Vespere autem* etc. Hic est triplex solutio. Prima Hieronymi quod venerunt vespere et mane. Et quod hic dicit, *vespere*, ille quidem mane, non est dissonantia, sed sedulitas sanctarum mulierum. Beda solvit sic, quod incoeperunt venire in vespere, sed pervenerunt in mane. Sed nunquid erat tantum spatium? Dicit quod non; sed tunc dicitur aliquis facere, quando praeparat se ad faciendum: et hoc habetur in Luca, quod videntes monumentum etc. In parasceve emerunt aromata, et in sabbato quieverunt, et in vespere paraverunt se ad eundum. Tertia solutio est Augustini, qui dicit, quod modus consuetus sacrae Scripturae est quod sumitur pars pro toto. Unde intelligitur vespere pro tota nocte sabbati; unde, *Vespere autem sabbati*, idest quae post sabbatum, unde vespere, quae est initium primae sabbati. Simile habetur *Genes. 1.* in commemoratione operum Dei, *Et factum est vespere, et mane* etc. Unde venerunt vespere, quia in ultima parte noctis. Et haec est quae lucescit etc. Vespere non lucescit, quia vespere tenebrescit. Unde venerunt quando lucescit, idest in prima hora diei. Notate quod Iudaei omnes ferias incipiunt a sabbato. Unde prima sabbati dicitur dies Dominica. Et si quaeras ab Augustino, quare Marcus utitur tali modo loquendi? Dicit quod vespere paraverunt aromata, et mane venerunt; unde redit in idem quod Beda dicit. Sed secundum Hieronymum quomodo intelligendum, quod dicit, *quae lucescit?* quia vespere tenebrescit. Sciendum quod Iudaeis dies incipit esse a vespere. Et ratio est, quia a luna observabant dies; luna autem incipit lucere a sero, ideo illa dies incipit a vespere, sed lucescit in prima sabbati. Similis modus loquendi *Lucae ult. Erat autem parasceve* etc. Et iste modus loquendi mysterio competit, primo ad solemnitatem dominicae resurrectionis, quia

nox illa fuit lucida : *Psalm. 138. Et nox sicut dies illuminabitur.* Item competit humanae restaurationi, quae facta est per Christum : In primo enim homine fuit processus a die in noctem, scilicet peccati, et mutatus est status, scilicet a nocte in diem : *Ad Ephes. 5. Eratis aliquando tenebrae, nunc autem lux in Domino.* Item signatur, quod quicquid erat tenebrosum in lege, et prophetis, totum per resurrectionem Christi lucescit. *Tenebrosa aqua in nubibus aeris, Psalm. 17.* Hoc autem in resurrectione illuminatur, ut habetur *Lucae ult. Incipiens a Moyse et omnibus prophetis interpretabatur illis in omnibus Scripturis quae de ipso erant.* Consequenter agit de personis, *Venit Maria Magdalene, et altera Maria.* Et intelligitur mater Iacobi, Marcus addit tertiam, et Salome: unde Salome est nomen mulieris. Sed non fuit sine mysterio, quod duae eiusdem nominis venerunt. Unde mulieri primo voluit apparere, quia in hoc quodammodo reparatur sexus muliebris : quia sicut mulier primo in loco vitae prius audivit mortem, sic in loco mortis per ordinationem divinam primo vidit vitam: *Eccl. 25. A muliere initium peccati factum est.* Item eiusdem nominis, quia per has unitas signatur ecclesiae: primo enim una fuit ex gentibus, una ex Iudaeis, sed modo omnes sunt una Ecclesia : *Cant. 6. Una est columba mea.* Item vocantur Maria : sicut enim de utero clauso Maria suscepit puerum, sic istae exeuntem de tumulo clauso meruerunt videre eum. Unde istae venerunt videre sepulcrum; et in hoc signatur devotio earum, quia non poterant satiari, cum non possent eum videre, volebant saltem videre sepulcrum. *Ubi est thesaurus tuus, ibi et cor tuum est, supra 6* *Et ecce terraemotus* et caet. Hic agitur de angelo revelante. Et primo tangitur adventus angeli. Secundo opus eius. Tertio dispositio. Quarto effectus. Secunda, ibi, *Et accedens* et caet Tertia, ibi, *Et sedebat* etc Quarta, ibi, *Prae timore autem* et caet. Et circa primum primo praesignatur adventus. Secundo tangitur adventus causa, ibi, *Angelus autem* et caet. Dicit ergo, *Et ecce terraemotus* et caet. Hoc congruebat, et habet causam literalem. Una ratio secundum Chrysostomum, quia istae de nocte venerant, et ideo esse potuit, quod dormierunt; ideo ut excitarentur, factus est terraemotus ad excitandas illas. Hieronymus dicit quod aliquid tactum erat de humanitate, ideo debebat aliquid tangi de divinitate; ideo cum agitur de sepulcro quod erat humanitatis, fit terraemotus, ut signaretur quod talis mortuus non poterat teneri sub terra. *Fuit enim inter mortuos liber, Psalm.* 87. Mystice bis factus est terraemotus, ut per unum significetur motus cordium, quia per mortem eius liberati sumus a peccato; per alium translatio ad gloriam : *Ro. 4. Traditus est propter peccata nostra, et resurrexit propter iustificationem nostram,* et *in Psal. 59. Commovisti terram, et conturbasti eam.* Item huius resurrectio est quaedam praefiguratio resurrectionis futurae; In futura autem erit tremor terrae *: Ps. 75. Terra tremuit, et quievit, cum exurgeret in iudicio Deus.* Et quare? Subiungitur, *Angelus Domini descendit de coelo.* Si terra non potuit angelum sustinere, multo minus poterit adventum Christi ad iudicium: et dicit descendit, licet enim angelus non circumscribatur loco, tamen definitur loco secundum suam operationem; ideo aliquis motus ei convenit Item convenit, quod per angelum denuntietur resurrectio, tum propter gloriam illius, per quem fit, ut dicit Paulus *Actuum 13. Deus suscitavit eum a mortuis.* Eius autem ministri sunt angeli. Item ad denotandum dignitatem resurgentis. De isto dicitur *supra 4.* quod *accesserunt angeli, et ministrabant ei.* Item competit, quia per resurrectionem caelestia terrestribus coniungebantur. Consequenter ponitur opus angeli, *Et accedens revolvit lapidem* etc. Et hoc secundum literam, ut panderet iter mulieribus, quia secundum veritatem iam surrexerat Christus: sicut enim de utero clauso exivit, ita de signato sepulcro. Unde hoc factum est ad manifestandum mulieribus: unde revolvit, idest iterato volvit, ad signandum gloriam resurgentis; et haec revolutio significabat manifestationem legis, quae scripta erat in tabulis lapideis. Consequenter ponitur dispositio. Et primo quoad situm Secundo quantum ad aspectum. Tertio quoad habitum. Quantum ad situm, quia *sedebat*, non ut fessus, ad signandum, quod doctor esset divinae resurrectionis. Item sedere est quiescentium: et per hoc signatur quies, quam ex resurrectione habuit in gloria : *Rom. 6. Christus resurgens ex mortuis, iam non moritur* et caet. Item sedere est dominantis : *Psal. 109 Dixit Dominus Domino meo, sede a dextris meis.* Et iste sedet, *super lapidem*, scilicet diabolum, ad signandum, quoniam dominator erat et mortis, et diaboli. *Erat autem aspectus eius* etc. Describitur ex aspectu; et in hoc patet, quod apparuit in corpore assumpto. Sed quare, *sicut fulgur?* quia sicut fulgur claritatem habet, sic et angeli cognitionem: *Dan. 10. Et oculi eius, quasi lampas.* Sed Christus est, qui omnem venientem in hunc mundum illuminat, *Io. 1.* Item fulgur habet terrorem, sic aspectus angeli; unde *Luc. 1.* dicitur quod territus fuit Zacharias ad vocem angeli. Item describitur ex habitu, *Vestimenta eius sicut nix,* per quod candor iustorum. Mystice autem signatur gloria resurrectionis: *Apoc. 3. Qui vicerit, vestietur vestimentis albis* Item claritas vitae: *Eccl. 9. Omni tempore vestimenta tua sint candida.* Item nota, quod dicit, quod *aspectus eius erat sicut fulgur, et vestimenta eius sicut nix*, quia in iudicio erit terribilis malis, et demulcebit bonos: *Ioann. 16 Videbo vos, et gaudebit cor vestrum. Prae timore autem* etc. Hic ponitur effectus apparitionis, quia in eorum cordibus extitit timor, et merito, quia ex mala conscientia servabant eum, et semper timida est nequitia, *Sapien. 17. Et facti sunt, quasi mortui*, qui Christum in morte quantum in ipsis fuit voluerunt detinere: *Isa. 33. A voce angeli fugerunt populi. Respondens autem* etc. Hic ponitur denuntiatio resurrectionis. Et primo mulieres confortat. Secundo studium commendat. Tertio gaudium indicat. Quarto officium iniungit denuntiandi. Dicit ergo, *Respondens autem angelus* etc. Sed ad quid respondet? intentioni mulierum. Non legitur eas aliquid fuisse locutas prae timore: semper enim ita est, quod homo semper turbatur in apparitione angeli, sive bonus, sive malus appareat angelus, quia natura humana fragilis est. Sed sicut dicit B. Antonius, si bonus est angelus, semper dimittit consolatum, ut patet in apparitione Zachariae, et Virginis Mariae: utrique dictum est, *Ne timeas* et caetera *Luc. 1.* sic et istas confortat. Et si dimittat

desolatum hominem, constat, quod non fuit bonus angelus; ideo dixit, *Nolite timere vos;* quasi dicens: Vestrum non est timere, quia amatis Christum. *Non enim accepistis spiritum servitutis in timore, Roman. 8.* non enim confortavit custodes, quia non digni erant. Tunc commendat studium, *Scio enim quod Iesum, qui crucifixus est, quaeritis* et caetera. Sed nunquid angeli cognoscunt cogitationes. Videtur quod non: *Hierem. 12. Pravum est cor hominis, et inscrutabile, quis cognoscet illud? Ego Dominus scrutans corda, et probans renes.* Dicendum est, quod non, nisi per revelationem divinam; vel per signum, quia frequenter per gestus corporis habentur indicia voluntatis. *Iesum quaeritis.* Nominat eum, ut significet eundem esse. Item crucifixum: et in hoc innuit parvam fidem earum, quia quaerebant eum in loco mortis, et credebant eum morte posse teneri. Tunc annuntiat resurrectionem, *Surrexit,* scilicet propria virtute: *Psalm. 3. Ego dormivi, et somnum cepi, et exurrexi, quia Dominus suscepit me;* et probat hoc per recordationem verbi Dei, quia ipse elegit, quia *supra cap. 20.* dixerat, *Et tertia die resurget:* verbum enim Domini non potest deficere. Item indicat ex visu, *Venite et videte* etc. unde viderunt lapidem revolutum: et non viderunt Christum, quia surrexit clauso tumulo. Tunc indicit eis officium denuntiationis, *Et cito euntes dicite discipulis eius, quia surrexit.* Et tria indicit. Primo, quis denuntient resurrectionem. Secundo, quis locum. Tertio, quia visionem eis promittat. Et sicut prima mulier primo locuta est diabolo, sic cum bono angelo prima locuta est, ut omnia restaurarentur. Secundo innuitur locus, *Et praecedet vos in Galilaeam.* Et quare primo in Galilaeam? Non enim prius visus est in Galilaeam, sed in Hierusalem. Sed quare magis nominat Galilaeam? ad signandum, quod ipse idem est, qui solebat conversari in Galilaea. Item, ut a timore liberarentur, quia securius habitabant in Galilaea, quam in Iudaea. Vel mystice dicitur Galilaea transmigratio, et potest signare transitum ad gentes. Unde videbitis in Galilaea, idest nuntiabitis nomen meum gentibus. Hoc autem non facerent, nisi praecederet eos. *Ibi eum videbitis, sicut praedixit vobis.* Unde verbum Domini tantae potestatis est, quod non poterit aliter esse. Sed hic est quaestio literalis, quia hic dicitur, quod viderunt eum sedentem super lapidem, in alio Evangelista, quod introeuntes in monumentum etc. Solvit Augustinus, quod bis viderunt visionem angelorum: unde possibile fuit, quod unum viderunt extra, alium intra. Vel potest dici, quod sepulcrum non dicitur lapis excisus, sed erat ibi aliqua materies, ubi includebatur monumentum; unde Marcus dicit, quod introeuntes in monumentum, non est intelligendum de lapide illo, sed de spatio, in quo includebatur: et hoc patet, quia dicitur hic, quod, *exierunt cito de monumento cum timore et gaudio* etc. Supra nuntiata est resurrectio mulieribus: hic certificantur de ipsa per Christum: et tria facit Evangelista. Primo describuntur mulieres. Secundo Christi occursus. Tertio iniungitur denuntiationis officium. Secunda, ibi, *Et ecce Iesus* et caetera. Tertia, ibi, *Nolite timere* et caetera. In prima tria notabilia est considerare. Primo mulierum statum. Secundo affectum. Tertio propositum. Status tangitur, cum dicitur, *Exierunt cito.* Quantum ad literam. Monumentum non dicitur lapis excisus, sed illud spatium, quod aliquo munimine erat firmum. Secundum mysterium monumentum est locus mortuorum: et per hoc signatur status peccati: *Psalm. 87. Sicut vulnerati dormientes in sepulcris* et caet. Unde exire de monumento est exire de peccato: *2. ad Corinth. 2. Propter hoc exite de medio eorum* et caet. Et notate quod dicitur *cito,* quia de peccato est cito exeundum: *Eccle. 5. Non tardes converti ad Dominum, et ne differas de die in diem.* Item tangitur affectus duplex, scilicet timoris, et gaudii: timor de angeli visione, gaudium de resurrectione: timor ex fragilitate humana, gaudium a visione divina: *Psalm. 29. Ad vesperum demorabitur fletus, et ad matutinum laetitia.* Sic peccator debet timere: *Eccles. 5. De propitiata peccato noli esse sine metu.* Sed gaudere debet de spe resurrectionis: *Psalm. 2. Servite Domino in timore, et exultate ei cum tremore.* Tunc tangit propositum, *Currentes nuntiate discipulis* et caetera. Et istud poenitentibus competit, quia currere debent, et festinare ut proficiant in bonis: *1. ad Corint. 9. Sic currite ut comprehendatis.* Et *ad Heb. 4. Festinemus ingredi* et caet. Item tangit bonum propositum, quia voluit, ut, quod acceperant, aliis communicarent: *1. Petri 4. Unusquisque sicut accepit gratiam in alterutrum administrantes. Et ecce Iesus.* Hic ponitur occursus Christi. Et primo ponitur occursus. Secundo salutatio. Tertio mulierum reverentia. Dicit ergo, *Et ecce Iesus occurrit illis.* Et recte dicit quod occurrit, quia ex insperato occurrit dando gratiam: *Sap. 6. Praeoccupat, qui se concupiscunt, ut illis se prior ostendat: Isa. 64. Occurristi laetanti, et facienti iustitiam.* Item salutavit eas, dicens, *Avete.* Avete in graeco gaudium signat; unde dictum est supra, quod cum gaudio ibant. Unde spirituale gaudium semper augetur in iustis, et hoc per spiritualem loquelam: *Psalm. 84. Audiam quid loquatur in me Dominus Deus:* et haec erant verba consolatoria, quia sicut prima mulier audivit maledictionem, sic istae mulieres audierunt benedictionem, et maledictioni benedictio respondet. *Et tunc illae accesserunt* etc. Unde accedunt, tenent pedes, adorant. Sic anima peccatoris non debet gratiam Dei recipere in vanum: et hoc signatur, quia accesserunt: *Psal. 33. Accedite ad eum, et illuminamini.* Item debent firmiter adhaerere: et hoc signatur in hoc quod *tenuerunt pedes eius.* Qui appropinquant pedibus eius, accipient de doctrina. Item tangit reverentiam in hoc quod dicit, *Et adoraverunt eum* etc. quia ipsum Deum recognoverunt: *Psalm. 131. Adorabimus in loco ubi steterunt pedes eius.* Sed potest esse quaestio, quia *Io. ult.* dicitur ei, *Noli me tangere;* his autem dicitur, quod *tenuerunt pedes eius;* ideo intelligendum, quod bis viderunt, et semel viderunt unum angelum. Et dicit Augustinus alia vice duos, sed etiam bis Christum. Primo vidit Maria Magdalene plorans, ut habetur *Ioan. 20.* sed post aliis supervenientibus occurrit eis, et tunc tenuerunt pedes eius. Sed Maria Magdalene primo non potuit tenere eum, et hoc secundum Augustinum, quia primo dubitavit: et ideo digna non fuit; sed iam certificata, digna est effecta tangere Christum, ut tactus exterior concordaret interiori. Consequenter iniungit officium denuntiandi. Et ubi hoc facit, primo excutit timorem.

Secundo officium iniungit, ibi, *Ite* et caet. Dicit ergo, *Tunc ait Iesus eis: Nolite timere* et caet. Et de hoc factum est convenienter, quia qui ad officium praedicationis ponuntur, non debent timere. Unde Dominus mittens discipulos suos dixit, *Nolite timere*. Timor autem est duplex, scilicet servilis, et filialis, et hic est bonus: *Psal. 118. Confige timore tuo carnes meas*; unde dixit *Avete*, ut augeret charitatem in eis. Sed quia *perfecta charitas foras mittit timorem, 1. Ioan. 4.* ideo dicit, *Nolite timere*. Et primo dat annuntiandi officium. Secundo perfectam charitatem ad suos ostendit. Iniungitur autem annuntiandi officium mulieribus, ut sicut mulier tulit verba mortis ad virum, sic e contrario congruebat mulieri, ut esset nuntia salutis. Et primo tangitur denuntiatio. Secundo locus apparitionis. Dicit ergo, *Ite, nuntiate fratribus meis* et caet. Et quare dicit *meis?* Ad comprobandum veritatem naturae. Quia enim exierat de sepulcro, et apparebat gloriosus, posset aliquis credere, quod veram carnem non coepisset, ideo dicit, *fratribus meis*. Item propter similitudinem gratiae, quia frater noster fieri voluit propter iustificationem nostram: *Ad Rom. 8. Ut sit ipse primogenitus in multis fratribus*. Item fratres, idest cohaeredes: *Haeredes quidem Dei, cohaeredes autem Christi, Rom. 8.* Unde iam acquisita haereditate vocat fratres. *Ut eant in Galilaeam*. Haec verba videntur sonare, quod primo apparuit in Galilaea. Iste non facit mentionem de aliis apparitionibus, sed Beda dicit, quod decem vicibus apparuit. Quinquies ipso die resurrectionis. Primo Mariae Magdalene, ut *Ioan. 20.* Secundo his duabus, de quibus tangit hic Matthaeus. Tertio apparuit Petro, qualiter tamen, et quando, non dicitur, sed quod sit factum, non tacetur in Luca. Quarto duobus discipulis euntibus in Emmaus. Quinto quando omnibus discipulis apparuit, excepto Thoma. Verum post istas leguntur quinque aliae. Primo post alias fuit, quando die octava omnibus discipulis apparuit, et Thomae. Secundo quando apparuit in piscatione, quando Petrus dixit, *Vado piscari, Ioan. ult.* Alia, quae hic dicitur. Alia, quando exprobravit incredulitatem. Ultima, quando in monte Oliveti, cum ascendit in coelum, *Marci. ult.* Tamen aliae fuerunt, sicut dicit Paulus *1. Cor. 15.* Sed quid est, quod dicunt et angelus, et Christus, quod praecedet vos in Galilaeam? Chrysostomus dicit, quod hoc propter hoc dicit, quia solebant ibi conversari. Item, ut securi essent ibi, et secure eum expectarent. Tamen Augustinus secundum mysterium dicit, quod Galilaea transmigratio dicitur, unde signat transmigrationem ad gentes. Vel huius mundi in gloriam. Apostolus *2. Cor. 5. Dum sumus in hoc corpore, peregrinamur a Domino*. *Quae cum abiissent* et caet. Hic agitur de denuntiatione, quae facta est per custodes. Et primo ponit denuntiationem. Secundo impedimentum, ibi, *Et congregatis* etc. Dicit ergo, *Et cum abiissent* etc. Et quare tantum expectaverunt? Dicendum, quod dictum est, quod prae timore exterriti sunt custodes. Et forte hoc fecit Dominus, ne molestiam mulieribus inferrent. *Ecce quidam de custodibus venerunt in civitatem, et nuntiaverunt principibus sacerdotum*. Et quare principibus? Quia habebant familiaritatem. Item quia ab eis acceperant pretium. Nihilominus nuntiaverunt Pilato; unde in quadam epistola, quam misit Pilatus ad Tiberium, scriptum est, quomodo custodes nuntiaverunt Pilato et caet. *Et nuntiaverunt*. Iam signabatur, quod per ora Gentilium erat manifestanda Christi resurrectio. Tunc ponitur malitia impedientium. Et primo tangitur malitia principum. Secundo corruptio custodum. Tertio plebis. Circa primum concurrunt quatuor ad exaggerandum malitiam istorum. Primo ponitur congregatio; unde dicit, *Et congregatis* etc. quia non unus tantum: *Daniel. 14. Egressa est iniquitas a senioribus populi*. Item exaggeratur malitia, quia hoc non fecerunt ex infirmitate, sed ex malitia, sive ex maligno consilio; et hoc est consilium impiorum, de quo *Psalm. 1. Beatus vir, qui non abiit in consilio impiorum*. Item fraudem fecerunt, quia oblatam pecuniam expenderunt in usum mendacii; unde sciebant illud *Eccl. 10.* quod *pecuniae obediunt omnia:* sicut dicit Heronymus: *Similes sunt isti, qui bona ecclesiastica expendunt ad faciendam voluptatem*. Item in hoc, quod suaderunt mendacium. Et primo suadent. Secundo impunitatem promittunt. Suadent mendacium: *Dicite, quia discipuli eius* etc. *Hierem. 9. Docuerunt linguam suam loqui mendacium: Psal. 26. Mentita est iniquitas sibi: et vere*, ut ait Hieronymus, *mendacium, quia discipuli ita stupefacti erant quod non ausi fuissent accedere*. Item si debuissent accedere, accessissent primo die, quando non aderant custodes. Item hoc patet, quia remanserunt linteamina; unde si tulissent eum, non dimisissent. Item constat, quod cum aromatibus sepultus est; unde linteamina adhaerebant ut colla, unde vix potuissent amovisse. Item lapis erat magnus; unde potuissent sine magno adiutorio et sine strepitu multo solvisse. Item arguit sic Augustinus: Aut venerunt vobis vigilantibus, aut dormientibus. Si vigilantibus, quare non eiecistis eos? Si dormientibus, quomodo vidistis? Et sic apparet, quod mendacium fuit. Deinde impunitatem promittunt: unde possent dicere, Erimus puniti, si praeses audiret; unde dicit, *Si hoc auditum fuerit a praeside, nos suadebimus ei, et securos* etc Et quomodo potuerunt istud facere? Dicendum, quod praeses non multum curabat. Item sciebant, quod non puniret eos, nisi ad petitionem eorum, ideo sciebant, quod etc. In hoc signatur cautela diaboli. *At illi accepta pecunia fecerunt sicut erant edocti*. Non est mirum si milites corrupti fuerunt pro pecunia, quia et unus de discipulis eius corruptus erat: *Eccl. 9. Avaro nihil est scelestius. Et divulgatum est*. Et non solum usque quo fuit scriptum hoc, sed etiam usque nunc. *Undecim autem discipuli abierunt in Galilaeam* etc. Supra auditum est quomodo notitia resurrectionis pervenit ad discipulos ex revelatione mulierum; hic quomodo ex eius visione: et dividitur. Quia primo ponitur Christi apparitio. Secundo apparentis instructio. Secunda, ibi, *Et accedens Iesus* etc. Circa primum tria facit. Primo describitur locus visionis. Secundo visio. Tertio officium. Dicit ergo, *Undecim autem discipuli* etc. quia obedientes Christo abierunt in Galilaeam. Quod dicit, *undecim*, intelligendum, quod Iudas abierat: *Ioan. 6. Duodecim elegi vos, et unus ex vobis diabolus est*. Sed duo sunt notanda, quod Christus videtur in Galilaea, et quod in monte. Galilaea interpretatur transmigratio. Per hoc signatur, quod nullus potest videre Deum nisi ex duplici transmigratione transferatur, scilicet

a vitio ad virtutem : *supra 5. Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt.* Item a mortalitate ad immortalitatem; unde dicit Apostolus *Philip. 1. Coarctor autem e duobus, desiderium habens dissolvi, et esse cum Christo.* Item visus est in monte, ad signandum quod qui vult videre Deum, oportet, quod tendat ad celsitudinem iustitiae: *Psalm. 83. Ibunt de virtute in virtutem.* Item, quod in monte, significat excellentiam illam, ad quam exaltatus est per resurrectionem : quia dum fuit in mundo, fuit in valle mortalitatis, et ascendit in montem immortalitatis per resurrectionem: *Isa. 2. Elevabitur super colles, et fluent ad eum omnes gentes.* Et notate, quod apparet eis *in loco ubi constituerat*, in quo signatur obedientia, quia soli obedientes veniunt ad visionem divinam : *in Ioan. 15. Si diligitis me, mandata mea servate:* et sequitur, *Et ego diligam eum , et manifestabo ei meipsum : Psalm. 118. A mandatis tuis intellexi*, idest ab observatione mandatorum , unde in veteri lege nemo poterat ascendere in montem. Nova lex supplet, et necessarium fuit , quod eis apparuerit , quia testes debebant ad tantum opus dari ; sed ipse dedit testes non solum de auditu , sed etiam de visu: *1. Ioan. 1. Quod vidimus, et audivimus, hoc testamur.* Sed quaestio est, quando fuit facta haec apparitio: et secundum quod Augustinus dicit , in prima die resurrectionis non, quia in sero fuit visio, ubi Thomas non erat. Item nec infra octavam, aut in octava die, quia in Hierusalem fuerunt octo diebus. Nec possumus dicere , quod statim post octo dies: quia contradiceremus Ioanni, qui dicit , quod quando manifestavit se ad mare Tyberiadis, iam tertio manifestatus est Iesus; et hoc hic non est tertio, sed post hanc tertiam facta est. *Et videntes.* Notandum quod considerantium Dei magnalia duo sunt genera, quia quidam habent illa in reverentiam, unde Abraham dixit *Gen. 18. Loquar ad Dominum meum, cum sim pulvis et cinis;* et *Iob 9. Quantus sum ego ut respondeam ei, et loquar verbis meis cum eo* et caet. et sequitur: *Ideo me reprehendo, et ago poenitentiam in favilla et cinere.* Item haec reverentia reperitur in angelis : *Apocaly. 7.* quod *omnes angeli ceciderunt in conspectu throni in facies suas, et adoraverunt Deum:* et hoc est, quia quanto magis aliquis eum cognoscit, eo magis reveretur eum; sed aliqui in infidelitatem vertuntur: volunt enim omnia adaequare suo intellectui, unde quaecumque non intelligunt, blasphemant, sic fuit de discipulis, quia, *Et videntes eum adoraverunt* etc. *Psal. 33. Adorabimus in loco ubi steterunt pedes eius. Quidam autem dubitaverunt;* ideo Dominus tradidit se palpandum, ut dicitur *Lucae 24. Et accedens Iesus.* Hic ponitur instructio facta a Christo. Et tria sunt consideranda. Primo potestatem denuntiat Secundo officium iniungit. Tertio auxilium futurum promittit. Secunda, ibi, *Euntes* et caet. Tertia, ibi, *Ecce ego* etc. Dicit ergo , *Et accedens* et caet. Discipuli dispartiti erant, quia quidam eum in reverentiam habebant , quidam dubitabant: ideo indigebant utroque, scilicet quod manifestaret se, et quod confortaret eos. Sic accessit ad totum populum: *Isa. 9. Populus gentium qui ambulabat in tenebris, vidit lucem magnam.* Item nuntiavit potestatem: *Data est mihi omnis potestas* etc. Et sicut dicit Hieronymus: *Data est potestas ei qui a populo ante crucifixus est.* Potentia Dei nihil aliud est quam omnipotentia : et haec data non est Christo , quia non convenit Christo secundum humanitatem. Convenit autem ei aliquid, et secundum quod homo, et secundum quod Deus: unde in Christo secundum quod homo est scientia , voluntas , et liberum arbitrium, et similiter secundum quod Deus. Duplex ergo in Christo est voluntas, scilicet creata, et increata. Potest ergo argui, quod duplex est potentia , et duplex scientia etc. Est ergo quaestio, quare sicut communicatur ei omnis scientia, quare non omnipotentia? Ratio est ista. Scientia et cognitio est secundum assimilationem cognoscentis ad cognitum , quia sufficit quod species cognitorum sit in cognoscente aliquo modo , vel quod ita per essentiam cognoscat, vel quod sint inditae, vel ita quod accipiantur a rebus: qualitercumque sint, sufficit ad cognitionem: ideo non oportet quod essentia sit omnium, sed quod sit capax omnium ; hoc autem est esse receptionis infinitae, sicut materia prima ; sed potentia activa sequitur actum, quia quantum est actu, tantum habet agere: ideo qui habet omnipotentiam activam, habet potentiam ad actum omnium. Hoc autem non est, nisi quia habeat potentiam infinitam , quod non convenit Christo inquantum homo , sed solum inquantum Deus. Quid ergo dicit quod , *mihi est data omnis potestas* et caetera. Notandum secundum Hilarium , quod datio potest intelligi sive quantum ad divinitatem, quia Pater ab aeterno suam essentiam communicavit Filio: et quia sua essentia est sua potentia , ideo ab aeterno dedit suam potentiam. Vel potest etiam referri ad Christum secundum humanitatem. Sed intelligendum quod humanitas Christi aliquid accepit gratia unionis, et haec sunt omnia quae sunt Deo propria. Aliquid autem accepit consequens unionem, ut plenitudinem gratiae, et huiusmodi, et est quasi effectus unionis : *Ioan. 1. Vidimus eum quasi unigenitum a Patre plenum gratiae et veritatis.* In omnibus ergo his quae insunt Christo gratia unionis, non oportet quod omnia dicantur secundum duplicitatem, sed in aliis quae consequuntur. Unde dico quod potentia est data, non quia alia potentia sit data, sed data est secundum quod est unita Verbo, ut Filio Dei per naturam, sed Christo per gratiam unionis. Sed quare magis dicit post resurrectionem, *Data est mihi omnis potestas*, quam ante resurrectionem ? Dicendum quod in Scriptura dicitur aliquid fieri, quando primo innotescit. Sic ergo ante resurrectionem non fuit ita manifestata omnipotentia, licet eam habuit, sed tunc fuit maxime manifestata, quando potuit totum mundum convertere. Possumus et aliter dicere, quod potestas significat quondam honorem praesidentiae, sicut dicimus homines in potentatibus; et sic accipitur hic potestas. Constat autem quod Christus qui ab aeterno habebat regnum mundi, ut Dei Filius, executionem accepit ex resurrectione; quasi dicat, Iam sum in possessione. De ista habetur *Daniel. 7. Iudicium sedebit, ut auferatur potentia, et conteratur, et dispereat usque in finem. Regnum autem, et potestas, et magnitudo regni detur populo sanctorum Altissimi, cuius regnum regnum sempiternum est, et omnes reges servient ei, et obedient:* unde intelligitur quaedam praesidentia actualis : sicut si exaltaretur filius ad exercitium potestatis quam na-

toraliter habebat: *Apocaly. 5. Dignus est Agnus qui occisus est, accipere virtutem et divinitatem* etc. *Euntes autem* etc. Hic iniungit officium: et triplex iniungit officium. Primo docendi. Secundo baptizandi. Tertio officium informandi quantum ad mores. Dicit ergo *Euntes* etc. Et hoc sic sequitur; quasi dicat: Data est mihi omnis potestas a Deo, quod non solum Iudaei, sed etiam gentes convertantur ad me, ideo quia tempus est: *Euntes* etc. *Ioan. 20. Sicut misit me Pater, et ego mitto vos.* Et *Luc. 22. Ego dispono vobis sicut disposuit mihi Pater meus regnum* etc. Et dicit, *Euntes ergo docete.* Quia hoc est primum, in quo debemus instrui, scilicet in fide, quia *sine fide impossibile est placere Deo, ad Hebr. 11.* Et ex hoc inolevit in ecclesia, quod primo catechizat baptizandos, idest instruit in fide, et potestate accepta mittit ad omnes gentes: et hoc est quod dicit, *Docete omnes gentes. Dedi te in lucem gentium, ut sis salus mea usque ad extremum terrae, Isa. 49.* Et postquam docti sunt de fide, dat officium baptizandi. *Baptizantes eos* et caet. quasi diceret: Qui ad dignitatem promovetur, oportet quod primo notificetur ei dignitas, ut ei post reverentia habeatur: *Ad Gala. 3. Quicunque in Christo baptizati estis, Christum induistis.* Sed quae est forma baptismi? *In nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti.* In Christo duo sunt, humanitas, et divinitas: humanitas est via, non finis: *Ioan. 14. Ego sum via, veritas, et vita:* veritas, tanquam finis contemplativae: vita, tanquam finis activae. Non volo quod in via, scilicet in humanitate maneatis, sed ulterius transeatis ad divinitatem; ideo oportet, quod signarentur et humanitas, et divinitas. Per baptismum humanitas: *Ad Rom. 6. Consepulti enim sumus cum illo per baptismum in mortem* etc. et per formam verborum divinitas, ita quod sanctificatio est per divinitatem. Et ideo dicit *In nomine Patris, et Filii* et caet Et ratio est, quia per baptismum fit regeneratio, et in regeneratione tria requiruntur. Primo, cui fiat. Secundo, per quem. Tertio quo. Cui, scilicet Deo Patri, ut dicit Apostolus *Rom. 8. Quos praescivit, hos et praedestinavit conformes fieri imagini filii sui.* Et *Ioan. 1. Dedit eis potestatem filios Dei fieri his qui credunt in nomine eius.* Per quem, quia per filium: *Galat. 3. Misit Deus filium suum, ut adoptionem filiorum reciperemus,* quia per adoptionem ad naturalem filium sumus filii. Item quo, quia accepimus donum Spiritus sancti: *Ad Rom. 8. Non accepistis Spiritum servitutis iterum in timore, sed accepistis Spiritum adoptionis filiorum Dei,* ideo oportuit fieri mentionem de Patre, Filio, et Spiritu sancto. Et ista in baptismo Christi fuerunt, quia fuit Filius per quem, Pater a quo, et Spiritus sanctus in columba. Et dicitur *in nomine*, idest in invocatione nominis. Vel in virtute nominis, quia virtutem habet: *Hierem. 14. Tu autem in nobis es Domine, et nomen tuum invocatum est super nos, ne derelinquas nos.* Item dicit, *in nomine*, non in nominibus, et confunduntur haereses, quae non ponunt distinctionem, in hoc quod dicit *In nomine Patris, et Filii;* sed confunditur Arius per hoc quod in singulari dicit, *In nomine.* Notandum quod in primitiva ecclesia baptizabatur in nomine Christi, et hoc ut redderetur nomen venerabile. Sed numquid modo sufficeret? Credo quod non, quia expressa requiritur invocatio Trinitatis. In Christo continetur implicite Trinitas. Sic ergo inducit ut eos instrueret ad baptismum. Sed contra Apostolus dicit, quod non misit eum Deus baptizare, sed evangelizare, sed baptizare per alios, sicut Christus non baptizabat, sed discipuli eius. *Docentes eos* et caet. Sed nunquid sufficit ad salutem credere et baptizari? Non. Immo etiam requiritur instructio morum; ideo dicit *Docentes servare omnia quaecunque* etc. *Psalm. 118. Tu mandasti mandata tua custodiri nimis:* et dicit quae mandavi, non quae consului. Unde in *Matth. Quae vobis dico, omnibus dico.* Tunc ponit tertium, *Et ecce ego vobiscum sum* etc. Hic promittit auxilium. Quare respondet dicentibus. Tu mandas quod doceamus omnes, non sumus sufficientes. Non timeatis, quia ego vobiscum sum. Et notate quod sicut mandatum ponitur transire in omnes, sic et auxilium, quia promittit Apostolis, et aliis simile exequentibus: unde ipse ad Patrem orans dicit, *Non pro eis autem rogo tantum*, scilicet discipulis, *sed et pro his qui credituri sunt per verbum eorum in me, Ioan. 17.* unde omnibus communiter promittit *Ioan. 14. Qui credit in me, opera quae ego facio, et ipse faciet, et maiora horum faciet.* Item per omne tempus; unde dicit, *Omnibus diebus usque ad consummationem saeculi.* Non sic dicit, ut quasi post non sit nobiscum, nisi usque ad consummationem saeculi, sed quia tunc erimus per consummationem in gloria; *Apocalyp. 21. Ecce tabernaculum Dei cum hominibus, et habitabit cum eis. Et ipsi populus eius erunt, et ipse Deus cum eis erit eorum Deus*, unde etiam *Isa. 7.* dicitur, quod vocatur nomen eius Emmanuel, quod interpretatur nobiscum Deus. *Usque ad consummationem saeculi;* quasi dicat, Generatio fidelium fortior est quam mundus: non enim peribit mundus, donec omnia fiant, idest ecclesia fidelium consummetur, et compleatur numerus electorum a Deo in vitam aeternam, cui est honor et potestas per infinita saecula saeculorum. Amen.

FINIS.

Napoli 17 Aprile 1858

CONSIGLIO GENERALE

DI

PUBBLICA ISTRUZIONE

Vista la dimanda del tipografo Paolo Brancaccio, con che ha chiesto di ristampare per cura del Reverendo D. Francesco Acciardi, l'opera intitolata - *Expositio in Sanctum Iesu Christi Evangelium secundum Matthaeum et Ioannem D. Thomae Aquinatis Doctoris Angelici.*

Visto il parere del Regio Revisore signor D. Giuseppe Garavini;

Si permette che la suindicata opera si ristampi, però non si pubblichi senza un secondo permesso, che non si darà, se prima lo stesso Regio Revisore non avrà attestato di aver riconosciuto nel confronto esser la impressione uniforme all'originale approvato.

Il Consultore di Stato - Presidente provvisorio
CAPOMAZZA

Il Segretario Generale
GIUSEPPE PIETROCOLA

Napoli 10 Marzo 1858

COMMISSIONE ARCIVESCOVILE

PER LA REVISIONE

Nihil obstat.

DOMENICO GARGIULO

Imprimatur.

Pel Deputato
LEOPOLDO RUGGIERO - *Segretario*